
37
32 F
13

PAVLI IOVII
NOVOCOMENSIS
EPISCOPI NVCERINI
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS
Tomus Secundus.

FLORENTIAE
In officina Laurentii Torrentini DVCALIS Typographi
M D L I I.

Cum summi Pontif. Caroli V. Imp. Henrici II. Gallorum Regis, Cosmi Medicis Ducis Florent. II. Priuilegio.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI IN LIBROS HISTORIARVM SVI TEMPORIS SECVNDI VOLVMINIS PRAEFATIO

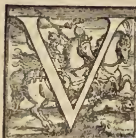
AD COSMVM MEDICEM REIPVBLICAE FLORENTINAE DVCEM.

PVBLICANTI mihi ſecundum Hiſtoriarum mearum volumen Magnanime COSME, ſatis ſuperq. & præclarè quidem auguſti nominis tui, cui hæc dicantur, authoritatem, ab illuſtri patrocinio valituram reor, aduerſus eos qui fortaſſe comiter aut conuitioſè poſtulabunt & requirent, cur id totum luctuoſiſſimæ tempeſtatis ſpatium quod à morte Leonis X. ad Romanam cladem decucurrit, vel ſupina vel aſtuta præuaricatione præterierim. Quibus breuiſſima præfatione ita cenſeo reſpondendum, vt nec culpam diffitear, nec veniam deprecer; Quandoquidem non ad alienæ voluntatis arbitrium, ſed ſyncero liberalique prorſus animi iudicio, hoc grauiſſimum ſcribendæ hiſtoriæ munus ſuſceperim; ſcilicet vt his qui adhuc viuunt, & poſteris demum peramœna exemplorum varietate cum oblectatione prodeſſem; & in hac vita aliquam mihi æternitatis ſpem, hoc tanto atque vtiliſſimo labore percipiendam arbitrarer; quam mihi obuenturam opto ſperoque, & ſingularem atque honeſtam voluptatem allaturam confido, modò ſine periculo quæratur. Putabam ſiquidem, & inſani & intemperantis ingenii fore, ſi libero ore loquutus nihil reticerem quod aſſerendæ veritatis intereſſet, & cuncta huius ſeculi incommoda propalarem; propterea quòd inde quorundam dignitatem inuidioſa nec iniqua ſuggillatione vehementer offendi poſſe prouidebam. Profectò mei inſtituti nunquam fuit vel encomia falſaſque laudationes ad quærendam gratiam conſcripſiſſe; neque ex aduerſo ad parandum odium Satyricæ acerbitatis ſtilum exercuiſſe; vt à quibuſdam impudenter factum vide-

LIBRORVM QVI PRAETERMISSI SVNT EPITOME, QVAE primi uoluminis libris suo temporum ordine obseruato continuata serie connectitur.

DECIMINONI LIBRI.

VMBRICI belli causæ & successus, resque multis in locis à Pontificiis fœdissimè gestæ libro Decimo nono continentur; obiterque Francisci Mariæ Feltrii Vrbinatis Reguli multiplices uictoriæ,
A suum regnum, quo dudum iniuria fuerat eiectus, egregia uirtute repetentis. Maldonati quoque Hispani uiri summæ authoritatis suspectam fidem, quòd largitione corruptus uideretur; atrocissimo spectaculo uindicatam; quum Hispani eundem, & complices cogitati facinoris C. Maccium Ferdinandum Rubrium, & Plasollam cohortium præfectos, corona totius exercitus circundatos inusitata horribilis supplicii pœna confodissent. Explicat item Leonis Pontificis dolorem ex aduerso rerum successu, uulnereque Laurentii Medicis conceptum; & Petruccianæ coniurationis pericula, eiusque detectæ uindicatam iniuriam, sublatumque metum fœda nece Alfonsi Petruccii Cardinalis, & conspirantium cum eo aliquot Cardinalium exiliis, & propterea supplendi senatus necessitatem quum Pontifex unum & triginta Senatores ho
B nore purpuræ decorasset; egregio certe dignissimorum uirorum delectu, qui ex omnibus prouinciis præclaro uirtutis merito petebantur: nisi à quibusdam pretio coëmptus honor, liberalis atque beneficentissimi Pontificis famam eleuasset. Hispanos quoque mercennarios milites, spe præmiorum, iussuque Principum diductos à Feltrio enarrat, & aduersum Feltrio belli exitum, Vrbinatesque à Medice receptos, sed nudatos mœnibus, atque item Feltrium, deferentibus eum Hispanis recepti dudum regni possessione eiectum, quum Mantuam exulatum, grauioris iniuriæ metu, maturè contendisset; seipsum uel ob id in tanta Fortunæ iniquitate probè consolantem, quòd Laurentium Medicem parto iniquè principatu non diu lætantem, morte ereptum audisset, & Hispanos fermè omnes à quibus contra militiæ iusiurandum fuisset desertus, ab Hugone Moncata nauibus impositos ad Algerium Mauritaniæ oppidum, ubi paulo antè Didacus Verra exerci-
C tum præualidũ superatus à Numidis & Mauris amiserat, miserabile naufragium fecisse didicisset. Eodem anno Maximilianus Cæsar apud Velsium Norici agri oppidum, quum intempestiuè pharmacum incertæ potestatis aduersus morbum quem sibi imminere putarat, hausisset; mortuus est; uir præstantissimis corporis atque animi dotibus inclytus. Eius Imperium Carolus ex Philippo filio nepos excepit, Cæsarum proculdubio potentissimus, propter regnorum amplitudinem Hispaniæ atque Neapolis hæreditate adauctam. Is non multo post Imperatoriis comitiis in Germania de more habitis, competitorem habuit Franciscum Galliæ Regem, incertæ suffragatorum uenalium fidei innixum, & propterea, quòd Germani proceres animos nutantes ad patriæ publicum decus reuocassent, repulsam ferentem. Quæ causa fuit eius aliè concepti odii, quod mox contracto exitiali bello inter eos erupit. Præterea eius belli initia refert, quod in Belgis gestum est

à Cæſarianis, Franciſco Cecchingo tumultuario Germanorum militum duce, aduerſus A Rubertum Marchium in Eburonibus regulum præpotentem, Gallicæque factioni ſemper addictum, atque item Maſeriam oppidum, quod ad Moſam flumen poſitum eſt, magnis Cecchingi copiis, & inuſitatæ magnitudinis tormentis acerrimo, ſed irrito conatu quaſſatam, Baiardo Gallorum duce impigro fortiter defendente. Eodem anno Selymus Turcarum Imperator apud Ciurlium Thraciæ pagum peſtilenti circa renes enato ulcere mortuus eſt; quum regnaſſet annis octo, & aduerſum nos terra marique bellum illaturus crederetur; poſtquam Hyſmaëlem Perſarum Regem grauiſſimè contudiſſet, & duobus Sulthanis Regibus deuictis atque interfectis Aegyptum & Syriam imperio adieciſſet. Solymanus unicus ex Boſphorana uxore filius nemine obſiſtente æmulo, tot regnorum hæreditatem adiit; Atque eodem ferè menſe, quo Carolus Cæſar eſt acclamatus, & ipſe Solymanus paterno imperatoris titulo compos eſt factus. B Cæterum audita Selymi morte Gazelles Syriæ præpoſitus rebellauit; ratus ſe ſacramenti religione ſolutum, quod Selymo tantum, ſucceſſori uerò minime ſacramentum dixiſſe prædicaret, & proinde ſibi decorum fore arbitraretur, ſi coactis in unum Mamalucchorum reliquiis, Syriam ad ueterem Sulthanorum imperii conditionem, eiectis Turcis reuocare contenderet. Quando iam egregia uoluntate incolæ Syri atque Arabes in id conſilium ſibi probè conſentirent; nec defuturum in ea occaſione Caierbeium arbitraretur, qui Aegypto præeſſet, quin ſe ex præfecto Regem & Sulthanum efficeret, poſtquam Memphitícus populus acerbo eſſet odio in Turcas, & in eius manu totius Aegypti arma & opes ſitæ uiderentur. Sed Gazelles trahendi in partes Caierbeii ſpe depulſus, quòd hic certa tutioraque C conſilia dubiis atque aſperis præferret, & Gazelli ueteri à ſuperioribus temporibus inimico, nihil planè confideret, ita Gazellis cohortationes reiecit, ut eius legatum ſupplicio afficeret, ne Campſonianæ proditionis infamiam nouæ perfidiæ ſcelere cumularet. Miſit etiam Gazelles legatos Rhodum, ut inde tormenta atque arma aduerſus communes hoſtes Turcas impetraret. Per eum modum quod ſerò Rhodius Magiſter ferendæ opis conſilia explicaret, ſuperuentu Frahatis Baſſæ, quem cum magnis copiis Solymanus è Cilicia in Syriam tranſire, & initia rebellionis opprimere iuſſerat; impar uiribus, ſed animo inuictus Damaſcum ſe recepit; ea mente, ut cum his quas collegerat copiis, quàm primum cum Frahate confligeret. Atque ita Damaſco eductis ſignis, ut honeſtè concideret, hoſtes inuaſit, eo acerrimæ pugnæ exitu, ut ipſe peritiſſimè & conſtantiſſimè dimicans, cum ſuis omnibus, nihil de fuga cogitantibus interficeretur. D

VIGESIMI LIBRI

AESAR per Oceanum in Hiſpaniam deuectus, utriuſque auiti regni hæreditatem adiit; magnoque confirmatis antiquæ immunitatis legibus honorario utriuſque Prouinciæ munere ditatus eſt. Ipſo ad Belgas redeunte, Populi ingenti tumultu exorto ad arma conſternati, nec obſcurè rebellantes ab authoritate regiorum præſidum diſceſſerunt, quòd immodicè ſe expilari à præfectis Belgis quererentur. Quoniam Carolus Ceurius Belga regis nutricius, ad arbitrium cuncta adminiſtrans, aureæ monetæ regiæ, quæ erat præ- E ſtantis formæ & puritatis auidiſſimus extitiſſet. Seditioſæ multitudini duces ſe præbuerunt Ioannes Padillia, Ioannes item Brauius, & Maldonatus. Atq. ita exarſit bellum quo urbs Medina Campi nundinis clara impetu Antonii Fonſecæ qui regias tuebatur partes, fortuito igne pene tota cremata ſit. Sed conſurgentibus cum regiis copiis Indico Velaſco magiſtro equitũ, & Henrico Ammirante qui erat in præfectura maris ſeditioſorũ copiæ ad Villam Alariam oppugnatæ deletæque ſunt; capto Padillio cum ſociis, de quibus ſupplicium publicè eſt deſumptum. Nec remiſerant animos ſeditioſi populares, quum Maria Paceca Tendilii Mendocii filia eruditi ingenii & uirilis animi mulier, Padilliæ coniugis uexillum ne concitatæ multitudini deeſſet dux, gerendo bello ſuſtuliſſet. Ab ea Hiſpani-

ci

A ci tumultus fama Franciſcus Galliæ Rex excitus, recuperandi Cantabriæ regni occaſio-
nem arripuit; ſcilicet ut Henricum Ioannis regis filium reduceret, quòd pater regno pul-
ſus in Gallia exul paulo antè deceſſiſſet. Sed Galli à ſecundo rerum initio Algrunium,
quod olim fuit Iuliobriga, uſque progreſſi, conſerto prælio à Velaſco & Henrico ſupera
ti ſunt, capto ipſorum duce Aſparoto. Atque ita priſtina tranquillitas perturbatæ Hiſpa
niæ reſtituta eſt, ſingulari prudentia Hadriani Florentii Belgæ cardinalis, qui Regia cum
authoritate in procuratione utriuſque Hiſpaniæ à Carolo fuerat relictus. Eadem æſtate
Franciſcus Galliæ & Henricus Angliæ Reges, conſtituto in finibus Morinorum loco ad
certam diem in colloquium deuenerunt. Gallus qui cum ornatiſſimo totius Galliæ pro-
cerum comitatu deſcenderat, ſumptuoſiſſimi operis tabernacula, multipliceſque papilio
B nes patentibus in locis erexit. Britannus autem attulerat ligneam domum ampliſſimæ Re
giæ inſtar cum luculentiſſimis ac ampliſſimis porticibus atque cœnaculis, quæ cōſtabant
ex materia miris modis elaborata, picta ſimul atque inaurata, tanto fabrorum archite-
ctorumque ingenio, ut aptiſſimis iuncturis atque uertebris, tota plicatilis membratim di-
uidi, & quum luberet iocunda commutatione tolli aſportarique & rurſus in uarias for-
mas diſtingui atque erigi poſſet. Cæterum eo colloquio nihil plus quo homines admira-
tione tenerentur enituit, quàm duorum maxime inſignium Europæ Principum humani-
ter ſeſe complectentium, aſpectus atque maieſtas. Ambo namque ætate, opibus & uicto-
riis nuper partis famaque bellicæ uirtutis florentes, id oris decus præferebant, ut ſpe-
ctantes in admirationem adducerent; Quando ex his nemo qui adeſſet utriuſque gentis
C ſpectator, uel decore formæ uel habitu proceri corporis, tractandorumque armorum
peritia comparari poſſe uideretur. Nam præter equeſtria ſpectacula in gratiam illuſtrium
fœminarum, quæ utrinque cultiſſimis cœtibus aduenerant, edita, & ſæpius inſtaurata,
nihil plus actum fuiſſe apparuit, quàm ut uterque ſeſe in mutuam comparationem luxu-
riantis elegantiæ prolatis opibus oſtentaret. Nec multo poſt Cæſar, quòd iam enata
eſſent ſemina orientis belli inter ſe & Galliæ Regem, ab Hiſpania rediens in Britanniam
diuertit, non obſcura obtrectatione eius colloquii, ita ut tres ſimul Reges coire uoluiſſe
crederentur. Sed uterque præmoliens bellum, & iam arma parans, Britannum ſocium
ſibi aſciſcere contendebat. Nam ille belli & pacis arbiter exiſtimari cupiens, dudum ani-
mi ſui argumentum tam aptum quàm inſolens in foribus ligneæ domus ſupra armatum
D ingentem ſagittarium habitu Britannico ſcitè perpictum, prætulerat hoc titulo: CVI
adhæreo præeſt. Eodem anno Solymanus maiorum diſciplinam ſequutus, poſtquam
Syriam atq. Aegyptū interfecto Gazelle, uirtute Frahatis pacatas didicit, in Pannoniam
arma conuertit; adortuſque Belgradum, quod ad confluentes Sauum atque Danubium
ſitum egregium erat atque firmiſſimum totius Pannoniæ munimentum, expugnauit;
Hungaris quidem propter trophæa ibi fortiter atque feliciter Turcis erepta maximè de
corum, Barbaris uerò ſupra quàm dici poſſet funeſtum atque ignominioſum. Nam ibi
fruſtra tentata oppugnatione Amurathes abauus, & proauus Mahometes magnis acce-
ptis detrimentis inde repulſi re infecta diſceſſerant. Solymano igitur cum paratiſſimis
copiis aduentanti, neque Hungari proceres, neque Ludouicus imbecillo ingenio Rex
iuuenis neceſſaria præſidia oppoſuerunt, quod nihil inter ſe conſentirent, & à priſtina in-
E uictæ antea gentis uirtute & diſciplina defeciſſent. Eo modo Belgradum ocioſè oppu-
gnatum, turpiſſiméque defenſum in poteſtatem Barbarorum deuenit, ut porta inferen-
dis maioribus noſtris cladibus panderetur. Eodem tempore Carolus Cæſar apud Van-
giones Rheni accolas Concilium Germaniæ procerum indixit, propter commotæ reli-
gionis famam, Martino Luthero Saxone cucullato nouis placitis Romani Pontificis au-
thoritatem conuellente, & peſtilentiſſimis erroribus diſſeminatis imperitorum hominū
animos deprauante. In eo conuentu Martino licuit ſuperbè atque arroganter declaman-
ti recitare cauſas, cur iure Chriſtiano à Pontificis cenſura diſcedendum iudicaret; uel ob
id præſertim quòd auariſſimi è Romana aula in prouincias emiſſarii defunctorum ani-
mas in Purgatorii flammis criminum pœnas dantes, pretio uenditata Pontificis clemen
tia ſe erepturos profiterentur. Sed initis & protractis ſupra id negotium diſputationibus;

nihil tamen discussum est; sic ut Cæsar in ea re compescenda pio animo salubria decreta A ad publicam salutem excogitanda censeret, nec multo post cum Leone Pontifice percusso fœdere iungeretur. Leo nãque grauissimis de causis extimulatus, Gallos Mediolanensi principatu extrudendos statuerat; ut Francisco Sforciæ paternæ hæreditatis iure, communibus Cæsaris atque ipsius armis redderetur. Atque ita bellum quod apud Belgas inchoatum fuerat, incrementaque in Hispania sumpserat, in Italiam translatum est; diro prorsus consilio, quum inde Italia propè omnis uetustum decus, & pristinam libertatem amiserit. Causæque item odiorum in Gallos Insubrum ex multa Lotrechii superbia crudelitateque Lescuti fratris conceptæ referuntur. Lescutus dum exules auidus persequitur cum ala equitum ad Regii portam delatus, prior Pontifici bellum infert; Guicciardino uix tuente urbem. Ob id iratus Pontifex arma expedit, delectusq. imperator Prosper B Columna cum Piscario atque Antonio Leua ad oppugnandam Parmam mittitur. Sed dimidia eius urbis parte capta, reliqua pars quæ est cis amnem à Gallis impigrè defenditur. Lotrechio uerò cum magnis suis Venetorumque auxiliis appropinquante, Prosper ne cũ duplici hoste dimicare cogeretur, ad Niceam amnem castra reducit. Cuius irriti conatus fama permotus Leo Iulium Medicem Cardinalem patruelem suum è Florentia in castra contendere iubet. Is allata ingenti pecunia, perterriti & ferè languentis exercitus uires instaurat, & ducibus animos restituit, ac mox alia ratione gerendum bellum ratus traiecto Pado atq. inde Ollio, ad Abduam peruenit, quod erat auctus Heluetiorum nouis copiis, quas Sedunensis Cardinalis adduxerat; nusquam Gallo acie confligere auso. Per hunc modum Lotrechius, quum hostes ad Vaprium uicum noctu scaphis Abduam C transissent, tumultuaria ibi parum prosperò à Lescuto fratre conserta pugna, Mediolanũ se recipit. Nec insequentibus hostibus defuit fortuna; appropinquante namque Piscario Hispanorum cohortes occultum nactæ aditum intra munitiones irruperunt; apud quas Lotrechius inter suburbana tecta constiterat, tantusque fuit tumultus ut Gallicæ undique & Venetæ simul copiæ propè sine uulnere funderentur; caperetur autem Theodorus Triuultius inermis Venetorum imperator. Lotrechius tanto accepto detrimento in Vrbem equitatum omnem introduxit, paululumque moratus ad arcis aream, Comensi uia in fugam se coniecit, nullo hostium persequẽte, qui ad mediam fermè noctem à Mediolanensibus Ticinensem portam aperientibus cum magna gratulatione uictores exceperant. Lotrechius Vandenesio Paliciæ fratre præsidio Comi imposito cum uniuerso equi D tatu Leucum contendit; superatoque ibi amne Abdua in Cremonensem agrum deflexit, Cremonamque nuper hosti deditam priusquam præsidio firmaretur, potitus est. Sed demum nouis Bernensium & Seduniorum, qui sunt Heluetii nominis, legionibus cõfirmatus, Ticinum adortus, defendente Federico Gonzaga principe Mantuano expugnare non potuit, neque obsessæ circumuallatæque arci opem ferre ualuit. Quoniam ibi M. Antonius Columna summæ uirtutis dux tormento maiore à Prosperi patrui munitionibus emisso fuerat interfectus. Intra paucos uerò dies quum Lotrechius urbem Mediolanum castris ad Sextum uicum positis esset inuasurus; eique Prosper & Franciscus Sfortia cum omni Insubrum multitudine egressi urbe, sese opposuissent, ad Bicoccam uicũ prælio certatum est; quo Gallis aduerso Albertus Petra Heluetiorum dux legionibus suis sclopet E torum procella obrutis, cecidit. Ab ea uictoria Prosper præeunte Piscario Laudem Pompeiam capit & eodem mense cursuque uictoriæ Pisleonem supra Abduam oppidum expugnat, & mox Cremonam recipit; Lescuto honesta pactione urbem dedente; & demum Alexandria, excedente Gallorum præsidio, in potestatem redacta est. Dum hæc feliciter à Prospero gererentur, inexpectata mors Leonem ætatis atque temperaturæ robusto uigore florentem oppressit; paulo postquam de Mediolanensi uictoria nuncium accepisset; atroci procul dubio toxici uiolentia abreptus. In eius locum suffectus Hadrianus Sextus, mira & certe pudenda, si Italiæ decus respiceretur, Senatorum factiosorum suffragatione, quum festinatis comitiis, hominem apud Batauos extremi Oceani natum & tum in Hispania agentem, uirtutis nomine, cunctis senatorii ordinis prætulissent.

ALLI per interregnum comitialesque occupationes, rati se Parmam facile recepturos, è Cremona aduolant, & à triplici loco tribus uno tẽpore editis prælijs, scalis murum transcendere conantur. Sed insigni Guicciardini præsidis studio & summa Parmensium alacritate, quum Salomon Siculus, & Petrus Baccionius Ligur cohortium præfecti acerrimè propugnarent, hostes repelluntur, parique Fortuna in Placentinum effusi agrum, & terrorem Placentiæ inferentes, à Pontificio equitum præsidio sustinentur. Sequenti anno,
B quòd Genuenses Gallicum nomen Octauiano Fregosio duce tuerentur, Cæsariani duces impetrantibus Adurniis exulibus ut reducerentur, ad Gennã castra faciunt; hinc Prosper cum Germanis, illinc Piscarius cum Hispanis. Sed Piscarius ab eo loco qui Faba Græca uocatur, tormentis murum aperit, impetuque facto pulsis defensoribus, urbe potitur, & dum uictor urbem percurrit, nullo negotio Prætorium capit. Venêre in potestatem ipse Octauianus Fregosius, & Petrus Nauarrus, qui dudum appulerat; ut non temere timentium ciuium animos authoritate nominis sui confirmaret. Eo modo Piscarius urbem multis diuitiis opulentam diripuit, priusquam Prosper ingrederetur: Flisci autem Othobonus ac Sinibaldus peculiares Fregosiorum hostes, propter fratris eorum cædem probè uindictam exercuerunt & Antoniotus & Hieronymus Adurnii, postquam
C decem annos exulassent, in urbe principes constitui sunt; à quibus non multo post Castelleti arx quæ à Gallis defendebatur, maioribus tormentis expugnata est. Eadem æstate qua tanta urbs capta direptaque fuerat, Hadrianus Pontifex magnis precibus Populi Romani, & cohortatione senatus ad urbem euocatus Genuam applicuit; nulla ciuium recentem cladem suam lugentium lætitia exceptus, indeque Liburnum nauigauit, ubi à Iulio Medice Cardinale, legatisq. Florentinorum, & aliquot Etruscis Cardinalibus expectabatur. Paucis inde horis Cardinales sequi iussit, & felici nauigatione Romam deuectus est. Per id tempus Rhodus à Solymano, qui in insulam cum ducentis armatorũ millibus traiecerat, oppugnabatur. Eam uerò consilii ingentis & perdifficilis belli occasionem audacter susceperat Barbarus, quòd Christianos reges intestinis occupatos bellis
D didicerat. Cupiebat Hadrianus ferre opem; sed pecuniæ inopia, quo minus officio satisfaceret, retardabatur. Nam quas ab Hispania aduexerat peditum copias, factiosorum quorundam hortatu, non Rhodum, sed in Galliam Cisalpinam, quæ Cæsaris opes confirmarent, mittendas censuerat. Atque ita Rhodos quintum post mensem admirandis operibus & cuniculis ad deditionem compulsa est, Philippo Liladamo militiæ magistro, desperatis auxiliis ad Solymanum egresso, & certa pactione urbem atque insulam dedente. Idque tantum uulnus Christianæ Reip. illatum est insanientibus aut oscitantibus nostris regibus, apud quos priuatæ spes augendi imperii totum Christianæ pietatis decus extinxerat. Hadrianus Romanæ aulæ rudis, & rerum Italicarum imperitus, serò detrimentum intellexit; exortaque est in Vrbe pestilentiæ lues, quæ quum seueris legibus more nostro Pontifici minime cohercenda uideretur, contactu ægrorum ita exarsit, ut mul
E ta funera in compitis uiserentur; appareretque uastari Vrbem, haud multo dierum spatio, nisi Græculus quidam nomine Demetrius Spartanus sedandæ pestilentiæ, fauente ei turba hominum, negotium suscepisset; nemine superstitionem uetare auso. Nam ferum taurum cui dimidium cornu diffecarat, magico carmine dextram in aurem prolato repente ita mansuefactum reddiderat, ut iniecto tenui filo ad integrum cornu, quo uellet, perducens pestilentiæ placando numini ad Amphitheatrum immolasset. Nec credulæ multitudinis spem ex toto fefellit, quum ab ea inanis sacrificii prospera litatione mitescere morbus cœpisset. Nec multo post euocato ad urbem Iulio Medice Cardinale Franciscum Soderinum Cardinalem custodiæ tradit, quòd maligni eius animi, & aduersi in Cæsarem studii indices literas intercepisset. Nam Soderinus contra Iulium ut Florentia pelleretur, copias in Etruriam miserat, Rentio Cerite duce, percussoribusq.

item in Iulii cædem præparatis. Sed detecta coniuratione nonnulli ciues Florentini, concepti facinoris capite pœnas dederant; alii Iulio conniuente profugerant. Rentius qui exercitum Senas perduxerat ut inde Florentia peteretur; inopia commeatus & terrore Heluetii præsidii, qui Iulio aderat, adductus, fœdum consilii sui exitum tulit, uel ob id etiam, quod Feltrium Vrbinatem, Malatestamque Baleonum, hic è Perusia; ille Vrbino contractis uiribus ad uindicandas iniurias secum bellum Iulio illaturos credidisset. Paucos uerò post menses quàm Soderinus custodia traditus est, Hadrianus fato concessit; cui protractis aliquandiu comitiis, conspiratione iuniorum Iulius Medices desumpto Clementis nomine subrogatus est; qui ad tuendam nouæ dignitatis personam, egregiè se medium inter Cæsarem & Franciscum Regem præstare uidebatur. A

VIGESIMI SECVNDI LIBRI B

MORIENTE Hadriano Gulielmus Gofferius appellatus Ammiras in Italiam descendit cum quadraginta peditum & decem equitum Gallorum milibus, & pulso ad Ticinum amnem Cæsarianorum exercitu, positis ad Mediolanum castris urbem obsidere constituit. Ineunte anno Prosper Columna moritur; eique in imperio copiarum succedunt Carolus Lanoius Belga, & Piscarius. Insubres pro Francisco Sfortia egregiè Gallorum uim & belli detrimenta sustinent. Gofferius multa niue cœlo importunè delapsa à conspectu urbis discedere cogitur; Cum parte copiarum Baiardum ad oppugnandam Cremonam mittit; irrito eius incœpto. Veneti copias suas & ducem Feltrium Vrbinatem ex lege fœderis Sfortiæ qui opem ferant, mittunt. Quibus iunctis exercitibus Galli aliquot in locis per partes opprimuntur; nusquam iusto prælio contenditur. Cæsariani ponte Ticinum iungunt, Gofferius idem facere cogitur, ne quæ in tergo erant oppida ad Nouariam inuadenda hostibus relinquat. Interim Ioannes Medices cum Sfortianis copiis Mediolanensium iuuentute auctus Abiatum tormentis expugnat. Nec multo post, Ticinum transgressus, coniunctusque Feltrio Garlascum oppidum aggreditur, & quanquam præalta esset in fossis aqua, uel cum interitu multorum, id expugnat. Exinde Gofferius tot acceptis detrimentis quum se reciperet, ad Sesithem amnem tumultuaria pugna graui ictus uulnere funditur; biduoque post dum tormenta defendere per Baiardum fortissimum ducem, atque hostes acriter incumbentes sustinere conatur, Baiardo cadente exuitur tormentis, & cum multa cæde Heluetiorum terga tuentium, in fugam conicitur; mirumque uideri potuit tantas Gallorum copias, ualidis Heluetiorum subsidiis firmatas à Cæsarianis & Venetis sustineri atque deleri potuisse. Aderat Cæsarianis Carolus Borbonius qui pauloantè à studio sui regis malignè discedens, & sese priuato quodam Cæsari fœdere coniungens, prodendi regis sui, impugnandæque patriæ consilia agitarat; quibus detectis è Gallia in Sequanos profugerat; declaratusque patriæ hostis Cæsari operam nauabat, ita ut inuadendæ Galliæ consilium susciperet, Hispanis auidè se sequuturos profitentibus, quòd in Prouinciam opulentam regionem ubi non defutura amicorum studia auersa penitus à rege, & proceres quosdam ad rebellandum paratos se inuenturum iactabat. Lanoius quanquam id minimè probaret, permisit ut Piscarius cum Hispanorum, Germanorumque cohortibus in Prouinciam penetraret. Sed Piscarius Massiliæ mœnibus frustra hærens quod ualidissimo Gallorum præsidio teneretur, retrocedere coactus est, quum nemo Gallorum ad authoritatem Borbonii nominis se conferret, & regiæ copiæ appropinquarent, & Borbonius cuncta opinione sua sibi infestiora, Gallo uerò fidiora reperiret. Quapropter reuersus est per maritimas Ligusticasque alpes, cum copiis asperitate itinerum defessis, & his sæpe, ut sunt uiri dicaces, Borbonio consilii lenitatem exprobantibus. Eo autem tempore Rex Franciscus ualido conflato exercitu ut Prouinciam tueretur, postquam re infecta hostes Prouinciæ finibus excesserant, consilium flexit ad occasionem repetendæ Italiæ; miraque celeritate Pœninis, & Cottiis alpibus, in Taurinos C D E

A rinos descendit;progressusque secundo cursu ita Mediolano potitus est,ut Piscarius cum Hispanis Laudem Pompeiam se reciperet,& Antonius Leua cum Germanis defendendi Ticini munus susciperet.Atque ita Veneti & Clemens eius belli commutationem nequaquam ægerrimè tulerunt; quòd inuadendæ Prouinciæ,& lacessendi Galli regis consilium tam immodicum quàm temeritati proximum improbassent, ob idque Cæsariani exulis consilio innixi,belli quàm pacis auidiores apparuissent.Rex Mediolano potitus, consilii anceps Laudem Pompeiam ne ad opprimēdos Hispanos, an Ticinum debellandis Germanis aggrederetur,inauspicata belli ratione Ticinum prætulit,ubi nulla memorabili earum rerum quæ tentasset prosperè confecta, quartum iam circumsedens & hærens mensem,diductis primo,& mox reliquis senescentibus uiribus,quòd noua Cæsaria
B nis auxilia adducente Borbonio superuenissent,prælio decertare coactus est, quo regiis aduerso, nobilissimi quique Gallorum ducum & procerum interfecti sunt,& Rex ipse acriter dimicando sauciatus,prolabente mox equo captus est;eo præsertim effusius Hispanis & Germanis parta uictoria lætantibus,quòd ipso Cæsaris natali die secūdissimo euentu dimicassent;sic ut de eiiciendo Francisco Sfortia cogitarent, & totius Italiæ immodicis animis imperium affectare dicerentur;Quando insuetato rerum successu elati,nequaquam alieno commodo,sed suo bellum fortiter gessisse uideri uellent.

VIGESIMI TERTII LIBRI

C FRANCISCVS ineunte æstate à Genua in Hispaniam perducitur à Carolo Lanoio,qui ægro eius animo futuræ Cæsaris clementiæ spem iniecerat.Sed Cæsar multis de causis eum nequaquam uidere sustinuit. Qua offensione Rex sua spe deceptus in grauem incidit morbum,ita ut infortunii sui miserias morte finiturus uideretur; nisi Cæsar perhumano colloquio afflictum consolatus, eum se maturè dimissurum promisisset. Nec multo post certo inito fœdere,Cæsar ei sororem in matrimonio collocauit.Ea Emanuelis Lusitaniæ regis uxor fuerat,& è tribus regis liberis, maiores natu duos pater obsides tradidit,& in Aquitaniam abire permissus est.Ex eo fœdere ingens & atrox apud principes orta est suspicio,quòd inter se Franciscus & Cæsar in perniciem quorundam coniurare dicerētur;
D sic ut ad regem libertati restitutum undique legati gratulatum mitterentur,& Clemens, & Veneti adiuncto Britanniæ rege ad mutuam securitatem noua fœdera percuterent, Quibus paratis undique copiis Cæsari totius Italiæ imperium affectanti obuiam iretur. Nam quod iniquissimum fuisse iudicabant, Antonius Leua atque Piscarius imperium Mediolanense Francisco Sfortiæ inuidentes, eum tanquam defectionis à Cæsare consilia agitantem reum fecerant, grauissimoque laborantem morbo in arce obsederant,& aliquot urbibus ereptis hostem declararant.Ea calumniæ uis cum summa malignitate Sfortiæ illata, Venetos & Pontificem mirum in modum pupugit; usque adeo ut consternati animis arma pararent,& Cæsarianos impotenter atque superbè fœderis fidem fallentes, atque impudenter sociorum existimationem contemnentes armis persequendos arbitra
E rentur: & Piscario interim morte subrepto ad Mediolanū arma proferrent,ut Sfortiam obsidionis & uitæ periculo implicitum matura ope allata liberarent. Sed tanta fuit Antonii,Alfonsique Vastii qui Piscarii patruelis erat frater, muliaris constantia, ut non modò oppugnantium hostium uim sustinerent, sed Mediolanensibus metu cædis subactis Sfortiam extremam perpessum inediam,ad deditionem compellerent. Eo modo Sfortia ad Cremonam calamitatis suæ iniquam sortem lugente,noua Germanorum auxilia Georgio Franispergo duce in Mantuanum agrum descenderunt, & Vgo Moncata cū Pompeio Columna Cardinale,Pontificem induciis quas dolosè cōcesserant ineptè confisum deceptumque,repentina in Vrbem irruptione penè oppresserunt,ita ut direpto Vaticano, & templo maximo fœdè profanato perterritus Pontifex in arcem elaberetur;& Cæsariani,quòd nullus esset in arce commeatus,triduo eum in potestatem redacturi crede-

rentur, nisi Vgo Moncata, tanti admissi sceleris pertæsus, uel contradicente Pompeio, & A
in extremam Clementis perniciem proclinato, obsidibus acceptis, in arcem uenisset, & certis condicionibus pacem cum Pontifice confecisset. Hisdem diebus quibus Cæsar & Pontifex infestis armis inter se decertabant, Solymanus in occasionem semper intentus qua regni fines proferre & Christianis maximè nocere posset, Pannoniæ bellum infert, quòd regem iuuenem, non suo iure sed precario prope turbidissimæ genti nec iusto consensu unquam parenti dominantem, & bellicis artibus propter ætatem nequaquam satis instructum, facile opprimere se posse confidebat; uel ob id præsertim quòd neque Pannonici regni, neque regis ipsius salutem proximis Germanis, neque ipsis consanguineis regibus Cæsari, Ferdinandoque, & Sigismundo Poloniæ regi, curæ futuram arbitraretur: Quando neque Germani per se segnes in aliena causa; neque Austriæ domus reges B
Italico occupati bello; neque Polonus, ne ueteres inducias temerè abrumperet, ut se commouerent adduci posse uiderentur. Ludouicus Rex ingenio per se imbecillo, neque salubri ratione confirmato, inexpectata aduentantis tanti hostis fama perculsus, missis undique legatis frustra opem implorat. Hungarorum tamen concilium indicit; id est armatæ multitudinis, & Rhacos appellatur. In eo sacrati antistites de more stipendiarii, quas debebant in publico periculo semiplenas equitum alas, & minorem quàm oporteret pecuniam in belli sumptum expediunt. Profani uerò iuris proceres totaque nobilitas; utpote qui ueteris disciplinæ obliti nunquam Othomannorum regum castra uiderant; sed minutis tantum prælijs per incursiones pugnare consueuissent, ab innata superbis eorum animis arrogantia, Turcas ita contemnebant, ut se uel exiguo numero ingentia Barbarorum C
agmina consertis manibus insolenter concisuros & deleturos iactarent. Sed unus maximè cucullati ordinis Paulus Tomoræus archiepiscopus Collocensis, aliquando in excursione subitario prælio cum Turcis dimicare solitus, tanta animi ferocia, tantaque speratæ uictoriæ fiducia stolidè pugnax efferebatur, ut sacras ad multitudinem militum haberet conciones; & ante alios proceres studio religionis inflammatus in aduersam Barbarorũ aciem infesta hasta se impetum facturum pollicetur. Paulo ante ex Pontificia pecunia Germanorum & Bohemorum cohortes conscripserant; quarum præsidio stabiliri aciem equitum, & sustineri Barbarorum uim posse putabant. Neque enim accuratè recensendo peditum simul & equitum copiæ uigintiquinque milium summam efficiebant; sic ut ab omnibus peritis ea Tomoræi audacia, & reliquorum pugnam poscentium temeritas magnopere damnaretur; quãdo ueteres milites miserrimum esse dicerent cum eo hoste confligere qui octuplo ampliores copias in aciem esset producturus. Propterea aliqui submouendum imminenti periculo regem iuuenẽ iudicabant; frustra consulente Stephano Verbetio ut regis adolescentis persona ad publicam salutem extra pugnæ discrimen, in utrunque belli euentum Budana in arce seruaretur. Sed obstrepebant efferi milites; nec se, nisi rege duce pugnaturos dicebant. Tomoræus dicta sententia peruicit, ut quàm primum confligeretur, & Rex generosus sub tutela Dei maximi pugnæ signum daturus hosti obuiam ire pergeret. Itaque uecordi impetu infaustoque cõsilio Ludouicus ad Mugacium usque signa promouit, quod est oppidulum medio ferè itinere positum inter Budam atque Belgradum. Iam aduentabant prima Turcarum agmina; quum supremo concilio à præfectis & ducibus est disputatum, an castra uallata curribus ad Danubii ripam E
essent tantisper collocanda, donec auxilia Transyluanorum aduenirent, quæ à Ioãne Sepusio prouinciæ præfecto, qui Vayuoda Hungariæ appellatur, iustis itineribus adduci ferebantur. Cæterum Tomoræus, cui nouo superuenienti duci propter præfecturæ dignitatem parendum foret, ut imperiũ ius integrũ ad spem uictoriæ retineret, omnem moræ causam improbans & in sua fata præceps ruens, ita sanis cõsiliis obstitit, ut Regem incautum & per iniquum pugnæ discrimen perduceret. Barbari nanq. quaternas equitum acies præmiserant, quæ distinctis inter se noctis atq. diei spatiis perpetuò lacessentes regiis castris circumueherentur; Quo persultante equitatu usque adeo artè regia castra obsessa sunt, ut nemo lignatum aut pabulatum exire, aut in proximam Danubii ripam potandis equis progredi auderet; nisi magno periculo, & iniqua condicione propter Barbarorum multi-

A multitudinem certaretur. Qua necessitate impulsus Tomoræus instruere aciem, & pro
antiquo decore inuictæ antea gentis, dignitateque Regii nominis prælio confligere coa
ctus est. Aciei forma ferè simplex fuit, protensis scilicet peditum cohortibus in oblon-
gam seriem, ac intermixto idoneis in spatiis equitatu, ne Barbari numero superantes uni
uersam circumuenirent aciem, & Hungari penè in orbem pugnare cogerentur. Castra
cathenatis uallata curribus leui præsidio imposito ad dextra relinquebantur, quibus non
absurdo consilio Tomoræus alam unam lectissimorum equitum uallum propè contin-
gentem apposuerat, ut ad incerta belli rex eius firmo atque expedito præsidio protegere
tur. Sed Hungarico nomini infaustus is dies, regique maximè inauspicatus, postremam
eam seri consilũ rationem euertit. Nam primo congressu concurrentes acies nostræ, ta-
B metsi nihil eis Barbarorum tormēta altius librata nocerent, nullo tamen negotio pulsæ
protritæque sunt; cadente præsertim Tomoræo, & reliquis ad unum ferè proceribus in-
terfectis, & Vsaronibus, qui sunt Hungarorum leuis armaturæ equites, dispalatis, & in
fugam uersis, totoq. pariter equitatu fœdè conciso. In tanta rerum asperitate, quum Bar
barorum globus ad diripienda castra conuolasset, & ægrè à præsidio defenderentur; ea
quam diximus lectissimorum equitum ala quæ regi præsidio esse debuerat, continere ne
quiit, quin opem castris afferens in Turcas oppugnantes deferretur, Eodemque semiho-
ræ momento Ludouicus Rex prostratis undique copiis, nudatus eo quod sperarat, para
ueratq. præsidio, sese eripiens, in proxima palude reflectente se equo sexquipalmis aquæ
lutulento in gurgite suffocatus interiit. Ita tamen ut eum locum Cetriscus armiger eius &
C cubicularius genere Bohemus notaret, & effugeret, & post multos dies decedentibus ho
stibus integrum regis cadauer Cetrisci indicio reperiretur, & regio funere tumulandum
ad Albam regalem deferretur. Ab ea uictoria Solymanus non obscura admiratione du
ctus risisse fertur, quòd Hungari tanta essent animorum temeritate, tantaque insania re
gis consiliarii essent occupati, ut alienis uiribus stultissima ratione æstimatis, ipsorum co
pias quæ essent exiguæ, tanto exercitui obiicere, quàm regredi maluissent. Potitus Buda,
inuisaque arce quam mirifice laudabat, nihil plus ad uictoriæ suæ monumentum sustulit,
quàm æneas statuas tres ingentes, quæ Matthiæ bello paceque inclyti regis fuerant. Eæ
Bỳzantii in Hippodromo collocatæ hodie uisuntur.

VIGESIMI QVARTI LIBRI

D

CLEMENS, quod eius fama fœdè apud Populum proscinderetur,
nec ideo tantæ iniuriæ cōtumeliam animo sustineret, quoniam im-
prouidè malignis hostibus credens confidensque dolosis induciis,
ut imperitus rerum tantum cum publicæ tum priuatæ existimatio-
nis, tum Vaticanæ suppellectilis quæ erat opulenta iacturam fecis-
set, abrupto tanquam indecoro fœdere, & spretis obsidibus, bellum
Cæsarianis inferendum censet. Pompeium Columnam à senatu a-
mouet, & tanquam sacrilegum hostem aquæ & igni interdicit; ac-
cersitoque à Gallia Valdemontio Lotharingiæ Reguli fratre, quòd esset stirpis Andega-
uensium regum, qui superiore sæculo Neapoli regnassent; terra mariq. Neapolitanis bel
E lum infert. Magnus terror Campaniæ infertur; capitur Salernum; Valdemontius ad Nea
polis portas, compulso intra urbem Moncata, se ostentat, & in Latio Columniæ familiæ
oppida à Pontificiis militibus, crudeli incendio passim excitato deformātur. Per eos dies
Carolus Lanoius cum classe sublatis Germanorum ueteranis cohortibus, & Hispanorū
satis ualida tironum manu in Italiam traiicit. Inter Corsicam & Iluam insulas Hispanica
classis medio in Pelago à tribus triremium classibus tormentis oppugnatur. Duces erant
Andreas Auria, Petrus Nauarrus, & Paulus Iustinianus Venetus. Sed aliquot nauibus
magno impetu pilarum incidentium perforatis, & una atque altera demersis Lanoius è
summo discrimine obortæ tempestatis beneficio se eripuit, prouectusque rapido uento
in Stephanium Etruriæ portum, quod est in Occidentali Argentarii promontorii latere

se intulit; atque inde circa Campaniæ litora milites exposuit. Eius aduentu Pompeius Columna cum Vespasiano atque Ascanio Columniis proceribus conflato exercitu ad oppugnandum Frusinonem in Hernicos pergunt. Sed mœnia tumultuariis aggeribus permunita, fortissimorum militum manu defenduntur, qui erant ex cohortibus ueteranis, quas Ioannes Medices Insubribus Pontifici præsidio miserat. Nec multo post, quòd salus earum cohortium, & Hernicorum omnium cordi esset, iusto cum exercitu Rentius Ceres & Vitellius Tiphernas instructa acie superuenerunt, à quibus soluta est obsidio fusis & coniectis in fugam Cæsarianis, & his ægrè tormenta seruantibus. Exinde à quibusdam tota ea contentio ad falsam spem concordiæ reuocata est, quòd Pontifex pecuniæ pressus inopia, & magnis undique Cæsarianorum copiis circũuentus, nequaquam diu belli sumptum sustinere posse uideretur. Peropportunè ad eam rem conficiendam ab Hispania in Vrbem uenit Cæsar Feramusca Campanus, Cæsaris literas afferens, humanitatis & æquitatis & quod intererat ad flectendum Pontificem, religiosæ excusationis plenissimas. Atque ita iterum Clemens adueniente in Vrbem obsidibus ei datis Carolo Lanoio, in quo summa tum erat belli & pacis authoritas, Cæsari conciliatur. Fœdus Reipublicæ dirum percutitur, ea cõditione ut Lanoius in Etruriam iret, Borbonium auerteret, qui cum Germanis & Hispanis, auctus undique factiosorum & perditorum hominum copiis ad diripiendam Romam contendere ferebatur. Borbonius enim in spem diripiendæ opulentissimæ urbis animos sustulerat, quòd Germani pauloantè ad Mincium hostium copias Feltrio duce, se transitu prohibere conantes submouissent, quũ fortuito tormenti ictu Ioannes Medices cecidisset; Cuius fortissimi ducis impetum extraordinariis prælis, grauia in cedentium agmina carpentem sternentemque, ægrè sustinuerant; Nec multum insequentium Feltrii & Salassi, qui Venetas & Gallicas ductabant copias, uim pertimescendam putabant. Itaque Borbonio Apenninum Aretinis iugis superanti, Lanoius occurrit. Sed abnuentium pacem militum clamoribus, dirempto colloquio Borbonius proposito itineri ita institit, ut Pontificem dimissis importunè copiis inermem, nudatumq. præsidio una celeritate facile se opprimere posse speraret. Fauit fortuna facinorosis consiliis, atque impiæ fraudi, uti iampridem infesta urbi atque Pontifici; Intentissimo nanque cursu totius exercitus Borbonius ad Vrbem peruenit, commeatus egens, & tormẽtorum expers pridie Nonas Maii; statimque scalis appositis, Clemente exterrito, neque ullum fugæ consilium explicante, ad eum locum, qui est contra obeliscum, humilia Leoninæ urbis mœnia superantur; frustraque ineptis armis & trepidis animis obsistente urbana multitudine, Hispani atque Germani intrant; infinitam propè hominum frustra abiectis armis uitam petentium multitudinem crudelissimè trucidant; sacrosanctum & toto orbe uenerabile templum direptis ornamentis, multo cruore ad singula altaria fuso immaniter fœdant, atque omnia sacrata uasa diripiunt; elapsoque in arcem Pontifice, urbem semihora transcensis inter Aureliam & Septimianã portam uetustate collapsis mœnibus irrumpunt, in eaque cuncta auaritiæ, & immanitatis exempla in miseros ciues edunt; arcem circumsident, & perductis fossis circumuallant, ne usquam Pontifici effugium pateat. Animus horret eas referre Barbarici cruciatus miserias, quas pertulit infelix populus, olim gentium omniũ uictor. Hæc enim sine multis lachrymis, neque referri, neque audiri possunt; ita ut sacro sancta ciuitas Deos penitus auersos à salute sua existimare potuerit; nisi Dii tutelares urbis quanquam ad inane solatium præclaro suo ultore numine, perfidiosi atque immanissimi latronis hostiam in ipso captæ urbis limine mactauissent. Cecidit nanque Borbonius dum scalam funesta manu mœnibus admouet, per inguen dextri femoris glande traiectus, ne diræ uictoriæ suæ compos tanto sacrilegio lætaretur.

PAVLI

A PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXV.

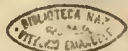
D famam usque adeo miserabili inexpectatoque euentu captæ Vr
bis, ac obsessi in arce sacrosancti Pontificis; uni omnium in Italia
Florentini effusè lætari uidebantur, Quòd diu exoptatam repeten
dæ libertatis occasionem, sibi ex tuto oblatam perspicerent, quam
B dudum enudatis in Mediceos ueteribus odiis intempestiuè arripe
re tentauissent. Paulo enim antequam Borbonius Aretinas supera
ret alpes, & sese alienum ostenderet ab omni pacis condicione, re-
pulso scilicet Carolo Lanoio qui perampla de compositione man-
data detulisset, Florentinæ iuuentutis globus paratissimis ad rebellandum animis arma
ceperat, factoque impetu Prætorium occuparat. Eius audendi facinoris princeps fuit Pe
trus Saluiatus multis propinquitatibus atque diuitiis potens. Huic nemo seniorum resti-
terat, quum grauissimi ciuium eius facti consiliique gnari essent; utpote qui dissimulando
& conniuendo, auidis, uerùm suspensis animis tantæ rei euentum expectare cernerentur.
Erat in summo magistratu Vexillifer Aloysius Guicciardinus, multis quidem beneficiis
Mediceo nomini obstrictus; sed apud eum hominem incertæ fidei, ab antiquo maiorum
C suorum studio libertatis auidum, cuncta facile obliterarat præsens occasio admittendi
maturandique facinoris; ea tamen simulati animi specie, reprehendere detestarique iu-
uentutis audaciam cœperat, ut in re dubia atque ancipiti magistratus fidem syncerumq.
personæ munus tueretur; Quando nihil magis optare eum credi par esset, quàm ut pulsis
Mediceis ciuitas sese assereret in libertatem. In ea uerborum contentione iuuentus quæ
iam planè rebellarat, curiaque potita extremum decretum cōmutatæ Reipublicæ depo-
scebat; fremere atque euibrare gladios cœpit ad deterrendos decuriones, è quibus Fede
ricus Riccius seuerè obiurgans grauiter caput uulneratus est à Iacobo Alamanno præfe
roci iuuene: ac ipse Vexillifer simulanter intentata sica penè uiolatus, Quum etiam in cō
C spectu eius Ioannem Francischærum loci & honoris decus obsistendo tueri conantem, at-
D tractum ad fenestram à seditiosis ipso præserum Alamanno impellente in forum præci-
pitem dare niterentur. Iam in aream curiæ singularum regionum signiferi sublatis uexil
lis de more contribules suos adduxerant, & patritii ordinis magna multitudo ad magi-
stratus ascēderat. Nemo enim ferè fuit uel ex ipsis amicissimis Mediceo nomini ciuibus,
qui non properanter ascenderet, atque pulcherrimi eius facti lætitia compleretur; sic ut
postea compertum est, omnes in unum conspirasse & defecisse existimari possent. Nam
constabat signiferos regionum à Vexillifero pridie admonitos fuisse, ut parati instructi-
que armis, quum res posceret exortique tumultus strepitum sentirent, ad curiam progre-
derentur. Antonius quoque Nerlius sacerdos factiosus in turrem curiæ extortis à ianito-
re clauibus ascendit, ut ad sonitum campani æris Populus ad arma uocaretur. His rebus
Decuriones exterriti postulante iuuentute adhortantibusque patritiis decretum perscri-
E pserunt, pronunciandumque ad Populum, publico præconi dederunt. Eo Medicei adole
scentes Hippolytus & Alexander Reipublicæ hostes declarati sunt, bonaq. eorum fisco
addicta, & liberati nonnulli ciues qui in custodia seruabantur, quod hostilem animum in
Mediceos quos appellarent tyrannos ostendisset. In promulgando autem atrocissimi cō
silii decreto, quod minime prætermittendum uidetur, Cosmus Saxetus podagricus nec
insulsus Senator uultu resupino & ferè obscitanti sublata uoce interpellans præconem in-
terrogauit, an ipse etiam Papa Clemens eadem qua gentiles eius exilii & capitis pœna
damnaretur; & id quum altiore uoce proboque nutu præconis par & æquum esse subde
retur, Vos ergo inquit uideritis ciues qui nihil libera patria carius habere uultis, an nobis
ab hac mox iniuria sacris interdictis familiari pane uestro satis prēuesci liceat? Quod falsè

dictum uniuersæ concioni risum cõmouit, Quod omnes adeo perfricatæ essent frontis, A ut inuerecundam præconis uocem ineptissimè imitarentur. Ab hac tam perfidiosaque decreti acerbitate, quum optimates, qui aderant frequentes, de ordinanda Republica disputarent, Franciscus Feltrius Vrbinas, Veneti dux exercitus, & Michaël Salassius Regulus, Federicusque Gonzaga cognomento Bozzolus Gallorum duces urbem intrarunt, quibus ad secundum lapidem dudum obuiam ierant honoris causa, Sylvius Passerinus Cardinalis legatus, ipsique duo pariter Cardinales Innocentius Cibous, & Nicolaus Ridulphus, à Leone auunculo in senatum lecti. Cum his etiam aderat Hippolytus Medices adolescens; qui omnes inopinata ciuium rebellione perturbati, in urbem regredi maturarunt; primusque omnium Petrus Honofrius Montedolius, Medicearum cohortium præfectus in forum aduolat, omnique aditu regionum occupato inuasis disiectisque popularium manipulis, prætorium expugnare parat. Ipsi quos diximus duces citatis equis superueniunt, certaturque missilibus ab obsessis atque obsidentibus, in magnumque metum atque periculum imperiti homines & ineptis instructi armis undique coniiciuntur. Erat curia plena patritiis, atque ea iuuentute quæ primæ perfidiæ uocem sustulerat, decretum que arreptæ libertatis in Mediceos ad plebem promulgari iusserat. Quibus omnibus quũ iusta ad defensionem arma deessent, neque ullus esset in curia commeatus, ex conscientia admissi sceleris, extrema supplicia metuebant. Nam Honofrius eo studio ferebatur, ut curiæ fores incenderet, & tormenta proferret quibus curia quateretur. Iam enim introductis in urbem maioribus copiis, pauidos seniorum imbelliumque ciuium animos, præproperæ temeritatis & meritæ pœnæ metus inuaserat; tanta trepidatione, ut nonnulli inusitato egressu dilabi festinarent, consiliique inopes, & maturæ opis indigi, prorsusque ad unum semianimes, admirabilem commutati ingenii perturbationem, gestu incondito, & demissis, pudendisque uerbis ostenderent; dolerentque planè singuli uicem suam quòd nimis celeriter & inconsultè nequaquam animaduerso periculo nondum maturæ libertatis munus expetissent. In nullum quippe eo grauius aut periculosius salutis discrimen Rempub. incidisse ab ulla annalium memoria meminerant uiri prudentes præsentium & imminentium rerum casus expẽdere soliti; quum atrocissimam externarum gentium colluuiem incendia & clades passim afferentem in ceruicibus esse inter Senas & Aretium; alterum porro socialem exercitum quem ut Borbonio obsisteret, à Mugellano Apennini latere, euastatis militari licentia amœnissimis prædiis in urbem confluxisse conspicerent; D Quandoquidem nihil hic potius omisso uero hoste qui ad excindendam Romam properabat, quàm diripiendæ opulentissimæ urbis prædam spectare uideretur, ut præsentis rebellionis admissum facinus uindicaret. Sed tanta extitit in Syluio legato, adolescẽteque Hippolito, & Medicæ familiæ propinquis ciuibus clementia, tantumque in Feltrio cæterisque ducibus æquitatis & tranquillitatis studium, ut pro conseruanda salute ciuitatis, seditiosis atque rebellibus, modo se dederent, integra fide parcendum censerent. Atque ita quum iam Medicei in non dubiam spem recuperandæ curiæ uenissent, fieretque armatorum concursus ad eorũ domos defendẽdas, & in aream currulia tormenta peruenirent, Federicus Bozzolus prodiit, pacatamque dextram ostendens, cessantibus utrinque telis, ad curiæ portam accessit; admissusque ad decuriones, ita loqnutus est. Nisi pro dignitate saluteque Italici nominis, principes Florentini, hæc arma gestarem regi Galliæ E operam nauans, quem huic ciuitati ab antiqua Caroli Magni conditoris uestri memoria, multisque nec unquam ferè intermissis in Galliæ reges officiis, amicissimum esse scio, huc utique nullo meo commodo impulsus ascendissem; quanquam ex benefactis officiosoq. hoc munere suscepto, non inanem fortasse laudem expetendam rear, modò à uobis non omnino intempestiuus orator existimer; si hanc libertatem quam honestè potius concupistis, quàm auspicatò tenere uidemini, uobis iam planè obsessis & circumuentis, non dubio exitio futuram ostendero, dederoque obiter consilium, cum uobis qui curiam tenetis, tum uniuersæ ciuitati, omni ope quæ alicunde expectari possit, liquido certius atque præstantius. Aequissimas enim condiciones certæ pacis atque concordiæ uobis affero; quas non insani homines, sicuti uos hodie esse opto, minimè repudient. Primum siqui-

A dem, repentinumque illum ardorem, quo hoc facinus cœptum patratumque est, in animis uestris ita deferbuisse crediderim; ad conspectum scilicet tot armatarum cohortium atque illustrium ducum qui uos circũfident, & propius uim admouere parant, ut ea quæ publicam salutem respiciunt, nequaquam ægrè auribus uos arbiter admissuros. Vos nan que omnes integra fide ad unum incolumes, saluamque urbem fore pollicemur. Quòd si rationis & necessitatis quæ uos urget obliuiscimini, & amicissimè oblata repudiatis, pro culdubio (quod abominari potius possim quàm auertere) hanc curiam uestro sanguine inundatam, patriamque uestram intromisso nostro exercitu occupatam, licentiæ atq. auaritiæ militum concessam, priusquã Sol occidat, cum summa uxorum & liberorum uestrorum calamitate atque miseria sentietis. Vt hæc uerò præsentire & liberè proloqui au-
B deam, multa me inducunt, & uos uti spero, etiam præclarè admonent, sicuti huc ascendẽs ab obuiis didici. Primum omnium nihil hic pro negotii atque periculi magnitudine, uti oporteret, accuratè paratum uideo; quum arma, tela, tormenta, & præsidia deniq. omnia uobis desint; & (quod horresco referens) cuncta etiam uitæ alimenta deficiant. Harum rerum inopia profectò, uel si cunctis ciuibus egregiè constans & ingens animus superfit, indomitos certe spiritus celerrimè franget, si superba, atq. exitiali contumacia, furto quodam arreptam libertatem, postquam fata obstant, ferocibus tantum uerbis retinere conemini. Hinc siquidem nihil uobis pro salute sperandum est quum aduersa undique, atque aspera uobis immineant. Illinc uerò benignitate magni numinis pax certa, & publica omnium securitas comparetur. Hæc clarissimi atque certissimi uades repromittunt, ipse
C ante alios Feltrius imperator, duoque summæ authoritatis Veneti Senatus legati, & nos denique regiarum copiarum duces qui Barbaros Italiæ uastitatem & Clementi sacrorũ Principi immane supplicium minitantes gloriosè persequi, quàm infami Etrusca præda ditescere malumus. Non me præterit uiri Florentini aliquanto audacius quæri quàm defendi libertatem, ab his præsertim hominibus, qui uitæ fortunarumque suarum certam salutem dubiis belli casibus anteponunt; nec aliunde quàm ab incolumi patria cuncta uitæ commoda atque ornamenta expectant. Proinde uos hortor fortasse propensius quàm deceat uirum militarem, ut iuuenturi noxam totius hodierni impetus remittere uelitis; modo ipsa uehementem illum quo non dubiam gloriam appetisse uisa est, immodici ardoris studium remittat. Præclarè enim uideo iunioribus secus ac ætate prouectis, quàm odiosum sit pacificatoris nomẽ: & quàm denique ingratum atque importunum militibus
D nostris, ac ipsis fortasse Mediceis, in ipso præsertim speratæ uictoriæ limine sit futurum; quando illi sua spe prædæ fraudentur; hi uerò quosdam fortasse uestri ordinis ulcisci tanquã ingratos atq. æquo acerbius rebellantes, quàm in gratiam recipere malint. Vos itaq. in uestigio & deliberare, & decernere oportet, an beneficio nostro potius quàm occulto aliquo munere Fortunæ, quæ iam uos deserit, uti uelitis. Nos certe si uobis hac in re Dii immortales mentem non eripient, decreta pacis religiosa fide sanciemus, atque armis si ita opus fuerit, pro dignitate nostri nominis, saluteq. uestra, obnixè tuebimur. Ad ea uexillifer Guicciardinus ita perplexo titubantiq. sermone respondit, ut fidelis ac opportuni consilii, & usque adeo propensæ uoluntatis erga ciuitatem, Federico gratias agere potius, quàm quid esset in causa probaturus ostendere uideretur. Primores autem patritii,
E in queis eminebant Franciscus Victorius, & Nicolaus Caponius, uti probos ueteresque senatores & rerum egregiè peritos decebat, peroranti, ex ipsa arcti complexus, & pacati uultus significatione prorsus assentirent, multoque maximam primorum ordinum partem, eius consilia quæ tam amicè quàm humaniter dedisset, dubio procul amplexuram confirmarent; ad id fremente iuuentute, & his superbè atque indignanter succensente, tanquam parum fortibus, & iam pridem longo & præpingui seruitio assuetis; Quando quidem aliena uirtute, alienoque periculo partam libertatem & ultro etiam inculcatam admittere tuerique nescirent. Multi quoque de salute potius soliciti quàm de libertate quæ iam conclamata uidebatur anxiè requirebant, an ex tuto, rectéque publica omniũ salus Pontifici offensionum odia recondere solito, committi posset. Quibus uocibus excitatis, Federicus, ne timete inquit uiri Florentini; hac in re siquidem ego unus me pro

omnibus locupletissimum uadem, & sponsorem fore polliceor. An uerò nos Pontifex A cui impiis circumuento armis auxilium propere ferimus, uel impudenter, uel ingratè decipiet? uel denique seipsum omnino fallet? qui non temere Clementis nomen desumpserit. Cuncta enim uobis facilè condonabit, ut augustæ pietatis mutuis impleat, & sacrosanctæ existimationis iura tueatur. Itaque Federicus è curia ad suos reuersus, quum reuunciaret quos animos in obsessis ipsisque præsertim senioribus reperisset; nemo fuit qui non concordiæ studendum esse censeret; in id Syluio enixè proclinato, utpotè qui natura imbellis & degener, lentisque consiliis stultæ grauitatis nomen aucupans, nequaquã parato & efficaci ingenio tantæ defectionis noxam, inconsulto Pontifice uindicandam arbitraretur; & uti uir sacratus ad pietatem perculsi animi timorem referens, à cruento consilio penitus abborreret, nec Feltrius, & reliqui duces ulla omnino mora distineri uellēt, quo minus festinanter Borbonium magnis confectis itineribus antecedentem persequerentur. Per hunc modum satagente cohortanteque Francisco Guicciardino qui de Vexilliferi fratris propinquorumque suorum salute solicitus pacis condiciones dictauerat, prolatis tabulis, in proximam diui Michaëlis Horreo tabernam concessit, facilèque obtinuit ut his Feltrius, Venetique legati & cæteri duces subscriberent. Singularem enim his rerum difficultatibus explicandis Guicciardinus authoritatem afferebat, utpotè qui Pontificiis copiis cum imperio præesset. Summa condicionum hæc fuit, ut obsessi in curia atque item reliqui omnes, admissi sceleris ueniam ferrent. Qua in re Feltrius & legatus Syluius syncerę clementiæ fidem suam obligarent, obliuionemque eius inconsultæ rebellionis ab ipso Clemente Pontifice accuratis precibus impetrarent; Florentini uerò ciues redirent ad officium, pristinæque fidei obsequium Mediceo nomini præstarent; at- C que hisdem suffragiis inducto resciſſoque recentis malignitatis decreto, nouum fideleq. commutata probè uoluntate conficerent; excederent extemplo curia, & Rempublicam magistratibus administrandam relinquerent. Hæc mutuis assensibus transacta sunt Sexto Calendas Maias; sic ut eodem die qui Veneri dicatus erat, intra paucissimas horas Clemens, & amissæ, & receptæ simul curiæ, pacatæque ciuitatis nuncium acciperet. Nec multo post Guicciardinus Vexillifer, continuato cum octouiris decurionibus magistratu, Calendis Maiis de more successori insignia tradidit, priuatusque abiit domum. Creatus nanque est in eius locum Antonius Franciscus Norius Medicearum partium studiosus, cuius pater ex Pactiana coniuratione cum Iuliano Medice in templo fuerat interfectus. Tum uerò Feltrius priuati commodi uel turbulento eo tempore nihil oblitus, priusquam sese D & copias ad iter expediret, à decurionibus impetrauit, ut inexpugnabile Castellum sancti Lei, Vmbrico amissum bello, attributumq. Florentinis sibi redderetur. Actum quoque subinde est de renouando fœdere, in quo nuper Florentini ea lege fuerant adscripti, ut nullum certum munus bellici oneris ipsis imponeretur, nisi ex arbitrio Clementis; Idcirco legati Veneti Aloysius Pisanus & Marcus Foscarus seuerè postulabant, ut quid præstare conferreque uellent in id bellum, disertè in tabulis exprimerent. Itaq. ad stipulantibus octouiris qui toti negotio belli & pacis cum summa authoritate præsunt, præficiq. ab ipsis uocantur, Florentini separatim à Pontifice, ubicunque in Italia gerendum bellum foret, sociis se daturos promiserunt cataphractos equites ducentos & quinquaginta, leuis autem armaturæ equites galeatos bis totidem; atque itèm integram delectorum pe- E ditum legionem; iurauereque inuicem se nunquam separatim à sociis in amicitiam cum Cæsare ducibusque eius èsse rédituros. Huius ineundi fœderis eximie astutus suasor Feltrius fuit, ex æquo in gratiam Veneti senatus, atque odium Clementis, uti postea apparuit. Nam ab hoc fœdere Florentini pacti cum Gallo Venetoque libertatem sibi eorum auspiciis incolumem futuram, ita Pontificem offenderunt, ut is sua spe repetendæ patriæ deiectus, oblitusq. summæ eius acceptæ iniuriæ, ad ipsum Cæsarem inexpectata & pene incredibili exulcerati animi conuersione se contulerit, ut ipso Cæsare in Italiam euocato, ingratorum ciuium perfidiam uindicaret. His confectis rebus Feltrius educto exercitu, sed nequaquam ea celeritate qua opus esse uideretur, in eo Romanæ urbis discrimine Romam est profectus, attonita adhuc ciuitate, quum nemo esset, qui reputatione præ-

A teriti periculi nō magnopere terreretur,& ex futuri & instantis solicitudine,metuendum esse non duceret; Quandoquidem necesse esset eorum animos perturbari; qui de belli euentu propter externorum hostium nim singularem atque inuicta adhuc robora Germanorum dubitare cogerentur,& ex conscientia admissi facinoris,clementiæ Pontificis parum confiderent;& tum à Syluio legato,non ipsius modo curiæ platea, sed cuncta regionum compita, portæque,urbis singulæ,& ipsa Medicea domus firmissimis præsidiis tenerentur. Cæterum abeunte Feltrio,& cum omnibus copiis Romana uia iter habente, simulatos Florentinorum uultus intueri admirarique licuit,quum undique aut gratulandi,aut sui expurgandi causa ad Mediceas domos confluerent,nō sine risu multorum, qui eos dudum ineptè loricatos,instructosque tumultuariis & ueteribus telis minabundos &
B furentes uidissent. Tunc uerò illi iidem homines composita fronte solitis inuoluti palliis, protectique capita pendulis & ciuilibus integumentis, quæ ipsi Etrusci capuccia nocant, egregiè blandi & supplices spectabantur,utpotè qui unius tantum noctis interuallo sicut in scena histrionibus accidit,diuersas è uestigio personas induissent. Ea enim est natura Populi Florentini,nt nullis uel ingentibus beneficiis pacari,nullis uel extremæ benignitatis obsequiis eos obstringi posse constet. Veteris nanque potentiæ quæ in libera ciuitate singulis ciuibus dispensati dominatus erat instar,obliuisci nescit, neq. eminentiam conspicui cuiusquam,uel etiam moderatissimi ciuis pati potest. Tanta siquidem ambitione, tamque superbo liuore præditi sunt,ut quum quisque ad clauum gubernandæ Reipublicæ sedere,potiri quoquomodo communis patriæ imperio,& publicas opes priuato com-
C modo complecti cupiat, ea inexplebili cupiditate ardeant omnes, & prorsus insaniant, quòd neminem tanquam ex æquo ciuem,uel opibus,uel dignitate superiorem ferre uelint,& clariorem quoque uirtutem,melioremq. fortunam in aliena domo nisi ægris oculis conspiciant;Quando eadem ex pari merito sibi deberi iudicent;sic ut nequaquam mirari lubeat,si elati & peracris ingenii,notæque tenacitatis homines, plerunque decus in lucro præsentiq. pecunia,& immoderatis sæpéque etiam parū piis quæstibus reponant; eo etiam maiore reliquarū gentium admiratione,quòd domi nequaquam sumptuosam, ut pleræque aliæ ciuitates,sed parcam in uniuersum & bonæ frugis disciplinam exemplo ueterum Græcorum ex quibus orti sunt, institutam sequantur. Quanquam alioqui, uti sunt pecuniosi mercatores,supra censum & totius industriæ spem magnificis ædificiis laudem quærant. Sed his uitiis quæ supra memorauimus,facile euenit,ut intestinis discor-
D diis ferè continenter per trecentos annos grauissimè laborarint;Tanta quidem rabie, ut modò patritios,modò populares alternante uictoria,è ciuitate in exilium expellerent;sæuis cædibus integras sæpe familias delerent, & crudelibus incendiis in nobilissima tecta grassarentur. Nec in his malis,nunquam mitigata feritate, dispuderet à sordidissimo opifice iugum accipere;ultro Barbaros tyrannos qui liberis leges darent adsciscere, uti miserabili conditione experti sunt, ex ipsis Michaëlis Landi, Gualteriique Athenarum Reguli,& Caroli Andegauensis abominandis casibus. Per hunc modum ciuitatem magnis perturbatam iactatamq. fluctibus,maiores Medicei per integrum ferè seculum saluberrimis legibus compositam,cum insigni ueræ uirtutis gloria confirmarunt, & auxerunt; & ne quid ad summam felicitatē pulcherrimæ urbis deesset,affuere salutari sydere ortus Leo
E Pontifex,& Clemens uel alioqui moribus dissimilis. Hi continuata imperii successione atrocissimorum in se odiorum coniurationumque memoriam, ex Christiana pietate, amoreq. ipso uel ingratissimæ patriæ, pacatis animis deponere uoluerunt;nt in ciues suos uel nihil tale merentes,cuncta honorum commoda,& totius certioris opulentiæ ornamēta,insatiabili studio,rediuiuaque semper liberalitate congererent; usque adeo iniqua & ferè insana benignitate, ut multos ex aula,de fide uirtuteque benemeritos supinè prætermitterent;Quando non solum maiora minoraque sacerdotia; uerùm etiam urbium & prouinciarum præfecturæ,& munera legationum, sacratis uiris committi solita,unis omnino Florentinis mandarentur;Qui etiam uectigalia, & totum denique Pontificii dominatus patrimonium ad certissimos quæstus inuasissent; eo quidem exitu ut nihil cuiquam etiam honestissimo ad sacri uel profani iuris prouentum Etruscis cuncta abraden

tibus relinqueretur. Neque tamen his tantis beneficiis atque muneribus accumulatè con A gestis, quicquam ad promerendos ciuium animos profecere; quum Leonis malo publico immaturè defuncti, omnem memoriam ingratissimis mētibus abiecissent, & tum Clementis uiui regnantisque & diu etiam regnaturi maiestatem impiè contemnerent; nulla quidem misericordia eius inusitatæ calamitatis, quæ alienissimis etiam hominibus ueras piasque lachrymas posset exprimere. Itaque Florentini (ut ad historiæ seriem reuertamur) nunquam ingenio pacati, nunquam exuta malignitate pœnitentes, sed paratis animis, quos diuersis uultibus effingerent, renouare perfidiam, odiumque uetus exercere, id unum expectabant ut alicunde rescirent quorsum Cæsarianorum impetus euaderet. Postquam uerò pridie Nonas Maias Vrbem manu captam Romanosque omnes aut trucidatos aut acerbissimis tormentis excruciatos, ipsumque Clementem in arce cum patribus circumuallari atque obsideri nunciatum est; nullam sibi moram attulerunt, quin eosdem animos redintegrata perfidia cōstanter erigerent. Breui namque effectum est, ut frequentibus conciliabulis per coronas in foro passim habitis, multi patritii, sed togati omnes Prætorium intrarent, communicatisque consiliis ad Mediceam domum contenderent, & legatum amicissimis hortarentur uerbis, ut postquam Romæ res essent perditæ cogenti fortunæ cedere probè & sapienter, & Rempub. ciuibus reddere uellet. Erat legatus graui mœrore saucius ex clade Vrbis, ualdeq. prostratus, sed multo grauiore per culsus metu, quum à Nicolao Caponio & nonnullis aliis, quos sibi amicitiores putabat, acerbissimum nuncium accepisset, ita ut uirilis consilii inops, & de sua tantum pecunia sollicitus & tenax esset; cuncta in præceps prolabi sineret, sibique maxime timendum arbitraretur; Quòd plerisque non temere ab agrestibus respōsis & moribus se inuisum putaret; C quanquam Octauianus Medices inconcussa fide, & nonnulli fideli studio insignes, nequaquam despondendos esse animos prædicarent, confirmandaque liberali stipendio militum præsidia iudicarent. Sed reperiri expedirique pecunia non poterat, quòd eam Franciscus Niger proquæstor, malignè apud Laurentium Strozzam deposuisset, atque extemplo Lucam profugisset; uir utique supra eam perfidiam multis impietatis & auaritiæ sordibus coopertus. Eo frustra citato quæsitoque, Mediceis & Honofrio militaris præsidii præfecto animus concidit. Hic egregiè pugnax & intrepidus, rem ad arma deducere cupiebat, pollicebaturque se notorum sibi ciuium perfidiam, multa cæde uindicaturum. Verum Syluius tanquam iactato nauigio, & naufragium adeunti persimilis, neque consiliū, neque pecuniam expedire potuit, unisque obiurgationibus insultantis mulierculæ domo D atque urbe cum adolescentibus Mediceis exturbatus est. Hæc erat Clarice Medices iunioris Laurentii soror, Philippo Strozzæ nupta, quæ tuta suo sexu, & propinquitatis nomine, legatum coram rusticanum, adolescētes uerò spurios, obiterque hæreditate Mediceæ familiæ indignos, contumeliosis uerbis appellarat, & domo & patria protinus excedere increpita mora iusserat; Quanquam generosè ei ab Hippolyto respōderetur, quum eam omnino insanam esse diceret, quæ oblita sanguinis, potentiam principatus ad inimicissimos potius transferre, quàm conseruare in domo propria in qua ipsa nata esset, malignè atque peruersè properaret. Verum hæc frustra dicebantur quum ad fœminam peracri iracundia flagrantem etiam accessisset Nicolaus Ridulphus Cardinalis, miri quidem ingenio uir, sed non obscurè appetens libertatis, qui cedendum fortunæ & saluti maturè con E sulendum esse disserebat. Id in Clarice excitarat odium Clemens, qui neque Petrum filiū purpureo galero exornare uti promiserat uoluisset; uirumque ipsius Philippum pro obside Cæsarianis Neapoli custodiendum tradidisset. His uocibus peracerbisque minis unà Syluius atque ipsi adolescentes excessere patria, in non dubium exilium; quanquam decuriones ad leniendam subitæ atrocitatis inuidiam, abeuntes benigniore decreto prosecuti sint. Hoc erat ut adolescentibus Hippolyto atque Alexandro maneret ius integrum ciuitatis, ambobusque locus esset in Republica ad capiendos eos honores quos per ætatem adipisci possent; manerentque eis incolumes totius Medicei patrimonii facultates;. Eos autem Philippus Strozza ex senatusconsulto comes datus, Pisas deduceret, ut arx oblata tessera reciperetur. Cæterum Strozza ex arcanis mandatis, ut eos retraheret iubebatur;

Quibus

A Quibus tamen propter affinitatem tãquam ab ætate tenera nihil tale meritis parcendum
putarit. Conatus autem est Danthes Castellio ex Strozzæ comitatu directo & penè in-
censo sclopetto Hippolytum interimere. Verùm adolescentes subodorati uim sibi pa-
rari, concitatis equis, inexpectatò Lucam pronolarunt. Lucenses ex decreto publico eos
amicissimè, & lautissimè de more ciuitatis susceperunt, & Florentinis per publicas literas
sibi eos dedi deposcentibus, integra fide se illos conseruaturos responderunt. Per hunc
modum Medicea domus impotenti Fortunæ, ciuiumq. perfidiæ ultro cessit, quum à re
ditu Ioannis Cardinalis eiecto Soderino quindecim annis patriæ præfuisset. Exinde no-
ui creati sunt magistratus, reuocata priore Soderini consuetudine; Norioque se ante exa-
ctum tempus abdicante magistratu, renunciatus est Vexillifer Nicolaus Caponius, ea cõ
B dicione ut ipse & decuriones comitiale consilium popularis multitudinis indicerent, ut
ex æquo cuncti ciues receptæ libertatis fructu lætarentur; Secundæ nãque & tertiæ clas-
sis turba insolenter postulabant, ut Reipublicæ munera latius quàm antea dispensarẽtur,
ne populus suæ studiosus libertatis, pro uno tyranno plures simul ex nobilitate superbos
impotentesque dominos esset perpessurus, ita ut iam planè patritios pœniteret recupera-
tæ libertatis, quam nequaquam suo ordini, sed indignis plebeiisq. hominibus sua magna
cum inuidia, & tum demum iusto cum dolore peperisse dicerentur. Nec multo post Flo
rentinis arcem Pisanam dedidit Paccionus Pistoriensis custos, quum pecuniam in stipen
dium cohortis custodiæ quæ aliter in fide atque officio contineri non poterat, expetenti
obtestantiq. Syluius Cardinalis submittere noluisset. Is subsederat Lucæ cum adolescen-
C tibus Mediceis, animoque deiecto atque eadem auaritiæ labe oppresso, uerba pro auro,
& inanem spem pro stipendio Paccionianis nunciis dabat. Qua rei indignitate, atque of
fensione permotus custos, quum se malignè deseri à Cardinale quereretur, nec quicquã
proficeret, Antonio Francisco Albicio arcem dedidit; ea tamen integræ fidei erga Medi
ceos constantia, ut repudiatis præsentis pecuniæ muneribus quæ Albicius protulerat, ex
pers omnis præmii, ob idque inops, solo incorruptæ fidei testimonio contentus, arce ex
cederet. Eodem etiam cursu, sed non eadem fidelis animi probitate exemplum sequutus
Galletus Barga accepto fœdæ pactionis præmio Liburni arcem tradidit. Interea Franci-
scus & Henricus reges ex ea direptæ Vrbis & capti Pontificis execrabili fama uehemen-
tissimè commoti excitique ad quærendum nonum decus arma parabant. Id namque ad
iuto liberatoque Pontifice, & uindicatis eius iniuriis de Cæsarianorum militum immani
D tate longè honestissimum proponebatur, eoque iustius & speciosius, quoniam ad utriuſ-
que existimationem maximè pertineret, tueri armis sacrorum Principem supremã propè
ac inexpiabili affectum calamitate, & quod Christianæ aures uix ferrent, indignissima car
ceris contumelia cum Cardinalium senatu usque adeo impiè mulctatum. Videbatur.n.
uterque eorum peculiari officio obstringi, quòd Franciscus suum uetus ex præclaris supe
riorum Galliæ regum meritis partum Christianissimi cognomen ferret, & Henricus ab
illustri suo studio quum Iulium Secũdum Ludouici armis oppugnatum protegeret, Pon
tificiæ libertatis defensor ex senatusconsulto fuisset appellatus. Hos quoque duo legati
opportunè aduersus Cæsarem concitabant, Saluiatus Cardinalis in Gallia, & Vbertus
Gambara apud Britannos, qui utrobique accuratè referendo quanta immanitate in Ro
E manos nihil tale meritos esset fæuitum, quantoque ludibrio sacrati episcopi in cathenis
ad hastam uenales fuissent circũducti, & quot demum honesti atque insontes ex aula, aut
tormentis excruciati, aut in uinculis desperato redemptionis pretio trucidati periissent,
piorum hominum animos inusitatæ crudelitatis cogitatione suspendebant; Quando etiã
permultos ante aram maximam summè uenerabilis templi frustra à diuis tutelaribus sa-
lutem petentes, inundato cruore pauimento cædeq. polluto cecidisse narrarent. His ser
monibus per coronas utriusque aulæ disseminatis, uetera nouaq. utrinsque gentis odia,
quæ uixdum in Cæsarem deferbuerant ex atrocitate tanti facinoris refricabantur, tantò
altius quòd Heluetii cum Gallo & Britanno in idem studium consensumque accesserãt;
quos Ennius Philonardus uetus apud eam gentem Pontificis legatus crebris concioni-
bus per singulos pagorum conuentus habitis, tanquam homines militares, nec tum uel

agresti ingenio de religione potestateque Pontificis malè sentientes, diligenter admonebat, ut quam Iulio Pontifici nuper circumuento & ferè oppresso fortè felicemq. operam præstitissent; eandem, & certe maiorem in liberando Clemente aduersus impios nauare uellent. Debere ipsos probè meminisse in quam egregiæ uirtutis & probitatis existimationem apud cunctas nationes ex celeberrimi facti gloria peruenerint. Retulisse siquidem inde non opima modò stipendia quibus honestè locupletes euasissent; uerum quod esset omni auro præstantius, ad perpetuum gentis decus, illum cunctis publicis anteferendum ornamentis piæ uirtutis titulum, quo Romani Pontificis defensores, impiorumque principum domitores appellarentur. Itaque Lotrechius cum iusto exercitu, maioribus copiis subsequi iussis, in Alexandrinum agrum descendit, magnaque ui Boscum oppidum adortus, deiecto inde Ludouico Lodronio, qui Germanorum cohortibus præerat, oppidum cepit, castrisque inde ad Alexandriam positis, eadem felicitate, quòd exiguo præsidio teneretur, ea opportuna urbe potitus est. Lotrechio quoque impigrè procedenti ac cessere Venetorum copiæ cum iusto tormentorum apparatu, coniunctisque uiribus ad oppugnandum Ticinum processerũt. Præfecerat urbi Cæsarianoque præsidio Antonius Leua, quum Mediolano sibi minime excẽdendum nisi grauissima de causa statuisset, Ludouicum Balbianum uirum egregiè fortem, & Sfortiano nomini inimicissimum, & quòd ei non magnoperè ualidæ cohortes adessent, quibus Gallicam uim sustineret, opem sub misso Hispanorum supplemento laturum promiserat. Cæterum Lotrechius animaduerso urbis situ, edoctusque de his munitionibus quas Ticinenses periculosa in parte mœnium oppuguaturis Gallis opposuissent, incredibile Balbiano Ticinensibusque oppugnationis consilium suscepit. Conuersis siquidem ad ipsam arcem omnibus tormentis quæ ei ex Venetis castris collata erant, tanta ui turrem quadratam quatere est adortus, ut ea cum adiuncto arcis muro, qui ad portam ipsius arcis ad uiridaria educentem pertinet, ad apertam perforataque undique penè integra concideret, proruentibus unà in eandem ruinam annexis his cœnaculis amœnissimi prospectus, quæ Galeacius Vicecomes ante ducentos ferè annos admirandis sumptuosissimisque picturis exornarat; Cui ædificio propter incõparabilem structuræ pulchritudinem omnino parcendum fuerit, nisi Lotrechius ad famã celebre testimonium odii sui atque iracundiæ Ticini relinquere uoluisset, quòd ante sex annos ab ea parte urbis mœnia iuxta arcem frustra oppugnans à defensoribus multa detrimenta è summa eadem turre transuersè oppositus accepisset. Oderat quoque Ticini urbis nomen deleti Gallici exercitus, & capti regis recẽti abominabilique memoria Gallis infaustum & infame. Balbianus tantis ex improuiso territus ruinis, auxilii atq. omnis consilii inops, quum seruare urbem non posset, luctuosa Ticinensibus pactione se dedidit, eductusque per ruinas ad Lotrechium, sese impetrata salute conseruauit. Tum uero Galli milites facto impetu per easdem ruinas nullibi acriter reiecti, per arcem quod nemo crediderat in urbem irruperunt, miserabilemque in modum cæso magna ex parte præsidio & ciuibus captis uniuersam diripuerunt; usque adeo dira uictorum crudelitate, ut nec templis, sacratarumque uirginum septis parceretur; Quanquam Lotrechio summa cura esset tuendi fœminei pudoris. Primum qui audacter in arcem urbemque irruperit, Hostasium Rhauennatem militem fuisse constat. Is à Lotrechio in præmium nauatæ operæ, æneam equestrem statuam quæ Antonini Cæsaris esse dicitur, impetrauit; quum ea antiquitus Rhauennatium fuisset; sed post Gothica tẽpora à Longobardis Rhauennam diripientibus trophæi modo in signum uictoriæ abducta Ticinum fuerit & in foro constituta. Eo modo Hostasius decorum sibi fore existimans si uetus patriæ spolium recuperaret, & suæ pietatis memoria eo in loco ubi ablatum olim fuerat, renouata dedicatione poneretur, in forum descendit, & permittente Lotrechio, cum manipularibus suis atque item fabris deiicere statuam sede sua, atque exscindere columnam basi supposi tam superbo molimine conabatur; Quo spectaculo (id enim longè miserrimum Ticinenses iudicabant) usq. adeo tumultuosus complorantis & deplorantis populi concursus fuit, ut oblitus domesticæ calamitatis furiosè in forum decurreret, nullo modo passurus, ut patriæ quæ fortunarum omnium & publici decoris iacturam dudum fecerat, etiam nobilissimæ

A simæ & uetustissimæ memoriæ monumentum eriperetur. Res eò erat perducta, ut cum armatis ab inermibus ex iurgio certandum foret. Verum Rhauennate imperatoris Lotrechii diploma proferente, omnis ea Ticinensium turba suo recenti mœrore & cultus deformitate miserabilis, ad prætorium contendit, atque ibi unus patritii ordinis Franciscus Boticella proiectus ad pedes ita loquutus est. Patere magnanime uictor, ut uictis, & inauspicatæ constantiæ suæ meritas fortasse pœnas dantibus, in uictoria tua lugere liceat, & uirtutis tuæ atque felicitatis odium, quod nobis miseris æquo acerbius uidetur, deprecari. Apud generosos nanque ueræ clementiæ laus nunquam sordescit, quum cætera ex bellicis operibus atque periculis quæsita uirtutum præconia, quòd multis sæpe communicentur, celeriter euanescant. Vna profectò clementia mortales superis æquat, eiusque
B muneris memoria, nunquam apud conseruatos obsolescit. Miseri Ticinenses non suopte quidem ingenio, aut publico decreto, sed peruersa paucorum & planè fatali factione impulsi à uetere studio Gallorum defecimus, scilicet ut obsessi primum obsidente rege uestro, & cuncta intus atrocissimè uastantibus sociis Hispanis atque Germanis, non deformatæ modò, sed corruentis patriæ dirum spectaculum uideremus, Nec (quod meminisse dispudet) ex uictoria Cæsarianorum qui cuncta domi & foris ciuilis opulentiæ ornamenta deleuerant, uel infaustæ fidei, uel constantiæ nostræ præmium tulimus, nisi ut ad hanc postremam aduersi belli calamitatem à te expugnati eadem perniciosa Cæsarianorum societate raperemur. Sed quod in fatis fuit ab immiti Fortuna iam planè trāsactum est, nec à te id in integrum restitui potest; scilicet ut expugnati captique, & bonis omnibus expo-
C liati grauissimè mulctaremur, nec nobis quicquam uel publicæ uel priuatæ substantiæ superest, quo militaris auaritia exaturari queat, nisi unum publici decoris ornamentum equestris statua ueteris atque eximiæ pulchritudinis quæ in foro, uestibuloque templi maximi à peregrinis uirisque elegantibus cum admiratione spectatur. Hanc gregarius miles Rhauennas prædæ nomine sibi concessam, demoliri, aueheréque nauigio per Padum insolenter parat. Id ne pati uelis ciuitas suppliciter rogat clementissimè Imperator, ut pro tua pietate magnitudineque animi, sicuti dudum tua insigni seueritate pudicitiam in matronis uirginibusque nostris inuiolatam conseruasti, hoc inanis, sed uetustæ tamen gloriæ ornamentum, infelici patriæ nostræ conserues, ut perpetuum sit cum uictoriæ tuæ, tum clementiæ erga uictos monumentum. Manabant cunctis Ticinensibus lachrymæ quando eius statuæ iacturam instar summæ calamitatis atque miseriæ supra direptæ patriæ ad
D uersam sortem existimarent. Lotrechius ad misericordiam uersus, Rhauennatem ex aduerso promissum muralis coronæ præmium ex diplomate repetentem blandis uerbis admonuit, ut præmium potius nauatæ fortiter operæ ex sua liberalitate oblatum accipere uellet, quàm tanta acerbissimè direptæ ciuitatis miseria lætari, ardereque demum inuidia aliquando ei & Rhauennatibus nocitura. Itaque uel indignabundus miles pro ænea statua pecuniam à quæstoribus accepit, quantum satis est pro murali corona ex auro puro fabricanda, quæ in fidem uirtutis suæ cum elogio, Rhauennate in templo poneretur.

Ticino capto diuersæ apud Lotrecbium sententiæ dicebantur. Sfortiani ante alios legati cunctantem atque perplexum maximè urgebant, in queis erat Franciscus Somalius inter Insubres nobilitate atque opibus potens, Gallicæq. peritus linguæ, quod regiis in castris
E aliquandiu militasset. Is recenti utendum uictoria, & Mediolano, Antonioque Leuæ uim & terrorem admouendum differebat, quòd Mediolanenses aduersissima essent uoluntate in Antonium & Hispanos, à quibus sæuissimæ instar tyrannidis extrema rerum incōmoda pertulissent. Attenuatas nanque esse Antonii cohortes Hispanorum uario discessu, quos ipse in præsidiis apud Comum, Leucum, & Tricium distribuisset, & flos ueteranorum Romana in præda detineretur, nec ipse immiti podagra iactatus, & signatæ egens pecuniæ, tantum animi habiturus uideretur, ut tot aduentantium hostium uim, & grauissimis iniuriis exacerbati populi tumultum, uno præsertim tempore sustinere posset. Id probabat Pisanus Venetorū legatus, cum æquo iure fœderis Francisco Sfortiæ fauens, tum Reipublicæ suæ commodo integræ uictoriæ securum finem spectans. Extrudendos siquidem Mediolano Cæsarianos, & finibus Venetis cauendum putabat; Quoniam poten-

tissimi Cæsaris uicinitas Veneto nomine maximi grauis atque suspecta foret, ex recenti A
scilicet memoria Bergomi, Brixiæ, Veronæque ereptarum urbium. Antonius quoque Franciscus Albicius Florentinorum legatus, Veneto & Sfortiano præclarè assentiebatur, uel ob id præsertim quòd Mediolanum tanquam perennem præsentis pecuniæ thesaurum, aliquando Cæsarianis adimendum diceret. Ex aduerso duo cardinales Cibous atq. Ridulphus, qui clade Vrbis elapsi ad Lotrechium uictorem peruenerant, & cum his Gregorius Casalius Henrici Britanniæ regis legatus, uehementissimis precibus postulabant, ut liberandæ urbis Romæ eripiendique inde Pontificis, potius quàm oppugnandi Leuæ negotium susciperet. Decorum scilicet ipsi factuque facilè futurum, quando nulla grauiore de causa transcendisset alpes, quàm ut tam glorioso quàm necessario duorum regum decreto expedita pietate satisfaceret. Vbi enim ad Vrbem explicatis uexillis iter B
intenderet, ualitura esse arma pro religione suscepta, eaque passim fore auctiora firmioraque, excitis undique uoluntariis; postquam latrones non Cæsaris milites, & incendiarios euersoresque sacrosanctæ Vrbis persequeretur. Liberato nanque Pôtifice pristinam eius dignitatis atque potentiæ existimationem ad fœderatos esse redituram, unde ulcisci acceptas clades, & reliquo metu atque sæuitia hostium uictor Italiam summa cum laude liberaret. Cæterum Lotrechii animum diuersis distractum sententiis, unus senatoriæ dignitatis uir Insuber, astuta & propè maligna oratione perpulit, ut omnem inuadendi Antonii Leuæ curam in aliud tempus differret. Quo consilio non cursus modò paratæ uictoriæ interruptus est; sed expedita conficiendi belli spes omnis intercidit. Is erat Ambrosius Florentius ex uetere factionis studio Sfortiano nomini infensus, utpote qui semper superioribus temporibus Gallis adhæsisset. Itaque secreto Lotrechium aggressus, Noli inquit, imperator existimare eandem esse suscepti belli causam, & potiundæ uictoriæ rationem. Nam (quod me non fallit) tibi omnino obeundum est id peculiare munus, quod iussu regis, & ex authoritate fœderatorum uirtuti tuæ iniunctum est. Id enim unû quærunt, & expostulant, ut felicitate tui cursus uti uelis, liberareque Pontificem carcere contendas, cuius rei causa nouum fœdus est ictum, & resumpta sunt arma, prosperéque transcensæ alpes, atque hæc etiam duæ ualidæ urbes expugnatæ, scilicet ut immanium hostium ferocia frangeretur, parareturque aditus ad opem capto Pontifici, ruentique Romanæ urbi opportune ferendam, quæ propriam regis nostri gloriam respiciunt, & sociis publicæ salutis authoribus honestissimum afferunt decus. Nec diffiteor ad subleuandam sociorum nostrorum existimationem plurimum interesse si Mediolano potiamur. Sed uidendû est, ne hoc sit Gallicis rationibus alienum. Nam neque Antonianas uires eleuare hoc loco lubet, neque nostras attollere, ut cuncta nobis cessura facilè credam. Certè D
hoc unum prouideo cunctos laboris atq. periculi nostri fructus, alieno prorsus commodo ineptè cessuros, non usque ut fœderi minus syncerè seruiendû putem, uerùm ut hoc ipsum Mediolanense imperium (uti antiqua iura postulant) aliquando ad regem rediturum recordere. Si cunctemur, expugnandæque ualidissimæ urbi diutius hæreamus, eludet fortasse nos Fortuna, atque illa quam petimus occasio liberandi Pontificis euolabit. Quòd si hostem in ruinis atque luxuria opulentissimæ urbis sepultum, senescenteque ferocia ad uini & Veneris uoluptates desidem aggrediare, implebis officium prudêtis piique imperatoris, occupandæque Neapolis ex cursu exploratæ uictoriæ facultatem arripies, & quod bene ominari fas est, deletis immanium latronum legionibus, quàs iam pestilentia fœdè absumi uulgaris morbis audimus, undique uictor, Italici imperii compos fies. E
Ab hac persuasione Lotrechius non ineptas consilii causas apud legatos ostendens, traiecto Pado Parmam se demisit; atque inde modicis itineribus Bononiam profectus, amplissima ea in urbe & copiosissima hyemare constituit; quòd sibi multo maxima uirium mole bellum gesturo, noua copiarum supplementa è Gallis expectanda prædicaret. Verùm quibusdam sociorum, eum proculdubio paratæ dimissæque uictoriæ prouentum, Francisco Sfortiæ inuidisse apparebat; atque ideo cunctátius & segnius quàm plerique flagitarent Romanis rebus opem ferre uidebatur. Nec deerant qui non obscurè existimarent ipsum probè regiis iussibus obsequentem, ostentare bellum è longinquo, & multo armorum

A rum apparatu perstrepere, quàm Cæsarianos aggredi atq. lacessere mallet; scilicet ne Cæ
sar grauiore iniuria atque periculo exagitatus, animum in ipso rerum discrimine, aduer-
sus metum facilè peruicacem, à spe pacis atque concordiæ longius abduceret; Quoniam
ea esset ingenii Cæsaris uis atque natura, ut placari precibus, & ratione flecti, quàm ui &
armis ad id quod sponte nollet, cogi posse constaret. Id unum siquidem Rex Franciscus
ex arcano eo belli motu petebat, ut Cæsar multis rerum adductus difficultatibus ab se re
gios adolescentes obsides datos, oblato auro redimi pateretur. Sed postquam ea spes re-
cipiendorum obsidum frustra tentata in irritum cessit, ab omnibus ad easdem belli cogi-
tationes recursum est. His rebus cognitis Cæsar siue tactus religione, siue permotus infa
mia, aut graui rerum suarum periculo adductus, Pontificem custodia & tot ærumnis libe
B rare constituit, Franciscumque Angelium cucullatum Franciscani ordinis principem pie
tatis & probitatis nomine expiandis criminibus sibi delectũ cum Verreio cubiculario ab
Hispania Romam misit; deditque ei literas super ea re ducibus perferendas; quibus signi
ficabat Philiberto Aurantio, Vgonique Moncatæ, atque item Ferdinando Alarconi, si-
bi æquum piumque uideri Pontificem dimittere, atque eum cum omni honore uerborũ
in pristinam asserere libertatem; Subindeque sacrosanctam eius dignitatem obnixè de-
fendi colique oportere, modò alicũde pecunia pararetur, qua militibus merita stipendia
persoluerent; ut quum tempus posceret, Germanorum legiones urbe Roma aduersus ho
stes educerentur. Sedulò autem cauerent certis obsidibus, ne Pontifex, si fortè iniuriæ
nondum oblitus, hostilem animum indueret, ipsis non magnopere nocere posset. Erant
C hæc Pontifici in aliena potestate constituto longè grauissima, quum nulla omnino tuta ra
tio cogendæ repræsentandæque pecuniæ reperiretur; Quòd infirmissima fide esset Pon-
tifex apud creditores, uti captiuus & manceps factus, neq. ulla in eo nisi dubia & anceps
uigeret authoritas, sic ut de promissis firmiter cauere non facilè posset, quãdo syngraphæ
nummariæ, addictorumque uectigalium tabulæ, & obligationum contractus omnes ac
assensuum stipulationes legitimo robore ex certa communis iuris formula carere dice-
rentur. In hac uerò negotii difficultate uni omnium Germani indomita feritate, nequa-
quam euersæ ciuitatis spoliis exaturati, quum promissæ pecuniæ æquas publicanorum pa
ctiones suspectarent, superbèque reiicerent, truculentissimè cunctis qui aderant in arce,
Pontificique in primis, atque senatui, nisi maturè pecuniam expedirent, teterrima suppli-
cia comminabantur. Res autem eò deducta est ut Clemens longè carissimos atque hone
D stissimos ex familiaribus qui secum erant, repræsentandæ pecuniæ obsides, frementibus
deposcentibusque Germanis, tradere sit coactus. Hi fuere Ioannes Maria Montanus Ar-
chiepiscopus Sipontinus, & Honofrius Bartholinus Pisanus Archiepiscopus; episcopi ue
rò Antonius Puccius Pistoriensis, & Ioannes Matthæus Gibertus Veronensis. His acces
sere, uti pecuniosi nobilesque, & arcta propinquitate Pontifici coniuncti Iacobus Saluia-
tus Ioannis Cardinalis pater, & Laurentius Ridulphus, Nicolai Cardinalis frater Germa
nus. Horum sacratis manibus illico minaces Barbari cathenas iniecerunt, & tanta trucu-
lentia ad exprimendum aurum terruerunt, ut in Campo Floræ ad erectas dicatasque la-
tronum suspendiis furcas, damnatorum more cathenati perducerentur, parato ibidem
ad lege agendum carnifice, si paulo asperior concionis fremitus annuisset. Per hunc mo-
E dum miserè pallentes, & extremo supplicii metu perfusi, terque in concionem producti,
præclara ope magni numinis seruati sunt, quum spes auri uel in efferatis diuturna imma-
nitate animis, misericordiam exprimeret. Siquidem paulopost in carcere, custodibus ex
institutæ cœnæ crapula, multoque Falerno consopitis, cathenas exuerunt, & per uapo-
rarium foci tubum in summa Riariæ domus tecta extracti funibus euaserunt; Tanta feli-
citate ut pedibus egressi urbem, ad urbinatis castra, quæ tum erant in Vmbriæ finibus con
fugerent; ubi non diu miseri tanquam illudente Fortuna, in aliud prope discrimen incide
re, quum eos Laurentius Martellius Florentinis propositus copiis cõprehendẽdos uesana
temeritate censuisset. Sed huius impii peruersique hominis amentiam Feltrius & Bozzo
lus seuerissimis uerbis retuderunt. Horum obsidum inexpectata atque admirabilis fuga
Pontifici destinatam libertatem proculdubio maturauit. Nam Pontifex semper ad noua

parandæ libertatis consilia solertissimè conuersus, propositis uenalibus senatoriis aliquot A
galeris, qui consensu militum nō obscura licitatione amicissimis Cæsarianarum partium
ad eum honorem aspirantibus præsenti pecunia uenderentur; breui tantam uim signati
auri, uel infami collatione coactam collegerit, & militibus numerarit; ut quum aduersi ru
mores de secūdis Lotrechii successibus sensim increbrescerent, milites in uniuersum Hi-
spani Germanique, nequaquam ægerrimè pacarentur, & sese ducum imperiis & dicto au
dientes futuros dicerent. Pontifex quoque ad declarandum fidelis amicique animi stu-
dium quinque senatores quos Cæsariani delegerant, obsides dederat, Pisanū scilicet Ve-
netum, eius Aloysii qui in socialibus Feltrii castris legati munere fungebatur filium, &
Triuultium Mediolanensem Gallicæ factioni semper addictum, Gaddiumque item Flo-
rentinum pecuniosi publicani fratrem. Hi Neapolim perducti, in arceque noua custodi- B
ti sunt; Pompeius uerò Columna pro reliquis duobus qui fuere Franciottus Vrsinus, &
Paulus Cæsius uadem se præbuit, & secum postea eos ad Sublaqueanum peramœnæ salu
britatis secessum humaniter perduxit. Nec multo post in componenda transactione libe
randi Pontificis strenuè satagentibus Pompeio Columna, & Hieronymo Morono (hos
enim certis liberalibusque promissis reconciliatos, & piis emollitos precibus, ita in partes
traduxerat, ut Cæsaris decreto, quod Angelius cucullatus adduxerat mirificè fauerent)
res apposite confecta est, eoque facilius quòd Vgo Moncata, & Verreius incerti & sæpæ
transuersi consilii homines Neapolim concessissent, & Aurantius apud Galeriam uicum
hyemaret; utpotè qui suopte ingenio captuque mutabili, & semper suspiciosè perplexo,
nouas difficultates negotio allaturus esse crederetur. Itaque post septimum carceris men C
sem Pontifex Cæsarianorum Alarconisque præsertim iudicio dimittendus, decreto uix-
dum perscripto, quum se exiturum postriduo dixisset, intempesta nocte euasit, nihil pro-
hibentibus portæ custodibus, quum petasatus & penulatus, subductaque & uelata barba,
se dispensatoris ministrum ignobili eo habitu mentiretur. Dispensator enim se præparan
dis alimentis exituro Pontifici ad singulas Cassiæ uiæ mansiones præcursurum dixerat.
Euasit autem urbe occulta porta quæ est in Vaticani uiridarii extremo ad turrem rotun-
dam angulo, cuius clauem ab olitore paulo antea Pontifex impetrarat; atque eo modo
elusis custodibus Hispanico militari equo uectus, quem ei dederat Aloysius Gonzaga
cognomine Rodomontes, cuius fratrem adolescētem nomine Pyrrhum Pontifex in his
ærumnis propensissimè legerat in senatum, ad iter sese extendit, subterque Cæsianum ui
cum, & Baccaniam syluam, Capranicæ paulum moratus, ad Orbitum oppidum naturali D
circumambientis uallis saxea orbita permunitum contendit; admirante moram, & semi-
decepto Alarcone, qui ut Pontificem ad quotidiana sacra è cubiculo prodeuntem saluta-
ret, in multam diem expectarat, non semel increpita apud cubicularios surgendi tardita-
te, quum Pontifex, uel obdormiscens excitādus ad iter uideretur, quod ægrè uti longum
& lutulentum, his brumalibus præsertim diebus obeundum foret. Cæterum nihil se con
mouere milites, quanquam nonnulli de animo fideque Pontificis malè suspicarentur, qui
ex repentino discessu quosdam duces, militumque primores, ipsum honoris causa comita
ri paratos, antecaptis intempestæ noctis tenebris, parum pudenter elusisset. AT Flo-
rentini ubi certius didicere Clementem custodia emissum, Orbiti tutissimo Tusciæ oppi
do constitisse, atque eum frequenti hominum concursu qui undiq. gratulatum coibant,
itemque multis principum & ciuitatum legationibus coli, rediuiuaque authoritate quoti E
die supplicibus libellis subscribendo, senatum habendo, & sacerdotia conferendo, inte-
gri & probè coalescentis Pontificatus munia obire, metu atque inuidia crescentibus, in o-
mnes partes legatos mittere, & certa armorum præsidia nouæ libertati tuendæ parare
cœperunt. Sedebat tum ad clauum Reipublicæ idem Nicolaus Caponius, quem pulsis
Mediceis Francisco Norio suffectum docuimus. Is uti erat multarum rerum experiens,
optimusque ciuis, & patriæ libertatis amantissimus; in unum pro salute publica consiliū
incumbebat, ut proceres ciuitatis ex uetere studio Mediceæ familiæ addictos complecte
retur, à popularium iniuriis defenderet, in partemque Reipublicæ communicatis hono
ribus susciperet. Sic enim inueteratæ factionis obliuisci posse iudicabat, atque honestissi-
mo

A mo & tutiſſimo conſenſu cæteris ciuibus coniungi, ut iuſtum & bene ſanum noui ſtatus robur, in affecta & ægrè coaleſcēte Republica pararetur, quo parto nihil intus ex omniū ordinum concordia, uel foris hoſtile eſſet metuendum. Eo ſiquidem tempore inualeſcebat antiqua factio mediocrium atque infirmorum ciuium, nata ad conturbandam Reipublicæ tranquillitatem. Hæc namque turba tam ſuperbè quàm temere, uti ſuperioribus ſeculis, recentibuſque Soderini temporibus conſueuerant; nullum bonum ciuem eſſe putabat, niſi qui Mediceum nomen maximè & acerbiſſimè odiſſet, quòd à Mediceis diu ſe in adminiſtranda Republica prætermiſſos atque neglectos meminiſſent, ac ſimul honores omnes ciuitatis, unis optimatibus & nobilitati, iniqua ratione tributos quererentur. Ab hoc improbo, & uti mox apparuit peſtilenti minorum ciuium ordine, quaſſata primo eſt
B noua libertas quam fata pepererant, & demū uniuerſæ ciuitatis miſerè diſſidentis opes, attritæ, conuulſæque ſunt. His popularibus importuniſq. ciuibus ſigniferum ſeſe præbuerat Balthaſar Carduccius uetuſta potius quàm nobili ortus familia, qui Patauii ius ciuile profitendo claruerat, odiumque ſibi Pontificis acre parauerat, quum tanquam exul deplorando ſtatum ſeruientis patriæ, Patauii & Venetiis Mediceos appellans tyrannos, eorum famam contumelioſe lacerare conſueuiſſet. Is fortunarum egens, & parum Florētiæ cognitus, inani immodicoque iudicio ad ſummum Vexilliferatus honorem, unde clareſcere & ditari poſſet inſolenter aſpirabat; uixq. liuido animo ferebat magiſtratum ex publico decreto in tres annos Caponio deſignatū, qua in ſede honoris æquo diutius regnare Caponium, nonnullos etiam patritios ægris animis pati intelligebat. Erant hi Thomas
C Soderinus quem fraterni Vexilliferatus memoria grata popularibus mirificè commendabat, & Alfonſus Strozza, ex uetere perpetuaque ſimultate pertinaci ſtudio, Mediceo nomini ſemper aduerſus. Ambo autem eadem ambitione ira erant occupati captique, ut non improbare Caponium tanquam ex profeſſo ab omni Medicææ domus dominatu abhorrentem, ſed eius locum exoptare, occulta dignitatis obtrectatione crederentur, quem popularium ſuffragiis facile adipiſci confiderent; Propterea Balthaſari Caduccio ex turbidi atque præcipitis ingenii uecordia res nouas molienti, atque item concitanti iuuentutē, aſtutè adulabantur. Itaque Carduccius maledicentiæ ſuæ frena exoluens intemperanter, & criminoſè Clementis dignitatem, & totius optimatium ordinis decus proſcindebat; ſecus ac cuperet ipſe Caponius, qui eum ordinem ſtabiliendæ libertatis cauſa, nequaquam contumeliis exagitandum, ſed aſciſcendum ultro in curiam, & ſyncera ciuilique honorū
D communicatione complectendum arbitrabatur, ut obliterari ſenſim poſſet ueterum beneficiorum memoria, quæ adhuc apud non ingratos ciuium animos uigeret. Dixerat.n. palam in coronis Carduccius rabido furioſoque peſſimilis ſe nunquam ſtabilis Reipublicæ decus uiſurum, niſi in multo cruore amicorum Medicææ familiæ manus & pedes ablueret, & tyrannorum domum decreto publico dirui, & radicitus exſcindi conſpiceret. Erat ſiquidem amenti propè ingenio truculentus, proptereaq. ei obuenerat moribus eius aptum Scimitarræ cognomētum, quæ uox incurui atque terribilis barbarici gladii genus ſignificat; unde turbida atque inſolens iuuentus in foro ſpatiantis latera ſtipare cōſueſſet, ut eo authore conceſſionem geſtandorum armorum & cuſtodiēdæ curiæ munus, uti enenit, impetraret; Poſtulante nanque & acerrimè contendente Carduccio id impetratum
E eſt, Quanquam decuriones nihil neceſſe eſſe reſponderent, ut armati curiam cuſtodirēt, quando nulla uis nel intus, uel foris à quoquam extimeſcenda uideretur. Ea uerò efflagitantium iuuenum procacitas fuit, ut uel nolens Caponius decreto aſſentire cogeretur, eòque properantius, quòd ſeditioſos quoſdam abſque periculo dignitatis, oratione coherceri poſſe deſperaret. Per hunc modum impetratis armis iuuentus per ſe audax & effrænis, ab ea licentia æquo feruidior atque inſolentior aduerſus optimates effecta eſt. In neſtibulo nanque, ipſoque atrio curiæ, prætoriæ cohortis more ſtationem delecti cōiuratique iuuenes habere cœperunt, tanta animorum ferocia ut obſidere decuriones potius, & magiſtratuum dicta factaque malignè obſeruare, quàm curiæ limen tueri cenſerentur. Suſpectus enim quibuſdam popularibus Caponius euaſerat, quòd ſtudioſius quàm oporteret, propinquos ueteresque amicos Medicææ familiæ complecteretur, quos ipſi maximè

odissent,& trucidare percuperent;scilicet ut Caponio anthore non popularis quidem sta A
tus uti omnes expeterent in ciuitate, sed optimatium aristocratia conderetur. Proinde
quidam è plebeio ordine antea insolẽter Caponio dixerat,tam improbè quàm falsè,quũ
Medicei pellerentur. Tu inquit Caponi nequaquam sana & opportuna libertati consilia
agitas;nam tabernæ uinariæ frondis signum,non prioris dolii uinum mutare contendis,
quod nunquam à te fieri patiemur;quasi diceret sublatis Mediceis,ipsum quidem tyran-
nidis nomen tolli,sed ueteres eius ministros & fautores,nimio Caponii & optimatiũ stu
dio conseruari;qui demum multorum instar tyrannorum uti antea consuessent,populo
superbè atque auarè dominarentur. Sed uir ciuili prudentia insignis,modò publicæ salu-
ti prospiceret,hosce aduersos de se rumores facilè contemnebat ; dabatque assiduè ope-
ram,ut Pontifex atque propinqui eius,nullis uerborum contumeliis afficerentur; & qui- B
busdam tenuibus officiis,quæ libertati cœptæ nihil officerent,iusta Pontificis in rebelles
iracundia mollıretur. Dixerat enim sæpe Clemens , quum tanto obrutus infortunio , &
diuturna ferèque lethali correptus febre decumberet,ut nos lectulo familiariter assiden
tes audiuimus;se totas perpessæ calamitatis,& torquentis morbi pœnas , tot peccatis suis
ac erroribus debitas,etiam si Deus sibi miseræ uitæ finem adduceret , æquo animo latu-
rum; neque aliud ab ingratis ciuibus Florentinis postulaturum , quàm ut in propinquos
ueteresque amicos familiæ Mediceæ grassari desinerent,hisque aditus ciuili æquitate ad
honores præberetur;redderentque item sibi Catharinam neptem quam ad uestales uir-
gines deposuissent;paternarum quoque possessionum fructibus potiri liceret : Quando
totius patrimonii uectigal ciuilis oneris ærario publico esset soluturus. Quantum uerò ad C
Pontificiam maiestatem pertineret,hoc obnixè petebat,ut nullas nisi ex Pontificia autho
ritate sacerdotiis decumas imponerent. Hæc erant suprema languentis nec adhuc planè
restituti Pontificis decreta,plena pietatis & æquitatis;quibus per mercatores ideoneosq.
homines Florentiæ significatis Caponius indulgendum existimabat,utpotè qui pruden-
tissimi uiri uim, & iam tum reuiuiscente eius dignitate,minimè exagitandam, sed spatio
& leui obtemperantia,his præsertim in rebus quæ publico uoto nihil officerent,leniendã
censeret;hac in re certissimus uates futurus: Quando quidem sæpe,& etiam ante magi-
stratum prædicaret libertatem apud proteruos cito perituram,nisi Respublica modera-
tis consiliis regeretur;Quoniam his omnibus imperiti rerum plerique ciues,aut impor-
tunis distenti odiis,arrogantius quàm deceret,tumultuosè miscerentur. Nec in hoc salu D
bris sententiæ instituto Caponius inuidiam facilè sustinebat,quum iuuenes qui ceptis ar-
mis insolescebant,à Scimitarra malo publico concitati,eum nonnunquam Venetum du-
cem,solis optimatium utentem suffragiis , ad conflandam inuidiam per iocum appella-
rent,& ciues qui parum populares uideri possent,toruis atq. minacibus oculis intueren-
tur;usque adeo arroganter,ut Iacobus Alamannus præcipitis audaciæ iuuenis,in Leonar
dum Ginorium honestum ciuem,quòd modestiam in iuuentute requirere uideretur, in
ipso curiæ limine ferrum distringeret ; quo in loco lege lata , nefas esset arma aduersus
quenquam nudare,aut tumultuari. Id factum quum summi magistratus maiestatem læsis
se censeretur,nec ille amens,& exitiali superbia tumens curiæ area excedere uellet, de-
curiones ad seueritatem perpulit,apud quos Scimitarra ex ciuilis iuris lenitate tutari reũ
conatus frustra perorarat. Atque eo modo Alamannus captus,in superiore curiæ tabula E
to capitali supplicio affectus est. Meminerant enim illum eundem esse Alamannum qui
paulo ante curia à seditiosis occupata,Federicum Riccium è numero decurionũ in con
spectu Guicciardini dictatoris,nefaria temeritate uulnerarat. Ab hac festinata Alaman
ni damnatione,quum caput eius è summa curiæ corona populo decisum ostẽderetur,au-
dacia non mediocriter apud iuuentutem refrixit,& Carducii uis temere exardens graui
ter imminuta est. Paucis enim ante diebus,ita excreuerat,cum huius concionantis , tum
furentium iuuenum licentia,ut globo facto adscenderent ad summam magistratum, &
uexillum deposcerent,quo uti bono patriæ oporteret,ordinati uterentur. Ea uerò expo-
stulatio superba atque intempestiua patribus uisa est,quum seniores id negandum cense
rent, & Caponius fœderata iuuenum arma uereretur,quòd in unius turbulenti signiferi
manu

A manu foret, sublato uexillo populum ad arma uocare, atque aggredi quodcunq. uel crudele facinus, & ciuitatem intestino tumultu perturbare. Quum uerò aliquandiu diuersis sententiis esset decertatum, hunc ea contentio habuit exitum, ut decuriones quod negare ex tuto non poterant, moderata atque seuera condicione concederent; lata scilicet salutari lege qua cautum est, ut id datum uexillum intra curiam ad columnam porticus defixum sisteretur, capitaleque esset his qui iniussu summi magistratus reuellissent, & extra curiæ limen extulissent. Eo temperamento Caponius insolentem turbam opportunè pacasse & publicæ saluti cauisse nisus est. Armata siquidem iuuentus quæ suoptæ consilio effræniq. libidine furere grassariq. cœperat, nisi seueris edictis ac imperiis contineri non posse censebatur. Nam paulo antea iuuenum globus tumultuosè in templum Deiparæ

B Virginis Nunciatæ irrumpens, ut studium suum erga libertatem, & ingens in Mediceos odium ostenderet, statuas Leonis & Clementis lanceis transfodiendo, nefaria atque uanissima temeritate deiecerant, unusque ante alios futilis & superbus ciuis Oricellarius cognomento Cardinalis Clementinæ statuæ faciem ingentis alabardæ ictu deformarat; & Chiurlius Macciauellus dextrum Leonis statuæ oculum spiculo perfoderat; Quas inanes iniurias stultæ animorum truculentiæ indices, Caponius ita grauiter fuerat detestatus, ut id facinus sceleste inuidioséque editum, pœna uindicandum esse diceret, nisi patritiorum iuuenum amplior numerus quæ infami sacrilegio manus admouerat, à perscribendo decreto eum absterruisset. Eodem quoque uesano impetu concitata iuuentus, è scutis Mediceæ familiæ puniceas pilas passim deleuerat, usque adeo prouecta licētia, ut Lau

C rentianum ingressa templum è sepulchro magni Cosmi, titulum quo pater patriæ decreto publico fuerat appellatus scalpellis abraderet. In id quoque consilium non multo post callidis seniorum & optimatium artibus frænandæ iuuentuti remedium periculosum certè, sed euentu ciuitati salutare, repertum est, scilicet ut in uniuersum ciuitati capiendorū armorum iura traderentur, & descriptis à militari ætate ad quinquagesimum annum cunctis ciuibus, cohortes sub uexillis instituerentur, quæ diuisæ per quatuor tribus, collegiorum signiferis præstò essent. Erant hi signiferi numero sexdecim, quū urbs diuisa in quatuor regiones, quæ singulæ quaternos haberent signiferos, peculiaribus uexillorum insignibus, eleganti diuersarum imaginum uarietate figuratis distingueretur. Per hunc modum Caponius communicatione armorum, quæ non obscurè feruidæ uiolentæque iuuentutis animos compesceret, popularesque modestiæ ciuilis admoneret, ciuitatem

D in officio continebat. Pari quoque prudentia turbulentos ciues legationis nomine ablegauit, Carduccium scilicet in Galliam, nihil unquam pro sano cogitantem, & Galeottum Iunium apud Alfonsum Atestinum, qui & ipse iurisconsultus indomitæ feritatis & pertinaciæ ciuis inter populares habebatur. Eadem quoq. de causa Franciscus Portinarius elegātibus literis instructus & Bartholomæus Gualterottus, quanquam ingenii inefficacis iureconsultus, quod æquo acrius factioni popularium fauerent, hic Venetias, ille in Britanniam missi sunt. Cæterum ordinatim centuriatæ cohortes maximè lætum urbi spectaculum præbuerunt, quum inter duo augustiora urbis templa erectis altaribus transducerentur, iurarentque singuli se patriæ libertatem contempto omni periculo defensuros; neque his usuros armis, nisi aduersus hostem Reipublicæ seruitutem afferentem.

E Hoc sacramento usque adeo deuotis animis circiter quatuor milia hominum consociata sunt, ut fideli concordia diligentique armorum exercitatione coalescentes, magno usui patriæ fuerint, magnoque terrori non hostibus modò qui obsessuri erant urbem forent, sed externo ascititioque militum præsidio, quod mercede ad tutelam urbis cōduxissent, ne militari licentia compositæ & tranquillæ urbis disciplina turbaretur, quū armati uindices præstò essent qui paulo insolentioris facti contumeliam ulcisci possent. INTER eas quoq. Lotrechii moras Veneti intentiore cura melioreque spe copias undiq. conducebant, quod post elapsum carcere Pontificem, Cæsarianos cadauerosa in urbe, & magis ac magis pestilenti, multis utique absumptis, multisq. profundo luxu diffluentibus, facilè superari posse crederent; & quas in Apulia & Salentinis urbes antea possedissent, debellatis Cæsarianis ex fœdere se recepturos arbitrarentur. Florentini quoq. eandem

quam cum Gallis & Venetis ante cladem Vrbis (uti memorauimus) societatem inierant, secuti, ante omnia Herculem Alfonsi Ferrariensis principis filium, copiis suis cum summo imperii stipendiique honore præfecerant. Is tum nuptias cum Renata Ludouici regis filia Ferrariæ celebrarat, ex qua affinitate & ipse Alfonsus pater, commutato studio in eundem belli consensum ueniebat. Videbatur autem id fœdus tot principum arma consocianctium, non æquissimo tantum, sed longè etiam honestissimo iure percussum, quod salutem libertatemque Pontificis ab initio respexisse censeretur. Verùm hos omnes Cæsarianorum arrogantia cum summa impietate coniuncta uehementer angebat & inflammabat, quum se dira uastatione & crudelibus flammis nobilissimas Italiæ urbes deleturos minarentur. Erat enim edita in uulgus fama eos conuersis signis, post absumptam & dirutam Vrbem, pari truculentia ad euertendam Florentiam adscensuros, facile inuitante inexplebiles Barbaros, & nulli unquam certi ducis imperio parentes, opulentissimæ urbis præda, incitantibus maximè eos duobus è cõsilio Neapolitano senatoribus Ludouico Montalto Siculo, & Antonio Venafrano, quibus uti impiis sacri imperii decus maximè erat odiosum; scilicet ut effrænem atque omnibus facinoribus contaminatam militum sociorum colluuiem, longè à Neapolitanis mœnibus auerterent. Quibus adductos rumoribus Florentinos, de renouando atque arctius confirmando fœdere, consilia maturasse constat; nimis (uti postea compertum est) celeri atque ipsis demum exitiosa festinatione, quum Galliæ regis & reliquorum principum prælata societate, Cæsaris amicitiam importunè contempserint. Ingentibus tamen sententiis de eo fœdere ineundo Florentiæ certatum est; quum ciuitas in diuersa studia, promptis maximéque facundis ad differendum ciuium ingeniis scinderetur. Mouebant ciuitatem ut Gallorum potius quàm Cæsaris Fortunam sequeretur, amplissimæ Francisci Regis opes; grauis & excellens Veneti senatus authoritas; mirumque locupletissimi Britanniæ regis studium, & Lotrechii præsentis res secundæ; Nam & tum Genua, peropportunè eiectis Adurniis qui Cæsari fauebant, in partes traducta fuerat: Antoniique Leuæ pertenues in sustinendo bello uires, & auxiliorum spes infirmæ uiderentur. Quæ res Florentinorum animos per se in Gallicum nomen procliues, ita impellebant, ut magna pars Populi priuatis addicta lucris, quæ satis opima ex negotiatione Lugdunensis mercaturæ prouenirent, Gallici fœderis decreto paratis suffragiis assentiretur. In tabulis autem disertè perscriptum est, ut descensuro ad liberandam urbem Romam, inuadendamq. Neapolim Lotrechio, Etruscæ iuuentutis legionem adiungerent, Ex aduerso ipse Lotrechius regiis uiribus & copiis Florentinæ ciuitatis libertatem conseruandam ab omni iniuria, defendendamque susciperet. Atque ita à Gallo rege missus est Florentiam Claudius Velleius legatus, & à Venetis Antonius Surianus, qui fœderatæ ciuitatis consiliis adessent. Non probarant id fœdus Caponius ipse dictator, & optimatium atque prudentium penè totus ordo; utpotè qui ei parti cui Pontifex adhæsisset, omnino adhærendum censerent, & cum Pontifice honesta condicione quæ incolumem liberæ ciuitatis statum conseruaret, pacisci oportere differerent. Prouidebant enim usu rerum periti Clementem indomito spiritu ad pristinum patriæ dominatum aspirantem, facile obliuisci posse recentis acceptæ cladis, tanquam non suæ, sed publicæ omnium calamitatis, & Cæsari renouata amicitia rursus coniungi, ut illatam à rebellibus ciuibus peculiarem contumeliam uindicaret, ipsiusque Cæsaris felicibus armis in patriam reduceretur; Quando quidem ipse suspirans & gemens, existimationis suæ iniuriam à Gallis uel intempestiuè, uel improbè dissimulatam quereretur; ipso præsertim nouo fœdere, quo se illi Florentinis aduersus eorum hostes opem laturos pepigissent; cuius nondum maturi, sed certè non multo post futuri rerum euentus, uerissimus uates Caponius extitit, quum multorum imperitorum numerata suffragia aduersus paucos rectissimè sentientes, uti plerunque fit, maximè ualuissent. His rebus cognitis Clemens seipso amarior factus grauiter angebatur, quanquam ad eum Vicontius Turenius à Francisco rege missus, ea quæ iam transacta essent, eleuare, mollireque, & subtilius interpretari contenderet; sic tamen lenire offensum non poterat, quin ille noui consilii curam coquere putaretur; suspenso nanque animo ex rerum successu, in com-

A Plexū Cæsaris se dare, fortunamq. eius sequi statuebat. Memini me eum familiariter sicuti solebat, his de rebus mecum contracta fronte sermones serentem in hæc uerba proru pisse. Quid mihi Ioui nel incolumi Pontificatus dignitate, uel hac restituta sanitate uitaq. opus est? si ab ingratis ciuibus patria pulso & exuli perpetuo deploranda sit maiorū meorum uetus amplitudo, totumq. familiæ decus & fortuna principatus? Hæc enim omnia infami ignauia amisisse atq. euertisse procuidio ex istimabor, nisi eadem uirtute qua illa longo tempore parta conseruataque fuere, & mihi & profugis adolescentibus recuperentur; referasque in annales tuos iustis uotis meis non semper fortunā illusisse. At Lotrechius tota ferè hyeme Bononiæ absumpta communicatis cum Veneto, Florentinoque senatu consiliis, & constitutis itineribus per Aemiliam atque Flaminiam in Picenum du-
B xit. Iam enim quas expectabat copiæ Heluetiorum & Germanorum atque item Vasconum, alæque postremæ equitū aduenerant, & Pisanus cum Veneto exercitu antecedens, conducto Valerio Vrsino ad Truentum amnem properabat. Valerius clade Romana elapsus, Firmum peruenerat, ubi præpotentes habebat propinquos Brancadoræ factionis, cum Guerreria familia de principatu contendentes, cuius princeps erat Federicus Cæsarianæ factionis. Is Firmanorum castella inuadebat, nec Cariato antistiti Pontificis nomine Piceni præfecto parebat. Quibus de causis Cariatus Valerium sibi adiungit, & per eum qui alam ueteranorum equitum conflauerat, Guerrerium interficit. Valerius quoque quosdam Cæsarianos in Camertium iugis adortus Orpheo Aufidio duce cæso, profligarat, opulentaque exuerat præda. Nam Sarra Columna ab urbe Camerinum pro
C fectus, Varaniæ familiæ regulos, uetere atque legitimo dominatu depulerat, direpta urbe, & Catharina Ciboa quæ Ioannis Mariæ uxor fuerat, omnibus ornamentis perfidiosè spoliata, & ad Ridulphum Varanium spurium cui ipse sororē denupsisset dominatum ciuitatis detulerat. Ex ea Aufidiana præda Valerius coëmptis undiq. equis, insignem alam auctam uiris fortibus exornarat: Qua fretus, cohortante Pisano ad Aternum amnem cō tendit, nulloque negotio, citeriore nauigio atque ulteriore mrre potitus, tumultuarium pontem effecit, ad id operam insigni studio nauantibus quibusdam Venetis nautis, qui fortè ad fauces amnis erant in statione, & subducta nauigia multamque materiam ad efficiendum sternendumque pontem conuexerunt. Hoc nuncio Pisanus uehementer exhilaratus est; utpotè qui neque amnis ripam defensoribus uacuam; neque profluentem sub mersi olim magni Sfortiæ miserabili interitu nobilitatum, facile transiri posse existima-
D rat. Itaque promotis copiis Valerius eadem celeritatis felicitate Sulmonenses & Præcutini, Pelignique nominis gentes, in potestatem sine uulnere redegit; Quòd Cæsariani du ces eius regionis oppida, nullo militari præsidio munuissent; rati Lotrechium non illac facturum iter, sed per Flaminiam ad urbem Romam rectà perrecturum. Non uidetur hoc loco prætermittēdum, quid Venetis cohortibus præeunte eorum equitatu à Sulmone iter habentibus acciderit. Eas siquidem ingenti niuosoque uentorum turbine exorta atrox tempestas miserabili ac inopinato cladis genere penè totas oppressit, Nōdum enim planè exacta hyeme, ut in algidis & montanis euenit locis serius in uer nouum annus aperitur, & culmina montium præaltæ diu insident & occupant niues. Inter duas Apennini arctas fauces imminentium utrinque altissimorum montium, aduersis iugis, nō multum
E lata, uerùm plana uallis extenditur, spatio quadraginta ferè stadiorum. Hunc locum incolæ Peligni quinque milium planum appellant. Hæc autem est eius angusti itineris natura, ut exorti uenti quum ingruant, contrario in sese, & rapidissimo impetu cōuoluantur; sublatas niues è iugis deiiciant, & in gyros per aëra uertant, quibus media in ualle iter habentes, intercluso spiritu repente suffocent & perimant. Propterea explorare oportet in constantis cœli serenitatem, quæ subitis sæpe momentis fallax, uiatores decipit; Quoniam abditi introrsus specus, conceptum naturali terræ habitu spiritum, ex illis inflectentium inter se montium anfractibus uiolenter expuant, certo semper exitio deprehensorum, nisi intento cursu celerrime faucibus elabantur. Periere in eo turbine trecenti ferè pedites, repertique sunt rigentibus membris enecti, dormientibus planè similes, quum repentinæ procellæ tempestas decessisset. Cognito Valerii, Pisanique progressu, qui Ater-

ni amnis transitu potiti essent, pontemque in eo nullo prohibente construxissent, Lotrechius qui adhuc erat circa Firmum incertus an transuersis itineribus in Campaniam signa urreret, celeritatem sibi adhibuit, & Venetas consecutus copias, tormentis Aternum amnem antè parato ponte transuectis in Apuliam penetrauit. Petrus quoque Pisaurius apud Lotrechium legatus, & Camillus Vrsinus cum reliqua parte exercitus Veneti, sese Pisano & Gallis coniunxerunt. Constabant Venetæ copiæ mille ferme leuis armaturæ equitibus, in queis erant Epirotici & Græci generis pileati peltatiq. circiter quingenti, Andrea Cibranio duce. Reliqui Italico more galeati, thoracatique erant, inter quos armis splendidior, & Thracibus equis ualidior, Valerii ala censebatur. His adiunctæ erant aliquot cataphractorum turmæ, ipsaque præsertim Alfonsi Ferrariensis Principis ala, Francisco Cantelmo nobili duce ad Lotrechium iure fœderis missa. Peditatus autem constabat Germanicis cohortibus octo, mercede conductis, quibus præerat Petrus B Auogarius nobilis Brixianus, Reliquæ cohortes erant ex delectu Italico, apud quas Gabriel Ripa ueteranus summam obtinebat authoritatem. Eodem quoque tempore Gallicis sese castris adiunxit Petrus Nauarrus qui commeatibus cauens, & locorum notitia adductus cum Vasconibus suis, & Cantabris, per Sabinorum & Aquilanorum fines, Fucinumque lacum, Capistrano oppido ex itinere expugnato, iter confecerat, Luceriamque peruenerat. Atque ita Lotrechius positis ad Sanctum Seuerum castris, nusquam conspecto hoste, copias recensuit, quæ & specie, & numero, roboreque firmissimarum gentium, triginta ferè millium numerum implebant. Valdemontius Lothoringiæ reguli frater, qui superioribus annis ea spe Neapolim penetrarat, & Salernum manu ceperat, ut regno quod antiquitus Andegauensium regum fuisset (horum enim ipse legitimæ stirpis erat C hæres) adiudicante Clemente potiretur, legiones duas Germanorum ductabat. Præerat Heluetiæ legioni Tendanus Comes, Bastardi Sabaudii filius, quibus addebantur subsidiariæ Sclopettariorum Italicæ cohortes. Equitatus autem Gallicus peramplus erat & illustris, cui Gherlindanus Britannus ab Henrico Rege missus, peculiarem alam adiunxerat. Hac procedentis Lotrechii fama permoti Aurantius & Vastius operam dabant, ut Germanos & Hispanos hærentes prædæ reliquiis, & de constituenda in Vrbe colonia cogitantes educerent. Exuisse enim usque adeo ueterem ferociam, turpiq. otio emarcuisse uidebantur, ut nisi ægrè multaque comminatione seueri imperii, signa sequi uelle crederentur. Sed illatus ab infenso ualidoque hoste metus, & salutis & decoris cura, uel segnes animos ad iter erexit. Atq. ita uacua relicta urbe Latina uia profecti, ex itinere Va D. stius Vallemontonium Latii oppidum, quòd Baptista è Comitum familia nobilis adolescens, neque portas aperiret, neque commeatum præberet, tormentis expugnauit, cruenta irruptione direpto oppido, quod in ingressu; nonnulli uiri fortes, & in his Beltrandus Russius nobilis Parmensis, & Galliodus Hispanus cohortis præfectus, Vastioque familiaris cecidisset. Exinde per Hernica oppida in Campaniam iere, ad læuamque deflectentes, per Sidicinos, Exerninos, atque Alifanos fines, & per Serram demum quam uocant Capreolam, ex qua facilis est ab Apenino in Apuliam descensus, Troiam peruenere. Hæc urbs ex ueterum Harporum ruinis, cuius agri pars nomen adhuc retinet, ædificata dicitur; magnamque habet celebritatem, quòd edito in colle posita, subiectæ Apuliæ campos, Garganumque montem, & Hadriatici maris litora prospectet. Lotrechius ubi E. hostes ad Troiam constitisse didicit, Luceriam ad Nauarrum est profectus, sequentique nocte Valerium, quòd firmis & expeditis turmis uteretur, & ipse alacri ingenio nauandæ operæ esset auidus, Troianam uia exploratum misit, ut aliquo excepto, de hostium consiliis numeroque, ac eorum sede, & castrorum ordine certius cognosceret. Inter Luceriam & Troiam medio fermè itinere, flumen exiguum uerùm cauis admodum ripis decurrit, in queis pari explorandi studio Vastius Hispanorum ualidam manum cōdiderat. Inalbescente itaq. cœlo Valerius ad amnem perueniens, quum paucos equites ab amne in ulteriorem ripam euadere iussisset, hostes in insidiis occultatos deprehendit. Illico quid repererit (quod ita facere iussus erat) Lotrechium docet; petitque ut sibi liceat transire amnem & cum hoste manum conserere. Id seuerè negat imperator, sed mox alacriū

iuuenum

A Iuuenum globus è Gallicis alis Valerium subsecutus, conspecto hoste, quin pertransiret,
uel obtestante obsistenteque Valerio retineri non potuit. Accensum est leue primo præ-
lium, sed sensim acrius & ardentius, quoniam multo frequentiores quàm putassent Hi-
spani pedites & equites ex depressis locis prodibant. Pugna autem eò deducta est, ut Gal
li quanquam summa alacritate depugnarent, in magnum discrimen perducti uiderentur;
Quorum permotus periculo Valerius uel contra Lotrechii imperium opem ferendam
statuit; ne in primo congressu ad omen uniuersi belli aliquod detrimentum uel dedecus
acciperetur, quando ea Gallorũ manus ex equitibus primæ nobilitatis constaret, cui se
ducem præbuerat Griffeius, cum regis gratia, tum suo bellico uigore præstans iuuenis.
Nec mora, suo procursu Valerius iam planè circumuentos & perturbatos Gallos confir
B mauit, opportunéque summotis hostibus citra amnem reduxit. Nam aliæ atque aliæ ho-
stium turmæ, & peditum cohortes, eo consilio ex accliuibus locis se demittebant, ut au-
cto numero renouatoque impetu, pulsos in amnem, præruptumque cauæ ripæ alueum
præcipites darent. Succensuit Valerio Lotrechius quòd suo iniussu amnem transisset,
quasi eum puniturus nisi Griffeius cum suis defensus, & proculdubio seruatus, resque per
opportunè & fortiter gesta, seueri alioqui ducis iracundiam mitigassent. Postero die Lo
trechius motis castris ad hostes rectà contendit, in subiectisque Troiæ campis equestri
prælio summa utrinque alacritate certatum est, nullis quidem interpositis sclopettariis,
ita ut leui cum periculo, quantum quisque eques lancea gladioque ualeret, ex cristis ac in
signibus nosceretur. Captus est in eo congressu Martius Columna impiger adolescens,
C quem Pompeius Cardinalis patruus, paulopost pecunia redemit. Cæsariani duces accliui
bus in locis castrametati, distinctis atque ordinatis copiis sub Troia constiterant; postero-
que die Lotrechius sese in conspectum dedit, ita aciem flectens, & copias ostentans, ut
multo tubarum clangore hostes è propinquo ad committendum prælium prouocaret, &
prouectis in gyrum curulibus tormentis, in aduersos ea disploderet. Sed pilæ in erectos
per accliuia hostes minimum inferebant detrimentum, quòd terreno statim haustæ uix
uno, aut altero interfecto, nec subsilirent, nec confertis aciebus inciderent, sic ut uni tan
tum signifero Christophoro Ario cum uexillo dextra manus falconis ictu abriperetur.
Apta uideri poterat occasio conserendæ pugnæ quibusdam audacibus, quòd insolentissi-
mi hostis conspectum, tam diu minime ferendum putarent, eundemque ducem atque eos
dem hostes sæpius uictos, acri concursu propelli & profligari posse arbitrarentur: Sed
D Vastius & Dorbinus, Aurantii feruidos impetus moderari soliti, Gallos mora & cuncta
tione eludendos, refrigerataque demum earum gentium quæ impetu ualerent, dimicandi
cupiditate, sine uulnere, uti sæpe aliàs, debellandos differebant; ob idque præsertim quòd
tum omni tormentorũ carerent apparatu, & cataphractorum alas, Garzia Manrico, & Lu
donio ducibus, Neapoli profectas, atque item quorundam procerum Neapolitanorũ au
xilia, ipsumque præsertim cum suis cohortibus Fabritium Maramaldum expectarent; ne
priusquam bene explorata uictoria, nõ de regno modo Neapolitano, sed de Mediolanen
si quoque imperio, unius prælii alea dimicarent. Id uerò unum eos ad confligẽdum hor
tari poterat, quod nondum Horatius Baleonus cum Etrusca legione Lotrechii castris ap
plicuisset; propterea que si pugnam differrent, hostem nõ nouis, sed exercitatissimis sclo-
E pettariorum cohortibus firmiorem se postea inuenturos intelligerent. Constabat enim
ea Baleoni legio magna ex parte ueteranis; quum sub Ioanne Medice ad summam belli-
cæ uirtutis opinionem peruenissent. Verùm ut postea ab ipso Vastio, Dorbinoque audi
ui, Hispani & Germani nequaquam pristinam eo die animorum alacritatem ostẽderunt,
quum multorum mensium desidia, & luxu captæ Vrbis eneruati, onustique præda, omni
decori & laudi quæ periculo parari possent, uitam anteferre, & partis diuitiis atque otio
frui uelle uiderentur. Per hunc modum Lotrechius frustra prouocato lacessitoque ho
ste, ea copiarum & pugnæ ostentatione lætus, quòd hostes aliàs pugnacissimi oblato præ-
lio defuissent, copias suas reduxit in castra, & septem ferè sequentibus diebus quid consi
lii agitaret hostis expectauit, quum perpetuò in eadem planitie, inter duo castra quoti-
diana exercitatione, minutis & diuersis equestribus præliis certaretur, decoro potius

quàm cruento spectaculo, quum ingens utrinque equitum multitudo, nihil intermixtis A sclopettariis, raro lethali uulnere dimicaret. Cecidit tamen è Cæsarianis Teias Aghillarius, leuis armaturæ equitum præfectus. quum aurato insignis sagulo in aciem prodiisset, & hostes eum ab illo splendido ornatu Aurantium esse existimantes certatim adorirentur. Hic est ille Teias immanis sæuitiæ Hispanus, qui capto in Vrbe Laurentio Granio Signino episcopo, Romana florenti eloquentia, quum ille egens pecuniæ, & direpta domo, redemptionis pretium ægrè expediret, sacratum caput insolenti uulnere propè discidit. Interceptus quoque est Ferdinandi Gonzaghæ alæ equitum Campegius signifer cum uexillo, quum frumentatoribus præsidio missus in Gallos equites incidisset. Tum uerò Cæsariani cognito Baleoni aduentu qui non procul inde aberat, mouenda castra statuunt, & rectà Neapolim multis de causis contendendum censent, ut ibi certiore spe commeatus, & maioribus præsidiis bellum gereretur. Sergianum uerò Caracciolum cum sua cataphractorum ala, duabusque Hispanorũ, & quatuor Italorum cohortibus Melphim ipsius B Sergiani ditionis urbem, ut præsidio sit dimittunt, multisque relictis ignibus, crassiore matutina aura tecti, deceptis Gallis & præmissis impedimentis, peditatuque omni, nouissimum agmen ualidi equitatus præsidio firmant, & per Creppacorii iuga, quæ sunt arctæ fauces, e Samnio in Campaniam descendunt, serò persequētibus Gallis qui in ea exortæ nebulæ caligine, de discessu hostium nihil pro certo explorare potuerant. Nec multo post Horatio Baleono obuiam missis equitibus, eius legionem ab apparatu specieque militum cumulatè laudatam, cum mutua gratulatione in castra receperunt. Tum uerò apud Lotrechium in consilio disputatum est, an hostem prælio decertare nõ ausum, & ex ignobili discessu in non dubiam conuersum fugam uti credebant, persequi præstaret; an expe- C diendis commeatibus, nihil in tergo nisi pacatum, omnique metu uacuum relinquere. Guidoni Rangono qui multi usus dux habebatur, ipsique item Valdemontio, & præfectis alarum ferè singulis, unique præsertim Valerio Vrsino magnopere placebat instare abeuntium tergis & proculdubio à clandestino turpiq. receptu perterritos, & disiunctis agminibus diuersa itinera capientes, toto equitatu consectari. Fore enim ut insigne detrimentum nouissimis inferretur. Si uerò hostium equitatus ora conuerteret, ut postremi agminis terga tueretur, eum per sclopettarios Etruscæ præsertim legionis, qui essent summæ pernicitatis atque peritiæ, facilè sustineri atque propelli, & si fugam intēderent, exuti impedimentis, Quo euentu nihil ipsis Romana præda onustis grauius, nostro uerò militi lætius, & ad opinionem speratæ uictoriæ confirmandam, atque attollendam utilius & D speciosius accidere posset. His Nauarrus (si uniuersi belli exitus spectetur) fatali sibi & Lotrechio, cæterisque ducibus & copiis maximè funesto consilio cõtradixit, ueterem secutus belli rationem; ne si feruidis animis abeuntibus hostibus incumberent, ea omnis qua tum potirentur, adipiscendi commeatus facultas amitteretur. Neque enim sperare debere, ut uicos & oppida commeatibus plena, per quæ antecedens & prædabundus hostis transiret, diffugiētibus metu incolis reperirent. Relinqui siquidem in tergo Melphim opulentam urbem, militari præsidio, & peculiaribus Sergiani reguli uiribus confirmatã, unde frequentibus eorum eruptionibus impediri atq. intercludi subuectiones frumentarias posse, nemo belli regionisq. peritus non dubitaret. Itaq. sibi Melphim omnino aggrediendam expugnandamque uideri & circumiecta oppida in potestatem redigi debere, ut E nihil hostile retro metuant, & deficientium ab hoste eius tractus populorum fama aucti, ex tuto Neapolim usq. penetrent. Hæc apud Lotrechium sententia uicit, quũ nec fugientes & perturbatos prope Cæsarianos Fortuna desereret. Nec mora, Nauarrus cum iusto tormentorum apparatu Melphim cõtendit, eisque prolatis magnum in muro hiatum fecit, sed nequaquam usque adeo latum, ut non plus quam bini aut terni milites irrumpere posse appareret. Subiere tamen temere atque audacius quàm expediret Etrusca uexilla, quæ quum per ardua eniterentur, & difficiliorem opinione aditum reperirent, multis interfectis & uulneratis, retrouersa sunt, egregiè propugnante Sergiano. Cæterum Vascones & Cantabri Etruscis successere, magnaque ui ad deiecti muri aditum dimicatum est, maiore oppugnantium cæde atque periculo: Quoniam Nauarrus, ut conglobatis cohortibus

A tibus latiorem ingressum pararet, tormenta in eam partem continenter ita adigi iubebat, ut multi qui primi ascenderant, tergis pilas exciperent, & miserabilis sociorum strages ederetur. Sed his incommodis atque uulneribus accensi pariter Vascones & Etrusci, ui facta in urbem perrruperunt, neque quisquam ferè ex Hispanis & Italis qui erant in præsidio, irati uictoris sæuitiem effugit; manauitque ea cædes ad oppidanos tanta rabie, ut infantibus & fœminis ægrè parceretur, & uictores inter se de captiuis & præda rixantes catervatim manus consererent; quæ res cæsorum stragem accumulauit. Nam à Nauarro circiter quingenti omnis generis milites desiderati sunt; ex oppidanis autem & præsidiariis cohortibus & turmis, supra tria hominum milia cecidisse referuntur. Captus est ipse Sergianus Caracciolus qui constantissimè, uti debebat, suam urbem defenderat. Melphi expugnata, Venusini Gallis deditionem fecerunt, quorum exemplum sequuta sunt pleraq. oppida Lucaniæ & Apuliæ, apud quæ non ingratum erat ex ueteribus studiis Gallicum nomen. Atque eo modo Nauarrus quum nulla hostium manus occurreret, ad Lotrechium reuersus est. At Cæsariani ex itinere Arriano oppido direpto, quod Arrianenses ex uetere factione Gallorum aduentum expectare uiderentur, præter Auellinum & Montefusculum lacteis figulinis nobile, tripartito agmine, quum Aurantius cum Germanis præcederet, Gonzaga cum equitatu latè diffuso, quòd nemo instaret hostis, subsequeretur, & Vastius cum Hispanis Nolam peteret, paucis diebus uno fermè tempore Neapolim contenderunt. Cæterum Hispani ad Nolam more suo stipendia flagitantes, uix concionantis Vastii cohortatione, ad seditionem consternati, in officio contineri potuerunt, increpita scilicet malignitate atque stultitia eorum qui præda diuites instante tergis hoste, stipendia uel merita, importunissimo tempore postularent. Ad id impudentiæ facinus milites Dorbini opera incitatos Salsedus eximiæ uirtutis ueteranus dictitabat, nō obscura dignitatis obtrectatione, quando is ad honorem magisterii castrorum quo Dorbinus fungebatur, uehementer aspiraret. Qua de causa Dorbinus ut calumniam dilueret, capitale ausus facinus, spectante Vastio, in Salsedum ensem distrinxit, eique brachiū discidit. Eius atrocis & insolentis facti conspectu acriter permotus Vastius, in Dorbinum irruit, sua manu Salsedi iniuriam, & percussoris temeritatem uindicaturus. Quo animaduerso Dorbinus ex irati ducis oculis uitæ suæ periculo, in genua procumbens, gladii cuspide comprehensi capulum duci porrigens, hoc inquit in meam necem utere imperator, qui iracundè potius quàm iniquè, nominis tui offensa maiestate deliquerim. Tanta enim erat erga Vastium uetus Dorbini reuerentia, ut effugere metu mortis dispuderet. Hic demissi & supplicis, nec mortem deprecantis habitus, paratam semper in Vastio generosi animi clementiam facile exciuit, eique nō modò pepercit, sed pristinum honorem qui erat summus in exercitu etiam conseruauit; Quod strenuissimi uiri eo graui bello uirtutem magno sibi usui futuram iudicaret. Sed Salsedus nequaquam mortiferi uulneris, sed implacabilis animi dolore, multos post dies Neapoli excessit è uita. Quum Cæsariani duces ad Neapolim coniunctis copiis peruenissent, & Vastius orantibus Neapolitanis, & sese omnes affatim commeatus suppeditaturos pollicentibus, castra idoneo loco extra urbem ponenda censeret, Vgonis Moncatæ, & Alarconis sententia prælata est, qui introducendum in urbem exercitum cōtendebant; Quoniam dilabentibus, & in fidem nutantibus quibusdam Andegauensis factionis regulis, populum ab insita leuitate nouis rebus, & regibus semper studentem, defecturum crederent, quum primum Gallica signa conspiceret. Contineri enim in officio & fide facilè posse præsentibus, & portas, & mœnia tuentibus militum præsidiis: quando paratus esset in urbe, & in arcis horreis frumenti, & commeatus omnis generis copia, maxime præsertim, qua una regalici promererique Germanorum animos constaret. Hanc reliqui duces Aurantius & Gonzaga militibus id expetentibus fauere soliti, sententiam approbarunt, nel grauiter reclamante Vastio, qui eo cōsilio urbem miserè & propè hostiliter à sociis direptam iri, intromisso exercitu prædicabat. Sed nihil eius ante prouisæ calamitatis detrimētum, externorum ducum animos permouebat; utpotè qui neglecto omni ciuium incommodo, uni tantum defensioni urbis, publicæque militum saluti prospicerent. Atque ita frustra lugentibus Neapo

litanis,per idonea urbis loca,exercitus regionatim est distributus. Nec multo post Lotre A
chius cum omnibus copiis in conspectum se dedit,castrametatusque editis in collibus, &
perductis perpetuis munitionibus quæ ad mare usque pertinerent,præaltis atque admi-
randis aggeribus se circumsepsit;ipseque in Aragonii Montalti uilla prætorium fixit, quæ
exeuntibus ab urbe,Campana uia ad dextram relinquitur. Nauarrus autem diuersis con
stitit in iugis,qui ad leuam ultra diui Martini collem uergunt, & Ianuariæ portæ immi-
nent;& in Ioannis Roscii uilla munitissima castra constituit; eo consilio ut longam obsi-
dionem terra marique instituerent,& uicinas Neapoli urbes Capuam,Auersam,Puteo-
los,& Nolam,quas occuparant,præsidiis obtinerent. Tum uerò Gallorum antecursores,
atque admixtæ aliquot sclopettariorum cohortes ab æde diui Antonii ad Campanam uſ
que portam decurrerunt,in quas Cæsarianorum globus erupit; certatumque est tumul B
tuaria pugna,sed paucis utrinque interfectis;quum Galli aucti numero uehementer urge
rent,Cæsariani cadente Verreio intra portam compulsi sunt. Hic Verreius,ut supra dixi
mus,ab Hispania missus à Cæsare Romam ad duces mandata detulerat; Verùm postea
deprauatus malignitate quorundam ne interesset pactionibus quibus Pontifex dimittere
tur,astutè quidem,sed leuissimè Neapolim concesserat,primusque improbæ suæ uolunta
tis pœnas dedit. Exinde cunctis ferè diebus leuia certamina ferebantur,quum Galli auda
cter procurrerent,& Cæsariani erumpentes, noui hostis ferociam egregiè sustinerent.
His minutis præliis nonnulli utrinque ceciderunt, quòd intermixti equitibus sclopetta-
rii rem gererent, & eos dispersos Hispani leuis armaturæ equites turmatim aggrederen-
tur. Per hunc præliandi morem Roscinius Ciarius nobilis atque fortissimus inter Etru- C
scos iuuenis,quum suos dispalatos recipere conaretur; ab equitibus est interfectus. Inte-
rim Neapolitani inexpectata ab Hispanis atque Germanis domesticarum rerum detrimē
ta perpessi,& duriora in dies expectantes,sese priuatis obsidionis ærumnis,periculoq. pu
blico eripere cœperunt; atque inde nauigantes in proximas Capreas, Aenariam, Prochi
tam, & Surrentini litoris tuta ab hoste, atque salubria loca se conferebant. E proceribus
quoque Neapolitanis plerique dilapsi sunt, & in his mutata fide multo maxima pars An-
degauensis factionis ad Gallos transiit,primusque omnium Vincentius Carrafa Montis
sacræ arcis oppidi regulus,Cæsarianis diffidens rebus ad Lotrechium se contulit. Huius
uiri iudicium quòd exactæ militaris prudentiæ haberetur, multi sunt temerè subsecuti,
quodà tanto uiro,consilium anceps,nisi graui cum ratione susceptū non existimarent. Ex
his fuere Caracciolus Murconii Comes, Ferdinandus è Pandona familia, Bouiani regu- D
lus; Federicus Caetanus, Franciscus Aquinas Quadratæ in Apulia regulus,qui demū fi-
nito bello aut securi percussi aut bonis mulctati,malesanæ & insidæ leuitatis pœnas dede
runt. Sergianus quoque Caracciolus qui animo tam forti quàm fideli apud Melphim ca-
ptus fuerat, quum aliquandiu summis precibus ab Aurantio, ut redimeretur, impetrare
nequiuisset,ab hac contumelia indignabundus Lotrechio liberanti sese addixit, dictoque
sacramento à rege alæ equitum præfecturam promeruit, & decora sacri ordinis nobiliū
procerum torque donatus est. Interea Neapoli quanquam magna frumenti copia suppe
teret, conficiendi panis difficultate usque adeo laborari cœptum est,ut Germani præter
tim frumento cacabis excocto uescerentur. Nam & frumentariæ molæ quæ sunt ad Sebe
tbum fluuiolum,& aliæ quæ sunt in Glani amne ad Acerras,atque Suessulam,in potesta-
te hostium erant, cui incommodo solerter occurrebatur ab Hispanis & Italis qui paruas E
è lapide suburbano molas manu ductiles cōfecerant,quibus triticum egregiè, sed nequa
quam affatim molebatur; Nec uini iam tanta supererat copia quæ satis esset Germanis a-
quæ potum,tanquam uisceribus noxium abominantibus. Eius quidem desiderio tāquam
æquum & debitum postulantes uniuersas propè urbis cellas cum fremitu scrutabantur;
sic ut Daualam ipsius Vasti domum sæua irruptione uiolare non ueriti, aliquot Græci
uini dolia, subter hortum manufactis scrobibus recondita, ex indicio infidelis fabri detē-
gerent, factoque totius exercitus concursu, perpotando galeis & aquariis cuppis aspor-
tando ocyssimè exhaurirent,quum modicè parcendo,omnibus per aliquot dies suffectu-
ra crederentur. Interea accitus à Lotrechio è Genua Philippus Auria, Andreæ Auriæ

A Gallicæ classis præfecti legatus, cum octo triremibus circa Neapolim uenit, cuius aduentu propè omnis aduentitii commeatus spes hostibus interclusa uidebatur; eoque arctius quòd supra Liguſticam classem, Venetorum quoque triremes circiter uiginti superato Messanæ freto ad inuadenda obtinendaque litora, propediem uenturæ nunciabantur. Qua rerum fama adducti Cæsariani duces, priusquam Venetæ triremes Siciliæ fretum transirent cum Philippo cōfligere statuerunt. Habebant Cæsariani sex tantum triremes, biremesque duas, consisiq. uirtuti militum, & quatuor magnarum nauium scaphis quas sclopettariis impleuerant, & reliquis pari ratione minoribus nauigiis quæ frahatæ uocantur, concurrere rostris, manusque conserere minimè dubitabant. Erat enim cum Vastio, qui cum Vgone Moncata prætoriam conscenderat, delectorum flos militum: nam Dor-
B binus accuratè fortissimum quemque, & Cantabrico mari assuetum uiritim delegerat, & in his promptissimos centuriones atque signiferos, quos nihil maris nausea atque iactatione perturbari consuesse didicisset. Conscendit quoque & ipse magister equitum Ascanius Columna, & pleriquealii uiri insignes sua sponte, nihil de uictoria dubitantes, & ne Germani quicquam Hispanis de uirtute concederent, Conradino Glornio duce circiter ducenti, duas triremes compleuerunt, magnaque alacritate, è Pausilipo soluentes, ad insulam Capreas contenderunt; atque ibi iuxta fontes ex iocundiore mora largius epulati, Consaluo etiam Barectæ Lusitano cucullato, qui religiosæ solitudinis causa illis in rupibus tugurium condiderat, concionanti aures præbuerunt. Is uehementissimè cohortatus duces singulos obtestabatur, ut pristina uirtute uti, pietatisque patriæ memores, crudeles
C ulcisci Ligures, atque eos acri maximè impetu inuadere ad non dubiam uictoriā uellent; scilicet ut tot miseros Hispanici generis uiros longè fortissimos, quos illi perpetuis uerberibus & contumeliis affectos, & pro seruis remigibus cathenatos, ad transtra detinerent, ærumnosa atque infami seruitute liberarent. Dum prolixè atque inflammatè Barecta cōcionaretur, Biordus Agnesius Neapolitanus, non tam Gallicæ factioni addictus, quàm Hispanorum arrogantiæ infensus, in aduersum insulæ litus se demisit, & ueloci uectus nauicula ad Philippum aduolauit, primusque certum nuncium tulit de numero apparatuq. & ducibus Cæsarianæ classis. Quo cognito Philippus supplementum unius centuriæ sclopettariorum à Lotrechio postulauit & accepit. Nec diu post Cæsariana classis pluribus expansis uexillis conspicua, à Capreis discedens in conspectum hostium se dedit. Erat tum Philippus oram legens Salernitani litoris ad Concham stationem, quam promontorium
D tenue, Vrsi caput à nautis appellatum, suo obiectu efficit. Id abest non magno spatio à promiuentiore Cāpaniæ promontorio, quod Athenæum antiquitus dictum, hodie Campanellam incolæ uocant. Ea species ornatissimæ hostium classis, nō mediocriter Ligures commouisse uisa est, sed rei naualis periti, eam mox non ineptè contempserunt, tanquam secus ac disciplina flagitaret, nullas ad mali summitatem caueolas, quas gattos uocant, habentem. Eæ caneæ summis alligatæ malis singulos speculatores simul & propugnatores continent, sicuti in carchesiis onerariarum nauium fieri uidemus, è quibus deni, & sæpe pro nauigii magnitudine uiceni homines saxis, atque missilibus propugnant. Tum uerò Philippus aduocatis in prætoriam nauem trierarchis, his ferè uerbis eos allocutus est; digito aduentantem hostium classem ostendens. VIRI inquit generosi iuuictæque
E uirtutis ciues optimi, magnum hodie nobis (uti uideo) ex certa propè uictoria decus proponitur, quum numero triremium, cunctisque rebus bellici apparatus, & fortitudine animorum, peritiaque rei nauslis præstemus. Sint utique hostes nostri, ut ipsi iactant, egregiè pugnaces terrestribus præliis, in nauali certè concursu, neque discurrere, neq. se conglobare expeditè poterunt, quum inter transtra, & angustiis in foris sibi sit dimicandum, excipiendæque sint, uti fors feret, tormentorum pilæ, quum nullus receptui, aut declinationi locus propugnantibus relinquatur, præpediente præsertim remigum turba, quæ obiecta ictibus, & suo periculo terrefacta, facultatem consistendi, aut locum mutandi prorsus eripiet. Itaque quum nihil de receptu nobis sit cogitandum, & ne dedecus admittatur, omnino sit cum oblato hoste confligendum, existimate ueterum maiorumque nostrorum gloriam, tot prosperis naualibus præliis partam, in dextris uestris atque peritia

esse repositam. Hanc uti reor quisque optimus ciuis, non conseruare modò, sed augere plurimum debet, ne degeneres atque obliti disciplinæ, à sociis pariter atque hostibus exi stimemur. Ipsum uerò Andream Auriam imperatorem nostrum præsentem adesse puta tote, & uirtutis ac ignauiæ futurum testem, ut fortibus digna præmia, aut æquo iure igna uis ignominiam paret. Trierarchi uocem sustulerunt, quam alacres & pugnæ auidi ede re solent, paucisque uerbis de excipiendi atque inuadendi hostis ordine inter se cōstituen tes, ut quæ in rem opus forent aptè pararent, ad triremes suas continuo redierunt. Sum ma expediti decreti fuit, ut Philippus quinq. rostratis suis in hostem inueheretur; cum re liquis uerò tribus Nicolaus Lomellinus in altum euadens, ubi cœptum foret prælium, ca pto circuitu, reflexoque opportunè remigio, in puppes lateraque hostilium nauium præ toria præcipuè petita audacter incurreret. Itaque Philippus è promontorio in apertu ma re progrediens, sese ad pugnam obtulit; neque Vgo uel ob id eam detractare ausus est, quod tres quas diximus Lomellini triremes concepto metu aufugere crederet, & iniqua conditione quinas Aurianas secum concursuras arbitraretur. Vbi appropinquatum est, ambæque prætoriæ ad mutuum concursum proras dirigerent, Vastius salubri ratione Vgonem hortabatur, ut prior maius tormentum emittere properaret, ut exorta fumi ca ligine, hosti certior ictus eriperetur. Sed Vgo qui rei naualis peritissimus existimari uo lebat, & dudum cunctis ueteribus trierarchis ad Capreas pugnæ aleam minime subeundā differentibus, ignauia increpita contradixerat; tam diu displodere tormentum distulit, ut Philippus in id sedulò intentus, atque aptè collimans, suum ingens tormentum quod Ba siliscum appellabat in hostem emitteret. Huius immanis pila perfractis supra rostrum crassioribus pluteis, qui zombattæ uocantur, cum horribili strage hominum per foros à prora in puppem peruolauit, tanta uiolentia ut discerptis supra triginta partim mi litibus partim naualis officii magistris & remigibus, etiam in ipsa puppe multos insignes discerperet, & in his Petrum Cardonium Siculum, Vastii propinquum, qui geminos fra tres Valpergas Masinii regulos, obtrectatione amatoria apud Mediolanum interfecerat, & Leonem Tassinum Ferrariensem, à quo Geuarræ Potentiani reguli filius ex simultate Vastii cum patre concepta magnæ spei adolescens, insons nuper fuerat confossus. His accessit Gusmanus Hispanus miræ dulcedinis citharœdus, qui ioci causa (uti fata trahe bant) conscensis iam principibus & oram soluentibus, in prætoriam per remos prorepse rat; sic ut horum cruore atque uisceribus Vastius & Vgo fœdarentur. At Vgoniani li bratores ita suum ingens tormentum in Philippi prætoriam direxerunt, ut præpediente hostili fumo non magnum inferret detrimentum, quoniam Ligures secus ac Hispani non per foros expositi ictibus, sed ad scalmorum proiecturas quas posticcios uocant, intra circumseptas solidis asseribus spondas proclinati, inter remiges consistebant, & per fe nestellas tanquam è mœnibus, crassioribus sclopettis rem gerebant. Interim dispari For tuna Cæsarianæ tres, quarum nomina hic minime prætereunda putamus, Gibba Iustinia no Ligure uetere trierarcho, in qua propugnatoribus præerat Cæsar Feramusca, & cum hac duæ Catelani generis Secamia à Secamo impigro trierarcho, & Villamarina pari ter à Bernardo Villamarino nuncupatæ, concitato remigio Aurianas duas Peregrinam scilicet & Donzelliam, quæ uox pedisequam uirginem significabat, adactis rostris inuase runt, uehementique edito certamine in eas Hispani milites egregio ausu transilierunt. His conspectis rebus Lomellinus opportunè ex suo flexu conuersis proris uti cōstitutum imperatumq. fuerat, ad nauandam operam aduolauit, trinoque impetu in hostilem præ toriam inuectus est, eo ordine, ut uno tempore tria maiora tormenta in hostem displo derentur. Maura puppem deterso gubernaculo perfregit. Cæterum Patrona quæ ab inan rata Neptuni imagine Neptunia uocabatur, disturbato foco, & aliquot remigibus discer ptis malum perfringens, ita conuellit, ut quod miserrimum & in multis lethale fuit, anten næ conciderent; quarum casu complures oppressi sunt, & in his Hieronymus Tranensis qui in uniuersa tormentarii negotii præfectura Antonello patri Cæsaris munere successe rat. Domina uerò quæ matronæ perornatæ ad puppem signum præferebat, rostrum & reliqua proræ tabulata decussit. Nec mora, ex tres conuersis remis iam ab hoste Peregri

næ

A næ atque Donzelliæ captis, maturè opem tulerunt. Porrò Mauratum peritissimè sese circumoluens, in oppositam Gibbam minorum & mediocrium tormentorum procellam grandinis modo effudit, graui Gibbæ periculo; nam præter epibatas & remiges fœdè occisos, Cæsar etiam Feramusca, smerilii, quod est minoris falconis genus, pila traiectus in mare decidit; Ipsi uerò Iustiniano trierarcho femur glande traiectum, & Baredus centuriæ sclopettariorum præfectus, tribus mortiferis uulneribus est sauciatus. Alia in parte Perpenniana & Calabrensis Oriana nomen accipiens à familia trierarchi qui inclyti olim naualibus uictoriis Rogerii Oriæ stirpis esse dicebatur, quum hostiles Syreniam atque Fortuniam adortæ, utramque magno affecissent incommodo, & ferè in potestatem redegissent, conspecta suorum clade, incolumes in fugam se dedere. Desperata nanque
B uictoria quod stratum uiderent prætoriæ uexillum, & Villamarinam atq. Secamiam circumuentas, subindeque receptas quas Hispani pauloante occupassent Peregrinam atque Donzelliam, dispalatamque scapharum & biremium classiculam conspicerent, se se seruare Cæsari, quàm cum reliquis eundem aduersæ fortis casum subire maluerunt, quanquã id consilium, uti nimis propere captum à multis improbaretur. Ab hac duarum triremium fuga, extemplo concessa est Philippo uictoria; nam Vgo qui rotundo protectus scuto, nudatoque ense paululum à puppe discesserat, dextrum glande brachium, coxamque sinistram parui falconis pila ictus ceciderat. Vastius quoque in ceruice iuxta aurem fictili globo incendiarii pulueris grauiter uulneratus, crebrisque lapidum è gattis iaculationibus contusa galea malè mulctatus, & Ascanius Columna dextra, & altero pede de-
C bilitatus Lomellino deditionem fecerant. Philippo autem in paranda uictoria magno usui fuerunt Mauri, Turcæque remiges, quos promissa libertate exutisque compedibus, & distributis armis ad prælium accenderat, tanquam ueteres Hispanorum hostes, Vgonisque præsertim nomini infestos. Hi nanque longè fortissimè, atque audacissimè dimicantes in hostiles triremes transcendere nudi prorsus, & gladiis scutisque contenti non dubitarunt; mortuoque Vgoni barbarico fremitu aliquandiu illuserunt, cadauer circumsistentes, & cum risu interrogantes, num ad inuadenda Africæ litora esset reuersurus. Per hunc modum ad Vrsi caput Amalphitani litoris nauali prælio, quo nullum ætate nostra cruentius fuit, decertatum est, Nam septingenti circiter ueterani milites Hispani, prætertotidem remiges & nautas Cæsarianæ classis, aut trucidati, aut demersi periere, & Philippus uictor in uniuersum epibatas & remiges ad quingentos, & in his aliquot peritos
D gubernatores & nautas, atque unum omnino trierarchum desiderauit. Ex hostilibus duas triremes, & ad has biremem & aliquot scaphas, mioparonemque unum quem brigantinum uocant demersit; binisque in altum ut diximus fugientibus, reliquas duas in quibus erat prætoria, manu cepit: Quibus suarum quæ tormentis quassatæ fatiscebant numerum suppleuit. Præter Vgonem, & Feramuscam, fortissimi cohortium præfecti interfecti sunt, Macinius Daia Cantaber, Ioannes Biscainus, Zambronius atque Baredus. In potestatem uerò uiui deuenere, præter ipsum Vastium, & Ascanium Columnam, Franciscus Hicardus trierarchus, Ludouici arcis Neapolitanæ præfecti germanus frater, cui pugnanti grauioris tormenti pila ab ima naue pulposum femuris torum horribili sed non mortifero ictu, quod habitu esset præpinguis, abripuit. Philippus item Cerbellio
E sine uulnere, & Ioannes Caietanus, Vaurius Belga, Acogna Gallus Borbonii profugi satelles, & Seronius Hispanus Neapolitani senatus scriba, illustresque equites Camillus Columna, & Annibal Genarius, Vgonis amicitia clari. Reliqui centuriones atque signiferi, militesque qui non essent uulneribus debilitati, iniectis cathenis, ad remum translati sunt, ut in locum demortuorũ, & Barbarorum qui edita forti opera, libertatem meruissent, opportunè succederent. Hæc fortasse aliquanto curiosius atque diffusius quàm institutus præalti operis labor breuitatis admonens postularet, descripsisse non piguit; Quoniam hæc pugna inter memorabiles nostri seculi maximè funesta extitisse uisa est, & ego totius eius prælii euentus certissimus testis, & propemodum spectator fuerim, quum in Aenaria, ubi tum eram Romana arce elapsus, atque liberaliter à Vastio receptus, reboatu tot tormentorum exaudito, qui per maris æquora longissimè diffundebatur; commissi quid

dem prælii fama, sed incertæ uictoriæ rumor nunciaretur. Obsecrantibus enim nobilissimis mulieribus quæ de salute coniugum uehementer erant solicitæ, ut honestissimum pietatis officium implerem cum duabus frahatis ualidissimo remige instructis, fretus Philippi (si fortè uictor euasisset) amicitia ad classes contendi. Is nihil ea uictoria elatus, appulsum humaniter suscepit, facultatemque continuò concessit, ut duces captos in Maura trireme custoditos inuiserem; Quibus ideo gratissimus aduentus meus fuit, quod de uxorum salute nuncium, & opportuna quædam eorum calamitati lenimenta deferebam. Ab his de ratione euentuque prælii sigillatim edoctus, rediens ad Philippi prætoriam, mare cadaueribus constratum conspexi, sicut Philippus benignè studioséque differens, ea quæ audieram, magna ex parte confirmaret, & multa quæ sibi accidissent, copiosè atque fideliter enarraret. Eius uerò tanta fuit humanitas, ut à se inaurata Vastii arma, me deposcente, impetrari pateretur. Timebat enim Vastius ne Genuæ in trophæi morem, quòd essent speciosissima, celebri in templo, uti uoto dicata suspenderentur. Quum essem apud Philippum superuenit Ioachinus Leuantius Ligur à Lotrechio missus, qui deposceret captiuos; sed ille negauit se daturum, quando eos ad ipsum Andream Auriam ammirantem deducendos esse iudicaret. Vgonis uerò cadauer, ut illudentium Barbarorum contumeliis eriperetur, ad Amalphim urbem delatum est, in ædeque Andreæ apostoli, tumultuariis exequiis tumulatum. In hac urbe citriorum & medicorum odoratis nemoribus æquè peramœna & celebri, Magnetis usum nauigantibus hodie familiarem & necessarium, adinuentum fuisse incolæ asserunt. Celebratur quoque hæc urbs admirabili liquore qui ex sepulchro apostoli quod est ad aram templi maximam, exsudat. Hunc religiosè collectum æditui languentibus mirè prodesse persuasum habent.

Ferunt Clementem, ubi ex literis, quas ad eum ex ipsa Philippi uictoris prætoria perscripseram, de euentu eius naualis pugnæ certius didicit, uel ob id magno pere fuisse lætatum, quòd ipse Vgo Moncata, & Cæsar Feramusca præcipuè cecidissent, quorum ille occupato Vaticano, & sacrariis augustissimi templi direptis primum intulerit uulnus; hic uerò ab Hispania pro legato Romam missus, nequaquam syncera Cæsaris uoluntatis ad traducendum falsus uades extiterit; ut immortalis demum Deus totum id impietatis atque perfidiæ scelus, non serus ultor uindicaret.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXVI.

ECVNDVM aduersam naualem pugnam Cæsariani duces nihil sese animis demiserunt, tametsi exuti classe ueteranorum militum longè fortißimos amisissent, & iam Philippo uictrici sua classe captiuos in Liguriam perducente, Petrus Landus qui postea Venetæ
B Reipublicæ effectus est princeps, cum uiginti rostratis nauibus à Messanæ freto in Campaniam peruenisset. Superioribus namque diebus Corcyram delatus, ascito sibi cum aliquot triremibus Ioanne Moro Hadriatici sinus præfecto, Apuliæ oppida prosperè tentans, Molam, Polygnanum, atq. Monopolim, quòd hæ urbes iam pridem moderato Venetorum imperio assuetæ, ab Hispanis cupidißimè rebellarent, in deditionem acceperat; & quum Brundusini ei portas aperuissent, alteram quæ à terra est, urbis arcem oppugnare parabat, eo belli successu ut omnibus Apuliæ & Calabriæ, Salentinorumque oppidis potiturus esse crederetur, nisi acceptis à Senatu literis, superare Siciliæ fretum iussus, interrupto uictoriæ cursu, ad Tyrrhena deflectens litora, Neapolim uela direxisset. Itaque
C Landus aduentu suo legendo oram ab Athenæo Mineruæ promontorio usque Misenum mare intercluserat, ne ullum omnino nauigium quo importari commeatus posset, Neapolitanum in portum proueheretur perpetuisque custodiis à Cumano litore, usque ad Formias, & Caietam extendebatur, & turrem quæ est ad ostium Lyris amnis, tormentis aliquandiu quassarat; molisque subinde frumentariis quæ sunt ad Scauros potitus, minoribus etiam nauiculis quæ moliti tritici, & recentem pomorum ac hortensium rerum copiam obsessis expetitam adueherent, commeandi facultatem eripuerat, tanta seueritate, ut quosdam bis captos, laqueis in antenna suspendi iuberet. Sed is terror nequaquam erat tantus ut spem lucri in quibusdam minueret, nauiculariis scilicet hominibus sæpe uelocißimo intercursu triremium stationes eludẽtibus, quum ab Aenaria & Capreis, Prochitaque, & Surrẽtinis uicis soluentes, felici audacia sese Neapolim inferrent.
D Quibus rerum subuectionibus obsessi, ueluti oblato recenti obsonio, mirum in modum lætabantur; quando quidem ingens eis frumenti copia abundè suppeteret, unde famem uel in multos menses, minimè timendam prospicerent. Quòd uerò conficiendi panis deesset facultas, huic desiderio uariis contusi, & ahenis excocti tritici pultariis occurrebant. Quotidianæ quoque exercitationis maioris & minoris pecoris præda ex hostico rapta, opportunè panis inopiam subleuabat. Nam nocturnis excursionibus emissæ prædatum turmæ cum præsidio peditum semper aliquid recentis obsonii referebant. Sed unus in in Campania famosus latro qui Verticillus appellabatur, quum exul præteriti maleficii ueniam ab Aurantio per Fabritium Maramaldum impetrasset, obsessos innecto multo pecore mirificè adiuuabat. Ei siquidem saltuosis & nemorosis locis assueto notißimi
E erant obliqui tramites, quibus Campania, suburbanaque præsertim ad incertum iter obsita est; eratque ita familiaris uicis atque oppidis, ut quot boum iugis ager araretur in numerato haberet, solertißiméque insidiosus unde maxime nocere cuperet, quam uolebat prædam abigeret, usque adeo feliciter uitatis aut deceptis Gallis, ut una nocte supra centum boues Neapolim perduceret, & usque ad belli exitum nihil industriam suam, uti pollicitus fuerat, usquam remittens, sæpe iuxta hostium castra impunè prædaretur; sic ut Gallis frustra indignantibus magno detrimento foret, & Cæsarianis singulare commodum attulisse diceretur. Sed is confecto demum bello, ita inexpectatum eius beneficii præmium tulit, ut à Pretore Capuæ uiro Hispano, & ut plerunq. fit eius spoliis inhiante, compræhensus, in furca suspenderetur; iusta quidem ueteris maleficii pœna; sed omnino iniqua, si recentis publici beneficii memoria spectaretur. His Cæsarianorum terra ma-

rique obsessorum incommodis, permoti aliquot Neapolitani proceres, ne inclinatæ uictoriæ euentum cunctantius expectare uiderentur, in oppidis suæ ditionis Gallica uexilla sustulerunt. Nouum etiam in Brutiis aduersus Cæsarianos excitatum est bellum, quum plerique circa Cosentiam Andegauensis factionis nomen ex prioris belli memoria libentissimè complecterentur; cohortante eos ad rebellandum Simone Thebaldio Romano duce impigro, qui in eas regiones cum ala equitum, tumultuariisque cohortibus (ex itinere siquidem milites conscribebat) à Lotrechio fuerat missus. Iam æstas à solstitio in autumnum inclinarat, & tertius obsidionis mensis agebatur, quum Ferdinandus Gonzaga sibi aliquid grauiore eruptione tentandum ratus, Puteolana uia per cryptam perforati olim à Cocceio Pausilipi montis, ualidam equitum & peditum manum eduxit, eo consilio ut hostes ab Auersa atque Puteolis excurrentes in insidias, uti euenit, præmissis Epirotis equitibus pertraheret. Fauit astuto consilio Fortuna, nam quum Zucerus Epirota & Iannitius Hispanus sese ostendissent, non continuere se Galli equites in quibus erant Scotorum cataphractorum turmæ, quin patefactis Auersæ portis, in conspectos statim hostes erumperent. In quos Gonzaga qui depresso in loco iuxta Regiam Beluederii uillam consederat, ex insidiis opportunè consurgens, magnam eorum partem à leui armatura circumuentam facto uehementiore impetu fudit, & quòd essent grauioribus protecti armis, & segnibus utentes equis intercepit, usque adeo graui cum dolore damnoque Lotrechii, ut Auersani præsidii curam duplicato amissorum equitum numero confirmaret, quòd hostium audaciam, qui illuc usque insolenter excurrere atque prædari consueuissent, iusto aliquo certamine uindicandam, pariq. astu acceptum incommodum omnino sarciendum esse iudicaret. Nec multos post dies Gonzaga qui de Auersano equitatu adaucto dedicerat, auidus rei gerendæ in eadem loca ampliores copias quæ frumentatoribus præsidio forent, eduxit. Nam tum demessæ segetis plenissimus erat ager, quæ res agasones & pabulandi simul, & frumentandi cupidos uehementer alliciebat. Gonzaga constituto ad tendendas insidias hoc ordine procedebat, cohortes Germanorum idoneo in loco collocantur (agminis enim frontem obtinebant) ipse caua in ualle quam latrociniis infamem Pecoream incolæ uocant, cum equitatu leuis armaturæ, & cohorte una Hispanorum se condidit, quum antea Garziæ Manrico, ut cum sua cataphractorum ala in postremo agmine frumentatoribus præsidio foret, præcepisset. Theodorum uero Bocalum Spartanum senem inclytæ uirtutis ducem cum suis alariis præcurrere, & sese ad Auersam hostibus ostendere iussit, ut inde excitos præproperos natura homines simulata fuga, in insidias eliceret. Sed Galli recenti suo malo edocti non iam turmatim dissipati, uerum densato agmine in quo erant equites galeati amplius mille, & pluribus expeditis sclopettariis unà desumptis, usque adeo graui impetu retro se uertentem (uti à Gonzaga præceptum fuerat) Bocalum inuasere, ut quum fugientem acriter persequerentur, ei institutum iter præciderent; sic ut Græci equites cataphractorum metu, ipseq. Theodorus, alia quàm putarat uia per campos patentiores effusè profugere sit coactus, & Gonzaga quòd ille secus ac præceperat tam diu tardaret, suspensè miraretur. Itaque expectabundo & circunspectanti, inexpectati hostes superueniunt, dissipalantur Græci equites, frumentatoribus perturbatis præsidium, cataphractorum improuiso inuadentium Gallorum impetu propellitur, & in fugam coniicitur; ipse Gonzaga multitudine celeritateque hostium ferè oppressus, magnum salutis discrimen subiit, quum sese è loco ad insidias tegendas idoneo sed sinuosè anfractuoso, celeriter explicare non posset; & ut manus hostium effugeret, dimisso equo in pedes desilire, & ab alta præruptæ uallis crepidine se deiicere cogeretur; ut id faceret suadente Francisco Ario equitum præfecto; atq. eo modo per medios hostium sclopettarios qui ab accliuibus locis imminebant elapsus, conscenso ignobili equo quem tubicen obtulerat, periculo se explicuit. Galli qui cataphractos fuderant, Garziæque Manrici legatum alæ Suatium ceperant, ipsoque alæ uexillo fuerant potiti, in Germanos iniquo in loco malè conglobatos se conuerterunt, & equorum impetu perturbatos, quanquam acerrimè resistentes, magna ex parte trucidarunt. Reliqui terga dare coacti, permixtique equitibus, per tenebrosum cryptæ iter amisso uexil-

A fo nexillifero qui signum seruare frustra fuerat conatus inter infestas equorum proculca
tiones Neapolim euasere. Neque postea nisi cautius à Cæsarianis frumentatum in eam re
gionem est itum, neque à Gallis usquam temere procursum, quod alterno successu par
utrinque audacia satis repressa & castigata uideretur. Sub id tempus quum Lotrechiani
agasones, & hippagii pueri perducendis potum iumentis ad Sebethum amniculum qui
frumentarias agit molas, & ad Podium quem ab Alfonsi regis uilla, Regalem appellant,
uberrimis fontibus insigne quotidiana consuetudine aquarentur, & Hispani agiles insidio
sique milites manipulatim Carmelitana porta exirent, deiectisque agasonibus equos eri-
perent, Nauarrus ea offensus contumelia nouam munitionem erigebat comprehensa ca
sa, quæ erat inter Podium stabulaque regia quæ sunt ad Magdalenæ templum ratus se ei
B latrocinio obuiam iturum, si ei loco permunito, perpetuæ custodiæ stationem impone-
ret. Hac re cognita Cæsariani duces, ualidam manum quæ opus disturbaret, feruidissi-
ma diei hora emiserunt. In his fuere Ioannes ipse Dorbinus, Ripalta, Baracanes, at-
que Baredus, qui lectissimas habebant cohortes. Stabat Nauarrus sub sole linteo pro-
tectus umbraculo perficiendo operi intentus, certo tamen parato præsidio, ne quic-
quam incommodi à repentinis hostium incursionibus acciperet. Itaque ingruente
Dorbino, excitata est tumultuaria pugna, & casa egregie à Nauarro defensa, quum
multi è maioribus castris eò decurrissent, & ante alios Etruscæ cohortis pernicissimi sclo
pettariorum. Iamque Dorbinus irrito conatu regredi parabat, quum Horatius Baleo-
nus fatali temeritate longius à sua munitione progressus, ut suos ægre ad tympani soni-
tum parentes, sua uoce compelleret, atque reduceret, inermis à Cantabro gregario mili
C te qui sese recipienti incumbebat, adacta in tergum alabardæ cuspide, quum à nemine no
sceretur, interfectus est: Vir impensè audax, & æquè fortis, sed natura sanguinarius, ut
pote qui semper cædibus propter factiones à pueritia studuisset. Cæterum Dorbinus
expugnandæ casæ frustra hærens, è superioribus Vasconum castris quæ erant ad Ianua-
riam, ut diximus, portam, tormentis peti cœpit. Atque ita paucis utrinque occisis aut
uulneratis, ignarus an ille esset Baleonus quem Cantaber occidisset, uitato tormentorum
periculo in urbem est reuersus. In demortui Baleoni locum Lotrechius Etruscis cohor
tibus præfecit Vgonem Pepulum, egregiæ nobilitatis notæque uirtutis uirum, quem le-
gati Florentini Marcus Nerius & T. Soderinus multis de causis comprobarunt. Nec
multo post noui Duces, nunquàm intermissa erumpendi, atque inuadendi hostis consue-
tudine, quod interdiu Dorbinus facere nequiuisset, noctu perficere posse rati expugnan-
D dæ casæ, inuadendæque munitionis negotium susceperunt. Eorum princeps fuit Ioan-
nes Almeda, qui socios sibi asciuerat Cornegium, & Sancium Vargam. Hi cohortium
suarum milites, albentes tunicas superinduere iusserunt, sicuti sæpe aliàs factum fuisse à
Piscario, Vastioque meminimus, ut insolito cultu hostes perterrerent, & inter se per te-
nebras perspicuè dinoscerentur. Magno silentio eductum est agmen, & ad casam muni
tionesque pleno gradu peruentum. Sed impetu facto cuncta apud hostes, quàm credide
rant intentis excubiis paratiora, atque instructiora repererunt. Nam Lotrechius unam
præsertim à milite suo excubandi diligentiam exigere erat solitus; parata scilicet utrinque
pœna, & propositis premiis summa disciplinæ seueritate fideque. Quam ob rem Vasco
nes, atque his intermixti Etrusci ac Heluetii qui de tertia uigilia in statione erant, conspe
E ctis hostibus sese celeriter erexerunt, expeditisque armis in munitione promptissimè con
stiterunt, Hispanosque abrepere & conscendere conantes, omni telorum genere obru-
tos ita propulerunt, ut aceruis cadentium fossa compleretur, multique in ea scloper-
torum glandibus traiecti, aut grauibus alabardis, & lanceis uulnerati occumberent. In
queis fuit dux ipse Almeda, mucrone per os recepto in fossam præceps deiectus. Itaque
Cornegius, & Vargas strenuè reiecti, desperata expugnatione munitionis sese recipere
cœperunt; uerum in abeuntes & perturbatos subita eruptione facta Lotrechiani impe-
tum fecerunt, tanta ui, ut Hispani debilitatos uulneribus relinquere cogerentur; eiusque
noctis uictoria quanquàm non magna, singulare tamen gaudium Lotrechio afferret.
Neque postea Hispani, aut eandem casam oppugnare, aut munitiones aggredi, aut quic

quam ab ea parte aduersus hostes iustis uiribus tentare ausi sunt. Sed duces in id unum ge A
rendi belli consilium incubuere, ut nocturnis expeditionibus nõ modo suburbanos uicos
sed remotiora etiam oppida inuaderent, raptoque passim commeatu, & collecta præda re
uersi socios recrearent, adhortarenturque ad perferenda non diu duraturæ obsidionis in
commoda, quando iam Gallorum hostium animi uiresque labascere inciperent, & pro-
piores obsessis quàm obsidentibus uideri possent, & iam affecta tetro castrorum odore mi
litũ corpora aut longis, aut mortiferis morbis tentarentur. Nam præterquam quod Gal
li Heluetiique præsertim pomorum omnis generis maturescente uindemia erant auidissi
mi, quarum rerum intemperanti ingluuie facile febres erumperẽt, ipse etiam aër subiectæ
regionis à putri depressorum camporum halitu factus insalubris, eos cõtagiosis ferè mor
bis infecerat. Quoniam Lotrechius ab initio quorundam exulum Neapolitanorum mo
nitu tam importuno quàm postea exitiali, aquæ perennis aquæductum concidisset, ut ob- B
sessis copiosissimorũ fontium qui multis per urbem locis syphonibus largiter lymphas
fundunt, commoditatem eriperet. Necessario nanq. tota ea aquæ uis multifariam corriua
ta per subiectam planitiem ita spargebatur, ut sensim exundante & mox subsidente humo
re, eorum camporum gleba putresceret, orireturq. inde crassior nebula, excitata quidem
sed semper indomita solibus; quæ ideo febres progigneret, & totis castris euulgaret. Fe-
rebant etiam tum nonnulli (quod uix credibile uidetur) quosdam impiæ malignitatis mi
lites, cum ex ipsis Hispanis qui Maurorum stirpis essent, tum ex Germanis Iudaicæ sectæ,
uirosis herbarum succis multoq. lini semine indito, superiectisq. item corrupti tritici quis
quiliis, uicinos castris hostium puteos, & cisternas ferme singulas infecisse, propterea que
inde potantium uentres intumescere, turgescentibusq. cruribus, ora hominum usq. adeo C
lurida macie pallescere cœpisse, ut deformato habitu uix inter se noti cõmilitones nosce-
rentur, rariq. iam & segnes custodiarum munia obirent. Quibus rebus diligenter explo-
ratis constat Giahennam Bæthicum equitum præfectum, qui unus omniũ prædæ erat aui
dissimus, & solertissimus, opportunis horis circuendo Gallorum castra speculandoque
non semel intra munitiones irrupisse; aliquot rapuisse equos, & arma in tabernaculis ex-
posita, è focisq. etiam infixa uerubus obsonia in urbem retulisse; quum stationum milites
humi stratos, neq. in pedes se erigere, inualidisq. lacertis expedire & sustinere arma non
posse, ad socios nunciaret. Qua furtiui incommodi contumelia Lotrechius grauiter com
motus, intentiorem custodiam munitionibus imposuit, eo euentu ut Giahenna non diu
sua temeritate felix, interceptus sit, & in carcerem Auersanæ arcis perductus. Hæc quam D
diximus morborũ labes, ab Idibus Iuliis castra irrepsit, & præter uulgus militum, primo-
res exercitus inuasit. Quam ob rem plerique ducum de salute sua soliciti, relictis castris,
in proxima oppida secedebant. Per eos dies Barbesiius nouus Gallicæ classis præfectus,
qui propterea ab Armorico oceano fuerat euocatus, quod Andreas Auria à Regiis stipẽ
diis graui de causa discedens, uti suo loco narrabimus, ad Cæsarianas partes sese cum pe-
culiari sua duodecim triremium classe contulisset; Lando se coniunxit, & ultra Sebethum
ad pontem quem uocant Ricciardum noxiorum suspendiis infamem, proras adegit; &
quas adduxerat copias in terram exposuit. Aduehebat enim Rentium Ceritem, & quæsto
res Gallos, qui ad persoluenda militi stipendia deposcente Lotrechio pecuniam attule-
rant. Eius appulsæ classis cõspectu Gonzaga permotus, qui tum erat in hortis Regiis sub E
Campana arce; repente dari tuba signum iubet, ad urbis portam progreditur, afferrique
sibi arma præcipit, eaque celeriter induit, & cum primis equitum turmis quæ dispersim &
properanter exibant, contra hostes contendit. Hunc etiam equitatum, expeditæ peditum
cohortes subsequũtur; quos omnes Gonzaga cohortatur, ut hostes descensionem facien
tes, impeditosq. sarcinis, facto uehementiore impetu inuadant. Parent milites & tumul
tuosissima statim pugna editur, eoq. acrior quòd Lotrechius ualidam equitum & peditum
manum quæ descendentes in litus exciperet, præsidioq. foret, ad mare præmiserat. Terre
bant Cæsarianos, tardabantq. ipsa tormenta Gallicis, & Venetis triremibus in aduersum
litus emissa. Sed Hispani, diuerso atq. audaci flexu eam munitionem quam ad mare à Gal
lis perductam diximus, transcendentes, tanta ui in hostes procurrerunt, ut perruptis Lo-
trechiani

A trechiani præſidii turmis,& cohortibus repulſis expoſita iam pecunia propè potirentur; ac niſi Vgo Pepulus conglobatis turmis Hiſpanorum audaciam repreſsiſſet,proculdubio ea omnis pecunia ad Cæſarianorum manus perueniſſet. Verum ardente prælio,& fortiſſimè depugnātibus Hiſpanis, Vgo ipſe uel impigrè reſiſtens uulneratur & capitur. Candalius quoq. regiæ nobilitatis iuuenis Lotrechii propinquus & inter Vaſconum duces facilè princeps,glande humerum traiicitur,& circumuentus intercipitur.Quum eo modo periculoſiſsimum certamen eſſet cōtractum,Lotrechius nouas turmas,&ante alios Valerium Vrſinum laborantibus ſubſidio miſit; cuius ſuperuentu pugna iterum reſtituta accenſaq. eſt,& Hiſpanorum impetus uehementer eſt retardatus. Itaque redintegrato prælio Valerius mirifica uirtute confirmatis Gallorum animis Hiſpanos equites fundit,proterit pedi
B tes,& duos longè pugnaciſsimos Hiſpanorum equitum præfectos Arium & Mirandam circumſiſtit, & capit. Ab Heluetia etiam cohorte quæ graui facta impreſsione hoſtium pedites loco pepulerat, his permixtus tertius equitum præfectus cognomento Prarææus confoſſo eius equo captus eſt. Hi tres poſtea æqua permutatione cum Vgone atque Candalio uel tum ex uulnere moribundo,utrinque reſtituti ſunt. Neque demum uſquam ad belli uſque exitum periculoſius & grauius dimicatum eſt. Cæterum Lotrechius tantæ claſſis appulſu aliquanto minore quàm ſperarat ſignatæ pecuniæ copia ſubleuatus eſt; quum paulo poſt uixdum perſolnto uetere ſtipendio,noui exoluendi ſtata dies inſtaret,id iam expectante & flagitante milite uti par erat,& iratè uociferantibus præfectis, unde exhauſto caſtrenſi ærario auri egens imperator à quibuſdam præfectis,ditioribuſq. alarum lega
C tis,oppignerata fide mutuo pecuniam accipere,& quando hæc quoq. deficeret,aliquot leuis armaturæ equitum turmas exauthorare atq. dimittere cogeretur. Cuius infauſti conſilii rationem uel extrema neceſsitate expreſſam,ita ueteres improbabāt milites,nt ea parte uirium hoſtes omnino ſuperiores euaſuros dictitarent,atq. obiter graue prorſus detrimentum ſe accepturos malè ominarentur. Horum erat princeps Nauarrus,qui à Lotrechio nunquam planè diſſentire auſus,perſeuerandum in obſidione,minutiſque præliis,& crebris excurſionibus in queis leuis armaturæ equeſtris maximè ualeret,premendum hoſtem eſſe differebat,quando rem ad ſummæ apertæq. pugnæ caſum deduci poſſe deſperaret. Rentius uero Ceres per caſtra à Valerio ſpectatum deductus quòd cohortes morbis & præliis attenuatas,& ſemiplenas turmas,enataque in tabernaculis gramina notaſſet,deteſtatus loci inſalubritatem,atque improbans laxiorem munitionis & aggerum formam,
D ſuadere conabatur, ut contraheret caſtra,eaq. in editiora loca ſubduceret, & remotum obſidionis genus occupatis circumiectis urbibus & oppidis in queis diniſa forēt præſidia, inſtituendum eſſe iudicabat; ut ſalubriore cœlo atq. opportunis commeatus copiis ægri feſsique milites recrearentur, nec quicquam inde obſeſsis hoſtibns ſubportari ſinerent. Quibus rerum difficultatibus compulſus, & diuerſis diſtractus ſententiis,ſecus ac antea fecerat,minores dnces & ueteres ſigniferos conſultandi cauſa in prætorium aduocauit. Nam ut tum à Guidone Rangono accepimus, poſt ipſius diſceſſum à Troia,in eam uſq. diem,nunquam uniuerſis ducibus in unum coactis,ſed per partes à ſingulis ſententias rogitans,tanti belli conſilia communicaſſe ferebatur. Nihil equidem illi,quod ingratum foret,auribus enunciari,aut diſputando perſuaderi poterat; utpote qui ingenio ſuo indul
E gens errare mallet,quàm alienis uti conſiliis, ne quiſquam ipſo melior, militiæque peritior exiſtimari poſſet. Itaqne eius conſilii exitus fuit,ut imperator natura obſtinatus & peruicax & ſe ipſo fatali ſuperbia elatior & pertinacior factus, è uetere ſua ſententia ullo modo deiici aut dimoueri nequierit,profeſſus utiq.ſe potius turpi nece moriturum,quàm ut paratæ uictoriæ ſpem flagitioſo atque indecoro prorſus receptu corrumperet,uel ſi a multis defereretur,& copias atroci peſtilentia totas abſumi conſpiceret, qnando iam pro conſtanti ſibi eſſet compertum aduerſariorum animos auxilii deſperatione magnopere frangi,creſcenteque inedia,maioribus quàm ipſos affici incommodis,& ob id præcipuè quòd Germanos cnm Hiſpanis ſæpe rixari,ſeditioneſq. miſcere didiciſſet. Ita ut de matura hoſtium deditione minime dubitaret, modò ueteris ſuæ conſtantiæ meminiſſet; qua tot urbes egregia cum laude ſuperioribus bellis expugnaſſet. Erant uera hæc,ſed ualde in

tempeſtina,atq. omnium confutata ſententiis,meliora ſcilicet conſilia præuertente fato, A
quod ad deſtinatam cladem cum ipſi Lotrechio,tum Gallico nomini properanter immi-
nebat: Quando quidem,quod homines maximè mirarentur,Fortuna ex aduerſo ſui pro
poſiti nimium tenax , nuſquam niſi Cæſarianis rebus ſecundiſsimo inſtinctu adeſſe con-
ſueſſet. Igitur Lotrechius irrito incepto minimè abſcedendum ratus,eam tantum conſilii
partem probauit & arripuit,quæ reparandas copias nouis delectibus, & ſuorum animos
recenti præſidio confirmandos exiſtimabat. Quam obrem Rentius Ceres Aquilam conti
nuo mittitur,qui quatuor milia peditum ex agro Piceno conſcribat,perſoluendiſq.ſtipen
diis pecuniam à Quæſtore Aquilano, qui id facere perſcriptis literis iubebatur,accipiat,
tranſuerſiſque montium tramitibus in Appiam uiam deſcendere maturet; ut per Fun-
danos Sueſſanoſq.fines prætergreſſus Calenum & Campanum agros,ab Auerſa demum
urbe,rectà ad ſe in caſtra perueniat. Erat Rentius quanquam infauſtus Vrbis patriæq. ſuæ B
defenſor nuper extitiſſe uideri poterat, peritus tamen belli,& una maximè probata fide
ſingulariq. inuicti animi conſtantia inſignis,& quod ſuſcepti negotii plurimum intereſſet,
Gallicæ factionis apprimè ſtudioſus. Hoc ſupremi cōſilii decretum ratioq. uel ob id facilè
quibuſdam probari poſſe uidebatur,quòd Lotrechius dedenti urbem Aurantio,uel reten
ta arce,Cæſarianis omnibus incolumitatem,& nauigia quibus Hiſpani aut in Siciliam,aut
in Hiſpaniam uti malent,aduherentur,obtuliſſet,& Germanis menſtruum ſtipendiū quo
ſe domum redeuntes alerent, per ſuos eiuſdem gentis milites qui apud ſe militarent,ſæpè
promiſiſſet. Sed tanta erat alacritas Hiſpanorum,Germanorumq. conſtantia,ut ſe potius
inedia perire paratos eſſe, quàm Gallis ſe dedere quos antea toties uiciſſent,quotidie præ
dicarent, ſubindeque eadem ſigniferis ſignificando per manipulos ſublatis dextris, quod C
erat ſubitarium ſacramenti genus,ſe præſtituros iurarent; uſque adeo præclarè ut dubios
nonnunquam ducum animos confirmare cenſerentur,& omnis iampridem de tanto ho-
ſte conceptus timor Neapolitanis decederet. Per eos dies uir è Montella Samnii oppido
ſe Gallicarum partium militem ab ipſo albæ crucis ſymbolo,teſſeraque mentitus,atq. in
inſidias excurrentium Hiſpanorum ultrò datus, quum Neapolim perduceretur, ſe ma-
gnæ atque inſtructæ proditionis conſilium detecturum pollicitus eſt,unde non miſsionis
modo,ſed multæ etiam pecuniæ præmium ſperare poſſet.Itaque uti oportebat ad impera
torem producentibus Hiſpanis qui eum ceperant,Fabritium Maramaldum cogitatæ ne-
fariæ proditionis reum fecit; quod is ad eam urbis partem,quæ Campanam & Carmeli-
tanam portam interiacet cum ſuis cohortibus ſtationem obtineret,& portam Lotrechio D
proditurum promiſiſſet.Ea re ſubitis auribus accepta,& ad ſuſpicacem animum tranſmiſ-
ſa Aurantius uocatum Fabritium,& deponere gladium iuſſum,cuſtodiæ tradit. Tum ue
ro Neapolitani ex ſingulis tribubus cōſurgunt,& rei incredibilis fama uehementer offen
duntur,quòd præclaræ & antiquæ ſtirpis ciuis, ſpectatæ uirtutis dux,& per omnem uitam
Cæſariani nominis ſtudioſus,ab agreſti, & nemini penè cognito homine delatore, in di-
ſcrimen ſalutis & famæ uocaretur.Propterea orabant ſummis precibus,ne præcipiti iudi
cio,ſed accurata cunctatione eius accuſationis cognitionem ſuſciperet, & ille latronum
more,inanis & proculdubio falſiſsimæ coniecturæ indicium ſeuera in quæſtione prius
perpurgaret,quàm Maramaldus ad refellendam calumniam,uti æqua iura in diſpari,pro
bo atque pernobili reo cauerent,tormentorum cruciatibus admoueretur. Indulſit hoc E
Fabritio nequaquam ægre imperator Aurantius, alioqui in grauibus rerum momentis
facilè ſuſpicax atque præproperus,quum reum peropportunè Victoria Columna tan-
quam Piſcarii cōiugis ſui alumnum,efficaciſsimis literis commendaſſet. Nec multo poſt
accuſator in quæſtione diu & grauiter tortus,quum tormenta ſecus ac ante periculum
crediderat,acerbiora ferre nequiuiſſet; ſe pecunia corruptum, ſubornatumque fuiſſe ab
inimicis Maramaldi confeſſus eſt. Atque ita ille ſceleſtus calumniator tanta infamia Fa-
britium liberauit, & talionis pœnas in fruſta diſſectus dedit; ſtatimque Aurantius pri-
ſtinæ dignitatis atque cuſtodiæ locum , unde iam cohortes dimouerat Maramaldo cum
multa uerborum præfatione reſtituit. At Gallicis in caſtris uſque adeo lentæ , atque
tabificæ febres ab Idibus Iuliis ad Nonas Auguſtas inualuerant,ut tabernacula funeri-
bus

A bus complerentur, & languentes passim milites, aut irritis, aut desperatis medelæ subsidiis, fame sitique enecti passim interirent, sepulcrorumque tumuli frequentes iuxta munitionum aggeres conspicerentur. Quapropter plerique ducum, aut tentati morbo, aut instante mortis periculo perculsi, impetrato discessu per causam curandæ uel auertendæ ualetudinis, in proximas urbes castellaque secesserant; scilicet ut mitioris cœli faciem quæritarent. Veneti legati in primis freti classe ad urbem Castellimaris quæ est ad ueteres Stabias concessere; conceptoque iam morbo Vgo Pepulus Capuam, Valerius Vrsinus Nolam, Grifferius ad Grannianum Nuceriæ propinquum dimissi sunt. Ipse uerò Valdemontius ad Vicum Surrentini litoris urbem pauloantè se contulerat. Remanserant cum Lotrechio frigentibus iam consiliis pariter & uiribus, Nauar-

B rus, Michaël Salassus, Guido Rangonus, & nonnulli togati generis homines. Cæterum in Nauarro ueterem infracti & efficacis spiritus uigorem multiplicata militum funera, & expectatæ cladis non temere ingruens metus, fermè totum eliserant; sic ut propemodum mussare interrogatus, aut respondens delyrare crederetur: Ipse autem Lotrechius attonito similis dissimulato animi dolore, ferociam suam & imperii uim iussis, edictisque retinens obrepente morbo iaceret, atque eo contumacius quòd legatos Venetos, Pisanum in primis obsidis Cardinalis patrem, & secundum eum Petrum Pisaurium Griffeiumque mortuos esse; Valdemontium autem supremo iactatum morbo, fatalem horam quæ iam aderat, expectare didicisset. Nec Valdemontius uel ipso uirium, & peregregii habitus uigore prævalidus diu uim morbi sustinere potuit; qui in spem

C regni triennio antea tumultuariis uiribus fretus ad Neapolitanam portam sese ostentarat, cum ciuium uoluntatis, tum fortunæ suæ, quæ stirpi regiæ inniteretur periculum facturus. Eius mors Neapoli nunciata sicuti ingrata quibusdam Andegauensium partium, sic maximè læta Cæsarianis fuisse uisa est. Quoniam constabat quicquid antiqui iuris uigeret in Carolo primo qui Manfredum regem occidit, & regno potitus est; id totum per Andegauenses prouinciæ reges, recta hæreditatis serie ad Lothoringiæ regulos recidisse. Nam Valdemontius genitus erat eo Renato Lothoringiæ principe, qui Carolum Burgundiæ regem commisso prælio ad Nansim interfecerat. Maiore itaque animo diligentiaque intentiore Aurantius & Gonzaga perspectis decumbentis Lotrechii difficultatibus, lacessendos hostes perpetuisque uigiliis conficiendos existimabant; sic ut non modo circuendo eorum castra, & stationes pertentando lacesserent, & ad capienda arma, semi-

D sopitos & affectos morbis interdiu noctuque excitando perquammolestissimè fatigarent; uerùm etiam iustis in proxima oppida, ubi hostes æstiuare didicissent, susceptis expeditionibus, eos adorirentur. Paulo siquidem ante Gonzaga noctu confecto itinere, ad Summam oppidum quod est Vesuuo monti subiectum, cataphractorum alam oppresserat, & Nolana item uia Heluetiorum cohortem quæ commeatibus præsidio ierat, occultatus in insidiis sub Vesuuo secunda expeditione trucidarat; mirabili casu, quum sub Auroram iuxta nemus delitescens fulmine ala equitum ex terribili tonitru tacta, aliquot tantum equos uapore exanimatos nemine è sessoribus læso amisisset. Iisdem etiam diebus Belmares equitum præfectus adiunctis sibi expeditis sclopettariorum manipulis, aliam Gallorum equitum manum Matalonio in oppido, quod est ad Tifata montem, in

E conspectu Capuæ urbis, expugnata statione deleuerat. Saiauedra quoque natione Bæthicus diligens equitum præfectus, recepta in prædæ societatem peditum cohorte, usque Auelinum nocturna profectione contendit; improuisoque in oppidum irrumpens, oppidanosque diripiens, Maternianum Insubrem eius urbis episcopum cepit; captiuumque Neapolim perducens, ad contumeliam diuulsis testibus, ut maiorem à captiuo pecuniam exprimeret, diu torsit; uixque postea Aurantii clementia & Vastii precibus, è manibus impiis Saiauedræ ereptus est. Hæc paucis diebus accepta incommoda, quanquam uetantibus medicis Lotrechio languenti nunciari non poterant, emanabat tamen aduersarum rerum non obscura fama, sic ut ipsi ægro intentis semper auribus atque oculis astantium & inuisentium facies exploranti multa uel non integra delatione proderentur. Seuerè siquidem sciscitabatur à pueris, an quicquam noui de hostibus au

dirent; nec mendacio erat locus, utpotè qui si audita reticerent, flagella ad pœnam subire uererentur. Cognitis per hunc modum rebus improsperè per suos gestis, occesse erat bilem commoueri, atque augeri morbum; eoque modo quum bis incisa uena sanguinem minuere frustra esset conatus, postridie Idus Augusti indignabundus excessit è uita; uir certe bello egregiè fortis, & pace, æqui pariter & iusti usque adeo tenax, ut seuerus & inexorabilis haberetur. Sed elatior quibusdam uideri poterat, quum aspectu austeræ frontis, raro quenquam familiaribus oculis intueretur. Erat ei facies digna prorsus imperio militari, quòd honestas, nec deformes cicatrices Rhaueonate in prælio acceptas ostentaret, & toroso habitu ualidi corporis, quanquam mediocris esset staturæ, certum & constantem integræ ætatis uigorem exprimeret. Subtractus est omni apparatu funebris pompæ, & in eadem uilla Aragonii Montalti, ubi prætorium B
fixerat, cumulo arenæ tumulatus. Qui optimo iure ætate nostra, si cæteros duces eius gentis recta æstimatione reputemus, peculiari cum laude expugnator urbium sit appellatus, repetito quidem cognomento quod olim Demetrio Macedoni obuenisse constat. Mortuo Lotrechio, ad neminem summi imperii cura peruenit; sed reliqui duces in unum coacti, quæ poterant afflictis rebus remedia castrensis diligentiæ comparabant, ante omnia à Rentio Cerite supplementa copiarum expectantes. At Rentius Aquilam profectus, quum copias scribere, & euocare quosque Vrsinæ factioni, Gallicisque obiter partibus addictos cogere properaret; tota potiondæ pecuniæ spe decidit; quòd quæstorem Gallum, & Camillum Vrsinum cognomento Pardum, qui Aquilanis, Præcutinæque prouinciæ præerat, non exhaustos modo pecunia, sed publicè obæratos etiam reperisset. Itaque ad Neapoleonem Vrsinum se conuertit, atque C
ab eo magnis persuasionibus cohortes impetrauit. Erat tum Neapoleo recuperandis auitæ hæreditatis oppidis intentus, quæ post mortem Virginii aui Fabritio Columnæ Ferdinandi regis concessione obuenerant. Nam per eos dies propter eandem antiquæ litis controuersiam cum Scipione Columna Reatino Episcopo collatis signis apud Manlianum extremis Marsorum finibus conflixerat, cadenteque in acie Scipione ea oppida uictor ceperat, quæ sunt ad Fucinum lacum. Hic Neapoleo publicam patriæ iniuriam uindicare se uelle professus, infestis armis Cæsarianos quos in Vrbe uel in agro Romano deprehendere poterat, cruenta manu persequebatur; cupiebatque Galli Regis auspicia sequi, & eadem stipendia promereri, quæ & Iordanes pater, & auus Virginius maiores sui meruissent. Ad has Neapoleonis cohortes, alias è Piceno agro, D
Spoletoque in primis euocatas adiunxit, primasque earum Rentius uti statuerat in Campaniam præmisit. Iamque Paulus Petrus Ceruarios cum sua cohorte Capuam perueneratt, & reliquæ antecedentem cum Rentio consequebantur, quum Ceruarius de Lotrechii morte cognoscit: Nec propter eam famam, qui erant Capuæ, orienti ot postulanti ingressum, portam aperiunt. Nam Iulius Capuanæ familiæ princeps, & Fabritius Maramaldus, ad recipiendam Capuam aduentare ferebantur. Qua denunciatione de muro facta, ut se periculo eriperet, Ceruarius ad Rentium est reuersus. Lotrechii morte Neapoli nunciata Cæsariani duces nequaquam oppugnanda castra censentes, obequitando castris, intercipiendo commeatum, & se muniionem inuasuros ostentando, bellum gerebant, quod sine suo periculo & sine uulnere hostem pestilentia absumi prospicerent. Auster namque uentus per eos dies perflare & mortiferum crassioris nebulæ uaporem ex palustri ortum uligine per castra dissipare & circumferre ita cœperat, ut aliis E
ex causis conceptæ febres, in contagiosum propè morbum uerterentur. Itaque Gonzaga consuetudine quotidiana partiendo per uices equitatum & sclopettarios pedites quibus expeditæ celeritatis causa ignobiles equos attribuerat, turmis admiscendo circuibat castra, & per tubicines pugnam ciendo hostes morbis atque inedia debilitatos orbatosque imperatore, & præfectis magna ex parte ægris aut morte absumptis, assiduè exagitandos susceperat. Cæterum Aurantius ipse cum Gonzaga per exploratores edoctus, numerosum hostium equitatum suscepta nocturna profectione è castris Nolana uia iter intendere, cõtinuò cum expedita parte exercitus in eos erumpit, à medioque itinere ab-

 euntes

A euntes consecutus nullo negotio fundit, impedimentis exuit, & ferè omnibus aut cæsis aut captis cum magna præda Neapolim reuertitur. Interea Galli duces asperrimis rerum omnium incommodis conflictati, & de salute publica desperantes, ad unum id consilium quod antea Lotrechius malesana obstinatione repudiarat, ex communi omnium sententia recurrunt; damnatisque castris effugiendum censent, mensque omnibus una est, ut Auersam se recipiant, dum aliquæ uires supersint; ne cunctis, si forte castris se tenere eaque pertinacius tueri uelint, inhonestè atque miserrimè sit pereundum. Itaque more militiæ tres acies, triaque agmina instituunt, quibus singulis præsidii causa minores ternos falcones adiungunt, & equitatum æqua diuisione partiuntur. Primi agminis cura Salasso regulo, Guidonique Rangono attribuitur. Secunda Nauarro. In ter

B tia Pomperanus Gallus, Paulus, Camillus Triuultius, & Palicia cognomento Nigra singularum alarum præfecti constituuntur; & sub auroram composita agmina silentio castris educunt, desertis muralibus tormentis, & relicto omni grauiore castrensis apparatus instrumento; taciti quidem & sine tuba tympanique strepitu euadentes; atque eo tectius quòd densissimus imber, crebris fulgetris, & multo tonitru procellosus ingruerat; aptus hercle auertendo hosti, qui nec satis explorare, nec opportunè persequi, nec quicquam grauius per eam turbidissimam tempestatem tentare posse uideretur. Cæsariani namque duces qui pridie eius diei (is fuit quarto Calendas Septembris) consilio habito, quòd nonnulli militum per Gallicas munitiones infrequentem & segnem stationem morbo atque inedia propè enectorum hostium se deprehendisse nunciassent,

C ea ratione copias partiti fuerant, ut Dorbinus cum Hispanis adiuncto sibi Conrado Hessio cum quatuor cohortibus, Vasconum castra quæ erant, ut diximus, ad Campum ueterem supra Ianuariam portam oppugnaret. Ipsi uerò Aurantius & Gonzaga cum reliqua parte exercitus admotis tormentis castrorum hostilium aggeres aggrederentur. Sed decedente pluuia quum tantisper reserenasset, allatum est Gallos desertis castris ad Auersam se proripere cœpisse. Qua re cognita propè totus in abeuntes equitatus est effusus: Quòd ad certam prædæ spem quisque sibi uel iniussus properandum existimaret; nullo propè subsequente peditatu, quoniam Dorbinus & Hessius in oppugnandis Vasconum castris, sub eam horam uehementer essent occupati, & Vascones & Cantabri Agramontio duce suos aggeres acerrimè & constantissimè defenderent. Erant in nouissimo abeuntium Gallorum agmine sclopettarii, partim ex nigra Etruscorum

D legione, partim ex cohortibus quæ à colore uexillorum albæ uocabantur, hisque præerat Cæsar Scotus Placentinus. Ea manus primum aduentantium & irruentium equitum egregiè impetum sustinuit; sed sclopetis semel displosis usque adeo acriter equites inuecti sunt, ut uniuersos ad secundos ictus sese instruentes perturbarent; quòd uiæ eius itineris cauæ, & præalta saxeaque crepidine utrinque munitæ omnem discurrendi atque explicandi sese facultatem eriperent, magnoque Cæsarianis usui esset equorum impetus, quando in depressa & perangusta uia à paucis uel fortiter conglobatis sustineri nequiret. Per hunc modum perrupto & fœdè profligato Gallorum nouissimo agmine, grauis illico tumultus ad medium agmen peruenit, parique sorte quum frustra à primo agmine subsidia expeterentur, quòd id plenis passibus anteibat; ab eodem uictore

E equitatu fusum, & parua cum cæde armis, & sarcinis uexillisque militaribus & tormentis exutum est. Quandoquidem ægra militum corpora languentibus dextris uix hastas intentarent, aut gladios distringere auderent, contra uictores qui in deditos humique proiectos & salutem deprecantes, contenti præda à cædibus facilè temperabant. Nauarrus ipse qui uti erat æger lectica sæpe uehebatur, & tum festinandi causa humilem mulam conscenderat, obliquos uiæ tramites quærens ab Epirotis Græcisque equitibus interceptus est, Neapolimque perductus. Salassus uerò & Rangonus expeditum nacti iter ad Auersam intacti peruenerunt. Sed eorum copiæ usque adeo angusta portula receptæ sunt, ut amplius tribus horis quum singuli introirent, uictores iam adesse arbitratæ, diu in fossa trepidanter ut admitterentur expectarint. Quibus tandem intra mœnia receptis & paululum recreatis, quum duces in arcem de urbis defensione consultarent, Hi-

ſpani pedites agminatim ſuperuenere. Hi nanque à Vaſconibus repulſi ad famam fugæ hoſtium equitumque uictoriæ incitati, ad iter capiendum antecedentibus ſeſe aggregabant. Primis Hiſpanorum cohortibus in conſpectum Auerſæ ſe dantibus, reliqui manipulatim ſe aggregabant, & quòd perterritos atque imparatos hoſtes exiſtimarent, adiuti paucis ſcalis quas è ſuburbanis caſis repererant, alii haſtis innixi, alii commilitonum humeris ſubleuati, erepere in muri coronam cœperunt, cohortantibus Saiauedra & Ioanne Gaetano qui nauali prælio captus dimiſſuſque fuerat. Hi primi omnium conſcenderant, plenaque iam Cæſarianis muri corona, quòd hoſtes metu præpediti nequaquam alacriter arma expedire uiderentur, in urbem ſeſe uel temere demittere non dubitarunt. Sed eorum paucitas Gallis animos ita erexit, ut Guidone Salaſſoque ante alios prodeuntibus & acriter inuadentibus, Hiſpani quibuſdam ſuorum interfectis, aut captis, rurſus ſubire coronam, atque inde ſe demittere cogerentur; ſic ut nonnulli religatis ad pinnas ſclopettorum funiculis, per eos uel abraſis manibus deſilirent, aut periculoſo ſaltu præcipites in foſſam ſe darent. Ab eo irrito conatu Hiſpani quòd iam frequentes armatos, & tormenta diſplodentes Gallos in mœnibus cōſpicerent, Aurantio & Gonzagæ quid rei gereretur ſignificarunt; poſtulantes ut tormenta muralia atque ampliores copias ſummittere properarent: Quando qnidem hoſtes iam confirmatis animis de deditione colloqui recuſarent, proindeque iuſta ui expugnandos appareret. Itaque duces perterritis, nullum quo animos colligerent, aut uires alicunde reſumerent, ſpatium moræ dandum rati, tormenta ad Auerſam peruehi iuſſerunt; quo temporis interuallo caſtra Gallica nullo iam defendente inuaſa direptaque ſunt; magna prædantium admiratione, quum præter arma tormentaque magnitudine & numero ampliſſima ſuis locis reperta, ægri etiam moribundique milites paſſim iacerent, & quod erat acceptæ cladis argumentum, in ornatiſſimis tabernaculis enata gramina conſpicerentur. Erat ea forma caſtrorum ſitu munitioneque memorabilis, & prorſus ſicuti uidimus ſtupenda; ſic ut plerique Cæſarianorum ducum nuſquam peritius & accurratius à quoquam hac ætate caſtrametatum fuiſſe faterentur, & magnam partem eius diſciplinæ à Nauarri ingenio profectam dicerent. Poſtero die Salaſſus ubi tormenta quæ ex Gallicis caſtris aduecta fuerant, promoueri uidet, ſuos componit, & diſtributis per idonea loca præſidiis, hoſtium uim expectare conſtituit, quòd propugnando reſiſtendoque generoſa ortum ſtirpe armatum uti deceret occumbere, quàm nullo Fortunæ aut uirtutis ſuæ facto periculo turpiter ſe dedere honeſtius putaret. Eiuſdem animi erant Rangonus & Pomperanus, parique alacritate & cōfirmatione animorum ueteres milites defendendis mœnibus opportuna tela comparabant. Sed poſtquam ab Aurantio adactis maioribus tormentis uerberari murus & mox aperiri cœpit, & introrſus repetiti pilarum ingentium ictus, nequaquam diu ſuſtineri poſſe cenſerentur, eadem infeſtæ Fortunæ uiolentia in genu Salaſſus grauiſſimè uulneratur, reſiliente ſcilicet perfracti tormento lapidis fragmine; quo ex acie in domum relato, magnopere imminutus eſt pauloante reſumptus uigor, & eo quidem grauius quòd infelicibus nunciis allatum fuerat hoſtes Capuam recepiſſe, ad quam dubiis & aduerſis ſuis rebus Galli confugere poſſe ſperauiſſent. Nam (ut ſupra diximus) Maramaldus cum ſuis cohortibus ad tentandam Capuam proficiſci iuſſus, ſiniſtrorſum capto itinere, loco idoneo ſibique uoto non procul ab urbe conſederat, & cum Iulio è Capua familia Cæſarianarum partium, qui alæ equitum præerat, Campanos ad defectionem ſolicitabat. Erant Capuæ Vgo Pepulus æger ſupremum exhalans ſpiritum, & Iulianus Strozza (is cum nigris cohortibus præſidio Puteolis nuper fuerat) præterea ingens ægrorum multitudo omnis generis. Nam Capuæ cunctis qui morbo tentarentur in caſtris, certus atque ſalubris erat receptus. Itaque Campani moriente Pepulo, Maramaldi aduentum timentes, & de Gallorum uictoria nequaquam temere deſperantes, diſſimulato conſilio, eam militum multitudinem adhortantur, ut delectis bis qui uiribus ualerent, aut qui iam ex longa ualetudine uires recepiſſent, facto equitum & peditum firmiore globo, exire prædatum uellent; quòd nihil iam Capuæ pecoris ſupereſſet, qna excurſione aliquam pinguioris obſonii copiam relaturos, & quo ſucceſſu à ſuis pariter atque hoſtibus bellum Neapoli gereretur,

A reretur, certius exploraturos. Probatur id consilium ab omnibus, quod callidum & non obscuræ perfidiæ plenum Campani obtulerunt; sic ut magna manus armis & equis se instrueret, & sub uexillo statim portis egrederetur. Sed Campani egressis, & non multo post redeuntibus portas occludunt, eadem fermè hora qua Ceruarium ut diximus cum Rentiana cohorte uenientem excluserant. Ob id desperato ingressu ea manus, uti cuiq. libuit, dilapsa est & Maramaldus ab auersa porta in urbem est introductus, accumulata ægris Gallis miseria, quando omni armorum & uestis instrumento expoliati captique essent; ipsique Vgoni iam mortuo, & in æde sacra feretro imposito, inter nænias sacrificulorum, ornamenta equestris cultus detraherentur. Erat enim ex eo procerum ordine qui conchyliatum torquem Galliæ regis munere eximii honoris causa gestare cōsueuerunt.

B Maramaldi siquidem cohortes è rapacissimo genere hominum Lucanis & Brutiis constabant, quæ ex Gallia Cisalpina, Etruriaque ingentes egerant prædas, Romæq. præsertim auarissimè grassatæ fuerant. Strozza autem qui cum pecunia Florentini quæstoris in arcem temerè munitam confugerat, certa pactione se dedidit. Ea Campanorum defectione Auersæ peruulgata, nec cessantibus Cæsarianorum tormentis, Auersani metu instantis cladis perterriti, iacentem Salassum adeunt, orantque suppliciter ne pertinacia sua fidelem miserrimamque urbem in extremum salutis discrimen adducere uelit; maturaque deditione, plorantibus tot matronis & pueris subueniat, postquam cuncta sese defendere conantes deficerent. Salassus mortifero ictus uulnere atque extremo dolore compulsus, animum ad pietatem reuocat, & Guidonem Rangonum ad Aurantium mittit, qui de

C deditione quàm honestis possit condicionibus transigat. Is uti debebat, in id consilium nitebatur, ut cunctis incolumibus, saluisque uexillis, & ciuitate conseruata pacisceretur. Sed uictor Aurantii animus nonnulla superbè repudiabat. Per hunc modum aliquandiu re disputata, quòd interim tormenta nullo quidem temporis puncto cessarent, & iam perruptus ad grandem hiatum murus, coronaque pinnis nudata conspiceretur, nec Rangonus re confecta maturè uti sperarat rediret, Salassus militum quorundam precibus, & Auersanorum lachrymis fatigatus, per idoneum hominem ad arbitrium uictoris indecoram deditionem fecit. Eam uerò fœdæ pactionis condicionem, uel miseris & uictis indignam putauit Guido, qui adhuc cum Aurantio de condicionibus subtilissimè contendebat; quum transactæ deditionis tabulæ proferrentur, usque adeo eas Rangonus est auersatus, ut testaretur se æquo iure esse liberum, nec pudendis staturum legibus, quando eius

D perscriptæ legis beneficio uti nollet. Hac lite cœpta Cæsariani interim recepti in urbem, quos pecunia redimere se posse uidebant, ad unum omnes cepere. Ferunt Pomperanum in ea tantæ calamitatis cogitatione defixis in cœlum oculis obstupescentem, acerbissimoq. dolore perculsum, in uestigio concidisse, quū rigerent adhuc oculi; nec ullis fomentis ei exanimato, uita subito deliquio erepta, restitui posset. Hic est ille qui Carolo Borbonio proditionis damnato, totius exilii comes fuit; & eius postea admissi sceleris pertæsus, à clementia Francisci regis, alæ præfecturam promeruit. Illo etiam triduo quod multis fortium uirorum funeribus, Gallis maximè luctuosum fuit, mortuus est ignobili & fœdo in loco Ambrosius ille Florentius Insuber, qui mali aut certè fatalis consilii dirus author, Lotrechium ut diximus, ab oppugnatione Mediolani Neapolim pertraxerat, ob id-

E que meritas factiosæ malignitatis suæ pœnas dedisse uidebatur. Eum quoque altero tantum die antecessit Petrus Paulus Crescentius Romanus, Clementis legatus; & Paulus Camillus Triuultius præfectus equitum in eadem pestilentis doloris miseria excessit è uita, qui omnes uti erant nobilitate clarissimi, sepulturæ honore caruerunt. Pridie quàm Galli Auersana in uia funderentur, atque eorum Cæsariani potirentur castris, Andreas Auria ipsos captiuos Alfonsum Vastium & Ascanium Columnam, quod Cæsaris stipendio sese commutata uoluntate addixisset, in Aenaria insula, ubi illorum erant uxores, lætos exposuit. Nec multas post horas Vastius Neapolim est profectus, ut ducum consiliis interesset. Is quòd suæ perpetuæ benignitatis munus uidebatur, Salassum Neapolim per ductum, omni humanitatis, & munificentiæ officio complexus est. Sed ille non multo post, interneciuo uulneris dolore mœroreq. animi confectus, ultro propè accersita mor

te, uitæ suæ finem imposuit. Vastius quoque Rangonum cum Hispanis an iure militiæ captiuus dici posset, prolixè disputantem lata super ea re mitiore sententia liberauit, & cum quibusdam notæ uirtutis præfectis, actuario nauigio impositum in Aenariam abire iussit, ut inde Romam, uti probè à fidelissimis nautis factum est, adueheretur. At Nauarrus cui miserè capto quidam milites Hispani bina malesani atque infelicis decreti transfugia obiectabant, in eundem pristinæ, & tum supremæ calamitatis carcerem coniectus est; ea tamen Hicardi custodis indulgentia atque humanitate, ut extrui sibi in foco uaporarium camini tubum quo algens calefieret, impetrarit; sed aliquanto post uel æger & senex, quum eum sicuti alios qui eo bello defecissent, Cæsar perscriptis ab Hispania literis, capite plectendum esse censuisset, exanimatus in culcitra repertus est. Nec defuere qui crederent eum superiniectæ multiplicis stragulæ uestis pondere pressum, ultro necatum fuisse, quòd Hicardus existimatione fortissimi ducis permotus, eum qui illam eandem arcem aliquando cepisset, reuocata rerum fortiter gestarum memoria, extra Cæsaris inuidiam carnificis manibus subtrahere uoluerit. Per eos etiam dies ambo Florentinorum legati Marcus Nerius, & T. Soderinus Auersæ capti, apud Hispanos Neapoli uitam cum morte commutarunt; quum Nerius pecuniam quam pepigerat pro redemptione tardius expediret, & Soderinus auri tenax, & uitæ prodigus, impositum tanquam æquo grauius pecuniæ pretium, se persoluturum obstinatè pernegasset. Verùm nihil in eo belli exitu, quàm infimæ multitudinis deformius atque miserius spectaculum fuit, quum semineces umbris hominum pares, pecorum modo ad stabula regia quæ sunt ad Magdalenam, truderentur. Nam hoc pietatis officium à senatu Neapolitano ducibus ita iubentibus, ut ibi alerentur, curarenturque, impensum est. Verùm corpora cuncta, cœli, uigiliarum, & militaris laboris incommoda per quinque menses perpessa, usque adeo aceruatim communicatis morbis à contagiosa illuuie peribant, ut pauci superessent, qui in Galliam atque Germaniam remigrarent; atque ex eorum calamitate atrox pestilentia Neapoli relinqueretur. Ab hac inexpectata multis uictoria, felicitateque Cæsaris, & portentosa Gallorũ clade, Fortuna nequaquam adhuc suo in eam gentem exaturato plenissimè odio, tam insolens quàm atrox, in ipsum Lotrechii cadauer sæuitiam exercuit, ut diuturni ludibrii uicto, mortuoque contumeliam accumularet. Id enim Hispanus quidam impiæ atque impudentis argutiæ rapax, sabulo erutum è castris in Vrbem retulit, & in regione quam Sellariam uocant recondidit subterranea in cella; ut uenalitium cadauer, aliquem è Gallia pietate & reuerentia insignem emptorem reperiret, qui redemptum repenso multo auro in Galliam ad Fusiæ gentis sepulchra referendum arbitraretur. Sed nemo unquam uel propinquorum qui sepulturæ iacturam magnifaceret, aurumque rependeret, comparuit; ita ut nalde mirum uideri posset, quòd in nemine apud Neapolim uel ducum uel procerum, in eo flagitio, inusitatæ impietatis & iniuriæ generosus pudor humanitatem expresserit; quum in cella uinaria tanti nominis Imperator inhumatus iaceret; secus ac Valdemontio acciderat, qui sacratarum uirginum, quæ in diuæ Claræ claustris degunt, mirifica pietate, honestissimo templi in loco collocari meruisset, quoniam id templum Andegauenses reges Valdemontii progenitores pia liberalique magnificentia condidissent. Cæterum Lotrechii mors sicuti militibus importuna, ita supra quàm credibile sit ciuibus Romanis ingrata, luctuosaque extitit; utpotè quæ singularem Vrbi tristitiam attulerit, usque adeo ut Populus Senatusque Romanus in Capitolio non obscura summi doloris significatione, è cunctis tribubus atra in ueste cogeretur, & ei quẽ Vrbis liberatorem appellabat, quòd Cæsarianos supremæ labis excidium communi gentium omnium patriæ immaniter afferentes, detraxisset; iusti honoris causa parentalia decerneret, quæ eo ipso die quo nunciata mors eius est, instauratis regio cultu splendidissimi funeris exequiis, Laterano in templo quotannis celebrarentur. Id decretum religiosæ pietatis usque adeo ad diuturnam memoriam Lotrechio gloriosum uideri potuit, ut non dubium uictoribus, qui mortuo sepulturam inuidissent, prædaræ & propè infamis inclementiæ pudorem exprimeret. Sub ipsam quoque Auersæ deditionem Agramontius publicæ labis Fortunam agnoscens, & reliqui cum eo Vasconum duces, necessaria potius quàm æqua condicione

A dicione se dediderunt; sic ut multa inermium & egentium agmina quæ se Romana uia ad iter expedirent, cernerentur. Hisdem etiam diebus post Lotrechii mortem Sanseuerinus Salernitanus regulus, & Hieronymus Tutauilla Sarnensis comes ab Aurantio Nolam proficisci, & Valerium Vrsinum obsidere iussi, eum uix dum se ab aduersa ualetudine nouis uiribus confirmantem, in arcem se recipere, & postremo ea condicione deditionem facere compulerunt, ut cum præsidio ad castra Gallica deduceretur, quòd is erat paruo cum præsidio attenuataque equitum suorum ala; & Nolanorum animi, ut ad pristinam Cæsarianorum ducum fidem redirent, ad arma parati essent. Sed in itinere cognitum est Gallorum castra nulla iam esse, quapropter Hispani equites eum iure captiuum esse dictitantes, exutum armis & sarcinis Neapolim perduxerunt. Ibi de militari iure aliquandiu B in ea controuersia dispntatum est. Verum commendatione multorum, ipsiusque præsertim Mirandæ precibus, quem paulo ante ab ipso Valerio captum, humaniterque dimissum diximus, ab Aurantio propter uirtutem sæpius spectatam & generis nobilitatem, ut Romam enauigaret, impetrauit. Quum eo modo res Gallica passim urgente Fortuna fœdè concideret, Gallicæ Venetæque classis præfecti inuadendi opprimendique Andreæ Auriæ consilium ceperunt. Erant enim ei concitante odio uehementer infensi, quòd is à Gallo rege discedens, totius Italiæ causam importunè deseruisse, & peruersa ratione nequaquam iusta de causa sese Cæsarianis partibus applicasse uideretur. Itaque prodeuntes ex Prochytano freto, Auriam sub Iscla stationem habentem, ubi pridie Vastium & Ascanium exposuerat, conspicati, in eum tormenta maiora in spatio uiginti ferè stadiorum C emittere cœperunt. Descenderam ego tum forte ab arce ad litus pretoriamq. conscenderam, ut summæ authoritatis uirum, cui eram familiaris, honoris causa inuiserem, gratularerque subinde quòd commutata uoluntate felici iudicio animum pro hostili, erga nos amicissimum induisset; postquam insigni beneficio bello captos proceres ciuili humanitate uxoribus & liberis atque penatibus restitutos uidebam. Tum uero me, secus ac putaram, naualis pugnæ periculo implicitum cernentem Andreas me nihil preteruolantes pilas timere, & in certa puppis parte consistere iubet. Ipse molitur ancoras, aquilamque triremem omnium uelocissimam præmittit, ut hostilis classis numerum certius exploret; expediriq. armamenta omnia, tormentaq. dirigi in hostem præcipit; ea mente ut cum suis duodecim tantum triremibus, uel cū multo maiore hostium numero, cōtem pto omni periculo audacter congressurus crederetur. Sed quum hostiles multitudine es- D sent superiores, utpote quæ triginta quinque numerum quæ iam freto excessissent facilè excederent, Andreas prælium non temere uitandum putauit, & in eadem statione substitit, quæ erat tutissima. Nam urbs Iscla quæ antiquitus Pythacusæ à figulinis & non à simiis dicebatur sterili in colle collocata, in summo uertice munitissimam habet arcem, unde ei è uulgari Græco nomen est Ischia, siquidem munitissimum locum Græcè exprimit. Hæc latè maria prospectat, tormentisque maioribus in hostilem classem directis, & prægrandibus pilis in eam uel ad incertos ictus frequentissimè contortis, Venetas simul & Gallicas triremes ab accessu facilè deterrebat, ea conditione, ut è longinquo tantum crebris & innoxiis tormentis certaretur, & Auria lunato in loco rupium obiecta mole protectus consisteret. Arx enim ad septentrionem directis in subiectum mare cautibus inac- E cessa est, quum in meridiem extensæ per gradus urbi immineat. Iungitur porrò hic collis Aenariæ insulæ oblongo ponte lapideo, sic ut urbs scopulo imposita & ponte annexa insulæ, nauibus circumnauigari nequeat. Circumuolitabant tamen ex longinquo Venetæ triremes, & uno atque altero ingenti tormento, quod Basiliscum uocabant, inanibus ictibus terrorem inferre, & nostros in altum elicere conabantur; quòd subire arcem nec ex propinquo conferre triremes sine certo discrimine atque exitio se posse prouidebant. Itaque quum aliquandiu irrito conatu detrimentum inferre contendissent, intra fretum Prochytanum unde exierant, se receperunt. Eo die tum primum Auria studium suum nudanit, aurataque lilia, quæ erant Galliæ Regis insignia, & in extrema puppe spectabantur iracundè perfregit atque decussit; paucissimosque post dies Gallicam classem Neapolitano excedentem litore, & quòd iam Veneta fractis & deletis partium uiribus ad Messa-

næ fretum contendiſſet, intentiſsimo curſu ſuæ claſsis perſecutus eſt; tanta celeritate ut A quædam nauigia, miliiaribus equis & pretioſo caſtrenſium rerum apparatu onuſta conſequeretur, & caperet; nec inde quicquam intermiſſa perpetui curſus diligentia, ſegniores & longa nauigatione debilitatas quaſdam nouiſsimi hoſtium agminis triremes interciperet, & uix Tendanus regulus, quem præfuiſſe Heluetiis diximus, è manibus elaberetur. Locus admonet ut quæ promiſeram de alienatione Auriæ, & Liguſtici belli cauſis (hæc enim à legentibus diutius expectari non poſſunt) ex inſtituto operis exoluam, & ſeriatim enarrem; quando res bellicæ ſub unum ſortè tempus geſtæ, ne texturam hiſtoriæ intercidant, atque ineptè confundant, ſuo ordine per partes explicandæ uideantur.

Itaque operæpretium erit paulo altius repetere à rebus geſtis ſuperioris anni, qui toti Italiæ non modo ab atroci terribilique armorum ſtrepitu, ſed ab inuſitata frugum penuria, & peſtilenti cœli atque aëris inclementia ſupra omnes quorum patres noſtri meminiſſent, maximè dirus & pernicioſiſsimus fuit. Erat is uigeſimus ſeptimus ſupra quingenteſimum & milleſimum à partu uirginis, nefanda Vrbis clade inſignis. Igitur ſub id tempus quo Lotrechius transgreſſus Alpes, eo modo quo diximus Boſcum, Alexandriam atque Ticinum expugnauit, Franciſcus Galliæ rex uiginti duarum triremium claſſem Andrea Auria præfecto Maſsilienſi portu emiſit. Eum nuper honorificentiſsimo maritimæ præfecturæ titulo Amirantem mediterranei maris appellarat. Is Genuam obſidere iuſſus, ſupi eriora nferioraq. Liguriæ litora percurrebat, idque unum iniunctum diligenter obibat munus, ut frumentarias inuectiones impediret. Nam tum Genuæ frumenti inopia uehementer laborabatur, & peſtilentia ſæuire in ciues cœperat; nec ſatis firma aderat claſsis Antoniotto Adurnio urbis & Cæſarianarum partium principi qua Gallicæ claſsi obſiſti poſſet. Hæc dudum onerarias duas Ferrariam & Rapallinam proſpero deſtitutas uento apud Florentium Corſicæ portum perſequuta, ſeſe in litus eiicere compulerat, euadentibuſque nautis, atque uectoribus incenderat. Quam ob rem fiebat ut Genuenſes onerarias naues ad coëmendum frumentum in omnes partes dimitterent, & quotidie effuſa in portum eſurientis populi multitudine, aduentum nauium expectarent. Earum forte duæ frumento Siculo onuſtæ, ſeſe in Delphini portum intulerant, ut inde expectata idonea tempeſtate, eluſa Aurianarum triremium cuſtodia ad urbem perueherentur. Qua de cauſa ſuperioribus diebus apud portus fauces Adurnius munitionem erigi, inædificarique propugnaculum, & præſidium imponi iuſſerat, ut ibi ab alto intrantia nauigia tutam haberent ſtationem, & ne à Gallicis triremibus oppugnarentur terreſtri cohortium præſidio defendi poſſent. His Adurnii conſiliis diligenter exploratis Andreas claſſe prouectus idoneo in loco circiter quatuor milia peditum expoſuit, ut à terra portum & uicum occuparet, allectus ſpe totius hoſtium opprimendæ claſsis. In ipſo nanq. Delphini portu præter aliquot Liguſticas naues frumento & mercimoniis onuſtas, ſeptem aderant partim Adurniæ, partim Cæſarianæ triremes, quarũ prouiſo periculo Adurnius ferendæ opis conſilium cepit, Auguſtinumq. Spinulam prætorii præfectum cum multo maxima parte prætorianorum, eò terreſtri itinere proficiſci iubet. Is nauiter iuſſa faciens per montana aſperaque itinera contendens ad uicum quem Incolæ Bramapanem uocant, ſub auroram peruenit. Tum uerò exoriente ſole ab hoſtibus qui in litus deſcenderant Spinula cõſpicitur, adeo præclarè, ut quum per deruptos & anguſtos tramites ſe demitteret, militum numerus facilè recenſeretur, & Auriani ampliore numero ſuo confirmati obuiam deſcendentibus eundum cenſerent. Erat modica planicies non longè à fano diui Michaëlis trecentorum fermè paſſuum. Eam Auriani duces Antonius & Philippus prouecti præoccupant, & Viſcontem Cicadam nobilem ſigniferum, qui præfecti Auriæ geſtabat uexillum, cum ualida ſclopetariorum manu anteire iubent: Ipſi mediam aciem excepturam deſcendentium impetum, ex aduerſo inſtruunt. Viſcontes nactus in his rupibus duos ingentes ſcopulos, poſt eos ſuam manum collocat, & primos deſcendẽtium hoſtes, effuſa glandium procella, tranſitu arcere conatur. Tum uerò Spinula coniectus in locum unde ſe eripere ſine ignominia grauique ſuorum detrimento non poſſet, quanquam numero hoſtium terreretur, breui oratione militum animos confirmat, docetque hoſtes facilè inuadi ſuperari que

A rarique posse si se prætorianos esse meminissent, quorum neque uirtutem, neque impetum, aut Galli noui milites, aut Auriani semiremiges laturi uiderentur. Nec mora æquissimo loco se demittens, Visconteis sclopettarios è scopulis deiicit. Hi pulsi mediam aciem ex tumultuaria sua fuga perturbant, certatur tamen magna ui collato pede; sed uel paucorum hostium Auriani iniquo decliuique in loco impetum non diu sustinent; continuò dant terga, & se in fugam per confragosam uiam præcipites coniiciunt. Spinula pulsis atque perterritis, capto Philippo Auria instat. Ab Adurniis uictoriæ clamor attollitur, Gallique, & Auriani timore occupati adeo perturbatè ad litus descendere conantur, ut pauci apprehensis remis in triremes euaderent; reliqui cæsi aut capti sint, aut per auias & inaccessas rupes effugerent; quum multo plures eorum præcipiti saltu se eripientes pro

B fundo mari mergerentur. Parta uictoria admirabili casu accidit, ut eo ipso die Spinula ab Adurnio ad urbem reuocaretur, quòd Cæsar Fregosius à Lotrechio Genuam cum delecta manu peditum & equitum missus, in Pociferam Vallem se demisisse, & iam adesse nunciaretur. Quibus iussis Spinula parendum censens, suspicatus quod futurum uidebatur, ut se discedente Auria classem inuaderet, trierarchos admonuit ut se compararent ad prælium, & nudatas propugnatoribus hostium triremes aggrederentur. Quòd si id facere præstareque uti oportebat non possent, in altum se proriperent, & in quos Fortuna uel Liguriæ, uel Etruriæ portus offerret properè confugerent. Cæterum uel terrestri uictoria adiuti, nihil egregium aut fortibus uiris dignum tentare ausi sunt, quòd defenso res pariter & remiges ad prædam incitati, conspecto hostium aduerso successu in triremi-

C bus contineri nequiuissent. Secundum uerò complexi consilium, quum enauigare cœpissent, nec ullo prorsus uento iuuarentur, fessis remigibus, animos ita desponderunt, ut in tutum euadere posse desperarent, & continuo in eundem Delphinum portum redirent. Affuit occasioni suæ intentus Auria, & inuectus in hostes, triremes præter unam omnes cepit. Hæc fuit Iustiniana cognomento Gibba, reliquæ fuere in potestate hostium, eò facilius quod nexi, seruiq. omnes ad transtra cathenati sublata uoce libertatem inuocassent, & propugnatores epibatæq. omnes undiq. descensione facta dilaberentur. Captæ sunt ante alias duæ Genuenses quibus præerat Iulianus Ripa Adurnii cliens. Aliæ fuerunt partim Siculæ, partim Hispanicæ. Capta quoq. est & direpta pretiosi mercimonii plena nauis oneraria cognomento Iustiniana, quæ dudum è Chio orientis Insula in Delphini portũ peruenerat. Hæc res gesta est sub Idus Augusti ita alternante uices suas Fortuna, ut qui terrestri

D pugna uictores fuerant, mari uicti, & mox debellati fuerint. Cæsar nanque Fregosius ad diui Petri fanum quod uocatur ad Arenam positis castris, caduceatorẽ regium in urbem præmisit, qui Genuenses ad deditionem hortaretur; & si id facere abnuerent, omnia infesti belli detrimenta & uillarum incendia denunciaret. Adurnius qui paucis ante diebus ægra spe rerum suarum permotus, decurionibus permiserat, ut legatum ad Lotrechium de concordia mitterent, caduceatorem repulit. Id autem legationis munus susceperat Vincentius Pallauicinus, æquissimasq. conditiones à Lotrechio retulerat, præter id unum quòd à Genuensibus enixè petebatur, ut scilicet Sauonam urbem ademptam Populo Genuensi redditurum polliceretur. Eam nanque urbem Memorantium regis gratia ualidum, sibi impetrasse & præfectum nomine Moretum imposuisse ferebant, eo consilio ut

E Sauonensi portu, quòd esset Galliæ Cisalpinæ opportunissimus postquam Genua alienæ esset ditionis, ad omnes belli commoditates uteretur. Ea re Genuenses nihil grauius sibi accidere posse rati quàm ut Sauona tot seculis ciuitati contributa subtraheretur, repente commutatis animis, à priore deditionis consilio discesserunt, ita ut Adurnius non obscuram spem retinendi principatus resumeret. Qua propter exploratis Cæsaris uiribus, noctu in eum eruptionem facere constituunt. Imposuerat Cæsar cum præsidio unius cohortis Borrachinum præfectum in æde sancti Benigni; ea est in supercilio mõtis, qui imminet ei turri quam à lychno nocturni luminis Pharum uocant, despectatque dextrorsum subiectam maris plagam, in qua ut diximus ad Arenæ templum Fregosius consederat. Cognito hostium aduentu Adurnii, & paucitate copiarum eius contempta, eos inuadendos decernunt, & post intempestam noctem eductis prætorianis rectà ad eos proficiscũtur, adeò

silenti agmine, ut apud Lazariam ueterem portam Borrachini excubias parũ intentè spe- A culantes opprimerent. Ab his ubi sit Borrachinus & ubi consistat Cæsar discunt, continuó que dorsum eius promontorii conscendentes, Borrachinum semisopitum, confisumque suis excubiis capiunt, præsidiumque eius paucis cæsis, & nonnullis uulneratis fugatur, & per exteriorem rupis partem deiicitur. Fregosius audito strepitu & iam inalbescente cœlo conspecta suorum fuga, appropinquanteque hoste sese colligens, munimentum quod sors obtulit irruentibus opponit. In ea namque parte litoris ædificabatur oneraria ingens nauis cui Grimaldiæ nomen fuit. Iamq. carina eius scamnis & naualibus canteriis quos fabri scalos uocant, erat constituta, & costæ suis incuruis asseribus intexebantur. Itaq. eo nauigio pro munitione usus, sclopettarios opportunè disponit, & glandibus coniectis hostes ab accessu arcet. Ii bifariam diuisi pars dextrorsum ad Fregosianas copias, ubi erant equites nõnulli, Martinengo duce defertur, altera contra Cæsarem procedit. Sed factum est B egregia fortitudine Cæsaris, ut qui in nauigio erant hostes loco pellerent. Nam Cæsar & à puppe & à prora cum suis prosiliens in ipsos Spinulanos parum cõstanter oppugnantes, & metu sclopettariorum perturbatos, erupit, & reliqui Fregosiani Martinengum in congressu ita repulerunt, ut circumuentus in medio caperetur, Spinulaque ipse deueniret in potestatem, & Sinibaldus Fliscus qui cum clientum manu aderat, paruo temporis & loci spatio ex hostium manibus eriperetur. Eo modo Cæsar semihoræ momento in ipsa propè rerum desperatione uictoria potitus, pleno passu ad urbem contendit, & inter suburbana tecta uiæ militaris, quam Fasciolam uocant iuxta Theodori templum tumultuariam Hispanorum manum, quæ subsidio mittebatur magno impetu fundit, & ad Diui Thomæ portam prouehitur. Nec diu post ciues excitati Fregosii uictoria uti ante statuerant, neq. C postea impleuerant, Galliæ regis imperio se dedere decernunt, missisque Ferrario & Lomellino legatis (hi enim erant Fregosianæ factioni addicti) qui portam aperirent, & Cæsarem exciperent, uictores introduxerunt. Ipse princeps Adurnius qui ad tumultum adcurrerat, ubi introductos in urbem hostes ex populari acclamatione audiit, cõuerso equo in arcem propere confugit, paululumque moratus ad nouissimum consilium quod erat ciuilis potius pietatis quàm bellicæ uirtutis descendit. Neque enim eum animi uigorem quem Hieronymus frater aduersis in rebus tulerat, Antoniottus uti erat remissiore ingenio, & podagræ uitiis correptus, ferebat. Statim siquidem Philippum Auriam quem in arce captiuum habebat, liberaliter dimittit; orat ut operam æternæ laudis patriæ præstare uelit, ne necesse sit in ea mutatione principatus cædibus certare, quibus intestinis malis D ciuitas omnino lacerari atque deleri posse uideatur. Sibi quoque in eam publicæ salutis curam intento nihil fore honestius arbitrari, quàm excedere arce ut urbanis rebus tranquillitatem adueheret. Cum his mandatis Philippus æque fidus & alacer ab arce in aream Aurianam descendit, aduocat contribules, & plerosque alios ciues appositaque oratione persuadet, ut Galliæ regis imperium lubentibus animis suscipiant; ueterum odiorum & factionum obliuisci, & ab omni contentione discedere uelint. Ea Philippi oratione permoti ciues ad comprimendum plebis & militum tumultum, per urbem discurrunt, sedaturque illico moderatione Fregosii & ciuium precibus armorum strepitus, tanto parendi obsequio, ut nulla domus præter decurionum Prætorium concursu plebis diriperetur; sic ut admirabile uideri potuerit, quòd in tanta perturbatione, nullo propè E effuso ciuili sanguine, urbanæ res fuerint compositæ. Quòd si Aurianæ Gallicæque triremes quæ tum aberant, eo die portum tenuissent, rebantur ciues nauales turmas uti prædæ auidas non facile coërceri potuisse quin effusissimè grassarentur. Itaque singulares à Senatu atque omnibus ordinibus Cæsari gratiæ sunt actæ, quòd Galliæ regis commodo quàm propriæ dignitati atque amplitudini quam armatus arripere poterat studere maluerit. Erat enim Cæsar Iano patre genitus qui tum Venetis in castris militabat, Genuæque principatus Fortuna aliquandiu, ut suo loco diximus, fuerat potitus. Data sunt ei uirtutis & clementiæ nomine præmia signatæ pecuniæ & certissimi annui redditus alimẽta, quæ ad posteros transirent, è senatusconsulto constituta. Nec multo post pari ciuilis animi propensione Adurnius arcem ciuibus reddidit, & cum præsidio clientium suorum

A patria & principatu cedens, ad paterna castella se recepit, paucisque post mensibus, quum ad Antonium Leuam esset profectus, apud Mediolanum sine prole fato concessit. Non multos autem post dies Genuam uenit Theodorus Triuultius, qui deductus in senatum consensu ciuium, satagenteque in eam rem ipso Auria, Decuriones in uerba regis sacramento adegit, quum paulo antè Cæsar Fregosius ad Lotrechium in castra rediisset. Eius dem anni inclinante autumno quo hæc in Liguria gesta sunt, & Lotrechius reiecto oppugnandi Antonii Leuæ consilio, totas Francisci Sfortiæ præsentis atque obnixè orantis spes eludens, post eas urbes, quas diximus manu captas ad oppugnandam Neapolim ire properabat: Landus Venetæ classis præfectus in Siciliam nauigauit, atque ingressus capacissimum Augustæ portum postulauit à præfecto arcis ut sibi præsenti pecu-
B nia coëmere frumentum liceret; quod quum præfectus sponte se concessurum Venetis ex professo Cæsaris hostibus pernegasset, Landus refractis horreis, quantum sibi opus esse iudicabat, frumenti copiam nauibus imposuit; ea æquitate ut pretium Siculis egregia fide persolueret. Ab Augusta autem digressus, quæ est inter Pachynum promontorium & Siracusas, superato Messanæ freto ad Aeolias insulas contendit; circa quas triduo tempestate iactatus, & perflantibus demum, modo Euro, modo Subsolano secundissima nauigatione in Puteolanum sinum se intulit. Ibi quum tormentis peteretur, è superiore Baiana arce quæ est ad Baulos, in eo loco ubi olim Hortensii oratoris uilla fuit, longius secedens, directis proris atque tormentis oppugnare urbem Puteolos cœpit, ad quem classis locum Baianæ arcis tormenta peruenire non poterant. Ea namque arx in supercilio mon
C tis posita est, qui duo diuersa maria despicit, Puteolanum scilicet sinum, & Baianum portum, qui antiquitus Misenensis fuit, Romanorum nauale tutissimum. Mare siquidem Miseni scopulo illisum per arctas fauces ad læuam influit, & conclusum efficit pelagus, quod hodie perpetuæ tranquillitatis nomine Mare mortuum appellatur, habetque iuxta ad certam æquationem fornicati operis piscinam, quæ ab incolis Admirabilis uocatur. Cæterum Landus nihil tentata per milites expugnatione, ex condicto iussuque Senatus, ut Gallicæ classi iungeretur, Tyrrheno prouectus mari, ad portum Herculis quod est ad Argentarium Senensis agri promontorium, Auriam obuium habuit, communicatisque consiliis in Corsicam primo, atque inde per fretum quod utramque insulam dirimit, in Sardiniam traiectum est, & copiæ quas Rentius Ceres elapsus clade Vrbis Gallica pecu-
D nia scripserat, in terram expositæ sunt. Primum quod occurrit fuit oppidum nomine Genuense Castellum. Ibi promotis proris tripartito munere tres classes uno tempore diuersis in locis murum uerberare cœperunt; satisque magna parte mœnium quassata, & diruta, Castellanorum res, quanquam egregie sagittis præsertim atque lapidibus se defenderent graue in discrimen adductæ uidebantur. Quo permoti periculo oppidani Rentio significarunt, se certa condicione postero die dedituros. Is enim suos in acie continebat, ut cuncta quæ superuenire possent Sardorum auxilia continuò arceret; ne naualibus sociis oppugnatione occupatis, ulla exterioris hostis ui noceretur. Sed in eo metu deditionisque consilio uersantibus, oborta forte tempestas turbulenta, qua ab importuoso litore classibus erat discedendum salutem attulit. Nam repente sublatis ancoris intento
E usus remigio Auria ad Herculis insulam quæ olim Diabata, hodie Asinaria dicitur, contendit, cursumque eius obseruantes Venetæ Gallicæque triremes in eundem portum concesserunt. Is est fidissimi recessus, & obiectum contra respicit Falconis promontorium, ab antiquis Gorditanum appellatum. Dum classes decedente tempestate idoneam maris tranquillitatem expectarent, qua freti ad expugnandum Castellum Genuense reuerterentur, Rentius eos admonuit ne renouato impetu de expugnatione oppidi cogitarent, per causam obtinendi commeatus, quoniam ipse cum terrestribus copiis proximum oppidum nomine Sursam occupasset, quod erat ab incolis desertum, atque omni commeatus copia plenissimum, unde per multos menses uniuersa classis ali posse constaret. Interea Rentio interiora insulæ peruadenti nunciatum est, Sardorum equitum alam cum ingenti sagittariorum peditum agrestium numero aduentare; quibus excipiendis Rentius expeditam sclopettariorum manum loco inter uepres & arbusta ad insidias

idoneo collocauit, primoque impetu incautè præcurrentes hostium equites fudit, & A
auertit; quum in primo agmine nonnulli glandibus traiecti cecidissent, & ante alios eo-
rum dux cum signifero Bartholus cognomento Florentinus; usque adeo perturbatis
reliquis, ut ea ala equitum ferme quingentorum refugiens, agmina sagittariorum per-
turbaret, atque proculcaret. Neque postea ullo in loco amplior Sardorum manus sese
ostendit. Itaque classibus Sursanæ prædæ & commeatus ingenti copia affatim repletis,
Rentius ad Saxerim urbem præfecti totius insulæ sede, & Sardorum conuentu claram
accessit, & quòd præfectus munitiorem quærens locum Caralim aufugisset, eam urbem
copiis suis occupauit, quo etiam appulit classis. Tanta uerò omnis generis annonæ
copia reperta est, cum frumenti & uini, tum etiam ad opima militum & remigum salitæ
carnis & casei, numerosique maioris & minoris pecoris multitudo, ut multa ingluuie ea-
rum rerum, paulo ante exurientia corpora morbis tentarentur, nec secus ac in pestilen- B
tia accidit, magnus numerus ægrorum interiret. Nam supra intemperiem Sardoi cœli
quæ uel hyeme etiam erat grauissima, ea copia cibariorum & multiplex recentium præ-
sertim carnium esus, deficiente pane, affectis & paratis ad mortem corporibus accesse-
rat, usque adeo miserabiliter, ut non modo in milites & remiges, sed ad aliquot nobiles
trierarchos ea contagiosa labes permanaret, & dimidia pars hominum absumeretur,
reliqua lethaliter langueret, & ea clades aduerso prælio maior censeretur. Audiui ego
Auriam eius infaustæ expeditionis consilia explicantem, propterea in eam calamitatem
classes incidisse, quòd sicuti propositi prioris erat, regiique consilii Siciliam gerendo bel-
lo inuadere nequiuissent, retardati scilicet longa expectatione Rentianarum copiarum,
quas ille tardius quàm expediret, constitutumque esset, è Liguria ad Etruriæ portus ad- C
duxisset, subindeque aduersissimis uentis maria clauderentur. Idcirco commeatus ino-
pia adductos Corsicæ, ut necessitati parerent, oram legisse, atque Sardiniam apprehen-
disse, nihil hyberno tempore infamis insulæ inclementiam reformidantes, quum æstate
solum & autumno Sardinia pestilens esse consueuisset; quasi cuncta uno tempore pro
Cæsare admirabili conspiratione propugnarent; mirumque esse fateretur quòd ipso-
rum consiliis rectissima deliberatione susceptis, tota ea nauigatione aduersa omnia, ho-
stibus uerò secundissima prouenissent. Exinde ab infami litore discedentes, Liburni
portum tenuere, quem antiquitus Ciceroni Labronē fuisse constat, hodiéque apud in-
colas priscum id nomen retinet. Instabat iam aduentus ciconiarum prima non dubii
ueris signa afferentium, qui incidit in Idus Februarias, atque ita aperiente se mari Ioan-
nes Morus primus omnium cum sua classe profectus Siculum transiuit fretum Corcy- D
ramque peruenit, quem non multo post subsecutus est præfectus Landus. Gallicæ ue-
ro triremes reliquias Rentianarum cohortium sustulerunt. Ipse autem Auria ea con-
dicione Genuam est reuersus, ut cum octo triremibus Aurianis, Philippum Auriam
propinquum legatumque suum cuius uirtuti plurimum confidebat, non multo post ad
Lotrechium Neapolim obsidentem mitteret. Initio autem æstatis (ut diximus) Philip-
pus nauali prælio propè Salernum cum Vgone Moncata commissis classibus conflixit,
partaque uictoria Alfonsum Vastium, & Ascanium Columnam eo prælio captos ad
Auriam perduxit. Hi pro redemptione æquum pretium pollicentes Auriam demissis-
simis precibus orabant, ne se regi Gallo ad diuturni carceris miseriam tradere prope- E
raret. Repetebat enim eos rex multis de causis, quòd lege militari & suis auspiciis capti
tradendi censerentur. Sed id Auria ex priuatis stipendii sui condicionibus se factu-
rum pernegabat; quod longè molestissimum magnanimo regi cupidissimoque osten-
tandæ liberalitatis atque clementiæ in captiuos, dolorem afferebat; usque adeo ut ira-
cundia correptus Auriæ responsa tanquam insolentiæ & non obscuræ auaritiæ plena con
tumeliosè detestaretur. Dicebat enim Auria nuper expetenti regi Philibertum Auran-
tium ab se mari captum & prægrandem pecuniam pollicentem, liberaliter concessisse; ne
que postea regem uti promisisset, iuraque militiæ postulabant, pro captino ullam omni-
no pecuniam rependisse, eumque pro accepto munere aliam non reddere gratiam
quàm ut ipsum meritorum stipendiorum spe & longa expectatione frustraretur. Sed
Auriam

A Auriam ſicuti didicimus, ut duriorē ſe æquo regiis poſtulatis inexorabilemq. præſtaret, nequaquā pecuniæ cupiditas, ſed ingens amor erga patriā impellebat. Genuenſes namq. grauiſſimè conquerebātur Sauonam ſibi adimi, uetuſtiſſimoq. ipſorū imperio ſubtrahi impotenti regis libidine, qui importuno detrimentoſoq. uectigaliū præiudicio, portū atque emporium ibi condere ad ſummā ipſorū contumeliā ſtatuiſſet. Hoc ſiquidē publico dolore Auriā uehementer angi Vaſtius cōſpiciens, eius animū pertentare auſus, eò iam ægrū & nutantē perpulit, ut cōmutata uoluntate, conuerſoq. ſtudio, repudiataq. regis amicitia Cæſaris auſpicia ſequeretur, à quo certiſſima præmia expectari poſſent, quæ ſpes omnes de liberalitate regis conceptas, magnitudine honoris atq. ſtipendii ſuperarent. Clemens Pontifex cauſis Aurianæ alienationis compertis, per Saluiatum legatum, regem amiciſ-
B ſimè permonebat, ut operam daret, ne Auria cauſam deprauati animi diſceſſuſque ſui nanciſci poſſet: quòd uir ille poſſeſſione maris potens omnino in officio atque amicitia retinendus eſſe uideretur; ne ſi labeſceret atque deficeret ad hoſtem, ſpes omnis exploratæ propè uictoriæ corrumperetur. Proinde imponendos eſſe iracundiæ frænos, ne publicis rebus officeret, ſi pertinacius uel iuſto dolori indulgendum arbitraretur. Miſit etiam Clemens ad Auriam T. Sangam ab epiſtolis, qui eum leniret, & ne quid properè tranſigeret, hortaretur; quando perpetuum eius ſtudium fideſque ueteris conſtantiæ ab omnibus fœderatis exigeretur. Cæterum Auria quum audiſſet, à Barbeſſio Gallicarum triremium præfecto, ſibi inſidias tendi, & ſalutem eius ad ſicarios propè deferri, opportunè ſibi cauendum cenſuit, atque omnino Cæſaris amicitiam & militiam tanquam
C uberiorem certioremque complectēdam ratus, è Genua ad Erycem quod eſt oppidum iuxta Lunenſe promontorium poſitum, cum reliquis ſuis triremibus ſe contulit, dimiſitque ſub fide Vaſtium ad Antonium Leuam, ut cum eo cōmunicatis conſiliis, de conditionibus ageretur, quæ deferri ad Cæſarem in Hiſpaniam deberent. Atque ita nō multo poſt Auria torquem conchyliatum, quem honoris cauſa ab rege delatum acceperat, ad eum remiſit, ab eaque de more cerimonia, ſacramento militari ſe abſoluit. Rex enim exactis ſtipendiis hominem retinere conatus, multa per Ioachinum Leuantium Ligurem, quem Lotrechii iuſſu ab nauali ſtatim uictoria captiuos à Philippo poſtulaſſe memorauimus; atque item per Petrum Franciſcum Pontremulanum fruſtra egit; quum iam ſeræ pœnitentiæ tempus incidiſſet. Per hunc modum Auria ſingulari cum offenſione regis, magnoque eius incommodo cum Cæſare tranſegit, & uti diximus, cum duodecim
D triremibus, ad Aenariam liberatos proceres Vaſtium & Aſcanium retulit, deletiſq. iam Gallis ad Auerſam, & caſtris eorum captis; conſectabundus Gallicas naues, Genuam eſt reuerſus, eo infenſi animi conſilio, ut Gallos urbe depelleret, neq. tamen nouum aut Fregoſii nominis cui ipſe antea enixè ſtuduiſſet, aut Adurnii quod multis de cauſis iam pridem odiſſe uidebatur, principatum induceret, ſed ut omni externo dominatu repudiato, patria inteſtinis malis diu afflicta oppreſſaque, nunquam deficientibus tyrannis, in libertatem ſuis auſpiciis aſſereretur. Hanc enim Genuenſes in uniuerſum multis annis exoptaſſe potius quàm ſperaſſe uideri poterant, quòd eorum ingenia nunquam ſatis pacata, nouis ſemper ſtudeant rebus, & mutatione principatus tumultuque urbano magnopere gaudeant, parata ſemper plebe ad excitandas ſeditiones ſuopte inſtinctu, impulſuque
E procerum, qui diuerſas alere factiones, oſtentare potentiam, & modò his, modò illis prout repentina libido tulerit, partibus adeſſe conſueuerunt. Ciuitas ſiquidem prioris ſeditioſi ſeculi mores ſequuta, inſano & miſerabili inſtituto, non in duas uti priſcis temporibus, ſed in diuerſas atque multiplices factiones ſcindebatur. In Guelphos namque & Gibellinos diducta erat, quorum principes erant nobiliſſimæ inter Ligures familiæ patritii ordinis nuncupatæ, Spinula ſcilicet & Auria ex profeſſo Gibellinæ, & Fliſca atque Grimaldia quæ Guelphum nomen præferebant. Vetere autem lege diu obſeruata cautum erat, ne quiſquam ciuitatis principatu poriretur qui eſſet patritiæ gentis. Hunc enim honorem eximium populus uſurparat, ea tamen condicione ut ex his eſſet familiis quæ Gibellinæ partis forent. Nam populus eo etiam antiquiſſimo morbo laborabat, & ſuper hunc etiam noua factione diuidebatur, quòd aliqui maioris claſſis quæ ho

nestissimis atque ditissimis familiis constabat, uetustate numero atque potentia, patritiis æquarentur. Huius classis principes euaserant Adurnii atque Fregosii, qui Gibellinæ stirpis censebantur. Hi perpetua dissensione à maioribus per manus traditum supremæ potestatis & imperii ex æquo decus petebant; certabantque odiis & armis, inclinante ad eos uictoria ad quos patritius ordo, & popularium amplior manus accessisset. Magna quoque spes principatus posita erat in minoris classis studio, ea enim opifices infimamque plebem continebat, cuius erat multitudo ingens, & ad capienda arma ferendasque seditiones paratior. Hæc infima populi classis ante uiginti annos ab insolentia turbulentiaque ingeniorum tantum inualuit, ut sicuti suo loco memorauimus, patritios tanquam superbè dominantes expelleret, erectoque popularium statu à Galliæ regis, in cuius clientela erat ciuitas, authoritate discederet. Qui tumultus usque adeo grauis B fuit, ut uix aduentu armati regis perdomita ciuitate coërceri potuerit. Igitur sub aduentum Auriæ Genuenses animos à pristinis dissensionibus ad concordiam reuocantes, de constituendo oblatæ libertatis statu, consilia inire cœperunt. Multa tum senatorum omnique generis ciuium capita, eius damnati anni pestilentia sustulerat. Non deerant tamen in quibus uigeret studium complectendæ libertatis; Propterea pauloante nunciata Gallorum clade, quæ ad Neapolim Lotrechio acciderat, de abolendis ueteribus factionum odiis, parandaque fideli concordia, per coronas sermones serere cœperunt; quos quanquam non obscuræ rebellionis initia uiderentur, Theodorus Triuultius urbi præpositus minime uetabat; utpote qui Italicæ probitatis, & christianæ disciplinæ putaret nihil pace & consensu ciuili melius, nihilque factionum quæ sæpe cruentæ C extitissent, obliuione tutius atque salubrius. Andreas itaque iuxta urbem ei litori, quod Sarzanium uocant, cum tredecim triremibus noctu appulsus, notos sibi ciues quosdam euocauit, rostratarumque singularum scaphas militibus compleuit, iussitque ut exploratum intra molem præcederent. Orabant ciues ut nihil bellica ui tentare properaret, ne urbs fœdæ direptionis periculo obiiceretur. Idcirco Philippum Auriam, Christophorumque Pallauicinum in Auriam adoptatum familiam cum manu militum misit, qui per notos sibi aditus urbem intrarent, & quid facto opus foret explorarent. Interea Galli trierarchi cognito Auriæ aduentu, nihil sibi moræ attulerunt, quin sublatis ancoris ad prælium se compararent, & è portu in altum se proueherent. Eo casu Auria scaphas suas reuocat, recipit milites, & ad pugnam compositis armamentis procedit. Sed nox adeo obscura erat, ut classes inter se conspici nequirent, momentaneisque tantum quum tormenta incenderentur relucentibus flammis spectarentur. D Quamobrem Auria non temere tenebras detestatus, quòd Gallos procursu suo prælium appetere, & congredi uelle appareret, expectandam lucem esse constituit. Qua mora ei renunciatum est ab his quos miserat, urbem esse in potestate. Nam Philippus portã arcus potitus, & Pallauicinus per Giaretam quam uocant portam, iuxta naualia ingressus, pulsis ex itinere Gallorum excubiis, in forum peruenerant, coniunctisque uiribus ipsum prætorium depulsa Heluetiorum prætoria cohorte, sine uulnere occuparunt, & quum libertatis ingeminatum nomen undique audiretur, Theodoro arce se tenente, ciuitas oblita Gallici principatus libertatem complexa est. Inalbescente uerò die quum speculatorium nauigium Auriæ renunciasset, duas triremes è Sauona recta nauigatione urbem petentes, ignaras earũ rerum quæ accidissent, aduentare, Auria ad eas opprimendas contendit. Earum altera in alto comprehensa, alteram concitatam in litus quod E Cogoretæ plagæ est, suis cathenatis remigibus plenam, euadentibus propugnatoribus cœpit. Nec multo post sublato Cæsariano uexillo, quo Vgonis Moncatæ prætoria capta fuerat, ad urbem suburbani litoris loco qui Malpaga uocatur, classem appulit; exindeque urbem in potestate esse certior factus, Gallicas duas item triremes, quas consternati ad arma aduersus trierarchos nexi remiges occuparant, propugnatoribus ad arcem confugientibus, cœpit; acclamanteque ei populo tanquam uictori assertorique libertatis, ad paternam domum ire contendit. Ibi concionatus ad ciues sui consilii causas aperuit, & suum erga patriam adductæ libertatis beneficium, ut agnoscerent, conseruareque

A reque studerent, admonuit. Ipsi ciues præ gaudio plorantes, certatim gratias agentes, receperunt se fortibus animis, eo usuros beneficio quod optimus ciuis & patronus omnium fortissimus præstaret. Creatus est subinde aduocato in consilium populo constituendæ Reipublicæ, Decemuiralis magistratus, qui ordinaret ciuitatis statũ; atque item alter qui belli & pacis munia tractaret, quod pleriq. conscribendum exercitum censerent, quem descendenti in Pociferam uallem Francisco Borbonio Sancti Pauli regulo opponerent. Tantum porrò fuit in plerisque ciuibus iuendæ libertatis studium, ut ingentem pecuniam in ærarium liberaliter conferrent. Sed Borbonius retro rebus desperatis reuersus, in Galliam Cisalpinam unde uenerat, facile effecit, ut Theodorus Triuultius honestissima pactione reddita arce sibi consuleret, & humanissimè dimissus ad tuta Gallo-
B rum præsidia proficisceretur. Nec multo post hisdem copiis, quæ contra Borbonium cõparatæ erant, Sauonam in potestatem redegerunt, Nouiumq. item oppidum, & Vadum castellum, quod est ad Vada Sabatia, Antonii triumuiri ex Mutinensi prælio fugientis receptu clarũ. Verùm multo iracundiæ studio incitati Genuenses, ut bene mulctatos Sauonenses relinquerent, in eorum portu duo magna nauigia plena ingentibus saxis demerserunt, scilicet ut uictis & æmulis, omnem eius portus opportunitatem adimerent, impósita grauiore etiam pœna, si portum repurgare ullo unquam tempore tentauissent. Pari quoque lætitia Castelleti arcem deserẽtibus Gallis receptam, funditus euerterunt, ne ulla extaret arx quæ reponendo seruitutis iugo uel ciuibus tyrannis, uel externis regibus occasionem afferre posse censeretur. Ferunt ipsum Auriam cohortantibus quibusdam ci-
C uium primatibus, ut dominatum ciuitatis quem bona fors offerebat, susciperet uellet; eius rei peramplum munus mira animi integritate atque constantia renuisse; quum diceret sibi exactæ propè ætatis seni, & satis opulento, nullisque innixo liberis, ineptum fore principatus nomen, satiusq. omnino esse & multo gloriosius, id donum patriæ dedicare, quàm inde à quoquam priuato ciue uel externo principe qui sua ope ad imperium proueheretur, amicitiam & gratiam promereri; quando nihil ad ueram laudem uberius, uel ad dignitatem honestius, uel denique ad reliquæ uitæ felicitatem firmius atque splendidius fore iudicaret, quàm æternæ suæ erga patriam munificentiæ trophæum, post excussum ipsius auspiciis diuturnæ seruitutis iugum, in foro memoriaque hominum, libertatæ à se patriæ statuisse. Nec multo post populus uniuersus præclara ideoque perenni gratissimorum animorum testificatione legem rogauit, quam decuriones cunctis suffragiis
D sanxerunt, ut Auriæ, statua Colosseæ magnitudinis è Lunensi marmore decerneretur, locareturque redemptoribus; cuius basi his uerbis titulus inscriberetur. ANDREAE AVRIAE CIVI OPT. FELICISS. QVE, VINDICI ATQ. AVTHORI PVBLICAE LIBERTATIS, SENATVS POPVLVSQ. GENVENSIS POS. Paulo antequam Ligures tam uaria publici status cõmutatione agitati, inexpectato libertatis munere pacarentur, Cæsar nutantem partium suarum Fortunam, nouis copiarum uiribus confirmandam ratus, è media Germania, Saxonumque finibus Henricum Brunsuicensem regulum in Italiam euocauit. Hunc Brunsuici dominantem (quæ urbs eruditioribus Germanis olim Tulisurgium iuxta Visurgim amnem positum fuisse existimatur) Ferdinandus rex Cæsaris frater oblatis stipendiis propositisque uberioribus
E præmiis, ætate florentem & bellicæ auidum laudis facilè accenderat, ut ad quærendum nouum decus domo proficisceretur. Coëgit is paruo temporis spatio ualidissimas peditum legiones duas, armatorumque equitum ingentem manum, descenditque Tridentinis alpibus iusto tormentorum apparatu instructus, secum adducens carros uehiculaque Germanici generis, quibus non modo commeatus magnam uim, sed clybanos etiam minorum instar furnorum conuehebat, ut Cererem expeditè uel in hostili solo percoquere atque inde se alere exercitus posset. Ad famam Henrici descendentis, Veneti de salute oppidorum ac urbium suarum soliciti, continuò Feltrium imperatorem suum, qui post amissam ferendæ opis occasionem, quam Clemens in arce obsessus frustra expectasset, in Piceno atque Vmbria consederat, reuocandum censuerunt, ut eo Germanis opposito suæ ditionis fines ab iniuria defenderent. Sed is peritus

belli,neque Germanicæ uirtutis ignarus,suasit senatui,ut uitandum omnino ualidi hostis A
impetum decerneret;nullum pugnæ discrimen subiret, & suas tantum urbes atque oppi
da confirmata præsidiis tueretur,quando ipse neque Italicis peditibus campestri in pugna
confideret,aduersus præsertim eas gentes quæ ab statario ordine acierum insuperabiles
uiderentur;neque leuis ipsorum armatura equestris nisi temere committenda foret Ger
manis equitibus, qui essent cataphracti robustorumque equorum constantia atque impe
tu maximè ualerent. Itaque eas quoque copias quæ Sfortianis coniunctæ cum Antonio
Leua bellum ad Mediolanum gerebant, trans Abduam reuocauit, ualidoque præsertim
præsidio urbem Bergomum permuniuit,quòd fama esset illac hostes transituros,tanquã
Bergomatium prædæ inhiantes. Antonius porrò Leua cognito Brunsuici aduentu Ab-
duam traiecit,atque unà colloquutus, eum multis de causis ad oppugnandum Laudem B
Pompeiam perduxit.Ea enim urbs quæ prima omnium eo bello à Cæsarianis defecisset,
Sfortiæ detrahenda iudicabatur.Nam Leua captum à Lotrechio Ticinum ignauia Vene
ti Sfortianique præsidii cui præerant Petrus Longena Brixianus,& Annibal Picenardus
Cremonensis,pessimè postea custoditum,inopinata hosti inuasione receperat,ita ut ea re
gione quæ est inter Ticinum & Abduam prædabundi Cæsariani impunè percurrerent.
Quibus rerum periculis ex noui hostis aduentu cumulatis Sfortia Brixiam suadentibus
Venetis se recepit, Paulumque Sfortiam ex patre Ludouico germanum fratrem præstan
ti uirtute uirum Laudi Pompeiæ præsidio imposuit,confirmatum aliquot Sfortiani nomi
nis cohortium præfectis longè fortissimis. Brunsuicus Brixianum & Bergomatem agros
effusè populatus,& sæuis etiam incendiis bellum gerens,deducente Antonio Leua, Lau C
dem Pompeiam superato Abdua peruenit, admotisque tormentis oppugnare constituit,
quoniam Paulus Sfortia deposceti Antonio Leuæ ut urbem Cæsari per insidias ereptam
continuò redderet,nisi cuncta aspera & sæua experiri uellet,generosè respondebat, se à
fratre legitimo urbis principe custodiæ impositum, neque fidem,neque spem de uirtute
sua conceptam fallere decreuisse ; neque his terriculis & minis terreri quibus ipse Leua
quominus acriter strenuéque Ticinum aduersus Gallum regem defenderet,minime suc
cubuisset. Itaque uti luberet mœnia tentarent: Sperare enim urbem Dei maximi, diuo-
rumque qui iustæ causæ nunquam deessent, beneficio, & uirtute militum suorum prospe
rè posse defendi.Nec multo post explorato urbis situ duobus in locis quibus mœnia infir
missima uisebantur,triduò perpetua quassatione murum perforauit, strauitq. summã pin
narum coronam;usque adeo lato hiatu edito, ut facile inuadi urbem,& capi posse prom- D
ptissimi Hispanorum iactarent. Brunsuicus enim,Germanis tanquam parum ad id mu-
nus expeditis,primum prælii decus Hispanis concesserat. Neque defuit alacritas atque
audacia ingens commendante Leua Hispanorum cohortibus, quæ primæ Remiro duce
subire murum cœperunt. Ii per arduum & accliuem mœnium aggerem conscendentes
scuta prætendebant.Sed Sfortiani crebra glandium procella appropinquantes & subeun
tes primò perfuderunt, occisisque aliquot signiferis,qui intrare per ruinas ausi fuerant,
lancei, & alabardis pulsos in fossam cruento impulsu præcipites deturbabant; sic ut præ ti
more incommodoque accepto instaurare prælium dubitarent;quanquam eos Antonius
ignauiam increpitans,ut animos resumerent,rursusque irrumperent,uehementer adhor
taretur,Brunsuicus uerò ut desinerent iniquissimo loco pugnam ciere Leuam admone-
ret. Atque ita Antonius receptui cecinit,quum occulto dolore angeretur,quòd uiri for E
tissimi aut cecidissent in fossa,aut lethiferis uulneribus debilitati sibi detraherentur; quo-
rum desiderio extenuari sua præsidia,& difficiliorem defendendi Mediolani facultatem
sibi futuram prospiceret. Paulus depulso fortiter periculo,pro concione milites laudauit,
honestauitque muneribus eos præfectos,qui in muro & periculosa ea contentione singu
lari promptitudine dimicassent.Fuere hi Baptista cognomento Mactus,& Manara ambo
Cremonenses,Pelacanes item Bononiensis.Henricus qui eo consilio in Italiam uenisse
meminerat,ut ad ferendam obsessis opem Neapolim contenderet, postquã initia cœptæ
oppugnationis aduersa funestaque prouenerant, nec instaurato apparatu munitissima
urbs iterum tentanda uideretur,consilii inops,circa Mediolanum æstiuare,nouaque belli
ratione

A ratione Cæsari operam præstare cogitauit, quòd eadem à Mediolanensibus quæ Anto-
nius imperare atque exigere consueslet, gratuita alimenta atque stipendia se consecutu-
rum consideret. Id ueritus Antonius astuta simulatione Germano Italicarũ rerum igna-
ro facile persuasit ut id consilium abiiceret, & in Germaniam omnino redeundum arbi-
traretur, quoniam pestilentia ualde atrox iam in legiones Germanicas grassari cœpisset.
Nam eo infami anno pestilentis morbi luès diffusa per omnes Italiæ regiones tertiam fe-
rè mortalium partem absumpsisse ferebatur, deficienteque passim annona quæ immenso
pretio cunctis in urbibus creuisset, multi inopesque præsertim insolitis utentes cibis, con
tracta tabe sensim interirent. Qua de causa Germani uel sua consuetudine pestilentiæ pe-
ricula contemnere soliti, conspectis suorum funeribus, mortem ita timere cœperant, ut
B stipendiorum certa spe destituti, ac urgentis inediæ metu adducti, perosique externum
tanquam insalubre cœlum, manipulatim domum redire properarent. Neque enim pete
re Neapolim aut tutò proficisci se posse prouidebant, quum per infesta hostium itinera
esset transeundum; uel si in Etruriam aut per Togatam Galliam iter haberent; quando
hinc Florentinos, illinc uerò Ferrarienses Aemiliam attingentes uiam pro infensissimis
hostibus habituri dicerentur, appareretque ipsum Sancti Pauli regulum qui cum nouo
Gallorum exercitu nuper in Italiam descendisset, occasionem minimè prætermissurum,
quin iunctis cum Feltrio copiis proficiscentium uestigiis insisteret, & iniquo aliquo eius
tam longi itineris loco, graue detrimentum nouissimis inferret. Hæc Antonius suo præ-
ditus astu prolixè & libentissimè disserebat, utpotè qui collegam præpotentẽ sibi asci sce
C re nollet, ne eneruatam opibus Insubrũ ciuitatem, magno suo incõmodo delẽdam trucu
lentiæ Germanorũ uolẽs traderet. Ferunt Henricum grauissimè de malignitate Antonii
apud suos conquestum, quòd importunis peruersisque eius consiliis se deceptum fuisse
prædicaret, quibus ab instituto itinere petendæ Neapolis retractus totum munus sibi ex
consilio Cæsaris impositum, quum tempus appeteret, obire nequiuisset; atque ita iratum
consternato animo per Rheticas Alpes Larium lacum & Grisonum fines in Germaniã
rediisse, magna parte bellici apparatus quem attulerat relicta, & multis equis paruo pre-
tio diuenditis, quòd pleriq. eorum prægrandium & grauium, attritis ungulis intumescen
tibusque talis debilitati claudicarent. At Philibertus Aurantius non sine certo numine
Gallis aduerso, tanta potitus uictoria, primum omnium seuera lege præscripta, citatos
nec comparentes proceres qui rebellassent, aut dubiæ fidei indicia præbuissent, erecto tri
D bunali condemnauit, bonaque eorum, edito in milites ingenti donatiuo profusè distri-
buit; ea ratione ut ex merito spectatæ uirtutis, pro dignitate ducum & præfectorum, re-
dacta in fiscum oppida benemeritis adiudicaret. Ipse cõtentus Asculo Apula urbe, Mon
tis sacri oppidum quod in Samnio Vincentius Carafa possederat, Vastio attribuit; Ferdi
nando Gonzagæ Arrianum. T. Carrafæ exulis oppidum; Alarconi Cæcilianæ uallis
quæ in Prætutinis est oppida quæ Camilli Pardi fuerant addixit. Turmarum uerò præ-
fectis, & singulis propè pedestris ordinis centurionibus atque signiferis Aquilanorum ca
stella largitus est, & in his Epirotarum præfecto nomine Saccalo Nauphiensi, qui Nauar
rum ceperat, castellum in Salentinis dono dedit; Philippoque Belgæ Caroli Lanoii filio,
Venafrum quod Ferdinandi Pandonii fuerat: Beurioque item Belgæ Quadratã in Apu
E lia quæ Aquinatis familiæ reguli fuerat, concessit; quam largitionem eo animo ratam ha
buit Cæsar, ut Aurantium ea designatione præoccupasse suæ liberalitatis decus querere-
tur; cumque ex alieno facile immodicum largitorem extitisse diceret. Cæterum magna
uis pecuniæ ab his extorta est, qui nutasse in fide, afflatique defectionis suspicione, para-
tis in eam rem delatoribus accusarentur. Cuius classis fuere Ferdinandus Vrsinus Graui-
næ regulus, & Bonifacius Oriæ oppidi in Salentinis dominus, Dragoneti lepidissimi poë
tæ pater antiquæ simplicitatis senex: Bouiani autem & Venafri regulo, & Federico Gae-
tano, qui intempestiuè nihil de Lotrechii uictoria dubitantes arma ceperant, & cum his
Altomari Auersano ciui, in foro ceruices abscissæ sunt. Incredibile dictu est quantam pe-
cuniæ uim ex uariis criminationibus eo anno fiscus acceperit; in eam rem seueræ inquisi-
tionis diligentiam exercente Hieronymo Morono, quem pro captiuo à Borbonio Ro-

mam perductum, in liberãdo Pontifice tam piam quàm necessariam efficacis consilii ope A
ram præstitisse memorauimus. Nõ toto uertente biennio ab Vrbe capta quo Genuenses
toties mutato rerum statu libertatem præstantissimo Auriæ ciuis munere receperunt, &
Brunsuicus rebus infectis in Germaniam est reuersus, Lotrechianæque demum copiæ
accedente pestilentia deletæ sunt, nouum in Apulia bellum exarsit Venetis (uti supra di
ximus) urbes pristini sui imperii repetentibus, & nonnullis Gallicæ factionis ducibus sese
his in belli societatem aggregantibus. Nam ut memorauimus à Veneta classe Monopoli
capta undique milites confluebant, & tum Camillus Vrsinus quem à Troia in Apuliam
à legato Veneto missum fuisse constat, coactis circiter quatuor milibus hominum Man-
fredoniam obsidebat, quam Cæsariani nominis cohortes duce Petro Aloysio Farnesio
tuebantur. Cum Farnesio autem aderant cohortes præter suas peculiares nonnullæ etiã B
aliæ quæ Petri Mariæ Russii, atque Alexandri Vitellii absentium uexilla sequebantur.
Hi namque post desperatas Pontificias res impetrata missione Cæsarianis adhæserunt,
iussuque Aurantii Farnesio se coniunxerant, qui ab initio secutus Cæsaris nomen cladi
Vrbis interfuerat. Gerebant Russii atque Vitellii uices duo peditum præfecti, Carlottus
Parmensis cognomento Eques, & Alexius Lascares uir Græcus, quibus uno consensu ur
bem defendentibus, frustra Camillus oppugnare atque obsidere contendebat, quãquam
turrim castris suis infestam quæ erat extra urbem, igne cuniculis supposito, totam ferè
cum clade defensorum, suisque aliquot incendiariis artificibus excidisset. Erumpebant
Cæsariani omnibus propè horis, & cum Venetis quotidiana exercitatione dimicabant,
iniqua cõdicione quòd Veneti multitudine equitum ualerent; atque ex occasione ad co C
hibendas eruptiones, triremes obuersis in litus proris in erumpentes hostes tormenta cõ
iicere consueissent. Eo tempore Veneti terra marique impigre bellum gerebant, nam
præter classem quæ magno sibi usui & terrestribus copiis erat, mirifica etiam Græcorum
equitum opera utebantur, qui non solum circa Manfredoniam, sed tota quoque Apulia
& in Salentinis, Gallicis admixti copiis uolitabant. Conduxerant namque fortissimorum
hominum turmas, qui exosi Turcarum iugum, è Peloponneso reliquaque Græcia inuita-
ti stipendiis in Italiam transire cœperant. In his fuere, quorum nomina silentio minime
prætermittenda duximus; ut præclarè cõstet non omnino exoleuisse equestris militiæ di-
sciplinam tantopere apud eas gentes antiquis scriptoribus celebratam, Demetrius Mau
ressius Aetolus, & Ioannes Palæologus Byzantius, duoque item Spartani Nicolaus
Rhalla, & Emanuel Cladaus, & è Nauplio Petrus Frossina, eo genitus Theodoro quem D
Brixiæ cecidisse docuimus; Ioannes quoque Coroneus cognomento Vasco & è Zacyn-
tho Lusius dignitate equestri, Theodorusque Rhenes Epidaurius, ut Cæsarianos hoc lo-
co minime nominemus, apud quos militare liquet inclytæ uirtutis duces, Theodorum
Buccalum Lacedæmonium, Demetriũ Capuzzimadium è Nauplio & Zucerum Epiro-
tica ortum stirpe, Megalopolitanum ciuem, quæ urbis hodie Londarium uocatur in cen
tro Peloponnesi loco ualde campestri posita. Sed apud Venetæ militiæ Græcos à multis
stipendiis præclaraque laude supra cæteros eminebat Georgius Bosichius, eo Dominico
qui Patauino bello longè clarissimus fuit, genitus. Simon quoque Romanus qui in Bru-
tiis ab initio profectus eius regionis populos ad defectionem compulerat, magnasq. res
gesturus uidebatur, postremo ad Montem Aureum nonprocul à Cosentia à Pignatello
Borellio acie superatus, per Lucaniam in Apuliam peruenerat, & auctus copiis quas ad E
eum Federicus Carrafa perducere serò fuerat conatus, Barolum ingressus, bellum Cæ-
sarianis inferre cœperat. Quibus nunciis permotus Aurantius ut Apuliæ rebus opem fer
ret, Ferdinandum Gonzagam cum dimidia parte equitatus, qui Quadratæ cõsisteret, in
Apuliam misit; Reliqua enim pars hyematum circa Aquilam dimissa fuerat. Camillus
quoq. Vrsinus de Lotrechii obitu certior factus desperata expugnatione Manfredoniæ,
cum suis copiis Tranium occupauit, propensissima Tranensium usus uoluntate, qui à me
moria pristini Venetorum imperii moderatum grauissimæ gentis dominatum expete-
bant. Ex aduerso Borellius Simonem Romanum ab se in Brutiis fusum, & Federicum
Carrafam in Apuliam se recipientes persecutus, cum his quas habebat copiis apud An-
driam

A driam posuit castra, tumultuariisque excursionibus cum Cæsarianis iunctus bellum gerere cœpit, iniqua condicione: quoniam eius equites magna ex parte Siculi, ineptis atque ueteribus armis instructi & planè rudes, nequaquam Epirotis equitibus, arte sua per gyros hostem eludere solitis, pares euadebant. Quo mirifico equitatu fretus Simon cum Federico Aufidum transgressus incursionem faciens repentinam in regiones Canusio & Cerenniolæ, quæ Castellum Geryonis olim fuit, subiectas, magnam utriusque pecoris prædam abduxit, initoque cum ueteribus præfectis consilio de munienda urbe cogitauit. Sub id quoque tempus Rentius Ceres, qui, uti memorauimus, circa Aquilam, Picenique fines cohortes coëgerat, ut opem Loirechio laturus Neapolim ire maturaret, audita Lotrechii morte desperatisque partim rebus, cum his quas habebat copiis, nam magna pars
B militum fuerat dilapsa, ad mare descendens, & ad Senogalliam naues nactus in Apuliam peruenit, & quod reliqui ante eum duces statuerant, muniendæ urbis Baroli consilium suscepit, tanta cura, tantaque sæuitia, ut eam urbem dirutis omnibus ad unum suburbanis ædificiis, euastatisque ciuium possessionibus atque delitiis nec delubris sacrosanctis, ueteribusq. cœnobiis parcens, luctuosum in modum deformaret, tanquam longè omnium grauissima obsidio expectanda putaretur. Hisdem ferè diebus Landus qui è Campania in Hadriaticum mare redierat coniuncto sibi Ioanne Moro, Ionii sinus præfecto, tota classe admota Melfictam urbem fortiter expugnauit, quum à terra uno tempore Simon Romanus & Federicus Carrafa suas copias admouissent. Muralis uero coronæ decus ad Dominicum Bembum nobilem trierarchum peruenit, qui per antennas muro appo-
C sitas, primus pinnas apprehenderat. Federicus autem Carrafa, qui refrigerandi causa æstuans galeam forte detraxerat, lapide caput ictus occubuit. His de causis Aurantius, quòd in Apuliam hostium copias augeri, insignique classis beneficio bellum in Salentinos etiam extendi prouidebat, aperiente se anno maioribus uiribus bellum gerendum cō ficiendumque esse iudicans, nouos duces suis subsidio misit, Alarconemque præsertim qui Borellio lethali febre absumpto successerat, ipsumque Vastium cum tota mole peditatus, apparatuque tormentorum, ut Monopolim oppugnaret. Qua re prouisa Camillus eductis Barolo lectissimis militum suorum, atque his triremibus impositis, Monopolim est profectus, magnisque operibus, atque omni telorum genere ita se permuniuit, ut Vastii impetum, cuniculis murum subruere conantis, aliquandiu ludificatus irrito incœpto
D abscedere cogeret, quum ibi iuxta eum magno periculo Pomponius cubicularius tormento fuisset interfectus, ita ut cruento discerpti eius uiscere Vastius conspergeretur, & Mendanius Hispanus cohortis præfectus, glande frontem penetrante occubuisset. Is ille est Mendanius qui sub arce Molis Hadriani uetulam olitoris uxorem impiis manibus laqueo pro ianua suspendit, quòd illa experenti Pontifici binas lactucas in fossam opera pueri funiculo alligandas, & sursum extrahendas proiecisset; sic ut detestabili eius suspendii spectaculo, prospectantis Pontificis oculi grauissimè per sex dies offenderentur, illeq. iusta indignatione permotus, hominem usque adeo impium execratus, pari supplicio deuoueret. Cæterum eius Apuli belli nulla re præclarè gesta memorabilis, quòd latrociniis & excursionibus, uastationeque urbium utrinque certaretur, eum habuit exitum, ut
E pace inter Cæsarem & Franciscum regem confecta finiretur. Nam rex in eam curam totus incumbens, ut liberos quos obsides dederat, redimeret, cunctas sociorum rationes, suæ rei memor, atque alienæ oblitus, neglexerat, Cæsarque petendæ Italiæ cupidissimus, ut de more sicuti obtulerat pontifex, honore diadematis ornaretur, facilè obsides ab se redimi passus est, quum ei ducentæ aureæ monetæ myriades pro redemptione numerarentur. Hac pace uel muliebribus ingeniis tractata atque confecta, nihil regi felicius, sociis uerò fœderatis molestius atque damnosius fuit. Nam hoc fœdere cum Veneti, tum Florentini facilè sunt prætermissi, qui non sine calumnia Gallorum eo pacis beneficio nihil adiuti, sed magnopere iniuria affecti, de fluxa fide regis conquerebantur, qui tametsi pudoris plenus eam duarum ciuitatum offensionem in fœminas tanquam pacis auidiores reiiceret, atque eas iniquè deserere uideretur, quibus tamen poterat uerbis humanissimè solabatur. Ludouica namque mater regis cum Heleonora regina nuru in Belgarum fi-

nes ad Cameracum contenderat, ut ibi celebri conuentu habito cum Margarita Cæsaris A
amita de pacis conditionibus ex arbitrio exclusa omni uel legatorum exterorum, uel iu-
reconsultorum disceptatione statuerent, adeo occultatis consiliis, ut Balthasar Carduc-
cius uesano propè sermone reipublicæ suæ dignitatem atque salutem iniquè prodi nam
quereretur, & Veneti non obscurè suspicarentur, ea de causa id percussum esse fœdus, ut
ipsi urbibus quas recepissent in Apulia decedere cogerentur. Qua in re Nicolaus Cam-
panus antistes Cæsarem monuisse ferebatur, ut quæ armis non facile recipi possent, eius
æquissimi fœderis beneficio recuperanda censeret; satagēte in eam rem Clemente Pon-
tifice, qui Rhauennam & Ceruiam sibi ereptas aliquando ex illa conspiratione duorum
regum, sibi repetendas arbitrabatur. Itaque ad pacis confectæ nuncium Gallicarum par-
tium duces Apuliæ urbes tradiderunt, ultimusque omnium eo bello Romanus Simon
tormento est interfectus, quum Brundusinam arcem oppugnare pararet, & se incautius B
speculabundus hostibus obiecisset; Veneti tamen aliquanto tardius sua præsidia dedu-
xerunt. Accidit autem ut his propè diebus in agro Insubrum, sancti Pauli Regulus ab
Antonio Leua acie funderetur, & caperetur, quo nuncio Franciscum regem apparuit op
portunè pacem petiuisse, quum eam omnino deteriorem accepturus uideretur, si Cæsa-
riani de Antonii Leuæ uictoria tempestiuè diuinassent. Hic Sanctopaulus Borbonius nō
multum efficax aut felix dux, iam unum atque alterum annum in Gallia Cisalpina transe
gerat, incensusque odio in Ligures qui ab rege defecissent, frustra bellum inferre fuerat
conatus, atque item insidias Auriæ tetenderat, quum eius domum nocturna incursione
occupari, & diripi, quòd esset extra urbis portam per Valacercam agrestium homi-
num cohortis ducem iussisset. Sed Auria domi non repertus facilè periculum uitauit, C
neque postea extra urbem in ea uilla sine præsidio atque excubiis pernoctauit. Ita-
que Galli sese cum Venetis Sfortianis copiis coniunxerunt, ut Antonium Leuam ar-
ctius obsiderent, egregiaque simulatione speciem præbentes inuadendi Mediolani, Ti-
cinum continuo deflexerunt, quòd ibi non multum ualidas in præsidio copias esse didi-
cissent. Quorum profectione cognita Antonius paruo temporis spatio deceptus, uti
cupiebat, Ticinensibus opem ferre non potuit. Erant in præsidio Petrus Biragus In-
suber æquè strenuus & nobilis equitum præfectus, & Petrus Botticella patritius Tici-
nensis, Apontesque Hispanus, cuius uirtuti Antonius multum tribuere erat solitus. Hi
circiter duo milia hominum partim Italici & Hispanici, partim Germanici generis coë-
gerant, quibus addebantur promptissimi quique Ticinensium, qui pro patria supremum D
uirtutis conatum edere decreuerant. Sed bipartita oppugnatione, quum Galli pau-
lo infra Pericariam portam oppugnare adorti essent, Feltrius summa felicique industria
traductis ultra Ticinum maioribus tormentis, intercedente amne naualia quatere cœpit.
Nam ab ea parte mœnium angulus prominebat, qui defensores in corona constitutos
protegere uidebatur; quo angulo celeriter decusso latera propugnatorum momento
temporis nudata sunt; sic ut pilis coronam per longitudinem detergentibus, in muro cō-
sisteret nemo, qui subeuntes hostes detruderet. Magno namque conatu Gallos simul &
Feltrianos atque Sfortianos, ut subirent & irrumperent ingens cadentis muri ruina inui
tabat, nec propugnatores, uel multis cadentibus retardabantur, quin pari constantia di-
micarent. Verum Birago & Botticella cadentibus, & defensoribus eorum morte per cul E
sis, uis irruentium diu sustineri non potuit. Atque ita Aponte ipso cum expeditis Hispa-
nis & Germanis in arcem se recipiente, urbs cum multa cæde capta est; Nam quum se re
ciperent Germani, atque hostes obuertentibus nonnunquam ora & repugnantibus insta
rent, toto spatio per regiones urbis usque ad arcem atrociter est dimicatum, sic ut hæc no
bilissima Longobardorum regum olim regia, & nulli in Italia urbium fœcunditate agri,
& opportunitate amnium, ædificiorum magnificentia inferior, accumulatis tot cladibus,
funditus propè euersa censeretur. Hac expugnatione Feltrius singularem peritiæ milita-
ris & efficacis industriæ laudem omnium iudicio adeptus est, quòd opportunè transuectis
ultra Ticinum tormentis hostes decepisset, & secus quàm illi credidissent, ex obliquo mu
rum feriens latum ad irruptionem suorum aditum patefecisset. Ea die tamen nonnul-
los

A los uiros fortes amisit, & in his Paulum Manfronum inclyti nominis equitum præfectum qui quum esset octogenarius & indomito corporis uigore frueretur, nunquam à militiæ laboribus atque periculis discesserat. Malatesta quoque Cesennas nobilissimæ stirpis dum circa nineas uersaretur, glande caput ictus occubuit. Quo pacto autem hic Franciscus Borbonius cognomento sancti Pauli Regulus in Antonii Leuæ potestatem deuenerit, operæpretium esse reor paucis enarrare. Igitur per id tempus quo Andreas Auria à stipendiis atque amicitia Francisci regis discedens, atque obiter se Cæsari applicans, cum incomparabili ueræ laudis præconio patriam in libertatem asseruit; Borbonius quod eius facti contumelia, detrimentoque regem ipsum uehementer angi perspiceret, totus graui incensus odio in Auriam & Genuenses demissis in Pociferam uallem copiis ferebatur.
B Sed postquam ut supra diximus, insidiæ nihil processerant, & Genuenses opinione sua diligentiores parutioresque reperisset, retro Alexandriam se recepit; captaque Mortaria, & pulsis Nouaria Cæsarianis, cum Venetis & Sfortianis copiis se coniunxit; eo consilio ut nouis auxiliis (erant ea peditum duorum circiter milium Hispanorum quæ à Barchinone in Italiam peruenerant) iter præcideret. Cæsar enim quòd urbs Genua Gallis esset detracta magnopere gauisus Genuenses fouendos subleuandosque opibus atque auxiliis existimabat; quòd Gallo hosti ereptam Ligustici maris nauigationem suo insigni commodo prouideret. Verum Genuenses ea Hispanorum auxilia decedente iam periculo in urbem minimè suscipienda censuerunt, quando sibi satis præsidii in concordia ciuium fore putarent; & externa, eiusque præsertim gentis præsidia odissent. Erant hi tirones à fœda corporum illuuie, & longa maris nausea, deforme militum genus, utpote qui essent du
C dum, necessario potius quàm accurato delectu conscripti; magna ex parte non inermes modò, sed propemodum nudi, ut qui uili pullaque tunica, & carbatinis Sparteisque calciamentis uterentur. Hos milites postquam non recipiebantur à Liguribus, Antonius Leua misso ad eos Ludouico Balbiano, ad se perducendos curauit. Hic enim superiore anno Ticini captus & Genuæ aliquandiu in arce custoditus, Gallorum manus euaserat. Is uir erat uir impiger, quum eas copias recto itinere perducere non posset, ne hostibus facile delendas obiiceret; eas per transuersos Apennini tramites, asperrimasque ualles difficili ærumnosoque itinere in Placentinorum fines perduxit. Nam hostiles copiæ inter Padum & Apenninum constiterant, ut transire ausos circa Derthonam & uicum Iriæ in
D uaderent, transituque prohiberent. In aduerso autem Apennini latere descendentibus pacata amicaque omnia proponebantur, quod eæ regiones Pontificiæ essent ditionis. Cæterum Balbianus tertiam ferè partem suorum, sæuitia montanorum Ligurum abrupti eius itineris saltus insidentium amisit. In fessos siquidem & fame propè enectos è superioribus locis transeuntes sagittas & iacula suo more scutati iaciebant, & quum hæ deficerent, ingentia saxa obruendis Hispanis prouoluebant, tanta locorum & armorum iniquitate, ut Hispanorum acerui profundis in uallibus præcipites dati spectarentur, & passim quòd eripi nequirent, à sociis desererentur. Induerant siquidem Ligures sæua odia in Hispanicũ nomen, quod ab his Genuam Liguriæ caput rapacissimè direptam meminissent. His superatis difficultatibus opportunéque deceptis hostibus Balbianus paulo infra confluentes
E Padum & Ticinum contra oppidum suum, cui Bello Iocosoque nomen est, lintribus copias traiecit, eamque manum insperatò incolumem Antonius Mediolani recreandam uestiendamque suscepit. Is tironum Hispanorum aduentus, Insubrum calamitates accumulauit; nam præterquam quòd & stipendia præbere & domi liberaliter alere ueteres Germanos atque Hispanos cogebantur, tirones etiam seminudos, & ab extrema inedia famelicos suis laribus accipere, & domesticis copiis tueri oportebat. Hæc longè grauissima ciuibus, Antonius ut militi præstaret, diræ cladis uectigal excogitarat, quo omnium pecunias abraderet, & singularum familiarum Fortunas euerteret. Seuero namque edicto uir imperiosus & sæuus à quoquam ciue cererem coqui uetuerat, quum uenalis tantum panis ederetur, constitutis eius monopolii tabernis, unde esurientes magno pretio panem coëmerent; tanta edicti atrocitate, ut plerique inopes laquei metu fame passim interirent. Molendi utique tritici percoquendique panis uetantes leges, pauidum uulgus perhorre-

bat, ita ut Antonius clarissimam paulo ante atque opulentissimam Italiæ ciuitatem, importato ingenti luctu, longe omnium miserrimam redderet. Tanta scilicet acerbitate atque sæuitia crudelissimæ legis authoritatem tuebatur, ut uel ab egentibus mulierculis, quæ desiderio panis subcinericias conficerent offulas, & in sartagine placentas oleo suffrixissent, contusoq. in pila tritico farinam exprimere conarentur, prægraues pœnas exigeret; sic ut non infacete quanquam amarissimè Marcus Antonius Canicula quæstorii ordinis ciuis, in corona diceret, peramplam uti referre ciues hic noster Antonius à Cæsare gratiam proculdubio referet, quando ei supra tot clara cognomina summæ maiestatis, nouæ nobilitatis ergo, Furnarii titulum adiecerit. Nam & tabernæ furnariæ & uenales panes Cæsareæ aquilæ nota signati, uulgo imperiales uocabantur. Verum neque Antonius neque Cæsar ipse ab ea execrabili diuinarum atque humanarum rerum labe, fideliumque Insubrum miseriis, ullam omnino infamiam ad se redituram putabant, modo opes suas aduersus conspirantium hostium potentiam confirmarent. Quando neque Antonius deformatæ urbis aspectu commoueretur, neque Cæsaris absentis molliri animus, tot in Hispaniam frustra missis legatis, ut miseriis finem imponi iuberet, ad misericordiã flecti potuisset; ut pote qui alieno potius cum luctu eo bello uictor euadere, quàm inanis clementiæ laude potiri uellet. Quibus rebus fiebat, ut Antonius studio militum firmior factus, & numero eorum auctior, quando illis cuncta ad prædam obiiceret, hostes facilè contemnebat. Nam neque Venetus imperator, ita operam exigente senatu, pugnax erat ut qui periclitari uires nollet (tenues autem erant Sfortianæ copiæ) neque apud Borbonium aut firmæ uires, aut expedita consilia uidebantur. Quibus uim admouere uel coniuncti castris, & cominus congredi auderent. Itaque communicatis consiliis, & abiecta oppugnandi Mediolani cogitatione, optimum factu censuerunt, ut hoc modo Antonius lenta & longinqua belli ratione obsideretur. Feltrius in uetera sua castra concedens ad Cassianum supra Abduam ubi amne ponte constrato ex Veneta regione commeatibus & copiis iuuari posset, id se præstiturum pollicebatur, ne quicquam per Martianam regionem, quæ erat refertissima omnibus rerum copiis, ad obsessos importaretur. A diuersa uerò parte Borbon us ad Abiatum consisteret, omnesque inde quæ subuehi Ticini emissario possent, commeatus interciperet. Sperabant enim hostes postquam ui subigi nõ poterant, diuturnæ obsidionis incommodis minimè suffecturos. His constitutis apud Landrianum uicum, qui est ad decimum lapidem ab urbe, Feltrius castra mouens, signa ad Cassianum dirigi iussit, Borbonium admonens, ut pari digressu ad Abiatum iter intenderet. Sed Borbonius inclinante die nequaquam moturum castra, sed postridie Ticinum se iturum dixit, quòd ibi grauiora quædam tormenta, impedimentaque deponere statuisset. At Leua qui diligentissimè in eam excubabat curam, ut ex occasione alicunde hostibus noceretur; ubi didicit Feltrium conclamatis uasis à Borbonio discessisse, suspicatus id futurum, quod uſu euenit, ut Galli nequaquam maturè proficiscerentur, præfectos omnes aduocauit, instructisque militibus, paratos ad profectionem de secunda uigilia sibi adesse iussit; cohortatusque eos ut alacri studio, secum expeditionem susciperent, pollicitus est post exortum solem uictos eis ad prædam Gallos se daturum. Quòd si, inquit, ut non plane reor, festinantius effugerint, postremum certè eorum agmen certissimæ prædæ uobis cedet. Milites sublata uoce responderunt, ut fortia consilia digna superioribus uictoriis, ingenti animo agitare pergeret; se namque quod imperasset periculo sæ profectionis dubiæque aleæ munus alacribus & impauidis animis esse subituros. Nec mora, quanquam ipse cunctis prope membris articulorum dolore caperetur, fulgentia arma induit; præmittit equitatum, duplicique instructa acie, hinc Germanis, illinc Hispanis latera cingentibus, Italicis uerò cohortibus tormentorum præsidio constitutis, ad hostes contendit, quos nondum profectos & expediendis impedimentis intentos deprehendit. Borbonius qui nihil minus putarat, quàm Antonium instructis copiis sibi ad iter parato superuenturum, quum oriente iam sole lintheata de more hostium agmina conspexisset, obstupuit; grauique metu, uti deprehensis accidere solet, nequaquam temerè correptus est; ob idque præsertim quod ab hesterno consilio Guidonem Rangonum primo

præpo-

A præpositum agmini Ticinum præire, atque ibi hospitia parare iussisset. Imparatus itaque, & multo spatio à prima acie disiunctus, tanta perturbatione medii postremique agminis circumuentus est, ut tumultuosissimè aciem instruere, & repugnare frustra cogeretur, & ui celeritateque incumbentis hostis, animo concideret. Præbuit Antonio Fortuna spatium parandæ uictoriæ ab inopinato casu, nam quum maioris tormenti currus, per fractis rotæ axibus, media lutulenta in uia concidisset, uel ob id magno fuit incommodo, quòd Galli etiam nobilissimi equites id subleuare atque reficere conati, in pedes desilissent. Vetere siquidem suo instituto turpe ducunt, tormenta ex itinere occupanda hostibus reliquisse. Hac mora sicuti Rangonus iusto festinantius quàm ita facere esset iussus, tantum ante eundo confecit itineris, ut neque reuocari, neque admoneri de repentino

B aduentu hostium, opportunè potuerit, neque obiter Antonio producendi peditatus defuerit tempus; qua pedestri acie promota, & equitatu audacissime dimicante, media Borbonii acies, cui se coniunxerat postrema, puncto temporis terga uertere cœperit, quum Antonius in sella fulgentibus protectus armis cristisque conspicuus, succollantibus baiulis in aciem sese inferri iussisset; omnium namque oculos in se conuerterat, quum aperta galea adhortaretur suos uoce terribili, & peracri oculorum obtutu Gallos terreret. Interim Germani qui Gallis militabant, quod nunquam ferè aliàs acciderat, turpissimè terga uerterunt, ut pote qui essent ex collectitiis, qui superiore tempore Gallica stipendia meruerant; aut ex ea regione essent conscripti quæ est citra Rhenum, Lothoringiæque fines attingit, nec multam habet Germanicæ uirtutis & disciplinæ opinionem. Ger-

C manos Galli pedites, & secundum eos Italicæ etiam cohortes, nulla dedecoris cura subsecutæ sunt; paruaque ideo cædes edita est, quod neque a sclopettariis inter confusos permixtosque ordines opera exigi potuit; neque tormenta nisi pari periculo displodi potuerint. Ipse Borbonius latam fossam periculoso equi saltu superare conatus, ab equitibus captus est. Nec longè ab eo, eandem sortem tulit Claudius Rangonus uir impiger qui postremæ aciei præfuerat. Stephanus quoque Columna in fossam præceps datus, concidente equo magnum salutis discrimen adiit, quum galeatus, in lacuna ferè summersus ægre sese è manibus hostium eripuisset. Leua potitus omnibus tormentis atque uexillis, & duce capto ab eius rei gestæ fama usque adeo inclaruit, ut nemo eius ætatis dux, uel in consilio capiendo solertior, uel in exequendo acutior, & efficacior haberetur; Hispanique

D eum si prospera uteretur ualetudine, Magno Consaluo eius magistro parem euasurum dicerent. Cæterum Galli fœdo euentu superati de Guidone Rangono non obscurè conquerebantur, quòd eos deseruisse præpropera eius festinatione prædicarent, quanquam ille ita imperanti Borbonio iure militiæ obsecutum fuisse testaretur. Sed eam impositæ contumeliæ controuersiam quæ Guidone indignante & prouocante obtrectatores Gallos, singulare certamen postulabat, Feltrius familiari sermone ita diremit, ut & Borboniũ & Guidonem pari prope errore à disciplina discessisse iudicaret, approbantibus ipso Lena, & Vastio, qui una Mantuæ tres clarissimi nostri seculi duces forte conuenerant, apud Hippolytum Medicem qui tum è Pannonia legatus redibat, ab Hercule Gonzaga cardinale hospitio domi susceptum. Dictis namque sententiis, quibus ego præsens interfui, è di

E sciplina ratione que bellica disseruerunt, singulorum ducum esse muneris, qui distinctis agminibus in itinere faciundo præsint, per dispositos equites mutua diligentia emensi itineris spatia metiri, nihil extra conspectum signa præire sinere, anteriores medios, medii posteriores, quibus passibus eant obseruare, ut una quæque acies ad subitos hostium incursus ex propinquo parata sit, quæ circumuentæ opem ferat, & uniuersis coactis uiribus confligat.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS A
EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS LIBER XXVII.

DICTATORE Caponio Rempublicam administrante Florentini
recenti suo incommodo & tot aduersis Gallorum casibus perculsi,
in eam curam incumbebant, ut Clementis consilia diligenter ex-
plorarent, opportunaque aduersus imminentis prope belli uim
præsidia compararent. Non inanibus siquidem coniecturis ad-
ducti, suspicabantur Clementem ad amicitiam Cæsaris esse re- B
diturum, ut inuictis eius copiis contra ipsos uteretur. Prouide-
bant enim eum, postquàm in libertatem esset restitutus, minimè
conquieturum, donec uetere patriæ dominatu potiretur, offensum scilicet Lotrechiano
fœdere, in quo disertè perscriptum fuisset, pudenda sibi, & damnosissima conditione, ut
popularis Florentinæ ciuitatis status in clientela Galliæ regis foret, defendereturque eius
peculiari officio munereque, postquàm suas copias ad Lotrechium communes hostes op
pugnantem, Neapolim misissent. Propterea Caponius non ignarus quàm grauiter offen-
sus esset Cæsar, qui nullam sibi à Florentinis iniuriam inferri debere existimans, eo Etru
scæ legionis auxilio suos duces oppugnatos atq. obsessos fuisse didicisset, Pontificem non
iniqua quædam à ciuitate postulantem, molliendum potius æquissimis responsis, quàm C
acerba negatione exagitandum putabat, ne Cæsari fœdere iungeretur. Erant enim grauia
& molestissima eius animo quæ ad suggillandam maiestatem, minuendamq. nominis exi
stimationem perscripta fuerant, his fœderibus, quibus se obsesso captoq. in arce Alfonsus
Ferrariensis princeps Cæsari opportunè detractus uideretur, & Veneti noua conditione
in fœdus Gallicum essent recepti; quorum ille Mutinam Pontificio imperio diu possessam
per occasionem pessimè à Fortuna mulctati pontificis recepisset; ii uerò Rhauennam &
Ceruiam occupassent. Quæ omnia quanquàm ex authoritate Innocentii Legati atque as-
sensu aliquot Cardinalium transacta essent, Pontifex nisi planè insanus, & suæ dignitati
ineptus hostis foret, rata habere non poterat; ut pote qui de recuperanda potius amissa di
tione, quàm de uindicanda iniuria sibi cogitandum esse censeret. Iam enim per Anto- D
nium Musetulam senatorem Neapolitanum quem Viterbium accersiuerat, legati Cæ-
saris uices implentem, & qua erat mirifica solertis ingenii industria præditus, Cæsarem
Pontifici reconciliare maturantem, de concordia agere cœperat, adeo feliciter, ut pro-
pensissimis utrinq. auribus ea res tentaretur, nec multos post dies bene auspicatò solenni
bus tabulis conficeretur. Quod ut crederent Florentini in uniuersum adduci non pote-
rant, ut qui Pontificem inexpiabilis eius recentis iniuriæ, si generosi spiritus foret, obliuisci
non posse prædicarent; quorum opinionem ob id falsam esse euentus docuit, quoniam in
Pontifice tanta erat ereptæ ab ingratis ciuibus patriæ repetendæ cupiditas, ut omnem re
centissimæ calamitatis acceptæ memoriam, ipso nouæ spei pondere superaret. Eodem re
rum consiliorumq. successu missus est cum præscriptis mandatis Hieronymus Vasionen E
sis antistes, Pontificiæ familiæ dispensator, qui apud Barchinonē Cæsarem conuenit, atq.
his fermè legibus cum eo fœdus percusit. Pontifex christianæ pietatis titulum præten-
dens, miseratusque quassatæ diro bello Italiæ uastitatem, synceram detersis superioribus
odiis uoluntatem atque amicitiam Cæsari offerebat; pollicebaturque se de more capiti
eius imperatorii diadematis coronam impositurum, si Cæsarianis uiribus in patriam redu
ceretur, unde sua cum iniuria propinquis ipsius expulsis, amplissima ciuitas Florentia fœ-
da atque acerbissima popularium imperitorumq. hominum tyrannide premeretur; opti
matibus scilicet contumeliosè atq. arroganter eiectis, antiquisq. ritibus diuinarum huma
narumq. rerum, usque adeo impiè atq. insolenter perturbatis, ut in florentissima dudum
urbe, publica salus, desperata concordia, conclamata uideretur. Adiectū est ut postquam

A Florentini aduerſum Cæſarem,confiſi incertæ Gallorum uictoriæ,arma tuliſſent,maieſtatis rei facti,libertate & antiquis ſuperiorum Cæſarum conceſſis immunitatibus ſeuerè priuarentur,obiterque ciuitati principem Alexandrum adoleſcentem imponeret,cui ipſe Cæſar ad confirmanda fœdera augendamque Alexandri dignitatem,Margaritam filiam ſe cælibe ſuſceptam in matrimonium deſponderet. Dum hæc per idoneos homines tractarentur,tumultus inuſitatæ perturbationis atq. periculi apud Florentinos in curia exortus eſt,unius malè ſani atque efferati ciuis inſolentia. Hic erat Iacobus Gerardus cõtumaci fronte popularis,qui nõ in Mediceos modò,ſed in patritios omnes liuore atque odio percitus ferebatur,ob id tum ſe ipſo turbidior atque arrogantior factus quod per id tempus ſederet inter octouiros decuriones ſupremæ poteſtatis qui dictatori conſultandi gra-
B tia perpetuò in curia aſſiſtunt. Is literas à quodam Ioachino Serralio Iacobi Saluiati apud Pontificem toti ſummæ conſiliorum præpoſiti cliente,ad Caponium perſcriptas, delapſaſque eius ſinu,malignè collegerat,nactuſque materiam calumniandi,obiurgandique dictatoris,eò rem turbulenta uociferatione deduxit,ut dictator perfidiæ reus fieret,accuſatuſque,concurſu in curiam turbulentæ iuuentutis inſultantis & propemodum uim inſerentis,uitæ diſcrimen ſubiret;quum nonnulli è feneſtra illico præcipitem dandum dicerent qui aliena à ſalute libertateque patriæ cum Pontifice infenſiſſimo hoſte conſilia agitaret; nefandumque profecto facinus in necem optimi & probatiſſimi ciuis editum fuiſſet,qui optima fide magiſtratum gereret;niſi Laurentius Sennius qui erat octouir è decurionum numero;iuuenis æquitate & conſtantia animi præſtantiſſimus,ſuperbiam & atro-
C citatem imperitorum,petulantiumque ciuium deteſtatus,corpus ſuum furentibus oppoſuiſſet,abductumque in ſuam cellam dictatorem extremo pallentem metu conſeruaſſet. Earum literarum exemplum Gerardus pauloantè miſerat ad quoſdam ſectæ ſuæ ciues, qui in priuatam domum foro proximam conuenerant,& de tollendo dictatore ſummæ atrocitatis conſilium, accerſita ſeditioſorum manu,inierant, curiæque ſuperioris ſcalas atque oſtia occuparant;concitantibus præſertim Thoma Soderino & Alfonſo Strozza, qui nequaquam ex ſimultate Caponio infenſi,ſed ex damnatione eius honorem petituri uidebantur; quod popularis ſtudii prærogatiua ſummæ nobilitatis atque exiſtimationis homines ad dictaturam aſpirarent. Poſtero die coacti in conſilium octoginta uiri, atque ii ſimul qui ex reliquis magiſtratibus atque collegiis publica cõſuetudine adiungi ſolent; abrogatus eſt Caponio magiſtratus atque is honor biduo poſt delatus ad Frãciſcum Car-
D duccium, quem nemo candidatum fore putauiſſet;Ita ut Soderinus & Strozza ſua ſpe deiecti ex conſcientia animi pudoreque repulſæ,peruerſa miſeræ ciuitatis comitia damnarent,& plerique irriderent;quod homo in Hiſpania dudum decoctor, & paucis in Republica notus,tenuioris Fortunæ,nec præclari quanquam ueteſti generis,ab incondito populi ſtudio clariſſimos ciues anteiſſet. Valebat Carduccius ſolertis ingenii firmitate,& perurbana eloquentia;ſed qui obliquo oculo & pallida facie , nequaquam decentem aut parem tanto honori habitum præſerret. Sequenti die Caponius nihil ægre ferens quod magiſtratu excidiſſet,ſed de ſalute ſolicitus,quanquam ut ſeſe animo cõfirmaret, & timere deſineret , amiciſſimi & magna pars ſenatus cohortarentur,in pallio atro, & ciuili capitis integumento,ad dicendã cauſam paratus uenit in ſenatum, ſereniore utique uultu
E pacatioreque animo quàm pridie,quum tum coccineam familiarem togam ſumens,pro ſe pauca, Petrique filii ſalute præfatus cauſam ſuam demiſſiſſime magiſtratibus commendaſſet;uſque adeo ſuppliciter ut innocentiam ſuam in dubium reuocaſſe amicorum propenſiſſimi iudicarent. Erat enim Caponius natura lenis, nunquam ulla in re iratus aut feruidus,utpotè,qui patientia & moderatione cuncta aſpera ferri & ſuperari debere prædicaret. Protulit Gerardus immitis accuſator exemplum earum literarum quas ſolo ſuſtulerat;lectitatumque in ſenatu eſt . Cuius ſententia talis fuit,uti nos ex Etruſco ſermone uertimus. Ioachinus Serralius Caponio dictatori ſalutem. Quoniam non ſemper tuta mihi offertur occaſio ſcribendi,præſentem nactus nuncium nolui differre,quin te facerem de inſtituto negocio certiorem,de quo probè ſis ex arcano me agere cum graui illo quem noſti homine,maximeque familiari Pontificis. Is mihi retulit Clemẽtem ſatis pro-

spere & firmiter conualescentem, eo esse animi decreto, ut se honesta condicione cum ci- A uitate conciliet, & belli consilia penitus abiiciat, neque ægerrime sit laturus quod populus perpetuo remp. administret, & parta libertatis iura tueatur, modò peræquas condiciones, ciuili more, propinquorum suorum ratio apud magistratus habeatur. Sed quoniã plura scribere non licet, à te uehemẽter petimus, ut ad condictum locũ extra Vrbem colloquendi causa Petrum filium ad me mittas. Ab eo enim cuncta fideliter exprimente praeclarè cognosces, quæ in negotio conficiendo opus sint. Vale. Hæc quæ ex literis recitabãtur apud suspiciosos homines ita animos cõmouebant, ut pleriq. maligno per subsellia murmure oborto, cuncta peruersè interpretarentur, & magna tamen senatus pars cõmunicatis sermonibus cum proximo assidentiũ ordine submissè deliberando, eius rei culpã à toto læsæ maiestatis crimine suspicioneq. remouendam censeret. Inter eos qui mirificè B Caponio fauerunt extitit Petrus Victorius eius contribulis, qui tum erat sexdecim uir collegiorum ordinis ciuis honestissimus & de optimis literarũ studiis egregiè meritus. Tum uerò Caponius à dictatore causam dicere iussus, in hanc sententiam constanti uultu, miroque omnium silentio, loquutus est. SEQVVTVS morem & disciplinam maiorum meorum amplissime dictator, prudentissimique causæ meæ iudices, nihil unquam carius libera patria, nihil unquam præclara rectæ cõscientiæ laude honestius duxi. Quandoquidem remp. uti probè nouistis, pluris semper fecerim quàm priuata commoda. Pudebat enim ea expectare ferreque præmia, quæ turpi obsequio uel adulatione facilè pararẽtur; ab his qui ex usu dominatus pro libidine cuncta dare, atque eripere poterant. Hoc instituto animi ingressus curiã ad obeunda munia ciuitatis per quinquaginta annos ita saui semper prospexique exoptatæ nequnquam desperatæ libertati, ut in utraque reip. Fortuna, C modò fortem, modò incorruptum, nec unquam demissum animum ferrem; Quippe qui uitæ innocentia, & domesticæ frugalitatis laude contentus, quæ duæ uirtutes (absit inuidia) domui nostræ semper peculiares fuere; opportunitates temporum expectãdas atque omnino maturè captandas arbitrabar; quo excitari, ingentibusque ciuium animis constitui, sine perturbatione labeq. ciuitatis, secura libertas posset. Affuere itaque Dii immortales, non irritis uotis ciuium uti pie conceptis; & libertatem intermortuam inspiratò excitarunt, ciuitatique nullo effuso sanguine, quod ipsorũ miræ benignitatis fuit, largiti sunt. Hanc ego ante alios flagrantissimo studio complexus, ut diu apud nos uigeret atque floreret, omnibus consiliorum artibus adnitebar, prouidebamque ne infirmas eius radices ulla aduersa tempestas reuelleret; primumque omnium Clementẽ ipsum, nobis, hispræsertim lenimentis & officiis quæ libertati nostræ nihil officerent, pacandum, aut omnino D spe & mora distinendum existimabam; ne accumulatis iniuriis irritatus, alicunde nobis insidias, atque arma moliatur; uti quis non imprudens, ominari facilè potest. Probè siquidem agnoscimus quos spiritus gerat, quo angore animi torqueatur, quod patriæ dominatum, horribilis ruinæ casu oppressus, amiserit; qua demum machinatione bellici conatus eum recipere cupiat, & ulcisci odia in illos, qui dignitatem eius pudendis contumeliis obtriuerunt. Hæc eius exagitatæ mentis cõsilia, ut à nobis auerterem, ægro blandimento afferenda, iustasque iras mitigandas rebar; spe iniecta non iniquæ condicionis, si nos æquitate rerum potius quam importuna libidine uoluntates nostras moderemur. Quamobrem per Iacobum Saluiatum, quem non plus de uita Pontificis propinqui sui, quàm de salute libertateque patriæ, solicitum esse comperio scioque; operam dabam Serralio internun- E cio, ut cum Pontifice de compositione ageretur. Verebar enim ne fœdere Gallico, quo illigati sumus, uehementer offensus, desperato meliore consilio, uel innixus ad Cæsarem uerteretur; quod nobis magnopere cauendum timendumq. hodie magis ac magis existimo. Proinde iam ab initio, ne propere cum Gallo fœdus percuteremus enixe contendebam, nisi eidem fœderi Pontifex iungeretur; scilicet ut eo honesta utrinq. cautione conciliato, ualidiora certioraq. præsidia, aduersus inuictas adhuc Cæsaris copias, pro cõmuni salute pararẽtur. Sed in ancipiti deliberationis negotio, intẽpestiua uti pernoscere fas est, uicit plurimorũ sententia; atq. ita elapsi salubris consilii rationẽ omnem intercidisse, quod dolet, agnoscimus. Quæ huiusmodi fuere, ut huius officii pro securitate publica suscepti,

non

A non contumeliam, quæ mihi graui cũ periculo paratur, sed gratiam omnino expectãdam
à uobis putarim. Quinque ille à nobis hæc postolabat, ut patrimonii fructibus, uectigali
æqua oneris lege persoluto potiri liceret: sibi puella neptis redderetur: propinquis eius
aditus secundũ leges in remp. petẽdis honoribus daretur; & quod ad tuendam Pontificii
nominis authoritatẽ pertinet, Florentini à decumandis sacerdotiis abstineant, & sacrosan
cta templorum donaria suo iniussu auara manu non attrectent: postremo etiã ut deiectas
gentilitiis insignibus pilas, priuatis saltem familiæ ædibus aut templis maiorũ suorum pia
liberalitate ædificatis, restitui pateremur. Hæc rerum capita, æquissimi ciues, si diligenter
considerem, nec improbè expendam, uel si cumulate & exactè cuncta cõcedantur, facilè
fatebor me non uidere quid incõmodi aut detrimenti reip. afferri possit, quum iam pridẽ
B eiectis adolescentibus Mediceis, quòd sponte nobis tantũ hortantibus dominatu excessis-
sent, ius ciuitatis ex decreto publico reliqueritis; nec ideo ex fide uestra sit, dignitateq. se
natus id decretum sustulisse. Bono itaq; iure repeti, quod publica obligetur fide iudicare
potestis; nisi aliquot ciuiliũ prædiorũ reddito augeri publicas opes; & sarciri bellicos sum
ptus ineptè existimet ea ciuitas, quæ per sexdecim annos inexhaustis opibus, perpetuum
cum Pisanis bellũ gesserit, & me teste, atq. adiutore confecerit. Nunquã. n. pecunias huic
urbi alendo & sustinendo bello defecturas crediderim; si sit firmũ apud ciues, quod rectè
optare facilius quàm sperare possumus, cõmunis cõcordiæ studiũ. Nec itẽ satis prouideo
quid nobis officere possit puella nouẽnis patruo sacrorũ principi deposcenti benignè red
dita. Nã præterquã quod eam & sexus; & ætas tutã ab omni contumelia reddant; cauere
C etiã oportet ne hac in re, dum Põtifici nocere quàm morẽ gerere malumus Galliæ regis
fœderati maiestatẽ offendamus; si regio ortã sanguine, & nihil tale merentẽ diutius in ue
staliũ uirginum septis adseruandã iudicemus. Tantũ uerò abest, ut cõplectendo ciues uni
uersos, atq. his honores æqua lege partiendo reipu. noceatur, ut hac ciuili benignitate eã
firmiorẽ florentioremq. euasuram arbitrer. Amantes siquidẽ patriæ & constitutæ liberta
tis studiosos, uerosq. bono tranquillæ pacis gaudentes, una maximè cõcordia lætari decet,
obliuisciq. itẽ omnis priuatæ iniuriæ, publicæq. simultatis. Insuperabilem nãq. ciuitatẽ, nõ
arma, nõ pecuniæ, sed unus publici decoris cõsensus efficit. Porrò quod quarto loco peti
tur, ita mihi, & bono cuiq. ciui æquum uideri potest, ut nihil fœdius & inuidiosius accide
re posse existimem, quàm si spreta, & uiolata summi Pontificis authoritate, tanquã diro
sacrilegii piaculo polluti, infami prorsus auaritiæ nomine aqua & igni interdicamur. Po-
D stremò autẽ ut deiecta insignia & tituli reponantur, summa ratione indulgendum putaue
rim, ne gloriæ nostræ, communibusque ornamentis stultissimè inuidere uideamur. Nam
& si quicunque Medicei nominis principatu potiti sunt, re nomineque fuerint tyranni;
in ciuitate tamen si non uerè libera, non intolerandis certè compedibus uincta, quàm
plura, quod fateri licet, gloriosæ laudis monumenta condiderunt, quæ homines elegan-
tiæ studiosi plurimũ admirãtur, aduenæ, peregriniq. suspiciunt, & nostri ciues æquè iusta
atq. difficili imitatione æmulẽtur. Quod uerò ad deformatũ Cosmi sepulchrũ pertinet,
non est quod quicquã aliud ineptius & inanius factum fuisse indicem; Quãdoquidem ea
derasi tituli iniuria, cuicunque non insulso ridenda sit. Illius namque ingeniosissimi uiri
ossa ad perennem memoriam non angusto quidem loculo, sed luculentissima incompara
E bilis templi testudine continentur, quæ sine inexpiabili & propè impia totius humani ge
neris inuidia exscindi deleriq. non possit, ut hic prætereamus literarum sempiternæ famæ
præsidia, quibus Medicei ferè omnes tã astuta quàm liberali disciplina impensissimè sem
per fauerint. Ea namque uel nobis inuitis perpetuo durabunt nisi putemus totius Europæ
gentes, ad quas historiæ manarint, ad iracundiæ nostræ libidinem, cunctos annales
quibus eorũ nomina cum laude inserta sint, inusitata cõspiratione crematuras. Vos itaq.
qui Romanæ uirtutis exẽplã æmulari honestissimũ ducitis, meminisse oportet, præclarã
uirtutem, uel summis adumbratã uitiis tantam habere in se uim ac admirationẽ, ut Pop.
Rom. diri hostis Pœni Annibalis statuam in foro cunctis perpetuo spectandã, collocasse
maximè decorũ existimarit. Hæc sunt crimina quibus fecisse aduersus remp. accusor, un
de me nõnulli feruidiore tuẽdæ publicæ existimationis studio prouecti, improbo aut cer

tè illoto ore, patriæ proditorē appellare non erubuerint; uel ob id præsertim quod huiuſ A
modi cōſilia ex arbitrio meo ſubtilius & tectius cōcepta decēuirali octouiraliq. collegis
cōmunicanda nō exiſtimauerim; Cuius obiecti nomen facilè diluitur, quādo hi ante alios
Laurētius Segnius, & Iacobus Morellius optimi ciues, ac nonnulli alii ex hoc ordine, me
ſecū de hac re loquutū fuiſſe, & has ipſas literas quæ mihi ſinu exciderint, oſtendiſſe, præ
clari teſtes eſſe poſſint. Neq. propterea quòd non omnibus hæc cōmunicanda iudicarim,
parum ſyncero animo, parumque integra fide conſilia quæ ad ſummam rerū pertineant,
agitaſſe exiſtimari debeo. Verebar enim ne diſſeminata apud ſuſpicioſos & imperitos uti
ſæpe accidit, latius efferrentur, atque inde eo quem optabam, ſperareque licebat, ſucceſſu
carerent. Neque enim uſque adeo anguſtæ & circumſcriptæ poteſtatis dictatorem eſſe
putabam, ut ei quæ cogitet, & coquat ſilentio tegere non liceat, quum eius ſit muneris & B
officii, uigilando & penſitando, id unum reſpicere, quo plurimum reip. prodeſſe poſſit.
Hoc animi inſtituto ſicuti ſupremi honoris ratio poſtulabat, dictaturam ueſtro inſigni be
neficio mihi delatam prorogatamque, priuato meo tantum, non publico periculo geſſi,
Itaq. ſi peccaui, dare pœnas uel indigna morte paratus ſum. Sed apud uos obſecro id mo
derandis ſententiis, ferendoque ſuffragio ualeat, totius uitæ meæ curſus, in quo nuſquā
improbè fefelli; Valeat patris mei memoria, qui pro patria pugnans, Piſano bello occu-
buit; Valeat ut maximè opto priſtini iudicii ueſtri teſtimonium, quo me nihil ambientē,
miniméque prehenſantem, hoc ſummo honore digniſſimum exiſtimaſtis; quum recens
recepta libertas neque importuno, neque rerum imperito rectore egere cenſeretur. Ne-
mo quidem repente fit malus; quod de me ſuſpicari homines nolim, quum idem ſim, qui C
ſemper apud uos integer uitæ omniſq. expers ſceleris, ſexaginta ætatis annos exegerim.
Nec ideo deprecor integerrimi iudicii ueſtri ſeueritatem, quam obtrectatores mei, accu-
ſatoreſque longè maximam atque acerbiſſimam requirunt, ut apud uos certa clementiæ
laus paretur. Exiſtimatote ſiquidem uos non de dignitate uitaque & fortunis meis in ſuf
fragium ituros, ſed facturos iudicium de publica ſalute, quam ita ſuperi incolumem fer-
uent, ſicuti me à uobis benigniòre decreto conſeruatum iri & ſpero & opto. Caponio
perorante, ſecedenteque in interius cuſtodiæ cubiculum, eo modo liberis ſuffragiis iudi-
cium eſt factum, ut magno aſſenſu cunctis ferè ſententiis abſolueretur. Mouebat enim
populum uiri grauis maieſtas acrioribus calumniis circumuenta, magnoque eius diu ſpe
ctatæ uirtutis & integritatis argumento curia excedentem, omnes optimatium ordines
domum deduxerunt, tanta frequentia, ut quum ad paternæ domus limen trans Arnum D
agendis gratiis ſubſtitiſſet, nouiſſimi agminis pars grauior & honoratior, præ turba, ad cu
riæ limen adhuc hæreret, & multi ex his qui eum damnatum uoluerant, aſtuta diſſimula
tione comitantibus admiſcerentur, inſtarque magni triumphi ea frequentiæ pompa in-
termixto lachrymis gaudio Caponii gentiles & propinqui probique ciues maximè læta-
rentur. Tantum uerò abfuit, ut quicquam priſtinæ exiſtimationis in ipſo ex tanta ſummi
honoris iactura deperiret, ut ſuperata inimicorum acerbitate, noua quadam incorrupti
conſtantiſque animi gloria adaugeri, & refloreſcere cenſeretur. Verùm eam ſplendidiſ-
ſimi comitatus frequentiam facilè inde oriens inuidia corripuit, quum poſtridie manè
duo ſummæ authoritatis legati Claudius Velleius Gallus, & Antonius Surianus Vene-
tus eum domi humaniter inuiſiſſent. Quamobrem Caponius grauiorem apud popula-
res inuidiam ueritus, amicis admonentibus, in agrum ſuum clam ſeceſſit. His cognitis E
rebus Clemens uehementer aduerſus Florentinos exacerbatus eſt, quod in omnibus eo-
rum actionibus atrox contra ſe odium emineret, nec ſe quicquam uera aut ſimulata leni-
tate apud corruptas cunctorum ferè ordinum uolūtates proficere poſſe perſpiceret; nec
deeſſent, quod maximè impium & contumelioſum putabatur, qui eum ſine ulla honoris
aut ſanctitatis præfatione nominare, Clementemque nudo nomine appellare, & tāquam
ſpurium, neque ideo ritè Pontificem creatum dicere conſueſſent, & in patritios ipſoſque
præſertim Mediceorum neceſſarios qui ueteris illorum erga ſe beneficentiæ memoriam
retinerent, nec apertè ſtudium ſuum pro repub. nudare uellent, perpetuo graſſarentur.
Amoto namque Caponio reip. facies immutata uidebatur, quum ius & æquum, cuiuſ-
que

A que humanitas nusquam nigerent. Vis enim & acerbitas immitisque superbia apud efferatos cæca rabie populares, & turbidam præsertim iuuentutem, uirtutum loco censebantur. Ipse siquidem Carduccius ea mente remp. fuerat complexus ut eam his artibus quæ maximè populo placerent, administrandam existimaret. Neque enim alia uia suis suffragatoribus gratiam referri posse prouidebat, nisi se maximè popularem, acerbissimumque patritii ordinis, Mediceæque familiæ hostem futurum ostenderet; quum alioquin diligentem accuratéque industrium & factioni probè addictum senatorem præstitisset; & suscepto dictaturæ honore impauidus & constantissimus libertatis defensor haberi percuperet. Id enim sibi ex eo magistratu decus petebat, ut fide inclytus, incorruptus pecunia, & pro factione inexpugnabilis & inuictus propugnator euaderet. Quæ tamen non inocer
B tæ uirtutes in ipso ita elucebant, ut turpissimis insitatæ malignitatis maculis fœdarêtur. Nam impio erga patriam consilio literas, quas è Gallica legatione Balthasar gentilis eius ad senatum perscribebat, aut supprimere, aut notariis peruersè interpretandas dare conabatur, ut populus commentitiis fabulis deceptus in consilio reip. deterrimo distineretur. Nam quum è Gallia nihil propensum à rege, nullumque ab eo efficax præsidium ad salutem seruandæ ciuitatis Carduccii literis afferretur, inani spe auxiliorum animos imperitorum sustentabat. Nec quisquam tamen optimus ciuis & à factione semotus reperiebatur, qui in Gallo rege iam planè Cæsari conciliato quicquam spei impetrandæ opis reponendum censeret, quòd ille ante omnia uel cum sociorum detrimento liberos obsides recipere maturaret. Accessit ad hoc, infame prorsus nequissimi facinoris factum, quod ue-
C hementer ipsius Carduccii existimationem læsisse uideri potuit. Nam amœnissimas, quæ ornamento urbi erant, Mediceorum & Iacobi Saluiati uillas intemperantis, & turbidæ iuuentutis impetu incendiis absumendas iusserat, quanquam id non imperasse, sed dissimulanter delendas obiecisse fateretur; scilicet ut ex tam horribili, fœdoque maleficio nũquam ueniam impetrari posse diffiderent, quando id scelus promiscuæ iuuentutis ad omnes ferè ciuitatis familias pertineret; Edicto quoq. insitato, & si religionem spectes, & testamenta piorum animorum æstimentur, maximè nefario xenodochiorum, hospitaliumque domorum & templorum prædia confiscanda uenundandaque proposuerat, & non comparentibus emptoribus, ea locupletibus, sub pœna maiestatis coëmunda addixerat, quæ impotenter decreta cum certa labe priuatorum fortunas ad excidium redigebant. Verùm Carduccius ingentes sua incommoda specie pietatis admonebat, ut patriæ
D securitatem priuatis diuitiis anteponere uellent, quando incolumi patria, optima fide pecunia reddi posset. Quod si contumacius cessarent, officioque patriæ deessent, forè ut improbi consilii pœnas darent, paulopost extremam cladem aut ab hostibus barbaris, aut ab impiis tyrannis extra pœnitentiæ locum daturi essent. In eamdem quoque sententiam pauloante Carduccios quum esset decemuir, mentionem primus intulerat, cum de cogẽda pecunia ageret, ut donaria templis religiosissimè dicata tollerentur; quòd ea non tam ad ornamentum pacis quàm ad belli subsidia collata existimari debere magnificè prædicaret. Ociosas scilicet opes, & nihil profuturas, ad salutem patriæ impendi transferrique debere; sicuti charitate patriæ ducti boni ciues si salus publica quæreretur posthabendas iudicarent. Quum de his Carduccii imperiis nõnulli ciues mœsto liberoque sermone in
E corona differerent, quod minime prætermittendum uidetur, Antonius Albertus uir honestissimus & perurbanus, nõ infacetè dixit; non est optimi ciues quod quicquam a dictatore commodius & mitius expectetis, nam postquam decoctori remp. commisistis, necesse futurum esse prouideo, ut nos omnes cum ipsa repub. decoquamus. Sed tum quum hostes longè ab urbe abessent, neque adhuc appropinquantis belli incommoda sentirentur, de ea re à Carduccio decretum fieri non potuit, quòd nondum aut certa, aut propinqua aduenisset necessitas, ut opus esset ciuitatem infamis sacrilegii flagitio contaminare cum multo maxima offensione Pontificis, quòd nisi ex eius authoritate ritè tolli posse uiderentur: Quandoquidẽ ea donaria extra prophani iuris uim, iam sacra essent, ob idque præsertim quòd Leonis fratris memoria qui ea ornamenta ad cultum altarium pia liberalitate contulisset grauissimè læderetur. Ita tamen eius rapinæ spes malis ciuibus illata

est, ut id scelus Carduccii, successori patrandum relinqueretur. Præbuit tamen ansam turpi consilio exequendo, quum matronas nuptialibus ornamentis, singulasque familias uetere argenti atque auri supellectile spoliandas censuisset; ueterum Romanorum exemplo quum extremis Punici belli casibus matronæ dites generosa propensione omne aurum & argentum ex suo mundo, ut pecunia cuderetur, in ærarium detulissent. Carduccius quoque, quum ad mœnia hostem expectaret, tam fortem quàm inexorabilem dictatorem gessit, quum proxima mœnibus ædificia, uel summæ amœnitatis dirui iussisset, ne uenturo hosti munitam sedem præberent. Acerbissimè autem imperauit, ut quæ possent usui hostibus esse, omnis generis commeatus, pabulique præsertim, in urbem conueherentur, & quæ transferri nequirent, ultrò incendiis corrumperentur. Qua edicti seueritate lugentibus sua detrimenta minoribus præsertim ciuibus, exardente inuidia, ingens contraxit odium, quanquam id futuri belli dira conditio flagitaret, & cunctis ciuibus patriæ salutem priuatis opibus anteponendam censeret. Adiecit quoque animum muniendæ urbi, ita ut si quid uetere in muro uitii aut ineptæ defensionis foret, ea omnia nouis artificiis emendarentur; institutisque operibus, & curatorum collegio opportunè creato præpositus est, qui hæc omnia ex disciplina bellicorum operum impleret atq. perficeret, Franciscus Sangallius architectus ciuis bonus & industrius. Is præcepta & documēta ducum & militum sequutus, portis noua propugnacula imposuit. Sub id enim tempus Florentini Malatestam Baleonum certis de causis diductum à Pontifice, neque ei qui Paulum patrem capitali supplicio affecisset satis fidentem, ex authoritate Francisci regis conductum ducem crearant, Stephanumq. Columnam dispartitis muneribus urbanæ militiæ præfecerant; minoresque aliquot duces, & in his Marium, Neapoleonemque Vrsinos & Georgium Sanctacrucium Romanos stipendiis suis addixerant, quibus pari studio satagentibus egregiè muniri urbs cœpta est, magno operarum ardore, quæ ex agro excitæ opus facere cogebantur. Iam enim Pontifex ad Vrbem acciuerat Philibertum Aurantium Cæsariani exercitus imperatorem, & cum eo de inferendo Florentinis bello consilia inierat, confectoque bello Apulo, & Alfonsus Vastius cum Hispanorum cohortibus, & Ferdinandus Gonzaga cum equitatu in Vmbriam peruadebant, ut inde in Etruriam descenderent. Increbuerat etiam fama Cæsarem ab Hispania citeriore, propediem Auriana atque Hispanica classe Genuam esse peruenturum; ad quem Pontifex tres summæ dignitatis legatos misisset, ut honoris causa illum quò iret deducerent. Hi fuere Alexander Farnesius senatus princeps, & Franciscus Angelius Hispanus, cuius diligentia Pontificem carcere eductum, ob idque summæ pietatis officiū purpureo galero donatum fuisse diximus, & Hippolytus Medices Iuliano Pontificis fratre patrueli genitus, & cum eo Alexāder Medices Cæsaris gener designatus. Aduentabant quoq. è Germania noui duces cum ualidis equitum & peditum copiis Philippus Arescotus Belga, & Felix Vitembergus è Sueuia, qui ut Cæsari præsidio adessent, Tridentinis alpibus sese demittebant. Ipse quoque Pontifex cum uniuerso cœtu Cardinalium minorumque præsulum, id iter per Flaminiam uiam ut Bononiam peteret, ibique Cæsarem opperiretur sese accingebat. Quibus de causis Carduccius permotus in senatu retulit Cæsarem missa legatione excolendum molliendumq. sibi uideri, & eum quibusuis conditionibus oblatis, ne hostis foret præoccupandum; utpote qui eius inuicti imperatoris uim potius per conditiones quàm armis auertendam putaret; ratus hoc facilè posse impetrari, quod iam latè fama ingrueret Solymanum ab Hadrianopoli profectum, cum innumerabilibus copiis in Pannoniam peruasisse; eo consilio ut regnum ab se iure belli partum, Ioannique Sepusio beneficiario iure concessum, iisdem uictricibus armis repeteret; eumque Ferdinandi armis Pannonia pulsum reduceret; quod suæ dignitatis, atque amplitudinis arbitraretur, eum tueri atq. defendere, quem ipse, uel christiani nominis titulum præferentem liberali munere Budana in regia, deposcentibus Hungaris regem constituisset. Nec barbarus tantis instructus armis cōquieturus esse crederetur, nisi partem Norici Austrianique principatus Budano imperio adiungeret, & cumulatè iniuriam acceptam uindicaret. Quibus de causis Cæsarem tanquam domestico terrore atque periculo adductum, flectere consilia, ideoque ab Etrusco bello abstinere

posse

A posse crederetur, quoniam Italiæ uiribus barbaro hosti formidulosissimo opportunè esset resistendum. Quibus gerendis rebus Cæsarem apparebat una omnino pecuniæ inopia laboraturum, si Germaniæ robora propositis stipendiis euocata, barbaris opponenda statueret. Itaque consentientibus patrum sententiis delecti sunt quatuor legati, qui ad Cæsarem ire maturarent, summæ authoritatis atque prudentiæ ciues; ipseque in primis quod magnæ gloriæ ei fuit, Nicolaus Caponius è rure tanquam ab exilio in urbem reuocatus, & cum eo Thomas Soderinus, Matthæus Strozza, & Raphael Hieronymus, iam pridem Cæsari notus, quod in Hispania legationis munus obiuisset. His uero proficisci iussis, agitatum est in senatu, an Pontifex pari legatione ad spem pacis flectendus, aut certe exploratis eius consiliis pertentandus foret. Quod quum à plerisque tanquam æquum
B & plane pium probaretur, tanta fuit peruersi dictatoris astutia, tantaque popularium superbia, atque impudentia, ut nec ciuem, nec sacrorum principem, cuius nomen cunctis gentibus esset uenerabile, uel adeundum, uel excolendum decernerent; quoniam eius congressu à quo nihil è republica impetrari posse confirmarent, contagione non obscura constantia liberæ ciuitatis fœdari posse putaretur. Tanta siquidem popularium animos inuaserat insania, ut facile suspicarentur, in optimo quoque ciue deesse fidem. Quando quidem qui legationis munus susciperent, facile muneribus adulationeque Pontificis corrumpi posse iudicarent; nec quemquam usque adeo probum crederent futurum, qui Pontificis pollicitationes, expeditaque præmia publico bono anteponenda non duceret. Superabant tamen cogitatio periculi, atque imminentis belli metus, omnem deprauatorum
C ciuium pertinaciam, ita ut pudore per subsellia oborto, Petrus Franciscus Portinarius qui è legatione Britannica redierat, ad Pontificem legatus destinaretur, cui adessent duo mediocris existimationis collegæ. Cæterum opera Carduccii nequaquàm mandata publica proficiscēti data sunt, quòd ea decemuiri in itinere se submissuros mentiendo pollicerentur. Quamobrem necesse erat, ut ea legatio, quæ certis mandatis non inniteretur, inanis foret. Hæc res indigna Pontifice, animum eius uehementissimè pupugit, quum ciuium usque adeo aucto acerbitatis furore, insanabiles, armis omnino perdomandos censeret. Interea Cæsar Barchinone oram soluens Auriana prætoria uectus, comitante Portundo qui Hispanicæ classi præerat, Genuam peruenit; præstoque ei fuerunt Pontificis legati. Cæsar autem in ædibus prætorianis susceptus est, excepereque ciues eius co-
D mitatum propriis penatibus impetrante hoc officii genus Andrea Auria à singulis familiis; quod ægre Genuenses in uniuersum suscepturi Hispanos hospites uiderentur propter recentem adhuc memoriam, ab ea præsertim gente, direptæ ciuitatis. Cæsar ipse secus ac crediderant homines, faciem prætulit lenis, clementisque animi indicem, ipsoque iuuentæ flore maximè decoram, quam honestabant mores ciuili modestia conditi, & eloquia benignè comitatus; sic ut famam conceptæ apud Italos feritatis extingueret, quandoquidem nequaquàm eius imperio, sed dira atque immani ducum suorum acerbitate quæ perpessi essent summæ calamitatis incommoda illata fuisse crederentur. Nec multum inde Florentinorum legatos admisit, qui ab eius æquitate clementiaque demisse postularunt ut ciuitati parcendum duceret; si quid fatali coacto bello maiestatem eius læsisse
E se uideretur, paratam quidem esse cuncta facere quæ imperaret, modò eam uetere consuetudine liberam, sua qua potiti essent libertate frui pateretur, pro qua omnino conseruanda tuendaque populus uniuersus, non urbium modò sibi subiectarum opes, sed liberos, & coniuges, delubraque & fortunas omnes, contempto omni belli periculo deuouisset. Propterea maximè decorum fore si ciuitas quæ esset totius Italiæ longe pulcherrima, & ad ipsius Cæsaris authoritatem ultro se conferret, libera atque integra seruaretur. Ad ea Cæsar paucis respōdit, Florentinos iniquè arroganterq fecisse, qui nulla lacessiti iniuriā Gallis hostibus suis adhæsissent, fœdereque icto Etrusca auxilia oppugnandis ipsius ducibus Neapolim misissent. Quo inexpiabili delicto superiorum Cæsarum concessas libertatis immunitates, uel ingratè, uel perfidiosè corrupissent. Hæc tametsi uti maximè fœda omnino armis uindicanda censerentur, se tamen noxam, & totum eorum maiestatis crimen pro sua humanitate, magnitudineque animi remissurum, si sacrosanctum Pon-

tificem, eundemque ciuem suum eximiæ moderationis, quem impudenter patria eiecissent, conuersis uoluntatibus reciperent. Hanc unam siquidem ipsis relinqui uiam parandæ pacis; quando nullo alio auspice, sequestroue, eam impetrare possent. Proinde si sani forent, in id enixè satagerent, si incolumes esse uellent, ut pristinam gratiam à Pontifice honestißimo obsequio promererent. Neque enim aliter se fidei præstitæ neque officio suo quod percussi fœderis legibus esset obstrictum, satisfacere posse, nisi sacrorum principi & ciui de Florentina repub. optimè merito, sua patria redderetur. Ab his prægrauibus Cæsaris responsis legati diuerso animorum habitu ab Genua discesserunt. Caponius & Strozza prouisis asperrimi belli difficultatibus, uel nõ æquas, & præsenti reipublicæ incommodas certæ pacis conditiones dubio bello facilè præferebant. Soderinus autem ita horrebat bellum, ut animi anceps pacem improbaret, quòd ea propter gentilitias simultates, nisi reductis Mediceis parari posse uideretur. Raphaël autem occulta correptus ambitione, popularis factionis studium suscepit, astuta quidem ratione, ut quum esset patritius & multis nominibus Mediceo nomini obstrictus, utriusque ordinis uoluntates promereret, petitionique suæ quam animo agitaret certa suffragia compararet. Itaq. Soderino per causam ualetudinis Pisis subsistente, quod Caponium apud Castrum nouũ Calphurniani saltus ex morbo periisse; Strozzam uero qui ei comes affuisset metu belli, & turbulentæ popularium factionis tædio Venetias abiisse didicisset; magna festinatione Florentiam contendit; ita ut intento cursu in curiam ire pergeret, & penulatus petasatusque ad præoccupanda hominum studia ad dictatorem & decuriones ascenderet. Eius aduentu frequens factus est in curiam hominum concursus, quum quisque quòd à Cæsare relatum esset, noscere percuperet. Ante omnia Raphaël Carduccium arctè complexus, cohortatusque ut eundem quem maximè fortem pro salute patriæ animum induisset, generosè confirmaret, causas namque uel timoris uel periculi aliquanto minores esse quàm putarent, postquam Cæsarem exploratis & expensis consiliorum eius explicandorum difficultatibus adiissent; & ex colloquio inanis contumaciæ responsa iustis ipsorũ postulatis aliena retulissent. Primum omnium aduectas esse ex Hispania non multas, easque tironum inermes copias; nec satis quoque auri signati adductum, quo Hispanorum & Germanorum cum ueterum, tum nouorum qui è Germania expectarentur, stipendiis satisfaceret; uigere adhuc bellum aduersus Antonium Leuam, quod à Venetis simul & Sfortianis continenter gereretur, neque ulla alia re Cæsarem cum Pontifice certius atq. propensius coniungi, quàm ipsa adipiscendi diadematis cupiditate, propter quam inuitus æquo plura quàm rebus suis expediret, indulgenda promittendaque existimasset, quæ non facile præstari possent, propter terrorem quem Solymanns incuteret, non Pannoniæ modo, sed paternis eius regnis; quando certior fama uulgaretur eum cum trecentis milibus hominum egressum Pannoniæ finibus, rectà ad oppugnandum Viennam contendere. Sic ut non obscuro deorum immortalium munere, Florentinis auxilio ingentis potentiæ barbarus mitti uideatur, postquàm rex Gallus aliena pericula pro suo commodo supinè contemnens, & Venetus astutè semper cunctator inani tantum legationum specie, spes sociorum sustentarent. Fore etenim ut Cæsarem Italiam attigisse propterea pœniteret, quòd in Germaniam difficili periculosoque proposito bello ad defendendum, protegendumque fratrem, secus ac putasset, importunè uocaretur. Pontificem uero rerum omnium pecuniæque præsertim egentißimum frustra suscepisse uota, quibus perte nuis arrideret occasio, his rerum initiis appareret. Itaque uiris fortibus, & pro patria aduersus tyrannos pugnaturis, non defuturum uictoriæ successum, nisi intempestiuè desperarent, quandoquidem satis magna habituri essent præsidia cum externorum militum, tum ciuium ipsorum, quibus egregiæ firmitatis mœnia proculdubio defenderent, neque defuturam in stipendia pecuniam tanta liberalitate singulorum ordinum substantiam omnem pro libertate patriæ conferentium, postquam summæ charitatis studium pro salute publica suscepissent. Cæteris autem rebus eam fore egregii dictatoris & magistratuum curam & diligentiam, ut nullum uel in urbe tumultum, uel extra mœnia extimescendum hostium impetum expectare deberent, modo commeatus diuidendi cura, se

ueris

A ueris legibus intenderetur. Hæc magni icè differendo,& Cæsaris,& Pontificis apparatus,qui erant amplissimi,inanibus uerbis eleuando Raphaël boni ciuis optimique popularis nomen ita consequutus est,ut priuatæ libidini incumbens; sibi ad petitionem dictaturæ,uel exitiosis artibus uiam permunirent,unusque ipse malo publico,priuatoque exilio suo proclinatus iam ad pacem ciuium uoluntates preuertisse diceretur. Itaque Carduccio ad arma paranda uehementer inflammato, constantissiméque pro popularibus remp. administrante, quæ excogitari poterant pro defensione ciuitatis accuratissimè aduersus hostes parabantur. Interea Cæsar è Genua Placentiam contendit. Ei aduentanti tres Pontificis legati præsto fuerūt, ut eum pontificiæ ditionis fines intrātem sacramento adigerent,quo de more iurare cogebatur nunquam se pontificiæ libertati uim allatu-
B rum. Ea autem iusiurandi formula uerbis ritè conceptis ex sacris cerimoniarum libris petebatur. Sed Cæsar sui imperatorii iuris appositè memor, ita iurauit, ut se de iure suo nihil decessurum testaretur. Placentiam siquidem & Parmam urbes tanquam Mediolanensi imperio antiquitus attributas; quoniam id Cæsarum imperatorum beneficiarium semper fuisset, non obscuro, nec intermisso iure repetere uidebatur. Antonius quoque Leua ad inuisendum edocendumque Cæsarem Placentiam descendit. Is Cæsari aulæque proceribus cum mutua gratulatione dux mirus & incomparabilis est uisus; uel ob id præsertim quòd tantis rebus gestis, totque partis uictoriis, uel occupante totos artus miserabili morbo, animo pariter & corpore indomitus, nunquam à munere militari discessisset. Sæpe enim lectica uectus, illigatusque fasciis propter acerbissimos neruorum dolores,
C acie conflixerat; expugnarat oppida, diuersorumque hostium sibi incumbentium conatus infregerat; ita ut si prospera uteretur ualetudine, non suæ modo, sed superioris etiam ætatis duces, fama & laude supergressurus crederetur. Is disertè atque appositè quæ gessisset, & quæ gesturus foret disserens, pacem è cogitationibus Cæsaris excutere conabatur, quòd uir belli gerendi conficiendique auidus, unde sibi certum decus, immensasque diuitias pararet, omnia sibi facilia ad pleniorem uictoriam de hostibus parandam, obuentura prædicaret, eo quidem fortasse iactantius quàm prudentem deceret ducem, quòd Sfortianas pariter tanquàm exiguas, Venetas uerò copias tanquàm parum efficaces, & pro alieno commodo nunquàm asperioris pugnæ aleam subire solitas, facile despiceret, eòque præsertim contemptius & tutius quoniam Venetos descendentibus Germanis, ad
D oppidorum suorum præsidia, in Feltrium ducem ipsum & cohortes quas ad Abduam haberent, reuocaturos diuinaret. His Leuæ sermonibus fiebat ut Cæsar magnopere gauderet, neque tamen ab instituto parandæ pacis consilio se deiici, aut longè abduci pateretur; quòd ea quæ Clementi promiserat, rata facere suæ dignitatis esse statuisset, ut tandem ipso imperatorii diadematis honore compos fieret, medereturque afflictæ Italiæ incommodis, & propterea pacem pararet, ut fratri Ferdinando Turcarum circumuento armis matura præsidia digna ipso, traductis in Germaniam Hispanicis copiis præberentur. Clemens enim, ad quem unum salutis suæ causa Franciscus Sfortia confugiebat, ratus Etruscum bellum nequaquam confici posse, nisi compositis Galliæ Cisalpinæ rebus, id præcipuè, sicuti semper alias, à Cæsare postulabat, ut ipsum Sfortiam quem insontem
E criminis existimare fas esset, in gratiam reciperet, & in regnum paternæ hæreditatis restitueret, ex cuius facti gloriosa liberalitate, studia hominum sibi esset conciliaturus, postquàm undique uictori, principique magnanimo, nihil potius appetendum foret, quàm eximiæ moderationis decus, quod maximè speciosum atque honestissimum esset his Pontificiis adhortationibus. Quanquàm Cæsar omnino obsequendum statueret, magnopere tamen dulcedine maximi pulcherrimique imperii potiundi distinebatur, usque adeo ut à plerisque commutata uoluntate in consilio restituendi Sfortiæ nutare crederetur: ob idque præcipuè, quoniam dum hæc per legatos tractarentur Antonius Leua nullam gerendi belli occasionem prætermittendam ratus Ticinum urbem rursus occuparat, ingenti celeritate admotis castris, auaro scilicet perfidiosoque præsidii præfecto Annibale Picenardo impudentissimè atque turpissimè se defendente, ut sese incolumem cum præda omni quam undique coëgerat opulentam, ex pactione conseruaret. Sed eius facti igno-

minia non multo post usque adeo atrociter laborauit, ut uituperantibus cunctis, ad mortem usque insania corriperetur. Pari quoque felicitate Antonius Castellum sancti Angeli Laudensi uia ad Lambrum amnem positum, in potestatem redegit, misso in eam expeditionem Ludouico Balbiano, cum delecta parte copiarum. Is uti erat impiger Sfortianoque nomini maxime infensus, ita oppidum adortus est, ut nactus noctem plenissimo imbre turbulentam, Sfortianis & Venetis præsidiariis frustra repugnantibus, muri corona potiretur, quum imber omnem penitus sclopettorum usum, extinctis funiculis, defensoribus eripuisset. Edita est non parua cædes, quum sclopettis abiectis, ad hastas & gladios rem deduxissent; iniqua propugnatorum conditione, quando pauci, amisso tormentorum præsidio cui maximè confidissent, tanquàm deserti à Fortuna, inopinatoque timore præpediti sternerentur. Id oppidum inexpectato amissum tanto dolore Sfortiam affecisse uisum est, ut geminatis cladibus, tota spe impetrandæ pacis decideret, & Clemens B longè grauissimè perturbaretur, ueritus scilicet ne Cæsar noua secundarum rerum fiducia impulsus, uti à familiaribus factiosisque deprauatus, ad bellum spreta pace traheretur. Sed ea fuit in ipso animi constantia, eaque ratio moderationis atque uirtutis, ut ullo pacto flecti nequiret, quod conceptæ atque propositæ pacis spem, eluso Pontifice minimè corrumpendam arbitraretur. Id uerò ut statueret grauiter adducebatur, propter Turcas quos in Noricum effusos esse didicerat, summo Viennensium periculo, cladeq. regionis, quandoquidem cuncta cædibus, & incendiis permiscerent. Sub id quoque tempus Rodericus Portundus Hispanicæ præfectus classis Barchinonem reuerti iussus summum fœdæ calamitatis infortunium subiit; commisso namq. nauali prælio cum Turcis prædonibus, classe exutus est, atque interfectus, tam sua exitiali, quam reip. damnosa temeritate. Quomodo autem res gesta sit, paucis enarrare lubet, ut nostri homines nusquàm superbia efferri, nec barbaros, qui pertinacibus animis nullo mortis metu ferrum in nostros exercent, despicere condiscant. Portundus ex itinere prædones se adepturum ratus, qui tum Balearico in mari uagabantur, quum ad Ebusum insulam peruenisset, ibi didicit prædonum quindecim nauigia, quæ remis agerentur, ad Colubrariam insulam consedisse. Abest ab Ebuso decem milibus passuum Frumentariaq. à nautis appellatur Itaq. euectus in spem opprimendæ piraticæ classis, ex quindecim suis triremibus, ualidissimas octo deligit, easq. cæterarum remigibus, & epibatis complet, impetratq. à prætore Ebusano cêtum circiter, & quinquaginta notæ uirtutis propugnatores, quos in triremes dispertit. Hoc auctus numero, confirmatoq. suorum præsidio, non dubitat, quin cum barbaris omnino sit D confligendum, cōpositisq. armamentis de tertia uigilia ab Ebuso soluit, & ad Colubrariā progreditur. Barbari à medio pelagi spatio aduentantes triremes conspiciunt, celeriterq. è litore se expedientes nauigia conscendunt, atq. arma parant. Portundus quum Ioannes eius filius iam inalbescente cœlo, hostilium nauigiorum classem numerasset, ideoq. admoneret patrem ne properaret congredi numero impar, uehementer eum acerbèque ignauia increpita obiurgauit, usque adeo insolenter ut diceret eum non esse ipsius Portundi filium, qui hostem reformidaret biremibus tantum et speculatoriis mioparonibus instructum, quando ipse uel sua tantum prætoria trireme, cuncta ea barbarorum leuiora nauigia esset demersurus. Erat Portundus animo certe egregio & forti, sed ualde elato superboque, quandoquidem ab inani iactantia contumacem & indomitum, nulla uel certi, uel E præduri discriminis reputatio, nullaq. uel horribilis præsentis periculi oblata facies perterreret. Tum filius qui cū uirtutis, tum prudentiæ præcellentis erat, dii faxint pater, inquit, ut nos concepti timoris dispudeat potius quàm doleat. Eo mōdo Portundus suæ prætoriæ ita cursum intendit, ut reliquas quæ remigiò minus ualebant, anteiret, & respiciens, remos tolli iubere cogeretur; scilicet ut consequendi spatium præberet, quæ ad æquandam frontem cum uoce, tum maritima significatione, ut accelerarent accersebantur. Haidinus Smyrnæus archipirata cui Cacciadiabolo cognomen fuit, ubi inæqualē hostium cursum deprehēdit, quod longa & intercisa serie nullam conserturi frontē cum prætoria uidebantur, aduocatis cōmilitonibus nauigiorumq. magistris (ita enim barbari trierarchos appellant) hoc consilii expedita deliberatione suscepit, ita diuisis pugnæ muneribus, ut ualidiores

res

A res biremes nostris hostilem classem rectà ferirent, leuiores autem singulas binæ à lateribus aggrederentur. Fauit Fortuna prædonibus æqua, nostris uerò infestissima, nam Assanes Celebinus, & Solymanus audacissimi omnium & pugnacissimi uno tempore, hic à latere, ille rectissimè à prora in Prætoriam inuecti, priusquàm succurri posset, Portundũ capta Prætoria cum suis omnibus propugnatoribus trucidarunt, ita ut uexillum repentè, quod magnopere cæterorũ animos imminuit, sterneretur; pariq. celeritate Haidynus ipse triremem succedẽtem Ioannis Cantabri quæ à Gallo, id erat puppis insigne, cognomen habebat, conscendit, & Cantabrum cum uniuersis naualibus sociis interfecit. Eodem puncto temporis Salecus Derthusensem triremem, in qua erat Ioannes Ciueres Trierarchus proximamque huic Ioannis Portundi filii, magno impetu adortus interfecto Cine-
B rio, & Ioanne capto, propugnatoribusque omnibus trucidatis occupauit. Eodem quoq. semihoræ spatio Matthæus Sances, à Saba prædone expugnata trireme interfectus est. Maggalis uero postremas, & conuersis puppibus aufugientes usque adeo acriter est consectatus, ut alteram in qua erat Martinus Ariegus, uelis & remis prosperè antecedentem amitteret; alteram uero in qua erat Ioannes Corduba, scopulis sese illidere cogeret, quæ effugientibus omnibus cum solo trierarcho, qui superesse fœdæ cladi noluerat, capta est, Turcis ex uictrice classe descensione in litus facta effugientes ex trireme ita consectantibus, ut multo plures quam euaderent, integri caperentur. Adymus tanta parta uictoria tridui quietem remigibus concessit, atq. inde ad Barbarussam cum septem captiuis triremibus, Algerium traiecit; cuius aduentu uictoriaq. maximè lætatum ferunt Barbarussam
C qui ex eius uictoriæ fama apud Solymanum imperatorem plurimum inclaruit, quum ei Bizantium usq. dono misisset, splendidiora eius uictoriæ spolia, ipsumq. in primis Portundi prætorium uexillum, & sumptuosi operis puppis integumentum. Hoc loco minimè absurdum putauimus, prædones barbaros propriis nominibus appellasse. Id uerò duabus de causis fecimus, quòd sequentibus bellis quæ suo ordine referentur, eorum uirtus efficax, si hoc honesto nomine uis effera uocanda sit, crebro nostro incommodo multum inclaruerit, & demum illi uicti pulsique Tunetanæ Cæsaris uictoriæ famam auxerint, insignique omnium mari nostro nauigantium lætitia latius extenderint. Cæterum Barbarussa accessione tot triremium captiuarum, totq. nostris hominibus ad transtra cathenatis, instructior atq. ualidior factus, maiora animo agitare cœpit, asciscereq. sibi nouas ui-
D res, atq. arridentis Fortunæ secundas uices experiri cõstituit. Iam enim fraterni imperii compos, Hariadenus uocari uolebat, ad differentiam Horuccii fratris, qui primo idem ab ænea barba cognomentum tulisset, cuius cognominis & Fortunæ hæres multis rebus in Africa fortiter atq. feliciter gestis, terra marique rex metuendus euaserat; magno quidem Fortunæ ludibrio si humilis piratæ despiciendam ab initio conditionem repuremus; postquam ad id humanæ superbiæ fastigium ascenderit, sicuti suo loco exordientes à prima eius è patria Lesbo profectionis diffusè narrabimus. Igitur ante omnia misso ad Mœnicem insulam quam Gerbim uocant Tabacco Trierarcho Synam Smyrnæum cognomento Iudæum summæ prudentiæ uti constat archipiratam, certo fœdere sibi coniungit. Is uiginti quatuor biremibus imperabat, unique triremi, quam Gallis ereptam cognomi-
E ne Nigram appellarat, cui Halicolam Corsum à pueritia alumnum pro trierarcho præfecerat, qui & suo nomine expeditam triremem cognomento Calabram trahebat. Sinas quum subduci & refici classem iussisset; interea Tunetum contendit, ibique repertum insignem prædonem è Cilicia qui Halicotus uocabatur, æqua conditione transigit, ut secum ad Barbarussam enauiget, atque ei operam præstet. Halicotus quatuor habebat biremes, & triremes duas quæ Neapolitanæ fuerant, ad Argẽtarium montem captæ, quum forte tormentarii pulueris & pilarum certam copiam ad Cæsarianos Florentiam oppugnantes, iumentis deportãdam exposuissent. Altera fuit Iustiniana Gibba quæ in litus effugientibus remigibus pariter atque uectoribus, uacua in potestatem deuenerat. At altera fuit Aloysii Ispalensis qui expugnata trireme interfectus est. Horum omniũ uiribus in unum coactis Barbarussa ad Algerium classem lustrauit sexaginta nauigiorum militariter ornatorum, initaque deliberatione cum sociis, urbem Gades in freto, propter opulentissimi

emporii famam, adoriri constituit. Dum proposito consilio Barbarussa diligenter incum A bit, Halicotus cum dimidia ferè classis parte Algerium mittitur, ut ibi magnam uim frumenti nactus, nautici panis, quem biscoctum uocant, ampliorem copiam paret, & reliqui commeatus iusto numero se instruat, armamentaque pluteos & tormenta coaptet. Hæc quum Algerii, Cercelliq. impigre atq. auide parantur, Andreas Auria uehementer offensus incômodo cædeque Portundi, uetereq. suo contra prædones odio incensus, quod publicam iniuriam uindicandam rebatur, ualidissimã rostratarum nauium classem Genua eduxit; cui se Gallicæ triremes adiunxerant, quoniam rex Franciscus maximè pium, sibiq. decorum existimabat armis persequi Piratas cõmunes humani generis hostes obliuisciq. in dudum conciliati Cæsaris gratiam, totius simultatis quæ sibi cum Auria nuper intercessisset. Auria ad Baleares insulas cursum tenuit, ibique didicit Piraticæ classis alterã manũ B esse Algerii; alteram sedere ad Cercellum. Idcirco consilium expedit alteramque earum priusquam in unum coniungantur, inuadendam censet, apertoque mari rectà in Africam Cercellum uersus cursum intendit. Erant ei triginta octo rostratæ omnes triremes. Has aduenientes Mauri è specula promontorii olim Carapulæ, quod nos Battalium, Pœni uerò Gyra Flumar appellant, facile conspiciunt. Id uerò quod uidissent referentes, Halicoto se Barbarussæ classem quum deciperentur, aduentare confirmabant; sed ut id crederet Halicotus, uel ea ratione adduci non potuit, quoniam ea aduentans classis parem nauigiorum magnitudinem certa specie referret, quæ proculdubio esset externa atque inimica, postquam nulla inter eam minora apparerent nauigia, sicuti necesse esset in Barbarussæ classe, quum maiores minoresque biremes, & paruos mioparones speculatorios ex sua C consuetudine esset adducturus. Iam sensim appropinquantes Aurianæ triremes, quales essent, sese intuentium oculis præclarè ostendebant. Propterea Halicotus raptus in id cõsilium quod inopinata necessitas afferebat, singulari celeritate christianis remigibus cathenas detrahit, qui erant numero circiter octingenti eosque in subterraneum carcerem detrudit; partem triremium perforata carina, ne his potiatur hostis, in portu demergit, Turcas omnes secum adducendo, arcem intrare iubet, præcipitque Mauris ut oppidum relinquant, & ad euocandos proximæ uiciniæ Numidas, & montanos agrestes, bellicososque homines in auxilium accersant. Dum hæc turbatè administrantur Auria adactis proris portum atque oppidum occupat, tresque cohortes sub uexillo ad quærendum carcerem, liberandosq. christianos seruos dimittit. Nec mora, certo indicio ergastula omnia D refiguntur, & cum magna gratulatione serui è summa miseria beati repentè facti per triremes distribuuntur. Cæterum nauales socii per oppidum discurrunt cunctasque domos diripientes, per uarias regiones dissipantur, nec reclamante, reuocanteq. ad tubæ cantum Auria se recipiunt, quum rapinæ spes, omnem pudorem in milite nuper collecto cõscriptoque penitus extingueret. Id dissolutæ disciplinæ factum ab arce Halicotus deprændens, subita eruptione dispersos inuadit, opportunéque superueniunt auxilia Numidarum, qui æquato peditum atq. equitum cursu, inopinantibus nostris aduolarant. Commissa est atrox cædes in nostros potius quàm pugna quòd nemo præpeditus complexu prædæ, & inopinato pauore perturbatus usquam consisteret, aut uiriliter repugnaret; nam quisque ad repetendam classem concitatus à pluribus trucidabatur. Eam uerò fugæ ignominiam iratus Auria, ut aliquo remedio sisteret, postquam nemo imperiis suis parebat, paululum è litore triremes abduci iussit, ut spe insiliendi erepta, milites ad pugnam, E salutis metu arma atque animos conuerterent. Sed tanta erat impressio Barbarorum nemini parentium, Turcarumque præsertim qui granibus suis incuruis gladiis rem gerebant, ut plures natandi imperiti, & malignè propter id dedecus à classiariis adiuti, fœdissimo interitu mergerentur; sic ut paulo minus quadringentos Auria desiderarit, quum uix sexaginta cum Georgio Pallauicino nobili signifero uiui in potestatẽ hostium uenissent. Verum Auria id detrimentum æquiore animo tulit, quod ab se tot christiani nominis seruos in libertatem asseruisse uidebat, & aliquot eorum maiora nauigia remulcò secũ adduxisset. Hac re gesta proculdubio Gadibus salutem attulerunt, nam Barbarussa ea spe deiectus ad minora latrocinia descendit. Iam Cæsar (ut ad historiæ seriem reuertamur) circiter

A ter duos menses Placentiæ Parmæq. exegerat, quũ optatissimum à Ferdinãdo fratre nun cium accepit Turcas, qui per multos dies irrito conatu Viennam obsedissent, & cuniculis oppugnassent, desperata expugnatione retro abiisse; Solymanumque ipsum non dubio cõcepto pudore, quòd ei Fortuna cœptis aliàs arridere solita tantos conatus elusisset, tri partito in Thraciam reuerti cœpisse. Tempus postularet ut hoc loco, quo impetu Solymanus in Pannoniam uenerit, reiectusque à Viennæ mœnibus inglorius in Thraciam redierit, ex rerum gestarum serie narraremus; sed bono iure hic historiæ tractus in alium locum omnino commodiorem atque aptiorem traiiciẽdus uidetur; ne dum singula rerum membra secare, & præcipuis temporibus coaptare contendimus, rerum cognitio concisè atque confusissimè legentibus proponatur. Hac singulari lætitia perfusus Cæsar, recta Bo
B noniam contendit, quo iam paulò ante calendas nouembres Clemens peruenerat. Ex itinere autem susceptus est apud Regium Lepidi, Mutinamq. magnificentissimo Alfonsi Atestini Ferrariensis principis apparatu. Excipitur ergo triumphali pompa summis honoribus, incredibili omnium lætitia, ipse paludatus, & militaribus armis una dempta galea undique protectus, albo insigni equo, regio sumptu phalerato, à Mutinensi porta in forum prouehitur. Præcesserant quaterna uexilla, cum leuis, tum grauis armaturæ Belgarum equitum, sagulis, cristis, & colorum uarietate ita inter se distinctis turmis, ut quorum ducum essent, ab ipso insignium & uestitus argumento facilè noscerentur. Successit inde peditatus toties uictor, nõ tam opimis hostium spoliis exornatus, quàm armorũ fulgore ac aspectus feritate terribilis, ad trucẽ tympanorũ sonitum, & graues tibiarum modulos, gradu superbè cõposito, sub signis introductus. Quadratam umbellam auro purpuraq. di
C stinctã gymnasiarchæ, & celeberrimi bonarum artium professores in togis sericis præferebant. Latus Cæsaris à decora Bononiensium iuuentute, nõ custodiæ, sed honoris causa cingebatur. Prætor urbanus, & decuriones cum uexillifero, & è quadragintauirali magistratu, primoribusq. patritiis splendidissimi succedebant. Cõstitit in medio foro Antonius Leua æger pedibus, sed uiuacibus oculis pugnacissimi ducis habitum præse ferens, ac ut magis ob recentem bellicæ cõstantiæ & rerum gestarum gloriã, omnium oculis offerretur, in sublimi sella gestatus; hinc ueterana Germanorum legione, illinc Hispanorum cohortibus, ita prædensa acie directis, aut obuersis, & tormẽtis in fronte collocatis, ut exercitus cõcursurus esse uideretur. Erant iuxta Cæsarẽ illustres reguli, auro in laciniis uel solido bracteato, uel acu pingente inducto, uel ad luxuriem conciso, itemq. exquisitis armo-
D rum & equorum ornamentis maxime superbi. Secundum eos prælata est Romana Aquila aureo in uexillo picta, ac itẽ candidum aliud uexillum purpurea cruce distinctum, sub quibus totius aulæ familia ex flore gentium omnium delecta, & nobilissimi Hispaniæ sacrati religione equites Cæsaris uestigia sequebantur. Prætorianus miles custodiæ corporis assuetus, diuersis sub signis Hispanus. s. Belga, Germanus, in croceis sagis agmen extremum clausit, & quicquid in foro spatii reliquum fuerat, occupauit. Erat erectus in Petroniani tẽpli uestibulo peramplus ligneus suggestus, peristromatis, & aulæis ad loci dignitatem undiq. protectus; in quo Cardinales & episcopi, cæteriq. minores sacerdotes purpurati, suo quisq. ordine consederant. In medio autẽ præalta in sede mitratus Pontifex Cæsarem expectabat. Ille itaque nobilioribus tantum regulis, principumque legatis sibi ascitis, equo descendit; subeuntem per gradus Cardinales duo deduxere. Tum uerò ut pro-
E diit, omnium oculi in duos longè maximos terrarum orbis dominos sunt coniecti. Explorabat enim quisque ualde suspensus & tacitus, propter memoriam ueteris dissensionis & recentis amicitiæ, an ora ipsa interiores sensus nunquam ex toto fallentia, subitis illis affectionum & nutantis animæ momentis obedirent. Erat uultus Cæsaris in gestu militari & graui, blanda quadam lenitate, uerecundiaque perfusus. Clementis uerò facies ita subito ad eius occursum exhylarata est, ut uel ob id maximè lætari crederes, quòd illum multo humaniorem & augustiorem quàm putarat, esse conspiceret. Varia siquidem ab Hispaniis, & falsa quidem, de Cæsare plerique maligne retulerant, & multi etiam ultrò trepidis animis, propter acceptas tot insuetatas clades, sibi illum fingebant, uti alterum Ariouistum, aut Rotomalcem, aliquo scilicet uultu Cimbrico & feritate Gothica metuendum, ac ipsius denique militibus, ferocia & spiritus immani-

h

tate perſimilem, qui deuictis & ſtratis tot hoſtium exercitibus, tot urbibus direptis, eua A
ſtatiſq. prouinciis, diuina ac humana omnia dira confuſione miſcuiſſent. Sed iam fuerat
exceptus Genuæ, Placentiæ cognitus, Parmæ demum, Regii, & Mutinæ, cum ſumma
omnis generis hominum gratulatione ſalutatus; utpotè qui paſſim humanitatis, abſtinen
tiæ, pietatis, atque iuſtitiæ monumenta, abſque ullo uel ſuperbiæ, uel crudelitatis, uel libi
dinis ueſtigio reliquiſſet. Enimuerò, quo nihil eſt in rege popularius & gratius, aditū cun
ctis, atque aures ſumma benignitate, & ſingulari patientia præbuerat; dederatque obiter
reſponſa ſpei, æquitatiſque pleniſſima, quæ propoſitis poſtulatorum capitibus ſigillatim
rectiſſimè reſponderent. Illam uerò militum licentiam diuturna impunitate confirmatā,
iis qui uel oblata rapuerant, uel ante diem arroganter ſtipendia flagitarant, ſupplicio pro
tinus affectis, ita repreſſerat, ut illo quod teneret longè maximo omnium imperio digniſ B
ſimus haberetur. Sed nec eum quanquā ætate Fortunaque florentem ullæ unquam uel li
citæ uoluptates, à perpetuis rerum maximarū conſultationibus auocabant, ita ut in eo ſi
mul iuuentæ decor eximius ad Martiam laudē emineret, & conſilia ſenili maturitate pro
priis non alienis cogitationibus exquiſita, elaborata, directaque manerent. Nunquam.n.
præclarum, nobile & firmum eius ingenium, uel irarum impetus perturbarat, uel cæca
uindictæ libido pupugerat, uel ulla humana mollities, quin recta ſentiret, expugnarat.
Erat eius uultus ut hoc quoque curioſi minime deſiderent, argenteo & grato quodā pallo
re dilucidus, oculi cærulei, ſuaues, nulla acri ſeueritate formidabiles, & ii quidem ad in
genuum pudorem uirilemq. modeſtiam inſtituti. Naſus à medio clementer aſſurgebat,
quod magnitudinis animi ſignum in Perſarum etiam regibus ab antiquis fuit obſeruatū; C
mentum erat ad exiguam uenuſtioris iniuriam paulo prominentius, & quod grauitatis
ſpeciem addebat, ſub criſpa & flauenti barba conueſtitum capillum, uero fulgore pallen
tis auri, more Romanorū Cæſarum circumtonſum oſtendebat. Porrò ſtatura corporis,
ut in ipſo ætatis integræ flore & proſperrima ualetudine, non ab inerti ſucco, ſed à ualido
neruorum nexu longè firmiſſima; peramplæ item robuſtæque manus ad ſtringendum fer
rum idoneæ; crura autē uenuſtiſſimè extantibus toris, trunci proportione directa, quod
tum maximè apparebat, quum equo ueheretur. Tanta.n. ei inerat cum dignitate equitā
di peritia, ut nullus eo armato, atq. equū incitante & in gyrum reflectente, uel pulchrior,
uel uiuidior, uel in ferendo armorum pondere patientior eques reperiri poſſe uideretur.
Cæterum ad Pōtificis pedes flexo genu prouolutus, ac mox dextra læti arridentiſq. Pon D
tificis erectus ad oſculum, Hiſpanica oratione, Veni, inquit, ſanctiſſime pater ad pedes
tuos, quod ſummo uoto ſemper expetiui, ut feſſis Chriſtianæ reipub. rebus cōmuni conſi
lio ſuccurramus: oro Deum opt. max. qui me huius uoti compotem fecit, ut noſtris conſi
liis adſit, atq. hic aduētus meus Chriſtianis omnibus ſit ſalutaris. Tum Pontifex, certè hoc
ipſo congreſſu, inquit, ſicuti deus immortalis, & ſancti cælites certiſſimi ſunt teſtes, mihi
nihil unquam fuit antiquius, & iam ſuperis gratias ago quòd te uideam proſperè atq. feli
citer mari terraque perductum, reſque eò deductas intuear, ut te authore de concordia
omnium & ſolenni pace minimè deſperemus. Obtulit ſubinde Cæſar auri ſignati circiter
libras decem; deductuſque eſt ſumma comitate à Pontifice ad templi limen; atque ita di
greſſi Cæſar ad aram maximam ſupplicaturus ſuperis contendit; Pontifex uerò in prætor
rium cum uniuerſo ſacerdotum ordine continuò eſt reuerſus. Nec multo pòſt Cæſar & E
ipſe prætorium intrauit, cui paratæ erant ſummæ ædium partes, ita cōiunctæ Pontificiis,
ut inter utriuſque cubilia ſolus intereſſet paries, aditum præbente portula, ut quum uel
lent, ignaris omnibus, remotiſque arbitris, interdiu noctuque, de ſummis rerum negotiis
familiariſſimè diſputarent. Eo modo ſæpe arcana ſenſuum, mutua & ſyncera animi li
beralitate detegendo, ac odiorum origines, ad fatalem uim & conſiliariorum & du
cum inſaniam referendo facilè Diis bene iuuantibus uim inuenire, qua pax egregiè
componi, & tot malis & funeſtis incommodis optatus finis imponi poſſe uideretur.
Veneti per Gaſparem Contarenum diuini ingenii & felicis induſtriæ legatum non
proferendi imperii, ſed tuendæ publicæ omnium libertatis cauſa, aduerſus Cæſa
rem arma cœpiſſe teſtabantur. Proinde eas urbes quas in Apulia, Galliaque togata
poſſiderent, Cæſari atque Pontifici ſtatim eſſe reddituros, adiuturoſque pecunia
Cæſarem,

A Cæsarem, si ille erga Franciscum Sfortiam clementia & lenitate liberaliter uteretur. Cæsarem etiam ipse Pontifex ab initio belli fuerat obtestatus, ut Sfortiam deprecantis Italiæ precibus condonaret, uel humani iuris æquitate, si ei falsò perfidiæ contumelia fuisset imposita, uel illa præclara clemētiæ uirtute, qua reges Diis immortalibus æquantur, si in maiestatem aliquid, ingrato infideliq. animo lapsus, admisisset. Ad quam quidem rem singulare Pontificis studium, ac insignis authoritas momenti plurimū afferebat, iis cōsiliis approbandis, quæ honesta, tuta, decora, atque nsn omnibus cōmoda censerentur. Nemo.n. eo grauius atque prudentius de magnis rebus disputare, & diuersas sententiarum opiniones acutius ponderare, confutareque didicerat. Addebant dictis fidem utriusque Fortunæ facta pericula, & quæ Christianos animos facilè perstringit, illa inueterata religiōis opinio,
B & ea quoque erat promissæ barbæ intempestiua & ueneranda canities, ut apud Cæsarem cuncta piè & grauiter æstimantem, & carceris & tot cladium memoriam facilè renouaret. Sed tanta erat altitudo iudicii Cæsaris, tanta moderatissimi eius animi religio, & tantum denique pacis & concordiæ studiū, ut nihil regali fastigio dignius atque præstantius existimaret, quàm omnia consilia ad uerum decus, ad solidam pietatem & ad animi magnitudinem reuocare, ut arma in Turcas, adeo inter nos impiè fœdéque tractata, uerterentur. Quippe qui non adumbratam, sed ueram & nitidam, non Fortunæ adminiculis quæsitam, sed à fonte ipso propriæ uirtutis profluentem gloriam sectaretur. Itaque Solymano Turcarum Imperatore iam à Viennæ Noricæ mœnibus cum strage ignominiaq. depulso, atque eo Byzantium præcipiti fuga properante, quum nihil iam hostile inde am
C plius esset timēdum, pacare cuncta constituit. Euocatur extemplo Bononiam Franciscus Sfortia, procumbit ad eius pedes, redditoque diplomate, quo illum data fide ubique terrarum Cæsar saluum & tutum esse iubebat, salutem, imperium, & spes denique omnes uni Cæsaris probitati, fideiq. cōmittit; Quoniam innocentia fretus, omnia se ex illius æquitate humanitateque sperare prædicabat. Tum uerò stupentibus cunctis, uidere licuit quātò Cæsar esset omni sua fortuna maior & excelsior. Certarat pro imperio Mediolanensi, desertus à sociis, ab omnibus oppugnatus, in qua contentione omnes omnium uires ingentibus partis uictoriis præclarè cōtuderat, & quum aliquando nutante partium Fortuna, in dubia spe uictoriæ uersaretur, honestas pacis condiciones semper elato constantique iudicio repudiarat, ne quod uirtute atque una animi magnitudine erat facturus, ueluti ignobili metu subactus, & præsenti impulsus necessitate fecisse uideretur. Habet enim hoc in
D se regius eius animus, ueluti excellenti & perfecta uirtute præditus, ut nunquam uel acriter urgēte Fortuna, abiectè se demittat, uel ea penitus arridente intemperanter extollat. Ergo ubiq. uictor & triumphator, supplicem in gratiam recipit, Mediolanensium ducem appellat, & tabulis Augustalibus ritè confectis, totum ei paternum regnum adiudicat, neque amplioris pecuniæ tributum imponit, quàm ab initio & ante dissensionem imponendum esse censuisset. Nec multò post calendis Ianuariis solenni adiecta precatione sacra peraguntur, ab incredibili hominum frequentia, exoptatum afflictis Italiæ populis, insperatæ pacis nomen excipitur. Præsentes Clemens Pontifex & Carolus Cæsar, orantis Romuli Amasæi uiri eloquentissimi uoce Christiani nominis conseruatores, ac optimi maximi Italiæ parentes appellantur. Obortas præ gaudio lachrymas uix continent uiri togati,
E optimi ciues, sanctissimi sacerdotes, legati regum omnium, Galliæ scilicet, Britanniæ Lusitaniæ, Scotiæ, Pannoniæ, Sarmatiæ, Daciæ, Veneti senatus, ac item Allobrogis, Ferrariensis, Mantuani, Vrbinatisq. regulorum, ac liberarum etiā ciuitatū, Genuensium, Senensium, & Lucensium, cunctiq. demum proceres & principes, ipseq. ante alios Franciscus Sfortia, honoris causa sessum inter postremos Cardinales receptus. Ea enim dies tranquillitati initium, & ærumnis finē allatura uidebatur. It fama per urbes Italiæ, externasq. prouincias, omnes Veneti senatus æquitatem, abstinentiā, in appetenda pace studiū, in gerendo bello constantiam admirantur. Clementis uerò quod desperatæ pacis conficiendæ implicatū turbidumq. negotium generosè diuinéque susceperit, grauiter appositéq. tractarit, prosperè, & salutariter confecerit, iudicium subtile, industriam uehementem, inusitatam uerò felicitatem, in cœlum eximiis laudibus ferunt. Cæsarem uti uerè imperato

rem quòd omnibus proferendi imperii cupiditatibus imperaret, uti uerè uictorem, A quòd seipsum aliis parcendo præclarè deuinceret, uti uerè liberalem, munificum, largitorem, quòd regnum dare quàm accipere maius & pulchrius existimaret, admirabili quodam genere gratulationis & laudis prosequuntur. Soli mortalium ueterani, quibus natura odiosum pacis nomen esse consueuit, molestè & insolenter ferre id inexpectatum & propterea clarissimum Cæsaris factum uehementer dolere, ac inuidia commoueri, quod perpetua belli cõmoda, & uictoriarum præmia, eo importuno pacis nomine perderentur. Sũma tamen Cæsaris æquitate & liberalitate ex agro Insubrum assentiente Sfortia, præmia sunt decreta Antonio Leuæ, ac Alfonso Daualo Vastio, minoribusque ducibus qui eo bello fortissimam operam nauassent. Interea Cæsaris uxor Isabella puerum peperit, cui propter aui materni memoriam Ferdinandi nomen impositum. Eius nuncii lætitiam celebrauere insignes Hispaniæ reguli, magnificentissimo apparatu, arteque mirabili, ad equestris pugnæ simulacrum, Maurorum iaculatorum cultu, in scuta passim coniectis arundinibus decurrentes; Quum hinc Osorius Astorgius, illinc Pacecus Astalonius, ornatissimi duces singulas turmas spectante Cæsare in forum pugnaturas induxissent. B Concurrere etiam quatriduo Itali, Belgæ, Hispanique equites cataphracti insignibus amatoriis & militaribus ornamentis ualde conspicui, panno aureo, ac altero item purpureo, à senatu Bononiensi ad uirtutis præmium, & in honorem Cæsaris, hylari benignitate proposito; tulitque præmium Altamirus ex ulteriore Hispania regulus; quod plures quàm quisque alius hastas in aduersis concurrentium pectoribus infregisset. Per eos dies Hispanorum & Germanorum copiæ ex agro Mediolanensi, Brixianoque iussu Cæsaris, C hortatuque Pontificis deductæ, diuersis Apennini iugis in Etruriam descenderunt, hæsere tamen in niuosis saltibus ænea tormenta, quum uapore solis resoluta, & curruum pondere fracta glacies, cœnosæque niues, rotas ad axes usque deuorassent. Eas copias in unũ coactas Vastius à citeriore Arni fluminis parte in suburbana ad conspectum Florentiæ urbis perduxit, ut Florentini duobus exercitibus, hinc ab ipso Vastio & illinc è ueteribus castris trans Arnum ab Aurantio, obsidione & minutis lentæ oppugnationis præliis premerentur; omnisque pabulatum & lignatum exeundi facultas, præcisis egressibus concluso hosti, & nisi per summa pericula erumpenti, penitus adimeretur: Postquam eos qui rempublicam gubernarent, obscuros nouosque homines ad priuata potius commoda, quàm ad urbis ac imperii, & publicam deniq. totius populi salutem respectantes, nihil pro D sanis facturos apparebat; Quoniam legatos cum mandatis inanibus & parum expeditis de pace postulatis ad Cæsarem Pontificemque misissent, & tunc maximè eiectis optimatibus libertatem illam nõ modo lenissimo Mediceorũ dominatu, sed quauis acerba tyrãnide sæuiore; obstinatis insanisq. animis tueri usq. ad interitum patriæ statuissent. Interea Cæsar propter pituitæ redundãtiam, quam graue per hyemem cœlum inuexerat, periculoso anginæ morbo laborauit, solicitis de eius salute omniũ animis, quoniam Philippũ patrem, & Maximilianũ auum, ea sæpius tentatos fuisse meminerant. Sed Narcissi Neapolitani medici ualde fortunati peritia, qui ei ab adolescentia semper astiterat, celerrimè conualuit. Per eos dies senatus Venetus longè omnium quas unquã emisisset, ornatissimam legationem ad Pontificem, Cæsaremque transmittit. In ea fuere Marcus Dandalus ætatis honore, & optimorum studiorum gloria facilè princeps, itemq. Aloysius Mocenicus E summæ grauitatis patritius, & Memphitica ad Selymum legatione clarissimus, & Hieronymus Grandenicus uetus senator qui Romæ apud Hadrianum legatus fuerat. Porrò Laurentius Bracadenus florentis eloquentiæ philosophus, & Nicolaus Teupulus grauissimarum artium, & Etruscorũ carminum laude celebratus, & Antonius Surianus uir eximio rerum usu & doctrina præditus singulari, & Gabriel Venerius uir prudens, efficax, assiduus, constans, qui Sfortiæ difficillimis temporibus semper affuisset; postremo Gaspar ipse Contarenus Venetorum ab excellenti uirtute lectissimus. Erant in latoclauo uel aureo uel purpureo, ad humeros fibulato, torquati fermè omnes, & à quodam augustæ grauitatis habitu uenerabiles. Pontifex eis senatum dedit, aduocatis etiam minoribus aulæ sacerdotibus, & triduo post Cæsar in peramplo conclaui constituta sede, proceribus circũ

septus

A ſeptus eos ſuſcepit. Bracadenus utroque in loco orationem habuit ſplendidam, grauem, luculentam, exquiſito laudum genere pleniſſimam, qua gratias nomine ſenatus agebat, quòd optatiſſimā pacem turbulentiſſimo tempore Chriſtianis ferè omnibus peperiſſet; offerebatque Venetas opes, ſi quid egregium, & ſummis chriſtiani nominis principibus dignum, concordibus animis agitarent. Latinè oranti continuò per utriuſque principis epiſtolarum magiſtros, qui erant à Pontifice Euangeliſta Taraſconus, & à Cæſare Mercurinus Cardinalis, breui latina oratione fuit reſponſum. Donauit demum ſingulos legatos Cæſar quingentis aureis, & quāquam dimiſſi eſſent, aliquādiu tamen Bononiæ ſubſtitere, ut eum diem quo Cæſar Romani imperii coronam eſſet accepturus, ad declarandum ſenatus ſtudium honeſtarent. Cæſar. n. multis de cauſis Bononiæ coronari ſtatuerat, quan-
B quam id antea Romæ faciundum eſſe decreuiſſet, ubi ſuperiores Cæſares tāquam in ſanctiſſima ſacrorum ſede, & felici nationum omnium domicilio, urbeque ipſa ueteris imperii honore antiquorum triumphis, & ſtupendis ſupremæ fortunæ monumentis longè clariſſima, coronas legitimo iure ſuſcepiſſent. Sed euaſtatæ urbis & nondum nouis commodis ſubleuatæ calamitoſa tenuitas, & opulentæ ſupellectilis ornamentorumq. penuria Cæſarem auertebant, quāuis Romani eius ſpe aduentus ab omni triſtitia & ſordibus ad lætitiam ueteremque ſplendorem reuocati uiderentur. Erant prætereа Cæſari multa opportuno ſtatutoque tempore, in Germania peragenda. Nonnulli ſcilicet pacandi reguli, qui ad arma conſternati bellum quàm pacem malle uidebantur; aliquæ liberæ ciuitates confirmandæ, quæ ſe ad Heluetios certo percuſſo fœdere contuliſſent. Appellandus item
C nouus Cæſar procerum ſuffragiis, & denique Pannonicis rebus occurrendum, quoniam Ioannes Vayuoda, quem regem Solymanus Budæ ſtatuerat, magnam regni partem obtineret, fretuſque ingentibus Turcarum præſidiis, ad prima ueris ſigna in Noricum irrupturus eſſe crederetur. Itaque euocatis omnibus regulis deligitur Iouis dies ſexto Calendas Martias Matthiæ apoſtolo dicatus, qui erat natalis Cæſaris, ſemper ei fauſtus, & Ticinenſi etiam uictoria lætiſſimus A mediis prætorii feneſtris patefacto aditu pons ligneus, penſilis, ſublicis impoſitus incuruo tractu per forum & Petronianum templum ad aram uſque maximam protrahitur, & feſta fronde, pictiſque tapetibus exornatur, ut ſine tumultu confundentis & prementis turbæ Pontifex & Cæſar in pompa prætereuecti ſpectarentur. Erat de more ueterum Cæſarū ut Modoëtiæ propè Mediolanum coronam ferream
D ſuſciperent, quæ indicaret Romano imperio firmitatem ferro & militaribus copiis comparari. Tres enim coronæ Cæſaribus debentur. Prima eſt argentea Germanici ſcilicet regni, quam ſuffragio procerum Aquiſgrani decēnio ante ſuſceperat; Secunda ferrea regni Longobardici. Tertia uerò aurea Romāni imperii. Præſtò igitur affuere Modoëtienſium legati, cuius erant principes Polydorus Vectius, & Paulus Velanius, qui ad retinendam ueteris prærogatiuæ dignitatem uetuſtiſſimi operis coronam, & annalium codices antiquitate pernobiles detulere. Ea erat ſine florentibus pinnis, in ſimplicem & latum orbem circumducta, ferro introrſus tempora præcingente, ſed exterius auro & gemmis exornata. Biduo itaque antequam tertiam coronam acciperet, in ſacello domeſtico aſtante Pontifice ſacris peractis Cæſar ungitur, ferreaque corona & cæteris regiis inſignibus decoratur; iiſdem ferè cerimoniis quas paulo infra memorabimus. Prætulere ante Cæſa-
E rem ſummi honoris cauſa Aluarus Oſorius Marchio Aſtoricenſis aureum ſceptrum, Didacus Paceсus dux Aſcalonius enſem gemmata uagina conditum. Alexander Medices dux Pinnenſis Cæſaris gener, orbem aureum cum præfixa cruce gemmis diſtinctum. Bonifacius autem Marchio Montisferrati, Modoëtienſium coronam. His rebus ritè confectis aduenit demum dies maioris aureæ coronæ pompæ deſtinatus, & is quidem, quum noctu pluuiſſet, ſuperis mirè fauentibus, incredibili ſerenitate perſpicuus. Ante alia Pontifex uniuerſo Cardinalium, & epiſcoporum ordine in mitris, & pluuialibus ſacris palliis, cæteris uerò ſacerdotibus in coccinea ueſte per pontem ſolenni pompa traductis in præalta ſede geſtatur, & comitantibus prætorianis ſub umbella templum ingreditur. Iam in forum Antonius Leua pedeſtres copias adduxerat, & obuerſis in omnes aditus maioribus tormentis & ſignis in medio conſtitutis, cuncta loco perpetua militum ſtatione firma

uerat. Interim è lacubus qui in summo prætorianæ porticus fornice fuerant fabrefacti, A per siphones rubra & alba uina fundebantur, panes ab alto in subiectos milites spargebantur, torrebaturque in machina uersatili bos integer, ingens, hœdis, ueruecibus, ac omni ferè uolucrum genere fartissimus, ut in tanta festa hylaritate milites sub armis in acie stantes, ad manum paratis obsoniis cum iocunditate uescerentur. Nunquam ab ulla memoria, uel ad celeberrimi triumphi, uel ad inauditi spectaculi famam, maior atque nobilior mortalium insignium numerus in unam urbem confluxit. Erant adeo plena loca omnia quæ foro imminebant, ut multi in alto suspensis & pendentibus speculis, alii in ædium projecturis & periculosissimis locis cum aliorum admiratione prospicerent. Ipsa porrò domorum tecta pueris & fœminis in ea mira cupiditate scandentibus, tantæ multitudinis pondere fatiscebant. Fuere etiam erecta inter columnas templi ad theatrorum imaginē, B podia gradibus excelsa superædificatis quoque suggestibus, unde illustres matronæ suspicerentur, & cuncta ipsæ pariter iocundissimè despectarent. Iam Pontifex sacratas tunicas & chlamydes induerat, & sacra solennia excultis altaribus parabantur; quum Cæsar sub umbella cum ornatissimo procerum comitatu ad templi uestibulum peruenit, ita ut uix eo paucis passibus prætereucto, tabulata pontis, prægrauante prætorianorum turba frangerentur. Ibi plerique militibus immixti fœdo casu procidentes sese pilis atque securibus induerunt, inter quos fuit Albertus Pigius Belga theologus Lutheromastix, minima tamen pro tumultu clades incidit. Sed facilè fuit æstimare ex atrocitate periculi quis in Germano milite supra ferociam militarem natura implacabili animorum habitus esset futurus, si ad certam omnium perniciem Cæsar ipse se paululum uertente Fortuna, cecidisset. Sed intrepidè respectans Cæsar leniter arrisit, ita ut fortunam suam certius agnoscere uideretur, quæ cœptis & uotis omnibus benignissimè semper aspirasset. Erant omnia ad imaginem Vaticani templi constituta, & nouæ sacellis appellationes impositæ, ut ea sigillatim ad ueterem consuetudinem ex Pontificiis libris responderent. Affuere igitur Romani sacerdotes quibus sacra Vaticani templi sunt commendata. Ii ad aram Cæsarem suscepernnt, linteaque sacerdotali tunica superinjecta in collegium eius sacerdotii cooptarunt. Eum Saluiatus Cardinalis in uerba ex libris Pontificiis concepta, sacramento adegit, ita ut in summa libens iuraret, se Pontificiæ dignitatis perpetuò futurum esse defensorem. Ab hac ara duarum turrium nuncupata duo Diaconi Cardinales, Saluiatus scilicet ipse, & Ridulphus, ambo ex patruelibus Pontificis nepotes ad templi limen deducunt. Flexo genu supplicantem Picolomineus presbyter Cardinalis certis precationibus expiatum in sacellum sancti Gregorii perducit. Ibi lintea tunica deponitur, sandalia margaritis & gemmis picta statim induuntur, & Dalmatica ueste in morem Diaconi prius assumpta, paludamento demum conuestitur. In eo habitu præcedenti Puccius Cardinalis ad Porphyreticam rotam quæ est ad Vaticani templi medium, mitratus occurrit. Ingenicu latus Cæsar ad aram maximam obuertitur, solennique altera precatione, ut eius imperiū stabile, perpetuum, uictoriarum, pietatis, & laudis plenum faxit, Deo maximo in cuius manu sunt regna, commendatur. Sunt enim multa antiquitus à piis præstantibusque ingeniis, cum summa uerborum elegantia, & christiana grauitate composita, quæ ex sacrato libro, ad statas rerum & locorum cerimonias, ab aliis atque aliis sacerdotibus in frontem Cæsaris perleguntur. Quæ omnia in illis Pontificum iam editis libris, quisque curiosus facilè poterit inuenire. Ascenditur demum uersus aram maximam ubi Innocentio Cibo Cardinale lætanias præeunte, alternis precibus piè pronūciatis, Diui diuæque omnes propitiantur. In lectisternio supplicanti Cæsari Campegius Cardinalis astitit, & de scripto orationculam, ut auspicatò coronaretur, religiosè recitauit. Inde mox Cæsar à Farnesio, quoniā is erat senatus princeps & Cardinalium uetustissimus, intra sancti Mauritii sacellum est deductus, ubi diffibulata Dalmatica, humeros & brachium dextrum sacro oleo adiectis puris, & piis orationibus inungitur. His rebus ritè confectis solennia sacra erudito Phonascorum concentu, alternantibus choris, operante Pontifice, ipso Cæsare in sacra ueste ministrante, protinus inchoantur, quæ miro ordine cerimoniarum, summa grauitate sacerdotum, insigni omnium religione, adeo in serum diei sunt protracta, ut uel piè curiosos fatigare E

D

A tigare potuerint, si is longe omnium clarissimorum principum admirabilis consessus spe ctantium oculos ulla in parte satiare potuisset. Neque hic est necesse, ut cuncta sicuti sigillatim fuere celebrata, à nobis minutissimè referantur, quando ea in libris pontificum, beneficio publicatis ad amussim descripta uideamus. Legati interim Genuenses & Senen ses quum de loci dignitate inter se contumeliis pugnisque contenderent, templo iussu Cæsaris exacti sunt. Cæterum summa sacrorum fuit, ut Cæsari de manu Pontificis Romani imperii insignia traderentur. Itaque solenni precatione semper adhibita Pontifex ei supplici sceptrum aureum dedit, florenti cacumine cōspicuum, quo piè gentibus imperaret: itemq. nudatum ensem quo christiani nominis hostes persequeretur; ac pomum aureum quem uti terrarum orbem insigni pietate, constantia, uirtuteque regeret, & postremò
B thiaram illam potius quàm coronam bicipiti fastigio, multisque adamantibus insignem capiti imposuit, ille piè inflexo genu, protius exosculato pede, Pontificem adorauit. Tum demum Cæsar in illa tot gemmis ac unionibus exornata triumphali trabea ad leuam non procul à Pontifice, in sede auro protecta, sed paulo humiliore, sessum est perductus, & Romanus imperator appellatus. Quod ubi in foro militibus est renunciatum, Antonius Leua ad declarandam lætitiam, maiora minoraque tormenta displodi iussit, ita ut terribili sonitu cœlum crepitare, terra quati, & tecta nutare uiderentur. Nec multo post Pontifex sacratissimæ Eucharistiæ hostiam humillimo quodam oris gestu, purissimoq. animi habitu desumpsit, atque eam obiter Cæsari omni labe criminum expiato religiosè cōmunicauit. Peractis sacris templo excessum, ad præparatos equos sacerdotes, legati, proceres di
C scurrunt; omnis repente multitudo in equis conspicitur, acclamationes, tubarum cantus, tympanorum strepitus audiuntur. Conscēdenti equum Pontifici Cæsar ad leuam pedes astitit, ubi benignè auratam staffam sacrato pedi protinus inducturus. Sed pium Cæsaris obsequium Pontificis humanitas, religiosaq. modestia superauit. Ergo innctim equo uterque albo, sed Pontifex Thraicio, Cæsar Hispanico cōsidentes umbellam subeunt, summæ dignitatis hominibus, ad eam gestandam honori simul & labori succedentibus. Præcedebat miro pompæ ordine tum Cardinalium tum procerum utriusq. aulæ familia; in tergo signa erant uiatorum qui cursores appellantur. Ad hæc subsecuti sunt septem uiri insignes armis, trabeis, militaribus equis, & pedestri comitatu ualde conspicui, qui totidem ingētia uexilla deferebāt, Angelus Ranucius Bononiensiū uexillifer, qui est summus apud eos ma
D gistratus, primū detulit cū titulo libertatis; secundū erat senatus populiq. Romani Iuliano Cæsarino Romani sanguinis adolescēti, ab ipsa familiæ prærogatiua demandatū. Ad hos secuti sunt Ioānes Menricus, & Hotrechius Belga; hic Cæsaris aquilam, ille candidū uexillū cruce purpurea distinctum gestabant. Tum demū tria sunt prælata Clementis scilicet Pontificis, cum Mediceis insignibus unū, alterum sanctæ Romanæ ecclesiæ, tertium uero illud christianæ crucis aduersus Turcas aliquando deferendum. Signiferi fuere Leonettus Sidicinus, Ludouicus Rangonus, & Laurentius Cibo prætorii præfectus. Traducti præterea aliquot albi asturcones sine sessoribus, auratis ephipiis instrati. Prætulere etiam adolescentes eximiæ nobilitatis in scipionibus præfixos galeros Pontificis purpureos quatuor. Nec multum inde succedebat Eucharistia, sub aurea umbella loculo cristallino inclusa, & fel-
E læ generosi & tamen pacati equi superimposita. Laterna ingens ante, & circum dena funalia ferebantur. Tum demum promiscuè gentium omnium honestissimi quiq. successere, ut decuit in tanta hylaritate regio sumptu supra quàm credibile uideatur exornati. Nemo enim ex tota Italia paulo uir illustris non uenerat, nisi uehementi ualetudine præpeditus. Hispani, Itali, Belgæ, prout libido geniiq. tulerunt, auro textile & serico omnis coloris eleganter uariegato, itemque Phrygiis operibus, & acu pictis sagulis spectantium oculos perstringebant. Germani in ueste obscuriore, sumptuosa tamen, torquibus aureis relucebant. Visebantur passim equi ex omni regionum sobole maxime generosi, & insano sumptu toto terrarum orbe conquæsiti. Notiores Hispaniæ reguli fuere Aluarus Osorius Astorgiæ Marchio, Didacus Pacecus Ascaloniæ dux, Indicus Mēdocius Saldaniæ comes, infantasiorum ducis filius, qui Franciscum Gallorum regem in Carpentanis regali hospitio susceptum, admirandis muneribus exornauit; & Petrus Toletanus Marchio Villefran

chæ, Albano duce genitus, qui filiorum & nepotum sobole felix, & fide uirtuteq. prædi- A
tus ad regni tutelam in Hispania cõquiescit. Præterea paulo minores comites Agillarius Fonteius, Cosantanius Altamirus, & supra hos, quem ingenio fideq. spectatum Fortuna extulit, Franciscus Couus consiliorũ omnium particeps, & in regno legionis sacratorum equitum magister. Sed quis reliquos nobiles, opulentos, clarorum principũ progeniẽ editos suo ordine numerarit? Neq. Italos alacritate & sumptibus inter se certantes sua serie arbitror recensendos, ne si in tanta uel Fortuna uel claritate, propè æqualium equitum turba aliquos nominemus, cæteri se indignè uel iniquè prætermissos conquerantur. Fuere tamen inter tot regulos maximè conspicui Alexander Medices, & Ioannes Aloysius Carrafa Statilianus princeps, Belgarum autem longe dignißimi successere Henricus Nansons comes cubiculo præpositus, cuius est summus dignitatis & gratiæ locus apud Cæsarem; Philippus inde Croius Marchio Arescotæ, præfectusq. equitum, & Cæsari sanguine coniunctus, itemque Hadrianus Roseus Cæsarianæ familiæ magister. Venerat etiam ipse Andreas Auria cui Cæsar maris imperium detulerat, non à cultu corporis, amictusq. luxuria, uerum ab aspectu graui & militari, ipsaq. prolixæ barbæ spectanda canitie, & rerũ gestarum fama conspicuus. Subtraxit pompæ Franciscum Sfortiam, nõ importunus modo, sed grauis etiam morbus. Ferdinandus etiam Sanseuerinus Salernitanus princeps, ne primum locum Ascalonio concedere uideretur, intra limen domi se continuit. Federicus uerò Gonzaga Mantuanus, ad exornãdam urbem, ut summo cũ honore Cæsar exciperetur, domi remanserat; & ob id etiam ne cum Bonifacio Montisferratti regulo, de loco & dignitate disceptaret. Alfonsus Atestinus Ferrariæ dux ideo non uenerat, quod Cæsar pacificator uti postea fecit, nondum ei diem quo pro concordia ad pontificẽ ueniret, omnino statuisset. Nec Pyrrhus Antonius Sanseuerinus Bessennianus princeps, quamuis properaret, in tempore superuenit. Erat cum iis quos diximus, minorum regulorum atq. honestißimorum equitum numerus, uestis & equorum ornamentis magnis regibus exæquandus. Sed unus omnes omnium nationum Astorgius eruditis sumptibus superauit. Erat enim eius prætexta uerè triumphalis margaritis & gemmis ad delphinorum imagines opulentißimè depicta. Ad hos sequutæ sunt uariæ legationes, & mox ipsi purpurati Cardinales. Inde non procul succeßit umbella, sub qua duo longe augustißimi terrarum domini in mitris illis stupenda & inæstimabili gemmarum & unionum uarietate pretiosis, ita collutim & temperato passu incedentibus equis, ut ii certa ingenii grauitate, quales sessores ueherent, sentire uiderentur. Antecedebant umbellã ipse Montisferrati Marchio solenni in chlamyde & corona gemmis ornata, qui Cæsaris sceptrum deferebat, Franciscus inde Maria Feltrius dux Vrbini, Venetorum imperator; & quoniã erat præfectus urbis, in ueste purpurea Dalmatica, cum inusitato in metæ formam capitis tegumẽto, aurea cruce distincto, & tæniis utrinq. pendentibus, nudatum ensem prætendebat. Philippus uero Palatinus, quem decora proceritas & obsidio Viennæ aduersus Turcas fortißimè tolerata, clarißimum reddebant, aureum orbem detulit, in talari toga purpurea, astrictis manicis & plano pileo candidis pellibus redimito. Postremus erat Carolus Sabaudius Allobrogum dux, pileolum ferens unionibus, smaragdis, & carbunculis collucentem, qui quũ oporteret, nobilioris officii causa, demptam capiti Cæsaris coronam prætentis manibus deferret. Inter hos summi ordinis principes, & umbellam ipsam Cæsaris quæstor obequitabat, qui per singulas regiones certis passuum interuallis, ad dimouendam turbam, excitandamq. lætitiam, effusè in populum argenteam atq. aureã stipem signatam imagine coronati Cæsaris dispergebat. Secundum umbellam, binis cubiculariis & medicis locus fuit. Tum uerò Antistites opibus & authoritate præstantes, qui uel legati regum erant, ut Gabriel Agramontius Tarbensis Gallus, & Bernardus Tridentinus Germanus; uel Cæsaris consiliarii, in queis fuit Gabriel Barensis pace & bello rerum maximarum administrator; uel ii quos ab insigni gratia Pontificis aßistentes uocant, ut Hieronymus Vasionensis qui Cæsarem in Italiã adduxerat; & cæteri demum episcopi in uiolaceis palliis, & post hos minores sacrati uiri successerunt. Nouißimum agmen clausere cataphracti equites Belgæ per alas turmasq. distincti, eo ordine indutis galeis & prætentis hastis subsequẽtes, ut non

A ut non modo tantæ pompæ præsidio, sed ornamento esse niderentur. A templo ut diximus profecti, modico ad leuam flexu ad urbis umbilicum ubi est turris Asinellorum altitudine Italicarum oulli secunda. Inde per regionem albis & ciancis pannis coopertam qoæ ad Flaminiæ uiæ portam perducit, inter acclamationes longo tractu processum est; porticibus hinc & iode spectātium fœmioarum multitudine refertis; sic ut pompa omnis sine tumultu omnium oculis ad incredibilem uoluptatem osteotata quietissimè spectaretur. Tum demum ad regionis biuium, quod dicitur ad clauaturas, Cæsar à Pontifice digressus ad diui Dominici templum contendit. Ibi ueniéotem Romani Lateranensis templi sacerdotes cum summa ueneratiooe susceperunt, & uti Vaticani dudum fecerant, in collegium cooptarunt. Iode Cæsar ad aram diui Ioannis supplicauit & multos omois ge

B neris oblatos oobiles equestri dignitate, gladio leuiter percussis humeris, oroanit. Nec multo post alio itinere quàm isset Pontifex, ad prætorium est reuersus. Erat maximo triclinio ad epulum præbendum aulæis undique strato coniuoctum cubiculum Hippolyti Medices Cardioalis; in id familiariter Cæsar coronatus excluso fermè omoi famulatu se recepit, trabeam deposuit, exuit sandalia; & auream talarem togam sumpsit; atq. hylaris aliquandiu ab illo tanto prætextæ chlamydis, & prægrauis thiaræ pondere conquieuit. Ioterea præcineotibus tibiis & tubis epulæ miro ordine ministrorumque sileotio introferri sunt cœptæ. Itaque affuere Cæsari præsto quatuor illi principes io sua quisque solenni chlamyde, ut insignia præferrent; atque item alii illustres reguli, ut eum ad mensam deducerent. Cæterum priusquam exiret, ex eorum numero septē equestri ordioi adscripsit,

C & ante alios ipsum Astorgium qui longè omnium in pompa cultissimus extitisset, & Philippum Palatioum qui Viennæ diuina uirtute propugnando, non modo Germanos, sed Christianos omoes summo metu & incredibili periculo liberasset. Cœoauit solus Cæsar siogulis imperii iosignibus in mensa collocatis, quæ erat aliquot gradibus excelsa; At in alia infra gradus in conspectu tamē Cæsaris discubuere, Sabaudius, Palatinus, Vrbioas, & Montisferrati, reguli. Io exteriore uerò triclinio epulum cæteris proceribus præbitum. Remotis meosis iterum Cæsar gladium cœpit, & plerosque oobiles equestri dignitate decorauit. Accidit uerò dum oudatum ensem Vrbioas porrigere uellet, ut pomum manubrio insertum excuteretur, atque eo cadente in pauimentum inclusæ gemmæ ad circumstantium pedes prosilirent. Fuere qui id prodigii loco accipere uiderentur; quasi fu

D turum esset ut Cæsar absens aliquādo exercitum bene regere oequiret, capite scilicet eximiæ grauitatis iodigentem. Alii autem felicius ioterpretabaotur, Cæsarem ad orientis regna unde gemmæ prouenireot gladium esse nibraturum, simulq. futurum, ut duces & milites ab ipsa uictoria quæ gladio pararetur, ingeotibus illis Turcarum opibus potirentur. Hisdem diebus quibus Cæsar Genua discedens Placentiæ subsedit, & Solymanus castra posuit ad Viennam, Aurantius ab urbe Aquila promotis copiis in Vmbriam est profectus, eo coosilio, ut Malatesta Baleoous quem Florentini ex authoritate Galliæ regis sibi ducem designarant urbe Perusia pelleretur. Reiecerat hic satis æquas conditiones à Clemente propositas, quòd oequaquam, ut supra diximus, eius fidei magnopere cōfideret, arbitraretur que ignobili & dubia pace bellicum decus esse præfereodum, unde ipse clarescere, opibus augeri, atque omnino ut uir maximè bellicosus, proferre poteotiæ

E nomen posset. Suadebat Florentinis ut ad tuendam ciuitatis libertatem, bellum quod immineret, quantum fieri posset longius ad urbe Florentia alendum sustineodumque censereot; ne suburbaous summæ fertilitatis ager pendente præsertim uiudemia, nec planè reconditis coloorum frugibus & reliquis copiis, expositoque passim ad prædam maiore mioore que pecore ad primas hostis incursiooes uastaretur, & demum populus bellicæ insolens cladis amœnissimarum uillarū, uti necesse foret accidere, è mœoibus ioceudia prospectaret, quibus barbari insita animo eorum agresti ferocia minimè parsuri uidereotur. Itaque sibi uideri maximè tutum, & quod ad existimatiooem ciuitatis coofirmandam plurimum pertineret, ut sibi eas quas haberent circa Cortooā & Aretium copias, pecuniamque item io stipēdia submitterent; se namque sperare ut Aurantius aliquandiu expugnandis oppidorum præsidiis distineretur. Neque enim eum tanti animi, aut tantarum uirium

fore, ut Perusiam ex propinquo oppugnandam susciperet, quam ipse inexpugnabili situ permunitam fretusque obstrictorum sibi ciuium studio, & quo polleret fortium atque fidelium ueterum militum numero, esset sine ullo periculo defensurus. Quod si Nigrarum cohortium noua præsidia submitterentur, & hostes desperata expugnatione Perusiæ, in Etruriam penetrare, Florentiamque contendere uelint, ipsum non esse prætermissurum, quin deductis ex omnibus Vmbriæ oppidis certis præsidiis, iusto cum exercitu, eoque tormentis maioribus egregiè confirmato, abeuntes hisdem uestigiis insequeretur; & aliquam rei benè gerendæ occasionem pararet, circa transitum paludis quam Glanis amnis efficit; nec aliter ea quàm duobus aut tribus ligneis pontibus posset pertransiri. Id Malatestæ consilium tanquam salubre quanquàm magnopere placeret Zanobio Bartholino qui in procuratione negocii bellici Florentinorum finibus cum authoritate erat præpositus; nulla tamen ratione, uel Carduccio, uel decemuiris probari potuit; quum ille diceret, bono medico conseruandi cordis, in quo uita consisteret, peculiarem curam esse reponendam, neglectis quæ ferè nihil ad salutem pertinerent, exterioribus membris; & in eandem sententiam cum decemuiri, tum decuriones facilè adducerentur. Id quoque consilium Francisco Ferruccio probabatur, qui assuetus Nigris cohortibus stipendio militi numerando, apud Soderinum solers minister prope Auersam captus fuerat; atque inde pecunia redemptus, utilem Reip. operam præstiterat, colligendis scilicet undique ueteranis; sicut eo bello legationis militaris honorem consequutus, diu atque fortis & acer dux secundissimo studio ciuium uteretur, quòd ex humili loco inter ciues multo ausu perpetuoque labore clarum militiæ locum sibi quæsiuisset. Cæterum hæc sana consilia fatalis insita Carduccii animo rabies, & inusitata expensque rationis confidentia, & supra id pertinax popularium consensus, in irritum facile rapiebant. Timebat namque Carduccius non obscurè, ne populus tot conspectis urgentis belli detrimentis percussus, sicuti plerique optimatium suadebant, ad petendam pacem uerteretur. In eo siquidem persuadendo Clemens multis de causis uehementissimè laborabat, ut qui parcendum patriæ, auertendaque belli incommoda putaret, ne pro paucis malis ciuibus, uniuersa ciuitas, sæuo atque irreuocabili periculo implicaretur. Interim Aurantius frustra pertentato Malatestæ animo, in Fulginatem agrum progressus, ui admota & deiectis Menauia, Montefalco, Assisioque Malatestæ præsidiis, ad oppidum Hispellum, quod erat peculiare Baleonæ ditionis, castra admouit. Defendebatur oppidum acerrimè ab his cohortibus, quibus præerant Baptista Borghesius Senensis patritius, & Leo Baleonus. Hi Hispanos post editam tormentis superioris coronæ ruinam, scalas apponere, atque subire ausos, tanta ui omni telorum genere, trabibusque deiectis obruerunt, ut multi interirent; alii uehementer sauciati oppugnationem relinquere cogerentur. Eo die Ioannes Dorbinus apud Hispanos primum existimationis post Vastium qui aderat locum, non claritate quidem natalium, sed fortibus factis fama latè parta promeritus, crassioris sclopetti glande supra genu uulneratus est, lethifero quidem uulnere: nam paucos post dies Fulginium delatus interiit; quo nemo consilio manuque melior, apud pedestres Hispanorum copias putabatur, Cæsare facile eum nobilioribus gentis præferente, quòd præclaram uirtutem omni nobilitate digniorem, utilioremque sibi fuisse indicaret. Eius morte Romanos lætatos ferunt, quod is, quem in occupãda urbe crudelissimè cædibus grassatum norant, superis id scelus non serò uindicantibus, Borbonio Vgoniq. Moncatæ tertius dux urbi funestus, comes ire maturasset. Nec multò pòst Hispellani duces, honestas conditiones offerente Aurantio si oppidum dederent, cũ eo pepigerunt, ut saluis rebus oppidũ traderent. Sed Hispani ita excerunt armis singulos milites, atq. uniuersas domos diripuerunt, ut fidẽ ab Aurantio datam fefellisse dicerentur. Hispello & cohortibus amissis, reliquisq. omnibus exutus oppidis Malatesta, quãta poterat simulatione ancipitis periculi sui consilia tegere contendebat, ob id magnopere perplexus, quòd sine Florentinorum auxiliis, neque urbem tueri posset, ciuibus præsertim satis importunè bellum detestantibus, & iam planè animis in Pontificem proclinatis, neque se inde sine graui pugnæ periculo, si erumpendum & Florentiam quò uocabatur, contendendum foret, tot circumiectis hostibus

A ſtibus certas utrinque difficultates euaſurum proſpiceret. Itaque ægro, ſed maximè conſtanti animo ad neceſſaria deditionis conſilia ea ratione deſcendebat, ut extra omnem urgentis belli metum, quæ neceſſitas afferret ad pietatē patriæ referre uideretur, & ciuium uoluntates ea oſtentatione uirtutis mirum in modum conciliaret. Prædicabat enim ſe eo eſſe animo, ut ab omnibus ciuitatis incommodis abhorreret; nec pati uelle ut ciues ſicuti Pontifex denunciaſſet, ipſius pertinacia aquæ & igni interdicerentur, uaſtaretur ager, & ciuitas uetere ſua libertate, & gymnaſii honore ſpoliaretur. Propterea ſe malle incolumi patria, atque integris ciuium fortunis excedere, & Florentinis auxilio ire, ne officio ſuſceptoque muneri deeſſet, quàm patriam in periculū leſæ religionis, & totius belli diſcrimen deuocare. Itaque ad Aurantium legatos mitterent, à quo ſi honeſtas pro ſe condiciones
B impetrarent, certaque fides ſibi à Cæſarianis pariter & Pontificiis ducibus præſtaretur; ſine mora copias educturum, atque hos omni belli metu liberaturum. Aurantius Hiſpello in poteſtatem redacto, & dimiſſis ea condicione his cohortibus quæ ſe dederant, ut intra tertium menſem hoſtibus Pontificis nequaquam militarent, Peruſiam quæ aberat ſpatio quindecim milibus paſſuum, rectà contendit; poſitiſque caſtris ad pontem ſancti Ioannis quo Tiberis iungitur, expectabat quidnam conſilii Malateſta caperet; atque ita auditis Peruſinorum legatis, non contempſit conditiones quæ proponebantur; uel ob id præſertim quòd Pontifici curæ eſſe intelligebat ne Peruſinus ager ulla belli clade uaſtaretur; ſed protinus Florentinis bellicum terrorem admoueret. Propterea his cōditionibus Vmbrico bello finis eſt impoſitus; Malateſta Peruſia excederet, eamque ur
C bem Pontifici regendam relinqueret; excedenti Aurantius cum uniuerſis eius copiis tutum egreſſum, atque iter præſtaret; Cæſariani anteirent itinere capto ad locum Tabernas dictum; Malateſta poſtero die ſubſequeretur; interim Peruſini utrique exercitui commeatus copiam præberent: tutus Peruſiæ uxori & liberis Malateſtæ, atque item propinquis eius atque clientibus receptus foret; liceretque ei duodecim ænea tormenta urbe educere, eaque adſeruanda ad Vrbinatium principem tranſmittere, ea lege ut his aduerſus Pontificem nuſquam uteretur. De lite autem & controuerſia, quæ ſibi cum Braccio & Sfortia intercederet, qui Gentilis patrui hæredes dicebantur, arbiter fieret & diſceptator Antonius Montanus Cardinalis Vmbriæ legatus. His rite tranſactis, Aurantius mouit caſtra, & ad oppugnandam Cortonam profectus eſt. At Malateſta dextrorſum itinere capto, re
D ctà Florentiam nullo incommodo accepto perrexit. Cortonēſes qui ſatis ualido quatuor cohortium præſidio tenebantur, quum portas clauſiſſent, nec depoſcenti colloquium Vaſtio quicquam pacati reſponderent, & tormenta murum ferientia oppoſitis nouis aggeribus egregiè ſuſtinerent, & audaciſſimè aduerſus ſubeuntes Hiſpanos prælirentur; Vaſtius portam promotis copiis, quæ à delubro Vincentia uocatur, multis ictibus maioris tormenti quaſſatam, ſuccendi iuſſit, primique omnium inter Hiſpanos promptiſſimi centuriones Securra, & Alfonſus Vallius, id munus coniectis facibus impleuere; unoq. tempore duobus in locis contractum eſt certamen ualde cruētum, quum in ſubeuntes Hiſpanos ipſi propugnatores glandibus & ſaxis intrepidè rem gererent. Sed ardentem portam duo eximiæ uirtutis cohortiū præfecti Iacobus Tabuſſus Vmber & Rodulphus Aſſiſias reſtinctis ignibus Hiſpaniſque repulſis pertinaciſſimè defenderunt. In alia quoq. par
E te, ſingulari conſtantia propugnarunt, Franciſcus Sorbellius, Marcus Empolitanus, Goriuſque Montebenicius; eo pugnæ exitu, ut Hiſpani multis acceptis uulneribus, & nonnullis interfectis, ſe recipere cogerentur, atque eo maturius quòd Securra & Alfonſus ualuas concremare conantes, grauiter ſauciati pugna exceſſiſſent. Cæterum Cortonenſes, quum Vaſtius maioribus uiribus redintegrare oppugnationem ſtatuiſſet, & per caduceatorem ad decuriones miſſum urbi excidium comminaretur, niſi intra horæ ſpatium portas aperirent; perterritis ciuibus, uel nolentibus præſidii præfectis, deditionem fecerunt; ea condicione ut incolumes ſeruarentur. Hæc deditionis formula præſidii milites excludebat, ſicut ſe ingratè prodi, tradique iratis hoſtibus quererentur. Sed Vaſtius pro ſua humanitate ita omnes urbe exeuntes conſeruauit, ut armis tantum & uexillis exueret, quòd pertinacius quàm oporteret tanti exercitus uim contempſiſſe uiderentur. Verùm

A ciuium & militum studio, laboreque, tanta contentione & celeritate, ut quum facibus accensis periculosa loca noctu permuniret, omnis paulo antè conceptus timor ciuium animis decideret, uel ob id maximè quod Malatesta ex consilio Stephani Columnæ, & Marii Vrsini, totum diui Miniati collem templo insigni, & excelsa sacræ turris specula maximè opportunum, ne eo potiretur hostis, ualida munitione fossaque circumcidi, ut bique adiici curauisset, turremque tormentis iussisset instrui, quibus hostium castra in subiecta ualle posita, ad destinatos ictus, omnibus propè horis peterentur. Aurantius porrò geminos terrenos colles è sua ualle ubi castra locarat, molliter assurgentes, Minia tinique montis æquantes supercilium, occupare, munitosque maioribus tormentis instruere constituit, quod ubi à Florentinis ducibus est animaduersum, cohortes quæ to
B to montis aggere frequentibus propugnaculis præsidio erant impositæ, signo accepto in hostes decurrerunt, ductante Mario Vrsino, cuius impetum excepit Petrus Maria Roscius ab oppido sancti Secundi comes uocatus. Hunc Aurantius ex Apulia cum ueteranis cohortibus euocarat, & propter uirtutem nobilitatemque generis inter carissimos in bonore habebat. Itaque acerrimè dimicatum est, tantaque crescentibus utrinque auxiliis contentione, prælium est consertum, atque protractum, ut multis interfectis, multoque pluribus uulneratis, uel occidente sole, ægrè dirimeretur, & sequentibus diebus alterno impetu utriusque partis milites, ad maiorem præcipuè cliuum, quem Giramontè appellabant, iusto propè prælio concurrerent, nullaq. in re uel audendo, uel resistendo Etrusci Aurantianis cederent, quorum principes Hispani quòd agilitate corpo
C rum armaturæque genere ualerent, uideri cupiebant. Ad extremum, quum pro his collibus aliquandiu acerrimè & cruentissimè decertatum esset, multis de causis intermissa contentione, Aurantius eos obtinuit atque permuniuit; sic tamen ut casam in proximo Barduciæ uillæ, quam uti inuadendæ hostium munitioni opportuuam occuparat, prementibus Amici Venafrani, & Perusinorum cohortibus, relinquere cogeretur, iubente que Malatesta, totum id ædificium succèderetur, & in conspectu hostium deleretur. His præliis mirum in modum ad capessendam pugnam, ostendendamque uirtutem, utrinque ita exarserant militum animi, ut neque Aurantius de subigenda urbe desperaret, ne que Malatesta constantibus usque adeo ciuibus, de felici rerum exitu dubitare uideretur. Nam huic tanta cum singulari diligentia ordinata dispositaque erant pro mœni-
D bus ueterum militum præsidia, ut neque uim hostium ab ulla parte, si murum tormentis aggrederentur, extimescendam prædicaret; neque intus ullam tumultus procellam oriri posse arbitraretur; postquàm milites & armata iuuentus mutua præsidii spe (uti oporteret) in officio religiosè continerentur; summa nanque magistratuum prouidentia, neque esculenta in foro uenalia deerant; nec quicquam aliud frustra à milite desiderari poterat, quando certa quæstorum fide, ad diem singulis cohortibus stipendia prouenirent; omnisque uel iurgii uel contentionis materia subitò tolleretur seueritate Zanobii Bartholini, & Raphaëlis Hieronymi, qui cum authoritate summi imperii per urbem uolitantes, & miram in foris & compitis tranquillitatem adapertis tabernis, nec intermissis usquam tribunalium officiis, summæ securitatis & pacis ocium repræsentabant. Aurantius autem præter copias Germanorum & Hispanorum, quæ erant uetu-
E state stipendiorum & longa exercitatione firmissimæ, acciuerat sibi nobilissimos quosque ac fortissimos Italicæ disciplinæ proceres, quos ob id quòd plures secum traherent cohortes, uulgo Columellas appellabant. In his erant præter ipsos qui Romæ & in Apulia militassent Roscium sancti Secundi comitem, Petrum Aloysium Farnesium & Alexandrum Vitellium, plerique alii, inter quos eminebant Romani sanguinis Ioannes Baptista Sabellus, Martius Columna, eiusque gentilis Camillus Mutio uiro forti genitus; atque item Pyrrhus Stipicianus, & Scalengus Astensis, præterea Braccius & Sfortia Baleoni fratres, peculiari odio Malatestæ infensi, & secundum hos Andreas Castalius Neapolitanus, & qui postea non serò applicuit Fabritius Maramaldus, & uetus dux Ioannes Saxatellus è Togata Gallia eum ualidis copiis accersitus, iussuque Pontificis Ra-

mazottus cum armata multitudine militum, clientiumque suorum. Nam apud monta- A
nos homines uir factiosus ab antiqua nominis authoritate plurimum ualebat; ex Apœnninoque in Mugellanum agrum descenderat, & interceptis commeatibus magna Florentinis detrimenta afferebat; obsiderique urbs cœpta cis Arnum existimari poterat, quoniam è Bononia Felicis Vitembergi legiones, & Hispanorum tironum cohortes à Mutina transuersis Apœnini iugis prope diem descensuræ, & diuersa ab Aurantio intercedente Arno flumine, castra facturæ dicerentur. Italici generis milites, qui his quos diximus Columellis parebant, supra uiginti milia peditum summam efficere putabantur. Veteres Germani & Hispani sexdecim milium ferè numerum implebant, præter eos quos Felix adducebat, & tirones Hispanos, qui Petro Velleio Geuara duce nondum aduenerant, sic ut uera æstimatione ad non dubium omen diuturni belli, lon- B
gissimæque obsidionis, utrinque uires uictoriæque spes æquatæ censerentur. Quandoquidem Florentinos non pro libertate tantum, sed pro gloria ciuitatis, Etruscique imperii dignitate, ab omnibus sociis desertos, oppugnatosque ab inuictis gentibus, summisque principibus, arma induisse minime pœniteret; & unicam ueræ constantiæ laudem spectantes, quicquid uel iniqua belli sors afferret, tam æquis quàm indomitis animis laturi uiderentur.

A PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXVIII.

RAEPOTENTIS nobilissimæque ciuitatis cōstantiam, quum inauspicatæ libertatis noua iura defenderet, ingentique animorum pertinacia antiquissimarum gentium gloriam æmularetur, armis fameque perdomitam narraturum, tantisper respirare, &
B priores spiritus resumere non puduit, dum instituti ordinis seriem sequutus, ea quæ distulimus, seruato temporis tenore, suo loco referantur. Operæ itaque pretium duxi seruiendum historiæ, ut non intercisa dissipatis membris, sed per partes inter se non absurdè coniunctas, integra legentibus proponatur. Quo fit ut promissi memor ad Solymanum me conuertam, qui ab obsidione Viennæ inglorius discesserat. Sed priusquàm hæc dicere aggrediamur, opportunum esse arbitror, ut rerum in Pannonia gestarum successum, paulò altius repetamus, scilicet ut boni mortales, quibus de causis cum Solymano contractum sit bellum, liquidissimè cognoscant, & hinc quoque Christiani reges, quantum nobis hæc bellua ab immenso eius imperio, expeditisque opibus reformidanda sit repu
C tando, expendendóque pericula, consilium pro publica salute dignissimum aliquando suscipiant. Igitur Hungaris ad Mugacium trucidatis, & rege ipso ad fœdum interitum palustri lacuna submerso, uictor Solymanus Budam rectà contendit. Vrbe, regiáque potitus, ad Danubium posuit castra, inuisitque regiam arcem, ita tamen ut in ea minime pernoctaret, quòd antiqua Othomannorum lege cautum sit, ut imperator nusquam muris, sed suæ tantum custodiæ munimentis confidat. Ibi ad eum delata sunt occisorum antistitum & procerum cruenta septem capita, quibus renidenti ore illusisse uisus est, quum purpurati ea singula ligneo in gradu collocata, simulanter honoris causa inclinata ceruice, & dextris ad pectus compositis nominatim salutarent, Papásque strenuos per iocum appellarent. Sed Solymanus graui fronte, quum singulorum nomina indica
D rentur, uehementer detestatus fuisse ferebatur, unum præ cæteris Ladislaum Salcanium Strigoniensem antistitem potentissimum, obiecto fœdæ auaritiæ probro, quòd is regem suum in tanta urgentis belli difficultate aurum mutuo deposcentem, quum multa pondera in eius thesauris laterent, adiuuare recusasset. Tomoreum porrò stolidæ temeritatis incusauit, quòd uir conficiendis sacris dicatus alienæ functionis munus arroganter usurpasset. Ex aduerso Franciscum Perenum Varadinensem antistitem, nobilissimi generis uirum, feræ prudentiæ nomine laudauit, quod imminentis publicæ cladis nequaquam falsus uates, in consilio non insulsè dixisse didicisset, quum Tomoreus de committenda pugna importunè decerneret, postquàm eius fatali sententiæ obsisti non posset, se prouidere quid cucullatus imperator postridie esset facturus. Eum namque tan
E to ausu nihil omnino aptius præstaturum, quàm ut celeberrimum diem Christiani calendarii fastis insereret, à cæde triginta milium Hungarorum martyrum, pro tuenda religione à barbaris iniquissima prælii conditione concisorum. Eos enim Christiani martyres uocant, qui pietatis causa pugnantes, ultro egregiæ morti se deuouent. Reliquos tirones audaculos appellauit, & in his præsertim Georgium Sepusium, Transyluaniæ præfecti germanum fratrem, & multa canicie senium præferentem, Ambrosium Sercanum, nobilitate generis, opibus & dignitate illustrem. Quum uerò ei Ludouici & Mariæ uxoris simulacra ostenderentur, generoso ore dixit, se adolescentis regis calamitatem misereri, qui usque adeo male sobrios in re grauissima consiliarios nactus, pugnam absurda ratione committere properasset: & se non ea de causa ut ei adimeret regnum, sed ut acceptas ab Hungaris contumelias ultore gladio uindicaret, in Pannoniam uenisse affirmaret. Propterea si pugnæ discrimen euasisset, proculdubio certa tri-

buti conditione imposita ei Pannoniæ regnum redditurum, quando non sua sed aliena culpa cladem accepisset, & sibi gloriæ futurum testaretur, si Sigismundi regis socii sui fratre genitum, & tantis Austrianæ clarissimæ domui affinitatibus coniunctum conseruaret, tanta clementissimi sermonis magnitudine disserens, ut hæc animi sui decreta Mariæ reginæ, quæ Buda Posonium belli metu profugerat, enunciari iuberet: sicuti nos ab his qui interfuerunt accepimus, quod profectò pro falso de barbari regis æquitate humanitateque dictum uideri posset, nisi præclaro testimonio ingentis suæ liberalitatis paulo pòst Ioanni Sepusio, nequaquam regia stirpe nato, & tum etiam hostilis animi speciem retinenti, id Pannoniæ regnum, uel nullis præeuntibus meritis, dono dedisset. Exinde æneas statuas tres prisci artificii sustulit, quæ in uestibulis regiæ à rege Matthia Coruino, omnis uirtutis atque elegantiæ studioso, constitutæ fuerant. Hæ clauigeri Herculis, citharœdique Apollinis, & pharetratæ Dianæ formas referebant, quas pro tropæo Pannonicæ uictoriæ monumentum Bizantii in Hippodromo collocari iussit. Abduxit etiam tria inusitatæ magnitudinis, operosique artificii tormenta, quum passim ad ornamentum insignia & literæ argento scalptoria arte æri incluso essent admiranda, quæ Illyricæ Bosnæ regis fuisse dicebantur, in expugnatione Sciabatii oppidi ad Sauum capta, atque item æneas aliquot striati operis columnas, quæ portarum epistylia sustinebant. Moratus est ad Budam dies fermè uiginti, quo spatio innatæ suæ genti sæuitiæ indulsit, nam diuersa in proximas prouincias equitum agmina prædatum sunt emissa, quibus hinc ad Giauarinum usque, illinc ad Tibiscum amnem regio omnis improuisa atque horribili populatione ita uastata est, ut supra centum & quinquaginta hominum milia omnis ætatis & sexus, aut gladio cæsa, aut in seruitutem adducta referantur, quas prædatorias manus postquam redeuntes in castra recepit, eodem quo uenerat itinere Byzantium est reuersus. Hisdem uerò diebus Ioannes Sepusius è Transyluania eductis copiis, ut regi opem ferret, serò in Pannoniam uenit, non obscurè regis morte, & magno suo commodo lætatus, aspirare namque cœpit ad Pannonici regni fastigium, quando ipse nulla extante regia prole, inter Hungaros proceres esset clarissimus, & propter uictoriam quondam de agrestibus, Georgióque Secalo Bornomissa collega partam bellica laude illustris haberetur. Itaque Ioannes ualido prudentique ingenio uir erectus in spem potiundi regni, singulos proceres diligenter prehensare cœpit, obtestarique ne proximis comitiis Hungarici nominis decus prodere uellent, si uetustissimæ dignitatis imperium ad externæ atque inimicæ gentis nomen traduci paterentur. Debere Hungaros probè meminisse quantas clades superioribus tempestatibus acceperint, quum alieni externique sanguinis reges sibi accerserent, & aduersus Turcas inauspicata eorum signa sequerentur, satis præclaro documento esse debere superiorum temporum calamitates, quas uel Sigismundus Bohemus, uel superior Ladislaus Sarmata ad Nicopolim semel, atque iterum ad Columbatium, & ad Varnam demum infeliciter cum hoste barbaro dimicantes Pannoniis importarint, quando ea detrimenta, quæ uel longa Ladislai ignauia, uel hac dudum infelicis filii temeritate subiimus, memorare dispudeat, sub quo militaris disciplina, gloriaque Hunnicæ uirtutis penè tota interiisse credi potest. Superesse profectò proceres Pannonici sanguinis, & antiquæ, ideoque imperio dignissimæ stirpis, qui generosos spiritus gerant, atque animos restituendæ publicæ dignitati, & tuendo regno pares in hoc publico luctu consilia fortia atque arma expedita inuictis animis proferant, inter quos usque adeo demissi uel hebetis ingenii numerari nolim, uel si me nonnulli clariores, honore natalium atque opibus antecedere uideantur, ut me regendo regno, administrandóque bello quemquam uirtute aut Fortuna meliorem fore confitear, satis namque fortem atque animi uirtute pernobilem præstabo regem, si ab hac certa fidelis animi propensione, suffragio uestro dignus existimabor. Hac uia ingressus multum rogando satagendóque Ioannes multorum studia promeruit, eóque facilius quod Stephanus Bator procerum clarissimus, ad Ferdinandum paulò ante in Bohemiam contendisset, & Ferdinandus apud Bohemos indictis comitiis uehementer esset occupatus, quibus primatum & popularium præoccupatis uoluntatibus

A tibus rex erat appellandus. Per eos dies Hungari celebrandis regiis exequiis animos
intenderunt, quum Ludouici integrum cadauer Cetrifchi armigeri indicio repertum,
& è Mugaciana palude ad Albam regalem fuisset relatum. Dictis namque solennibus
inferiis, insigni pompa apparatúque tumulatum est, apud ea sepulchra quibus superiores
reges condi consueuerant. Exinde exequiis ritè confectis, Rhacos est indictum, id
est comitiale concilium armatæ multitudinis, cuius authoritate acclamationeque ex
uetere legis instituto Pannoniæ reges creantur. Eius autem Rhacos is fuit exitus, ut Ioannes,
quum neminem in publico luctu competitorem habiturus uideretur, quando ne
mo uel clarissimus candidati nomen profiteri auderet, magno omnium applausu rex
appellaretur, præstóque ei maturè adfuit Petrus Perenus, in cuius custodia, uetustissi-
B ma ex rudi auro Hungarici regni corona seruabatur, qua solenni cerimonia legitimi re
ges coronari soliti sunt. Ea Stephani primi Pannoniæ regis fuisse traditur, seruatúrque
in arce Vicegradensi antiquissimorum procerum, more per manus tradito seruatóque.
Atque ita Ioannes ritè coronatus consacratusque est, de manu Pauli antistitis, qui in lo-
cum Ladislai Salcani Strigoniæ antistes fuerat suffectus, & Stephani Brodarici præsulis
Vaciensis, quem propter eruditi ingenii uim, & dexteritatem in omni rerum actione
singularem, epistolarum scriniique regii magistrum effecit. Americum uerò Cibacchum
in præfectura Transyluaniæ Vaynodam sibi constituit, qui Varadinensi etiam
præsulatu interfecti ad Mugacium Pereni loco, dudum fuerat exornatus. Regi autem
creando ex ordine militarium procerum, mirificè fauerunt hi, quos è Transyluania ala
C rum præfectos adduxerat, uiros bello paceque præstantes. In his eminebant Hungarico
sanguine progeniti Stephanus Verbetius, qui Romæ apud Leonem legatus fuerat,
& Paulus Artandus, atque item Gregorius Peschenius, & Nicolaus Glessa, Ianusque
Docia. Per hunc modum, dum nouus rex firmandis imperii uiribus, asciscendísque sibi
& promerendis proceribus liberaliter atque humaniter studet, Ferdinandum Hungarici
imperii æmulum in Bohemia regem creatum did cir. Is ex uetere controuersia eius
litis, quæ agitata fuerat inter Matthiam Coruinum & Federicum Cæsarem proauum,
præclara hæreditaris iura proferebat, ducta scilicet à Ladislai morte, qui in Bohemia in
ipsa nuptiarum celebritate, ueneno sublatus ferebatur, ambitione malignitateq. Georgii
Poggibratii, qui Bohemiæ affectans regnum id paulo pòst occupauit, uidebaturque
D aduenisse tempus, quo Ferdinandus Bohemico auctus regno, & Caroli fratris opibus
subnixus, nec oblitus sui iuris, Pannoniam non iniqua ratione repeteret, Austriano sanguini,
ideoque sibi ab Alberti principis memoria debitam. Neque Ferdinando præter
Austrianas & Germanicas uires, quorundam Pãnoniæ procerum studia deerant, quum
apud eum essenr semitransfugæ turbulentique homines, nouarum rerum cupidi, &
quo facile impelli poterant liuore corrupti, inuidentesque prorsus Ioanni Hungarici
diadematis decus, tanquam præcipitatis comitiis tumultuarioque fauore imperitæ mul
titudinis, ipso dignioribus ereptum. Nam præter Batorem, cui petendi adipiscendique
regni prærogatiua optimo iure obuenire posse dicebatur, eminebant & alii pari prope
nobilitate, & bellica uirtute illustres, Valentinus Turaccus, Stephanus Maylatus, Ianus
Sala, Gaspar Seredius, Balthasar Pamphilus, & Ferentius Gnarus. His accesserat Paulus
E Bachithius, genere Triballus, uir eximiè bello fortis, qui apud Turcas Mahometanis
initiatus sacris, ex necessitate fugiendæ seruitutis ad nostros redierat, renouatoque baptismate
Christiano ritu fuerat expiatus, & Mugaciano prælio intactus euaserat. Horum
omnium hortatu Ferdinandus suopte ingenio repetendi sui iuris auidus, confisúsque
Bohemorum auxiliis & Noricis copiis, quibus accedebant è Rhetia superiore cohortes
euocatæ, & satis magnus è Stiria, Carinthiaque leuis armaturæ equitatus, Budam
recta perrexit: cuius aduentu grauiter permotus Ioannes, ut qui rerum omnium difficultatibus
erat circumuentus, nec satis haberet copiarum, quibus agnoscere stabilireque
noui regni opes posset, atque infirmissima apud se partim metu, partim leuitate gentis
studia fore prospiceret, nequaquam hostem Budæ expectandum esse constituit, hortatusque
duces suos, ut cedenti, & aduersis infestæ Fortunæ flatibus uela dare coacto adess

se uellent, cum his copiis quas adduxerat, & quas demum conscripserat, Pestum traiecit, A
atque inde nusquam consistere ausus iustis confectis itineribus, superato Tibisco, ad To
caium castra fecit. Id erat munitum castellum, in ulteriore ripa positum. Eius discessu
cognito Ferdinandus sine uulnere Buda potitus est, ubi aliquandiu permansit, consultatumque est, an aufugiens hostis esset persequendus. Eorum autem sententia uicit, qui
perterritum hostem priusquam auxilia compararet, aut noua consilia susciperet, adhibita celeritate consequendum censebant. Itaque Ferdinandus his maximè ducibus quos
memorauimus omnes copias commisit, qui continuatis itineribus quanta festinatione
equorum lassitudo pateretur, & pedites gradum intendere poterant, ad Tibiscum peruenerunt, & nauigiis quæ carris aduexerant connexis, contabulatoque ponte Tibiscum
superantes, explicatis uexillis ad Tocaium ubi Ioannis erant castra instructa acie perue B
nerunt. Quo hostium superuentu perculsus Ioannes, communicata cum ducibus eius
periculi difficultate, consilium capit sibi necessarium potius quàm decorum. Suadebant
enim duces promptissimis animis pugnam poscentes, contemptis ferè hostibus, ut ipse
paululum acie excederet, amoueretque se periculo, & si ita iniquior prælii sors ferret, se
se incolumem secundis Fortunæ casibus reseruaret, ipsos namq. quod turpissimum sit
Hungaris ad arma natis oblatum ab hoste prælium detrectare, inuictis atque in domitis
animis aduersus transfugas constantissimè pugnaturos. Eminebat inter duces Ferentius
Bodo singularis uirtutis & fidei dux uetus, cui rex præcipuum militiæ sceptrum atque
uexillum de manu tradiderat. Is summa peritia pro numero genereque militum aciem
instruxit, in medio ipse constitit cum Hungaris, cornua Transyluanorum copiæ tenuerunt. In Austriana autem acie Valentinus mediam pariter aciem cum Hungaris tenuit C
ubi erat uexillum, duas medio agmini cohærentes brachiorum instar firmauerunt, hinc
Stirianæ, illinc Noricæ equitum alæ. Sed Paulus Bachithius ex Turcica disciplina astu
& insidiis uti solitus, cnm globo Vsaronum, qui sunt leuis armaturæ equites, latrociniis
assueti, remotiore in loco struendis insidiis idoneo contra læuum hostium cornu consedit, ita ut ex occasione successus qua parte oporteret in hostem impetum facturus uideretur. Tum uerò militum animis non multa ducum cohortatione ad pugnam accensis,
minora utrinq. tormenta currulia, quæ gallinacei oui magnitudine pilam euomebant,
displosa sunt: paruo quidem detrimento, quum procurrere & manum conserere simul
turmæ properarent, alternis utrinque cornibus alæ pulsæ profligatæque sunt, nam Stiriani equites Transyluanorum uim non diu tulerunt: quum in altera parte Noricus D
equitatus cataphractus, nouas & collectitias Bodonis copias in læuo cornu prostrauisset. Eodemque tempore ab utraque media acie paribus Hungarorum animis atque artibus contractum est certamen, usque adeo acriter inuehendo procursandoque, ut nusquam antea uehementius & pertinacius dimicatum fuisse appareret. Sed nouo cataphractorum impetu qui pulso dextro cornu in hostium latus ruebant, tota Bodonis
acies uel egregiè resistens fortissimeque dimicans, loco pulsa perturbataque est, eo qui
dem euentu, ut ipse Bodo imperator, qui uexillum seruare reparareque aciem aliquandiu fuerat conatus, incumbente Paulo Bachithio ab Vsaronibus caperetur, & reliqui
duces desperatis rebus profugerent, non multaque cæde edita tormenta ad unum
omnia, uexillaque in potestatem hostium deuenirent. Quum rex ipse conspecta suorum strage, periculo ingenti fugæ cursu se eriperet ad ipsos Sarmatiæ fines, uictores, uti E
oportebat, in Transyluaniam penetrarunt, quibus populis nullo negocio in ditionem
acceptis, uniuersa prouincia ad authoritatem Ferdinandi regis se contulit, Bodonem
porrò cum reliquis nobilioribus captiuis atque uexillis ad Ferdinandum miserunt. Cæterum Bodo quum uel proposita libertate flecti non posset, ut sacramentum Ioanni dictum uiolaret, & contra eum militaret, ab clementissimo alioqui rege in tenebricosum
carcerem nouæ ciuitatis relegatus est, atque ibi aliquanto post pedore cousumptus, miser fato suo concessit. Nec multo pòst Ferdinandus inclinantibus in eum Hungaris ferè omnibus, ex usu uictoriæ rex est acclamatus, atque eadem uetere aurea corona, quam
idem Perenus uir incertæ fidei, ideoque facile ad officium rediens detulerat, cum Anna
uxore

A uxore quæ Ludouici regis erat soror, insignitus est, celebratis eius solennis pompæ ceri moniis apud Albam regalem. Exinde Ferdinandus utriusque regni rara felicitate com pos factus, in Bohemiam rediit, præsidesque qui Pannoniæ regnum administrarent, delegit, Hi fuere Stephanus Bator, qui cum summa potestate Prorex est creatus, cui collega addebatur Paulus Strigoniensis antistes, qui & ipse à Ioãne defecerat. Berethsaxium autem epistolarum magistrum fecit. Alexium uerò Tursonem Morauæ gentis, cuius soror Petro Pereno nupserat, ærario præfecit. At Ioannes usque adeo acerbe mulctatus à Fortuna, ad Hieronymum Laschum profugit, uirum inter Sarmatas ab illustri nobilitate, eruditæque uirtutis nomine clarissimum. Is tanti hospitis occasione lætus nihil antiquius babuit, quàm ut regem in eas amissi regni calamitates præcipitatum accuratissi-
B mè atque humanissimè recrearet, polliceretur que ei in spem recuperandæ dignitatis opes suas, quæ non erant mediocres, & quod rediuiuæ felicitatis interfuit, ingenium suum in omni actione humanarum rerum ualde mirificum. Non erat ingrata Sigismundo regi ea Laschi erga regem hospitalitatis liberalitas, quanquam ne Ferdinandum offenderet amicitia atque affinitate sibi coniunctum ingenuè clientis officium dissimulare uideretur, uel ob id quod antea ipsius Ioannis Sepusiani tum reguli germana soror in matrimonio regio fuisset. Qua de causa fiebat ut Laschus nihil tenerioris officii in percolendo hospite prætermitteret, nec tamen Sigismundi regis existimatio læderetur. Quum uerò multum inter se colloquendo deliberandoque, integrum ferè mensem absumpsissent, Laschus excelso solertique ingenio grauissimarum rerum consilia agitare
C atque aptè terminare solitus, postremò ad id unum descendit. ut ab uno tantum Solymano maturam opem afflictis & perditis rebus sperandam censeret, arbitrareturque generosissimum eundem & longè maximum regem, supplicis & eiecti preces minimè neglecturum, si ipso miserante subleuanteqne restitutus foret ex tanto beneficio se clientem factum ex authoritate Othomannici nominis regnaturnm profiteretur. Intelligebat siquidem Laschus à tanto elatissimique animi Imperatore, non regna qnæ illi abnnde superessent, nec facile enumerari possent, postquam magnam orbis terrarum partem imperio complecteretur, sed magnificentissimæ laudis gloriam peti, qua præinsita oriẽtis regum animis uanitate, eum impensè oblectari didicisset. Hoc erat consilium, ut usu apparuit, Ioanni maximè salutare atque honestissimum, si expulsi atque exulantis con-
D ditionem respiceres, sed in causa Christiana non obscurè nefarium, postquam priuati commodi nomine Resp. in longè maximum atque horribile discrimen adduceretur. Verum ægra mortalium mens quum de salute solicita parum speret, nulla unquam uel ancipitia, ideoque sæpe nocitura, remedia repudiat. Nec multo pòst decreto facto Laschus qui nominis sui famam præclaris operibus extendere cupiebat, legatione suscepta Byzantium contendit. Fama est Sigismundum non modo euntem non retentasse, sed iuuisse etiam diplomate, atque instruxisse eum literis, quibus tanquam ciuem familiaremque suum extraordinariæ & peculiaris legationis munus suscipientem, sibique carissimum, purpuratis & nonnullis Sarmatici etiam sanguinis qui in aula Solymani gratia ualebant, commendabat. Itaque Laschus emenso itinere ubi Byzantium peruenit, primum omnium allatis muneribus, quæ elegantia potiusquam pretio placitura grata-
E que præcipue uxoribus eorum futura non absurdè existimarat, purpuratorum non modo, sed Ianitorum etiam amicitiam promeruit: quando apud uenales barbaros nihil magis in pretio sit quàm simplex uel astuta liberalitas. Inter purpuratos qui Bassæ uocantur, eo tempore authoritate præstabant Luftebeius, in cuius matrimonio Solymani soror uisebatur, & Habraymus ex Acarnania Pargæ bumili nico natus, & cum Solymano à prima pueritia molliter educatus. Is Visir, hoc est purpuratorum princeps, euaserat, & quum teneret regium sigillum, cunctisque supplicibus libellis & epistolis subscribere consuesset, reliquos aulæ proceres bonoribus ualidos, ex peculiari, atque firmissima gratia, autboritate anteibat. Per hunc modum insinuatns & sæpius apud purpuratos sine interprete loquutus, quod Illyrica lingua omnibus ferè in aula esset familiaris, Ioannis regis causam egit, atque eum mirificè commendauit, nam salutato tantum Solymano

sub primum ipsius aduentum de negocio acturus ad purpuratos de more fuerat reie- A
ctus.Neque enim Solymanus uirum Christianum intra septa aulæ ad colloquium admittere consueuit.Petebat Laschus à Solymano,ut Ioannes Ferdinandi Austriæ principis iniuria,& quorundam Hungarorum perfidia regno pulsus,Pannoniæ rex, & Othomannici nominis beneficiarius appellaretur,ideoque Turcicis armis in regnum reduceretur,sicuti proprium esset Othomannicæ ditionis,postquam illud iure belli adiudicante Fortuna ab ea insigni uictoria Solymanus felici dextra uindicatis iniuriis,deuictisque hostibus sibi peperisset.Ioannem,qui commendatione uirtutis publico in concilio Hungarorum omnium legitimè rex fuerat appellatus,& ritè etiam ex antiqua regni formula coronatus,nunquam,si in clientelam tutelámque reciperetur reduceretur que , tanti beneficii memoriam animo depositurum,egregiaque fide gratissimi animi maiestatem B
Solymani perpetuo cultu ueneraturum,atque ea quæ imponeret tributa quotannis per soluendo,initæ clientelæ nomen cunctis gentibus declaraturum.Id uerò si Solymanus supplici concederet,tam ipsi honorificum,& ad beneficentiæ famam splendidissimum fore,quàm Ioanni utile uel decorum.Nam præterquàm quòd magnanimi reges beneficio dando potius quàm accipiendo Diis superis æquentur , etiam id Othomannis magnopere conducere constaret , ut Turcæ infirmo & beneficiario regi potius finitimi sint,quam Ferdinando qui à Bohemis rex ascitus,& Caroli fratris,cui Germani bellico si homines parent,opibus fretus,bellum inferre,quam in finibus pacem tueri malle existimari possit.Non ineptè siquidem cauendum esse Turcis,ut quæ sibi bellando parauerunt,iisdem armis defendant,nec quemquam supra cæteros potentia atque opibus au- C
geri sinant,aliquando etenim fieri posse,ut Carolus authoritate uirium amplissimus , in eamdem indicendi sacri belli causam reliquos principes trahat , & pro religione uti superiores Europæ reges fecerint amissa,omnino repetenda iudicet,cuius uiribus non facilè demum resisti posset.Hæc disertissimè dicta,quum Solymano ex occulta fenestella auscultanti à purpuratis referrentur,non magni negocii fuit imperatorem gloriæ potentiæque auidum eo perpulisse,ut Pãnonicum bellum rursus susciperet,& Ioannis preces ad animum admitteret,polliceretur que ex usu nouæ uictoriæ ea concessurum quæ postularet,modò fidem tueretur,& ingrati nomen maximè abhorrendum existimaret.
Interea Ferdinandus non temerè Pannoniæ regnum sibi graui ratione confirmandum existimans,neque alicunde uehementiorem,quàm à Turcis uim timens,pertentare Sol- D
ymani animum,atque eius amicitiam appetere constituit,ratus eam honesta conditione posse comparari,si quo iure ductus Pannoniæ regnum inuaserit, et cœperit,apud barbarum nequaquam abhorrentem à iusticiæ laude antiquæ suæ litis seriem explicaret,& se legitimum eius regni hæredem præclaris nostræ legis monumentis demonstraret.Existimabat enim Solymanum tot undique uictoriis auctum,& iam planè tot regna fastidientem,ueluti summa gloria contentum,pace parta aliquando conquieturum . Petebat autem hisdem conditionibus amicitiam atque inducias,quibus Ladislaus & Ludouicus filius per aliquot annos ab Othomannis regibus antea meruissent , & tum etiam Sigismundus Sarmatiæ rex pari induciarum tranquillitate eius amicitiæ beneficio frueretur.Itaque idoneum nactus hominem,qui hæc mandata Byzantium deferret, Ioannem Oberdanscum uirum Pannonium deligit,hunc iusto comitatu exornat,& muneribus,quæ purpuratis largiretur,decenter instruit.Sed ubi Oberdanscus emenso itinere E
Byzantium peruenit,Solymanus sua spe durior est inuentus,auersosque se penitus purpurati à mentione induciarum præbuerunt.Nam tametsi legatus humaniter à Solymano fuerat receptus,auditusque patientissimè in consessu purpuratorum facundè & diligenter causam egerat,in exitu tamen legationis,nihil plus quàm superbi atque insolentis decreti responsum tulit.Dixerat enim Solymanus alienum esse à maiorum institutis,eos in gratiam amicitiamq. recipere,qui Othomannico nomini iniurias intulissent; proinde Ferdinandum impudenter facere,qui alieni iuris regnum inuasisset,atque id retinere posse confideret,quando eius uetera iura planè inania quæ ostentaret recenti sua uictoria,Marteque iudice obliterata antiquataque fuerint.His de causis eum toto indu-
ciarum

A ciarum & amicitiæ munere indignum uideri,ſeque eo eſſe animo ut contumeliam quã acceperit,probè uindicandam ducat,indictoque bello rurſus ſibi Pannoniam omnino repetendam, tantis autem ſe copiis eam expeditionem ſuſcepturum, ut Ferdinandum uel intra Norici,Germaniæque fines ſit inuaſurus.Proinde ei omnem belli cladem pro induciis atque amicitia denunciaret,propereque Byzantio excedere maturaret. Cæterum Oberdanſcus ubi Viennam eſt reuerſus,quæ retulerat regiis præſidibus communicando, barbarorumque minas & maturum Solymani aduentum pronunciando, quum nemo Germanorum,ut ea crederet adduci poſſet,aliquandiu pro uaniſſimo nebulone habitus eſt.Quamobrem ut effugeret inuidiam uera prò falſis interpretantium, ad Ferdinandum peruolauit.Is tum erat apud Spiram Nemetum urbem ad ripam Rheni poſi
B tam,ubi petitioni ſuæ ſuffragatores comparabat,quòd ea inſtarent apud Germanos comitia,quibus ipſe coronato Carolo fratre Cæſar eſſet deſignandus. Is nuncius non mediocriter eum perculit,quòd eorum quæ diceret,& ſe facturum profiteretur hoſtis barbarus,non facile fidem fallere ſolitus, proculdubio euentura proſpiceret, alienoque tempore auxilia à Germanis petenda uiderentur,ſi tanto hoſti obuiam eundum,& Hungarorum ſaluti conſulendum foret, Carolo præſertim fratre Italicis implicito bellis, & rebus undique ad multam rei nummariæ inopiam redactis,qua una cogi milites & barbaris reſiſti poſſe iudicaret. Adulto uere,& læto iam gramine uirentibus campis,Solymanus nihil ab inſtituto conſilio repetendæ Pannoniæ diſcedit, magiſtris equitum imperat,ut copias omnes ad ſigna uocent.Europeis equitibus imperabat Habraymus,
C Aſiaticis autem Becrambeius:hic ad edictum ex Aſia copias in Europam traducit,ille aduocat Sanzacos omnes,qui ſunt prouinciarum præfecti. Ab his ex uetere diſciplina accerſuntur Subaſes,Vayuodæ & Flammurani,qui diſtinctarum alarum atque turmarum præfecti ſunt. Hi omnes indicto die, opportuno loco conueniunt,præcipueque apud Sophiam Triballorum urbem,quæ Europei magiſtri equitum certa ſedes eſt,ſicuti Aſiatici urbs Cuthea Galatiæ. Præmittuntur itaque uoluntarii equites, qui ſunt extraordinariæ militiæ,temporariique ſtipendii ex omnibus prouinciis,Transdanubianiſque præſertim,ad prædæ ſpem euocati,ideoque eorum lingua Achangi appellantur. Eorum ingens numerus eſſe conſueuit,ut pote qui ſupra quinquaginta milium numerum impleant:reguntur autem imperio peculiaris præfecti, qui ex antiquiſſima Turca-
D rum familia,uti uirtus prouehit ex uetere prærogatiua deligitur. Is tum erat Acomathes Michaloglis,qui anteire magiſtri equitum agmina,& primus in hoſtilem regionẽ irrumpere,& latè prædari,ferroque & incendio cuncta abſumere iubetur. Itaque Solymanus præeuntibus Europeis,& Acangis,Aſiaticis terga tuentibus,Hadrianopoli profectus,quintis decimis caſtris Belgradum peruenit,ſuperatoque Sauo Drauoque fluminibus iter rectà Budam extendit.Hiſdem ferme diebus quibus Solymanus Belgradum applicuit,Ioannes rex quanto maximè potuit honeſtiſſimo Hungarorum procerum comitatu ſeptus,ipſo Laſcho comite ad Solymanum uenit, ut honoris cauſa in gratiam clientelamque ſuſcipientem,præſens agnoſceret,tutelarem eius dextram oſcularetur, atque eum ut promiſſa præſtaret gratias agendo ueneraretur.Ille graui fronte,ſed ami-
E co obtutu parum ſe è puluino commouens,dextram ſuam fide uirtuteque præſtantem, ideoque ſemper ualituram apud eos quos in amicitiam reciperet,porrexit,teſtatus nihil ſibi optatius & melius à maximo numine poſſe tribui,quam ut miſeros ab ipſius præſertim hoſtibus iniqua & indigna perpeſſos ſubleuare poſſet.Proinde bono animo eſſe uellet,cũcta enim quæ ultore gladio eo bello de hoſtibus pararet,liberali animi decreto ei protinus eſſe conceſſurum.In conciliando autem Solymano Ioannes Habraymi Baſſæ efficaci ſtudio profecit,quem antea per Laſchum Byzantii ita precibus atque muneribus præoccupato eius animo,ſibi beneuolum amicumque parauerat, ut regiæ cauſæ patrocinium facile ſuſciperet,Aloyſio Gritto præſertim internuncio felicique auſpice. Is enim caſtra ſequebatur,& uti erat Andreæ Venetorum principis filius,ideoque præclara eius nominis commendatione inſignis,& omnis elegantiæ peritus, ab intimo conuictu ſecretioreque conſuetudine familiaris,tanta ualebat gratia,ut Habraymum ab oc

culto quodam sydere Solymani genio non obscurè imperantem, eò quò ueller facile A perduceret. Grittum si quidem Bizantii natum atque educatum, ideoque Turcicæ usque ad admirabilem facundiam peritum linguæ, generosi mores, & domestici apparatus splendor, summaque in omni re, agnoscendisque præsertim, & peritè æstimandis gemmis, quarum mangones domi aleret, mirabiliter commendabant, usque adeo ut in eius hortos, quos apud Peram habebat, ex Italica disciplina cultissimos, Solymanus ipse oblectationis causa ab Habraymo perduceretur, atque eo secessu iocundis sermonibus, tenerioris amicitiæ gratiam aucuparet, inde magno quæstu uectigalibus atque portoriis præficeretur. Aduentantis Solymani fama, rectaque Budam ire pergentis, Budenses metu perculsi, fermè omnes urbe profugerunt, & in proximas urbes, pars Strigonium, pars Albam regalem, alii Possonium demigrant. Itaque uacua penè potitur Buda, & arcem, quæ Germanico præsidio tenebatur, oppugnari iubet. Turcæ perfectis per cuniculos subterraneis operibus, uectibus & dolabris, ima turrium fundamenta subruere conantur, ut suppositis ignibus arcem exscindant. Quibus barbarorum operibus territi Germani, quòd paribus cuniculis ex disciplina obuiam ire nequirent, nec tormentis se se defendere possent, & imminentis excidii propinquum iam discrimen præsentirent, de deditione signa proferre, & cum barbaris colloqui cœperunt, inter quos nonnulli erant Germanicæ periti linguæ. Præerat arci Thomas Nadastus inter Hungaros nobilitate genitis, eruditique ingenii dotibus illustris. Is uti debebat egregiè fortis custos, milites cum hostibus colloqui uetat, & in hostes tormenta conuerti & dirigi iubet, ignauiæ simul atque perfidiæ eos arguit, comminaturque eis pœnam fœdi supplicii, nisi extrema quæque oppugnationis pericula sustinenda censeant, & decus Germanici nominis, Ferdinandique præsertim, à quo stipendia acceperint, atque opima præmia expectare possent, constantissimè tueantur. Sed iam sulphureus uapor succensi in cuniculis tormentarii pulueris, ad nares Germanorum permeabat, & ex discurrentium spectantium que Turcarum habitu, non obscura concauatæ mox turris indicia deprehendebantur, quo ingentis periculi metu adducti rursus ad idem deditionis consilium redeunt, quòd præsentis uel maturæ iam cladis pauorem altè conceptum, nullus uel teterrimæ pœnæ metus, aut admissi flagitii pudor, aut custodis amplissimi uiri reuerentia superarent. Itaque quum Nadastum minaci fronte uociferantem in sententiam decretæ deditionis adducere non possent, eum comprehendunt, uinculaque iniiciunt, ne resistere, aut hiscere D queat, conspirantes cum hoste saluis rebus pacisci cuntur. Id ratum habuit Solymanus. Cæterum quum eius præsidii milites, qui erant ferè septingenti ex conditione incolumes, sarcinisque suis onusti in Possonium abirent, & Ianizeri occupata arce Nadastum solutum uinculis pariter dimissuri essent, Solymanus de militum perfidia, probitateque Nadasti certior factus, quo nefario flagitio contaminatos sua lenitate indignos putaret, ut alienæ perfidiæ scelus ulcisceretur, Ianizeris ad unum trucidandos obiecit, Nadastum uerò ipsum stipendio inuitatum, idque renuentem humaniter dimisit: ipsius etiam Ioannis regis commendatione adiutus, quanquam soror eius esset in matrimonio Stephani Maylati desertoris primò, & mox atrocissimi sui hostis. Id sæuæ cædis facinus immani imperatoris iussu non iure modò, sed ad laudem etiam ueræ uirtutis atque iusti- E ciæ patratum uideri uolebant barbari, qui sacramentum militiæ nullo uel præsentis metu mortis uiolandum censebant, quod fortasse æquum existimari posset, nisi atrox atq. perpetuum barbari hostis in nostras gentes odium, si iusta humanitatis iura æstimentur, eleuaret penitus, & euerteret. Cur enim Germani qui beneficio ipsius peccauissent, & diplomata concessa libertatis obtinuissent, usque adeo crudeli nece mulctandi uideri potuerint, quum ipse Solymanus in ea alienæ perfidiæ causa propriam abruptæ fidei notam subiret, & quam quærebat iusticiæ laudem tam crudeli quàm turpi sententia præuerteret. Exinde Solymanus eo consilio ut Viénam duceret, castra mouens, ex itinere Altaburgum oppidum Bohemico custoditum præsidio admotis copiis adortus, uel impigrè Bohemis aliquandiu propugnantibus, sed mox cadente ipsorum duce, concepto graui metu murum deserentibus, expugnauit, interfectis ferè ad unum Bohemis

A hemis. Ab Altaburgo Acanges uersus urbem Quinque ecclesias uocatam prædatum dimisit, qui intercepta ingenti omnis generis hominum præda, nemine usquam resistente præteruecti Viennam, luctuosas ad Linzium usque excursiones fecerunt, ita ut passim atrocibus incendiis ædificia conflagrarent, & magnus Viennensibus incuteretur timor. His barbarorum præcursionibus antea prouisis Ferdinandus graui incensus cura, quas potuerat euocare & cogere copias, intra Viennam contulerat, & maioribus cogendis præsidiis implorabundus opem, singulos regulos singulasque ciuitates adiens uolitabat, qua iu re aliquanto quàm pericula postulabant, segniores Germanos reperiebat, ideoque etiam tardius quæ uellet conficiebat, quoniam celeritate Solymani præ occupatus fuisse diceretur, in oreque omnium esset Oberdanscus, qui tanquam non falsus uates probo ore quæ à barbaro imperatore dicta fuerant, non serò futura prænun-
B ciasset, & Viennenses uanitatis & incredulitatis suæ pœniteret, & tum feruidissimè quæ opus erant pro tuendæ salute munimenta circa urbem præpararent. Paucis autem diebus secundum amissæ Budæ famam circiter uigintimilia peditum & equitum Viennam confluxere, quibus præstantissimi præerant duces, inter quos eminebant Philippus Palatinus, Nicolaus Salma, qui Ticinensi prælio in quo rex Galliæ captus est inclaruerat; & secundum eum Gulielmus Rocandulphus regiæ aulæ magister Italicis clarus bellis; & Ioannes Cazianer uir pugnax natione semi Illiricus, cui postea Viennæ præfectura obtigit, & secundum hos Nicolaus Turrianus, Ioannes Hardecus, Leonardus Velsius; & Hector Raynsachus, inter Germanicos proceres cum genere, tum bellica laude illu-
C stres. Ab his præparata sunt ænea circiter centum curulia tormenta, præter minora. Hæc erant ferè trecenta, quæ pilam plumbeam infra anserini oui magnitudinem ferrent, & pro corona mœnium iuxta pinnas, earumque fenestellas in canteriis disponebantur. Circiter idus Septembres Solymanus Viennam peruenit, aliquanto tardius quàm speraret, quòd eius cursum toto ferè itinere propter plenos & creberrimos eius æstatis imbres, amnes inflati multis in locis alueorum marginibus superatis inundantes, retardassent, ob idque Danubius se ipso largior atque turgidior, minus idoneam aut tutam nauigationem subeuntibus tot nauigiis, onerariisque præsertim lintribus, præberet. Igitur Solymanus quinis castris diuerso atque opportuno loco positis urbem circumplexus, tantam per omnes campos tabernaculorum multitudinem Viennensibus è sacra tur-
D re, quæ è media urbe excelsissima atque pulcherrima structura exurgit, prospectantibus ostendebat, ut octona undique suburbani agri millia passuum occupare censeretur. Habraymus montem ubi castellum est antiqui operis desertum præoccuparat, unde non interiecto magno uallis spatio totam urbem despicere posset, extra tamen tormenti iactum. Becrambeyus autem considebat contra Purgatoriam quam uocant portam, iuxta Sancti Vlderici templum. Tertia castra erant Michaloglis, quæ secundum accliuia montis ad templum sancti Viti latissimè extendebantur. Quarta erant posita ad Scotorum portam ad Danubii ripam pertinentem, qua in parte constitutæ fuerant Asaporum tuebæ, quibus admiscebantur ualidæ Ianizerorum cohortes, quæ repente erectis munitionibus prælongis sclopettis rem gerebant, nec quemquam in muro Viennensium consi-
E stere patiebantur; adeo nanque peritè glandes dirigebant ut pluteos perforarent, atq. his appositi milites sternerentur, & sedulo collimantes destinatò intra sagittarias fenestellas crebro glandes conicerent, & in statione pro corona consistere ausos uulnerarent, superfunderetur autem tanta sagittarum uis intra urbem, ut per regiones qui non essent galeati tanquam è cœlo decidentibus sagittis grauissimè ferirentur. Cæterum Solymanus ad diui Marci tēplum prætorii uexillum erexerat, septus hortorum lateritiis munitionibus, & per Asapos actis cuniculis mœnium fundamenta subruere, & dolabris & uectibus non uno in loco muros præcidere iubebat, nam quum muralibus careret tormentis, ad id oppugnationis genus uia rectior & potior uidebatur, uel ob id præsertim quòd magno Viennensium commodo accidit. Volfangus Hoder Possonio exiens cum iusto tormentorum apparatu expeditisque copiis subeuntem aduerso flumine Turcarum classem eo euentu aggressus fuerat, ut multa nauigia minora demer-

geret,& lintres aliquot magnos,quibus maiora tormenta ad oppugnationem mœnium subuehebantur, perforaret atque demergeret,& Turcæ amissis pluribus è numero sociorum naualium,multisque militibus qui classi præsidio impositi fuerant interfectis, insigni clade afficerentur,paucisque suorum amissis Volfangus Possonium uictor rediret.Reliqua tamen barbarorum classis ubi Viennam peruenit, primo impetu pontes omnes præcidit & diruit,nam Danubius paulo supra urbem in aliquot partes diductus paruas efficit insulas, quæ pontibus iunguntur,per quos Austriana uia in urbem dirigitur. Ea classis ita uersus arcem constitit, ut neque terra neque flumine aditus ullus liber aut tutus exituris uel ingressuris relinqueretur,& si armatorum cuneis effectis portis erumperent,facilè à barbarorum multitudine intra urbem cum detrimento retruderentur. Nam paulo antè Ioannis Ardechi equites uel egregiè pugnantes & splendidis muniti armis erumpere ausi, detrimento accepto, cum ab equitibus,tum à Ianizeris sclopettariis reliquisque sagittariis tanta perturbatione pulsi reiectique sunt,ut multis interfectis & uulneratis Volfangus signifer cum uexillo caperetur, qui non multo pòst à Solymano insigni donatus ueste ad suos remissus est, cum mandatis,ut ad deditionem præsidiarios milites simul & Viennenses ciues hortaretur. Ipsum enim si pertinacius resisterent, pro humanitate atque muneribus quæ offerebat, in omnem ætatem & sexum gladio sæuiturum. Sed ea erat omnium constantia,ut nihil tanta multitudine hostium terrerentur, & probè se mœnia defensuros confiderent, postquàm nulla hostibus esse muralia tormenta perspicerent,quibus facilè murus quati atque perfringi posset, nisi Volfangus è Possonio nauali prælio uictor aliquot inusitatæ magnitudinis tormenta demersisset.Neque enim quæ barbari aduexerant curulia tormenta campestribus potius præliis apta,quàm pulsandis diruendisque mœnibus idonea, nullam nisi in summa corona ad pinnas uim afferebant,uidebaturque peritis tot ducibus Germanorum Viennæ mœnia tanquam ab imperitis architectis antiquitus structa, ob id magnoperè inepta esse atque inualida ad sustinendam grauissimam tormentorum oppugnationem,quoniam rotunda & tãquam circino in orbem circunducto nulla extantioris prominentiæ propugnacula haberent,unde oppugnãtium hostium latera per obliquos pilarum ictus feriri possent.Nam neque antea Ferdinandus à quoquam finitimo uim timens,neque Viennenses qui multis annis hostem non uidissent, muniendæ urbi curam intenderant, ut pote qui nihil antea,uel admonente Oberdansco de barbarorum aduentu timuissent, uixque terrenam nequaquam densi aggeris munitionem, quæ idoneam propugnaculi haberet proiecturam erexerant, circa unam tantum Carinthiæ portam, aliis autem in locis ligneas extantis podii modo casulas protulerant, ut inde nihil ab hoste conspecti defensores grauioribus sclopettis rem gererent. Sed his falconum hostilium crebris ictibus deiectis & deturbatis, aut perpetua glandium minorum grandine terebratis, totus penè murus propugnatoribus nudabatur, tanta quoque fuit temporis exiguitas, ut duces uti oportebat ex gleba cespiteque, altiora intus munimenta erigere nequirent. Ibi enim de more constitui debebant maiora tormenta, nam magno numero imposita currubus suppetebant, quæ longissimè in hostium castra globos ferreos euibrarent, ita ut illorum nullus esset usus, quòd nullo alto stabilique propugnaculo collocari possent. Apparebat siquidem si in altiores aggeres educerẽtur,quos hodie propterea quòd emineant & excelsi sint caballerios uocamus,magna clade Turcarum castra posse affici,nam paulo antè duo Hispani Daualus & Aquileria tormentum mediocre quod mediam colubrinam uocant,in præalta mœnium parte,usitato ergatæ molimine funibus eduxerant, cuius ictibus aliquot hostium tabernacula prostrata fuisse spectabantur. Itaque omnis labor totaque spes subruendi muri apud Turcas posita erat in cuniculis, qui tribus in locis subter fundamenta mœnium ducebantur, quorum operum sonitum sedulò auscultantes Germani, & quo tenderent telluris commotæ pulsu certis (ut alibi diximus) plenorum aqua peluium, & tympanorum militarium instrumentis deprehendentes, paribus cuniculis occurrebant, quando necesse esset tympana solo apposita, uel ex minimo ter-

ræmotu

A ræmotu commota membrana palpitare; uasa autem pariter concussa tellure crispantem aquam ostendere. Ad hæc suspectis in partibus murum introrsus ingentium trabium tibicinibus effulciebant, ut casura extrorsus mœnia proruerent; uti tum accidit quum excitatis ab hoste cuniculorũ ignibus ad Carinthiam portam magna pars muri tremefacta, incolumi tamen turre hisceret, atque extra prolaberetur, Turcæ præpediti ruina & cófertim ingredi conati facilè ab armata Germanorũ phalange repellerentur. Nec multo pòst contra templum diuæ Claræ proruens murus binis hiatibus editis, sed his non omnino latis Turcæ ad irrumpendum inuitarentur, & quanquam propter angustias tenui cuneo intrarent, cruentum tamen, sed suo maximè sanguine, certamen cum Germanis eius stationis contraxerunt; tanta barbarorum audacia constantiaque nostrórum, ut protectæ splen-
B dentibus armis cohortes facilè inermem turbam hostium temerè proruentem, & cuspidibus sese ultro offerentem egregiè sustinerent, & quòd barbari essent numero impares, multos eorum confoderent, tergáque dare, & tumultuosè regredi multis cadentibus cogerent. Triduo pòst atrocissimè dimicatum est, quum pars muri iuxta Carinthiam portã non longè à priore mœnium ruina ita concidisset, ut Turcæ nostrorum phalanges in pomerio constitutas, paratasque ad pugnam excipiendam patente ruina conspicerent, adorirenturque ardentibus animis, & abiectis demum utrinque sclopettis & arcubus ad gladios incuruos & prælongos enses Germanicos, quos ambabus reguntur manibus, rem deducerent; quum eadem ratione qua Germani duces hortabundi phalangem promouerẽt, & Turcarum præfecti suos non uerbis modò feróque ululatu capessere pugnam, sed illa-
C tis uulneribus ad prælium compellerent. Certabatur omni genere telorum igneque missili; sic ut nusquam acrius & periculosius hoc seculo pugnatum fuisse diceretur. Ambustus est Othingus nobilis regulus, & nonnulli pariter è barbaris ordinum præfecti, quoniam Asapis & Ianizeris equites ipsi dimissis equis suisq. protecti scutis & incuruis armati gladiis equestribusque hastis audacissimè miscebantur. Ad extremum quum tribus horis esset pugnatum Turcæ insigni detrimento accepto per easdem ruinas extrorsus præcipites dati sunt. At Solymanus tot irritis & maximè cruentis suorum præliis permotus, supremum immanium uirium suarum conatum editurus, præfectos omnes aduocat, acerbissimis castigat uerbis, quòd partæ propè uictoriæ defuerint, ignauissiméque contra morem inuictæ gentis à limine semicaptæ urbis (quod pudeat uiros fortes) pedem retule-
D rint. Propterea confirmarent animos, & rursus ad renouandam pugnam corpora atque arma pararent, ne dedecus admitteretur. Se enim putare turpissimum incœpto abscedere. Proinde existimarent, aut egregiè in posterum diem expugnata urbe uincendum, aut ignominiosè pereundum. Ab hac atroci denunciatione postridie, qui fuit idibus Octobris, supremo conatu redintegrata est pugna usq. adeo terribilis, ut quum barbari agminatim per easdem ruinas in urbem irrumperent progrederenturque, & densatas horrentesque hastis nostrorum acies contemnerent, præeunte incredibili crepitantium sclopettorum procella, collato pede pugnaretur. Sed magno statim nostrorum commodo nonnulla maiora tormenta certis locis peritè disposita collibratáque in proruentes Turcas emissa sunt, tanta strage edita ut milites prodeuntium ducum imperiis & minis parere desinerent, & Turcico gladio interfici quàm Christianis tormentis
E sterni satius & melius arbitrarentur; atque eo modo finis Viennensium periculo est impositus, & insolentis tyranni pertinacia fracta est, non dubia cum laude Germanicæ uirtutis atque ignominia barbarorum. Postero die Solymanus sibi discedendum multis de causis iudicans, captiuos quosdam ornatos ueste serica, pecuniáque donatos in urbem remisit, ut ducibus Viennensium referrent, se non eo consilio obsessum oppugnatúmque Viennam uenisse, ut urbem caperet, sed peculiari de causa ut Ferdinandum hostem suum nancisceretur, quo cum de Pannoniæ possessione nobili prælio controuersiam finiret. Verùm postquàm eum Viennæ non esse, & in ulteriorem Germaniam abiisse didicerit, moturum inde castra, & ad quærendum persequendumque eum tanquam præcipuum hostem esse progressurum. Proinde ipsos rectè facturos si sese dederent. Quod si facerent, ipsum neque ingressurum urbem, & Viennenses præsidiariosq.

eorum incolumes saluis rebus seruaturum, donaturúmque perpetua immunitate. Hæc A Viennenses uti à barbaro propter desperatam urhis expugnationem prolata irriserunt, maximóque rerum discrimine liberatos confessi sunt. Nam postridie, qui fuit trigesimus dies obsidionis, Solymanus castra mouit, tribusque itineribus, & tribus maximis agminibus iter cœpit; nam Strigoniensi uia, atque item altera quæ ad Cranium Semilliricam regionem ducit, & tertia qua iter est in Bossinam digressum est; ita ut Habraymus ultimo loco regii agminis terga clauderet, & classis totis Danubii ripis omnes commeatus & reliquarum rerum facultates terrestri agmini suppeditaret. Verùm à tanti hostis discessu, lætitiam ingens perfudit luctus, quoniam supra sexaginta milia Germanorum capitum in seruitutem abducta ferebantur, ut magno Viennensium incommodo totus ager succi sis uitibus & frugiferis arboribus fœdè deformatus uideretur. Solymanus autem Ioãnem B Budæ regem constituit, beneficiariumque & amicum ex diplomate & solennibus codicillis appellauit, adiunxitque ei Grittum, ut ea pararent quæ confirmando regno opportuna uiderentur. Accidit autem (quod minimè prætermittendum uidetur) tametsi barbari laudem respiciat, ut Solymanus Ioannem in eius tabernaculum cum proceribus Hungaris admissum impensè rogaret, ut Paulo Strigoniensi & Petro Pereno clementer parcere, & in pristinum gratiæ locum recipere uellet. Nam Ioannes ab eorum ingeniis amicitiáque plurimum abhorrebat, quoniam illi fluxa fide sacramentique immemores idem quod sibi antea dum coronaretur officium Ferdinando præstitissent, tanquam desertores oblitique Hungarici sanguinis ad Germanos defecissent. Ad id clementiæ munus quum duriorem se ostenderet Ioannes, atque prædiceret eos propter ingenii leuitatẽ præ C clara malignitate cumulatam, nequaquam in fide permansuros, rursusque qua deficerent occasionem priore turpiorem inuenturos, Solymanus uocem paululum intendens non barbaro sed optimo rege dignissimam, an tibi, inquit, in hac uita melius atque honestius quicquam euenire posse putas, quam si ex tua clementia, qui tui sint hostes ingrati apud mortales euadant, hoc est æterno ignominiæ probro notati, quum in te sempiterna probi & clementis animi laus mansura sit? Nec multo pòst instantis iam hyemis frigora timens infesta iumentis, camelisque præsertim calidiore sub cœlo natis, iter cœpit ad Belgradum, atque inde in Thraciam est reuersus. Cuius discessus aliquanto maturior quàm sperassent homines, sicuti Cæsarem ingenti cura metúque liberauit, ita Florentinorum animos magnopere conturbasse uisus est, qui non ineptè sperauissent Cæsarem suo per- D motum periculo barbaris occursurum. Quid enim ineptius atque absurdius, quod ad existimationẽ eius pertineret, quàm proprias uires impia quadam obstinatione alieno atq. inuidioso implicasse bello, dum Noricus ureretur ager, & Ferdinandus frater nouo Pannoniæ regno pulsus, patrimonii sui dira incendia prospectaret, scilicet ut liberam ciuitatem, secus ac superiores Cæsares fecissent, urbes tyrannide oppressas liberare soliti, ad ueterem redigeret seruitutem? Quid porrò ignominiosius Pontifici accidere posse, quàm Cæsarem retentare, qui peculiare deflagranti patriæ suæ subsidium afferre deberet, suopte ingenio publici periculi causam generosa uoluntate, nisi sacrorum princeps religionis obliuisceretur, esset defensurus? Sed uel in deiectis tanta spe animis, nihilo secius uigebat illa pertinax uoluntas ut omnes pacis condiciones abnuerent, quæ specioso susceptæ libertatis nomini officere possent; nec tamen alicunde reperirent uel priuatis uel pu- E blicis consiliis, qua ratione diuturno resisti bello posset, postquàm deserti ab omnibus sociis, oppugnatique constantissimis duorum maximorum principum uiribus nihil de belli exitu dubitarent. Id uerò fiebat quòd in ciuitate populares dominarentur, imperiti homines, uti paulo ante uni tantum mercaturæ dediti; pe..is autem rerum, patritiisque præsertim & rectè sapientibus nullus esset in rep. locus; utpotè qui is tantum optimus ciuis existimaretur qui acerbissimè eos ciuium ordines, qui antea in administranda repub. ualuissent, proscinderet, & de Pontifice insolentius loqueretur; sicuti paulo ante intemperanter euenerat in publicis concionibus quas in templis facundissimi quidam iuuenes ad populum habuerant, ut iuuentutem ad capessendam institutæ urbanæ militiæ disciplinam, hortarentur, qua ciuitatis dignitas & publica omnium salus constaret. His autem orationibus

A bus singulari assensu atque omnium commendatione exceptis unum id maximè peteba
tur, ut Medicex familiæ dominatus probroso nomine tyrannidis appellarent, eorumque
ciuium ordines qui illius beneficia munerǽque sensissent, aut producti in curiam fuissent,
tanquam improbos adulatores, oblitosque publicæ dignitatis effusè criminarentur. Sed
unus ante alios Petrus Philippus Pandulphinus, præstanti quidem auo, sed uecordi patre
genitus, furioso quanquam erudito orationis genere, usq. adeo petulanter in Mediceum
nomen est inuectus, ut quum in templo Laurentiano Cosmi pietate atque opibus ædifica
to, ubi sunt Mediceæ gentis sepulchra concionaretur, ad abolendam tyrannicæ stirpis
memoriam templum illud decreto publico funditus euertendum diceret. Multo autem
æquioribus auribus auditus est apud sanctæ Crucis templum Baucius Caualcantes. Is mo
B deratæ & perelegantis eloquentiæ neruos intendens, quæ opus essent aptius persuaserat
quàm nonnulli alii qui maledicentiæ fræna laxauissent. In his fuerat præter Pandulphinũ
Aloysius Alamannus poëta Etruscus, qui multum ante nefariæ coniurationis in necem
Iulii Cardinalis susceptæ, quum complices capite pœnas dedissent, elapsus damnatusq. diu
exul in Gallia fuerat. His cohortationibus non iuuentus modò sed tota ciuitas hylarior
atque paratior ad tuendam libertatem reddebatur, ita ut eximium robur in urbana iuuẽ
tute esse putaretur, quæ splendidis armis & diuite cultu ornata sub singulis tribunorum
uexillis instructa prodibat, & uti dux eorum Stephanus Columna iussisset, militiæ mune
ra implebat. Certabatur enim quotidie, nec urbana iuuentus contineri poterat quin nete
ranis militibus, ubi periculum posceret, aut uirtus digna uero milite ostendi posset, auda-
C cissimè misceretur. Aurantius porrò totum urbis ambitum, qui est trans Arnum à Nico
lai porta ad Fridianam lunato circuitu complexus, ita diuersarum gentium castra castris
perductis munitionibus cõiunxerat, ut Florentinorum eruptiones perpetua statione mi
litum, & tormentis aptissimo loco collocatis facilè contemneret. Ita etiam fiebat, ut quic-
quid mœnium à media diui Georgii porta, quæ editiore urbis cliuo erecta est, Hispani
eruptiones hostium ex superioribus locis obseruarent, Itali uerò ad ortum solis usque ad
Roscianam uillam extenderentur, quæ excelso ædificio insignis cliuoq. imposita urbem
ab orientali latere trans Arnum prospectabat. Germani autem paulo remotius in ualle
circa Baroncelliam uillam constiterant, ubi erat forum rerum uenalium, & Aurantii præ
torium uisebatur. Nihil tamen Aurantius tentandum de oppugnatione & prolatis tormẽ
D tis usquam quassanda mœnia arbitrabatur, quòd murus admirabili structura firmissimus,
nisi longo labore, multoque sumptu atque periculo aperiri diruique posset, tot præsertim
propugnatoribus, qui audacia numeroque præstarent ad omnes hiatus hostilemque im-
petum occursuris. A Giramonte autem tumulo quem maioribus instruxerat tormentis,
eius munitionis frontem quam in Miniati templi horto erectam fuisse diximus, creberri-
mè quassandam susceperat. Nam ab ea substructione lignea altior suggestus à Malatesta
fuerat eductus; unde subiecta hostium castra uerberari poterant frequentibus pilis multa
cum pernicie commeantium militum. Nam ab ipsa etiam sacra turre quæ cuncta prospe-
ctabat, uno atque altero falcone peritè constituto à quodam Lupo Florentino qui turri
præerat, diligentissimè res gerebatur. Eam autem turrem demissis storiis duplicibus, den-
sissimisque culcitris & lanarum saccis circumquaq. munierat, ut immissas pilas crassa mol
E litie obiecta obtunderet & eluderet. Nam ab Aurantio maiora tormenta in Giramonte
constituta in turrem intentissimè dirigebantur, quæ causa fuit ut minutis præliis quotidie
certaretur, & multi uiri fortes interirent, in quibus fuerunt Bartholomæus è Fano For-
tunæ spectatæ uirtutis præfectus, & Iacobettus Corsus eximiæ promptitudinis centurio, è
Cæsarianis autem Cispa Pisanus & Bonifacius Parmensis. Vulnerati quoque plerique il-
lustres, & in his Roscius ipse, Alexanderque Vitellius, quum recipientes sese Etruscos ad
modum constanter Mario Vrsino reducente, audacissimè premerent. Ea autem erat na-
tura uulnerum, ut qui glandibus circa ossa paulo uehementius essent uulnerati, difficilli-
mè mortem euaderent, & multi longa plagarum sanie tabéque affecti, irritis remediis
morerentur. Propterea Florentini operam dabant ut ampliores militum manus merce-
de compararent; nam præter urbis custodiam, minora etiã præsidia reliquis urbibus atq.

oppidis quæ erant in poteſtate,imponenda uidebantur. Magno nanque ad ſuſtinendam A obſidionem uſui erant, Pratum, Piſtorium,& à Piſana uia ad ſeptimum lapidem Laſtra caſtellum, atque inde Empolis, quod eſt medium Etruriæ mercatu celebre oppidum, quod antiquitus Emporium fuit,atque inde Piſæ,& ſiniſtrorſum Volaterræ. Itaque pecu niam in ſtipendiũ Neapoleoni Vrſino mittunt.Is in agro Romano propter familiæ clien telas & opes erat potens,& ſe auerſum à Pontifice,& Cæſarianorum hoſtem profitebatur;numerumque earum quæ antea habuerat cohortium & turmarum auxerat,accituſq. in Etruriam penetrare iubebatur. Cuius conſilio cognito Aurantius Alexandrum Vitellium,qui eius tranſitum impediat,in Tifernates ſuos mittit. Is diligenter exploratis hoſtiũ itineribus, coacta ualida manu Tifernatium, Neapoleonis copias iuxta ſancti Sepulchri oppidum improuiſo adortus paruo negotio fundit, ereptiſq. uexillis & exutos armis pro B fligat, ita ut propè ipſe Neapoleo caperetur,& Vitellius re bene geſta ad Aurantium rediret. Hiſdem ferè diebus quibus Alexander Vitellius ad Vmbriæ fines aduerſus Neapoleonem eſt miſſus, Stephanus Columna audaci ſuſcepto conſilio, ad inuadenda hoſtium caſtra nocturnam eruptionem inſtituit, quòd magnæ ſibi gloriæ futurum apud ciues, atque ipſum Galliæ regem, cuius auſpiciis operam nauabat, rebatur; ipſo id plurimũ expetente Carduccio dictatore, ſi non defenſuros modò mœnia Etruſcos, ſed ingentibus etiam animis caſtra adoriri, prodireque in aciem auſuros oſtenderet. Id facinus eo ordine ſilentioque conſtitutum atque initum eſt, ut cum Malateſta, pauciſſimiſque tribunis re communicata, nacti ſubobſcuram noctem ex condicto tribus portis erumperent. Ioannis ſcilicet Taurini cohortes à cliuo diui Georgii,& Octauiani Segnorelli à Catelina porta, C quum his cœptæ pugnæ ex inſtituta teſſera, uel ad faciundum impetum uel ad receptum, ſignum daretur, Stephanus ante omnes à diui Nicolai porta magno ſilentio per mediam uallem, quæ eſt inter Roſcianæ uillæ collem & Giramontem, ubi erant perpetuæ hoſtium ſtationes iter habuit, cum Ioanne Taurino præfectorum pugnaciſſimo, ſexcentiſque delectis militibus, quibus adiunxerat Florentinæ iuuentutis cohortem. Hæc Alamanni Pactii tribuni uexillum ſequebatur, in quo Monoceros erat depictus, eo Stephani edicto, ut nemo longam haſtam deferret, ne iter habentibus & in anguſto pugnaturis impedimento forent, quòd ſecures & lato ferro breuiora haſtilia, quæ partiſianæ appellantur,& prægrandes enſes, qui ambabus reguntur manibus ad cædem faciundam habiliora putaret, nec ſclopettos magno uſui fore arbitraretur, ne à ſtrepitu, quod eſſet præcipuè cauẽdum, D hoſtes excitarent. Stephanus quum nemine hoſtium ſentiẽte præterueheretur planæ uallis ſpatium, in Sarræ Columnæ cohortes impetum fecit, quòd propter ueteres ſimultates in Sarram interneciuo odio deferebatur, tanto autem ſilentio, ut quum ex itinere ad compitum, cui Quinque uiæ nomen eſt, excubias ſemiſopitas extemplo oppreſſas iugulaſſet, ad Margaritæ Montichiæ templum ædificiáque, ubi Sarranarum cohortium ſtatio erat, peruenerint, adortique improuiſò multos trucidarint, ægrè Smaragdo Parmenſe tribuno inexpectatum hoſtium impetum anguſtiore in loco ſuſtinente. Is Sarræ tum fortè ægri & abſentis uices gerebat, atque opem magnis clamoribus excitatis à proximo quoque præſidio petere,& ſuos magnoperè perturbatos conglobare contendebat. Accidit autem magno caſu ut irrumpẽtibus per ædificia Etruſcis,& multam cædem in obuios per tenebras edentibus, lanii cuiuſdam caſtrenſis ſtabulum reuulſis poſtibus aperiretur, E indeque magnus grex ſuum cum ingenti atque horriſono grunnitu proſiliret, tam graui atque inexpectato impetu per crura militum peruadens, ut oppugnantium cateruas perturbaret,& multo grauior pugnantium atque opem implorantium ſtrepitus augeretur,& ad ipſum Aurantii imperatoris prætorium,& Germanorum caſtra, tanti tumultus terror diſſonus & incertus, cunctis ad arma conclamantibus, peruaderet; atque accurrentium undique auxiliorum accenſæ faces, appropinquantiſque ipſius Aurantii funalia ſpectarentur; aliquãto hercle maturius quàm Stephanus crediderat. Nam hoſtes nequaquã ipſius inuadentis impetum, non ante ſenſuros putabat, quàm duorum tormentorum geminatis bombis teſſera his daretur, qui opportunè poſt contractum certamen in auerſos & ad Monticiam ubi erat tumultus properantes, erant erupturi; Quum ab ipſa ſancti Georgii porta

A porta,ubi præparatæ erant Ioannis Taurini cohortes,& à Catelina, Octauiani Segnorelli, Perusina essent subsidia,quæ erumpendi signum expectabant. Itaq. quum ab omnibus partibus ad arma conclamaretur,Stephanus nō temerè ueritus ne sibi reditus præcideretur,uti antea constitutum fuerat,magni cornus cantu receptui cecinit,multis quidem hostium interfectis & nonnullis etiam equis in reditu captis. Deceptus utique spatio temporis,nec parum præpeditus à porcis,nullo accepto incōmodo in urbem rediit;non parua tanto ausu collecta apud ciues gratia,quum ad non inanem uictoriæ spem,si pari successu primis initiis media respōdissent,operam longè promptissimam ea nocte nauasse diceretur. Ab eo nocturnæ trepidationis periculo singuli hostiū duces iubente Aurantio, nequaquā apertis in locis,sed nouis munitionibus circūductis,se aduersus nocturnos diurnosq.
B impetus diligentissimè consepserunt,sicut in posterum audacissimæ gentis nim atq. solertiam minimè contemnendam esse declararent. Præerat Emporio Franciscus Ferruccius Florentinus,nouæ militiæ laudem quærens,quòd Neapolitano bello apud Soderinū pro quæstor fuisset,multumq. ideo apud Nigras cohortes uersatus,reip. fortè operā,ut inde clarescceret,præstare cupiebat. Is Lastram oppidum,quod diximus firmo ualidum muro, iusto tuendum præsidio ratus,quoniam magno usui obsessæ urbi ad suppetendos cōmeatus iudicaret,eo cum trecentis militibus tres centuriones Michaelem Angelū Paranium, Floriuantinm Pistoriensem, & Octauianum Bertinorum è togata Gallia ea spe misit, ut eos continuò perampla tormētarii pulueris copia,& commeatu adiuturum promitteret. Sed centuriones oppidum uacuum temerè ingressi,confisiq. Ferruccii promissis,dum ea
C parant quæ ad defensionem opus sint,hostes contra se aduentare cognoscunt. Aurantius namq. hisdem de causis,quòd id oppidum opportunum hosti fore prouidebat,expugnandumq. censebat,ad id munus Rodoricum Ripaltam cum Hispanorum cohortibus è castris misit. Tum uerò centuriones,quos antea dixi constanti animo,Hispanos muro scalas apponentes multis uulneratis repellunt. Qua re permotus incensusq. Ripalta ab Aurantio postulat ut sibi tormenta muralia submittātur. Nec ille petenti deest, mittunturq. cum tormentis muralibus duo milia Germanorum,quorum aduentu murus quatitur atq. perrumpitur,Germanique illac intrare contendunt,dum Hispani ad inferiorem oppidi partem scalis rursus murum aggrederentur. Centuriones deficiente sulphureo puluere, nulloque commeatu adiuti à Ferruccio,uti sperarant,animo perterrētur,nec intrantium ho
D stium uim fortissimè sustinent,sic ut abiectis fœdè armis,frustráque salutem deprecantes crudelissimè à Germanis trucidarentur. Ab Hispanis uerò reliqui omnes,qui in inferiore erant oppidi parte,paucis uulneratis caperentur,& centuriones non iniqua sorte in Hispanos incidentes,dedentesq. se æquo militiæ iure,ab his demum se centenis singulis aureis redimerent. Dum Lastra quateretur capereturq. iam perditis rebus superuenerunt auxilia;nā Otho Montacutus cum uexillis quatuor peditum è Prato, & Georgius Sanctacrucius, & Amicus Arsula cum equitibus urbe emissi per Signinum pontem se ostenderunt; in quos tantus ab hoste impetus est factus,ut equites citata fuga continuò se eriperent eodem ponte,& pedites intento cursu euadentes ad Montelupum,nauiculis Arnum transire cogerentur. Amissa Lastra Florentini quod,uti supra diximus,Ramazottus cum ualida montanorum agrestium manu ex Apœnino se demiserat, & Florentiola oppidulo,
E Scarpariaq. castello occupatis,prædatum diuersas suorū manus emittebat, quæ se in Mugellanum agrum usque ad Vicum pagum, & illinc dextrorsum ad Barbarinum oppidum effuderant,& eos commeatus,qui inferri obsessæ urbi possent, intercipiebant:ut tot malis aliqua ex parte obuiam irent,Othoni Montacuto imperant,ut Prato copias educat, & operam det,ut quos nancisci possit ex his agrestibus opprimat. Secretò etiam monetur, ut Trebiam uillam Mediceæ gentis,quæ est medio ferè itinere inter urbem & Scarpariam intret, atque ibi Mariam Saluiatam cum puero Cosmo filio comprehendat, quòd hæc Iacobi Saluiati esset filia, apud Pontificem summa authoritate uigentis,ideoque obses paternæ fidei foret, & puer uti populares dicebant, tyrannico sanguine progenitus tolleretur. Sed fata quæ consentientibus astris puero Etruriæ imperium destinabant, & ulla humani consiliū malignitate præuerti non poterant,ab eo facinore Othonem auerte

runt;siue quòd suopte ingenio parcendum puero iudicaret,quòd sub Ioãne patre nuper A
ordines duxisset,siue eam uillam ualido quorundam ueteranorum,& eius uiciniæ magno
agricolarum numero,quos Saluiata ibi aleret, falsò teneri didicisset. Trebia nequaquam
adita Otho sinistrorsum deflexit ad Barbarinum,ut ibi nonnullos ex hostibus qui aliquã-
tam pecoris prædam coëgerant,improuisus opprimeret; facilè itaque euenit ut eos profli
garet,& prædam relinquere cogeret, atque inde Pratum est reuersus. Sed non multo
pòst Otho in speciem patratæ cædis in quendam ciuem Lutherii prætoris alumnum reus
factus;re uera autem quòd apud Trebiam uti iussus erat,Saluiatum cum Cosmo filio cõ
prehendere noluisset,& illi opportunè ad Scarpariam oppidum refugissent,tacitæ pœnæ
loco captus tortusque est,& inde in tetrum carcerem coniectus;quòd octouiralis magi-
stratus inuidiosum fore prospiceret,si de uiro forti nequaquam euulgatæ suspicionis cri- B
mine circumuento capitale supplicium sumeretur. Eodem hyemis initio Pyrrhus Stipi-
cianus cum suis cohortibus ad soluẽdam obsidionem Peccioli oppidi in agrum Pisanum
ab Aurantio missum,cum Florentinis copiis bis improsperè conflixit; semel ad turrem
quam diui Romani uocant,& iterum ad Martis pagum,qui est inter Palaiam uicum atq.
Montopolim. Descenderat è Calphurnianis saltibus in Etruriam Hercules Rangonus,
ab Alfonso Atestino cum ualida equitum & peditum manu missus,nam is Herculis ipsius
Alfonsi principis filii uices gerebat,quem paulòantè Florentini numerato stipendio con
ductum,eorum militiæ ducem summum appellarant. Verùm deterrente Cæsare in Pon-
tificis gratiam,ne filium mitteret Alfonsus,quum adolescens Hercules toto eo belli mu-
nere subtraheretur,quin copias mitteret tanquam acceptis iam stipendiis Florentinorũ C
sacramento addictas,adduci non potuit. Itaque Rangonus Ceccotus Tosingo Florenti-
norum legato adducente,& ex præsidiis Pisanis augẽte eius copias,Cæsarem Foroliuien
sem,cum ala Aurantianorum cataphractorum Peccioli hybernantem obsederunt, tripli
cique certamine fatigatum eò planè iam perpulerant, ut diu hostium uim sustinere non
posse appareret, quum aduentu Pyrrhi relicta oppugnatione perterriti ad Pontaderam
se ita receperũt,ut postridie Pyrrhus excursione facta magnam maioris pecoris prædam
abigeret,& sequentibus diebus dispositis insidiis Ceccotus atque Rangonus eum satis pa
tenti campo adepti immissis cataphractorum turmis facilè funderent;quãquam Pyrrhus
indomito corporis atque animi uigore aliquãdiu fortissimè restitisset. Capti sunt tres eius
cohortium præfecti, quũ multi ex eius peditatu aut cæsi aut uulnerati fuissent; sic tamẽt D
non multos pòst dies à Pyrrho,qui apud Castellum Florentinum copias instaurarat, in
eundem agrum redeunte è uictoribus Hercules cognomento Brasschella Pisani sangui-
nis egregiè fortis fusa eius cohorte apud uicum Furculas interficeretur. Secundo uerò
prælio (ut diximus) maiore aliquanto accepto incommodo,quum ad Montopolim se re
cipere posse credidisset, eo euentu profligatus est, ut quum Michaël Montopolitanus
qui rursus oppidanos à Florentinis rebellantes ad fidem redegerat, è cliuo cum armatis
decurrisset,Pyrrhus qui pertinacissimè equestri prælio contenderat, in præpeditam fos-
sam præceps propelleretur; unde quum ad salutem nullam sibi opem superesse conspice
ret, relicto suo,qui tenaci uoragine hæserat, atque alieno repentè conscenso equo, fu-
ga se eripuit; quo casu Pallota Perusinus & Bartholomæus Spiriteus, nonnullique alii
clari nominis præfecti in potestatem Rangoni deuenerunt. Nec multo pòst sub ipsum E
brumæ exitum magno luctu occupata est ciuitas, quòd duos inclytæ uirtutis duces,uno
hostilis tormenti ictu amisisset. Nam quum in horti munitione, quam iuxta cœno-
bium diui Miniati ligneis substructionibus erectam fuisse diximus, Marius Vrsinus, &
Georgius Sanctacrucius speculabundi prospectarent, è Giramonte emissa colubrina
quæ lateritiam columnam perfregerat, interfecti sunt: quorum mortem eò lugubri-
us luxit populus, quòd eodem ictu accumulatis funeribus interiisset Anerranus Petri
nius, Etruscæ iuuentutis formosissimus. Exeunte anno,qui erat trigesimus à partu uir-
ginis supra mille & quingentos, Carduccius dictatura se abdicat, quòd is honos pro-
mulgata lege prorogari non poterat, & successori calendis Ianuariis esset ineundus,
scilicet ut tanta dignitas latius dispensata, propositaque ex æquo à pluribus petere-
tur.

A tur. Suffectus ei est Raphaël Hieronymus, quem è legatione Cæsaris redeuntem eleuatis hostium uiribus, senatum in pristina spe tuendæ libertatis, sustinendique belli prolixè confirmasse diximus. Hic non singulari tantum popularium studio adiutus est, sed mirifica etiam optimatium suffragatione, & præclaro assensu eorum ciuium, qui Mediceo nomini addicti, honestam pacem potius quàm asperum & difficile bellum probarent. Existimabant enim plerique ciues Raphaëlem nequaquam tanta duritie acerbitateque, qua dudum Carduccius se totum à cogitatione pacis subduxisset, magistratum gesturum, quòd multis affinitatum necessitudinibus patritio ordini coniunctus, publicum bonum popularium factioni præferre uelle crederetur. Sed eum usque adeo noua summæ potestatis insignia spe clarioris famæ inflauerant, deprauarant-

B que eius animum quorundam amicorum malignæ cohortationes, ut facile omnium rerum, quæ publicam salutem respicerent, obliuisceretur, & summum decus in obstinatione gerendi belli reponeret: exitioso quidem consilio, cum sibi uti euenit, tum etiam non nullis aliis qui propter insanam peruicaciam abhorrentes à pace, dignas postea improbitatis pœnas dederunt. Sed dictator ut declinaret inuidiam importuni consilii sui rationes honestissimis sententiis atque sermonibus contegebat, eoque simulantius, quòd dudum apud Bononiam singulari cum laude Cæsaris, Franciscum Sfortiam Mediolani principem restitutum, Venetosque item, qui Rhauennam & Ceruiam Pontifici reddere nt, à Cæsare ex amplissima eorum legatione in amicitiam receptos didicerant. Alfonsum quoque Atestinum Ferrariensium principem, qui sub fide publica Bononiam uenis

C set, totam ipsius de Regio Mutinàque urbibus cōtrouersiam ad arbitrium Cæsaris disceptatoris relaturum, Pontificem uerò dexteritate ingenii & longa prudentia in rem suã opportunè præditum, cuncta quæ uellet ab ipso Cæsare impetraturum. Propterea Germanos Apœninum transisse, tirones Hispanos descendere in Etruriam, & tormēta maiora per Apœninum superatis asperrimis saltibus transuehi ad mœnia à duplici loco ferienda aperiendaque, postquàm nihil adhuc Aurantius è sua parte murum maioribus tormentis pertentasset. His aduersis famæ rumoribus ciues in uniuersum admonebantur, ut maturè æstimatis periculis æquam pacem aspero bello facilè præferrent, ob id iam in coronis detestabantur id Carduccii consilium, quo delectis legatis, atque his diu retentis, & postremò sine mandatis publici decreti missis, Pontificem non impudenter

D modò elusissent, sed noua contumelia plurimum exacerbassent. Proinde aduenisse tempus credere, quo legati mitti ad Pontificem deberent, quando Cæsar à nemine quàm ab ipso Clemente exorari posse crederetur, neque ob id ullo piaculo ciuitas offendi posset, si à sacrorum principe ciueque, quem alias non inhumanum, sed beneficum experti essent, supplices iustam peterent pacem, eoque demissius quòd eam necessitate potius quàm uoluntate expressam peti appareret, ab his qui diuersis obsessi castris, & à Gallis deserti, neque à Venetis adiuti, nullam præterquàm à Diis immortalibus opem expectarent. Quo fremitu populi adductus Raphaël, quanquam cuncta eius consilia ad bellum essent destinata, ut certius ciuium animos exploraret nonis Ianuariis uniuersum cō cilium indixit, ut liberis suffragiis decerneretur, mittendi ne essent legati ad Pontificem. Coiuere mille & sexcenti homines atque in suffragium iuere, usque adeo in id de-

E cretum propensis animis ut mille supra trecentas atri coloris fabas numerarent, eorum scilicet qui probassent, reliquorum uerò albæ à bonis ciuibus irriderentur. Quo aduerso inopinatoque suffragiorum euentu fractus atque deceptus Raphaël, astuta præclareque nefaria præuaricatione usus, decretum fieri uetuit, reiecitque ad peculiare consilium octoginta uirorum, qui id Consilium explorandæ tantum uoluntatis, non conficiendi decreti causa uocatum, impudentissimè decepta republica iudicarunt. Hac actione dictator præclarè extitit popularis, & sicuti apud bonos ciues intempestiuæ atque leuissimæ improbitatis notam subiit, ita apud populares, quos uulgo ab insanabili peruicacia rabidos uocabant, mirè laudatus est. Alteram quoque minoris inuidiæ labem suscepit, quum postulanti Malatestæ sceptrum & uexillum supremi militaris imperii insignia, atque ornamenta, altera eius inchoati magistratus actione concessisset, contradi-

centibus multis,qui fupremi imperii poteftatem nondum plane explorato eius hominis ingenio,aut cautè,aut nunquam tribuendam cenferent. Multa nanque in ea republica,quæ tota popularis euaferat,rapidè & inconfultè fiebant,quæ fruitiæ labes præcipuè apud rabidos & turbidos eius factionis, tanquam neceffaria probabatur. nam capitale erat obloquentibus de eo reip.ftatu,aut quoquo modo complectendæ pacis mentionem inducentibus,fiquidem uel leuiffima fufpicione rei maieftatis facti feftinato fupplicio plectebantur.In his fuere Laurentius Soderinus,quòd literas accepiffet à Baucio Valorio,qui in caftris pro legato apud Aurantium Pontifici operam præftabat. Iniecto fiquidē laqueo è feneftra latronum more præcipitatus eft, & Ficinus Marfilii clariffimi philofophi nepos,quòd Cofmum Medicem,à quo urbs admirandis ædificiis,templisq. præcipuè effet adornata,iuftum patris patriæ titulum meruiffe dixiffet,abfciffis à carnifice ceruicibus,ftulti proloquii, quanquam non inepti, pœnas dedit. Carolus quoque Cocchus,quòd in corona dixiffet æquum effe,ut in libera ciuitate cuncta belli & pacis confilia per omnes ciuium ordines difpenfarentur,ut uno confenfu ciuitatem liberam & libertatis iura tuentem fentirent & agnofcerent, intempeftiuæ fententiæ,quanquam non iniquæ,capitali fupplicio pœnam fubiit:fic ut nec cucullato Francifcani ordinis,cui Rigogolo cognomen fuit, pepercerint, quòd Pontificem alloquutus fuiffet, impofito maieftatis crimine,quafi tormenta apud diui Miniati templum collocata clauis per fpiramenta inditis configere cogitaffet,in ipfa cuculla mifer facerdos decollatus eft. Quin etiam ab intemperanti odio in Mediceos,quod ciuitati maximè pudendum, & hoftibus pariter ridendum fuit, Antonium Carafullam à uetere infania non infulfum morionem,Mediceæ domus familiarem, in eum carcerem, qui Stincus appellatur,duci iufferunt,quòd perambulando urbem,uociferandoque comitantibus & arridentibus pueris,decuriones & ædiles dixiffet nunquam rectè annonam curaturos, nifi Mediceorum inftituta ad memoriam præfentemque ufum reuocarent, qui uili pretio commeatum omnis generis coëmendum in omnibus foris proponere confueuiffent. Sed Carafulla quum traheretur à lictoribus fubinde dixerat (quod diuturnæ ei calamitati fuit),Neque uos apparitores,qui me inuitum perducitis,propterea minoris pretii emptā, quàm fesqui aureo niuei panis heminam comedetis.Nā tum maximè annona creuerat,& magna obfoniorum in urbe penuria effe cœperat,ita ut milites opimi aliàs conuictus confuetudinem,ut ftipendiis parcerent, ad Etrufcam frugalitatem redigere cogerētur.Iam fe fe aperuerat annus,& uere nouo utrinque milites fegnitiem torpida hyeme conceptam, ita corporibus atque animis difcutiebant,ut minutis prœliis quotidie certaretur,& Florentini nihil intermittebant,quin circa urbem inftitutas munitiones perficerent. Nam ficuti fuburbana ædificia,quæ tot fæculis condita à fingulis portis extendebantur,miferabili confilio funditus euerterant, antemurales pro portis aggeres extruebant,tormētis atque præfidiis impofitis,ne alicunde hoftis ex propinquo tormenta fubuecturus atque oppugnaturus fefe infinuaret.Tormentorum namque omnem apparatum,qui per Apœnini iuga, præaltasque crepidines afperrimarum uallium aduehebatur, in plana ad Campū munitum oppidulum peruenerant.Huic præfidio erat Petrus Velleius cum feptem tironum Hifpanorum cohortibus.Is totus apparatus,qui genere,magnitudine que & numero erat admirabilis,atque ideo hoftibus metuendus, magno fabrorum labore reficiebatur,quo iniquiffimo itinere luxatis curribus & perfractis rotis,in præfens ufui effe non poterat.Quibus de rebus fiebat,ut Florentini Pratum oppidum ultro deferent,& ad famam tanti tormentorum apparatus,magnus agreftium & nouorum militum numerus ad Cæfariana caftra conflueret, fpe prædæ fiquidem allecti non dubitabant,quin admotis tormentis urbs caperetur,& fingulari tot gentium obfidentium lætitia diriperetur. Ob eandem caufam Hifpanorum uexilla feptem,quæ Cæfarem è Bononia in Germaniam profectionem parantem fequi noluiffent,propter eaque iuffu irati Cæfaris priuati ftipendiis,& cum ignominia à Vaftio dimiffi fuiffent,fub Fefulano monte confederant,ita occupatis pulcherrimarum uillarum ædificiis fe permuniuerant, ut undique prædatum irent,& urbe egredi excurrereque aufis è fuperioribus locis infidia-

rentur

A rentur; sic ut nemo lignatum prodire auderet sine certo militari præsidio; ut tum accidit quum lignatoribus Cruciana porta egressis, quæ tutiorem, quòd esset maxime auersa hostibus, egressum habere uidebatur, cruentæ conserendæ pugnæ occasio præbita est. Ibatur nanque secundum Arni ripas, & læuorsum in eos campos, qui à cœnobio sancti Saluii plana uocantur, ubi ante ducentos annos Henricum Cæsarem Florētinos oppugnantem castra posuisse memorabant. Exeuntium autem peculiare munus erat succidere passim uirgulta, atque his fasces conficere; quibus in construendis aggeribus ad continendas glebas intermiscendo & coquando uterentur, simulque iumēta quædam maioris pecoris, quæ ab agricolis in urbem coacta fuerant, in herbidos campos pastum educerent. Secundum hos binæ ternæque milium cohortes præsidio ibant, ex militibus, qui ea de cau

B sa in urbe certis locis erant collocati, ut extraordinario munere, ubi opus foret, operam nauarent. Eo die id munus obuenit Anguilloto Pisano, & Francisco Bardo Florentino. Pisanus propterea quòd à Roscio sub quo ordines ducebat, paulò ante è castris, quod nūquam antea acciderat, in urbem transfugisset, ipsi Roscio ita erat inuisus, ut Aurantii iudicio turpissimæ necis exitio destinaretur. Fortè autem exeuntibus porta cohortibus eius uexillum conspectum notatumque est à Cæsarianis, ipsoque præcipuè Roscio, qui trans Arnum è collibus cuncta prospiciebant. Nec mora Roscius Aurantium adit, occasionē opprimendi Anguilloti adesse docet, si Arnum traiiciat, & frequenti atque expedito equitatu uagos hostes patentibus campis adoriatur. Probat consilium Aurantius, accersitóq. Ferdinando Gonzaga, & subsequentibus multis ducibus atque præfectis, intra tertium la

C pidem contra Rapazanum pagum, reperto uado traiicit; bipartito hostes inuadi imperat. Ipse ante alios galeatus patenti strata uiā defertur, uersus portam; reliqua manus ad dextram latiore flexu concitata hostes circundat. Itaque præciso ferè in urbem reditu Anguillottus frustra composito suorum globo præliatur; equites undique consurgunt, peditatumque eius serò fugam meditantem consequuntur, prosternunt, latéque trucidant; Ipse ingenti ictu clauæ ferreæ caput percussus, quū Ferdinādo Vitello Neapolitano equitum præfecto se dederet, nec uti agnitus ab eo reciperetur, quòd Vitellus eū ad subeundam perfidiæ pœnam carnifici tradere infame sibi fore testaretur. Ergo, inquit, Anguillottus patere, ut hoc à te impetrem uiro forti; scilicet ut tua potius quàm carnificis manu cō cidam; atq. ita uir alioqui strenuus, quodam liberali misericordiæ genere, iugulatus à Vi

D tello occubuit. Eius uerò signifer Cicchus Buteius qui unà transfugerat, quum iam deditus & captus esset; manu ipsius irati Roscii per ilia transfossus interiit. In Franciscum uerò Bardum humanius res gesta est; nam ipse cum sua cohorte penè tota captus, & persoluto redēptionis pretio dimissus est, quum milites armis tantum exuerētur. In eo improuisæ equestris procellæ strepitu Ioannes Vincius, portæ custodiæ cū sua cohorte præpositus, quòd esset Anguillotto familiaritate coniunctus, opem ei ferendam existimauit; deserta q. porta ad Saluianas usque plana progressus est, spectator editæ cædis potius quàm non serus circumuentis & oppressis adiutor; magno quidem salutis suæ periculo, quoniam Malatesta è monte prælii commissi tumultum cernens, grauioremq. impetum inde facturos hostes putans, cum Zanobio Bartholino ad Crucianam portam aduolarat, quam ubi desertam custodia reperit, magno iræ impetu accensus, inuectusque in Vincii temeritatem, la

E queum parauit, quo rediens Vincius in porta suspenderetur. Sed is quum iam rediret de aduentu Malatestæ atque eius iracūdia admonitus opportunè secessit in Saluianum templum, conscensaque sacra turre tam diu delituit, donec Malatestæ ira deferueret; ignominiæ tamen propter admissum summi periculi facinus adempta ei est portæ custodia. Cæterum Aurantius Anguillotti & signiferi eius cæde satis expiatum eius trāsfugium ratus, nihil se ulterius promouit, atque eodem amnis uado in castra reuersus est. Nec multis inde diebus extra Pratensem portam equestri prælio certatum est, quum forte Aurantius & Vastius explorandi loci causa cum ala equitum amnem transissent, apud eum uicum, qui Lignarius appellatur, melopeponum fertilitate insignem. Non enim longè ab eo uado munitio quædam perducebatur ad Germanorum castra, quæ non multum inde aberant. Ab ea nanque parte mœnia latè speculati tanquam infirmiora expugnationi desti-

nabant;ad eosque acciti propter eandem causam Petrus Velleius ipséque Ludouicus Lo A
dronius, quem in loco Felicis Vitembergi discedentis Cæsar Germanis præfecerat. Hi
omnes quum explicatis & discurrẽtibus turmis è summo portæ propugnaculo extra tor
menti ictum prospicerentur, atque ad eam portam Malatesta decurrisset, ipsius iussu Ia-
cobus Bichius Senensis, quem Neapolitano bello inclaruisse diximus, in procursantes Hi-
spanos repentinus erupit, nobilisque à solis equitibus pugna edita est; nam sæpius instau-
rato impetu, quum utrinque crescentibus auxiliis nouæ turmæ pugnam capesserent, adeo
acriter dimicatum est, ut unus ante alios Bichius albicante crista cõspicuus promptissimè
dimicans, uel ab hostibus impensè laudaretur. Eo ardentis pugnæ spectaculo ipsos Auran
tium & Vastium in certamen allectos atque pertractos ferunt, quòd Vastii hasta corolla
serica ad cuspidem redimita; illius uerò pileus è purpureo serico uilloso turbinatus, à ple B
risque noscerentur. Sed eum pugna habuit euentum ut Bichius pressus multitudine in-
cumbentium hostium maturè nec indecenter se recipere cogeretur; receptusq. intra por
tam quum galeam aperuisset honestissimis accumulatis laudibus à Malatesta commenda
retur. Eo die tanquam ex condicto tormẽta quæ erant trans Arnum oliuetano in podio
collocata, & quæ erant in superiore portæ propugnaculo cessauerunt, ut equitum uirtus
lætiùs & tutiùs utrinque spectaretur. Sed Bichius non diu ea laude honoréq. lætatus est,
quum intra paucos dies præstandæ operæ cupiditate incensus ab eadem prodiisset porta,
uel negante Malatesta, ut ad eam quam diximus è Germanorum castris ad Arnum usque
perductam munitionem excurreret; scilicet ut aliqui eo uado commeatum in maiora Au
rantii castra deuehentes subito incursu interciperentur. In eum siquidem equo albo ue- C
ctum, hostes ab oliuetano aggere falconem direxerunt & contorserunt; cuius pila dextrũ
ei crus abripuit, perfosso & cadente equo; sic ut semianimem nonnulli equitum in pedes
desilientes sublatum intra portam cum multo luctu referrẽt; neque eo mortuo quisquam
equitum æquè fortem operam postea reipublicæ præstasse uisus est. Interim Florentini
tot fortissimis intra paucos dies ducibus infeliciter amissis, crescentibusq. in dies hostium
uiribus, ac undique desperatis auxiliis grauiter affecti, quòd difficiliora sensim cuncta sibi
obuentura prospicerent, ita suspensis animis honestæ pacis nomen complectebantur, ut
iterum de mittendis legatis mentionem inducerent. Rebantur siquidem ipso Cæsare non
dum Bononia profecto, æquam à Pontifice pacem se facilè impetraturos, quoniam Cle
mentis animus uel tot exulceratus ipsorum contumeliis, cohortante Cæsare, non inani D
Christianæ pietatis uerecundia, & ciuili quodam pudore leniri expugnarique posse uide-
retur. Sed ad eam rem toties frustra actitatam, quum quisque grauissimus senator facilè
recurreret; nemo tamen quid in arcano animi sentiret, in consilio publico atque ipsa cu-
ria liberè proloqui audebat; propterea quòd plerique ciues priuato adducti periculo pu-
blicam salutem potius negligendam quàm odium irritatis popularibus periculosa cũ lau
de parandum iudicarent, tanto consensu ut quum mussarent omnes, libertas ipsa non me
dia in urbe quæ hoc inani titulo gauderet, sed in senatu maxime quæreretur. Verùm nõ
defuit in repub. honestissimus iuuenis, qui eam animorum consternationem malo publi-
co inter ciues obortam, graui facundia detestaretur, atque discuteret. Is fuit Philippus
Melior, qui probo ore, uti sibi licebat, quòd esset suæ tribus collegii signifer, è suggestu
apud senatum frequentissimum in hanc sententiam loquutus est. Sæpenumero audiui, E
ciues optimi, ab his natu maioribus qui authoritate prudentiæ in hac ciuitate maximè ua
luerunt, nihil in ipso imminẽtis periculi limine perniciosius esse longa deliberatione, quæ
exiguo temporis spatio circumscriptam rectè sentiendi atque opportunè agendi faculta-
tem eripiat; Quandoquidem magno sit usui celeriter explicare & terminare consilia, quũ
necessitas urget, & in medio discrimine salutis ultima remedia deposcit. Propterea sicuti
præclarè uideo animaduertóque, extrema nobis consilia incumbunt, uel ob id tractatu
atque explicatu duriora, quòd nullum mox ubi semel statueris salubrem habeant receptũ,
unde afflictis & difficillimis rebus noua subsidia quærantur. Alia namque atque alia in
consulendo disputandi & decernendi ratione uti oportet, quum occasionum & temporũ
singula momenta sapientes facilè respiciant. Nam sicuti initia suscipiendarum & gerenda

A rum rerum prolixè differendo, maturè aptéque expendere, & media astrictius perfinire decet;ita demum ultima expeditis sententiis claudere, nec ullam quū maturè facto opus sit aggrediendæ rei occasionem elabi finere faluberrimum existimatur. Disputatur hodie diuerso consultantium studio, num è repub. uideri possit, si in hoc asperrimarum rerum statu positi, legationem ad Pontificem decernatis, qua si optare licet non iniqua con ditione ea petatur pax, quam ab initio Cæsar negarit, nisi in eam Pontifex consentiret. Primum omnium non uideo cur decernere mittereq. legatos insalubre sit, uel quod ad dignitatem pertineat, parum decorum; quandoquidē nihil melius, nihilque honestius esse possit huic ciuitati, quàm animos sicuti bello inuictos, ita à communi concordia non abhorrentes ostendisse. Optandum enim est ut hi qui nos peruicaces potius quam fortes,
B importunæque insaniæ uela inflantes appellant, non semper obstinatè pertinaces & imprudentes existiment; qui à bellicosissimis gentium prope omnium copiis diu obsessi, pressique his malis quæ diuturnum affert bellum, sæua armorum pati incommoda quàm de concordia cogitare malimus. Nam præterquàm quòd mittere legatos & de concordia æquis conditionibus agere minimè pudendum est, quum ad supremæ fortunæ potentiæque principes mittantur, etiā nobis non erit inutile cum Pontificis, tum Cæsaris intimos sensus pertentasse, & quod plerunq. frequentibus colloquiis euenit, ad abdita eorum con silia exploratius penetrasse, quandoquidem de cōpositione æquis conditionibus agendo, nihil de nostro iure depereat, quum nullam omnino pacem ab his simus accepturi, nisi ea tuta honestaque sit, & integra libertatis iura disertissimè nobis referuet. Hoc. n. legati qui
C non sint grauissimarum rerum imperiti, sed fideles probique senatores, sicuti uos diligētissimè lecturos arbitramur, ante omnia cauebunt. Neq. putarim, nisi me studiū & amor erga patriam fallunt, Clementem tam auersum à patriæ pietate, Christianisq. legibus fore, ut quum iam ægerrimè tot sumptuum pondera sustineat, nihil nobis de iracundia sua uetere, tristique seueritate remittere nolit. Quod si ille etiam atque etiam obduret, nec Cæsar ipse quum in Germaniam cogitet procliui ad concordiam ingenio sicuti suspicari licet, hoc bello se explicare uelit, nec proinde ad pacem inclinet; nos certè hoc supremo legationis officio dignitati famæque nostræ satisfecerimus, atq. eò alacriter & fortiter, quo nostra pietas & fortuna urbis ducat, ire contendemus; sic tamen ut extremos belli casus ultrò minime subeundos existimem, si pius erga patriā, nec omnino insanus ciuis esse
D uelim. Nihil enim magis miserum & calamitosum nobis esse potest quàm quorundam consilium, qui nefaria crudelitate potius Saguntinorum & Campanorum exemplo, quū saluti suæ impie diffidant, unà secum uniuersam ciuitatem miserabili exitu interire quàm quoquomodo incolumem seruare percupiunt; secus aliquando auorum nostrorum memoria Vbertus Farinata, uel hoc uno tantum generoso animi decreto ciuis æternis laudibus attollendus, qui uinci exilioque mulctari, quàm ad excidium florentissimæ patriæ cum factiosis nefariisque ciuibus conspirare maluerit. Perorante Philippo non dubitanere patres, quòd eius oratio tanquam à moderato nec harum uel illarum partium ciue pro fecta uidebatur, quin legatos omnino mittēdos decernerent. Sed ea præpedientium ma lignitas fuit, ut non hi quos negocii magnitudo flagitabat, sed leuissimæ alioqui authoritatis, uerùm egregiè populares homines legerentur. Hi fuere Aloysius Soderinus qui
E nihil usque adeo graui negocio dignum ab usu rerum præter familiæ nomen præferebat, & Andreolus Nicolinus assiduus & diligens potius mercator quàm senator, atque item Robertus Boncius, quem iampridem Thomæ Soderini soceri propinquitas quominus enixè cōcordiæ studeret, maxime suspectum faciebat. Hos ubi Bononiam peruenerunt, Pontifex quòd nec satis dignitatis, nec satis industriæ, synceræque uoluntatis & fidei in his conspiceretur, adeo contempsit, ut effusè rideret, quòd ad se pro eximiis senatoribus mercatores, nec primæ quidem classis è Florentia misissent. Nam quod ad eleuandam legationis existimationem maximè pertinuit, apparitores ministriq. uectigalium Bononiensium, in ipsorum sarcinis nexi auri filorum ad telas aureas texendas, magnam uim mercimonii causa, ut portorium subterfugerent, deprahenderant. Quæ calliditas inepta negocio longe grauissimo, tanquā inuoluta tenuissimi lucri sordibus, eò ualidius ridenda fuit,

quòd nihil certi ad conficiendam pacem prolatis mandatis attulissent; atque ita Clemens A ridente etiam Cæsare, mercatorum auaritiam atque imperitiam in maximarum rerum consilio periculóque, ad exiguam lucri spem reuocatam stomachatus, sic pertinaciam in saniæ proximam exprobaret, ut inde non obscurè explosi dimitterentur. Vbi uerò domū sunt reuersi, quòd nihil omnino pepigissent, tāquam patriæ dignitatis egregiè memores atque constantes, ab ipsa factiosorum multitudine laudati celebratique sunt; gementibus bonis ciuibus, qui desperata concordia nullum nisi maximè funestum belli atque obsidionis exitum expectabant. Nec multos pòst dies ab insigni generosóque certamine Florentinorum quatuor iuuenum inexpectatæ celebritatis spectaculum est editum, quum Ludouicus Martellius inter ciues nobilitate insignis, ac corporis & animi uigore florentissimus, Ioannem Bandinum pari uirium ac ingenii robore præstātem, quòd in castris apud B hostes esset, ex prouocatorio libello hostem communis patriæ compellasset; proptereaque eum ad singulare certamen deuocasset in arenam, ut ibi Marte iudice uter ipsorū honestiorem causam tueretur, ostenderet. Conditionem non abnuit Bandinus, dixitque ei si Martellius sibi ascisceret in eam dimicationem socium, ei se parem hisdem instructum armis in stadium producturum; atq. ita Martellius Dantem Castellionum praeferocem ex tota iuuentute uirum delegit, cui à Bandino oppositus est Albertinus Aldobrandus uix dum pubescens immoderati spiritus iuuenis. Aurantius iuxta castra locum eis sub publica fide funibus circumseptum, triumque gentium præsidio uallatum certantibus præbuit, quum pari numero è Germanis, Hispanisque & Italis delectæ cohortes, pugnantes simul & spectantes ab omni iniuria defenderent. Arma fuēre singulis singuli militares C gladii, neque aliud tegumentum præter unam in dextris ex lorica ferrea chirothecam. Dantes cui sorte ducta par Aldobrandus obuenerat, quāquam circa brachii dextri neruos primo congressu graue uulnus accepisset, hostem in se insano procursu ruentem ea impauidi animi firmitate sustinuit, ut ambabus manibus gladiū prætendens, in os incumbentis insereret, eumque euomentem cum sanguine animam extemplò conficeret. Contrario euētu pugnabat Bandinus, nam alternante fortuna Martellio supra oculum uulnus inflixerat, admirabilique iudicio & gladiatoriæ artis peritia hostem eludens, adacto supra costas gladii mucrone, uictum & deditum fateri cogeret. Sed Martellium relatum intra urbem usque adeo grauis ex aduersa sorte certaminis occupauit dolor, ut angore potius animi, quàm uulnerum dolore, mortē accersisse crederetur. Id certamen sicuti eximiam D uirilis constantiæ laudem Bandino peperit, ita Danti par ferè decus attulisse uidebatur quāquam ille detractis spoliis, planèque integer & omnis expers uulneris gloriosius uictoriæ suæ trophæum præferret, & spectatores præclarum totius belli omē acciperent, quòd uictis pariter atque uictoribus non omnino lætum finem futurum arbitrarentur. Ab hoc alternæ cædis singulari certamine Florentini uarios in coronis serere sermones, accendi tamen ferè omnes ad sustinendum gerendumque bellum, tanta obloquendi libertate, ut non milites modò, sed ducem quoque ipsum Malatestam nimis longæ atque importunæ cessationis conuitio perstringerent. Non enim mœnia uigilanter tantum defendenda uideri, sed audacibus consiliis erumpendo lacessendoq. aliquam retundendi hostis in spem uniuersæ uictoriæ occasionem aperiendam esse dictitabant. Viros quippe fortes & pro libertate pugnantes, nullo uel difficilium rerum periculo terreri debere, quominus fortiter E audeant, & tentata spe dubii Martis Fortuna non constantiæ modò sed uiuidæ uirtutis famam ardentissimè defendendam demonstrent. Non eandem siquidem esse obsessorum & obsidentium condicionem; obsessæ nanque urbis opes ab immodicis stipendiorū sumptibus sensim atteri, absumi interim commeatus, & spes omnium infirmari, quum ex aduerso obsidentibus nihil earum rerum omnino sit defuturum. Qua spe freti, hostes nec admouere tormenta audeant, nec murum usquam tentare uelint, quòd perpetuas promptissimorum militum & ciuium cohortes fulgentibus per muri coronam galeis atque thoracibus perpetua in statione conspiciant. Proinde ad existimationem cum externi præsidii, tum urbanæ militiæ tuendam, omnino conādum esse aliquid ualida eruptione, ne militum torpescant manus, studiáque populi languescant, & hostes cum uiris longe fortissimis

A mis æquissimæ causæ nomen tuentibus perpetuò se dimicaturos intelligant. His sermonibus non obscurè offendebantur militum animi, uniuersum totius suæ rei censum ad unum decus bellicum referre soliti. Sed multo magis hæc euulgata intemperanter Malatestæ omen lædebant; ita ut non omnino deuoranda existimaret; palámque diceret, nequaquàm ea ratione qua imperitus populus censeret, sed ea qua probus nec incautus imperator uteretur, urbis salutem defendendam, atque ita uociferando intempestiuas populi uoces redargueret. Sed idē decurionum reliquorúmq. magistratuum erat sensus, præcipuáque omnium experiendarum uirium uoluntas; quam quùm dux prudens frustra improbando damnandóque diutius sustinere non posset, postulantibus militibus, ut id impetrari pateretur, eruptione certare constituit, seuerè proloquutus ad id se inuitum trahi,

B quando hostium munitiones non modo non expugnari, sed nec sine maximo detrimento tentari posse testaretur. Existimabat Malatesta nequaquàm absurdis rationibus impetum ad castra Hispanorum esse faciundum, ut acerrimæ & pugnacissimæ gentis uim experiretur, opinionémque de eorum uirtute latè conceptam aliquo illato detrimento apud Italicos milites eleuaret; quod accidere posse rebatur, si tribus uno tempore præliis trina eruptione facta eos munitione loci confisos & nihil tale timentes adoriretur. Neque.n. antea Hispani superioribus præliis ad Giramontem factis sese immiscuerant, nisi per extraordinarios excurrentium manipulos, quoniam diuersissima in parte essent constituti; portam anque diui Georgii, quæ est in excelso collis supercilio iuxta editissimū aggerem, quem Amicus Venafranus suarum cohortium peculiari præsidio tuebatur, Hispani lon-

C go tractu occupatis uillarum ædificiis, usque ad Oliuetani cœnobii montem extendebantur, despiciebantque urbem è perpetuo colle, eóque præsertim, cui Scopeto nomen est, & diui Donati templum habet, adeo Catelinæ portæ ex propinquo imminentes ut muri corona colli subiecta, non plus quàm ad teli iactum distet; sic ut perpetuis munitionibus obsessa Romana uia à Catelina porta, & Pisana item uia, quæ initium habet ab ipsa Fridiana quæ occidentalis est, cuncta complecterentur; ipsis porrò Hispanis in tergo ad meridiem Germanorum castra apud Aurantii prætoriū essent; & Italicæ cohortes ad diuersissimā ab oriente diui Nicolai portam iuxta Arnum perpetuis custodiis obtinerent. Cæterum Venafranus, qui à suo latere Hispanos aggredi distineréque iubebatur, imposito muneri adesse non potuit, quum forte eo die à Stephano Columna, propter contemptum super-

D bis uerbis sui omnium decus, infra Miniati tēplum fuisset interfectus. Neque.n. signifero sui præfecti inopinata cæde perterrito is animus fuit inuadendi hostis, qui in Venafrano excellens proculdubio, & maximè efficax futurus sperabatur. Sed Malatesta nihil eo casu permotus Catelina porta Octauianum Signorellum inter Perusinos præfectos nobilitate uirtutéque facilè principem erumpere iubet. Hunc consequebantur pugnacissimi minores duces, Bions Mancinus, Blasius Stella, Raphaël Orbetanus, Prosper Cornea, Marguthes Piccininus, Caccia Altouitus, Hadrianus Cauda, & Paulus Corsus, qui intrepidè strata uia inter procellam glandium dextrorsus euadentes, in collem cum Hispanis terribile maximéq. funestum certamen contraxerunt, eodémque puncto temporis à Fridiana porta erupere cum suis cohortibus Bartholomæus Montanus, & Rodulphus Assisios, qui in læuam flexi ab Oliuetano monte cum Hispanis à tergo sese ostendentes ingenti au

E su impressionéque nouam inire pugnam; sic ut Hispani & in fronte sustinere hostem, & in tergo ancipiti periculo dimicare cogerentur. Sed his magno fuit præsidio Baracanis Cantabri mira constantia, qui eo die solertissimi ducis, & fortissimi militis munia implebat. Nam cohortatus est suos ut impigrè cōsisterent, inueteratæque uirtutis ante partum decus aduersos collectitios milites, urbanamque turbam tueri uellent. Itaque coëuntibus ad uexilla undique Hispanis, & sclopettis egregiè rem gerentibus, aduersariorum impetum constantissimè sustinebant; tantusque erat sclopettorum strepitus, & tantus uolitantium glandium stridor, ut multi undique caderent, & longè promptissimi, qui intrepidè pugnam capesserent, uulnerarentur. Ad eum ardentis prælii tumultum excitus imperator Aurantius proximas Italicorum cohortes Andreæ Castalii laborātibus Hispanis subsidio mittit; tormenta produci displodique in hostes iubet, & Germanicam phalangem in ipsa

Romanæ uiæ latiore area constituit. Ferdinandus quoque Gonzaga leuis armaturæ equites inter Marignolæ pagi campos & Scopetum mõtem inducit, ita ut amplissimi iustique prælii apparatus & à castris, & ab urbe conspiceretur. Nec Malatesta quanquàm infirmo atque imbecillo corpore, animo tamen aduersus pericula indomito, & egregiè prouido, laborantibus suis deerat, quum opportunè fessos & sauciatos reciperet, & nouis atq. integris cohortibus pugnam sæpius instauraret; quando nulla ex parte Etrusci uel in summa locorum iniquitate, quicquam Hispanis de uirtute concederent, donec Baracanes glande traiectus occubuit. Nam tum Etrusci ueluti redintegrata uictoriæ spe ardentius incubuerunt, sic tamen ut pari propè uirtute Rodericus Ripalta, Macicaus, & Buccanigra mirificè resistentes, Etruscos sustinerent, & mox, accedentibus Neapolitanis Castalii uexillis, loco pellerent, & per deiectus montis summotos urgendo deturbarent. Quibus suorum atque hostium casibus animaduersis Malatesta, quòd multi cecidissent, plurimique essent uulnerati, receptui cecinit; atque ita nihil iam tormentorum muralium metu, persequentibus Hispanis prælium diremptum; quo nullum eo bello cruentius editum fuisse cõstat. Nam utrinq. quingenti fermè milites ex fortissimorum numero desiderati sunt, multi porro uulnerati mortiferis glandibus. Ante alios autẽ Octauianus Signorellus quũ se recepisset ad portam, & fessus longo prælio equũ cõscendere uellet, crassiore ictus glande occubuit, & secundũ eum medio in certamine interfecti sunt Fantaccius Corsus, & Giubbonarius Ferrariensis eximiæ fortitudinis cohortium præfecti, atque item Ludouicus Machiauellus, Nicolai Florentinæ historiæ scriptoris filius, quum cohortis signum gestaret, Petrusque Pactius eximiæ nobilitatis ciuis. Septem quoque clari nominis centuriones grauiter uulnerati discesserunt. Apud Hispanos autem præter Baracanem ipsum, Cencius Neapolitanus Castaliæ cohortis præfectus dum laborantibus suis opem ferret, interfectus est. Multi autem, & in his duo signiferi mortiferis uulneribus affecti sunt. Malatesta in urbem rediens Octauiani mortem, & totum eius cruentæ pugnæ detrimentum, eo animo uultúque ferebat, ut renidenti fronte obuios interrogaret, an cupiditati ipsorũ inconsultè pugnam poscentium planè satisfactum putarent; postquàm quantum posset loci iniquitas, & quantum ueterani externique militis dextræ ualerent, facto periculo didicissent, Tantum uerò abfuit ut hoc irrito aduersóq. prorsus eruptionis conatu, uel ciuiũ uel militum animi perculsi aut imminuti sint, ut constans opinio uulgaretur, Etruscos qui præstantissimis animis eruperant, excellentique uirtute dimicarant, aut insignem uictoriã relaturos, aut singulare detrimentum non Hispanis modò, sed reliquis etiam hostibus illaturos fuisse, si ab altera parte sicuti fuerat constitutum, Venafranæ cohortes erumpendo parem operam præstitissent, nec subeuntium è reliquis duabus portis acerrimum initióq. felicem ascensum, una potius locorum iniquitas, quàm hostium uirtus, importunè retardasset. Quo animorum habitu fiebat, ut ciues neque præclarius studium ostendendæ uirtutis in præsidiario milite requirerent; neque in Malatesta efficacioris animi atque operæ officia desiderarent; quãdo illis qui pro dignitate Etrusci nominis dimicando ceciderant, decreto publico iustus exequiarũ honos haberetur, & dux amplissimis honestaretur laudibus; uel ob id præsertim quòd certissima ratione usus, ea quæ parum secundè euenerãt, rectè prouidendo præsensisset, His de causis quòd instãtia ad certum diem stipendia nisi ingratè uiris fortibus, & de repub. benemeritis protrahi nequirent, dictator ab inopia ærarii, & quòd iam esculentarum rerum grauis penuria sentiretur, perturbata mente, elisáque penitus religionis & pietatis ratione, ad id decretum, quod antea à Carduccio inductum fuisse diximus, inuidiosum utique bonis omnibus atque nefarium, descendit, quo è fanis cuncta donaria tolli atq. diuendi iubebantur; inter quæ præter auream crucem prægrandibus gemmis ornatam, quæ erat in delubro diui Ioannis, etiam fuit mitra illa insignis pretiosissimis redimita gemmis, à Leone Pontifice pari liberalitate templi maximi altaribus dicata consacratáque. Sed nemo ferè reperiebatur qui ea ornamenta profanis manibus attrectare uellet, & Bernardus Baldinus gemmarũ æstimator peritissimus, id impii nominis officiũ se præstare posse pernegaret, nisi alienis manibus uiolato sacrario, detractæ gẽmæ ipsi æstimaturo proferrentur. Sed in mora non fuit Leonardus Bartholinus

A nus ad id à Raphaële missus, qui impia uoce, uti erat omnis religionis contemptor, sa-
crarii armaria sublatis auidè donariis, uel inhorrescente trementéque æditu perfregit.
Per eos dies magna decemuiros incessit cura de retinendis, defendendisque ab hoste
Volaterris, nam eius ciuitatis animos alioqui fideles, suspectos habere cœperant, quòd
principes ciuitatis, inter quos eminebant è Mafea familia Mediceo nomini addicti Ma-
rius uir sacratus, & Paulus eruditæ elegantiæ studiosi homines, solicitarentur ad defe-
ctionem ab Alfonso Picolomineo Amalphitano regulo, qui Senis educta equitū & pe-
ditum manu, pòst redacta in deditionem Cæsarianorum Florentinæ ditionis oppida,
ipsumque in primis Collem & Sanctogeminianum, in Volaterranum etiam agrum ex-
currebat, ut direptione iacturáque rerum suarum permoti ciues à Florentinis ad Ponti
B ficem rebellarent. Quo tempore Couonus Florētinus prætor Sanctogeminiano à Cæ-
sarianis pulsus cum præsidio quatuor cohortium Volaterras se recepit, ut fidelium con
firmaret animos, & nutantes in fide à consilio defectionis præsenti manu deterreret. Cō
sederat extra urbem in suburbanis tectis. Dum uerò de confirmanda ciuitate multis al-
loquutionibus ageret, furto quodam dum se recensurum copias simulat, in urbem irre
psit, continuóque ascendit in aream curiæ, ubi decuriones aduocatis in consiliū prima-
riis ciuibus de rep. consultabant. Primo impetu Couonus Volaterranæ iuuentutis co-
hortem, quæ in area stationem habebat hostili facta inuasione deturbat. Quo tumultu
duo gemini fratres interficiuntur, & nonnulli uulnerantur. Exinde ipsos decuriones oc
cupata curia obsidet, eamque in potestatem redigit. Id insolens factum non tulere Vo-
C laterrani, & ut sunt militari ingenio ferè omnes, stirpe ducta à uetere Romanorum Co-
lonia, qui Sillanarum partium fuerint, extemplò arma capiunt, fenestras saxis onerari iu
bent, aditusque uiarum intersepits trabibus præcludunt, magnaque armata multitudi-
ne Couonianos in curiam confugere cogunt. Eo armorum strepitu Couonus perterri-
tus certis conditionibus pacem impetrat. Hæ fuerunt, ut cohortes dimitteret extra ur-
bem. Paret Couonus, extemplóque Gorium Montebenicium qui geminorum fratrum
cædem fecerat, atque item Paulum Corsum cum suis cohortibus urbe egredi iubet, re-
liquas duas Tincto Battifolio & Hercule Pisano ducibus paulo pòst ciues adeo infensis
uultibus urbe extrudunt, ut signiferi inuolutis uexillis, & milites hastas inuersa cuspide
uerrentes solum traherent, quod ignominiosum militiæ habetur. Cæterum Volaterra
D ni uti planè castigata Couoni arrogantia Florentiam perscribunt, excusantes urbanum
tumultum nequaquā ipsorum culpa sed malignitate Couoni excitatum, prolixè polli-
centes se in uetere fide permansuros si in Couoni locum improbè prætoria potestate
abutentis, alium honestum atque æquum ciuem summitterent. Itaque decemuiri non
mediocriter Couoni insolentiæ succensentes, ei Bartholum Tedaldum sufficiunt. Hic
Pisis profectus adduxit quatuor peditum centurias, quibus preærant Franciscus Broc-
ca Corsus, & Alexander Monaldus, & Mugellanus cognomento Fortuna, atq. item ga-
leatorum equitum alam duce Amico Arsula Romano. Aduentantē Tedaldum Vola-
terrani egressi honoris causa alacriter susceperunt, atq. eum cum paucis ea conditione
introduxerunt, ut cohortes atque alarios equites apud suburbana tecta relinqueret. Eo
fortè die Pyrrhus Stipicianus ad Cecinā usque amnem aduenit, & cum expedita equi-
E tum & peditum manu prædatus agrum, magnū numerum maioris pecoris abegit. Quo
tumultu ad urbem perlato, Volaterrani ut prædā hosti eripiāt erumpunt, & secundum
eos eodem itinere pertendit Arsula. Committitur leue prælium cum Pyrrhi sclopetta
riis, quos ille cum præda antecedens de industria in insidiis collocarat. Sed Arsula ma-
iores insidias ueritus, neq. temerè uolantibus glandibus equites suos obiiciens, uel obni
xè orantibus Volaterranis ut cōtinuato cursu unà persequi hostes uellet, insequendi fi-
nem fecit, triduoq. pòst cum suo equitatu & dimidia parte peditum discessit, Couonum
semicaptiuum ad dicendā causam ad decemuiros perducens, Empolim primò, & mox
Florentiā est reuersus. Sub id tempus Alexander Vitellius in Volaterranum agrum ho
stiles incursiones fecit, sanctiq. Dalmatii oppidum, & Villam magnam, ac nonnulla alia
suburbana oppida manu cepit, atq. diripuit, perpetuisque illatis detrimentis, quum etiā

incendiis grassaretur, eò Volaterranos compulit, ut amicè secum in spem futuræ deditionis pacisceretur; nam ad eum è ciuitate legati missi Villāmagnam peruenerant. Quibus cognitis rebus Tedaldus, quū suspicaretur ciues graui rerum suarum detrimento cōpulsos, ad hostes omnino defecturos, cum reliquis militibus suis, incolisq. cunctis Florentini nominis, in arcem se recepit; móxq. tormentis maioribus urbem quatere cœpit, infestiore aliquanto, atq acerbiore animo in perniciem ciuitatis quàm paulo antea Couonus, concepti odii iracundiam effundens. Propterea ciues frequētibus circa tecta affecti incōmodis, & contumeliæ indignitate permoti, Baptistam & Carolum Borghesios fratres Senenses patritios stipendio conducunt, arcem obsidere & circumuallare instituūt; accitur etiam ipse Vitellius, qui peritè doceat quibus operibus eruptionibus hostium resisti posit. Eo autem postea discedente Volaterrani prætorio nomine potestateq. Thadeū Guiduccium, Mediceæ factionis probum ciuem, in locum Roberti Acciaioli suscipiunt. Robertus enim præstantissimæ authoritatis inter Florentinos ciues, qui insolentium popularium uim impotentem timentes, sponte patria excesserant, paulo ante se conciliatorē inter Volaterranos atq. Vitellium obtulerat, transactæq. pactionis testis interfuerat. Exinde Volaterrani, Tedaldo nihil iracundiam suam remittente, sed asperrimè tormentis domos perrumpente, ad Clementem legatos decernunt, qui Bononiā pertendant, & ab eo maiora tormenta quibus arcem euertere possint, expostulent; obtineantque obiter à Pontifice honestissimas deditionis conditiones. Nec multo pòst curauit Pontifex, ut quinq. muralia tormenta nauigio è Genua ad uada Volaterrana deueherentur. Dum hæc Volaterris tam stulta Bartholi arrogantia, quàm peracri ciuium pertinacia gererentur, Ferruccius qui Empolitano præsidio præerat, de Volaterranis rebus magnopere solicitus esse cœpit; quòd eò a ciuibus accersitum Vitellium, & arcem circumuallatam cognouisset; quanquàm Vitellius postea in urbe minimè permanserat, quum de alendo persoluendóque præsidio cum ciuibus sumptui facilè parcentibus nequaquàm cōuenire potuisset, ideóque esset ad occupandum Pistorium profectus; quò itidem à ciuibus Panciaticæ factionis aduersus Caucellarios Guelpho nomini impensè fauentes, fuerat uocatus. Propterea Ferrucius decemuiris perscribebat Volaterranæ rei tumultum minimè negligendum uideri, quòd iam planè ciues ad Pontificem rebellassent; Proinde si ipsis è rep. fore uideatur, cum ualida atque expedita manu eò se aduolaturum, atque ea initia defectionis celeriter oppressurum. Id uerò se præstare non posse, nisi succe ssor nono cum præsidio sibi è Florentia summitteretur. Re ad consilium delata quòd magno ad uniuersi belli uictoriam momento sibi futurum credebant, si Volaterras urbem natura munitissimam omnino recuperandam censerent; continuò utendum Ferruccii uiri strenui atque peracris opera, eique præsidium mittendum decernunt. In id decretum ualde proclinatum dictatorem fuisse apparuit uel priuata de causa, quòd duas filias, quarum alteram Bardo Altouito, alteram Vincentio Thadeo nuptui dederat, in Volaterranam arcem ab initio belli tanquàm procul ab armorum strepitu futuras, confugere iussisset. Putabat etiam sui priuati decoris, & publicæ dignitatis fore, si arcē obsidione liberandā statueret. Mittitur itaq. Ferruccio successor Andreas Iunius popularis factionis ciuis, & cum quinis uexillis unà eunt Nicolaùs Strozza, Speronus Borgensis, Nicolaus Saxoferratus, Ioannes Scucula, & Balordus strenui cohortium præfecti. Hi magno silentio & perobscura nocte urbe egressi, elapsique per medias hostium stationes, quum diu errassent, quòd miliaris uia uitaretur, nec facilè per inuios calles & inculta loca expeditum iter haberent, sub auroram ab hostibus conspecti sunt. Ad quos persequendos Ferdinandus Gonzaga equitatum eduxit; persequutúsque per aspera obsitáque uirgultis & uepribus loca, aliquot eorum ad Pesæ amnis uadum interfecit, & in his Nicolaum Saxoferratum dum agminis terga constantissimè tueretur; ac nisi densata acie se proripientes, & sclopettis arcentes equitatū, cui præpeditum undiq. arbustis iter ad incurrendū aperta spatia minimè præbebat, fessi lōgo itinere ad uillam turritā, quam Frescobaldiam uocant, se contulissent; proculdubio ab equitatu consectante, ad unū omnes deleri potuisse constabat, quanquàm ea uis equitatus multa inde non equorum modò sed uirorum uulnera à sclopettariis retulisset. Nam

A Nam Ferdinandi ipsius & Roscii à sancto Secundo reguli, equi nobiles uulnerati sunt, &
Nicolaus Crisia Epirotarum præfectus, cui Capiti nigro cognomen erat, fuit interfectus.
Quum ad Frescobaldiam equites persequendi finem fecissent, Etrusci cum singulari
Strozzæ ducis laude, toto eo liberati periculo, nemine postea lacessente, Empolim ad
Ferruccium peruenerunt. Nec multo pòst Ferruccius Iunio successori oppidi custodia
obnixè commendata, relictóque ibi cum aliquot cohortibus Petro Orlandino, Tincto
Battifolio, & Vrbeco Casentinate ueteranis peditum præfectis, Volaterras iter intendit,
adducēs secum bellicosos delectarum cohortium duces, quarum signa paulo minus duo-
rum milium peditum summam continebant, equitum uerò præfectos Amicum in pri-
mis Arsulam, & secundum eum Gerardum Gherardeschæ comitem Pisani sanguinis, &
B & Musaccinum Epiroticæ stirpis, quorum omnium ex turmis ducenti amplius galeati
equites recensebantur. At Volaterrani qui hostis Ferruccii aduentum nequaquam ma-
turè præsenserant, ubi signa eius conspexerūt, leui commissa pugna cedentes, eo consi
lio cōfestim in urbem se recepere, ut postquàm imparati uiribus instructa acie aduenien
tem ascensu prohibere non poterant, munitiones saltem institutas impositis custodiis de
fenderent. Ferruccius itaque præmissis equitibus ad arcem ascendit; uixque semihora
ad quietem qua ientarent militibus concessa, quum frustra per tibicinem decurionibus
nisi extemplo se dederent, ferro atque igne urbem uastaturum denunciasset, atque illi
tantæ rei decretum ad maius consilium referendum respondêrent, instructis ordinibus
per diuersas regiones ad expugnandam altiorem munitionem descendit, tanto impetu
C ut milites quos longi itineris labore fessos segnius subire prospiciebat, uulneribus inflictis
pugnam capessere cogeret; & tanta contentione ad munitiones utrinque pugnaretur, ut
neque acrius Ferrucciani, neque constantius Borghesii cohortes admixtæ ciuibus dimi
care posse censerentur. Nulla alia res magis Ferruccium perpulit, ut non plenè recrea-
to milite subita eruptione pugnaret, quàm inopia commeatus, & uenturi Volaterranis
auxilii metus. Protractum est certamen ad mediam ferè noctem adeo uarium, atrox, &
cruentum, ut quum Ferruccius ædificia propinquiora arci coniectis facibus incendi iussis
set, mulierum ululatu, & pugnantium clamore, horrisonum atque terribile redderetur.
Sed Ferruccius rem obtinuit, potitúsque summa urbis parte, & expugnatis munitioni-
bus, diui etiam Augustini templum occupauit, in quo hostes sclopetris rem gerentes ex
D occulto multos interfecerant; eo euentu ut nonnullos ciues, & in his circiter quatuorde
cim milites Hispanos, qui sub Borghesii uexillis militabant, caperet, atque inusitata cru-
delitate in tetrum carcerem coniectos enecaret fame, & demum ad ignominiam gentis
eo modo enectos laqueis ad pinnas arcis suspenderet; quòd se ab ea gente Neapoli captū
atque inhumaniter cruciatum fuisse prædicaret. Desiderati sunt eo prælio ex utraq. par
te æquato ferè numero circiter trecenti; uulnerati autem multo plures; & quod longè
grauissimum fuit, amissa sunt ea tormenta, quæ è uadis pridie in urbem ad expugnandam
arcem fuerant aduecta. Sequenti die Volaterrani quarta fere urbis parte etiam tum ar
dente, uti nusquam restinctis, sed annexa quæque populantibus incendiis, & multa item
suorum cæde terræfacti, ac desperatis auxiliis impetrata salute incolumitatéque rerum,
ad fidem pristinam Florentini imperii redierunt; sicut plerique ex ditioribus ciues, & an
E te prælium factum, & pòst concessam hosti patriam, urbe profugerent, metu scilicet gra-
uioris incommodi; nam Ferruccius crudeliter & immodicè uictoria utendum aduersus
rebelles ratus, atrocissimè sæuire cœperat, id maxime deposcente Tedaldo prætore non
immiti modò, sed implacabili; qui priuatæ iniuriæ suæ contumeliam publico ciuitatis
excidio uindicare properabat. Ante omnia siquidem quum Borghesium cum suis cohor
tibus dimitti iussisset, atque ei integra fide abeundi cum urbe suis uexillisque facultatem
concessisset, quosdam opulentos ciues in carcerem detrusit, imperatisque pecuniis, nisi
properè eas expedirent, fame sensim enecaturos minabatur. Vno quoque edicto pro-
nunciauit his capitale fore qui urbe excedere auderent, & ut reliquos terreret, duos ci-
ues, qui fugam fuerant meditati, laqueo ad prætorii fenestras suspendit. Distribuit au-
tem per omnes domos milites, ut gratuito ciuium copiis alerentur, donec alicunde pecu

nia repreſentari poſſet,qua pro ſtipendio emerito frequentibus iam id conuitiosè flagitan A
tibus militibus ſolueretur. Nam iratè & petulanter milites querebantur ſe parata prædæ ſpe excludi,quum multo ſanguine parta uictoria,rebellantem urbem ſe æquiſſimo militiæ iure direpturos ſperauiſſent. Sed Ferruccius non inſulſa ratione reipu.urbem quoquomodo incolumem ſeruare,quàm auaritiæ militum urbium excidiis uel paruo ſuo lucro gaudentium obiicere mallet,aliò ad parandam pecuniam ita uertebatur, ut ſacrilega manu donaria antiquitus dicata templis,& religiosè uſque in eam diem cuſtodita nõ cun ctanter auferret, & res pretioſas carioreſq. ciuium in ipſo belli metu in ſacroſanctis uirginum cœnobiis abſconditas ſuam eſſe prædam diceret; denunciata capitis pœna his qui abdita biduo non reuelaſſent. Quod uerò ſummo religionis contemptu factum uideri poterat, cælata argento altarium frontalia,atque abacos cum candelabris atque calici- B
bus conflari iuſſit. Poſtremò diuorum urbis tutelarium Octauiani ſcilicet atque Victoris argentea ſimulacra, quibus uera capita ipſorum martyrum includebantur, ad haſtam uenalia in foro propoſuit, ingenti cum luctu ciuium, mulierculorumque præſertim crebris eiulatibus, quæ pietatis cauſa conceptis notis eminentem aperto paululum uertice ſanctiſſimæ reliquiæ caluam exoſculari conſueuerant. Hac in re ipſo duce prudentior & religioſior in uniuerſum miles eſt inuentus. Nam quum à Volaterranis omni pecunia expoliatis capita redimi non poſſent,ne conflarentur, ipſi milites tacti religione pecuniã in pretium contulerunt, fermè ſerius, quòd eorum iam alterum ſimulacrum aurea barba pretioſius & magnitudine auguſtius ad quæſtoris officinam delatum,properéque con flatum fuerat. Violauit etiam atque diripuit nullo pudore, nullaque prorſus miſericor- C
dia,publicam piamque domum,in qua multa ſupellex collata fuerat,ab his qui egentes exiguo fœnore res cariores oppignerare ſub fide publica cõſueuerant, & quũ ciues publicos redditus,cogendæ pecuniæ cauſa quæ militi præberetur,locupletioribus coëmundos adiicere uellẽt, Ferruccius licitationem fieri uetuit,quòd Tedaldus immitis & aſper cuncta publica priuatáque ciuitatis,tanquàm rebellis fiſcum reſpicerent, & niſi ad nutum rei pub.alienari non poſſe clamitaret. Hæc raptim uiolenterque fiebant, quoniam Fabritius Maramaldus cum magnis copiis aduentare nunciabatur, & tum forte importunè quum Ferruccius ſpe recuperandi Sanctogeminiani, Donatum cognomento Saltam acchiam eò ad pertentandos oppidanorum animos cum iuſta manu equitum miſiſſet. Donatus erumpente acriter Borgheſio fuerat pulſus, & multis ſuorum amiſſis fœdè pro D
fligatus. Ab hac aduerſa adnentantis hoſtis fama, ipſoque ad Sanctogeminianum irrito conatu Ferruccius ad muniendæ urbis curam properantius ferebatur. Cæterum Fabritius quum inſtructa acie aduentare ab ipſo Ferruccio,qui in edito colle conſederat & equitatum explorandi laceſſendique hoſtis cauſa præmiſerat, facilè conſpiceretur, contracto per equites modico certamine & repulſis hoſtibus,ad ſuburbana tecta peruenit;atque ibi deiecto Ferrucii præſidio,cuncta ad prædam uertens, poſitis caſtris conſedit, & ſubitario opere,ut egreſſu hoſtes prohiberet,cõtra diui Franciſci portam quæ Piſana eſt, aggerem extrui iuſſit; parique diligentia à Ferruccio introrſus obſtructa eſt,ipſo turrem demoliente, ne percuſſa hoſtium tormentis,interius portæ ſpatium ubi ſtatio militũ con ſiſtebat, ruina obrueret. Dum utrinque minutis præliis certaretur,& Fabritius cuniculos ad eam mœnium partem ageret, quæ diui Dalmatii cœnobium introrſus reſpicit,pro E
broſæ militum uoces audiebantur, Fabritii tanquàm cæci ducis & imperiti, conatus irridentium,quibus maximè irritabatur,ut in Ferruccium priuati odii prægrauem iram con ciperet, ob idque præcipuè quoniam Ferruccius ipſius tympaniſtam fecialium more ad eum miſſum,ut ſibi illico dedi urbem peteret, inſolenti uerbo offenſus, inſolentior dux miſerum tanquàm impiè locutum corripi, laqueóque ſuſpẽdi iuſſiſſet. Quod facinus con tra militiæ morem ſuperbè editum, ipſi demum Ferruccio exitium peperit. Accidit autem per eos dies,ut utrinque ab inopia ſtipendii milites fœda conſternatione deficerent; nam duæ fermè integræ Brutiorum centuriæ à Maramaldo ad Ferruccium tranſierunt, & Ferruccius ipſe ob eandem cauſam Corſorum ſeditione exorta penè interfectus eſt. Ex his erant cohortibus, quas Camillus Appianus à Populoniæ oppido adduxerat,gens

fera,

A fera, peragrestis, & rapax. Sed Ferruccius uel mulio ciuium damno ita sedauit tumul-
tum, ut in Camillum ducem odium exitiale reseruaret. Dum hæc ad Volaterras gere-
rentur, Aurantius in spem occupandæ Empolis uenit,quòd ibi discedente Ferruccio,nõ
multum præsidii esse, nouumque prætorem Iunium ignarum prorsus belli, & ab una
tantum ardentis odii in Mediceos commendatione suffectum fuisse didicerat.Itaque Di-
daco Sarmento negocium datur,eique præter suos tirones quos ducebat, Vastius uete-
ranorum Hispanorum ualidas cohortes adiungit, curatque diligenter ut iustus tormen-
torum apparatus ad eum peruehatur.Hæc ubi conuecta sunt,Empolimque copiæ omnes
peruenerunt,eo ordine oppugnatio cœpta est,ut uno tẽpore duobus in locis murus qua
teretur.Sarmentus cum Hispanis ad Ormam fluuium castris positis tormenta inter Ar-
B num & oppidum promouit, atque eam muri partem quæ spectat septentriones, uehemẽ
ter quatere cœpit. Ab occidentali uero loco contra Deiparæ uirginis templum Alexan
der Vitellius cum Italicis copiis oppugnare adortus est. A parte Sarmẽti primum omniũ
Calcella Apulus tormentorum magister, molas frumentarias paucis ictibus disiecit, at-
que ita perfregit,ut decurrentis aquæ profluentem quo machinæ molæque uertebantur,
& fossæ demum oppidi implebãtur, opposito aggere læuorsum diuerteret,& fossa proin
de totius aquæ copia solito flumine destituta siccaretur,Hispanique milites illac se irru-
pturos confiderent. Exinde muros ducentis amplius maiorum tormentorum coniectis
globis peritè uerberatus, patefactusque est,ut Hispani fossam transire,& per ruinas subi-
re auderent;eo etiam minore periculo,quòd defensoribus summa corona propter fre-
C quentes pilarum & glandium ictus nudaretur;nam supra capita oppugnantium atque in
trare conantium præteruolabant. Sed magno irrupturis erant incommodo procidentis
extra & corruentis muri ingentia frusta, quibus multos cooperiri atque opprimi necesse
erat;præterquàm quòd præsidii cohortes,ipsique Empolitani strennè,ubi periculum de-
poposceret, hostes hastis, ferreisque tridentibus repellebant,& in fossam deturbabant;quã-
quam in eo certamine Tinctus Battifolius præfectorum fortissimus,tormenti ictu ceci-
disset,& iam interiorem munitionem alacri concursu,non uirorum modò sed & mulie
rum lateres,glebas,& tigna comportãtium extruere properarent. Per eum modum Sar
mentus quòd per iniquo atque admodum periculoso loco obniti,non sine certa pernicie
milites prouidebat,tanquàm tormentis locum mutaturus receptui cecinit. Eodem quo-
D que tempore Vitellius postquàm aliquantum muri diruerat, nec satis ad irrumpendum
apertus foret,abstinuit prælio,alia uia aditum quæsiturus. Interim Titus Orlandinus co
gnomento Pullus qui erat apud Vitellium, per Petrum Orlandinum Florentinæ cohor
tis præfectum gentilem suum postulauit, ut Iunius prætor in colloquium deuenire non
grauaretur, prodeuntemque sub fide publica hortatus est,ut constantiæ laudem sua atque
oppidi salute nequaquam potiorem arbitraretur, postquàm tantas non haberet præsidii
uires,quibus binis ducibus è diuerso oppugnantibus diu resisti posse confideret. Iunius
ad ea elato in præsens animo respondit, se quinquagenario maiorem satis uixisse, proin
de nihil sibi longiore uita opus esse,quæ uel imbellis ingenii,uel fluxæ erga rempub.fidei
notam afferendo, antiquum Iuniæ familiæ nomen dedecorare posset. Hæc tamen eum
non ita intrepidè dixisse apparebat, ut perculsæ,& attonitæ mentis signa non eminerent;
E nam quum paulo antè sæpius ac sæpius ad Odoardum Giachinottum prætorem Pisanũ,
maturam implorans opem perscripsisset,ut ibi trecentos saltem sclopettarios summitte-
ret,uix demum unam centuriam cui præerat Borna Lucensis ab eo acceperat;quum ægrè
cum Vitellianis hostibus certando ad oppidum peruenisset,eodem metu summi discrimi
nis adducti Empolitanorum primores eadem nocte quæ primum oppugnantium cona-
tum sequuta est, legatos ad Sarmentũ emiserunt,qui de concordia agerent, quorum prin
ceps erat Bacinius decurionum scriba, in cuius custodia totus tormẽtarii pulueris appara
tus seruabatur. Is ut existimari potuit insigni flagitio ea pactione egisse ferebatur,ut op-
pidani essent incolumes,præsidium uerò Hispanis prædæ esset. Oriente sole Ioãnes Ban-
dinus,quem singulari certamine palmam retulisse diximus,qui erat apud Sarmentum,
per abrupta tormentis mœnia in oppidum uenit cum Lucio Manellio, ut Iunium præto-

rem ad deditionem eadem ferè qua pridie Pullus egerat adhortatione impellerent. Sed A eadem respondente Iunio, non multo pòst Hispani facto impetu nemineque prohibente per ruinas adaperti muri in oppidum irruperunt, quòd Orlandinus muri custodiam ut pransum iret importunè deseruisset, uel contradicente signifero, & illac certum periculum irrupturi hostis demonstrante. Quod flagitium uel turpi ignauia, uel intempestiuæ transacta deditionis fiducia admissum multi crediderunt, non sine etiam nota perfidiæ, quando non statim Orlandinus pœnam ueritus ad urbem, nisi perdomita, & commutata republica redierit. Cæterum Hispani in oppidum irrumpentes aliquandiu hæserunt in fossa, quum adeo profundo, & inextricabili cœno præpedirentur, ut lutulenti umbilico tenus ereperent, subleuatique sociorum manibus mœnia superarent. Primus omnium Bucanigra in domum Orlandini per tecta delapsus, in quam omnes pro- B pe nobiliores fœminæ, multæque Florentini nominis matronæ ut securiores essent confugerant, eas omnibus ornamentis exuit, usque ad monilia, maritalesque anulos, & corollas diuorum supplicationibus dicatas. Reliquas uerò domos gregarii Hispani ea Sarmenti lege diripuerunt, ut neminem è præsidio militem uiolarent. Iunius prætor, & ipse Orlandinus, quòd summæ essent authoritatis apud milites, capti sunt; parique puncto temporis Vitelliani in oppidum penetrarunt, atque ignobiliore præda potiti sunt. Sed eos postea Sarmentus excedere oppido, & in castra redire coëgit, quum Vastius ipse feram opem direptis & miseris offerens superuenisset; quantum tamen authoritate C atque imperio poterat, maleficia prohibendo, inuiolatasque fœminas præstando, non mediocriter in ea calamitate Empolitanos est consolatus.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXVIIII.

ER hunc modum inter parum syncera colloquia Empoli capta direptáque, Vastius inde celeriter copias educens cum Sarmento Volaterras est profectus, quòd ad expugnandam urbem Maramal dus iustum tormentorum apparatum sibi aduehi crebris nunciis
B postularet. Nihil enim cuniculis profecerat, nec minis Ferrucciū hostem, nisi murus magno conatu quateretur terreri, & ad deditionem compelli posse prouidebat, propter incomparabilem naturæ loci difficultatem. Nam Volaterræ in arduo monte sitæ sunt, ueterum priscorum studio excelsa quærentium iuga tāquam tutiora contra omnes hostium impetus, salubrioráque campestribus locis, quæ sæpenumero caliginosis atque densissimis nebulis obsidentur. Nam Volaterrani originem suam à Tyrrheno Lydorum duce repetunt, qui olim duodecim nobilissimas Etruriæ urbes condiderit. E summo montis iugo quinque præcipuè descensus oblongo dorso ad infimos pertinent campos, qui radiorum instar ad imaginem extentæ cum digitis palmæ manus, interiectis profundissimis
C uallibus dirimuntur; ita ut conualles transiri nequeant, quum abruptissimæ sint, atque ita densis arboribus obseptæ, ut exercitibus inaccessæ fiant, quoniam ab his aditibus silice stratis, quum paululum ascenderis in proximas uias nullo modo ad mutuam opem ferendam transiri possit, quòd præaltæ crepidines undique subsint, ad quas cōmeantium oculi propter profunditatem facilè caligent. Ad has naturæ munitiones accesserunt mœnia antiquitus è quadrato lapide constructa, quæ hodie suburbana præcingunt tecta; quoniam urbs noua, quæ hodie incolitur, post calamitatem à Pannoniis acceptam, aliquanto astrictiore quàm antea muri ambitu munitur. Vastius ubi aduenit, contemplatus situm admirabilis munitionis, quāquàm asperrimas sibi rerum difficultates ad oppugnandum propositas uideret, quòd nisi ægerrimè pertrahi constituique torméta non possent; commu
D nicatis cum Maramaldo consiliis, ad Portonem, qui est antiquæ portæ munimentum, humilem nactus collem, castra posuit. Nec mora in Hispanos tentoria ponentes Ferruccia ni audacter eruperunt; contractáque est cum imparatis asperrima pugna; sed ferente celeriter opem Maramaldo, paucis utrinque desideratis in urbem compulsi sunt. Exinde Vastius diligentius locorum situm speculatus, ad diui Andreæ templum aliquot Fabritii cohortes, Barone Neapolitano duce, transire iussit. Qua re conspecta Ferruccius nullam sibi moram attulit, quin exturbandos eo templo hostes decerneret; atque ita emisit Camillum Appianum cum suis Corsorum cohortibus. Ab ea eruptione certatum est amplius duabus horis; sed multis utrinque interfectis & uulneratis, Camillus se recipere coactus est, eo impetu incumbentibus Fabritianis, ut quum se obuerteret, in genu mortifera glande uulneraretur, uti asserunt, ipsius Ferruccii iussu in eius odium uehementer
E incitati, quòd portam Herculis cuius custodia Camillo fuerat attributa, hostibus prodi posse suspiciosè iudicaret; ac simul uitæ suæ periculum quòd recenti Corsorum seditione subiisset, ulcisci properaret. Eodem quoque tempore Ferruccius suos à Florentina porta contra hostes, qui ad Portonem consederant, eruptionem facere iussit, ut diuerso hostium impetu Hispani, quominus sociis opem afferre possent, ancipiti prælio distinerentur. Sed Ferrucciani hunc audaciæ suæ exitum tulerunt, ut Franciscus Brocca egregiè fortis Corsorum tribunus, non paucis utrinque amissis & uulneratis occideretur. Nec multo pòst à Vastio duobus in locis duplex oppugnationis genus est institutum; alterum aduersus sancti Lini cœnobium, cuius horti ad mœnia pertinent, Maramaldo attributum est; alterum ipse desumpsit iuxta portam Florentinam. Vastius constitutis, partim ex directo, partim ex obliquo aspectu, maio-

ribus tormentis, tanta ui utrobique quassari iussit moenia; ut amplius quadringentis ferreorum globorum ictibus murus adapertus sit; sed multò maximè apud Maramaldum, nam supra triginta cubitorum spatium, prostratus est; tanto Ferruccianorum pauore, ut quum nonnulli tormentis icti cecidissent, ipseq́. Ferruccius lapidis fragmine cubito percussus se recipere cogeretur, milites in ruinæ aditu nequaquam intrepidè consisterent, & equites instratis equis fugam pararent, confugeretúrque undique in arcem, hostes irrumpere potuisse constaret. Fabritius nanque per audacissimos prius milites, qualis quantúsque per ruinas aditus pateret, explorandum ratus, quum impetum fieri iuberet, quòd locus ruinis impeditior, & æquo ad inuadendum difficilior renunciaretur, importuna cunctatione serò pugnæ signum proposuit, occasionémque uictoriæ corrupit; quum ab ea mora hostium cessationéque, multi propugnatores redintegratis animis extruere introrsus aggerem, admirabili constantia atque celeritate properassent; Morgante præsertim Castellioneo ab ingentibus lacertis ualidissimo centurione, & Ioanne Broccardo paris animi Volaterrano ciue, rem administrantibus; nam in aggerem tumultuarium adiuuantibus maximè fœminis, oblata quæque, & ex cœnobio abrepta, lectos, culcitras & cophinos, prætiosissimis etiam rebus plenos infarciebant; ut munitio in iustam altitudinem educeretur; pro qua mox acerrime decertatum est, aucta spe propugnantiũ, quum Ferruccius lenito uulnere cum ualida fortissimorum militum manu decurrisset, & Fabritius recenti submisso subsidio, sæpius instaurando pugnam multa utrinque cæde edita, irrumpere esset conatus. Eo die inter Fabritianos multum enituit Angeli Bastardi uiri Zacynthii origine Volaterani uirtus, quum sæpius certamen restituisset. Altera porrò in parte Vastius quanquàm non adeo latè murũ patefecerat, satis pro tempore animaduersa introitus conditione, prælium iniri iussit, pugnatúmque est aliquandiu ab Hispanis audacissimè. Sed eorum impetum ea animorum & corporum promptitudine defensores sustinuerunt, ut pulsi non paruo accepto incommodo repellerentur. Cæterum Vastius nihil eo duplicis conatus detrimento permotus, paucos pòst dies, iterum geminam oppugnationem instituit; alteram ad sinistrum eiusdem Florentinæ portæ latus, quod Pinzianam respicit uallem, alteram iniquissimo loco contra fontem perennis aquæ quæ Ducciola uocatur. Ibi ea forma mœnium est, & ut murus utrinque per decliue ductus ad infimam uallem ubi fons est, in angulum se coniungat. Proinde putabat Vastius eum locum propter inæqualis loci difficultatẽ, ægerrimè defendi, & ex aduerso illac facilè suos perrumpere posse, quum in eam partem sedulo collibrari tormenta atque displodi iussisset. At Ferruccius ubi periculum posceret, noua opponebat munimenta, & supra fontem præcipuè aggerem erexit, unde collocatis tormentis, opugnantes hostes destinatis ictibus peterentur. Sed quum id opus nouæ munitionis feruere atque exurgere ab hostibus conspiceretur, in id coniecta colubrinæ pila, insignis præfectus cognomento Scuccula interficitur, nec tamen intermitti opus Ferruccius imperat, nam paulo pòst in eo falcones duos collocauit, quorum ictibus quatuor ex hostibus noti tormentorum libratores abrepti sunt. Nec multo pòst ab Hispanis cohortante Didaco Sarmento prælium est cœptum, tanta contentione, ut aliquot uexilla Hispanorum impigrè summo in muro figerentur, instaurataque sæpius admodum cruenta pugna certaretur, inter fortissimos Sarmento armis & crista conspicuo, & secundum eum Macicao Cantabro qui castrorũ erat magister, audacissimè subeuntibus. Verùm non diu pòst Sarmentus, spectatæ eius uirtuti inuidente Fortuna, glande traiectus occubuit, quum longiore uita dignus uideretur, & Macicaus pluribus confectus uulneribus propè exanimis retrahentibus suis ægerrimè seruatus est; irrumpentibus autem Hispanis maximè officiebant dolia saxis plena, quæ per deiectus stratæ uiæ magno strepitu deuoluebantur; ita ut facile appareret uniuersos hostes angusto in loco uel si omnes intrassent, ea doliorum & lapidum mole obrui potuisse. Nec fœliciore euentu certatum est in altera oppugnatione, nam tametsi prostratis mœnibus alacriter subirent Hispani admixti Italis, non longũ tamen certamen, sed æquè cruentum ac Ducciolanum extitit. Vastiani quippe propiore accessu facilè loci iniquitatem, propter hostium munitionem, & præsentem paratamque uim, reformidantes, nequa

quam

A quàm pertinacissimè expellentibus restiterunt, quum ab utroque latere intra pomœrium
fossas perductas, & aggeres tormentis permunitos, & aduersus armatorum aciem se irru
pturos prospicerent; quando per id totum etiam edendæ pugnæ spatium ad insidias dispo
siti murices, & tabulæ peracutis confixæ clauis eminente cuspide conspicerentur; quibus
indui prius necesse esset, quàm ad equites qui in pedes desilierant, & suis grauibus prote-
cti armis pugnam essent excepturi, peruenirent. His prælijs multi uiri fortes desiderati
sunt, & in primis ipse tormentorum magister Appulus Calcella, quo nemo eius artificii
peritior habebatur, ut qui Antonio Leuæ mirificam operam superioribus bellis nauasset.
Interfectus etiam est Donatus Tranius, qui eius artis commendatione in Calcellæ locum
successerat. Constat Ferruccium aliquanto maiore detrimento hostes afficere potuisse,
B nisi summa sulphurei pulueris inopia laborasset, quòd eius paulo ante non modicam co-
piam Tedaldus, ut iracundiæ suæ stultæque ferociæ impensius indulgeret, & urbanis te-
ctis maximè noceretur, intemperanter absumpserat; qua de causa Ferruccius per turmas
equitum, salis nitri ad conficiendum puluerem aliquot pondera à nadis usque Volaterra-
nis proximi litoris, petere fuerit coactus; ita ut sportulis ad equorum clunes coaptatis, fal
lendo hostium custodias in urbem comportarentur. Ferunt Vastium à tanto irrito cona
tu summum concepisse mœrorem, ita ut nonnulli ad eum consolandum de Maramaldo
oblocquerentur, quasi ille in prima oppugnatione propterea cessauisset, quòd indignare-
tur Vastium superuenisse, ut paratam sibi expugnatæ urbis gloriam eriperet. Quan-
doquidem ipsum nequaquàm uenturum, sed uti postularat, tormenta tantum submissu-
C rum credidisset. Atque ita Vastius adeo bile plenus ad Aurantij castra rediit, ut Fortu-
nam, quæ sibi paulo ante ad Monopolim aduersa atque infesta fuerat, conuitiosè & intem
peranter incusaret. Maramaldus autem longo circuitu per Pisanum agrum paulo antè
calendas Iulias, Volaterras relinquens, uersus Pistorium, combustis prius uineis, atque
euersis operibus, est profectus. Florentini quanquàm aliquanto maiore damno Empo-
lim oppidum urbi propinquum, & ad subleuandam multarum rerum inopiam opportu-
num, amisisse censerentur, quàm Volaterras, urbem longinquam insigni commodo re-
cepissent, nihil tamen sustinendi belli curam ullis consilijs remiserunt, adoriendáque Ger
manorum castra statuerunt, authore Stephano Columna, qui non obscurè Malatestæ
æmulus, & tentare ipse aliquid suo ingenio, & erecto animo dignum facinus aggredi cu-
D piebat, ut ciuitatis animos redimeret, qui Venafrani tanquàm bellicosissimi uiri impor-
tunam cædem ægrè tulisse uideri poterant, nihil magis cupientes quàm ut præsidiarij mi-
lites frequentibus prælijs sese exercerent, subeundóque uel summi certaminis aleam, fa-
tiscentis reip. extremis casibus subuenirent. Hæc res diu explorata à Stephano, delatá-
que ad dictatorem, quum asciseretur in eam consultationem dux Malatesta, ipso obli-
què tantum contradicente, grauiterque expendente totum id dubij periculi discrimen,
quod subituri essent, in id tota deliberatio cecidit, ut ab omnibus probaretur, ipseque de-
mum Malatesta in eo negocio collegam adiutorémque Stephano fortia audenti sese of-
ferret, quòd Lodronij castra non uisi magnis uiribus & ualidissimo impetu inuadenda iu-
dicaret. Quintiles iam idus aderant, torrentéque æstu Germani in uigilijs stationibúsque
se ipsis languidiores facti uidebantur, sicut eruptiones hostium cótemnere potius quàm
E timere consueuissent. Castra eorum, ut diximus, coniuncta erant templo cœnobióque sa-
cratarum uirginum, quod diui Donati in Pulnerosa nomen habet, eo ordine ut septa qua
dratis aggeribus, intra quos tendebant milites, hortos uirginum perpetuo uallatos muro
annexos continerent, & dux ipse Lodronius sacris ædificijs uteretur, duobúsque ad castro
rum aggeres propugnaculis erectis, in quibus collocata erant aliquot tormenta, utranque
uiam, quæ ab urbe hinc Pratensi, illinc Fauentina porta ferebatur, respiceret, & perpetua
statione ab omni hostium impetu aptissimè defenderet. Itaq. magno consensu, magnáq.
omnium expectatione Stephanus & Malatesta copias instruunt, partiuntur inter se munia
impetus faciundi, & triplici egressu ueteranas fermè omnes atq. lectissimas cohortes edu
cunt, ea ratione ut Florentini populi uexilla, quæ in locum decedentium militum in muri
atq. aggerum, qui erant in monte, custodiam succederent, & si casus ferret, his in locis pro

pugnando patriam defenderent, donec milites re bene gesta ad solitam muri stationem A reuerterentur. Ad confirmandos tamen armatæ iuuentutis animos ueterum militum ali quot centurias interposuerunt, & quatuor cohortes conglobatas loco medio atq. opportuno consistere iusserunt, ducibus Francisco Tarusio, & Barbarussa Bartholo, ut cõmodè ubi res posceret, ciuibus aduersus hostes opem ferrent. Media quoq. in urbe simili ratione reliquarum tribuum uexilla cõstituerunt, quibus addebantur quaternæ cohortes, quæ fuerunt Pacerini, Giometti Senensis, & Corsorum duæ, ex Pasquinianis. His rebus aptè constitutis Stephanus Pratensi porta milites eduxit, ad unum omnes candidis tunicis indutos, ut inter se noscerentur, & ea specie per tenebras hostibus terrori essent. Malatesta autem ea Prati portula, quæ ad Arnum ducit, eo consilio egressus est, ut secundum flumen totum ripæ marginem equestribus & pedestribus præsidiis occuparet, ut si fortè B è maioribus Aurantii castris hostes laborantibus Germanis opem ferre, & flumen trana re auderent, uti accidit, circa uada amnis inuaderentur. E Fauentina autem porta tertia manus erupit; eo consilio ut superiore circuitu ad Germanorum castra uerteretur, & diuerso metu illato Germanos eo temporis momento distineret, quo eos Stephanus adoriretur. Pasquinus Corsus quum præmisisset expeditam suorum centuriam, duos hostium uigiles extra munitionem excubantes ita oppressit, ut altero occiso, alter quanquàm sauciatus ad suos confugeret, qui adesse hostes semisopitis nunciauit, atque ita Pasquinus ad munitionem castrorum impetum fecit, pauloq. pòst conclamantibus iam ad arma Germanis, Stephanus gradum intendens, ut imparatos & incompositos inuaderet, apprehensis & superatis munitionibus in castra transcendit, impigrè rem gerente Ioanne Taurino, C qui inter Pasquinum & Stephanum ipsum aggerem adortus, iaculatusq. ardentes tubas, Germanos ita submouerat ut undiq. frustra resistente hoste, Etrusci certatim in castra irrumperent, atq. hos animosa Florentinæ iuuentutis cohors Dante Castelliono signifero audacter irrumpente consequeretur, & prius quàm Germani Lodroni ducis superuentu adhortationeq. componi & conglobari possent, fœdo incœpto exituq. ad diripienda tabernacula discurrerent. Quo tumultu ingens non militum modò sed fœminarum & lixarum numerus per tenebras trucidatus est, atq. item multi ex eius noctis statione, qui impetum irruentium numero atq. animis impares sustinere nequierant. In ea rerum perturbatione Lodronius admirabili constantia circiter duo milia hominum in recessu castrensis areæ conglobari, retinereq. ordines, neq. usquam acie excedere iussit. Stephanus semi D parta uictoria, nisi milites prædæ cupiditate adducti dissipatis uiribus pugnam subiissent, increpitare reuocareq. suos conatus, in phalangẽ hostium densatã non semel impetum fecit; sed postremò, quòd immota prætentis hastis egregiè resisteret, & mox inducẽte Lodronio in dispersos & imparibus pugnantes armis impressionẽ faceret, nonnullis utrinq. cadentibus, ipse Stephanus uehementer est uulneratus lanceæ cuspide, quæ in os recepta ei dentes excussit, & inguine pudendisque alabardæ mucrone ita transfixis, ut exturbatus è munitione in fossam deiiceretur, multiq. simul uulnerarentur, atq. in fossam conciderent. Interfecto Virgilio Romano, qui diu Stephano comes repugnarat, Zagoneq. uiro ingẽti proceritate corporis, atq. animi uigore terribili, per femur trãsfixo, & Ioãne Taurino hastarũ impulsu extra aggerẽ eiecto, Etrusci se receperunt; uel ob id præsertim nequaquàm redintegrata pugna, quòd iam ab Oliuetano monte tormenta disploderẽtur; uerereturq. E Malatesta ne Aurantius è Giramonte suorum stationes inuaderet, quas discessu militũ ciuili præsidio, si grauior pugna incideret, nequaquàm fore firmissimas arbitrabatur. Id uerò uti postea cognitum est, Malatestam magnoperè permouit, quòd equitatũ è castris hostium signo tuba proposito, eductum decurrere secundum ulteriorẽ Arni ripam senserat; ut pote qui nõ temerè timeret, ne si cõglobato agmine humilioribus uadis tranarent, nõ facilè sustineri possent, quin ipse erepta ab hoste receptus facultate, porta urbis excluderetur, & populus ipsis ambobus ducibus extra urbem diuerso prælio occupatis, portaq. interclusis, incumbente Aurantio aliquod grauis uel summæ etiam calamitatis detrimentũ acciperet. Nec tamen deerant, qui Stephano laudẽ astruentes, assererent à Malatesta receptus signum maturius datũ fuisse, obtrectatione non dubia alieni decoris, ut parẽ exitum

ac ipse

A ac ipse nuper ad Catelinã portã fuisset expertus, inconsultæ audaciæ eruptio tulisse uideretur, apud ciues qui nõ æque prudentiam cauti ducis, quàm bellicosi audaciam è rep. esse iudicabant. Cæterum ab hoc irrito conatu Florentini in uniuersum non obscuro dolore, neq. inani concepta tristitia turbabantur; propterea quod ad extremã esculentarum rerũ inopiam erat peruentum; nam neq. equis, neq. asinis, neq. etiam felibus pepercerant. Nec defuere è plebeiis, qui mures auidè consectarentur. Frumenti autẽ ea erat penuria, ut panes ex milio uetere & panico, atq. ea oliræ scandellæq. segete ad iumenta in alimentũ destinatæ, confici uendiq. inciperent, & uulgus ignobile ea nigri milii segete culmosa, aliàs dicata suibus, quam Transpadani melicam, Etrusci uerò ipsi saginam uocant, uesceretur. Vini nusquam erat copia, nisi quæ sacrificiis atque ægris in medicinæ usum seruaretur, B potarent omnes aquam hilariter; sicut ipsi ciues frugi homines hæc à militibus incommoda tolerantissimè ferri mirarentur; laudarẽntque eos quòd fideli perseuerantia, nusquam excitato tumultu, suisque contenti stipendiis, pro militari tantum gloria alienæ libertatis causam aduersus exteras gentes generosè defenderent. Sed quum nullus belli exitus desperatis auxiliis, nisi ualde lugubris atque durissimus prospiceretur, uersabat iam multorum animos cura ingens publicæ salutis, prudentioresque iam planè ea ominabantur supplicia esse subeunda, quæ Romani nuper pertulissent, si uinci armis quàm pactione se dedere mallent. Neque tamen quisquam reperiebatur qui effari auderet; adeo erat certum his, qui ferociam animi deditionis cogitatione remisissent, fœdæ mortis supplicium, ut plerique tacitè animos desponderent, eum subituri casum quem uel iniqua sors C publicis rebus attulisset. Primus omnium Zanobius Bartholinus, qui dudum è tota ciuitate libertatis defensor, grauitate consilii, industria, & uigilantia singulari, cum summo imperio legatus extiterat, simulato corporis morbo nequaquam occultè concepta animi ægritudine, è curiæ limine se subduxit, quòd authoritate rationéque multorum efferatorum ciuium insaniæ mederi posse desperaret; agitarétque animo quanam ratione cõsilii affectæ ciuitati prodesse posset, & quum nihil deditionis pactione utilius atque salubrius fore iudicaret, sæpenumero de ea re in arcano cum Malatesta & Stephano fuerat colloquutus, per quem tentandum Aurantii hostis animum esse statuebat; occasio uerò eius tractandæ rei non semel petita est, quum munera ad ducem in castra mitterẽtur; idoneus autem interpres erat Cencius Perusinus cognomento Strabo, astu atque prudentia D militari insignis, proptereáque Malatestæ fidus. Is Aurantium reperiebat nequaquam abhorrentem ab honesta concordia; quum ille ducenta tantum milia aureorum nummûm ad persoluenda militi stipendia postularet, subindéque peteret Mediceam familiam seruato libertatis nomine, uti antea consueuissent, pristinæ dignitati restituẽdam: & obiter à Clemente Pontifice præteritarum offensionum obliuionem se impetraturum pollicere tur. In quas condiciones non Baucius modò Valorius, pro legato à Pontifice ab initio belli in castra missus, inclinabat, sed Aurantius ipse, undecim iam prope mensium obsidionis tædio affectus, & quod maxime urgebat, pecuniæ inops; quòd multo lusu aleæ ingentem pecuniæ nim stipendiis destinatam, gemente Valorio legato, importunissimè perdidisset, & Conradus Hessius, uetus Germanorum dux, & ualde felix aleator, eam ferme totam abstulisset, adeo importunè ut quum Hispani atque Itali debita stipendia flagita-E rent, Aurantius pudendis circumuentus difficultatibus, nihil potius atque expeditius reperiret, quàm ut expressa uel non acerbis conditionibus deditione, ærumnoso bello finẽ imponeret. Ad ea persuadenda ipsius Valorii authoritas plurimum ualebat. Quoniam ex arcanis mãdatis à Pontifice de patriæ salute solicito etiam atque etiam admonebatur, ne expugnandæ per uim urbis casum necessarium duceret; darétque operam ut sine sanguine uictoria quæreretur, quòd nequaquã sibi deleta patria, sed incolumi, opus esse prædicaret. Eadem etiam Pontifex perscribi ad reliquos duces, Ferdinandúmque in primis Gonzagã iubebat, ea conditione, ut his certis præmiis gratiam seruatæ patriæ relaturum polliceretur. Hæc ubi Cencius è castris rediens Malatestæ renunciabat, cum bona spe cõcordiæ Zanobio communicabantur, & per eum sedulò, & quantum fieri poterat occultè, ad eos emanabant ciues, quos incolumis patriæ cura totius obstinatæ factionis obliuisci

m

cogeret. Verum recta salutariáque paucorum prudentium, insana multitudo imperito- A
rum popularium facilè superabat, ipso præsertim dictatore peruersissimis opinionibus
imbuto, & rem ad extremum uiolenti conatus casum deducere cupiente; ita ut accersen
dum cum omnibus copiis Ferruccium, defensis Volaterris ingenti uirtutis opinione à
popularibus sublatum, & periclitari extremo conatu Etrusci imperii fortunam statue-
ret. Itaque Ferruccius è senatusconsulto reuocatur, & quid fieri oporteat ex præscriptis
mandatis docetur. Summa consilii hæc erat, ut per Pistoriensium montes ad urbem Flo-
rentiam duceret, & decedens dextrorsum à Fesulis, ipso Malatesta erumpente, atque exci
piente occasionem nobilis pugnæ edendæ, qua patria obsidione liberari posset, opportu-
nissimè præberet. Ferruccius qui quassata mœnia reficiebat, acceptis à senatu literis,
Marco Strozzæ, & Baptistæ Gondo, qui Florentia missi fuerant, uiris prætoriis, urbis B
custodiam commendat, cum singulis militum centuriis attribuit Nicolaum & Gualte-
rotum Strozzas, Alexandrúmque Monaldum. Imperat etiam Volaterranis decem ob-
sides, qui castra subsequantur, captóque itinere secúdum Cæcinam amnem, ad uada Vo-
laterrana descendit, atque inde per Liburnum, antiquæ Labronæ turrium oppidum, Pi
sas contendit. Ibi aliquot consumpsit dies apparandis his rebus, quæ ad profectionem
pertinerent, imperandísque præsertim pecuniis, ut milites qui stipendia seditiosè flagita-
bant, tumultu à Corsorum cohortibus orto, præbita pecunia pacarentur. Eam autem ui-
ritim mercatoribus imperatam, usque adeo impotenter extorquebat, ut quibusdam præ-
sentem laquei mortem horribili uoce interminaretur, aliis porrò in summa domus cœna
cula contrusis, nisi pecuniam expedirent, fame pereundum esse denunciaret. Qua sæui- C
tia acerbitatéque usus, sicuti Volaterranos afflixerat, ita à Pisanis magno fœnoris impē
dio patrimonia distrahere coactis, tantam auri summam, quæ mēstruo stipendio satis fo-
ret, corrasit. Exinde Pisanos ad unum omnes qui arma ferre possent, tanquàm ueteris
memores libertatis, proptereáque ab iusto odio Florentinis suspectos, patria excede-
re iussit; quanquàm Pisanorum optimates octoginta numero, obsidum nomine Floren
tiæ seruarentur. Adduxerat paulo ante Pisas aliquot exercitatorum militum cohortes
Paulus Ceres, Rentii filius, dux impiger. Cum eo belli gerendi consilia Ferruccius com
municat, cogítque in unum omnes copias, productis autem omnium uexillis, quum
inspicerentur singulæ cohortes, censa sunt tria milia peditum, galeatorum uero equi-
tum numerus, & pileatorum Epirotici generis leuioris armaturæ, qui erant peltati, quin D
gentorum summam implebat. His præerat Nicolaus Masius è Nauplio Peloponnesia-
co uir egregiè fortis, cui Pulledro, Epirotica lingua, cognomen fuit. Galeatos autem
thoracatósque ductabant ueteres ac clari nominis præfecti Carolus Ciuitellæ regulus,
& Amicus Arsula. Præter has copias solicitarat etiam montanos Pistorienses homines
Cancellariæ factionis, qui sicuti promittebant suis illac iter habentibus prestò futuri spe
rabantur. Sarcinariis autem iumentis multis undique uiolento imperio contractis,
supra centum ligneas tubas, quæ sulphuream flammam euomerent, imposuit; atque
item decem minora tormenta, quæ moschettos appellant, & ligneis canteriis impo-
sita subitaria in pugna ad confirmandas acies peditibus præsidio aduersus equites esse cō
sueuerunt. Cum his copiis eòque apparatu, & cum aliquanta commeatus copia, bisco
ctique præsertim panis, more nautico, quæ properātibus per nemora & syluas sufficeret, E
uel si nihil omnino parati commeatus, montanorum agrestiúmque hominum tenuitate
nancisceretur, reluctante genio Lucensi porta signa eduxit; conuersúsque ad quosdā præ
fectos fatali proloquio, fortissimi uiri, inquit, ad subeundā durissimi euentus Fortunam
ire iubemur, neq reformidanda est ulla periculi uis imminens, quū omnino senatui sit pa
rendum qui nos alit, & in dextris nostris supremæ salutis suæ spem reponit. Apparebat.n.
eum quibusdam secus ac consuesset parū alacriter loquutum fuisse, quasi diuinaret, qua
sorte ad alienum arbitrium suscepta expeditione esset pugnaturus. Reliquit autē in præsi
dio Pisarum, qui Odoardo Giachinotto prætori parerent, cum singulis cohortibus, Mat-
thiam Varaniū Camertem, & Bettum Ranucinū Florētinum, Michaelemq. é Montopo
li, & cum his Epiroticæ stirpis inquilinū cum ala equitū Musacchinū, Musacchio uetere
fortique

A fortíque equitum præfecto genitum. His rebus constitutis per Lucensium agros, atque
inde subter Pisciam, & Collodium oppida ita agmen duxit, ut signa sensim ad læuã in
superiores montes erigeret, confragosisq. & syluestribus locis rectà uersus sancti Mar-
celli pagum progreditur. Interim Aurãtius de consilio itineréq. hostium per speculato
res certior factus, cõmunicatum cum paucis totius negocii consilium per hũc modum
maturè explicat. Ferdinandum Gonzagam in obsidione relinquit, & cum eo fermè
omnes Hispanos pedites, multóq. maximam Italicarum cohortium partem. Vltra Ar-
num porrò suis in castris Lodronium consistere, obseruaréque hostium motus, atq. in-
tentius euigilare iubet. Scribit autem ante omnia ad Fabritium Maramaldum, atq. Vi-
tellium qui in agro Pisano circum oppida Vicum, Sanctæ crucis, & Focensium pagos
B æstiuabant, ut coactis cohortibus ad præcidendum Ferruccio iter, uestigiísque insisten-
do quanta possent celeritate maturarent. Ea quoq. Hispanorum tironum manus, quæ
per aliquot menses Clauerio duce diuagata per agrum, & mutando loca rapto sese alue
rat, tanquã edicto Cæsaris stipendiis castrisq. exclusa ad Altopassum consederat, Vitel-
lianas cohortes est subsequuta, adhortante ipso Vitellio ad nauandam ea expeditione
operam, qua omnẽ consternationis, & dinturnæ secessionis noxam redimerent, & noua
promereri stipendia properarent. Præmittit etiam è castris Roscium, Martium Colum
nam, & Scalẽgum cum suis cohortibus, atq. item Roscii alariis equitibus Theodorum
Bischetmium Epirotarũ equitum præfectum adiungit. Hos subsequitur ueterum Ger-
manorum legio, ipséq. postridie cum uniuerso leuis armaturæ & cataphractorum equi-
C tatu è castris proficiscens, tranato flumine Arno uersus Pistorium cõtendit. Noctu autẽ
iter faciens peruenit ad locum, cui Lagoni nomen est, castaneis arboribus frequentem,
qui locus est ferè medius inter Pistorium & Gabinianum oppidulum. Ibi aliquantisper
substitit, ut equos modica quiete, & milites leui ientaculo recrearet, atq. interim nũcios
opperiretur, qui de itinere hostium certins referrent. Eo modo quiescẽti superuenit cur
su citato fessus sacerdos, qui Aurantium requirens, adesse Ferruccium, eúmque sancti
Marcelli oppidum intrasse, direptúmque incendisse, unde ipse uix effugerit, anxiè nun-
ciauit, subdens Ferruccianos in tergo à Cæsarianis premi, quod ex multo sclopetto-
rum strepitu nosceretur. Ab hoc nuncio bonæ spei plenus Aurantius, quum lagenas po
poscisset, & uina latis pateris fuuderentur, circumiectísque in coronam ducibus Franci
D sco Prateo, Rossaliq. Hispanis, & Zucero Epirotæ hylariter propinaret, densissimus re-
pente cœlo dudum sereno imber effusus est, usq. adeo largus ut cunctos sub diuo perpo
tantes latè persunderet, & ad omen à quibusdã uerteretur. Arrisit ad id sublato lætiore
cachinno Aurantius, & cõmilitones inquit (uti uideo) in hostes nequaquam temulento
agmine prouehemur, postquã nobis superi uina coronantes pocula benignè propitiéq.
diluunt. Hæc fuere suprema eius uerba, continuò efferri signa iubentis, quum paulo an
tè ducibus sua munia in omnem eminentis pugnæ casum tam sobriè quàm opportunè
per hunc modum dispensasset. Hos enim quos diximus duces cum uniuerso leuis arma
turæ equitatu præire iubebat, quibus præsidii causa addiderat Põpeium Farinã cum tre
centis pernicibus sclopettariis, monuerátq. eos ut passim, si qua paulo angustiora in iti-
E nere reperirent loca, per quæ difficulter equitatus transire posset idoneis tumulis cer-
tas sclopettariorum manus imponerent, ut quom hostes cõspexissent, si fortè premeren
tur ad ea præsidia sensim se recipere possent. Quod si planiora occurrerent loca quæ
non inepta equestri prælio forè prospicerent, tam diu distinere hostes lento certamine
niterentur, quo ad ipse cum cataphractis superueniret. Vbi equites ad Gabinianum op
pidum peruenerunt, & portas sibi pandi postularunt, oppidani nõ aliter eos se admissu-
ros responderunt, nisi Aurantius fidem daret sine maleficio milites ingressuros. Erant
Gabiniani aduersæ factionis, qui edocti de Ferruccii aduentu fallacibus responsis tem-
pus extrahebant, quorum consilium non multo pòst ab Aurantianis est intellectum,
quum oppidani è sacra turre conspectis è longinquo Ferruccianorum uexillis, eorum
scilicet qui præcurrebant equitum, sacri campani æris sonitu adesse iam Cæsarianos ho
stes significarent, atque eo modo dum expectatur Aurantius, qui fidem præsens oppi-

danis daret, quòd multum interesset ad uictoriam parandam, eo opportuno plenóque A commeatus oppido potiri, equites circumflectentes se subter mœnia uersus sancti Marcelli oppidum excurrerunt, & cum antecursoribus hostium leues pugnas serere cœperunt. Siquidem Ferruccius sanctum Marcellum ingressus, paucis interfectis, & eorum domibus qui erant aduersæ factionis crudeliter incensis, Gabinianum petere statuebat, ratus hostes nequaquam tanta celeritate occursuros. Dum oppido egrederetur, conspexerat turbam mulierum cum liberis rerum suarum onera capitibus portãtium, quæ aduersa porta exiissent, in montes altissimos euadentem. Nonnulli propterea locorum periti milites, qui de aduentu hostium certius cognouerant, Ferruccium cohortari cœperunt, ut eodem montium dorso, quo ire pergerent mulieres, agmina educere uellet, quòd id montanum iter angustam uiam, & utrinque abruptissimos haberet deiectus, sic B ut hostes illac non facilè persequi possent ascendẽtem in ea Apœnini iuga, quæ demum æquiores quanquàm longiores uias dextrorsum haberent, & per eas ad Scarpariam & Mugellanum agrum descendere possent. Paulus Rentii filius leuem putabat impedimentorum iacturam, modò incolumes elusis hostibus eò peruenirent, quò uocarentur. Sed Ferruccius elato spiritu id consilium, quod timoris & fugæ indiciũ præbere posset, detestatus, rectà progredi cœpit. Præibant equites Carolo atq. Arsula ducibus, & quum non amplius duobus millibus passuum Gabinianum abesset, antesignanæ cohortes, quas ductabat Bernardus Strozza, cui cognomẽtum Captiuantio fuit, ad Gabinianam portam applicarent, postremæ aciei uexilla ad portam sancti Marcelli adhuc erant. Iter non admodum erat impeditum, sed paululum per accliuia descendere oportebat, quo- C niam sancti Marcelli oppidum in ima ualle positum est, & perpetuis undique montium iugis præcingi uidetur. Iam Cæsariani qui cum Roscio, Theodoróque, ut diximus, præmissi fuerant, insistentes uestigiis nouissimos carpebant, nam Roscius expeditam sclopettariorum manum sublatis singulis in clunes equorum aduexerat, quæ procursando displodendóque magnopere hostes uexabant. Maramaldus autem à Calamecha uico, ubi pridiè hostes castra fecerant, eos sanctum Marcellum petere conspiciẽs, ad læuã fidis uiæ ducibus usus, per superiorum montium & syluestrium tramitum cõpendia ad Gabinianum peruenerat. Alio quoq. breuiore itinere, quanquàm aspero, Vitellius non procul ab oppido dudum cõsederat. Interea Ferruccius albo uectus equo districtum tenens gladiũ suos hortabatur, ut cõpositis ordinibus ad præoccupãdum oppidum, quod D erat in conspectu festinarent, propellerentque urgentes hostiũ equites, nam Carolus & Arsula singulari uirtute dimicãtes, non sustinebant modò, sed redintegrato sæpius utrinque impetu per decliuas ripas aduersos, & terga uertentes hostes se recipere cogebant. Dum tumultuosissimè magnóque strepitu pugnaretur, quod è Ferrucciana acie certæ sclopettariorum manus emittebantur, & Pompeiani, quos diximus, equitum præsidio missi, equestri prælio se immiscuerant, multíque iam ceciderant, Maramaldus ab aduersa porta, & partim à facilè disiecta mœnium maceria oppidum est ingressus, Ferruccio iam ab anteriore porta signa inferente. Atque ita per oppidum atrox & cruenta editur pugna, sic ut in medio foro magna contentione certaretur, nam Ferruccius ingenti animo in pedes desiliens, abrepta pedestri lancea fortissimè rem gerebat. Nec suis deerat Maramaldus, quin magna ui facto cuneo, toto plateæ spatio potiretur. Interim ex E Ferrucciano agmine pars sequuta ducem, ingressáque oppidum operam nauabat, pars deflectens secundum murum, apud castaneti ingentes arbores idoneum nacti locum, quo se aduersus insultantes equites tueretur, displosis sclopettis aduersa glandium procella hostes obruebat. Ab his, ut postea compertum est, qui erant numero fermè quingenti, quum Aurãtius adducto cataphractorum agmine, ut prælio interesset per arduũ ripæ callem eniteretur, uectus spadice equo, & gladium uibrans, gemina glande traiectus equo decidit, nec tamẽ statim est agnitus, quum argentea ueste, & auratis armis car ptim exueretur. Ferunt eum prius quàm uulneraretur cum Nicolao Masio, qui primus occurrerat, singulari certamine collatis equis contendisse, quum Græcus ferrea clava ei galeam pertunderet; ipse uero equestri mucrone ad eum perfodiendum itera-

tis

A tis ictibus uteretur. Sed Masium cataphractorum impetum ueritum, ad castaneas re-
fugisse; Aurantium autem audaciùs se prouehentem lethalia uulnera sustulisse. Eo-
dem ferè tempore Vitellius in agmen secundæ hostium aciei, quam Paulus Rentii fi-
lius ductabat, ex obliquo peropportunè inuectus, ad primam fere impressionem ita per-
turbauit, atque disiecit, ut omnibus uexillis in unum de more conglobatis potire-
tur; uel acerrimè resistente Paulo, qui dimisso equo constantissimè pugnans, aciem com-
ponens, & pugnam instaurans, ad oppidum perrumpebat, ut Ferruccio opem ferret.
Cæterum ubi Aurantium cecidisse, & cataphractorum agmen, fœdum uisu, atque incre-
dibile dictu, se totum retro in fugam præceps dedisse uulgatum est, Ferrucciani sublato
uictoriæ clamore se conglobare, & perterritis insistere cœperunt; ac nisi Germani qui se
B nihil adhuc commouerant, sed phalangem suam instar arcis ad sociorum receptum non
procul ab oppido in ordine continebant, in uiam progressi tumultuarios hostium pro-
cursus repressissent; proculdubio nemo equitum fugere destitisset, quum eorum pleri-
que, & ante alios Rossales exemplum Antonii Hisceræ qui cataphractis præerat, sequu-
tus, intenta fuga usque ad Pistorii portas profugissent, tanta perturbatione, ut & in ca-
stris ad Gonzagam, & in urbe ad dictatorem interfecti Aurantii, fusique exercitus fama
deferretur. Eodē puncto temporis Vitellius Pauli cohortes oppidum intrantes urgen
do cædendóque aliquandiu persequutus, opportunè deflectens ad portam qua Mara-
maldus intrarat, ut ei maturam opem ferret, signa intulir, & usque adeo sæuum certa-
men renouatum est, ut in plateam coaceruatis cadaueribus impeditam penetrari uix
C posset. Sed Ferruccius & Paulus ex longa pugna, maximóque meridiani temporis
feruore fatigati, in quandam editiorem domum se receperunt, atque inde sclopettis
rem gerere perseuerarunt; donec ab equitatu leuis armaturæ, qui Rossalem fugientem
præ pudore sequi noluerat, confertis turmis conglobato; hostium equites ad unum
omnes profligati deletíque sunt, quum paulo antea cohortes uel quæ oppidum ingredi
nequierant, uel quæ Ferruccii iussu extra remanserant, Aurantiumque interfecerant, cla
uis utendo ferreis, quibus galeæ quidem uix resistebant, prostratæ fuissent; neque ea die
magnoperè uictis profuerunt præparatæ ad id tubæ sulphureum uomentes ignem, quū
aliquot tantum in Germanos & equites iacere licuerit, nec direptis & perturbatis impedi
mentis, moschetti expediri, aut canteriis uti sperassent, imponi nequiuerint. Ferruccius
D & Paulus aduersæ pugnæ exitum, atque infestam Florentino nomini Fortunam agnoscē
scentes, quum ipsorum milites aut interfecti, aut capti essent; expugnatisq. atque direptis
singulis oppidi domibus Maramaldus certa uictoria iam potiretur, se dediderunt; móx-
que Ferruccius, uti erat armatus, ad Maramaldum perducitur. Tum uerò Fabritius, An
quum Volaterris tympanistam meum contra militiæ morem laqueo impiè suspende-
bas, te unquàm ad manus meas peruenturum putaras? Tum ille. Hæc non iniqui semper
Martis sors est, quæ tibi bellum gerenti obuenire potest. Sed tu si me occidas, neque uti
lem, neque decoram ex mea nece laudem feres. Sed itidem obiurgans, & ex mercatore
ducem factum appellans, uictor ei galeam, & thoracem detrahi iussit, gladiúmque gut
turi impegit, & militibus conficiendum reliquit. Erat Ferruccius excelso corpore, excel
sóque animo, sed admodum superbo, tumidioréque facundia; ita ut non longo quidem
E belli usu edoctus, sed naturali quodam Etruscæ solertiæ uigore præditus, singula munia
cum admiratione non ciuium modo suorum, sed militum implendo, strenui militis & iu
sti penè ducis speciem præferret; sed qui adunco naso, palloréque multo & oculis san-
guineis insitam feroci ingenio crudelitatem fateretur. Audiui ego postea à Maramal-
do, quum eius cædis damnaretur, se nequaquàm ex priuata iniuria, sed quodam non
impio pudore percitum eum seruare noluisse, ne incolumis hostium dux, postquàm
tantus imperator cecidisset, seruaretur. Quando sibi honestissimum fore duceret,
si eum in gratiam militum, Germanorúmque præsertim, pro uictima Aurantii mani-
nibus immolaret. Cæterum Aurantii cadauer iam armis omníque amictu nudatum
sub ipsam cataphractorum fugam Tentanilla Gallus eius familiaris, agnitū collectum-
que extra oculos militum asportauit, & stragulæ laneæ uesti inuolutum in sacello col-

locauit, donec parta uictoria susceptus in ceruicem robustioris equi, brachiis & cru- A
ribus utrinque pendentibus, lugubri humanæ miseriæ spectaculo Pistorium est deue-
ctus; non absimili fati sorte ac Borbonius fuerat ereptus, quum uterque in limine ui-
ctoriæ suæ ceciderit. Ferunt in eo qui nondum trigesimum ætatis excesserat an-
num, perillustres liberalis animi, & pugnacis ingenii uirtutes, quibus studia militum,
ut alibi diximus, cum insigni gloria, & nōn obscuro quodam dolore Cæsaris prome-
rebat; quum militibus desensi Neapolitani regni oppida, tanquàm sua quæ aliena
erant, profusissimè largiretur; & ante alios semper in acie conspicuus pugnam cie-
ret. Ortus erat Salonia familia apud Sequanos illustri, præferebátque indolem in-
clyti futuri ducis, nisi id summæ gloriæ decus intempestiua præuaricatione, quæ tem-
poris spatio atque integra ætate pararetur, præferuidus affectasset. Cecidere ea in B
pugna paulò minus duo milia hominum utriusque partis, nam multi postea ex uul-
neribus perierunt. In his autem fuere acerrimè pugnantes Ferruccianarum cohor-
tium præfecti, Capitaneus Borgensis, & duo è Corsorum gente, Paulus & Franci-
scus, atque item Carolus Ciuitellæ comes, qui equestri prælio longè omnium promptis
simè dimicarat, & Alfonsus Stipicianus Farnesia matre genitus ipsius Pauli Ceritis pro-
pinquus. Ex Fabritianis uerò Ioannes Maius inter Brutiarum cohortium præfectos
pugnacissimus, & tres cum eo signiferi occisi sunt. Amicus quoq. Arsula Martio Colum
næ pecunia redimenti traditus, necatusque est, quo Scipionem Columnam patruelem
suum, Malliana in pugna, ipsius Amici manu interfectum fuisse diceret; ignobili her
clè facinore, sed usitato huius seculi Romanis, qui iniuriarum perpetuò memores, uindi C
ctæq. auidi, inimicorum sanguine propinquorum suorum manibus auidissimè parentare
cōsueuissent. Masius uerò à suæ gētis equitibus captus, æquo iure militiæ facilè se redemit.
Captiuantius quoq. Strozza grauiter uulneratus, curatusq. apud hostes, mille aureorū
nummûm pretio dimissus est, quum Paulus Ceres eadem militiæ lege aureis nūmis qua
tuor milibus à Maramaldo libertatem impetrasset. At Florentini nel hoc aduerso Fer
ruccianæ pugnæ euentu uehementer perculsi, nihil se animo demittebant, nihilque obi
ter ad petendæ pacis consilia flectebantur; nam populares insanæ contumaciæ & sum-
mæ acerbitatis homines, quorum peruicacibus ingeniis respub. regebatur, extrema sup
plicia à barbaro hoste perpeti, & captæ conflagrantisque patriæ interitum conspicere,
quàm deditione se uictos fateri malebant. Et quoniam suprema auxiliorum spe decidis- D
sent, deuenissentque ad ultimam alimentorum inopiam, qua una non ciuium modò &
imbellium tanquam propinqua morte, sed militum uires atque animi frangerentur; ad
id extremi consilii decretum decurrebant, ut longè grauissimo impetu ad salutem, aut si
non ita sors ferret, non indecorum commune exitum, in hostes erumpendum esse cen
serent; ipso ante alios concitante dictatore, cuius mentem inueterato deprauatam odio,
atque ipsa afflictarum rerum desperatione perturbatam, neque religio, neque erga pa-
triam pietas, neque ulla demum prudentiorum consilia sanare poterant, quin in ipso ho-
nore magistratus, ipsóque iam prouiso perituræ libertatis & cadentis urbis funere, mor-
tem oppetendam decerneret. Huic diro insistentes consilio, per eos dies quibus Ferruc-
cium Pisis mouere iusserant, à Malatesta Stephanóque intentè & grauiter postulabant, ut
in eandem committendæ pugnæ sententiam deuenirent, & fortibus explicatis consiliis, E
expeditisque efficacibus armis secū adesse uellent, qui pro libertate salutéque patriæ, su
premi certaminis aleam subire statuissent. Ad ea duces, quòd ita ex usu salutéque ciui
tatis, & sua dignitate rebantur esse, de scripto his uerbis dictatori, decurionibus, de-
cemuirisque responderunt, ut eos iusta militiæ ratione à temerario exitiabiliq. decreto de
terrerent; utpote qui honesta pactione, ut antea per Cencium Strabonem Aurantii sen
sus pertentassent, de deditione trāsigere, quàm rē ad periculosissimum prælii discrimen
deducere, multò satiùs atque salubriùs esse iudicabant. Quum sæpe aliàs accuratè de
liberando, excelsi reipub. præsides, de eruptione consultaretis, semper nobis una atque ea
dem sententia fuit, ut id periculosæ aleæ discrimen tanquam funesti exitus, libero ore de-
testaremur. Nam pro disciplina cuncta bellicæ rationis momenta diligenter expenden
tes.

A tes, facilè prouidebamus, nos iniquissima locorum & rerum omnium cōditione cum hostibus pugnaturos, quandoquidem numero uirium inferiores, uti præclarè liquet, & uns omnes facto sæpius periculo perspexistis; nisi temerè & cæco impetu hostem adoriri expugnaréque non possumus, munitissimis scilicet & distinctis uallatum castris, æquitate loci fretum, & multo tormentorum apparatu instructum. Itaque nihil à priore sententia discedimus, nostri nanque muneris atque existimationis est, ea afferre consilia, quæ ciuitati tuta, atque salubria sint, ea uerò quæ certum incommodum, & luctum, atque adeo summam calamitatem prænuncient, repudiare penitus atque damnare; nec mediocris subinde animis nostris bellici decoris cura insideat; ne si militiæ parum peritis, quod syncerè dictum uos æquo animo laturos scimus, temerè atque indulgenter obtemperemus,

B non obscuræ inscitiæ, tumentisque arrogantiæ apud uniuersas gentes damnemur, & superos hoc tanto admisso piaculo grauiter offendamus; inexpiabilémque subeamus inuidiam, si malè sano præcipitique nostro consilio, patriam uestram omnium florentissimam, & quod ad Italiæ publicum decus attinet, auaritiæ atque immanitati Hispanorum & Germanorum occupandam atque delendam, teterrimo urbis Romæ exemplo obiiciamus. Sed postquàm à nobis nunc hoc unum postulatis, ut quæ erupturis uia inter omnes maximè difficiles, tutior atque aptior uideri possit, demonstremus. Primum omnium scire uos oportet, castra hostium ita perductis & coniunctis munitionibus esse permunita, ut nequaquàm è montibus, sicuti speculando deprehendimus, aliunde instructa acie descendere liceat, quàm duabus omnino uiis, quarum altera est secundum Roscianam

C uillam, & subter Margaritæ Monticiæ templum, qua ad ipsa Aurantii castra peruadere possumus; altera relinquitur per uallem, quæ ad Gallum, ubi Hispanorum sunt munitiones, perducit; nam utrinque aggeres aliquantò longius quàm alibi inter se distant, ut sine detrimento ad ipsas usque munitiones perueniri posse appareat. Neque enim è Fridiana porta conseruatis ordinibus erumpere licet, quòd euadentibus tormenta hostium Oliuetano in podio cōstituta & certius collibrata immineant, quæ singulare incōmodum afferre posse facilè demonstrant; sic ut Germanos etiam è suis Puluerosæ castris, cognito nostrorum egressu nihil moraturos credere par sit, quin à tergo uehementer atque celeriter incumbant. Pari quoque ratione quo pacto Catelina porta tutò educi agmina possint, non uidemus; quum hostium munitiones adeo mœnibus sint propinquæ, ut intra teli

D iactum portam despiciant, egredientésque non maioribus modo tormentis, sed ipsa sclopettorum procella obruere facilè possint; prius quàm componi atque instrui ordines queant. Quod si sancti Georgii portam respiciamus, liquidò nihil insanius & perniciosius accidere posse iudicandum est, quàm si illac erumpere conemur, quandoquidem in conspectu sit Barducciæ casæ propugnaculum, quod portæ opponitur, multitudine tormentorum undiq. permunitum, quo uetari potest & egressus ipse, & tota adimi instruendæ aciei facultas. Barduccio quoque coniuncti sunt perpetui aggeres, qui directa serie totius protractæ munitionis ad Giramontem usque pertinent, & usque adeo urbi proximi sint, ut aliunde quàm duobus iis, quæ diximus, itineribus tentari eruptio nequeat. Cæterum nos magnopere permouet, omnémque audacioris consilii rationem & spem perturbat, dubius & anceps qui proponitur expugnandæ munitionis euentus. Sed esto quod impigrè

E aggeres conscendamus, atque ipsa hostium munitione uictores potiamur, num idcirco sperandum est, ut Germani atque Hispani sibi desint? nec se colligendi instruendíque spatium habeant? ut dispersos, & in expugnanda munitione fessos, inordinatósq. nostros conferta acie nequaquam inuasuri credantur? An non Italicas cohortes, quæ & in tergo & dextrorsum sua minora separatim habent castra, in tanto tumultu cessaturas, quin accurrant, putabimus? Et non rectè suspicabimur Lodronianos Germanos è Puluerosæ castris, & tirones quoque Hispanos superato Arno laborantibus suis occursuros? Quod si planioribus locis iuxta Arnum maiore circuitu, ut quibusdam uideri potest, sit erumpendum, infelici certè audacia, atque infausto consilio agmen nostrum per patentia loca perducetur, quum uniuersum hostium equitatum uestigiis extemplò insequuturum, & pedestres copias equestri nudatas præsidio perrupturū facilè ominari possimus, præ-

terquàm quod aliquanto minore cohortium nostrarum numero id iter sit tentandum, A quum necessariò relinquenda sint firma præsidia in munitionibus, quæ sunt ad sancti Miniati, sanctique Georgii colles, quæ urbem tueri ualeant, si forte hostes animaduerso neglectóque longiore nostrorum itinere, non absurda occasione adducti, commodéque inuitati, montem inuadant & occupent, atque inde urbem uacuam militari præsidio confestim adoriantur. Proinde pensitatis utrinque uiribus rerúmque periculis in hoc decretum descendimus, ut nos confirmare non pudeat hostes undique numero, uiribus, æquitate loci, apparatúq. rerum omnium esse superiores, melioréque ideo quam nos Fortuna, uti facto sæpius periculo, omnino pugnaturos. Nihilò secius tamen profitemur, si imperabitis nullum uel salutis uel existimationis nostræ discrimen reformidaturos, modò ea quæ dictator in rem opportuna sæpius promisit, egregiè præstet; ostendemúsque procul- B bio, neque fidem neque industriam, neque si dicere fas sit, uirtutem probis dignam ducibus nobis erga uos omnino defuisse. Hæc tradita decurionibus, & per omnes ordines lectitata, quanquàm iniquis auribus atque animis acciperentur, aliquos tamen de salute publica maximè solicitos impulerunt, ut in tanta negocii difficultate sententias à præfectorum primoribus separatim exquirendas censerent; uel ob id quod Malatesta & Stephanus de scripto significarant, se omnes cohortium præfectos pridie aduocasse; propositóq. pugnæ consilio, & qua nam parte quóue itinere, si ineundi prælii opinio probaretur, erũpendum foret; affirmarant eam esse omnium sententiam, nisi iniquissima conditione prælio certari non posse; sic ut ciuitatẽ maximè euidenti supremæ calamitatis periculo obiici constaret. Itaque quum ab aliquibus probatæ uirtutis & fidei præfectis sigillatim senten C tiæ exquirerentur, neminem ferè reperiebant, qui tantæ rei difficultates audacioribus eleuaret uerbis, aut ullam omnino prosperè edendi prælii spem promitteret; quanquam ad unum omnes se dicto atq. imperio obtemperaturos, & fortem nauaturos operam polli cerentur. Sed unus ante alios ætatis honore, & longo militiæ usu facilè superior Pasquinus Corsus, qui sub Ioanne Medice spectata cum laude ordines duxarat, quanquàm inculta facundia non inepta tamen usque adeo liberè commemoratis difficultatibus atque periculis disseruisse uisus est, ut nihil stultius atque damnosius fore testaretur, quàm si eruptione pugnandum statuerent; propteteáque infensis toruísque oculis eum populares intuerentur, & nonnulli comprehendendum, atque extemplò capite puniendum dicerent. Quo rumore ad eius aures perlato Pasquinus postea curiæ limine abstinuit, nec nisi suo- D rum cohortibus stipatus in area uersari ausus est. Neque propterea magistratus quin obstinatè in sententia persisterent, persuaderi ullo modo poterant; nam identidem singulis diebus ab utróque duce flagitabant, ut omnino ad erumpendum corpora atque animos & necessaria arma compararent. Quibus importunis expostulationibus duces ita & de scripto semper respondebant, ut magnopere ea consilia detestarentur, quando manifestum totius belli, summæque rei discrimen agnoscerent; ideóque pacis atque concordiæ æquas rationes præferrent; ac obiter postquàm de conditione loqui cœpissent, postulabant, ut sibi ad Aurantium duos legatos mittere liceret, quorum fideli industria eius introspici explorarique sensus omnes, atque referri certius possent, quoniam de eius uoluntate postulatisque, diuersa ab his quæ magistratus dicerent, audiebantur; nec ea quidem de causa, ut ipsis tractandæ compositionis negocium eriperent, & sibi usurparent, quod E publici magistratus muneris esse faterentur, sed ut exploratius quæ tractarentur agnoscerent, sibique, uti deceret atque æquum esset, tempestiuè cauerent. Id uerò præclarè confirmabant, si superbus hostis honestas pacis conditiones repudiaret, & libertatis nomen reuellere, potiriq. ad arbitrium dedita ciuitate contenderet; aut si populus ab omni concordiæ mentione auersus foret, pugnandúmque decerneret, ipsos non recusaturos uel certissimæ mortis periculum, quin donec uita suppeteret, pro salute dignitatéque ut bis decertarent, quando se nusquam aut nobilius aut honestius uitam morte commutaturos arbitrarentur. Sed id unum præcipuè ab æquitate summi magistratus postulare, ut aduocato maiore populi consilio, ipsis concionandi libera facultas daretur; scilicet ut propositis instantium discriminum difficultatibus, an eadem omnium foret, quæ tum decurionum

A num esset repudiandæ concordiæ atque appetendi prælii uoluntas, numeratis suffragiis explorarent. Quod si ex mora & prolixa cunctatione temporis beneficio frui posse confiderent, subindeque remedium certum afflictis rebus alicunde afferri posse sperarent; sibi magnopere opportunum & planè necessarium uideri, urbem multitudine imbellium exonerasse, quo inopia leuaretur, quum iam fames urgeret; Ipsos etenim certis præsidiis eam turbam in tuta loca mœnibus feliciter educturos; deceptis scilicet, aut si ità casus ferret, strenuè repulsis hostibus. Tum uerò se daturos operam, ut milites æquissimis animis obsoniorum omnium, uinique inopiam ferrent; modo illis præsenti pecunia ad diem sti pendia soluerentur; & quando cuncta alia eos alimenta deficerent, pane etiam cibario atque furfuraceo contentos fore. Interim dum senatus his grauissimis dissentientium du-
B cum responsis seuerisque obtestationibus angeretur, ferè uno tempore in curiam certius allatum est, Aurantium postridie cal. Augusti cum delecta parte exercitus è castris ad opprimendum Ferruccium contendisse; posteróque die eo euentu conflixisse ad Gabinianum, ut ipse in primo congressu caderet, & eius equites terrore concepto in fugam uerterentur. Sed mox tanta ui à reliquis ducibus instauratam fuisse pugnam, ut Ferruccianæ copiæ ipsarum duce interfecto, & Paulo Cerite capto, amissis uexillis funditus delerentur; nec iam ulla spes reparandi exercitus superesset. Quo atroci nuncio, quanquàm in uniuersum ciuitas admonebatur ut ad deditionis tractandæ conditiones tempestiuè decurreret, nihil tamen principes popularis factionis qui erant in magistratibus tanto communi periculo permouebantur; sed magis ac magis duces urgebant, ita ut ab his in ipsum
C committendæ pugnæ decretum præsentem operam exigerent, qua eorum uirtutis simul & fidei in extremo reipub. discrimine periculum facturi essent. Erat is peruicacium animorum habitus usque adeo stabilis & confirmatus, ut Malatesta magnopere miraretur, cur Florentini præsides nihil omnino de priore sententiarum ferocia remitterent; quandoquidem res aduersæ aliàs comminuere uel insolentium spiritus solerent; ipsis autem adaucto periculo mirum in modum augerentur; sic ut hæc non ab inusitata animorum fortitudine, sed à uiolenta quadam rabie, desperationeq. rerum proficisci prædicaret. His de causis fiebat ut nonnulli ex primoribus popularium eam Malatestæ oris libertatem, & obsequendi contumaciam tanquam dubiæ fidei implicitam apertè calumniarentur, adiicerentq. non ideo illum, qui natura pugnacis esset ingenii, reformidare prælii euentum,
D quòd hostium uires insuperabiles putaret, nec quòd urbanas res æquo impensius propter annonæ inopiam afflictas arbitraretur, repugnare magistratuum uoluntati, officióque suo deesse, sed eum prorsus Clementis promissis atque muneribus corruptum militiæ sacramentum negligere, ob idque se dicto atque imperio audientem minimè fore statuisse. Nec defuit feroculus notus senator Andreolus Nicolinus, è decurionum numero, qui diceret Malatestam quum ueniret in curiam comprehendendum esse, atque extemplò Pauli Vitelli exemplo capite mulctandum. Quam atrocissimi de se iudicii cogitationem Malatesta facilè subodoratus, usque adeo grauiter tulit, ut quum inermis, & paucis à pedibus seruis humili uectus mula, quòd esset tenuissima ualetudine, ad decuriones consultandi causa ascendere consuesset, uir æquè ferox & suspicax, numeroso satellitum comitatu
septus, eo die ad senatum accederet; ita dispositis in limine atque atrio curiæ scalisque,
E & superiorum conclauium singulis foribus, armatorum præsidiis, ut aduersus omnem intestinam uim quæ inferri posset munitissimè se confirmaret, & libero ore in consessu quereretur fidem suam in dubium à quibusdam contumeliosè reuocari, despicique sua consilia, quæ de compositione protulisset, studio quidem propensissimo conseruandæ ciuitatis, postquàm ipsis cuncta omnino aduersa, hostibus autem, si tot irritos conatus enumerarent, prospera atque felicia prouenissent. Propterea se superos orare, ut eam mentem senatui darent, unde ipsorum consilia complecterentur, quæ reipub. salutaria forent, postquàm eò esset deuentum, ut minimè prolixa deliberatione opus esse iudicarent. Decuriones ad ea mitissimis uerbis responderunt, diluerúntque adeo appositè totam eam suspicionem, ut ipsi & Stephano binos legatos ad Ferdinandum Gonzagam mittendi facultatem concederent, (ad eum siquidem mortuo Aurantio militari consensu

summa imperii authoritas reciderat) quibus de compositione loqui referréque liceret. A Tum uerò Malatesta discessit, & re cum Stephano communicata, legati confestim ad castra hostium missi sunt. Sequenti die dictator cum decurionibus atque decemuiris legatos audiit, qui eam esse mentem Cæsaris à Ferdinando referebant, ut incolumis libertas ciuitati seruaretur, & his quidem conditionibus, quæ neque immodicæ, neque ab ulla parte omnino spernendæ uideri possent. Sed adeo malesana erat popularium uoluntas ut nihil sibi ex conditionibus detrahi uellent, quibus futurum intelligebant, ut reductis Mediceis atque patritiis, popularis status forma mutaretur, unde ipsos qui tum publica munia in lucro haberent, magna ex parte excludi apparebat. Nam plerique non ad decus reip. sed ad priuatum quæstum magistratuum honores reuocabant, quibus mediocres & nonnulli ex fece populi homines ditari consueuissent; postquàm nobilitas perculsa popularium metu in exilium abiisset. Itaque non multum inter se consultantes propositæ concordiæ conditiones superbè repudiarunt, & ad pristinum experiundæ prælii Fortunæ decretum redierunt, tanta obstinati animi perseuerantia, ut Malatestæ eam esse senatus ultimam uoluntatem significarent; ipsorum ducum, consiliis uti nolle, sed ab his tãtum fortem fidelémque militiæ operam requirere. His acceptis mandatis duces usque adeo intempestiuam atque execrabilem decurionum, dictatorisque præsertim pertinaciam stomachati, quòd ipsorum uel certissimæ rationis consilia nihil ualerent, atque improbè despicerentur ab his qui militiæ imperiti corruere, & secum in eandem ruinam extremæ calamitatis, patriam cæca libidine trahere mallent, quàm necessario non iniquæ pactionis remedio sese suáque omnia confirmare, his uerbis per Cencium Strabonem de scripto responderunt. Postquàm uobis excelsi reipub. præsides immota manet mens, ea penitus aspernari consilia, quæ toties opportuna periculo quo premimur syncerè studioséq. protulimus; nunc tandem arbitrati sumus sicuti uiros militares, & non obscura præditos dignitate decet, oportétque, cunctas scilicet militiæ rationes ad bellicum decus reuocantes (id enim unum ipsa uita carius esse debet) nobis maturè consulendum, ne uobiscum & impio uestro imperio parendum putemus, in idem exitium cum inexpiabili existimationis nostræ infamia perducamur; quandoquidem nihil turpius atque ignominiosius nobis accidere possit, quàm & huic urbi, quam undecimum iam mensem impigre defendimus, uolumúsque non modo incolumem, sed saluis etiam, quòd maximè optatis, liberæ ciuitatis legibus florentem; horribile supremi excidii periculum ab insana inauspicatæ pugnæ D cupiditate procreemus. Proinde certum est interesse nolle, neque nos duces præbere huic peruersæ, ideóque exitiabili funestæque eruptioni. Illud autem ut hoc consilii susciperemus uehementer impulit, quòd uniuersæ ciuitatis iudiciũ sequi iustum honestumq. sit, quum multo maximæ partis ciuium uoluntates ad deditionem proclinatas intelligamus; & idcirco ciuibus maius consilium uti poposcimus, denegatum fuisse suspicemur; quo non dubiè aduersis suffragiis pertinacia uestra frangeretur. Hæc scripta quum à decurionibus legerentur Cencius militari libertate insolentes quosdam sermones, quibus magistratuum offendebantur animi, ita serere cœpit, ut ex transuerso decurionum obtutu non obscurus omnino metus ei incuteretur. Itaque uim apparitorum ueritus ille celeriter se explicuit, scalásque magnis passibus descendit. Quum ea ducum responsa uer- E báque Strabonis aliena prorsus ab eorum mentibus & planè contumeliosa uiderentur, decemuiri cum decurionibus dictatoreque in unum coëuntes, utpotè qui elati atque seueri aduersa uel acerba audire nunquàm antea didicissent, raptim Malatestam ipso honore militaris imperii abdicandum censuerunt, solennique diplomate cum summa uerborum lenitate perscripto, quo se dimitti perspiceret, ad eum extemplò duos senatores, qui ea in re magistratuum decreta certius referrent, miserunt. Hi fuere Andreas Nicolinus, legatione dum Bononiæ esset apud Pontificem functus, & Franciscus Zattus, ambo populares, auersique penitus à concordiæ studio saluteque ciuitatis. Habitabat eo tempore Malatesta trans Arnum Binianis in ædibus Catelinæ portæ propinquis, expectabatq. ut magistratuum mitescerent animi, & ad meliora consilia uerterentur. Proinde admissis legatis, atque his mandata quæ habebant referentibus, usque adeo uehementer conturbatus iracun-

A iracundiáque correptus est, ut Nicolinum districto pugione repetitis ictibus, sed dextra tamen debili uulneraret, quòd arrogantius quàm deceret proloquutus uideretur, uixque illum astantes milites ut legatis parceret obnixè deprecantes, lenita ducis iracundia morte subtraherent; ipse uerò Zattus grauissimo metu perfunderetur. Eius à Malatesta editi facinoris perinde atrocis atq. superbi fama celerrimè peruasit in curiam, & inconditum tota urbe tumultum ita excitauit, ut eodem propè momēto temporis cum ciues ipsi, tum milites ad arma decurrerent, & tota area singularum tribuum uexillis compleretur. Hic armorum strepitus ad id Malatestam impulit, ut occupandæ Catelinæ portæ consilium caperet, & Marguttem Perusinæ cohortis præfectum eò conuolare iuberet, à quo fores refringerentur, & tormenta quæ in propugnaculo erant in hostes obuersa, ad terrorem B atque perniciem ciuium, si quid hostile auderent, illico conuerterentur. Tum uerò dictator è fenestra armatas tribus prospectans, & subita exardens iracūdia, quòd Malatesta per fidiosè atque insolenter legatos uiolasset, tanta animi perturbatione casum est indignatus, ut sibi omnino in hostes, armato consequente populo erumpendum, ideoque honestè cadendum esse statueret, sibique instratum equum dictatoriis operimētis exornatum adduci iuberet; iamq. desumptæ loricæ dictatoriæ potestatis paludamentum, quod paulo ante in hos usus confici curarat, superinduceret, & singularis amentiæ quodam furore percitus, spumeis labris & dentibus infrendens descendere pararet; sicut eum plerique ex populari factione, qui desperata uenia plurimum de salute dubitabant, si aduersariis succubuissent, dictatorem laudando, quatiendóque arma, magnopere concitarent. Eóque die C profectò lugubre ciuitatis spectaculum Raphaël furibundo similis edidisset, nisi constantissimi probique animi uetustissimæ familiæ ciuis Cecottus Tosingus efferuescentis animi motum in dictatore graui dehortatione mitigasset. Is enim propius accedens, patere, inquit, dictator, ut uoce liberi ciuis utar, & te non importunè tui muneris, tuæque dignitatis, & publicæ omnium salutis admoneam. Nihil enim incommodius & pestilentius in magnis consiliis præcipiti iracundia esse potest. Proinde compescenda est hæc tua ardentis animi uis impotens; eáque omnis ad rationem salubréque consilium omnino conuertenda uidetur; ne cuncti, si eodem impetu cum externo atque intestino hoste pro dignitate tui imperii dimicaturum subsequamur, uel non inulti miserrimè tamen barbarico gladio pereamus. Nam esto quod duces ad sanitatem redeant, & milites dicto audientes esse D uelint; non uideo tamen qua uia nobis sit erumpendum, nisi mœnia demoliamur, ut egressuris latus aditus paretur. Neque enim quatuor horarum spatio tot armatæ cohortes Catelina porta educi posse constat; sic ut si sensim educantur, non antè instrui queant, quàm hostilium tormentorum non dubia atque ineuitabili procella consternantur. Hos Tosinghi sermones nequaquam conuiciosè prolatos, ita nonnulli alii æquè prudentes exceperunt, quòd Tosinghus magni in re militari usus haberetur, nam ab adolescentia Pisano bello præclara cum laude ordines duxerat; ut in dictatore impetus omnis cōceptæ iracundiæ deferueret, & sese reprehendi ciuili modestia pateretur, omnésque propè qui aderant, ut ex uultu singulorum agnosci poterat, petendam pacem potius quàm experiundam arma iudicarent. Accidit autem ut eadem hora trans Arnum magna multitudo ciuiū in aream templi Sanctispiritus conueniret, & Malatestæ causam, factúque ipsius nomen, E quanquam uiolato ciue non magnopere improbaret, detestareturque palam magistratuū acerbitatem, qui uel honestas cōcordiæ cōditiones abnuerent. Decuriones autem offensi iracundia, atque alienatione Malatestæ, ne rempublicam in summum discrimen adducerent, dissimulata iniuria Nicolini, Zanobium Bartholinum, quem tanquàm amicissimū Malatestæ maximè idoneum iudicabant, ad eum inter duos supremi magistratus uiatores miserunt, ut molliendo, exorandóque operam daret, ne ex eius perturbatione respublica detrimentum pateretur. Is facilè placato Malatesta, uti optimus ciuis, & publicæ salutis amantissimus rogauit etiam eum priuato nomine, ut in negocio impetrandæ cōcordiæ sicuti cœperat satagere uellet, quando iniquissimum esset atque miserrimum uniuersam ciuitatem extremæ labis calamitatem subire, si paucis perditæ obstinationis, desperatisque hominibus assentiretur, qui improbi atque impii sui exitus famam ab excidio dele-

tæ patriæ quærere properarent. Excusauit Malatesta paucis uerbis iustæ iracundiæ suæ A impetum, quem in Nicolinum effuderat, Cenciúmque Strabonem paulo pòst in castra ad hostes misit. Is Ferdinandum aliquanto molliorem reperit, quòd eum Valorius de salute patriæ solicitus, magnis precibus Pontificis nomine diligenter, atque uehementer obsecrasset, ut de concordia transigere maturaret, ne paucorum pertinacia, & sua cunctatio ne urbs nobilissima in periculum supremi casus deuocaretur. Iam enim excitati in urbe tumultus fama strepitúsque in castra peruenerat, exindéque alacres fiebant milites, qui opulentissimam urbem prædæ suæ destinassent. Nec multo pòst magistratuum peruicacia meliorum impulsu, atque ipsa prorsus necessitate superata, ex senatusconsulto quatuor legati ad Ferdinandum decreti missique sunt. Hi fuere Bardus Altouitus, Laurentius Strozza, Petrus Franciscus Portinarius, & Iacobus Morellius, qui apud Ferdinandũ B atque Valorium summæ Cæsaris atque Pontificis authoritatis nomen præferentes, his cõditionibus de cõpositione pepigerunt. Ante omnia constituendæ atq. ordinandæ reip. facultas arbitrio Cæsaris permittitor; sic tamen ut incolumi libertate Florentini suis antiqui iuris legibus utantur. Ciuitas mulctæ nomine octoginta aureorum nummũ milia, ut stipẽdia militibus præberi posint, quadraginta in præsens, reliqua intra sex menses persoluito; de promissa uerò pecunia obsidibus caueto, & quos imperet Ferdinandus numero quinquaginta ciues nominatim tradũtor, qui in castris custodiãtur, donec pecunia repræsentetur. Florentini his urbibus & oppidis atq. arcibus, quas præsidiis obtineant, cõfestim excedunto, & quos in carceribus Florentiæ, Volaterris, & Pisis custodirent extẽplò dimittantor. Malatesta & Stephanus militiæ sacramentũ, quod antea populo Florẽtino dixerint, so- C lenni renũciatione tacta statim eiuranto, obligatáq. fide Balanzoni Belgæ Cæsaris cubiculario promittunto, se tã diu in custodia urbis cum his copiis quas satis esse putauerint, permansuros, donec cõcordiæ conditionibus planè sit satisfactum, alimentáq. ciuitati omnis generis cõmeatus à Cæsarianis interea præbentor. Ipsius uerò Malatestæ officii atq muneris sit, tam diu quam Cæsarianæ copiæ dimittantur, Florentiæ permanere, atq. ipse demũ urbe exceduto, quum id facere Põtificis imperio iubebitur. Cunctis autem Florentini nominis ciuibus, libera migrandi Romam facultas esto, & quibuscúnq. locis placeret, domicilium figere, habitareq. impunè potestas conceditor, cunctiq. uel Etruscæ uel cuiusuis gẽtis milites, qui Florentinorum stipendia fecissent, & propterea uel exilio, uel pecunia, & bonis à Pontifice mulctati essent, ea noxa pœnáque liberantor. Mediceorum animis ac- D ceptæ offensiones, iniuriæque syncera fide derguntor. Hæc uerò perscripta tractatáq. sunt in castris ad Monticiam uillam quarto Idus Augusti, anno à partu uirginis trigesimo supra millesimum & quingentesimum, ea lege ut Ferdinandus Gonzaga, & Baucius Valorius prolixè pollicerentur, se intra spatium duorum mensium curaturos, ut Carolus Cæsar & Clemens Pontifex cuncta ex formula æquissimi iuris comprobarent. Per hunc modum compositis rebus milites utrínque commeare cœperunt, introiitque urbem ipse Valorius magna frequentia gratulationéque populi susceptus, dimissíq. sunt omnesqui erant in custodiis, & traditi obsides, quos Valorius iudicio suo nominatim eligendos perscripserat, ex eorum numero qui Mediceo nomini inimicissimi fuisse dicerentur. Sed hi nõ multo pòst persoluta pecunia, uti fuerat constitutum, in urbem redierunt; primi autem omnium Germani ueteres, quos Aurantius adduxerat, acceptis stipendis missionem impe E trarunt. Secundum eos Hispani, ultimo loco Itali. Cæterum uix dum compositis rebus Florentini longe grauissimum salutis suæ discrimen è seditione militari subierunt. Forte accidit ut ex Pyrrhi cohortibus, duo noti nominis milites apud Hispanorum præsidia in rem suam euntes, quòd ditiore cultu essent, non simultatis, sed latrocinii causa interficerentur, atq. eorum cadauera, uti postea ab exuuiis cognitum est, ad occultandum facinus in puteum deiicerentur. Qua crudeli iniuria offensus Pyrrhus, pares insidias idoneo in loco tendens, bis totidem deprehensos, quos patratæ cædis conscios putabat, occiderat; exinde creuere odia & utrinq. accensis ad uindictam animis, captis repente armis concursum est, tanta ui, ut tumultuario prælio certaretur, dirimeretúrq. tamen authoritate atq. intercessione ducum; sed nõdum pacatis Hispanis, qui demum confirmatis uiribus eo animorum

A morum impetu Italos quósq. depositis armis, nihilque tale expectantes adorti sunt, ut multos interficeret. Tum uerò Martii Columnæ, Castaliiq. & nonnullæ ex Roscianis cohortes sese in unum cõglobarunt, & cum irruentibus Hispanis uehementissimè cõflixerunt, quòd Italici nominis decus aduersus Hispanos, qui superioribus annis hisdem de causis seditiones miscuissent, defendendum putarent; promittẽtibus præsertim Germanis neutris opem laturos. Verum quum tirones Hispani, qui erãt trans Arnum nõ longe à Lodronianis castris, cògnito suorũ periculo, instructa acie ut ueteranis essent auxilio superuenissent, subindéq. Italis creuissent præsidia, atrox certamen cõtractum est; eòq. Hispani iam perdu cti erant, ut nõ dubiam cladem accepturi crederentur; nisi Ferdinandus in eo ualde aspero exitiabiliq. tumultu, quòd nihil deprecando deterrendóq. authoritate ualuerat, Tami-
B sium monuisset, ut Germanorum phalãgem promoueret, Hispanisq. se applicaret; quòd Itali propter uetera in externos odia, deletis semel Hispanis, nequaquam ipsis Germanis parsuri crederentur; ob idque presertim quòd euulgatum esset Malatestam ex condicto, ut Italiam excusso penitus externæ gentis iugo, seruitute liberaret, urbe copias suas educturum. Eo inexpectato promotæ phalangis aspectu Italicæ cohortes commotæ, sese recipere cœperunt, tanquam impares, & insolenter prementibus Hispanis terga uertere coactæ sunt; tanta perturbatione, ut suis castris atq. tentoriis pellerentur, & dum Hispani direptione tabernaculorum occupati essent; neque Sabellus è Rosciana ulla se cõmoueret, ut pulsis opem ferret; Arnum transierunt, quum iam trina Malatestæ uexilla conspicerentur; atque eo modo exutæ impedimentis sub Fesulanis collibus dispersim per uillas conse
C derunt. In eo tumultu ferunt amplius trecentos utrinq. fuisse desideratos, sauciatos autem bis totidem; sed Italicas cohortes maius accepisse incõmodum, quòd rerum suarum iacturam fecissent. Hisdem diebus Maramaldus, & Vitellius, atq. item Zuccerus, cum maiore parte equitum leuis armaturæ, in Pisanum agrum à Ferruciana uictoria descenderunt, positisq. binis castris in utraq. superiore Arni ripa, & impetratis à Lucensibus muralibus tormentis, urbem intercepto multo pecore, obsidere cœperunt; quum uerò Vitelliani usque ad sancti Marci portam excurrerent, Michaël è Montopoli, quem Pyrrho singulare detrimentum intulisse diximus, contineri nõ potuit, quin adaperta porta prosiliret, & cum hostibus leue certamen contraheret, quo ipse audacius pugnans occubuit. Nec multo pòst Odoardo Giachinotto prætori, à Florentinis initæ cõcordiæ cum tessera nuncius est mis
D sus, à quo Aloysius Guicciardinus in eius locum successurus, statim est introductus; cui Pisani extemplò sacramentum dixere. Ipse uerò Odoardus traditis iam arcibus non multo pòst à Guicciardino cõprehensus est, diúq. tortus; quòd paulo antè Pisis Iacobo Corsio eiúsq. filio Florentinis ciuibus summa crudelitate ex leuissima suspicione ceruices abscidisset, pari supplicio affectus est. Maramaldus autem atq. Vitellius Pisano agro excedentes, hic per Elsæ uallis pagos ad Florentinum castellum; ille uero per Neuolæ uallis uicos ad Montecatinum oppidũ concesserunt; donec persoluto militi stipendio cohortes dimitterentur. Recepta patria, & è sententia cõpositis Etruriæ rebus, Clemens usq. adeo incredibili lætitia affectus est, ut eam totum id comitiale gaudium, quo Pontifex fuerat renunciatus, superasse fateretur; diceretq. urbem alias de religione benemeritam, accuratis sanctissimarum uirginum, piorũmque hominum precibus, incolumem proculdubio fuis
E se conseruatam, quando Dii superi imminentem cladem præclara miseratione depulissent. Eo autem impensius exhylarari uidebatur, quòd Aurantius, cuius ingenti merito nequaquam facile satisfacere posse iudicaret, in ipso uictoriæ limine cecidisset. Is nanque non obscura fama ferebatur Caterinam, ipsius Pontificis neptem, suis destinasse nuptiis, ut ex ea Mediceæ domus legitima hæreditate in Etruria dominatum conderet, inflante eum ad id quorundam præfectorum turba, qui ab Aurantii potius liberali comitate, quàm à præduro parũmque munifico Pontifice, amplissima præmia se laturos sperabant. Iam enim Francisco Ruscio quodam Aretino impellente urbem Aretium ditionis suæ facere cogitarat, Aretinorum studio non absurdè comparato, quum arcem eorum à Florentinis ædificatam, gemente Valorio funditus euertisset. Cæterum Pontifex, quòd suæ existimationis pietatísque fore existimabat, tueri nomen

quod sibi desumpserat, moderata utens ultione, paucissimorum pœna contentus fuit. A
Duodecimuiratum creari iussit; cuius magistratus authoritate ciuitatis status regeretur. Is constabat ex lectissimis ciuibus, qui omnibus temporibus Mediceo nomini mirificè studuissent, & tum antè alios usu rerum, ciuilíque prudentia laudem ferebant. In his fuit princeps ipse Baucius Valorius, in quem Pontifex omnem arcani consilii summam contulerat; & secundum eum Zanobius Bartolinus, Matthæúsque Nicolinus, & Armannoctius Deius, ambo iureconsulti, Aloisius item Stufa equestris dignitatis, Antonius Gualterottus, Andreas Minerbettus, Leonardus Ridulfus, Philippus Machiauellus, Octauianus Medices; & ipse quoque Raphaël Hieronymus dudum dictator, & aduersarum partium princeps, postremo autem loco Nicolaus Troscia popularis ordinis. Ab his creati sunt noui decuriones, & reliqui ex priore formula magistratus; Raphaelque B ipse duodecimurali honore contentus, abdicarat se dictatura, suffectúsque fuerat in eius locum Ioannes Corsius optimis instructus literis, & Mediceæ familiæ multis nominibus addictus. Exinde creati sunt octouiri, qui uitæ & necis traditam à decurionibus habent potestatem. Ab his aliquanto pòst in curia comprehensi, reíque facti maiestatis, capitali supplicio damnati sunt Baptista Ceus, & Aloysius Soderinus, & secundum hos aliquot pòst dies Bernardus Castellioneus, Iacobus Gerardus & Franciscus ipse Carduccius, qui acerbissimus popularium partium fuerat dictator. Hi pro multis debitas peruersis ipsorum moribus pœnas dederunt, priuatis quidem criminum nominibus in quæstione conuicti. Non enim eo nomine damnabātur quòd Mediceo nomini infensissimi hostes fuissent, & pertinacissimè pro tuenda libertate propugnassent; id siquidem non honestum C modo, sed ualde etiam decorum putabatur libertatis nomen constantissimè defendisse; quanquam id esset inane imperiis scilicet & sæuis ciuibus, principatum impotentem tyrannidique proximum sæuissimè exercentibus. Ceus ante alios acerbæ malignitatis ciuis, uti è singulorum confessione tormentis per octouiros expressa, descriptáque publicis in tabulis rerum capitalium, ad memoriam eius legitimi iudicii sempiternam constat, perpetuo suæ sententiæ tenore concordiam detestatus, supremum ineundæ pugnæ consilium, tanquam salubre uehementer extollebat; usque adeo assiduus ut Malatestam, quòd dicto audiens non esset, neque antea ad Puluerosam Stephano Germanorum castra inuadenti maturam opem tulisset; capite plectendum apud decemuiros decurionésque censuisset. Neptem porro Pontificis nouennem puellam, quæ claustris D Vestalium uirginum seruaretur, in ipsa muri corona inter duas pinnas collocandam, obiiciendámque hostium tormentis suasisset, atque item ut Mediceorum domus urbis ornamentum decreto publico excinderetur; quod ut certius à senatu impetrari posset, sæpius ac sæpius cum Foiano egit, ut inter sacras conciones, in eam sententiam populum perducere conaretur. Soderinus autem ex legatione Bononiensi, impudenti mendacio retulerat, infirmissimas esse Cæsaris uires, atque adeo exhaustum Pontificis ærarium, ut non diu ali, continerique exercitus eorum posse periti rerum homines existimarent, consternatos esse Germanos, nec procul abesse à seditione, frustra utique expectatis stipendiis. Hispanos autem ducibus nequaquam parentes, rapto uiuere, diuagarique per Etruriam manipulatim. Quibus falsis euulgatis rumoribus populum ab omni concordiæ consilio deterreri, retardaríque posse sperauisset; propterea- E que Foianum cucullatum acerbissimas in templis habentem conciones, ut eadem populo nunciaret, hortatus fuisset. Bernardus Castellioneus insanæ propè truculentiæ, uti efferato ingenio uir, quum antea Aurantio bellariorum dona detulisset, Vastio cohortanti ut Pontifici aliàs optimo ciui, nec nominis sui clementiæ defuturo, patriam concedendam curaret; superbè responderat, sublata atque ostentata argentea pelui, quam habebat in manibus, exclamans non alio modo Florentinos, quam in cineres redactam patriam ea pelui reddituros. Dixerat quoque sæpius in aduersarum partium ciues inuectus, si hi unam tantum haberent ceruicem, se illam cupidissimè uno dextræ suæ ictu, districta latiore sica detruncaturum. Confessus etiam est se perpetuis sententiis in patritium ordinem, ipsósque Mediceos, tanquam tyrannos, inimicissimè fuisse proloquutum, adeo

ut neptem

A ut neptem Pontificis nunquam reddendam eſſe,ſed quum adoleſceret, contrudendam
in Marmarucos fornices,ubi tum fœdiſſimum erat lupanar, inuerecũdè cenſuiſſet,ſem
pérque in ſenatu à ſententia quærendæ concordiæ procul abfuiſſet,incitaſſétque iuuen
tutem per Dantem fratris filium,notæ ferociæ apud turbidos ducem,ut nullam aliam
quàm in armis,internitionéque inimicorum,ſalutis ſpem eſſe putarent,& obiter in ad-
uerſam factionem effusè graſſarentur . Hæc tamen diræ,uel maleſanæ uoluntatis crimi
na,nequaquam ab ipſo reo confeſſa,ſed ab inimicis malıgne affixa , impoſitáque fuiſſe
plerique crediderunt,ſcilicet,nt inuiſus,effuséque terribilis , & indomiti animi ſenex è
republica tolleretur . Gerardus autem quòd ſemper maledicentiſſimè de Cæſare atq.
Pontifice fuiſſet obloquutus,ſæuáque malignitate Caponium probè & ſapiẽter.remp.
B adminiſtrantem,temulenta accuſatione in diſcrimen capitis adductum , dictatura ſpo-
liaſſet,& in ſenatu ad contumeliam ſacroſancti Pontificis,petenda eſſe auxilia ab imma
nibus turcis pro tuenda libertate cenſuiſſet , turbidúmque ſe & periniquum in omni
actione ciuem præbuiſſet,promeruit nt ab amicis Caponii immitioribus tormentis tor
queretur,& ab octouiris cupidiſſimè damnaretur. At Carduccius ſicuti recentis dictatu
ræ honore cæteris ſuperior,ita quum acerbius à Norio torqueretur,grauiora confeſſus
eſt,arguebatur enim non obſcuræ in remp.perfidiæ,quòd literas à Balthaſare Carduc-
cio apud Galliæ regem legato miſſas,pro concione legi ad populũ uetuiſſet , inuertiq.
demum eas nefaria interpretatione per Donatum Giannottũ ſcribam iuſſiſſet , ſcilicet
ut poſtquam ille nihil certæ opis ab eo rege,qui amicitiã Cæſaris commodo ſuo appe-
C teret,populo Florentino nequaquam expectandã ſignificaſſet,ciuium animi tota ſuſti-
nendi belli ſpe deciderent,& ad parandam pacẽ uerterentur,ſceleſtóq. demum horta-
tu ſuo ſeorſum iuuentutẽ concitaſſet , ut in uillas ſuburbanas Mediceæ gentis,& Iacobi
item Saluiati crudelibus incendiis deſæuirent,ut propter eã barbarici maleficii atroci-
tatem ciuitas omnis deſperata uenia,à cogitatione concordiæ penitus auerteretur, ſed
multo maximè eius famam prægrauabat,quòd dictator inconſultis decurionibus atq.
decẽuiris,ad Antonium Franciſcum Albicium Aretii tum legatum,ut copias omnes in
urbẽ adduceret,malignè perſcripſiſſet,ut ciuitatem imparatam,& ob id de concordia
cogitantẽ,ad gerendum bellum erigeret , contra remp. enim feciſſe cenſebatur,quòd
eius rei conſilium magiſtratibus nequaquam cõmunicandum exiſtimaſſet . His tamen
D omnibus cõceſſum eſt,ut maiorum ſepulchris inferrentur. Zanobio autem Bartholino
Malateſta,Raphaëlíq.Hieronymo Ferdinandus Gonzaga ſalutẽ impetrarũt. Dantem
Caſtellioneũ Stephanus Columna impoſita ſacrificuli cuculla ſecũ abduxit,tanquam ui
rum egregiè fortẽ,qui ſingulari certamine pro dignitate patriæ dimicaſſet. Cæterũ Ra
phaël in Piſanũ carcerem relegatus eſt,nam erumpente publico odio,ſumma deflagra-
bat inuidia,quòd in tormentis conuictus eſſet feciſſe aduerſus remp.,quũ è Genuenſi le
gatione rediens,atq.ante collegas præcurrens confirmandis ciuium animis,& ad geren
dum bellum incitandis,Cæſarem atq.Pontificem uſque adeo imparatos eſſe,atq.adeo
rei nummariæ inopia preſſos dixiſſet,ut prius omnino eos decocturos,quam Florenti
norum mœniũ,uel unam tantum pinnam caperent,uaniſſimè teſtaretur.Quo mẽdacio
tantum diuturni belli detrimentũ patriæ attuliſſe credebatur , primis quoq. inchoantis
E dictaturæ ſuæ diebus,quum ſe à concordia minimè abhorrentem fingeret,déque mittẽ
dis legatis maiore populi aduocato cõſilio ageretur,ac ideo collectis ſuffragiis manife
ſtè pacem ab omnibus ferè peti animaduerteret,nullo ea de re facto decreto, nõ modò
optimos quoſq.ciues,ſed ipſos etiam populares ex conſcientia animi peroſos belli in-
commoda,tam improbè quàm impudenter decepiſſet. Pontifex autem eo animo fuit,
ut Raphaëli parceret,niſi ille ex importuna uerborum contentione cum præfecto arcis
indignabundus , non dubiæ libertatis beneficium feſtinata morte præueniſſet . Effudit
autem Pontifex totum contumeliæ ſuæ odium in Foianum cucullatum , qui eum illo-
to ore in ſacris concionibus intemperantiſſimè laceraſſet. Coniectus ſiquidem in bara-
trum molis Hadriani totius inſanæ facundiæ ſuæ pœnas fœda morte perſoluit . Nobis
compertum eſt damnatos euadere,& longè è caſtris primo , & ex urbe demum profu-

gere potuisse,quòd pòst ipsam deditionem antequam caperentur,& de his ferretur ca- A
pitalis sententia,duorum ferè mensium spatium intercesserit,quum interim Raphaël li
teris Nicolai Scombergi,antistitis campani, amicissimi hominis admoneretur,ut si pa-
catum sibi uellet Pontificem,cõtinuò ad eius pedes supplex ire maturaret.Sed is ita hæ
rebat curiæ,ut ambitiosa quadam ingenii uanitate,quòd esset lectus inter duodecim ui
ros,non dubia noui honoris cupiditate teneretur,& qualis dudũ fuisset summæ potesta
tis obliuisci non posset,quin sibi peramplum in ea rep. qualiscunq. futura esset, locum
destinaret.Fit enim aut imbecillitate,aut superbia humani ingenii, ut nõ facilè quisquã
ubi peccauerit,uel secũ ex conscientia se deliquisse fateri uelit,nec ideo alienæ seuerita-
tis & malignitatis impetum magnopere formidet.Carduccium angusta domi res,quòd
auaritia incorruptus ex dictatura abstinentissimas manus retulisset,necessitate quadam B
in urbe retinebatur,quòd ad opimiam alicuius urbis præfecturam aspiraret,quæ dictato
riis & consularibus uiris uetere consuetudine deberetur,usq.adeo ut ea spe uir alioqui
peracutus & callidus,se ipsum deprauante ingenio stultè deciperet,arbitraretúrque di-
ctaturæ suæ actiones ad duodecimuirale iudicium deuocari non debere. Audiui ego à
Philippo Nerlio patritio,qui actionũ urbanarũ diurnales cõmentarios scripsit,à Car-
duccio fuisse rogatũ,ut pro se Volaterranam præfecturam sibi paulo antè è senatuscon
sulto destinatam,impetraret,ipsum uerò eo respondisse uultu sermonéque,ut id petere
ausum castigaret,qui præmia ab his quibus magnopere nocuisset,promereri posse ine-
ptissimè speraret,ideóque si saperet ad tutiora consilia uerteretur.Eo autem die,quo in
curia custodiæ traditus est,quum duodecimuirali imperio uocaretur in curiam,nec sta C
tim ire uellet,postulauit ab Antonio Alberto sibi ex cognatione amicissimo,ut pro se
in curiam ad magistratus ascendere minimè grauaretur,diceretq.suo nomine Carduc-
cium quidem paratum uenire,sed timere inimicorum insidias,ne sibi in itinere uim in-
ferrent,scilicet ut Albertus,ex uultu uerbisq. qualis esset erga se magistratuum uolun-
tas exploraret.Officium præstitit Albertus,renuntiauitq.nullum aliud à duodecimui-
ris responsum retulisse,quàm ut dicerent Carduccium satis prudentem existimari, quo
responso non obscurè admoneri uidebatur,ut sibi caueret.Sed non multo pòst eo ambi
gente hærentéque aduenit è curia ostium pulsans publicus uiator,qui eum argenteam
præferens clauam in curiam deduxit,atq.inde custodiæ traditus est.Quibus argumen-
tis,& ex multis quoq.sermonibus ipsius Pontificis,coniectari licuit,eum ad clemẽtiam D
uti personæ memorem decebat,procliuem futurum,si amici eius ciues, recentium of-
fensionum obliuisci,quam ciuili sanguine manus imbuere maluissent. Non defuere si-
quidem ex ciuibus,qui priuato incitati odio Pontificem ad exercendam crudelitatem
impellere conarentur,sed is cunctis in rebus,quæ pœnam aut præmiũ respicerent, uel
supra æquum temperatus,importunam uindictæ libidinem moderatissimè contriuit,ut
pote qui incendiarios,maleficósque extremæ peruicaciæ homines, exilio mulctasse cõ
tentus fuerit,quum aduersarum partium principes,Thomam Soderinum,& Alfonsum
Strozzam honoris causa in uillas ipsorum uoluptatibus dicatas relegasset, reliquam ue
rò turbam publico damnatam iudicio, eodémque nomine relegatã, per Italiæ oppida
disseminasset,ea conditione ut pro merito nonnulli efferatos spiritus retinentes ,insalu
bribus locis,sicuti Grauiscis,Centumcellis, Terracinæ,& ad superum item mare Seno E
galliæ,Pisauri,& Rhauennæ sedem sortirentur.Per hunc modum temperatæ seuerita-
tis urbe perniciosis ciuibus repurgata,aduenere ab Augusta Vindelica decreti Cæsaris
diplomata, solennibus latæ membranæ codicillis perscripta, obsignatáque aureo sigil-
lo,quibus Cæsar disertè explicabat,se idcirco ab Hispania uenisse in Italiam, ut sublatis
bellis certam atque optimam pacem afflictis Italiæ rebus apportaret,cõtentiones tolle
ret,partáq.cum omnibus,quibuscum antea armis contendisset,concordia,sacrum bellũ
cõtra barbaros Turcas indiceret,quo nihil sibi antiquius atq.nobilius,uel reip.Christia
næ utilius fore existimaret; Vnos omniũ uerò repertos esse Florentinos,qui pacis & trã
quillitatis nomẽ odissent,animos feroces iniquissimè retinerent, & cũ priuato,tum pu-
blico commodo obstinatius aduersarẽtur,utpote qui antea rebelles animos induerint,

Mediceam

A Mediceam familiam, à qua priuatim & publice commoda atque ornaméta ingentia omnibus temporibus accepissent, patria pepulerint, obliti q. prorsus beneficiorum,& immunitatũ, quas superiorum Cæsarum indulgentia liberalitatéque retulissent, ab ipsius demum authoritate discesserint; ipsorum copias & duces aduersum se Neapolim miserint; aduentantique exercitui suo portas occluserint. Quas multiplicis iniuriæ contumelias, quum pati non posset,& suæ dignitatis esse statueret rebellem ciuitatem perdomare, coactum fuisse inferre arma; postquam tentata sæpe concordia,atque æquissimis oblatis conditionibus,uel uitio temporum,uel pertinacium quorundam ciuium malignitate corrupta, à pace se prorsus alienam ostendisset; proptereáque integrum ferè annum obsederit: Se tamen quum armis faméque perdomitam iure optimo expugnare, atque militibus B diripiendam tradere posset; nihilo secius Cæsareæ clementiæ nunquam oblitum populi resipiscentis pœnitentia fuisse contentum; atque ipsum Pontificis maximè precibus adductum conseruare uoluisse. Quum uerò, sicuti ex deditionis conditionibus liqueret, ipsius Augustæ potestatis, imperatoriique arbitrii sit leges condere,& remp. ordinare, ideo optimum fore existimabat, quod perpetuam ciuitatis tranquillitatem respicere uideatur, Mediceam familiam reduci, atque restitui in pristinam dignitatem. Et quoniam præclarè manifestéque constat, in liberis ciuitatibus nunquam uigere concordiam propter diuersa diffidentium facilè ciuium studia, eásque improsperè semper atque infeliciter regi, nisi stabili perpetuóque reip. capite gubernentur; declarat Alexandrum Medicem, quem sibi generum asciuerit, reipub. caput; cuius singuli magistratus authoritatem sequantur; C eaque dignitas ad liberos eius legitimos pertineat; atque his deficientibus, ad proximiores Mediceæ stirpis totius eius præeminentiæ & dignitatis iura deuoluantur; subindéque Cæsar cuncta ueterum beneficiorum atque immunitatum priuilegia, quæ aliàs promeruerint, syncero affectu confirmat. Hæc ut perpetuò seruentur imperat,& his qui uiolauerint decem myriadum puri auri mulctam indicit. Huius diplomatis sententias, quæ latinè perscriptæ erant, Italica loquutus lingua, ut ab omnibus intelligeretur, uertit, & promulgauit Antonius Musettola Neapolitanus iurecõsultus, qui tum Cæsaris legati munere fungebatur, membranam explicatam, auréoque sigillo & manu Cæsaris subscriptam sæpe ostendens,& legendam his qui uellent, libentissimè præbens. Ipso autem Musetto la perorante assurrexit dictator Benedictus Bondelmontes, qui nuper eductus fuerat è D Volaterranæ turris carcere, in quem antea populares relegarant, is iuxta assidebat, hisque uerbis respondit. Grata nobis atque lætissima erit hodiernæ diei recordatio in omnem æui posteritatisque memoriam: quandoquidem præclaro magni numinis munere, & inuictissimi Cæsaris beneficio, optimè constitutæ reip. ac duraturæ tranquillitatis initium auspicamur. Quod igitur felix faustúmque sit Florentino populo, leges nobis latas à Cæsare, ad non dubium huius rectè atque appositè ordinati status incremẽtum suscipio, uenerórque; seruaturúmque polliceor, ac pari studio atque obsequio magistratus, cunctique ciuitatis ordines qui præsentes adsunt, suscipient, atque optima fide seruabunt. Tum uerò ad dictatorem, legatúmque simul à dextris assidentem, singuli magistratus uiritim accesserunt, tactóque diplomate, atque honoris causa inclinatis capitibus, quæ dixerat dictator approbarunt. Primi fuere decuriones, octouiri, & decemuiri, qui ab integri E tate iudicii, famáque probitatis boniuiri uocantur. Ad hos tres Guelpharum partium duces defensorésque, qui magistratus in urbe uetustissimus habetur; itemq. octouiri qui belli & pacis negotio præsunt, ideoque practici nuncupantur. Hos subsequuti sunt octouiri, qui summam uitæ & necis habent potestatem. Cum his iere quinqueuiri, qui ærario præsunt; itemque septemuiri, conseruatores legum appellati. Post hos triumuiri fisco præpositi, & secundum hos mercaturæ sextumuiratus, & quartumuiri urbis muniendæ curatores. Postremò duodecimuiri, quibus ab initio ordinandæ reip. munus fuerat demandatum. His accesserunt ex Mediceorum amicissimis uiginti & septem primores. Ita ut in uniuersum centum & uiginti primatium ciuium numerum implerent. Eo die uidere subnotaréque licuit diuersissimos eorum ciuium uultus, qui ordinatim ad tribunal ascendentes non obscura iurisiurandi significatione in sententiam dictatoris pedibus ibant; atque

his, quas dixisset Cæsar, legibus obtemperaturos confirmabant. Nam quum multi præ gaudio plorarent, quòd se in posterum incolumi & pacata patria, intestinæque dissensionis & turbulentiæ omnis malo uacua liberatáque potituros prospiciebant, diuerso animorum habitu, plerique alii tristes atque demissos uultus certi doloris indicia præferebant, nsq. adeo procul à dissimulatione positi, ut emigrantis & ereptæ libertatis exequiis interesse uiderentur. Ea siquidem die, quæ Iulias nonas antecessit, anni trigesimiprimi supra millesimum & quingentesimum, dictaturæ simul & decurionum nomen, antiquata ueterum magistratuum formula, sublatum est, & principatus ex decreto Cæsaris in ciuitate, uel non planè libero ciuium assensu feliciter introductus; sicut Alexander Medices è Belgio rediens, ubi tum agebat apud Cæsarē, inaugurare tur, & reipub. Florentinæ dux, quæ uox hodie Dynastam & principē exprimit, gratulantibus penè omnibus appelletur. Eiusdem anni principio, quo hæc Florentiæ confecto bello transacta fuut, extremæ terrarum in Belgis regiones, quæ Gessoriaco litori incumbunt, repentina atque inusitata prorumpentis Oceani inundatione summam cladem subierūt, qua nobiles pauloantè urbes, frequentissimáque oppida superfundente sese mari periere; usque adeo miserabili calamitate, ut infinita propè mortalium multitudo intercepto fugæ remedio. opprimeretur. Nam horribili prodigiosóque, sicuti coniectari licuit, terremotu cōcussus Oceanus, ita magno æstu intumuit, ut institutos antiquitus, & perpetua custodiæ diligentia ferè quotidie ab accolis instauratos aggeres, quibus submoueri arcerique æstuantis maris fluctus consueuerant, concitato quodam & uehementissimo incursu perrumperet, interiorísque plagæ terris altissimarum & reciprocantium undarū pelagus per transcensos margines effunderet; animantiáque subinde omnis generis irrito receptus cursu, in aridas litoris partes perfugere conantia, ocissimè mergerentur; quibus longo natatu fessis & fame morientibus, marinæ belluæ non dubio pauore attonitæ, impulsáque fluctibus conterritorum piscium agmina succedebant. Prænunciarant hanc cladem triduo antè densissimi imbres, diráque tonitrua scintillantis aëris, & crebra motatio telluris, perpetuóq; biduo concursantium inter se uentorum diuersi turbines, ita horribili pauore concussis mortalium mentibus, ut quum tecta nutarent, & ingruente ineuitabili aquarum mole colluctantibus scilicet elementis, tota uniuersi orbis compages resoluta, in antiquum chaos redigi crederetur. Ea porro calamitas longè maxima incidit Caneniphatum, & Batauorum insulis, quæ Selandæ & Holandæ à nostris hodie nuncupantur. Nam præter eas quæ inundantis maris impetu multorum cubitorum altitudine penitus submersæ fuerant, Alendebucha quoq. & Harles, & Exclusæ clara oppida, ita fluctibus oppressa denotatáque sunt, ut uix sacrarum turrium & templorū fastigia extarent, quæ horribili æquè & sæpe metuenda excidii memoria cladem testarentur. Sed nonæ Nouembres tantis malis finem attulerunt, quum postridie calendas, sereno (quod mirum fuit) cœlo, sed mox portentosum in modum ab repentina effusi imbris, & certantium inter se uentorum procella commutato, dira ea tempestas accidisset; tanta admiratione mortalium, ut nulla ab orbe condito maior & grauior ullis gentibus clades, post diluuium Mosaycis literis celebratum, incidisse crederetur. Nec multo pòst sequenti mense Ianuario, par propè exitij clades Lusitanis, in ipsis proculdubio uisceribus terræ furente debaccantéque Aeolo, illata est; cuius impetu urbs Vlyssipo in primis incomparabile detrimentum sensit, & post eam Coloniam, Sanctæarenæ, & Azembugeræ, Almerinique urbium publica priuatáq. ædificia, inusitato terremotu conquassata procissáq. magnam uim mortalium ruinis oppressere, & nonnulla etiam nauigia turbulēto inflati maris hiatu absorpta sunt; sic ut Tagus insanis allidentis maris fluctibus repulsus, discedentibus in utranque ripam suis undis, sicca in medio uada obstupentibus cunctis ostenderet; nemóque iam tota prope Lusitania tectis suis confideret, subsultante scilicet solo, ideóque non cito desituram terræmotus uim ita præmonstrante, ut regis & reginæ exemplum sequuti uniuersi ferè incolæ tabernacula apertis in locis castrensi more erigere cogerentur; neque in his tamen soluti metu pernoctarent, quum repentinum aliquem terræ hiatum quo absorberi possent, non temerè extimescendum arbitrarentur. Hisdem quoque diebus Ferdinandus Caroli Imperatoris

A peratoris germanus frater Cæsar est appellatus, susceptitque eius nouæ dignitatis orna menta apud Belgas, opulentiore atque augustiore apparatu, ad Aquisgranum urbem, Caroli magni olim sede sepulchróque clarissimam, quæ antiquis Nuagerra fuit; quum superiore biennio Bohemici regni diadema apud Pragam suscepisset. Nam sicuti Marco mannorum, qui hodie Moraui sunt, & Bohemorum, qui Ercynio saltu circundantur, & Slesitarum, qui Sarmaticos attingunt fines, frequentiam & cultum Germani authoritate atque opibus superiores facilè superabant, ita utriusque pompæ spectacula, cùm ipsius Caroli imperatoris præsentia, tum opulentissimorum procerum, & antistitum admirabilis comitatus incomparabilem illustrium hominum conuentum repræsentasse censebatur. Nihil enim uel pretiosius, uel operosius excogitari potuit apparatu atque instrumento

B utriusque aulæ, quum in eum totius Europæ ad exornandum triumphum lectissimæ opes, insigni studio certantium inter se gentium, collatas fuisse appareret; sacris nanque cerimoniis & ludis equestribus, geminatóque præsertim epulo totius eius pompæ apparatus constitit; in quo accumulati luxus exquisitissimæ & copiosissimæ dapes alendis etiam plebeis hominibus superfuerunt. Imperator ipse usus eo prægrandi ense, quo Carolus ille Magnus omnibus sacri belli prælijs uti consuesse fama erat, quanquàm esset à multo uetustatis situ eruginosus, clarissimum quemque Germanorum & Belgarum leuiter contactis humeris equestri dignitate nobilitauit; dimissísque conuentibus uni ei curæ institit, ut consentientibus Christianarum gentium regibus, pia arma in Solymanum, nimio plus immodicas uires extendentem, uerterentur. Nanque tum

C constans apud pios mortales fama erat, quorundam etiam uatum oraculis comprobata, nullis quàm Austrianorum fratrum certissimis auspicijs, barbarorum uires malo nostro in immensum sese attolentes posse superari; quod existimare credereque fas erat, postquàm & his Ferdinandus à matura iam indole summæ pietatis atque uirtutis Panoniæ atque Bohemiæ regna bellicosissimarum gentium paterno Austriæ imperio dudum adiecisset, & fraternæ demum amplitudinis, imperatoriæque dignitatis successor & hæres esset designatus; Carolus uero augustiore maximarum uirtutum & opum concursu exaggeratus, undique

D uictor inusitata felicitate ad Occidentem per Oceanum auriferis regionibus potitus, Christiani imperii terminos ad Antipodas usque protulisset.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXX.

RMORVM maximè ingentem terra marique apparatum, & qualem nulla maiorum ætas uiderit, aut literæ meminerint ad admirationem posteris traditurus, paulo altiùs belli causas repetam; ut magis illustria sint, quæ mox dicentur. Pacata Italia Cæsar è Belgis, apud quos alterum iam annum egerat, aduerso Rheno profectus, Ratisponam ad Danubium uenit, ubi totius Germaniæ concilium multis de causis, & sanandis præsertim Lutheranorum mentibus, erat indictum, eo enim tempore celeberrimis in urbibus uehementer conuulsa erat Christiana religio, ob idq. in partes diducti plerique populi inter se bello contendebant, adeo ut Germania armis, opibus, ac ingeniis florens, dum insanis erroribus seruit, sublato consensu, atq. interrupta religionis authoritate, grauißimum uulnus acceptura uideretur, eò præcipuè quòd eius diræ pestis uenenū ad animos potentium peruaserat, qui impiè atque arroganter ea dogmata tuebantur. In his erant, Federicus Saxonum, & Philippus Langrauius Cattorum principes, Carolo & Ferdinando infensi, utericsque hostes Austriæ domus, cuius opes & dignitatem maximè infringi debilitarique eâ religionis conturbatione existimabant. Vuillermus quoque Boioariæ regulus, qui multis præclaris cum familiæ tum uirtutis subsidiis fretus, ad imperium aspirarat, æquo animo ferre non poterat Ferdinandum superioribus comitiis, ueluti adoptantie fratre, Cæsarem appellatum, querebatúrque Romanum imperium una in Austriæ domo, tanquam hæreditarium, perpetua quatuor Cæsarum successione confirmari, adeo ut eum uitio creatum diceret, & noua subinde comitia, ueluti prioribus ambitu largitioneúeque corruptis flagitaret. Angebat etiam Villermum genus suum à præalta stirpe repetentem ignominia repulsæ, quam tulerat in petitione regni Bohemorum, superante suffragiis Ferdinando, quanquam ipse Bernestheuii & Cauphonis procerum, qui authoritate maximè ualebant, amicitiæ & studio plurimum inniteretur. Quibus de causis fiebat, ut Cæsar nequaquam eorum syncera fide aut egregia uoluntate uteretur, qui uel piè sanctéque de sacris potestatéque Pontificis sentirent, proptereáque minus facilem eius causæ cognitionem iudicaret; quanquam à Laurentio Campegio Cardinale Legato, cuncta propè firmißimis rationibus refellente, tractari, & iure optimo damnari posse Lutheri placita uiderentur; ea enim non reiicienda modo atque abolenda, sed risu excipienda esse censebant, qui sacrarum literarum peritia mediocriter ualerent; quando nulla constantia plures discipuli ipso magistro insaniores, prouecta in immensum interpretandi libidine à primæ rebellionis argumentis impudentißimè desciuissent, ut ipsi de nomine peculiares sectas conderent, & imperita multitudo ad factiones atque intestina bella traheretur. Dum hæc exploratis procerum animis pertractant, & profani iuris controuersias finiunt, certis rumoribus affertur Solymanum innumerabilibus instructum copiis e Byzantio in Mysiam peruenisse; eadem confirmant Clementis, Venetorúmque literæ, magnus timor Germanis incutitur, Noricisque præsertim, qui proximis barbarorum incursionibus abacta pecora, raptos in seruitutem liberos cum uxoribus, & fratres trucidatos, incensáque ædificia, repentina belli clade conspexerant. Fama erat ea de causa redire in Pannoniam Solymanum, ut Viennam expugnaret, à cuius mœnibus paulo ante fortiter repulsus, cum ignominia discesisset, aut si Germani duce Carolo Cæsare contra prodirent in aciem, de totius ferè terrarum orbis imperio decertaret; ipsum enim se unum esse, ad quem Romanorum imperium legitimo iure pertineret, dicere solitum ferebant. Quoniam magni Constantini, qui uniuersi orbis Augustus imperator extitisset, sedem, & sceptrum, atque urbes eius imperii teneret, uti

proauus

A proauus Mahometes expugnata Constantinopoli,& Constantino supremo Græcorum
imperatore superato occisóque,hæc omnia iure belli capta Ottomanicis regnis adiecis-
set, propterea quum de Carolo sermones inciderent, uel literæ scriberentur,eum non
Cæsarem , sed Hispaniæ regem superba dissimulatione uocare consueuerat. Elatus
enim tot suis,maiorúmque suorum uictoriis,quibus a Mæotide ad Erythræi Indicique
maris angustias,& ab extremis Illyrici finibus ad Armeniæ terminos imperium protu-
lissent,decorum maximè & nominis sui fama dignum putabat,in Germaniam penetra-
re,terrorem,cædes,incendia circumferre,ostentaréque aciem , ut Carolum acerbissi-
mis suorum cladibus permotum ad pugnam prouocaret: sperabat enim eum neqna-
quam uniuerso prælio certaturum, quòd Germanos per causam Lutheranæ superstitio-
B nis inter se dissentire didicisset, unde sibi non dubiam,erecto trophæo ex aliena infamia
laudem pararet; quòd si eo animo esset Cæsar,ut prodire non dubitaret,& patentibus
campis Christiana signa committeret, tum uero ipse sua occasione ad optimam spem
exploratæ uictoriæ uteretur,quando pedestres magna ex parte nostrorum copias cir-
cumducto innumerabili equitatu,fame enecare, spe prælii latè frustrari,ac demum fu-
nesta necessitate cedentes & dissolutos in fuga proterere facilè posse uideretur. Cæ-
terum suæ dignitatis esse statuebat Ioannis iniurias defendere, quem ipse in Pannonia
regem constituisset. Is quanquam Ferdinandum maiore semper animo quàm uiri-
bus contra se bellum gerentem contemnere poterat , Caroli tamen potentiam ueri-
tus,qui ex propinquo copiis , pecunia, authoritatéque fratri opem laturus esset,à Tur-
C cis auxilia petere cogebatur.Fuere qui crederent Solymanum inuito Ioanne in Panno
niam uenisse , Polonorum scilicet & Gallorum cohortationibus inductum, quoniam hi
Cæsarem qui bella gerere per legatos singulari felicitate consuesset, grauissimo bello
periculosisque præliis implicitum uidere percuperent, illi uero Ioannem uti affinitate Si-
gismundo regi coniunctum, in Pannoniæ regno conspicere mallent, quàm Ferdinan-
dum,uti grauem aliquando è tribus regnis hostem Sarmatiæ futurum.Sed de hoc quum
nihil pro uero sit compertum,haud temere censuerim hos magnos piósque reges, tan-
ta infamia liberandos,adeo ut arbitrer Solymanum non magnopere his de causis & pre-
cibus permotum,tantum itineris suscepisse,sed ueterem potius suum,Ottomanorúm-
que principum morem secutum,qui exercendo militi bella ex bellis serere,nihil e uete-
D re disciplina segni ab otio corrumpi sinere, & finitimos quósque tanquam ueros hostes,
prædæ,uictoriæ ac laudis materiam putare consuessent. Quo instituto alternis annis uni
uersas copias educendo,omnibus gentibus,cum quibus collatis signis sint congressi,præ
ter unos Scythas,bello superatis,supra uiginti Asiæ atq. Europæ regna,imperio suo adie
cerint. Ferdinandus,ubi sit certior Solymanum prima agmina per Thraciam extêdisse,
ad eum cum muneribus,& æquissimis de pace fœdereque mandatis, tres legatos mittit,
quorum princeps erat Leonardus Negarola, nobilis Vicentinus, literarum & multarum
linguarũ peritia insignis,ii in Triballorum finibus obuiam facti Solymano,humanitérq.
suscepti,nihil plus retulerunt,quàm ut castra sequerentur. His Ratisponæ nunciatis,Cæ
sar Germaniæ proceres, legatósq. liberarum ciuitatum alloquitur , docet in eo cõmuni
& grauissimo rerum periculo nihil tutiùs esse cõsensu,nihil dissensione calamitosiùs,pro
E inde excitarentur ad id classicum,quo sæuus & barbarus hostis cunctis cathenas & cõpe
des,& templis ac urbibus uastitatem denunciaret;se constantissimo animo paratum esse
contra hostes proficisci,ad tuendã religionis causam,ac nominis sui dignitatẽ, si ipsi forti
ter & alacriter coactis copiis Christi uexilla & uictrices aquilas sequerẽtur, atq. unà more
maiorum , pro salute omniũ & uetere gentis gloria bellũ susciperent, acciturum se confe
stim Hispanorũ & Italorum expeditas cohortes,magni roboris auxilia,quibus Germano
rum statariæ legiones firmarentur;Clementémq. Pontificẽ in hos apparatus magnã auri
uim collaturum,uti esset pollicitus,si hæc grauiter parari & egregia fide administrari didi
cisset. Ad ea principes legatiq. propensissimis animis respõderunt,in animo esse Germa
nis omnibus,ut ab antiquissimis temporibus factũ meminissent, salutem publicam & cõ
munem omnium,imperiiq. præsertim existimationem tueri,propulsare iniurias, & Chri

stianæ religionis hostes bello persequi, Cæsarem uero prolixè collaudare, qui se eo bello imperatorem futurum profiteretur, & externa item auxilia defendendis, adiuuandísque Germanis esset adiuncturus. Id circo ipse, fratérque Ferdinādus darent sedulo operam, ut ea quæ usui essent, maturè & diligenter expedirent, ipsos enim ex uetere formula tabularum Romani imperii, uti esset descriptum, æstimato prouinciarum atque urbium censu, delecturos milites, & ad condictum Viennam undique in una castra trāsmissuros. Itaque fit decretum è summa concilii, ut in aliud tempus Lutheranæ causæ cognitio differatur, cæterísque controuersiis & rebus omnibus postpositis, omnes in unum belli apparatum animos intendant. Igitur Cæsar Alfonso Vastio in Italiam perscribit, ut ueteres præfectos aduocet, & per eos cohortes conscribat, & quantum maximè potest sclopettariorum numerum paret, simúlque Hispanos omnes Tridentinis alpibus ad se celeriter in Noricum adducat. Andreæ quoque Auriæ iniungit, ut pari studio triremes ac plures onerarias militariter exornet, & aduersus Turcarum classem in Græciam traiciat. Accersit etiam è Belgio, Burgundiáque grauis armaturæ ornatissimum equitatum, & ab Hispania complures nobiles ueteranósque milites, & sibi quoque priuatim, cohortium prætorianarū nomine, duodecim milia Germanorum, ex his qui in Italia plura stipendia meruissent, mercede conducit, quibus præficiuntur Maximilianus Heberstenius, atque Tamisius Italico bello clari duces. Vni Galli multis de causis, quas suo loco memorabimus, nihil huic bello sese miscuerunt, réxq. Britannus ab infami repudio legitimæ uxoris, quæ Cæsaris erat matertera, uti planè hostis deprauatum & penitus alienum ab amicitia & religione animum ostendit. Interea Clemens dabat operam ut pecuniæ a quæstoribus undique cogerentur, uolebat enim in tanto rerum discrimine, uti communem omnium parentem decebat, erga rempublicam præclarum pietatis studium ostendere, conciliandis præsertim Lutheranorum animis, qui eo beneficio atque ea liberalitate ad sanitatem reduci posse uiderentur. Erat ærarium Pontificii imperii penitus exhaustum superiorum temporum calamitate, recentibúsque iacturis ac impendiis, nam Etrusco bello decies centena milia aureorum nummûm expendisse ferebatur. Quamobrem in senatu decretum est, ut quinque decumæ sacerdotiis imponerentur, quæ res minores sacerdotes, sacratásque uirgines, & sacras hospitales domus uehementer afflixit; nam exactores cum imperio in prouincias emissi, dum priuato quæstui studerent, incredibili acerbitate humana & diuina omnia perturbabant; adeo ut plerique sacerdotes templa desererent, & passim sacrata uasa & antiqua donaria conflarentur, erant & qui prædia dicata altaribus uenditarent, ut decumæ soluerentur, neque honestissimus sacri belli prætextus, ac extrema propè necessitas inuidiam leniebat, quoniam Cardinales qui opima sacerdotia possiderent, immunes euaserant, quasi illis ad tuendam Romanæ aulæ amplitudinem, de solito uitæ splendore nihil remittere moderaríque liceret, quum ex aduerso plerísque egentibus ultima uitæ alimenta raperentur. Per hunc modum coacta pecunia Hippolytus Medices Cardinalis, qui bello interfit, Legatus efficitur, ut in summæ nobilitatis excelsique animi Legato summa authoritas & dignitas emineret, eóque pignore tradito Clemens propensissimam uoluntatem erga Cæsarem præclarè testaretur. In eum iuuenem alterum & uigesimum agentem annum natura Fortunáque certatim maxima dona congesserant, specie formáque corporis ac ingenii rara felicitate insignis erat, & super hæc spectacula edendo, donandóque liberalis famam consecutus, adeo studia populi commouerat, ut sugillata Clementis auaritia, quadam naturæ similitudine Leonis patrui memoriam reuocaret, & opes iam uel insanis ipsius sumptibus pares esse cœperant, nam ei Clemens Pompeio Columna, ad Neapolim, uita defuncto, eius sacerdotia ac officia quæ erant amplissima cōtulerat; quanquam esset ætatis ac ingenii uigore ad tractanda arma, quam ad obeunda sacra paratior. propterea quum ex lectissimis hominibus comitatum instrueret, aliquanto plures milites, quam togati uiri ac antistites proficiscētem sunt secuti. Eius aduentus Ratisponæ cum a Cæsare, Ferdinandóque rege, tum a Germanis lætanter exceptus est, nam ingentem pecuniam multósque uiros fortes, & notos centuriones, ac militares æquos adduxerat, & super hæc sine ullo fastu Cardinei cultus, oris habitum ingenuæ promptæque uirtutis plenum

A num præferebat. Igitur consiliis cum Campegio cõmunicatis, atq. eo in Italiam dimisso, quòd tum maximè neruorũ doloribus laboraret, magnam auri partẽ effudit, cõducendis octo milibus equitum Hungarorum, quos se habiturum Ferdinandus promittebat, si ad eos in finibus Pannoniæ dispersos, atque operam aduersus Turcas nauare cupientes, stipendia mitterentur, transierant enim ad Ferdinandum duo supra cæteros duces Valentinus Thuracus, & Bachithius Paulus, hic Tribalus erat, ille Hungarus, admirandæ uirtutis homines, sed fide instabili: nam uterque apud Solymanum in honore habiti, diu in Turcarum castris antea militarant, ac demum non ignobili transfugio ad Ioãnem, atque inde commutata uoluntate in Germaniam uenerant. His Hippolytus legatus singula uexilla honoris causa de manu tradidit, in queis pictæ erant imagines crucifixi Seruatoris B nostri, ad commouendam uel in ferreis Lutheranorũ pectoribus pietatem, addidit etiam uestes ex auro purpuráque militares, & sicas Italicas, aureósque torques, nec se passi sunt eorum ingentes animi liberalitate superari, quum paulo pòst & equum insignem cursu, & gladios more gentis incuruos, æquato munere rependerint. Iam prima Turcarum agmina Samandriam peruenerant, quum Ioannes arma expedit, Gritto negotium dat, ut Strigonii arcem tormentis expugnet. Situm est Strigonium in ripa Danubii, triginta passuũ milibus ab urbe Buda; eius arx egregiè munita Ferdinandi præsidio tenebatur. Igitur Grittus terrestribus atque naualibus copiis diu antea obsessam, admotis muralibus tormentis aggreditur, cuniculi aguntur, per quos suppositis ignibus ab imo totus corruat murus, atque extremæ in propugnaculis pinnæ, ferreis pilis decutiuntur, consistunt tamen C fortiter in muro Germani, séque acerrimè fortissiméque defendunt; sed cum rerum propè omnium inopia laborarent, & minus salubri aqua uterentur, pluréſque morbus plane sæuus inuaderet, desperata salute à Posonianis auxilia, uexillo & fumo interdiu & noctu ignibus petere cœperunt. Erant Posonii Thomas Agriensis episcopus, & Vulcanus Iureconsultus, Cæsaris Ferdinandique legatus: ii cognito Strigoniensium periculo, ad Viennæ præfectum conscribunt, hortantúrque, ut priusquam Solymanus Sauum traiciat, deductis è Vienna præsidiis & demissa grauiore classe, terra simul flumineq. Danubio obsessis opem ferre maturarent. Grittus enim inconditam multitudinem Vngarorum & Seruianorum admixtis Turcis in castra contraxerat, nequaquam idoneam sustinendo prælio, si à peritis ordinum atque militiæ in subitum pugnæ discrimen adduceren D tur. Præerat Viennensi præsidio cunctísque Ferdinandi copiis Catianer, quem superiore bello aduersus Turcas egregia cum laude Viennæ mœnia defendisse memorauimus. Erat Catianer sicuti in conserenda pugna fortis & impiger, ita non semper sobrius, & turbidus in suscipiendis consiliis alacritate quadam inanis & peruicax; siue quòd Turcas putabat ad oppugnandam Viennam, uti arcem belli, protinus aduolaturos, & propterea eam urbem nulla ex parte, præsidio nudandam iudicabat; siue quòd satis uirium in sola classe futurum arbitrabatur; terrestri itinere nihil tentare constituit, prætermitténsque facilè patrandæ rei occasionẽ Posanianis rescripsit, ut Nasadias quãtas haberent propugnatoribus instruerent, pollicetur uerò se paulo pòst grauiora nauigia maioribus tormentis referta, atque exornata more maritimarum triremium, ut Nasadiis præsidio essent, continuo submissurum. Vngari Nasadias uocant nauigia oblonga remorum ordine ualde ex- E pedita, biremibus prædatoriis quæ in mari nostro uisuntur, disciplina celeritatéque simillima, eius generis ad sexaginta in statione erant circa Posonium, quas uir Germanus cui Corporano cognomen fuit, rei nauali præpositus, uti Catianer præscripserat, deducit, ac remige militéq. & minoribus tormentis complet: eo consilio ut in Comaria insula, quam paulo infra Posonium Danubius efficit, desertum quoddam castellum occuparet, atque indè cum grauiora nauigia è naualibus Viennæ demissa applicassent, in hostium classem inueheretur: ea erat in obsidione Strigonii distributa in stationes, ut flumine nihil omnino obsessis importari pateretur. Dum hæc ad Posonium parantur, Grittus per speculatores de hostium consilio fit certior, erant enim permulti Hungari in partibus Ferdinandi, qui non ualde turpe ducebant, uti libido ferret, hac & illac transire: gens enim efferа, præsentis tantum gnara commodi, atque euentuum spectatrix, studiorum commutatione ma

gnopere gaudebat;adeo ut nemo fere in partibus Ioannis esset paulo notior atque nobilior eques,qui non aliquando cum Ferdinãdo rege militasset,nec satis firma etiam fides erat apud sacratos antistites, qui nõ semel animos atq.opes alternæ Fortunæ successibus applicassent. Igitur Grittus celeriter consilium capit præoccupandi hostis conserendæq. pugnæ,priusquam grauiora hostium nauigia Nasadiis coniungantur. Erant ei Nasadiæ numero Posonianis fermè pares,gubernatorum uero scientia,& militum uirtute aliquãto inferiores,quãobrem in has complures sagittarios & sclopettarios Turcas distribuit, proponit præmia singulis,qui spectatum facinus ediderint, atque omnes ad præstandam gnauiter atque celeriter operam cohortatur,nec mora aduerso amne per noctem ad hostes magno silentio prouehuntur. At Posoniani,qui iam ad Comariam peruenerant,ubi ex pulsu remorum renunciantibus speculatoriis nauigiis de aduentu hostium cognoscũt, B uehementer perturbantur,uti ii plerunque solent,quibus præoccupari deprendique cõtingit,dum insidias hosti moliuntur.Erat præpositus quinque Nasadiis Pestanus senex,negotii naualis admodum peritus,is Corporanum monet,ut congressum deuitet, atque se se Posonium recipiat,ipsum à postremo agmine totius classis terga ualidissimis Nasadiis esse defensurum,non esse eredendum hostes nisi magna de causa & certa cum spe, ueluti rebus exploratis,aduerso amne subiisse, proculdubio totius consilii decretum per Hungaros hostibus esse delatum,profectionémque proditam,satis honestũ uideri posse eum receptum omnibus militiæ non ignaris,postquam grauiores naues nondum aduenerint, quas etiam Catianer expectandas esse præceperit. Corporanus ingenio ferox nihil de Pestani monitis ad aures admittit,siue quòd flagitiosum putaret non expectare hostem ul C tro subeuntem,præliúmque poscentem,siue quòd suorum uirtuti nimium confisus,aduersariorum uires magnopere despiceret,ergo prælii signum præponitur, diuiditur classis in acies tres.Pestanus omnium primus prorumpit,profluentísque secundo cursu concitatus hostes adoritur,eo impetu quatuor eorum Nasadias perfringit, primum agmen perturbat,magnam uictoriæ spem sequentibus præbet. At Turcæ consertis nauigiis uim atque impetum inuadentium constanter excipiunt,fit prælium atrox,omittunt plerique remos,contis & gladiis rem gerunt,tormentorum sonitu ac fumo,& dissono clamore tot gentium,omnis oculorum atque aurium usus eripitur,ad hæc nebula crassior,uti fit,orta diluculo,ita amnem totum & classes intexerat,ut nauium magistri non plane perspicerent, quamnam in partem flectendi remi,& proræ essent incitandæ,erat Turcis fluminis D impetus maxime grauis & aduersus,sed ea iniquitas coniuncta inter se eorum nauigia maxime confirmabat,adeo ut contra ueluti æquata conditione,Posonianorum oculi aduersis orientis solis radiis ferirentur,tum uero Turcæ discussa nebula tantam uim sagittarũ aduersis nauibus superfuderunt,ut propugnatores simul & remiges his confixi,sclopetto rũmque glandibus traiecti,in fugam uerteretur.In eo tumultu Pestanus egregiè pugnans interficitur,Corporanus cum tredecim omnino Nasadiis,quæ celeritate reliquas anteibant,aduerso flumine profugit,reliquæ aut demerguntur, aut desilientibus in proximas ripas militibus atque remigibus uacuæ capiuntur,ex mille & septingentis hominibus qui in Posoniana fuerant classe,ferè quarta pars interiit,cæteri terrestri itinere euaserunt,nõ nulli etiam capti,dimissíque ab hostibus non multo pòst Posonium sunt reuersi. Post id prælium Grittus,quòd cuniculis nihil profecerat,& duo muralia tormẽta ab crebro usu, E uti accidit,feruefacto metallo,disrupta fuerant,arcis oppugnationem intermisit, ratus circumuallatum hostem,non diu obsidionis incommoda,tanquam desperatis post naualem uictoriam auxiliis,esse toleraturũ. Sub id fermè tẽpus Hispani,qui in agris urbium Aemiliæ uiæ statiua habuerant,fertilissimíque tractus incolas circa Scultennam & Gabellum amnes ad Padum usque magnis detrimentis afflixerant,ad alpes peruenerunt.Erant in eorum castris supra.xx.milia hominum,sed tertia fermè pars inutilis turbæ cum tantum septem milia ueteranorum peditum censerentur,cum multis enim impedimentis & iumentis onusti uetere præda secum fortunas suas omnino deferendas esse iudicabant, adeo ut nec scorta & uoluptatum instrumenta relinquerent. Hanc militum licentiã atque luxuriem,quum Vastius præcipuè commeatus inopiam ueritus, castigando iubendóque cohibere,

A cohibere, sarcinarúmque numerum præscribere uellet, ad Athesim militaris seditio exarsit. Nonnulli enim centuriones opulenti, quibus adeo longinquæ & periculosæ militiæ labor erat ingratus, concitare uulgus militum, & stipendia flagitare cœperunt; adeo ut non excessuri Italia uiderentur, nisi consternatis & in unum animi decretum consentientibus pecunia solueretur. Vastius qui ad minuendam ipsius existimationem, à paucis inimicis aduersum se exagitari multitudinem haud obscurè intelligebat, dissimulandum in præsens ratus, quædam tempori necessitatique tribuit, donatiuúmque pollicitus quum ad Cæsarem peruenissent, menstrui stipendii pecunia cohortes pacauit, & in Germaniam sublatis signis est profectus; nec multò pòst Italicæ cohortes sunt secutæ. Tanta enim alacritate in Cisalpina atque togata Gallia, Piceno, Vm-
B bria, totáque passim Etruria milites bello assueti nomina dederunt, ut duplicatum signorum numerum quisque præfectus adduceret, & Vastius nonnullos nobiles Circumpadanos opibus insignes, quos præfecturis honestarat, & in magnos bellici apparatus sumptus adegerat, superante militum multitudine, cum magna inuidia repudiare atque relinquere cogeretur: non enim Italos tum primum læta pace perfruentes tanta promptitudine uirtutéque animi eam ancipitem durámque militiam subituros crediderat, ut præcipuè Germanis opem ferrent; à quibus tot clades accepissent, propterea potentes opulentósque rogarat, prolixéque inuitarat ad capessendam laudem, quibus clientes atque oppidanos minimè ad sequenda signa defuturos iudicasset. Id autem inuitus fecit, quoniam ei certum militum numerum Cæsar præfinierat, iusserátque ut
C cæteris reiectis signa & cohortes uni tantum spectatæ uirtuti & fidei ueterum præfectorum commendaret. Ii fuere Martius Columna, Petrus Maria Rubeus, Philippus Torniellus, Ioannes Baptista Castalius, Fabritius Maramaldus, & qui nouissimè omnium alpes transiere, Pyrrhus Stipicianus & Camillus Columna, Martii frater patruelis, ueteres præfecti omnes, & bellica uirtute, & studio erga Cæsarem admodum illustres, in his cohortibus fuere amplius quatuordecim milia delectorum peditum, præter uoluntarios qui undique Viennam postea confluxerunt. Secutus est legiones Ferdinandus Gonzaga cum duobus circiter milibus galeatorum equitum, in quibus fuit ala ab Alfonso Atestino missa, & trecenti ueteres Hispani equites, & Græcorum aliquot turmæ accessere, & his plerique è tota Italia sine stipendio nobiles strenuique equi-
D tes, qui antea ordines duxerant: existimabant enim se ignominia notatos iri, si ui*ti* defides & parum pii sacro bello minimè interfuissent. Hæc tanta multitudo ad Halam, salinis celebre oppidum, nauigiis imposita, secundo amne Oeno ad Boiodurum, quod hodie Patauia dicitur, Danubium intrauit. Sub id quoque tẽpus Cæsar inspectis Sequanorum & Belgarum alis, quæ erant mirificæ, tormentísque maioribus, quæ Nurumbergæ præsenti pecunia comparararat, ratibus impositis à Ratispona Lintium deuehitur. Nunquam tot nauium, tótque militum à Romanis usque temporibus Danubius tulit. erant maximi lintres, ad effigiem terrestris ædificii cum cubiculis, & porticibus fabrefacti, uisebantur latissimæ rates equorum agmina deferentes, erant nauigia tabulatis contecta, plena commeatibus, præter hæc, innumerabilis nauicularum multitudo intermixta maioribus nauigiis sequebatur, undique audire erat consalutantium accla-
E mationes, timpanorúmque & cornuum ac tubarum concentus, & cum nauigia defuissent, etiam ripæ frondosis arboribus conuestitæ sinuosi peramœnísque fluminis, ad iucundissimum quoddam spectaculum, equestribus atque pedestribus copiis complebantur. Interea Solymanus, qui sextis & quinquagesimis castris Belgradum peruenerat, Sauo amne multis simul pontibus constrato, innumerabilem equitum multitudinem in Pannoniam effudit, relicto in dextra Danubio, paululum ad læuam deflectens, ut intactæ superiore bello regionis copiis uteretur, & in Valeriam prouinciam latè fertilem, & Norico ad meridiem coniunctam, quæ Stiria hodie dicitur, rectà contenderet. In eo itinere Giuncium occurrit, quod Nicolizza uir fortis domestico potius quàm externo præsidio tuebatur. Id est oppidum non longe ab urbe Sabaria, in plano positum, quadrato nec magno ambitu & modicis quidem mœnibus cinctum, tenue opi-

bus,& prorsus ignobile, nisi ab ignominia Turcarum claritatem accepisset. Igitur A
Nicolizza refectis propugnaculis, repurgata fossa, oppidanis & paucis milibus animo
confirmatis, uel ob id præcipuè, quòd in Turcarum castris nulla essent tormenta mu-
ralia, uires minásque tanti hostis contemnere, séque ad extremum rerum exitum tue
ri constituit, ut inde bellicæ uirtutis & constantiæ habiturus famam, aut si cum oppi-
do cadendum foret, Pannoniorum fidei & fortitudinis præclarum specimen æditu-
rus. Habraimus ipse Bassarum princeps, cui Solymanus, quod nemini unquam ab
Ottomannis datum meminerant, supremi imperii potestatem communicarat, ad Guin
tium prouectus, Nicolizzæ fidem promissis & minis pertentat; nouerat enim homi-
nem Habraimus, dum ille Byzantii legationis munere fungeretur, eúmque ueluti ui-
rum fortem ac industrium, sibi & Solymano conseruare, quàm omnino perdere cu- B
piebat, sed quum Nicolizza nihil pacatum, nihilque demissum responderet, copiæ in-
numerabiles in coronam mœnibus admouentur, aguntur tribus in locis cuniculi, ut sub
ditis ignibus mœnia ab imo disrupta frangerentur. Cæterum quum discisso & proruen-
te muro Guintiani præsentibus animis introrsus munitiones extruerent, & cuniculis dili
genter, uel à fœminis obuiam iretur, ac in statione ubi periculum posceret, audacter cō
sisterent, & multi utrinque tormentariis glandibus peterentur, Habraimus agmina Asa-
porum, atque item Ianizeros prætorianos, ad eam muri partem conuertit, quæ meridiem
spectat: à Septentrionibus uerò, ubi multi passim colles exurgunt, oppidóque imminent,
curulia tormenta perducit, eo consilio, ut terga propugnantium hostium, ab excelsio
ribus locis intercedente oppido uerberaret. Ea res non statim animaduersa, magnum C
Guintianis attulit detrimentum, quum eodem tempore aduersi sclopettariorum &
sagittariorum multitudinem uix ferre possent, auersi uerò plumbeis pilis sternerentur;
erant ea tormenta non diruendis muris, sed ad campestres pugnas idonea, leuitate &
breuitate expedita, ita ut commode subductis rotis singula camelis singulis ueheren-
tur. At Nicolizza quanquam suorum clade perculsus, sese non deserit, sublatáque
ex ædificiis magna tabulatorum atque asserum multitudine perpetuam munitionem in-
trorsus à muro, pedes duodecim erigit, qua milites protecti atque occultati commean-
do & propugnando, consistere possent, eo subitario opere perfecto Turcæ incertis de-
mum ictibus tabulata petebant, ita ut pauci, & casu quidem, interirent. Sed quotidie
non paruus numerus fœminarum puerorum & senum uulnerabatur, qui conclusi domi- D
bus cum parandis alimētis, tum sauciis percurandis uacabant, quòd in ligneas domos fre
quentes pilæ terebratis repente tabulatis in nihil tale expectantes inciderent. Interim du-
centi fermè equites Turcæ è castris speculabundi prædabundíque ultra Neostadium ex-
cursionem fecerunt, qui quum diu uagati ad Leopoldium uicum peruenissent, inci-
dere in insidias; sic ut inter amniculum, qui illac præseptis ripis perlabitur, & mediam ui
ci regionem, quæ publicum iter præbet, interclusi fermè omnes ab Hungaris equiti-
bus cæderentur aut caperentur. Leopoldenses enim ingenti stipite prælongæ arboris
ita militarem clauserant uiam, ut cum is stipes in lignea tricubitali columna ad libramen
tum suspensus esset, & in axe uerteretur, facilè quum uellent in directum extenso stipi
te à læua dextráque aditum aperirent, uel eo contraria ratione reducto per obliquum,
leui momento præcluderent. Ea enim erat agrestis machinæ forma, quòd esset undi E
que armata peracutis ramorum truncis latè prominentibus, ut Turcæ equites qui nec
artificium moliendi nouerant, nec quin infestis ingentibus stimulis induerentur, transili
re audebant, tanquam indagine clausi, caperentur. Præfectus alæ Paulii Bachithii, cui
à uitio detorti cruris Claudio cognomen erat, detruncata humeris hostium capita
Viennam detulit, & ad omen uictoriæ, spectaculúmque coëuntium undique militum,
in mœnibus præfixit. Tum uero ex captiuis certius est cognitum, duplo ampliores co-
pias, quàm quisquam rex Ottomannus ad bellum eduxerit, & ob id ferè innumerabi-
les esse in castris, ipsúmque Solymanum sine muralibus tormentis aduentare, ut quam-
primum collatis signis, cum Cæsare confligat, aut si hostis armatus non occurrat, ferro
ac incendiis cuncta obuia deuastet. Eadem quoque legati Ferdinandi retulerunt, quos

A serica talari ueste & singulis argenteis pateris donatos à Guintio dimiserat, ut literas ad Ferdinandum Cæsarémque deferrent, eas nos tum uidimus in oblongo & perangusto dentatæ carthæ uolumine aureis atque cæruleis literis Arabicè scriptas obsignatásque áureo sigillo, & sacculo purpureo inclusas, ut pote quæ tantis inuolucris barbari uaniss imique regis superbiam præferrent. In his enim usurpatis multorum regum titulis tumi dissimè se terrarum prope omnium & gentium dominum ac imperatorem præscribebat, sed summa hæc erat, se uindicandis iniuriis quas Ioanni regi beneficiario atq. amico suo intulissent, domo profectum in Pannoniam uenisse, processurúmq. infesto exercitu in ipsorum prouintias, ac si quis contra resisteret, prælio certaturum secundissimis auspiciis Dei optimi maximi & Mahometis, qui pro iustissima causa stare consueuissent.

B Proinde si regii nominis memores esse uellent, & armati progrederentur, uno prælio finiri posse controuersiam, atque ipsos totius orbis imperium in premium uictoriæ aut daturos protinus aut accepturos. Cæterum legati uti ex captiuis uariis percunctationibus fuerat expressum, multitudinem quinquaginta myriadum in castris esse referebāt, & tormenta ænea curulia circiter trecenta è quibus longè maxima uix anserini oui magnitudine pilam emitterent, castra plena esse omnis opulentiæ, securitatis, silentii, disciplinæ, Solymanum ipsum, si superstitionem demeres, ab æquitate, continentia, liberalitate, magnitudinéque animi tanta fortuna dignum uideri, statura esse supra mediocrem, habitu graciliore, ceruice oblōga, ore candido & exangui, ac osseo propemodum naso, atque eo plurimum adunco, raros patere ad prætorium aditus, sed eum cun-

C cta benignitatis officia per Habraimum humaniter implere, lautitiam sibi castrēsi more largè præbitam fuisse, nihilque sibi extra uini desiderium defuisse unquam, uniuersum exercitum egregiè ali ueruecinis carnibus atque oriza, nullum panis esse usum, ni si subcineritii & tumultuarii, equos in uniuersum campestri pabulo contētos esse, cuius magnam copiam eæ regiones ferant. nam prata nequaquā detonsa falcibus, quod spon te tulerint, præalté adultum & planè siccatum præbent, unum esse in castris Habraimū, ad quem ueluti exæquata cum Solymano militaris imperii potestate, rerum omnium summa respiciat, eum esse ingenio excelso, graui, expedito, & ad uirtutem exornandam maximè procliui & liberali, penes hunc maximarum & secretissimarum rerum arcana recondi, adeo ut Solymanus in eius uiri consilio, fide, ac uigilantia securè conquie-

D scat, ab eo proximam dignitatem tenere Aiacem & Cassimium magistros equitum, quos Bellerbecos uocant, huic Asiaticorum, illi Europeorum Sanzachos parere, secundum hos Michaloglı Mustaphæ nomen celebrari, qui uoluntariis equitibus præsit. Ii sunt eorum lingua Acanzi, qui longè latéque præcurrere, regiones explorare, demorari, distineréque hostes, atque omnia ferro atque igne uastare soliti sint, hunc esse Turcica stirpe ortum Ottomannis uetustate originis parem, militari prudentia clarum, antecedere eum castra duorum dierum itinere, & sicuti superiore bello fecisset, ante alios cum centum milibus equitum intra proximos Austriæ fines esse præcursurum. Interim Habraimus quum plures dies irrito conatu in oppugnatione Guintii contriuisset, quòd abscedere incœpto neque Solymani neque suæ dignitatis esse statuebat, duo inusitatæ magnitudinis propugnacula ante fossam erexit, hæc non murum modo, uerum

E & turrim, quæ erat in angulo ad Austrianam portam altitudine superabant, ea etiam ratione muri angulum complexus, ut ex primo, quod erat latius & excelsius, frontem hostium uerberaret, & ex secundo per obliquum ipsorum latera peterentur. Ea continenti totius exercitus labore, quatuor omnino diebus fuere constituta, & in summam educta altitudinem, ut hinc etiam Turcarum multitudinem æstimare liceat. Imperatum enim fuerat singulis propè equitibus, omnibúsque sarcinariis iumentis, ut cæsam Asaporum securibus materiam è proximis syluis in castra conueherent. scapos enim ramorum magnorum aut discissarū arborum decisis frondibus, æquali & ea quidem tricubitali longitudine ita collocabant, ut alternis ordinibus modo recta & modo obliqua serie, alteri scilicet alteris impositi ingentem lignorum struem efficerent, ad effigiem latissimæ turris, è qua non modo qui in muro consisterent, sed & qui intra oppi

dum uagari uellent, à sclopettariis & sagittariis conficerentur, eo opere incredibili celeritate perfecto, repletáq. fossa, & compluribus in muro occisis & uulneratis, Turcæ, qua murum cuniculo disruptũ diximus, in oppidum impetum fecerunt, quibus irrumpentibus Nicolizza quantas habebat copias, uti in extremo conatu necesse erat, haud cũctanter opposuit. Sed quum iam propè intra murum peruaderent prætoriani, tãtus sublatus est clamor cum eiulatu ab imbelli puerorum & fœminarũ multitudine, ut stupefacti potius quàm territi impetum repressérint. Ea cunctatio sicuti subeuntes tardauit, ita animos propugnãtibus in immensum adauxit. Natura enim fit, ut homines tum maximè audeant, cum repente commutata fortuna, timere desierint. Eo modo quum præfecti cohortium milites castigando atque item uerberando nihil profecissent, pugnæ finis est impositus. Referebant Turcæ se integri erumpentis ab arce præsidii strepitum clamorémq. putasse, equitémque districto gladio ipsis subeuntibus comminantem in aëre conspexisse, eam procul dubio extitisse diui Martini speciẽ, qui Sabariẽses omnibus dubiis temporibus certo tutelari numine conseruasset, cæterũ eius miraculi fides apud Nicolizzã relinquetur, à quo demũ obsidione liberato, Viennæ eam rem longa percunctatione didicimus. Porro Habraimus pudore atq. ira uehementissimè cõturbatus, dũ ui Nicolizzæ animũ peruincere nequit, honestissimis oblatis cõditionibus expugnat, data enim fide publica euocatũ ad se in castra cũ summo honore uerborũ eius uirtutẽ cõmendare cœpit, rogauitq. ut fortunæ periculũ facere desineret: oppidum in eius potestate se relictur ũ, si in uerba Solymani iuraret, & in speciẽ præsidii aliquot Turcæ ueluti tradito oppido reciperẽtur. Nicolizza qui ex octingentis strenuis defensoribus uix tertiã partẽ, atq. eam cõfectã uigiliis & uulneribus debilitatã, sibi superesse meminerat, omnino transigẽdũ existimauit. Quid enim optatius accidere poterat, quàm ipsum cũ præclara fide uirtutísq. laude retinere oppidũ? & cum sola uerborũ inaniũ iactura tantã suorum multitudinẽ supremo metu atq. periculo liberare? Quum in colloquio nullũ timorẽ præferret, & præsidii uires effusè mentiẽdo adaugeret, affirmauit se antea oppidum dedere paratũ fuisse ob amicitiã Byzantii initam, sed semper fuisse prohibitũ, quo minus uotũ impleret, à Germanis & Hispanis, feris uiolentísq. hominibus, qui in præsidio essent, eos quoq. tũ uel exorantibus pueris ac fœminis, ut ipse exiret, ægerrimè permisisse. Itaq. se polliceri Turcis omnibus, qui illac transirent amicũ fore, eísq. quos posset cõmeatus ex copia attritæ regionis præbiturum liberaliter, & Ottomannicũ uexillũ in summa turre præfixurũ. id uero quod ad Turcas introducendos pertineret, ut dediti oppidi accep tíq. præsidii species præberetur, se præstare omnino cupere, sed plurimum uereri ne à Germanis ac Hispanis, qui Turcicũ sanguinẽ inducti religionibus maximè sitirẽt, tumultu facto discerperẽtur, ut demũ uiolato iure gẽtium, & corrupta spe deditionis, ad funesti belli discrimina sit redeundũ, debere eum qui maximis eo bello rebus gerendis immineret, ut se inde explicaret, sponte dediti, & in ueterẽ amicitiã recepti, uolũtate & fide contentũ esse, sicuti ipse quum oppido exiret, uti securus de salute ac reditu, sese nunquã antea exploratæ fidei cõmisisset. Ad extremũ Habraimus, uirtute atq. astu Nicolizzæ superatus, id tãtũ impetrauit, ut Ianizerorum decuriam intra portæ limẽ admitteret, quibus introductis, & Illyrica lingua ad potãdum uinũ, cuius eà gens est auida, comiter inuitatis, & sibi & Habraimo cumulatissimè satisfecit, cũ neq. Germanos neq. Hispanos in præsidio habuisset. Nec multo pòst Habraimus, & ipse qui nõ lõgè subsederat Solymanus à Guintio discedunt, & in Carinthiæ fines ad Murã amnẽ feruntur, in læuã longe à Danubio uertentes agmina, & penitus à nostris discẽdẽtes, qui iam magna ex parte trinis circa Viennã positis castris cõuenerant, ac aduentũ hostiũ alacriter expectabãt. Erat enim opinio orta primò à præfectis, uti fit, ac demũ edita in uulgus, Solymanũ in Neostadianos & Viẽnenses cãpos à Guintio statim esse progressurũ, ut equitatu, qua parte uiriũ erat superior, undiq. præmisso aciẽ ostentaret, & si nostri obuiã irent, iusto prælio cõgrederetur: sed ab ea ratione alienũ id iter adeo timorem antea de Turcis nõ ab re cõceptũ ex animis omniũ detersit, ut qui tãta mole uiriũ incubuisset, tãtæ arrogãtiæ & tanti fastus imperator existimatione & dignitate spoliatus profugere crederetur,

A tur,Turcasq.iã nostri milites,uti ignaros rudésq.militiæ munitionúmq.præsertim & operũ,penitus irrideret,postquã oppidulum tantis circumsessum copiis,& tãtis operibus oppugnatũ,uiginti triũ dierũ spacio capere nequiuissent,cæterũ tribus de causis id iter Solymanũ tenuisse postea à captiuis compertum est,primò,sicuti ipsi iactabãt,ut ad Cæsarem breuiore compendio contenderent,quem nondum à Ratispona Lintium peruenisse,cunctantérque Viennam deuehi cognouissent;secundò quod Neostadium,uti paludibus cinctum,magnóque tormentorũ apparatu,& ualido militum præsidio firmatum, nequaquã sibi tentandum esse decreuissent,quo ab hostibus insesso,atque in tergo relicto,ad Viennam sanis hominibus minimè fuerit procedẽdum,tertiò ut tutissimo fertilissimóq.itinere , inter Drauum Sauúmque suscepto , quum æstas in exitũ præceps & grauis imbribus
B autumnus suaderent,ad Belgradũ reuerteretur. Nos potius credimus Solymanum perspecta totius Germaniæ ad id bellum alacritate,cognitóque Italorum atque Hispanorum aduentu,de quorum numero ad eum ampliora & maiora uero, à speculatoribus ueteribúsq. amicis deferebantur, repressisse animi ferociam,& tuto euastare prouinciam,quàm ancipiti euentu nostrorum uires collatis signis experiri maluisse. Sub id fermè tempus quo Nicolizza Guintii maximè laborabat, Viennæ militaris seditio exarsit, nonmodo propinquitate hostium periculosa & penè exitialis,sed disiunctione animorum,& disciplinæ conturbatione grauissima,nisi dii immortales celerem atque inexpectatã opem rebus propè perditis attulissent.Rochandolfus enim regiæ familiæ magister,quum in aduentũ Cæsaris,tótque regulorum & legatorum hospicia præpararet,Hispanos qui in Pannonia
C militarant,urbe excedere,& in proximis campis extra tendere iusserat, illi id se facturos pernegabant,nisi merita stipendia præberentur,quòd Viennensium hospiciis assueti,omni castrensi supellectile pecuniáque carerent,in hos Rochandolfus contumaciùs hærentes impetum fecit,excitísque more militiæ ad arma Germanis & Viennensibus tormenta currulia prouexit , nec se deserunt Hispani quanquam numero inferiores , & in oblongam regionem conglobati sensim pedes referũt,portámque occupant, quæ in castra deferebat,admissuri in auxilium Hispanos,qui dudum ab Italia uenissent, atque item Italos , qui ut in aliena terra,uiribus essent firmiores , antea cum Hispanis cohortante Vastio priuatum fœdus inierant. Res eò perducta est, ut quum Rochandolfus , uir admodum iracundus & ferox,armatus in equo uehementius urgeret , & tormenta produce-
D rentur , contráque Hispani obuersa sclopettariorum cohorte consisterent, penè crudeli prælio certaretur,tantus erat utrinque furentium ardor ad conserendas manus,ut deprecantibus summis ducibus qui aderant,non modo non parerent , sed promiscuè omnibus minarentur, adeo ut Vastius,& Antonius Leua,Hippolytúsq.legatus qui eò ad uisendũ belli apparatum à Ratispona decurrerat,quum deprecando orandóq.nihil ualerent, sese intra proximam domum recludere cogerentur. Dum arma quatiunt,atque ignes tormentis imminent, haud dubiè cœleste aliquod numen Christianis rebus adfulsit,sponte etenim ueluti exæquato utrinque periculo milites arma depressere humi, Rochandulfo ira deferbuit , adcurrere duces , dictæ sunt conditiones,atque æquis auribus acceptæ,promissa item stipendia in pacandis utrinque animis, Antonii Leuæ,qui in sella humeris hominum inter armatos illatus ora conuerterat , authoritas plurimum enituit,
E Vastio præsertim,legatóque & Ludouico Lodronio inter armatos iratósque iam deposito metu sese miscẽtibus. Paulo antè ad Crementium,quod est oppidum in ulteriore Danubii ripa inter Lintium & Viẽnam,Hispani authore Hieronymo Leua,seditionem mouerunt. Iusserat Cæsar,ut milites nominatim per manipulos atq. centurias recensẽretur, nam æmuli atq.inimici ipsius Vastii,ut eius dignitatem & gratiã conuellerent,Cæsari detulerant,falsum ab eo in cohortibus numerum militũ referri , ob id Petrum Consaluum Mendocium triclinii præfectum Crementium miserat,ut milites inspiceret diligenter,& descriptis sigillatim stipendium numerari curaret , antea siquidem præfectis cohortium uniuersa pecunia dabatur , ut illi iudicio suo in ea diuidenda uterentur , quum discretæ cohortes in templum instituto ordine à quæstoribus citatæ essent , & unicuique militi stipendium de quæstoris manu solueretur, militibus nouum morem approbantibus, uni

omnium ex Leuaniana cohorte reclamare, tumultúmque miscere cœperunt. Hæc ubi uidet Vastius, qui initia seditionum audacter opprimenda esse didicerat, districto gladio in medios irrupit, duos qui seditiosius commilitones incitarant, ex conscientia sceleris è templo profugere conantes uinciri iubet, ex his quæstione habita Mendocius cognoscit seditionis authorem esse Hieronymum Leuam, qui ad Athesim eius consternationis, quam diximus princeps extitisset. Itaque Mendocius re ad Cæsarem per tabellarios delata, breui mandata recipit, damnatúsque Hieronymus Macicao castrorum magistro traditur, atque ita ad minorem ignominiam in tabernaculo iugulatur, uir egregie fortis, ingenio ualidus, eloquentia uero & uultu antiquis ducibus comparandus. Ferunt Mendocium aliquanto libértiùs atque maturius de reo supplicium sumpsisse, propter simultatem Mediolani conceptam, quum Hieronymus in tradenda arce ipsi Mendocio Cæsaris literas afferenti, parere recusasset. Leua sublato cæteri in officio permansere, retulitque Mendocius, se plenissimas optimis militibus cohortes reperisse, adeo ut ea res ab inuidis conficta malignéque delata, ipsi Vastio apud Cæsarem gratiam acbeneuolentiam magnopere cõfirmarit. Dum hæc fiunt, Michaloglus iubente Solymano, ex uolũtariis prædatoriam manum emisit duce Casono, qui superiore bello uastabũdus ad Lintium usque præcurrerat, huic præcipit, ut iter non intermittat, longè latéque totam eam regionem peruagetur, quæ est inter Danubium & alpes, ut de Cæsare hostiúmq. copiis certiùs cognoscat, ac demum id præstet, ut maximè funestam & luctuosam Germanis aduentus sui memoriam relinquat. Erat per se Casonus uir impiger, & prædæ auidus, sed eo etiam promptiorem operam pollicebatur, quòd superiore incursione se maximè illustrem atque opulentum euasisse meminerat. Igitur in tres alas ad quindecim milia equitum, modicis tamẽ interuallis, diuiduntur, in agris latè, pagísque præsertim, & in fuga plena timoris atque tumultus, magnam mortalium omnis sexus & ætatis multitudinem improuisi repentinísque opprimunt, senes inualidi fœminæq. cathenis & laqueis tracti, equorum cursum adæquare coguntur, ædificia item, & in his infantes pueros, barbara feritate succendunt, adeo ut per centum & quinquaginta ferè miliaria rectis & transuersis itineribus cuncta ex continenti fumo, flammis, atque ignibus collucerent. Casonus ad Lintium usque prouectus quum ad Anasum amnem tertio ab urbe lapide peruenisset, tantum terrorem intulit Lintianis, ut Rex Ferdinandus, quòd ibi nullum esset militum præsidium, ab Hippolyto legato cohortem Italicam posceret, cuius præsidio Anasi pontem tueretur. Is primus omniũ à Crementio rediens, conspectis ab aduersa ripa Turcis, de eorum aduentu nuntium attulerat; itaque eo cõfestim mittuntur uiri fortes Sfortia Baleonus atque Otho Montacutus cum ualida sclopettariorum manu. Hi contractis aliquot ligneis doliis ad caput pontis subitariam munitionem erigunt, continuóque reuocant Hispanicam equitum alam, quæ in prima trepidatione, Rosale ueterano duce, quin Danubium transiret retineri nequierat. Sed Casonus siue ponte non animaduerso, quòd frondosæ arbores prospectum impedirent, siue uado superius improsperè tentato, siue ut credi par est, quod non usque adeo audendum putaret, ut ad oppidi portam progrederetur, ad læuam deflexit, nec ibi rex Ferdinandus uti oppido diffisus diu constitit, sed ad Aciliam urbem, quæ Strabinga dicitur, ad Cæsarem ut copias pararet, ea nocte contendit. At Casonus coacta ingenti præda, euastatáque uniuersa regione, quum paganos ad arma concurrentes passim cæderet aut eluderet, eodem ferè itinere regreditur, Solymanum ratus aut Guintij, aut in proximis supra Neostadium campis esse reperturum. Sed is iam promotis castris ad urbem Gratiã, Stiriæ Metropolim, quæ est ad Muram amnem, iter intenderat, id uiæ consilium ex falsa opinione susceptum, Casonum importunè decepit, atque ei pariter supremam prope attulit calamitatem: nam ubi ex frequentibus incendiis cognitũ est Turcas ad Lintium usque regionem latissimè & crudelissimè populari, ex omnibus castris copiæ se se effuderunt, ue transeuntibus occurrerent. Germani enim ad recuperandam prædam, uindicandásq. iniurias uehementer excitabãtur, & quisque dux priuatum sibi consilium desumebat, quum in uniuersum consultandi & coëundi, & tempus exiguum, & hostium inaudita celeritas, omnem facultatem eriperent, non enim prædatorias tantum alas euagari, sed adesse robora

A bora equitatus,atque ipsum etiam Solymanum aduentare crediderant. Itaque Vastius a Crementio Danubium traicit,& per nemora uersus diui Hippolyti oppidum ad hostes fertur. Federicus Palatinus omnium auxiliorum,quæ Germania contulerat,imperator, ad Viennam superato Danubio castra mouet. Austriani duces Sigismundus Prandeser, & Ricianus à Neostadio copias educunt,Ludouicus Lodronius alio opportuno loco castra constituit,idem Bohemi,Morauíque equites,& ipsi ante alios Hungari impigrè faciunt,loca ad tendendas insidias quæritant,per quæ transituros hostes arbitrantur. Vastius frustra syluas & nemora triduo peruagatus,quum & cõmeatus deficeret,& Turcæ retro conuersi,longe abessent,iam senescente in his locis eorum fama, Crementium & mox Viennam copias reduxit. Secant mediam Austriam Norici perpetui montes,qui
B ab alpibus Rhæticis oriuntur,seséque mollioribus sensim iugis ad Danubium usque demittunt,adeo ut in ripa fluminis peran gustum iter equis nonnunquam & curribus relinquant,ea montium congeries usq. ad Vindeliciæ fines pertinere dicitur,castellis satis frequens,multis amnibus irrigua,pecoris abundans.In hac regione multæ atque latissimæ sunt conualles, partim aratris cultæ & pascuis fertiles,partim syluis atque nemoribus impeditæ,eæ ad exitus fauces habent,pertinentes ad eam planitiem,quæ Noricum à Pannonia citeriore disterminat,& ad Sabariam Vespriniúmque perducit.Ad hos conuallium exitus nostri duces,uti quisque ab oppidis fumo & sclopis significatione facta de Turcarum aduentu cognouerat, distinctis locis copias admouerunt, intentè expectantes unde nam hostes essent erupturi,quum in quadam conualle circa frumentarias molas ad amni
C culum Casonus aquationis cõmoditate inductus consedisset, Neostadienses de aduentu hostium certiores facti,ut potè qui in propinquo erant,primi omnium cum quinque mi libus peditum ad occupandas fauces aduolarunt. Erat despectus in uallem ab edito collium iugo,ita ut nostri conspectis hostium castris,ut eo decliui mollíque descensu quin cõtinuò decurrerent,contineri nequiuerint,erant eæ cohortes quatuor expeditæ Hispanorum atque Italorum sub Ludouico Coucio nobili atque impigro,sed ea die nimis præcipiti atque præpropero duce. Nam qui modicis passibus & silenti agmine descendere debuerant,effuso cursu & clamore edito,præcipites ierunt, adeo ut cum fatigati & cursu & armorum pondere peruenirent,excitatis iam ad arma Turcis,numero & uiribus impares essent,ita occisis paucis frondatoribus,qui obuii primo fuerant,adcurrentium mox e-
D quitum uim ferre nequiuerũt,cecidere in prima fronte ingentibus gladiis obtruncati Ferdinandus Cabreria præfecti Sardiniæ filius,& Franciscus Rocha centurio, Villazanésq.. signifer,& Martinus Gorea nobilis Tarraconensis,milites magna ex parte sunt cæsi,non nulli in paludem profugientes umbilico tenus totam noctem latuerunt,cæteri agiliores conscensis montibus euasere,ipse Ludouicus uallum rusticanæ areæ concitato equo, saltu superauit,& ad Germanos est reuersus,ii Sigismundo & Riciano ducibus cum ab alto sociorum cædem fugámque conspicerent,ut instructa acie descendere atque opem laborantibus ferre uellent,nulla ratione adduci potuerunt. At Casonus ne sibi in ualle & palustri impeditóque in loco,ubi dilucesceret,cum pedestribus hostium copiis esset dimicandum,captiuos quatuor milium numero,ne oneri essent,barbara feritate ad unum omnes interficit,& intempesta nocte duobus factis agminibus castra mouit, alterũ Feri-
E sio duce, ad meridiem perrexit, succiso nemore,& patefacto exitu,quod mirabile fuit, equitum securibus,nullo accepto incõmodo ad Solymanum peruenit; alterum ipso Casono duce per Storambergi oppidi uallem erumpens in Palatinum incidit. Is ad Leopoldium uicum,cum XII. milibus peditum,& duobus equitum grauis armaturæ,tormentísque uiginti curulibus in acie constiterat,forte tum orta erat ex proxima palude nebula densior,quæ mutuum utrísq. aspectum omni ex parte sustulerat,qua demum dilabente, in aduersos Palatinus tormenta displodit,his uehementer Turcæ perterrentur,& cum de flectere paululum uolunt,ut pilas euitent,in paludem proximam equos imprudenter adi gunt,ibi multi tenaci in uoragine impliciti perierunt,nonnulli equis longo cursu debilitatis & macie consumptis,cum extricare sese nequirent,peditus euaserunt,multo maxima tamen eorũ pars ad nostrorum acies se cõuertit,solis peltis protecti, & districtos gladios

in humero deferentes, adeo intrepidè, ut ante densissimam hastatorum phalangem decur- A
rerent, spectantibus & conseruantibus locum atque ordinem non modo peditibus, sed
ipsis etiam equitum alis nihil se in prætereuntes euadentésque incitantibus. Tum Palatinus conuersus ad suos, spectatores ergo, inquit, non bellatores erimus cõmilitones? si ue sese ultro hostes nostris cuspidibus induant expectamus, incitate acriter equos atque hastas intendite, ut prætereuntium agmina perrumpamus: nec mora signo tuba dato, armati equites in latera densatis cuneis incurrunt, magna equorum atq. hominum strages editur, postremum Turcarum agmen interclusum à primis, undique urgentibus cataphractis cæditur & profligatur, pauci euadunt, sternitur eorum uexillum, & ad Palatinum defertur, cecidit & ibi Casonus, uti impigrum ducem decuit, supremo uirtutis opere edito. Nam à nouissimo agmine, ut suis spacium ad euadendum præberet, diu acerrimè ferrea B
ingenti claua dimicans restiterat, erat enim inter omnes insigni crista conspicuus; ea fuit ab aurea uagina in fronte exurgens ala uulturis, quæ ut ab omnibus nosceretur appensi atque ideò uolitantis plumei ueli mappullam trahebat, ea demum Cæsari dono data, occisi eo prælio Casoni fidem fecit. Cæterum Turcæ amisso duce uexilloque, & tertia ferè suorum parte desiderata, quum in patentes campos euasissent, uix emensi iter septem milium passuum in Lodronianas copias inciderunt. Lodronius enim ubi tormentorum boatum audiuit, ratus quod erat, Palatinum cum Turcis prælio congressum esse, eò signa conuerterat, unde cauæ per anfractus ualles iterato repercussu acceptum armorũ strepitum reddebant. Nec mora Turcæ conspiciuntur, & antè alios fere trecenti, qui amissis equis in nostros pedibus tanta ui tantáque alacritate impetum fecerunt, ut sese lanceis induere, C
& offerre tormentis minimè dubitarent, modo nostros uel semiuiui traiectique uulnerarent, tantus inerat aut desperatis aut deuotis animis, mortis contemptus, his celeriter interfectis affuere equitum agmina, modo confertis, modo dissipatis ordinibus; in hæc Lodronius tormenta emitti uetuit, ne nostri qui terga fugientium cædẽdo e Palatini castris subsecuti fuerant, uti erant hostibus permixti, temere sternerentur; ita Lodronius omissis tormentis magnum spacium directa peditum acie complexus: atque item pari cõsilio Ioachinus Brandeburgensis cum duobus milibus equitum lunata acie uenientes excepere, ibi uecordia siue temeritas hostium debitas inuenit pœnas, nam sicuti intermittere fugam atque etiam feruida ora conuertere cœperant, ut dextras consererent, & se minimè animis fractos ostenderent, ita ui atque impressione nostrorum perturbati pecorum mo- D
do cædebantur, nullæ enim eis loricæ, aut galeæ, rari arcus, hastæ rarissimæ, ut pote quas per nemora diuersis casibus effregissent, nec deerant qui cædis sacietate aliquos caperent ut ostentari possent, & demum sacri belli iure pro seruis uenderentur, tanto accepto incõmodo, Turcæ uti sese è nostrorum manibus explicabant, agminatim in patentes campos efferebantur. Equi enim eorum, quanquam continenti tot dierum labore & inedia confecti, natura tamen agiles & in extrema necessitate uehementer incitati, facilè germanos, qui grauioribus armis & equis utebãtur, uel in modico spatio reflexi in gyros eludebant, eo modo profligatos nequicquam persequentibus Germanis latissima planities excepit, ea utrinq. parua habet nemora solo herbido & raritate arborum adeò peramœna, ut eque stribus prælijs tota Europa nulla commodior esse uideatur. Hæc exitum habet ad Neocrichum oppidum, cuius mœnia abluit modicus amnis, uirentibus ripis & aquarum salubri- E
tate ponendis castris opportunus. Ibi dum Turcæ, ueluti superatis omnibus eius diei difficultatibus conquiescere parant, & equi uirique promiscuè summa lassitudine defessi e profluente bibunt, & tenuis alimenti, ex salita carne atque ea siccata in puluerem, reliquias expediunt, nouorum hostium superuentu perturbantur. Catianer enim ipse, & Turrianus equitum magister cum tribus milibus equitum diu quæritando hostes enagati, accepta demum, ut diximus, per manus ex fumo & tormentorum bombis significatione Neocrichum decurrerant, ita tumultuarium prælium exoritur, multi Turcæ uti in gramine strati deprehensiq. dum equos frenant, ephippiáque substringunt, latè cæduntur, mox ita æquatur pugna, ut cum fortissimi quique ualidioribus utentes equis in tergo constantissimè dimicarent, reliqui capto moræ spatio ad euadendum antecederent, & sæpe conuersi ac

demum

A demũ auersi certamen redintegrarent, nostri tamẽ omnibus rebus ac animis præsertim superiores ita perturbatis, fessis, uulneratisque instabant, ut passim peramplum eorum numerum prosternerent; reliqui tamen magna ex parte enasuri uiderentur, nisi, quod summam Turcis attulit calamitatem, & feroces adhuc eorum animos latè perfregit, nequaquàm ante expectati Hungari superuenissent. Valentinus enim & Paulus, itémque Baltasar Pamphilus, & Claudius è montibus decurrentes, cum singulis alis in transuersos impetum fecere, atque eos adæquato equorum cursu per sexaginta amplius stadia terga cædentes sunt persecuti. Erant enim equorum pernicitate, & armorum genere, & pugnandi disciplina Turcis simillimi, & eò terribiliores, quòd recentibus equis aduenerant, & Turcica lingua ad eos perterrendos, dum fugam increpitant, & superbè insultant feris ululatibus
B utebantur. Ea die quum à tribus exercitibus tribus in locis esset pugnatum, summa uirtutis laus penes Hungaros fuit, eò tamen æquiore conditione, quòd tribus iam præliis profligatos, & in fugam coniectos, neque postremò paratos ad prælium deprehendissent.
Vni Austriani Sigismundo & Riciano ducibus, qui biduo antè cõmilitonum cædem ab excelso loco despectarant, & se demum in Neostadium urbem recreandorum corporum causa se receperant, tantæ uictoriæ participes esse noluerunt: eos enim somno uinóque sepultos in tanta occasione, Rauber Labacensis antistes uir grauissimus, ut arma caperent & oppido exirent, excitare non potuit. Quum Hungari insequendi finem fecissent, Turcis effugium patuit, solitudines sylnarum petentibus, sed ii demũ pars ad Ferreocastrum, pars ad Vesprinium & Balatonem lacum, in manus effusorum ad prædam populorum de
C uenerunt, adeo ut ex octo milibus uix pauci ad Belgradum, nulli uero ad Solymanum in castra peruenerint. Porrò Cæsar, ubi Solymanum didicit ad Gratiam contendisse, Linciana in arce duces ad consilium uocat, sententias exquirit, an breui & recto itinere ad hostem sit properandum, ut Stiriæ maturam opem ferat. Gratia, Lintium, & Vienna urbes ita inter se sitæ sunt, ut æqualium ferè laterum triãguli figuram efficiant, sed à Lintio Gratiam iter est expedito equiti trium dierum maximè asperum, & conuehendis præcipuè cu curulibus tormentis impeditum: id enim, quum à Danubio recesseris, per Velsiensium fines, & Salisburgam, quæ antiquitus Iuuauia dicebatur, perpetui montes & abruptæ ualles excipiunt. Erant qui dicerent cum Turcis æquiore conditione posse confligi, si in regione montosa & perangusta, per expeditos pedites bellum gerendo, equitatus hostium,
D quo illi maximè ualerent, inutilis redderetur. Id consilium quanquam maximas haberet difficultates, quòd ab ore strenuorum ducum proficisci uidebatur, eò Cæsarem adduxit, ut Apontius Hispanus, qui apud Antonium Leuam castrorum præfectus fuerat, ad explorandum iter mitteretur, sed is paulo pòst, quum deserta passim omnia incolarum pauore & fuga comperisset, pauca atque ea incerta de hostium itinere speculatus, Lintium rediit: tum uero ex omnium sententia pronunciatum est, ut Vienna peteretur, ibi enim conuenisse totius Germaniæ copias; ibi prouisa re frumentaria commoditati tanti fluminis, tantisque minorum amnium, qui ab utraque ripa in id influerent, rerum omnium deuectionibus non defuturos commeatus: & denique ibi recensendum lustrandúmque uniuersum exercitum, & si hostis regrederetur, ante urbis mænia collatis signis esse confligendum.
Non defuere tamen qui petendæ Viennæ consilium, uti diuersum ab hoste & a gerendo
E bello penitus alienum, haud obscurè damnarent, quasi hostis, in ea calamitate prouinciæ à Cæsare omnino fuerit persequendus: sed aliam inferentis bellum, aliam propulsantis rationem esse constabat, adeo ut dignitate integra Cæsar prætorio in Viennensibus campis semel posito, ignobiles hostium motus excursionésque spectare, & inanem strepitum superbi hostis à multo terrarum spatio prouocantis, simul & recedentis, irridere posse uideretur. Itaque Cæsar, Viennam classe deuectus, Hispanos atque Italos decurrentes more militiæ, & pugnæ simulachrum edentes cum summa admiratione ac uoluptate inspexit. Antecedebat Vastius cum pedestri fraxineo conto, auratis armis, & sua insigni proceritate conspicuus. Is densando & celeriter explicando cohortes, ad uarias acierum effigies, quanta arte superioribus bellis pugnatum esset edocebat. Sequenti die Cæsar Germanos inuisit, ferina pelle contectus, ut uel ea militari comitate quale esset erga eos stu-

dium, usurpato gentis habitu testaretur. Tum Federicus Palatinus, uirtute animi atque oris habitu antiquis Germanorum ducibus, qui quondam Romana arma exercuere, per similis, iuxta peditum phalanges, displosis miro ordine tormentis, quadrata equitum agmina traduxit. Ibi uidere erat prægrandes equos ferreis bardis protectos, ingentia uirorum corpora longe pulcherrimis munita armis, omnibus intortæ & rutilantes barbæ, atque ora bellicum uigorem spirantia, quales antiqui Theuthones Cimbrique fuissent, ex literarum memoria, referebant. Neque enim gregarios equites, tot reguli tótque liberæ ciuitates, sed maximè generosos aut fortibus factis illustres, dumcertatim studio atque opibus excellere cuperent, ad id bellum miserant. nam quicquid in Germanico nomine aut exquisiti roboris, aut delecti floris fuit, à Vistula amne ad Rhenum tam latè quam litora lambit Oceanus, & Rhæticis Iuliisque alpibus, ac Hercynia Sylua concluditur: id totum aut iussu principum nomina dederat, aut sponte conscriptis adhæserat, quando nihil tale unquam à maiorum suorum uel annalium recordatione contigisset, ut consensu uno Germania omnis pro publica salute ac dignitate arma capere cogeretur, præsertim aduersus eas gentes, quæ ab ultimis Asiæ Syriæque & Aegypti finibus uenissent, ut Germanos Romanorum armis indomitos & uetere militiæ gloria, & præsenti libertate spoliarent; quibus maxime rebus supra cæteras gentes, omnibus seculis absque ulla dubitatione floruissent. Nec Bohemorum castra longè aberant, Slesitarum, & Moranorum copiis adaucta, quas gentium inclyti duces Hardechius & Bernesthenius adduxerant. Præerat omnibus Bohemis Sedislaus Lippa, summi magistratus honore insignis. Ea gens cum lingua, quæ Illyrica est, tum castrorum disciplina, & armorum genere plurimum à Germanis differt, curribus castra uallantur, ingentiúmque scutorum ordine firmantur acies, equites peditésque peritissimè sclopettis utuntur. Mos est & genti in Hercynio saltu latrociniis assuetæ, paruas è chalybe secures, ad certissimos ictus eiaculari, ferreas item clauas cubitales, cathena hastilibus appensas, ambabus regere manibus, atque his armatos magnis ictibus prosternere. Hi populi regiones ad Albim in Hercynia tenent, quas olim Marcomanni & Hermanduri tenuerunt. Ferdinando regi parent, quum regem nequaquam è popularibus, sed ab externis nationibus, quem uirtute atque iustitia potiorem putauerint, uetere instituto sibi deligant: ita ut modo Hungaris, modo Polonis, & uti hodie uidemus, nonnunquam Germanis, Bohemiæ regnum deferatur, graui & contentiosa ambitione principum. nam qui Bohemorum rex euaserit, in creando demum Cæsare septimi suffragii prærogatiua & potens & insignis efficitur, adeo ut quum Germani sex proceres, ad quos comitiorum ius potestásque pertinent, ex pari numero utrinque terni dissideant, addito demum, utri libuerit, suffragio suo Bohemus cum magna gloria Cæsarem pronunciet. Nec defuere aliquot Polonorum turmæ, non publico sed priuato consilio bellum secutæ, conniuente ad ea Sigismundo rege, qui sicuti non temere cauebat, ne inducias uiolaret, quæ sibi cum Solymano erant, ita ne Christianæ causæ deesset, fortissimis uiris ostendendæ uirtuti locum præclara dissimulatione relinquebat. Quum tantarum copiarum numerus iniretur, reperiebamus Cæsarem, nō deductis urbium præsidiis, nonaginta descriptorum peditum, & triginta armatorum equitum milia in aciem esse producturum, nequaquam adnumeratis peditum atque equitum ministris, qui seruorum loco, si labores officiáque respiceres, æstimari poterant: si uero ætatis, ingenia, equi atque arma censerentur, nemo esset militiæ peritus qui eos putaret uel robore, uel usu, uel ipsa spe, ueris militibus inferiores. Erant enim tum ad Viennam, coniunctis in castris supra ducenta & sexaginta milia hominum, quibus Ariouistus Vilermi Baioarii frater Patauiensis Episcopus cōmeatum in tres menses se præbiturum, certa pactione, receperat. Neque enim unquam ab ulla memoria tantum insignium ducum, lectorúmue militum ullis in castris coiuisse crediderim, si singularum gentium nobilitatem, ac famam assiduis quæsitam bellis, & priuatæ uirtutis decora, animo reputemus. Nam cohortes ferè integræ ex his constabant, qui paulo antè centuriones signiferíque fuissent, & turmæ refertæ erant ueteribus præfectis, aut iis qui egregiè pugnando, & preclarum nomen, & militaria dona, torques aureos, & aurata calcaria meruissent. Porro in quota parte uirium censebitur

curulium

A curulium tormentorum apparatus? qui in ueterum castris aut certè nullus fuit, aut qualiscunque fuerit, is omnino ætate nostra sit deridendus; cum operosas e materia turres & machinas tremenda effigie, & asperis suis tantum nominibus terribiles, maiores nostros timuisse uideamus; ea tum apud Cæsarem tot erant egregie fabre facta, ut perpetua eorum corona, instructæ acies præcingi & latè muniri, ad non dubiam uictoriam, facilè posse uiderentur. Omnium enim ducum id fuerat decretum, nihil a flumine Viennáq. discedere, nihil omnino progredi in apertos campos, ne hostium equitatus sua multitudi ne atque audacia à latere insinuatus, ab urbe demum Danubióque interclusis nostris, omnem supportandi cõmeatus facultatem eriperet, hoc uero ordine exercitus noster ex pectare hostem paratus, non procul a mœnibus amplissimo in loco statuebatur. Tres pe
B ditum hastatorum quadratæ phalanges, latis inter se distinctæ spaciis, pari & æquata fron te contra hostes sic locabantur, ut ipsis mediis interuallis equitatus omnis bipartitus reciperetur, neque enim putabant numero exiguum, aperto in loco extra pedites, trecentis ferme Turcarum equitum milibus esse obiiciendum. Dextrum cornu equitum Cæsar, læuum Ferdinandus eo modo desumpserant, ut leuis armatura sclopettariorum, quæ uiginti milium numerum efficiebat, undique hastata quæ diximus agmina, relicto triginta passuum spacio coronaret, horum acies longior & rarior erat, & quinis tantum militum ordinibus in latitudine constabat ut expediti & nihil inculcati, habili manu, dum primi sclopettos emittunt, & secundi implent, alternantibus eo modo ordinibus, perpetuã glan dium procellam effunderent: neque enim multum referebat, si tenuior esset, quoniã sclo-
C pettariis omnibus, si urgerentur, paratus erat ad proximos hastatos receptus. Circumda bant ergo & frontem & latera atque etiam terga, continuata serie, quæ duobus tantum in locis, erat interrupta, ut egressus liber atque expeditus, quum oporteret, equitibus densatis absque ulla peditum perturbatione præberetur: antè uerò leuem armaturam constituta erant tormenta, ea ratione, ut postquam diu emissa feruefactáque usui esse desinerent, in ualli morem firmissimo quodam munimento irrupturis hostibus opponerentur. Soli Hungari extra munimenta se pugnaturos professi a Valentino Paulóque dncibus in ingentes alas expandebantur. Hæc ipsa spectantibus præ gaudio manabant lachrymæ, uelu ti concepta non sine ingenti spe, de barbaris certa uictoria, si se audacius superbus hostis efferret, ac nostros totis copiis adoriretur. Cæterum Solymanus, qui e sua uetere disci
D plina campos quærebat, in queis nostros expanso & circumdato equitatu, nunquam comi nus oblata pugna, fatigaret, ubi de apparatu consiliisque Cæsaris certius cognouit, ultra Muram est profectus. Is amnis antiquis Sauaria fuit, effunditur in Drauum paulo infra Petouiam, urbem Romanorum castris & hybernis claram, eo superato Turcæ ad Marpurchum oppidum delati, tumultuariis pontibus effectis, Drauum transierunt, atque ita Solymanus qui uniuersum propè Terrarum orbem eius suscepti belli fama commouerat, nulla memorabili re gesta, undique repulsus & cæsus Stiria excessit, & inter Drauum & Sauum directo itinere ad Belgradum est reuersus, passim sæuitiæ suæ uestigia relinquens, & sæpe respectans, an Cæsar in tergo esset, quando postrema agmina a paucis Illy riis & Coruatiis equitibus cæderent. Ferunt eum supra triginta milia Christianorum capi tum in seruitutem abduxisse, & aliquot milia diuersis in locis, per Michalogli præsertim
E equites, trucidasse: nam dispersæ agrestium armatorum manus dum coire in unum cona rentur, à repentinis astutisque equitibus passim ex insidiis circumuenti, facilè opprimebantur. Cognito Solymani discessu Cæsar omnium opinione celerius in Italiam redire constituit, deprecante Ferdinando, ut postquam innumerabiles copiæ tanto sumptu tantóque labore coiuissent, ea occasione atque eo apparatu uterentur, aduersus Ioannem, quem planè destitutum, & in magno regionis spacio disiunctum a Solymano, & Buda urbe, & tota demum Pannonia facile essent expulsuri: sed Cæsar quòd hiems suberat, & commodissimis itineribus sibi alpes omnino transeundas iudicabat, in proposito di scedendi perstitit. Inuitabat enim eum ad festinandum mira cœli serenitas, eo suspectior in reliquum tempus, quòd per plures dies æstiua potius quam autumnalis extitisset, eam tum, ut ex naturæ causis credi par est, in cœlo per XV dies apparens crinitum sidus, sicca-

tis planè terris attulerat. pestilentia quoque contagiis serpens, & in urbe, & in castris, & in A
ipsa demum aula multos cottidie, & insignes quidem, rapiebat, ut non modo Cæsarem,
sed etiam constantissimum & grauissimum quemque magnopere perterreret. Id uerò
Cæsar & communi causæ & fratris precibus dedit, ut Italicas cohortes omnes relinque-
ret, quæ adiunctis Austrianis copiis in Pannonia cum Ioanne bellum gererēt, ipse autem
cum Hispanis & Germanorum Maximiliani atque Tamisii legionibus in Italiam profici-
sceretur. Delectus uero Italis dux est, Vastio efferente, Fabritius Maramaldus, nec de sti
pendiis quicquam est constitutum, ut cohortes ad præstandam operam accendi, ac in of-
ficio contineri possent. Ea res primò reliquorum præfectorum animos uehementissimè
pupugit, quòd unus cæteris omnibus, non sine aliorum dignitatis offensione, præferre-
tur. Vt uerò in uulgus militum emanauit, centuriones & signiferi notique milites, ueterum B
præfectorum suorum nomen & amicitiam secuti, se in Pannoniam non esse ituros testari,
nisi rex Ferdinandus, aut ipse Vastius, aut Antonius Leua imperii militaris munus susci-
perent; gregarii uerò milites palam dicere missionem esse petituros, nisi trimestris pecu-
nia solueretur, quam per se non multum pecunioso regi, & tum maximè exhausto, defutu
ram esse intelligebant. Oderant & plerique Maramaldum, uti uiolentum, & in exercenda
disciplina nimis seuerum, minimáque errata militum aut morte aut inflictis uulneribus
sæpissimè punientem. Vastius non uno in loco ad milites uerba fecit, cohortes monendo
ut sacramentum militare respicerēt, & decus quod tanta alacritate & celeritate aduētus,
sibi ipsis ac toti Italiæ peperissent, remanendi perseuerandíque constantia tueri uellent:
ad eos enim recuperatæ Pannoniæ laudem & gloriam esse peruenturam, nec fortes ui- C
ros unquam eguisse stipendiis, omnia uirtute uictoriáque parari, quæ certa atque explora
ta uideretur: quantum ad ducem pertineret, eum semper satis generosum & dignum uide
ri, qui esset rei bellicæ peritus, & strenuè hostem ferire, ac profligare didicisset; in Fabri-
tio tamen non desiderari honestos natales, & excellere comitatem, & ipsum quum ui cor
poris ac ingenii uigore nemini cæderet, etiam ætatis honore cæteros anteire. Sed in
hoc præcipuè spectari debere iudicium Cæsaris, qui eum uti potiorem delegisset, & mo-
destiam, parendíque obsequium in milite, ante omnia requirere, & maximè commenda-
re esset solitus. His cohortationibus Vastius tantum profecit, ut stipendio præbito paca
ri atq. inflecti posse uiderētur, sed ad id Cæsar quæstorum malignitate durior est inuen-
tus. Nondum enim persoluendi stipendii dies aduenerat, uerum id æquitate quadam, mi D
lites sibi deberi postulabant, quum nouo & longinquo bello sub hyeme illigari, sine pecu
nia nollent, & arma quoque discedentes ab Italia stipendii nomine acceperant, quæ quar
to demum mense per partes, leui cum incommodo, soluerentur, ita accidebat, ut quibus
arma publice diuendita fuissent, illi maximè in alimenta uitæ pecunia carerent. Interim
quum Vastius è castris in urbem ad explicandas huiusmodi difficultates perrexisset, nox
aduenit opportuna miscendæ seditioni, ut pote quæ incerta luce pudorem metúmque de
meret, & ob id flagitio & petulantiæ locus crescente licentia præberetur. Fortè allatus
erat ex urbe nigerrimus panis, planéque muccidus, quem emptum milites infixúmque ha
stilibus ira commilitonibus ostentabant, ut cum insigni dolore biléque Ferdinandi regis no
men maledictis incesserent, qui in regno suo, ipsoque belli initio, re frumentaria negligen
tissimè procurata, externos exercitus ad se præcipuè defendendum augendúmq. uenien- E
tes, eo corrupto & ob id pestifero cibi genere, alendos putaret; & paulo antè insolentiùs
etiam egerat gregarius Hispanus, qui prætorium ingressus simili pane ad Vastii pedes cū
execratione duorum Cæsarum proiecto, magnas turbas exciuerat. Itaque milites ante ten
toria in coronam coëuntes, dum aduersa atque aspera de stipendio, de cōmeatu, de Hunga
rici belli difficultatibus proloquuntur, ad signa Parmensium ex omnibus cohortibus plurī
mi confluxere. Ibi Titus Marconius Volaterranus, cæteris turbidior & eloquentior,
coaceruatis iumentorum clitellis impositus, seditiosissimo quoque centurionum incitan-
te, ut pro dignitate saluteque omnium liberrimè dissereret, ita locutus fertur. Ergo, in-
quit, cōmilitones, uti audistis, Hispani in Italiam ibunt, & nostro malo in uetera hyberna
concedent, atque, etiam quod pudeat, præclari hospites cum uxoribus nostris cubabunt?
nos

A nos uero exulabimus,& in Pannonia, hac hyeme, cum glacie & niuibus bellum geremus? pugnaturi scilicet pro egentissimo rege,& eo quidem si Hungaros spectemus, infititio & peregrino cõtra indigenam acceptum suis popnlaribus, superq. cætera omnia Turcarum copiis ac opibus longe firmissimum;& quod fortibus uiris maximè mouere stomachum possit, duce Maramaldo, qui sæpe cæcus ira, præcipiti crudelitate, ita latera nostra auidè gladio petere est solitus, ut non aliunde libentius, quàm ex nostra cæde & supplicio, ducis nomen usurpet. neque uos qui sæpe signiferi centurionésque fuistis, usque adeo insanisse crediderim, ut sine ulla spe stipendii, aut cõmeatus, aut uictriæ, aut denique reditus, sub gregario duce militetis. profectò non tam me iuuat huc uenisse pro laude Italici nominis, uel non pluris quàm triginta denariis æstimatum, & si hacte-
B nus undena stipendia meruerim, quàm hodie dispudet hunc fœdum antè finiti, quam cœpti belli exitum spectare; sed in regia fortuna nullus est pudor, sicuti nec ulla æquitas in referenda militi gratia: militarem enim operam hodie reges una belli necessitate metiuntur, hæc una inquam nobis præmia expedit, amorem conciliat, auget dignitatem, quæ omnia demum post uictoriam parta pace, penitus obsolescunt. Ita uobis hodie euenit cõmilitones, Cæsar & Ferdinandus grauissimo belli metu liberati, ut hac nostra multitudine exonerentur, nos tanquam pecora, in Pannoniam detrudere contendunt, ita ut sperent nostro sanguine uictoriam esse relaturos, aut in aduersa nostra fortuna, nullam omnino iacturam facturos, si nos Turcæ,& Hungari Danubii glacie,& Alpinis niuibus interclusos, fame & ferro penitus absumpserint; uerum hæc fortasse nõ
C agnoscitis, sicuti nec planè nouistis, quid hic dirus,& uerè sanguineus cometes euibratis in Italiam radiis, portendat. certè hic nec Solymano nec Cæsari fatalis adfulget, quum uerius nobis calamitatem ac interitum minetur: illi enim pari consilio securitatis atque prudentiæ pleno, uiam fatis aperire noluerunt, dum in diuersa abeunt, atque omnes committendi prælii casus deuitant. Ergo si illis planè licuit, & salua quidem maiestate, egregiè cauisse, ne prælii aleam subirent, quum utrinque dimidius terrarum orbis præmiũ uictoriæ spectaretur, nos minimè cauebimus? ne eo demittamur unde nullus nisi funestus exitus esse uideatur? quum id absque flagitio & optimo quidem iure, nulla præsertim proposita mercede, facere possimus? hoc modo ualde præclarum tanto bello finem impositum uidetis, in quo uni omnium Itali pro laude & donatiuo con-
D tumeliam ferimus,& ob id fortasse in Pannoniam relegamur, ut in Italiam, hoc flore militum detracto longéque semoto, Hispanorum & Germanorum coloniæ deducantur. Profectò nimis miserum uidetur, ablegari in solo barbarico, ubi omnia hostilia occurrent, nec ullus desertos & errabundos omnino pacatus locus excipiat. Experiemur quoque uel inuiti quàm graue sit, atque intolerandum corporibus simul atque animis, hyberni & ancipitis belli erumnas pati, atque interim ægro animo, & molestissima reputatione meminisse, quid domi ab Hispanis atque Germanis, liberi, fratres, consanguinei,& ipsæ denique uxores nostræ patiantur. Itaque hodie, cõmilitones, pluris interest rectè sapere, quam fortiter pugnare. Ad certam salutem, ad uerum decus occasio quæ se nobis præbet, in præcipiti uertitur, maturè facto opus est,& priusquam Hispani uasa conclament, nobis est prouolandum, ut magno interuallo ca-
E stra & prima agmina Cæsaris antecedentes, primi omnium Italiam intremus, si prolixè consultando paululum cunctemur,& Vastius aderit,& ipsi præfecti nostri aduenient, Italici sanguinis proditores, qui nos suo quæstu,& malo nostro in has difficultates adduxerunt, scilicet deprecantes,& denique fallacissimis artibus multa stipendia pollicentes. At uos, si uiri estis, eos tanquam publicos hostes à colloquiis arcebitis, atque etiam iure optimo, ut ueterum scelerum pœnas pendant, interficietis: non deerunt in hac corona uiri fortes, atque etiam magnitudine animi & uitæ innocentia illis multò meliores, qui nos educant, agmina subsidiis firment, aciem instruant,& hac uestra uirtute uestrísque animis feliciter utantur. Vos si sapitis expedito consilio corpora atque animos ad iter parate, Dii maturantibus ubique aderunt, nam facilè uoti compotes euadunt qui præoccupant. Hæc dicentem

excepere turbidissimi quique ex uariis cohortibus laudando atque approbando cuncta ordine, uti Marconius perorarat, móxque fremitus tota concione est auditus, qualis apud consternatos ad arma esse consueuit, inde euulgata profectione signa sunt reuulsa, & densato agmine ad Neostadium iter est directum, nec mora in agmine tribuni militares tumultuariis suffragiis cum imperio creantur, nec his ubi nomen est recitatum, honoris recusandi facultas relinquitur. Hi fuere Montebellius Vmber, Nerius Tiphernas, Molearius Parmensis, Sanctiúsque Picens, & à Mediolano gemelli fratres Glussiani, qui ad octo milia hominum secum traxere, reliqui partim pudore, partim metu suspensi apud Maramaldum, Torniellúmque in obsequio permanserunt. Eo modo profectos Vastius, præfectique, & plerique centuriones prouecti equis ad sextum fermè lapidem consequuntur, orant, ut consistere, nec tantum scelus admittere uelint, parata esse stipendia docent, & precibus minas addunt. At illi obaudire, nihil morari, ira simul atque flagitio efferata ora conuertere, adeo ut in aduersos minora tormenta displodereut. Ibi Vastius dum retentare agmen, & tribunos deterrere reuocaréque ad imperium conaretur, non mediocre uitæ periculum adiit. In ea interpellatione Molearius, qui, ut sese expurgaret, atque operam sedandæ seditioni pollicetur, paulum extra agmen in colloquio hæserat, interceptus à Castalio præfecto iugu latur. Vulneratur & C. Anguillius Florentinus, capitúrque, ut eo indice seditionis authores quæstione habita noscerentur. eo atroci facto, semel consternatis, ira in immensum accenditur, ita furentibus similes multa milia progressi, ad Martis lucum perueniunt: id oppidum quòd portas clauserat succensis ualuis expugnant, atque diripiunt, continuatísque & maximè extentis itineribus cuncta obuia crudeli rabie populantur, omnia exempla scelerum passim edunt, auaritiæ, libidinis, immanitatis. His iniuriis Ferdinandus uehementissimè commotus, quòd recuperandæ Pannoniæ tota spe deciderat, & ab his à quibus summum beneficium expectabat, inexpiabilis iniuriæ detrimenta pateretur, omnibus Stiriæ, Carinthiæque populis scripsit, ut nemini Italico parceretur: id irati animi decretum quanquam in supplicia meritos ederetur, tamen aliquanto acerbius & atrocius est uisum, & prorsus eo rege indignum, qui in omni actione antea pietatis ac humanitatis laudem ferre concupisset, quoniam neminem eo periculo eximeret, adeo ut tot reliqui milites, tot legati, tótque sacrati antistites, atque ex omni Italia honestissimi uiri in id cædis discrimen cum sceleratis hominibus miscerentur. Ad hanc edicti famam decurrentibus undique Germanis ad obsidendas itinerum angustias, multæ cædes factæ, in dispersos præsertim & alimenta quærentes, sed ubi coglobatæ cohortes, ad uestigia cædis, & ad ipsa cadauera perueniebant, tum uero animis ira ac indignitate percitis in ædificia grassabantur, sic ut passim cubitalibus literis ex carbone, incendiorum causam præscriberent, ut subsequentes id nequaquam temerè, sed uindicandis iniuriis factum scirent, cauerentque ne ipsi pariter in saltibus impediti Germanorum insidiis sternerentur. Interea Cæsar profecturus, Viennæ edixerat, ut hoc ordine in Italiam iretur, ex primo agmine cui ipse præesse uolebat, Ferdinandus Gonzaga cum leuis armaturæ equitibus antecederet, inde Vastius cum Hispanis, & prætoriani equites succederent, interposito autem biduo subsequeretur Hippolytus legatus, cum toto legatorum sacerdotúmque & togatorum ordine, quorum omnium comitatus erat amplissimus, tertium & postremum agmen, in quo Albanus regulus cum Hispanico equitatu erat, Germanorum legiones clauderent. Sed hunc ordinem militari consilio constitutum Hippolytus abrupit, iuuenili quadam impatientia leuitatéque, quum natura feruido & uolucri ingenio ulla in re nullam moram ferre, & nulli, uti accidit in amplissima fortuna, parere didicisset, adulantibus præsertim clientibus nonnullis, & centurionibus, quos incredibili sumptu sibi adsciuerat. Ii enim eum insana libidine militare imperium affectantem, tanto exercitu dignum ad maximas res ingenti ausu gerendas dignum esse dictitabant, ita optimo quoque familiarium frustra deprecante, relicta sacerdotali purpura, galeróque quem maxime fastidiebat, ferina pelle contectus, cum paucis armatis equitibus præcurrit. Id factum ad alttioris

A tioris consilii recessum plerique reuocabant, ceu legatus in summa rerum opportunitate consternatos milites ad patrandum aliquod insigne facinus in Italiam stipendio præbito esset adducturus, sed intimi amicorum, qui eius ingenium ætatis uoluptatibus occupatum, & nullo adhuc stabili uel grauiore decreto satis firmatum sæpius excusserant, nihil tale uerebantur; in eam tamen suspitionem adductus est Cæsar, ut eum qui spiritu ualeret, & Pontificia pecunia potiretur, ad occupandam Florentiam contendere iudicaret; allocutus enim milites fuerat, & secum adducebat Rusium præfectum, a cuius cohortibus seditionis initia emanasse ferebant. Itaque præcurrentem Cæsar, nec reuocantibus ipsius nuntiis obtemperantem ad oppidum sancti Viti cum Rusio comprehendi custodirique iubet, ne pax tanto sumptu, tantóque labore omnium in Italia parta, eius adolescen-
B tis audacia turbaretur. Verùm non multo pòst Cæsar, cum certiora de ea re didicisset, nec patrui Pontificis animum acerbiore offensione exagitandum putaret, uiolatique sacrosancti legati infamia permoueretur, quinto die eum emisit, retento Rusio, qui & ipse demum facilè impetrãte Ferdinando Gonzaga affine, custodia est eductus, quòd eum præclaro multorum signiferorum & centurionum testimonio, culpa uacantem castrensis prætor absoluisset. Quum in itinere Cæsar esset, Paulum Iouium qui has conscripsit historias, in agmine adequitantem ad se uocauit, ut eius paulò durioris facti famam leniret. nactus enim idoneũ hominem, uti sibi notum, ac Hippolyti familiarem, per quem cuncta ordine ad Clementem scriberentur, docuit, non uoluntatis, quæ esset egregia erga Pontificem ipsúmque legatum, sed summæ necessitatis fuisse consilium; quid enim acerbius
C accidere potuisse uel ipsi uel Pontifici, si Italia, ipsáque imprimis Florentia seditiosorũ militum incursione in discrimen noui belli fuisset adducta? scire se quantopere Clemens paci quietique studeret, qui iampridem graui iudicio & Alexandrum Etruriæ principatu, & Hippolytum senatoria dignitate contentos esse uoluisset, ut diuisa & communicata in unum consensum, diuersarum uirium potentia, Mediceæ domui firma & diuturna felicitas pararetur. Bellorum initia sapientibus maximè esse pertimescenda, quæ cum ab imperitis plerunque temerè atque imprudenter serantur, ubi demum creuerint, nisi grauissimo conatu periculóque, uix a maximis & prudentissimis regibus tolli uel opprimi possint. non debuisse Cardinalem, qui tanti muneris personam gereret, desumere sibi habitũ militarem, ut seditiosos & castrorum atque militiæ desertores consequeretur, & cum iis,
D quæcunque ea in exitu forent, consilia communicaret, nequaquam enim eum quieti uel moderati animi dedisse signa, cum neque edicto, neque precibus audiens esse uoluisset, quorsum enim eius dicta factáque tenderent, quis non insanus minimè diuinaret? quum ille & sua & aliena dignitate uel improbè uel arroganter abuteretur? profectò eum uti antea tentasset, Florẽtinæ ciuitatis ocium conturbare cupiuisse, aut certe reliquisse præclaram eius importuni consilii suspitionem, quum nulla cum spe uel laude totam castrensis disciplinæ rationem intempestiua excursione corrupisset. Cæterum se ea & quidem propẽsissima uolũtate, qua semper fuisset, Cardinalem locò fratris habiturũ satisfacturúmq. ei molliore excusatione, cum in Italia antecedentẽ foret cõsecutus; id uerò se in summa testari quicquid fieri iussisset, id non suo sed Clementis cõmodo factum fuisse, quum etiam publicam Italiæ quietem, unius inquieti hominis amicitia cariorem habuisset. Sibi uerò
E pergratum fore, si id totum animi sui iudicium, uti ab æquitate præsentiúmque rerum ratione minime alienum, ad Pontificem accurata fide perscriberetur, quod mox Iouius diligentissimè fecit, & id quidem æquissimo animo tulit Clemens, quum & captum simul & dimissum Cardinalem uno tempore cognouisset, sæpè querens eius ingenium à deterrimis adulatoribus fuisse deprauatum, quanquam in ea re Cæsar se ipso suspicacior & asperior extitisse uideretur. erat enim in Cæsare, nisi naturam acerbiore facto exagitares, summa æquitas, rara modestia, patientia singularis, adeo ut in tanta fortuna nihil repentinum aut insolens, uel iudicio uel sermonibus eius excideret. At Hippolytus ubi custodia est emissus è sancti Viti oppido, quod Virunum nonnulli antiquitus fuisse putant, ingenti cursu Venetias contendit, bis cum summo uitæ discrimine per infessos a Germanis saltus feliciter elapsus, quum Mercadus Hispanus dux itineris, Germanicæ peritus linguæ, ostenta

tis cultu ipso regiæ aulæ insignibus ea pericula depulisset. Porrò tribuni militares quum A incredibili celeritate continuatis die noctéque itineribus ad Vacorium peruenissent, quod hodie Villacum dicitur, in ripa Draui amnis constiterunt: is amnis aquarum mole & suo rapido cursu concitatus, nequaquam uado superari poterat, pons uerò sublicius quò iungebatur oppidi portæ, ita erat insinuatus, ut per mediam oppidi regionem ad aduersam portam uia militaris extenderetur. Quum Vacorienses in muro essent, & in ulteriore ripa non exiguam equitum & peditum armatorum multitudinem ostentarent, tribuni in lunato ripæ tractu extensis ordinibus aciem instruxerunt, quæ aspectu ipso & generè armorum late splendentium, & sclopettariorum multitudine terribilis non rudibus modo populis, qui à multis annis armatos exercitus non uidissent, sed exercitatis etiam militibus terrorem incutere poterat. Pollicebantur Itali, si ponte transitus præberetur, B & uenali cõmeatu iuuarentur, se continenti agmine sine maleficio eorum finibus excessuros, si id minimè concederetur, ipsos sua industria & paruo quidem cum labore inuenturos uiam, qua succisis proximis arboribus flumen transirent, subindéque adnixuros ut Vacorienses inhumanitatis & contumaciæ pœnas darent. Parati erant oppidani commeatum dare, ponte oppidóque recipere, sed per cohortes separatim, ut singulæ per oppidum cæteris omnibus exclusis, sine periculo transmitterentur. Eam conditionem minimè probantibus Italis, quòd neque tuta esset, neque ex dignitate uideretur, oppidani qui fortunas suas cum desperatis minimè in periculum temerè deuocandas esse existimabant, ponticulum subitarii operis à proximo maioris pontis capite iuxta oppidi murum ad frumentarias molas celerrimè perfecerunt, atque ita ad mutuam securitatem C utrísque integra existimatione, præclarè atque opportunè consultum. Drauo superato, quintis demum castris, & multo pacatioribus quàm antea itineribus ad Tiliauentum flumen est peruentum, atque inde dissolutis cohortibus milites uario itinere, uti quísque patriæ proximus, cum execratione eius infaustæ militiæ domum sunt reuersi. Nec multo pòst Cæsar Italiam intrauit, singulari Veneti senatus studio liberalitatéque passim susceptus: eam uerò pacati amicíque animi modestiam præ se tulit, ut Venetæ ditionis urbes se minimè ingressurum esse testaretur. nolebat enim qui ualidissimis copiis cinctus ad uentabat, ullam omnino affectati Italiæ imperii suspitionem præbere, quum paulo antè ab diro bello tot urbium excidia pertæsus, ut pacem adferret, ea quæ uictricibus armis tenebat, incredibili æquitate magnitudinéque animi, ueteribus dominis reddidisset. D

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXI.

DVENTANTE In Italiam Cæsare, Andreas Auria cum triginta quinque onerariis & quadragintaocto rostratis nauibus Messanam uenit. ibi cum instrumenta bellica & nauticos præcipuè commeatus, nequaquam ingenti cura ac diligentia à præfecto Siciliæ, quem tum importunè morbus inuaserat, parata atque expedita reperisset, aliquantò serius quam uolebat, in Græciam traiecit. Audierat enim Himeralem, Ottomanicæ classis præfectum, in Ambracio sinu aliquandiu desedisse cum septuaginta triremibus impe ritè & nequaquam militariter instructis, utpotè quibus usu periti nautæ gubernatorésque deessent, & remigum turba, magna ex parte ad naualem operam rudis, uti ex mediterraneis sæpe hominibus impotenti imperio in naues cogi solita, uulgato per singulas triremes morbo laboraret, sic ut eum nullo prope negocio si maturasset, oppressurus fuisse crederetur. Erat tum ad Zacynthum insulam Veneta classis, sexaginta triremium Vincentio Capellio præfecto, qui insulas & urbes litoráque Veneti imperii uigili cura tuebatur, utrique iure fœderis amicus & hospes, nulli socius, spectator tantum, sed ex professo illis futurus hostis, qui subiectis Veneto nomini populis terra aut mari uim intulissent. Fuere qui crederent Venetos, ut neutris æquitate officii deesse uiderentur, uno tempore & Auriæ de Turcarum classe per Corcyræos mioparones significari iussisse, & monuisse item amicè atque opportunè Himeralem ut Ambracio sinu, quamprimum educta classe, Ionio mari excederet, ne ab Aurianis triremibus, quæ apparatu celeritatéque præstarent, dum parum salubri in statione moram inutilem trahit, deprehensus opprimeretur. Itaque Auria à Lacinio promontorio, quod hodie Columneũ uocant, dimissis in altum onerariis nauibus, ut recta ad Peloponnesi insulas cursum dirigerent, Iapigium Salentinorũ, legendo magnæ Græciæ oram tenuit, indéque Corcyram & Cephaleniam prætervectus Zacynthum uenit. Constiterat in acie Capellius penè hostilis paratíque animi speciem præbens, ut apparatum atque ipsam nondum uel diuturna pace senescentem, maritimi negocii disciplinam ostentaret, & uetera quidem odia memoriam subibant; quibus Ligures Luciano Auria duce, ipsius Andreæ tritauo, ad internitionem propè Veneti nominis ad fossam Clodiam dimicassent, atque inde Auria subirato tristiq. animo Luciani interitum defleret, qui uictor eo nauali prælio cecidisset; sed sanctissima religionis & fœderis iura ita animos continebant, ut quum utrique imprudentes uel incauti uideri nollent, præbito insigni spectaculo concursuri uiderentur, neque inutile uel iniucundum posteris futurum putauerim, si acierum ordo paucis uerbis explicetur; quãdo ætate nostra nequaquam simile contigerit, ut id literarum memoriæ mandaremus. Collocarant in alto Veneti ingentem onerariam nauem quaternis funibus à puppe proráque ad totidem anchoras, in obliquum ductis, firmissime deligatam, ab hac utrinq. binæ galeaciæ ingentium tormẽtorum apparatu formidabiles ita constitutæ erant, ut ex interuallo onerariæ nauis frontem non æquarent, & utrinque tantum spatii relinqueretur, quantum satis esset, ut à læua dextráq. uiginti singulæ triremes quæ erant in cornibus, erumpere possent, tertia uero acies ex reliquis uiginti triremibus, in qua erat ipse Capellius, in tergo subsisteret, hinc aut inde allatura opem, uti prælii casus & incursus hostium popofcisset. eo pacto onerariæ naui ad emittenda tormenta latum & uacuum mare, à fronte & à lateribus relinquebatur, & galeaciæ in altum exporrectæ, triremium latera tuebantur. Ab Auriana Classe tres speculatoriæ triremes antecedebant insigni uelocitate, tres uerò acies quindecim triremium eo ordine subsequebantur, quem in agmine nauigationéque tenuerant, ubi uerò in conspectum Venetæ classis est deuentum, Antonius Auria, qui primo præerat agmini, in

dextrum sensim deflectens, remos sustulit, ut sequentes expectaret, & Andræas, qui me A dium tenebat agmen, suo cursu progressus, sese introrsus ad cornu dextrum applicauit, Saluiatus uerò Rhodiarum & totius tertii agminis præfectus, interim in læuam ita concitauit remiges, ut puncto temporis ad medium agmen proueheretur, adeo ut æquata om nium triremium fronte, uno parique impetu concursuræ crederentur. Reddidere ueri prælii simulachrum tormenta utrinque ad consalutationem honoris causa, exemptis pilis, miro ordine displosa. Venit ad Auriam Canales nobilis uir atque item fortis, Ionii maris custodiæ præpositus; per eum Capellius, portus, stationes, commeatus amicè obtulit, excusauitque se, quòd integra senatus fide consociare uires, & publicos hostes persequi nequaquam liceret, obstare enim fœdus, antiquitus cum Ottomanis percussum, quod ipse etiam Solymanus renouasset. At Auria Cæsaris nomine gratias egit, quòd senatus eo B animo esset, ut maiorem æquitatis atque iustitiæ, quàm ullam benè gerendæ rei rationem respicere cogeretur, sperare se tamen Cæsaris auspiciis talem ad ingentem uictoriam Venetis occasionem esse præbiturum, ut ex fœderum cõpedes, ab ipsis ultro pietatis & certæ uictoriæ causa cupidissimè frangerentur. Et certè quum hæc animo reputamus, nostrorum temporum conditionem deflere, Christianorúmque principum insaniam detestari lubet, qui dum inter se bello aut odio dissident, ita Ottomanis parcunt, ut qui toties superari delerique potuerint, non immeritò adaucta in immensum potentia, ad totius orbis imperium aspirent. Himerale enim tum in fugam acto, atque eo, si persecuti forent, facile deleto, quæ reliqua unquam Solymano classis superfuisset? qui nam Bizantii, Cæsarianæ Venetæq. classium impetum tulissent, nisi tirones prætorianos, aut eunuchos ad C custodiam fœminarũ domi relictos, mœnia egregie defensuros credamus? quum in Pannonia procul ageret Solymanus, & Græci ex ipsa uetere libertatis ac imperii sui memoria, ut rebellare ex tuto possent, nõ quidem accessum Christianæ classis, sed uix ipsam tantum aduentus famam, erectis animis expectarent. Cæterum Auria ubi didicit Himeralem superato Galli promontorio, quod antiquis Acritis fuit, ad Maleam contendere, Antonium Auriam cum delectis septem triremibus qui persequeretur misit, sed ille ad Cytheram insulam usque frustra persecutus, quòd hostes Argolicum sinum prætergressos, Atticæ Sunium atq. inde Chalcidem petere audiebat, ad classem est reuersus; ea tum in Sphragiæ insulæ portum, quem nostri Sapientiam uocant, supra Methonem ad explicanda consilia se contulerat, iam enim onerariæ ab alto, remissioribus usæ uentis, in conspe- D ctum se dederant. Fuere qui dicerent Methonem oppugnandam esse, & ante alios Saluiatus impiger iuuenis, Rhodiarũ triremium præfectus, profitebatur enim se eam turrim, quæ subiectum mare despiceret, & cæteris munitior esse uideretur, effracturum maioribus tormentis & protinus occupaturum, utpote qui situm urbis interioresque munitiones apprimè nosset, superiore siquidem anno in eum ipsum Sphragiæ portum cum aliquot triremibus è Melita insula noctu illatus, præmisso ignobili nauigio per simulationẽ exponendi mercimonii, in cuius carina armati conditi erant, felici dolo urbem occuparat; Iano Mario, uiro Græco summæ uirtutis id facinus ingenti animo patrante: sed occisis custodibus, occupatáq. porta, & iam capta urbe, nostri milites aliquantò prædæ, quàm decoris auidiores, quum ad diripiendas domos solutis ordinibus discurrerent, facilè à Turcis, qui animos receperant, turpiter cæsi expulsique, nobilis uictoriæ initium fœdo E exitu corruperunt, ob id Auria ex priore periculo intentiorem firmioremque custodiam adaucto Turcarum numero futuram ratus, Coronẽ oppugnare constituit. Distat ea urbs à Methone duodecim fermè passuum millibus, si terrestri itinere petatur, mari uero paulo minus uiginti. nam Acritæ promontorium medio fere interuallo in mare procurrit, & in læuo promontorii latere sensim litora curuantur. In hoc sinu sita est Corone, adeo porrecta in pelagus, ut magna ex parte maris fluctibus alluatur, altera pars cuneata in latam cuspidem, transuerso muro eoque senis turribus insigni & ferrata porta, proximã litori, quam insulam uocant, penitus excludit, & ita à mari recedens sensim attollitur, ut perpetuo saxo mœnia imposita ad trianguli formam oppidum efficiant. In oppido, ut firmiore nobilioreque, Turcæ domos habent, Græci insulam inhabitant, ad extremum uerò oppi

di

A di angulum præalta in rupe arcem Veneti quondam fecere, quæ mediterranea despicit
& suburbana tecta; hæc uiam militarem excipiunt, quæ in septentrionem perpetuo accliui
uui collis dorso in campos extēduur; sed ea suburbana quum ad sagittæ iactum à porta op
pidi processeris, alio intermedio muro portáque diuiduntur, porro ad mare ab utraq. ur-
bis parte duæ sunt percōmodæ stationes: nam quum Euri Vulturnique uel è diuerso Fa
uonius & Corus sæuius perflauerint, ex hac in alteram nauigia repente cōfugiunt. In læ
ua statione ex uetusti operis mole portus efficitur, uerum adeo angustus, ut uix septenas
triremes tutò recipiat. Auria terra marique explorato urbis situ, cohortantibus maximè
Græcis, qui ad nostros è suburbanis ædificiis cupidissimè transierant, aggressurus urbem,
in hunc modum ad oppugnandum, loca muniáque distribuit; circunductæ primò sunt in
B amplissimam coronam naues onerariæ, & ante eas triremes, ut totam eam conuexi mu-
ri partem, quæ insulam à mari præcingit, contractiore ambitu complecterentur, proie-
ctis in litus sub muro anchoris, ut inde per ductarios funes ergatarum beneficio attracta
nauigia, quantum maris uadum pateretur, ad mœnia promouerent. Scaphis autem ma
gnarum nauium pluteis ac asseribus protectis, anchoras prouehi, & in litus ad scopulos in
ter tela Turcarum ab alto incidentia, collocari iubebat, ex nauium proris nouo quodam
artificiò pontes paribus extantibus antennis impositi tabulisque constrati, à fronte pro-
minebant, ita ut summitati mœnium æquarentur, atque inde clypeatæ armatæque cohor
tes procursuræ & irrupturæ in oppidum uiderentur. In duarum uerò longè maximarum
nauium Grimaldiæ scilicet & Rhodiæ summis carchesiis ab excelsissima scilicet mali sum
C mitate, sacri, falconesque bini constituti erant, ut inde non propugnatores modo qui in
muro consisterent, sed interiora insulæ certis ictibus peterentur. Terrestres uero copias
ita diuisit, ut Hieronymus Tutauilla Sarnensis comes duceret Italicas cohortes, & à læua
parte supra molem, latum propugnaculum septem tormentis quateret. Hieronymus ue-
rò Mendocius cum Hispanis à dextra, paulo à mari longiùs, non insulæ tantum, sed & op
pidi murum totidem tormentis & scalis aggrederetur. Ipse Andreas locum sibi delege-
rat apud molem, Sarnensi maximè propinquum, Pontificiæ autem triremes contraria in
parte Antonio Auria deposcente, dextrum cornu tenuere, Saluiatus in medio Rhodias
mœnibus admouit. Nūquam ab ulla memoria, tantum tormentorum ad unam oppugna
tionem collatum fuit: nam à terra quatuordecim, à mari uerò centum & quinquaginta
D muralibus tormentis uno undique tempore murus est uehementissimè uerberatus: mino
rum uero tanta uis fuit, ut neque prospici quicquam neque exaudiri facilè posset, fumo
scilicet in crassissimæ nebulæ morem latè diffuso, & crepitu reboatúque tormentorū cun
cta quatiente. Apud Sarnensem Itali magno animo, sed irrito incœpto ad proruptū mu
rum scalas apponere, & scandere conantes, ter à Turcis acerrimè propugnantibus insi-
gni detrimento accepto sunt repulsi. Neque enim tantum muri dirutum fuerat, ut attin-
gere scalæ possent, & undique ab latere minoribus tormentis sternebantur, nec Turcæ
è muro saxa, ignes, feruentem arenam, calcémque & picem liquefactam prouoluere ac
infundere subeuntibus cessabant. Sarnensis in his periculis fortiter æquè atque felici-
ter uersabatur, nec reuocandi milites locus erat, nam implicati inter se hastis & in casa-
rum angustias, quæ muro suberant, metu retrusi quanto magis à muro recedebant, tanto
E apertiùs ac certiùs uulnerabantur. Periere in eo conatu receptúque Theodorus Boschi
tes Græcus, qui in Italia alæ equitum cum laude præfuerat: atque item Franciscus Car-
naus è Neapoli, & Iacobus à Capua, strenui centuriones, & cum his trecenti ferè milites
& supra mille uulnerati debilitatíq. in queis fuit Alfonsus Capanius signifer, cui sclopetti
pila ab alto demissa, perfosso oculo linguam abripuit. Ex altera parte Mendocius nequic
quam quassato muro, quum omnia ardua ad ascensum forent, cauto consilio prælii for-
tunam non subiit. At nauales socii feliciùs, quum Auria subeundi & scalas afferendi uti
antea edixerat, tuba signum dedisset, in insulam peruaserunt, cædentibus muro Turcis me
tu pontium, quos superstantibus armatis appropinquantes continuò apprehensuros mu-
rum omnino crediderāt. Primus ex naue Grimaldia imberbis Ligur genere humilis, sed
eo saltu satis clarus uexillum in hostili muro defixit, proximi ei successere Hidrontino è

Galeone miles,ac demum Lamba Genuenſes; atque ita multis interfectis inſula capta di A
reptáque eſt,refugientibus infra oppidum per ferratam portam Turcis , qui ex eo quem
diximus turrito muro,noſtros præda occupatos uagantéſque ſcloppettis & ſagittis uulne-
rabant. At primis tenebris Sarnenſis ſuos,qui ſub muro conditi protectíque multis horis
ſubſtiterant,incolumes ad ſe recepit,& tota nocte laboratum eſt in erigendis munitioni-
bus,quibus in oppugnando oppido ipſi milites tormentáque ab hoſtium ictibus tegeren-
tur. Sequenti die plures Turcarum equitum manus,ut Coroneis opem ferrent,in cõſpe
ctum ſe dederunt , nanque ſingulos ferè proximorum oppidorum præfectos,& fama Au
rianæ claſsis & auditus tota Pelopõneſo tantus tormentorum ſtrepitus, exciuerant. ade-
rat à Lacedemone,quàm Miſitram uocant Zadares,cui Tridigito cognomen. is à Lon-
dario Charitena Meſſenéque expeditos equites circiter ſeptingentos adducens, ſecun- B
dum litus iter facere cœperat,ut a dextro latere in urbem irrumperet . erat inter ſubur-
bana tecta,ei portæ,quàm diximus,in ſtatione collocatus cum cohorte Theodorus Spi-
nula, iuſſúque Sarnenſis , milites intra ſagittæ iactum intercisa militari uia tranſuerſam
foſſam oportunè duxerant. Itaque Zadares quum ab Eraſmo Auria qui in id litus tri-
remem obuerterat , tormentis peteretur,a litore diſcedens trium amplius milium capto
circuitu ad læuam peruenit, ſinuosóque itinere intra ſuburbana tecta ſe intulit, ma-
gno impetu ad portam prouectus adeo ut Theodorus irruentium uim ægrè ſuſtine-
ret, erátque res adducta in maximum diſcrimen,niſi Sarnenſis Theodoro cum pau-
cis repugnanti peropportunè opem tuliſſet, ſubmiſſo Petro Tolſio cum trecentis ſclo-
pettariis : ii poſtremam partem Turcarum agminis, retro auertere,ingreſsíque ſuburba- C
na,ita reliquos in fugam deſperato ingreſſu urbis compulere, ut quum Turcæ concitatis
equis effugere conarentur,in foſſam inciderent. ibi Zadares labente equo præceps datus
interficitur,nec ulli ex Turcis omnino parcitur,eo modo multis occiſis, capita ad muni-
tiones deferuntur, quibus conſpectis Turcæ qui oppido arcíque præerant, ſiue metu, ſiue
commeatus & tormentarii pulueris inopia, adducti , ea conditione urbem atque arcem
dediderunt,ut cum rebus ſuis armíſque in pacata loca diſcedere liceret. Corone capta,
atque ibi præſidio Hiſpanorum conſtituto,& receptis in fidem Græcis, diſputatur in cõ-
ſilio an in longo portu,qui parum a Corone diſtat,ut certus tutúſque in ea ora Chriſtia-
nis claſsibus ſit receptus, caſtellum ædificare expediat, aut Iuncum oppugnare . id hodie
Nauarinum,Pylium antiquitus fuit,ſubiecto portu inſigne, ignauia cuſtodis Veneti,qui D
poſtea capite pœnas dedit, Baiazeti in Methonenſi uictoria traditum. Cæterum Auria
multis de cauſis & quòd nunquam defuturos portus noſtris claſsibus ſperaret, ea conſilia
abiecit, & ad oppugnandas Patras iterum adita Zacyntho cum claſſe deſcendit. Deſerue
rant adapertam urbem incolæ Turcæque, & in retractiorem locum ſub arce præalta foſ-
ſa muróque munitum milites cum magna puerorum & fœminarum multitudine ſe re-
ceperant. Expoſitis copiis ſubnectíſque tormentis octo muralibus Sarnenſis ad mille
ſclopettarios ſecernit, qui defenſoribus murum nudent , cæteros uirgultorum ſingulos
faſces adferre iubet, ut æquata foſſa ad murum ſcalæ deferantur. Non diu tormen-
tis reſtitit murus, Coroneo uetuſtate debilior. Primus omnium Ioannes, Traiani Caba-
niliæ filius, caſtrorum præfectus in foſſam deſiliit, ſubſequente ipſo Sarnenſi cum tribus ſi
gniferis & integris demum cohortibus, ſcandíque murus certatim eſt cœptus, ſed defenſo E
res Coroneis uirtute conſtantiáque diſsimiles, impetum noſtrorum fuga in arcem facta,
diutius non tulerunt. Ita urbe paruo labore, & penè ſine militum noſtrûm uulnere, cele
riter capta direptáque, ad arcem in ædito ſitam tormenta ſubuexere. Erat oppugnatio
futura difficilis, ſi eam militari more Turcæ defendendam ſuſcepiſſent, ſed exemplo Co-
ronenſium, atque item eius imbellis turbæ miſericordia adducti, quum tantum multitudi-
nem diu alere, uel in tanto ſeruitutis ac uitæ diſcrimine tueri poſſe deſperarent, emiſsis ad
Auriam oratoribus ea conditione deditionem fecerunt, ut recepti in fidem inuiolatíque,
ſaluo imprimis fœminarum pudore, cum ſingulis ueſtimentis in Etholiam traiicerent : id
egregiè Andreas præſtitit, adeò ut inter alas militum utrinque extenſas exeunte trium fe
rè milium capitum multitudine, cum nonnulli petulantius fœminas attractare, atque his

ornamenta

A ornamenta detrahere inciperent, corripi, extemplóque suspendi, aut iugulari iusserit, horum supplicio cæteris ab omni licentia deterritis. eo ordine Turcæ ad naues sunt deducti ut Sarnensis & Saluiatus antecederent, ipse postremum agmen cogeret uultu seuero imperiosóque, & ad sumenda supplicia, si qui paulo licentius iussa contemnerent, maximè parato. Quærebat enim iustitiæ & præclaræ fidei famam apud ipsos præsertim Turcas, ut eæ gentes religione ac ingenii captu nobis dissimiles, facto periculo manifestè perspicerent, in Christianis ad militare decus non deesse fidem ac humanitatam, qui adeo moderatè uictoria uirtute parta uterentur. Exercitu ad Patras relicto & terrestri itinere subsequi iusso, Auria ad Naupactei sinus angustias triremibus est deuectus; ibi fauces adeo coarctant eum influentis Ionii maris sinũ, ut uno minus stadio, à Peloponeso Aetholia di B stet, quam ad Hellespontum interfluo mari Europa atque Asia dirimantur. His angustiis gemina antiqui operis castella imminent, quæ Dardanellos appellant. Fuere olim in Achaia Rhium, & in Aetolia Molycreum, sed Aetholicum Achaico Baiazetes, super addita turre ingenti, & duplici muro adiecto, multo ualidius atque munitius reddiderat. In his tormenta inusitatæ magnitudinis, multiplici fenestrarum ordine ad libellam aquæ ita constituta & collibrata erant, ut uel exiguis & humilioribus nauigiis ingressus, & exitus præcluderetur. nam utrinque ad aduersam regionem emissæ bipedalis diametri saxeæ pilæ facilè perueniebãt, uti eadem ratione ad Hellespontum hodie fieri uidemus. Auria citerioris castelli præfecto per Græcos homines extrema supplicia comminatus, si expectandam tormentorum uim putaret, facilè pepigit, ut Turcæ incolumes castello excede- C rent, quibus nequaquam cunctanter eductis, quicquid uel annonæ, uel bellici apparatus in castello erat, diripiendum militi concessit. Reperti sunt thoraces, balistæque ueteres, itemque lorycæ & peltæ more gentis, cum militari & minimè pretiosa suppellectile. Ea spolia quum Aurianarum triremium milites nautæque efferrent, cæterísque aduentãtibus ostentarent, adeo appropinquantium cohortium animos dolore ac inuidia exagitarunt, ut quum opimiorem fuisse prædam crederent, & tardius uenissent, ob ídque præda penitus excluderentur, continuò seditionem miscerent, ipsi Auriæ uehemẽter irati, quòd primò ad Coronem, & inde ad Patras, & tum etiam ad Rhium, quasi Turcarum sanguini passim parcendum putaret, eas res ciuili pactione, quàm ferro & bellica ui conficere maluisset, ita præmia laborum & uulnerum solatia militibus eripi, atque interuerti prædam, D ut ipse inde apud hostes intempestiuam humanitatis & clementiæ laudem priuato nomine ferat, & soli propè nautæ Ligures ditentur; ipsis uerò armatis militibus terræ & maris incommoda perpessis, nec locus ad perfectam laudem, nec spes ad certa probatæ uirtutis præmia relinquantur, & quod fortibus uiris minimè sit ferendum, omnium ceruicibus & iugulis laquei & pugiones, uel in minimo delicto, & sublata quidẽ spe dicendæ causæ proponantur. Hæc quum multiplicatis per coronas militum sermonibus dicerentur, & iam planè consternatæ essent aliquot cohortes, Neapolitanus signifer, quem strangulati ad Patras amici militis dolor incitabat, uexillum sustulit, alta uoce cõmilitones inuitans, ut se ad opulenta castella euntem extemplò sequerentur, ibi non uisuros crudelem ducem, & ingentem prædam uirtute quæsituros. Nec mora, illum quinque aliæ cohortes Italorum sunt secutæ, hísque uexillum Hispanorum accessit, iere citato agmine non tam iratis E quàm auidis animis in propinquos Græcorum pagos & uillas, execrante eos Auria potius quàm reuocante. Iam Sarnensis cum ualida manu expeditorum militum traiecerat in aduersam Aetholiæ continentem, ut exploraret castelli situm, & ponendis castris munitionem inciperet, quum Turcæ in nostros faciendo operi intentos protinus erumpunt: sed egregiè Sarnensis per scloppettarios eorum impetum sustinet, multísque uulneratis intra portam compellit, interim nondum perfecta castrorum munitione, equites Naupacto egressi in cõspectum se dedere, ut castellanis opem ferrent: nostri quanquam pauci pro castrorum spatio, quod erat amplissimum, uti ad continendas omnes copias usitata ratione dimensum, alacri tamen animo in munitionibus constitere, in aduersos sclopettis rem gerentes, & nonnunquam erumpentes, ubi audaciùs prouectos hostes conspexissent. Cæterum Turcæ multis in gyros decursionibus ad castra factis, latè omnia speculati,

speculati, quum se se prouehere audacius, & cominus pugnare nollet, Naupactum redie- A runt, intromisso equite ad castellanos, ut eorum animos spe celeris auxilii confirmarent. At Sarnensis, qui ea spe traiecerat ut copias omnes confestim subsecuturas crederet, ubi de consternatione discessúque militum certior est factus, intermisso castrorum opere ad Peloponesi litus, ubi Auria constiterat, confestim rediit, & ad eos pagos est profectus, in quos desertores milites diuertisse dicebantur, ducibus præsertim Græcis, qui suas iniurias cum lachrymis deferentes, è proximis uicis ad castra decurrerant. Eos Sarnensis nequaquam seuerè, sed comiter reprehensos, quòd adeo leuiter insanire cœpissent, haud magno cum labore ad officium reduxit, iam enim eos admissi facinoris pœnitebat, & satis uerecundè signa & centuriones agnoscebant, quum uillas & pastorales casas omnibus esculentis raptim consumptis, & ignobili etiam collecta præda uacuas fecissent, sed reis & ex B conscientia pœnam meritis Auriæ seueritas tantum pauorem adferebat, ut nõnulli metu supplicii præstare dicerent cum Turcis pacisci, & apud eos stipendia facere, quã ad sæuũ ac inexorabilem ducem reuerti. Sed Auria regionis & temporis rationem habendam existimans cunctis pepercit, ita tamen ut seueritatem ac iracundiam uultu sermonéque retineret, nec ueniam deprecantes recipere uellet, nisi uti cohortes decumaturus ad arbitrium militariis imperii se dederent; is pauor omnium animis incussus, pro pœna ad retinendam imperii existimationem Auriæ satisfecit. nec mora, ad delendam secessionis infamiam parati animis in Aetholiam sunt traducti, simúlque exposita in litus tormenta duobus circiter millibus passuum supra castellum, ut tutiore itinere conuehi possent, nam è castello Turcæ ea litora tormentis infestabant. Ea Christophorus Auria uir impiger ne- C gocio præpositus attracta funibus & impulsa militum humeris, per centurias labore distributo, in castra conuexit, eodémque tempore Cabanilia cum trecentis sclopettariis antecedens, opportuno & antè, ut diximus, explorato loco castrametatus est. dum hæc administrantur, Turcæ Naupacto magnas peditum & equitum copias educunt, & in nostros pleno passu deferuntur, iam enim & a Corintho, & ab oppidis quæ sunt ad Acheloum amnem, totáque Peloponneso & Aetholia, præfecti equitum raptis quas poterant turmis, Naupactum conuolarant, nec Sarnensis, haud quaquam ea multitudine territus, sibi deest; ad quatuor milia peditum in unum agmen cogit, & quadrata acie contra hostes progreditur, extra ordines uero delectam sclopettariorum manum rem gerere iubet, in tergo castellum relinquebatur, & in nostris munitionibus præsidium erat relictum, quo eru- D ptiones cohiberi possent, & in ipsam castelli portam tormenta peritè atque opportunè directa fuerant: insultantibus undiq. & procursantibus Turcis, nec pedestres copias in aciem producentibus, Sarnensis se recipere, & in castra se conferre cœpit, in tergo extraordinarii ad angulum dextrum quadrati agminis constituti, sine periculo insequentes Turcas repellebant, circumueniri enim non poterant, & cum aliquantum in aduersos procurrerent displosis sclopettis tutissimus ad agmen erat receptus. Prælio ad occasum solis protracto, Turcæ nulla re memorabili gesta Naupactum sunt reuersi. Sarnensis in castra copias reduxit, totáque ea nocte quæ secuta est ad aggeres fossásque perducendas milites in opere fuerunt, constitutáque suis locis tormenta muralia quæ exterioribus ædificiis protegebantur, oriente autem sole turres quæ prominebant magna ui quassari cœptæ, nec Turcæ constantissimè & acerrimè propugnando ulla in parte timoris signum dabant, E erant enim in his plerique ueterani Ianizeri in custodia oppidorum atque arcium relicti: ad extremum is exitus oppugnationis fuit, ut perfracto muro multísque intro uariis casibus interfectis, nostri in castellum irrumperent; trecenti fermè Turcæ, nemine capto, trucidati; nonnulli insigni animorum contumacia media inclusi turre, se ipsos & turrim totúmque penè castellum, non sine nostrorum clade, succenso tormentorio puluere, concremarunt, tanto ruentium murorum crepitu, ut litora ueluti terræmotu pertremerent, & triremes, quæ suberant ad sagittæ iactum, lapidum fragmentis penè obruerentur. Andreas è prora prætoriæ triremis prælium spectauit, donauítque Sarnensem & Saluiatum singulis ingentibus tormentis, tanta enim uis æneorum tormentorum in castello reperta est, ut septuaginta milium aureorum pretium excedere diceretur. Ea demum tormenta

stupendæ

A stupendæ magnitudinis Arabicis inscripta literis, ad uictoriæ monumentum Genuam
delata, in portus mole constituit, ubi de piratis ad Planasiam insulam superatis, sacel-
lum Deiparæ uirgini ex manubiis antea consecrarat. His confectis rebus posito ad Co-
ronem Hispanorum præsidio, atque urbe tormentis, & multorum mensium commeatu
diligentissimè permunita, Mendocium ita animo confirmauit, ut fidem daret,& prolixè
polliceretur se, uel priuato sumptu, si id Cæsar facere differret, in eius auxilium classem
esse transmissurum. Interim Saluiatus suis triremibus in intimum sinum prouectus,
ad Lechenm usque portum, hodie diui Demetrii uocatum, sub ipsa Corintho pauorem
circumtulit, & ueteris Sycionis, quam hodie Basilicam appellant, &, quæ in aduersa par
te est, Creusæ litora succensis hortorum ædificiis latè uastauit. Nec multo pòst Andreas
B appetente hyeme, & acceptis à Cæsare literis, quibus discessum à Pannonia Solymani,
& suum in Italiam aduentum significabat, fœlici usus nauigatione, Neapolim, atque inde
Genuam est reuersus. Interea Clemens per Tiphernates iter habens, asperis inusitatis
que itineribus superato Apennino, ne ingratæ patriæ mœnia conspiceret, per Aemi-
liam Bononiam uenit, exceptq. Cæsarem Mantua profectum; nec quicquam ea hyeme
memorabile uel cottidianis congressibus est actum, quàm ut lis de repudio Henrici
Britanniæ regis toties agitata pronunciante Pontifice finiretur. Exardebat enim iam
tres annos rex ille, alioqui multarum uirtutum laude insignis, sæuo ac impotenti amore
Annæ Bolanæ, quæ in aula reginæ liberius educata, eò insaniæ amatorem regem pro-
pulerat, ut Catharinam Ferdinandi regis filiam, ipsiúsque Caroli Cæsaris materteram,
C præstanti pudicitia, & singulari humanitate modestiáque reginam, exturbandam domo
repudiandámque decerneret, scilicet ut ipsa in uacuum thorum ex pellicatu in spem ma-
sculæ atque legitimæ prolis reciperetur. Neque enim Henricus aliam prolem ex Catha
rina susceperat, quàm puellã iam propè nubilem, quæ suauitate formæ, & morum elegan
tia plurimum excellebat. Huius impii insaniique consilii fautor extiterat Thomas Ebora
censis Cardinalis, perpetuis adulationibus summum potentiæ locum apud regem conse-
cutus. Is docebat Catharinam uxorem legitimam esse nequiuisse, quoniam Arcturo fra
tri antea denupsisset, uetari id sacrosanctis noui ac ueteris instrumenti legibus, neque
Iulium Pontificem, quæ diuino iure essent constituta, uel accepto multo auro, rescin-
dere potuisse. proinde repudiandam esse, ne incestus crimine perpetuo pollutus, pòst
D mortem sempiternis inferorum ignibus damnaretur: neque idcirco filiam uideri spu-
riam debere, quoniam optima fide eam factis ritè nuptiis genuisset: si uero legitimam
ex totius insulæ delectu uxorem duceret, ipsum & sibi, & regno ad certam successionem
suscepta uirili prole consulturum. Addebat Thomas non deesse ex Parisiorum gymna-
sio sacrarum literarum professores, qui secundas nuptias ritè fieri posse, damnato prio-
re coniugio, ualidissimis rationibus comprobarent. Hic Thomas magno Fortunæ lu-
dibrio, quum summam dignitatis, atque potentiæ fastigium teneret, & seipsum auari-
tia, ambitione, superbiáque tumentem capere nequiret, præceps datus improbæ adula-
tionis pœnas fœda morte persoluit. Ferunt eum Francisco regi occulta fide, & egre-
gia in diuersum simulatione coniunctum, ut pote qui Gallico auro, regiísque mune-
ribus maximè gaudebat, magnis artibus repudio fauisse, ut Henricus à Cæsaris amici-
E tia ex ea longè grauissima contumelia penitus diuelleretur, & subinde Gallico nomini,
absque ulla spe receptus, arcto & necessario quidem fœdere iungeretur. Cæterum Cle-
mens, qui ut eam controuersiam aliquandiu aleret, continendis in officio regum ani-
mis, tanquam ambigui iuris ad duodecimuirale iudicium reiecerat, ubi uidet diuersa
petentes integra authoritate diutius non posse distineri, ius & æquum ita Britanni re-
gis amicitiæ prætulit, ut Henricum omnino moneret, se ei intra certum tempus aqua,
& igni, & Christianis sacris interdicturum, nisi repulsa Anna Catharinam in pristinum
coniugii locum recepisset. Ea inanis intempestiuæque seueritatis comminatio in-
expiabili malo summóque detrimento reipublicæ postea cessit: quando rex ille non
multo pòst ab authoritate Romani Pontificis, suáque pristina pietate discesserit.
Actum subinde est de tuenda pace, quam tanto sumptu, tantisque periculis quæsiuissent,

nam in eam pacem, quæ publico fœdere biennio antè Bononiæ fuerat constituta. Genuenses nequaquam adscripti fuerant, queis tum maximè infensus erat Franciscus. Genuæ siquidem imperium, uti antiqui Gallorum regum iuris, nec inclusum recentis fœderis legibus repetebat; adeo ut negociatores Ligures Lugdunensi emporio pellerentur, nec alicui importare eorum merces fas esset, & a Massiliensibus trierarchis infesto ubique mari, Genuensium nauigia magno ciuitatis detrimento caperentur. Minabatur quoque Franciscus se in subalpinis Salassiorum oppidis equitum & peditum copias hybernorum specie transmissurum, ut clientibus suis præsidio essent, nam Franciscus Salassus regulus, pulso fratre, & matre custodiæ tradita, qui partium Cæsaris erant, in Galliam ad Franciscum se contulerat. Venerant quoque Bononiam summæ authoritatis uiri Acromontius atque Tornonius Cardinales, qui à Pontifice postulabant, ut Hispani, uti confectis bellis & pace parta, tandem Italia deducerentur, si id fieret, Franciscum regem omnes superiorum temporum iniurias satis æquo animo esse laturum; quòd si inueterari alíque in Italia Cæsaris copias, ad augendam eius potentiam conspiceret, se libertati dignitatique amicorum & ueterum clientium suorum, qui sibi in Italia non deessent, æquissimo iure consulturum. Veneti quoque ullo alio, quàm ueteri fœdere, illigari nolebant, séque omnino præstaturos profitebantur, quod disertè in fœderum tabulis essent polliciti, maturámque opem Francisco Sfortiæ protinus allaturos si alicunde bellum eius finibus inferretur: neque enim ex dignitate Veneti senatus fore, si ueluti tributi nomine annuam pecuniam tuendæ paci penderent. Ipsos enim nequaquam uereri, nouum armorum motum, nec si bellum forte ingrueret, ut semel partam pacem tuerentur, uel magnis sumptibus esse parsuros, sed Veneti nequaquam permoti sumptu, qui erat exiguus, dum sese nouo fœdere excluderent, duas res opportunè consequebantur, in quibus tuendæ existimationis ac libertatis maximum inerat momentum. Nolebant enim Franciscum regem, ueluti desperata in reliquum tempus ipsorum societate, ab se penitus alienare, atque illum eo prorsus adigere, ut commutato animi decreto, nouam sibi amicitiam nouámque fortunam quærendam putaret; è qua demum dissimulata in præsens grauiore iniuria, minores principes, uti ingratos & auersos, ulcisceretur. Nec Cæsarem omni suspicione metúque uacuum omnino sinere, uel sapientis consilii fore arbitrabantur; ne ille Gallos penitus contemnendos esse putaret, si tota in ipsius nomen ac amplitudinem consentiente Italia, undique tutus & principum longè maximus redderetur, exæquari enim tantorum regum potentiam ac uires incolumi Cæsaris amicitia cupiebant. Propterea non obscura fama ferebatur, admonitum fuisse in Pannonia Solymanum, ne uniuerso prælio decertaret, quoniam copiæ Cæsaris, & numero, & animis, & disciplina insuperabiles uiderentur, scilicet ne ex unius pugnæ euentu in alterutra uictoria, aut Cæsari, quo nihil grauius, aut ipsi Solymano, quo nihil miserius accidere posset, omnibus foret seruiendum. In Clementis quoque pectus altè descenderat iniuria ex iudicio Cæsaris grauissimè concepta, quum Cæsar disceptator & arbiter Rhegii & Mutinæ principatum Atestino Alfonso, prædamnatis pontificii imperii iuribus, adiudicasset. Optarat Clemens, ut si aliqua de causa uel ambigui, uel parum æqui iuris, secundum se litem dare nollet, iudicialis arbitrii præfixum tempus elabi pateretur. in ea enim dilatione neque præiudicari Alfonso, neque sibi & Pontificio nomini multum noceri: sed iure consulti Cæsaris aliquandiu Pontificis legatum in spem secundissimi litis euentus malignè ludificati, accepta pecunia uti credidit Clemens, ut sententiam ferret, Cæsarem propulerant. Eius rei gestæ nuncius eo ipso forte die nonarum Maii e Belgio in Vrbem uenerat, qui, uti erat Vrbis excidio maximè luctuosus ex acerbissimæ cladis memoria, Clementis animum magnopere perturbauit. Itaque excludentibus sese Venetis, atque id dissimulanter probante Pontifice, fœdus est renouatum in sesquiannum. Eæ fuere leges, ut communibus copiis atque pecuniis, si bellum inferretur, id ad tuendam pacem propulsarent. Dum pax esset. XXV. milia aureorum nummûm ex uetere censu, Pontifex, Cæsar, Franciscus Sfortia, & Alfonsus Atestinus, itémque liberæ ciuitates, Florentini scilicet, Genuenses, Senenses, Lucenses conferrent, quæ ad alendos centuriones præfectósque

equitum

A equitum Antonio Leuæ diſpenſanda traderentur. eum enim bello ducem deſignarant,
cuſtodémque pacis & ocii apud Mediolanum eſſe uoluerant. His rebus conſtitutis, quæ
præcipua in omni eius uita Clementis laus fuit, Hiſpani ita dimiſſi deductíque ſunt, ut
ad Coronem in Peloponneſum multo maxima pars, alii ad Siculorum urbium præſidia,
alii in Salentinis & Calabris ad tuendas arces mitterentur, nonnulli ultro in Hiſpaniam
redirent. ob id factum ſapienter atque fœliciter, populi totius ferè Italiæ, Galliæque præ-
ſertim Ciſalpinæ, Pontificis prudentiam, Cæſaris æquitatem, Venetíque ſenatus iudi-
cium atque operam eximiis laudibus celebrabant, quòd eorum incomparabili benefi-
cio à rapaciſſimis ſæuiſſimíſque militibus liberati, de libertate, de uita, & de reliquis for
tunis tum primum benè ſperare inciperent. At legati Cardinales Acromontius atque
B Tornonius, qui ab initio interſtrepere, reclamaréque, & libero ore conqueri cœpe-
rant, quòd ea principum coniuratione, non iniqui fœderis prætextu, grauiſſimam
& minimè ferendam Gallis omnibus contumeliam inferrent, poſtquam eos Clemens
ſubtiliter admonuit, ut pacati conquieſcerent, facilè intellexerunt, quantum in dimitten
do diſſoluendóque Cæſaris exercitu, momenti uerteretur. quid enim uel optatius uel ad
omnem belli occaſionem commodius Gallis accidere poſſe, quàm ut Hiſpani ueterani, à
quibus tot clades acceperint, paucorum menſium fœdere percuſſo, Italia, ipſáque Al-
pium cuſtodia detrahantur? Quando enim Cæſarem illos, qui in diuerſiſſimas regio-
nes diſtributi diſperſique eſſent, in eum numerum eámque diſciplinam, uel in magna bel
li neceſſitate coacturum? propterea deſinerent repentini atque adaperti eſſe; præſentia
C diſſimulare, futura proſpicere, & præteritorũ memoriam retinere inciperent; patientia
ac tolerantia omnium rerum neceſſitate ſæpiſſimè ſuperari; hac uia iſſe Cæſarem, illa
Gallos, atque ita non immerito, & ipſos ingentia incommoda ab æquitate Fortunæ, & il-
lum ampliſſima beneficia retuliſſe. Per eos dies, in gratiam Cæſaris, in numerum Cardi-
nalium aſcitus eſt Gabriel Merinus è Betica, ex infimo hominum ordine quondam ab
Aſcanio Sfortia, ac demum à Leone in lucem Pontificiæ aulæ prouectus. Erat is ingenio
ad omnia obſequia, obeundáque maximarum rerum munera, ualde acuto paratóque,
ſed literarum penitus experti: ita ut Clemens non obſcurè reprehendi poſſe uideretur,
quòd nonnullos tum uirtutis eximiæ prærogatiua candidatos, quum hunc efferret, eo-
dem galero cohoneſtare minimè uoluiſſet. Cæſar primo uere Bononia profectus, Tici-
D num uenit, ut campos & ſua uictoria, & Gallorum clade percelebres, & manentia adhuc
caſtra, & munitiones inſpiceret, monſtrante ſingula loca Vaſtio, ac eius prælii euentus
enarrante. iuuabat enim Cæſarem tum maximè lætum, & curioſè diuagantem ipſis in locis
ueſtigia figere, quibus inſigne aliquod facinus editum conſtabat. Nec Vaſtius honeſtiſſi-
mo officio deerat, quum de ſe ipſo parciſſimè loqueretur, & nomina meritáque fortium
uirorum Cæſari cumulata cum laude commendaret. Mediolani demum, ſummo om-
nium, & Franciſci præſertim principis ſtudio ſuſceptus eſt. Is in priuatam domum di
greſſus, arcem ipſam Cæſari tradidit, ædificii laxitate atque elegantia, itémque bellico-
rum inſtrumentorum apparatu, toto terrarum orbe memorabilem. Inde paucos pòſt
dies ſuperato Ticino amne, ad Viglebanum uenationibus intentus aliquandiu dèſedit,
donec paratam eſſe claſſem, & idoneas ad nauigandum tempeſtates eſſe ex literis Auriæ
E didicit, atque ita Genuam eſt profectus. Excepit eum hoſpitio Andreas in ſuburbanis
hortis, quos regio apparatu ita inſtruxerat, ut diſcedenti Cæſari ea ornamenta dono
daret. Erant enim aulæa ſerica, & intertexti auro & purpura lecti, itémque exquiſitæ
artis ſigna & tabulæ; quæ omnia eo nomine ſuſcepit, ut ea hiſdem in cubiculis & con
clauibus ſibi reuerſuro in Italiam, aſſeruari uerecundè & comiter iuberet, nec mul-
to pòſt oram ſoluit prouectúſque ad Stœchades inſulas, quarum primæ Maſſiliæ por-
tum efficiunt, biduo ibi conſtitit. Attulere ei dona tenerrimi commeatus Tenda-
nus Comes Gallicæ claſſis præfectus, atque item trierarchi. ſuborto demum ſecun-
do uento in altum uela dedit, & paucis diebus in Hiſpaniam peruenit. Eodem quo-
que tempore Clemens uia Flaminia Anconam eſt profectus. Eam urbem paulo an-
tè per ſimulationem Turcici belli præſidio occupatam, Pontificiæ ditionis fecerat, re-

dactis in ordinem decurionibus, qui arrogantiùs quàm deceret, libertatis nomen præ- A
ferentes, Pontificum imperia contemnebāt: ea de causa suspectos ciues relegandos cura
uerat, donec arcem loco opportuno conderet, ut ordinata demum republica nobilissi-
mo emporio, sua libertas non soluta ad arbitrium multitudinis, sed astricta æquissimis le-
gibus redderetur. Inde Pontifex Deiparæ uirginis Lauretanæ templum adiuit, & ad
aram maximam miraculo & uetustate memorabilem sacra confecit, modicisque de-
mum itineribus per Recinates, & Septempedanos, qui Sanseuerinates hodie dicuntur,
& Camertes in Vrbem est reuersus. Ineunte æstate eiusdem anni crebris nuntiis alla-
tum est Turcarum classem Gallipoli eductam, in Peloponnesum cursum tenere. Nec
multo pòst Mendocius, qui Corone in præsidio erat, Petro Toletano proregi Neapoli li
teris significauit se terra marique uehementer obsideri, sed egregiè defensurum urbem, B
dum alimenta suppeterent. Verum capitum omnium inita ratione, nequaquam tantum
frumenti, & reliqui commeatus omnino reperiri, ut id tota æstate suffecturum existima-
ret. Proinde Cæsarem etiam atque etiam monebat, ut antè omnia Græcorum studio,
& uoluntati quæ esset mirifica, deesse nollet, si Coronem defendi uellet, & ad id maio-
res copias summitteret, facile sperari, ut Turcæ rebellantibus Græcis tota Peloponne
so paucis exceptis arcibus, pellerentur. Sed ab Auria præsertim maturam opem implo-
rabat, adeo ut quum hostilis classis apparatum eleuaret uerbis, ut certa spes parandæ ui
ctoriæ iniiceretur, etiam eum moneret, ut datæ sibi fidei memoriam retinere uellet.
His rebus cognitis Cæsar Auriæ præcipit, ut classem instruat, ad id pecuniam curari iu
bet, & duodecim triremes, quas Aluarus Bazanius in Hispania ædificarat, se continuò C
transmissurum pollicetur. Igitur coactis circiter triginta onerariis nauibus, & uiginti
septem triremibus Auria Neapolim uenit, ibi ueterani Hispani, qui efflagitatis stipen-
diis ab authoritate Vastii, proregisque discesserant, occupataque Auersa urbe, & fœdè
direpta, magna detrimenta circumiectis Campaniæ oppidis intulerant, persoluto stipen
dio nauibus sunt impositi Roderico Macicao duce, qui erat castrorum præfectus.
Conscendit & triremes cum manu nobilium militum Federicus Toletanus, ipsius pro-
regis filius adolescens, ut eo sacro bello prima militiæ rudimenta deponeret. Vastius
ipse, qui se iturum dixerat, suborto uentris profluuio Neapoli substitit, fuere qui crede
rent dolore contumeliæ adductum potius, quàm occupatum morbo, ea expeditione
maritima operam præstare noluisse: quoniam nuper Bononiæ dum fœdus iniretur, si- D
bi prælatus esset Antonius Leua, articulari etiam impeditus morbo, qui in Italia, si bel-
lum ingrueret, fœderatorum omnium esset imperator. Dum hæc parantur, Andreas
ut Coroneorum animos confirmaret, ne desperatis auxiliis duriùs sibi consulerent, Chri
stophorum Pallauicinum in familiam Auriam adoptatum, expediti & maxime pugna-
cis ingenii iuuenem, cùm uelocissima trireme Coronem misit, is interdiu per mediam
Turcarum classem directa prora in portum inuectus, obsessos ingenti alacritate comple
uit, nec multo pòst inspectis & diligenter exploratis rebus omnibus, ut de hostium con-
siliis ac uiribus certiora ad Auriam deferret, meridiano ferè tempore improuisus eru-
pit, fœlici audacia inter medias hostium stationes elapsus, adeo ut spectaculum miracu
lo proximum cunctis præberet, & persequentes uelis & remis, extento maximè cursu,
frustraretur. At Auria è Neapoli Messanam prouectus, ubi de maritimis terrestribús- E
que hostium copiis, & de apparatu numeróque triremium certius didicit, omnem spem
& rationem inferendi præsidii in celeritate positam ratus, nequaquam expectato ab Hi-
spania Bazanio in Græciam cursum intendit. Audiebat enim prædonum accessione quo
tidie adaugeri hostium classem, Morúmque præsertim archipiratam Alexandrinum ex-
pectari, cuius consilio, ac disciplina præfecti Turcæ in omni eius belli administratio-
ne uterentur. Quum uero Zacynthum uenisset, docentibus Venetis, aliquanto am-
pliorem & instructiorem quam putarat classem hostium ad Coronem stare compe-
rit. Nam Luphtibeium Gallipolis Sanzacum, cuius præfecturæ maris imperium esse
consueuit, & Solymanum Acarnanem, Morúmque ipsum circiter octoginta triremes
coëgisse, magnúmque numerum propugnatorum ex Ianizerorum ordine in triremes di

stributum

A stributum esse referebant, adeo ut nostros nisi pleniore uento uterentur, Ottomannicæ
classi impares futuros esse iudicarent, & nonnulli propterea triremes Hispanicas omni-
no expectandas atque euocandas arbitrarentur. Cæterum Andreas, ut de classe stationé-
que hostium certius exploraret, Christophorum Auriam cum insigni sua trireme specu-
latum misit, is quum Acritem promontorium superasset in proximo sinu uniuersam
classem conspexit iuxta littus, obuersis ad terram puppibus longo ordine collocatam,
cófestimque inde persequentibus Turcis ad Auriam reuersus retulit duplo ampliore tri-
remium numero quàm antea ad Coronem uidisset hostes adauctos, eósque sibi uideri
non alio consilio sub Acrite in statione consistere, quàm ut confligerent, quum nostri su
perato promontorio ad Coronem proueherentur. At Auria, qui neque Bazanum
B expectabat, neque multum ea hostilis classis amplitudine terrebatur, nihil cunctari, & in-
stituti itineris cursum tenere constituit. Itaque suborientibus Ethesiis, qui uenti æstate
pomeridianis horis ab occidente perflare consueuerunt, nostri hoc ordine acie instructa
Acritem superant, & recto cursu ad Coronem deferuntur, antecedebant duo maximi
galeones, quorum nauigiorum formam alio loco descripsimus, alterum ipse Auria ma-
gno sumptu ædificarat, alterum pari magnitudine adduxerat Belhomius Siculus; his
erat iniunctum, ut in læuam uela conuerterent, & quum hostium classis à litore proue-
heretur, deiectis anchoris medio inter utranque classem loco consisterent, ut quum opus
foret, tormenta quæ erant eximiæ magnitudinis, in aduersam disploderent, hos onera
riæ naues plenis uelis sequebantur, in tergo fuere triremes omnes latissima fronte one-
C rariarum agmen cogentes, dextrum cornu Pontificiæ Rhodiæque triremes, quibus præ
erat Saluiatus, læuum Antonianæ hosti proximum obtinebant, mediam uero aciem
ipse Auria tenebat, Turcæ ad primum conspectum à litore non discedentes procul tor-
menta emittere, & demum prouehi cœperunt, ut ex propinquo rem gererent, cohortan
te autè alios Moro, qui audentius in nostrorum latera, & deniq. in terga uertebatur. Nam
nostri quum propositum suũ tenerent, & nihil in læuam cóuersis proris recta ad Coroné
contenderét, fugæ speciem præbebant, eò præsertim quòd triremes à dextro cornu, me
tu tormentorum adductæ in altum magno capto circuitu ferebantur, & pleræq. aliæ ex
media, Antonianáque acie onerarias consecutæ confusiùs quàm deceret inter eas sese
insinuabant, quanquam nullum propè detrimentum ab hostium tormentis accipe-
D rent, nec galeones cursum intermiserant quum consistere debuissent. In ea perturba-
tione nostræ classis Morus Luphtibeium est cohortatus, ut pulcherrimæ occasioni non
deesset; sed illo cunctàtiùs & consideratiùs prouehente sese Auria ab onerariis triremes
explicauit, & ad Coronem secundo uento est deuectus; duæ onerariæ implicatis inter
se antennis, quum cæterarum cursum æquare non possent, in tergo hæserunt, ad has op
primendas extemplò uniuersa hostium classis aduolauit. Tum uerò Hispani nequa-
quam pro sua uirtute, uti deserti & negotii naualis rudes insano pauore conterriti, in
scaphas desilire cœperunt, ut nostros consequerentur; in suam Hermosilla ipsius scor-
tum cum magno auri pondere demiserat, in alteram Petri Sarmenti signifer desi-
lierat, nonnulli, mirum dictu, quanquam natare nescirent, quòd eos scaphæ non ca-
perent in mare præcipites se dabant, ut ad nostros enatando perfugerent. Andreas
E conuersa prætoria à scaphis funium oram sibi porrigi magna uoce petebat, ut one-
rarias remulco attraheret, sed illi nequaquam funis caput attulerant, ut qui erepto
consilio tantum de fuga occupati metu cogitassent. Itaque Turcæ scaphas opprimunt, &
circumiecta triremium corona, onerarias adoriuntur in minoré nauem erepentes, Hispa-
nis, quod nunquã aliàs acciderat, animos despódentibus eam capiunt, ex hac multis inter
fectis in excelsiorem transcendunt, in ea cruentum æditur prælium. nam amissa prora &
medio ponte, Hermosilla ad puppis castellũ se receperat, & ab ima carina ferreo tormen
to saxea pila ingens emissa triremes duas, interfectis ad triginta Turcis uehementer affli
xerat. At Auria perturbato sed ingenti animo, ignominiæ loco ducens si in oculis no-
strorũ naues circumuentæ atq. expugnatæ caperentur, cohortatus trierarchos ut proras
cóuerterent, & remis cótenderent ad opem ferendã, in hostes cursum intendit, id conspi

cati Morus,& Luphtibeius.& Solimanus,quòd iam pleniore Fauonio ad Coronem sensim detruderetur,& ab ingenti colubrina,quæ in turre erat cōstituta,emissæ pilæ ad ipsorum triremes uel in trium miliū spatio perueniebāt, magno tumultu explicare remos,& desertis nauibus se recipere cœperunt,in eos Auria ad .lx.pilas ferreas cōtorsit,& in multo spatio cōtinēter diuerberatis eorū puppibus est persecutus,iam Antonio Auria ad oppugnādas onerarias cōuerso. Ibi Hispani qui egerrimè pugnā sustinebant,quū Turcis, uti paulo antè ipsis acciderat, cōmutata fortuna,animus cōcidisset,in medio nauis ponte repugnare audaciùs cœperāt, & Antoniani mirabili celeritate undiq. scandētes in summa castella euasere, in ea contentione trecenti fermè Ianizeri , qui singulari uirtute naues occuparant,à suisq. deserti fuerant,interfecti aut capti sunt. In his fuit Iusuphius senex,mille Ianizeris præpositus,quem Auria sericeis uestibus,atque aurea torque donatum,ut ad B similem quoque liberalitatem hostes prouocaret,ad Methonem sine pretio dimisit. At præfecti classis,uti postea cognitum est,ad grauissimas uerborum contentiones descenderunt,quum Luphtibeius à Moro,Solymanóque Acarnane,& denique ab omnibus increparetur,quòd cupientibus militibus,& singulis obtestantibus trierarchis,æquissima conditione dimicare noluisset,sed ille secretiora mandata à Solymano imperatore sibi data dicebat,ut omnino seruaret classem,atque omnem pugnæ aleam sedulò deuitaret. Interea dum ad onerarias naues pugnaretur,Mēdocius in deserta hostium castra erupit, nam conspecta nostrorum classe,atque inde magno timore concepto, terrestris exercitus,nequaquam planè collectis uasis,effugit: in his castris non exigua copia commeatus,& castrensis supellectilis est reperta. Itaque Andreas re feliciter gesta,frumentum,uinum,& C reliqui commeatus magnam copiam,tormentariíque pulueris cados plures exponit, Macicao,cohortibúsque eius urbem custodiendam tradit, Græcos consolatur,hortatúrque ut ea obsidionis & belli incommoda patienter ferant,Cæsarem enim in ea præcipue cogitatione uersari,ut ineunte uere, terra, maríque in Peloponneso cū Turcis bellum gerat, eúmque nihil ducere honestius,aut ad gloriam splendidius , quam benemeritam de se Christianóque nomine Græcorum gentem , ex diuturna seruitute in lætissimam restituere libertatem. Fuere qui existimarent Turcas uniuersa classe exui ea die facilè potuisse,si Auria Bazanianas triremes expectare , quàm infirmis uiribus à Messana festinare maluisset, sed alii eas grauiore tectioréque consilio in freto Siciliæ opportunè substitisse dicebant, ne Italiæ litora penitus omni nauali præsidio nudarentur. Neque enim uniuersas triremes in unius pugnæ periculum deuocari Cæsar uolebat, utpotè qui nequaquam præclarè exploratam haberet Gallorum uolūtatem,qui augendæ atque adornandæ classi ad Massiliam toto eo anno magnoperè studuissent. At Auria uetere exercitu in naues imposito,à Corone discedens ad insulam Titanussam,quam Veneticam hodie uocant,supra Acritem constitit,ratus Methonensi portu egressuros hostes,ut prælio contenderent. Sed quum nullis artibus elici,neque tuto oppugnari possent,uti erant mole ipsa, turribúsque protecti,Corcyram uenit,atque inde Messanam est reuersus. Nec multis inde diebus Morus quum Venetis onerariis nauibus , quæ mercaturæ causa Syriam petebant,insidiaretur,cum Hieronymo Canali apud Cretam,nocturno prælio conflixit, ex tredecim Mori triremibus, quatuor perfractæ demersǽque sunt, tres captæ, reliquæ magna ex parte remigibus nudatæ Alexandriam ex fuga petiuerunt;in his trecenti ferè Ianizeri,qui Memphim deportabantur,itémque ad mille Turcæ ex nauali turba interfecti. neq. enim Veneti prædonibus parcunt, quòd cathenatis seruis ad remum minimè utantur, unus, ferè omnium Morus quum nomen profiteretur, iam graui uulnere transuersa fronte suscepto , seruatus est , & cura ingens adhibita accitis medicis ut sanaretur. ambo enim mutui erroris ueniam deprecantes, egregia simulatione testabantur, se similitudine triremium,& falsa de hoste coniectura deceptos, nam Morus pro Aurianis Venetas se adortum fuisse prædicabat , Canales uerò se pro Moro Barbarussam credidisse, qui tres Venetas triremes superioribus annis intercepisset. Nec Solymanus eam iniuriam iniquo animo tulit, Venetóq. legato ad Byzantium,demissa,& in erroris excusationem composita oratione satisfacere contendenti, Canalem rectè militaritérque fecisse respondit

A dit, qui uim illatam fortissimè repulisset. Ex Cæsarianis uerò tres triremes Adarnio duce, quæ omnium postremæ in ora Brutiorum uecturæ & mercimonii causa aliquandiu hæsêrant, ad Palinurum à Sina prædone, cui Iudeo cognomen fuit, circũuentæ captæq. sunt. Sub id tempus Clemens Pontifex Catharinam iuniore Laurentio Medice genitam Henrico Francisci regis filio despondit, appetentéque colloquium rege, Massiliam, ut ibi nuptias insigni conuentu habito celebrarent, nauigare constituit. maximè decorum enim sibi futurum rebatur, si qui Cæsaris filiam domi suæ tanquam nurum erat habiturus, regiæ quoq. & longè nobilissimæ stirpi suum sanguinem inseruisset: ea affinitas uti ambitiosiùs expetita, atque id maxime colloquium importuno tempore quæsitum, uehementer Cæsaris animum commouit, adeo ut minores quoque principes, & Italiæ totius populi magno
B pere terrerentur, quasi Pontifex qui dudum tanta prudentiæ cum laude, afflictæ euastatæque Italiæ pacem atque ocium peperisset, deprauato demum animo & commutata uoluntate renouãdi belli causam esset præbiturus. Constabat enim Cæsarẽ urbe Mutina Alfonso Atestino adiudicata adeo Clemẽtis animum perturbasse, ut plerique eam iniuriæ molestiam, quam nec ille simulanter deuorasset, alienato planè stomacho percoqui minimè posse existimarent. Sed Clemens, qui consilia sua assiduis cogitationibus euigilata terminarat, magno sibi artificio & temperamento Cæsaris pariter, & Francisci regis amicitiam tuendam esse arbitrabatur. periculosum enim esse prædicabat unam tantum amicitiam colere, quæ cum alias excluderet, durissimæ seruituti proxima uideretur: Pontificiæ siquidem dignitatis & æquitatis esse, communem se omnibus parentem atque bene-
C uolum profiteri, neq. adeo Gallorum regem tanti nominis, & qui Christianæ religionis sæpius defensæ propagatæque titulos præferret, contemnendum existimare, ut colloquiũ cupienti piéque petenti, quùm id ipse bis Cæsari dederit, omnino denegetur. Anne aliter exscindi abolerique posse Lutheranæ hæresis malum? quàm si Franciscus concilio faueat, authoritate & uiribus adsit, & in eam præsertim causam, sensus, & consilia Gallicæ plena pietatis, cum Cæsare coniungat? se profectò ea mente in Galliam proficisci, ut pacem atque ocium confirmaret. quid enim alieniùs à natura sua, & quid denique stultiùs, quàm pacem euertere, qua ipse antè alios tantopere gauderet, & ut ea diu frueretur, cum acerbissima rerum omnium cõturbatione, summa uitæ & dignitatis pericula subiisset? Proinde timere & malignè suspicari desinerent, qui sua in rempublicam merita minimè nossent, aut quid superioribus temporibus essent perpessi obtuso uel ingrato ingenio minimè
D meminissent. Igitur inclinante æstate Ioãnes Stuardus Albaniæ regulus cũ uiginti triremibus è Massilia ad portum Veneris uenit: eius uxor Catharinæ spõsæ materterra erat, ipséque iungendæ affinitatis author, & sponsalium præcipuus interpres extiterat. Itaque Albanius sponsa ad Niceam Prouinciæ mari deuecta, ut ea inde terrestri itinere Massiliam perueniret, conuersis inde uelis, Liburnum est profectus. Iam Clemens per Etruriam Pisas uenerat, expectatáque idonea tempestate quum ad mare descendisset triremes gallicas cõscendit. affuere ex composito à Messana redeuntes cum sua quisque classe, ipse Auria, Aluaresque Bazanius, & Saluiatus, qui ante portum decurrentibus cum insigni ornatu uexillorum triremibus, displosisque omnibus tormentis, Pontificem consalutarunt; eo die qui ipsi omnium lætissimus fuit, Clemens ad Herculis Moneci portum, qui Villafran-
E cha dicitur, perflantibus Euris, atque indè biduo pòst Massiliam peruenit. Exceptus est ab Anneo Memorantio regiæ familiæ magistro, incredibili apparatu sumptúque, postridie rex ipse cum Eleonora regina, tribúsque liberis affuit, totius Galliæ nobilitatem trahens. Nec multo pòst in solenni Cardinalium episcoporúmque consessu medius inter liberos in genua procumbens, hilari osculo exceptus alleuatúsque est. Orauit tum Latinè & luculenter Ioannes Bellaius episcopus Parisiensis. quum eum congressum summæ fœlicitatis maturum iam publicæ pacis fructum, fessis Christianorũ rebus, allaturum ominaretur. Grauissimis inde consultationibus extracti aliquot dies, tanto consiliorum silentio, ut ne arbitrum quidem, qui lumen proferret, nocturnis colloquiis admitterent: ipsorum enim cubicula paries tantum cum secretis foribus dirimebat. Fama erat utrunque mutuis cum lachrymis recentes calamitates defleuisse, repetisseq. origines antiquo

rum consilium, veluti uno ordine connexis erroribus, quibus demum in tantas carceris A miserias decidissent. Nec deerãt curiosi abditarum rerum interpretes, qui subtiliter exce pta auribus, aut ingenii libidine conficta enumerando, Clementi grauem inuidiam apud Cæsarem conflarent, quasi ille iam regi certissimo fœdere iungeretur, ut quum per occa sionem commouere uirium lacertos possent, in Italia bellum renouarent, quo simul & hic Mediolanum repeteret, & ille Rhegio & Mutina potiretur. Augebant suspicionem maturatæ nuptiæ, quæ impares regio sanguini uiderentur. Siquidem nobilissimus ado lescens Henricus quanquam ætate tenerior, Catharinam celebratis insigni cerimonia nu ptiis, ex uirgine mulierem prima nocte reddiderat. cui quanquam materna oppida in Ar uernis, atque item centum milia aureorum nummûm cum unionibus multisque gem mis & pretiosa thori supellectile, coniugalis mundi nomine affluenter accessissent, nihil B tamen exæquari uidebatur; nonnullis dotem simul & nouæ nuptæ natales obliquo ser mone eleuantibus, qui Pontificem maximè suspectum Cæsarianis reddere contende bant. Vnde & illud salsè dictum Philippi Strozzæ legati apud regem in uulgus ema narat. Regiis enim quæstoribus, quum illis repræsentata dotis pecunia solueretur, admo dum exiguam eam dotem esse pro regiæ domus fortuna dictitantibus responderat, se plurimum mirari, quòd ea dignitate homines, nequaquam arcani regii participes uide rentur, postquàm nescirent Pontificem insigni chryrographo tres inæstimabilis pretii gemmas, quarum insana cupiditate maximi reges deflagrarent, in supplementa dotalia promisisse, illis uero læto uultu quænam essent requirentibus, quòd è sacra tiara detractas iri putarent, arridens subiunxerat, apud peritos rerum, eas fore Genuam, Mediola- C num, atque Neapolim. Quæ res, sicuti risum mouere potuit, ita & mox apud Cæsa rianos subamaræ suspicionis aculeos reliquisse uidebatur. Nobis certè constabat Cle mentem alienato maximè ingenio, eam Cæsaris sententiam pertulisse, qua ille Alfonso Atestino Rhegium & Mutinam adiudicarat; adeo ut iniuriam libero ore conquestus, cō tra morem, barbam alternante manu demulceret, & aliàs irati animi decretum in collo quiis, nimia dissimulatione fateretur. Cæterum Massiliæ conuiuiis, saltationibusque trigintaquatuor dies insumpti, tanta principum, minorúmque ordinum contentione & cura, implendis totius munificentiæ ac humanitatis officiis, ut is conuentus eæq. nuptiæ, neque iucundiore comitate, neque effusiore sumptu, neque liberiore lætitia celebrari po tuerint. Aderant tres regis filii in quos ora hominum uertebantur. In Francisco Delphi- D no eminebat ingenium graue, multa reconditarum rerum cognitione defixum. Henri cus autem iucunditate animi, corporis & cultus militari habitu, sermonis alacritate, Gal lorum naturæ similior, studia fauentis populi promerebatur. In Carolo autem pueroid erat decus oris, ea eruditi & admirabilis ingenii suauitas, ut nemo eo rege, prole felicior haberetur. Honestauit nuptias Heleonora regina, serenitate, modestia, munditiis, tanto re ge dignissima. Nec indigna erat noua nupta regio fastigio, quum haud dubiè Leonis decimi maioris patrui indolem, à magnitudine excelsi liberalisque animi, honestissimis que moribus referret. Ipse autem Franciscus sua peculiari liberalitatis laude supra cæte ros principes maximè insignis, seipso splendidior apparuit, singulis enim Cardinalibus opulentæ ex Galliæ sacerdotiis pensiones dono datæ, honestatiq. sunt amplissimis mune ribus, qui uel studio partium, uel Pontificis gratia pollebant; & ii ante omnes præcipua E benignitate, qui optimarum literarum, & præstantis ingenii fama noscebantur Hos rex ipse omnis elegantiæ arbiter, & nobilissimarum artium peracutus æstimator, in summam familiaritatem erudito sermone pertrahebat. Neque passus est se donis à Pontifice supe rari, nam quum Pontifex monocerotis bicubitale cornu, aureæ cælatæ basi inclusum, ad depellenda epulis uenena, dono dedisset, id latissimo aulæo rependit, in quo Belgarum arte, suprema Christi cœna cum discipulis, serico atque auro intexta uisebatur. Dedit & cupiditati Hippolyti Medicis Cardinalis, quum ingenuo pudore maiora dona repudias set, mansuefactum leonem eximiæ proceritatis, quem è Mauritania Hariadenus Barba russa cum legatis transmiserat. Discessurus autem Pontifex, quatuor uiros Gallos legit in senatum, commendatione atque iudicio regis delectos. Ii fuere Odettus Castellio, cui

Anneus

Anneus Memorantius aulæ magister erat auũculus, & Philippus Bolonius Albani frater, & Claudius Gibrius Philippi Sciabotti amirantis auunculus, & Ioãnes Venurius, ab innocentia comitatéque ingenii regi carus, & cæteris ætate superior. His rebus confectis, concluso iam propè hybernis tempestatibus mari, circiter idus Nouembres, è Massilia soluit, tenuitque portum ad uada Sabatia, inde conscensis Aurianis triremibus, quum Gallicas remisisset, Centumcellas peruenit, terrestríque demum itinere in Vrbem est reuectus: ita ut adueniens alterutra sui fama frueretur. aliqui enim, ut in libera urbe impunè accidit, eum sapientissimum appellabant, quòd neptem suam maximi regis nurum, & in domo sua Augusti Cæsaris filiam rara fœlicitate conspiceret, & contra alii criminosè admodum id factum uituperarent, quasi deposita sacrosancti Pontificis persona, priuatis familiæ commodis, quam publicæ quieti consulere maluisset.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXII.

VIX DVM exacta hyeme Cæſar frequentibus amicorum ſocio-
rúmque literis admonebatur, ut etiam atque etiam proſpiceret ca
ueretque maximè à Franciſco rege, qui conquieſcere & pacem pa
ti minimè poſſe uideretur. Agitare enim illum animo nequaquã
pacato ingens bellum, confiſúmque recenti Clementis amicitiæ, B
id unum opperiri, ut alicunde bellum erumperet. Propterea per
petuis Gallorum legationibus ſolicitari aliquos Germaniæ regu-
los, qui Auſtriæ domui ueteres hoſtes fuiſſent, & Vlderico Vir-
tembergenſi propinquitate ac amicitia coniuncto auxilia præbituri dicerentur. Inter
quos eminebat Philippus Lantgrauius Catthorum princeps, ingenio ferox, armis & cli-
entelis potens, & ſuper hæc Cæſari uehementer infenſus. Hunc enim in diſceptatio-
ne hæreditatis cum Henrico Nanſao litigantem, ab ſe Cæſar penitus alienarat, quum
ipſius iudicio ſecundum litis euentum tuliſſet Henricus: unde ille è Ratiſpona, nõdum
peracto concilio, perturbatus iratúsq. diſceſſerat, adeo ut ab eo iudicio ad Martem appel
laret, & ſe ſuo iure iniquiſsimè fraudatum ſuperbo ore quereretur. Itaque non obſcure pa C
rabat bellum, auro Gallico, ut plerique exiſtimabant, opportunè ſubnixus, profitebatúr-
que ſe Vldericum in paternam ditionem, uel repugnante Cæſare, armis eſſe reductu-
rum. Errabat exul iam multos annos Vldericus, domo pulſus à Sueuis, quum illi Reit-
lingenſium iniurias uindicaſſent. Maximiliano ſiquidem uita functo Vldericus inſano
conſilio Reitlingum admotis caſtris oppugnarat & cœperat. Id non tulere Sueuorum
fœderatæ ciuitates, quarum in fide erant Reitlingenſes. Itaque decreto publico Vlderi
cum bello perſecutæ, eo impetu intulere arma, ut recepta urbe uniuerſa etiam Virtem
bergenſis ditionis oppida inpoteſtatem redegerint. Id Vlderici patrimonium Carolus
Cæſar, uti optimo belli iure captum, coẽmit à Sueuis, qui bellicos ſumptus ea pecunia
reſarcire maximè cupiebant, Ferdinandóque fratri & domui Auſtriæ adiecit. Vlderi D
co demum opem imploranti à Gallis & Heluetiis, & oppida ſepius repetenti, cuncta ir
rita aduerſáque obuenerant; iacuitque in obſcuro prouincialibus inuiſus, quòd eſſet in-
genio turbido, crudeli, furioſo, àdeo ut uxorem clariſsimis natalibus ortam, quæ Vilermi
& Ariouiſti Baioariæ principũ germana erat, uecordi impetu diuerberaret, agitarétq. cal
caribus, quũ proſtratæ iumenti more temulentus & inſanus inſideret. Cæterũ ex ea ſuſce
perat Chriſtophorũ, militari indole iuuenem; in hũc repudiato patre Baioarii auunculi,
atque item Philippus Lantgrauius beneuolentiam & ſtudia ſua contulerant, & in eum
apud Virtembergenſes mirus amor populari quadam charitate reſederat, quum illum
ab arrogantia ueſani patris immeritas exilii luentem pœnas cum dolore conſpicerent,
adeo ut eum, deſiderio ueterum principum ſuorum, paratis ad defectionem animis re-
quirere uiderentur. Poſtularat Chriſtophorus aliquandiu Auguſta in aula uerſatus, ut E
certis paterni imperii oppidis, quæ maternæ dotis erant, æquitate ac indulgentia Cæſa
ris donaretur: ſed in eam liberalitatem Cæſar adduci non potuit, ut pote qui iuuenem in
genio patri diſsimilem, nec obſcuro prouincialium ſtudio in ſpem repetendi imperii ere
ctum, prouinciæ paulo antè ſuæ caſtellis minimè inſinuandum iudicabat. Ab hac repul
ſa Chriſtophorus ad Franciſcum Galliæ regem confugerat, qui ea tempeſtate inſigni lar
gitione alacritatéque Germanorum procerum amicitiam expetere, itémque miſerorum
& exulum cauſam tueri erat ſolitus. Nec multo pòſt ipſe & Vldericus pater regi bellicæ
arcis montem, quod hodie Pellicardum uocant, præſenti pecunia uendiderunt. Id eſt
in finibus Heluetiorum, ad Rauracam Baſileam, inter Rhœnum & Voſegum montem
quà iter eſt in Tullingos, maximámq. inde Gallis præbet opportunitatem ad conducen
das

A das ex Germania copias. Qua coëmptione Franciscus iampridem Ferdinando, Caroloque Cæsari non obscuram suspicionem nouandarum rerum iniecerat. Sed tum quietis rebus in fama erat Lantgrauius, quem uulgo ferebant, ubi Christophorum in paterni imperii ditionem reduxisset, continuò in Italiam turbandis Cisalpinæ Galliæ rebus, cum ingentibus Lutheranorum copiis peruasurum. Is enim a maiorum sacris religionéque, contumaci, atque insana quadam ambitione discesserat, ut nouæ eius superstitionis professione & patrocinio, supra opes suas clarior atque ualidior haberetur. His de causis Cæsar graui consilio dabat operam ut pacem in Italia tueretur. Iam enim totum id tempus effluxerat, quod in fœdere præscriptum Bononiæ fuisse meminimus. Itaque Christiernæ & Francisci Sfortiæ nuptias omnino maturandas existimauit, ut solicitum & dubia
B spe nutantem principem in fide confirmaret, liberarétque omni cura Venetos, & Insubres, ipsúmque Pontificem, qui Franciscum procreandis liberis operam dare, propagaréque Sfortianum nomen, insigni sobole cupiebant, ne Cæsar cœlibis, & sæpe languentis principis hæres, Mediolanensi imperio potiretur, de cuius possessione ad exitium totius Italiæ funesto euentu paucis antè annis esset dimicatum. Magna igitur omnium lætitia & gratulatione, adducta e Belgio puella, nuptiæ Mediolani celebratæ sunt regio sumptu, & ob id populis admodum graues, sed toleratæ tamen alacribus animis, quoniã nudata Cæsaris uoluntate, amplissimam spem diuturnæ pacis attulisse uidebantur. Feltrium demũ Vrbinatium principem, qui Veneti exercitus erat imperator, restituta ei Sora urbe incredibili beneficio sibi deuinxit. Abstulerat ei Soram, ut suo loco diximus, multis antè an
C nis Ferdinãdus Hispaniæ Rex, eam uerò Carolus Cæsar Ceurio nutricio suo, qui tum incõparabili authoritate pollebat dono dederat, cesseratq. demum eius hæredibus, adeo ut Cæsar qui liberalitatem suam erga nutricii posteros perpetuam uolebat, pecunia ingenti Soram coëmere cogeretur, quo munificentiæ genere eximium eius studium eò præclarius apparuit, quòd in promerenda hominis uoluntate eam urbem dono daret, quam antea penè promissam in præmium partæ de Gallo rege uictoriæ, petenti Piscario concedere noluisset. Feltrium enim Mediceo nomini, Clementíque præsertim ualde infensum, & maximè idoneum disturbandis illius consiliis existimabat, quum ab Vmbriæ Picenīq. finibus molientem res nouas pontificem expeditis armis urgere facilè posse uideretur. Quin & Columnæ familiæ proceres, tanquam peculiares Pontificum hostes, Cæsariana
D rúmque partium defensores, nouis muneribus prosecutus est, qui è propinquo urbi Romæ imminerent, explorarent consilia motúsque suspecti Pontificis, atque eum in obsequio fœderis, occulto quodam metu continerent. Quanquam Pontifex prolixè testaretur se nunquam eius fœderis & amicitiæ iura uiolaturum. Quid enim sibi uel ad familiæ fœlicitatem optatius, quam Cæsaris filiam in domo sua nurum conspicere? Quid denique ad personæ dignitatem atque amplitudinem maius atque præstantius quam parta pace uti, perfruíque illa digna pio Pontifice Christiana tranquillitate? unde & afflictis urbanis rebus diuturnam securitatem parare, & indicto concilio perturbatæ religionis cerimonias ad ueteris cultus censuram reuocare confideret? Sed eum tunc Pontifex suæ antiquæ simulationis fructum ferebat, ut quum uera diceret, ancipiti eius ingenio nulla fides haberetur. Honestauit item Cæsar Melphitano principatu Andream Auriã, ac eius
E propinquos, & trierarchos uberioribus stipendiis sibi obstrinxit: in eius enim uiri consilio uirtutéque, totius Liguriæ opes & classes, copiæque nauales sitæ erant. Ita Cæsar undique rectissimè prouisum iudicabat, quum nulla omnino defectio ab his foret timenda, quos magnis præoccupatos beneficiis, in fide uetereque obsequio confirmasset. Veneti siquidem, uti antea pepigissent, se Franciscum Sfortiam defensuros pollicebantur, & Alfonsus Atestinus recepta Mutina se totum ad Cæsarem contulerat. Nec deerat studium Mantuano, qui Montisferrati principatum sibi adiudicari æquitate Cæsaris expectabat, quum Bonifacius uxoris frater, currente equo lapsus, sine prole decessisset. Interea ad Coronem Hispani Græcíque, quanquam aliquot nauigia, plena commeatu hybernis tempestatibus eò ab Sicilia fœlici cursu peruenissent, multarum rerum inopia laborare cœperunt; antè alia summa erat penuria uini & pecoris; panis furfuraceo simulis erat: nam ad

terendum triticum molis quotidiano labore manu ductis utebantur. Cisternæ quoque A ab assiduo tormentorum strepitu, commotis scilicet ab imo parietibus, adeo crebras & insanabiles rimas cõtraxerant, ut uel hyemales aquæ à copiosis imbribus, minimè in æstatem suffecturæ crederentur. Nullos enim egressus tutos Turcarum stationes incursionésque relinquebant, nam expediti equites ex insidiis undique prodibant, magnumque numerum mulionum, armigerorúmq. puerorum, & lixarum, quum ii paulo longius ad colligendas oliuas progrederentur, insidiosis incursibus interceperant, nonnullos milites ante portam repentina inuasione oppresserant: ita enim euagabantur, ut nullo in loco diu permanerent, & omnibus ex partibus improuisi adessent, ut pote qui rectissimo & minimè barbaro consilio, remotam a mœnibus & maximè longam obsidionem instituebant, ut nostrorum uim atque impetum frustrarentur, nunquàm sese ad iustum prælium offer B rent, & nusquàm ex propinquo ad pugnæ casum exposito, consistere uellent, editis in collium iugis speculæ erant, in queis die noctúque uigiles excubabant, ut cuncta quæ uidissent, in castris nunciarentur. Ea erant ad Andrussam oppidum Messenii agri, quod à mari ipsáque Messene urbe quondam nobili, quæ hodie Petalidia dicitur, introrsus septem milibus passuũ distat, & à Corone triginta quinque ad Tiffoum amnem, qui Panisus olim fuit. Existimabant enim Turcæ ex tanto interuallo nostros nullam unquam expeditionẽ esse desumpturos, quæ uix quatuor dierum itinere ab armatis hominibus miliari passu confici posse uideretur. Cæterum milites Hispani brumalibus fermè diebus, cum tedio tam lentæ & diuturnæ obsidionis, tum multarum, ut diximus, rerum inopia adducti, à Macicao duce petere cœperunt, ut contra hostes ad insigne aliquod edendum facinus educe C rentur, quãdo iam planè cuncta deficerent, & longinqua spes esset expectandæ classis, quæ uasto & sæuo mari nequaquam antè calendas Apriles, nisi insano ausu, committi posse uideretur: inutili enim æquè ac ignobili ocio tempus teri, absumique interea sensim cuncta famis subsidia, & contabescere concepta ualetudine militum uires, & timeri debere pestilentiam, quæ conclusis, & inusitato cibariorum genere uescentibus, cum sese aperiret annus, minimè defutura crederetur. Postremò præstare in acie mori, & non multos quidem, quàm desperatione ac inedia confectos tanquam fœminas in suprema necessitate immanibus hostibus dedi; quòd si quid audacius tentent, & uirtutis innatæ totiésq. spectatæ periculum faciant, facilè posse incautos, & nihil tale suspectantes Turcas opprimi atque deleri, nunquam enim Fortunam conclusis, & misero ac infami ocio desidibus D ad futuram; uterentur iniquæ sortis beneficio, & rationem & disciplinam non ad cautæ prudentiæ nomen, sed ad unam tantum inuicti animi magnitudinẽ reuocarent, futurum profecto ut ipsa præsentium rerum necessitas expeditam uiam nobilioribus factis aperiret. At Macicaus, qui muneris impositi ac officii denique sui probè meminerat, compesce re has uoces, & docere quantum flagitii admitteretur, si præsidio temerè excedendum putarent, ipsos nequaquam eo cõsilio uenisse, ut in mediterraneis Pelopõnesi hostes quærendos arbitrarentur, quos à mœnibus primo aduentu, desertis castris effugere coëgissent, parsimonia & tolerantia, uti sæpè antea fecissent, eas difficultates posse superari: neque se dubitare, quin ad prima ueris signa Classem Cæsaris, & noua auxilia sint uisuri. Proinde eius insani consilii penitus obliuiscerentur, quid enim leuius & denique stultius esse, quàm paucos sine equitibus in aliena & incognita regione, cum instructo propè exercitu, E ualido imprimis equitatu, & multis prætorianis cohortibus longè firmissimo, dimicare? & quod aures uix ferre possint, relinquere desertam urbem per aliquot dies in potestate Græcorum, quos uel fidelissimos, neque pro natura gentis leuissimos, ipsa fames, & futuri supplicii metus inducere possint, ut facilè fidem fallant, & protinus ad ueteres dominos rebellent. Proinde sibi in animo fixũm esse pro disciplina tueri urbem, eámque Cæsari seruare, & omnia aspera prius perpeti, quàm desertæ urbis, & proditi exercitus infamiam subire. Quid enim acerbius fore, quàm in ipsa fœlici temeritate, si etiam Fortuna uotis annuat, nullam omnino laudem ferre, & contra etiam militari iudicio pœnam promereri? porrò quid calamitosius, quam in aduerso euentu cum ignominia leuitatis atque stultitiæ in uestigio pœnitere simul & perire? mollitiem eam esse animorum non magni

tudinem

A tudinem, uti falso nomine appellarent, non enim eos esse uiros fortes, qui dolore fatisce
rent, & famis metu frangerentur, adeo ut salutem proiicere, indecoróque uitæ exitu mi-
seriis finem afferre, quàm statutum cœlo fatum expectare malint. Erat Macicaus, uti ab
obscuro Cantabriæ oppido nō natalibus, sed insigni uirtute clarus, fortibus factis, & mul
ta corporis ac ingenii patientia, ab infimo peditum ordine, uti antea Nauarro, Ioanníque
Dorbino contigisse constat, ad præfecturam castrorum prouectus, ob id maiore lenitate
comitatéque imperii uim exercebat, adeo ut non elato, sed temperato ingenio in consi-
liis uteretur, & ad declinandam inuidiam nunquam usurpata ducis appellatione sese cæte
ris centurionibus coæquaret, inter quos eminebat spectatæ nobilitatis Didacus Touar-
res, eius sententiæ facilè princeps, & usque adeo uehemens, ut quum alios penè omnes
B secum traheret, uix illi a Macicao resisteretur. Cæterum re in præsens dilata, & continuo
demum triduo magnis disputationibus in utrámque partem habitis uehementer agitata,
Touarres, & Hermosilla Macicaum expugnant: ille uictus precibus atque iudicio mili-
tum dat manus, eundúmque esse decernit, testatur tamen se inuitum trahi, & nimia eorū
cupiditate ac intempestiua desperatione, totius belli summam, & salutem omnium in id di
scrimen adduci, in quo nulla propè spes secundi euentus, aut omnino tuti receptus emi-
neret: ad id quoque fortiter audendum magnopere cogebatur à Græcis de sua salute li-
bertatéque solicitis, inter quos rei bellicæ peritia, & Turcarum stipendiis clari plurimum
eminebant Lazarus citeriore Macedonia oriundus, & Buseus dignitate equestri, & ipse
antè alios Barbatius Græcorum longè fortissimus: is turcicæ peritus linguæ, singularem
C totius regionis ac itinerum omnium notitiam tenebat, hortabatúrque ut se duce, & ante
signano ad eam expeditionem uterentur: se enim daturum operam, ut occulto itinere
ad hostes consopitos, aut nihil tale uerentes maturè atque opportunè peruenirent. Ma-
cicaus, qui alienam temeritatem sua prudentia & diligentia maximè sarcire cupiebat, an-
tè omnia integro triduo cauit nequis omnino Græcorum urbe egrederetur, ac demum
Liscanio atque Mendesio centurionibus urbe commendata, qui cum ægris ac ætate gra-
uibus in custodia relinquebantur, hisque iniunctum est, ut portas continuo obseruarent,
ne profectionis fama ad hostes deferretur, de secunda uigilia educto agmine ad Andrus-
sam Barbatio duce contendit, sinuosis & inusitatis itineribus, ut culta ac frequentia loca, &
Turcarum custodias deuitaret, ea nocte dimidia ferè itineris parte confecta, nam à bru-
D mali solstitio longisimæ noctes erant, & exorto sole in caua & nemorosa ualle copias cō
didit, atque eo inclinante in uesperam, curatis quiete cibóque corporibus, eo gradu ad
Andrussam perrexit, ut paulo antè auroram hostibus appropinquaret. Erat in oppido
Caranus è præfectis prætorianarum cohortium uirtute insignis, & cum eo circiter tria mi
lia peditum, in queis fuere sclopettarii è Ianizerorum ordine mille & quingenti, cæteri
è genere Asaporum partim sagittarii, partim hastati erant: extra oppidum uero Acomates,
cui à præstanti forma Iusello cognomen fuit, in suburbanis tectis ad mille delectos e-
quites continebat. Summa omnium, & Macicai, Barbatiíque in primis sententia erat, nul
lo cum strepitu, & suspensis quidem pasibus stabula & castra equitum pertransire, adori-
ríque extemplò oppidum: murus enim uti non uno in loco confectus ex cratibus argillá-
que ad lateritii parietis crassitudinem, & partim uetustate, partim incolarum negligentia
E proruptus, non omnino difficilem scansuris, & subleuatis aliorum humeris militibus adi-
tum præbebat; ita diuisis inter se muneribus & copiis Macicaus ad oppidum progreditur,
Hermosilla contra hostium equites quietus consistit, sed tanto silentio negotium patrari
non potuit, quin nonnulli agasones, & stabularii Turcæ casu excitati nostros sentirent, &
in dubia luce collucētibus sclopettorum funiculis perspicerent, ii primi omnium uigiles
quorum nulla propè erat diligentia, & demū equites sopitos somno clamoribus editis ex
citarūt. Nec cunctatur Hermosilla, experrectos, & adhuc imparatos, prius quàm coëant,
atque equos ascendant, magno impetu inuadit, Turcæ eo casu perturbati, ædificiorum ia
nuis sese tutantur, nostri stabula perrumpunt, multos trucidant, ignémque stramētis iniī
ciunt, ut equi, uiri, arma, atque ædificia eodem igne concrementur. Tum uerò cuncta tu
multu, clamoréque misceri, sed ualde terribilis erat equorum hinnientium fremitus, qui

dum uincla abrumpunt, & ambusti terre faĉtique ardentibus caudis & crinibus undique deferrentur, inusitati tumultus strepitum reddebant. Eo modo res ad improuisum casum importunè deducta, excitatisque in oppido Turcis, nostrorum spem fregit, atq. animos imminuit. datum enim est spatium Carano ad capienda arma, & iam Turcæ ad muri perrupti aditus portásque adcurrerant, animaduersáque paucitate nostrorum, densatis ordinibus, ubi periculum posceret, intrepidè præliabantur. Hermosilla delendis equitibus intento, & serius quàm oporteret auxilium ferre conante, Macicaus dum portulæ, quæ erat in latere, ualuas reuellit, sclopetti glande per frontem traiectus, cadit. Interficitur & Didacus Touarres, eandémque fortunam milites muro portæque proximi subeunt, auctísque animis Turcæ, in deprehensos clara iam in luce, & disiunctos facta eruptione deferuntur. Nostri ab accliui accessu in æquum locum retrogressi, recepto & coniuncto sibi secundo agmine, & conuersa in hostes fronte, se recipere cœperunt. Hermosilla per sclopettarios latè insequẽtes summouebat, terga agminis tuebatur, atq. expeditos ad latera dispo nebat adeo peritè & cõstanter, ut undiq. Turcæ audaciùs proruentes, certis propè ictibus sternerentur. Iam equites qui ab incẽdiis euaserant, & qui in remotis mapalibus tendebãt eo frequentes adcurrerant. Acomates cristis cõspicuus in acie circũfusis alis uersabatur, sed nostri ea animorũ constantia gradũ referebant, ut orbatis duce, ac itinere planè fatigatis, quũ Fortuna deesset, egregia uirtus ad sustinendũ redintegrandúmq. præliũ superesse uideretur. Turcæ magno ad stabula detrimento accepto, & pluribus ex Acomatis militibus desideratis, quòd oppressi deletíq. penitus nõ fuissent, pro uictoria ducebant, atq. ita lentius urgere abeuntes, & in frequenti peditum agmine persequi cœperant; sed Acomates, rapiẽte fato, quum occasioni deesse nollet, traditos à Carano sclopettarios circiter ducentos ab totidem equitibus in clunes equorum consessores recipi iubet, & nostros persequitur, alios equites sagittarios ac hastatos aduocat, & à postremo nostrorum agmine nõ discedit, sed dum multa passuum milia prouectus, audacius in nostros equum adigit, sclopetti glande per lunatam peltam traicitur, eo cadente, nostri purpuream mitram multo auro intertextam cum cristis, atque item clypeum rapiunt, Turcæ corpore potiuntur. Eo modo duce amisso, multísque illatis & acceptis uulneribus persequendi finem fecere, indéque nostri quietiore agmine Coronem sunt reuersi: nec diu ad Andrussam Turcæ moram traxere, nam auribus ac naribus nostrorum decisis, atque his ad ostentationem æquatæ cladis Byzantium transmissis ad Londarium, quod Megalopolis olim fuit, reliquum hyemis egerunt. Turcis uero discedentibus, à Corone iterum Andrussa à nostris est repetita, ut tot fortium uirorum cadauera relicta feris atque uolucribus humarentur, & in his sepeliendis uicini Græci ab oppido Callamata, quod olim Pharæ dicebatur, singulare Christianæ pietatis officium præstiterunt, & à nostris Macicai caput, quod hostes in prælonga hasta præfixerant, planè agnitum, cum honore Coronem est relatum: nec multo pòst suborta pestilẽtia, multiplicatis funeribus, uastare Coronem cœpit, eò grauior, quòd supra cæteras difficultates accesserat. Quibus de causis Hispani, uti in summa rerum desperatione accidit, nacti nauigia, quæ frumentum à Sicilia detulerant, susceptis Græcis cum eorum supellectile, ablatísque tormentis oppidum uacuum reliquerunt. Fuere qui dicerent Hispanos non metu aut iudicio suo, sed iussu Cæsaris Coronem reliquisse: neque enim crediderim tantum momenti in unius urbis possessione fuisse reponendum, ut in nullum propè exitum Cæsar grauissimis sumptibus id bellum alere uoluerit; quum constet eum Venetis, & Pontifici, ac ipsis denique Rhodiis, qui in Melita erant, eam urbem tuendam possidendámque obtulisse, postquam in eos sumptus pecuniam conferre grauarentur. Cupiebat Clemens prudenti sanè consilio, in multos annos Turcarum metu liberari, egerátque Bizantii cum Ludouico Gritto, per Gerardum Florentinis mercatoribus iuri dicundo præpositum, ut reddita Corone in decem annos induciæ essent Solymano cum omnibus Christianis, quod maximè ut fieret Habraimus appetebat, nam excitato iam penè Persico bello, in orientem animi omnium atq. arma uertebantur. Pacis siquidẽ & belli iura, uti alio loco diximus, in eius uiri iudicio atq. authoritate posita erant: neque enim Christiano nomini erat infensus, ut credi par est, & paternæ religionis memoria, se

cus

A cus ac cæteri Turcæ & Schyticæ præsertim stirpis, qui inexorabili odio nostros homines persequũtur. Induciæ quoque & ipsi Gritto magnopere placebant, quum in Pãnoniam ad eas res componendas esset profecturus, sed dum Cæsar, uti planè interclusus, hinc dedecoris metu, & illinc præclara cõmoditate, animi cõsilium tardius explicaret, transigendi negotii tempus effluxit, ita ut Cæsar quũ Ferdinando fratri assiduis attrito bellis, quietem atque otium parare, & grauissimis subinde eius belli sumptibus parcere restituta Corone commodè posse uideretur, ab ea cunctatione summæ utilitatis occasionem amiserit. Sub id quoq. tempus Philippus Lãtgrauius Cattorum princeps, Ferdinando regi bellum intulit: Aderat Vldericus, uti memorauimus, belli causam ad æquitatis speciem præbens, & ob id ab omni nobilitate liberaliter adiutus. Nam Germaniæ B reguli, uetusto more gentis, implorantibus mutuã opem, non adesse nefas esse putant. Hoc sanctissimo liberalis amicitiæ iure, humiles & infirmi se ipsos ab iniuria & superbia potẽtiorum facilè defendunt. Igitur quum insigni studio undique auxilia gratuitò præberentur, Vldericus paucis diebus ad quinque milia galeatorum equitum coëgit. Adductæ item supra triginta peditũ cohortes, à Villermo Frustembergo summæ nobilitatis iuuene, Argentinenses quoq. & Vlmenses tormenta bellica contulerunt, nam liberæ Sueuorum ciuitates, quæ iampridem societate consenserant, dissoluto demum fœdere, separatim rebus suis ita consulebant, ut tum Vldericus earum ciuitatum amicitia & uiribus opportunè atque fœliciter uteretur, quibus antea dum id fœdus uigeret, ditione sua & domo fuisset expulsus. At Ferdinãdus suo more per legatos bella gerere solitus, C quum ad paranda auxilia per Vindeliciam, Noricum, atque Bohemiam discurreret, copias suas Philippo Palatino commiserat. Huic regio genere orto, & defensæ ab se Viennæ gloria illustri, peritissimi duces parebant, Conradus Hessius, qui in euastanda urbe Roma Germanorum princeps extiterat, & Maximilianus Habestenius in Italia clarus. Hi tres legiones externorum peditum ductabant, accesserántque subitarii delectus ex ea regione cohortes, cùm iusto tormentorum apparatu, & ad has duo milia armatorum equitum. Interim à Cæsare sustinendo, extrahendóque bello, per mensarios pecunia parabatur: sed id aliquanto minore diligentia fiebat, quàm grauis & repentinus hostium aduentus postularet, Lantgrauius enim Necharo amne superato, trinis castris in Virtembergensium fines exercitum induxit, adeo celeri ac improuisa irruptione pro- D uectus, ut regii nullis speculatoribus usi, non prius de aduentu hostium certiores sint facti, quàm armatæ acies in propinquo colle conspicerentur. Ea re cognita Palatinus qui ad uicum Loffen in ualle constiterat, equitatum repentè educit, ad explorandum leuis armatura præmittitur, Lantgrauiani signa promouent, tormenta displodunt, prælium equestre committitur, admiscentur utrinque expediti pedites. Quum diu esset dimicatum, & regii multitudine hostium premerentur, Palatini equus tormento ictus cadit, ipse uehementer in talo eadem pila uulneratur. Duce eo modo pugna excedente, & urgente hostium equitatu, fit magna perturbatio regiis in castris. Non deest occasioni Lãtgrauius, & productis legionibus incumbit. Quum uero ab equitibus quæreret, quonam in loco essent hostes, & eos in Loffen esse, qui exploratũ excurrerant, responderẽt, uictoriæ, inquit, milites omen accipio, postquàm hostes in fuga esse nũciantur, id enim E nomen Germanicè fugam significat. Neq. inane eius nominis augurium fuit. Nam regiæ copiæ omnes nec tentato quidem certamine in longè turpissimam fugam cõiectæ terga uerterunt, graui admodum Maximiliani, Hessiiq. periculo, qui retentare conglobaréque suorũ aciem, & conuersa fronte se recipere conabantur. Ab ea uictoria Vldericus, & Stocardiæ, & omnibus ferè ueteris imperii sui oppidis incredibili populorum alacritate est receptus. Asperga, in quam Palatinus ex uulnere confugerat, biduo tormentis oppugnata deditionẽ fecit. Auracũ postremò & ipsũ altercatione militũ, qui in præsidio erant, sine uulnere in potestatẽ concessit. Nec multò pòst quum Lantgrauius Austrianæ ditionis fines ingressurus, atq. inde demũ impellentibus Gallis in Italiam peruasurus esse diceretur, Ferdinando regi pax data, deprecãtibus Germaniæ regulis, ea cõditione ut Vldericus beneficiario iure ab Austriana familia ducto, ditione sua potire-

tur. Inuidebant quidem Austriæ domus fœlicitati, sed eam exæquatis uiribus incolumẽ A
uolebant. Cæterũ Lantgrauius apud Gallos occultè inuidia deflagrabat, quòd eorũ auro instructus secus quàm magnis pollicitationibus se factururũ ostenderat, in tanta occasione gerendarũ rerum, represso impetu, summæ spei uictoriam omisisse uideretur, sic ut præclarè constet Ferdinandum una maximè pecuniæ inopia id uulnus accepisse, quũ multis diebus ab Hispania nequicquã opem expectasset. Curarat enim Cæsar per mensarios certũ auri pondus in stipendia militum, sed id aliquanto cunctantius quàm circũuento fratri, in ea celeritate hostium, expediret, adeo ut uictus exutúsq. prouincia, pacẽ petere cogeretur, hostes tamen ut aliquid specie honoris Cæsaris nomini tribuere uiderentur, tormẽta bello capta remiserunt, & Virtẽbergensis iunior prouincialiũ studio in signis, ad declarandũ studiũ suũ in reliquum tempus, tributo tenui sibi imposito, nũquã B
se illaturũ arma Austrianis principibus repromisit. Interea Clemẽs diuturno stomachi uitio tabefactus, sexto calẽdas Octobres moritur, anno Põtificatus undecimo, ætatis uero quinquagesimoseptimo. Inerat ei ab seuero ore gestúq. & sermone ipso grauitas naturalis, exculta, uti uidimus, per omnẽ ætatẽ, ciuili æquitate, moderatione, & patiẽtia insigni. Sed deerat in eo, qui fortasse in Leone fratre superfuit, generosi & liberalis animi uigor, dignus principe, & uti uolebat existimari, Medicea stirpe progenito. Ea siquidẽ erat natura eius ingenii parsimonia & dissimulatione gaudẽtis, ut illiberalis & durus potius quã seuus atq. maleficus esse cẽseretur. Neminẽ.n. planè oderat, quũ neminẽ adamaret, præterquã ab occultiore causa cõciliatos, his certè unis adeo intẽperãter fauit, ut ad summos honores, aut ad summũ authoritatis locũ, stabiléq. diuitias nullo pudore prouehe C
ret: multorũ uero cõstãter obliuisceretur, qui ab optimis literarũ studiis, ueteréq. obsequio cõmendationẽ & præmia meruissent. Hos quidẽ perblãdè appellabat, ut imagine gratiæ detineret, sed occultè oderat tanquã creditores. Et hercle nisi Gibertus literarũ & uirtutis amore incẽsus, uti erat in administratione reipublicæ, optima eius sæculi sorte, Clemẽti intimus, negãtẽ cũcta prædurúmq. principẽ molliẽdo fallẽdóq. ad beneficẽtiæ decus reuocasset, præclara profectò aliquot, fœcũdáq. ingenia dolore simul & pertinaci sterilitate periissent. Dedit tamẽ omnia uel semper nolẽs, quæ suis parũ benigna facie denegarat, & inimicis quidẽ sæpius & indignis, qua in re aliquãdo suspirãs se miserũ esse cõfessus est, quũ animus aut præsenti utilitate inductus, aut ignobili cõpulsus metu, ad id inexplicabili necessitate, uel reluctãte iudicio raperetur. Ex uno.n. & triginta Car D
dinalibus, quos legerat in senatũ, uix unũ atq. alterũ probabat, quòd eos præteritis honestioribus, nequaquã exquisito decoróq. delectu, uti desiderasse uideri cupiebat, sed ui subita inter impotẽtes regũ preces, armorúmq. strepitũ circũuẽtus & coactus edidisset. Cæterũ qui occultare naturæ uitia, & studia hominũ promereri expedita liberalitate nesciebat, eximiã certè laudẽ adsequebatur, facilitate aditus, perurbana comitate, & populari quadã molestissimarũ rerũ tolerãtia, nunquã.n. infimorum etiã hominũ uel preces, uel spes ipsas iratus, aut fastiditus abrupit. In eo quoq. enitebat, quod certè familiæ propriũ fuit, rerũ prope omniũ, præcellentiúmq. artiũ notitia atq. cẽsura singularis, eò admirabilior quòd uullis propè literis inniteretur, uerũ ingenio ad infimas artes sumptuariásq. rationes adeo demisso hærẽtiq. ut opificũ arcana subtilitatéq. operũ nimia & propè turpi solertia scrutaretur. Et certè is fuit, quẽ nemo unquã in paruis rebus fefellerit, ut obiter E
nõ sit mirũ, si in magnis demũ, quæ publicã salutẽ respicerent, sæpissime fuerit deceptus. In grauiore etenim cõsilio omnẽ uim summæ eius prudentiæ fatalis auaritia penitus elidebat, utpote qui in proferẽda pecunia, quũ opus foret, adeo suspẽsus & anceps tristi cũctatione torqueretur, ut in perleui mométo gerẽdarũ rerũ occasio facilè deperiret. Hic uir profectò alioqui peregregiè cautus, & maximarũ rerũ experiẽs, nequaquã ullo planè illustri uel expedito spiritu, ultima animi decreta promere, & consilia terminare didicerat, uti tũ maximè publicæ salutis interfuit, quũ ipso cõsultãte nõ omnino improuisa clade obruti fœdè periimus. Sed excusare eũ hoc loco lubet & profectò iuuat, tãquã nõ minore ignauia suorũ ducũ, quàm hostiũ perfidia in eas miserias præcipitatũ, postquã excellẽti demũ cõsilio, ab insigni Cæsaris æquitate feliciter ductò, pacẽ pepererit, magnámque

A que Italiæ partẽ luctuosa Hispanorũ militũ acerbitate liberarit, hoc certè honestissimo
facto, in ipsa saltẽ morte, qua omnis inuidia facilè extinguitur, præclarã uirtutis laudẽ me
ritus, nisi uti posthumus, patre crudeliter interfecto, priusquàm ab utero matris in hãc lu
cem ederetur, planè infœlix malè auspicatã & uerè lugubrem Põtificatus sui memoriã re
liquisset. Sæuũ.n. id bellũ, & quo Roma funestius à multis sæculis nõ sensit, pestilentia pro
pè ineuitabilis, dira fames, & prodigiosus Tyberis auctus, accumulatis cladibus excepere,
adeo ut omnis ordo & deniq. populus uniuersus, diu expectata & demũ audita eius mor
te, magnopere lætaretur, iocatíq. summa libertate nõnulli gratias agerent Curtio medi-
co, qui firma utentem ualetudine, innatóq. membrorũ robore præualidũ, in multa spe lõ
gioris uitæ, nouis præceptis & commutata uitæ ratione, dubio procul occidisse credeba-
B tur. Laudauit eum in funere Laurentius Granius Signinus antistes Romana facundia, ita
relatis in fatalem iniuriam cladium acceptarum causis, enumeratísq. uirtutibus, ut Car-
dinales reipublicæ probè atque opportunè consulturos diceret, si proximis comitiis Pon
tificem pari animi uirtute, sed ea aliquanto fœliciore creauissent. Peractis in funere no-
uendialibus sacris Cardinales trigintaquinque conclaue sunt ingressi. nam pleriq. è pro
uinciis in urbem ad comitia conuolarant. Eminabat inter omnes in toga candida Alexan
der Farnesius senatus princeps, quem per quadraginta annos senatorem, atq. omnes æta
tis honore superantem Roma patria, præclaræ maiorum imagines, eximia atque inuete-
rata uirtus, & præcellentes literæ magnopere commendabant, adeo ut Clemens, quum
toties represso, & rursus erumpente morbo, omnem uitæ spem constanter abiecisset, eum
C sibi successorem testamento scripturum affirmaret, si Pontificatus hæreditate pararetur.
Propterea Hippolytum Medicem etiam atque etiam fuerat adhortatus, ut unum omni-
no Farnesium collatis amicorum studiis, attollendum ornandúmque susciperet, quando
nemo in administranda republica, & tuenda dignitate sacrosanctæ maiestatis eo potior
esse uideretur. Subinde asseuerans eius summi beneficii memoriam, uti in homine perno
bili sanguine progenito, nequaquam esse perituram. Itaque Medices & sua sponte, & suo-
rum omnium hortatu, & amicorum Cardinalium propensione adductus, cum Ioãne Lo-
thoringo, quem propter morũ similitudinem uehementer adamabat, adapertis sensibus
arctè coniungitur. Hi duo longè nobilissimi totius ordinis, quum supra uiginti senatores
in suffragium adducerent, Pontificatum uti uellent & dare, & eripere poterant. Igitur
D uix paucis communicato consilio ad Farnesium pergunt, eúmque primos comitiorum
æstus pacato animo in cella expectantem aduoluti pedibus Pontificem salutant. Conse-
quuntur statim amici Cardinales, idem faciunt dubii; nec ipsi demum competitores &
aduersarii diu cunctantur quin accedant, atque eum ueluti subita tacti religione protinus
adorent. Nulla unquã comitia à multis sæculis maiore simplicitate, concordia, religione,
inita, peractáque sunt, utpotè quæ ipsi Christiani nominis diui tutelares & principes, nul-
lo liuore extracta fœdatáue, nullo corrupta ambitu, nullóque metu præcipitata haud du-
biè rexerint atque finierint. Paucis enim horis & ciuem optimum, & uirtutis opinione le-
ctissimum, uti optarat potiusquàm sperarat, populus Romanus Pontificem accepit, & eo
quidem uberiore lætitia & gratulatione, quod ipsum cœleste munus Dii immortales ad
cõpescendam latronum, & sicariorum audaciam, quæ in prouinciis & in urbe per interre-
E gnum eruperat, mira prorsus ac inusitata celeritate cumulassent. Non n. syngraphis suf-
fragiorum obsignatis, & de more in sacratam urnã coniectis, sed publico consensu, & præ
clara uoce totius senatus Pontifex est renunciatus, coronatúsque demum triplici thiara
desumpto Pauli tertii nomine, secundo nonas Nouẽbres, qua die ab eo fœlici auspicio
publica hilaritate percelebri in eius honorẽ nobilissimi Romanæ iuuentutis per Vaticanã
aream simulachro equestris pugnæ edito iucundissimè decurrerunt. Hisdem fermè
diebus quibus defuncto Pontifici nouendialibus sacris de more parentabatur, Aloysius
Grittus Andreæ clarissimi Venetorum principis filius, in Transyluania, uehementi mul
tarum gentium coniuratione obsessus, interfectusque est. Venerat is è Byzantio
missus à Solymano cum amplissimis mandatis ad Ioannem Pannoniæ regem, ut Bu-
dæ consideret, tueretur in his regionibus Ottomannicum nomen, consiliísque omni-

bus belli & pacis intereſſet. Nolebat enim Solymanus contra Perſas ad longinquum A bellum profecturus, quicquam in ea prouincia commoueri. Nam fama erat Ioannem prouincialium cohortationibus inductum pacem appetere, & id demum agitare, ut quietem atque otium à Germanis atque Bohemis impetraret, ea conditione ut dum uita ſupereſſet tranquillè regno potiretur, ab exceſſu uitæ autem iura omnia Pannonici regni ad Ferdinandi liberos tranſirent. Itaque hiſdem fermè diebus quibus Solymanus in Armeniam contendit, & Hariadenus cum ualida claſſe in Italiam, atque inde in Africam adnauigabat, Grittus Byzantio profectus in Valachiam ſuperato Hiſtro peruenit. Ducebat ſecum præſidii cauſa, aliquot Turcarum equitum alas, atque item eximiam peditum manum, in qua erant plerique Ianizeri ex numero prætorianorum, præterea multi ſerui liberaliter inſtructi, amicique & familiares Italici generis, & antè alios Hungari B duo duces cum ſingulis turmis Vrbanus Batianus, & Ianus Docia, quorum numerus ſeptem millium ſummam facilè implebat. nam & ingens lixarum turba cum inſigni apparatu caſtrenſi, multiſque camelis & impedimentis ſequebatur. Valachia olim Myſia ſuperior fuit, finitima Baſtarnis & Getis, nunc ea in duas partes diuiſa eſt, altera propinquior Hiſtro Moldauia, altera uerò quæ ad Pontum atque Boriſtenem uergit, Trãſalpina uocatur. In Moldauia imperabat Petrus, iam pridem certo fœdere ab Ottomannis in amicitiam receptus. Ab hoc Moldauo Grittus explicato Solymani diplomate, prolatiſque eximiis muneribus poſtulabat, ut ſibi in Pannoniam contendenti, conſilio opibúſque adeſſe uellet. habere enim ſe mandata à Solymano ad Ioannẽm regem, ut de pace cum Germanis ageret, ſtatúmque eius regni maximè perturbatum componeret. Accepit dona barbarus, amicitiæ dextram iunxit, dedítque fidem ſe ubi opus foret, neque Solymani cauſæ, neque iure hoſpitii initæ amicitiæ defuturum. Nec multo pòſt Grittus hac noua Moldaui ſocietate auctior & elatior factus in Tranſyluaniam deflexit, edicta paſſim proponens, ut ad ſe proceres, ciuitatúmque legati conuenirent, tanquàm ad rerum omnium diſceptatorem & arbitrum, legatúmque Solymani, qui cum ampliſſimo munere regiæ poteſtatis ſingulas Hungarici regni controuerſias eſſet cogniturus. Tantum enim ſibi gratiæ apud Habraimum, Solymanúmque parauerat, ut inuſitata liberalitate fiduciáque cuncta magna atque ardua eius induſtriæ & uirtuti committere minimè dubitarent. Erant in Gritto Byzantii nato, educatóque inter Turcas, exquiſitæ artes, conciliandis barbarorũ animis. nam eximio ſplendore uitæ, multa largitione, frequentibus epulis, cultu demum D inceſſúque, & illuſtri præſertim eloquentia, aulæ proceres cœperat, ipſúmq. præcipuè Habraimum, ſumma Solymani gratia conſpicuum, nec obſcurè Chriſtiano nomini fauentem, adeo fœlici familiaritate ſibi adiunxerat, ut ex multis mercaturæ monopoliis publicanus effectus, ſe ingentium uectigalium redemptorem profiteretur. Sed Andrea patre Venetiis ad principatum euecto, mirum in modum authoritate atque opibus creuerat, unde profuſiore indies ſumptu, ſeſe uti ampliori Fortuna dignum oſtẽtabat, uſque eò largitione progreſſus, ut ſuburbanam uillam in morem noſtrum luculenter ædificatam, cũ multa hortorum amœnitate, Habraimo ad uoluptarios ſeceſſus dono daret, in quam & ipſe Solymanus, cum Habraimo oblectationis cauſa, priuato de ſumpto habitu tranſibat, hinc ei à Turcis Beogli pernobile cognomen inditum, quod principis filium ſonat. Nam domus eius adaperta omnibus à legatis multarum gentium, maximorúmque regum ſpe E culatoribus frequentabatur. Erant ii ſpecie, aut quæſtu mercatores, qui uenales gemmas, réſque ingentis pretii Solymano dignas afferebant, eóque uno interprete & arbitro utebantur, quoniam in indicatura cognitionéque gemmarum, quarum ſtudioſiſſimus erat Solymanus, acre iudicium adferebat. Secutus demum Habraimi caſtra, & ab eo in Pannonia relictus, non modo procuratoris diligentiſſimi, ſed & optimi ducis decus promeruit, quum Ferdinandi regis exercitu fortiter repulſo, Budam cum magna gloria defendiſſet. Hinc eum Ioannes rex quæſtorem regni fecit, ornauitq. Antonium eius filium ſacerdotio Agrienſi maximè opulento. Quo rerum prouentu elatior factus, ſpes ſuas ad immoderata atque ardua exitiabili ambitione prouehere cœpit. Nam Byzantium reuerſus, producente laudantéque Habraimo, in colloquium de grauiſſimis rebus, quod nemini

A nemini nostrorum hominum antè licuit,cum Solymano deuenerat. Nec deerant qui
eum crederent magnis pollicitationibus inductum,aliquando abiurata religione Christia
na,ad Mahometis sacra defecturum,ut inter purpuratos,qui Vesirii Bassæ dicuntur, ad-
scriberetur,quod nequaquam uerisimile nobis uidetur. Quis enim arbitrabitur eum
uirum,qui in omni uitæ decreto pius & generosus extiterit,immani flagitio nomen suum
fœdare,& patrem grandeuum senem,sua gloria& merita fœlicitate perfruentem,inflicto
tanto uulnere ad mortem adigere uoluisse? Quando etiam præclarè constet, asportatis
thesauris, ut à periculosa barbarorum tyrannide sese incolumi existimatione subduce-
ret, fortunas suas in Pannonia collocare cupiuisse,ubi inter Chrstianos singulari cum di-
gnitate summáque securitate degeret, subindéque se totius Pannoniæ præfectura potiri
B posse speraret, si rex aliquo fatali casu esset interceptus; quum haud dubiè beneficiario
rege extincto Solymanus maiorum exemplo, regnum in prouinciam esset redacturus.
Hac inusitata cupiditate imperium miliare & magnas opes affectantem Hungari, in pri
mis quos diximus Batianus & Docia, adulando cohortandóque magis & magis incita-
bant. Hi iampridem malignitate eorum ingenii à regis amicitia discesserant, sequeban-
túrque Grittum Solymani fauore subnixum,ut eo authore & regis æmulo, nouam sibi
apud suos dignitatem pararent. Regiæ siquidem maiestatis nomen,ueluti collega imposi
to,uehementer imminui, conuellíque maximè cupiebant. Erat Docia præfecto Transyl
uaniæ admodum infensus, quòd sibi in quadam altercatione uociferanti genam pugno
contudisset. Is erat Americus Cibachus episcopus Varadinensis, uir singulari nobilita-
C te, summa potentia, præcellentíque uirtute, cui Ioannes secundum regiam dignitatem,
primum honorem detulerat. nam & rex ipse sub Ludouico Transyluaniæ præfectus,
quem Vaiuodam uocant, multis annis extiterat, ita ut in unius Americi fide, uirtutéque
opes suas collocasse uideretur. Igitur Americus Gritto prouinciam intrante, quum tar
diùs & cunctantiùs iter facere, & parum eius aduentu commoueri, ueluti despecto Soly
mani imperio diceretur, Gritti animum uehementer offendit, qui præclaro initio existi-
mationem suam egregia prouincialium uoluntate, præfectique obsequio excitari, confir
maríque uolebat. Etjam fama erat Americum, Christiano animo, ab amicitia Turcarum
plurimum abhorrere, neque pati ut Turcæ prouinciæ finibus insuescerent, utpotè qui ui
gilanter & strenuè cauendum arbitraretur, ne prouincia uiris & equis abundans, rerúm-
D que omnium & auri præsertim, fruticis modo passim nascentis, maximè opulenta, in po
testatem Mahometanorum hominum deueniret. Consederat ad oppidum Braxouium
Grittus, quum pluribus nunciis affertur Americum aduentare, castrametatúmque inde
decem millibus passuum apparare sese, ut cum ornatissimo comitatu in colloquium deue
niret, habebat enim secum multas equitum turmas militariter instructas. Nam Hungari
ciuitatum antistites, ex sacris redditibus ualde opulenti, uetere instituto alere equites,
ductaréque eos in aciem aduersus Turcas solebant, quum ualdè decorum putarent reli-
gionis causam à sacratis maximè ducibus defendi. Sed tum præcipuè finitimi quique prò
ceres liberaliter adornati ad Americum concurrerant, ut antistiti summæ dignitatis,
& præfecto, cuius imperio parerent, officii causa frequentes adessent, adeo ut is comita
tus iusti prope exercitus speciem præberet. Ea res Gritto ingenium uehementer commo
E uit, quasi apertis in campis, ueluti cum hoste, spectantibus copiis esset colloquendum.
Enata enim erat inuidia lethale malũ, dira alieni honoris obtrectatione, quum hic singu-
lari & planè Turcico fastu parem pati nollet, & ille contumaci libertate, nobilique pro-
posito superiorem in prouincia sua minimè passurus esse uideretur. Quum è conuiuio di
scedens Grittus concepta ira fremeret, & his non obscurè minaretur, qui imperiis suis
minimè paruissent, tegumentum capiti detraxit, quod erat Turcarum more oblongum
ex pretiosis Scythicarum Sibellinarum pellibus, manibúsque dilatans, hoc, inquit, duo ca
pita non capit, necesse ergo est ut uni tantum coaptetur, idque rursus capiti imposuit.
Eum sermonem Ianus Docia ad uindictæ suæ occasionem excipiens, rectè, inquit, assi-
milas Gritte, nam & hæc quoque prouincia duos ex æquo præfectos & dominos capere
non potest, nec tu herclè iure tuo potestatis ac imperii unquam potiere, nisi hodie, exper-

dito uirilíque decreto,& tuam & Solymani causam defendis. Americum profectò, illam A inquam immani superbia belluam nõ nosti, cuius ego feritatem ac insolentiam si iusseris celerrimè frangam. Solymanum enim odit, nec regi paret, & nomen tuum cõtemnit, ut pote qui non obscurè ad regnum aspiret, & decere ait, ut Transyluaniæ præfectus in regium nomen adoptetur. Quoniam in his terris Decebalus Dacus aliquando regnauerit, quem Romanæ uires, & Traiani uirtus ægrè subegerint. Puta hoc homine neminem inflatius & arrogantius de se prædicare, neminem astutius & simulantius amicitias colere. Dona quidem afferet ad beneuolentiæ speciem, atque etiam dextram perfidia potiusquàm fide præstantem iunget, ut quum prætergressus fueris, edictis ac imperiis tuis illudat. Dignitati profectò, fœlicitatíque tuæ hostiliter inuidet, quòd in Pannonia belli & pacis leges sis daturus, & quum regnum præclarè affectet, te unum maximè timendum ar B bitratur, ne eius consilia perturbes, authoritatem frangas, & denique temeritatẽ atque audaciam castiges. Non ferendus hercle tibi est hic æmulus & contemptor, atque etiam iure optimo tollendus, ut nominis tui dignitatem in limine operum tuorũ, petendæque gloriæ aditu tueare. Nihil enim obtrectatore socio & occulto hoste periculosius, quem præsertim in tergo sis habiturus. Nam quum ex occasione animi libidinem nudauerit, insidiosiùs demum atque letaliùs nocebit. At Grittus ubi hæc ad animum admisit, iam planè turbidior factus, maturandum, utendúmque imperii uiribus censet, Dociam collaudat, gratiámque egregii studii erga se breui relaturum pollicetur, si aliquo insigni facinore edito, Americi superbia contundatur. Ferunt Grittum nihil omnino durius statuisse, quàm ut Americum quoquomodo comprehenderet, ut demum Turcico more cathenis C uinctus, sub custodia Bizantium mitteretur: prouinciam autem regendam traderet Hieronymo Lascho Polono, qui maximarum legationum honoribus functus, Byzantii, & in Gallia egregiam fidelémque operã Ioanni regi præstiterat, in eam spem tot aditis asperrimorum itinerũ periculis, ut sicuti sibi promissum ferebat, Transyluaniæ præficeretur. Sed Ioannes quum se pro Hungaro Polonum hominem peregrinum, nec Hungaricè satis loquentem, nisi periculosè uel incõmodè ferocissimis gentibus præficere posse iudicaret, necessitate quadam Americum prætulit, adeo ut Laschus, qui ingenio multarum rerũ usu, & exquisitis literis instructo, prælatos spiritus gerebat, in ea repulsa nullam uel honestorum uerborum excusationem reciperet, & se deceptum & elusum ab rege grauissimè quereretur. Manebat tamen in officio, & quorũdam oppidorum quæ rex dono dederat, D in Sarmatiæ finibus possessione potiebatur, sed non obscurè alienatus interea sese Gritto in familiaritatem clientelámque dederat, ut Solymani auspiciis alteram Fortunam experiretur, & regi iterum minus familiariter industriam suam, & uirtutis dignitatẽ ostentaret. Cæterum Dociæ separatim ab Vrbano Batiano, iussu Gritti ualidissima Turcarum ala, & in primis Hungarorum turmæ traduntur. Is noctu à Braxonio maximè occultus discedit, & ad castra Americi repentinus aduolat. Quum paulo antè per Hungaros speculatores didicisset, eum patentibus in campis uitandi æstus causa, iuxta pagum tentoria collocasse, & ut in nullo metu, sine uigile, & sine custodia militari, cum pueris & familiaribus in tabernaculo pernoctare, comitatum uero eius undiq. diuersos in pagos esse dispartitũ, ita ut tot equites non facilè coire possent, quũ etiam edicto in crastinum diem profectioni sese compararent. Ita Americus ignarus suæ sortis, quum inimicos contemneret potius quàm timeret, à Docianis satellitibus opprimitur. Iacenti & uix dum à cubiculariis ex E perrecto, quum latè inuadentium equitum fremitus & clamor audiretur, ipse Docia caput detruncat, castra omnibus in locis trepidatione luctu & fuga complentur, Turcæ equos ornamentáque diripiunt, excitantur proximiores, cunctíque demum Turcis agnitis, inermes discinctíque in multa rerum omnium conturbatione profugiunt. At Docia tanto patrato facinore Braxouium reuersus, Americi caput ab auricula manu suspensum Gritto spectandum defert. Aderat Laschus eius consilii & cædis prorsus ignarus, qui quũ in re atroci & subita, ut sæpe fit, omnem simultatis memoriam naturalis misericordia superaret, & ob id indigna inimici morte minimè lætaretur, conuersus ad eum Grittus, an tu, inquit, Lasche non agnoscis hoc derasum caput, magni quidem uiri est, sed ambitiosi,
contumacis

A contumacis,& maximè ſuperbi. Ad id Laſchus. qui contracto & triſti uultu inhorrue-
rat, tale mihi,reſpondit, non eſt uiſum, quum ſuis in humeris conſpiceretur; ueluti qui
planè id crudele factum non probaret. Tum uerò omnis in Gritto uerborum ac ani-
mi ſæuitia refrixit, adeo ut non ſine quodam pudore iam pœnitere uideretur, ſtatimque
ſubiungeret, Americum quidem iure cæſum eſſe,ſed eum capi potius quàm interfici cu-
piuiſſe. Nec mora plerique Hungari Turcæque diſcedunt ad occupandos Americi the
ſauros,qui in remoto inde oppido ſeruabantur. Cæterum ubi de eius cæde fama percre-
buit,propinqui prouincialéſque ferme omnes incredibili dolore concepto aduerſus Grit
tum coniurant, uindicandam armis ſacroſancti atque optimi antiſtitis mortem decer-
nunt, ipſique publico decreto Siculi,& Saxones per Colonias Tranſyluaniæ antiquitus in
B ſerti, & Podolii Semiſarmatæ ad ferendam opem euocantur. Nunquam ullæ gentes pro
ſalute ſua & publica dignitate ad propulſandam iniuriam,uel intentiore ſtudio, uel gra-
uiore impetu,uel maiore celeritate ad arma concurrerunt. Paucis enim diebus ſupra qua
draginta milia peditum & equitum coiuere, adducente Gothardo Saxonicæ ſtirpis, in ea
prouincia claro,Stephanóque præcipuè Mailato duce electo,qui unus maximè Americũ
percolebat,& in luctu publico princeps,nefariæ crudelitatis authores latronum more
perſequendos puniendóſque cenſuerat. Porrò Grittus,quum tantus iratæ multitudinis
tumultus cum ingenti armorum ſtrepitu,uel ex remotis regionibus fama atque auribus
ſentiretur,incertus quid faceret,ad oppidum Meges expeditis itineribus ſe recepit. Oppi-
dani quum Turcas ab edito conſpexiſſent, nullo modo adduci poterant,ut portas aperi
C rent,tamen Dociæ & Batiani cohortationibus id impetratum eſt, ut in inferiorem oppi-
di partem copiæ omnes reciperentur, ipſi uero in æditiora ſeſe réſque ſuas ſubducerent.
In colle enim erat templum cum ſacrariis ædificiis peramplum & excelſum, quod arcis
ſpeciem ſpectantibus præbebat. Gritto id erat conſilium,ut refecto muro adiectiſque no-
uis munitionibus,& comparato commeatu tantiſper ſe teneret, donec auxilia conueni-
rent,quibus incondita hoſtium multitudo,acri & repentina eruptione pelleretur, atque
inde ipſe uel amiſsis impedimentis ſuperato Tiſſa amne,qui olim Tybiſcus fuit,in Pan-
noniam euaderet. Erat ferè undique cinctus,hinc Danubio & Tybiſco magnis flumini-
bus,inde Hercynia ſylua,quæ non facilè penetrari poterat,ita ut nullum niſi redeundo
ad Moldaniam effugium patere uideretur:ſed eum receptum uti fugæ perſimilem, nequa
D quam pro dignitate ſui nominis eſſe ſtatuebat,quando mori præſtaret quàm indecoro de
formíque reditu demandatum legationis munus deſerere, conuerterèque id iter ignobili
metu,quod tanta hominum opinione ſuſcepiſſet. Itaque dum impigrè ad munitiones ma
teriam cõportari iubet, aggerem extruit, ad laborem ſuos adhortatur, nunciósque ſimul
plures & tabellarios ad impetrandam opem, in amicas regiones dimittit, ſuperueniunt
hoſtes terribili clamore edito, munitiones adoriuntur, temeritate tamen ac audacia po-
tius quàm ordine,& bellica ratione. Propterea non terretur Grittus,per ſagittarios Tur
cas, ſclopettarióſq. maximè Ianizeros rem gerit, multos uulnerat & interficit, ita hoſtes,
qui ſine apparatu tormentorum acceſſerant, ad murum ſagittis confixi, & glandibus tra-
iecti repelluntur. Eo accepto detrimento Mailatus belli rationem commutat, obſidio-
nem inſtituit. Docet ſi leuiter tantum laceſſant, breui hoſtes ſine ullo ipſorum uulnere in
E poteſtatem cogente fame deuenturos. Ita diſtributis per interualla copiis, latè oppidũ
corona præcingitur. Interim in tanta auxiliorum expectatione uerſantem Grittum,ac
omnia obſidionis incommoda forti animo ſuſtinentem, inuaſit morbus, eò grauior quo-
niam nihil omino de auxiliis afferebatur. Nam Ioannes qui æmuli incommodo atque pe
riculo non obſcurè lætabatur, quum tot gentibus æquiſsimo iure ad arma conſternatis,
niſi ſumma cum inuidia & periculo obſiſtere poſſe iudicaret, alam tantum equitum ab
æſtiuis euocarat, quæ lentis itineribus in Tranſyluaniam mitteretur. Balibeius etiam &
Halis, Bergradi Samandriæque præfecti, malignitate ſimul & ignauia, neque prouincia
excedere,neque Danubium tranſire iniuſſu Bellerbei magiſtri equitum ſibi licere per-
ſcribebant. Ipſe quoque Laſchus, ex ſocio alieni periculi ſpectator factus, quum paulo
antè diſceſsiſſet,ut equites cogere adducerèque maturaret, ſtudium ſuum extenuata fide

remiserat, & Megesani qui aliquandiu pacati constiterant, & perseuerantia suorum obsidentium, & Turcarum incomodis inuitati ex superiore loco præliabantur, & iam alimenta defecerant. His tantis circumuentus malis Grittus per Hungaros dabat operam profusè largiendo, ut Trásyluanis magno auri pondere distributo, in Pannoniam abire permitteretur, sed omnem auaritiam tn efferatis dolore animis uindictæ libido superabat. Egit demum separatim cum Moldauo, ad quem hospitalis amicitiæ iure supplicitier opem implorans gemmas & uniones dono miserat, ut loci custodiam a suis laxari iuberet, & se cum liberis ex composito erumpentem, in pacatum abduceret. Paulo antè etiam à Batiano erat desertus, qui in eo metu è castris hostium significantibus & eripientibus quibusdam ueteribus amicis fuga sibi consuluerat. Itaque dubia spe, & urgente fatali necessitate, ad condictam horam ab ea porta, quæ ad Moldauos ducebat, erupit, dextra Solymani diplomata prætendens, sed barbarorum fraude nequaquàm inuentis Moldauis, in Franciscum Scendenum incidit Americi propinquum, & Mailati maximè familiarem. Hic primus omnium contumelioso ululatu, tegumentum illud capitis è Sibellina pelle pretiosum rapaci manu insolenter inuasit, eúmque morbo inualidum & nihil resistentem immissis equitibus comprehendit. Tum uero à Transyluanis horribili clamore sublato, eius comites copiæque, & Turcæ præsertim cæduntur, atque ita undique uertuntur in fugam, ut cuncti ferè in eo tumultu admodum cruento, quum indagine ingentium copiarum clauderentur, interfecti captique sint. Seruauere tamen Turcas quantum licuit Moldaui; sed eos demum infesta latronibus itinera equis & armis exutos exceperunt. At Grittus quum antè prætorium armatorum corona circunseptus interrogaretur cur Americum iussisset interfici, nihil se tale unquàm imperasse constanti animo, & graui fronte testatus est. Cóclamantibus uerò cunctis ut ea hostia Americi manibus mactaretur, Mailatus eum Francisco ad supplicium tradidit; atque ita caput ei ingenti machera detruncatum est, in eius cruore proceres, & propinqui penulas militares, solenni cerimonia, more gentis intinxerunt, ut diu secum exactæ uindictæ memoriam deferrent. Sed Ianus Docia maiore ira, & grauiore supplicio affectus discerptúsque est. Gritti liberos nemo nostrorum hominum amplius uidit, sed non desunt qui eos adhuc uiuere apud Moldauum dicant, ueluti grandi pecunia ab auo principe redimendos. Quum Gritti truncus à carnifice nudaretur, loculus in femorali cum gemmis immensi pretii repertus est, adeo ut ea omnis præda aureorum nummûm quadraginta miriadas superasse dicatur ab his, qui domesticum Gritti apparatum in rationes uera æstimatione contulerunt. Nec multo pòst & ipse Laschus à rege Budam euocatus, non mediocre uitæ periculum adiit, quum tn quæstione sub tormentis Gritti consilia explicare cogeretur. Sed is demum, deprecante pro eius salute Sigismundo Sarmatiæ rege, custodia eductus, e regia aula in Poloniam profugit.

ᴬPAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXIII.

ADEM AESTATE Solimanus Turcarum imperator,effusis ultra Euphratem ingentibus copiis,aduersus Tammasum,magni Hismaelis filium,bellum suscepit,ualidáque simul instructa classe inuasit Africam,occupandæ Siciliæ atque Italiæ maximè opportunam.
B Conceperat enim ingenti spiritu totius orbis imperium,facilè Alexandri magni potentiam æquaturus,uti ab Europa metu liber,atq. omni solutus cura,postquam in eo diro insanóque Christianorum regum dissidio,consilia nostra neqnaquam recta & illustri ratione ad pietatis gloriam,& publicæ salutis nomen,sed impio quodam liuore ad intestinam perniciem uertebãtur. Franciscus enim eo animo pacem ferebat,quo bellum gesserat,indomito,contumaci,& planè inuicto,haud dubiè ad repetendam Italiam iterum uiuidæ uirtutis,& totius Galliæ uirium periculum facturus,si Carolo Cæsari distrahendis eius opibus,alicundè grauis hostis incumberet. Idem quoque Britannus spectabat,quum iam pridem Cæsaris cognatione atque amicitia,uxoris repudio,fœdissimè uiolata,à Romani
C Pontificis authoritate discessisset. Ioannes item in Pannonia Turcarum præsidio tutus erat aduersus Ferdinandum,in eo Germaniæ motu ægrè Lantgrauiana arma sustinente, & rex Polonus cum Moscouitis & Tartaris bello continenter occupatus, his,quæ sibi cũ Solymano manebant,induciis fruebatur. Tuebantur & Veneti ueterem pacem,adeo ut Solymani amicitiam religiosè admodum colere uiderentur. Neque in ipso Clemente Pontifice tantum inerat præclaræ authoritatis,ut eum restinguere odia,& dissidentes cõponere facilè posse sperandum foret,nam Massiliæ apud Franciscum nudatis ægri animi sensibus,commemorando & deflendo communes miserias,ita cogitationes suas protulerat, ut uindicandis iniuriis occultè consilia à quiete penitus aliena cũ rege miscuisse crederetur. Cæterum Persici belli causas ab ipsis usque auorum odiis repetitas,& euentus
D mutuis cladibus memorabiles, suo loco narrabimus. Inuadendæ uero Africæ author & concitator extitit Hariadenus Mithyleneus,uetere Horucii fratris cognomento Barbarussa à nostris appellatus:is in Numidia proxima Mauritaniæ Algerii regnum à fratre antea partum adeò frequentibus uictoriis amplum clarúmque reddiderat, ut nostri æquè ac finitimi Pœnorum reguli,& uagi Numidæ,eius opes atque audaciam magnopere timerent,& Solymanus ad fortissimi uiri famam iam publica uirtutis commendatione illustrem,frequenter excitaretur. Non alienum erit ab instituto opere breuiter recensere, quibus artibus Mithylenei fratres,ab una tantum prædatoria bireme ad regium fastigiũ irrepserint,ut hinc quoq.in hac rerum humanarum uarietate colludentis Fortunæ ostenta posteri mirentur. Igitur patre Græco,atq. eo Mahometis sacra secuto, in insula Lesbo geniti,quum inopiam domi ferre non possent,arrepta bireme spes suas omnes mari com
E miserunt,sese Camali archipiratæ in disciplinam tradentes. Sub hoc Camale Horucius,qui uti natu maior ad se ducis nomen trahebat,cum Hariadeno,multa præda, multisque seruis atque nauigiis adauctus, ac demum ascitis in societatem minoribus piratis prædabundus in Mauritaniam peruenit. Eo tempore Algerii regulus cum fratre armis de imperio contendebat; hic quum Numidas equites,qui hodie Arabes appellantur,pretio sibi in auxilium asciuisset; alter opportuno nouæ gentis aduentu magnopere lætatus, pecunia cum Horucio transegit, ut se defendendum susciperet,paucísque diebus Horucius cũ ualida manu sclopettariorum,quibus præcipuè Numidæ terrentur,eo impetu gessit atque confecit bellum,ut Turcarum nomen cum Numidis,tum Mauris omnibus terribile esset. His rebus gestis,uti erat ingenio ualidus,uiribus pollens,& regni maximè cupidus, quum eo bello comperisset Mauros per se inermes,ignarósque militiæ,ac ingenio mobi-

les, nullâque inter se stabili cōcordia mixos, facilè per partes opprimi & subigi posse: Numidas uero uagos, & inter se dissidentes, uel in amicitiam trahi, uel si abnuant nullo pro pè negotio sustineri, improuisò fidem abrupit, repentéq. hostis factus, quos cœptis suis aduersari posse putarat facilè sustulit, breuique post sæuitiam liberalitatem exercendo Algerii regno potitus est. Nec multo pòst finitimum quoque regulum Circello imperantem ui dolisque aggressus expulit. distat Circellum, antiquis Carcenna colonia uocatum, ab Algerio, quod Iulia Cæsarea fuisse dicitur, ad occasum sexaginta passuum milibus, antiqua ad portum mole, & operoso aquæ ductu, multisque Romanæ magnificentiæ uestigiis adhuc insignis. Inde & ab Algerio mare undiq. infestum reddebat, & in mediterraneis cum expeditis cohortibus euagabatur, ita militiæ munera cū fratre alterna sorte partitus, ut nihil terra mariue pacatum relinqueretur. Ab eo rerū successu, ut regni fines aliquanto latius proferrentur, Bugeam magno apparatu inuasit, Hispanis, qui in præsidio erant, ad summas rerum difficultates redactis; nec prius abstitit tam forti incœpto, quàm ei dextra manus tormenti ictu abrepta est; inde ferream sibi fecit, qua ad cubitum religata multis in prœliis postea fœliciter est usus. Nam Algerii non contemnendum Hispanorum exercitum Didaco Vera duce circumuentum fusúmque deleuit, & aliquanto pòst Vgonem Moncatam, qui ueteranos Hispanos ab Italia transportarat, egressum in litus, iniquo nostris loco cōmissa pugna, compulit in naues, subortáque tempestate copias fere omnes luctuoso naufragio fluctibus erectas crudelissimè trucidauit, aut ad remum trierarchis distribuit. Ad extremum immodicæ spei plenus, & rerum prouentu factus audacior, quum Tremisenii regem, amicum sociúmque à Carolo appellatum, regno expulisset, imminerétque Orano, Portuique magno, quæ Hispanorum præsidiis tenebantur, Punica simul & Christiana arma aduersum se concitauit, eo bello, uti suo loco memorauimus, superatum, & fuga in solitudines euadentem Hispani, Maurique equites consecuti cum paucis ex familiaribus interfecerunt. Horucii caput in Hispaniam transmissum circumlatúmque in in lancea, populis præsertímque maritimis insignem attulit lætitiam, quòd sublato prædonum rege diu exoptata securitas litoribus reddita uideretur. Sed Hariadenus neque spiritu, neque bellica laude Horucio inferior, acclamantibus militibus imperium suscepit. Is non modo regni, sed uirtutis & deniq. artium cogitationúmque omnium, quæ in fratre eximiæ fuerant, hæres factus, adoptatúsque etiam in fratris cognomen, ad imperium totius Africæ aspirare cœpit; ratus ea, quæ parta essent, animo suo minora angustioráque. Itaque arma proferre, Mauris & Numidis terrori esse, modo cum his pace ac induciis uti, modo bellum gerere, porrò aucta classe Hispaniæ, Sardiniæ, ac Balearium oram prædari, asciscere sibi nouos piratas, clarus æquè ac formidolosus finitimis esse. Hæc audentem & molientem nusquam Fortuna destituit. Nam Hametem Numidam, magni agminis ducem, sibi infestum, per insidias interfecerat, & ad Cocum oppidum Benchiades inter regulos Numidas longè clarissimus, multis prœliis superatus, in solitudines abscesserat, Amidámque in finibus Tremissenii regni, adeo frequentibus detrimentis attriuerat, ut sedes mutare, ac in interiora profugere cogeretur. Mari quoque ea Fortuna res gessit, ut Vgo Moncata supra Sardiniam nocturno prælio uictus grauiterq. uulneratus, amissis aliquot triremibus, uix effugerit, & Portundus Hispanicæ classis præfectus, amissa fœdè classe, cum filio impigro iuuene fuerit interfectus. His captis triremibus, quum aliquot etiam, cum Siculæ, Neapolitanæque, tum Venetæ rostratæ, uariis interceptæ casibus, accessissent, maximè ualidus atque terribilis esse cœpit, auxitque sibi uirium atque animi famam, ipso Andrea Auria ad Circellum repulso; quum ille oppido tam fortiter expugnato, quam fœdè amisso, ad quingentos milites disciplinæ oblitos, nec Turcarum eruptionem sustinentes amisisset, duæque tum onerariæ Ligusticæ, dum ad Circellum cursum haberent, onustæ armis, milite, commeatu, supra Populoniam, quod ingentem Genuæ luctum peperit, expugnatæ atque demersæ. Postremò arcem scopulo impositam, Algerio urbi imminentem, defensámque per aliquot annos ab Hispanis, summa ui adortus cœpit atque deleuit, ruinis profundo mersis, & iacta mole, ut percommodus regiæ urbi portus adderetur. Quum hac rerum gestarum fama floreret, Solimanus è Pannonia

A Pannonia reuersus ad eum legatos misit, qui euocarent, summósque honores & maris præfecturam Bizantium uenienti pollicerentur: non sustinebat enim animo Solymanus ignominiam in Peloponneso acceptam, quum præfectus classis Himerales adeo fœdè profugiens, Coronem, & Patras, castellaque item Naupactei sinus Auriane classi expugnanda reliquisset. Ipsi quoque purpurati Bassæ, & eorum princeps Habraymus, in consilio & ualida classe, & perito strenuóque duce opus esse disserebant, non modo ad recipiendam Coronem, quæ tum terra marique segnius obsidebatur, sed etiam ad tuendam ueterem existimationem; quando Baiazetes ad Methonem uictor, nauali apparatu Christianorum ferè omnium classes anteisset, & tum fama erat Auriam, qui obsessis opem ferret, cum amplissima classe in Græciam è Sicilia
B traiecturum. Et certè unus ipse Hariadenus inter omnes eminebat, quem ætate, & maritimarum rerum usu, uigoréque animi, & parti propagatíque regni gloria, Auriæ parem dicerent; censerentque unum omnino eum Christianis classibus opponendum. Ita Sinas unus ex intimis ianitoribus ad eum legatus mittitur, aduehitúrque cum celeri trireme Mangalis pirata Rhodi præfectus. Is ubi in Mauritaniam peruenit, ab Hariadeno summo cum honore susceptus est: audita legatione Hariadenus incredibili lætitia afficitur, inde haud inani spe concepta potiundæ totius Africæ, si colloquendi cum Solymano potestas fieret, ut quinam in Africa rerum status, & quantæ Christianorum classes, quiue animi & dissensiones eorum essent, apposite atque ordine doceretur. Itaque Agim uirum fortem, & Ramadam Celebim patruelem suum Algerio præficit, his
C Asanem filium duodeuiginti annos natum commendat, classéque circiter quadraginta triremium biremiúmque instructa proficiscitur; circa uerò Tyrrheni maris oram adeptus aliquot Ligusticas naues, quæ ad coëmendum frumentum in Siciliam cursum habebant, difficili & maximè cruento prælio eas expugnat & incendit, qua in pugna De lisusum piratam opulentum ipsius Hariadeni dolo interfectum ferunt, ut eius triremi de Venetis capta, quæ erat eximiæ celeritatis, itémque seruis atque pecunia potiretur. Inde conuersus ad Iluam insulam, Rium in ea oppidum nocturno prælio capit, atque omnibus Riensibus in seruitutem abductis, ingenti onustus præda Byzantium peruenit. Deductus est à principibus aulæ ad Solymanum, ab eóque lætissimo uultu est susceptus, uel ob id quòd dono dabat, quos insigni cultu produxerat, aliquot pueros decora fa-
D cie, itémque lectissimas uirgines, eunuchósque, & Lybicas feras leones & pardos. Porrò reliquis diebus quum de gerendo bello, & de tota ratione Punicarum Christianarúmque rerum dissereret, aliquanto quam solebat rarius, & difficilius admittebatur. Suborta enim erat inuidia crescentis dignitatis semper comes, ita ut plerique dicerent non esse Othomanici moris homines è piratarum ordine latrociniis infames, regiæ classi præficere; non defuisse unquam, nec defuturos ex principis aula, qui uirtute magnitudinéque animi, & denique optimis artibus ualerent, & ad proferendum Turcicum nomen terra marique fortiter atque fœliciter operam præstarent: occupasse illum in Africa contra fas & æquum, hoc est dolis ac insidiis, aliena regna, impiisque armis semper esse persecutum regulos, & gentes quæ Mahometem colerent, nullos profectò ei certos deos esse, nullam fidem, ut pote qui uanissimo, atque eo quidem paternæ religionis
E desertore, patre Græco genitus, ab ineunte ætate prædo immanis, & publicus humani generis hostis extiterit. Quum hæc efferrentur Hariadenus facilè intellexit quam importunè abesset Habraimus, cuius amicitiam exquisitis officiis, annuisque muneribus colere erat solitus. Is eo tempore ad Persicum bellum profectus in Comagena ad Alepum hyemabat, Euphratem ad prima ueris signa traiecturus. Solymanus tamen per Aiacem, & Cassimum Bassas respondit, eius suscipiendi negotii summam ad Habraimi iudicium deferendam uideri, quòd eius præcipuè hortatu suasúque è Mauritania esset euocatus. Proinde si quid impetratum uellet, ad eum in Syriam proficisceretur, ut ex eius authoritate atque sententia quæ in rem forent decerni, atque apparari possent. Eo modo in Syriam reiectus, quanquam non obscuro repulsæ nomine existimationis suæ iacturam facere uideretur, id tamen dissimulanter tulit, atque eo terrestri itinere

omnino peruolandum esse iudicauit. uir enim noui belli nouique imperii maximè auidus, A neque ætati neque labori parcendum putabat, quominus Amani montis iuga, uel tum obsessa niuibus, transiret. Erat tum Alepi Habraimus; is singulari cum honore susceptum, & in colloquiis de genere atque ordine gerendi belli occupandáque Africa disserentem, ita admiratus est, ut neminem eo peritius atque fœlicius, mari gesturum bellum arbitraretur, Solymanóque demum rescriberet, in Hariadeno ingenium uigere omni bellicæ uirtutis laude cumulatum. Propterea ipsum rectè facturum, si in grauissimis consiliis ei uiro fidem adhibeat, honoris causa inter Bassas annumeret, atque ei uniuersæ classis imperium tradat. Eo modo Hariadenus Habraimi mirifica uoluntate Solymano commendatus Byzantium redit, suscipitúrque propensissimis animis: nam tanta erat authoritas & gratia uel absentis Habraimi, ut omnium planè uoluntates sermonésque adulatione uel metu ad nutus eius tanquam ad summa imperia uerterentur. Aduexerat secum B Algerio Hariadenus Roscettem Pœnum, Muleassis, qui Tuneti imperabat, regis fratrē, pulsum domo aliquot antè annis, & ex calamitate ad se profugum, uti mox dicemus: hunc facilè persuaserat, ut una Byzantium ueniret, fore enim ut se authore ducéque a Solymano in paternum regnum reduceretur. Itaque hoc Roscette in occasionem Africani belli purpuratis ostentato, multísque de suscipiendo bello disputationibus habitis, ad Solymanum introductus in hanc sententiam uerba fecit. Quod Othomannis Cæsaribus ad supplicandum ingredientibus templum præclara uoce precari sacerdos solet, id unum & ego tibi precor, Solymane, scilicet ut memineris progenitores tuos hoc tibi imperiū, quo nemini maius atque opulentius dii dederunt, iustitia & pietate peperisse, hac enim C uia euntes nusquam fefellit Fortuna, & tu hactenus ita institisti uestigiis, ut facile supra eorum nomen & gloriam sis prouectus, quum inter tuos iustitiam coleres, & quod ueræ pietatis est munus, aduersus religionis nostræ hostes bella continenter gerenda, æternæ spe laudis incensus arbitrareris. Itaque captum est Taurunum, expugnata Rhodos, trucidatus in acie rex Hungarus, bis euastata incensáq. Germania, adeo ut Carolus, quem tibi Christiani imperio & uirtute parem uolūt, quum ingentibus nationum fere omnium auxiliis niteretur, armorum tuorum strepitu terrefactus pugnam detrectarit. Sed quoniam nulla imperia quantum uis ampla, aut ullæ uel perillustres uictoriæ, nec excelsi animi magnitudinem implent, nec gloriæ satietatē adferre possunt, id circo aduersus Parthos, Persasque uictricia signa præmisisti, ut eæ gentes, quæ à diuinis legibus impiè defecere, ex D piatæ ueluti sacris armis, & denique uictoriis tuis lustratæ, ad antiquos religionis ritus reuocentur. Sed sit hoc tibi uel incœpto, uel exitu maximè decorum atque magnificum, modo mihi liceat in armis atque periculis seni facto, ea commemorare quæ expediant, & denique ea quæ longo usu didici ad ampliorem augustiorémq. tui nominis gloriam aperire; neque a me hoc ambitiosius dici, fortasse interpretere, satis enim superque Fortuna rebus meis fauit, quæ me domi inopia pressum, & ancipiti cum spe eius flatibus uela dantem, ad multas uictorias amplásq. opes & denique ad regium nomen euexerit. Verum super hæc nihil mihi melius dare Dii potuerunt, quàm ut ad te uenirem, & de grauissimis rebus differendo in consilium adsciscerer. Nam id quo nihil in rebus humanis bellicísq. præsertim utilius atque præstantius dari potest, consilium fide & rerum experientia plenissimum dabo, & quanquam senes nihil ultra adferre posse uideantur, tamen in uegeto E corpore robustæ uires adhuc supersunt, ut fortem operam in omne maris terræq. discrimen æquè præstare ac polliceri queam. Huic autem uni curæ ab adolescentia dies noctésque inuigilaui, Horucii fratris uiri fortissimi consiliis ac sensibus inhærens, ut nostræ religionis terminos proferrem, Christianos terra maríque persequerer, & nihil maius optarem, quam ut tuæ classes copiæque studiis atque opibus meis adderentur, & deniq. dux, aut certè signifer, quando melioribus parere non piget, auspiciis tuis efficerer. Cuius uoti si me Dii compotem fecerint, breui tota Africa Hispani depellentur. Mauros ad Beticæ uetus imperium in Hispaniam traiecisse audies, Pœni & Numidæ tibi parebunt, & ut Sardiniam Corsicámque omittam, Sicilia nostra erit: ea occupata, Italiam fame enecabimus, & undique classibus aggrediemur, discordia principum laborantem, infirmam

disiunctis

A disiunctis uiribus,& quantum ad eius partem Siciliæ & Macedoniæ proximam attinet, qualibet conditione seruituram, modò Hispanorum iugum excutiat. Noli enim existimare eas opes, eimq. in Italia esse consensum quæ fuerunt, quum Hydrunte capta non Italis modò sed cæteris etiam populis maximũ terrorem intulit proauus Mahometes. Is enim successu eius belli, ad quod sustinendum uix uniuersi Christiani principes suffecerunt, haud dubiè urbe Roma potitus foret, ut occidentis ac orientis imperia secundum ius & æquum, uetere sua augusta in sede iungerentur. Sed ille ab humanis repente discessit in cœlum raptus, scilicet ut hoc tibi, sicuti fata syderáq. promittunt, consum matæ uirtutis opus relinqueret. Nec te hac iniecta spe summi inusitatique triumphi uel interpello uel demoror, quominus in orientem contendas, ueteres impiósque hostes, &
B ultima supplicia meritos armis persequare. classis enim mihi erit satis, qua tibi minimè est opus in mediterraneis regionibus bellum gerenti, ut dum tu Asiam subigis, ab alia parte ipsa Africa, quæ est tertia pars orbis, in potestatem redigatur. Antè omnia autem pellendus est Tuneto Muleasses, inexplebili auaritia, fœda impotentique libidine, immanique seuitia, diis atq. hominibus inuisus, qui duodeuiginti fratribus per insidias interfectis, aut quod ipsa morte acerbius uidetur, præusto oculo crudeliter occæcatis, ita regnat solus, ut neminem sibi uel consanguineum uel amicum reliquerit, nam animo tam ingrato quam perfido paternos etiam amicos, qui ipsum insigni studio ad regnum extulerunt, ut gratiæ merita celeriter exolueret, ad unum omnes iugulauit. cum hac bellua nobis res erit, quam cum nemo amet, facilè omnes oderunt, Numidæ quotidianis incur
C sionibus exagitant, quorũ iniurias ita sustinet, dedecore, ignauia, & metu infamis, ut eas ferre quam ulcisci malit: & hic semiuir Turcas uiros fortes in cathenis detinet, nec augustum nomen tuum, à quo humana diuináque iura undique petuntur, planè agnoscit, & quod minimè est ferendum, Hispanis ad Tripolim fauet, ut Agis & Moses strenui duces Turcæ Taiorea urbe depellantur. Hanc feram uti unguibus ac dentibus exarmatã, uel ob id facilè conficiemus, quoniam apud nos est Roscettes eius frater, Pœnorum omnium uotis ac precibus expetitus. huius persona uel in speciem nobis erit utendum, ut res, quum copias ad Tuneti portas ostentabimus, sine ullo omnino uulnere patrari possit. Tui demum erit arbitrũ statuere, quem punicis rebus præesse uelis, mihi certè satis imperii & gloriæ quæsitum erit, quum tibi debellatis hostibus è Perside redeunti
D maxima pars Africæ deuicta pacatáque tradetur. Ex itinere uero, quod priuati muneris nomine me polliceri iuuat, enixè dabo operam, ut suas quoque clades lugeãt Christiani, atque Auria si occurrat, suis maleficiis non diu exultet: hunc enim unum uti uerum propriúmque hostem, uel à cladium acceptarum memoria, uel æmulatione gloriæ persequendum mihi desumo, eo autem oppresso, tibi uni maria patebũt, & mihi crede, qui uictor mari euadet facilè etiam terrarum imperia tenebit. At Solymanus qui excellentum principum more, graui ante excepta ad animum transmittere, perpenderéque inde cuncta, ac ingenti demum iudicio consilia terminare erat solitus, collaudato Hariadeni studio, consilium dimisit. Nec multò pòst in sententiam Habraimi decretum est factum, ut Hariadenus tribus Bassis, qui est supremæ dignitatis honor, quartus adderetur, essétq. ei summum maris imperium, ita ut insulæ, portus, urbes, populique maritimi ei
E parerent, ius ei tisq. esset quos uellet, ubique uellet, remiges, nautas, milites conscribere, & in naues compellere. His promulgatis Solymanus postridiè idus Maias ei uexillum, sceptrum, gladiúmq. de manu tradit, monet ut promissis insigni facinore edito fidem præstet, eúmq. regia egressum Aiax & Cassimus Bassæ, ipséque prætorii præfectus celebri pompa prælatis noui honoris insignibus ad naualia deducunt, octiésque ei centena milia aureorum nummûm in bellicos sumptus ex ærario depromuntur, attribuunturq. ei ex ordine prætorianorum Iannizeri circiter octingenti, nec multos Byzantii moratur dies, classéque octoginta triremium atque aliquot biremium armis, uiris, & commeatu abundè instructa, Hellesponto egressus in Italiam cursum intendit, relicto cum duodecim triremibus Amurate trierarcho, qui Solymanum eiúsq. exercitum ad Persicum contendentem bellum ab Europa in Asiã transportaret, isq. demum omnibus transfue-

ctis, Hariadenum ad Methonem est consecutus. Quum improuiso aduentu Messanæ fretum transiret, Mamertiui ad arma conclamantes urbi portuique magnopere timuerunt, sed præteruectus Hipponiatem sinum in Brutiorum ora sancti Lucidii oppidum inuasit, id olim Tempsa dicebatur, impositum rupi, qua mare despectat, & muro haud temere munitum, sed is à terra subeuntium Turcarum impetus fuit, ut deiectis propugnatoribus diu defendi nequiuerit, eò maiore incolarum calamitate, quòd nemo fuga est elapsus, quum prætor in ea trepidatione auersam ab hostibus portam diligentius reconditis clauibus obserasset. Inde ingenti omnis generis rerum ac hominum potitus præda, ad Citrarium contendit, ubi classem ædificari à captiuis didicerat, id uti uacuum incolarum fuga statim est incensum, atque eodem igne septem triremes, imperfectis adhuc puppibus & foris, cōcrematæ: ubi uero à Capreis supra Neapolim uniuersa classis in conspectum est data, adeo terribili spectaculo totam eam oram conterruit, ut plerique affirmarent, si hostis expositis copiis ad mœnia repentè successisset, Neapolitanos in subito metu ægrè urbem fuisse defensuros. Eo cursu ad Prochitam prouectus oppidum cœpit, arcisque exiguæ custodibus sub fide se dedentibus libertatem reliquit, & quum in Caietæ portum noctu inueheretur, ita ad Speluncam superato promontorio cursum deflexit, ut occupandæ Caietæ occasionem parum nauiter prætermisisse crederetur; nam & præsidium urbi arcique exiguum erat, præsertim repentino nocturnóque in metu, & Caietana iuuentus assueta maritimis quæstibus, & in prædiis occupata ab urbe per eos dies aberat. Spelunca oppidum extremis Fundanis montibus adiacet, qua desinentes rupes, plagæ maris planiciem excipiunt, ex ruina quondam antri Tiberii Cæsaris insigni periculo in historiis Cornelii Taciti celebratum. Speluncani inexpectato appulsu tantæ classis territi uix tentata defensione animos desponderunt, ingressúsque hostis circiter mille & ducentos imbellis maximè sexus & ætatis cœpit. Refugerat in arcē Pelegrinus, qui inter Speluncanos diuitiis eminebat. Hūc Hariadenus monuit, ut sese dederet, nec uim experiretur, id si extemplò faceret, integra fide liberum futurum, si conaretur sese atque arcem tueri, breui stultæ pertinaciæ pœnas crudeli supplicio, atque incendio oppidi protinus daturum, nec ille metu exanguis diu cunctatur, quin spem uitæ uel in barbara fide, certi propè exitii periculo potiorem ducat, ita egresso in litus, & ad genua procumbenti concessa libertas, & quod fuit humanitatis, uxor, filius, & neptis inter lachrymas præ gaudio utrinque manantes restituti. Eadem quoque nocte ad duo milia Turcarum è classe per asperos uepribúsque impeditos colles ad urbem Fundos, decem inde milibus passuum, peruenerunt: uti creditur ducibus indigenis ex eorum numero, qui superioribus annis mari capti, tedio prædura seruitutis ad Mahometis sacra defecissent. Ea uero aduolantium & refringentium portam celeritas fuit, ut Iulia Gonzaga, Prosperi Columnæ quondam nurus, uix spatium sit nacta, quo feminuda iumento imponeretur, atque inde iam conspectis hostibus ad montes se proriperet. Ferunt Barbarussam, uti ipse postea minimè diffiteri est uisus, eam cum admirabilis formæ tum uirtutis fama florentem capere cupiuisse, ut Solymano dono daret. Cæterum Fundani cæduntur, atque omnes ferè capiuntur, facit & deditionem Stecatius prætor imbellis, qui cum turba mulierum in turrem confugerat, quum succensis iam foribus, & barbarorum clamore, & fœminarum eiulatu terreretur. Turre in potestatem redacta Turcæ ad spoliandum fanum conuersi sepulchris Columniorum procerum ornamenta detrahunt, uexillaque item militaria picta auro dilacerant, onustique præda ad classem reuertuntur. Alia quoque triremium manus Tarracinam diuertit, ibi quoque populo ad montes fuga elapso, in templa fæuitum, inualidique senes, & ægri aliquot in lectulis trucidati. Is terror à Priuernatibus properè Romam delatus, ita consternauit omnium animos, ut si hostis eo impetu ad Ostiam esset prouectus, tota ciuitas sese in Sabinum, Etruscúmque agrum effusura crederetur. nam neque Clemens tum grauissimo conflictatus morbo, consuli poterat, neque amplius omnino quàm centum uiginti spiculatorum Germanorum, & quadraginta septem leuis armaturæ equitum præsidio, quo tum principis atque prætorii

A torii custodia stetit, publica salus nitebatur, nec ullus erat cum peregrinis & inquilinis
Romanorum consensus, quum quisque priuatis potius quàm publicis rebus studerer.
Coiuere tamen in eo periculo Cardinales, & effractis ærarii repagulis ex authoritate sena
tus Hippolyto Medici Cardinali pecuniam deprompsere, ut tuendæ oræ maritimæ cu-
ram susciperet. is alacriter cohortes conscripsit, sed eas, uti in subitario delectu accide-
re solet, ex pessimo & incondito hominum genere, adeour per summam iniuriam
Priuernatibus ex innere cæsis atque direptis, oráque Pyrgensi, & Tarquiniensi fœde
uexata, nullo pudore in hostilem rabiem animos uertisse uiderentur. Porrò Barba
russa uetere consilio suo innixus, quum statim in Pontias aquandi causa diuertisset, in
Africam traiecit, tanta usus celeritate, ut prius eò peruenerit, quàm ab nostra ora di-
B scessisse crederetur: uoluit enim ea diuersa nauigatione fallere Muleassem, ut impara
tum opprimeret, & ipse antea famam simulanter ediderat euastandæ Italiæ, Liguriæ-
que præsertim, & Hispaniæ, uindicandis scilicet iniuriis, quas Auria Coroneis atque Pa
trensibus intulisset, ita ut non omnino inani coniectura, postquam Messanæ freto supe
rato Italiæ littora legere, & cuncta urere cœpisset, Liguriam, ac demum Hispaniam
inuasurus esse putaretur. Et Veneti quoque Muleassi & Pœnis aliqua ex parte timo-
rem minuebant, quum ualidam classem instruxissent, quinis decumis ex sacris redditi-
bus sacerdotum ordini, uel id ægreferente Pontifice, impositis, ut ex ea pecunia re-
migibus stipendia præberentur. Quid enim petente Africam Hariadeno, Venetis
opus esse tanta classe? præsertim quæ tanto sumptu & tanta cum inuidia pararetur? pro-
C fectò summæ prudentiæ homines, qui Turcarum consilia Byzantii diligenter explora
re & excipere essent soliti, pro certo cognouisse tot triremes aduersum Auriam compa-
rari, ut pares & duplicatæ clades Christianis redderentur. Ad hæc quoque Muleas-
ses per speculatores didicerat Roscettem fratrem, quem maximè metuebat, Byzantii
in libera custodia esse relictum, ueluti aliena tum ab Africæ rebus expeditione suscepta.
Neque enim ullis armis ualidiùs se peti atque innadi posse existimabat, quam produ-
cto regni æmulo, in quem ex conscientia scelerum suorum omnes propè Pœnorum or-
dines & Numidas inclinaturos appareret. Sed quoniam ad hunc locum est deuentum,
operæpretium erit paucis enarrare quæ de Muleassis imperio, moribúsque Pœno-
rum didicimus. nam multa digna cognitu, quæ diu solis mercatoribus comperta fue-
D re, nobis scribentibus, uictoria Cæsaris aperuit. Africam Romani euersa Carthagine
sublatísque regibus, propter agrorum ubertatem multis eò deductis coloniis excolen
dam atque illustrandam suscepere, tenuerúnque eam proconsulari imperio usque ad Van
dalorum aduentum, quos in contumeliam Romani nominis immani rabie sæuientes
Belisarius deuicit atque deleuit. Inde facta est prouincia Græcorum imperatorum, à
quibus in eam quotannis duces & præsides mittebantur. Postremo eam inualescente
Mahometis secta, Saraceni è Syria, Aegypto, Arabiáque inducti religionibus tanta
ui inuaserunt, ut pulsis Christianis, inuectáque & latè propagata superstitione in Hi-
spaniam usque uictores transcenderint; & cum Afri, Numidæ, Mauri, & denique
omnes Pœnorum gentes noua sacra facilè suscepissent, in Illiberi Bæticæ regia urbe,
quam Granatam nostri uocant, posita est Maurorum sedes, & Cordubæ gymnasium
E cum celebri bibliotheca constitutum, ubi Arabicarum literarum professores, iuuentu-
tem docendo, excipiendóque intermorientes apud Græcos optimarum scientiarum
atque artium disciplinas, cum insigni ingeniorum gloria floruerunt. Nihilosecius &
in his militare studium enituit, adeo ut quum diu cum Oretanis Celtiberis, & Carpen
tanis esset dimicatum, è Miramolino irrumpente penè omnis Hispania Punicis armis ces
serit. Sed post sexcentos demum annos, ætate nostra Ferdinandi regis uirtute ob-
sessa capráque Illiberi, omne Punicum nomen ab Hispania pulsum. Hac tempesta-
te in Africa opibus ac amplitudine imperii cæteris præstant Tunetani & Fessani reges,
sed Tunetanis ab longa imperii uetustate, eximiáque stirpis claritudine, authoritas ma-
ior & augustior, nam ab his sacra & iura omnia petebantur. supra Tuneta enim itine-
re trium dierum urbs est Caruenna, perantiqui templi religione, & sanctissimorum sa-

f ii

cerdotum collegio maximè uenerabilis, & ob id libera & immunis, in qua functi fa- A
to Maurorum & Numidarum proceres uel è longissimo terrarum tractu tumulantur.
Quoniam persuasum habent eorum animas, quorum ossa sacrosancto eo in loco sita sint,
uti puriùs expiatas, ad impetrandam cœlestis uitæ fœlicitatem illorum sacerdotum ac-
curatiore cerimonia superis efficacissimè commendari. Imperium Tunetanum octin
gentis ferè milibus passuum in ora ab occasu ad Orientem extendebatur. nam Bu-
gea, & Tripolis emporio & gymnasio claræ urbes, quas Nauarrus in diuersis regni fini-
bus bello cœpit, Tunetanæ ditionis erant, quum & ea introrsus ad Aethiopum hare-
nas usque pertineat. Porrò Fessani in Tingitana Mauritania impositi Salæ amni, qui
in Oceanum magnarum nauium capax euoluitur, bellico apparatu & militaribus co-
piis antecellunt. egregiè enim sustinent Lusitanos, cum quibus continenter bello exer- B
centur, adeo ut triginta equitum milia in aciem educant, paratissimísque animis ac ui-
ribus litora tueantur: reliquas regiones urbésque reguli quos Sceccos appellant, circa
oram præsertim possident. At in mediterraneis Numidæ uno nomine dicti Arabes
uagantur, cum Afris bella gerunt, uenalémque pacem habent. his mos est belli causas
excitare, alere controuersias, semper armis exerceri, pecuariæ, colendíque agri mi-
nisteria per seruos obire, præsertim Aethiopes; quum se omnium gentium nobilissi-
mos iactent, quòd impermixti sanguinis ab antiqua Pœnorum origine progeniem du-
cant. Diuisi in multa agmina à Nilo amne introrsus ad Atlanticum Oceanum exten-
duntur, & quum incertas sedes habeant, certis tamen pagorum finibus imperia præ-
scribunt. Hyeme longiùs à mari ad Aethiopum fines recedere solent, tepore soli & cle- C
mentia aeris inuitati. Aestate uerò ad uix dum maturas segetes reuertuntur, ut alie-
ni laboris fructum intercipiant. Nemo apud eos præter paucos sacerdotes literas ad-
discit. neque enim adeo accuratè, uti Mauri, sed simplici atque expedito cultu, reli-
gionibus student, his haud dubiè fide, integritate, uirtutéque animi, & denique bello
& pace meliores. Incredibile dictu est quàm tenui conuictu & uires & ualetudinem
tueantur. nam ficu sicca, dactylis, pulticula, atque acido lacte conuiuia finiunt, tum ne
ro epulantur, quum è uenatione falconúmque aucupiis, quibus maximè gaudent, præ
dam retulerint. Totius patrimonii eorum census est in equo pernici, quem feminu
di egentissimíque homines immenso parant pretio; nec mirum, quando uita & uigilia
eorum omnis, si bellum desit, in latrociniis uenationibúsque consistat. Vxores adeo D
humiliter uiris ancillantur, ut equos curent & insternant. Aestate pariter atque hye-
me equites pellicea talari tunica utuntur, quòd ea peregregiè sustineat uentos, & in
magnis feruoribus soles non admittat, capiti linteum intortis à mento spiris non in-
decens tegumentum, desilientes ab equis in clunes considunt, parcúntque pedibus,
ut uix exiguis spatiis obambulent. Plicatione uero assidua, contentionéque artuum,
itémque frictionibus calorem excitant. Hac exercitatione, procul à morborum cru-
ciatu, medicinæque periculo ad summam perueniunt senectam: adeo ut fatalem ho-
ram minimè præsentiant, & lethi euanescente potius quàm intercepto spiritu, inter col-
loquia liberorum leniter expirent. Ex hac gente fuit Lentigesia Muleassis mater, ui-
rilis animi mulier, Doracis reguli soror, cuius ingenio uirtutéque Muleasses adiutus
& impulsus regnum arripuit. Nam Mahometes qui multo luxu, & multa cum glo- E
ria triginta duobus annis regnauerat, quum sibi uitæ finem adesse cerneret, Maimo-
nem inter duos & uiginti filios natu maximum legitimo iure regni hæredem scriptu-
rus esse uidebatur, nisi Lentigesia corruptis pretio regiis satellitibus, maritum in su-
premis uitæ angustiis, fatigatum precibus, dolísque deceptum præuertisset, ut in fi-
lium regii nominis Fortuna transferretur. Itaque Maimo qui paulo antè, affectati
regni suspitione, ob præclaram bellicæ uirtutis indolem, à patre in carcerem fuerat
coniectus, eo expirante, dum è custodia ad imperium se proripere sperat, iussu Mu-
leassis interficitur. Roscettes natu secundus, qui extra arcem cum uxoribus habita-
bat, comprehendi non potuit; cæteri fratres grassante Muleasse in suum sanguinem
barbarico more, partim iugulantur, partim candenti ferro oculis admoto lumine pri
uantur.

A uantur. In his fuere Barcha, & Belethes atque Saëthis stata ætate, & in spem imperii una matrum nobilitate procreati, qui quum Tunetum in ipsa Cæsaris uictoria caperetur, ob eam calamitatem cum graui probro atque inuidia reducti regis, apud nostros homines Punicæ seuitiæ fidem fecerunt. Ex fuga quoque biduo pòst, Lasselles & Habramus, & cum his fratres quatuor uix dum puberes, in Bagrada amne tum forte hiemalibus aquis latè inflato trepidè uadum querentes, Solax Numidarum dux intercepit, acceptóque pretio, uir æquè uenalis & sæuus, Muleassi ad supplicium tradidit. Porrò cæteri omnium reliqui Roscetes & Abdemelech, dum supra Hadrumentum profugerent eodem penè casu, sed non iniqua sorte, in Morhabitum inciderunt, à quo, aduoluti pedibus, & salutem suam regiæq́ue stirpis sanguinem commendan-
B tes, ita seruati sunt, ut quum in Numida opulento generosi animi laus quereretur, sæuitiæ tamen arbitrium Muleassi uenditaret. accepta enim est traditionis merces, & interim illi uti deceptis custodibus, ad Bentiesem amicum suum, ulteriorem Numidarum ducem, opportunè emissi. Verum & apud hunc, proditores passim grandi pecunia subornante Muleasse, aliis atque aliis petiti insidiis ad Biscarim urbem maximè mediterraneam recessere: ibi Abdemelech tedio tam ancipitis Fortunæ omni spe regni prorsus abdicata, sacrato in otio religionibus se deuouit. Roscettes uerò apud Abdalam urbis principem, & mox socerum, adeo solicitè atque accuratè ab omnibus Muleassis dolis est custoditus, ut etiam ueneni metu, non alia temere in conuiuiu, quàm semesa ab se uxoreque esculenta genero præberentur. Eo modo Muleasses
C paterno potitus regno, quum nemini ex regia sobole parcendum esse statueret, aliquot etiam pueros fratrum filios enecauit, paternósque amicos Manisetem & Mesuarem in primis summæ authoritatis, quorum studio atque ope Maimonem præoccuparat, uariis cruciatibus diu tortos & laceratos interfecit; quod præclari beneficii gratiam exoluere nollet, atque eos idem aliquando contra se tanquam ingratum facilè molituros arbitraretur. Deseuiit & in aliquot nouercas, impellente Lentigesia, atque etiam concubinas patris nefaria crudelitate, quum ipse præposterus, & in mares procliuior in Mahometem patrem palam inueheretur, tanquam mulierosum ac effœminatum, qui exhausto ærario ingentes fecisset sumptus, ut ducentæ simul ad libidinem fœminæ regiis in hortis alerentur, è quibus tot suscepisset liberos, qui in imperio æmuli forent, ob ídque
D sibi in his occidendis pergraue & plenum inuidiæ negotium reliquisset, & fuere qui existimarent patrem in supremo morbo, quum ex subita animi defectione ad spem uitæ subleuaretur, medicata potione à parricida filio fuisse necatum. Nec multo pòst Dorax, qui fauente sorore delectus erat imperator, aduersus Meschinem regulum Numidam peculiari nomine bellum suscepit: ab eo enim aliqnot ante annis, uiuo Mahomete, cuius gratia plurimum ualebat, graues acceperat iniurias, & parte agri fuerat expulsus. Sed Meschines præpotenti hosti facilè cessit, uti imparatus & inualidus, scilicet ut coactis auxiliis ad propulsandam iniuriam dum hostis recederet opportunè reuerteretur. Ea contentio utrinque uario belli euentu sæpius agitata, ad extremum regem ipsum in id bellum traxit, è dignitate sua existimantem, cœpto semel bello non deesse, ac auunculi eiusdémque imperatoris sui partes egregiè tueri; affirmante Lentigesia id totum re-
E gio nomini ademptum uideri, quod Dorax segniter aut cunctanter adiutus amitteret. Itaque Muleasse in Doracis castra cum magno equitatu & Turcarum mercenariis peditibus profecto res eum habuit euentum, ut Meschines profligaretur, & rex ardentius ostentato erga auunculum studio suo iam planè maturas segetes incenderet. Ea iuusitatæ ac immanis iniuriæ acerbitas quum frangere Meschinis animum nequaquam posset, adeo uehementer permouit, ut eo adeunte, & tota penè Africa concitante singulos Numidarum duces, ingens & maximè periculosum Muleassi bellum sit conflatum, Roscettésque à Biscari in spem regni sit euocatus, non uno tantum sed proximo quoque regulo Numida, equites, arma, opes, insigni studio aduersus Muleassem conferente; quum quisq. nisi omnes in unum icto fœdere consentirent, Meschinis exemplo rebus suis timere cogeretur. Contulere cum Meschine consilia, copias, & opes, Vlethes Iacob, atque Morhabitus

clarissimi Numidarum duces, Roscettéque à Biscari educto, & regiis insignibus adornato, castra fecere non longè à Bechia urbe, quæ itinere unius diei à Tuneto distat. Ea aduentantium hostium fama Muleassem quanquam suopte ingenio pugnacem, sed tum solito timidiorem factum, & ex scelerum conscientia sibi diffidentem magnopere conterruit. uerum is nō minus astu quam sæuitia insignis adeo egregiè metum dissimulabat, ut compressis diligenti portarum custodia de Roscette rumoribus, festa hylaritate nuptias Amidæ filii celebraret, uniuersóque populo solemne epulum præberet, & singulis tribubus, præter id nouum munificentiæ genus, esculenta omnis generis congiarii nomine largiretur, Numidas uero propinquos, & Pœnorum optimates uariis artibus & donis sibi conciliaret. At ubi Roscettis aduētus diutius occultari non potuit, uexilla, arma, tormenta, ex arce proferre per Doracem, Numidas quos poterat mercede conducere, ex Afris equites & pedites cōscribere, obsecrare prædones Turcas ut accepto stipendio pro se militarent. erat enim ea tempestate ad Tunetum tantus piratarum cōcursus, quum ibi cūctis huiusmodi generis hominibus tutissimus esset receptus, ut ea urbs Turcarum colonia uideretur. Cum his antea Muleasses certo fœdere pepigerat, ut captiuorum prædæque omnis pars quinta in fiscum referretur, magno quidem suo quæstu, & Tunetanorū emolumento, adeo ut sibi nullum omnino ex tot urbibus uectigal atque portorium uel uberius uel certius esse censeretur; sed is prouentus, uti ab hostibus humani generis iniustè atque impiè quæsitus, nō multo pòst Tunetanis, uti mox dicetur, dignam sæua atque auarissima gente peperit calamitatem. Quum Roscettes appropinquaret, qui superato Bagrada amne in profluētis ripa, cum Vlethis filia epulante exercitu nuptias celebrarat, Dorax ante portam urbis, quæ ad Bardeos defert hortos, in acie constitit, Muleasse degeneri animo arcis mœnibus se tenente; cum eo erant Solax, & duo fratres reguli cognomine Benaones, cum septem ferè milibus equitum Numidarum, magnáque Afrorum peditum multitudo, & in quo ab uirtute, & disciplina, generéque armorū firmissimum erat præsidium Cardinus Turca, cum delecta cohorte sclopettariorum, & septem curulibus tormētis; his accesserat ala prætoriana Christianorum equitum, qui ex reliquiis ueterum expeditionum in Africa remanserant, & ob uirtutem in honore habiti uxores duxerant, & nihil intereunte sobole & disciplina, extra meridianam portam in oppidulo Rebatto, à quo ipsi Rebatini dicti, templa, & domos, & familias habebant; quum Tunetani reges uetere instituto salutem suam externis & Christianis tutiùs quàm Mahometanis & Pœnis committendam existimarent. Prouolauit ante alios Meschines, proprius Doracis hostis, cum quatuor milibus equitum, hunc Morhabitus cum ampliore agmine continenter est subsecutus, Vlethes ipse postremam ueluti subsidiariam progressis & pugnam ineuntibus cum Roscette aciem tenuit. Restitere aliquandiu regii, Dorace primos impetus fortiter sustinente, sed Morhabiti uim non tulere Benaones & Solax; quum undique perturbati, & cum multa cæde præcipites acti in fugam uerterentur: defuit spatium Caradino ad dirigenda tormenta. nam repentini hostes obliquo alarum flexu non in frontem, sed in transuersos incurrerant, tantúsque eo tumultu excitatus erat puluis, ut in incertum tormenta emitterentur, nec planè dignosci posset, utram in partem prælii Fortuna in eo maximè turbulento & confuso certamine uictoriam inclinaret. Constat ab ea pulueris nùbe occupandæ portæ, & ingrediendæ urbis facultatem Meschinianis fuisse ereptam, quum rarescente sensim desidentèque puluere, & patefacta regiorum strage, & fuga Rabatini primo equites, & demum Caradinus densata cohorte, sed amissis tormentis ad portam se recepissent, atque eam simul atque urbem conglobato præsidio seruauissent, Roscettes cruentiore quam pro more gentis potitus uictoria, sed urbe exclusus, quum nemo ex Tunetanis se commoueret, nullúsque omnino uel à timore, uel à seditione, uti futurum putarat, in urbe tumultus oriretur, ad proximam regionem quam Martiam uocant, deflexit, ea est circa magnæ Carthaginis ruinas omnium rerum copia & fertilitate, multísque puteis & fontibus abundans, & pulcherrimis uillis ac ædificiis frequens. Ibi circiter uiginti moratus dies, quum frustra expectando urbanos motus, nihil proficeret, uel populantibus cuncta Numidis in oculis Tunetanorum, ut grauiore tandem periculo damnóque,

A nóque, eorum animos aduerſus Muleaſſem concitaret, totum id oliuetum immani crudelitate ſuccendit, quod ſumma pariter amœnitate atque ubertate conueſtitis collibus à
ſumma arce Carthaginis ad Tuneti uſque mœnia protenditur. Ferunt nullum unquam
uel obſeſſæ, uel bellica clade afflictæ urbi, eo acerbius ac luctuoſius ſpectaculum extitiſſe:
exurebatur enim continenti incendio ſuburbanus ager, miſerias ſuas omni populo è muris magnis eiulatibus deplorante. Sed conturbatis ac incenſis indignitate tam immanis in
iuriæ ciuibus rex aderat, conſolando ac adhortando, ut eam calamitatem æquiſsimis ani
mis ferrent; ſe enim ea detrimenta ſingulis præſenti pecunia liberaliter exoluturum, & da
turum operam ut comparatis maioribus auxiliis, Meſchinis, atque Morhabiti, & Vlethis
prædia ad eorum prædam effuſa populatione uaſtarentur. Nec multo pòſt quum Tune-
B tani ſupra præſtitæ fidei ſacramentum, & portas externo milite cuſtoditas, efferatos iniuria animos a Roſcettis ſtudio penitus auertiſſent, Numidæ dilabi, quòd eis poſt confectũ
prælium minimè probro datur, atque Roſcettem ut longè ſecederet, ſeruarétque ſe felicioribus conſiliis, monere cœperunt. At ipſe quum alii atque alii ſuſpenſum & nutantem
in diuerſa diſtraherent, Numidarum perfidiam, & fraternas inſidias timens, eò animum
inclinauit, non improbante Vlethe ſocero, ut Algerium ad Barbaruſſam confugeret, ſcilicet ut illic ulteriores ſpes ſuas ad inuadendum paternum regnum ſecurius atque nobilius agitaret. Eo modo apud Turcam, iam tum latè ſubactis finitimis regulis dominantem, aſpirantémque ad imperium totius Africæ, in cultu propè regio permanſit uſque
ad id tempus quo Byzantium, uti diximus, eſt deuectus. Is Punicarum rerum ſtatus erat,
C quum Hariadenus Pontia profectus perpetuo curſu ad Biſertam improuiſus appulit claſſem. Biſertani & tædio Muleaſsis, & ſua mobilitate impulſi, audito ſtatim Roſcettis nomine, Turcas oppido recipiunt, præfectúmque repugnantem oppido expellunt: deſcenderant enim Hariadeni iuſſu aliquot Afri familiares comitéſque Roſcettis, qui eum adeſſe, ſed prodire non poſſe nunciabant, fatigatum ſcilicet nauſea laceſſente, atque accedente febricula mentientes. Adiacet Biſerta piſcoſi ſtagni faucibus, per quas ſubiectum mare
ſtatis ſuis æſtibus irrumpit, & infuſum aquæ dulci ſenſim exorbetur & emittitur, efficítque portum lato alueo, uel magnis nauibus commodum, ab Vtica triginta ferè paſſuum
milibus diſtantem, ab antiquis a circunfluente lacu, qui olim Tritonius fuit, Hippo diarritos appellata. Collaudatis Biſertanis Hariadenus, ut potè qui conſilii ſui ſummam in una
D maximè celeritate reponebat, claſſem celeriter eduxit, prætereuectúſque Vticam, & Carthaginis promontorium, eius turris atque munitionis, quam Gulettam noſtri uocant, in
conſpectum ſe dedit, ita ut eam diſploſis omnibus tormentis in lætitiæ atque amicitiæ ſignum de more ſalutaret. Gulettani cuſtodes quum ſalutem redderent, amicè & grauiter
reſponderunt, ſe in eius poteſtate ſtatim futuros qui Tunetanæ urbis imperio potiretur.
Iam ab excelſa Tuneti arce conſpecta claſsis, & a Biſerta totíſque littoribus frequentes
nuncii ingentem in urbe tumultum excitarant. Erat enim ciuitas erecta in expectationẽ
noui regis, cum ipſius Roſcettis amore, quod mite ac liberale ingeniũ præſeferret, tum
odio Muleaſsis, quem auarè & crudeliter imperantem, aliquot iam annos in luctuoſa ſer
uitute pertuliſſent. Nec ipſe adeo famæ ſuæ erat ignarus, ut alienatos ab ſe ciuium animos
nequaquam intelligeret, nec præſentiret, quàm parum ſpei in populi ſtudiis eſſet reponẽ
E dum, quum principum ciuitatis ora atque oculos intueretur. Erant enim Tunetani uel ob
id ei uehementer irati, quòd uti Roſcetis bello ſolenni pronũciatione fuerat pollicitus, ne
quaquã eorum inopiã liberalitate ſubleuaſſet, qui exuſtis atq. euaſtatis oliuetis, & uillis dũ
conſtanter ei ſtuderent miſerabilem cariſsimarum rerum iacturam feciſſent. Itaque egreſ
ſum arce, & in foro concionantem deſeruerunt, quum ea præmia, ſi pro ſe arma caperent
degeneri uultu polliceretur, quæ nec incolumis & uictor præſtare poſſet. Monuere quoque reſtitantem adhuc nonnulli, ſpecie amicitiæ, & in his Abdahar. Gerebat is tum magiſtratum, qui Meſuar appellatur, ut cederet Fortunæ extemplóque profugeret, & tum
fortè de aduentu Turcarum rumor increbuerat, quæ res per ſe pauidum, & ex merito inſi
dias undiq. timentem, deſtitutúmq. à ciuibus in fugam cõcitauit, adeo turbata mentis ratione ut in arce aurũ, & gemmas, & regia ornamenta relinqueret, occultata ſcilicet ſecre

tioribus latebris, ut his demũ hostis potiretur. Primi omnium duo Hispani abrupta sacramenti fide à Muleasse ad Hariadenum defecerunt; Abezes ex Granata urbe, is erat in magistratu, qui dicitur Monifetes, & Fetuches Tarraconensis, qui custodiæ arcis erat præpositus. Hic Roscettis uxorem liberósque eius, qui a Muleasse in custodia seruabantur, statim eduxit, & regio cultu ornatos in solio Muleasis constituit, Mosésque item, & Caradinus, & Agis prædones Turcæ detractis cathenis exoluuntur, ut cum aduentante rege, Hariadenóque his dono oblatis, eximium sibi gratiæ locum pararet. Abezes autem phaleratum insignem equum Hariadeno misit, quo in urbem adueheretur; itémque alios trierarchis & ducibus distribuendos, hortatúsque est ut maturaret, egregia etenim uoluntate Tunetanos, ut eum susciperent, sese obuiam adapertis portis effuturos. Nec mora Hariadenus expositis in terram copiis, conscensóque equo cum quinque milibus Turcarum ad eam portam peruenit quæ stagno atque naualibus est cõiuncta, ab ea ad aduersam urbis partem, ubi amplissima & edita arx in tumulum exurgit, lata & oblonga regio pertinet, officinis rerum uenalium frequens, & mercatorum porticu conuentúq. percelebris. At Tunetani quum Hariadenum per mediam urbem ad regiam contendentem, magnis gratulationibus excepissent, & in perpetua Turcarum acclamatione nihil præter Solymani, aut ipsius Hariadeni nomen audiretur, commoueri uehementer perturbaríque cœpere, incensis scilicet dolore animis, quòd Roscettes nusquam compareret, diu frustra oculis requisitus expectatúsque, ut eger tandem lectica aut nauigio ad urbem subueheretur. Auxere tumultum Roscettis familiares nequaquam sponte Byzantio aduecti, qui nullo metu contineri poterant, quin mœsti oblatis ueteribus amicis summisse dicerent Roscettem frustra expectari, qui Turcarum & Hariadeni fraude in Asia & in cathenis quidem esset relictus. Ii etenim natura Punico nomini fauere cogebantur, magnóque cum dolore perfidiæ ignominiam animo sustinebant, quum speculatorum munera obire apud suæ nationis homines & ciues, seruiréque immanibus piratis metu mortis, & patriam prodere maximè turpe & flagitiosum putarent. Eo modo detecta fraude Tunetani frementes ira circa forum conglobantur; concitatis ducem se præbet Mesuar, quem antea diximus, authoritate, spiritu, & eloquentia Pœnorum facilè princeps. Is dudum nobilioris gratiæ locum apud nouum regem quærens Muleassem repentino Turcarum aduentu perturbatũ, & ab amicis opem, fidem, fortémque operam implorantem, non modo contempserat, uerum difficultates atq. pericula uerbis adaugendo, hostili planè animo egerat, ut ille urbe atque arce protinus excedere properaret. Tum uerò sua spe deceptus, uti erat mobili ardentíque ingenio, reuocare Muleassem, & Turcas in arce obsidere atque oppugnare statuebat. Itaque ad populum ad arma consternatum ab altiore porticu conuersus, magna uoce, nefaria, inquit, fraude decepti sumus fortissimi ciues, Roscettes enim quem pro legitimo rege expectatis, in cathenis Byzantii calamitatem suam luget; nos uerò nisi pro libertate extemplò captis armis enitimur, externis prædonibus perpetuò seruiemus; expediti consilii & festinatæ operæ occasionem præsens negotium uobis ostendit, proinde qui seruire & uenundari nolunt, correptis repente armis Turcas inuadant, dux ipse uobis adero, ut publico consilio fraudem ulcisci, & patriam & libertatem pro dignitate Punici nominis tueri uideamur. Nec mora omnes ad arma conclamant, repentino impetu Turcas inuadunt, obuios ac nihil timentes obtruncant, attollitur undique clamor, magno tumultu arma proferuntur, Muleasses reuocatur, qui cum Dorace ad Restabianos hortos substiterat, ciuium ingeniis diffidens, sed tamen retentante matre euentum expectans. Erat Tunetanorum ualde ingens sed incondita multitudo, nequaquam militaribus instructa armis, quæ uix sustineri posset, nisi uecordi impetu potius & præcipiti temeritate, quã periti ducis imperio, & disciplina regeretur. Itaque concursu undique facto ad arcem cõtendunt, aduolántque ad id propugnaculum, quod ascensu facilius esse uidebatur, portámque habebat pertinentem ad oppidum suburbanum, Babasuechum ab Tunetanis appellatum. In eo Turcæ uexillum præfixerant, ac inde fortiter ac intrepidè propugnabant; sed scandentibus Afris, atque omnis generis tela iaculantibus, ardentésque faces concremandis foribus itidem ingerentibus, ægrè sustinere, & sese in retractiorem munitiorémque

locum

A locum recipere cœperant; quum Bætius Hiſpanus,quem abiurato religionis cultu Turcæ Ramadam uocabant, tormentum æneum in editiorem arcis ſpeculam,expedito conſilio,ingentique celeritate impulſum humeris militum,atque eductum,in confertiſsimos hoſtes emiſit; eo ictu multorum ſtrages edita,& multò maximus cæteris illatus eſt pauor,quum ab tota etiam muri corona a ſagittariis peterentur, & quod maximè terrebat, ſclopettorum glandibus ſternerentur. Deerat Hariadeno temporis ſpatium, quo conſilium in re ſubita,opportunè caperet,& quid fieri uellet,militibus imperaret. nam & hoſtium,quos pacatos putabat,repentinus incurſus,& ſitus arcis nondum planè oculis colluſtratus,& commeatus,qui uix triduo ſufficeret,ex penu atque horreis renunciatus, etiam egregiè conſtanti, & in ſummis aſperrimarum rerum periculis ſæpè uerſato perturbatio-
B nem afferebant. Sed hunc timorem cum ſingularis furentium potius quam pugnantium hoſtium imperitia, tum ſuorum militum ſpectata uirtus,magna ex parte minuebant; quũ & ii ſucceſſu ipſo,& protractione prælii, magis ſpe atque animis confirmati perpugnarent; illi uerò,quòd primis auſibus fortuna defuiſſet,in periculoſo atque irrito conatu cõ ſpecta ſuorum ſtrage & uulnerum fœditate,iam planè concepto metu frangerentur. Verùm Dorax cum ala equitum Numidarum,& ipſe Muleaſſes reuerſi,prouectique per Baſaſuechum ſuburbanum uſque ad portam,uel nomine ipſo & clamoribus oppugnationem iam bis intermiſſam atque redintegratam adiuuabant. In ea rerum aſperitate Halis Leuanus,è Malacha Bæticæ urbe, qui ad Mahometis ſacra defecerat, uir belli peritus, ut pote qui in Nauarri & Piſcarii caſtris in Italia aliquot annis militaſſet, conuerſus ad Ha-
C riadenum, eruptione,inquit,nobis eſt dimicandum,ſi arcem defendere, ac omnium ſalutem recentémque nominis tui dignitatem tueri egregiè uolumus,ſi cominus enim collato pede manus conſerantur,non ferent noſtrorum impetum, qui nunquam aciem uerorum militum uiderunt, manisque audaciæ protinus pœnas dabunt; quum nec in ſeruitute nequiſsimi regis pacem pati,nec in ipſo quietis ac otii limine,authores acceptæ libertatis grato animo ferre uoluerint. Quum Halis ſententiam ferè omnes laudarent, & in primis Moſes & Agis,uiri fortes,quos cuſtodia eductos fuiſſe diximus,atque item Haidinus Smyrnens,cui Cacciadiabolo cognomen fuit, inter piratas longè fortiſsimus, comprobante Hariadeno,& prælii ſignum dante, duabus portis erumpunt,circumuentos ab diuerſo latere trucidant,inſignis tribus in locis editur pugna, magna uis inermium Pœ-
D norum interficitur,& ipſe Meſuar glande traiectus cadit. Tum uerò ab oppugnatione diſcedit una quæque tribus pulſa loco in ſuam regionem. Inſtante demum præmentéq. Turca milite,in plateis & compitis cruento maximè prælio aliquot horis eſt decertatum. Ad extremum Tunetani ſuperati,atque intra domos compulſi, quum non pro rege,ſed pro uxoribus & liberis certaretur,inde Halis recepit ſuos,cæde, æſtu,ſiti & multo labore defatigatos. Ferunt ea die ſupra tria milia Tunetanorum deſiderata; uulnerata uerò ad triplum. In eo ſucceſſu Muleaſſes deſperatis rebus ingenti curſu ſe proripuit,comitante, protegentéque Doracis equitatu. nam perſequentibus Turcis,quum in tumultuoſiſsima fuga ægrè ſeſe inter hortorum macerias explicaſſet,parum abfuit quin in poteſtatem hoſtium deueniret. Dorax ſuperato Bagrada amne in pacata loca ſuæ ditionis eum perduxit,non longè à Conſtantina urbe, aluitque eum liberaliter, & ſumma fide protexit, uſq.
E ad Cæſaris aduentum Conſtantinam,ut literæ ſaxis ad mœnia inciſæ manifeſtò indicant. Cyrtha Numidiæ regia olim fuit,diſtátque à proximo maris litore ubi nunc tenuè oppidum ſtationẽ habet nomine Collum,colonia Cullu antiquitus appellatum. Cæterum ea nox,quæ prælium & regis fugã ſecuta eſt,Tunetanis pariter & Turcis inſomnis fuit. acta nanq. ſumma cura utrinque uigiliæ,diſpoſitis in muro pariter & ad arcis exitus armatorũ cohortibus; ſed dies pacem atq. otium utriſque attulit. Nam Pœni inter tot funera ſuorum & uulnera,ut potè qui ſatis improſperè uirium ſuarum periculum feciſſent, cæſo Meſuare, pacem quam bellum malebant,præſertim quum rex ipſe pro cuius imperio ac dignitate certabatur,opibus atque animo fractus in ſolitudines effugiſſet, & id quoque Hariadenus impetrare cupiebat, non ignarus eam quam habebat militum multitudinem, pertenui copia commeatus uix triduo in arce poſſe ſuſtentari, ſummæque rei ſpem par-

tàmque uictoriam deuocari in apertum diſcrimen, ſi Tunetanorum animi, deſperatio- A
ne ueniæ, aut uindictæ rabie inducti, accitis undique Numidis & Afris, ad obſidendam arcem uerterentur. Itaque impetratis induciis Hariadenus, ſolenni ſacramento dat pacem & accipit, alloquitur urbis primores, oſtendit eo conſilio ſe ueniſſe, ut ciuitatem ſæuiſsima Muleaſsis tyrannide liberaret, liberatámque quantis maximè poſſet beneficiis atque muneribus augeret ſimul ac ornaret: qua benignitate Tunetanos ſub longè maximi atque optimi principis tutela, breui ſperandum foret diuites atque beatos ex egentiſsimis atque miſerrimis euaſuros. Proinde id ſe unum ab ipſis poſtulare, ut Solymano & ſibi eius præfecto fidem ſeruent, & in ea libertate conquieſcant, quam multo ſuo labore & ſumptu, Deorúmque præſertim immortalium beneficio, potius quàm ipſorum merito ſuſceperint. Quod ſi aliquando futurum eſſet, ut ipſius ac Turcarum B
imperii & amicitiæ Tunetanos pœniteret, & Roſcettem omnino deſiderarent, ſe minimè dubitare, quin Solymanus regna uel Chriſtianis dono dare ſolitus, ſi per legatos id peterent, eum in Africam conceſſo regno, & regalibus donis adauctum eſſet tranſmiſſurus: ſed etiam atque etiam cauerent ne eo conſilio exitialis belli potius quam tranquillæ pacis materiam quærere uiderentur. Ad ea Abilchirinus, qui poſtea Meſuar eſt effectus, reſpondit non debere eum Tunetanis ſuccenſere, ſi uti ab omni annalium memoria regibus antiqua ſtirpe editis aſſueti, eo eiecto qui tyrannidem per decem annos exercuerit, alterum qui æquitatis atque iuſticiæ fama floreret, ſibi regem exoptarint, præſertim quum is ab ipſo claſſe aduectus & penè dono datus eſſe crederetur. Non mirum idcirco fuiſſe ſi in contumeliæ nomen commutata beneficii fama, ipſi uti fraude, aut certè opinione decepti, adeo inſanire ſint uiſi, ut uinci armis quam dolo ſubigi maluerint, quandóque ipſis atque Muleaſsi multo ſatius fuiſſet occluſiſſe urbis portas, quum externa claſsis Africæ litoribus appuliſſet, quam incertis omnino rumoribus incautè crediſiſſe. Proinde Tunetanos tanquam Fortunæ iudicio in deditionem acceptos, optimo iure paratos eſſe iurare in uerba Solymani, atque eo quidem æquiore animo, quòd pro egenti & in ſuis miſeriis iniqua ſorte iactato, longè ampliſsimum & fœliciſsimum terrarum orbis regem nequaquam uoto, ſed præter ſpem arridente Fortuna, quod Punico nomini bene uerteret, eſſent conſecuti. Compoſitis Tunetanis rebus, & creatis magiſtratibus Hariadenus antè omnia operam dedit, ut Numidarum principes ſibi fœdere ac beniuolentia iungerentur: quòd ubi largitione atque muneribus apud homines D
egenos, & ad ineundam diſſoluendámque amicitiam ab uenali ingenio procliues, celeriter eſt conſecutus, Aſanagam eunuchum genere Sardum, cui maximè fidebat, atque item Halim Leuantum, cum Ianizeris & tormentis aliquot curulibus ad recipiendas Africæ urbes miſit. Paucíſque diebus nullo labore aperientibus cunctis portas, mediterraneæ pariter atq. maritimæ urbes deditionem fecere: una omnium urbs Caruenna, quum ſe uetuſta ſacrorum religione, & ſacerdotum domicilio immunem ac liberam exiſtimaret, aliquandiu reſtitit; ſed uicta excidii metu Turcarum armis facilè cedens præſidium accepit. Inde Hariadenus regiam nouis ædificiis exornare ſimul atque munire orſus, ſeptum in cauedio, in quo Turcarum more pro tribunali ius diceret, inſtituit, conatúſque eſt multis ſeruilibus operis, aperire nouas fauces, ac immittere per eas id mare, quod à promontorio Carthaginis lunato flexu ad ſtagni munitiones extenditur. In eo litore E
geminæ ſunt turres, ab aquæ ſalíſque nomine à noſtris appellatæ, ubi olim ille inſignis Carthaginenſium portus uiſebatur. Id opus ea ratione Hariadenus efficere contendebat, ut tuto, peramplóque & maximè expedito portu uteretur, nam uadoſæ admodum erant anguſtiæ, quibus Guletana turris ab ortu aduerſæ continenti ligneo ponte committitur, ita ut triremes ægrè humeris ſeruorum & tractoriis machinis in ſtagnum impellantur & educantur. Ab his faucibus Pœni leuibus tantum nauiculis, propter humilia uada, ad urbem Tunetum adnauigant; uidetúrque id ſtagnum centum ferè ſtadiorum diametro in orbem uelut circino circumductum, & id multo cœno multáque uligine paſsim uadoſum. Cæterum id opus Aquilones facilè diſturbarunt, inuecta ſcilicet aggeſtáque continuis æſtibus ac fluctibus arena: adeo, ut quum priſcarum molium funda-
menta

A menta reperissent, Hariadenus, ne ueteris portus quanquam parum commodi iactura fieret, suadentibus piratis incœpto absisteret, quum stagnum exiguo tempore expleri penitus atque obstrui posse uideretur. His rebus quæ in Africa gesta sunt explicatis, ad Persas (uti promisimus) ex ordine temporum reuertemur. Sophus Hysmaël, qui apud Persas ab admirabili rerum gestarum fœlicitate magni cognomen permeruit, quum immaturo prorsus nondum quatuor & quadraginta natus annos fato concessisset, quatuor reliquit filios, ex unica legitimáque uxore susceptos. Eorum natu maximus totius imperii hæres extitit, nomine Tammas; ea conditione ut reliquis fratribus regnorum præfecturas impartiretur. Hi fuerunt Helcas, Becramus, & Somirza, qui sortiti eas inter se, uti ex testamento patris adscribebatur, in pro-
B uincias suas concesserunt. Assyria, urbsque ipsa Bagadat, quæ Babilon Semiramis fuit, Helcasi cum Mesopotamia cessit; Becramo Media, Hiberis, & Albanis, Caspióque mari finitima; Somirzæ Parthia obuenit, uicina Hircanis, qui Coraxeni hodie sunt, & ad Zagataios pertinent, qui fuere antiquitus Arii, Aracosii, & Margiani. Hi sunt Sogdianæ, Bactrianæque regionum populi. Ipse Armenia, Perside, & prouinciis Oceano Indico proximis contentus, idem quod pater Hysmaël odium aduersus Ottomannos induerat; & tum ægerrimè ferebat Selymum, qui penetrasset in Armeniam, & Calderanis in campis iusta acie uictor apparuisset, quanquam non omnino inultum, Persarum inuictam antea uim, sagittasque ipsas, & acinaces euasisse. Persico siquidem imperio subiectæ gentes, quæ hodie uno nomine Agiamii uocan-
C tur, usque adeo turgentibus dolore animis eius Selymianæ irruptionis detrimenta sustinebant, ut aduersæ eius pugnæ memoriam renouato bello, rediuiuáque uirtute abolendam esse decernerent; quòd antiquum Arsacidarum decus illustre semper antea, uno eo accepto incommodo obtritum planéque obscuratum arbitrarentur. Is animorum habitus apud Persas uiros militares, facilè iuuenem regem, & per se paternos gerentem spiritus, magnopere excitabant, ut Solymanum sibi hostem destinaret, optaretque nobilissimum bellum, quo ipsius uirtus uindicatis paternis iniuriis enitescere posset. Sed Tammasum nonum iam regnantem annum, nulla alia exercuerant arma, quàm Hircanorum, Zagataiarúmque gentium quas diximus, nam penes hos ex professo diuersæ factionis, & uti inter finitimos, bellicososque facilè ac-
D cidit, apud quos armorum causæ nunquam desunt; semina simultatum relicta ab Hysmaële adhuc uigebant, uel hoc uno cognomento, quòd hæ gentes Cacepas à uiridi capitum integumento uocarentur; sicuti Persæ ab initio ciuilis discordiæ, propter nouæ superstitionis causam, Cuselbasæ, hoc est rubra capita, appellari consueßent. Verùm his bellis ex multa fatigatione uirium utrinque enatæ induciæ finem attulerant, sic ut pacis compos Tammas regnorum suorum tranquillitate frueretur, nec tamen à finibus usquam Persæ, Gordique præsertim populi, latrociniis abstinerent, & aliquando insolentius prouecti superato Euphrate è Mesopotamia in Comagenem irrumperent; uti antea Sulthanorum temporibus audere consueuissent. Gordos eos esse arbitror, qui uetus nomen adhuc retinent, & Gordianam regionem Ptolemæo notam incolunt, communi omnium opinione latrociniis infames; quòd prædabundi ex notis impeditísque
E regionibus commeantibus illac mercatoribus crudeliter insidiantur. Cæterum Selymi præsides, qui Syriacis rebus præerant, sæpius sibi inferri iniurias frustra questi, quum & ipsi tanquam uiolatis ab hoste induciis arma expedirent, transuectíque nonnunquam Euphratem circa Byrtham incursiones in Mesopotamiam repentinas facerent, sensim præludentes graui inchoando bello initia præbebant. Quibus rebus nunciatis Solymanus uehementer excitabatur, uiriúmque suarum conscius, & paternæ fœlicitatis memor, elato animo Persicum agitabat bellum; indignabatúrque se à Christianis regnis quibus inhiaret, importunè reuocari; quando Christiana arma lacessenti, fortitérque audenti nunquam Fortuna defuisset. Pari nanque odio in nostros, & Persas infensus, utrobique religionis causas expendebat; nam sicuti Christianos continentibus armis persequi maximè pium rebatur; ita si Hysmaëlis progeniem, quæ nouæ sectæ, peruersæ-

que opinionis circa sacras leges authoritatem tueretur, excindere atque delere honestissimum iudicabat. Eum itaque pari studio diuersissima bella meditantem Habraymus, qui incomparabili adeóque summa pollebat gratia inter purpuratos principes, frequentibus alloquiis impellebat, ut in Orientem arma conuerteret. Sed quoniam præpotentis, & iniusto immensæ gratiæ sub pondere perituri hominis fœdum exitum posteris tradere iuuat, Habraymi cõditiones & mores paucioribus quàm potero uerbis attingam. Is ignobili pago supra Pargam uicum Buthrociæ regionis in Epiro natus, more Turcarum præfidum Christiani nominis puerorum delectus habentium abductus, Scanderbassæ à prima pueritia seruiuit. Hic ille est qui truculenta irruptione superatis Natisone, Liqnentia, Soncióque, & Tiliauento altissimis fluminibus, per Euganeos fines in conspectum usque Venetiarum excurrit; tum fortè quum Venetus Senatus indignante Baiazete cum Gallis ad excidiũ Sfortiani imperii coniurasset. Apud hunc Scanderbassam Habraymus Mahometanis initiatus sacris, stupenda celeritate, uti erat arguto ingenio, Arabicè legere, scribereque, & cythara scitissimè personare didicit, & quod ad muliebres illecebras pertinebat, ingenio mirus, facetissimóque sermone periocundus, ita in gynecæo gratiam famámque promeruit, ut productus ab uxore ad uirum Scanderbassam, uiri militaris naturáque seueri animum, in omni munere tenerioris officii peracutus & dicax, sempérq. elegans oblectaret; ideóque Solymano Selymi imperatoris filio tanquam festiuissimi moris seruus dono mitteretur, uiuo adhuc Baiazete auo, atque eo etiam iocundas garruli pueri præcoces delitias admittente, sic ut cum Solymano ætate sibi æquali educaretur, & ad heri genium cunctis numeris elegantiæ responderet. Per hunc modum unicè adamatus adoleuit, tantísque arridentis Fortunæ suffragiis usus, usque adeo enituit, ut eum cunctos aulæ gratia præteruectum inter purpuratos legeret, eíque defuncti Scanderbassæ filiam opulẽtissimæ hæreditatis in matrimonio collocaret, Memphiticáq. demum præfectura ornaret atque ditaret. Exinde Habraymus Hungarico bello totius Europei equitatus magister Belarbecci nomen obtinuit, & singulari prudentia uirtutéque militiæ munia implẽs, Vesiris inter purpuratos dignitatem, qua nulla maior dari potest, adeptus est; quum Solymanus honoribus adaucto, ei quoque regii scrinii sigillum tribuisset, & non modo consilii arcani particeps esset, sed uoluptatum horarúmque omnium comes aulam circumageret, & toto summæ authoritatis honore potiretur, ac in immensum crescentis potentiæ nomine à cunctis aulæ ordinibus usque adeo eminenter coleretur, ut nemo iam esset qui ei parendum esse non duceret, postquam eum tanquam consortem imperii uel graui cum inuidia domi & foris amplissimi quique suspicerent. Hac itaque præclara gratia dignitatéque ualidus, quam ei peregregiæ uirtutes animi, & cunctarum aulæ artium officia paratis semper in omnes obsequiis adstruxerant, Solymanum secretis alloquiis hortabatur, ut postquam Pannonia esset potitus uictoriæ suæ modum imponeret, quando Germaniæ gentes, quæ omnibus sæculis armorum gloria floruissent, minimè lacessendæ uiderentur. Germanos siquidem amplitudine opum & uirium, bellicæque uirtutis fama præpotentes, sicuti lingua & moribus ab Hungaris differant, ita perpetuis etiam odiis disiungi, ut non magnopere curent de possessione Pannoniæ, satísque pro dignitate sui nominis esse statuant, si Noricus ager, qui ipsorum gentis est, communibus Germaniæ armis defendatur. Carolum uerò Cæsarem cuius longè maxima sit apud Europeos omnes authoritas, minimè sibi armis lacessendum uideri; quum è suis regnis pugnacissimarum gentium copias conscribere atq. educere queat, quandoquidem ad edictum Romani Pontificis honestissimo nomine, si sacrum (ut aiunt) bellum suscipiatur, immensa propè pecunia à piis hominibus ultrò contributa parari soleat. Quæ robora autem peditum atque equitum pro salute publica, uel tantum ab ipsis duobus germanis fratribus cogi, producíque in aciem possint, tum manifestè deprehendi potuisse, quum Viennam à nobis summis conatibus oppugnatam fortissimè defenderint; neque postea Carolus ipse, nuper amplissimis atque lectissimis auctus copiis, uti apparuit & Christiani omnes impensè iactant, uniuersi certaminis aleam reformidarit. Sed quanquàm illum præclarè inuitatum, si se ad pugnæ casum obtulisset, à te tanto imperatore, tantísque instructo copiis,

A copiis,quod est etiam tuæ non dubiæ fœlicitatis superari potuisse existimem,non diffitebor tamen de his gentibus suo more undique ferro permunitis uictoriam nisi multo nostrorũ sanguine parari posse. Hæc,uti reor, non ineptè te admonere possunt,ut Christianos intestinis mutuisque bellis implicitos confici finas,nam attritis usquequaque eorum uiribus,paulo pòst nullo nostro periculo certam in prædam nobis cederent, sicut Parthicum bellnm Germanico anteferendum omnino iudicem, ob idqne præsertim quòd satis supérque ad occidentem imperii fines protuleris,quos usque adeo ad remotas regiones extendisti,ut iam graue sit tueri parta, atque tutelæ tædio, & nobili quodam contemptu,quæ est generosi animi tui immensa liberalitas, alienigenis & semihostibus donanda censueris. Quanto itaque magnificentius fuerit,si summum gloriæ decus affectes, tuis coniuncta finibus, ideóque facile imperio tuo adiicienda, iustis armis petiuisse, scilicet ut impiæ abominatæque stirpis Hysmaëlitas,auito paternóque exemplo persequendos armis,atque Asia exturbandos cèseas. Erit enim Ottomânico nomini maximè decorum,si religionis causam,uti soles,egregia pietate respicias, & ad famã quoque incomparabile facinus,si detestandæ superstitionis authores ex Asia te uindice conuellantur. Sed quænam ulla inferendi belli causa iustior atque nobilior uideri potest,quàm ea qua te prophetæ Mahometis diuina dogmata aduersus impios defensurum profiteare? atque obiter maiorum tuorum perpetuos hostes, quod supremum Selymi patris uotum fuit,ulciscendos atque delendos decernas? An hos feres qui insolenter imperitent,& quemque finitimum suum hostem,suámque esse prædam existimant, & te quoque tuis contentum finibus occupatum in Europa & Asia planè quiescentem, furtiuis irruptionibus prædabundi prouocare atque irritare audeant. Nimirum qui Vssumcassanis proaui immani latrocinio,legitimorum nobilissimorúmq. antiqui sanguinis regum in sedem irrepserint, & rapto etiam nunc uiuant. Crede mihi imperator, si hanc totius Asiæ labem pestémque,tua insigni pietate uirtutéque tollendam esse constituas,erigetur tibi proculdubio media in Perside trophæum incomparabilis dignitatis & amplitudinis,quod Selymi gloriam & triumphum uel æquet, uel superet. Mea nanque sententia aliqnanto nobilius erit atque celebrius. Non enim tantundem est Mamaluchos cõditione seruos,& Sultanos agrestis superbiæ Syriæ atq. Aegypti regnatores iustis armis deleuisse,quàm subegisse Persas fama rerum priscis sæculis bello gestarum gloria inclytos,qui Alexandro Macedoni toties uicti atqne perdomiti magni cognomentum attulerint. His freqnentibus alloquiis in otio pariter atque negotio excitatus Solymanus,uehementer impellebatur,ut ab Europa in Asiam uertenda arma decerneret,ob idque Habraymus in arcano uoti compos magnopere lætaretur. Is nanq. iusti & æqui natura tenax,quum uel Arabicis imbutus literis nunquã ex intimis animi sensibus à Christiana professione discessisset,tactus non dubia religione deo Christo uota faciebat,ipsam Mahometis disciplinam usque ad affectationem palam ostentans, scilicet ut impotens tyrannus tantis subnixus opibus,à Christianorum principum odio commutata uoluntate in Persas uerteretur. Quod præclarè agnosci poterat ex perpetuo atque mirifico in mercatores Christianos patrocinio fauoréque,quo multa lucra atque emolumenta ex uectigalibus,uel inuitis & indignantibus Turcis parabantur. Propterea cõpositè egerat cum Solymano,ut concessis decem annorum induciis Christiani nominis principes omni suspicione Turcici belli,si Corone esset reddita,liberaret. Id maximè cupiebat Clemens,atque in eam rem sedulò satagebat:utpote qui postquam pacem in Italia peperisset,sibi etiam ad laudẽ longè honestissimum fore existimaret,si ueræ diuturnæque tranquillitatis otium cunctis Europæ gentibus,ipsique in primis Italiæ largiretur. His autem impetrandis induciis,studium suum & diligentiam intenderat Aloysius Grittus, Andreæ Veneti principis filius,ipsi Habraymo ex quotidiana consuetudine intimus,atque inde sensim Solymano mirificè commendatus. Hunc Clemens grauibus promissis ac adhortationibus accenderat per Aloysium Gerardum Florentinum, Byzantii inter mercatores ciues ius dicentẽ,ut inducias impetrare niteretur. Promittebat autẽ Pontifex se Antonio ipsius Gritti filio,qui beneficio Ioannis Pannoniæ regis Stri-

gonienſis antiſtes eſſet deſignatus, id opulentum ſacerdotium liberali diplomate collaturum. Sed Cæſar eam de induciis occaſionem, peculiaris ſpe commodi præteruectus eſt, quum ex authoritate Ferdinãdi fratris Coronem redditurus eſſe uideretur, ut illinc non ignobilis doni merito, Pannoniæ atq. Auſtriæ pacẽ pararet. Res ita cecidit ut priuſquam hæc Byzantii à Ferdinando offerri & tranſigi poſſent, Hiſpani præſidiarii, ducis Macicai clade exterriti, Corone excedere cogerentur. Quo caſu nihil incommodius accidere potuiſſe Clemẽs diſſerebat, ita ut quæ poſtea inſequutæ ſunt à barbaris terra marique clades, obuenturas eſſe mihi hæc ſcribenti prænunciaret. Obtulerat prius Cæſar Coronẽ Chriſtianis principibus, ſed neque Pontifex, neq. Venetus ſenatus, neque Melitæ inſulæ magiſter, qui eam in inſulam cruciferos equites Rhodo pulſos trãſtuliſſet, neque ipſe Franciſcus rex præſidio tuendam, ſumptu periculóq. deterriti, ſuſcipere uolue- B rant. Cæterum Habraymus Mulearabem Damaſcenum ſacrarum literarũ, abditiſſimarúmque artiũ, & magicæ etiam diuinationis opinione Byzantii clarũ, in Solymani amicitiam inſinuarat, ut per eum tãquã uatem ſperatæ uictoriæ Solymanus magis & magis accenderetur, fruſtra eum contrariis obteſtationibus dehortante matre, quæ bella oriẽtis infauſta Ottomannis eſſe prædicabat, quandoquidem Perſæ ſuo more refugientes, abſumptas incendiis regiones fruſtra pugnã poſcentibus relinquere, atque hoſtem acie congredi paratum intentiſſima fuga eludere conſueſſent, ut Turcæ qui manu ſuperari nequeant, difficultate rerũ omnium, atq. inedia, ſicuti Selymo patri uel acie uictori penè acciderit, conficiantur. Maternis quoque conſiliis Roxolana uxor teneriores preces addiderat. Ambæ ſiquidem multis nominibus Habraymi potentiam peroſæ, uel ob id C quòd imperatorem longius abducendo, ab ipſarum complexibus diuellere contenderet, eum ſæpius Pſeudoturcam, & ex animo Chriſtianum per contumeliam appellabant. Sed hæc muliebria impedimenta facilè reiiciebat Solymanus, nõ obſcura cupiditate maximi triumphi incenſus, & præinſita magnis regibus uanitate in appetenda gloria uaticinatione Mulearabis facilè inflatus, qua in re perſuadenda mirus & efficax magiſter extiterat Vlamanes Perſa, qui à Tammaſo ad dicẽdam cauſam citatus, quòd eius milites apud Tauriſium auarè ſeditioſéque egiſſet, metu pœnæ ad Solymanum paucis antè annis transfugiſſet. Hũc enim uirtute bellica illuſtrem, atque inimicorũ æmulatione & inuidia circumuentũ, Habraymus fouendum, attollendúmq. ſuſceperat, ſic ut Vlamanes Perſico bello ſe fortem fidelémque operam præſtiturũ profiteretur. Itaq. Soly- D manus bona ſpe perpetuæ fœlicitatis confirmato animo Habraymi cõſilia cõpleċtitur, utrumq. militiæ magiſtrũ admonet, ut Sangiachos excitis atq. inſtructis omnibus ipſorum copiis ad ſigna uocent, Europeiq. omnes in Aſiam traiiciant, & ad Niceam inter ſe coniungantur. Luſtibeyum autem cum parte copiarum in Peloponneſo Coronẽ obſidere iubet, & ab ſe Aloyſium Grittum in Pannoniam dimittit, ut ibi in procuratione regni Ioãni regi adſiſtat, detque operam ut rex in officio permaneat, Hungariq. proceres in fide contineantur, & quãtum fieri poſſit in Germaniæ finibus pacem tueatur. Ipſe ex ſuæ ſuperſtitionis conſuetudine uotis pro uictoria nuncupatis, in templo ritè ſe ipſum luſtrat, & Vlamane Perſa itineris duce uſus in Lycaoniam ad Iconium, quod hodie nomen retinet, progreditur. Non enim eo quo ierat Selymus pater, in Perſas eundũ cenſebat, quum ille ſiniſtrorſum per Ancyram, Sebaſtam, & Amaſiã, per Trapezuntios fi- E nes, ſuperato ad Arſengã Euphrate in Armeniam penetrarit; quoniã id iter multo longius & aſperius putabatur, quàm id quod ab Iconio per Cæſaream ad Malathiã, ubi Euphratis per Antitauri ualles erũpẽtis celebris eſt traiectus, quam urbẽ antiquitus Amaltham fuiſſe, ut ex dimenſione Ptolemæi conſtat, coniicimus. Hinc Meſopotamiæ Perſarũ ditionis fines ſeſe aperiunt, quos Solymanus ſine maleficio præteruectus, pabulo, & uenali cõmeatu, qui paſſim ab infirmis incolis præbebatur, cõtentus, quartis & quinquageſimis caſtris, ex quo è Nicea Bythiniæ diſceſſerat Coim peruenit (quod oppidum in Armenia maiore in ruinis Artaxatæ clariſſimæ quondam urbis conditum fuiſſe alibi diximus) tanta Turcarũ admiratione quòd nulla paulo ualidior Perſarum manus occurriſſet, ut Solymanus ueritus inſidias ſubſiſtere, caſtráque munire cogeretur, quum

nondum

A nondum fidelibus nunciis ubinam Tammas esset, & quid pararet, pro certo didicisset. Sed Vlamane cum Alcanzarum equitatu præeunte, & ex notitia locorum diligentius consilia hostium explorante, reperiebat eam esse Tammasi mentem, ut nullo in loco diu consistere, uerum urbes deserere, & sese in montes subducere cogitaret, nullóque modo iusta acie confligendum arbitraretur, ratus expectanda Hiberorum & Albanorum auxilia, qui læuis armaturæ operam præstare, & cataphractos Persas antecedere consueßent, ut ex occasione Turcas tanti itineris cursu fatigatos, & cómeatibus indigentes, ac uti acci dit, sub alieno cœlo aduersa ualetudine tentatos adoriretur. His rebus exploratis Solymanus castra mouit, recta profectus in eam regionem in qua Tammas copias cogere ferebatur, & quũ eum deserta urbe regia Taurisio ulteriorem montibus suppositam regio

B nem petiuisse perspiceret, ita Taurisium nudatum mœnibus intrauit, ut continuò ostentatis tantum copiis, nihilque uexatis incolis egrederetur, & ad urbem Sultaniam non multum inde distantem contenderet. Diximus alibi Sultaniam Persarum olim regiam, quæ adhuc uetustæ suæ dignitatis templorũ ornamenta retinet, à Tamerlane Scytharum duce clarissimo fuisse deuastatam: quum ad eam urbem per multos dies regionis ubertate fretus, Solymanus statiua haberet castra, expectabundus ut Tammas è montibus descenderet, atque in aciem prodiret, ut direptæ prouinciæ iniurias uindicaret, & nominis sui famam nihil reformidato hoste tueretur. Eam regionem, quam Solymanus nõ procul ab urbe Sultania amplissimis occupabat castris, altissimi præcingunt montes, quorum iuga perpetuis obsessa niuibus è longinquo etiam spectantur. Hi montes antiquitus fuere Ny-

C phates, Caspius, Coathras, & Zagrus, orti procul dubio ab ipso patre montium Caucaso, coniuncti inter se longa & diuersa serie latissimas dirimunt prouincias; & ad ortum solis per Zagataios ita diffunduntur perpetua quadam cathena protracti, ut ad Indicum usque Oceanum, Malibarræque regionis prominentem plagam se extendant. Hæc in Cumerũ extremum Indiæ promontorium, non secus ac Italiam Apœninus dissecat, cõtra Zeilam insulam, florentissimum Indicis diuitiis emporium, desinit. Cum in ea loca campis utiq. ad edendam nobilem pugnam aptissimis, Tãmas descensurus putaretur (is nanq. in Coraxenos penitus abscesserat) turbidior & sæuior tempestas quàm unquam antea per id an ni tempus Persæ meminissent, ex illis mõtibus descendit, usque adeo insitata, quòd esset paulo antè æquinoctium æstiuum, ut plenissimis imbribus, atque his concreta ex niuibus

D glacie repentina hyems inuecta uideretur. Nam certantium inter se uentorum ea fuit rabies, ut transuersis flatibus niuosa montium culmina uerrerentur, præaltáq. nix subiectis campis incideret; qua horribili procella Turcarum castra euersis tabernaculis sternerentur, iumentáq. & antè alia magnus camelorũ numerus interiret, & ingens lixarum, & ægrorum militum multitudo oppressa protinus extingueretur; non paruo etiã ipsius imperatoris periculo, quum circa eum pleraq. tentoria, eadem procella dificiente, concidissent; Cuius mali remedia intempestæ noctis tenebræ, & extincti passim ignes, ita præpediebant, ut Turcæ eo aduersissimo omine magnopere terrerentur, donec orta luce sol uti- que præclarus, salutaribus radiis multos propè rigentes & attonitos refouit, & quod ad reliquam uitæ securitatem opportunè pertinebat, campos hoste uacuos detexit. Nam supra totum usque adeo tantæ procellæ detrimentum, improuisi hostis aduentus & incur-

E sus maximè timebatur; nec deerant qui affirmarent eum intempestiuæ uehementissimæque procellæ turbinem à Persarum hostium magis diro carmine, & notis genti cantaminibus cœlo euocatam ad Turcarum exitium. Quo graui incommodo, & quod maximè efficax uideri poterat, non leui ostento permotus Solymanus, recreato tantisper exercitu, & collectis uasis castra sinistrorsum mouit, capto itinere in Assyriam; multis de causis id suadente Vlamane, qui Solymano non dubiam spem occupandæ Babyloniæ iniecerat. Eam urbem cum totius prouinciæ præfectura tribuerat Tammas, post Becrami fratris mortem, Mahometi satrapæ, cui Cani cognomen fuit. Hunc Vlamanes uetustæ amicitiæ nomine sæpius antea sollicitarat, magnis oblatis muneribus, ut ad Solymanum deficeret. Id enim si faceret ipsum pro annui, & circumscripti honoris præfectura perpetui atque opulenti dominatus satrapiam esse consequu-

turum à Solymano, qui neque rationem à præfectis exigere, neque eos uel mediocri- A
ter ditatos expilare consuesset; contraria ratione ac Persarum reges, qui nobilissimis
prouincialibus perpetua non obscuræ seueritatis officia tenuissimo stipendii munere
obiecto imponere essent soliti. Sed Mahometes his Vlamanis muneribus atque pro-
missis incorruptus, nunquam adduci potuit ut fidem falleret; sic ut Vlamanes hominem
obstinatum admotis armis terrendum, & ad defectionem cogendum arbitraretur; quo-
niam eũ nequaquã firmis militum præsidiis munitum esse didicerat: propterea quòd pau
lo antè ad primos rumores traiicientis in Asiam Solymani, magnã partem sui equitatus,
& defloratis quidem omnibus reliquis alis, ad regem id postulantem misisset; neq. eum
egregia Babyloniorũ uoluntate uti constaret; propterea quòd nõnullos ciues quorũ no-
mina nõ omnino certis criminum indiciis delata fuerant, seueriùs in quæstionibus distor B
tos, præcipitiq. demum iudicio dãnatos, ut bona in fiscum cederet, ultimis affecisset sup
pliciis. Ob eas res Vlamanes maiore animi fiducia Solymano cõfirmabat, si rectà Baby-
loniam ire pergeret, inexpectato improuisóq. aduentu Mahometem facilè oppressurũ,
cessurámq. sibi Babyloniã nullo obsistente externo milite, & à Babyloniis alienatis iãpri-
dem animis nullũ moræ spatium facturis, quin uenientẽ adapertis portis exciperent. Nõ
defuit Fortuna Vlamani, singula ut accidit probè diuinanti. nã quum magnis antecedens
itineribus per cõpendia uiarum raptato Alcanzarum equitatu, nihil eum morantibus flu
uiis, ubi non procul à Babylone abesse renunciaretur, Mahometes qui nunquã ad se uen-
turos Turcas putarat, rebus omnibus imparatus, atq. deprehensus animũ despondit, & se
per Mesopotamiam ad Bethlim deserta urbe regia profugit; tanto Fortunæ arridentis C
successu, ut Solymanus nõ multo pòst à Babyloniis auidissimè propter odium in Maho
metem susciperetur. Ea in urbe clarissima Caliphæ sacrorũ principis sedes est, qui à cun
ctis Mahometani nominis regibus excolitur, ueterémq. obtinet prærogatiuã adoptandi,
& ex certa coemptionis cerimonia confirmandi Assyriæ reges; sicuti Sultanos etiam Mem
phiticos recenti adhuc memoria à Saracone Comanorum duce repetita; qui Aegyptiis
antè trecentos annos principatum eripuit, ut ibi Mamalucorũ seruorum imperium con
deret. Ab hoc Calipha Solymanus ueteris superstitionis instituta sequutus insignia atq.
ornamẽta suscepit; multáq. largitione propitiatis sibi Babyloniorum primoribus, & popu-
lis item liberali congiario delinitis, ea in urbe antiquissima, propter Semiramis, pensilésq.
eius hortorum memoriã hyemare constituit. Amplissima nãq. est omnium urbium cogni D
ti orbis, si priscæ structuræ mœnium ambitus rectis dimensionibus æstimetur; nam urbis
Romæ magnitudinem exuperat. Sed in tanta uastitate uidere est præter cultissima rura, &
innumerabiles hortos ædificiis coniunctos: atq. itẽ peramœna uiridaria pomiferis, & odo
ratis consita arboribus. Visuntur etiã latissima arua, quæ ad segetem aratris proscindun-
tur; nec in ea syluæ nemoráq. desunt, captiuis & inclusis feris dicata, ut ad uoluptatem pro
fectorum atq. primatum iocunda atq. expedita uenatio suppeditetur. Mediã urbem inter
fluit Euphrates lapideo sumptuosi operis ponte iunctus. Is à confluente Tigri amne ita
suis atq. alienis crescit undis, ut maioribus etiã nauigiis usq. ad Oceanum Persicum tutis-
simè pernauigetur. nã apud Balzaram emporium, quod est in insula Teredonis nomine
antiquitus uocata, quam bicornis amnis efficit, mercimonia & commeatus omnis generis
excipiuntur, quotidianáq. nauigatione ad Ormutium freti Persici urbem & insulam deue E
huntur. Vtranq. autem ripam profluentis, frugiferis arboribus atq. uinetis esse consitam
constat, castigato non secus alueo, ac Rheni per Germaniã descendentis, miro passim cul
tissimorum litorum ornatu cõspicimus. Babylonii in uniuersum quãquã Syris & Ara-
bibus sanguine permixti eundem ferè colorem, staturæq. habitum, & ciuilium morũ con
suetudinem, ac nostri homines præferũt, quòd eodem quo nos fruantur cœlo, & sese ex-
colant literis, & à reliquis barbaris captu ingenii, atq. humanitate plurimum distent; mer-
caturam solertissimè exercent; uariis præsertim sericæ telæ textrinis. Verùm nobilitas
equestris militiæ studio tenetur, sagittísque maximè gaudet. Ac fuit aliquando tem-
pus, quo è Babylonia accepta ab Indis aromata Asiæ mercatoribus diuenderentur, quæ
ætate nostra per Arabicum sinum Alexandriam deuehi uidemus; quanquam multo ma-
xima

A xima pars Lusitanis classibus ab India per incognitum paulo antea Oceanum Aethio-
pici litoris in occidentem deferatur. Cæterum quæ ab antiquis scriptoribus de Ba-
byloniis pensilibus hortis, regiáque admirabilis structuræ, crassitudinéque mœnium
referuntur, nequaquam sunt extra fidem;nam horum ingentium operum præclara mo-
numenta adhuc extant. Exurgit siquidem prætorium regalis amplitudinis instar arcis,
editiore urbis parte, quæ orientis solis radios excipit,& præterfluentem despectat Eu-
phratem;mœnia quoque partim lapide,coctilique later culo constructa,uel lacessente at-
que absumente uetustate,priscæ opulentissimorum regum magnificentiæ testimonia re
linquunt. Tanta uerò propensione Mesopotamiæ, Assiriæque urbes Solymano deditio-
nem faciebant,ut ad eum qui sine uulnere tanta potitus esset uictoria,usque à Balsera em
B porio, quod est ad ostium Euphratis in Persicum sinum erumpētis,legationes uenirent,
& Mesopotamiæ ad unam ferè insignes urbes Caramida, Meredinum, Orsa,& Asancefa,
Turcarum præsidia acciperent,& per totius Babyloniæ prouinciæ oppida Turcæ mili-
tes in hybernis constituerentur. Nam præter copias,ex Europa atque Asia minore in
eius belli expeditionem perductas, etiā tetrarchæ cum Memphitico Bassa, qui sunt eius
Sanzachi Alexandriæ,Iudææ,utriusque Syriæ,& Comagenæ,ad imperatorem peruene-
rant.Per totam autem hyemem magnæ celebritatis spectacula edita sunt, accidítque ut
hisdem ferè inchoati iam anni Saturnalitiis festis,diuerso ritu Carolus Cæsar ex Africa ui
ctor, Neapoli equestres ludos ederet,&,à Solymano Assiriæ & Mesopotamiæ regnis po
tito,apud Babyloniam festæ hylaritatis,diuersique apparatus spectacula celebrarentur.
C Cæterum Solymanus recreatis per hyemem copiis,nunquam instaurandi atque exornā
di exercitus,Persicique belli curam remiserat;utpote qui Tammasum redintegrato im-
petu inuadendum decerneret,Habraymo atque Vlamane identidem ut Fortuna utere-
tur suadentibus; adauctus quippe Aegyptiacis & Syriacis copiis, in spem ueniebat Tam
masum ex Hyrcaniæ montibus ad pugnam conferendam in patentes campos posse elici;
& si id metu occupatus abnueret,ad grauissimam Persici nominis contumeliam, ueluti
exprobata ignauia, Taurisium regiam ipsius urbem in oculis occupari atque uastari. Igi-
tur adulto iam uere è Babylonia profectus, ductante Vlamane per idoneas regiones ad
Taurisium iter intendit.At Tammas qui Solymano apud Babyloniam hyemante Tau-
risium redierat,ut qui hostem reuersurum minimè credidisset,cognito eius aduentu, uti
D imparatus,& uetere suo innixus consilio,ne usquam acie confligeret,in Coraxenos iterū
se recipere instituit;certas tantum suorum manus passim relinquens,quæ sese persequen-
tibus hostibus ostenderent,& montium ualliúmque notas angustias tuerentur, obserua-
réntque eorum itinera;nec nisi ex insidiis & carptim insequentium hostium agmina abru
ptis & iniquis locis lacesserent. Eo modo recedentem,& aliquot dierum itinere prouectū
Vlamanes frustra persequutus,& per captiuos incolas exploratis Tammasi consiliis, uti
iussus erat,ad Solymanum rediit,suasitque ei,ut Taurisium deflecteret, & cōfessione ho
stis retro per asperos montes fuga elabentis sese uictorem ostenderet, ex usúque uicto-
riæ eius regia potiretur. Itaque Solymanus indignante animo, eóque ad quandam su-
perbi contemptus iracundiam concitato,quòd nusquam Persæ, uti maximè cupiebat,ad
iusti prælii occasionem se offerrent, Tāmasúmque ipsum in asperas maximéque steriles,
E & frequentibus rupibus impeditas regiones abscedentem, consequi posse desperaret, se-
cus ac superiore anno fecerat; Taurisium, quod nullo præcinctum esset muro,hostili irru
ptione inuectus est,miseros incolas magnis affecit detrimentis,quāquam inermes essent,
ideóque uictoris imperium se paratos subire demissè profiterentur. nam milites contine
ri non poterant,tametsi à cædibus temperarent,quin singulas domos inuaderent, & ubi
lubebat cunctā libidinis atque rapinæ licentiam exercerent. Antè omnia autem Solyma-
nus Vsumcassanis atque Hysmaëlis ornamēta ex regia,quam antea Selymus properan-
ter deformarat,tolli iussit;sic ut nec picturis quidem,& auratis laquearibus parceretur;&
integras quasdam familias telæ sericæ opificiis celebres abducendas iuberet, magnúm-
que seruorum numerum,& delectæ iuuentutis ætatis & formæ,omnisque sexus discessu-
rus comprehendi & abduci sineret. Neque enim se tutò in amplissima urbe occupatis,&

diſperſis ad prædam atque libidinem omnibus ferè copiis diu conſiſtere poſſe iudicabat, A
quòd Tammaſum Hiberorum & Albanorum auxilia accerſiuiſſe, cataphractorúmque
ualidiſſimas turmas è Parthis, Mediſq. & Armeniis coëgiſſe nunciaretur. Quamobrem
Solymanus hac illuſtri occupatæ atque direptæ Perſarum regiæ ad nominis famam lau
de cõtentus, circa æquinoctium motis caſtris in Meſopotamiam eſt reuerſus; uixq. Coim,
& Calderanos campos paterna uictoria claros prætereierat, quum inexpectata Perſarum
agmina abeuntes hoſtes in tergo laceſſere, impedimenta diripere, fatigatos & ægros tru
cidare nunciatum eſt. Crebri quoque rumores totis caſtris permanarant, ipſum Tamma
ſum auxiliaribus confirmatum copiis breui affore, qui hiſdem ueſtigiis Armeniæ prouin
cia decedentes hoſtes perſequeretur. Quod à Turcis ideo facilè credi poterat, quòd iam
ex opportunis uallibus frequentes Hiberorum alæ prædandi atque inſidiandi cauſa ab B
certis locorum & temporum interuallis ſeſe oſtentarent, notiſque euadentes ſaltibus, tan
quam confiſi impeditis regionibus audacter pugnaturi uiderentur. Qua hoſtium auda-
cia permotus Solymanus, eo ordine profectioni intentus ſingula agmina expeditis præſi
diis confirmanda ſtatuebat, ut è duobus Aegypti Syriæque præfectis, quos Baſſas hono
ris cauſa uocabant, alterum in nouiſſimo agmine conſtitueret, alterum uerò ad ipſa me-
dii agminis latera, partitis utrinque copiis applicaret; Vlamanes porrò, uti locorum &
hoſtium peritus, ſicuti eorum incurſus depoſceret, prouidendo atque adhortando omni-
bus in locis uerſaretur. Ad hanc præſtandam operam, quum amplius quadraginta equi-
tum milia eſſent conſtituta, circiter duo etiam milia ſclopettariorum ex numero præto
rianorum, qui uniuerſos incedentium agminum ordines corona quadam circũſeptos tue- C
rentur, erant inſtituta; qui maioris etiam præſidii cauſa curules paruos aliquot falcones
conuehebant, ut è longinquo in perſultãtes & prouectos hoſtes diſploderentur. Quibus
præſidiis aptè conſtitutis facilè fiebat, ut Perſæ minus audacter erumperent, rarius ſe da
rent in conſpectum, & remiſſiorem quàm antea impetum facerent; utpote qui falconum
globulis, & ſclopettorum glandibus magnopere terrerentur; ſæpéque pugnam ciere au-
ſi, cum detrimento equorúmque præſertim repellerentur. Per hunc modum tripartito
exercitu recta ire pergens Solymanus nuſquam conſpecto hoſte, ita iter intẽdit, ut emen
ſis camporum ſpatiis, cum primo agmine antecederet, & nondum exacto autumno Ami
dæ conſiſtere, atque ibi reliqua ſuorum agmina operiri ſtatueret. Amidam hodie frequen
tiſſimam Meſopotamiæ urbem Caramidam incolæ uocant; hoc eſt cognomẽto Nigram: D
quòd pingui & ſubatro ſolo ad fertilitatem ſegetis aptiſſimo, arua nigerrima paſſim oſtẽ-
dat. In ea urbe Chriſtianorum templa uiſuntur, & ſacræ turres à Baldouino Hieroſoly-
mitani regis fratre conditæ, qui eam urbem peculiari uirtute captam ſuæ ditionis fecerit;
quum Gothifredus frater Hieroſolymis imperaret. Interea Tammas iuſtis comparatis
copiis è Coraxenorum montibus erumpens Taurſium repetit; ratus hoſtem Turcam ur
banis deliciis hærentem repentina irruptione oppreſſum iri. Sed eo elapſo, & inſpectis
eius ciuitatis incommodis, ad iniuriam deformatæ regiæ uehementer indignatus, ſtatuit
eum omnino quocunque iret perſequendum, & ad Coim uſque progreſſus eſt. Ibi uerò
mutauit conſilium, quòd multo ſpatio Solymanus anteceſſiſſe nunciaretur, & nobilitas
omnibus grauibus protecta armis, niſi certo cum equorum detrimento fugientes perſe-
qui non poſſe confirmaret, & ſe in uſum conſerendæ tantum pugnæ, non ad longinquos E
curſus, inſtitutos & paratos eſſe dicerent, Tammáſque ipſe, remiſſa utique iracundia ad
diſciplinæ rationem reuerſus, idem fateretur. Tum uerò pollicente præcipuo atque for-
tiſſimo ſatraparum Delimenthe, ſe nouiſſimum agmen adepturum, ſi ſibi expeditorum
& delectorum ab ſe equitum tertia pars tribueretur, præferocem reſumpſit animum.
Erat Delimenthes è Caramania oriundus, qui inter pugnaciſſimos tantam uirium & ani
mi magnitudinem in præliis oſtendere erat ſolitus, ut non temere inſanus ab inuſitata te-
meritate Delis uocaretur, quod nomen hodie apud Turcas ſtrenuiſſimis, & uitæ cõtem-
ptoribus imponitur. Ab ea pollicitatione Tammas Delimenthem multa tum laude com
mendatum, oneratúmque ampliſſimis promiſſis, benè auſpicatò dimiſit; tenuitque ille cõ
feſtim nota indigenis uiarum compendia, ea feſtinandi celeritate adhibita, ut hoſtes po-
ſtremi

A ſtremi agminis non magno itineris antecedentes ſpatio, apud Tauri montis radices (uti euenit) ad Bethlim ſe aſſequuturum confideret. Bethlis oppidum eſt ſatis clarum in finibus Perſici imperii, quibus Meſopotamiam attingit, poſitum in ualle non in iocunda, quam exiguus amnis ex Antitauri iugis delapſus alluit; habétque arcem Perſarum præſidio cuſtoditam. Ad id duo, quos diximus, Turcarum præfecti cum poſtremo agmine ductante Vlamane peruenerant, ratíque cuncta ſe euaſiſſe pericula, quæ paulo antè à ui crebríſque hoſtium incurſionibus timuiſſent, idoneo in loco conſederant, recreandis iam tandem copiis, poſtquam Solymanum, atque item ſecundum agmen Amidam perueniſſe fama conſtaret, neque ideo inſequuturos Perſas ſuſpicarentur. At Delimenthes fidelibus & diligentiſsimis incolarum exploratoribus uſus, quum non plus unius diei
B itinere ab hoſtibus abeſſet, certior factus Turcas ad Bethlim feſſos itinere timoréq. omni uacuos, nulla propè cura uigiliarum & ſtationum ſeptos conſidere, deligit obſcuriſsimam noctem, multáque etiam pluuia impeditam, & hoſtes adoriri conſtituit, certiorem facit cuſtodem Bethlinæ arcis. de conſilio quod agitabat, ut & ille ſigno accepto ab arce deſcendens, diuerſum in hoſtium caſtra impetũ faceret. Tanta autem fuit atque adeo felix temeritas Delimenthis, ut ipſo ingruente, conſopiti & nihil tale timentes Turcæ undique opprimerentur, ingenſque eorum cædes fieret, & ipſis penè Baſsis ad inſternendos & conſcendendos equos ſpatium eriperetur; nec in tenebris ſummíq. periculi tumultu prætoriani pedites ſclopettos expedirent, & curulia tormenta caperentur. Perſis autem ſeſe aggregarant montani agreſtes, qui ſuperioribus temporibus Aladolo regi paruerant, eóque
C debellato ſumma à uictoribus Turcis Fortunarum detrimenta acceperant. His caſtrenſis apparatus omnis, & ſarcinæ camelorum in prædam ceſſerunt. Delimenthe uerò uſquequaque concidente Turcas, aliquot Sangiachi reſiſtere auſi obtruncati ſunt; nonnulli deditionẽ fecerunt, & prætoriani iam Baſsis ambobus cum Vlamane è media clade elapſis circiter octingenti, cohortante eos Delimẽthe, ut ſe ſub fide dederent, exuti ſclopettis & reliquis armis in poteſtatem conceſſerunt. Ferunt nuſquàm Turcis maius incommodum, uel cruentiſsima acie fuiſſe illatum: quandoquidem amiſsis tormentis atque tentoriis, omnibúſque ſpoliatis caſtrenſibus uaſis & impedimentis, ſupra dimidiam partem equorũ amiſerint. Incidit ea clades Turcis ad tertium idus Octobris, qui dies ingenti Perſarum omnium lætitia poſtea celebratus eſt, quum Delimenthes onuſtus ſpoliis, & cruentam cla
D uam, qua ea nocte mactandis hoſtibus plurimum uſus fuerat, elata dextra oſtentans, ad Tammaſum rediiſſet. Ea uerò clades tanquàm è naufragio euadentibus præfectis Solymano renunciata, uſque adeo eius animum concuſsit, ut omnem renouandi contra Perſas belli cogitationem abiiceret; quod id acerbiſsimum uulnus, ſicuti prædixerat mater ipſo Mulearabe certior uates, nequaquam uirtute hoſtium, ſed dolis, ueluti ſuperis eorum inſidiis non obſcurè fauentibus, inflictum accepiſſet; atque obiter profundè & diſsimulanter iratus Habraymo Byzantium redeundum eſſe decerneret. Redeunti Solymano ad Iconium obuii fuerunt Hariadenus Barbaruſſa, & Sinas cognomento Iudæus, qui nuper ab Algerio cum reliqua quæ ſupererat claſſe Byzantium peruenerant, terreſtréque iter ſuſceperant, ut de parta Meſopotamia Aſsiriáque imperatori coram gratularentur, & ut (quod eorum exiſtimationis intererat) quo euentu tantam Chriſtiani belli molem, & ip-
E ſius Caroli præſentis impetum ſuſtinere conati, ex ſumma rerũ iniquitate elapſi fuiſſent, certius enarrarent; facilè demonſtrantes, neque Turcis uirtutem, neque ſibi ducibus induſtriam, ſed unam omnino, quæ humanis conſiliis bellicíſque præſertim impotenter dominaretur, Fortunam defuiſſe. Clementi uultu eos accepit Solymanus, atque ita ad pedes proiectos erexit, ut teſtaretur aliquanto eſſe præclarius ab infracti animi conſtantia, quàm à fœlici uictoriæ ſucceſſu laudem tuliſſe, quòd innatæ fortitudinis, inuictíque animi munus peculiaris ipſorum uirtutis ſpecimen extitiſſet; nec multum referre ſi uel benè cõſulta uti multis ſubiecta caſibus Fortuna præuertiſſet. Proinde eodem animo quo tuliſſent aduerſa eiuſdem Fortunæ indignationes expectarent; ipſum enim innixum potentia felicitatéque perpetua ſuarum actionum maturè daturum operam, ut ſarciendi incõmodi, ſpectatæque iam ipſorum uirtutis latius extendendæ locus daretur. Applicantem

uerò confectis itineribus ad Bosphorum, ut Byzantium traiiceret, Habraymus qui ante A
cesserat, litus ei honoris causa triumphali serico strauit; atque ita bireme peculiariter a-
dornata sublatus in oppositos septæ regiæ hortos se intulit. Tum uero multis de causis
in Habraymum atrox inuidia sensim erupit, immodicæ eius potentiæ sæua comes; sic ut
in arcano apud principem tota eius gratia conuelleretur, ingenti conspiratione multo-
rum procerum, qui uel æqualem uel inferiorem rebus omnibus unum ante omnes gra-
tia eminentem ferre non poterant. Ea fatalis odii semina á fœminis, matre scilicet atque
uxore iacta fuisse constat, quæ imperatorem ad nutus Habraymi circumagi, flectique pro
libidine tam impotentis serui indignum esse dictitabant; mater quidem quòd filius aduer
sus auguria Persici belli periculis obiiceretur, cuius prouinciæ bella maioribus abomina
ta semper fuissent; usque à superioris Baiazetis memoria, in quem à Tamerlane clades di B
ræ calamitatis incidisset, & recentibus etiam Vssumcassanis & Hysmaëlis exemplis, quo
rum prælia nunquam nisi detrimentosa uel uictoribus Ottomannis fuissent experti; Rosso
lana uerò quæ coniugem delinimentis quibusdam, atque adeo etiam philtris uxorium fe
cisset, uel ob id Habraymum oderat, quòd Mustapham priuignum, uti ex liberis natu ma
ximum impensissimè coleret, atque ei imperatorios honores adaperto studio intempesti
uè deferret. Id enim Rossolana muliebri libidine accensa, Baiazetem filium nefaria præua
ricatione Mustaphæ anteponere contendebat, ut certus imperii hæres & successor, si fata
Solymano uitam abrumperent, Ottomannicæ domui pararetur. Propterea priuignum
longè ablegandum in Cappadociam curarat, ne ad inuadendam paternam sedem, si pa-
ter uita excederet, è proxima Magnesiæ præfectura celeriter adesse posset. In id consilium C
occulta largitione solicitabat prætorianorum principes, quos ad id audendum facinus
idoneos rebatur, exemplo Selymi, qui postremus regiæ prolis fauore prætorianorum
maioribus natu fratribus regnum præripuisset. Verum ambitiosæ mulieris peruersæ ar-
tes, una Habraymi diligentia atque authoritate turbabantur. Is nanque quod rectum es-
set, naturæque muneris, atque inueteratæ consuetudinis, Solymano erga filios æquissimo
patri probari intelligebat; tametsi uxoris molliores preces nonnunquam illum inflecte-
rent, ut eadem quæ ipsa cuperet, quanquam absurdi iuris quam quicquàm aliud æquius
& iustius malle uideretur. Cæterum totam Habraymi existimationem, non obscura fa
ma magnopere prægrauabat, odiosa Turcis, quòd Christianos adaperto studio comple-
cti fouereque diceretur, nonnulla siquidem extabant indicia corrupti eius animi, quòd D
Venetis largitionibus parata in eos, & Austrianos fratres arma, ad orientem converte-
ret, gratificareturque ea in re Carolo Cæsari, cui dudum Venetus senatus icto nouo fœ
dere sese coniunxisset; scilicet ut maritimis opibus potentia Cæsaris augeretur, singulari
damno atque periculo Ottomannici nominis. Habraymus quoque per eos dies Mar-
cum Nicolai Venetum ignobilem mercatorem, qui ab Italia mutatis ad celeritatem iu-
mentis ad eum Babyloniæ agentem cum secretis mandatis ac literis percurrisset, rediisset
que enatis non temerè paulo pòst his de ipsius perfidia suspicionibus, Byzantii pro specu
latore comprehendi, noctùque iugulari, & in mare proiici iusserat; scilicet ut detegendo
crimini certius indicium tolleretur, nec inde totius institutæ atque obitæ legationis cau-
sa iudicio nosceretur. Paulo antè siquidem Turcæ solito suspicaciores facti, Andream
Quirinum patritium Venetum apud Alepum in Comagene clarum mercatorem, teter- E
rimo supplicio affecerant, quòd Caroli Cæsaris legatum, nomine Robertum, natione Bri
tannum, in Persidem ad Tammasum penetrantem iumentis, ducibus, atque pecunia iu-
uisset. Destinabatur enim Cæsar Solymano pòst Tammasum debellatum, usq. adeo pro-
cul præcipuus hostis, qui cum Persis amicitiam & fœdus agitaret, ut per eum Tammas
maiore tormentorum apparatu iuuaretur, suppeditantibus è finitima India Lusitanis, qui
se propter odium Turcici nominis, Persarum amicos & socios, quum expediret, fore pro
fitebantur. His tantis circumuentus insidiis Habraymus, & cõceptæ perfidiæ reus factus,
mense Martio circiter idus, superiore cõsuetudine quũ admitteretur in regiam, nusquam
postea comparuit. Ferunt eum seuerissimè obiurgatum fuisse à Solymano, quòd sum-
mis honoribus auctus, & dignitate sibi ferè æquatus, ingratissimo animo summæ ampli-

tudinis

A tudinis beneficia, nefario ſcelere corrupiſſet, & meritam uitæ exitus pœnam deprehen-
ſus inueniret; neque Solymanum ullis iacentis ad pedes lachrymis ad miſericordiam fle
cti potuiſſe, quum interceptas quaſdam eius literas immiti uultu oſtenderet, & an ſignum
agnoſceretur ferocibus uerbis identidem interrogaret. Eadem autem quæ ſequuta eſt
nocte, in cubiculo per eunuchum carnificis munus obire ſolitum, in puluino dormitans
cultro adunco, quod de manu imperator tradiderat, iugulatus eſt. Ferunt Habraymum
quum ſumma Solymani gratia potiretur, familiari ſermone aliquando poſtulaſſe, ne ſe
tantis honoribus onerare contenderet; ne demum amplitudine odioſa ſupra æquum flo
rentem, è gradu tanquam è faſtigio ſummæ Fortunæ præcipitem dare, atque occidere
neceſſe haberet; fidem uerò in ea uerba ita principem dediſſe, ut nunquam ei uiuo uitam
B erepturum polliceretur; ſic ut ea inanis iuramenti religione obſtrictum, ne datam falle-
ret fidem, non aliter quam altè ſtertenti necem intuliſſe; quoniam Taliſmanes ſacerdos,
diuini interpres iuris, dormientem nequaquam cenſeri inter uiuos, quum una uigilia to-
tius uitæ actus conſtaret, aſſeueraſſet. Occiſum an ſpectarit, dirisque perſequutum exe-
crationibus cadauer multo pondere appenſo mari mergi iuſſerit, ut nonnulli diſertè com
memorant, nihil ad hiſtoriam pertinet. Oborto certè ſole quæſtores ſuppellectilem at-
que pecuniam eius omnem in fiſcum retuliſſe conſtat, ita conturbatè, raptim, & diligen-
ter, ut nihil ferè præter dotem miſerrimæ uxori relinquerent, & euulgata Habraymi ne-
ce, extemplò tanquam iure damnati nomen populus probroſis carminibus & uocibus la
cerauit, factóque impetu ſtatuas, quas ille ex Hungarica uictoria trophæi inſtar antè do-
C mum ſuam in hippodromo collocarat, coniectis lapidibus ita deformauit, ut etiam uelu
ti priſcarum gentium, & numinum inania ſimulachra turpiſsimo cœno defœdaret. Hunc
uitæ potentiæque ſuæ exitum tulit Habraymus, quo nemo eorum unquam antea, qui ma
ximorum regum gratia potentes euaſerint, ad exemplum illudentis Fortunæ antè obitum
fortunatior atque fœlicior fuit. In eius locum Veſir cooptatus eſt Aiax; & Barbaruſſa pro
pter rei naualis peritiam Amiras declaratus, purpuratorúmque collegio additus; Fore-
ſtius autem Galliæ regis legatus, qui paulo antea Habraymi opera fuerat dimiſſus, ne di-
ſcederet admonitus eſt imperatoris iuſſu, quòd poſtquam Habraymus notæ perfidiæ
reus pœnas dediſſet, ad ueterem diúque antea inſtitutam Europei belli cogitationem, uti
euenit, opportunè reuerteretur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS A
EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXIIII.

NNVS longè omnium ætatis nostræ secura domi pace, mira cæli
clementia, lætáque passim agrorum ubertate, & Punica uictoria in-
signis, Pauli tertii Pontificatus initia nobilitauit. Nam Leone de-
cimo ad iniuriam humani generis immatura morte surrepto, qui
luctuosa demum Hadriani, Clementisque tempora euaserant, se B
tum primum natos credere, salutem Fortunásque suas in tuto posi-
tas arbitrari, existimaréque expiatis tot cladibus, inuectam esse au-
rei seculi felicitatem. Ipse Paulus in administranda republica, illu
stri quodam in speciem diuersarum uirtutum temperamento, ita Pontificis simul & prin-
cipis nomen tuebatur, ut in omni consilio singularis pietas emineret, nec tamen obscura
esset amplificandæ suorum potentiæ uoluntas. Nam antè omnia quod in rem magno
perè expediebat, se neque harum neque illarum partium, sed communem omnium pa-
rentem futurum profitebatur. Propterea nequaquam adduci potuerat, ut id fœdus re-
nouaret, quod Bononiæ Clemente, Cæsaréque authoribus pro tuenda Italiæ pace, haud
obscurè ad arcendos Gallos percussum fuerat, quum ab utroque aliquod Fortuna sua di- C
gnum munus expectaret. Quin & concilium toties à Germanis, ueræ pietatis desertori
bus, ad terrendos Romanos pontifices efflagitatum, à quo grauissimis de causis Clemens
diffugisse uidebatur, ultro se appetere, & ad id locum tempúsque decernere paratum es-
se prædicabat; ut uno nobili salutaríque decreto, ea uetus controuersia finiretur, quæ in
immensum & placita Christianæ religionis, & summorum Pontificum authoritatem in-
sano quodam errore lacerasset. Missis quoque pro tuenda sacrosancti nominis dignitate,
qua priuatæ spes tegerentur, in Galliam & Hispaniam legatis assiduè dabat operam, ut
Franciscus uno consensu ad oppugnandos Turcas cum Carolo Cæsare iungeretur. Cœ-
perat enim esse formidolosus tum ipsi Siciliæ atque Sardiniæ, tum etiam Italiæ, Hispaniæ
que litoribus Hariadenus Barbarussa opulentissimo Africæ potitus regno, immensisque D
Solymani opibus, ac ingenti eius classe subnixus. Sed quanquam eximia esset Pontificis
authoritas apud Gallos, nihil tamen quod ad conferenda auxilia pertineret, impetrari po
tuit. Franciscus enim, uti erat animo excelso, apertóque, amplitudinem & fœlicitatem Cæ
saris ferre non poterat; ut potè qui adeo acerbè mulctatus, ac Italia pulsus, donec amis-
sum Galliæ decus recuperaret, nequaquam in ea, ueluti parum honesta, uel indecora, pa
ce quieturus esse uideretur. Quicquid enim tot casibus aduersa Fortuna rapuisset, id to-
tum iniquo iure, & sæua rerum conditione sibi ademptum esse existimabat, & eo quidem
animo, ut non obscurè Mediolanum Genuámque repeteret. Id si Cæsaris æquitate, & Pau
li intercedentis studio consequeretur, non modo nauales terrestrésq. copias Cæsaris opi-
bus adiuncturum, sed ipsum quoque ad Turcicum bellum alacriter uti legatum adiuto-
rémque Cæsari, quo iuberet esse profecturum. At Carolus qui antiquissimo superio- E
rum Augustorum iure per manus tradito, singulos ferè totius Italiæ principatus ad se per
tinere arbitrabatur, & Mariæ iudice ad arbitrium regulis, & liberis ciuitatibus leges dede
rat, indignabatur ea à Gallis per obliquas querimonias repeti, quibus disertissimè ex fœ-
derum tabulis excessissent, præsertim quum ipse dudum in gratiam Clementis, Venetiq.
senatus imperiis urbium antiquis possessoribus liberaliter adiudicatis, & insigni pace con
stituta, non sine præclara æquitatis & abstinentiæ, moderationisque animi laude exerci-
tus deduxisset, qua in re etiam plurimum Gallis esset gratificatus, qui nihil magis cupe-
re, postularéque essent soliti, quàm ut ueteres Hispani, Germanique milites Italiæ
assueti dimitterentur, quorum præsidio ipsius potentiam & existimationem magis ac ma-
gis confirmari ac amplificari maximè iudicassent. Is erat animorum habitus in duobus lon
gè ma-

A gè maximis Europæ regibus, nequaquam adeo obscura contentione dissidentibus, ut amicitia, quæ inter eos publicis tantum fœderibus, legationúmque officiis, & quadam affinitatis imagine sustentabatur, aliquando in aperta odia, & funestum bellum euasura crederetur. Meminerat Cæsar superiore anno Germanos aduersus Ferdinandum fratrem Gallica pecunia fuisse concitatos, qui duce Lantgrauio Virtembergensem regulum tunc exulantem pulsis Austrianis copiis in Stocardiam paternæ ditionis oppidum reduxissent. Tum uerò certis rumoribus afferebatur euocari in cōtinentem ipsum Britanniæ regem, qui insano nefarióque scelere, Catharina uxore legitima thoro & penatibus expulsa, pellicem in matrimonium duxerat, & reginam appellari iusserat, ut colloquio habito, & subinde consociato sibi Carolo Gheldrio Menapiorum & Sicambrorum principe, Belgicas B urbes inuaderet. Erat quoque fama Henricum Nauarræ regem, cui Francisci regis soror antea nupserat, paratis copiis, si bellum alicunde erumperet, ueluti occupato Cæsare in Cantabriam peruasurum. Constabat etiam quæstores Gallos in proximis Heluetiorum conuentibus magnas fecisse largitiones publicè, & priuatim singulis pagis, & notis centurionibus. Nec Massiliæ naualis apparatus intermittebatur, atque item ad Oceanum Armoricum, ubi magno sumptu stupendæ magnitudinis onerariam nauem, & pleraq. alia in bellicos usus fabrefacta nauigia ædificarat. Ad hæc Franciscus nouo, aut certè à maioribus intermisso & eo quidem nobili consilio, septem legiones Romana disciplina instituebat, ne sibi semper uel in repentinis belli casibus, peditatus ab externis gentibus mercede foret conducendus. Nam Galli perantiqua consuetudine in uno præcipuè equita- C tu studium, spésque omnes, & nominis gloriam reponere erant soliti. Sed ubi per frequentes sclopettarios, Romanóque more per pedites bella geri cœpta sunt, in præliis nulli propè usui equites esse compertum est, propter equorum grauiora uulnera, & densatas hastatorum phalanges, quas nulla uis equitum uel æquato ferè numero facilè perrumpat. Ex legiones ex delectu exquisito septem Galliæ prouinciarum scribebantur, ut undique certa paratáque essent præsidia ad sustinendum pariter atque inferendum bellum. Nam ad hæc etiam lustrato uetere equitatu, atque alis per supplementa refectis, & stipendio persoluto, quatuor milia cataphractorum, & bis totidem leuis armaturæ equitum censebantur. Quæ omnia, tametsi in præsens extra belli cogitationem, ac ueluti ad exterendum ingratæ pacis ocium, edendáque spectacula, ordinari atq. D apparari plerísque uideri poterant, proximi tamen periculo in magnas erupturi ex improuiso belli suspiciones adducebantur; præsertim Genuenses, qui ob id Andrea Auria gnauiter excubante aduersus Gallorum motus, terra maríque uigilabant; & Franciscus Sfortia Alexandriæ & Comi, Ticiníque & Abiatæ mœnibus nouas addebat munitiones. Alexander quoq. Medices ualidissimam arcem, quam Clemente uiuo Florentiæ incœperat, conductis innumerabilibus operis perficere maturabat; eò accuratius ac intentius, quòd fama erat ab exulibus Florētinis, natura Gallico nomini addictis, Hippolytum Cardinalem maiorem patruelem suum ab se didnci, excitarique ad spem potiundi in urbe Florentia principatus, quē ille æmulatione indnctus, sibi deberi legitima hæreditate ab auo Laurentio, Iulianóque patre ducta prædicabat; ea in re detestatus Clementis patrui iudicium, qui iniqua præuaricatione Alexandrum sibi ætate, multísq. rebus inferiorem prætulisset, E ut ipse ueluti emancipatus intra septa religionis, opes omnes Mediceæ domus, Etruscíq. regni fastigium, & nuptias demum filiæ Cæsaris, apud fratrem tanta Fortuna ipsius collatione indignum conspiceret. Nec deerant qui in feruido iuuene, galeri dignitati militiæ honores facilè præferente, eos spiritus laudarent, tanquam honestæ ambitionis, suaderéntque, ut ad pellendum fratrem, uti Cæsaris beneficiarium, designatúmque generū, auxilia à Francisco rege peterentur. His de causis Cæsar uti erat cauto grauique ingenio, & eo quidem quum decoris cura, rerúmque necessitas accederent, flagranti atque expedito, omnium consiliis antenertendum ratus, arma parare constituit, ut qui res nouas occultè moliendo pacem turbare cogitabant, se parato instructóque rebus suis timere inciperent. Summa consilii in eo uertebatur, ut Barbarussam ad Tunetū præoccuparet; fama enim erat, eum ualidissimis prædonum omnium coactis classibus, nō modo uti superiore anno

fecisset, Italiæ litora prædaturum, sed etiam proxima æstate traiectorum in Siciliam cum A ingenti Turcarum, Afrorúmque multitudine, ut ad reliquas spes proferẽdas, quibus barbarè atque arroganter Neapolitanum imperium cõcepisset, Italiæ horreo potiretur. Erat eius belli ratio plena pietatis & gloriæ, utpotè quæ publicum Christiani nominis decus, publicámque omnium, & maritimarum præsertim gentium salutem respiceret. Extinguebat etiam Cæsar hoc honestissimo ausu omnem inuidiam, quam tot partis de Christiano hoste uictoriis antea uitare nequiuisset; sic ut illam in eos reiecturus esse uideretur, qui Punici belli spectatores, quam socii atq. adiutores esse mallent. Porro Pontifex cum magno honore uerborum collaudato Cæsare, ei statim in bellicos sumptus, sacerdotiorum totius Hispaniæ decumas concedit; ipséque pecunia sua nouem triremes Genuæ exornari iubet. Has ad ueteres tres, quæ in custodia Romani litoris esse consueuissent, adiungit; B omnibus præficit Virginium Vrsinum nauandæ operæ cupidum, ut ea generis claritas præfecturæ maiorem authoritatem adstrueret, eíque attribuit Paulum Iustinianum Venetũ, cuius consilio uteretur, nauali peritia insignem. Easdem quoque decumas exæquata liberalitate Francisco regi concedit, quo ille munere accepto si usus posceret, ad tuendam Etrusci maris, Pontificiæque ditionis oram, Massilienses uiginti triremes se missurum pollicetur, quanquam pari concessione Pontifex Cæsarianos offendere crederetur, quòd ea sacra pecunia Galli minimè iuuandi uiderentur, utpotè quos religionis causa nullam omnino operã ea æstate mari præstaturos appareret, occupatis scilicet proprio bello ad Tunetũ prædonibus. Excitata ad pium bellũ uniuersa Hispania, cõuenientibúsq. peractis Cæsarè Carpentanis Barchinonem uenit. Eius aduentus omniũ opinione celerior, tantúsq. C naualium & terrestriũ copiarum apparatus, haud dubiè inimicorum animos in pace continuit; adeo ut rumores qui de Gallis, Britannóq. rege, & de Heluetiis allati erant, penitus extinguerentur, reguliq. Italiæ, uti cæco metu liberati cupidius atq. liberius in id bellũ officia præstarent. Soli Veneti in amicitia Solymani perseuerantes ex fœdere, quod antè triginta annos cum Baiazete eius auo percussissent, neutri parti ferenda auxilia censuerunt. Interim Andreas Auria, quẽ Cæsar toti maritimo negotio præfecerat, cuiq. uni propter spectatam fidem rerúmq. peritiam, profectionis suæ atq. supremi consilii decreta cõmunicarat, incredibili adhibita celeritate, ac diligentia multarum ingentium nauium, ac triginta rostratarum classem instruxit, in queis erat quadriremis una, quæ prætoriæ loco Cæsarẽ ueheret. Ea erat laqueari aurato, & celata pictáq. introrsus puppe, contecta item umbra- D culo ex auro purpuráq. intertexto, remigibus serica tunica, & epibatis omnibus uestitus ac armaturæ cultu plurimum exornatis. Præterea nim ingentem nautici cõmeatus, instrumenta naualia noui artificii, tormentorúmq. omnis generis, ac telorum copiam uel maximo suffecturam bello in naues distribuerat, quibus totius Liguriæ iuuentutem, & ex nobilitate fortissimum quemq. certatim cunctis nomina dantibus imposuerat. Ad eum hæc ipsa ingenti cura famáq. administrantem, ut praeclaræ uirtuti suus honos haberetur, Paulus Pontifex gladium de more solennibus cerimoniis consecratum dono misit, is erat gemmato capulo, cælatáq. uagina, cum baltheo aureis bullis & fibulis ualde cõspicuo, & præter eum etiam uilloso è serico pileum margaritis Phrygio opere depictum. Ea sunt eximii piique ducis aduersus Christianæ religionis hostes depugnantis insignia, magnis regibus dono dari solita, sic ut non immerito strenuus senex quanquam multa iam nauali gloria E plenus, ad petendam noui decoris laudem accenderetur. Dum hæc Genuæ ingenti Auriæ, atq. Ligurum omniũ studio parantur, Alfonsus Vastius bellica laude illustris, ab Aenaria literis Cæsaris euocatus, ad Andreã Auriam peruenit, atq. inde transgressus Apœninũ in urbe Viglebano Frãciscum Sfortiam, & Antoniũ Leuã conuenit. Iubebat enim Cæsar ut Vastius suo antiquo pedestris militiæ imperio fungeretur, legionésq. Germanorũ ac Italorũ in Africã transportaret: Antonius uerò Leua in Galliæ Cisalpinæ præsidio permaneret. Huic enim Cæsar, quãquã ducẽ animi uirtute insignẽ secũ adducere cuperet, omnino parcendũ putabat, quoniã esset sæuissimis articulorũ doloribus conflictatus, ob idq. ad perferẽda nauigationis incõmoda imbecillo admodum corpore uideretur, & in Italia quidem opus erat cõstanti, & impigro duce, qui in utrúmq. suscepti belli casum intẽtissimè uigilaret

A gilaret. Huic autē præcipuè eſt iniunctum, ut ſeuero edicto prohiberet, ne quis è numero ueteranorum Hiſpanorum noui belli cupiditate ad mare dilaberetur. Nolebat enim ſolitis ſtationibus prouinciam nudari, adeo propinquam Gallis, Heluetiíſque finitimam, quorum incertæ fidei nihil omnino præſidio uacuum foret relinquendum. Deliguntur itaque Itali tres præfecti, qui circiter uigintiquatuor cohortes conſcribant. Is numerus quinque milium hominum ſummam efficiebat. Hi fuere Hieronymus Tutauilla Sarnenſis comes, qui ſuperioribus annis in Peloponneſo egregiam fortémque operam præſtiterat, & Federicus Carettus in Epantheris Liguribus, & in ora Ingauriorum ad Finarium oppidum clientelis atque opibus potens, cui Auria uitricus erat; itémque Auguſtinus Spinula bello clarus. Hi ſtatim hinc atque inde digreſſi celeriter ex optimo genere
B militum cohortes implent, tanto ueterum nouorúmque militum concurſu, ut conſcriptis plerique uoluntarii ſine ſtipendio miſcerentur. Interim Maximilianus Eberſteinius dux uetus per Tridentinas alpes octo milia Germanorum in Lunenſem agrum perduxit, in queis fuere plerique nobiles è ſtirpe regulorum ſine mercede Punici belli famam ſequuti. Hos humaniter liberalitérque ſuſceptos, ſimul & Italos pulcherrimis armis Mediolano aduectis iuſtructos, aduocata concione cohortatus eſt, ut patientiſſimè dum nauigarent maris tædia perferre, ac ubi terram Africam attigiſſent, optimè de uictoria ſperare uellent. Pugnaturos enim ipſos pro diis immortalibus & pro Cæſare, qui nunquam piis & fortibus defuiſſent. Ita ſumma omnium alacritate conſcenſæ ſunt onerariæ naues trigintaocto, quarum præſidio Antonius Auria magnitudine animi & nauali uirtute uni
C magno Auriæ ſecundus, duas & uiginti roſtratas adducebat. Nec multo pòſt Vaſtius è portu Veneris ſoluit, ita ut triremibus oram legeret; onerariæ uerò ad conſpectum in alto uelis uterentur. Sed alternantibus ſæpe uentis, & inflato nonnunquā mari, tardiùs quā ſperarat in Traiani portum ad Centumcellas peruenit, quo iam Pontifex ab Vrbe decurrerat, ut ſacris precationibus Deum optimum maximum, diuóſque Chriſtiani imperii tutelares, ad uictoriam de hoſte parandam nauigantibus propitiaret. Ita ipſo Pontifice præeunte uerba, & hymnos ſacerdotum choro decantante, triremes nauéſque onerariæ quæ mira fœlicitate adæquato curſu ab alto in conſpectum ſe dederant, ab excelſa ſpecula expiatæ luſtratæque ſunt. Datum eſt item uexillum & ſceptrum Chriſtianæ religionis in templo de manu Pontificis Virginio Vrſino; poſtridiéque Vaſtius cum eo nactus ido-
D neam tempeſtatem, Neapolim curſum direxit. Ibi Petrus Toletanus prorex, regulíque peculiari ſtudio impenſáque ſingulas triremes ædificarant. In his fuere duo Sanſeuerini Salernitanus, & Beſennianus, itémque Spinellus & Carafa, Hiſpanúſque Alarco Neapolitanæ arcis præfectus. Ad has ſeptem aliæ acceſſerant, quas ipſe Toletanus publica pecunia confectas deduxerat, & noxiis nefariiſq. hominibus ad remum damnatis impleuerat. Dum cuncti in eo apparatu eſſent occupati Vaſtius in quoſdā more militiæ animaduertit, qui pertæſi nauſeam maris, & longinquæ nauigationis incōmoda reformidantes, conceptas de uictoria ſpes malignè extenuare, ſtipendii tenuitatem deteſtari, conſternaréque multitudinem, ut ſigna desererent, ſeditioſis ſermonibus cœperant. Ad authores tantum pœna pertinuit, adeo ut inuoluti ſaccis profundo mari ſpectante claſſe mergerentur. In his fuere Michaël Tarraconenſis, & Molina qui apud Caueanum oppidum excitā
E dæ ſeditionis initia præbuerant. Parato, & in naues omnis generis cōmeatu abundè congeſto, impoſitiſque militibus, Hiſpaniſque præſertim ueteranis, qui à Corone redierant, oram ſoluit. Eum ſecuta eſt uniuerſa propè totius Campaniæ iuuentus, arreptis undique nauigiis, tanta omniū cupiditate, ut nemo Neapoli relictus eſſe uideretur. Inuitarat enim comitate inſigni quoſq. opibus ætateq. florētes, ac notos ſibi militiæ ueteranos, quòd his atq. illis pulchrū eſſet, uel emerita ſtipendia, uel tirocinii præclarā indolem memorabili uictoria nobilitare. Profectus eſt & una Federicus proregis filius, ingenio bellici decoris auido iuuenis, paucíſq. diebus Panhormū in Siciliam eſt peruentum. Hiſdem quoq. diebus & ipſe Andreas Auria diuerſa nauigatione in Hiſpaniā ad Cæſarem peruenit, cum uetere ſua ſedecim triremium claſſe, tribúſq. celocibus quos galeones uocant. Ea ſunt nauigia ſtructura militari formáq. ad omnem uel tormentorum uel tempeſtatis cōtumeliam

egregiè sustinendā idonea, paulo minora onerariis, humilioráq. instructa quadratis uelis A atque etiam aliquot remis, ut è portubus in apertum mare ad captandos uentos facilè sit sese prouehere & promontoria superare. His fermè utūtur, qui piraticam exercent, quoniam innumerabilem tormentorum copiam ferant, quibus uel plurimas triremes in multa malacia ad se oppugnandum appropinquantes perfringere maioribus tormentis atque demergere facilè possint, quum directis ad libellam summæ aquæ per fenestellas ualidissimis colubrinis in orbem undique ferreæ pilæ ad multum maris spatium emittantur; perflantibus uerò uentis reliquorum nauigiorum cursum antecedant. Cæsar de lectibus habitis circiter octo milia peditum magna ex parte tironum conscripserat, & septingentos equites ulterioris Hispaniæ regulis imperarat, ex uetere eius regni consuetudine legéque. Nam superioribus bellis, quibus cum Mauris de Bæticæ imperio dimicatū B est, nemo procerum fuit, qui non certam equitum manum conferret, & contra hostes in castra perduceret, cuius impositi oneris causa magnas tulerant immunitates. Ii leuis armaturæ equites dicebantur, quod nihil præter apertam galeam & thoracem ferreis laminis squamoso opere consertam, leuéque item ex præduro corio scutum Maurorum more, & lanceam latæ cuspidis, gladiúmque habilem gestarent. His omnibus copiis præerat Mendocius, Tendilii filius, cognomento Montegius. Sed plerique illustres reguli, & ex toto nobilitatis ordine frequentes euocati, ad Cæsaris aulam conuenerant, qui grauioribus protecti armis, ac instructi generosis equis pro censu & amplitudine ditionis aliquot clientes liberaliter armatos trahebant, ut loco stipendii gratiam Cæsaris, & ex alacri pióque studio ad nauandam operam certæ laudis decus promererent. Inter hos authoritate no- C minis eminebat Ferdinandus Toletanus Albæ regulus, non dubiam magni futuri ducis spem præbens, quum publico pietatis nomine & priuato uoto uehementer incitatus, in Barbaros deferretur, ut Garziæ patris cædem uindicaret, quem ab Afris ad Girapolim Mœnice in insula cæsum fuisse docuimus. Venerat etiam ab Oceano portúque Gallico Ludouicus Lusitaniæ regis germanus frater, cuius soror in matrimonio Cæsaris spectabatur, cum classe uigintiquinque nauium eius generis quas carauellas uocant, Indicis nauigationibus assuetas, magnáque rerum omnium & tormentorum onera, & quantamlibet irati maris iniuriam facilè perferentes. In his uidere erat excelsum galeonem incomparabili tormentorum apparatu permunitum. Ea in classe duo milia peditum descriptorum præter nautas recensebantur. Applicarant etiam è Belgico Oceano per D Gaditanum fretum supra sexaginta onerariæ naues, quæ copias passim paratas, & commeatus singulis mediterranei maris portubus susciperent. His aduectus fuerat magnus damnatorum numerus, quibus per Belgicas urbes uita ex decreto Cæsaris idcirco fuerat concessa, ut in supplementum remigum in triremibus operam præstarent. Nam eius generis hominum ærumnoso in labore facilè deficientium inopia momenti minimè leuis futura credebatur. Itaque Cæsar copiis & commeatibus in naues distributis, totóque ad edictum exercitu designata nauigia ea lege conscendere iusso, ut nemo scortum aut puerum nisi ætate militari secum adduceret, è Barchinone oram soluit, tenuítque cursum in Magonis portum minoris insulæ Balearis, atque inde turbulenta nauigatione in Sardiniam Caralim peruenit, quo nuper Alfonsus Vastius ex Sicilia cum sua classe applicuerat. Nec multo pòst Cæsar ipso Auria reliqui conficien- E di cursus rationes explicante, atque adhortante ut omnis moræ causa praecideretur (nam Hispanica classis iam penè tota conuenerat) in Africam traiecit, & in Vticæ portum, quem Farinam nautæ uocant, leni Coro remigum laborem subleuante uniuersam classem intulit. Magno autem casu una omnium prætoria quadriremis, qua Cæsar ipse uehebatur, dum intraret sabuloso in uado hæsit. Quo animaduerso periculo Auria expedito consilio dimidiam partem uectorum & remigum in aduersam spondam declinare iussit, tanta agilitate, ut ad imperium canentis fistulæ quadriremis uti pondere subleuata impulsáque demum dextro remigio eum arenæ tumulum enaderet, & incolumis cum plausu uniuersæ classi redderetur; nequaquam leuiter commoto Cæsare, qui simile uitæ discrimen Philippum patrem subiisse memorabat: quum

ille

A ille in Oceano tranſuerſa abreptus tempeſtate in arenæ cumulos periturus incidiſſet, ni-
ſi ingentis fluctus beneficio elata nauis atque ultra exiantem ſabuli cumulum tranſpor-
tata, magno miraculo in Britanniæ litus euaſiſſet. Ab Vtica mox diſcedens claſſis cir
cumuecta promontorium Carthaginis, totúmque eius regionis litus quam Martiam uo
cant, exciſæ quondam ſuperbæ urbis ruinis, & noua regiorum hortorum amœnitate ce-
lebratum, appulit contra turrem quam de ſubiecto fonte Aquariam uocant. Hæc eſt
in ea plaga, ubi ſtabula elephantorum florente Carthagine fuiſſe putamus. Nam &
Cotum inſulam, & totius antiqui portus formam, naualiáque quibus Romani uictores
inuiderint, tanti æui uetuſtas mutare & abolere facilè potuit. Barbari qui ab imminen
tibus Vticæ collibus, aliíſque paſſim ſpeculis, & ab excelſa arce antiquæ Carthaginis, quã
B Birſam fuiſſe memorant, aduentum & curſum explicatæ claſſis conſpexerant, Hariade-
no Barbaruſſæ renunciarunt, hoſtilem claſſem innumerabilibus omnis generis nauigiis
conſtare. Erant.n. ſeptingentæ ferme naues; in queis duæ & octoginta roſtratæ triremes
frequentibus exornatæ uexillis cõſpiciebantur quæ ſpeciem æquo maiorem & terribilio-
rem hoſtiũ oculis præbebant. Verũ id Barbaruſſæ animũ magnopere prrturbauit, quod
alii atq. alii præcurrentes nunciabant in claſſe pro certo eſſe Cæſarẽ ipſum Chriſtianorũ
maximũ imperatorem; tantáſq. equitum & peditũ copias ampliſſimæ claſſi fuiſſe impoſi-
tas, ut nemo qui arma ferre poſſet, in Hiſpania atq. Italia rrlictus rſſe uideatur. Hoc affir
mari à quibuſdã ſeruis Mahometani nominis qui præterita nocte exutis cõpedibus ex ho
ſtili trireme in proximi litoris dumeta fœliciter enataſſent. Nõ putarat.n. inſolẽs Barba
C rus, noſtrarũq. uirium contemptor Cæſarẽ periculoſis inexplorati maris caſibus, in ignota
præſertim, ſterili, ac æſtuoſa terra, dubio bello ſe cõmiſſurum; ſed quod captiui à piratis
Tunetum perducti dicere ſolerent, per legatos, ipſúmq. præſertim Auriã non Tunetum
quidem ipſum, uerum ignobilia tantũ eius oræ oppida tentaturũ. Cuius cõfirmandæ opi
nionis antè alios author fuerat Aloyſius Præſenda boneſto loco Genuæ natus, qui in iti
nere ſupra Adrumentũ captus, in libera propè cuſtodia Tuneti habebatur. Ab hoc Barba
ruſſa crebris percunctationibus multa de Italicarũ rerum ſtatu moribúſq. noſtris, tanquã
à perito diſertóq. homine, ſpem præbẽs maturæ libertatis, ſibi opportuna didicerat. Hũc
itaq. ira percitus, quòd falſa pro ueris de Cæſare aſtutè perfidioſéq. narraſſe crederetur, ad
ſe perductũ, oneratúmq. malignitatis cõtumelia in ueſtigio interfici iuſſit. Hac immiti in-
D ſontis hominis cæde, tanquã uaniſſimæ ſuæ crudelitatis expiato dolore, Barbaruſſa ad ge
rendi belli cogitationes ſe cõuertit; primúmq. omniũ aduocatis in conſilium trierarchis,
quibus propter ſpectatã uirtutem maximè fidebat; docuit uiris fortibus nihil omnino de
uictoria dubitandũ: quando eam ipſe hiſdem de cauſis iam pro certa atq. explorata perci
peret, quibus Cæſarem id difficile atq. anceps bellum (ſi non omnino inſanus foret) mini
mè ſuſcepturum crediſſet. Quis.n. inquit, regionis non ignarus (ut hic uires noſtras nõ
extollam) hoſtem non iudicet ambitioſæ cupiditatis inconſultæq. audaciæ pœnas daturũ?
qui iniquiſſimo anni tempore ſolſtitialibus diebus in loca æſtu torrida, & aquæ prorſus in
diga, minutiſſimiſque obſita arenis, quas uentus in ora atque oculos incedentium uer-
ſet, certaturus aduenerit? An hoſtium milites; quos audio magna ex parte eſſe tirones, gra
uibus onuſtos armis facilè progredi regrediue, aut in ueſtigio, ubi uarius improuiſæ pu-
E gnæ caſus depoſcat, fortiter cõſiſtere poſſe arbitrabimur? Quum prælia & facilè crdens
arena, ad ſuras uſq. pedes deuoret, nec ordines rectè cõſtitui ſinat. Qua porro bellãdi ar
te, & peditum Turcarũ uim, & Numidarum equitũ perpetuò laceſſentium repẽtinos im
petus ſuſtinebunt, aut eludent? Si uerò tot ſunt, quot iſti aſſerunt, quinam cõmeatus, ſi bel
lum trahatur, tantã hominum colluuiem paſcent? Hoc profectò bello, uiri fortes, nouũ &
incõparabile trophæum in terra Africa defigemus; quod Carolus ſummæ opulẽtiæ & di
gnitatis hoſtiũ imperator aut trucidatus concidet, aut opimæ futurus prædæ in noſtrã ue
niet poteſtatem. Quod ad me attinet enixè dabo operam ut nihil uel armorũ, uel cõmea-
tus, uel auxiliorũ adminiſtrando atq. gerendo bello uobis deſit. Vetera.n. armamentaria
pandã, aperiã horrea, reſerabo ærarium, & ad Numidas quos iam amicitia conciliatos ha
bemus pecuniã in ſtipendiũ, exoptataq. genti munera cõfeſtim mittã. Tunetanos uerò in

spem præmiorũ exigua mercede in officio contineri, & hostibus obiici facilè posse scitis. A Hoc autem unũ militiæ munus à uestra uirtute uehementer expostulo, ut Guletam quæ nõ urbis modo, sed totius imperii, & subductæ præsertim classis certissimũ est propugnaculum, acerrimè & constantissimè defendatis, in eam.n. hostis primo impetu deferetur. Vos itaq. eam mihi & Solymano imperatori inuictis animis seruatote, ut irrito incœpto tentata, & à uobis fortiter defensa, hostis Cæsar deceptus sua inani opinione, & tota existimatione sui nominis spoliatus, non iam de expugnanda urbe Tuneto, sed de reditu, salutéq. desperet. Hæc quum dixisset, trierarchi uno consensu responderunt, se paratissimis animis cuncta facturos quæ imperaret, nec commissuros, ut dedecus pristina sua uirtute indignum admitteretur, & id iureiurando singuli confirmarunt. Hos omnes Sinas Smirnæus dextro captus oculo, quem Turcæ Cæsutem (hoc est Iudæum) uocabant, cum ætatis honore, tum militaris prudentiæ authoritate facilè anteibat. Huic proximi accedebant Haidinus Cilix, cui propter terribilem impetum Cacciadiabolo cognomen erat, & secundum hos Salecus ab Ionia, & Tabacches pirata Laodicenus, & ex ordine Ianizerorum Giaffer centurio, uirtute animi & corporis uiribus insignis. Is Guletæ situs est, ut lateritia turris cum adiecta munitione his faucibus immineat, per quas Carthaginensis sinus mare ad australe litus allidens, sensim in stagnum sese insinuat, quo paruis nauigiis ad urbem Tunetum aditus patet. Neque enim hæc palus longior est, aut latior duodecim miliaribus; sed utrinque ita humilia sunt uada, ut nisi medio eóque profundiore alneo pernauigari queat. Ingressum à mari turris prohibet, quam circum adiectæ munitiones augent, ea amplitudine, ut instar manus præsidium facilè capiat. C Hanc Barbarussa multis tormentis instruxerat, ut suam classem, quam intra stagnum propulerat, ab hostili iniuria tueretur. Carthaginensis autem sinus ea forma est, ut eius ingressus ab alto adnauigantibus abscondatur; quoniam Clupeæ promontorium antiquis Mercurii & Pulchri uocatum, multum in occidentem solem sese extendit, & introrsus demum se reflectens, alterum efficit promontorium olim Apollinis, hodie Zafranium à nautis appellatum. Inde uerò lunato ambitu ad Guletæ fauces recuruatur, & ad læuam Radæ urbis calidarum aquarum salubritate celebris, regionem relinquit. Ex aduerso autem collapsæ Carthaginis situm spectat, atque item colles, oliuetáque & litus ipsum Aquariæ turris, qua nostra classis appulerat. Cæterum Guletæ fauces pons ligneus cum aduersa orientali parte coniungit, quo transirent qui ab Tuneto terrestri itinere commeabant. Huc enim atque illuc Turcæ iter habentes sese diuisis per D uices excubiis, permutare erant soliti. Nam rerum omnium copiæ in quotidianos usus per stagnum leuioribus lembis aduehebantur. At Cæsar tota classe ad anchoras constituta, pronunciari iussit ut milites expediti in triremium magnarúmque nauium scaphas desilirent, & toto litore descensiones facerent, quod usque adeo composite administratum est, ut tota undique litora Barbarorum agminibus nudarentur. Neque enim nostrorum clamorem, & sclopettorum strepitum ferre potuerunt; quin in fugam nullo contracto certamine protinus se darent. Veteranos Hispanos Itali, & hos demum Germani subsecuti sunt; cunctósque munitis castris Vastius consistere; nec temere uagari iussit, donec equites, & reliquæ omnes copiæ, totúsque tormentorum apparatus in terram exponeretur. Descendit & Cæsar ipse bonæ spei & certæ alacritatis E plenus, qui alas hostium occupantes litora, & descensum nostrorum prohibere conantes in fugam uersas conspexerat. Erexit autem prætorium idoneo in loco inter duas turres, quarum alteram uocari Aquariam diximus, alteram Barbari Salinariam appellant. Interim uariæ militum manus emissæ sunt, quæ proxima explorarent loca, & cisternas puteósque quæritarent, hostiúmque simul casas & uicos mapalibus similes occuparent, usque ad summos colles, ubi uetusti templi ædificia uisebantur, quo in uertice duarum cohortium Italicarum uexilla præsidii causa constituta sunt, iuxta antiqui operis aquæductum, quo olim magna perennis aquæ uis in urbem Carthaginem perducebatur. Afri pedites, equitésque præsertim Numidæ, uelox, insidiosum, & summi laboris militum genus, omnibus horis locísque, repentini ac infesti nostris occurrebant

A occurrebant; locorúmque notitia confisi, uti erant inermes & agiles nostros sæpe incautos ac impeditos armis circumsistebant, sagittis, iaculis, atque lapidibus rem gerentes; tanta feritate ut nemini uel dedito parcerent. In quibus fuit Hieronymus Spinula Ligur centurio, cui Numida eques ictu inuersæ lanceæ prostrato ab equo desiliens, priusquam subueniri posset, caput præcidit, & conscenso rursus equo celeriter asportauit. Eadem quoq. mala sors incidit Federico Carecto regulo: is quum à Vastio exploratum duceretur, eius lateri hærens sclopetti glande traiectus est. Sed ea hostium agilitas ferociáque Cæsarem minimè retardabat, quin ipse cum paucis exploratum iret, & in conspectu uolitantium undique Numidarum cuncta oculis perlustraret; ea quidem animi constantia, ut ab amicis grauioribus frustra admoneretur, ne minorum ducum munia tanto
B suo publicæq. salutis periculo usurpare uellet. Iam Vastius non longè à Guleta legiones promouerat, crebris passim obliquis fossis sinuosè perductis, & constitutis munitionibus, ut tuto milites commeare, in operéque uersari possent, & continuos tormentorum hostilium ictus pauescere desinerent. Faciebant autem opus non serui modo remiges, sed milites ipsi omnium ordinum magno quidem cum labore, uerum alacritate singulari; utpote quibus Cæsar præsens ac indefessus esset adhortator, & plerique duces certatim ligonibus & batilis promptas manus admonerent. Erat enim extensæ munitionis ingens spatiũ, nam Cæsar nequaquam properè, sed paulatim proferenda opera censuerat, ut tutò produci milites & tormenta muralia opportunè subuehi, atque inde inuadi hostes possent, qui nihil omnino apud nostros remissum, aut paulo negligentius munitum esse patieban
C tur. Tantos siquidem spiritus barbari prædones sibi desumpserant, ut ultro erumpere, & nostros ad conserendas manus prouocare, accederéque propius ad munitiones, atq. eas subire auderent. In prima erecti aggeris fronte, præcipuum sibi locum depoposcerat Sarnensis regulus, elatus spectatæ uirtutis fama, quam Peloponnesiaco (ut diximus) bello fuerat adeptus. Is rotundi ambitus aggerem, muralis instar propugnaculi, sed paulo quã ex disciplina oporteret angustiorem erexerat: nam in medio tabernaculum splendidè extensum, fermè totum loci spatium occupabat. Intra hunc aggerem quanquam arctè, cohortes suas cõtulerat. Sed uir æquo acrior, & parandæ laudis auidior, quum fortè hostes in conspectum se dedissent, quin in eos confestim erumperet, contineri non potuit; Salecus enim ausu astúque piratico insignis, cum delecta suorum manu, ad eius munitionem
D excelso tabernaculo conspicuam aduolarat, magnúmque & repentinum tumultum apud nostros excitarat; sic tamen ut sclopettorum glandibus repulsus, coactúsque se recipere uideretur. Tum uerò Sarnensis quibusdam præfectorum suorum contumeliosè appellatis, quòd eos timidiùs & cunctátiùs egressuros & subsecuturos appareret, in hostem callidè terga uertentem, ira feruidus erupit, obuios acriter uulnerans atque prosternens; scilicet ut fato suo non inhonestam uiam aperiret. Ita Salecus nostros satis magno interuallo à cæteris disiunctos, edendæque cædi opportunos uidens, ad suos conuersus, milites, inquit, quam exoptastis de hoste prædam indagine clausam tenetis, proinde conuertite ferrum fortitérque pugnate, ut nemo ex his audaculis tironibus uiuus aut integer euadat. Nec mora conglobantium sese ea fuit impressio, atq. is in hostem impetus, ut nostri pauciores aduersus multos non diu resisterent, sed tumultuosissimè terga darent. Sarnensis
E ipse antè alios acerrimè depugnans cum Belingerio affine suo cohortis præfecto trucidatur: reliqui eandem in fuga oppressi Fortunam subeunt. Cæteros intra munitionem cõfugientes, irretitósque tabernaculi funibus, quominus expedita fuga se reciperent, Turcæ audacter intrantes contrucidant, à quibus argentea supellex ipsius Sarnensis properè direpta est; neque fuit quisquam ex proxima Hispanorum statione qui satis maturè sociis perturbatis & profligatis opem tulerit. Ferunt enim Hispanos sociorum Italorum cladem non omnino tristibus spectasse oculis, tanquam bono iure indignantes, quòd propinquæ hosti, ideóque periculosæ custodiæ locum arrogantia quadam Sarnensis desumpsisset, qui nouus propè miles, quanquam apprimè nobilis & ualdè pugnax, id ambitiosiùs quàm deceret primi honoris causa à Vastio impetrasse diceretur: caput eius cum dextra ad Barbarussam delatum est. At nostri, barbaris ex successu eius

diei lætitiam crebris tormentorum bombis celebrantibus, magnopere tristes, uix animis A
accepti incommodi ignominiam sustinebant, querebantúrque iidem ab Hispanis nequaquam alacriter fuisse adiutos. Sed Vastius, qua multum ualebat, molli oratione afflictos est consolatus, sic ut eos non uirtute hostium, sed ipsorum & præproperi ducis temeritate contractum fuisse detrimentum ostenderet. Verùm id totum, quod malè auspicatum accidisset, probè expiatum uideri ipsa ducis cæde, qui totius accepti incommodi author extitisset. Proinde confirmarent animos, & quicquid dedecoris esset admissum noua uirtute sarciendum existimarent. Hispanos autem seueris castigauit uerbis tanquam parum misericordes, quòd nequaquam amicæ erga socios uoluntatis suspicionem parandi odii plenam, leui de causa præbuissent. Sed Fortuna non iniqua plerunque libidine bona pariter & mala inter mortales dispensare solita, id Hispanis non indulsit, ut ab hesterno inflicto uulnere diu socios contemnerent, par enim eis dedecus Tabacches attulit. Sub auroram nanque erumpens tecto, & festinato procursu Hispanorum munitiones adortus, usque adeo uehementer stationem perturbauit, ut conscenso aggere aliquot desides & operis labore fessos, alios reposita repetentes arma, in fossa oppresserit, clamoréque edito reliquam custodiæ manum ualde perterritam terga dare coëgerit. Atque ita Barbari momento tēporis fossoriis potiti ferramentis, & rapto Francisci Sarmenti uexillo, quod erat in summo aggere defixum, interfectóque in fossa Mendesio cohortis præfecto, qui ab multo abdomine grauis, fugam capessere nequiuerat, multis improuisò cæsis & uulneratis, prius se receperunt, quàm auxilia adcurrentium cohortium superuenirent. Ad currit & ipse Cæsar armatus ad tumultum totis castris excitatum, seuerè increpitis, qui C
commissum stationis locum trepidè deseruissent, & usque adeo segniter & supinè custodias obiissent, aduersus eum hostem qui suo astu, uelocitate, atque audacia repentinus, & insolens, & ferox, à peritis ipsísque præsertim ueteranis nisi temere contemnendus uideretur. Id insigne editum facinus pudorem Italis abunde detersit, quum dedecus Hispanis opportunè cōmunicatum uiderent, & eo quidem acerbiore aduersi euentus sorte, quòd ueterani disciplinæ parum memores aliquanto insolitatiùs & turpiùs deprehensi cæsíque fuissent, quàm Itali tyrones, qui committendæ pugnæ studio temere progressi, & elici & conferto certamine à multis trucidari facilè potuerint. Sedato tumultu Vastius ueteres præfectos, primorúmque ordinum centuriones in tabernaculum uocauit, conuersúsque ad eos, uiri, inquit, alioqui semper fortes, qui multas incōparabiléſque uictorias mecum D
Cæsari inuicta uirtute uestra peperistis, paucis omnino uerbis cohortandi uidemini, ut pristinum spectatúmque semper bellicum uigorem ad animos reuocetis. In uobis enim (ut uideo) quod piget, pudétque, antiquæ partæ laudis memoria penitus refrixit, & insolito metu obtorpuerunt manus, & noua pigritiæ corpora elanguerunt, ut nō horum inermium prædonum insolentiam uestro forti ausu frenandam uindicandámque puteis. Irrisistis, ut nonnulli obiectant, heri sociorum inauspicatæ promptitudinis coniunctam cum pœna temeritatem: at illi hodie uestram incuriam degenerémque segnitiem iure optimo rident; sic ut hoc commune dedecus uestro præsertim aliquo celebri & pulcherrimo facto abolendum esse fateamur. Censeo itaque & seuerè iubeo, ut ad nouam parandam laudem, arma atque animos quàmprimum præparetis, & hostes, si rursus lacessant, & munitiones tentent, eruptione facta fodiendo eorum inermia pectora, & terga cædendo, malè mulctatos intra Guletæ portum compellatis. Strenuè instantibus E
atque prementibus fortasse aderit Fortuna, ut immixti perturbato agmini, munitiones intretis simul & occupetis, in quibus ipsorum spem omnem repositam uidemus. Quod si hoc secus acciderit quàm sperandum sit, saltem cum Cæsari, tum mihi decoríque uestro, uel hoc uno insigni conatu abunde erit satisfactum. Ad ea continuo Aluares Gradeus, Cisnerius, Rodericúsque Ripalta, & cum his Sarmentus, Didacus Abyla, Franciscúsque Ruitius, responderunt, se usque adeo præstātem operam nauaturos, ut in ipsis neque uim, neq. omnis periculi contemptū, aut expectatæ quærendæ laudis ardorē, uiris fortibus impigrè pugnare solitis dignū desideraret. Nec Barbari aduerso nostrorū successu elati, quin eadem cōsuetudine audacter erumperent, plus tridui mora cōquierunt, me

ridianóque

A ridianóque tempore Giaffer, cui id munus forte contigerat, cum Ianizeris, Afrorúmque iaculatorum manu, superiores munitiones inuasit, ratus se ea hora nostros, cum labore operis, tum solis feruore confectos, in statione segnes & imparatos aggressurum. Iam Barbari inopinantibus nostris, uti remissa passim eius feruentissimæ horæ custodia, aggerem conscenderant, & certatim in subiectos undique glandes, sagittas, & lapides coniiciebant, quum extemplò ad leuem tympanorum sonitum sclopettarii nostri sicuti fuerat imperatum, duobus simul locis eruperunt. His Vastius subsidiariam manum ex galeatis thoracatísque militibus, qui alabardis, breuioribus hastis, aut partesanis lato ferro Italorum consuetudine rem gererent, opportunè submisit. Phalanges autem suo ordine compositas intra munitiones constituit, ut si quid leui armaturæ durius accide
B ret, eam referentem pedes reciperent, & ad pugnam parati simul castra tuerentur, cœptíq. certaminis euentum expectarent. Pugnatum est utrinque summa contentione, nam Ianizeri quanquam graui nostrorum impetu repellerentur, uti milites pro dignitate prætoriani sui ordinis nusquam terga dare soliti, non multum constantia aut uirtute animi nostris cedebant. Sed Giaffere ipso, qui antè alios ardentius dimicabat, duobus simul glandibus traiecto, cadentéque, ora conuertere fugámque respicere cœperunt, & mox expirantem ducem erigere atque referre conantes, redintegrata ob id acriore pugna, quum alii supra exanimem utrinque cecidissent, effusè in fugam se dare coacti sunt, nostris tanto ardore persequentibus, ut Guletani receptis primis periculum ueriti quartam ferè suorũ partem obseratis repentè portæ ualuis excluserint. Verùm hi deflectentes uersus stagnũ,
C postico ferè aditu, qui nostris erat inexploratus, intra munitionem se receperunt. In eo tumultu, quòd Sinas totam munitionis coronam propugnatoribus egregiè muniuisset, periculosus atque difficilis nostris receptus est datus, Didacúsque Abyla nouellariæ cohortis signifer, in hostili aggere uexillum defigere ausus, multis simul glandibus petitus, & sagittis confixus occubuit. Neque tamen uexillo potitus est hostis, quum illud proximus miles ex occupantium manibus intrepidè rapuisset. Rodericus quoque Ripalta crassioris sclopetti glandè collisa uehementer galea graue uulnus accepit, multóque plures è nostris in receptu quam in pugna desiderati sunt; quoniam è tota munitione Barbari omnis generis tela & tormenta (quod extra suorum periculum antea tanquam in permixtos fieri nequiuerat) certatim contorquebant. Eo tamen die Barbarorum audacia egre-
D giè repressa est, & spes expugnandæ munitionis nostris non obscurè præbita, quòd ex propinquo munitionis natura consideratius explorata certam uictoriam aggressuris promittere uideretur. Nam ea inter omnes enata erat opinio aliquantò infirmiorem esse, quam crederent Guletæ munitionem, persuasúmq. habebant eo aditu, quem diximus, postico & nostris incognito per stagni marginem irrumpi potuisse. Qua de causa Sinas animaduerso aggeris uitio, quod non esset perpetuus nec lateritio ædificio coniunctus, nouum & subitarium ex remis munimentum erexit. His enim longa serie humi defixis, & funium loricula, transuersóque leuiorum asserum munimine confibulatis, ingressum præsepsit, ne aut intrare hostis, aut suos ex obliquo intercedẽte paludis parte conspectos, certis sclopettorum ictibus petere posset. At Cæsar paucis diebus in ipso rerum apparatu deliberationeq. consumptis, statuit non esse terendum tempus, quin protinus Guletanis uim omnẽ,
E & uerum terrorem admoueret, multæ enim eum res ad expedienda consilia uehementer hortabantur; suorum in primis animi abundè restituti, hostium uerò non uano planè metu perculsi, quos nouo præsidio erigi in spem, confirmaríque nolebat. Didicerat enim uaria Numidarum agmina mercede conducta ad Tunetum appropinquare; contrà, suos aduersa tentari ualetudine; ut pote qui interdiu immoderato solis feruore torrerentur; noctu uerò largissimo cœli rore madefacti, astrictis, & propè gelatis artubus rigerent, nec aqua dulci aut planè suaui leuandæ sitis desiderium explerent, nec exoptata ægris recentis obsonii subsidia classis præberet; militari nanque industria effossi toto litore putei & Aquariæ item turris latices iniucunda salsugine redundabant; sic ut ægri pariter & incolumes compressa acrioribus pomis siti facilè contabescerent; quanquam his malis Cæsar insigni pietatis cura liberaliter obuiam iret, & Ferdinandus Gonzaga Siciliæ præfectus,

rerum propè omnium aduersus inediam & sitim, imminentésque morbos opportuna præ A
sidia, onustis pluribus nauigiis, in castra illico subsecuturus transmisisset; & Alarco Neapolitanæ arcis custos, completa ingenti naue, pari studio ad Cæsarem esset profectus. Iam enim Aurianæ classis, Hispanicæque præsertim nauticus panis mucorem & cariem sentire cœperat. Itaque ad idus Iulias promotæ sunt munitiones in conspectum hostium, prolatúsque omnis tormentorum apparatus. Hæc omnia protegebat oblonga munitio ex nimineis corbibus usitata ratione confectis, & ligneis item uinariis doliis quæ arena sola cõplebantur; quòd Africæ solum his in locis neque glebam neque cespitem ad opus faciendum præberet. Auria suo usus munere a mari oppugnandæ Guletæ negotium suscepit, ita totius classis diuisis ordinibus, ut rostratæ naues sibi per uices tripartito succederent, displosísque tormentis cædendo, sequentibus locum darent; maiores uerò onerariæque B
naues idoneis in locis ad anchoras constitutæ, ex castellis prorarum & puppium, & ab excelsis summi mali carchesiis iugiter operam nauarent. A terra autem tribus in locis tripartito pariter singula munera, diuisis inter se per nationes copiis Vastius partiebatur, ut singulæ acies ex æquo attributi laboris onus, & speratæ laudis fructum sentirent. Nunquàm ab ulla hominũ memoria, postquam tormenta ad excidium humani generis reperta sunt, uel acriore ui, uel maiore apparatu, exactioréque diligentia munitus usquam locus est oppugnatus. Tanto enim crepitu, adeóque horribili reboatu fragor ingentis terræ motus instar est editus, ut non quati modo & grauißimè cõcuti, uerùm tota paßim terra hiscere, & iam iam mortales absorbere uideretur. Mare autem quod modo tranquillitatem pacati æquoris ostenderat, fluctuosius concitari in orbes, remotáque etiam pelagi spatia, repente excitata flauenti spuma conturbari, latéque feruere spectarentur; quum cœlum superfusa tot excitatis ignibus fumea caligine, omnium oculis esset ereptum. Ab aurora ad meri C
diem maioribus colubrinis nusquam est cessatum. Itaque turris cum adiecto suo antemurali terebrata undique, & penitus diffracta sic concidit, ut tormenta suis apposita fenestellis, horúmque libratores, corruentium parietum, & proscissæ testudinis ruina cõtegeret, munitionésque circum omnes, nudatæ propugnaculis latè paßim perfossæ atq. disiectæ, non omnino difficilem nostris ascensum præberent. His ad accendendos animos cucullatus sacerdos crucifixi Christi seruatoris ligneam imaginem præferebat. Nec mora cohortes quibus singulis senæ scalæ erant attributæ, eo ordine ut tum hostilem munitionẽ inuaderent, quum signum tubarum cantu esset datum, nostrorúmque tormenta cessassent, cohortante iubentéque Cæsare procurrerunt. Neque diu Barbari quanquam in sub D
euntes tela omnis generis, naualíque artificio misilem ignem tenaci flama armis adhærentem coniicerent, uim nostrorum tanquam terrefacti, magnáque introrsus obruti clade sustinere potuerunt, sed occupatam à scandentibus munitionem, amissa spe defensionis deserere, præcipitésque se in fugam dare coacti sunt. Sinas ipse cum ducibus ponte ligneo se eiecit in aduersam cõtinentem, læuóque litore intento cursu Tunetum profugit, quo itinere multò maxima pars suorum sese proripiebat. Alii cæsi pulsíque in stagnum detrudebantur, quos enatare conantes, & dextri litoris appetentes marginem Hispani equites & sclopettarii præsertim uenatoria consuetudine paßim opprimebant, tanta conse ctandi uoluptate, ut tota palus Barbarorum cadaueribus constrata uideretur. Nostri pau cis amisis, omni tormentorum apparatu, totáque iam pridem subducta (ut diximus) ho E
stium classe sunt potiti; quo nihil iucundius Cæsari, Hariadeno uerò acerbius accidere potuit, gementibus piratis, qui maris & totius nauigationis facultatem, qua una maximè ualerent, amisisse querebantur. Constabat enim Barbarussam in ancipiti deliberatione aliquandiu stetisse ambiguum, tueretúrne regnũ terrestri manu, an ipsam potius maris possessionem retineret, qua ipse ab ineunte ætate, facto sæpius Fortunæ suæ periculo, duo opulenta regna, & longè clarißimam peritiæ naualis existimationem esset consecutus.
Sed in superbo ambitiosóque homine uel improbantibus trierarchis præualuisse confirmandi regni cupiditatem, tum maximè sibi aduerso Pœnorum studio, qui alienigenam, & multa cruentum cæde prædonem sibi regem impositum abominati, rediturum Muleassem expectabant, quem ueteres amici ex Tunetanis expeterent, & præcipuus inter Nu-

midas

A midas auunculus Dorax se reducturum polliceretur. Verum ego postea ab ipso Auria
accepi Barbarussæ, nihil famæ de aduentu Cæsaris credenti, tempus omnino defuisse,
quo classem deducere atque instruere posset: nam quæ intra Guletæ fauces reducta, in
ipsa paludis tuta statione seruabatur, nisi magno ergatarum & funium molimine, longóque
militum & seruorum remigum labore extrahi, appararíq. non poterat. Neque enim
Barbarus uir acutus, ac utriusque militiæ peritissimus, utrobique si copias diuideret, rem
instis uiribus, & bona spe geri posse iudicabat. Qua de causa, sicuti superiore libro demõ-
strauimus, nouum intra paludem portum efficere, maréque apertum nouis faucibus ad
occasum excauatis immittere cogitarat, & iam magna ex parte perfecerat, ut expeditam
instructámque suis armamentis classem securo in loco, & undique tormentis permunito
B contineret. Sed eum pertinacissimè uacantem operi, & passim ueteribus Carthaginen
sis molis reliquiis occurrentem aquileges deterruerunt, affirmantes exiguo tempore fu
turum ut Guletæ munitio à continente abscissa, & redacta in insulæ formam, nouo terre
stri præsidio (si usus posceret) confirmari atque defendi nõ posset, & allidentis maris flu
ctus perflante Aquilone stagnum inuectis arenis oblimarent, exaggeratisque uadis sum-
mæ utilitatis Tunetana nauigatio tolleretur. Cæterum Barbarussa tanto accepto incom-
modo perturbatus & exterritus, uenientem ad se cum reliquis Iudæum ita turbido infe-
stóque supercilio excepit, ut ignauiam cunctis, fœdúmque terrorem nimis properè con-
ceptum exprobraret, grauiq. admissi dedecoris cõtumelia prosequeretur. Ad ea tamen
Sinas pro omnibus respondens, Hariadene, inquit, quam diu cum hominibus armatis cer
C tandum nobis fuit, uti planè scis nec hostes diffitentur, operam existimatione nostra, &
tuis auspiciis dignam edidimus; ubi uerò nobis cum diro Sathana, furiisque eius infer-
nalibus, qui in nos horribili cum incendio terræ motum extremi terroris atque peri-
culi excitarunt, repugnare necesse fuit, tibi mirum uideri non debet, si immortalium hu-
mani generis hostium inusitatam uim effugimus, ut tibi meliore Fortuna de imperii
urbisque tutela certaturo, integri seruaremur. Neque nos dispudet, tanquam iterum
pugnaturos, eo periculo ereptos uideri, è quo tu si interfuisses summæ constantiæ ue-
tus dux, & miles, non turpè modo, sed planè honestum (si libero ore tecum loqui licet)
incolumem emersisse arbitrarere. Hæc in primo congressu dicta fuisse ab his qui sermoni
interfuerunt didicimus. Hariadenus compresso animi dolore, uerborum contentioni fi-
D nem imponens, leniore oratione singulos uehementer est cohortatus, ut secum pro re-
publica salutéque omnium aduersus hostes bellum sustinere, intentissimáque cura gere-
re uellent. Sperare enim se postquam ampliora iam Afrorum peditum auxilia, & ingen-
tes Numidici equitatus turmæ appropinquarent; hostes non diu Guleta capta lætaturos,
indéque mox ad paranda quæ opus erant omnem industriam studiúmque conuertit, pro
lata statim ex ærario ampliore pecunia, dispensatáq. liberaliter inter Afros & Numidas,
ut propẽsiorum confirmaret amicitiam, & nouo beneficio dubios obstringeret. Interea
rex Muleasses ex ulteriore Numidia cum modico propinquorum & clientium comitatu
ad Cæsarem in castra peruenit. Consederat in sella regia Cæsar medio in prætorio, in
quod admissus est Muleasses suo cultu mitratus, cui lintea fascia à mento demissa guttur
protegebat, & tibias talaris adornabat uestis è serico uiridi & cyaneo discolor. Erat is pro
E cera statura, suffusco uultu, planéque uirili, sed oculorum lumine ita peruerso, ut spectan
tes malignè contueri uideretur. Postquam uerò exosculatus est Cæsaris dextram, tapete
substrato, humi collectis cruribus more patrio sedens, per interpretem in hanc sententiã
est locutus. Nullo meo, ter maximè imperator, insigni officio prouocatus, quod ita reli
giones quibus dissentimus tulerunt, in hanc terram armatus, & iam planè uictor adueni-
sti; non sine, uti reor, præclaro instinctu magni numinis, quod & nos pari pietate colimus;
scilicet ulturus summæ perfidiæ & crudelitatis tyrannum & prædonem, humani generis
hostem atrocissimum, de quo propè iam partam expugnata Guleta, & capta classe uicto-
riam ita prouideo, ut propè diem eum maleficiorum omnium te uindice pœnas datu-
rum sperem, & eo quidem meo uberiore gaudio, quòd fœlicitatis atque uictoriæ tuæ fru
ctus ad me sit rediturus; me quidem in paternum & auitum regnum restitues, quod à

summa tua æquitate atque uirtute supplex, & exul sperauerim. Erit enim tibi in primis A utile planéque decorum, si me, regem antiquissima stirpe progenitum, & magnis Numidarum & Pœnorum propinquitatibus clientelísque ualidum, complectare. Nec recuso uel tributum pendere, uel me beneficiarii iuris nomine Christiani imperatoris clientem profiteri. Fidei uerò meæ, nullus erit locupletior uades, quam accepti beneficii memoria, quæ apud me liberósque meos erit indelebilis, uel ob id præsertim quòd ingrati nomen abominer, & exhorream, perenníq. amicitia uestra adeò propinquis è Sicilia Sardiniáque præsidiis confirmari mihi opes, & Punicæ gentis studia conciliari non ignarus rerum intelligam. Cæsar ad ea respondit se eo animi decreto in Africam traiecisse, ut multorum temporum iniurias, quas Barbarussa cunctis regnorum suorum litoribus intulisset, armis uindicaret, maleficentissimúmque hominum genus piratas excinderet. Huic B uoto suo piè concepto Christi Dei numen secundum belli successum dare, aspiraturúmque iam procul dubio, ut Tuneto capto summa uictoria potiretur. Tum uerò se cuncta ei quæ ex usu rerum fructúque uictoriæ forent, benignè concessurum, modo fidem non falleret, quæ sibi suspecta tanquam Punica uideri posset, nisi eam beneficii memoria regio in animo gratissimè confirmaret, aut armorum metus abundè tueretur, quando hisdem uiribus & regna benemeritis dari, & rebellibus adimi facilè possent. Muleasses maximè grauem se præbuit, tanquam pristinæ Fortunæ suæ nihil oblitus, quum eum Cæsar porrecta manu humaniter complecteretur. Ita uerò comem ducibus sese ostendit, ut ad spectaculum in equo conspici uellet, quum hasta longa peritissimè quassata, & conuoluta in auersos & aduersos ictus, admirabiliter se exerceret, & serio præliantibus nostris admisce C ri cupere uideretur; per otium autem cum philosophis de natura uniuersi, & de motu cœli, potestatéque syderum exactissimè ex Auerrois disciplina disputaret. Ei Cæsar tabernaculum tendi, & hospitalis munificentiæ munera in quotidianos usus præberi iussit. Vastius & Albanus, & secundum hos reliqui proceres omni honore adhibito susceperunt. Cupientem uerò castra conspicere, spectatum comiter deduxerunt, ut quas aggerum moles nostri celeriter extruxissent, quantus tormentorum esset apparatus, quæ custodiæ armatorum in statione pro castris excubarent, & quantam uim peritiæ militaris, tot legitiones non lingua modo, sed ipso oris habitu, & cultu armorum maximè diuersæ præferrent, præsens agnosceret; intueretúrq. oculis an tot lectissimarum copiarum præsidia, quæ Cæsar inuictus imperator, ipsius qui iam reduceretur insigni beneficio in Afri- D cam adduxisset, ad debellandos hostes satis forent. Muleasses antè omnia numerum atq. ordinem tormentorum, & incredibilem in foro rerum uenalium omnis generis copiã, mirámq. præsertim eœmentium passim militũ tranquillitatẽ, uehementer est admiratus. Nec multò pòst duces cõfertis in arcano sermonibus diligenti percũctatione multa ab rege ad gerendũ bellũ opportuna didicere; de Tunetanorũ in primis studio & uiribus; de situ itẽ urbis naturáq. mœniũ, & munitione arcis; de suburbanis puteis & cisternis, & quã lõgè latéque proxima olíueta, quæ densissimi nemoris speciem præberent, ad ortum solis protenderentur; quales porrò Afrorum & Numidarum essent copiæ, quæ mercede conductæ tyranno operam nauarent. Id postremò non inani coniectura, tanquam mox euẽtu minimè cariturum, cõstanti ore protulit; Barbarussam nequaquam mœnibus, quæ tot nostrorum tormentis non magno labore prosterni possent, esse confisurum, sed omnes E sub signis ad ostentationem eductũrum copias, ut inconditæ multitudinis conspectu procursúque, terrere nostros, & immisso Numidarum equitatu, magnísque de more gentis sublatis clamoribus perturbare niteretur. Nec tamen Turcas pedites, quibus unis maximè fideret, & parcere uellet, in aciem esse producturum, uerùm reliquam Afrorum turbam obiecturũ armato hosti, ut quid efficere posset, extra suorum periculum, Punico tantum sanguine uir astutus & callidus experiretur. Nihil enim eum suis nationibus magis alienum, magísque miserum arbitrari, quam si collatis signis collatóque pede confligeret cum eo hoste, qui phalanges splendenti procectas ferro, & prælongis horrentes hastis, stabili gradu promouens, nudos iaculatores & sagittarios, carpentésque incedentia agmina inermes Numidas irrisurus esset, & nullo negotio prostraturus. Nostros autem nihil omnino

A omnino perpessuros aut sensuros infestius quàm ardorem solis & obortã inde sitim, cui tamē malo facilè occurri posset crebris aquæ subuectionibus. Eam namq. è propinqua classe utribus, & cupis ligneis per seruos, & frequentibus nauiculis per stagnum abunde posse comportari, dispensaríque per acies; quanquam in proximo non longè à mœnibus ueteres cisternæ satis magnam uim aquæ dulcis sitientibus præbituræ crederētur, nisi eas malignus atque atrox hostis communi incommodo uenenis inficeret. Hæc suo ordine ad Cæsarem perlata, eum in sua spe non dubiæ uictoriæ confirmarunt, isque totus in eam cogitationem generoso consilio incubuit, ut nihil militaris studii curæque remittens quam primum uniuersas copias Guletæ & Tuneto admouendas decerneret. Cæterum parandis his rebus instruendísque militibus, & noscendis hostium consiliis, quum impensè uacaret Cæsar, uaria nostri quotidie cum Numidis prælia serebant, sic ut semel iusta propè pugna cum Barbaris certaretur, quæ initium hoc modo habuit. Barbari æneis aliquot tormentis inter olíueta dispositis, pilas continenter in castra iaculabantur. Ea re cognita Cæsar omnibus Italis & ueteranis compluribus Germanorum Hispanorúmque cohortibus aggeri & castris præsidio constitutis reliquas copias & equitatum educit, quum paulo antea Montegium equitatui Hispanico præfectum cōtra hostes premisisset. Cum Barbaris aliquandiu uario euentu certabatur, nam tametsi per aliquot sclopettarios pedites satis prosperè contra hostes nostri rem gerebant, Hispani tamen equites, uti ex clientibus procerum parum armorum usu peritis conscripti, Numidarum & Turcarum equitum uim ferrè non poterant; sic ut inspectante Cæsare perturbati, & terga dantes, ad grauis armaturæ uexilla confugerent, & ipse dux Montegius uel acerrimè pugnans solido thorace Numidica cuspide perforato grauiter sauciaretur, atque ægrè seruaretur; & idem uitæ periculum uulnere accepto adiret Garzias Lassius non genere modo, uerum poëtica lauro perillustris. Hunc sauciatum & circumuentum Federicus Carafa nobilis Neapolitanus suo hostilíq. sanguine perfusus seruauit. Id autem pugnæ genus eiusmodi erat, ut magno impetu primo procurrerent, deinde quum premerentur, cōsultò terga darent, & hostium impetum cedendo refringerent; rursus conuersi infestis signis irruerent in hostem. Sed aliquāto iniquius Hispani, nam tametsi optimi generis equos adduxerant, minimè tamen eos huiusmodi præliis insuefactos habebant. Quoniam equestris exercitatio pòst depulsos Bætico imperio Mauros iampridem exoleuisset, præterquam quod hastarum longitudine etiam Barbaris erant impares, ideóq. pauci aduersus multos ingruentes consistere non auderent. Cæsar ubi suos à Barbaris acrius premi, ac cedere paulo longius uidit, celeriter cum grauioris armaturæ equitibus aduolat; cuius aduentu & acri impresſione Barbari tormentis curulibus amisis, præcipites sese fugæ mandarunt. In eo concursu Cæsar ipse, uti ante agmen armatus constiterat, diuum Iacobum, quod est Hispanorum equitum tutelare numen, pro tessera clariore uoce inuocauit, & in Barbaros ita inuectus est, ut non ducis modo intrepidi, sed pugnacissimi etiam militis officium præstaret, coronæque ciuicæ honorem promereretur, quum Andream Pontinm equitem è Bætica nobilem equo perfosso deiectum, & grauiter in facie uulneratum, ideóque circumuentum ab hostibus suo interuentu seruauisset. Vni eo die è nostris paucissimi equites Græci, duce Lazaro Coroneo, Barbaros usque adeò mirabili feriendi atque eludendi arte, præsentique audacia repellebant, ut sæpè dare terga cogerent. Sed Græcorum & Lazari inusitata ferocia temeritatéque fiebat, ut quum abeuntium agmina lacessendo instandóque intemperanter persequerentur, oborto pudore Barbari indignanter in id procax & pileatum hostium genus ora & signa conuerterent, redintegratáque pugna refugientes effusè consectarentur, usque ad cataphractorum alas quas Græcorum periculo commoueri laxarique necesse foret; id grauiter ferente Cæsare, qui abeuntium terga potius a nostris eo tempore quam ora pugnantium spectāda iudicabat, tanquam equitatui suo ualde perterrito diffisus; sic ut Lazarum sæpè reuocatum, nec dicto audientem districto gladio persequens, nisi laxatis fortè ephippii cingulis ex equo in arenam propè decidisset, percussurus esse crederetur. Per eos quoque dies accidit, ut Barbarorum circiter triginta milia ad occupandam turrim, in editiore antiquæ Carthaginis tumulo sitam, magno studio & uelo,

citate contenderent. In ea turre Cæsar, quòd castris immineret, paulo antè præsidium A paucorum militum reliquerat. Barbarorum agmen magus quidam sacerdos Numida superstitioso ululatu edito præibat, spargens circumquaque quasdam syngraphas, quibus Christiani nominis militibus dirum exitium imprecabatur, iamque nostros inclusos turri, atque igne & fumo circumuentos uehementer premebant, quum Cæsar ipse protinus promotis equitum & peditum aliquot ordinibus, Barbaros inuasit, atque omnes celeriter mago sacerdote antè alios interfecto, terrore perculsos in fugam coniecit. Audiui ego postea à Cæsare, quum apud Neapolim mihi scripturo totius partæ uictoriæ seriem enarraret; se balistariorum equitum alam magno proculdubio usui contra inermes hostes futuram, eo die plurimum desiderasse, ut Numidæ & equi eorum præsertim, quos magno parant pretio, ideóque secundum uitam longè habent carissimos, uerutis configerētur; B instauraturúmque propterea eius scorpionarii ordinis dudum intermissi, & sensim exolescentis, peculiarem alam, qua si opus foret aduersus Barbaros uteretur, sicuti ipse paulo antè inter prætorianos custodiæ corporis equites habere consueuisset. Per hunc modum Hispanico equitatu perculso, pleríq. putauerunt nostros equites, si uniuerso prælio certaretur, neq. numero neq. genere armorū Numidæ hosti pares futuros; exploratā tamē per sclopettarios, & cæteros pedites uictoriā existimari, qui audacter effusos adoriri, & sese in olìueta insinuare cōdereq. ad occasionē inuadendi hostis solerent, & multa illis ex occulto detrimēta inferrent; ut tū accidit, sicuti supra demōstratū, cùmquū conglobatā in proximo tumulo Afrorum manū, constitutáq. ibi duo curulia tormenta in nostros sæpè displodantem, facto impetu depulerunt, potitíq. tormētis, aliquot eorū in capessenda C fuga pertinacius hærentes cōtrucidarunt. His de causis quæ supra cōmemoratæ sunt, nōnulli graues togatíq. homines bello minimè imponendum finem, sed maturè recedendū ex Africa dictitabant; quòd satis profecisse Cæsar uideretur, uel ad laudē, quam iam non mediocrem Guleta capta, occupatáque hostium classe esset consecutus, uel ad utilitatem, totis scilicet Europæ litoribus prædonum metu liberatis, & tum maximè quum uulgo milites fœdis atque mortiferis alui profluuiis laborarent, ægrorúmque numerus in dies augeretur; ex aduerso autem præpotentes Numidarum reguli ueteres Muleassis inimici ad Barbarussam peruenisse nunciarentur. Horum intempestiuas uoces Cæsar opportunè cōpescendas ratus, contra eos graui oratione disseruit, tanquam ineptius atque timidius quam homines constantiæ & uirtutis opinione ab se in consilium receptos deceret, de re D rum successu, futuráque uictoria angustissimis usque adeo animis dubitarent. Eam enim se ab ipsis tanquam inutilem & prorsus infamem studii operam non requirere, ut de salute sua potius quàm de dignitate soliciti esse uelint. Ea siquidem antè susceptum & bono euentu semiconfectum bellum, prius quam in Africam traiiceretur, commemorari debuisse, nam tuto se in Hispania bello uacuum conquiescere, atque omnes maritimæ oræ iniurias, & miserorum querelas contemnere facilè potuisse. Cæterum grauissimis (uti ipsi scirent) de causis eò esse peruentum, ubi ad retinendam cum publicæ dignitatis, tum priuati nominis existimationem, aut opima parta uictoria, aut si id superi nollent, honesta saltem morte famæ satisfaciendum esse censeret; quando ipse omnem uitandi dedecoris, & parandæ laudis rationem ipsa uita cariorem semper habuerit. Proinde, sibi satis impauido, uel adulari, uel fortibus inauspicatum terrorem incutere desinerent, & quicquid ad E belli exitum Fortuna adueheret, se duce constantibus animis in crastinum diem expectarent. Cōflicturum enim se iusto prælio, aut si hostis abnueret, admotis tormentis Tuneti mœnia quassaturum, ea mente, ut Deum diuósque omnes, quos susceptis ritè uotis propitiasset, sibi pro pietate & summæ equitatis causa bellum gerenti proculdubio affuturos crederet. Cæsar præsidio Guletæ imposito, dirutæ munitionis aggerē instaurari, captáq. tormenta, more nostro subditis rotis reconcinnari iussit, quæ magnis inserta trabibus, & nauali rudíque artificio armillis præcincta ferreis, neque uerti commodè, neque aptè dirigi facilè poterant. Indéq. latè explorata regione, quæ inter oliueta & dextros stagni margines nudū & expeditū iter ad urbem ostēdebat, castra promouit, ita cōposito agminū ordine, ut parati ad pugnā instructa acie, aduersus omnes insidias, incursúsq. Barbarorū iter

facerent.

A facerent. Ad læuã Itali stagno proximi, Hispani ad dextram olivueta spectantes, mediam Germanorum phalangem suo incedentem passu utrinque tuebantur. Iuxta hanc erant tormenta, & secundum hæc impedimenta totius exercitus. In principiis Vastius, penes quem concessu Cæsaris eo bello, eóque præsertim die militaris imperii potestas erat, speculabundus & hortabundus uersabatur. Albanus ualido equitatu delectísque cohortibus confirmatus, in postremo agmine curabat. Cæsari in medio apud uexilla locus fuerat attributus, cuius lateri coherebat Ludouicus Lusitaniæ regis frater. Italis peculiaris erat adhortator princeps Salernitanus, Hispanis Alarco dux uetus, & Germanis Maximilianus Eberstei nius, sed cũctis ordinibus adequitans armatus Cæsar aderat, alacri uultu & fiduciæ pleno, commemoratis superiorum temporum uictoriis, quas sibi in
B uicta uirtute peperissent. Eo autem die ab ipsis operam longè gloriosissimam expectare, postquam aduersus Christiani nominis hostes qui essent inermes dimicandũ foret. Itaque fortibus animis armorum pondera, cedentis arenæ molestias, pulueris & solis æstũ, & ipsam denique sitim tantisper ferrent, dum conspecto hoste conseri manus possent. Victoriam profectò Deũ diuósque omnes pro quibus pugnarent, haud dubiè præbituros. Ipsos autem manere opulentæ prædæ præmia, quæ ex direptione ditissimæ urbis expectari possent. Succlamatũ est à cunctis agminibus, ne his quas commemorasset difficultatibus angeretur, sed speraret suos milites cuncta incõmoda æquissimis animis toleraturos, ut egregiè pugnando ueterẽ spectatæ uirtutis opinionem non fallerent, & ipsum non in Africa modo, sed Hierosolymis recepto Christi sepulchro supremũ summæ gloriæ imperatorẽ constituerent. Subduxerat Vastius è dextra Hispanorũ acie quæ
C Olivueto erat coniuncta, duas sclopettariorũ manus, quas manicas uocabant, quòd cornuum instar diuerso Italorum agmini eo modo erant coniunctæ, ut admixtis eorũ sclopettariis ad Olivueta usque longo tractu sese extenderent, & cũ Barbaris dispersim extra ordinario pugnæ genere præliarentur, Barbarísque ad postremum usque agmen carpẽdo signa uerterent. Verùm eos Albanus pari ordine per sclopettarios, & institutas ad id equitum turmas egregiè reprimebat. Iam ad cisternas quas Muleasses, & pleriq. alii periti regionis indicarant, erat peruentũ, hísque procul conspectis, nostri sub ardentissimo sole ponderéque armorum, lacessente immodica siti fatiscentes, potandi desiderio abruptim ordines deserere, & ad eas citato cursu deferri cœperunt, frustra uetante, cõ-
D minantéque Vastio, qui magno incommodo dissolui aciem, & propinquos hostes ultro ad rem benè gerendam accersiri nostrorum impatientia prouidebat. Quum ille retentando uerberandóque nihil proficeret, eò decurrit Cæsar ut præsenti authoritate ægrè parentes in ordine atque acie contineret. Verum ubi ualida atque intoleranda sitis sudantia corpora perurgeret, neque conspectus Cæsaris, neque uis imperii quicquam ualebat, quòd multi tum prope exanimes in arena procumberent; ita ut Cæsar quosdam properantius se demergentes ut potarent, hasta tragulæ percuteret. Tum quoque Arpinas insignis Centurio, qui Tullii Ciceronis nomen ferebat, & sub Clemente Pontifice Vrbis prætori Magaloto dextram detruncarat, auidè potabundus in cisterna periit. Per hunc modum temeritate castigata celeriter ordines sunt restituti. Hoc autem meritò illis accidisse uidebatur, quoniam Vastius pridie totis castris pronunciari iusserat,
E ut quisque miles utriculum aquæ, aut uini lagunculam sibi ad Zonam subligaret, quam quam publica diligentia per acies opportuna aduersus sitim remedia plenioribus uasis circumferrentur, qua in re Germanis largius indulgendum fuit. Nec defuere qui propemodum exanimati, à proximo commilitone aquæ semihaustum binis aureis ægrè impetrarent. Composita igitur acie signa aduersus hostes promota sunt, Barbarussa enim magnis peditum & equitum explicatis agminibus, in quibus Barbarorum consuetudine multa ad terrorem inanémque speciem uexilla spectabantur, ad tertium ab urbe lapidem peruenerat, productísque aliquot curulibus tormentis nostrorum aciem, uti prædixerat Muleasses, perturbare conabatur. Vastius crebrò displodente Barbarussa, nec ullum tamen detrimentum Christianis ordinibus afferente, tormenta proferri in primam aciẽi frontem iussit, ut his aduersi hostes impeterentur. Ea uero

quum ægrè tardéque adduci animaduerteret, quòd iugatis seruis & funibus traherentur, curruúmque rotas arena deuoraret, & pilæ ferreæ, sulphureique pulueris cadi, remigum & nautarum humeris segniter comportarentur, consilium repente mutat. Cæsarem edocet sibi nequaquam uideri contendendum esse tormentis, in ea occasione, qua milites pugnæ desiderio incitati summa omnium alacritate signum sibi dari uehementer expeterent, rem omnino fortissimis militum dextris, Fortunæque ipsius bono euentui semper aspirantis audacter esse committendam, ne dum (inquit) tormenta non semper magno usui repentinis in præliis futura, sero expectantur, inutili mora, augeatur Barbaris animus, & totus hic non dubiæ uictoriæ prænuncius militum animis conceptus ardor importuna cunctatione refrigescat. Ad ea Cæsar ab erecto in spem inuictóque animo pugnæ auidus, Dauale, inquit, si tibi hoc probatur quod disciplinæ ratio mihi pariter ostendit, signa canere iubeto. Hoc ille extemplo faciam respondit, subiungens æquum esse, ut qui toti propè terrarum orbi imperaret, ei parere condisceret, quem graui cum onere pudoréque, eo die tanti exercitus ducem, abdicato imperatoris nomine, esse uoluisset. Itaque iure meo, inquit Daualus, iam utor, iubeóque, ut hinc abscedas ad mediam aciem ubi sunt uexilla, ne fortuito incidentis pilæ casu, uniuersa cõmunis Fortunæ salus unius hominis periculo, inexpiabile subeat discrimen. Ad id subridens Cæsar, & ne id timeret subdens, quando Augustorum Cæsarum nemo unquam tormenti uiolentia concidisset, confestim ad signa se contulit. Itaque pugnæ signo multo tympanorum crepitu, & tubarum clangore edito, in hostes est procursum, aliquanto pleniore ordinum gradu, impetúque præsertim leuis armaturæ, quàm sol cuncta exurens deposceret, ut emissas ab hoste pilas periculi spatium emensi celeriter euitarent. Erat in prima procurrentium fronte Ferdinandus Gonzaga, cuius eo die extraordinaria opera utebatur Cæsar, quòd nullum ei esset certum in exercitu militaris imperii munus. Is concitato equo primus omnium insignem Afrorum ducem hasta transfixit, districtóque gladio & repetitis ictibus ita proximos perturbauit ut consequentibus nostris hostilem aciem facilè perrumpendam fundendámque præbuerit. Tanta autem extitit glandium procella, ut ante congressum trecenti amplius ex Barbaris sternerentur: ex reliquis peditibus consisteret nemo, sed agminatim desertis tormentis ad Barbarussæ aciem confugerent. Is incumbentium nostrorum neque uim, neque conspectum diu tulit, sed præ dolore atque ira dentibus infrendens equum conuertit, in urbémque cum Turcis est reuectus, postquam suscepti consiliũ initia aduerso conatu minimè processerant, nequaquam uniuerso prælio decertandum rebatur, ut qui Cæsaris copias intolerandi æstus incommoda, multarúmque rerum, & aquæ præsertim inopiam non diu perferre posse crederet, sperarétque ab his hostium difficultatibus præberi sibi posse occasionem rei benè gerendæ, si tantisper defensis urbis mœnibus cunctaretur. Numidarum autem, & Afrorum agmina, quæ nostris undique circunfusa nihil memorabile gesserant, ad Babasuecham atque Restabiam suburbana tecta diuerterunt. Alii ad Bardeos usque hortos sese extendere. Reliqui in Rabatinorum ædificia urbi coniuncta recepti sunt. Cæsar ea hostium fuga quorum centum milium numerus esse ferebatur, magnopere lætatus, eodem in loco ubi hostis constiterat castrametatus est, inito statim susceptóque consilio, ut sequenti die omnem tormentorum apparatum Tunetanis mœnibus admoueret. Interim Barbarussa non obscuro perculsus metu, multísque simul distractus curis, se ipso factus atrocior, inusitatæ crudelitatis consilium cœpit, occidendi scilicet seruos Christiani nominis, ita circumposito & incenso tormentario puluere, ut ad unum omnes in ergastulis concremaret, certus id exequi, nisi Iudæus Sinas execrabile facinus dissuasisset, testatus huiusmodi consilium uiro forti, tot uictoriis inclyto, regiique diadematis honorem præferenti indignum existimari, quando non multo pòst esset futurum, ut patrati tanti sceleris ipsum maximè pœniteret. Quid enim esse aliud quam concepti summi timoris & supremæ desperationis indicium? quæ duæ res asperum sustinenti bellum grauissimè nocerent,

A nocerent, & anteactæ uitæ decora deturparent. Caueret proinde ne ex atrocissimi facti fama Solymani imperatoris inexpiabile odium aduersus se concitaret, qui omnis inhumanæ feritatis expers, immania scelera detestari & uindicare consueuisset. Viuere igitur fineret Christianos fatalibus suis uinctos cathenis, quàm diu sors ferret; qui diligentissimè custoditi atque inermes, non multo pòst usui esse, nec sine certa pernicie sese commouere possent, si inauspicata libertatis cupiditate tenerentur. Ab his profectò nec dari hosti, nec sibi eripi, uel denique morari speratam uictoriam posse. Erubuit ad hæc tyrannus, concessáque miseris uita arce est egressus, & in longè maximum urbis templum concionaturus se contulit, illuc enim principes Tunetanorum euocarat, ut quæ ad defensionem urbis paranda essent perdoceret, eorum uerò animos
B adhortatione confirmaret, quibus iam pridem arma tanquam suspectis ademisset. Hæc agente Barbarussa maximè lætus & fœlix miserrimis seruis dies illuxit, mox ater conuersa Fortuna ualdéque funestus Barbaris rediturus. Id nanque diri tyranni uotum non diu tegi celaríque potuerat; certus siquidem barbaræ crudelitatis imminentísque adeo atrocis periculi rumor, per totam arcem, usque ad ergastula permanarat, misericordia quorundam libertorum, qui domini truculentiam abominati, tacitique religione, animos ad ueterem uerámque pietatem reuocarant, primates seruorum sibi notos per secreta colloquia ad libertatem excitantes. In his fuere Franciscus è Medelino Hispaniæ oppido, & Vincentius Catareus Dalmata, defectæ uirilitatis eunuchus. Hic Giafferagas uocabatur. Illum à pueritia educatum, & Arabicas edoctum literas, Ha-
C riadenus in delitiis habuerat, & Memim appellabat. Hi duo memorabile maximéque pium facinus ausi, patefacto carceris aditu, erectis in occasionem, & audacter consurgentibus, ad abrumpendas cathenas instrumenta præbuerunt; atque ita præclaro magni Dei miraculo circiter sex milia nudorum hominum, uariis rebus, saxísque præsertim dextras armantium, in Turcas erupere. Iam Ramadas è Baëtia Hispaniæ oppido, præfectus arcis, inexpectato atque horribili tot cathenas effringentium strepitu excitatus, cum armatis quos repente cogere potuit, ad arcis portam decurrerat, in cuius limine Siculus iuuenis ingenio manúque promptissimus, arrepta repaguli trabe, unum atque alterum custodem prostrauerat, obseratísque ferreo uecte postibus, porta fuerat potitus. Sed Ramada impetum faciente, Siculus uti erat inermis confestim in-
D terficitur, & reliqui portæ aditu depelluntur. Ipse reserata porta sibi ac suis egressum parat, & cum aliquot generosis equis & sarcinariis iumentis, quibus carioris supellectilis partem raptim imposuerat, ad Barbarussam acerbissimi casus nuncium ferens contendit. At Christiani exutis compedibus tumultuariéque interfectis aliquot Turcis, totam occupant arcem, armamentarium refringunt, atque omni regia gaza, commeatu, armísque potiti, ab excelsa parte arcis de sua uictoria Cæsarianis significant; partim fumo, partim flammis ab incenso sulphureo puluere excitatis, expansóque demum uexillo, quod Sarmentinæ cohorti apud aggeres ademptum fuisse docuimus. Hæc tametsi dubiæ significationis argumenta, nostri in multo spatio nequaquam præclarè perspicerent, crebris tamen Tunetanorum ad Cæsarem, Muleassemque transfugiis adduceban tur, ut grauem omnino apud hostes exortum esse tumultum crederent, & Cæsar cum
E expedita manu Giahenum & Buccanigram, qui seruis opportunè rebellantibus opem ferrent, ad explorandum urbi atque arci appropinquare iuberet. Interea Hariadenus Iudæo in primis, qui importune obsistendo expeditum & salubre consilium euertisset, falsísque item Diis suis crebro maledicens, ad arcem reuertitur. Obserata ianua supplex & propè lachrymans seruos orat, mœnia portámque tenentes, ut se confectis parcere integra fide paratum extemplò recipiant. At illi ueteris nouæque Fortunæ suæ memores, iustóque exacerbati odio, in eum certatim lapides coniiciunt, adiectísque contumeliosis uocibus submouent; sic ut ille ira & dolore præpeditus & furens, in conspectos sua manu sagittas dirigeret, & rebus planè perditis & conclamatis, deformem in fugam uerteretur. Secuta sunt fugientem Turcarum agmina, quorum numerus septem milium summam implebat, eo consilio, ut ad urbem Hipponam, quam

hodie Bonam uocant, diui Augustini præsulatu celebratam, se conferrent. Ibi enim A suas triremes conscendere, marique potius quàm terra reliquos Fortunæ suæ casus experiri uolebant; quoniam Hariadenus in stagno iuxta urbem & arcem influente, triremes quatuordecim tanquam in statione tutissima reliquerat, ad incerta belli, si opus foret deducendas. Armamenta autem cum remis atque tormentis deposita erantin arce, quam suo præsidio tuebatur. Cæsar ubi hostem desperatis rebus effugere, Bardeósque prætergressum hortos, ad Bagradam amnem, qui à Pœnis Magiordech appellatur, extentis itineribus properare certius didicit, Tuneti portis omnes copias admouit. Aduentanti præsto antè affuere ciuitatis magistratus, qui allatis portarum clauibus deditionem facerent, eique incruentæ uictoriæ fœlicitatem gratularentur, se autem gratissimo animo, quòd essent sæuissima Turcarum tyrannide liberati, cuncta quæ imperaret, protinus esse facturos. Id unum petere ab æquitate optimi & clementissimi imperatoris, ut milites extra urbem in castris continere, & ciuitatem cumulato obstrictam beneficio inuiolatam præstare uellet, postquam Muleassem antiquissimæ stirpis ipsorum regem, singulari benignitate reducendum adduxisset. Nihil enim milites ex urbanis rerum omnium copiis, quæ suppeditari possent, esse desideraturos. Pro suis quoque ciuibus deprecator aderat Muleasses, uehementer de ciuitatis salute solicitus. Sed Cæsar quanquam ad id præstandum, satis propenso animo esse uideretur, tamen quòd de Punica fide non temerè dubitabat, & quam Tunetani per Muleassem pecuniam se in stipendium præbituros antea promisissent astutè & cunctanter extrahendo tempus expedirent; utpote qui de supremis Barbarussæ consiliis euentum expectabant, ut id C prolixè polliceretur adduci non poterat, & quominus Pœnis quicquam certum de eorum salute promitteret, uel ob id admonebatur quòd turbidas frementium militum uoces audiebat. Dictitabant enim se periniquè simul & ingratè tot nauigationum ac itinerum extrema perpessos incommoda iusto uictoriæ præmio fraudari; postquam ipsos illuuie obsitos & inopes, nihil iam aliud sustentaret & aleret, quàm oblatæ spes prædæ, quæ sibi lacera ueste uix pudenda tegentibus, exustisque longo labore & siti inclementer eriperetur; scilicet ut Tunetani religionis hostes perpetuique receptatores & hospites immanium prædonum Christiana uictoria lætari possent; ipsi autem uictores elusi undique suas erumnas perpetuò lugerent. Suspenso adhuc Cæsare Vastius cum parua manu ad arcis portam accessit, & à seruis qui se in libertatem uendicarant, cum insigni gra D tulatione receptus est. Inspectanti autem Barbaricas opes, & totum arcis apparatum, seruus Ligur absconditæ pecuniæ latebras indicauit. Demerserat enim Barbarussa in cisternam ad triginta milia nummum aureæ monetæ, pluribus insutæ culeis. Hos expiscatus Vastius, à Cæsare prædæ donatiuique nomine, ut sibi concederentur facilè impetrauit. De se enim omnibus bellis optimè meritum, & ex natura liberalis ingenii inter principes eius ætatis maximè largiorem, eo munere dignissimum existimabat. Verum arce inexpectata fœlicitate in potestatem redacta, & iam diripientibus cuncta seruis, miles diutius contineri non potuit, quin agminatim intraret urbem, & per cunctas regiones ad prædam discurreret, Tunetanis nihil ferè hostile expectãtibus, & magno eiulatu edito Muleassis fidem frustra implorantibus. Paulo siquidem antè conspecto Muleasse gens æquè mobilis & infida, pronáque in adulationem magnas inusitatæ lætitiæ si E gnificationes manuum plausu, & crebra gesticulatione corporum, secundisque acclamationibus, omnis uirorum & mulierum ætas ediderat; scilicet ut antiqui in nostros odii libidinem reconderent, ob idque uictores nostri nullo eorum merito ad misericordiam flecterentur, quum ex conscientia incertæ fidei id summæ calamitatis incommodum ultro sibi ipsis contraxissent. Primus inhiantium prædæ impetus, uti iuadentium & effringentium fores uarii casus tulerunt, promiscua cæde cruentus fuit. Sed Hispanis atque Italis in auaritiam pronioribus, Germani ab insita animi feritate Mahometano cruore sitim explere properantes, ita cadaueribus cuncta compleuerunt, ut imbellem omnis sexus & ætatis turbam, ad inanium Deorum templa confugientem, sine discrimine trucidarent, & pauimenta damnatis in templis multo inermium sanguine inundarentur.

A inundarentur. In eo cadentium miserorũ strepitu, lugente obtestantéque Muleasse, Cæsar sæuitiæ modum imposuit, pronunciarique iussit capitale fore, siquis Tunetanum uiolaret ciuem, aut in seruitutem abduceret. Fieri tamen nequiit quin multi, adolescentésq. præsertim, & formosiores fœminæ ad classem raperentur, nam socii nauales fama diripiendæ urbis exciti ad urbem conuolabant. Quamobrem Muleassi licuit quos nouerat è manibus prædantium in libertatem exiguo pretio uendicare, sic ut unam ex uxoribus eius, quæ antea inter carissimas fuisse dicebatur, binis redemptam aureis constet. Cæsar ingressus arcem seruos, qui clarissimo facto summæ parandæ uictoriæ occasionem præbuerant, collaudauit; diuisáque uiritim certa pecunia qua sese alerent, liberos fore dixit, pollicitus nauigia & commeatum quibus in suas terras transportarentur. Medelinum autem & Giafferem, quos Barbarussæ alumnos, & effringendi ergastuli authores
B fuisse docuimus, pecunia uestéque donauit, à quibus postea multa de Barbarussæ consiliis, arcanísque moribus didicimus. In ea arcis direptione tria incomparabilis iacturæ detrimenta Muleasses deplorauit; Arabicorum uoluminum in primis, quæ conturbata atq. direpta bibliotheca perierunt. Asseruabantur enim antiquissimi codices, non disciplinarum modo omnium præcepta, sed superiorum etiam regum res gestas & Mahometanæ superstitionis interprteationem continentes, quos rex ipse postea me audiente, se unius urbis pretio (si fieri posset) auidè redempturum dicebat. Secundo loco fuit unguentorum odoratíque Indici aromatis officina, in quam patris Mahometis exemplo, prodigiosi sumptus, inusitatæque luxuriæ orientis opes contulerat. Siquidem plũbeis in loculis, ebur
C neísque arculis tanta uis ambræ, musci, & zibeti (harum rerum antiqua uocabula adhuc ignoramus) in balnei quotidianos usus, & nocturnos diurnósque cubiculorum suffitus erat recondita, ut ingentis auri ponderis pretium excederet. Quæ tamen omnia Hariadenus uictor militari duritia subagrestis, & damnarat, & effusè contempserat. Postremò uaria maximéque pretiosa pigmentorum genera, ab ignaris seruis atque militibus, præsentis tantum & manifesti lucri spolia quærentibus, stultè prætermissa dissipatáque sunt. Nam acerui plures cærulei transmarini, quod cyaneum efficit colorem, & à Græcis authoribus Lazurium uocatur, in armariis reperti sunt, multíque culei, cocco & lacca Indica pleni, quæ purpuræ colorem æmulantur, & à pictoribus eximiis, & lanarum telæque sericæ infectoribus magno coëmuntur pretio. Quæ omnia tum fœdè pessundata nemini
D prædæ futura disperierunt. Ingens quoque balistarum, & nostri moris telorum, & armorum, thoracúmque præsertim ex laminis, & galearum apparatus est repertus; agnitæque sunt in his cassides, ocreæ, femoraliáque Gallorum equitum, ab eo tempore quo Ludouicus rex Galliæ Tunetum antè trecentos annos obsederat, à Pœnis de Christiano hoste parta, quæ ad eius belli memoriam custodita seruabantur. Interea Hariadenus ad Bagradam amnem, qui Maiordech à Barbaris appellatur, iter intendit, uadóque propter æstatis siccitates facilè reperto, transgressus est, ne quicquam persequente uel lacessente Numidarum ala, quam Muleasses ex ueteribus amicis, auunculíque Doracis clientibus coactam, abeuntes Turcas persequi iusserat. Eo nanque ordine Barbarussa iter habebat, ut postremo suorum agmine, certis sclopettariorum & sagittariorum præsidiis more militiæ confirmato, neque manus conserere, neque appropinquare quidem ausos facilè con
E temneret; & Hipponam omnibus suis incolumibus, uti statuerat, intactus euaderet. In transitu tamen Bagradæ amnis Haydinum Smyrnæum inclyti nominis Piratam desiderauit; quum is in magno solis ardore longóque itinere fessus, & multo adipe prægrauis cogente siti ex profluente auidius potando disruptis præcordiis in ripa expirasset. Hariadenus ubi Hipponam peruenit, primum omnium recreandis copiis bidui quietem dat, concionéque habita uniuersos consolatur, hortatúrque ut quodcunque incommodum iniqua sors attulerit, id nequaquam hostium uirtuti, sed seruorum perfidiæ tribuendum existimare uelint. Fortunam inuictis patientissimísque animis ferendam, eámque noua uirtute conciliandam arbitrarentur. Sibi esse in animo classem educere, atque inde continuo Algerium proficisci, ubi maioribus præsidiis comparatis, classéque adaucta, & nouo suscepto consilio, rem ipsorum uotis parem, & sua existimatione non indignam sit au

ſurus. Nunquam ulli duci ab aduerſo rerum euentu fracto ſubactóque, alacrioribus animis à militum corona ſucclamatum fuiſſe memorant, quum ultro depoſcerent, ut quæ uellet, uel grauiſſima atque aſperrima uniuerſis imperaret, nihil enim ſe recuſaturos, modo ad rem gerendam educerentur. Itaque incredibili ſtudio & promptiſſimis ſuorum uiribus fretus, triremes quatuordecim demerſas in ſtagno, ipſóque profluentis fluminis uado admirabili celeritate educit, ſuiſque impoſitis armamẽtis protinus exornat. In margine ſtagni aggerem erigit, productáque munitione in eam tormenta confert, non inani coniectura iudicans non multo pòſt noſtrorum claſſem affuturam, ut egreſſum impediret. In eo quoque conſilio Cæſar & Auria pari ratione uerſabantur, ut hoſtem euadere parantem præoccuparent; rati eius claſſem priuſquam deduci adornarique poſſet, ſi pars ipſorum claſſis eò mitteretur, tormentis in ſtatione demerſuros. Ad eam rem conficiendam, ab Auria deligitur Adamus centurio Genuenſis, nõ magnopere rei naualis peritus, ſed affinitate Auriæ & multis diuitiis æquè fidus & potens. Is certum triremium numerum ſociis imperat, & ſublato uexillo cum quatuordecim tantum roſtratis ad Hipponam prouehitur, certam facilémque uictoriam, ingentémque inde ſibi laudem de imparato hoſte ſe adepturum ſperans, quòd in apparatu inſtruẽdæ claſſis occupatum Barbaruſſam fore crederet. Sed poſtquam Biſertum prætervectus Hipponæ appropinquare cœpit, Barbaruſſam incomparabili celeritate claſſem eduxiſſe, & munitionem tormentis inſtruxiſſe certius didicit. Qua re uehementer perturbatus conſiliũ mutat, monentibus trierarchis, ut omnem certaminis aleam deuitaret, quòd in ſociorum triremibus, Hiſpanicis præſertim, Siculis, & Neapolitanis, rari eſſent propugnatores, ut qui ad prædæ ſpem antea, iniuſſu in terram deſcendiſſent, ideóq. iniquiſſima cõditione cum Barbaris numero feritateq. præſtãtibus pugnaturus cenſeretur. Itaq. opportunè prudens obuerti proras iubet, & uelis remiſque regreditur ut maiorem partem claſſis accerſat. At Barbaruſſa, uti poſtea cognitum eſt, diu in incerto habuit, an noſtrorum claſſem ad ſpem uictoriæ conſequeretur, poſtquã pari triremium numero foret confligendum; an potius in uetere propoſito petẽdi Algerii perſiſteret. In hanc ſententiam inclinarunt trierarchi, ignari prorſus infrequentiæ imbecillitatiſq. noſtrorũ; atq. ita occaſione magni certiq. prouentus prætermiſſa, modico Turcarum præſidio arci impoſito, oram ſoluens Algerium enauigauit. Redeunte autem Adamo rebus infectis pleriq. principes ægerrimè tulerunt, quòd incuria quorundam imperio ægrè parentiũ, & flagitio ſociorũ naualium, qui iniuſſu in litus deſcendiſſent exoptatæ uictoriæ occaſio elapſa uideretur. Hoc. n. unum eo bello ad ſummam Cæſaris fœlicitatem defuit, nam præferoci hoſti ſi ei claſſis à noſtris erepta aut demerſa fuiſſet; nullus omnino tutus ad fugam locus relinquebatur; quoniam innumerabiles Numidæ Turcarum ex profeſſo hoſtes, per mediterranea ærumnoſum iter habentem ex notis ſaltibus inuaſuri, & priuſquã Algerium perueniret omnino deleturi crederẽtur. Cæterũ Auria grauiter indignatus ſibi & ſuis, nec tamẽ deſperãs hoſtem ſe adipiſci poſſe, cum tota ſua peculiari claſſe, cæteriſq. ualidioribus ſociorum roſtratis, Hipponam contendit. Cognito autem Barbaruſſæ diſceſſu urbem cœpit, muróſq. diruit; arci uerò quam tormentis in poteſtatem redegerat præſidiũ impoſuit duce Aluaro Gometio, regreſſúſq. eſt ad Cæſarem. Cæterum Gometius, tametſi uir erat bello fortiſſimus, uſque adeo tamen auaritia erga hoſtes pariter & ſocios euaſit infamis, ut iudicii metu manus ad turpem uitæ exitũ ſibi cõſciſceret, & Cæſaris iuſſu arx ipſa, quæ niſi magno ſumptu defendi poterat, funditus euerteretur. Exinde conſultatum eſt de Muleaſſe, Cæſárq. eum Tuneti regem maiorũ ſuorum conſuetudine regnaturum conſtituit; binóſq. tãtum falcones ad aucupium, & binos è Numidia pernices equos tributi nomine quotannis impoſuit, ea conditione ut Chriſtiani nominis amicus, Turcarum uerò gentis perpetuus hoſtis, Cæſaris nomen coleret, & Guletano præſidio, quod ex Hiſpanis amplius mille imponebatur, ſtipendium perſolueret. Cogitatum ſubinde eſt de oppugnãda urbe Africa, quæ in Adrumentino ſinu nalido Turcarum præſidio tenebatur. Hæc urbs antiquitus parua Leptis fuit, hodie à noſtris Africa, & à Barbaris Mahemedia appellata. Sed aduerſæ tempeſtates, claſſem ſuperare Clupeæ promontorium (hæc hodie Calibia dicitur) & ſeſe in ſinum Adrumentinũ, quem uocant

A uocant Mahometæ inferre prohibuerunt; atque ita clasis Siciliam tenuit. Cæsar Panormi & Messanæ triumphali pompa exceptus est, donatúsque pasim pecunia Rhegium traiecit, & per Brutiorum oppida hospitaliter à Sanseuerino Besenniano regulo susceptus Neapolim peruenit. Quum esset in itinere, nunciatum ei est Franciscum Sfortiã è uita decessisse, cuius morte grauissima exorta sunt bella. Nam Franciscus Galliæ rex, Cisalpinæ Galliæ imperium à Cæsare sibi concedi postulabat, cum suo iure antiquæ hereditatis à Valentina Vicecomite repetito, tum præclara Maximiliani Cæsaris concesione, qui id tabulis ritè confectis acceptáque honorarii muneris pecunia, Ludouico regi post exactũ captúmque Ludouicum Sfortiam adiudicasset. Sed Cæsar non ignarus quantum sibi authoritatis, potentiæ, & certi quotidianæ pecuniæ prouẽtus, ex Galliæ Cisalpinæ possesio
B ne, imperióq. accederet; ullis precibus adduci non poterat, ut opulentisima Italiæ pars præpotentibus Trãsalpinæ Galliæ regibus adiiceretur. Hos enim parto Mediolanẽsi imperio (uti eos iampridem fecisse meminerat) minimè quieturos existimabat; sed auiditate proferendi imperii, aliena ipsiúsq. in primis regna protinus inuasuros. Neque eum quo minus constanter in sententia sua maneret, Italiæ principes deterrebant, quibus potentiã suam, tot auctam opibus, magnoperè suspectam, ideóque formidandam intelligebat, uti recenti exemplo didicisset, quum illi authore Pontifice ad arma consternati cum dira rerum omnium perturbatione, uel sæpè uicti mulctatique omnibus aduersæ Fortunæ malis, hoc pertinacisimè expostulassent, & demũ impetrassent, ut Mediolanũ Francisco Sfortiæ redderet, Hispanósq. milites omnibus populis graues, deduceret. Ex aduerso Franci-
C scus nihil æquum in sèque propensum à uoluntate Cæsaris expectans, nec tamen ea in re animũ despondens, ut qui armis aduersus Cæsarem primus uti nollet, extincto Sfortia, in Carolum Sabaudium arma uertit; ut per eius ditionis fines expeditum sibi iter in Italiam pararet. Causam autẽ inferendi belli hanc præferebat, quòd Sabaudius Nicæam Prouinciæ urbem, antiquitus à Gallis certa pecunia oppigneratam sibi eripi nollet, ne opportuna & munitisima urbe, quæ Galliam ab Italia disterminaret, exueretur, rege eam plurimũ flagitante, restitutáq. pecunia redimere contendente. Is enim urbem excelsa arce ualidã, & propter Herculis Monœci portum, magnas nauigationibus cõmoditates afferentem, si bellum gerere oporteret, magno sibi usui futurã prouidebat. Alienarat rex iampridẽ animum ab amicitia Sabaudii grauibus ictus offensionibus. Nã is tametsi Francisco erat au-
D unculus, uxoris tamẽ Lusitanæ illecebris deprauatus, defatigatúsq. asiduis precibus (hæc erat uxoris Cæsaris germana soror) neglecto Gallo, se totũ ad authoritatem nutúmq. uictoris Cæsaris ita contulerat, ut urbem Astam ab eo sibi dono oblatam accipere non recusaret, filiúmq. tanquam fidei obsidem in Hispaniã Cæsari educandũ mitteret; quæ tum importunè atq. impudenter admissa fuisse Galli differebant, nullum enim Gallo certius erat in Italia patrimonium ipsa urbe Asta, quam amplius centum annos sine cõtrouersia possedisset. Verùm eã Cæsar qui Gallos Italia penitus eiectos, ulla ad spem reditus in Italia certa sede potiri nolebat, auidè expetenti Lusitanæ, nec abnuenti uiro eius facilè concesit; quæ urbs coniuncta inclusáq. Subalpinis oppidis Allobrogico regno præclarũ amplitudinis & roboris decus additura uideretur. Fuit aliquandiu magno consiliorum æstu iactatus Sabaudius, uir egregiè probus, ad æquitatémq. procliuis, nec alieni unquam ap-
E petens, nisi esset uxorius, an Gallo regi de Nicæa obsequendum foret, quũ in ea nullum aliud quam inueteratæ posesionis ius sibi esse fateretur. Verùm Franciscus Sfondratus senator è Mediolano, Cæsaris nomine legatus in Allobroges missus, eum ab huiusmodi consiliis impensè deterruit; testatus eum aduersus Cæsarem facturum, si quicquam cũ rege Gallo pepigisset. Eo modo Sabaudius, ne Cæsarem offenderet, cognationis iura, & Allobrogum principũ ueterem amicitiam, quæ hactenus cũ Galliæ regibus inuiolata permãserat, ea minaci obtestatione perterritus, tueri nõ potuit; miserabili profectò conditione, quòd quum neutrum offendere nellet, utriq. demum, sicuti mox euenit, se prædæ futurũ prospiceret. Nec mora Galli duce Philippo Sciabotto, quem à præfectura maris Ammirantem uocabant, coactis copiis, eum Trãsalpinis oppidis, quæ pertinent ad Allobrogum fines, inermem desertúmq. ab omnibus exuerunt; transgresśiq. alpes, aliquot munita oppi

da Subalpinæ regionis, in primísq. Taurinum, Fossanum, Penarolum, & Cherium occu A
parunt; ac nisi Antonius Leua eductis Mediolano copiis, cuncta inuadentibus occurisset,
repressáq. Gallorum audacia, iusti exercitus uim rebellantibus ostendisset, futurum erat,
ut Vercellæ, & magna pars Subalpinæ ditionis in potestatem Gallorũ deuenirent. Neq.
tamen ulla res in ipso benè cœptæ, prouenientísq. uictoriæ cursu Philippum magis retar-
dauit quam Ioãnis Lothoringiæ Cardinalis aduentus. Is enim à rege ad Cæsarem cũ am-
plissimis de pace mandatis missus, ubi in castra ad Taurinũ peruenit, sua authoritate, quæ
apud regem erat eximia, Philippo persuasit ut subsistere citra Duriam amnem, neq. ulte-
rius arma proferre uellet, ne summæ spei paratæ pacis atq. concordiæ occasionem, offen
so exacerbatóq. Cæsare corrumperet. Existimabat nanq. se Cæsarem suppressis armis,
suspensóq. bello molliorem & faciliorem inuenturum; utpotè quem neq. ui subigi, neq. B
ullo rerum suarum periculo permoueri posse intelligeret, ut quicquam suo nomine indi-
gnum cũ armato hoste pacisceretur. Id Lothoringi cõsilium ægrè admittebat Philippus,
detestantibus præsertim ducibus, peritioribúsque præfectis tanquam importunum, inu-
tile, & graue mox incommodum ex sera pœnitentia gerendis rebus allaturum. Aderant
enim lectissimi proceres ducésque, & præter Gallos in queis eminebant Montegianes,
Palicia, Burrias, etiam Italici nominis Stephanus Columna, Paulus Rentii Ceritis filius,
& Sergianus Caracciolus Melphiæ regulus. Sed cõtra omnes Lothoringi sententia ualuit,
uel ob id quod Philippus eius uiri dignitati, & ad rem conficiendam ab arcano regis pecu
liaris officii summam authoritatem afferenti tribuendum putaret, & se satis his belli pro
speris initiis ad laudem profecisse uideretur. Ad id inexpectatum ingratæ pacis nomen, C
milites gerendarum rerum studio uehementer incensi exemplò perturbatis deiectísque
sua spe animis usq. adeò indignanter in iram exarserunt, ut plerique præ dolore gladios
abiicerent, hastásq. diffringerent, iactis in ducem probris, tanquam non postea resumptu
ri, uel si imperio iuberentur, postquam importuna cessatione imperator uti parum belli-
cosus imperitúsq. rerum, sese à cogitatione belli, cursúq. uictoriæ ad incertæ pacis spem
conuertisset. Neque id postea militaris iudicii factum inane extitit; quando & tum para
tam uictoriam interpellasse, & graues demũ Gallico nomini clades importasse uideri po
tuerit. Eo nanq. intempestiui consilii decreto, non multò pòst Philippus, non inscitiæ mo
do, sed proditionis propè apud regem accusatus, tanta exarsit inuidia, ut honore bonísq.
seuera damnatione spoliaretur; atq. inde summam calamitatem aditurus esset; nisi fœdis D
probris laceratum prostratúmque ab exilio uxoris affinitas & clementia regis erexissent.
Hyemarat Cæsar Neapoli amœnissima in urbe, exculius procerum omnium liberalibus
officiis, & quod ad popularitatem pertinuit, per otium carneualium dierum, qui pro Lu-
percalibus à nostris instituti sunt, Tunetanæ uictoriæ lætitiã, editis equestribus ludis, ma-
gnificentissimè repræsentarat; in quibus ipse Maurisiaco cultu decucurrit, saltantiúmq.
illustrium fœminarum choreis, remissa ingenii seueritate, personatus interfuit; eo quidẽ
licentius, quòd per eos dies Margaritam filiam, Alexandro Medici iampridem destinatã
celebratis nuptiis in matrimonio collocarat, præclara cum laude summæ probitatis, quòd
non secus ac uiuo Clemẽte ueteribus promissis integram fidem attulisset; quanquam ne
id faceret, interpellaretur à Florentinis patritiis, qui exules facti Neapolim coibant, usq.
patrocinio Saluiati & Rodulphi Cardinalium, Alexandrum omni existimatione, princi- E
patúq. Etruriæ, & deniq. uxore, uel paratis nuptiis spoliare nitebantur, quum uno consen
su ingentia auri pondera quotannis offerrent, si repudiato genero, eóq. Florentia exacto,
ciuitati pristinam libertatem restitueret. Eum siquidem per contumeliã spurium, ex agre-
sti ancilla genitum, immitémq. nobilissimæ patriæ tyrannũ, scriptis, atque editis orationi
bus appellabant. Sed Cæsar ciuitatem Gallico nomini non obscurè fauentem, optimóq.
belli iure propter infidelitatis noxam, omnia hostilia de se meritam, ita oderat, ut omnes
restituendæ libertatis conditiones repudiandas iudicaret, eo præsertim tempore quo ex-
citari ingens bellum prouidebat, quum paulò antè ab ipsis exulibus Hippolytum Medicẽ
Cardinalẽ ab Alexandro, qui patruelis erat frater, deprauatum atq. diductũ meminisset,
ut eorum dissidio Mediceæ domui excidiũ pararetur. Hippolytus siquidẽ exules Floren
tinos,

A tinos,ueterésq.familiæ hostes sibi asciuerat,uanitate ingenii inductus,ut per eos Alexandro atroces insidias moliretur.Eum enim astuti homines,ualidáq.facundia,& miris cōsulendi artibus instructi,eò peruersa atq.insana ambitione correptum perpulerāt,ut Etruriæ principatum in sua fata præproperus affectaret,abdicaréq.se honore purpurei galeri uellet,atq.inde ad eiusdē filiæ Cæsaris nuptias aspiraret,quod nisi sublato Alexandro fieri nō poterat.Cuncta enim tum sibi secunda,si Cæsaris gener euaderet,obuentura cōfidebat.Itaq.dum in eius insani sceleris cogitatione uersaretur,per Baptistā Ciboum Massiliensem episcopum,Innocentiiq.Pontificis nepotē,teterrimam necem ex incenso tormētario puluere Alexādro machinatus est.Harum autē insidiarum indicia Deo maximo detegente ab Alexandro deprehensæ sunt,atq. illico Romam ad Paulum Pontificē delata.

B At Pontifex tametsi ruituræ Mediceæ domus excidio,quod aliena cū inuidia pararetur, mirè gauderet,in spem scilicet ingētis lucri ex amplissimis sacerdotiis, quæ in Farnesios nepotes transferrentur; tamen Alexandri iniuriam omnino neglígere uideri noluit,quū Octauianum Zengam hominē facinorosum ex Hippolyti satellitibus,nefarii consilii cōscium cōprehendi iussisset. Eo capto Hippolytus uehementer exterritus,detectaq.malignitatis suæ pudore confusus,ex urbe in Catilum Tiburtini agri castellum profugit, atq. inde nō multo pòst ex pœnitentia cōcepti facinoris cōmutata uoluntate,ad sanitatem redire,& quorsum euaderent maligna exulū consilia serò agnoscere cœpit;sic ut Alexādro se conciliare,& à Cæsare pacis cōditiones accipere percuperet.Qua de causa Neapoli cō ducto nauigio,ad Cæsarē in Africa bellum gerentem enauigare properabat. Verū Petro

C Toletano prorege ei nauigium pernegāte,ad oppidum nomine Iter Fundani agri, quòd est uiæ Appiæ impositum,inops consilii substitit,ubi oborta pestilenti febre ,iuuenis lōgè omniū eruditi ingenii nobilitate, decore uultus,& illustris uitæ splendore florentissimus sexto die ex humanis est ereptus; magna hercle exulum lætitia,quorū Philippus Strozza erat princeps;& Pontificis cōmodo,quum hic eius spoliis suos ditaret; illi uerò uno erepto,alterum tanquā fratris ope destitutum,uti mox euenit,facilè tolli posse diuinarent. Nec defuere exules authore Strozza qui eius immaturæ mortis causam ad uenenum referre cōtenderent,ut Alexandri existimatio ea infami suspicione suggillari uideretur. Verum ob id Andreas Etruscus epulas mensis inferre solitus,temere accusatus,quū diu tortus fuisset,& nihil de ea re cōfiteretur,carcere tanquam insons eductus est ; affirmantibus

D præsertim medicis nullum esse uenenum, quod certo ex interuallo lacesseret & fureret, sicut in tertiana febre bilem efferuescere uidemus.Is enim morbus cui Hippolytus cessit, ad statæ periodi exacerbationē redibat,ideóq.eius morbi casum ad nouā permutati aëris intemperiem referrent,qua nōnulli ex eius comitatu iuuenes ætate florentes pari oppressi morbo concidissent. Nec multò pòst Cæsar audiēdis populorū querimoniis,qui inusitata regulorū acerbitate auarissimè se uexatos & expilatos cōquerebantur,seuerè intentus; didicit minoris insulæ Balearis populū à Barbarussa supremā cladem accepisse.Is enim ut supra docuimus,fatali nostrorū incuria erroréq. maximè pœnitendo Hippona elapsus, ubi Algerium peruenit,refecta classe,eáq.nautico cōmeatu optimè instructa,& cura rerū Asani filio,cui tutor atq.adiutor Salecus aderat,demandata , Bizantium enauigare constituit,eo animo ut ex itinere prædabundus Cæsarianæ ditionis oram percurreret.Primum

E autem omnium in Ramadam Bætium Tunetanæ arcis præfectum capitali supplicio animaduertit , quòd minus intenta custodia carcerem ergastuláque nexorum obseruasse,in déque totius amissi regni cladem attulisse putaretur . Hunc inter libertos , Christianæ religionis desertores,longè carissimum habuerat, solerti eius planéque Bætico ingenio in omni hactenus rei bellicæ negotio magnopere delectatus & adiutus. Ab Algerio itaque oram soluens in Magonis portum , minoris insulæ Balearis , Barchini Magonis ut credi par est,unde nomen acceperit , morte & tumulo nobilem,se intulit,Punicóque ad fallendum usus dolo, ita intrauit , ut Cæsarianæ classis speciem, explicatis Christianorum insignium uexillis præberet,& ab effusis ad spectaculum oppidanis , multis de more tormentorum bombis salutaretur . Magnum enim numerum huiusmodi uexillorum Barbari uariis casibus, Portundóque præsertim Hispanicæ classis præfecto,super Sardi-

niam aliquot antè annos oppresso, nostris ademerant. Adiuuit etiam astum dolosi hominis Lusitana nauis, quæ in eundem portum tempestate impulsa anchoras iecerat. Præfectus nanque eius Consaluus Perelia, eadem captus imaginė pilas ferreas tormentis eximi, eáque inani sonitu ad lætitiæ signum honoris causa displódi iusserat. Sed postquam à tot rostratis repentè circumuentus Barbarorum ora, & peregrina arma, simulatæque amicitiæ dolos propius & certius agnouit; serò sese atque nauigium strenuè tutari conatus, à Barbaris cruento certamine expugnatus trucidatúsque est, iniquiore etiam eius sorte, quòd nauigium reticulato ex funibus uelamento contegi munirique solitum, tum fortè tanquam tutissimo in portu minus necessario eo munimine careret. Capi enim non posse uidebatur, nisi certa cum pernicie insilientium; quum inferius per castella & foros parata essent uenabula, quibus conscendere ausi transfoderentur, & ualidis colubrinarum ictibus rostratas facilè perfringi demergiq. posse appareret, nisi Perelia earum globos pernicioso adulationis officio incautus eximi iussisset. Eo modo Lusitanis ad unum interfectis, Barbarussa ad oppugnandum oppidum tormenta conuertit; sed quum oppugnatio fortiter se tuentibus oppidanis, Turcis durior euaderet, præfectus imbellis metúque occupatus, de oppidi deditione cum Barbarussa transegit, ea cōditione ut cum uxore & liberis incolumi libertate seruaretur. Atque ita scelesto præfecti consilio Magoniani ad unum omnes miserabili infortunio capti, & in Africam abducti sunt. Verum præfectus integra fide seruatus, non multo pòst admissi flagitii pœnas dedit, quum eum Martinus Durrea insulæ præfectus laqueï supplicio puniendum imperasset. Barbarussa autem uniuersam prædam Algerium retulit, atque inde autumnales Boreæ flatus contemnens, pari audacia, fœlicitatéque longissimæ nauigationis, uti antè statuerat, Bizātium peruenit. Interea Cæsar acre bellum aduersus Gallos coquens, nec obscurè parans, quod summi eius consilii summæque prudentiæ fuit, Venetos in partes traduxit, diu opinione suspensos ab excessu Francisci Sfortiæ, nec temere de Italiæ libertate dubitantes, quando longissimè prouiderent, si Galliæ Cisalpinæ imperium, uti hæreditas postulabat, reliquis tot Cæsaris regnis accederet, præpotentem accolam sibi præcipuè formidandum parari; quòd Cæsar regna regnis adnectere solitus, quæ sibi legitimo iure ab indulgente Fortuna tribuerentur, uti immensa auctus potentia, si æquitatis ac amicitiæ obliuisci uellet, uicinas ultra Abduam urbes inuasurus esset; recenti Maximiliani & Ferdinandi auorum exemplo, qui eas Mediolano antiquitus contributas, abreptásque impotentibus Venetorum armis repetissent. Sed tum Cæsaris nomen in tanta erat gratia atque existimatione apud Venetos, ab ea præsertim Punicæ uictoriæ laude, ut plerique ei fauere, pronehereque eius opes dictis sententiis minimè dubitarent, ipso præsertim Vrbinate Feltrio copiarum imperatore antè omnes propensissimo, qui uti erat indefessa atque admirabili facundia potens, multos quo uellet patritios impellebat. E senatorio autem ordine, aut præmiorum spe allecti, aut suopte ingenio accensi, quòd ita fore è republica crederent, Cæsari mirificè fauebant M. Antonius Contarenus qui ei aderat longa functus legatione; domi uerò & in senatu M. Antonii Cornelii perpetuo studio, illustríque eloquentia, partes Cæsaris subleuabantur. Nec deerant plerique seniores, in quibus multus semper fuit Aloisius Mocenicus, qui nihil nisi pacatum, & ab summa æquitate moderatum, uel ab armato, uti semper inuicto Cæsare, expectandum esse dissereret; quanquam exactæ prudentiæ grauissimarúmque rerum experiens ipse Grittus princeps, multa reipublicæ prorsus aliena detrimentosáque ex eo fœdere obuentura diuinaret. Sed ea quæ Grittus diceret, uti facilè apud imperitos euenit, uehementer eleuabat perpetuum eius & pertinax studium erga Franciscum regem, quòd tantus rex, præclarus Veneti imperii restitutor, nisi ingratè & improbè deserendus uideretur, eo præsertim tempore quo Mediolanensis imperii hæreditatem, aut beneficio liberalitatéque Cæsaris, aut ui & armis, uti sæpè antea, esset aditurus. Itaque facilè electi fuerant in legatione, quæ ad Cæsarem de Punica uictoria gratulatum Neapolim mittebatur, Cæsariani nominis apprimè studiosi; contra uerò iis patritiis honorifico diuersæ legationis munere imposito, qui reipublicæ studentes,

A tes, commodo Galli regis fauerent, Romam non obscurè ablegati sunt, ne domi con-
silia Cæsarianæ factionis intercedendo atque impediendo perturbarent. Nec multo
pòst Neapoli de fœdere transactum est, his fermè legibus quibus Sfortiæ principa-
tum tueri tenebantur, spémque præberet Cæsar id flagitantibus, futurum esse ut Me-
diolanense imperium sua Augustali authoritate, nono regulo maturè concederetur.
Id enim maximè Venetus expetebat, ne sibi cum Cæsare regum maximè opulento at-
que inuicto, sed cum infirmo, alieníque arbitrii Fortunæ obnoxio, de finibus certandum
foret. Hoc tamen disertè conditionibus non adscripsit Cæsar, qui id se facturum ui-
deri uolebat, quando id ut faceret nullo modo adduci non posset. Statuebat enim in arca
no nunquam Mediolano esse decedendum, nisi armis pelleretur; sic ut eum præclarè pœ
B niteret, id paulo antè Italiæ precibus condonasse, quum in Norico Turcarum arma per
streperent, & Solymanus grauiores opinione pauentium hominum clades illaturus cre
deretur. Hoc fœdere Cæsar peropportunè confirmatus certius & efficacius consilia de
bello aduersus Gallos gerendo inire explicaréq. cœpit, atq. ingenti cura in Germania de
lectus equitum & peditum per fratrem Ferdinandum, amicissimósq. sibi proceres habe-
ri iussit; deditque operam per legatos, ut ab Heluetiis impetraret, ne ullam in partem se
cõmouerent, sed eius belli spectatores tantum esse uellent, quod sibi necessario suscipien
dum foret pro salute Caroli Sabaudii, qui immaniter à Gallo rege, ipsóque sororis filio,
improuisis ac impotentibus armis undique uexaretur. Pertinere enim ad dignitatem Ro
mani imperii, ut fœderatorum beneficiariorum, & ipsius præsertim Subaudii propinqui
C sui opes, præsidio suo defendantur, ac quantum fieri posit, ex æquo Christiana arma cõ
quiescant. Proinde Heluetios tanquam imperio Sabaudiæque principibus antiquo fœ-
dere coniunctos nihil utilius atque honestius facturos, quàm si ab ea contentione abes-
sent. Heluetii nihil se temere decreturos responderunt, memorésque officii sui utriúsque
partis iura fœderum ac amicitiæ seruaturos, donec eorum arma reipublicæ Heluetiæ ne
que periculosa neque incommoda fore, summi ipsorum magistratus iudicarent. Appare
bat enim regem Gallum nullas omnino alias quam Heluetiorum copias pro salute de-
fensionéq. regni esse coacturum. Verum, quod maximo usui fuit, Cæsar his legationibus
impetrauit, ne cohortes apud eos mercenariæ conscribi, & adduci in Italiam aduersum
se paterentur; quòd eos Cæsar retineri non posse intelligebat, ueteribus utiq. obstrictos
D fœderibus, & præmiis, qui laborãti externo bello Galliæ præsidio forent. Qua de causa
adductus fuisse dicebatur Philippus Ammiras, ut Lothoringo Cardinali potius pacẽ sua
denti, quam Gallis bellum atque aciem deposcentibus obtemperaret. Nam frustra co-
hortes ab Heluetiis deposito stipendio postulanti, quibus aciem Gallicam stabili robore
confirmarent, ut conscriberentur negatum fuerat, quum tamen ex aduerso Antonius Le
ua eius gentis tumultuarias cohortes duas in castris haberet. Egit quoque Cæsar cum Ma
ria sorore, quæ Belgis imperabat, ut quantas ea maximè posset pecunias cogeret, quibus
ualidæ copiæ è Germanis conduci, Belgarúmq. item & Sequanorum equitum alæ, equis
& armis instrui atque exornari possent; quando sibi in Galliam cum duobus magnis exer
citibus initio æstatis irrumpendum esse statuisset. Propterea cogendæ pecuniæ studio
diligenter incumbens, dabat operam ne unus qui timeri poterat auri defectus, se diuer-
E so sumptu aduersus præpotentes hostes, graue & geminatum, nec cito desiturum bellum
molientem, in cursu gerendarum rerum impediret. Nam præter eam signati auri sum-
mam, quæ à Neapolitanis & Siculis honorarii muneris nomine conferebatur, supra tri-
ginta miriades aureorum nummûm, ab Hispaniæ regnis expectabat. Id autem præsi-
des exactis antè diem uectigalibus, aut his publicanorum Ligurum societatibus cum gra
ui fœnoris impendio addictis, suppeditabant. Multam quoque auri uim singulis Me-
diolanensis imperii urbibus imperabat. Nec deerant qui expetentem liberaliter adiu-
uarent, cum Senenses & Lucenses, tum ipse maximè Alexander Medices gener, Etru-
sci principatus compos factus. Ea autem imposita bellici sumptus incommoda, Hi-
spani quæstores ducésque Cæsarem maturè & cumulatè resarturum remissurúmque
onera prædicabant, ex ea ingenti auri copia ditatus, quæ ex aureis occidentalis Indiæ

regionibus in Hispaniam aduehereiur. Tum enim reperta fuerant ad Australem Ocea A
oum in aduersis Pariæ & Darienæ terræ regionibus, Peruræ,& Cuschæ regna immenso
auro refertissima, quod nullo fodientiũ aut legentium labore pareiur,quando id in do-
mesticos coquinarióſque usus,rudi artificio fabrefactum, sed non planè puium Hispani
apud Indos inueniant. Eius autem omnis copia aduecta Hispalim in officinam publicano
rum ea lege conferebatur,ut uectigalis nomine quinta pars esset Cæsaris,reliquum nego
tiatores conflarent, & demum admixto purioris uenæ auro,reiectisque exactæ conflatu-
ræ intertrimentis,ad põdus puritatémq. monetæ Cæsaris Hispanica nota cudi curarent.
Non ineptum hoc loco fore existimauerim,si qui hæc repererunt,tanquam publica lau
de dignissimi memoriæ prodantur; Nam postquam Columbus Ligur admirando ingen
tis animi captu,eruditóque iudicio uir, & uti quibusdam apparet Hercule Græco inusita B
tæ famæ gloria maior & illustrior,alterum propè terrarum orbem uasto atque intentato
prioribus seculis Oceano,ad occidentem nobis aperuit, non defuere alii atque alii ex Hi
spanis eo apud Hispalim defuncto,qui pari æmulatione laudis,& spe quæstus eadem lito
ra sequuti,ulteriores oouæ terræ,quam Pariam uocabant,terminos quæritarent; dispari
quidem Fortuna suscepti cursus,quum oonnulli eorum (ut credi par est) immenso inex
ploratóq. absorpti Oceano,nusquam apparuerint,& aliqui ab Antropophagis,qui Cani
bales appellantur,capti comestique fœdam miserabilis audaciæ memoriam reliquerint.
Ea terra æquatori subiecta (ut suo loco memorauimus) à Gaditano freto recta inter oc-
cidentem atque meridiem nauigantibus emenso bis mille amplius leucarum itinere oc-
currit,frondoso ingentium rupium promontorio,tanquam rostro Oceanũ proscindens, C
nam æquis lateribus litora infinito tractu,binc ad occidentem,illinc ad meridiem immẽ
sis adhuc spatiis extendũtur. Sed post Columbum tres antè alios ex Hispania fœlici ausu,
& rebus gestis maximè clari & memorabiles extiterunt, Ferdinãdus in primis Cortesius
qui in postremum occidui litoris sinum delatus ad Mexicana regna terrestri itinere con
tendens,subactis Indis Themestitana urbe potiius est, quum fabricatis nauigiis eam urbẽ
salso in stagno positam , ædificiisque & incolarum frequentia Venetæ urbis instar admi-
rabilem, multis prosperè factis præliis expugnasset. Mexicanæ genti, superis uiuos homi
nes, sed maleficiis damnatos immolare fas est; placariq. numina humano sanguine cre-
dunt, & post mortem non interire animas persuasum habent, ut credi par est, ex discipli-
na superstitionéque Druidarum, quorum summa authoritas antiquissimis temporibus D
in Gallia pariter atque Britannia uiguisse constat. Ita ut Cortesio non omnino difficile
fuerit, subactam armis gentem per se ingeniosam, & docilem, tormentorúmque miracu
lo terrefactam ad Christi cultum abdicatis idolorum superstitionibus traduxisse; literas
enim iam nostras admiranter & lubenter discunt, reiectis hieroglyphicis imaginibus,
quibus aonales conscibere solebant, uariis picturis regum suorum memoriam posteris
tradeotes. Quorum annalium uolumen ex perpetuis, sed introrsus complicatis foliis
confectum, tigridísque maculoso tergore protectum, uir illustris Franciscus Couos, Cæ-
sariani scrinii magister, mihi dono dedit. Mexicanos pro rege suo & pro libertate dimicã
tes, nulla res magis exterruit quam equestris turmæ impetus, quũ equitem integrum es-
se animal Centauri specie putarent. Sed postquam equi duo Indicis confossi sparis, ma-
ctatique clauarum ictibus conciderunt, deprehenso errore, detracta statim equis coria, E
usque adeo exactè tomento repleuerunt, ut uirorum effigiem repræsentarent, & in tem-
plo tanquam admirabilis rei spectaculo suspenderent. Cæterum Cortesius è Mexicana re
gione per occidentalem lineam terrestri itinere profectus, non longè abesse maria ab in-
colis didicit, paucísque diebus ad litus exterioris Oceani peruentum est; unde si classes
adessent, peti posse confideret per Antipodas, Sinarum regna, Catainásque oras ad orien
tem nostrum, iampridem aditas Lusitanis; non longè à quibus in eo tractu beatæ multo
aromate atque unionibus Moluccæ insulæ sub æquinoctiali linea sitæ esse dicerentur.
At Cortesio perpetuis Hispaoorum historiis celebrato, claritate nominis æquari potuit
Blascus Nonius, nisi turpissimo uitæ exitu pristinæ laudis decus obscurasset. Ab hoc enim
diu peruagante Pariæ terræ, & Darienæ regionis litora, repertus est isthmus ad Vraba-

num

A num sinum, quo duo ingentia maria dirimuntur. A Comogro siquidem ingentis amnis ostio Darienisque litore per inaccessos prope montes monstrantibus iter indigenis Blascus summa iuga tenuit, & subiectum in aduerso litore uastissimi pelagi sinum cõspexit, in quo auri & unionum ditissima regna reperta sunt, atq. item conspectæ aditæque aliquot insulæ earum rerum opulentia insignes. Itaq. inuento multo auro Blascus breuiorem transitum quærens, non plus inter se distare diuersa maria quàm centũ miliaribus deprehendit, sicuti in Oceaneis decadibus Petrus Martir Anglerius scitè refert, uerum itinere adeo densissimis nemoribus & abruptis petris, frequẽtibusque fluuiis impedito, ut nisi magno cum labore periculóq. illac nostri permeent, quum passim inhospitæ ac insidiosæ gentes uenenatis instructæ sagittis occurrant. Quibus de causis Blascus eius
B tractus regulis aut muneribus delinitis, aut cruenta acie subactis, quatuor castella, ut cõmeantibus ab utroque mari tutissimus esset receptus, opportunis interuallis constituit, ædificata etiam classicula in proximo portu, cui diuo Michaëli nomen fuit. Cæterum dira auri sitis nouíque imperii libido, Blaschi animum non multo pòst occupauit, eo rerũ exitu, ut affectati regni crimine damnatus capite plecteretur. Indignus herclè eo supplicio nisi perfidiosè defecisset, quòd ad læuam longo tractu Perurana & Cuscana regna auro & gemmis scatentia successoribus Almagro atq. Pizarro demonstrarit. Ibi enim ferunt nullam aliam quam solido ex auro priuatis in domibus uasorum omnis generis supellectilem reperiri. Montium rupes ingenitis adamãtibus, præcipuéque smaragdis, & cianis, & carbunculis collucere, flumina propè uniuersa auream arenam trahere. So
C lum fœcunditate rerum omnium incredibili, & perpetuo ferè autumno florere: Ex mira quoque cœli clementia, homines integra ualetudine, seculi ætatem implere, sic ut intempestiua mors Blasci uideri possit, quo authore tanta ut diximus uis auri & gemmarum in Cæsaris ærarium deferatur. Sed supra Cortesium & Vaschum, portentosa nauigatione inclytus fuit Magalanes Lusitanus exul, qui auspicio Cæsaris alterum Pariæ terræ litus in orientem obuersum, quinque nauium classe percurrit, legendóq. oram prætereuectus lineam capricorni atque ostia immensi Argentei fluminis, uti Hispani uocant, ferorum gigantum instar prægrandes homines belluarum pellibus contectos reperit. Nec multum indè, uti auidè quærebat prope antarcticum circulum in anfractuosas fauces audacter inuectus est, non inani coniectura iudicans noui orbis terras illac ir-
D rumpente Oceano esse permeabiles, eúmq. profecto sinum non longo tractu in apertũ ad occidentem pelagus desinere. Neque eum ratio ex naturæ lege ducta fefellit, qua terra omnis circumfluente Oceano uariis finibus ambitur. Ad læuam niuosæ rupes spectabantur, suis culminibus primam aëris regionem excedentes. Eæ pertinebant ad eã plagam perpetuo gelu (ut credi par est) rigentem, quæ antarctico subest. Sed nec in ea cœli parte polus uti apud arcticum contingit, lucidiore aliquo astro notatur, quum paruæ stellæ nullo uel certè languido fulgore nitentes, polare punctum designent, duabus nubeculis stabili pigróque rotatu immobilis poli sedem ita circuiẽtibus, ut ursæ nostræ tenorem & speciem nautis obseruatoribus, nusquã fallente magnetis usu certissimè præbeat. Procedenti per occiduam lineam Magalani tortuosæ & inæquales semper fauces occurrebant; mare autem modò fluctuosum, spumosisque uorticibus, & sæuo mugi
E tu reboans, modò tractabile & pigrum, prout obiectis incideret cautibus, aut in latos sinus ex pansum deferueret, uario uelorum flexu persulcabat, nusquam arctiorem sinum trium miliarium spatio, nusquam septem latiorem nactus, quum à dextra depressiora litora arboribúsque uestita, nulla tamen apparente hominum cultura, ad læuam uero cũcta gelu horrentia, maximéque scopulosa spectarentur, collucerent tamen ad dextram excitati introrsus ignes ab incolis, ut de aduentu nouæ classis proximis populis significarent. Cæterum Magalanes diu crebris orationibus sustentatos delinitósque nautas, qui iam animos desponderãt, quòd neque progredi neque regredi, nisi incerta uitæ spe posse crederent, post uigesimum & septimum diem ex quo sinum intrasset, in apertissimum uastissimúmque Oceanum eduxit, ad dextram uela deflectens, utpote qui terras ad antarcticum ultimæ continentis esse putaret, & ad læuam mitiora omnia se inuentu

rum arbitraretur. Quando iam ad tropici capricorni circulum,& ad ipsam æquatoris A
lineam rediret,sub qua Moluccas quas quærebat insulas omnino sitas esse didicisset. In dextra itaque Perurana & Cuscana regna,totúmque illud immensum Pariæ terræ occidentale litus relinquebantur,quod Blaschus pòst transcensum Vrabanũ isthmum Hispanis successoribus,ad condenda regna,ferendáque etiam,propter auri sitim,intestina prælia demonstrarat. Nihil enim inde Magalanes terrarum usquam uidit, præter duas insulas quæ desertæ appellantur, perhibéntque eas cosmographiæ periti ex diametri ratione Italis esse Antipodas. Discessit inde Magalanes,planè consumpto omni cõmeatu,lenissimis atque his uno tempore perennibus usus uentis, trimestri confecto cursu, obuersis semper ad æquatorem proris non Moluccas quidem attigit aromatum prætio sorum fertilitate celebratas,uerum immensi propè ambitus insulas, Iauanam, Pornem & Subutham,ipsa Britannia maiores,è quibus Moluccæ satis exiguæ, sed præstantia rarioris aromatis insignes incolarum digitis tanquã propinquæ monstrabantur. Sed Magalanes fatalis uoti sui compos,in limine qui eas uiderat adire nõ potuit: cum Mauthane siquidem insulæ regulo,Suethani socii regis auspicio,acie dimicans occubuit,eíque suffectus est Serranus,qui nihil commodius duxit,quàm ab his insulis inhospitaq. terra perfidiosæ gentis protinus excessisse,quòd sibi ad paucos redacto numerosa bellicosæ eius gẽtis manus iustum incuteret metum,quoniam ferreis gladiis & præpilatis hastis uterentur. Verum dum adit regulos Serranus,amicitiásque & fœdera iungere,ac Christianæ religionis cultum inducere contendit,& quod instituti erat,naturam & magnitudinem Moluccarum scrutatur,regulis uno consensu aduersus peregrinos ad arma cõcitatis in Bornæ insula captus,miseréque à sociis desertus est,qui insidias ueriti,publicã C
salutem noui ducis libertati,& uitæ anteponendam censebant. Atque ita cariophyli & cinamomi, nucísque myristicæ surculos ex natali solo colligentes, ut testimonii certã fidem referrent,ex quatuor nauibus uetustate semicorruptis duas magna cura,usi illarum armamentis materia & clauis refecerunt, Eurísque uela dantes incogniti Oceani immensis spatiis usque adeo audacter se crediderunt,ut præteruecti auream Chersonesum,& Samotarum,quæ Taprobana olim fuit,Gangeticíque item sinus emporia & Cumerum promontorium,ac deniq. Calecutham superarint,nusquam à Lusitanis conspecti qui Indicam oram præsidiis obtinebant. Inde uerò ad Bonæspei promontorium cursum habentes,eo superato dextrorsum per Aethiopiæ litora ad Hesperides insulas contra Praxium promontorium,altera tantum naui,non amplius quam uigintiduo homines semiuiui peruenere. Ibi qui totum undique emensi orbis ambitum circuierant, Barbarorúmque mille insidias,& omnem maris seuitiem euaserant,à Lusitanis insulæ præsidibus custodiæ traditi sunt. Nec multo pòst tamen ex his Hieronymus Plegaphæta Vicentinus,uoto pro salute reditúque suscepto,ad Clementem Romam uenit. Is tãto subternauigati orbis miraculo fidelibus testimoniis comprobato,multa nostris admirãda,obseruãdáque posteris,pictura & scriptis adnotata deposuit: sic ut Magalanes nihilo fœlicior Blasco,sed inusitata laude præstantior existimari possit,nisi inauditi antea freti faucibus adinuentis,tantæ rei infirma adhuc fides famã eleuaret,quum nemo hactenus à uiginti quinque annis eas fauces sedulo quæritans intrarit aut uiderit. Neque operæ pretium esse reor,ut à legentibus hoc loco,& ad Historiæ contextum properantibus, ueniam deprecer,quod me ii tres uiri inclytis heroibus comparandi, ab instituto longius abstraxerint,quando eos omni laude ad perennem nominis famam exornandos putem,ueterum Græcorum more,qui ingeniorum fœcunditate & gloria pollentes, nõ ipsos modo admirandarum rerum,& regionum inuẽtores,sed minorum etiam artium opifices,carminum suorum præconiis,æternitati consecrarunt.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXV.

A DVLTO iam uere Cæsar Neapoli profectus, non. Aprilibus à Capena porta Romam intrauit, triumphali exceptus pompa ab omnibus sacerdotum, Romanorúmque ciuium ordinibus. Adduxerat præsidii causa ueteranam Hispanorum legionem, & septingentos equites cataphractos, eò minore populi lætitia, quòd plerique eosdem militum atroces uultus agnoscerent, qui recentis cladis, omniúmque suppliciorum, quæ perpessi essent, memoriam renouabant; eo quidem grauiùs & acerbiùs, quòd Paulus Pontifex nouo exemplo ad exornandos regionum arcus, singulis mercatorum & opificum collegiis pecuniam imperasset; scilicet ut Cæsariani importuno sumptu studiosè colerentur, à quibus summæ calamitatis iniurias pertulissent. Exceptus est ea parte Vaticanæ domus, quæ exornata laquearibus aureis, & marmoreo insigni podio despectat Vrbem, qua etiam Alexander sextus Carolum Galliæ regem susceperat. Exinde dissimulata persona cum paucis perambulauit urbem, miratúsque rotundi templi, quod olim Pantheon fuit, incomparabilem structuram, in summum fastigium eius testudinis per plumbeos gradus ascendit, ut uniuersam urbem oculis subiiceret. Quatriduo autem moratus Romæ, non obscurè succensus bile in Gallos pridie quàm proficisceretur grauissimam habuit concionem, qua animi sui intimos sensus ardentissima facundia denudauit, quòd Gallorum legati penè conuitiosè postularent, ut Henrico regis filio Mediolanensis principatus dominatum beneficiario iure adiudicaret. Id siquidem Cæsarem concessurum perplexis paulo antè sermonibus promisisse Claudius Velleius asserebat. Quibus propè importunis atque alienis reflagitationibus Cæsar ita offendebatur, ut fidem suam nulla certa pollicitatione obstrictam Gallorũ procacibus uerbis suggillari ægerrimè ferret, respondendúmque ideo Gallis, & nomen suum à calumnia defendendum generosa concione arbitraretur. Itaque grauiter commotus, in eo conclaui, in quo Paulus Pontifex iturus ad sacra obeunda solennes amictus induere, & gemmata tiara exornari consueuit, aduocatæ concionis instar in corona stans uerba fecit, astante Pontifice, cunctóque senatu, & principum ferè omnium legatis, sic ut circunfusa totius aulæ turba Hispanico sermone loquutus audiretur. Primum omnium ueterum odiorum causas, quæ adhuc inter Gallos Austrianámque domum uigerent, facundissimè commemorauit; ostenditque, neque Franciscum regem, neque superiores Galliæ reges, ictorum fœderum legibus unquam stetisse, quum sibi Burgundiam ereptam, & repudiata atque iniquissimè intercepta connubia quereretur, & passim Franciscum regem acerbè perstringeret; quòd bello uictus, captúsque, ac humaniter dimissus, nihil eorum quæ pro obtinenda libertate pepigerat, custodia statim exiliens, præstitisset; sed abrupta fide iusiurandi, totum propè terrarum orbem aduersum se tam ingratè quàm impiè concitasset, quum ad Turcas usque, miserit legatos ut hostilia pari odio aduersum se molirentur; scilicet ut inania aut exoleta iura ostentans Cisalpinæ Galliæ dominatum inuaderet, quod sibi Augustali atq. legitimo iure partum, tãquam tuendis reliquis ipsius regnis maximè opportunum, omnino sibi retinendum statueret, ne sibi maritimũ adeundæ Hispaniæ, aut terrestre adeũdis Germaniæ & Belgarum regnis tutum & liberum iter præcidatur: quandoquidem nequaquã sit dignitatis in Cæsare per alienas terras transitus facultatem precario petiisse. Propterea Franciscum nefario ausu Caroli Sabaudii auunculi sui Allobrogum regiones in Transalpinis, & Ligurũ in Subalpinis immaniter occupasse, ut inde ad inuadendũ Mediolanense imperiũ ire pergeret, Gallorum cõsuetudine, qui nouarũ prouinciarum auidi, quin aliena & proxima quæq. occupent, neq. pudore, neq.

iure contineri queant. Quarum rerũ in uestigio eos sæpe pœnitere oporteat, quum ui & A
armis æquo semper Marte iudice, eorum insolentia retundi reprimique soleat. Id uerò
agrestis impudentiæ sibi uideri, quòd Franciscus Mediolanensis imperii possessionẽ ideo
sibi concedi expeteret, ut singuli minores eius liberi, sublata omni honoris atq. potentiæ
obtrectatione pariter exornentur atque ditentur; ne scilicet Henricus iusto dolore angi
possit, quum in fratre minore Carolo Aurelianensem principatum, in Francisco antem
maiore, non Galliæ modò sed Britanniæ etiam citerioris coronam, ex paterna hæredi-
tate conspiciat. Non hoc equidem esse nel dignitatis uel Fortunæ suæ, ut alienos potius
quàm suos liberos exornet, & stultissima ratione intempestiuæ liberalitatis laudẽ quærat,
qua inimicæ stirpis dubiæque fidei hominum opes augeantur, quibus aucti rursus aduer
sum se instructiores, uti semper fecerint, inquieta arma resumant. Itaque neq. hæc inso- B
lenter postulanti tribururum, neque passurum ut Sabaudius Carolus tanta cũ iniuria spo
liatus dimidia parte regni, diutius ab se, uti antiquitus in Romani imperii clientelam rece
pto oporteret, iustam atq. certissimã opem imploret. Proinde se recta ad Alpes, & in Gal-
liam usque progredi statuisse, ut propinqui sui, socijq. principis, & Romani imperii clien
tis iniurias defendat. Hæc adeo graui concitatáque facundia, oréque flagranti protulit,
ut subiungeret, se inuitum in id bellum trahi, in quo multas gentes nihil mali meritas &
insontes, ipsorum principum iracũdia atque obstinatione, cladem essent subituræ; propte
rea pietate Christiana tacto sibi satius uideri, & reipublicæ quidem utilius, ut ipse & Fran
ciscus ad singulare certamen descenderent, enséq. & pugione dimicantes controuersiam
finirent. Tum uerò Pontifex clementiora ominatus, Cæsarémq. complexus obsecrauit, C
ne uel non iniquæ iracundiæ impensius quàm pietati indulgere mallet, Gallósq. oratores
Maconium & Velleium quædam respondere paratos diremit; nam hi ab initio concio-
nis à Cæsare frustra postularant, ut Gallica lingua uti uellet, ut opportuna ipsorũ respon
sa acciperet. Sed Cæsar se ideo Hispanicè loquuturũ dixit, ut à pluribus id idioma Roma
no eloquio proximum acciperetur. Per hunc modũ prolato animi sui decreto, & reiectis
regiis legatis, per Cassiam uiam in Etruriam contendit. Senenses intrantem ipsorũ fines
Pientia urbe liberaliter exceperunt, ueteréq. suo studio Cæsaribus addicti, quũ Senis ap-
propinquaret, erectis passim triumphalibus ornamentis, cum exquisita Tuneranæ uicto-
riæ gratulatione, subeunti portam urbis claues ad declarandam antiquæ propensionis fi-
dem obtulerunt. Alfonsus Picolomineus Amalphi regulus equi frena rexit, cunctíque D
demum ciuitatis ordines, uirísque sacrati præcinentes hymnos, ad aram templi maximi
deduxerunt. Suscepit eum pereleganti hospitio, miróque ornatu perpolito Marius Ban
dinus, in quo uel ob id quòd Archiepiscopi germanus esset frater, summum Cæsariana-
rum partium, & popularis factionis studium eminebat. Nam eo tẽpore populares in fa-
ctiosa ciuitate principes euaserant, quum obsolescente potentia antiquæ nobilitatis, reli-
qui duo ordines, qui tum nonarii & reformatores appellabantur, eximia authoritate in
republica Pandulfo Petruccio principe potiri, impotenti demum popularium impetu per
cruentas contentiones interfecti pulsique fuerant, quoniam Clementi Pontifici, & Gal-
lis fauisse credebantur. Inuisit Cæsar urbem luculentissimè omnibus, quæ excogitari pote
rant, elegantiæ ornamentis instructam; spectauítque mirabundus innumerabilem pro-
pè fœminarum multitudinem; nam hæ inter Italicas præcellentis formæ, & elegantis inge E
nii singulare decus constanti omnium ferè fama obtinent. Exinde iuuentus extremæ
iucunditatis spectanti Cæsari theatrales ludos edidit, per histriones uariarum lingua-
rum cum multo sale leporem affectantes; pugilque omnis Senensium ætas ab inuetera-
to ludicri certaminis studio ad Cæsaris oblectationem incomparabili ardore dimica-
uit. A Senensibus autem ad Florentinos prouectum Cæsarem Alexander Medices
gener excoluit, & Cosmianis in ædibus ita suscepit, ut Etruscis artificibus ex mirifica
ingeniorum solertia simulachra, uariíque generis pegmata erigentibus, nonmodò su-
perasse Senenses, sed ueterum Romanorum magnificentiam æquasse censeretur.
Inuisit Cæsar arcem nuper ab ipso Alexandro conditam, instructámque admirabili
tormentorum apparatu, usque adeo mirabundus, ut quum tanta uidisset præsidia,
quando

A quando reliqua sibi curæ fore diceret, grauiter obtestaretur generum, ut liberis operam daret, de unáque præsertim salute corporis folicitus esset; tanquam in subacta armis ciuitate regnanti, insidiæ à multis forent pertimendæ. Paucos pulcherrima in urbe moratus dies, discessurus ex itinere Caianam adiit uillam, admirabili structura terreno in cliuo ædificatam à magno Laurentio Medice, nullúmque tum ea loci facie, tum erudito ornatu, iucundius ædificium se uidisse testatus est. E Caiana Pistorium, atque inde Pisciam, & mox Lucam intrauit; tanta alacritate amicæ ciuitatis, ut neque splendidius excipi, neque donari liberalius, neque uberius ali exercitus, comitatúsque omnis posse proceres iudicarent. Inuisit etiam urbis de sua libertate folicitæ munitionem, intra extráque muros circundans, laudauitque militaris peritiæ erecta propugnacula; tri

B duóque moratus, ornatissimæ quanquam modicæ ciuitatis opulentiam, quæ tyrannis aliquando seruiuerit, & superioribus temporibus Cæsarum auspiciis libertatis iura defenderit, decurionibus commendauit, & ut in colenda fide prrseuerarent admonuit. Luca profectus per Macræ amnis ualles, Apuanósque saltus Apœnino transgresso ad Astam urbem contendit, ubi reperit Fossanum ab Antonio Leua expugnatum, & Franciscum Salassum regulum alienatum à Gallis, proptereáque deficientem Antonii opera in partes traductum; quanquam eius equites fide integra erga regem, eum ad hostes euntem minimè sequerentur, sed ad Gallorum præsidia detestan præfecti sui facinus redirent. Quo fœlici rerum initio Cæsar, ut Alpes maturè transiret magis & magis accendebatur. Philippus siquidem Sciabotus Ammiras, uti supra docuimus, damno-

C sa interpellatione Ioannis Lothoringiæ Cardinalis spe pacis deceptus, à cogitatione belli discesserat, & oppida quæ redegisset in potestatem præsidiis confirmans, audito Cæsaris aduentu ad regem redierat, existimabátque occupata facilè defensurum aduersus Cæsarianos, nam Taurini custodiam Buriæ uiro forti attribuerat, & Paliciam illustri Scabania stirpe progenitum iuuenem, proptereáque auiti decoris auidum, cum duabus alis grauis & leuis armaturæ equitum, & tribus peditū uexillis Fossani collocarat, quum paulo antè Hanebaldus Penerolum tuendum suscepisset. Cæterum Palicia aliquandiu tormentis oppugnatus ab Antonio, & multarum rerum inopia pressus, quod malignitate atque perfidia Francisci Salassi, ad Cæsarem transire cogitantis, uti ille iussus erat nec satis commeatus accepisset, nec demum frustra expectatus, uti promiserat, ullam opem attu

D lisset, planè deceptus, uictúsque his malis atque periculis Antonio deditionem fecit, ea conditione, ut cum suo omni præsidiario milite incolumis abiret, sed generosos equos & militares ad unum omnes, retentis tantum ad iter in Galliam obeundum humilioribus, cunctáque simul tormenta uictori relinqueret. Habebat in animo cōstitutum Cæsar omnino inuadere Galliam, ut ita faceret ab Antonio Leua in arcano persuasus, sicut de itinere tantum rationéque inferendi belli à ducibus sententias esset quæsiturus. Exploratam enim & planè certam fore uictoriam differebat Antonius, si domi suæ Gallos nihil hostile metuentes, & imparatum adhuc regem adoriretur, & copias quæ erant magnæ atque mirificæ ad prædam ditem opulenti regni statim induceret, latéque euageretur. Neque enim apparebat regem prælio certaturum, nullis præsertim Heluetiorum auxiliis fretum, & ad Flandricos fines nonum contra se Belgarum exercitum expectantem; quando

E nihil insanius atque miserius Francisco regi uideri posset, quàm si Galli periculosam pugnæ aleam subirent: quandoquidem in unum aduersi prælii casum atque discrimen, & salutis omnium & imperii Fortunam adducturi crederentur. Vna siquidem celeritate aiebat Antonius præoccupanda esse Gallorum ingenia, ne expedire consilia, & sese colligere possent, postquam diuerso perturbati bello, & ancipiti distracti metu, tantas uires quantas opus esset ad resistendum habere nequirent; proindéque nusquam in acie consistere audentes, terram patriam passim terrifico hosti peruastandam permissuri essent. Bestias feras nusquam aptiùs atque faciliùs à uenatoribus opprimi & capi conficique posse, quā in ipsarum cubiculis & lustris, ubi cum catulis commune uitæ periculum subeant. Antonius ex prouentu uictoriarum suarum, usque adeo Gallicæ militiæ elatus contemptor euaserat, ut ex uaticinatione quorundam futura prædicentium, Carolum Galliæ regem

euasurum,& se uoti compotem apud Parisios in ipsa uictoria fato concessurum profiteretur. Huic tanquam immodico, & ut uideri poterat intempestiuo consilio unus antè alios Vastius ipse & Ferdinandus Gonzaga ita refragabantur, ut Vastius de scripto sententiam suam proferret & postea publicaret, & Taurinum antè omnia expugnandum censeret. Eadem erat sententia Gonzagæ, qui Gallos Fossani expugnatione perterritos, si tot uires quæ iam paratæ essent Taurini mœnibus admonerentur, minimè laturos arbitrabatur. Non enim uel ciues ipsos natura imbelles, uel ipsorum præsidii Gallos, qui nõ essent multi, iustum oppugnationis impetum toleraturos, quod si fortius aliquandiu sustinerent, nullam tamen tanquam undique obsessos, qua se alerent, commeatus facultatẽ habituros, ideóque breui facturos deditionem affirmabat. Taurino siquidem, quod esset prouinciæ caput, in potestatem redacto, cuncta facilè reliqua oppida ad pristinam ipsius Caroli Sabaudii naturalis atque humanissimi principis fidem esse reditura; atque eo modo firmissima Pœninis & Cottiis Alpibus claustra posse imponi, ut in posterum ab Italia Transalpinæ gentes arcerentur. Porrò Cæsar ire in Galliam certus, præterquam quod unius Antonii Leuæ iudicio uirtutíque plurimum tribuebat, tribus etiam de causis in id bellum ingenti animo ferebatur, quòd Mariam sororem Belgis imperantem, uti erat uiri lis animi mulier, è Belgio Gallis arma inferre iussam, & iam peramplas cogentem copias, commutato consilio neque eludere neque deserere uolebat. Pro certo quoque didicerat Gallos ab Heluetiis auxiliarias legiones sua consuetudine oblatis stipendiis in communi eius gentis concilio impetrare nequiuisse; quòd astuta gens neutri partium ex professo studere uideri cupiebat, ut aucta apud Gallos sustinendi belli necessitate opem suam carius uenditaret. Postremò quòd Franciscus Salassus Antonii Leuæ opera à Galliæ regis amicitia ueteris clientelæ, militiáque diductus in partes transisset, & Galli nullũ prope peditatum præter duas Germanorum mercenarias legiones, quas Gulielmus Frustembergus dux turbidus, & multorum perditorum atque exulum militum collector adduxerat, cui rex confideret, essent habituri. Reliquas enim copias ex Galliæ delectibus constare, quod genus militum è singulis eductum prouinciis, non magnum militiæ usum habere iudicabat. Quod si paulo audacius atque fœlicius in media Gallia res gereretur, Gallos profectò domesticis incommodis permotos, & Taurinum, & reliqua oppida sine uulnere deserturos. Adiuuabat etiam decretum Cæsaris Andreas Auria, qui non dubiam spem præbuerat Rhodanum amnem stabili triremium suarum cathenato ponte posse cõiungi, & per Narbonensem regionem ab Hispania, tum commeatus, tum omnis generis auxilia benè gerendo, & conficiendo bello, expectari posse prædicabat. Suberat etiam in arcano Cæsaris occulta spes potiundæ per proditionem Massiliæ; nam sicuti postea à præclaris ducibus accepimus, per Antonium Leuam quosdam, qui eam urbem proderent, sed qui postea fidem mutarint, promissóque defuerint; tentatos fuisse constabat. Itaque coëuntibus iam undique longè maximis equitum & peditum copiis, Cæsar multiplici itinere, sed præcipuè per maritimas alpes, & per Tẽdanos colles prouinciæ fines intrauit, subsequente à Sauonæ portu Auriana classe, quæ multas Italicarum cohortium copias sustulerat, quibus Ferdinandus Sanseuerinus Salernitanus princeps imperabat. In his clari ueterésque præfecti eminebant Augustinus Spinula Ligur, & Petrus Maria Roscius Parmensis sancti Secundi regulus, Hippolytúsque Correggius, & Hieronymus Sanctouitales Salensis. Horum primo impetu capta direptáque est urbs Antipolis, quæ est ultra Varũ amnem posita contra eas Insulas quas Lerones antiqui, nostri hodie Leres uocant. In ea oppugnatione, quòd ab armatis agrestibus impigrè defenderetur, & triremes à mari admotis proris tormenta in socias cohortes tumultuario procursu murum inuadentes ab erraote ictu displonderent, amplius trecentos milites Salernitanus amisit; atque inde Ferdinandus Gonzaga cum suo equitatu adductis secum aliquot Salernitani cohortibus ad urbem Gratiam prouectus eam sine uulnerę in deditionem accepit, subsequentéque uniuerso exercitu, ipsóque Cæsare ad Forum Iulii celebrem olim urbem, & Vocontiorũ planam, frequentémque ædificiis regionem penetratum est; in Alpibus quodam omine capto ex syluarum incendiis, quæ continenti flamma ardentibus facilè pinetis, non paruũ numerum

A numerum calonum atque lixarum, mercatorúmque & mulierum præsertim castra sequẽtium turbam combusserat; concrematis multis impedimentis & sarcinis, quibus milites ne eodem igne corriperentur opem ferre nequiuerant. Fuere enim tum qui dicerent his ignibus uictoriam portendi, quòd prælucentes undiq. flammæ lætitiam prænunciarent. Alii à periculoso ingressu infaustum belli successum, & iacturam impedimentorum, uti postea euenit, significari contendebant. Cæsar circa Forum Iulii aduenientes copias in unum coëgit, productásq. sub uexillis lætus inspexit, nam sicuti à Vastio accepimus, nusquam maiores & ornatiores copias Christiano bello Cæsarem unis in castris habuisse cõstabat. Nam Germani quinquaginta ferè cohortium uexilla implebant, quæ Germanica consuetudine paulo minus quingentos pedites singulæ continebant. Has legiones imperio

B regebant Tamisius dux uetus, & Gaspar Georgii Franispergi clarissimi ducis filius. Hispanos autem octo milium numerum superasse; cuius gentis nusquam antea tantam multitudinem, adeóque militariter instructam se uidisse dux ipse testabatur. Hunc Hispanorum numerum superabant Italici, qui præter descriptos conductósque stipendio uoluntariam & liberam prædæ spe militiam sequebantur. Magnum autem grauis armaturæ equitum numerũ Maximilianus Isselstenius Belga ex Burgundia, inferioréq. Flandria adduxerat. Sed cataphractos omnes uel Italici uel Hispanici generis ductabat Ferdinandus Toletanus Albæ regulus. Veterano autem leuis armaturæ equitatui præerat ex suo ueteri munere Ferdinandus Gonzaga. Huic adiunxerat Alexander Medices alam Etruscam Valerio Vrsino duce, quæ manus in uniuersum mille galeatorum equitum sum-

C mam efficiebat. Tormenta uerò magna ex parte suppeditabat clasis, quæ oram legere iussa, commeatibus etiam ex propinquo litore castra subleuabat. At Franciscus de animo Cæsaris aduersum se uehementer concitato, & de singulis instituti ab eo belli consiliis edoctus, quòd ad eum Ioannes Bellayus Cardinalis Parisiensis memoriter excepta atque descripta ea Cæsaris concione quæ in Vaticano habita fuerat, dissimulato habitu, mutatísque ad celeritatem iumentis in Galliam percurrisset, tota sua inani spe concordiæ deiectus, facilè agnouit quanto cum incommodo Philippus Ammiras paulo antea ad Taurinum in ipso cursu benè gerendarum rerum fuisset retardatus, & quam ipse esset imparatus, ad sustinendum bellum grauissimi hostis, à quo terra maríque præmissis ingentibus copiis peteretur. Hæc anxiè quoque confirmabat Cardinalis Lotho-

D ringius, qui apud Senas frustra cum Cæsare de compositione fuerat colloquutus, asserebátque ea mente esse Cæsarem, ut non modo Mediolanensis imperii possessionem sibi retinendam esse, sed asperrimo in uisceribus Galliæ excitato bello, Burgundiam citeriorem, quæ ad Heduos pertinet, armis repetendam decerneret. Itaque Franciscus uti pericula postulabant, undique euocatis ad bellum beneficiariis suis, & tota nobilitate arma capere iussa, legiones iampridem institutas in prouinciis accersebat, cogebátque circa Lugdunum, ut inde ad Auinionem progrederetur, & ex propinquo irrumpentium hostium aduentum & impetum dispositis præsidiis exciperet. Interim per Legatos dabat operam ut ab Heluetiis insta auxilia mercede compararet, & Picardiæ fines ualidis copiis aduersus Belgarum irruptiones confirmaret, nam à Maria regina conscribi magnum exercitum Henrico Nansoo duce, atque induci in Galliæ fines audiebat, qua pote.

E rat etiam diligentia eos duces quos in præsidiis Subalpinæ regionis decedens Ammiras reliquisset, pecunia & nouis copiis confirmabat. Nam Iacobus Medices ad obsidendum Taurinum relictus à Cæsare, & Franciscus item Salassus passim bellum gerebant, aduersus Gallos, sic ut cruenta minuta prælia in expugnatione oppidorum ederentur, quibus clari nonnulli fortissimique uiri utrinque caderent. Nam M. Antonius Cusanius Insuber, quum emissus Taurino ad oppugnandum Sabinianum contendisset, potitúsque exteriore templi edificio magnam uim telorum & armorum omnis generis à Cæsarianis ibi præparatam succensa domo concremasset, & Scalengum subsidio cum cohortibus ire ausum commisso certamine profligasset, in ipsa uictoria uir excellenti uirtute glande traiectus occubuit. Interea Franciscus nihil quod ad salutem Galliæ pertineret intentatum relinquens, in Italia parandas nouas copias, Genuámque Cæsari opportunissimam urbem de-

trahi posse ratus, ad Mirandulam cōscribi nouum exercitum iussit;qua in re studiosi Gallici nominis duces cogendis undique cohortibus operam dabant, Caninius Gonzaga, Cæsar Fregosius, Annibal Nouellarius, & Pallauicinus Vicecomes Insubriū clarissimus, quibus etiam accesserat Petrus Strozza Florentinus exul. His omnibus rex præfecerat Guidonem Rangonum, cuius militari ingenio magnopere confidebat. Itaque Guido cū octomilibus peditum præter Parmam atque Placētiam ire pergens, Derthonensibus ex itinere commeatum ei præbentibus, præter Scriuiam amnem, Genuam superato Apœnini iugo prouectus est. Interea Cæsar è Foro Iulii motis castris ad sancti Maximi Vocontiorum oppidum peruenit, passim effugientibus incolis, sed plenos uariis commeatibus uicos ita relinquentibus ut Cæsariani alerentur simul, & aliquantam prædam reperirent, quum nulla hostium armata manus occurreret. Erat autem adeo multa singulis in pagis rusticanisque tuguriis præter triticum multiplexque legumen, aridæ ficus, & amygdalæ, casei, & salitæ carnis copia, ut si frumēta deessent his cibariis multo amplior exercitus per multos dies ali posset, postquam adulta iam dum æstas fructus recentes affatim undique suggereret propter admirabilem pomiferarum arborum, quibus ea terra passim cōsita est, frequentiam. Auria quoque in Tolonæ portum classem intulerat. Is antiquitus Taurenta portus fuit, turrimque habet, quam metu tormentorū territis custodibus Auria in potestatem redegerat, commodeque terrestres copias cunctis subsequentis classis per oram copiis subleuabat. Galli autem edicto regis quantum poterant frumenta & cōmeatus omnes longè ab ora maritima, itinereque hostium ad remotiora ædificia, munitaque loca reducebant, cui negotio præpositi fuerant Montegianus insignis equitū præfectus, & Boisiuus Gosserius Arcturo patre, aulæ regiæ quondā magistro, Gulielmoq. Ammirante, qui ad Ticinum cecidit, patruo clarus. Hi cataphractorum & leuis armaturæ equitum binas alas adduxerant, & tres peditum cohortes, quæ equitibus præsidio forent, progressique in eas partes per quas Cæsariani iter facturi uidebantur, paganos excedere ædificiis & demigrare, & domesticas copias retro auehere, ne his potiretur hostis, cogebant, qui segnius id fecissent atrociter mulctabantur, sic ut accumulatis antea pabulis faces subdere, & fœdè uini dolia perrumpere, ac frumenta quæ asportari non poterant eodem igne corrumpere lugentibus incolis properarent. His conficiendis rebus occupatos hostes, exploratores Epirotæ anteeuntes suoque more prædam quæritantes, ad Brugnolam oppidū processisse Gallos Gonzagæ renunciarunt. Is uti maximè cupiebat longius & introrsus ad hostes nondum percurrerat, ægreque à Cæsare impetrare potuerat, ut suo munere fungi, quod esset utilissimum & propè necessarium noscendis hostium consiliis permitteretur. Cæsar enim uni Antonio cuncta deferebat, qui sine se quicquam tentari, ut laudis cupidissimus nolens, hostes ipsos tota mole copiarum inuadendos, nec aliter excitandos esse differebat. Itaq. cohortante Vastio, & Cæsare permittente, Gonzaga omnē ferè leuis armaturæ equitum multitudinem ad iter expedit, postulatque ut Tamisius cū legione Germanorum secum eat, ut equitibus præsidio sit, primosque omnium præmittit Paulum Luciaschum, & Zucerum Epirotam, spectatæ solertiæ atque uirtutis ueteres præfectos. His præcurrentibus ad Brugnolam Montegianus atque Boisiuus ab incolis, qui refugiebant, de aduentu hostium cognoscunt, & quum alter extemplò abeundum esse, necullum pugnæ discrimen subeundum esse diceret, alter Montegianus ingenio elato ferocique, turpe sibi fore testabatur, si de profectione prius cogitaret, quam ora hostium uidisset. Nec multo pòst undique Cæsariani uolitantes conspiciuntur, & Boisiuo se subducere parante Montegianus equitibus tuba signum dat, ut arma capiant & conscendant equos. Gonzaga nouas turmas primis submittit, imperatque ut præliando hostes distineant, donec ipse cum reliquis alis, & Tamisius cum legione ad oppidum perueniant. Itaque inuadentibus Cæsarianis prælium oritur, obuertunt se Galli equites, & fortiter repugnant tanta constantia roboreque densatæ alæ, ut primi pellerentur, sed aucti subsidiis pugnam instaurarent, quo casu Sampetrius Corsus qui cohortibus præerat, ad equitatū utrinque lunato flexu cohortes peritè applicat, & per sclopettarios rem gerit, multiplicatisq. & insultantibus Cæsarianorum turmis atrox prælium editur, duoque fortissimi præ

fecti

A fecti, Pelacanes Bononiensis, & Stephanus Puueius uirtute animi & decore formæ nemi
ni secundus, ideóque Gonzagæ carissimus interficiuntur. Sed superuentu Valerii Vrsi-
ni, & Cantelmi Populensis reguli cohortes perturbantur, proculcatæque equorum impe
tu capto Sampetrio proteruntur; funduntur equites peditum præsidio destituti, paucisq.
interfectis ad unum omnes, ita ut nec tubicen effugeret, capiuntur. Montegianus ipse ue
sana ferocia diu repugnans à Marsilio Brixiano equite capitur, eâdem sortem subiit Bois
siuus, repertúsque abiectis insignibus gregarii equitis habitu ad Gonzagam de facie agni
tus deducitur. Eo die Gallorum temeritate Montegianique præsertim insolentia id acce
ptum incommodum fuisse constat, quo Brugnola effusè direpta est. Exinde cognitum est
ex captiuis regem ad Auinionem copias cogere, nihil tamen de pugna cogitare, nisi Hel
B uetiorum auxilia recepisset, quæ impetrata fuisse, & iam esse in itinere Galli dictitabant.
Cæsar eo fœlici initio lætatus, supra Massiliam ad Aquas Sextias castra promouere cōsti
tuit, atque item propius Massiliæ mœnia intueri, & certius explorare an aliquis in ea ur-
be tumultus à proditoribus nouisque rebus studentibus ciuibus sentiretur. Itaque diu ur-
bis munitiones ex propinquo contemplatus, quum nemo suorum sciret cur in conspe-
ctum se dedisset, paulo pòst ad castra rediit, & Vastius in Arelatensem usque agrum ex-
cursionem fecit, eo euentu, ut plerique Arelatenses nihil hostile expectantes, uagatique
per uillas ruráque, ab equitibus interciperentur. Per eos dies Franciscus rex, Franciscum
Delphinum filium hæredem regni & nominis destinatum repentino oppressum morbo
amisit; tanta totius aulæ mœstitia, ut ab omnibus æquato dolore iuuenis florentissimus,
C uirtuteq. bellica insignis, & regiis præditus uirtutibus, tanquam immiti fato ereptus, effu
sissimè lugeretur. Nec defuere qui suspicarentur eum ueneno fuisse sublatum, cuius
nefarii criminis repente reus factus quidam Sebastianus Montecuculus pœnas dedit,
quum ab equis in compito in diuersa currentibus discerperetur. Nonnulli præcipiti iudi
cio eum damnatum ferebant, tanquam insontē, qui dolore uictus inter immania tormen
ta, ut calamitati suæ finem imponeret, se reum miser fecisset, & authores tanti facinoris
Antonium Leuam & Ferdinandum Gonzagam nominasset, qui obruti tantæ infamiæ
nomine calumniam à perdito impudentissimóque homine temerè impositam anxiè di-
luere contendebant, quum nonnulli Delphinum ex nimia iactatione in ludo paruæ pilæ
æstuantem, sudoréque madentem, frigidam intemperanter hausisse prædicarent, nullis
D præsertim apparentibus ueneni indiciis, quando præcordia uisceráque eo immodico ri-
gore correpta extincto penitus innato calore mortem accerserint. Quum ad Aquas Sex
tias castra haberet, nec iam classe iuuaretur, quòd magnū regionis spatium à Tolonæ por
tu ad Aquas Sextias intercederet, itinere presertim latrociniis infesto, quòd incolæ despe
ratione rerum suarum notos saltus insiderent, & uiatores præsidiáque eorum inuaden-
tes interficerent, fames in castris sentiri cœpit, quòd cocta Cerere carerent, & fructibus
noxiis milites uterentur; Nam tametsi frumenta undique suppeterbant, nulla tamen mo-
lendi tritici erat facultas; quoniam à Gallis paulo antè molæ frumentariæ perruptæ di
fiectæque fuerant, ac nisi ab Hispanis & quibusdam Italis refectæ custoditæq. certis præ-
sidiis molæ forent, nemo in castris uel inter proceres nobilissimos erat, qui conuiuiis pa-
nes apponeret. Quibus de causis fiebat ut Germani præsertim morbos conciperent, atq.
E eo pestilentiores, quòd musto ex uuis non planè maturis expresso è galeis auidè biberent,
quæ uentres facilè contaminabant; sic ut interneciua profluuia passim orirentur, & fune
ribus castra complerentur. Quibus malis obuiam ibat Cæsar ualidis iustisq. præsidiis ad
classem missis, ut inde opportuna famis subsidia peterentur. Nam Auria multa tritici co-
pia abundans pluribus simul furnis & clibanis Cererem excoqui iubebat, cæteráque expe
diebat cibaria, & in his nauticum panem, cuius magnam uim in classem ideò contulerat,
ut terrestribus etiam militibus deseruiret. Mirabantur homines cur Cæsar tamdiu apud
Aquas Sextias ferè inglorius hæreret, nec quicquam pristino ardori suo simile moliretur,
nec generosa cōsilia digna ipso celeriter expediret; prius quam exercitus, Germanorūq.
præsertim grauioribus morbis tentaretur, & Heluetii hostibus auxiliares superuenirent,
qui breui affore nunciabantur. Languebat fermè quarta pars legionum, & multo plures

morbus absumpserat, inter quos fato cesserat alter ducũ Gaspar Franispergus cum mino A
ribus præfectis atque signiferis supra uiginti. Ipse quoq. Antonius Leua prioris sui consi
lii non obscurè pœnitens, ratius & segnius apud Cæsarem sententiã dicebat; perplexúsq.
atque obrutus magnitudine difficultatis Fortunæ manus dabat, decumbebátq. corpore
æger, atque animo deiectus, ita ut Cæsar ipsum de uictoria desspondentis animum agno-
sceret, & Vastius ex priore sententia Leuæ oppositus, difficultatis causas conficiendi & re
præsentandi panis inopia militibus afferret, nihil ad inferendum strenuéq. gerendum bel
lum obstaret, quando Germani cæteriq. milites tritico cacabis excocto Neapolitanæ ob
sidionis incõmoda patientissimè tolerassent; ideóq. intempestiuè parúmq. honestè turpẽ
Cæsari, ignominiosam uerò ducibus maturi receptus uulgato inter milites rumore famã
parari, proinde milites quo iuberet Cæsar dum uires essent integræ fortiter esse perruptu B
ros, uel si hostem regem ad Auinionem æstiuantẽ inuadere cuperet, uel adito Lugduno
in Burgundiam antiquæ suæ ditionis peruadere luberet. Cæterum quum in his uersare-
tur consiliis Cæsar mari delatum ab Auria tristem nuncium accepit, quo Guidonẽ Ran
gonum ad inuadendam Genuam appropinquare, & in Pociferam uallem se demittere fe
rebatur. Igitur Auria de patriæ salute uehementer solicitus expedito cõsilio septingẽtos
circiter milites Augustino Spinulæ legendos attribuit, cõtinuóq. triremibus Antonii Au
riæ deuehendos imponit. Antonius pari studio solicitudinéq. ad ferendã patriæ opem in
citatus, usúsq. nocturnæ auræ flatibus, uelis & remis ire cõtendit, ingressúsq. portum ci-
ues magna trepidatione liberauit. nam tota ferè ciuitas inexpectato metu perturbata eò
descendebat ut plerique uxores & liberos, cariorésque res suas nauigiis imponerent; alii C
plebsq. in primis, rerum nouarum prædæq. auida, reduci Fregosios, & uetus Gallicæ ser
uitutis iugum induci clamitans, correptis armis ad defendenda mœnia discurrebat, sic
ut incerto studio per regiones urbis tumultuosè deferretur. Sed conspecto Spinula qui
ualidam præsidii manum adduxerat, primores ciues obliti ueterũ factionum, m[illegible]résq.
receptæ libertatis, in qua beatius iuuerent, magna ex parte leuati metu recreãtur. Iam ho
stes ad sancti Thomæ portam, quæ est ad occidentem, peruenerant, allatísq. pluribus sca-
lis & conscensis, in summum murum euadere, coronámq. occupare nitebantur. His con
spicui cohortatores aderant Guido ipse, atq. Fregosius, qui quum frustra portam sibi ape
riri amicè ingressuris postulassent, aduersum à ciuibus responsum retulerant; proptereáq.
uim admouendam rati, acerrima atq. audacissima conscensione facta in urbem transcen D
dere conabantur, eo quidem maiore Genuensium periculo, quod ad orientalem portam
quæ ad Fetitorem hodie Bisamnem fluuium ducit, Pallauicinus Vicecomes, & Hercules
Fregosius Cæsaris frater altera castra fecissent, ut diuerso pauore illato ciues ad deditio-
nem compellerent. Cæterum supra sancti Thomæ portam non longè abea turricula per
quam Piscario duce Adurnios proceres reducente, urbem antè quatuordecim annos ca
ptam fuisse meminimus, magna contentione certatum est, eo successu ut Baptista Corsus
cognomento Farina ægrè locum defenderet, & Guidoniani uexilla in summi muri pin-
nas audacter efferrent. Verum superuentu Spinulæ ingentis animo propugnantis, ereptũ
est ascendenti signifero uexillum, ipsóque uulnerato atque in præceps deturbato, repres-
sisque subinde & uulneratis, qui scalas subibant, ea mœnium pars usque adeo egregiè de-
fensa est, ut quum Hector Neapolitanus inuadentium pugnacissimus cecidisset, Guido E
multis suorum amissis & uulneratis receptui cani iuberet, tanquam redintegraturus pu-
gnam uti uideri uolebat. Cæterum dux prudens, quòd nulla ad quassandum murum, atq.
ideo ad terrendum hostem tormenta secum adduxisset, neq. uti sperarat Fregosius, ullus
omnino in urbe fauentis populi tumultus orietur, admonitis sociis, qui erant ad Ferito
ris portam, copias collegit, regressúsque per dextros Pociferæ uallis montes in agrum
Subalpinum, Tanaro amne superato, ad Gallicos duces peruenit, ingenti equidem metu
atq. periculo, uti inopinatis casibus accidit, liberata ciuitate, quanquam Guido in discessu
oblata ex itinere oppidula diripuisset. Inde Guido profectus ad Astam quum nemo Cæ
sarianorum prodiret, abacta aliquanta præda maioris pecoris, ad oppugnandum Cari-
nianum contendit; quod oppidum infirmo custoditum præsidio adortus, uno atque al-
tero

A tero tumultuario certamine sub mœnibus edito, ad deditionem compulit; ibiq. magnam uim parati à Cæsarianis commeatus nactus, Taurinensium, & reliquorum præsidiorum inopiam, æqua dispensatione opportunissimè subleuauit. Nec multò pòst admotis copiis Carmagnolæ, munito oppido, quod Salassi erat ditionis, potitus est. Quibus rebus gestis tametsi ab irrita spe potiundæ Genuæ frustra bellum suscepisse uideri poterat, his tamen captis oppidis egregiè nominis famam tuebatur. Quibus cognitis rebus Cæsar & Auria, periculosa leuati cura, magnopere læti sunt. Per eos dies Cæsare circa Aquas Sextias cõmorante, & pestilentibus morbis legiones peruastantibus, quum Nausous cum ualido Belgarum exercitu Galliæ fines ingressus leuibus quibusdam equestribus præliis prosperè factis ad oppugnandum Peronam, quæ est urbs Picardiæ ad Somorobrinam
B amnem posita, contendere nunciaretur, Heluetii uel nihil ex decreto magistratuum impetrante rege, ingenti multitudine uoluntariorum eius gentis ad stipendia quæ offerrentur excitata, duce Calcemito descenderunt, & Gallos aduentu suo ita confirmarunt, ut Cæsar de belli exitu timere uideretur. Erant enim Heluetii delecta ferè uiginti milia peditum, quæ conniuentibus pagorum magistratibus arma capere, dare nomina apud quæstores Gallos, & sublatis uexillis proficisci permittebantur. Nam sicuti antea magistratus publicè Cæsari se in neutram inclinaturos partem promiserant, ita quod stipendiorum & lucri iacturam cunctantes facerent, pagorum ferè omnium iuuentus exercendis nata armis ferre non poterat, ut ei bello non interesset, quum plures eminerent, qui ex fœdere ueterum pactionum minimè cõmittendum prædicarent, ut Galliam tanto circumuen
C tam periculo contra ius & æquum indefensam diripi paterentur. Habendam enim esse rationem perpetuæ societatis, qua ad tuendam Galliam præclaro fœdere Galliæ regibus essent obstricti, à quibus omnium temporum perpetua atque opima bello & pace præmia retulissent. Calcemitus autem quanquam corpore pusillus ingentis tamen animi præfectus, quem prælio ab Bondincum prosperè facto aduersus Ferrarienses multũ inclaruisse memorauimus, in corona dixisse ferebatur, nequaquam esse ex commodo digni tatéq. Heluetiæ gentis circumuentum diuerso bello, grauiq. luctu oppressum regem, qui florentissimum regniq. hæredem ex liberis amiserit, parum pia atq. inepta magistratuum cessatione deserere, scilicet ut uiri fortes stipẽdia facere & uirtutis præmia ferre soliti, sua spe lucri, atque occasione parandæ laudis defraudentur, ut finitimos Germanos ueteres
D hostes, ipsámque præsertim natura infestam Heluetio nomini Austrianam stirpem immodica potentia augeri sinant, tanquam non aliquando ipsorum libertati negotium allaturam. At magistratus prætorésque pagorum non obscurè Gallo fauere cupiebant, quanquam auarius atque tenacius quam oporteret secum egisse ab initio quæstores Gallos dicerent, qui intempestiuè ueluti nondum inchoato bello pecuniam in stipendia minimè se prolaturos dixissent; atque eo modo, integro publicæ fidei pudore, dum nihil publicè de mittendis auxiliis decretum esse testarentur, priuatorum militum cupiditati, & publico commodo dum conniuerent, nec euntes & nomina dantes retentarent, publicæ existimationi callidè satisfacere uolebant. His tantis confirmatus auxiliis Franciscus rex certius exploratis hostium consiliis, atque eorum incommodis, quæ contagiosa planè lues pestilentiæ modo in dies ualidius serpens afferebat, animaduersáque
E apud eos salubris & expetiti commeatus difficultate, secundo Rhodano deuectis exercitus impedimentis ad Cabellonem processit. Ea uetus Colonia posita est ad amnem Druentiam in Rhodanum influentem, egregiámque habet ponendis castris opportunitatem. Ibi Anneus Memorantius totius Galliæ equitum magister, cuius tum propter eximiam militiæ peritiam, maximéque sobrii & perspicacis ingenii præstantiam summa erat apud regem authoritas, dimensus acurata ratione admirabilíque munitione complexus latissimum spatium uallata castra erexit, quibus undique tormentorum corona permunitis, amplissimæ copiæ contineri, atque his infesta reddi itinera poterant, quæ ad Cæsariana castra, & ad maritimas commeationes, uiasque Alpium pertinerent. Nam per superiores dies Paulus Ceres cum ualida manu Italicorum & Gallorum equitum, expeditarúmque cohortium Druentiam flumen tranando, nonnulla detri-

menta ex occasione dispersis hostibus intulerat. Perfectis igitur ad Cabellonem castrorũ A
munitionibus, atque intra has equitatu è tota Gallia recepto, & collatis in eas Frustembergi mercennariis Germanis, & Gallicanarum legionum copiis, Heluetii expectabantur, qui iam aderant, usque adeo multiplicatis cohortibus, ut nemo eius gentis domi relinqui uideretur, quoniam plerique & bellicosissimus quisque suopte ingenio ad iter incitati, neque duces, neque uexilla expectanda censebant. Id impensius, & alacrius gentis studium, sicuti maximè sumptuosum Galli quæstores sibi fore prouidebant, ita Cæsar imminuta spe eius conceptæ uictoriæ, procedendi atque audendi consilio frangebatur, nam (sicuti nonnulli paulo antea probarant) si discedere longius à mari, & per Lugdunensem agrum in Burgundiam penetrare percuperet, id neq. tutum neque facile uidebatur; quod maximis hostium copiis in tergo relictis, atque his quas antea despexerat, aduentu Hel- B
uetiorum mirificè confirmatis, rex proculdubio ex occasione certaturus credebatur, cuius rei consilio si casus incideret, nihil alienius & iniquius accidere posse Cæsari cuncti ferè duces affirmabant; & tum maximè in Antonio Leua intolerandi totius corporis, omniúmq. propè artuum dolores, ita animum lethifera uexatione fatigabant, ut omnem eius ingentis animi uim eliderent, ipséque deceptus sua spe immodica destinatæ uictoriæ intra paucissimos dies ad mortem adigeretur. Visus est Leua accepti uaticinii sui fidem impleuisse, quum in Gallia, uti cupiebat, extremum uitæ diem obierit, & relatus in Italiam apud templum sancti Dionysii penes Mediolanum insigne sepulchrũ meruerit; sed non apud Luteciam uti crediderat, ubi Dionysiano celeberrimo in templo tumulum cum elogio funeri destinasset. Eo mortuo Cæsar de consilio reliquorum ducum, ni- C
hil ultra eo bello tentata prælii Fortuna, se recipere, atque in Italiam redire constituit. Interea à Paulo Pontifice binæ legationes in Prouinciam peruenerant, altera Triuultio Cardinale legato, quæ Franciscum regem respiceret, altera Rodulpho Pio Carpense, quo Cæsar adiretur. Eorum aduentus quanquam serus, non omnino irritus fuit, nam propterea quòd ex diuerso factionis studio inter se dissidebant, idonei uidebantur, qui ab utroque armato principe piis precibus impetrarent, ne summo reip. Christianæ incõmodo armis concurreretur. Quæ legationes quanquam nihil quo ad leuandas simultates, & minuendam eius suscepti belli controuersiam pertinerent, eximium tamen sacrosanctæ æquitatis in Pontifice, qui pacificatoris nomen quærebat, specimen præbuerunt. Eo modo Cæsar magis & magis ingrauescente autumno, deductis undique præsidiis, & constitu- D
tis agminibus per easdem maritimas Alpes subsequẽte classe in Liguriam ita est reuersus, ut ipse cum tota ferè aula ad mare iter haberet, turremque quandam agresti Gallorum præsidio munitam, quòd iter illac habentibus Cæsarianis infesta esset, & Garziam Lassiũ Hispanicæ nobilitatis bellica laude, & poëtica lauro insignem lapide ictum interfecisset, multa ui expugnaret, defensoréque deditos, quòd pertinacius restitissent supplicio affici iuberet. Tum uerò Franciscus quibusdam Gallorum facili paratæque uictoriæ defuisse uisus est, quòd abeuntis hostis uestigia statim non esset subsequutus, nam plerique etiam ex Cæsarianis affirmabant, nouissimis agminibus graue incommodum afferri potuisse, quoniam Germani, & non parua pars Hispanorum lentioribus morbis tentarentur, & equites Germani, Belgæque præsertim, magnam equorum multitudinem, aut exustam feruoribus æstiuis, aut turgentibus talis debilitatam amisissent. Sed nos postea huius ces- E
sationis causam ab ipso rege requirentes hanc fuisse reperiebamus, primum omniũ quòd Heluetios cum Germanis, tanquam perpetuos eorum hostes cõmittere nollet, spectante præsertim Frustembergo, ne is offensus iniuria si fratres & consanguineos suos ab Heluetiis Germanico nomini inimicissimis trucidari conspiceret, propterea indignabundus ad tuendos suos uerteretur, quum ipse Frustembergus tanquam omnis sacramenti contemptor, ingenio impius, & præceps facilè secessionem fœda consternatione facturus crederetur, & ipse multis eruditus antiquorum documentis, à certo & tutissimo disciplinæ militaris præcepto discedere nollet, quo fugienti hosti non fabricandos modo põtes, sed auro etiam sternendos ueteres censuissent; satisque sibi gloriæ, & laudis partum eo bello fuisse, postquam tantos impetus, tum Cæsaris in Prouincia, tum Nansoi in Bel-

gis erre-

A gis egregiè regno incolumi sustinuerit & finibus expulerit. Per eos nanq. dies Nansous irrito conatu magnis Belgarũ,& Germanorũ adductis copiis Peronam urbem oppugnarat. Cæterum Cæsare triremibus Genuam aduecto, Aurianisque in ædibus ornatissimis suscepto, Vastius per Ingaunos Ligures exercitũ Hispanósque præsertim in Subalpinam regionem reduxit, quòd ibi Gallorum præsidia accessu Guidonis Rangoni firmiora, nihil his in partibus bellum remitterent, nouóque ausu uicina oppida inuasuri uiderentur. Quo successu autem Nansous bellum gesserit, Peronámque oppugnarit paucis operæ pretium erit enarrare. Perona oppidum est Galliæ Belgicæ, ad Samarobrinam amnem, quem Somam hodie uocant, Veromanduris antiquis uicinum populis, qui etiam nunc uetus nomen retinent. Id autem disterminat Gallorum ditio-
B nem à Flandris Cæsaris imperio subiectis. Palustris ea est regio,& quod ad sacra attinet Nouioduni antistitis authoritatem respicit. Perona tametsi neque magna sit, neque ideo urbis nomen habeat, frequentes tamen habet incolas generosos, & Galliæ regibus ualde addictos. Exercentur Peronenses belli tempore quotidianis ferè excursionibus & præliis cum finitimis, Bapalmensibúsque præsertim. Bapalma siquidem ad Flandros pertinet, extremóque in limite posita aduersæ ditionis Peronam respicit. Hoc itaque oppidum quum Cæsariani duces neque præsidio ualido, neque multo commeatu, neque exquisito opere satis munitum existimarent, omnibus copiis aggredi statuerunt, quòd Perona capta facilem sibi in Galliam aditum patefactum iri prouidebant. Priore autem cõsilio sancti Quintini oppidum Samarobrinorum præcipuum, hybernisque
C olim C. Iulii Cæsaris clarum, inuadere cogitarant, sed accuratæ & præaltæ munitionis ualidique præsidii fama Nansoum auerterat. Hic enim genere Semigermanus summæque dignitatis regulus apud Cæsarem fauente regina copiis præerat, habebátque in castris circiter uiginti milia Germanorum peditum, equitum uerò partim è Menapiis atque Sicambris, qui nunc Cleuenses appellantur, atque item ex Eburonibus reliquísque Belgis septem milia equitum, magnum autem numerum tormentorum muralium, magnámque uim militaris instrumenti expugnandis urbibus undique sibi aduehi iusserat. Hæc dum à Nansoo pararentur, Galli senatorii ordinis publicis negotiis præfecti apud Lutetiam, quoniam rex abesset, atque in Prouinciam Cæsari sibi obuiam eundum statuisset, animaduerso Peronensium periculo, priusquam Nansous hostis perue-
D niret, eius oppidi custodiam Florantio Roberti Sedanii filio tribuerunt. Is pluribus bellis clarus, uti paternæ uirtutis æmulum decuit, Marescalchi dignitatem fuerat consequutus. Marescalchi siquidem muneris est ordinarium regis equitatum inspicere moderaríque,& in arduis præliis primam aciem ductare. Itaque Florantius equites cataphractos centum quinquaginta, milléque legionarios pedites delectos ducens, celeritérque Peronam contendens, ante Nansoi aduentum peruenit, & Peronenses ex uetere suo studio promptissimos ad sustinendum hostium impetum defendendámque patriam, magnifica concione in foro habita confirmauit. Dammartinum regulum summæ uirtutis atque constantiæ uirum arci tuendæ imposuit, qui suam peculiarem alam cataphractorum dimissis equis introduxerat. Cercheium autem uirum egregiè fortem peritúmque militiæ peditibus præfecit, equitatum uerò omnem attribuit Ioa-
E chimo Hangesto summæ spei & iam spectatæ uirtutis iuueni. His rebus quæ ad munitionem pertinerent instituendis atque parandis occupato Florantio, Nansous cum omnibus copiis superuenit, complexúsque oppidum lunatis castris idibus Augusti tormenta promouit, quæ erant cum numero, tum magnitudine obsessis maximè formidanda. Itaque quum Peronenses postulanti Nansoo ut se dederent, alacriter respondissent se nequaquam adeo demissi esse animi, ut se patriæ mœnia defensuros dubitarent, postquam his regiorum militum præsidiis essent confirmati, qui sæpenumero ipsos hostes obsedissent, & ipsi alias arctissimè fuissent obsessi, non modo hostium minas contemnere, sed armatos uim inferre ausos multis in locis fortissimè repulissent. Adactis autem tormentis Nansous usque adeo terribili uiolentia murum quassauit ut mœnia per partes conuulsa perfractaque prociderent, & patentes

aditus per ruinas Cæsarianis præberentur, quibus succedentibus & audacter irrumpere conantibus ferrea atque perpetua cataphractorum acies dimissis equis pedes pugnans opponebatur. Certabatur autem cominus hastis atque securibus, sic ut Gallica acies immota constantissimè irruentes sustineret atque propelleret, nam Florantius submittendis recentibus subsidiis diligenter intentus, nusquam deerat, exemplóque suo ardentissimo propugnans, & unum quemque uel militum uel oppidanorum ad resistendum accendens, in muro impauidus uersabatur, sic ut quum per quinque horas cruento prælio esset dimicatum, Nansous multis suorum amissis, & uulneratis se reciperet, atque alia ratione oppidum expugnandum esse arbitraretur. Erat arx oppidi non multum ab his mœnibus quæ ab hoste quassata fuerant, antiquissima turre insignis, quam à Iulio Cæsare olim conditam fama per manus tradita Galli prædicabant. Hanc Dammartinus, quem diximus, defendendam susceperat, atque inde tormentis rem gerendo subiecta hostium castra detrimentis afficiebat. Proinde Nansous nequaquam tormentis demoliri eam posse ratus, cuniculos instituit, ut suppositis tormentarii pulueris cadis, noto artificio erumpentibus flammis turrem excinderet. Nec Nansoum concepta fefellit opinio, nam actis subter fundamenta binis cuniculis Dammartino nihil sentiente, intra paucos dies perfecto opere subditis ignibus repente reuulsa funditus turris corruit, ruináque Dammartinum oppressit, & cum eo nonnullos ex præsidio. In ea turre Peronenses referebant superioribus temporibus regem Galliæ à Veromandurorum regulo per insidias captum, ibique custodiæ traditum uitæ finem inuenisse. Cæterum Nansous expugnata uel excisa turre, penitúsque adaperta nihil profecit, ut inde uel arcem uel urbem iterata ingenti conatu oppugnatione caperet. Nec multo pôst desperata uictoria obsidionem soluit, & intra Flandriæ fines regressus est. Florantius uerò restitutis tumultuario opere mœnibus ad regem contendit, qui Cæsare Prouinciæ finibus excedente, in interiora Galliæ redierat, ab eóque quonam euentu hostes Peronam oppugnassent certius didicit, collaudatóque Florantio, Cerchióque & Ioachimo Hangestio, militaria dona ad argumentum eximiæ eorum uirtutis tribuit, & ut diis immortalibus gratias ageret, qui Galliam propitio numine summi periculi discrimine liberassent, per triduum supplicationes haberi iussit. Florantius autem non multo pôst, ardentissimis solibus & Peronæ dudum militari labore exustus, lethali concepto morbo fato concessit, parémque non multum inde Hangestius, qui Florantio suffectus fuerat, eodem bello apud sancti Pauli oppidum interfectus, honestum uitæ, atque militiæ finem imposuit. Sub id tempus quo Cæsar prouinciæ finibus excesserat, & Nansous improsperè oppugnata Perona armis atque incendiis Galliæ fines populatus in Flandriam dissolutis copiis redierat, Franciscus pares hosti rependendas clades ratus, quas coëgerat copias in Belgicos fines induxit, magnóque apparatu Hedinum munitissimum oppidum, Britannico limiti uicinum, in ea Belgii parte, quæ Artesia uocatur, adortus est, multóque maximo tormentorum apparatu admoto, quinquagesimo obsidionis & oppugnationis die in potestatem redegit, quòd Belgæ multis imparati rebus inopinatum hostium aduentum sustinere nequiuissent, nec regina pôst dimissum à Nansoo exercitum obsessis maturam opem afferre potuisset. Id oppidum amissum maximè pupugit Cæsarem, qui facilè intelligebat Gallos nullis parsuros sumptibus, quin illud egregiè atque celeriter permunirent, tuerentúrque iusto præsidio tanquam opportunissimum ad reliquam eius prouinciæ regionem inuadendam. Itaque sororem admonuit, ut uites repararet, & per idoneos duces redintegrato impetu hostes nihil tale expectantes inuadere maturaret. Nec mora Belgarum proceribus ad bellum excitis, uexilla explicantur, & milites ad signa coguntur. In his fuere Hadrianus Beurenus, & Philippus Arescotus è Croia familia, quæ est summæ dignitatis apud Belgas, & uetere suo studio fida Cæsari, Gallóque maximè infensa. Cæsariani itaque magnis freti copiis, quanta belli clade poterant fines Gallicos intrantes, ad Hedinum delati, quòd ualidioribus quàm putarant præsidiis teneretur, læuorsum

A uorſum ad Taruannam Morinorum urbem deflexerunt, atque acri obſidione, oppugna
tionéque inſtituta expugnare conati ſunt. Obſeſſorum res ad graue periculum deducta
uidebatur, propter commeatus & tormentarii pulueris inopiam. Sed Galli qui apud Am
bianos caſtra habebant, certiores facti de ſociorum difficultatibus; coactis undique ſarci-
nariis iumentis & plauſtris, his rerum copiis quibus Taruannenſes egebant, opem ferre
ſtatuerunt, ſuſcepítque negotium Hanebaldus cum ingenti præſidio ordinarii equitatus,
& euocatorum atque nobilium eius prouinciæ, qui ei muneri deeſſe ſibi ignominioſum
fore iudicabant. Itaque uſus nocturno itinere, fretúſque peritis itineris ducibus, Taruan
nam fœliciter peruenit, atque urbem uti oportebat, non commeatu modo, ſed nouo etiã
præſidio permuniuit, ſerò ſentientibus, & prohibere conantibus Belgis. Sed Hanebaldus
B quum alio quàm uenerat itinere, tanquam breuiore tutioréq. ſe reciperet, conficiendíq.
itineris liberum ab hoſte ſpatium relinqueretur, quoſdam è ſuis Gallicæ nobilitatis im-
modico pugnæ deſiderio incitatos, neque prohibendo, neque iure imperii comminando
continere potuit, quin illi in proximam, nec ſe commouentem Belgarum aciem ſtolida
irruptione incurrerent, & ad pugnam audaciſſimè prouocarent. Quorum inſolentia per-
moti Beurenus & Areſcotus, ita illos exceperunt, ut multis interfectis & captis, denſatas
alas in reliquum Gallorum agmen immitterent. Erat apud Hanebaldum Georgius Ca-
puzmadius Epirota uir multis uerſatus in prælis, qui quum Cæſari militaret, paulo antè
in Subalpina regione à Gallis quadam excurſione fuerat interceptus. Cæſare uerò eum
minimè redimente, oblata à Gallis ſtipendia accepit, quibus eius uiri uirtus minimè con-
C temnenda uidebatur. Is Hanebaldo ſuadebat, ne quod egregiè perfeciſſet ſtolidè corrũ
pere uellet; proptereáque ſibi uideri deferendam eſſe eorum procacium iuuenum manũ,
quæ temerè neglecto imperio certamen contraxiſſet; tanquam periculoſum omnibus ſu
torum, niſi ſe ad receptum celeriter expedirent. Sed Hanebaldus, quũ neq. ea quæ diceret
Epirota facilè probaret, neque quoſdam ex ſibi notis circumuentos ab hoſtibus deſere-
re uellet, incumbentibus demum Belgis, ita in fugam tumultuoſiſſimè coniectus eſt, ut
quum per paludem ligneis conſtratam pontibus eſſet euadendum, perfractis paſſim pri-
morum tranſitu ponderéque pontibus equi cœno haurirentur. In his fuere ipſe Hanebal
dus & Capuzmadius. Ea autem fuga eum habuit exitum, ut quingenti ferè equites leuis
armaturæ Italici Epiroticique generis anteirent, & perſequẽtibus hoſtibus ad Hedinum
D confugerent ubi in præſidio cuſtoditi æſtuabant. Hi fermè trecenti numero, recentes in
oppido nacti equos conſcenderunt, atque eruptione facta perſequuti hoſtes, & prælii &
itineris labore feſſos tanto impetu tergis inſtando perturbarunt, ut nemò ferè eorum ma
dentibus ſudore equis reſiſteret, multique ſine uulnere caperentur, quorum permutatio-
ne adiecta aliquanta pecunia Hanebaldus dimiſſus eſt, & Capuzmadius iniqua ſorte iuſſu
Cæſaris tanquam transfuga capitali ſupplicio affectus. Eiuſdem anni, qui fuit trigeſimus
ſextus ſupra milleſimum & quingenteſimum, ineunte æſtate, qua hæc à Cæſare aiq. Nan
ſoo aduerſus Gallos tentata improſperè geſta ſunt, Henricus Britanniæ rex nouum inuſi-
tatæ ſeueritatis facinus edidit, Anna Bolenia uxore adulterii dãnata & palam capitali ſup
plicio affecta. Hanc ſiquidem, quum inſani propè amoris libidine correptus Catharinæ
uxori repudii libellum miſiſſet, in coniugalem thorum receperat. Cauſam autem repudii
E probaſſe ferebatur Thomas Volſeius Cardinalis Eboracenſis, quo nemo mortalium ua-
nitate dignitatis atque potentiæ ſuperbior, nemo fortunis opulentior, nemo ingenii mali
gnitate atque adulatione Britanniæ peſtilentior fuit. Prætenderat ſiquidem religionis
titulum in adulationem regis nouas appetentis nuptias, quòd Catharina Arcturo ipſius
regis fratri germano antea nupſiſſet; aſſerebat enim ex placitis Chriſtiani dogmatis ne-
fas eſſe eam ducere uxorem, quæ in fratris thoro inter maritales complexus cõcubuiſſet.
Hanc cauſam aliquandiu iactarant inter ſe iureconſulti diuinarúmque legum periti, quũ
Clemens Pontifex obſtrictus officio, neque Henricum neque Cæſarem offendere deſti-
naſſet; lata ſententia, ſed tergiuerſante Pontifice ea lis eum habuit exitum, ut Henricus,
uti æqua iura poſtulabant periniquè atque impiè Catharinam repudiaſſe in gratiam Cæ-
ſaris decerneretur; qua iniuria animus maleſano amore deprauatus ueterem ſuam om-

nem uirtutis & pietatis laudem & gloriam abdicaret, noua & damnata religionis dogma A
ta sequeretur, & ab authoritate Romani Pontificis discedendum censeret. Qua rebellio
ne ad sæuitiam animum impulit, multisque suppliciis damnatorum procerum aulam funestauit; sublato antè alios, ut is promeruisse uideri poterat, ipso Thoma Volseio Cardinale, qui nefariis consiliis præuertisse regem atque infatuasse inuidentis populi iudicio accusabatur; sic ut rex postea districto sæuiore gladio nonnullos uerecundæ probitatis uiros, & literarum doctrina illustres interfecerit, in queis fuere Thomas Morus regii scrinii magister, & Roffensis Cardinalis. Boleniæ itaq. regalia tradita sunt ornamenta, & tã quam ex legitimis nuptiis communicatus genialis thorus. Quibus animaduersis iniuriis Catharina miserabiliter thoro domóque pulsa, quum dolorem sustinere non posset, fato concessit. Exinde Bolenia, sublata ueluti pellice, thorique æmula, inauspicatò triumphans, & masculam prolem affectans in spem successionis regni, existimauit Henricum B
ingrauescente iam ætate, & à multo abdomine pigrescentem, parum idoneum fore, qui marem progigneret, quòd antea fœminas tantum suscepisset. Quamobrem nefaria con cepta libidine uteri fœcunditatem adulterino semine experiri constituit, pellecto ad concubitum Georgio fratre germano, ut is detestabilis incestus, ideóque incredibilis, extra omnem suspicionem scelus contegeret. Sed non multo pòst fraternos concubitus inanes experta, adiecit procacem animum, nec præsentibus contentum, ad Norreium & Bruertonium equites ex aula illustres; sic ut his exaturata ad Marcum etiam musicæ artis magistrum sibi familiarem inuerecundè descenderet. Hæc flagitia ab ancilla, quæ cum amatore suo ludens seueriùs ab ipsa Bolenia castigata fuerat, ad regem delata sunt; atque eo C
modo tortis atque interfectis adulteris Bolenia damnata est, astante inter iudices & suffragium suum ferente Thoma ipso Bolenio patre. Producta exinde in uestibulum Londinianæ turris, satis interrito uultu, pedissequas circa se plorãtes seruandi pudoris admonuit, collectáque sub ter reticulum coma lacteam ceruicem quæ tantopere regi placuerat, carnifici latum stringenti gladium porrexit. Exinde rex Semeram uirginem celebratis nouis nuptiis matrimonio sibi iunxit. Hæc mediocris familiæ nobilitate regi impar, sed ingenuo pudore statæ formæ, quòd ad genium responderet egregiè par, hunc peperit Odoardum regem, quem colit Britannia, quòd in eo repudiatis uitiis paternæ tantum uirtutis indoles effulgeat. Sed is partus regi faustus, matri infœlix extitit, quum ex partus dolore statim perierit, quartis & quintis nuptiis apud immodicum regem lo- D
cum relinquens.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXVI.

IC annus qui fuit à partu Virginis supra mille & quingentos trigesimus septimus, uaria bella in diuersissimas orbis terrarum partes dispersa continebit; sed quæ magnis potius regum conatibus, quàm certis aut peramplis uictoriis famam tulerint, idcirco tamen non paruam legentibus afferent uoluptatem, quoniam admirabilem grauissimorum consiliorum rerúmque gestarum uarietatem explicent, proindéq. maximorum principum animos intueri agno scceréque iuuet, qui bella ex bellis serere, proferréque potentiam, quam pace frui malunt, scilicet ut nomini dubium decus nariis Fortunæ lusibus subiectum superba contentione per anxios ancipitésque labores quærant. Antè omnes Solymanus parandis nouis regnis tam sua insatiabili quàm usitata Ottomannis regibus cupiditate incensus, ad occupanda Indiæ emporia, pellendósque inde Lusitanos animum adiecit, nequaquam sibi decorum aut tutum fore existimans, si Christiani nominis gentē præ potentis Lusitaniæ regis opibus fretam, maximéque inuictis classibus pollentem, firmatis imperiis inueterascere in India sineret, ubi iam plerique reges antiquissimis ritibus fabulosa numina colere soliti, Mahometana sacra suscepissent. Recenti quoque bello quod cum Tammaso Persarum rege gesserat, inter eius auxilia Lusitanos sclopettarios, tormentorúmq. magistros, qui maiora tormēta fusili metallo fabrefacere, peritéq. dirigere Persas hostes suos docerent, militasse didicerat. Cæterum Solymanus magno afficiebatur incommodo, quòd Lusitanæ classes Arabici sinus nauigationes interclusissent, quibus Memphim atque Alexandriam aromata atque odores, Indicáque omnis generis mercimonia aduehi in Europam solerent, magno quidem totius Aegypti uectigalium detrimento, quum ea mercium negociatio ferè omnis per immensum Oceanum in Hispaniā auerteretur, dispēsaretúrque inde per emporia Belgarum, Britannorúmque, & extremæ Germaniæ, quarum regionum regna, Gothósque populos Venetorum aduectionibus repleri paulo antè solitos constabat. Prouidebat quoque Solymanus eandem curam incessisse animo Campsonis Memphitici Sultani, qui sub id tempus quo eum inuadebat Selymus pater, ingentem classem rubro in mari ædificasset, ut inde Lusitanos fretū Erithreísque angustias ingredi ausos, non Arabico tantum sinu, sed ulteriore etiam India, ubi iam munitas arces condidissent, expelleret; sed Amyrassis & Raysalomonis præfectorum dissidio atque perfidia factum est, ut tantorum sumptuum apparatus infœlicem exitum habuerit. Itaque Solymanus adhortante Aegypti præfecto ingentem triremium classem instituit, qua Lusitanos adoriretur. Præerat tum Aegypto Solymanus eunuchus natione Epirota propter militaris ingenii solertiam inter Bassas receptus. Is materiam ædificandis triremibus à sinu usque Atalico Ciliciáque cæsam & dedolatam Pelusium deuehi curabat, atque inde aduerso Nilo Memphim ratibus perduci iubebat, ubi ita magnum naualium fabrorum numerum coëgerat, ut paucis mensibus multas plicatiles triremes efficeret, quæ demum camelis membratim ad Suetiam olim Arsinoës portum rubri maris per arenas siticulosæ regionis trahebantur, atque ibi intextis carinis & erectis malis, atq. instructæ omnibus armamentis in mare deducebantur. Id iter à Memphi ad Suetiam octoginta milium spatium implet. Constat autem antiquissimis temporibus dum Aegypti reges ad extendendam nominis famam prodigiosis operibus uacarent, fossam pernauigabilem à Memphi ad Arsinoëm, admirando labore sumptúque fuisse perductam, ad summas conuectionum commoditates, quæ demum oblimante uetustate, arenis scilicet alueum sensim opplentibus, quanquam pernauigari nequiret, Niloticam tamen aquam secundum amnis incrementa ad ipsas Arsinoës cisternas deferebat. Sed huius quoque fa

lubris aquæ copia atque usus ferè omnis aduentu Arabum Mahometanæ sectæ, qui illac irruperunt, & totam ferè Africam superato Nilo usque ad Atlanticum Oceanum inuasserunt, ita est interruptus, ut eius regionis incolæ à remotis quibusdam puteis salsiores & iniucundos ad potum latices per utres camelis impositos petere cogantur. In hoc isthmo terræ, intimóque Arabici sinus termino, mons Sinas natura saxeus & abruptus in cœlum exurgit, adeo ut difficilem laboriosissimúmque ad cacumen euadentibus ascensum præbeat, nam in summo iugo quo maria despectantur positum est delubrum diuæ Catherinæ dicatum, quod peregrini ex omni Europa Christiani religionis causa adire solent, immensóque piis animis gaudio concepto, monumenta Mosaicæ historiæ de mari rubro, quod Pharaonis impii regis copias transire ausas miraculosa inundatione totas oppresserit, oculis intueri liceat. Hanc quã diximus fossam Sesostris Aegypti rex opulentissimus, B & uti aliqui tradunt, pyramidum etiam structura inclytus, & pòst eum Ptolemæus ipse Philadelphus, profundius excauare cogitarunt, ut mediterraneo mari rubrum immitterent, atque Indica regna eorúmque opes Aegypriis finibus expedita nauigatione coniungerent; sed ille præpropera morte interceptus, uel insanum opus intermisit; hic uerò à peritis naturæ rerum admonitus ab incepto maturè destitisse fertur, ne totã Australis Oceani aquarum molem Græciæ atque Asiæ, quæ nõ dubium gentibus altero ueluti cataclysmo inuecto exitium afferret; insana ideóque abhominabili gloriæ cupiditate infudisse diceretur. Igitur singulari studio atque industria eius eunuchi qui sæuo imperio circumiectas gentes ad id opus adigebat, incredibili celeritate octoginta circiter insignium nauigiorum classis effecta atque adornata est. In ea fuere rostratæ triremes uiginti, & biremes C uiginti & septem; præaltæ uero triremes, quas Veneti Galeacias uocant, ad ferenda maxima tormentorum & mercimoniorum onera opportunas numero quatuor, naues quoq. capaciores aduehendis commeatibus, & toto militaris apparatus ornamento idoneas, quas Mahonas uocant, septem. Reliqua porrò nauigia quæ erant iustæ magnitudinis supradicti numeri summam efficiebant. Hanc classem conscendit eunuchus, quum in eam nautas, gubernatores, & remiges, fabrósque nauales Venetos contruserat. Nam paulo antè imperatoris Solymani iussu Venetæ triremes mercaturæ causa Alexandriæ portum intrantes, à Barbaro custode eius turris quæ pharum habet, contra fidem abrupta pace hostiliter interceptæ fuerant; ita ut Antonius Barbadicus & Hermolaus Barbarus patritii earum præfecti cum omnibus ad unum nautis atque uectoribus custodiæ traderen- D tur, & mercimonia apud fiscum scriberentur; eiusque omnis naualis turbæ delectu habito eunuchus quos idoneos putarat Memphim, atque inde ad Suetiam in classem distribueret. Iam enim Solymanus leuissimis de causis odio in Venetos concepto bellum coquebat aduersus nostros, ut credi par est à quibusdam qui nimia fœlicitate Cæsaris offendebantur uehementer incitatus. Sublato nanque Habraymo, qui singulari patrocinio Christiani nominis gentes apud principem fouerat, Lustibeius & Aiax purpurati abstinendum à rebus Persicis differebant specie pietatis, quòd Ottomannica arma non in Mahometanos, sed in nostros continenter exercenda censerentur, præclaro maiorũ exemplo, qui semper Christianis bellis cum triumphali gloria uictores discessissent, uti ipse nuper esset expertus quum de Belgrado, Rhodóque expugnatis, atque interfecto Pannoniæ rege admirabiles uictorias retulisset, quas frustra tentando quum Mahometes pro- E auus, tum abauus Amurathes superioribus annis expetissent. Satis sibi gloriæ partum existimare debere, quòd Tammaso Persarum rege maiorum regia expulso, & in Hyrcaniam usque fugato, cunctarum gentium testimonio uictor Assiriæ regnum, urbémque ipsam Babyloniam cum Mesopotamia Persis ademerit, nec ullam adierit cladem nisi quam aduersa numina cœlo demiserint. Neque enim niues & sænos uentorum turbines, quos apud Sulthaniam pertulerit, aliud omnino quàm Mahometis nomen obiecisse, immodicè scilicet persequenti Persas; quoniam nefas esset gentem, uel insanis superstitionibus deditam, tanquam nerum & commune ipsis numen colentem interficere, penitúsque delere. Eandem proinde esse cum sacerdotum, tum ipsorum ducum & militum uoluntatem ut arma in Italiam uerterentur. Facilè siquidem occupari posse Salentinorum regionem,

A nem, quæ extrema Italiæ sit, & à cõspectu Epirotici litoris modico traiectu dirempta clas
ssibus pateat. Eo etiam tempore Ioannes Forestius Galliæ regis legatus pòst mortẽ Ha-
braymi sicuti diximus in aula permanere, munerique suo continẽter uacare iussus, osten
debat Cæsarem, qui unus tanquam præcipuus hostis odiosissimè petebatur, nequaquam
tanta habiturum præsidia ut tueri Apuliæ oram uno tempore, & Gallis in Subalpina re-
sistere posse confideret; quandoquidem rex ipse cum magnis copiis in Italiam ipsa eadẽ
æstate descendere statuisset. Sub id quoque tempus ad Solymanum pro transfuga se cõ
tulerat Troilus Pignatellus exul Neapolitanus nobili ortus familia, peritúsq. militiæ uir;
propterea quòd Andreã eius fratrẽ Rhodiæ militiæ equitem Petrus Toletanus prorex,
aliquanto seuerius quã ipse putarat, capitali supplicio cõdemnasset. Quo iniuriæ dolore
B perturbatus rectà profugerat ad Solymanũ, ab eóq. liberaliter militiæ inter Mutfaracas
fuerat ascriptus, cuius ordinis equites è toto terrarum orbe lectissimi, quæ uelint numina
colere permittuntur, peculiarémq. tantum uni eunti ad bellum imperatori operam præ-
stant. Eius siquidem transfugii causam probarant Barbari, & Troilum quòd duxisse apud
Cæsarianos equitum ordines secunda militiæ fama didicissent, purpurati maximè ido-
neum fore iudicabant, quem ipsis inuadendæ Apuliæ consiliis adhiberent, tanquam mul
ta de situ litorum, atque oppidorum conditione, opportuna traditurum, & cuncta ad id
bellum secunda fore pollicentem. Troilus etiam quarundam machinarum artificia, li-
gneis atque minutis exemplis, uir ingeniosus & uafer apud rudes earum artium Barba-
ros protulerat, ad sustinendum uel improuisum hostium impetum, si per oram maritimã
C descensiones fieri prohibere conarentur; cuius artificii formis Solymanus ita oblectaba
tur, ut quum pluteos curules, præfixósq. ferreis uenabulorum mucronibus, uti apud Ra-
uennam à Nauarro excogitatos fuisse diximus, maximè miraretur, hominem tanquam
subtilioris maximéque efficacis industriæ purpuratis magnoperè commendaret, Lusti-
beióque præsertim, quem classi cum imperio præfecerat; quanquam in ea Hariadenus
ipse Barbarussa ab sua singulari scientiæ naualis existimatione spectatus emineret. Affir-
mabat quoque Troilus eam esse Apulorum omnium & Salentinorũ uoluntatem, ut obla
ta occasione à Cæsarianis, à quibus immodicis tributis diu uexati essent, omnino defice-
rent, modò Galli aliqui conspicerentur, quibus Turcarum beneficio in terram expositis,
& classis præsidio confirmatis se dederent. Seniores etiam Turcæ meminerant quam fa-
D cile antè quinquaginta annos occupata Hidrunte, eáque demum urbe per egregiè defen
sa, quam graue periculosúmque Italiæ in Salentinis bellum excitassent, quo haud dubiè
non Neapolitano modò regno, sed ipso etiam Romanæ urbis imperio Acomates Bas-
sa breui se potiturum sperasset, nisi ipse Mahometes imperator præpropero ereptus fato
totam eam spem paratæ uictoriæ præcidisset. His persuasionibus adductus Solymanus,
terra maríque uno tempore Italiæ arma inferre constituit, tanta celeritate expediti con
silii parata classe, & terrestribus copiis è Thracia sinistrorsum per Tessaliam proficisci ius
sis, ut penè prius improuisus in Epirum peruenerit, & cum ducentis armatorum milibus
circa Macedoniæ oram ad Aulonem constiterit, quam Byzantio profectus à nostris cre
deretur, qui Barbaros uel ob id in Pannoniam reuersuros existimabant, quòd fama in-
crebuisset Austrianos Germanos nequaquam cum Ioanne rege, Turcísq. qui essent apud
E limites in præsidiis, indúcias tanquam parum æquas seruaturos. Classis autem numero-
sa pariter & ornatissima in Ionium delata à Cephalenis atq. Zacynthiis penè prius spe-
ctata est, quam Veneti sua consuetudine iustam classem creato maris præfecto ad tuen-
dam ipsorum ditionis oram uersus Corcyram nauigare, atque inde terrestres atque ma-
ritimos Barbarorum motus obseruare iuberent. Cæterum Solymanus è Thracia pro-
fectus emensúsque totius Macedoniæ latitudinem, nihil eum morantibus fluuiis, ad Scar
dos montes perrexit, & per eorum ualles ad mare descendit. Hi montes ad Taulantios,
& Dassaretas, atque Dardanos qui hodie Albani sunt, pertinent. Eo autem itinere uel ma
gna & subitò inflata flumina facilè traiecit, & antè alia pòst Hebrum (qui hodie Mariza
dicitur, nõ longè ab Amphipoli clarissima olim urbe Macedoniæ regum, Seres hodie uo
cata, ubi Barbarorum moneta peculiari officinæ sede cuditur) Strymonem amnem, Mar

mariū ab incolis uocatum. Exinde Axium, qui nunc Vardaris appellatus ad septimum lapidem iuxta Tessalonicam in mare decurrit, & secundum hunc ipsum Halyacmonem qui hodie dicitur Asambaba, Mustaphæ purpurati sumptu, qui Selymi gener fuit magnificentissimo ponte iunctum. Is amnis in Thermaicum sinum effunditur, non procul ab Heraclea sentica descendens, quam nouo nomine Scopiam esse nonnulli Græcorum affirmant. Nec multo pòst Lufsibeius & Barbarussa ab Hellespontо Maleam superantes ad Ficerium, oræ Leucadiæ portum dulcis aquæ fontibus clarum, aquandi causa peruenerunt, indéque Acarnaniæ ac Epiri litora lambentes prætereuectíque Corcyram ubi Veneta classis Hieronymo Pisaurio præfecto stationem habebat mutua salutatione multis de more tormentorum bombis amicissimè celebrata, ad Aulonem per piscosas fauces quas Laous amnis stagnans efficit, classis partem intulerunt. Tum uerò Solymanus Italiam quam habebat in conspectu extemplò petendam ratus, ut si cœpta prosperè prouenirent ipse etiā totis copiis traiiceret, Lufsibeium, & Barbarussam transfretare, atq. explorare Salentinorum uoluntates iussit. Aderat eis Troilus exul nauandæ operæ cupidus. Is uti peritus rerum, quòd insignes urbes Brundusium & Hidruntem egregiè munitas Cæsarianorum præsidiis teneri intelligebat, ab Iapigio promontorio, quod hodie Hidruntinum caput appellant, in sinum Tarentinum ad dextram deflexit, ad Castrū oppidum. Distat id octo milibus passuum ab Hydrunte, habétque arcem collis dorso impositam. Id erat ditionis Mercurini Catinariæ uiri Vercellensis. Hic nequaquam militiæ assuetus improuiso Barbarorum aduentu exterritus, atq. omnibus ad resistendum imparatus rebus, persuasus etiam Troili internunciis, ita deditionem fecit, ut Barbari ab omni maleficio se temperaturos pollicerentur; oppidanis in eandem pactionem cum ipso regulo facilè credulis, properea quòd Forestium Galliæ regis legatum adesse existimarent; sed is ad Aulonem substiterat lethali oppressus morbo, ubi paucos pòst dies interiit. Itaque Barbari, naualesque præsertim turmæ prædæ inhiantes, neque Troili deprecatione permoti, neque Lufsibeii Barbarussæque imperii parentes, oppidum sublato clamore diripuerunt, delectæque ætatis captiuos cum Mercurino ad classem deduxerunt. Verum Lufsibeius non dubio pudore abruptæ fidei perfusus Mercurinum incolumem dimisit. Eodem autem tempore magnus omnis generis hominum, & maioris pecoris numerus toto Salentino litore ab equitibus Turcis interceptus est; nam per Hippagogas latiores naues, quas nostri Palaudrias uocant, transuehendis equis idoneas, nonnullæ equitum turmæ nocturna usæ aura ab Aulone traiecerant, sic ut à Tarento Brundusium usque Salentinus ager magno metu atq. periculo quateretur; cui, non dubiam ab Italia pestem superis auertentibus, inexpectatam opem attulit unius Veneti trierarchi temeritas. Is fuit Alexander Contarenus spectatæ nobilitatis atque uirtutis trierarchus, qui quum circumerrantibus Turcicis triremibus casu quodam improuisus occurrisset, nec Turcæ, sicuti ex consuetudine debebant, honoris causa uela demittere, & inanibus bombis pacati animi significationem ostendere uellent, in eos superbiæ suæ atque odii uiolentiam subitò conuertit, incitatísque remigibus in Turcas rostra direxit, perforatásque magno impetu hostiles duas demersit, in queis Vstamanes Galipolitanus præfectus interiisse dicebatur. Id facinus à Contareno, uti postea apparuit, malo reip. importunissimè editum, referebatur ad priuatam simultatem, quod mercatoriū nauigium ipsius Contareni, quod ab oriente prætiosas merces aduehebat, à Turcis prædonibus paulo antè fuisset interceptum; sic ut Contarenus ex priuata iactura concepto odio indulsisse dolori, & publicam causam neglexisse diceretur. Paulo antè quam Turcæ in Salētinum agrū traiicerent, Andreas Auria Cæsarianæ classis præfectus apud Messanam certior factus, Solymanum ad Aulonem positis castris constitisse, classémque eius eodem peruenisse, iratus sibi quod nulli hostium classis parti, sicuti maximè cupiebat, occurisset; superato Spartiuenti promontorio, quòd olim Zephyrium fuit, per Ionium uela dedit, & se ad Zecynthum & Cephaleniam usque prouexit, sperans, uti euenit, aliquibus nouissimi hostium agminis nauigiis occursurum. Forte incidit in aliquot eius generis nauigia quæ à Turcis Schiratia uocantur. Ea erant onusta uarii generis commeatus copia, & lino utiq.

Alexan-

A Alexandrino, quod mercimonii causa priuatim à nautis deferebatur. Ea classicula ad Solymanum contendens, ubi procul Auriana uexilla conspexit, non Ligusticam atque hostilem rata, sed Venetam amicámque temerè iudicans, ubi propius errorē suum detexit, nihil tentata defensione irrumpenti Auriæ se dedidit, qui omnibus uel Turcis uel Aegiptiis Mahometani nominis captis, & ad transtra triremiū traductis, translata continuò in triremes præda omni nauigia incendit. Per eos dies per quos Ionium undique circuitis atq. exploratis insulis Auria percurrebat, Solymani binas triremes incenderat. His triremibus Iunusbeius supremæ authoritatis interpres, quem Barbari Dragomanem uocant, à Solymano ad præfectum classis pro legato missus Corcyram aduehebatur. Siquidem quum Turcæ insulæ appropinquantes nullam honoris causa de more salutationis signi-
B ficationem fecissent, Veneti aliquot trierarchi tantam inesse Barbaris arrogantiam indignantes, in eas hostilem impetum fecerunt, & in litus Turcas se eiicere coēgerunt, sic ut magna Turcarum pars cum ipso Iunusbeio ab Acroceraunis latronibus caperentur. Iunusbeius tamen ægrè se explicans, & præsenti pretio se redimens ad Solymanum est deductus; uacuas autem atque desertas ambas triremes Auria illa tunc litora explorans nactus, quòd semifractæ uti grauiter elisæ nequaquam sibi adducendæ uiderentur protinus incenderat. Ex ea re Barbari in Venetos odii sui uim omnem tanquam ab iusta causa uehementer intenderunt, ut apud Solymanum de iniquissimi facti iniuria prolixè conquerentes, id in immensum paulo pòst ad hostiles acerbitates proueherent, quanquam Venetus præfectus cunctis humanitatis officiis cum Iunusbeio eius facti nouita-
C tem periculíque dolorem expiare niteretur, quòd ab utrisque imprudenter naualis disciplinæ leges importuno casu uiolatas ostenderet. His fortuitis paruarum rerum successibus, non dubia abrumpendæ pacis initia apud Turcas quæsita sunt, eóque ualidius & properantius, quòd per eos dies Auria diligentissimè interdiu noctúque sulcando maria atq. omnes portus explorando, nactus triremes hostium duodecim, apud Merleias quas uocant insulas supra Cassiopeum Corcyræ promontorium positas (hæ fuere antiquitus Ericusa, Marathe, Elaphusa, & Malthace) nocturno atque cruentissimo prælio deleuerat, Turcis ferè omnibus aut prælio occisis, aut in concursu demersis, quum pauci uiui atque integri in eius potestatem deuenissent. Erant enim duo genera pugnacissimorum militum Turcici nominis, qui incredibili uirtute propugnantes triginta quinque instructis-
D simarum triremium impetum ita sustinuerunt, ut saucii grauissimis uulneribus fessique pugnando occumbere quam se dedere maluerint, despondentésque animos singuli macheras incuruas, quas magno parant pretio, in mare proiicerent, ne his nostri potirentur. Hi erant Ianizeri ex prætorianorum ordine, atque item delecti equites, quos Spaches appellant, perpetua equis merentes stipendia; nam tum suos quisq. equos terrestri itinere per Aetoliam & Acarnaniam per agasones suos ad Solymani castra præmiserant. Ea autem uictoria non multum Auriam lætatum fuisse constat, quum magnum numerum ex propugnatoribus suis atque remigibus, magistrísque triremium amiserit, & Antonius ipse Auria ineundæ pugnæ princeps, uehementer uulneratus discessisset. Ea uerò nocturni eius prælii fama fuit, ut si quatuor aut quinque triremes Turcis subsidio superuenissent, dubio Marte Auria, aut certe grauiore cum detrimento pugnaturus cre-
E deretur. Parta uictoria Andreas ad Leucam promontorium orientale Corcyræ contra Paxum insulam paruam quæ retinet uetus nomen, classem contulit, ut aliena suáque accepta incommoda certius inspiceret. Nec mora quòd audiret Barbarussam à Solymano cum octoginta triremibus aduersum se proficisci iussum non longè abesse, anteuertit iter, & abductis aliquot quæ erāt integræ, hostium triremibus captiuis, fœliciter emensus Ionium ad Lacinium promontorium, quod hodie Columnas uocant, peruenit; atque inde Messanam ad repetēdam classem traiecit. Hoc insigni ab Auria detrimento affectum, & geminata contumelia à Veneto lacessitum Solymanum, usque adeo acri iracundia exarsisse ferunt, ut Barbarussæ maledicendo asperrimè succenseret, quòd per incuriam segniorémque impetum nusquam utilem operam præstitisset, Venetis autem grauissimè comminatus, capitalis odii clades denunciaret, à quibus se despectum, & uana antiquæ pa

cis ſpecie deceptum diſſerebat; ita ut eos proculdubio cum Cæſare ab occulta ſocietate A
conſenſiſſe iudicaret. Eos propterea Auriam uti ſemper alias opportuno conſilio, & cô-
meatibus adiuuiſſe, recepiſſéque portubus, & ut ille aptius atque fœlicius aduerſum ſe im
pune predaretur, undique per Græcos ſpeculatores nauigationum indicia detuliſſe. In
hunc modum ſuapte iracundia inflãmatum imperatorem Iunusbeius ipſe Dragomanes,
& Barbaruſſa, atque Aiax, nouis additis facibus, ut pacem abrumperet incitabant; ille
quidem priuatam ulturus iniuriam, hi uerò ut commutata belli ratione, maiorem præ-
dam, uberiorémque laudem ſibi pararent, ut potè qui proximis inſulis inhiarent, Corcy
ræque præſertim & Zacyntho, Cephaleniæque, poſtquam in Italia ad inuadendum expu
gnandúmque duriora omnia ſpe ipſorum eſſent inuenturi, quandoquidem nec rex Gal-
liæ adhuc tranſiſſe Alpes, nec aliquas paratas ad inuadendam Italiam habere copias nun B
ciaretur, & fama eſſet Petrum Toletanum proregem Neapoli egreſſum cum magnis co
piis aduentare, & paſsim maritimis in urbibus augeri præſidia, & iam Turcas equites, qui
ab Aulone in Salentinũ agrum traiecissent, à præfecto totius Iapigiæ Scipione Sommeio
uiro impigro paſsim impugnari, atque interfici dicerentur. Itaque Solymanus ira perci-
tus commutato conſilio bellum aduerſus Venetos decernit, & ab Aulone caſtra mouens
Vagiuſſam amnem, quem ueteres Aenantem uocabant, ſuperat, & ad Communitiam
Butrotiæ regionis caſtra conſtituit. Communitiæ locus olim Regii Fontis nomen habe-
bat, unde uberrima profluit aquatio portui mirè opportuna. Quum eo in litore Solyma
nus haberet caſtra, Acroceraunii agreſtes ferique homines, qui Chimeram incolunt mõ
tem, immane conſilium ſuſceperunt, tabernaculi regii noctu inuadendi, concitante eos C
Damiano quodam latronum duce, abſtruſorum callium qui ſunt in iis rupibus & ſyluis
peritiſsimo. Non reformidabant ullum uel certæ necis periculum uiri rerum omnium
egentes, ideóque latrociniis aſſueti, & nullos certos colentes Deos, ut incredibili præda
atque inuſitati facinoris gloria potirentur, ſi longè maximum terrarum orbis imperato-
rem in tabernaculo ſemiſopitum, & fruſtra tot cuſtodiis confiſum occiderent: magno ſi-
quidem ſilentio ferarum more ſeſe inſinuaturos concubia nocte in ſtationem facilè ſpe-
rarant; ſed Barbaris ad id audendum facinus paratis Fortuna defuit, nam dux ipſe Da-
mianus è notis rupibus delapſus ad explorandum prætorii ſitum, & circumiectæ ſtatio-
nis formam, uigiles & excubantes prætorianos non fefellit; conſpectus enim in arbore
ex fragore abruptæ frondis uti erat ſemipenſilis & ſpeculabundus à Ianizeris eſt cõpre- D
henſus, & per tormẽta, detectis quas parabat inſidiis, iuſſu imperatoris belluæ captæ mo
do diſcerptus eſt, unde mox magna illis agreſtibus clades illata eſt, emiſsis ſcilicet in eos
Aſapis & Acanzis uenationis modo ad trucidandã, & quam maximè poſſent delendã hor
ridæ atq. infamis gentis ſtirpẽ. Ab hac enim genus ducunt Huſcocli maritimi prædones
Dalmatiæ ſcopulis aſſueti, & Haidones qui Illyricis nemoribus inerrant, & cunctis mor-
talibus ex profeſſo hoſtes, uſque ad interiores Pannoniæ limites latrocinia exercent. Per
hunc modum Solymanus dirum agreſte genus ad ſatietatem ultus Corcyram oppugna-
re conſtituit, Barbaruſſa cum omni tormentorum apparatu è continente in inſulam trãſ
gredi iuſſo. Is paulo antè reuocatus ab Iapigia ad Saxonem inſulam, edito ingentis tormẽ
ti bombo uniuerſam claſſem ex ea ſignificatione cõtraxerat, & eodem curſu nuſquam re
perto Auria, per fretum Corcyreum ad Regios Fontes, Solymaniq. caſtra peruenerat. E
Quibus Turcarum conſiliis opportunè perſpectis Piſaurius aliquot triremium propu-
gnatoribus, & ualidiſsimis remigum detractis utranque arcem oppidi aucto præſidio cõ-
muniit, & ſe imparem mari Barbaris forè iudicans, cum uniuerſa claſſe ab inſula ſe ſub-
duxit, & in Hadriaticum ſinum profectus eſt, eo conſilio, ut cum ſocia altera Veneta claſ
ſe, cui Ioannes Vetturius præerat, ſe coniungeret, & litora Venetæ ditionis contra Barba
ros tueretur, pugnæ caſum ſubire paratus, poſtquam & ſibi auxilio futurus Auria uide-
retur, accedentéque Vetturiana claſſe ſuperiores exiſtimari poſſent. In id quoque conſi-
lium Piſaurius ſi pugnandum foret, Alexandrum Buondelmerium ingentis & propè ſtu
pendi apparatus galeoni præfectũ, qui tum erat circa Zacynthum, admonuit ut in Dal-
matiam ad ſe nauigaret. Paruit imperio Buondelmerius nauandæ operæ cupidus, deue-
ctúſque

A ctúsque est ad insulam Cursulam, quæ antiquitus Corcyra nigra fuit, Melitheis olim catulis ad fœminarum delitias clara. Cæterum Pisanius atque Vetturius suas classes in Rizonicum sinum, quem hodie Cathareum uocant, intulerunt, quum Solymanus magnam copiarum suarum partem ad diripiendos Corcyreorum uicos trãsmisisset. Pagos nanque omnes & notos uicos perscrutati Barbari infinitam propè miseræ gentis multitudinem captam in seruitutem abduxerunt. Ad oppidum autem Aiacem purpuratum & ipsum Barbarussam singulis aduectos nauiculis propius accessisse constat, ut certius quæ opportuna essent ad oppugnandum specularentur. Sed ea uisa est turriti oppidi & frequenti præsidio confirmati, portúsque munitio, ut eam Solymano inexpugnabilem esse renunciarent. Præerant Corcyræ duo Patritii Veneti Alnisius Ripa, & Simon Leonius.

B Hi non temerè Barbarorum uires, quæ terra marique erant maximæ metuentes, eò descenderunt ut suburbana tecta quæ erant instar oppidi perpulchra atque magnifica ultro excinderent, ne his transgressi Turcæ potirentur, atque his protecti ad oppidi murum tutius atque facilius accederent. Fuit ea res maximè funesta & lachrymabilis, quum etiam remotiora ab oppido prætoria, & uillas ad commoditatem atque delitias longa in pace ædificatas Barbaricis facibus absumi conspicerent. Sed in summo discrimine publicam salutem respicere summæ rei periculum cogebat, eáque omnia quæ tum ardebant libertate incolumitatéque ciuium uiliora ducebantur; quando nouo sumptu refici atque instaurari non magno tempore posse appareret. Cæterum præfecti quos diximus, longæ obsidionis metu adducti, quòd nequaquam tantum commeatus in urbe esse conspice-

C rent, ut diu à Barbaris terra maríque acriter obsessi inopiam ferre possent, omnem imbellem populi multitudinem extra oppidum expulerunt, adeò tristi lugentium spectaculo sæuóque remedio, ut quum Turcæ idoneis in locis munitiones, & propugnacula militarium operum instructa tormentis circa urbem erexissent, miserabilis ea multitudo eiecta foras in fossis pernoctare cogeretur; & quum turbulentissima fortè tempestas extrema Augusti mensis nocte incidisset, multi præsertim pueri matrum ceruicibus implicati, ea spurcissimi imbris iniuria, & propinquorum Barbarorum metu miserabiliter interirent. Vnum ex omnibus Corcyreorum castellis, nomine Angelocastrum, in mediterraneis insulæ ad quintumdecimum lapidem ab urbe positum, frustra oppugnantibus & comminantibus Turcis, oppidanorum egregia uirtute defensum, supra tria milia huma

D norum capitum, quæ eò confugerant prosperè conseruauit; quum passim diuersæ Turcarum manus cæteris locis diram uastitatem attulissent. Turcæ ad terrendos Corcyreos occupato monte, multa in eo tabernacula constituerant, & è scopulo, qui Maripetrus uocatur, maiores pilas in oppidum contorquebant, & contra oppidum in ruinis conflagrãtium ædificiorum occultè consistentes sclopettis ita rem gerebant, ut plerósque apparentium in corona mœnium certissimis ictibus uulnerarent, & circumuecti triremibus singula è proris maiora tormenta disploderent, maiore tamen obsessorum metu quam damno. His de causis, quòd parum proficerent, sicuti antea confirmasse diximus duces ipsos Lustibeium, Barbarussam, & Aiacem, Solymanus susceptæ expeditionis pertæsus, soluere obsidionem & Byzantium reuerti constituit non sine pudore irriti conatus, quòd utrobique, & in Salentinis, & Corcyræ, Fortuna uel iusta uel immodica eius

E nota fefellisset. In hoc decreto erat Barbarus imperator quum certius didicit à suis nulla fide cum Castrensibus rem gestam fuisse, qui deditione facta secus ac crediderant, pro beneficio, summæ crudelitatis atque auaritiæ contumelias retulissent, direpti scilicet & abducti in seruitutem, quum incolumi libertate saluas omnium Fortunas fore sperauissent. Quo maleficio suggillari maiestatis ipsius nomen iudicabat, qui semper in sponte deditos fidei atque iustitiæ obseruantissimus esse consuesset. Captandos siquidem Christianorum animos certa spe humanitatis atque clementiæ, ut in exemplum idem reliquæ gentes adducerentur; nec esse omni bellicæ cladis acerbitate diuexandos, qui ultro honesta pactione à ueteribus dominis deficerent. Itaque expiandam omnino esse eius patrati facinoris infamiam putauit, generosóque animo quos comperit maleficii authores fuisse supplicio affecit, & Castrenses captiuos omnes diligentissimè perquisitos, imposi-

tósque nauigiis ad penates suos reduci iussit. Quum administrante Barbarussa ad edi- A
ctum copiæ omnes decedere insula,& in aduersam continentem traiicere iuberentur, Corcyrei discessu hostium animaduerso eruptionem fecerunt, ut institutas ab hostibus munitiones diruerent; sed qui fidentius & inordinatius exierant, quòd nondum Turcæ omnes discessissent, eorum superuentu in oppidum compulsi sunt, nondum planè euersis operibus; sub æquinoctium tamen à Turcis Corcyreorum detrimentis finis est impositus. Constat autem eo bello supra sexdecim milia è Corcyreis omnis sexus & ætatis capta atque abducta in seruitutem fuisse. Solymanus itaque castra mouens, legente oram classe recto per Acarnaniam & Aetoliam itinere, positis commodæ aquationis causa ad amnes qui occurrebant castris, ad Aractum scilicet, qui Ambracium influit sinum Arcteum de ueiere eius amnis nomine hodie uocatum,& Acheloum Aetoliæ, qui pro- B
pter eximiam aquæ claritatem ab Incolis Aspropotomus hodie uocatus in Naupacteum sinum euoluitur, Byzantium est reuersus, deditque extemplò operam ut à Casimo Bassa, Nauplio,& Epidauro, in Peloponneso reliquis Veneti imperii urbibus bellum inferretur; idemq. ut facerent Illyrici præfectis imperauit, ut multis simul in locis uno tẽpore Veneti Turcico bello uexarentur. Discedente autem Barbarussa atque appellente classem, propter aduersas tempestates, ad Butrotum, quod oppidum clarum antiquitus uetus retinet nomen, id omnibus incolis incursu naualis turbæ captis, atrociter direptum atque deletum est. Per eos dies Pisaurius Venetæ classis præfectus inito consilio cum collega Vetturio, in eum Dalmatiæ sinum, qui ad Scardonam claram olim urbem pertinet, classem intulit, expositisque militibus, ad oppugnandam urbem duxit. Distat ea à C
proximo litore septem milibus passuum, tuebatúrque eam uir Turcici nominis à fuscedine oris Aethiops uocatus. Is oppugnantium uim diu sustinere non potuit. Nam Veneti decussis toto muro propugnaculis impetu facto in urbem perruperunt, & cæsis aut captis hostibus eam diripuerunt, edictóque præfecti uetera mœnia funditus euerterunt, ne Turcæ repetita possessione opportunæ urbis castellum ibi inædificarent, instaurandæque & muniendæ urbis occasionem arriperent. Imminebant siquidem Barbari, ab immensa eorum proferendi imperii cupiditate, maritimis urbibus Venetæ ditionis, ut quum eas minutis ac assiduis incursionibus mediterraneo omni ferè agro spoliassent, etiam ad ipsa maritima oppida iustam uim admouerent. In ea contentione finium Veneti operam dabant, ne Turcæ opportunis locis potirentur, quæ ab ipsis facilè ad uexan- D
da uicina oppida muniri posse intelligebant. Erat oppidulum cum arce distans à mari sex milibus passuum Obroatium à Dalmatis appellatum, quod antiquitus, uti reor, Argyrutum fuit. Hinc Turcæ Vsochis feris prædonibus admixti latrocinia exercebant, patebáique his ad prædæ receptum id unum maximè castellum. Quibus de causis Vetturius cum sua classe qua Hadriaticum sinum cum imperio tuebatur, ab Hiadera exiguo eius maris sinu circumuectus copias exposuit, ita ut propugnatores naualésque socios triremium in ordines componeret, Gabrielíque Ripæo Veronensi copiis præfecto Obroatium continuo oppugnandum imperaret. Veneti inopinantes adorti Turcas per acre certamen inierunt. Sed quoniam muralibus tormentis carebant, nec minutis pilis quicquam proficerent,& idcirco de expugnatione desperarent, superuentu Amurathis, qui cum paucis equitibus Turcis, & tumultuaria Vscochorum peditum manu op- E
pidanis opem laturus adcurrerat, nostri conspectis Turcis repentino terrore perculsi primóque impetu in fœdam coniecti fugam instantibus Barbaris, & multo clamore maiorem ipsorum multitudinem adesse præbentibus, cæsi profligatíque sunt; tanta ignauia ut quum nemo se militem esse meminisset, neq. se conuertere, aut in hostem arma stringere auderet; eo exitu ut uix Gabriel ipse præfectus conscenso equo desertísque militibus cædi se eriperet; sic tamen ut ignauiæ ignominia notatus non multò pòst seueritate Pisauri præfecti in ipsa prætoriæ prora capite plecteretur. Amurathes autem re bene gesta cum multis captiuis, multísque hostium spoliis ad præfectum totius Illyrii Vstrefum, cuius erat alumnus, reuerteretur. Hic Amurathes è Sico oppido ciuis, quod hodie Sebenicum uocant, ad Mahometis sacra defecerat, fœlicíque uirtute omnibus Pannoni-

cis &

A cis & Dalmaticis bellis inclaruerat, adeo ut honestissimis honoribus & præmiis ab Vstre fo indulgēter ornaretur. Paulo siquidem antea insignem apud Clissam de Christianis uictoriam retulerat, ex qua facilè famā consequutus à Solymano imperatore iusta præmia retulerat. Erat supra clarissimā urbem Salonam oppidū Clissa in edito colle permunitū, quod ab infirmo regulo Christiani nominis tenebatur, cui Petro Crosiccio nomen erat. Id his in locis ad sustinendas Turcarum incursiones magnam habebat opportunitatem; apparebátq. magno Christianorū incōmodo Clissam in Barbarorum potestatem esse uenturā, nisi cōmuni finitimorum auxilio aduersus Turcas defenderetur. Sustinuerat diu Crosiccius insultantiū perpetuóq. insidiātium Turcarum arma. Sed is, uti erat tenuissimæ Fortunæ regulus, uiribus diffidens, totiúsq. uiciniæ periculū ostēdens, ad Ferdinādi regis,
B Paulíq. Pontificis auxilia decurrerat, ut eorū matura adiutus ope, sese atq. oppidum tue retur. Ferdinandi nanq. plurimū intererat, longè à suis finibus Barbaros arceri, qui Seniā urbem, quæ in ora est, ad se pertinere dictitabant, quod Pannonicæ ditionis esse uideretur. Pontifex autem suæ pietatis & officii esse meminerat tueri Christianū nomen aduersus impios. Non implorauit frustra opē Crosiccius; nam Pontifex eū conscriptis Anconæ cohortibus, & opportuno tormentorū instrumēto, atq. item cōmeatu liberaliter adiuuit, quum pari studio Ferdinandus Nicolaum Turrianū uirum belli peritū cum duobus millibus Germanorū misisset. Turcæ per id tempus duo castella subitariæ munitionis instituerant, ut Clissam arctiùs obsiderent; alterum ædificabatur paulo supra Salonam nō longius quàm sex milibus passuū ab oppido Clissa. Id Maleuicinū Dalmatæ uocabant; alterum in
C aduersa parte quæ ad mediterraneam regionem uergit. Hinc facilè indicabat Crosiccius, si institutæ munitiones ab hoste perficerentur, breui desperatā fore Clissanorū salutem. Itaq. Turrianus, & Lucas Anconitanus, qui Pontificiis præerat auxiliis, utrúq. castellū adorti, eas munitiones diruere cœperunt, quū fortè Amurathes opportunissimo tempore superuenit, cū trecentis equitibus, & expeditis peditibus septingentis, ab ipso Illyrici præfecto missus. Is terribili impetu facto, clamoréq. sublato nostros inuadens tanta ui perculit, ut neq. Itali, neq. Germani audacter prælium exciperent, sed nusquā densata acie profligati terga uerterent, nō secus ac Gabrieli Ripæo ad Obroatium accidisse meminimus. Petrus ipse Crosiccius quū incitato equo aufugiens ad mare peruenisset, exitiali consilio equum dimisit, & in nauigium se intulit, ut ad salutem cōpendio paruæ nauigationis ute
D retur. Cæterum id nauigium prægrauante insilientium ex fuga militū multitudine, è litore uel multo adnitentium remis & contis conatu propelli in altum mare arenoso è uado non potuit, sicut Turcæ superuenientes, & ipsum unū Petrum præcipuè petentes, in nauem insilirent, trucidatisq. omnibus ademptum Petri caput ad Amurathem referrent. Quo capite Clissanis ostentato oppidani terrore correpti, & exiguo freti cōmeatu, desperatis rebus aufugientes, uacuum oppidum uictori reliquerunt. Turrianus autem, & Lucas qui equis ad fugam usi fuerant, dimidiam suorū partem, quæ cæsa aut capta fuerat, desiderarunt. Cremontius quoq. Turriani præfectus, quum se per diuersos tramites ad Vanizzam uictum cōfugere speraret, à consectante equitatu cum uniuersis peditibus ferè ducentis interfectus est. Non parua quoq. Spalatensium incolarū, qui temere Salonam pro cesserant, turba, ut Maleuicini castelli expugnationē atq. excidium spectaret, superuentu
E Turcarum equitum in receptu portæ oppressa est; nihil eam protegente arcis custode, qui in Turcas tormenta dirigere poterat. Is siquidem abruptæ pacis ignarus, nihil Turcis à Veneto nocendum esse existimabat. Sub id quoq. tempus idem Amurathes Nadinum castellum Laderensis agri, quod est edito in mōte pro specula positum, per proditionem auari custodis occupauit, magno eius prouinciæ incōmodo, quoniam Christiani amissa ea specula improuisis quotidie Barbarorū incursionibus uexabantur. E Nadiniana siquidē arce antea custodes quū Barbaros procul conspicarentur, circūiectis eius uiciniæ oppidis de hostium aduentu modò ignibus aut fumo, modò propositis uexillis, & certis tormentorū bombis significabant, ut incolæ cognito periculo celeriter ab inuadentibus se eriperent. Tū uero fiebat ut Turcæ occupata specula, uti nusquā animaduersi, impune grassarentur. Sed Veneti his exagitati iniuriis, non multo pòst misso in Dalmatiā, qui Iaderæ præesset,

Camillo Vrſino,paria ferè hoſtibus detrimenta rependerunt. Nam ab Laurana oppido A
coactis copiis duo præfecti in Turcicos progreſſi fines Oſtrouizzam oppidũ manu expu
gnarunt & incenderunt,& Obroatium , quod nuper amiſerat,per Iulium è Monteueccio
Vmbriæ uirũ militiæ peritũ receperunt. Sed id quod nõ rectè cõmodéue cuſtodiri poſſe
indicabatur,à Camillo Vrſino ex præſcripto ſenatus dirutũ & ſolo æquatũ fuit. Eodẽ au
tumno quo Solymanus Corcyræ inſulã effusè populatus Byzantium redibat,& de Dal-
matiæ caſtellis cum Venetis certabatur, grauiſſimũ ex inſperato detrimentũ Ferdinãdo
regi ad Exechiũ à Turcis illatum eſt,quo nullum ætate noſtra uel funeſtius uel ignomi-
nioſius,ſi trucidatum quatuor gentiũ militum & ducum florẽ,& fœdam ducis fugam re
putemus,Chriſtiano nomini extitiſſe uiſum eſt.Superiore bello Turcæ à Mugaciano præ
lio uictores,eã citerioris Pannoniæ regionem ,quæ Poſſega ab Hungaris appellatur, ſibi B
uendicarant,eo decreto ut nequaquã Ioanni regi tradendã, ſed ſibi eam omnino retinen
dam exiſtimarent,propter opportunitatẽ expediti itineris,quo ipſi ſuperato ad Belgradũ
Danubio peruaſuri in Pannoniã uti conſueſſent. Poſſegam duo amnes Sauus & Drauus
longo curſu ab occidente raptis ſecum aliquot minoribus fluuiis in orientẽ uerſi,æqualiq.
ferè ſemper ſpatio inter ſe diſtantes totã præcingunt & alluunt. Sauus è Iuliis Carnicisq.
Alpibus placido alueo nauigabilis delabitur;Drauus autem è Valeriæ regionis,quam Sti
riam uocant, Noricisque montibus emergens Mura fluuio comite recepto, in Danu-
bium euoluitur,pariq. exitu Sauus ad Taurunum,quod eſt Belgradũ,Danubio ſeſe im-
miſcet.Cæterum ab occaſu Craſſus amnis penè eam efficit inſulam . Hæc regio à fronte
atque utroq.latere ampliſſimis ſepta fluminibus ab Illyrica meridionaliq.ripa Sauo diri- C
mitur, Drauus autẽ citerioris Pannoniæ margines lambit, effectóq. eius terræ cuneo ad
Danubium extẽditur.In ea urbs eſt nobilis quinq.templorũ,quæ ibi conſtituta ſunt,nomi
ne clara. Tota autẽ regio oppidis frequens & rerum omniũ abundans dirimente Sauo,
Turcicis finibus ad Illyricũ iungitur,finitimáq. eſt Croatiæ atque Corbaniæ prouinciis,
quæ perpetuum cũ proximis Turcarum præſidiis Illyrici atq.Boſnenſis regni bellum ge-
runt.Eo tẽpore præerat Belgrado Mahometes Iahiaoglis ſpectatæ uirtutis atq. prudẽtiæ
authoritate inter Barbaros dux ſũmus,cui Solymanus nõ temerè ingenio eius confiſus,
limitum præfecturã,tutelámq. Pannonici regni cõmodo Ioãnis regis attribuerat. Is ſupe
riore anno ita præſidii uires exercuerat cõtra noſtros,ut multo aſtu ualidiſq.armis fretus
ſupra triginta caſtella regiæ ditionis,quæ ad Deſpotis Raſciæ patrimoniũ pertinebant,in D
poteſtatẽ redegerit,& Illyricæ præfecturæ quæ Boſnenſis appellatur, adiecerit. Vnum ue
rò ante alia ſummæ opportunitatis caſtellum,quod eſt in Poſega, nomine Exechium ac-
curatiſſimè cõmuniuit,quod id ad traiectũ Draui in Pannoniã pertinere prouidebat. Ita
que Mahometes iuſtis erectis munitionibus,cõplexus inſigne tẽplum atq.eius oppidi cœ
nobium,Exechium totius belli arcẽ fecit,unde innumerabiles agebat prædas, atq. arma
noſtris paſſim inſidioſus,atq.terribilis inferebat;manebat tamen certa induciarũ cõditio,
quæ ex inueterata conſuetudine in his locis minuta prælia & extraordinarias incurſiones
admittebat,quòd ex diſciplina uideretur,relinquendã eſſe militibus exercẽdæ uirtuti, in-
ſuefaciendiſq. equis occaſionẽ, quæ nihil pacis tranquillitatem abrũperet,niſi iuſtis copiis
cum iuſto tormentorũ muralium apparatu uis inferretur. Hoc falſo induciarũ nomine uſi
ſuperiores Hungari à Matthiæ regis temporibus cum Turcis bella ſerere conſueuerant. E
Sed mutato bellandi more,eas militandi leges regiæ Germanicæq. copiæ alienas & ſibi
magnopere damnoſas experiebantur,quòd Turcæ grauiores armatorum equitum im-
petus pernicibus equis facilè eluderent,& fatigatos demũ ex multis flexibus & gyris no-
ſtrorum equos,& plerunque equites onuſtos armis opprimerent.His de cauſis Ferdinan
dus improbè laceſſitus, utpotè qui ægreferebat inducias urgere, quas Solymanus ſuo
commodo aduerſus Perſas bellum ſuſcepturus indixerat, nec eas pati poſſet , tanquam
inutiles damnoſáſque,paranda arma iudicauit, non obſcuro conſilio, ut ſi Turcas poſ-
ſeſſione Poſegæ depelleret , inde mox ſuperato Drauo rectà Budam repetito iure
ſuo aduerſus Ioannem proficiſceretur . Rex enim generoſus ferre non poterat Pan-
noniæ regnum impotentibus Barbarorum armis ſibi ademptum, & quod iniquiſſimum
uidebatur,

A uidebatur, alieno homini nullis subnixo iuribus, nec regia orto stirpe se spreto contem-
ptóque in contumeliam prorsus Austrianæ domus quæ tantæ esset dignitatis & amplitu
dinis, dono datum. Non deerant tamen apud eum qui dicerent nequaquam temere ex-
citandum bellum aduersus eam gentem, copiis atque pecunia terra marique insuperabi-
lem, nisi uno consensu & sumptu omnium Europæ principum arma caperentur. Fore
enim prouidebant ut Solymanus toties lacessitus nihil de sua feritate in nostrum sangui
nem, nihilq. de sua proferendi imperii cupiditate remitteret, quandoquidem suæ dignita
tis existimet ultro lacessentes hostes ulcisci, nullam à quoquam ferre iniuriam, & nullam
denique aut iuris aut facti cõtumeliam pati; utpotè qui dudum ex leui offensione, uniúsq.
tantum demersæ suæ triremis iniuria cum Venetis uetustissimæ pacis leges abruperit; &
B tanquã impotens tyrãnus nullam penitus excusationis rationem auribus admiserit, ut ex
instituto Ottomannicæ ambitionis immanibus suæ gentis latrociniis ianuam aperiret.
Erant uera hæc & prudenti alioqui regi magnopere probabantur, sed singulæ eius impe
rii gentes usq. adeo erectis ad suscipiendũ id bellum ingeniis ardebant, ut si tantæ occasio
nis bellum differretur, se nunquã postea aduersus Turcas arma laturos confirmarent, Ca-
rinthiæ quippe Stiriæq. & Croatiæ ac Noricæ gentes, incursionibus Barbarorum exposi-
tæ, & toties bellicæ cladis perpessæ calamitates, rebantur paruo negotio Turcas ea pro-
uincia posse expelli, quòd Mahometes nõ magnas habere uires, neq. maiores exacto iam
penè autumno, instantéq. hyeme, habiturus crederetur. Apparebat etiã Cæsarem ualida
fratri præsidia summissurũ, quòd cum Gallo rege de maturis induciis agere didicissent.
C Ita Ferdinandus magna alacritate omniũ undiq. milites cogit. Euocat tanquã ad solẽne
sacri belli edictum pios atq. fortissimos quosq. præfectos & regulos; breuíq. iustus exerci
tus genere tamẽ delectúq. militum quã numero ualidior efficitur, in quo phalanx erat
Germanici peditatus, cui cohærebant tanquam cornua aliquot Italicæ cohortes, quas ex
sclopettariis Ludouicus Lodronius in Rhetia Tridentinis alpibus Italiæq. propinqua, &
in Gallia Cisalpina conscripserat. Hic peditatũ peculiari imperio regebat. Coiuerant ad
regia uexilla Bohemi equites & Slesi, Morauiq. his coniuncti, qui fulgentibus armis tege
bãtur. Nã Carinthiæ Stiriæq. equites (his Ioãnes Vnganottus, illis uerò Antius Macher
Saxonica stirpe ortus præerant) medio quodã armaturæ genere utebantur, quũ Hungari,
quos ductabant Paulus Bachithius & Ludouicus Pechrius, magna ex parte peltati essent,
D & leuis armaturæ Vsarones appellarentur. Horum omnium numerus octomilium
equitum summam implebat; peditum autem omnis generis sexdecim milia censeban-
tur, quibus aderat ualidus & numerosus omitis generis tormentorum apparatus.
Erant hæ copiæ usu belli atque animis delendo uel maximo Barbarorum exercitu pa-
res, si acie & iusto concursu certandum foret; atque his imperaret dux grauis, & uti
sæpè aliàs extitisset probè fortunatus. Is erat Ioannes Cazzianer genere Croatus,
quem multis exercitatum bellis, & defensæ nuper Viennæ fama inclytum, rex Ferdi-
nandus impigri pugnacísque hominis ingenio captus ad summum militaris imperii de-
cus euexerat; quanquam eum plerique à turbida, parúmque sobria mente præcipitem
esse contenderent; ideóque alæ potius leuis armaturæ equitum, quàm totius exercitus
præfectura digniorem. Nunquam enim Ferdinandus ipse quodam consiliorum eius
E intimorúmque amicorum non improbando instituto belli, præliorúmque periculis obii
ci erat solitus, & tum præcipuè quum aduersus Turcas certaretur, à quibus plures Eu
ropæ reges superiore tempestate in acie deletis eorum copiis essent trucidati; sicut rex
ille egregiè pius & fortis, & in quo non deerat bellicus uigor Maximiliano auo dignus,
non timore quidem, sed fatali tot Europæ regum infortunio adductus, summa prudentia
uitandos Barbarorum impetus existimasse censeretur. At Mahometes his cognitis re-
bus quæ aduersum se parabantur, è proximis Pannoniæ præsidiis milites accersit; neque
ei Budæ præsides ulla in parte desunt, quin auxilia submittant. Bosnensis antè alios Vstre
phus, qui ampliorem ex omnibus Europæ Sanzachis equitum numerum alebat, Amu-
rathem alumnum suum recenti Clissana uictoria clarum cum numerosa ala exercitatis-
simorum equitum mittit. Huic quoque adduntur pedites expediti ex feris montanísque

hominibus præſenti pecunia conducti, qui uno nomine ab Hungaris Haydones, à Dalmatis Huſcochi, à Turcis & Illyriis Martelloſii uocantur, qui ſagittis & ſclopettis rem gerere & ſaxa fundis uibrare didicerunt. Diſcinctum & agreſte id hominum genus eſt, ſed pernicitatis indomitæ, & frigoris, & inediæ patientiſſimum. Hanc turbam regebant, & ſua uirtute & diſciplina confirmabant, certæ Ianizerorum manus prætoriani ordinis, deductæ ex ſingulis præſidiis, & uſque etiam à Belgrado, atque Samandria euocatæ. Hos conſequebantur plerique ex Raſcianis & Seruianis, ſpe ſtipendiorum & prædæ allecti, inuitantibus paſſim Turcis ſingularum prouinciarum quæſtoribus, qui liberaliter coëuntibus ad ſigna duorum menſium ſtipendia perſoluebant. Itaque communi ſtudio ſua undique auxilia conferentibus Sanzachis, Mahometes copias neque numero, neque uirtute noſtris contemnendas coëgit, & ad Exechium hoſtes expectare conſtituit. Iam Cazzianer ad Caprunzam oppidum peruenerat, ſatis accuratè atque opportunè antea initis & conſtitutis rei frumentariæ rationibus, ſi eius imperiis atque præceptis totius commeatus curatores celeritate & diligentia reſpondiſſent. Erant quippe uiri totius prouinciæ clariſſimi alioqui negotio pares planéque induſtrii, qui authoritatem Simonis epiſcopi Zagabrienſis reſpiciebant. Is nanque Simon ſiue ſtudio ſuo ſupra æquum plurimum incenſus, ſiue imbecillitate iudicii deceptus, ingentem totius annonæ copiam in caſtris ad multam uſque pretii uilitatem ſe ſuppeditaturum promiſerat, quòd huic miniſterio qui procurarent quatuor collegas cum imperio ſibi ſubſtituiſſet, quibus conuectores indigenæ, partim curribus partim nauigiis operam præſtantes, multis enatis paſſim impedimentis, reſpondere non poterant, neque conferentium tarditas ex tuto caſtigari poterat, quum ualidi & præpotentis hoſtis propinquitas totam corripiēdæ tarditatis facultatem eriperet, & Mahometes diſpoſitis per Sauum & Drauum Nazadarum præſidiis, aliſque equitum undique uolitare iuſſis, aut conuectiones noſtrorum perturbabat, aut promiſſo maiore annonæ pretio utriuſque amnis accolis certi tutiſſimique lucri ſpem nuſquam deficiente pecunia proponebat. Sed eam ſpem nuſquam defuturi commeatus duo in primis augebant Simon ipſe Zagabrienſis, qui undique per ſuos quos diximus uicarios magnam quam poterat curruum multitudinem conquirebat, & Iodochus Lilembergus, qui regio commeatui ex peculiari munere præerat. Is magnam uim moliri tritici, ſiniſque & ordei, atque item panis nautico more biſcocti certam copiam, ſubſidia famis ægrorúmque remedia ſibi minimè defuturam pollicebatur. Huic accedebat Franciſcus Batthianius hac inani commeatus ſpe impulſus tanquam peritus regionis omnium rerum abundantiam promittens. Itaque Cazzianer à Caprunza mouet, eo ordine ut alternis diebus, modo ipſe, modo Albertus Slichius Bohemorum dux præcederent, quod honori Bohemicæ gentis id concedendum eſſe cenſuerat, decimóq. uix die ad arcem Veruczæ perueniunt, quæ circiter quadraginta miliarium interuallo à Caprunza aberat; minoribus nanque itineribus propter ſeptem prægrandium tormentorum difficilem conuectionem, progredi neceſſe erat. His de cauſis itinerúmque difficultatibus, ſi non ſentiri, prouideri tamen à peritis annonæ penuria cœperat, quòd ea quæ expectabantur tardius confectis itineribus, maléque explicatis rei frumentariæ rationibus, nondum adueniebant, neceſſéque eſſet ea abſumere alimenta, quæ ad duriores caſus non incipientis, ſed producti longius belli reſeruaſſent; propterea ſeueris literis & Simon & cæteri curatores aſperrimè caſtigabantur, iubebanturq. omnē adhibere diligentiam, ne antè aduentum auxiliorum, qui non diu è longinquis regionibus aduenilſent, tantæ ſpei ſperata uictoria non uirtute hoſtium, ſed deſidia curatorum, propter commeatus inopiam, corrumperetur. Interea Cazzianer & Slichius tantiſper conſidendum atque expectandos commeatus cenſent, mittitúrque exploratum Paulus ipſe Bachithius cum ala mille Vſaronum, & expeditis ſclopettariorum Italicorum cohortibus duabus, qui ad Zopiam arcem procurrat, atq. operam det ut ex captiuis hoſtium conſilia cognoſcantur. Bachithius ubi ad Zopiam ab hoſtibus conſpectus eſt, Turcæ, quòd adeſſe uniuerſum exercitum exiſtimabant, nullam ſibi moram attulerunt, quin auecto omni commeatu aut corrupto, incenſáque arce ad naues ſubiecti amnis confugerent. Ex his tamen Bachithius in fuga aliquot capit; quorum indicio Cazzianer

A zianer reperit, quod antea per suos speculatores compertum habuerat, unum esse Maho
metis & Turcarum omnium consilium, ut ad Exechium positis castris consisterent, ho-
stésque expectando de eius loci possessione dimicarent. Eo biduo Saxonum equitum
ala superuenit, atque alia auxilia copiarum, & cõmeatus non procul abesse nunciabantur.
Disputatur in consilio an progredi, oppeririue reliquum sociorum agmen, & cõmeatum
qui aduehebatur expediret, postquam hostes ad Exechium uti didicerant, pugnandi co-
piam facturi dicerentur. Est mons qui Sclauoniam atque Possegam diuidit, & in longum
protenditur, à dextra eius montis radice per Possegam, à sinistra autem per Sclauoniã ad
Exechium iter patet, Sclauoniam Drauus, Possegam Sauus, atque item alii ignobiliores
amnes alluunt. Ab hac parte iter saltuosum, & conuehendis maioribus tormentis aspe-
B rum atque difficile, sed pagorum atque uillarum copia frequens, arcésque passim & ca-
stella plura continens; in altera porrò, iuxta Draui ripas, iter campestre, & planum ra-
rioribus ædificiis unica arx Zopia impedire poterat, sed ea tum ultro ab hostibus crema
ta nihil difficultatis & moræ illac transituris allatura credebatur. Igitur in consilio decer
nitur omissa Possega per Sclauoniam omnino iter esse faciendum. Antecedit usque ad
Zopiam Ladislaus Moreus Hungarus cum Vsaronibus trecentis, quibus cataphracti Sa
xonum cum duobus uexillis præsidio succedunt. Illinc octo dierum itinere ad Valponiũ,
quæ est arx permunita Petri Perenii ditionis perueniunt. Occurrebat progressuris flumẽ
Crassus, qui uado transiri non poterat. Ibi nostri dum fluuius ponte iungitur atque cõster
nitur ad traiectum septem dies immotis castris absumunt, perpetuis tamen horis itur in
C consilium, in quo uariæ dicũtur sententiæ. Iuniores Exechium continuò properandum;
alii Exechio omisso, proximũ quoddam castellum nomine Villach, ex hostico, aut aliam
huic proximam quandam arcem obsidendam censebant; quum cæteri cautiores reliqua
auxilia, & cõmeatus, quæ parata & promissa à Scamburgo regulo aduẽtare credebantur,
expectanda dicerent; quod nihil nisi consideratiùs iis agendum esse uideretur, qui grauis-
simi momenti expeditionem suscepissent. Cæterum feruidis atq. audacibus sententiis di
ctis, pleriq. ex aduerso omnem moram graue detrimentum cessantibus allaturam testabã
tur; frustra siquidem singularum prouinciarum auxilia, si sensim progredi, cessare, cuncta
riq. libuit, euocata fuisse, si cautiùs agendo Cazzianer perplexè cunctetur, neque in ho-
stem alacriter infesta signa uertat; proculdubio milites & equites, tanquam à ducibus ui-
D tato hostium congressu, reformidatóq. prælio in patriam esse reuersuros. Satis quippe cõ
meatus, satísque uirium esse in castris, ut de uictoria non dubitent, si duces consilia atq. ani
mos inanibus atq. superfluis deliberationibus exoluant, nec hyemem expectent. Neq. n.
hostes Barbaros aliàs multitudini suæ confidere solitos, quũ non magnas tum habeant co
pias Christiani exercitus tot tormẽta trahentis conspectum esse laturos, & continuò Exe
chium desperata defensione deserturos, neq. ex fuga in persequentes & fulgẽtibus prote
ctos armis ora conuersuros; quandoquidẽ cataphracti nostri equites inermem eorũ tur-
bam, si resistere audeant perrumpendo prostraturi uideantur. Huic sententiæ iuniores
qui nondum Turcarum arma fuerant experti tanta alacritate atq. ferocia fauebant, ut uel
bidui mora paratam atq. expeditam interpellari uictoriam existimarent. Extemplò igitur
procedendum esse statuunt & copias recensent. Censa sunt ad decem milia equitũ utrius
E que armaturæ; quo equitatu, si robora equorum ac hominum ornatum, munimentáque
armorum solido ferro fulgentia certiùs æstimentur, nihil apparatius atq. ualidius ullo su
bitario bello coactum fuisse plerique iudicabunt. Sed peditatus qui erat ex omni prouin
cia lectissimus uehementer erat immunitus, utpote qui uix octo milibus integrorum mi
litum constaret; nam magnus iam ægrorum numerus in castris esse cœperat; reliqua pars
quum multi etiam longo itinere fatigati, & passim hærentes dilapsi essent, uulgóque
omnes propter lutulenta itinera palustri cœnosáque illuuie deturpati, ex autumnali-
que pluuia madentes & algentes, affectíque pariter inedia nequaquã satis apti aut firmi
ad sustinenda imminentium præliorum incõmoda uiderentur. Inter nobiliores autem
duces morbo grauissimè laborabat Iulius Hardechius. Hunc Valponio in oppido subsi-
stere; reliquos omnes triũ dierum cibaria parare, & secum ferre iubent, ac sperare paulo

pòst certam omnis generis commeatus copiam usque ad pretii uilitatem in castra obuen A
turam. Præscriptis autem legibus editū sub pœna capitis proponitur, ut nemo Turcam hostem uiuum capiat, uel ultro se dedentem, nisi quum planè confecto prælio sit debellatum; nemo item præda se oneret, quandoquidem eam omnem æqualiter inter milites se diuisuros duces promittunt. Hoc edicto à præconibus & tympanistis per omnes ordines promulgato, iter quod planius & rectius apparebat ad Exechium suscipiunt. Tertio die perueniunt in uallem quandam ad tertium ab Exechio lapidem, atque ibi castrametantur. Postridie Turcarum agmen conspicitur, & à nostris acies instruitur. Verùm id nullo certamine cominus edito tormentis tantum maioribus repel litur. Sequenti uerò die effusis ab oppido hostibus leuia certamina conseruntur, & multis utrinq. interfectis æquo Marte disceditur. Eo die Simon Zagabriensis antistes cum suo B
equitatu aliquantáque annonæ copia superuenit, cuius aduentu apud nostros minuitur ti mor de inedia paulo antè conceptus, sed interdicuntur à ducibus leuia certamina, quòd plures ex nostris uulnerarentur, & Turcæ suis usi artibus facilè superiores euaderent, quū sclopettarios Ianizeros Asapósq. sagittarios turmis suis admiscerent, & equitibus nostris sua agilitate freti multa uulnera inferrent; quod nulla ratione nostris interdictum uideri poterat, quum militum animi, qui pugnæ studio, & mutuis cum hoste congressibus accen di, & de uictoria benè sperare soleant, eo demum ignobili ducum iudicio frangerentur, quasi hostium uires, pugnandiq. artes nostris nosci uetarent. Dicebant enim ab huiusmo di extraordinariis præliis Mugacianam cladem initium cœpisse, reseruādósq. ideo milites & equos in ipsum uniuersæ pugnæ diem, ut recentissimis uirorum & æquorum uiribus C
pro uictoria certaretur. Ab hoc decreto imperatur tormentorū magistris ut in hostium agmina ubi ea prodire conspexerint maiora statim tormenta dirigant, quibus peritè administrantibus fiebat ut Turcæ à coniectis subsilientibúsq. tormentorum globis certa accipere nt detrimēta, neq. miscere uti cuperent leuia certamina possent. Hoc animaduerso periculo Mahometes in proxima palude, quæ ab exundāte stagnantéq. Drauo amne erat enata, Nazadas multas sclopettariis completas instituit, quæ totius paludis margines obsi derent, & nostros aquatione prohiberent, castra etiam nostra quæ erant in conspectu cō iectis in ea minorum falconum globulis infestarent. In singulis nanq. Nazadarum proris constituta erant in cæteris, & aptè collibrata minoris generis tormenta, quæ à nostris moschetta de nomine minimi accipitris uocantur. Ei ualli in qua nostri locarant castra im D
minebat collis non planè arduus. In eo erat pagus in quo Turcæ cōstiterant, leui prælio nostros excepturi. Ad eos deiiciendos postero die ab omnibus ad arma conclamatur, instruitúrq. acies, & ne hostes suis tumultuariis præliis lacessere aut perturbare nostrorum agmina queant, in progredientes dirigi atque displodi tormenta iubentur, alacriq. nostro rum successu Turcæ locum deserere coguntur. Sed illi loco depulsi ad demorandos nostros pagum continuo succendunt. Neque tamen nostri à proposito itinere discedunt. Interim pagum totum flamma peruadit, atque inde hostes ad unū incolumes se ad suos reci piunt. Tum uerò a ducibus superato colle Exechium in planitie ad Draui ripam positum conspicitur. Id circiter duo milia passuū à colle aberat. Ibi Cazzianer loco aquationi, pabulationi, & lignationi idoneo castrametatur, imperātq. tormentū maius ante castrorum portam prouehi, facturus periculū, an inde emissa pila oppidum Exechiū attingi posset; E
sed id longiùs quàm oculis appareret abesse compertū est, quum pila altiùs etiam coniecta paulo supra medium eius uallis spatiū peruenisset. Hoc facto periculo & certius æstimata loci distantia nostri duces facilè deprehendunt, si ab ea oppidi parte castra admouerentur, oppugnandi & quatiendi causa exercitum necessario periniquū in locum esse deducendū, nam à colle illo quem tenebant, & duobus circiter passuum milibus ab Exechio distare diximus, contra oppidum aperitur campus decliuis, qui spatiosam uallem efficit, quam planè totam deregit castellum editum ex cœnobio Christiano templóq. ut supra di ximus, à Mahomete ædificatū. Id, ut credi par erat, diligenter ab hoste permunitum, ita descensuris nostris & castrametantibus imminebat, ut nemo nisi insanus castra hostiū tor mentis exponenda iudicaret. Itaque illud desumunt consiliū, conspicati scilicet ultra Exechium

A chium satis editam planitiem ipsa ualle superiorem, atq. ideo oppidi mœnia æquantem. In eam castra transferre, tormentisq. murum adoriri constituunt, sed in eum locum ex tuto se mutare castra non posse prouident, quoniam circũeundus erat rursus collis, & saltus trium milium passuum, qui à dextro latere iter præbebat, ut in eam demũ planitiem, quæ oppido imminet descenderetur: quod iter diuersum & laboriosum erat, ob id præcipuè quòd uia regia, quæ ad Valponium ducebat, ineptè deserebatur; Neq. enim exercitus noster tantus erat ut totum oppidum Exechium, in quo supra sexdecim milia hominum esse ferebantur, perpetua obsidione in corona cingere posset, neq. tanti erant in obsidentiũ castris cõmeatus, ut absq. continua subuectione inedia laborandũ non esset; quando hostiũ equites cuncta perpetuis excursionibus itinera obsessuros, atq. omnem cõmeandi facultatem erepturos appareret. Dũ uariis certaretur sententiis, & modo huc, modo illuc inclinaret Cazzianer, exorta est à grauissimis uiris importuna sententia, qui hisdem in castris atq. eodem colle persistendũ esse censebant, illicque nostros cõmeatus, qui non procul à Valponio esse dicebantur, expectandos, & ad præsidium curruum quibus annona conuehebatur, tria milia equitum mittenda, neque ullo pacto exercitũ in difficultate eius asperrimi saltus, qui intercedebat & maximè crebris arbustis esset impeditus perducendum uideri; Nonnulli uerò alii leuissimis sententiis annonam apud hostes esse tenuissimam, proindéque eos oppido inclusos, inopiam & famem non diu laturos; nullam quippè illis expectandorum commeatuum certam esse spem; sic aut oppidum deserendum, & fuga saluti consulendum, aut denique iniquo loco pugnandum esse Turcæ milites existiment.

C Hæc à transfugis Christianis se cognouisse dictabant; affirmabántque Mahometem peculiari sua suppellectile pretiosa nauigiis imposita fugam moliri, nec ultra tertium diem obsidionis incõmoda toleraturum. Proinde sibi uideri saltum illum facilè posse superari, ipsis ad oppugnandum alacriter peruadentibus. Bellum uerò trahere perniciosum: postquam tanta esset in castris biscocti panis copia, ut ea tantum præter alia obsonia uniuersus exercitus moderatè partiendo in septimum usque diem ali posit. Idcirco non esse cõmittendum desidiosè uel timidè ut tam infestus hostis, támque oppulenta preda è manibus emitteretur. Quo spatio Scambergum regulum cum nouo cõmeatu nouisque copiis aduenturum facile sperarent. Interim non esse cessandum: propterea quòd tantum temporis, inclinante in hyemem autumno, & imminentibus idibus Octobribus, sit absumptum, ut nisi quid egregium properè tentandum sit, breui exclusis tempore rebus utiq. infectis cum ignominia sit decedendum. Apparebat etiam quassato uno propugnaculo, quod erat in aduerso oppidi angulo tumultuariè extructum, nulla ratione hostes ab ea parte nostris posse resistere; illac etiam rectum iter hosti ex Belgrado ad necessarias rerum subuectiones liberè commeandi penitus eripi, quo itinere intercluso procul dubio futurum, ut Rasciani & Coloni omnes nostris necessaria omnia subuehant, concursúmque omnino magnam eorum multitudinem, immanium Turcarum tyrannidem pertæsam; cuius opera & oppidum expugnari, & Christiani Exechiani, qui non pauciores Turcis in suburbanis tectis remanserant, ad defectionem adduci posse. Hæc ut efficacius confirmarent, asserebant cuncta propè, quæ essent apud hostes, tormenta numero ferè ducenta uersus uallem ita à Barbaris futile disposita, ut nisi magno cum labore dimoueri traducíque non possent. Non enim curribus & rotis more nostro erant imposita, sed trabibus, magnisque stipitibus inclusa, ut potè quæ armillis ferreis, aut funibus materie colligata essent, & solo circumcirca adactis cuneis confirmata. Qua ratione inutili Turcæ nullam traducendis, & uti oporteret conuertendis tormentis facultatem habituri credebantur. Hæc igitur sententia uicit tanquam nobilior, & apud uiros fortes omnino decentior. Itaque postero die nostri longiore circuitu saltum superant, & instructis agminibus ad eminentiorem, quem diximus, campum contendunt. Tum uerò Mahometes, ex coniectura loci animaduerso nostrorum consilio, & cognita profectione, statim per cõpendia uiarum nota ipsis in saltum mille expeditos equites, & Ianizerorum sclopettariorum delectam manum præmittit, qui ultimum nostrorum agmen carpant. Id ex Italico, & Bohemico pedite constabat. Bohemus in fugam uertitur. Italus strenuè resistit, cui

ægrè sustinenti subsidio mox aduolant grauioris armaturæ Carinthii equites. Hostis terga dat, paruóque accepto incommodo nostri saltum euadunt. Castris positis, quæ ad oppugnationem erant idonea diligenter instruuntur, & summo diluculo instructis aciebus proceditur, & pòst decoram armorum ostentationem hosti pugnandi fit copia. Sed ille oppido se continet, nostrósque tormentis eminus ex propugnaculo petit; ex aduerso nostri maiora duo tormenta in proximum tumulum educunt, & emittunt, quorum pilæ & aggerem & mœnia magno terrore hostium penetrasse conspiciuntur. Interim nostri integrum ferè eum diem hostiũ tormentis expositi in acie consistentes, & ad pugnæ spem descensiones hostium frustra expectantes, aliquo sed non magno uel à frequentibus hostium pilis accepto incommodo sese receperunt. Mahometes siquidem graui consilio suos pugnam flagitantes continebat, de nostrorum inedia certior factus, & ut ferebant transfugæ, seueriore epistola à Solymano imperatore admonitus, ne ullo pacto uiuus locum desereret, atque cuncta ibi obsidionis hostilisque impetus mala, nisi teterrima atque ignominiosissima nece perire mallet, fortiter sustinenda decerneret. Per hunc modum quum nostri gerendæ rei auidi nusquam congrediente hoste distinerentur, absumptóque omni commeatu totus exercitus inedia premeretur, nec in consiliis quotidianis duces ullum salubri consilio locum reperirent, & certissimus futuræ cladis timor mentes omnium occuparet, Balthasar Pamphilus ex ordine Hungarorum procerum dux spectatus in consilio his uerbis loquutus est. Præposterè duces, inquit, agimus, dum enim quo pacto hostes superari possint prolixè consulimus, exercitus nostri uires, præ inedia usque adeo debilitantur, ut milites iam planè non obscura fame tabescentes, neque incessu regant corpora, neque languentibus lacertis arma sustineant, & in uniuersum fortissimus quisque animum despondeat, & desperata pugnæ occasione miserè atque deformiter cadendum esse conspiciat. Itaque nobis maturrimè ante omnia fami, quæ nos uehementer urget, occurrendum arbitror, sic ut hinc castra mouenda censeam, & ad Hermandum castellum illico deflectendum, ut eius expugnati castelli commeatu, qui non erit exiguus, uniuersus recreetur exercitus, depulsóque famis periculo, ad reliqua, uti usus docebit, belli consilia redeamus. Aberat id castellum ab Ezechio decem milibus passuum, in quod plerique Turcarum uxores suas & liberos, atque item pretiosiores sarcinas contulerãt, quibus tuendis rebus uiginti circiter Turcarum præsidium fuerat impositum. Erat Castello coniunctus pagus intercedente non magna fossa; murus autem quadrati ambitus, ex uetere structura erat, sine extantibus propugnaculis; sic ut Balthasar affirmaret nullo propè negotio expugnari posse. Laudatur ab omnibus consilium ipséque author Pamphilus præmittitur ad explorandos castellanorum animos occupandúmque pagum; aridet cœpto Fortuna, sed in dedito pago tritici multo minus opinione sua reperit, uini tamen inueniuntur aliquot uegetes, cuius copia languentibus militibus opportunissima fore credebatur. Itaque ad eam famam signa conuelluntur, & ad Hermandum castra mouentur; secunda noctis uigilia ita turbatè confuséque disceditur, ut agmina uix agnitis uexillis malè cohærentia fugæ potius quàm profectionis speciem præberent. Nihil tamen Turcæ se commouent, insidias ueriti, & quòd solutæ obsidionis commodo subleuati, nihil temerè noctúque præsertim conandum existimarent. Vbi peruentum est, duces cauerunt, ne pagus primorum incursu diriperetur, ad iniuriam subsequentium agminum, quibus æqua portione, totus is commeatus erat diuidendus. Tum uerò castellum ex pago prouectis tormentis oppugnari cœptum, protractóque certamine usque ad meridiem quòd lateritius murus quassationi difficilior quam existimassent reperiretur, & Turcæ quanquam paucissimi fortissimè propugnarent, debilitati tamen uulneribus deditionẽ fecerunt, quum in eo certamine quinquaginta ferè ex nostris milites cecidissent. Aperto castello bina tantum farinæ tritici, & totidem milii uasa reperta sunt. Tum uerò uidere licuit duces occulto quodam pauore consternatos & tristes, quòd pro amplissima præda, & multo in plures dies suffecturo commeatu, aliquot tantum mulierculas & pueros reperiissent, & uix in toto pago castellóque, tantum cõmeatus nacti essent, quantum in biduum cunctis sufficere posse uideretur. Dissimulatur tamen id incõmodum à ducibus, & stoli-

A & stolidæ suæ credulitatis uitium mussantes incusant, pollicentur tamen exercitui amplissimam cõmeatus copiam instaurato ponte subiecti fluminis. Siquidem Bodrogus amnis ab aduersa parte oppidi decurrit, ita profundus atque cœnosus ut uadari nequeat; propterea que Turcæ muniendi sui causa, reuulsis aliquot sublicis & demptis asseribus pontem sustulerant. Igitur aduocantur fabri, adnitentibúsque omnibus continenti trium dierum labore pons reficitur. Sed ea contabulatio nequaquam tantæ erat firmitatis, ut maxima tormenta quæ erant ponderis ingentis sustinere posse crederetur. Castris interim fossa munitis, qua hostium repentini insultus sustineri, & currus qui nulli loco castris erant circundati commodè transuehi possent. Quarto die currus totius exercitus transuehuntur cum minoribus tormentis; secundum hæc è maioribus sex transmissa sunt; sed sub septimo quod erat longè maximum, pons tanto sub põdere fatiscens est interruptus, quam obrem coacti sunt duces illud, ne tanto spolio potiretur hostis, ex calefacto metallo, malleis diffringere. Septimo autem die cunctis rebus cõmodè traductis, pons iterum ne insequenti hosti pateret, disiecta tignorum materia, succisisque sublicis est intercisus. Superato Bodrogo, atque eius ponte corrupto persequendi nostros facultas Turcis eripitur, nisi paludem illam multorum milium passuum itinere circuire quam periculosi amnis uadum tentare malint. Hic rursus in consilio disputatur, an maiora tormenta ad expeditius iter confringenda sint, ne his potiatur hostis. Eius sententiæ secundus author existit Cazzianer, profitetúrque se peculiari suo sumptu si cupri fragmenta inter curruum sarcinas distributa conuehantur, breui refecturum, scalas autem & reliqua bellici apparatus C instrumenta, ne hosti cedant igne absumenda censet, & quãto expeditius iter haberi possit uersus Valponium celeriter capiundum, ubi copiæ ab aliquot dierum inedia iam semienectæ, uariis esculentarum rerum copiis recreari queant; ac alii per Possegam redeũdum dicebant, & oppidum Iuuancha ex itinere protinus expugnandum, quum in eo magna frumenti & uini copia à Barbaris & incolis seruari diceretur. Pari quoque celeritatis impetu aliud in proximo castellum nomine Gara omni genere cõmeatus plenissimum expugnari posse uidebatur, priusquam Turcæ circundata palude longum id iter emensi ad insequendum superuenirent; neque tormenta usque adeo præcipiti pudendóque consilio quæ essent nobilissimum totius prouinciæ præsidium atq. ornamentum diffringenda, sed potius ut in præsens eorum usus hosti eripiatur, si id extremi casus necessitas fer-
D ret, stilis ferreis per spiramenta adactis esse cõfigenda. Postremo nihil esse turpius quam ut rebus infectis de receptu cogitarent. Trahitur in hanc sententiam ipse Cazzianer, indictáque profectione, quòd ex continuis imbribus iter difficilius reddebatur, ipsa quoque tarditate tormentorum impeditis in locis sæpius hæretur atque subsistitur. Ita progressu longa passim mora præpedito, magna cum difficultate tria milia passuum conficiuntur; eóque modo uesperi nostri pariter atque hostes singulari diligentia lõgissimum emensi iter, uno tempore ad Iuuancham perueniunt. Sub hoc castello tenue erat oppidulum in quo nullus Turca remanserat. Oppidani nostris statim portas aperiunt, neque milites ingressi à præda contineri queunt, uinum cuius non modica erat copia dum certatim potant, negetibus effundunt. Illinc tamen à ducibus grauiter increpitantibus depelluntur. Eadem nocte hostes oppidum succendunt, & tam ædificia quàm ea omnia quæ nostri nõ
E diripuerat, corrumpunt; conclamatur ad arma, quòd hostes undique nostris imminerẽt; inalbescentéq. cœlo diuersis in locis acri certamine dimicatur, sed longè uehemẽtissimè ubi Bohemorum turmæ locum tenebant. Ibi dum nostros Turcæ equites acrius urgent, Petrus Raschinius Bohemorum legatus, quem Marescalchum uocant, indignatus usque adeò insolenter incumbentes hostes, confecto ex fortissimis globo eos facto impetu ita summouit, ut pulsi multis acceptis uulneribus latè dissiparentur. Sed Barbari more suo in pugnam celeriter reuertentes, & recentibus suorum subsidiis adiuti, uictrices nostrorum turmas circunsistunt & laxatas per partes concidunt. Acciditque ut Raschinius ipse fortissimè dimicans, uel totis undique protectus armis, unà cum suis cæderetur. Tum uerò nostri duces de profectione statuentes, quaternos curruum ordines instituunt, qui incedentium agminum utráque latera protegant. Principia minus ualidis militibus dantur;

firmo tamen præsidio in fronte constituto; agmen claudebant maximè strenuæ atque integræ cohortes & turmæ. Per hunc modum uallato utrinque agmine procedentibus nostris, sicuti frequentes occurrebant tumuli plerunque nemorosi, qui iter præpediebant, ita hostes à circunueniendis infestandísque nostris opportunè prohibebant. Hac re animaduersa Mahometes expeditos Ianizeros & Martellosios qui uiarum & nemorum cōpendia nossent præmittebat, attributísque eis paruis falconibus qui rotis agebantur, angustias præoccupare, & in his nostros lacessere iubebat, & quum in aperta loca egrederentur, ad alias ulteriores angustias insidendas refugere; alas uerò equitum quæ apertis in locis perpetuò iter habentibus instarent atque agmina distinerent. Qua Barbarorum astuta uelocitate nostri sæpè uicti lacessitique, multa passim uulnera atque incommoda referrent, eóque iniquius quòd nulla Barbarorum manus paulo firmior usquam consistere, neque nostrorum impressionem expectare auderet; sed uti erat à duce præceptum, à congressu refugere, & carptim sagittis & glandibus, falconúmque globulis, uti locus posceret, rem gerere consuesset; quum tamen ad fauces paulo patentioris campi esset peruentum, & nostri Vsarones audacter prælium miscerent, augerentúrque agmina Turcarum, & edendæ nobilioris pugnæ occasio oblata uideretur, ipse antè alios Paulus Bachitius adhortator & bellator insignis falconis globulo ictus atque interfectus est, quum & pleriq. alii uiri fortes ex suis Hungaris tardius explicato certamine cecidissent. Eo interfecto qui inter nostros duces militaris ingenii solertia, atque ingentis animi fortitudine plurimum eminebat, magnus timor totis castris incussus est, quum nemo esset qui eo ductante dimicanteque aduersus Turcas de uictoria dubitaret; quando & tum, & aliàs sine eo unquam prosperè dimicatum fuisse meminissent. Eo tamen prælio quum Hungari urgere Turcas, & sui ducis mortem ulcisci contenderent, tanta ui hostes repulsi sunt, ut multis suorum amissis, falconum currus deserere cogerentur; sed ea fuit apud pedites nostros animorum & corporum imbecillitas, ut præcurrere, & currus destitutos occupare, reduceréue nequierint, & ex aduerso hostium pedites pedum uelocitate mirabiles, ipsique præsertim Ianizeri è syluis equites nostros glandibus impeterent, à persequendísque suis opportunè deterrerent, & recepta rursus tormenta incolumes auehe-rent, ex institutóque suo nostrorum agmen præcurrere atque lacessere perseuerarent. His incommodis omnísque generis commeatuum inopia afflicti nostri milites quum neque ullo aduersus famem subsidio nutantia corpora, neque ulla auxiliorum spe animos sustinerent, extremæ calamitatis casum omnes horrebant; eóque trepidantius quòd Mahometem noua ualidáque recentium copiarum auxilia è Belgrado, Samandria, atque Nicopoli expectare uel incertis rumoribus audiuissent, simulq. prospicerent ex Vsaronibus plures præsumpta fuga saluti suæ cōsulere, neq. ulla aut cōsolandi aut minuendi timoris ducibus attonitis inesset authoritas, qua aliàs lætis atq. magnificis alloquutionibus consternatæ metu copiæ confirmari consuessent. Quum uerò in campum satis patentem oppido Garæ subiectum, esset peruentum multorū confirmatione nunciabatur hostes proximas & continentes syluas, per quas nostris eundum erat, deesis passim & transuersis obiectis arboribus præsepsisse, ne per eas uel tormenta uel currus traduci, & equites nisi dissolutis turmis induci possent. Ea res euulgata in castris ultimæ desperationis mœrorem attulit, eóque etiam grauiorem, quoniam Ladislaus Moreus, atque alii locorum periti dicerent, duas tantum euadendi uias superesse, alteram quæ per syluas itinere decem milium passuum ad Valponium ibatur, eámque quòd interfecta sit, nouo Barbarorū opere dimissis impedimentorum curribus, relictísque maioribus tormentis esse penetrandam; alteram porrò uersus castellum quod Zenthuerzebeth uocant, quod ipsius Ladislai Morei erat ditionis, & aliquot milibus passuum à Gaza distabat. Quæ uia si caperetur hostes proculdubio propter locorum angustias à nostris persequendis necessariò cessaturos. Verum in consilio præfertur uia quæ ducit ad Valponium, quòd illic cōmeatuum esset satis, & pecunia à rege Ferdinando in stipendium missa, quæ sufficeret in totam hyemem Valponiana in arce seruaretur. Itaque dimissis illis tormentis quæ conuehi non poterant, succensóque puluere tormentario, atque corruptis reliquis exercitus in

strumen-

A ſtrumentis & ſarcinis quæ equis imponi nequibant, properandum eſſe; obiectos ſiquidẽ arborum truncos facilè diſiici, & paruo uel ipſorum tantum aurigarum labore repurgari iter poſſe prædicabant, & quemlibet ex ductoribus atque præfectis curare debere, ut ipſorum equites & pedites expeditiſsimi ſint, & dato ſigno ſtatim proficiſcantur. Profectionis uero ſignum futurum eſſe inſtrumentum quoddam muſicum, quo fiſtulator è ſacris turribus in Germania, Viennæque præſertim appropinquantem auroram prænnnciare ſolet. Id tibiæ genus Germani Schalmeyen appellãt. Signi dandi cura inchoãdæq. profectionis ipſi Cazzianeri data eſt. Huic ultimæ deliberationis decreto nonnulli qui aduerſarentur reperti ſunt, & dicere auderenr hoſtium multitudinem multo minorem eſſe noſtro equitatu, atque eadem ferè qua noſtri urgerentur cibariorum inopia premi.
B Præterea Barbaros cum grauioris armaturæ equitibus noſtris iuſto prælio congredi nũquam auſos, ſed latronum more ex inſidiis tantum noſtros adoriri, & quum ex uiarum anguſtiis noſtræ copiæ explicantur, illico refugere. Cæterum non eſſe adeo immunitum caſtellum & oppidum Gara ubi hoſtes caſtrametati ſint, ut expugnari nequeat. Proinde uiris fortibus, neceſsitatéque multarum rerum aſtrictis, experiunda omnia, & tandem audendum eſſe aliquid, nam fugam non ſolum turpiſsimam ipſis ducibus, qui ſalutis periculo famæ decus anteponunt, ſed cunctis qui nihil præter uitam reſpiciant perniciosiſsimam omnino futuram. Quod ſi profectio noctu fiat, futurum eſſe ut palantes, uagíque per diuerſos tramites nemoribus inerrent, neque in tenebris poſſe dinoſci ab ignauia uirtutem. Viſarones quippe antè alios nullo pudore diffugituros; Tur-
C cas autem caſtris noſtris adeò propinquos eſſe, ut nulla ratione eos diſceſſus noſter celari queat, præſertim ſi puluis tormentarius ſuccendatur, & tormenta maiora incluſi ignis uiolentia diffringantur, propter neceſſarium bomborum & maleorum ſtrepitum. Quibus de cauſis confligendum omnino eſſe iudicabant, nec credendum falſis rumoribus, qui de nouo hoſtium exercitu ſpargerentur. Magnum profectò Deum ipſóſque diuos cœlites pro religione, & Chriſtiani nominis gloria decertare paratis proculdubio certiſsimam opem allaturos. Tum uerò cœpta eſt conſultatio de ægris qui curribus uehebantur, aut inter impedimenta collocati, à nouiſsimo militum integrorum agmine cogebantur. Apparebat enim tantam ægrorum & ſauciorum multitudinem intellecto profectionis decreto, planctu & queſtibus, uti miſeris & deſertis neceſſe erat acci
D dere, tota caſtra completuram. quorum lamentationes & eiulatus aucturi pro certo illi credebantur, qui uel fratres uel conſanguineos conturmaléſque ſuos & amicos, uſq. adeò miſerè & fœdè derelictos, nunquam poſtea uiſuri eſſent, cuius uniuerſæ perturbationis tumultum & uoces neceſſe foret peruenire ad aures Barbarorum, qui non longius abeſſent quam intra minoris tormenti iactum. Propterea unumquẽque corpore atque animo debere adniti ut tantulum id iter quod pertinebat ad Valponium fortiter atque alacriter conficerent, quando bona etiam ſpe occurſuri eſſent multis curribus recenti pane, uariiſque cibariis abunde onuſtis, qui à Valponio in caſtra ſubmittebantur, ſicuti à certis nunciis eſſet auditum. Eo commeatu ſiquidem recreatis uiribus, ſuſceptique ſubinde ami co oppido, eſculentorum omnium copia pleniſsimo, reliquos omnes præſentis difficultatis atque periculi caſus ex tuto ſuperaturi eſſent. Vt uero ſauciorum & ægrorum ſalutis
E ratio haberetur, affirmabant eos iugalibus curruum & quadrigarum equis poſſe imponi, eorúmque infirmiſsimos inſidentium equorum clunibus arcto complexu poſſe ſuſtineri. Poſtremo magnificis uerbis eleuando hoſtium uires, uaniſsiméque & iactanter attollendo ſuas, id quod tum iter ſalubri conſilio caperetur, non turpis fugæ quidem, ſed honeſtæ profectionis debere exiſtimari, quando ipſi non equitatus modo genere & numero hoſtibus ſuperiores eſſent, ſed peditatu etiam ipſo uel grauiter morbis attenuato pares & firmiores, ſi non iniquiſsimo loco ſit dimicandum. Hæc quum pugnantibus ſententiis in conſilio iactarentur, res eo deducta eſt, ut quiſque ducum perturbato iudicio alienas à communi ſalute cogitationes ſuſciperet, nulláque dedecoris cura habita, in unam tantum uel ambiguam ſpem ſalutis fugam meditaretur. Ex aduerſo Mahometes certiſsimis uſus exploratoribus, & de omnibus noſtrorum incommodis per ſingula pro-

pè horarum momenta certior factus, suámque inde uictoriam præsagiens, intentis excubiis, & insessis longè latéque per alternantes equitũ turmas itineribus, uigilantissimè nostrorum motus obseruabat; eo consilio ut quum nostri castra mouerent, atque agmina proficiscerentur, ex pristina sua consuetudine disiunctos, & uti accidere necesse erat, impeditis in locis sæpè dissipatos, apud opportunas locorum angustias inuaderet. Ita enim equitatum peditatúmque suum omnem circa notos nemorum saltus disposuerat, ut magna quadam lunati flexus indagine circundatos inclusisse uideretur. Erat iam propè exactum secundæ uigiliæ tempus, insomnésq. omnes solicitis mentibus ita exeundi signum expectabant, ut minimum quodque moræ spatium apprimè ingratum & incommodum singulis uideretur, & clari nonnulli duces uecordi instinctu moras abrumperent, & iniussu discedere atque anteire cæteros properarent. Huius flagitiosi discessus initium ortum esse aiunt ab Vsaronibus Hungaris, qui tramitum & nemorum notitia freti Valponium uersus cursum intenderunt. Hos Ladislaus Moreus inhonesto exemplo imitatus ad Zenthuerzebeth castellum suum contendit. Hos quoque Stiriaci omnes obliti pudoris Ioanne Hunganoto præfecto duce, qui tuendo cogendóque nouissimo agmini fuerat destinatus, tumultuosè properantibus turmis sequuti sunt. Idem fugæ consilium sibi quoque præsumpserat Antistes Zagabriensis, cuius ingens laterna per syluas errabunda noscebatur; minore tamen aliquanto infamia quam cæteri, quum uir sacratus nunquam arma induere, aut in pugnam prodire sui muneris esse putaret. Interim Cazzianeri trepidè nunciatur Vsarones effugisse; idem fecisse Ladislaum & Hunganotum cum Stiriacis turmis; reliquos nihil expectato, uti instituerant, tibiæ cantu instruere se in eandem fugam. Tum uerò planè uecors & attonitus imperator equum conscendit, oblitúsque signi dandi, quòd cæteros, uti postea dicebat, iam præcessisse crederet, sese inermis in eandem eicit fugam, deserto utique prætorio, quod erat argentea supellectile, cæterísque ornamentis opulentum. In eo dilabentium tumultu Lodronius excitatur, & quum ministri imperatorem effugisse dicerent, intrepidè respondet proculdubio fieri nõ posse, ut ab illo tam turpiter & tam perfidiosè desereretur; atque ita sicuti erat multarum noctium peruigilio & diurnis laboribus grauiter fatigatus, in tabernaculum rediens quieti se reddidit. Nec multo pòst perlato castrorum strepitu ad aures Mahometis, Barbari omnes consurgunt, & sese ad inuadẽdos hostes comparant. Sed Mahometes quod hostes tentarent certius cognoscendum, atque ideò expectandam lucem censet, suósque instructos subsistere, & prodeundi signum, quod equestris tympani leui pulsu per ordines dari solet, silentio expectari imperat. Dux enim uetus planéque senex, multis aduersus nostros exercitatus præliis, de simulata fuga subdubitans, in pugnam nisi loco suis æquissimo incautè pertrahi nolebat; ut pote qui antea non iusta quidem acie confligendo, sed carpendo per partes suo more, bellum conficere statuisset. Inalbescente cœlo rursus excitatur Lodronius, imminentium Barbarorum quendam audit fremitum, & se à multo maxima copiarum equestrium parte desertum uidet, frustra se proditum queritur, nihil tamen animo se demittit, & pedites alloquitur, hortatúrque ut pristinæ suæ uirtutis memores esse uelint, & quod tum iniqua rerum sors discrimen afferret, una animi fortitudine superandum existiment, uiris quidem fortibus de honesta morte, non de turpissima fuga quæ etiam futura esset incerta esse cogitandum; sibi omnino constitutum esse, qui sæpius eos multis bellis fœliciter duxarit, repulsis hostibus in pacata loca reducere, aut una secum egregiè pugnando non indecoro uitæ exitu mortem oppetere. His fermè uerbis ad Lodronium milites confirmatem Carinthii equites, atque item Saxones, Austriaci, Bohemíque, qui probè parentes imperiis profectionis signum à duce indictum sibi dari frustra expectabant, nec ignominiosæ fugæ comites esse uoluerant, concurrerunt, tanquam ad uirum longè fortissimum, obsecrantes ut pro desertore duce imperii munus susciperet & impleret; ipsos enim quæ iuberentur facere minimè recusaturos, & quamdiu uires, atque arma superessent, pro religione, próque optimo rege pertinacissimè cum Barbaro hoste pugnaturos. Non suscepit delatum munus Lodronius, à generoso quodam pudore se indignum professus, id tamen pro sua pietate magnitudinéque

animi

A animi tanti exercitus indignam sortem miseratus, quamdiu à fortuna licuit cum præfatione susceptum exercuit. Ferunt eum quum concionaretur ad milites, atq. omnem fugæ spem detestaretur, & uehementer improbaret, repertum fuisse Germanici nominis ueteranum militem, qui comiter nec insulsè dicere auderet: neque uerò Lodroni dux optime usque adeo turpis fuga apud te uideri potest, quum eam nobili equo uectus circunspectare existimari possis. Intellexit Lodronius ueterani militis argutiam, ingeniique animo descendens in pedes, stricto gladio equi suffragines detruncauit, præclarè exclamans, hodie commilitones me ducem pariter & militem pedibus pari sorte uobiscum pugnantem habebitis. Vos date operam ne opinionem meam fefellisse uideamini, ut uictores euadatis, aut non inulti decoro mecum uitæ exitu militiam finia-
B tis. Reliquos porrò equos peculiares suos pari humanitate notis sibi militibus qui languerent ex uulneribus aut morbis dono dedit, & in his Picenardo Cremonensi cohortis præfecto, quum tum fortè rigida febre quateretur, & se fuso cursu è manibus hostiũ eriperet. Vix primæ turmæ, primæque legionum cohortes sublatis uexillis castrorum septis exierant, quum Barbari undique ingruentes sese truci ululatu edito ab omnibus partibus circunfuderunt, & multa simul prælia ex itinere ab equitatu conseri cœpta sunt, eo euentu ut nostri modo egregiè sustinentes, & modo renouantes impetum, Barbaros insolenter urgentes latè propellerent. In his diuersis præliis Antius Macer Fuchstaius Saxonicæ stirpis Carinthiorum dux ardentissimè pugnans, quum ab insignium ornamentis imperator à Turcis esse putaretur, est obtruncatus, parique sorte amplius
C uigintiquatuor illustris nominis equites capto ab hoste eorum signifero trucidati sunt. In his fuere tres reguli Andreas Reschius, Christophorus Hernaus, & Georgius Himelberghus. Alio autem in loco cruentissimum editum est certamen cum Saxonibus, Misniis, Thuringis atque Franconibus, qui Saxonum equitum uexilla sequebantur. Horum enim uel eximia uirtute depugnantium supra triginta sex splendidiores, aut præfecti aut signiferi, aut alarum legati occubuerunt, Chuenrico Saxonum primario duce capto, qui postea in uinculis apud Barbaros interiit. Inter eos qui interfecti sunt nobilissimi fuere Sebastianus Methescus, & Iacobus Scullemburghus. Eadem quoque irritæ uirtutis sorte Austriani elabente Nicolao Turriano eorum præfecto, aliquandiu resistentes, ad extremum deleti sunt, quum ex his uirtute atque natalibus clari cecidis-
D sent Fettaius, & Hofchirchius reguli, & secundum eos Hohenselder & Aansperger, atque item duo è Naidega familia clarissimi proceres, & cum his Lambergerus, & Velezerus uiri honestissimi cecidissent. E superiore etiam Austria Rhetiæ finitima desiderari sunt Gulielmus Folgehenstorfus, Leonardus Lambergus, Bernardus Scherfembergus, & Gaspar Bergcheim, & Schellembergus, qui domi & foris cum dignitate conspicui fuerant. Verum longè maxima cædes edita est in Bohemos equites in quos è transuerso à Ianizeris continenti glandium procella perturbatos ueteranæ Turcarum turmæ acriter inuectæ grauibus & incuruis gladiis frustatim cædendo arma, & clauis ferreis pertundendo cassides passim sternebant, quum nemo circumuentis opem ferret, & dux ipse gentis Albertus Slithius è media cæde, maturius quam oporteret se recepisset. Peditum uerò phalangem è quodam superiore nemorosæ paludis margine
E à Ianizeris Asapisque, qui nusquam congressi sclopettis tantum atque sagittis eminus rem gerebant, magno affectam detrimento & planè fluctuantem Amurathes cum Bosnensibus alis è diuersa parte inductis turmarum cuneis ita pertregit, ut disiecta conturbatis uexillis & implicatis hastis tota solueretur, atque intercurrente ferociter hoste gladiis atque securulis concideretur. Lodronius ipse equitum incursu atque impetu raptus in palustrem locum adactus est. Ibi quum grauiter saucius, & lubrico præpeditus cœno supremæ uirtutis conatum edidisset, adhortantibus eum Barbaris ut se dedere quàm interfici mallet, cum tribus cohortibus quæ ei superfuerunt ita in deditionem est receptus, ut cum reliquis suis omnibus, tanquam eximiæ uirtutis hominibus proiectis ad terram armis seruaretur. Iam enim uel immites Barbaros multóque nostrorum cruore conspersos cædis satietas cœperat, usque adeó ut plerisque languescerent

B

manus,& ad prædam auidiſſimè uerterentur, conſectantes eos qui diſperſim hoſtiles A manus uacillante & trepido paſſu effugere crediderant,eo quidem ſucceſſu ut magnus numerus pro mancipiis caperetur,pauci pedites euaderent, & reliqui penè omnes qui non ante prælium ut diximus effugerant, toto campo cæſi ſpectarentur. Hoc enim pudendum Exechianæ ſtragis incommodum ſuperiorum temporũ funeſtiſſimas Chriſtiano nomini illatas clades ſuperaſſe ferebatur,nam flos equitum & peditum inauſpicati ducis temeritate & culpa,potius quàm hoſtium uirtute deletus interiit, ſic ut omnes ferè prouincias aſſiduo luctu funeſtarit. Nunquam enim antea acciderat, ſicuti uidere fuit,è Sigiſmundi Cæſaris,Ladiſlaique regis aduerſis præliis, ut Barbarus & uictor & incruentus euaderet,ita ut noſtros qui ad Exechium ferè inulti ciderint,detrimentum acceptum graui etiam iguominia cumulaſſe uideri poſſint.Mahometes nullo pro- B pe ſuorum ſanguine tanta potitus uictoria,et direptis caſtris noſtris,in pratulo quodam cadaueribus repurgato conſedit,epulatúſque hylariter, nobiles captiuos & ſplendida ſpolia,uexilláque in primis ad ſe deferri iuſſit, laudatiſque palam his omnibus præfectis qui egregiam eo die nauaſſent operam,ſignatæ pecuniæ plures culeos à quæſtoribus ſibi afferri iuſſit,è quibus depromptos de manu aureos & argenteos nummos pro meritis donatiui nomine militibus dabat,productóſque captiuos ad unum omnes qui non eſſent gregarii diligenter inſpexit, ſingulorúmque nomina & dignitates in commentarios per ſcribas præſens redigi iubebat. His uero qui detruncata capita, aut deciſas noſtrorum uultibus nares,& anulatas dextras afferrent, ſtatim pecuniæ præmia tribui iubebat. Lodronius quum graui ex uulnere iactationem ferre nec uiuus cum C reliquis captiuis Byzantium perduci poſſe uideretur,à cuſtodibus eſt interfectus, capútque eius poſtea tranſmiſſum.Nam ſicuti nonnulli uiri nobiles & in his Laurentius Streytpergus & Dietmarus Loſenſtainus retulerunt,qui redempti reducéſque ad uxores & liberos penatéſque ſuos poſtliminio reuerſi ſunt,inter captiuos qui à Mahomete cum uexillis conſpicuiſque aliquot caſtrenſis apparatus inſtrumentis, ſplendidiſque præſertim & inauratis thoracibus & galeis, per legatos Solymano offerebantur, tria ſummorum ducum capita argentea in pelui conſpecta agnitaque ſunt. Ea fuere Pauli Bachitii olim transfugæ, & Antii Macri,qui Carinthiaco equitatui præfuerat.Ludouicique item Lodronii qui pedeſtres copias imperio regebat. Ea tyrannum obliquis ocu- D lis aſpexiſſe,& tanquam tabo fluentia auerſatum, cæterum atroci nutu iuſſiſſe ut captiui illico cæderentur; ſed deprecantibus Ianizeris,ut quos ſtrenuè pugnantes ſub fide cœpiſſent, tanquam uiros fortes ſeruare nellet, qui in ſeruitute fortem etiam operam ipſis præſtare poſſe crederentur, remiſiſſe uultum, militibúſque obtemperando humaniter multos fuiſſe conſeruatos. Ipſe autem Cazzianer caſtrorum ſignorúmque ſuorum impius deſertor,quum profugiſſet ad Caſtellum ſuum à cunctis proditionis exercitus accuſabatur,& tanquam inexpiabilis infamiæ totius patriæ labes, & publicæ cladis author,maledictis inceſſebatur,ſic ut nec prodire in publicum,nec cœleſtem lucem aſpicere poſſe diceretur, tanta ſiquidem deflagrabat inuidia, tantóque odio apud omnes regiæ aulæ ordines laborabat,ut in eum famoſa carmina argutè factitata, per omnes Germaniæ urbes à pueris cantarentur, ſic ut eum pro trophæo quod referri debuerat,coronaque uictoriæ,furcam & laqueum meruiſſe dicerent, adderéntque pa- E ri merito ei ſupplicii conſortes Schlitum Bohemum,& Vnganotum Stirianum,ac Stãbechium Carinthium, qui ducum omnium fugaciſſimi fuiſſent. Quibus execrationibus miſerè perſtrictus Cazzianer,poſtulauit à rege ut ſibi tutò uenire ad dicendam cauſam liceret, nam paulo antè ſcripſerat ad ſenatum prouinciæ Carniolæque præfectos, famam ſuam contra ius & æquum à calumniatoribus inimicis ſuis maledicentiſſimè lacerari,propterea ſe iturum Viennam purgandi ſui cauſa, & iniquè obiecta præclaris inſignium uirorum teſtimoniis diluturum,ſperaréque ſe pro ſua anteactæ uitæ cunctis in bellis fide uirtutéque, ut quum multas res pro regis dignitate atque amplitudine proſpere geſſerit,priſtinam ab eius clementia gratiam recuperaturum,quando ea calamitoſi belli errata,fatali potius impulſu, quam hominum errore prouenieſſent. Conceſſit

A cessit rex ut tutò ueniret, exceptúsq. est ambiguo uultu; sed quum eius causæ cognitio di-
sceptatore rege aliquanto longius quàm reus uolebat protraheretur, atque interim ho-
nesta sub custodia seruaretur, Cazzianer moræ impatiens, & de damnatione salutéque
subdubitans, effugere quàm iudicium expectare maluit; simulato nanque morbo lateri-
tium sub cubili pauimentum noctu sensim per commissuras cultello scalpens, uno atque
altero facilè exempto laterculo subiectam testudinem aperuit, atq. inde ex linteis lodici-
bus effecto fune se demisit & fœliciter effugit, quũ paratos extra arcem ex cõdicto equos
ad fugam celeres arripuisset. Nec multo pòst, uti erat fluctuoso atque præcipiti ingenio
uir, desperatis rebus ad Turcas transiuit, eum libenter excipiente Mahomete, pollicentéq;
que ei præter opima stipendia totius Croatiæ præfecturam, ad imaginem beneficiarii re-
B gni, si Solymano syncera fide ad subigendas Austriani imperii urbes operam præstaret.
Tum uerò constituta iam præscriptis legibus transitione, ut cum aliquo munere ad Ma
hometem rediret, cum Nicolao Sdrinio eiusdem prouinciæ regulo, sibi uti rebatur ami-
cissimo, fidentius agere cœpit, ut unà secum transiret, in spem certissimi præmii, quando
Solymanus erga ambos, non secus ac cum Ioanne rege liberaliter egisset, beneficentissi-
mè acturus existimari deberet. Promisit tum Sdrinius, aut certè se promittere simulauit,
in sententiam inuitantis concessurum, paratáque & instructa transitione cum ala familia-
rium equitum ei transeunti comitem futurum. Verùm Sdrinius cõuerso animo impieta
tis dedecus, & tanti sceleris facinus secum reputans, in amicum ueterem uel nihil tale do
mi suæ expectantem, perfidiam exercere, quàm regem aut religionis nomen offendere
C maluit, Cazzianerémque pòst epulas dirus hospes obtruncauit, ita ut detruncatum caput
inuisi & merito damnati ducis ad regem mitteret, in præmiúmque honestæ perfidiæ in-
terfecti à se amici castello, atque omni illius substantia potiretur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS A
EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS LIBER XXXVII.

ORTISSIMIS Germanici atque Illyrici nominis gentibus ue-
tere sua bellicæ laudis gloria ex fœdo receptu ad Exechium spo-
liatis, altera adhuc militiæ parte, quæ maritima est, & nauali scien
tia continetur, Barbaris potiores esse uidebamur. Quandoqui-
dem Veneti ante alios, & Genuenses, rei naualis disciplinam ab B
inueterata maris possessione, clarissimisque rebus gestis, præstan
tissimè tuerentur. Sed huius maligni seculi Fortuna aliena pror-
sus & infensa Christianis, labante scilicet ueterum disciplina, uir-
tutéque obsolescente, eò summis utriusque gentis ducibus in aleam experiundi periculi
perductis, ita Barbaris fauit, ut nostri ad Actiacum promontorium collatis improsperè
uiribus, in fugam acti tota nauali existimatione exuerentur. Quomodo autem id usque
adeo infœliciter euenerit, breuiùs quàm potero ex ordine rerum & temporum enarra-
bo. Veneti diuersis Turcarum iniuriis terra marique insolenter exagitati, quum Soly
manus Corcyra urbe impotenter oppugnata, multóque immanius peruastata insula, su-
perbè pacem abrupisset, & tum in Peloponneso Epidaurum & Nauplium ipsorum ditio- C
nis urbes per Cassimum Bassam contineuter obsideret, atque oppugnaret, nullam sibi
moram attulerunt, quin aduersus tyrannum nullas uel iustæ satisfactionis, uel demissæ de
precationis rationes admittentem, bellum gerendum censerent, inuitantibus eos Cæsaria
nis, & Paulo Pontifice pro sua dignitate plurimum cohortante; nam recentis periculi me
tu adducti, quum Salentinos Hariadenus inuasisset, præclarè admonebantur, ut Italiæ ca
uendum existimarent, postquam Ottomannica classis nimio plus quàm liceret insuefacta
nostris litoribus aliquando non Salentinos modo, sed ipsas Hadriatici sinus urbes ag-
gredi, sicuti manifestè appeteret, ausura crederetur. Cæsar quoque graui cura cum Sici-
liæ, tum Africæ rebus prospiciendum ratus, ingentem suo nomine triremium & nauium
numerum, quæ Venetæ & Pontificiæ classibus iungerentur, in id bellum se collaturum D
promittebat. Itaque per totam hyemem quæ subsecuta est, per legatos diligentissimè ela
boratum est de numero generéque classium; de militibus imponendis; de asciscendis so-
ciis, comparandáque pecunia, diuidundisque sumptibus, ut quàm ualidissima atque orna
tissima classis in proximam æstatem, distributa in singulos principes impensæ portione,
pararetur; & in Græciam aduersus Barbarum tyrannum educeretur. In id consilium
Paulus Pontifex ad sextum idus Februarii in Vaticano senatum habuit, & quod bene
uerteret populo Christiano fœdus percussit ad stipulantibus Ioanne Manrico Aguillario
pro Carolo Cæsare, Marco autem Antonio Contareno pro Veneto senatu, sub his con-
ditionibus ut Cæsar octoginta duas triremes instrueret, totidem Venetus; ipse uerò Pon
tifex triginta sex pararet, ut ducentarum triremium numerus efficeretur. Venetus po
stulanti Pontifici quot uellet fabrefactas, armamentisque omnibus instructas triremes E
mutui nomine ex arce sua nauali daret, remigibus & propugnatoribus à Pontifice in
eam expeditionem implendas; Cæsar autem, atque item Genuenses onerarias naues mi
litariter instructas quibus commeatus & pedestres copiæ conueherentur, subministra-
rent. Renunciati quoque sunt classium duces; Cæsarianæ ipse Andreas Auria; Venetæ
Vincentius Capellius, Pontificiæ autem Marcus Grimanus Patriarcha Aquileiensis, cui
comes & adiutor adderetur Paulus Iustinianus, nauali prudentia uirtutéque aliàs inter
Patritios cum laude spectatus. Cautum uerò est ut terrestribus copiis, si descendendum
in hostile litus foret, Ferdinandus Gonzaga Siciliæ præfectus cum imperio præesset; &
si quid Christianis armis de Barbaro hoste pararetur siue in Græcia, siue in insulis, ipsáq.
Dalmatia, id totum optima fide Veneto imperio, toties antea à barbaris lacerato adde-
retur;

A retur; Cæsar autem ex sua liberalitate, quantum uellent socii, tritici Siculi uenalem copiam æquo pretio præberet, atque eam sine ullo uectigali atque portorio exportari sineret. Hisdem autem temporibus quibus Solymanus in Epirum uenit, tentatáque frustra Italia apud Salentinos, & direptis Corcyreis cum Venetis antiquæ pacis fœdera abrupit, Alfonsus Vastius in Subalpina regione expugnatis magna ui ualidissimis Gallorum præsidiis apud Cherium, Albámque Pompeiam, atque Clarascum, eo Gallorũ duces amittendæ totius eius prouinciæ periculo calamitatis adegerat, ut imminutis militum præsidiis, & absumptis commeatibus, de retinenda tuendáque Taurino urbe desperarent, & ad regem in Galliam accuratè perscriberent se armis circumuentos, & frumenti inopia laborantes, nisi maturam opem afferret, cuncta hostibus fame compulsos esse concessuros.
B Ferunt regem quum in uenatione esset occupatus, & certum de suorum periculo nuncium accepisset, aliquandiu in equo immobilem stetisse, & rigentibus oculis crebro barbam demulcentem, atque itidem frontem atque oculos dextra perfricantem grauissimè suspirasse, sed ingenti statim animo rediisse ad rationem, decretóque secum facto ferendi auxilii consilium suscepisse, tanta firmitate magnitudinéque animi, ut semihoræ spatio, quid sibi in eam expeditionem ituro parandum foret incredibili celeritate describeret; aduocatísque demum proceribus, ipsóque præsertim Anneo Memorantio, in equo sedens munia singula idoneis hominibus acri iudicio imponeret, ut ea quæ ad parandas copias conuehendósque commeatus pertinere uidebantur, summa diligentia in spem pœnæ aut præmii certissimam expedirent. Rex nanque qui omnes propè suæ ætatis tenaci atque expedito immensæ memoriæ captu, perennique uigore superauit, quid & quan-
C tum peculiaris commeatus una quæque prouincia suppeditare posset, quænam itinera, quæ flumina ad conuectiones faciliora uicinioráque forent, & è quibusnam statiuis aut hybernis equitum alæ accersendo celerrimè conuenire possent, mira ardentis ingenii figuratione atque uelocitate repræsentabat, sic ut eum rationes itinerum & nauigationum, præcipuásque rerum omnium copias, uel remotissimarum etiam ciuitatum tanquam ex indice memoria tenere, usu rerum periti proceres rerentur. Ab eo nanque subitario belli decreto statim perspectum est quantum rex ipse, cum ingenii magnitudine, tum quodam memoriæ inenarrabili robore, propter singularem rerum suarum notitiam ualeret, uel mollissimis interdum uoluptatibus occupatus, & quantæ essent Gallicii im-
D perii facultates, eiusque gentis quanta essent ad parendum studia facilè apparuit. Paucissimis siquidem diebus, quod cunctis maximè fuit admirandum, tanta uis omnis generis commeatus liberali prouincialium studio, curáque uel ab ipsis extremis Pyrenæi montis partibus, atque Armoricis Oceani ciuitatibus collata est, ut singuli amnes quibus Gallia omnis ad incomparabilem conuectionum commoditatem pernauigatur, & cuncta denique itinera innumerabilibus nauigiis & carris complerentur, omnésque ad edictum commeatus, suos imperatis uecturis ad urbem Gratianopolim peruehe-rent, quò etiam equitatus, & pedestres copiæ conuenire iubebantur, ut inde uariis tramitibus per Cottias Alpes in Italiam transcenderetur. Ferunt erepsisse per dorsum Alpium supra triginta milia sarcinarii generis iumenta omnibus annonæ copiis onusta, quibus rex ipse præsidio ibat, quum antè Henricum filium cum Memorantio præmi-
E sisset cum expedita parte exercitus. Ipse Germanos Gulielmi Frustembergi (hi circiter septem milia censebantur) adducebat; quibus non magno interuallo Heluetiorum sex milia, atque Italicorum quatuor milia iungebantur. Reliqua pars peditatus ex Vasconibus, & ex delectu Gallicarum legionum ad parem fere numerum constabat. Grauis armatura equestris nouissimo loco succedebat, tormentis antè per abrupta atque inuia summa celeritate transuectis; paucorúmque dierum labore superata sunt summa Alpium iuga, atq. inde mollioribus passim callibus descendi cœptum, Vastius cognito regis aduentu ad Montecalerium oppidum castra fecit, præmisitque Cæsarem Masium Neapolitanum, & Camillum Columnam Romanum, qui opportunos ad descensum hosti saltus certis præsidiis occuparent. Hos Henricus ipse regis filius & Memorantius septi nobilium equitum globo, qui dimissis equis per anfractuosos tramites pe-

dibus rem gerendam putabant, disiecta passim glacie niuéque tanta ui adorti sunt, ut Ma A
sius & Columna pulsi disiectíque locum quem cœperant amissis equis desererent, & Me-
morantius inde sinistrorsum paratos commeatus cum ualida equitum & peditum ma-
nu, ad Taurinenses inedia laborantes maturè transmitteret. Exinde Francisco rege sub
sequente, Sebusiana uia Gallorum agmina se demiserunt, neque quisquam hostium
obstitit, móxque ad Vilianam oppidulum peruentum est, ubi Neapolitanus centurio
cum paucis antiquæ turri præsidio impositus, subiectum iter uiæ militaris impediebat,
nec ullam deditionis significationem dabat. Cuius stulta pertinacia offensus Memoran
tius, quòd indignum esset regem nisi pacato itinere transire, ni statim se dederet ne-
cem comminatus, tormenta produci iussit, atque oppugnare turrem cœpit. Nec mora
præsidiarii intellecto periculo animum despondentes necessitati cessere. Sed Memoran- B
tius centurione conseruato, quòd sibi dissimiles nactus esset milites, & regiis stipendiis
adscripto, milites eius præsidii ad unum omnes laqueo suspendit, qui importuna temeri
tate tantam uim regii exercitus se ferre posse credidissent. Ab hac Villiana turre Fran-
ciscus compositis copiis per plana loca descendit, præcurrente Gulielmo Langæo cum
ala leuis armaturæ equitum usque ad Montecalerium, quo in oppido ad Padum posito
Petrus Ciconius Insuber expediendis commeatibus præpositus, ingentem frumenti uiní
que & pecoris, reliquæque annonæ copiam ex ipsa incolarum messe atque uindemia
contulerat, uel improbante Vastio qui id oppidum ab initio defendi posse minime con-
fidebat. Ad primum itaque Langæi aduentum Ciconio imparato, & deserente commea
tus suos omnes, occupatum est Montecalerium, regiúsque inde exercitus parto de hosti- C
bus peramplo commeatu sese affluentissimè aluit. Constat Vastium ipsi Ciconio uehemē
ter iratum fuisse, quòd ille in spem priuati quæstus tantam uim commeatus in alia tutio-
ra utique & commodiora oppida, uti ipse iusserat, nō esset dispartitus; Propterea quum
Ciconianis carris, qui oppido onusti educebantur, occurrisset, trahentibus plaustra bo-
bus crura manu sua præcidisse, interficíque iussisse, ut ea quoque iactura Ciconius affice
retur. Cui facto fugæque Ciconii superueniens Langæus, regi non illepidè renunciauit
eo die se luculentissimè cœnaturum, postquàm sibi duo hostium clarissimi, cum pistoris
& cauponis, tum lanii operā præstitissent; Ciconius scilicet qui dignitate erat comes, atq.
ipse Vastius tanti nominis imperator, postquā hic occisis bobus præpingue parasset obso
nium, ille uerò albicantis coctæ Cereris, & optimi uini cadis onusta plaustra reliquisset. D
Cogitauit subinde Vastius circūiectis oppidis propere communitis, uel impar uiribus ho
stes ad pugnam lacessere, instructo uniuerso equitatu qui per nocturnum tempus regia ca
stra inuaderet, & Gallos more suo audacter in pugnam erumpentes ad instituta insidiarū
loca, ubi peditatum, ipsósque præsertim sclopettarios disposuisset, ex occasione pertrahe-
ret. Sed ea nocte susceptus labor Cæsarianis, quum nusquam se obtulisset hostis, in irritū
cessit. Audiui ego postea à Vastio non iusta pugna, sed tumultuario tantum prælio hostes
aggredi cupiuisse, quoniam peculiare suum robur in Germanico pedite constaret, quem
Federicum Frustembergum superiore æstate adduxisse memorauimus, qui eius Guliel-
mi Gallo regi militātis germanus erat frater; ita ut nequaquam rectè fraternæ acies in pu
gnæ discrimen conferendæ crederentur, quandoquidem uterque frater alterum depra-
uare, & ad se traducere contenderet; qua in re Gulielmus astu & uiribus superior tan- E
quam fratrem facilè Germanico sanguini parsurum & à uictore iam rege amplissima præ
mia relaturum in partes facilè perducere posse quibusdam suspicacibus ingeniis appare-
ret; quanquam Federicus uirtute religionéque animi melior, cōstantissima fide suum de-
cus tueri statuisset. Quum Cæsariani regiique pari studio suarum partium oppidis nouo
præsidio, nouóque commeatu confirmandis occupati essent, & Vastius intentè prospi-
ceret quonam uexilla regia uerterentur, è Belgio literæ allatæ sunt regi, quibus certior
fiebat illustrium fœminarum auspiciis inter ipsos certantes armis principes propinquos
suos inducias percussisse; nam Eleonora regis uxor, & Margarita item soror uirilis in-
genii mulier, quæ Nauarræ regina uocabatur, ad Mariam Pannoniæ reginam Cæsaris
germanam contenderant, detestantésque diri belli causas tanquam inanes usque adeo

A appositè egerant, ut Maria ad idem utrique parti utilisſimum pietatis & pacis decus vehementer accenderetur, hiſdémque ferè conditionibus,quibus antè ſeptem annos ea immania diuturni belli incendia reſtinxerant, induciæ dicerentur in eam deſcriptæ formulam quam principes in ſpem mutui colloquii certiſsimæque pacis eſſent probaturi. Itaq. Memorantius Vaſtio ſignificauit inducias eſſe factas, matureque ipſum à Cæſare reſcitu tum quibus conditionibus in poſterum ab armis eſſet diſcedendum. Harum induciarum beneficio maximè lætatus eſt Vaſtius,uel ob id quod pecuniæ inopia plurimum angeretur; nam ſi producendo bello expedienda eſſent ſtipendia & confirmandi in officio milites,neceſſe fore prouidebat ut immanibus tributis impoſitis Galliæ Ciſalpinæ ciuitates expilatas diu antea,euerteret. Menſtruam ſiquidem per id tempus iuſſu Cæſaris pecuniã
B ex cenſu cunctis omnis generis prouincialibus imperarat; tanta quæſtorum exigentiũ acerbitate,ut populus paſsim diri ſeculi calamitatem lugeret, neque ipſe Vaſtius ſuopte ingenio liberalis,& minimè rapax abſtineret à lachrymis,ut pote qui firmiorem Cæſari eius dominatus poſſeſsionem futuram arbitraretur, ſi Cæſar beneuolentia iuſtóque amore continere populos quam impotentibus auariſsimíſque imperiis coërcere mallet. Nec multo pòſt à Cæſare de hiſdem induciis certior factus, dignum ſe ipſo humanitatis officium ſuſcepit,& ad Carmagnolam regem caſtra habentem honoris cauſa inuiſit. Profectus eſt è caſtris ſuis cum ornatiſsimo præfectorum & centurionum equeſtri comitatu,ut quibus fideret uiribus, uiriſque polleret Gallis oſtentaret; nam Hiſpani antè alios ornatui mirè ſtudentes uetera uictoriarum ſuarum inſignia,aureos torques & cri-
C ſtas,ut maximè eſſent conſpicui deſumpſerant; Federicúſque ipſe Fruſtembergus quum Vaſtii lateri hæreret,fratrem tanquam degenerantem à familia obliquis & trucibus oculis nihil porrecta dextra ſalutauit. Rex enim copias ſuas qua tranſiturus eſſet Vaſtius hoſtium imperator ita digeſſerat in ordines,ut cuncta pedeſtrium maximè copiarum præſidia oſtenderet. Exceptus eſt Vaſtius læta tormentorum omnium diſploſione ſalutatus, deducentéq. Memorantio magiſtro equitum honoris cauſa inter regem Delphinúmque filium medius eſt receptus, tanta humaniſsimi regis comitate, ut ſicuti ipſe hoſpitem, ita tot eius duces & centuriones à Gallis qui eoſdem ducerent ordines complecterentur, & ſalutandi regis cauſa ſinguli ad dextram oſculandam deducerentur. Multa demum rex ipſe cum Vaſtio colloquutus,repetita uetere familiaritate, de induciarum ratione &
D tota ſpe pacis luculentiſsimè diſſeruit; quæ nequaquam operæ pretium eſſe putamus ut hoc loco referantur. Conſtitutis autem inter ſe finibus Subalpini imperii & præſcriptis legibus quibus utriúſque præſidii milites uterentur, Vaſtius Mediolanum reuerſus eſt, & rex ipſe Alpes rurſus tranſcendens in ulteriorem Galliam cœpta iam hyeme rediit;ſic ut hic aduentus regis in eos ipſos dies inciderit quibus Ferdinandi regis copiæ ad Ezechiũ uictæ deletæque ſunt. Per eam uerò quæ ſubſequuta eſt hyemem Paulus Pontifex enixè operam intendit ut Carolus ipſe Cæſar & Franciſcus reipublicæ cauſa in colloquium uenire minimè grauarentur. Cui honeſtiſsimæ poſtulationi neuter ſe aduerſum præbuit, quòd is conuentus multis de cauſis utrique multum expedire cenſeretur, uel ſi publicum decus Chriſtiani nominis reſpicerent, uel ſi priuatis prouinciarum ſuarum incommodis, quæ tot diuturni belli detrimenta pertuliſſent, conſulendum exiſtimarent. Summæ
E ſiquidem pietatis munus ſuſcepturos apparebat, poſtquam Solymanus undique Chriſtianis clades importaret, ſi ipſo ſacroſancto Pontifice ſequeſtro pacis atque concordiæ controuerſiam multarum gentium malo diu alitam finire maturarent, ut Europeis gentibus certæ pacis tranquillitas pararetur, atque obiter de ſacro bello aduerſus impios gerendo coniunctis uiribus cogitandum eſſe iudicarent. Opportuniſsimam autem omnibus futuram conuentui ſedem Pontifex decernebat apud Nicæam Prouinciæ urbem, quæ erat ditionis Caroli Sabaudii Allobrogum principis. Is utrique arcta propinquitate coniunctus,& utriúſque diſsidentis iniuria multo maxima regni ſui parte ſpoliatus ius ſibi reddi perpetuis querimoniis poſtulabat, putabátque eo principum colloquio diſceptationéque in integrum reſtitui debere, poſtquam tam diu peſsimè mulctatus fruſtra hactenus diuûm atque hominum fidem imploraſſet. Itaque ad magnam ſpem futu-

ræ concordiæ,& Cæsar ipse ab Hispania adducente eum Auria in portum Herculis Moneci,qui Villafrancha hodie dicitur,secunda nauigatione peruenit; Frãciscus autem quũ Pontifex ipse cum maxima senatus parte ad Alexandriam excipiente eum ipso Vastio cũ legatione Mediolanensium,Niceam peruenisset, profectus per prouinciam ad Villanouæ oppidum ultra Varum amnem terrestri itinere magna omnium lætitia peruenit. Cæterum Pontifex qui tantum itineris laborísque exactæ ætatis senex studio reipublicæ susceperat,impetrare non potuit ut ipsi reges in complexum atque colloquium se postulante præsenteque deuenirent; uterque tamen seorsum in uilla quadam suburbana Pontificem Christiano more uenerati sunt. Eleonora autem regina cum Margarita priuigna lectissimorum morum puella, Ioanne Lothoringiæ Cardinale, atque ipso Anneo Memorantio classe deducentibus, Cæsarem fratrem inuisit. Erant qui tum existimarent neque Cæsarem neque Franciscum, postquam è tam longo terrarum tractu ad Pontificem peruenissent, à colloquio(ut credi par est)abhorruisse, sed quodam occultiore consilio Pontifici tantæ uoluptatis & laudis famæque successum inuidisse; quasi existimarent Pontificem nequaquam studio religionis, sed priuatim sui commodi spe ipsorum colloquium expetisse, quoniam Marguaritæ Austriæ, quæ Alexandro Medici nupta fuerat, nuptias pro Octauio nepote affectaret, & Clementis exemplo Victoriam neptem domui regiæ coniectis in Vandomium oculis inserere percupere uideretur. Cæsar tamen per internuncios Francisco pollicitus est se in eius complexum priusquam in Hispaniam renauigaret,uti mox euenit,deuenturum. Per eos dies Vastius,quum in colle qui portui imminet castra haberet,in morbum incidit ualde periculosum, quo impeditus quum adeundi regis officio fungi nequiret,me qui ipsi languẽti aderam,ut ipsius munus implerẽ ita ad regẽ misit,ut ad eum nobilissimos Insubrum proceres,qui produci cupiebant,trireme mecum aduelerem. Excepit singulos humanissimè rex in omni re ad parandam beneuolentiam & gratiam proclinatus. Erant enim illustrium familiarum honestissimi scilicet Vicecomites,Bonromei,Somalii,Pusteruli,Galeracti,& Cribelli. Sed ea in re Vastius opinione sua mirum in modum deceptus est,quum de concordia regum fidentius sperasse uideretur. Volebat enim summæ nobilitatis Mediolanensium primores suo beneficio conciliari Francisco, qui ex usu futuræ concordiæ Insubrum imperio potiturus esse credebatur. Nam fama erat Cæsarem Mediolanensis imperii possessionem Carolo Aureliano regis filio ex authoritate Augusti imperii collaturum, ut parta pace tum demum aduersus Turcas amplissimis Galliæ opibus uteretur. Sed qui usu rerum ualebant, atq. intimos utriusque principis sensus iampridem introspexissent, liberè prædicabant neque Cæsarem ulla pactione opulentissimo Insubrum regno decessurum, neque Franciscum ex aduerso donec eo potiretur arma positurum. Hoc tamen obtinuit Pontifex, ut inducias à reginis,ut diximus,in Belgio conceptas & promulgatas ipsi reges in nouem annos solenni adstipulatone sancirent. Quum de his rebus commeantibus à Nicæa hinc ad Villafrancham ubi constiterat Cæsar, & illinc ad Villanouam ubi erat Franciscus, crebris legationibus ageretur, inusitati casus res accidit, aspectu quidem primo inopinatè terribilis, sed mox ridenda iocoso exitu. Stabat in anchoris Cæsariana classis in ipso Villafranchæ portu, ita ut prætoria ipsius Auriæ quadriremis domui qua susceptus erat Cæsar,ipsiúsque etiam cubiculi fenestræ subiiceretur,& reliquæ triremes diuersas anfractuosi portus stationes obtinerent, magnáque naualis turbæ reliquorúmque hominum multitudo per ea litora uagaretur,quum nonnulli sub meridiem otiosè maria & colles à tergo in altissima Alpium iuga assurgentes prospectarent, densam nubem fumi instar in altum eleuatam conspicere atq. ita notare cœperunt, ut quum è proxima turrita uilla ederetur,nec ea densi pulueris nubes desineret,sed ex interuallis cõtinenter augeretur,plerique ex his qui spectabant procul dubio significationem esse aduentantis inimicæ classis affirmarent, & tanquam Barbarussa ad opprimendos summos Christiani nominis principes Pontificem & Cæsarem aduentare proclamarent. Ea uox famáque delata in portum, peruagatáque oppidum incredibilem cunctis pauorem attulit, sic ut ubique magnopere trepidaretur,& Vastius ipse è tabernaculo prosiliens turbatè induta galea,& ab

repto

A repto ſcuto ad Cæſarem cum ipſa ſtationis cohorte deſcenderet, hortaretúrque ut in ac
cliuia atque ardua illarum rupium crependura, & telis atque lapidibus aduerſus Barba-
ros ſi fortaſſe illac aſcendere conarentur, rem gerendam cenſeret. Stetit impauidus Cæ-
ſar, nec de periculo quicquàm temerè credidit, tametſi Auriam tolli anchoras iubētem,
& tumultuoſiſsima claſsiariorum feſtinatione triremes obuerti, atq. omnes demum uel
incolas, uel externos animis maximè perterritos eſſe conſpiceret. Quum uerò iam ſpe-
culatoria nauigia ab Auria ſtatim emiſſa, undique pacata maria renunciaſſent, & ad turri
tam uillam exploratum plerique proceſsiſſent, compertum eſt à uillico eam nubem denſi
pulueris quæ fumi ſpeciem referret excitatam fuiſſe; quum ille in area fabarum aceruum
cribrando & uentilando à ſiliquis ſecerneret; multis ſiquidem ex interuallo uentilationi-
B bus, quæ triginta ſex triremium numerum repræſentabant, ab initio notatæ numeratæ-
que fuerant, ut primam Barbaricæ claſsis anteeuntis partem eſſe, uel nautici homines iu
dicarent, quanquam nullum omnino ullius claſsis, uel ab altiſsimis tectis & collibus, aut
uelum, aut malus, aut antenna apertiſsimo in pelago conſpiceretur. Quo præclarè agni-
to factum eſt ut omnes ex ſumma trepidatione in riſum inconditóſque cachinnos ſolue-
rentur; ſic ut ipſorum principum & ducum intellecta præproperè credulitatis contume-
lia, non obſcurus pudor mentes perfunderet, atque is inauditæ trepidationis inanis me-
tus iocoſis omnium ſermonibus celebraretur. Actum ſubinde eſt inter Cæſarem atque
Pontificem, uti antea compoſitum fuerat, de ſuſcipiēda nauali expeditione aduerſus Tur
cas, nam noua legatio à Venetis ſupra ueteres legatos ad Pontificem Cæſarémque per-
C uenerat, cuius principes erant Nicolaus Teupulus, nobiliū literarum fama clarus, & M.
Antonius Cornelius, qui Venetis ſenatoriæ eloquentiæ laude reliquos penè omnes an-
teibat. Hi ſiquidem æſtate iam adulta feſtinandum eſſe, atque apparari claſſes poſtula-
bant, poſtquam Venetis cuncta iam parata eſſent ad nauigandum; magnóque incom-
modo futurū eſſe differerent ſi reliquos æſtatis menſes effluere ſinerent, quibus mari res
geri poſſet. Nec multo pòſt Franciſcus diſcedens à Pontifice, in regnum ſuum eſt reuer
ſus, Pontifex uerò Genuam peruenit, exceptúſque eſt hoſpitio in Fliſcorum ædibus quæ
ſunt excelſo in loco ad Violatæ templum poſitæ. Exinde claſſem conſcendit, partímque
mari uſus, partim terreſtri itinere, pòſt ſolſtitium ad Vrbem peruenit. Cæſar autem ad
Maſsilienſium oram delatus, circa Foſſas Marianas ex cōdicto regem eò deſcendentem
D cum liberis ſua quadrireme prætoria humaniter excepit, atque arctè complexus eſt. Im
petrante quoque Cæſare Franciſcus Andreæ Auriæ ſuperiorum temporum iniurias fa
cilè remiſit, quum ad exoſculandam dextram produceretur, ſubindéque plures horas ar
canis ſermonibus principes impenderunt, tanta uel eorum qui aderant, uel illorum qui
id poſtea ab aliis didiciſſent exultatione, ut ferè nemo reperiretur, qui non planè exiſti-
maret reges ipſos deterſis odiis conciliatos fraternæ amicitiæ fœdera concepiſſe in ſpem
maturæ pacis atque concordiæ. Vnus tamen Paulus ipſe Pontifex pro uetere ſua pruden
tia ut id crederet adduci non potuit, poſtquam parum pio, ſubagreſtíque amborum prin
cipum conſilio colloquiis excluſus, eius clam appetitæ amicitiæ ratio, quæ nullam ſynce-
ræ uirtutis & religionis ſpeciem præſeferret, nequaquam compoſiti animi diuturnam ſi-
mulationem habitura putaretur. Mutua ſiquidem ambitione correpti, quum hic parta
E armis, poſſeſſáque retinenda omnino, defendendáque ſtatueret; ille uerò Galliam Ciſal
pinam, quam nuper non obſcuro iure poſſediſſet, pro dignitate ſui nominis repetendam
arbitraretur, nullo ſiquidem concordiæ arbitro ſibi opus eſſe exiſtimabant, qui utriq. ali-
quid detrahendum concordiæ cauſa iudicaret. Certa quoque inter utrunque eminebat
obtrectatio aſciſcendi ſibi Pontificis, quoniam is omnino cui Pontifex ſocius accederet
altero multis rebus potentior euaſurus uidebatur, ſic ut uterq. potius cauendum putaret
ne Pontifex alteri æmulo in ſocietatem applicaretur, & gerendo bello ſocium ſe præbe-
ret, quàm ut eum magnis conceſsis muneribus promerendū arbitraretur. Grauius tamen
in eam rem incumbebat Cæſar, ut pote qui antea Nouariam urbem Petro Aloiſio Farne
ſio expetente Pontifice dono dediſſet, & tum filiam quoque uiduam Octauio Farneſio,
uel adhuc prætenero adoleſcenti in gratiam aui Pontificis in matrimonium maturatis nu

ptiis collocare minime grauaretur. Cuius contractæ affinitatis factum Cæsaris consilia A
altius detexit, quum spreto Cosmo Florentiæ principe, qui id coniugium supplex expete
bat, filiam uel tum renuentem immaturæ ætatis adolescentuli thoro illigare, quam non
Pontifici morem gerere maluisset; quin & Cæsar paulo post etiam non obscurè impe-
diit, ne Victoria Octauii generi soror Cosmo iungeretur; quòd nequaquam in rem suam
forè prouideret, si Romana potentia cum Etrusci imperii opibus in unum belli & pacis
fœdus misceretur. Qua de causa Cosmus honestissimo usus consilio Cæsarémque respi-
ciens, cuius se clientem esse profitebatur, ab eo prolis causa uxorem postulauit, qua ma-
ximè fideli & uerecunda postulatione permotus Cæsar, quod legitimi atque æquissimi iu
ris uideretur, ei de manu sua clarissimi generis puellam Federici Toletani Albæ reguli
inter primarios Hispaniæ proceres uirtute animi, fide, atq. opibus præstantissimi, neptem B
desponsauit. Hæc erat Eleonora Petro ipsius Federici filio prorege Neapolitano genita,
quæ magno Deo utique & diuis approbantibus Cosmum pulcherrima prole in spem læ-
tissimæ successionis parentem fecit. Cæterum quum enauigaturus esset Cæsar, ad eum
legatio Mediolanensium peruenit, deploratura iniurias quas Hispani milites seditiosè
ad arma consternati, & ab authoritate Vastii discendentes, eorum agris inferebant.
Coiuerant siquidem è Subalpinis præsidiis audito induciarum nomine singulæ cohor-
tes, ut merita stipendia flagitarent, quæ aliquot mensium sibi deberi prædicabant, usque
adeo proteruè atque insolenter ut uno consensu profiterentur se neque dicto neque
imperio Vastii audientes futuros, priusquam sibi alicunde tot debita stipendia præsenti
pecunia soluerentur, sic ut interim ex præda uictitando fertilissimæ atque amœnissimæ C
regionis uicos uexatis atque direptis agricolis impudenter atque atrociter peruasta-
rent, miserrimique incolæ iusto exterrefacti metu desertis messibus diffugere cogeren-
tur. Eo modo Hispani è militibus immanissimi latrones effecti, occupata uniuersa mes-
se, nam tum desecta erant frumenta, aut in agris, aut in areis rapientium prædæ expo sita.
Latrocinantium autem uexilla castráq. fuerant constituta ad peramplum Galeritæ oppi-
dum, mercatu celebre, ita appellatum de nomine olim Galeritæ legionis quæ à C. Iulio
Cæsare in his locis consedisse, condidisséque coloniam existimari potest. Id est positum
media ferè in regione agri Insubrum, quæ oppidis & uicis frequens summam fertilitatis
& opportunitatis obtinet claritatem. Ea siquidem Ticino amne clauditur, uberrimísque
diffusa campis ad Abduam usque sese extendit, sic ut urbs Mediolanum quandam umbi- D
lici speciem præbeat. Consternatæ autem multitudinis ea erat licentia, impunitate sen-
sim aucta, ut nequaquam ea regione quam obtinerent contenti remota etiam oppida
truculentis imperiis territarent, atque ab eis quotidiani tributi numeratæ pecuniæ uecti-
gal exigerent, & segniter parentibus omnem cædis atque incendiorum cladem denuncia
rent. Quamobrem Baptista Archintus ciuili facundia insignis, qui erat legationis prin-
ceps, in hunc fermè modum Cæsarem est alloquutus. Perampla Mediolanensium ciui
tas immensis nuper opibus potens, sed recentibus diri belli ærumnis atque miseriis defor
mata, quum suis malis finem imponi, & sibi ad diuturnam trãquillitatem sub tutela tui no
minis aditum pandi, in hac præsertim tanta spe futuræ pacis, facilè credidisset, inopinatò
nouam, & prioribus quidem malis acerbiorem cladem subit; nam si calamitosum est bel
lo ab hoste diripi, multo quidem miserius est in pace uastari à sociis, atque inexpiabilis cõ E
tumeliæ detrimenta & iniurias pati. Proinde miseri Insubres, æquissime Cæsar, ad te cõ
fugiunt, & uehementer orant, ut pro Augusta tua uirtute, religiosique animi clementia
& pietate, se defensos & cõseruatos uelis ab immanitate impudentissimorum latronum.
Hi sunt ueterani Hispani tui milites, qui dum uictorias de hostibus tibi pararent, ea licen
tia opes nostras iampridem, sicuti calamitosi & uiolenti seculi iura postulabant, prædæ sic
habuerunt, ut etiam nunc extremum nobis sanguinem exhaurire contendant, quum te
debitorem suum ex dilatis stipendiis rapaces & immodici petulanter effingant, ut cau-
sam non iniqui militaris iuris se nactos appareat, unde liberè & impunè oblata quæque
diripiant; graui quidem offensione æquissimi tui nominis, sed multo grauiore rerum no
strarum incommodo; uel ob id quòd quæ imperaueris ex usu tuo à nobis pecuniæ sub-
sidia

A fidia ad egestatem redactis in posterum præstari non poterunt. Occupauere illi nefaria se ditione excitata Insubrum agri opulentissimam regionem, interceptisque messibus cun cta in prædam uertunt, & in proximam quoque uindemiam auidissimè spectant; nimirum qui ab authoritate Vastii ducis, senatúsque, & denique à maiestate tui nominis inuerecundè rebellarint, confisique armis Insubri nominis homines tanquam ad obsequia iussáque tua paratissimos facilè contemnant. Matura itaque ope tua, iustissimè Cæsar, nobis opus est, ne dum frustra conquerimur de iniuriis, miserabili excidio fertilissimæ regionis mulctemur. Duplex siquidē ferendæ opis ratio tibi offertur, Cæsar, nam aut stipendia quæ milites improbè reflagitant, si iusta sint, præsenti pecunia persoluenda sunt, aut si iniquiora peti uidebuntur, neque tibi præsens auri facultas suppetat, nobis concedas obse-
B cramus, ut impunè saluóque maiestatis tuæ numine nostras iniurias de peruersissimis latronibus domesticis freti armis ulciscamur. Aequum enim est, ut illi qui tuas uictorias insolentissimis maleficiis deformant, & tibi undequáque uictori, optimóq. principi, hac impunita sceleståque defectione, ueræ uirtutis tuæ laudem, & denique speratam apud omnes gentes gloriam eripiunt, dignas inusitata contumacia, atque impia rebellione pœnas pendant. Cæsar nihil ad ea respondit, sed contracta fronte, austeróque uultu Archintum tanquam nimis libero ore loquutum, ad Peronotum Granuelium summis negotiis præpositum remisit; ita ut ipse Cæsar per ianitorem continuo eum permoneret ut legatum audacius loquutum asperis castigaret uerbis, uel ob id præsertim, quòd non obscurè prædicaret Insubres ex tantis contumeliis ad arma excitos, nisi Cæsar proui-
C deret, Hispanos ad unum omnes tanquam improbæ extremæque malignitatis & auaritiæ homines paruo negotio concisuros. Itaque Granuelius adeuntem legatum contumeliosè propè reprehendit, quòd nimia oris libertate usus, principis maiestatem arroganter offendisset. Qua in re Archintus eo modo officii sui necessitatem excusauit, ut multo plura atque atrociora Mediolanenses facturos testaretur, ut res suas atque uniuersæ immeritæ ciuitatis iniurias uindicarent; addens spumanti ore, ergo Granueli, qui Cæsaris consilio præes, si non omnino ferus sis, pati poteris, ut ea ciuitas qua nulla aut fidelius, aut accuratius Cæsaris nomen colit, indignis perpetuísque nefariorum militum latrociniis euertatur; quando ea uos omnes non modo præbitis stipendiis ditet, sed uniuersam etiam Cæsaris aulam à multis annis alere consuescat? Cæterum neque à Granue-
D lio, neque ab ipso Cæsare his grauissimis obtestationibus quicquam aliud impetratū est, præter literas quibus Vastius admonebatur operam dare, ut aliqua pactionis ratione tanto prouinciæ incommodo mederetur. Hæc ubi sub ipsum Cæsaris à Nicæa discessum ex legatione renunciata, & per urbes Cisalpinæ Galliæ euulgata sunt, usque adeo tantum ex rei indignitate odium Cæsari creuit, ut omnes ex rerum desperatione facilè defecturos appareret, si mitior & clementior qui dedentes reciperet dominus offerretur. Immoderatis siquidem pace bellóque tributis oppressi, noua etiam tum menstruæ exactionis onera pertulerant, quæ nunquam desitura boni mortales crederent, donec uiueret Cæsar, at que Italiæ imperio potiretur. Sicut nō alia de causa uictorias de hostibus quæsiuisse existimari posset, quam ut serendo bella ex bellis perpetuò milites aleret; atque ideo subactas prouincias immiti dominatione ad egestatem redigeret. Optabant siquidem prouin
E ciales, ut Cæsar nequaquam similis euaderet quibusdam superiorum temporum Cæsaribus Germanis, qui non in amore atque beneuolentia subiectarum gentium, sed præcipuum potentiæ suæ robur in ueterano milite præda alito reponere consueuissent, ob idque Henrici, atque utriusque Friderici, & Ludouici Baioarii, & Caroli quarti exemplis, miseras Italiæ ciuitates quæ liberæ atque opulentissimæ dicerentur, sibi prædæ destinasset, postquam illud uetus inclytæ laudis & famæ studium, quo generosissimi olim principes præclaras res bello gesserint apud huius seculi principes uigere desierit. Paucis siquidem pòst Carolum magnum ad ueræ pietatis & gloriæ decus rapi uisi sunt, quum nemo fermè arma tractarit, ut bona pace parta frueretur, & admirandis iustæ uirtutis monumentis seculum suum florentius & lucolentius efficeret; sed ut uictoriis & bellis nunquam modum imponendo insatiabilem animi libidinem posteris testaretur. Id enim ho-

die præclarum atque magnificum uidetur ad mutuas clades intestinis grassari bellis, ut A
immanem illam belluam ab oriente nostris dissidiis excitatam prouocemus, uastaturam
proculdubio cuncta, quum nos ualido concitata impetu affectos uiribus miseréque dissi-
dentes inuaserit. Porrò Vastius his acceptis à Cæsare literis, quum pacandis militibus, &
ad officium reuocandis satageret, singulos eorum tribunos, quos ex urna sorte eductis no
minibus cum potestate imperii in singulas ebdomadas creabant, & propter publicæ cau-
sæ patrocinium honoris gratia electos appellabant, sigillatim pertentabat, anteactíque
omnis maleficii impunitatem & præmia insuper pollicendo mollire contendebat; sed ue
teratores eximii, quum ex opimis rapinis ditescerent, & ex tanta licentia luxuriosissimè
uiuerent, nec quicquam timerent nihil sani consilii contemptis Vastii monitis, atque pro
missis ad animum admittebant; ut pote qui corruptis moribus in delicto perseuerare, B
quam ad uetera militiæ munera reuerti mallent. Quamobrem eò res utrinque altercan
do deducta est, ut Vastius, qui multis de causis Cæsari obtemperare uelle uidebatur, uel
rebellibus nullo pacto uim admouendam esse iudicaret, sed imperandum populis pecu-
niam, quæ seditioso, ac ob id atrocem pœnam merito militi præberetur. Ea imperata, ad
summam undecim myriadum, quum paucorum dierum spatio exigi non posset, neque
milites promittenti duci fidem adhiberent Vastius non recusauit filium eis obsidem tra-
dere, ut interim dum repræsentaretur pecunia à maleficiis abstinerent. In ea transactione
cautum est, ut milites è Gallia Cisalpina decedentes, uti iubebat Cæsar, nauali bello, quod
tum aduersus Turcas enixè parabatur, operam nauarent. Deducti itaque sunt ad classem
quæ in Liguria exornabatur. Fuere hi qui classem impleuerunt circiter quinquaginta mil C
lia hominum. Reliqua uero pars per Tridentinas Alpes in Germaniam est traducta, ut
in Pannoniæ præsidiis disposita Turcarũ incursiones sustineret. Accidit autem, ut quum
secũdo Eno flumine deueherẽtur, duo nauigia illisa petris rapido profluente paucis enatã
tibus mergerentur; ita ut Cisalpinæ Galliæ homines à multis execrationibus eos ultore
Deo magno meritas maleficii pœnas dedisse crederent. His fœderibus, quæ antea Ro-
mæ inter Cæsarem, & Venetos, socio, atque authore Pontifice, percussa fuerant, & de cõ-
gressu Cæsaris, & Francisci regis, Pontificísque profectione Bizantii nunciatis, Solyma-
nus, quum aduersum se maritima arma parari prospiceret, Hariadenũ Barbarussam exor
nare classem iussit, ut maturè Hellesponto egressus hostibus occurreret, & quanta posset
detrimenta, aditis, uexatísque insulis, Venetis inferret. Quo accepto imperio Barbarus- D
sa ingenti cura, laboréque classem refecit, deductísque ad litora quos antea descripsisset,
prouinciarũm remigibus, naues impleuit, atque omni militari apparatu diligentissimè
instruxit. Hellesponto, Gallipolíque prouectus in Cretam insulam cum centum triginta
nauibus, quæ remis agerentur, cursum direxit, primúmq. omnium superato Cyamo pro
montorio, quod hodie Spatæ nomẽ obtinet, Caneam urbẽ, quæ Cydonia olim fuit, ador
tus magnam suorum partem temere exposuit; nam Grito patritio prætore firmis præsi
diis tuente urbem, Turcarum impetus eum habuit inconsultæ audaciæ successum, ut quũ
undique è mœnibus, & propugnaculis cum multo reboatu maioribus, & minoribus tor-
mentis peterentur, atque Italicæ duæ cohortes eruptione facta perturbatos hostes inuasis
sent, multis suorum amissis Barbarussa receptui canere cogeretur. Constat eum, quum
suos reuocaret ad classem, nimia naualis pugnæ trepidatione supra mille Turcas, qui E
longius prædatum à litore processerant, deseruisse, qui ad unum omnes non multo pòst
ab armatis Cretensibus interfecti sunt. Exinde Drepano promontorio, quod Melacham
uocant, superato in Amphimaleum sinum, qui hodiè nautis Suda est, classem intulit, quũ
Ioannem Morum totius insulæ præfectum multis millibus Cretensium coactis, atque ad
iuncto Italicarum aliquot cohortium præsidium Cydoniis opem celeriter allaturum di-
dicisset; inde ad Rithimnam, quæ est hodiè Retimum, urbem nobilẽ processit, paríque
euentu ab ea urbe munitissima repulsus est; quòd priusquam triremes ad oppugnãdum
appropinquarent, Rithimnenses contortis in eas maioribus colubrinis, non paruóque de
trimento illato eas auertissent. A Retimo ad Dion promontorium, quod Fraschea ho-
die dicitur, profectus est; moxque deflexit ad urbem Candiam, ab hoc Dionis promon-
torio

A torio decem millibus passuũ distantem. Hæc urbs olim Cytheum fuit, hodiéq. toti insulæ
nomen suũ præbet. Hanc Barbarus cõtemplatus, quòd eam longè omniũ munitissimam
rebatur adoriri nõ est ausus; sed sese ad orientale insulæ caput, quod est Salmoniũ, cõuer-
tit, Ceciliámq. oppidulũ, desertum ab incolis, succẽdit, atq. ita Cretẽsibus litoribus abscef-
sit. Nam Vincentium cappellium, Venetæ classis præfectũ, qui iam Corcyram appulisset,
Cretensibus rebus maturã opem allaturum intelligebat. Qua de causa Alexandrum Bon
delmerium cum suo insigni galeone, atq. altero ingenti nauigio, quod Barciã uocabant,
omni tormentorũ copia, præsidióq. militum instructissimo, comitãte Pasqualico patritio
cum uiginti quinq. triremibus Zacynthum perueniſſe speculatores renunciabãt. Per idẽ
quoq. tempus ueluti maligno quodã exorto sydere, par diræ cõsternationis insania inua-
B sit Africanas Hispanorum cohortes, quæ aliquãdiu meritis stipendiis fraudatæ, atq. ea fru
stra postulãtes seditiosè tumultuari apud Guletã cœperant. Propterea Bernardinus Men
docius Hispanicæ classis præfectus nõ temerè Numidarum atq. Afrorum, propter incertã
gentis fidem, arma ueritus; quum seditiosorũ tumultum, oratione & precibus sedare non
posset, ea labe hominum exonerare Africã cogitauit, ita ut eos omnes in Siciliam transue
heret. Nam eis neq. stipendia à prorege Siciliæ, neq. alimenta in ipsa summæ fertilitatis re
gione defutura pollicebatur. Sed postquã in Siciliã peruenere, quòd neq. Ferdinãdus Gõ
zaga prorex expeditã pecuniã se habere diceret, neq. Siculi tot externos hospites priuato
sumptu alendos æqnis animis susciperẽt, Hispani, uti erãt ueterani ad sex milliũ numerũ,
agros atq. oppida impetu facto inuadere cœperunt; indignantes quod ex forti fideliq. toe
C Punicis bellis nauata opera, ingratè demum speratis stipendiis excluderẽtur, neç quibus
miseram uitã confecti uulneribus & morbis, & egentes tueri possent, ex agris, minúsq. be-
nignis incolis alimenta reperirent. Quibus de causis necessitate quadã eius flagitiosæ se-
cessionis scelus obtegentes, signa & duces atq. signiferos deseruerũt, & qui erant iuxta Mes
sanam apertos pagos diripere aggressi sunt; cesserćq. eis in prædã antè omnia uici nullis
obsepti muris, Castaneta, Mõtefortis, S. Lucia; quorũ incolæ ad munita oppida cõfugien
tes, & de suis incõmodis frustra cõquerentes atrocis & uerè hostilis iniuriæ famã ex socio
rum impotenti impetu per totã Siciliã excitabant. His fœdè direptis ad Castrum munitũ
oppidum perrexerunt, murúmq. undiq. corona expugnare conati defendentibus sese Ca
strensibus ita repulsi sunt, ut amissis ad quadraginta militibus, multísq. relatis uulneribus,
D quòd fortè sæua tempestas cum denso imbre exorta sclopettorum funiculos extingueret,
re infecta se recipere coacti sint. His cognitis rebus Gonzaga Aluarem Sandeum, castro-
rum magistrum, qui incolas Siculos in unum cogeret, atq. armaret, & in seditiosos impe-
tum facturi speciem præberet, in loca opportuna præmisit. Sed usq. adeo his pagorũ dire-
ptionibus efferatæ erãt Hispanorum mentes, ut proregis deprecationes, atq. imperia cõ-
temnerent, nullámq. pacati animi, ut redire ad sanitatẽ se uelle ostenderent, significationẽ
darent, sed effusius quotidie atq. crudelius in Siculos grassarentur; uti tum accidit, quũ San
deus cum armata agrestium multitudine in conspectum se dedisset. Hispani nihil his ter-
riti minis, minimè dubitarunt, quin interiectã uallem illico trãsirent, factóq. impetu, omnẽ
eam Siculorum turbã profligarent, & in præaltos mõtes aufugere cogerent. Exinde præ
fectorum & signiferorum loco, qui à seditiosis discesserant, nec tam fœdæ cõsternationis
E socii esse uolebant, tribunos crearunt, qui electi dicebãtur. Horum imperium triduo fi-
niebatur, atq eis alii succedebant, omnibus tamen qui certo perpetuæ potestatis iure præes
set, quemdã Hærediã cunctis suffragiis extulerunt. Hunc erudita facundia præpotentem;
quòd antea cucullatus sacerdos, & in sacris cõcionibus exercitatus fuisset, supremi scribæ
& cõsiliarũ munus implere iubebãt. Huic autem attribuerunt rerum capitalium ministrũ
Mondraconem Cantabrũ, qui oblatos quósq. equos arripiebat, quos apparitoribus suis di
stribueret; exornatáq. inde numerosã ala, ad parandos cõmeatus, rapiendámq. omnis pe
coris prædã, regiones proximas percurrebat. Primum omniũ Hæredia persuasit militibus
ut in Rocella oppido, quod nobilis Siculi e Spataphora familia ditionis erat, omnia impe-
dimenta & sarcinas, scortáq. & inutilem famulantiũ puerorum turbã deponerent. Quo
facto ad oppidum Randatium, quod est ad radices Aetnæ montis positũ (id olim Triatiũ

fuit) hostili animo duxit. Rādatiani ubi formidabiles ad se Hispanos uenire cognouerūt, A ad eos cum infulis sacerdotes præferentes crucifixi Dei Christi uexillū, qui iniuriā deprecarentur, emiserunt, eísq. bina cœnobia perampla, quæ erant extra oppidum, hospitali iure concesserunt; ita ut si à maleficiis temperarent, quotidie ab oppido se cibaria gratuitò sum missuros pollicerentur. Cōsederunt satis æquo animo in cœnobiis Hispani; sed fortè accidit iniqua oppidanorum sorte, ut Hispanus miles è muro glande sclopetto emissa sit interfectus: quo casu facilè permoti milites, non obscurè exoptatā expugnandi oppidi occasionem arripuerunt; sic ut cōcitati ad arma admotis proximæ portæ ignibus, fores cōcremarent, & ualuas ardentes multo hastarū nixu intus propellerent, & in oppidū irrumperent, quúmq. media fere nox esset in foro cōstitutis ordinibus nusquā discurrendo cōsisterent. Tum uerò animaduersum est oppidanos per aduersam portā, quæ dudum semiobstructa B fuerat ægrè effugisse, & in domibus, nō paruā rerum suarum copiā, & fœminas natu grandiores deseruisse; Atque ita Hispani potiti oppido, Hæredia iubente partiti inter se hospitia, per regiones uigilias instituerunt, t résq. ibi menses per hyemem usq. ad prima ueris signa opiparè & copiosissimè omnibus abundātes rebus hybernarunt. His tantis maleficiorum cōtumeliis affectus Ferdinandus, tametsi uera ui, atq. armis ea latrocinia coërcenda atq. omnino uindicāda existimaret, adhortātibus præsertim Siculis proceribus, & suā per acrem in cōficiendo negotio operā pollicentibus, nihilominus alia prius ad sanandas seditiosorum mentes experiunda remedia iudicabat, quòd ueteranā atq. inuictam militū manum, nisi multo cum sanguine, & funesto utrinq. successu superari nō posse prouideret. Neq. enim militibus pares uideri poterant Siculi, uel in uniuersum uiri acres armísq. C dediti, ut qui semper inter se cōtentiosi sanguinariiq. sint, & priuatim quisq. loricā aut thoracē & galeā, uel in pace induat, & uariis atq. mortiferis quibusdā utatur telis, quæ in hostē eminus cōtorquētur. Ea sunt spari tripedales acuto præfixi ferro, & manubriatæ fundæ, quibus ex coriaceo nidulo uolema saxa Balearico more iaciunt, & huius generis armatorum hominum supra uiginti millia se coacturum Simeon Vintimilia, Hieracensis regulus, pollicebatur; uir quidem corpore pusillo, sed generosa animi magnitudine præditus, & peramplis opibus potens, qui uetustum Siciliæ decus aduersus externos tueri magnopere cupiebat. Sed proregi Ferdinando tum Cæsari tum Siculis calamitosum fore uidebatur, si is tumultus temere excitatus, uti accidere necesse erat, dubio & cruentissimo prælio finiretur, ut pote qui reputaret summis uiribus milites, qui iustis & militaribus ar- D mis essent instructi, desperata salute esse dimicaturos, neque Siculos multitudine sua, atq. ineptis in acie fretos armis, ueterani militis impetum diu laturos intelligebat. Igitur alio modo sibi agendum ratus, ut seditiosos pacaret, & ex tuto eorum improbitatem atq. insolentiā ulcisceretur, per idoneos eorum præfectos, qui apud contaminatum sceleribus exercitū remanere noluerāt, & in officio apud proregem persistebant agere cœpit. Hi fuere ipse dudum castrorum magister Aluarus Sandeus, & Ioannes Vargas, & Sancius Alarconus, & Alfonsus Viues, qui apud milites eximiā authoritatē obtinebāt. Per hos agebatur apud milites, ut ad sanitatem redire uellent, postquā prorex eis integra fide omnis maleficii impunitatem promitteret. & quatuor mensium stipendia præsenti pecunia persoluturū polliceretur; quod si milites sibi usquequaq. Siciliā magno Cæsaris incommodo peruastādā susciperēt, nemini unquā ad penates reditum in Hispaniam fore, atq. omnes simul tan- E quā perfidiæ damnatos hostilia totius Siciliæ arma aduersum se publico edicto concitata infœliciter experturos. His denunciatis Hæredia, fortunæ suæ ignarus, grauē & luculentā concionem ad milites habuit, facilèque persuasit, ut oblata stipendia accipere, & redire ad officium, quā iratis Siculis obiici, notatíq. infamia patriæ exilio mulctari mallent. Sustulere uniuersi dextras, & conditionem approbarunt, modo sibi de impunitate caueretur, & multi quidem Gonzagæ seueritatē nō temere ueriti postularunt, ut sibi liberorū natu maximus pro obside traderetur. Sed res deducta est ad iusiurandum, & ad sacramenti religionem; eo pacto atque ordine, ut apud uicū, cui Linguægrossæ nomen est, medio ferè itinere inter Messanam atque Randatium institutis solennibus sacris & prorex & legati exercitus cōuenirent, id magnopere probante Ioanne Varga, quem pleriq. ueteranorum paren

tem

A tem appellantes maximè colebāt Primos enim honores gesserat in exercitu per annos uiginti, quum Aurantius, interfecto ad Hispellum Ioanne Dorbino, hunc præcipuè Vargā illius signiferum supra cæteros Hispanos plurimum extulisset; sic ut milites salutem suam fidei eius cōmittere minimè dubitarent. Erāt Hispanorū uexilla uigintiquatuor, è quibus delecti sunt singuli, qui ingenii solertia, & corporis habitu maximè præstarent, & legatorū nomine cum ipso Hæredia, dandi accipiendiq. sacramenti munus obirēt. Itum itaq. est ad Linguagrossam uicū, ubi præsto adfuit ipse Ferdinandus, compositisq. rebus sacra peragi cœperunt. Quum uerò ad medium sacrorum esset deuentum, quo redēptoris Christi hostia populo ostenditur, in eam præeuntibus uerba hinc Varga, illinc Hæredia, eo modo iuratum est, ut legati simul & prorex ipse dextrās attollerent, atq. ita ea quā diximus de im

B punitate atq. stipendiis conditione trāsactum est. Accidit autem, ut quū à præeūtibus uerba ad attollendas dextras uocarentur, & legati omnes id expeditè fecissent, Ferdinādus autem cunctātiùs facere uideretur, unus è legatis nomine Villalobos præclarè uocem attollens, si cunctèris prorex, inquit, iurare, nec dextrā syncero animo extendis, nos quoque ab huius sacramenti fide discedemus. Tunc uerò prorex oborto pudore prȩaltè manum extendit. Fuere qui ab ea proregis cunctatione existimarent, eum pro cōscientia sacramenti uotum suspendisse, cōceptisq. uerbis ex animo iurasse tā fœdæ pactioni, quæ unecessitatis exprimeretur (uti euentus postea docuit) nequaquam se staturum. Per hunc modum peractis sacris & cunctis lætè adstipulantibus constitutum est, ut cohortes per urbes atq. oppida spargerentur, ut cōmodiùs ali, præbitisque stipendiis in officio contineri possent; uete-

C résq. præfecti quos diximus, ad sua munia redirent, quorum iussis milites ex disciplina obsequerentur. Nec multo pòst singulæ cohortes ad Augustā, quæ Megara olim fuit, Siracusas in Leontinos, Calatámq. Hieronis, & Taurominium, aliáq oppida sub uexillis cōtendere. Quū esset Taurominii Ioānes Vargas, ad eū Gōzaga scripsit, ut ipsum Hæreditā atq. Carantiū, qui designandis hospitiis apud seditiosos præfuerat, cōprehenderet, uinctósq. sibi nauigio celeriter Messanam deuehendos curaret. Præstitit officium Vargas, & nihil ta le timentes ambos, uti præceptū fuerat, Messanam deuehi iussit, ubi illico arctæ custodiæ traditi sunt. Ad alia quoq. oppida simili ratione Gonzaga perscripsit, ut singulæ cohortes suum electū, qui sacris interfuisset, uinctum præfectis arcium traderent; atq. ita ad unum omnes illi uigintiquatuor diuersis in locis uno tempore cōprehensi, perductiq. sunt Mes-

D sanam. In eos autem iustæ iracundiæ suæ uirus Gonzaga usq adeo seuerè & grauiter euomuit, ut uno die damnatos ad furcas, latronum more, laqueis suspendi iusserit; atq. hæ fur cæ toto litore, ut à prærernauigantibus spectari possent, erectæ sunt. Ex his altissimā Hæredia, detruncata prius per carnificem dextra, honoris causa promeruit, cui comites fuere hinc Mondraconius, atque Carantius, illinc Villalobos, qui inter sacra iurantem Gonzagam arroganter interpellarat. Sed horum omnium supplicio conceptus altè dolor in Gonzaga expiari nōn potuit, dedit enim operam, ut qnos maximè facinorosos extitisse didicerat, omnibus modis atque omnibus locis interciperet. Qua in re præfecti arcium & prætores urbium, quum de scripto monerentur, operam sedulò præstiterunt, usque adeo diligenter, ut qui neque excipi neq. deduci Messanā poterāt, custoditos necarent, & cadauera in subiectum mare proiicerent. Hoc enim incolumi sua fide ab his præsidibus

E peculiari suo iure fieri debere Ferdinandus censebat, quoniam qui antea quum arcium & oppidorum præfecturas acciperent, Cæsari sacramentum dicentes se cunctis in rebus iustitiam obnixè culturos promisissent, ideóque in reos maiestatis, indicatis singulorum nominibus, lege agere tenerentur. Verùm Aluarus Sandeus apud Messanam truculentiorem carnificinam instituit: nam multos, qui Messanam ad forum rerum uenalium exornandi sese causa ueniebant, uel inuitatos ad cœnam, & uariis modis per aleatores lenonésque pellectos comprehendebat, statímque per seruos Aethiopes pernecatos in mare proiiciebat. Id supplicii genus maturabatur spitamali quodā ligno, ad ceruices laqueū intorquente, quod Hispani Garotum appellāt: sic ut ad multa Siciliæ litora, à Messana ad Taurominium, & inde ad Siracusas atq. Augustam, cadauera Hispanorum illisa scopulis, & fœde fluctibus lacerata spectarentur. Qua re certiùs cōperta, reliqui Hispani tanto ter

rore concepto concuti cœperunt, ut plerique quæsitis frustra nauigiis, excedere insula A
niterentur. Interdictum nanque fuerat omnibus nautis, ne quemquam militem nauigio
exciperent, aut aliò aueherent, sic ut multi in ea cogitatione, abeundíque consilio matu-
rè comprehensi, sæuiente in eos Aluaro, scelerum suorum pœnas darent. Ad extremum
reliquam militum partem, quæ nouis multiplicatísq. stipendiis exaturari nequibat, Gon-
zaga ipso Vastio multo seuerior inexorabiliórque, præbito menstruo stipendio, nauibus
auehendos in Hispaniam imposuit. Quam ignominiam usque adeo grauiter milites tu
lerunt, ut postquam improbitatis atque perfidiæ notati in patriam auehe rentur, animis
contumeliam ferrè non possent, commilitonúmque exemplo se laquei pœna puniri mal
le prædicarent. Ab hac tanta animaduersione in seditiosos carptim patrata, eam Ferdi-
nandus sui nominis famam tulit, ut Siculi suis commoti iniuriis, singulas cohortes tan- B
quam maleficentissimi generis hominum ex uetere disciplina decumari debuisse prædi-
carent, Hispani autem eum tanquam hominem prædurae seueritatis, & supra æquum in-
humaniter atrocem, anidúmque prorsus Hispanici sanguinis in occulto maledictis lace-
ratum diris execrationibus onerarent, & ex aduerso ab recenti facti memoria, Vastii le-
nitatem, pari seditionis crimine offensi, laudibus immodicis in inuidiam proregis attol-
lerent; qui ea in re maximè benigna ingenii temperie usus, necis pœnam delicto grauio
rem iudicasset, ideóque tantum monendo molliendóque animos militum, & stipendia
liberaliter persolnendo, totum compescendæ tollendæque seditionis negotium ex sen-
tentia confecisset; utpote qui Hispanico sanguine progenitus, extra omnem pœnæ su-
spicionem uniuersæ consternationis maleficia syncera fide singulis condonare, quam C
ullius omnino sui militis sanguine generosas manus fœdare maluerit. Cæterum tantum
abfuit, ut id Gonzagæ factum à Cæsare minus probaretur, ut præclarè ei succenseret,
quòd indulgentius agendo cohortes singulas nequaquam repetita seueritate decumas-
set, & in Vastio indignam iusto militaríque duce ineptè quæsitam clementiæ laudem ef-
fusè detestaretur. Quo iudicio Cæsaris & Vastius multum de pristina sua apud Insubres
gratia amisisse uisus est, Gonzagam uerò ipsum uel indignantibus Hispanis ad amplissi-
ma præmia prouectum fuisse constat; quum ex aduerso nonnihil de concessis antea sti
pendiis atque muneribus, Cæsaris iussu, per quæstores Vastio detractum fuerit. Gonza-
gam tamen Hispaniæ magistratus ad dicendam causam citarunt. Verum is comparatis
ad defensionem luculentis orationibus, ut in Hispaniam proficisceretur, & iam nauiga- D
ret, prohibuit Cæsar, ne peruulgata per Hispanias tot scelerum & suppliciorum labes,
animos prouincialium altius offenderet. Nec multo pòst Sicilienses cohortes collatis
quæstorum indicibus, quibus nomina militum describebantur, circiter trecentos com-
militones desiderarunt, atque hæ transuectæ in Italiam, classem Cæsaris apud Tarentum
atque Brundusium conscenderunt. Sunt qui afferant Sicilienses cohortes, non quum sta-
tim ab Africa transuectæ in Siciliam fuissent, seditionem ad Randatium miscuisse, sed
quum sequenti anno pòst maritimam expeditionem in Siciliam reportatæ fuissent: ne-
rùm nihil ad rei notitiam pertinere putamus, an tum, an postea admissæ seditionis pœ-
nas penderint. Eo siquidem tempore, antecedentibus Venetis, Andreas Auria su-
perato Messanæ freto, sublatísque passim militibus, ad Corcyram insulam cursum in-
tendebat, eò nanque Vincentius Capellus cum imperio atque uniuersa Venetorum clas- E
se peruenerat, coniunctísque eo modo classibus apparebat Barbaros tantam uim Chri
stianæ classis non esse laturos, & congressum & pugnam omnino uitaturos. Tum enim
Hariadenus Barbarussa Ambracio sinu cum tota Ottomannica classe se continebat, &
de aduentu nostræ classis certior factus, ut illac nostri intrarent, propter arctas fauces ex-
pectare uidebatur, tanquam ex æquissimo loco dispositis utrinque tormentis intrantes
oppressurus. Paulo siquidem antè Grimanus Patriarcha cum Pontificiis triremibus è
Corcyra progressus ad fauces eiusdem Ambracii sinus, Preuesam oppidum in ipso Actia
co promõtorio positum, admotis triremiũ proris oppugnare adortus fuerat. Sed is cona
tus, explorãdi causa susceptus, eum habuit euentũ, ut quũ Iustiniana triremis Paulo duce
audacter arctas intrasset fauces, atq. aliquot hostiliũ tormentorũ sinistro nauis latere pilas
excepisset,

A excepisset, expositi sint in terrã milites cũ tribus tormẽtis, quibus & à terra, & à triremibus aliquãdiu quassatũ Preuesæ castellum fuerit, sic ut appareret expugnari potuisse, nisi Turcæ, ab Aetolia acciti, ab obsessis cum ualida equitum & peditum manu superuenientes, nostrósque magno clamore edito aggresi, aliquot interfectis & uulneratis, reliquos in mare umbilico tenus ad scaphas triremium confugere coëgissent; quanquam Alexander Interamnas, peditum præfectus, uel grauiter saucius aliquandiu constanter Turcarum impetum sustinuisset. Per hunc modum Patriarcha repulsus, sublatis in naues quæ exposita fuerant tormentis, Corcyram rediit, nihil eius consilii pertæsus, postquam quales essent angustiæ sinus explorasset, atque hostium classem toto sinu ad anchoras stantem ex propinquo prospexisset. Concesserant tum classes nostræ in Gomunitiæ portum, quæ est cõ-
B tra Corcyram in cõtinenti, ad eum locum uberrimæ aquationis, qui antiquitus Regii fontis nomen tulit, atque ibi præfecti omnes quidnam primum tentandum foret, dictis sententiis consultabant. Referente autem, quæ uiderat, Patriarcha, antè alios Ferdinandus Gonzaga eius erat sententiæ, ut expositis militibus atque tormentis Preuesæ castellum magna ui expugnandum censeret. Quo expugnato, constitutisque in promontorio, castelli que ruinis maioribus tormentis, elabi non posse hostem, atque eius classem summis de trimentis affici atque deleri posse disserebat; Nam ut egressus hosti totus eriperetur, in ipsis faucibus onerarium nauigium lapidibus magnis minutisque repletum demergi iubebat: atque item tres galeones, qui erant è tota classe tormentis instructissimi, contra ostium earum faucium produci constituique ualido atque obliquo rudentum nexu in
C anchoris iubebat, ut si Barbarussa sinu euadere in altum conaretur innumerabilium pilarum procellam in limine faucium exciperet, atque ibi omnino demergeretur. Ad ea Auria respondit, id Gonzagæ consilium dictu quidem speciosum, sed factu, atque exitu periculosum atque difficile uideri. Nam primum omnium exponere in terram milites anticipitis periculi rem esse, quod credi par esset, Aetolicas copias, uti dudum Grimano teste fecerint, minimè defuturas, quin oppugnatis atque obsessis suis maturam opem ferrent; quorũ superuentu nostros pedites uim incumbentis equitatus ægrè toleraturos appareret, & si quid eis iniquo in loco opinione durius accideret, naues profectò onerarias destitutas militari præsidio, quod esset miserrimum, hostibus prædæ futuras. Ipsi porrò peditatui iam in terram exposito graue periculum imminere, nam si aliqua autumnalis tempe
D stas ita incideret, ut onerariæ naues pariter atque triremes à scopuloso litore se recipere & in altum ad salutem uela dare cogerentur, unde tum suppeditari posse alimenta, non modo desertis inimico in litore, sed ingruentes undique hostes pugnando sustinentibus. Id certè euenire posse nemo maritimarum rerum peritus dubitarit, sic ut fortissimis uiris spes omnis receptus, & fugæ, importuna malignitate subitæ tempestatis eripi posse iudicemus. Cœlum quidem autumnale ex mutabili natura temporis, ad repentinos uentorum turbines edendos paratum, non insanis nautis esse pertimescendum, uti iam multis recentium naufragiorum exemplis compertum esset. Propterea si hostis extra sinum ad pugnam elici non posit, ipsis tutius atque utilius uideri, superare Leucadem, ipsámque Neritum saxis asperam, & directo cursu in Naupactum sinum classem inferre; ubi & expugnari posse Naupactum oppidum, mœnibus non ma-
E gnopere munitum, & multa obiter oppida, quæ ad intimum sinum Corynthiacúmque Isthmum pertineant, impune diripi atque euastari posse, Graci homines prolixè confirmarent, quod nauigationis iter si teneant, accidere posse ut Barbarussa uel pudore adductus, uel suorum ingenti periculo permotus, sinu egrederetur, & conserendæ pugnæ facultatem ipsis optantibus & paratis præberet. Hanc gerendi belli rationem quanquam Gonzaga propositas difficultates infirmare & tollere contenderet, Capellius ipse & Patriarcha probare uisi sunt, ut pote qui maritimo potius quam terrestri conatu audendum esse censerent, subitæque tempestatis pericula, potius quam hostes, quos æquo mari contemnebant, non temere formidarent, Naupactúmque si expugnaretur quod Veneti imperii Methonensi bello fuisset, ipsis ex lege fœderis accessurum sperare possent. Exinde Auria constitutis totius classis ordinibus è Gomenitiæ portu pro-

fecturus, onerariis nauibus, quæ erant septuagintaduæ, Francum Auriã gentilem & propinquum suũ præfecit, quòd magni usus maritimis in rebus haberetur. Ex his tamen quatuordecim Alexandro Bondelmerio attribuit. Is enim uniuersam anteire classem & Franci nauigationem obseruare iubebatur. Sed quinq. etiã triremes (eæ siquidem in uniuersum erant numero centum & triginta quatuor) delectæ sunt, remigio & uelis maximè agiles atq. expeditæ, proptereáq. speculatoriæ uocabantur, quæ galeonem contra sinus fauces dare anchoras & consistere iussum præcederent, atq. hostilis clasis motus explorarẽt. Turcicæ nanq. triremes quatuor, cum expeditis totidem biremibus sinum egressæ per fauces in altum euaserant. Sed cõspecto galeone, ut triremes nostras quæ aduersum se directis rostris impetum facturæ uidebantur, effugerent, eludendo rursus intra fauces se receperunt. Itaq. Auria dato signo, ut reliquæ classes se cõsequerentur, ad Preuesam contendens, uniuersas triremes extendit, ita ut ab hostibus facilè numerari possent, quoniam si minora nauigia suopte studio uoluntatéq. classem comitantia recenserentur, iusta supputatione supra quinquaginta & ducentorũ nauium numerum impleuissent. Quo spectaculo magnus (uti aiunt) timor Barbarussæ animum incesit, qui tametsi natura intrepidus, nostrorum uirtutem & disciplinã nõ magnopere formidandã putabat, ingentis tamen clasis amplitudine atq. apparatu uehementisimè permouebatur. Neque enim maior à priscis temporibus in Ionio nostrorum clasis cõspecta fuerat; ita ut quidam eunuchus ex Solymani ianitoribus Barbarussæ comes datus, eum cunctantem subtimidéq. perplexum inurbanis & planè superbis uerbis insolenter obiurgaret, quòd in prouocantes Christianos, & pugnam cientes, nõ statim sinu erumperet. atq. eos adoriretur, qua in re nõ salutem suam qui cõspectum hostis ferre non posset; sed Solymani imperatoris decus respicere deberet, qui gloriæ suæ multum splendoris ea turpi cunctatione detrahi nollet. Pro dignitate siquidem Ottomannici nominis experiundas esse uires. Nam si bello fortis & pugnax esset, uti profiteretur, nõ desperandam esse uictoriam. Quod si Fortuna uotis uirtutiq. Turcarum inuideret, non defuturos Solymano trierarchos, ipsis si uincerentur meliores, & Ponticas syluas tantã ad conficiendam classem materiam suppeditaturas, ut duplo maior & ornatior uiris atq. remigibus clasis ædificari facilè posset. Postremo id quoque addidit eunuchus Barbarussæ, cauendum esse ne metu honestisimæ mortis, quæ aduerso etiam prælio esset incerta, ab irato Solymano fœdæ necis periculum subiret. Nec mora, uociferante adhuc eunucho, cõuersus ad Salechum archipiratam. Ergo, inquit Barbarussa, uir fide uirtutéq. præstantisime, nobis ut uideo, nel iniqua cõditione pugnæ Fortuna tentanda est, ne huius semiuiri latrantis delatione pereamus; atq. ita classem educere cœpit, quũ iam Auria ad Leucadem uela flecti iuberet, ratus hostem his faucibus, timore præpeditũ, egredi nõ ausurũ. Tenebat propositæ nauigationis cursum Auria, & secundo usus uento ad Leucadem prouehebatur, quum à speculatoribus, qui in carchesio summi mali galeonis Bondelmerii cõstituti erant, Auriæ significatum est, hostilem classem exire sinus angustias, & sinistrorsum secundum litus flecti. Hanc oram quam Barbaricæ clasis sinistrum cornu lambebat, paulo antè Grimanus præoccuparat, eo consilio, ut si hostis ab angustiis prodiret, cõmoditate litoris excluderetur. Sed non multo pòst iter mutare iussus, atque inde recedens ad reliquas sociorum triremes se contulerat, atque ita euenit ut Barbarus terræ litus obtineret. Nam callido pro necesitate utens consilio, si ab nostra classe impotenter urgeretur, proris in hostes obuersis terræ puppes applicare, expositisque militibus à terra classem exarmatam uiris atque tormentis, uti usus posceret, minorem nauigiorum quam uirorum iacturam fore iudicans, defendere decreuerat. Cæterum Auria ea erumpentis hostium clasis significatione commotus, ut qui iam triremes ad stationem sub Leucade, quæ Suessula dicitur, adegerat, tametsi quod non putarat accidisset, animum tamen egregiè componit, & classem uti imperatum antea fuerat, ad ineundam pugnam comparare sese, & prætoriæ suæ signa sequi iusit. Iam tota Turcarum clasis in apertum pelagus euaserat, eo ordine ut Hariadenus ipse mediam teneret aciem, ubi eius prætoria purpureis pluribus uexillis exornata conspiciebatur. Dextrum latus obtinebat Tabaches, sinistrũ uerò Salecus pari propè triremium numero instructi, qui Tunetanis

prælijs

A prælijs inclaruerant. Nam eo die Barbarussa produxit octoginta septem triremes, biremes autem rostratas circiter triginta, robore triremibus pares; leuiores uero triremes & mioparones tot erant, ut nauigiorum omnis generis centum quinquaginta, quæ remis agerentur, summam efficerent. Mediæ autem aciei cohærebant cornua, tanto ordine, ut quo uerteretur prætoria alas extendentis aquilæ speciem præberent; fateretúrq. mirabundus Auria, sicuti hæc eum postea narrantem audiui, neque habiliùs, neq. firmiùs, aut omnino decentiùs classem à perito duce educi potuisse. Antecedebant Barbarussæ classem triremes circiter uiginti, partim rostratæ, partim leniores, quæ omnium erant uelocissimæ, cui præerat Draguthes archipirata, multis postea in nostros maleficiis clarus. Constat Capellium ineundæ pugnæ auidum, è sua puppe in scapham descendisse, aduectúmq. ad prætoriam

B Auriæ, illum compellasse his uerbis: Quid tibi, inquit, princeps, hac proposita prælii edendi longè pulcherrima occasione faciundum sit uides, ego certè, si me forte cum Venetis triremibus te gnauiter sequuturum dubitas, iam à te ad declarandam Veneti senatus uoluntatem, studiúmq. meum primam aciem deposco, primáq. prælii pericula fortiter subibo; splendidúmq. thoracem, quem induerat, ostēdens, & palma pulsans; in hoc enim uri pium & impigrum decet Venetum præfectum, aut gloriosè uincam, aut uictus honestissimè occumbam. Egit gratias Auria, laudatóq. eius ingenti studio, rogauit, ut se præeuntē subsequeretur, & quid fieri oporteret, intentus obseruaret, se enim quid fieri uellet opportunè signum daturum. Iam prima biremium manus ad galeonem appropinquabat, & aliquot triremes à Saleco missæ, id ingens nauigium oppugnabant, ea tamen conditione,

C ut quum non multum appropinquarēt, nec ob id multum nocere possent, neque in eos pariter è multo spatio Bondelmerius tormenta contorqueri sineret, non multum utrinque proficeretur. Expectabat enim uir rerum naualium apprimè peritus, ut propius accederetur, ex improuiso fæuam omnis generis tormentorum procellam in subeūtes effusurus. Neque enim fefellit opinio; nam Turcæ audacius accedentes, adeo graui glandium & pilarum grandine perfusi sunt, ut inhibere remos, & magno accepto detrimento trepidè se recipere cogerentur. Auria interim reuocabat naues, quæ præcesserāt, & galeonem suum remulco protrahi iubebat, & triremium trierarchos intercurrentibus per nauiculas nunciis hortabatur, ut sese animis ad ineundam pugnam confirmarent paratíq. essent ad imperia, quum tubæ cantu atque explicato maximo uexillo signum daretur. In eo autem cō

D silio, decretóq. erat Auria, ut nisi onerariarum nauium fretus præsidio, confligendum sibi non esse indicaret, uti postea confirmatione maiorum minorúmque ducum, qui aderant, didicimus. Idem pariter astutus hostis prouidebat, qui pari utrinq. triremium cōcursu procul ab onerariis, quæ castellorum erant instar, dimicare cupiebat. Nam tum forte uentus omnis ita subsederat, ut æquora ad edendam nobilem pugnam pacata fluctibus & planè constrata præberentur, & patriarcha prouectus ad Auriam eam inuadendi, delendíq. procul dubio hostis facultatem non prætermittendam prædicaret, tantóq. ardore nociferaretur, ut propinquiores trierarchi inuitātis uocem audirent, maximéq. mirarentur quòd Auria rem prælio cōmittere dubitaret. Is enim onerarias naues in unum coëuntes ingentibus gyris atq. meandris subsequente triremium ordine circuibat, & ex nauali peritia, nouum aliquod atq. inexpectatum hosti facinus editurus uidebatur, sic ut id ipse perspicax & mi-

E nimè præceps Barbarussa, uti postea compertum est, facilè crederet. Id Auria crebro rotatu classem suā circuens, ea ratione faciebat, ut ad se hostiles triremes perliceret, & in prouectas è castellis excelsarum nauium propius & certius tormenta dirigerentur, atq. ipse demum in perturbatas, quæ erat certa uincendi ratio, directis proris inueheretur. Interim subsistente Barbarussa, & quorsum ea hostis flexuosa nauigatio recideret spectante, quòd dolum aliquem suspectaret, cornuum suorum triremes, iam uergente ad occasum sole, diuersis in locis rē gerebant, pars in oppugnando galeone frustra perseuerabat, pars aggressa onerarias duas, in quarum altera Buccanigra cum sua Hispanorum cohorte uehebatur, in altera erat Macinius Mongaia Cantaber, usq. adeo grauiter coniectis in eas pilis afflixerat, ut perrupto malo incensisq. uelis, & multis Hispanorum & nautarum interfectis, periturae crederentur. Alia uero pars duas onustas cōmeatibus circumuentas naues, quarum

altera erat Veneta, altera Dalmatica, coniectis ignibus concremaret; paucis in scaphas de A silientibus, aut ad propinquas sociorũ naues adnatantibus. Duas etiam triremes sub ipsum crepusculum, quæ lentiore utebantur remigio Salecus intercepit, quarũ trierarchi erant Mozenicus Venetus, & Bibiena Etruscæ stirpis uir sacratus. Secũdum has triremes capta est Aloisii Figaroæ Hispani nauis, tametsi suæ cohortis milites aliquandiu pugnacissimè se defendissent. In ea captus est cum ipso Figaroa patre filius adolescens nobilissimæ formæ, qui postea deductus ad Solymanum Mahomethis sacra suscepit. Is quũ principis cubiculo assueuisset, post tertium carceris annum misero patri libertatem impetrauit, donatumq. liberaliter in Hispaniam remisit. Tum uero cum tonitru turbatis nubibus grauis imber & procella flantibus Euris exorta est. Nec dubitauere nostri, quum uidissent Barbaros attollere dolones, quin & ipsi præeunte Auria dolonibus simul & maioribus expansis uelis, se B inde explicarent, & quò uentus ferebat, ad Corcyram unde uenerant referrentur; usq. adeo dissipatis agminibus, ut intento etiam remigio, nequaquam se recipere, sed confusè & turpiter effugere uiderentur; sic ut Auria tãti usus, rantæq. peritiæ, & tantæ deniq. existimationis mari dux, eo die nullus imperator extiterit. Ferũt Barbarussã nostros eodẽ nẽ to ad aliquantum spatium persequutum, nec quem hostes elabendo cursum tenerent, per tenebras planè cernentem substitisse, quoniam nostri duces in singulis suis prætoriis lumina extingui iussissent, quæ erectis ad puppem ingẽtibus laternis præferri solita sunt. Proinde ipsum in cachinnum uersum sæpe repetisse hæc uerba Hispanico sermone prolata. Ergo Auria lumen abiicit, ut certiùs fugam suã tenebris recondat? Quasi miraretur nostros tanquam magno metu occupatos, omnis decoris, modo se eriperent, obliuisci, quã manus cõserere maluisse. Ea uerò apud omnes Corcyræ applicãtes opinio fuit, ut præclaro obor C ti repentè uẽti beneficio, uel cum ignominia è summo periculo se ereptos faterentur. Cæsariani autem præcipuéque Ligures, ut Auriæ nomen ab omni infamia uẽdicarent, tam fœdi exitus culpam ex obliquo in Venetos referebant, quòd ab initio præsidium Hispanorũ militum, quod distribui in Venetas triremes debebat, ut propugnatoribus firmiores in cõgressu hostium euaderent, superbè repudiassent. Venetis nanq. triremibus non planè cõfisum Auriam, & propterea temperasse à prælio differebant; ob idq. præsertim, quòd euadente angustias Barbarussa, illæ fermè omnes collectis uelis & per iuncos ad antennas subligatis, eas ad summitatem mali celeriter eduxissent; scilicet ut repentè præcisis iuncis, expedita ad quem uellent fugæ cursum uela uentis inflanda præberent. Quum in ea mutui er D roris obtrectatione, mœstitiáq. & dolore turpissimi euentus uersarentur, Macinii Cantabri nauis uel quassata perforatáq. quæ periisse credebatur, Corcyram applicuit; eius autem Macinii mira constantia fuerat defensa. Nec multo pòst ipse Barbarussa non contentus nostro dedecore, nec hostes inopinata procella sibi è manibus ereptos æquo animo ferens, ad Paxum insulam prouocabundus ad pugnam peruenit. Ea insula centum ferè stadiis ab ultimo orientali, quod Phalacrum olim fuit, Corcyræ promõtorio distat; sic ut exprobrare nostris fugam, & si è portu prodirent, cum eis acie congressurus esse uideretur. Quamobrem Gonzaga fremens, ut qui superbi hostis arrogantiam ferre non posset, singulos adiit duces, rogauitq. ut pro dignitate Christiani nominis animos uiresque componerent, & fœliciore uirtute insolentis Barbari uim omnino retundere niterẽtur; resq. eo deducta est, ut Capellius, quod antea nihil tale iubente senatu suscipere recusarat, Hispanorum certa præ E sidia quæ offerrentur se in triremes recepturum polliceretur, quaternáq. acie Barbaros inuadere decernerent. Quartam enim aciem Ferdinando Gonzagæ honoris causa attribuerant. Verum hæc cõsultatio tam diu prolata est, ut Barbarussa aduersam circa nonas Octobres metuens tempestatem retrocederet, & sibi abundè satisfactum existimans in sinũ Ambracium reuerteretur. Ab ipso autem hostis discessu de expugnando Dyrrhachio cogitatum est; sed quum à Capellio totius Dyrrhachini litoris stationes nauigiis malefidæ prædicerentur, non multo pòst in Rizonicum sinum, quem Cataream uocant, cursum direxerunt, ut Castronouum Turcicæ ditionis oppidum, in eo sinu positum expugnarent. Ea enim forma est & natura sinus, ut tutissimum atque ingentem præbeat portum, maréque sese ad orientem intorquens in intimo recessu Cattarum, oppidum Veneti imperii, alluat; sic ut

A sicut per quasdam fauces,quæ protracta cathena præcludi possint,nauigiis adeatur. Tota regio apricis,& egregiè cultis collibus peramœna est.Sed Cattarum, obstantibus ad dextram montibus,ita opacum redditur,ut incolæ sub brumam breuissimis solibus utantur. Castrum autem nouũ,quod multis antè annis Chersego regulo à Mahomete fuit ademptum,apricius est,sed nequaquam Cattaro munitius.Castrensium ædificia ab infima oppidi parte,quæ mari alluitur,& turritam munitionem instar arcis habet,per dorsum collis assurgunt.In summo autem Castellum habet natura potius,quam arte munitum.Oppidani partim Dalmatici,& partim Epirotici sunt generis;sed qui iampridem immixti Turcis à Christiana religione defecerãt;mercaturæ student,& paruis nauigiis quæstum faciunt. Nulli Turcæ milites erant in præsidio,quum binæ tantum quas diximus infimæ munitio
B nis & superioris castelli arces,à paucissimis Turcis custodirentur.Itaque intrantibus sinũ classibus,magna ui admotis tormentis,priusquam oppidum ab incolis aliquandiu defensum caperetur,socii nauales Venetæ classis per remos murum scandentes ad infimã partem intrarunt,& mox ab expositis Hispanis oppidum quoque perrupto muro captum est, quum ibi duo insignes cohortium præfecti Buccanigra Hispanus, & Cæsar Iosias Firmanus interfecti cecidissent.Multa eius oppidi, sed nequaquam pretiosa domesticarum rerum præda fuit;sed ingens omnis ætatis & sexus incolarum multitudo in seruitutem abducta est;quanquam multi ex his nunquam se à cultu Dei Christi discessisse dicerent. Triduo pòst,superius castellum præsidiarii Turcæ frustra pacti incolumem fore libertatem, & uitam,dediderunt. Quum id oppidum communibus uiribus captum ex fœdere Vene
C tis deberetur,occupatum est ab Hispanis, quos Auria Ferdinandúsque Gonzaga extra Italiam alere cupiebant.Itaque uel ægrè permittente,& è Venetiis super ea re senatus cõsultum expectari debere frustra postulante Capellio,Franciscus Sarmentus cum quatuor millibus ueteranorum militum,qui apud Insubres à scelerata secessione,regionem ad Galeritum oppidum peruastarant,Castronouo præpositus est.Eam rem molestissimè tulit senatus, quòd id oppidum communibus partum armis nõ sibi ex lege fœderis,sed Hispanico præsidio concessum fuisset.Suspectabat enim Hispanorum ingenia auida imperii,atque assueta rapinis & maleficiis,tanquam ex occasione Cattarensium rebus uim allatura; usque adeo indignanter eam iniuriam patritiis æstimantibus,ut auerso à Cæsarianis animo susceptæ eius detrimentosæ expeditionis singulos patres pœniteret, & decemuiri in
D spem pacis inducias à Solymano petendas esse decernerent;quæ uel ob id opera Laurẽtii Gritti,qui Andreæ principis fuerat filius,benignè atq.celeriter impetratæ sunt, quoniã Galliæ regis legatus Antonius Rinco Byzãtii purpuratos opportunè docuerat id fœdus, quod apud Neapolim cum Cæsare à Venetis dissentiente multo maxima senatus parte percussum fuisse,inuitísque demum fere omnibus id recens bellum susceptum esse memorabat. Quum hæc agerentur, nunciatum est Barbarussam,ut Castrensibus opem ferret, eduxisse classem ; sed quum ad Saxonem insulam peruenisset,aduersa tempestate oborta non modo retentum fuisse,sed aliquot triremium,quas atrox uetus Africo atque Austro permixtus Acroceraunìis cautibus illisisset,iacturam fecisse diceretur;uti facilè apparebat ex armamentis,eiusque naufragii fragmentis,quæ toto ferè Dalmatico litore natantia & eiecta uisebantur. Ea re certiùs cognita Cappellius eius animi fuit, ut eductis classibus
E Barbarussam eo incommodo perturbatum persequeretur;cui consilio fauebat & ipse Gõzaga,qui amissum decus ad Leucadem nobili aliquo facinore edito redimendum esse disserebat. Sed Auria multis de causis tanquam importuni ausus consilium facilè improbans,sibi in Italiam redeundum ita statuit,ut cõtinuò uela uentis daret, plurimum indignãte Capellio,qui aduocatis suæ classis trierarchis omnibus,cõtumeliosam orationẽ in Auriã effudit;ita ut seipsum detestaretur,qui se alieno imperio subiecisset,eósq. moneret, ne unquã externi cuiusquam præfecti imperia subirent,postquã uel ignauia uel malignitate homo Ligur,Veneti nominis antiquus hostis, conceptæ atque exploratæ uictoriæ deesse,& Italicæ naualis disciplinæ existimationem, fœdo importunæ cessationis & fugæ exitu dedecorare uoluisset. At Auria consilio apprimè grauis hæc uerba, atque hosce uel aduersos de se rumores facilè contemnebat,quum cuncta quæ ageret & diceret,ad com

modum Cæsaris reuocare esset solitus, ita ut per ironiam Valerius Vrsinus, qui tum adc A
rat Veneto stipendio addictus, nihil nisi peritissimè & consultissimè ab Auria administratum atque omnino gestum diceret; quando Venetos cum Solymano commisisset, & diuturno maxime bello ianuam, uti exoptare uideri posset Cæsar, uel ipsis nolentibus Venetis aperuisset, & id certè ne amisso quidem ullo nauigio probè præstitisse iudicari deberet. Non deerant siquidem factiosæ malignitatis homines, qui interpretarentur id contractum cum Turcis bellum, magno Cæsari commodo cessurum, quòd Venetos tanti irritati hostis uim terra marique diu non esse laturos appareret; ideóque eos tanquam exhaustos opibus atque pecunia, eò breui redigi posse asseuerarent, ut his terrestris eorum imperii urbibus, quas superioribus temporibus impotẽter occuparint, aut ui, aut aliqua demum pactione, quam necessitas exprimeret, uti nuper conspirantium re B
gum bello fecissent, decedere cogerentur. Cæterum Castronouo capto, atque his, quæ diximus, Hispanorum præsidiis Sarmento duce impositis, atque obiter abeuntibus classibus, eam iniuriam usque adeo grauiter atque superbè Solymanus tulit, ut magno apparatu id oppidum terra marique repetendum decerneret, augerétque iratus Venetis in Peloponneso copias, quibus & Nauplium & Epidaurus acriter oppugnarentur simul & uehementer obsiderentur. Singulare autem gaudium concepit, quòd totius propè Christiani nominis classes, quas antea plus æquo magnifacere erat solitus, aduersum se coactas Barbarussa omnibus prope rebus inferior, omni existimatione spoliatas; toto mari effugere coëgisset. Ineunte igitur uere Barbarussa refecit classem, & nouos remiges in supplementum maritimis regionibus imperauit; atque eum, uti oportebat, propugnato C
rum ex Ianizeris præcipuè numerum, & exercitatissimum quemque ex aliis ordinibus, in classem descripsit, duásque ingentes onerarias naues, quas mahonas uocabat, ad ferenda totius tormentarii apparatus, & castrensis instrumenti onera, celeriter ædificauit. Decretus quoque est in id bellum dux alter, qui terra rem gereret Vlamanes Persa. Is bellicæ uirtutis commendatione in demortui Vstrephi locũ in præfectura Illyrica, quam Bosnensem uocant, suffectus fuerat. Hunc enim alibi à Tammaso Persarum rege transfugisse memorauimus. Hic operam dedit ut septem minores Sanzachi cum eorum equitum assuetis turmis è proximis regionibus sibi adiungerentur, conduxitque non multa pecunia pedites eius generis qui Haidones, Vscochi, Martellosii, Chymeriotæ, & Morlachi uulgo appellantur; agrrste hominum genus, syluis atque nemoribus prædandi causa as- D
suetum; sed durum & uelox, indomitique uigoris aduersus omnes cœli iniurias, & in omne belli facinus paratum atque expeditum; utpote qui nudis pedibus, aut tantum carbatinatis per rupes & cautes confragosarum uallium asperrimorúmque montium crepidines, mira, uti in capreis uideri est, celeritate discurrant; & sagittis & fundis eminus, cominus autem præpilatis quibusdam sparis, paruísque securibus, ab ancipiti mucrone, quum eas nonnunquam contorqueant mortiferis, in hostes utantur. Hos enim Vlamanes, non qui pugnarent modò, sed qui opus facerent, munitionésque erigerent, maximè idoneos (ut Turcis parceret) & propè sibi necessarios existimabat, quibus omnibus Testegim Turcam præfecerat, qui Habraimi Bassæ citharœdus fuisse, & improba delatione illius damnationem maturasse dicebatur. Itaque adulta æstate, quum Barbarussa educta Hellesponto classe in Rizonicum sinum peruenisset, eodem tempore Vlamanes cum tri E
ginta millibus equitum & peditum in summis montibus sese ostendit. Barbarussa prius quam primas sinus fauces intraret, Draguthem & Corsetum piratas cum triginta ualidis biremibus, quas galeotas uocant, ad explorandũ præmisit, ita ut ad Castronoui mœnia accedentes, sinu quodam à tormentis se protegerent, indéque aquatum ad proximũ fontem, quem Artifarium appellant, in terram exirent, in quos extemplò Sarmentus Macinium Mongaiam cum sua cohorte, & Lazarum Coronæum cum turma equitum erumpere iussit, cõmissóque certamine Turcæ multis eorum interfectis & captis terga dare, & ad Galeotas adnatare coacti sunt. Exinde Barbarussa applicuit cũ nonaginta triremibus, & tribus quas diximus Mahonis, totũmq. triduum absumpsit in exponendis tormẽtis, erigendisq. eorum munitionibus, quæ nisi noctu administrari perficiq. poterant, propter per

petuam

A petuam tormentorum omnis generis pilarum procellam, quæ in opus facientes ab Hispanis effundebatur, sic ut eo triduo Turcarum amplius mille tormentis icti interfectique sint, in queis & ipse cecidit Agis Hariadenus, qui in Africa ad Taioream urbem iuxta Tripolim sese regem effecerat; cuius morte Barbarussam non mediocri dolore affectum ferunt, quòd inter ueteres amicos longè omnium prudentissimus atque fortissimus haberetur. Barbarussa multo cum labore cædéque suorum perfectis quæ instituerat operibus, supra quinquaginta quatuor maioris generis tormenta promouit, in queis erant duplices colubrinæ septem, stupendæque item magnitudinis quatuor basilisci, qui ferreum amplius centum pondo globum euomebant. Reliqua erant eius generis quæ duplices mediique cannones uocantur; præter sacros & hierofalcones; atque itē mor
B taria quæ lapideas immanes pilas in sublime iaciebant, ut supernè decidentes terribili ruina domorum tecta deformarent. Ex hoc numero, uti oportebat, circiter quartam partē Vlamani impartitus est, ut à septentrione diuersam à sua oppugnationem institueret. Ipse enim ab oriēte è triplici loco diuisis muneribus cum Tabache & Halileuano uiro Hispano, qui iampridem ad Mahometis sacra delapsus Tunetano priore bello singularem peritiæ militaris laudem, eximiósque inde honores apud Barbarussam & reliquos Turcas promeruerat, quatere murum cœperat. A mari quoque Salecus admotis triremium proris certum propugnaculi locum oppugnare iussus, eum feriendi muri tenorem seruabat, ut quotidie sub auroram, & quum sol inclinaret in uesperam denis per uices promotis triremibus murum uerberaret. Vsque adeo autem per aliquot dies acriter & continen
C ter quassata sunt mœnia, ut Sarmentus uel opportunè intus contra procidentem murum noua munimenta noctu præcipuè erigens, ægrè patefacta loca resarciret, & tā multa tormentorum uerberatione magnopere terreretur. Nam tametsi integros nouem menses uacuos à bello nactus, nihil parcēdo militibus aduersum hostes, quos omnino uenturos ad oppugnādum ominabatur, nouos aggeres erexisset, & reliqua in rem opportuna opera perfecisset; duabus maximè de causis angebatur, quòd saxeo in loco glebam & cespitem ad construendas ex disciplina munitiones desideraret, nec à quoquā maturā opem sibi afferri posse speraret. Nam tametsi ab Auria, qui Brundusino in portu Cæsarianam classem continebat, duo nauigia onusta commeatibus, atque his rebus, quæ ad apparatum tormentorum pertinerent, superioribus diebus acceperat, multáque adhortatione
D ipsius Auriæ subsidia pollicentis fuerat confirmatus, nihil tamen eum deducta in pugnæ periculum classe, qua ipsi subueniretur, tentaturum arbitrabatur. Itaque quum Sarmentus tot ruinis uno tempore uario in loco sese opponere conaretur, Turcæ perampla turre, quæ muro interiore quadrato cingebatur, potiti sunt; eo successu ut ad terrendos nostros in fastigio Barbaricum uexillum erigerent, atque ex ea munitione, quæ erat circa turrem, sclopettis atque sagitis primò, mox etiam tormentis inde collibratis Hispanos impeterent. Quum impigrè resisteretur à nostris, Sarmentus ad ima fundamenta eius munitionis cuniculum agi iussit, quem uulgo minam uocant, ut suppositis ex tormentario puluere ignibus, quum Turcæ maximè urgerent, & in oppidum irrumpere conarentur, ex repentinis flammis disruptæque munitionis ruina, inopinantes opprimerentur. Sed ea res aduersum habuit euentum, nam quum ingruentibus Turcis opportunè cuni-
E culo ignis subderetur, ea collata materia incendiarii pulueris, importuno quodam lento re concepto, tardè & segniter flammam corripuit; ita ut frustra in hostes exitum quærens repulsa flamma in nostros reuerberaretur; multósque igne correptos absumeret, & in his ipsum cuniculi magistrum Michaëlem Firminum, é Cæsarea Augusta citerioris Hispaniæ. Accidit etiam ut eodem tempore apud superiorem oppugnationem Vlamanes aliquantam ab attigua arce muri partem prosterneret, & Barbari tanquam uictores sublato clamore plurimum exultarent. Quibus rerum difficultatibus adductus Sarmentus edixit, ut qui milites essent sauciati, neque operam pugnando præstare possent, sese in inferiorem arcem reciperent, quo Aloisius Arius, & Macinius Mongaia incommodè uulnerati concessissent; reliqui autem supremum bellicæ uirtutis conatum edituri, medio in foro se conglobarent, ut non inulti extremum communis Fortunæ casum subirent. Nec

mora cruentissimum irruentibus Turcis certamen est editum, sed nostris iniquius, quum A plenus imber sclopettariis, qui uniomnium peritissime rem gerebant, funiculorum ignes extinxisset, & necessario non hastis modo, sed gladiis uterentur; æquiore Turcarum conditione, qui innumerabiles sagittas in nostros spargebant. Multi præterea hostium equestris ordinis, pedibus pugnare iussi, prælatis equestribus peltis incuruos suos enses ita in nostros exercebant, ut galeas ferreaque humeralia facile discinderent, atque ad unum fermè omnes uel fortissimè repugnantes trucidarent; sic ut utraque pars ardore prælii accensa per strata cadauera peruadere ad suum hostem, & consertis manibus pugnare minimè dubitaret. Cecidit in eo conatu fortissimè dimicans Cusanus Burgundus, qui propter sæpius spectatam in præliis uirtutem Hispanicæ cohortis præfecturam meruerat. Sarmentus ipse tribus sagittis intra galeam os confixus, fessusque longa uigi- B lia & diuturno pugnæ labore, in uestigio aliquandiu tela uitabundus fortiter perstitit, & quum pugnando honestam mortem oppetere quam pedem referre mallet, & Sancium Friam cohortis præfectum fugam circunspectare conspiceret, eum seuera uoce increpitans manu comprehendit, & locum tueri iussit, sic ut secum ingruentibus hostibus consistere, atque occumbere cogeretur. Is nanque Frias turbidis & peruersis consiliis salubria Sarmenti imperia sæpè contempserat, & improbitate quadam malignitateque ingenii meliora, atque opportuna ad salutem suadentibus transuersum se præbuerat, & omniũ seditiosissimus apud Insubres fuisse ferebatur. Itaque ambo, nequaquam pari uirtute, detruncati ab hostibus in uestigio conciderunt; cæteris omnibus pari sorte, sed nõ eadem generosi animi fortitudine ad unum interfectis. Nam quosdã abiecisse gladios, uti erant C longa dimicatione fatigati, confectique uigiliis, salutem à Barbaris frustra passis manibus petiisse ferebatur. Interfecti sunt in eo tumultu cohortiũ præfecti Ioannes Cantaber, Dominicus Arriadanus maior, Seronius Taraconensis, & Oliuerius Valentinus. Qua suorum terribili cæde territus Arius, & qui cum eo in inferiorem arcem cõfugerãt, quòd nullis uiribus, quibus sustineri posset uictor hostis, niterentur, deditionis uexillo expanso significationem hostibus fecerunt, atque ita eos integra fide Hariadenus in seruitutem uita incolumi facilè recepit. In his fuere præter ignobilem militum turbam, præfecti spectatæ uirtutis & dignitatis, ipse Arius, atque Macinius, Didacusque Maschefa. Præterea uiri Græci strenuissimi equitum præfecti Lazarus ipse Coroneus, & Andreas Scrapula è Nauplio. Reliqui quibus expedita deditio saluti fuit, fuere omnis generis ho- D minum circiter octingenti, in quibus eminebat Hieremias Ligusticæ stirpis, qui eius oppidi episcopatum impetrarat. Hi omnes à Barbarussa in seruitutem Byzantium asportati sunt, præter unum Macinium Mongaiam, qui quum ab eo quæreretur, solicitaretúrq. impensius, ut ad sacra Mahometana deficeret, atque insolentius oppugnatæ & conseruatæ nauis suæ casum iactaret, Barbarussa ei iratus ad proram triremis ceruices abscindi iussit. Sarmenti cadauer inter tot occisorum aceruos agnosci non potuit, quanquam id Barbarussa multæ pecuniæ & libertatis proposito præmio diligẽtissimè perquisisset, quòd caput eius ad Solymanum mittere decreuisset. Exinde inflatus uictoria, & quòd iam Rizzanum castellum in propinquo positum Veneti custodes tot hostium conspectu perterriti Turcis dedidissent, Cattaro urbi inhiare cœpit, ita ut urbis prætorem minacibus literis solicitaret ad dedendam sibi urbem, ac nisi continuò portas aperiret se mœnia tormentis E aggressurum denunciaret. Erat is prætor patritii ordinis, nomine Maphæus Bembus, insigni uirtute constantiáq. animi prædirus. Is per literas Barbarussæ respondebat nullũ Cattaro in urbe Othomannis ius esse, propterea si uim inferret, eum recentium induciarum, quas concessisset, leges uiolaturum, non sine contumelia sui imperatoris, qui nunquam iusiurandi fidem fallere consuesset. Quod si iniquo iudicio rem ad arma deducere cuperet, ipsum qui cum imperio præesset urbi, daturum operam ut improbè uim illatam patribus tormentis propulsaret. Ad ea subiratus uictor Barbarus in ultimum sinus recessum aliquot triremes promouit, displosisque tormentis oppugnaturi speciem præbuit. Cui Bembus prætor egregiè constans & impauidus, totidem tormẽtorum suorum bombis & pilis strenuè respondit, & præsidium armatum in mœnibus Barbaris ostendit.

Qua

A Qua re animaduersa Barbarussa inhibuit remos reuocatisque anterioribus nauigiis ad Castronouum est reuersus, delinitusque exinde prætoris Bembi muneribus, nihil expectata induciarum fide, quam paulo antè de scripto exegerat, sinu excessit, rogauitque Bembum, ut præclaro induciarum testimonio præbito, quibus posset rebus Vlamanem Illyricæ prouinciæ præfectum amicè subleuaret. Castronouo per hunc modum, ut diximus, à Turcis fortiter expugnato, atque inibi Hispanis ad unum omnibus aut trucidatis, aut si qui ex deditione cædeque superfuissent ad transtra triremium relegatis, nostrorum ducum animis non dubius cum pudore timor incessit, facilè reputantibus quales quantæque forent Barbarorum militum uires, quantæque opes Solymani superbi hostis terra marique ad propulsandam uindicandamque iniuriam nuper extitissent; sic
B ut piis animis homines intestina bella atque dissidia principum magnopere detestari inciperent, & de concilianda pace sacróque bello communibus studiis cogitandum arbitrarentur. Quum uerò Vastius Mediolani fortissimæ legionis interitum deploraret Insubres ipsi tacitè lætabantur, diuíque Donati numen frequentatis passim altaribus impensè percolebant; cuius numen ritè factas à populis immaniter direptis in Hispanos execrationes nequaquam inanes esse uoluisset, postquam ipso die annuo, eius memoriæ dicato, ad septimum Idus Augusti rapaces homines maleficiorum pœnas dare coëgisset, & id aliquanto cumulatiùs quam non planè decimatis Siciliensium Hispanorum cohortibus accidisset. Admonebantur autem nostri principes attenuatis opibus infirmi, ut magis & magis cogendo auro uacarent, quòd uel cum incomparabili
C subiectorum eorum imperiis populorum iniuria acerbitatéque diligentissimè faciebant, honestam sacri belli suscipiendi causam præferentes; uanissima tamen, & semper usurpata ratione, postquam priuato potius commodo cupiditatíque, quam publico decori publicæque saluti studere consueuissent, maximéque mirarentur, cur Solymano ab inexhaustis thesauris, tot pecuniæ in bellicos sumptus suppeterent, quum ipsi uel semper expilando prædandóque, unius tantum belli copiis ægerrimè stipendia soluerentur, & Barbarum ex aduerso, pluribus simul in locis terra marique diuersa alere bella perspicerent, ut tum acciderat quum eodem anno Ottomannica arma ad opugnandos Lusitanos in Indiam usque protulisset. Aedificata siquidem, ut diximus, ad Suetiam olim Arsionēs portum rubri maris ingenti classe Solymanus eunuchus cum
D Moro Alexandrino, sinus Arabici angustias egressus, preteruectúsque Persici maris sinum ad Indum usque amnem peruenerat; magnísque uiribus Dium urbem, Lusitanorum portum, ad fluminis fauces positum oppugnarat. Cuius belli is exitus fuit ut eunuchus pòst oppugnatos per multos dies terra maríque Lusitanos, quum eos indomitæ uirtutis esse reperisset, incœpto absistere, & desertis maioribus tormentis ad Ademum, nobilissimi emporii urbem, redire sit coactus, ubi planè fractus animo, quòd nihil ex uoto prouenisset, ipsum Ademanum regem, sub fide ab se uocatum, in antenna prætoriæ suæ laqueo suspendit, eiúsque gaza omni surrepta, urbem claustris complectentium se montium, & lapideo insigni muro munitissimam, occupauit, paríque sæuitia appulsus ad Zidæ portum, unde terrestri demum itinere Mecha urbs, totius Arabiæ sepulchri Mahometis religione clarissima aditur, Zibitinum regem, sumptuosis munerì-
E bus gratiam eius appetentem interfecit, præsidiis eius aulæ omnibus sub fide immaniter trucidatis, sic ut mox ille semiuir apprimè rapax & cruentus ad Mecham deferretur, ut se apud pseudoprophætæ fontem expiandis tot sceleribus religiosè ablueret, Moro cum classe ad Suetiam redire iusso. Huius rubri maris siue Arabici sinus longitudo à Suetia ad ipsas freti angustias mille, & quadringenta passuum millibus extenditur, quum latitudo maior uix ducentorum milliarium summam impleat. Id uerò totum quandam humani cruris figuram exprimit, quandoquidem abscedentibus utrinque litoribus sensim se aperiens magis ac magis paulatim dilatetur, donec ad angustias quas uocant Azanias in fauces coarctetur. Ab his olim Oceanum à meridie Austri flatibus intumescentem illac uiolento impetu se infudisse ac deuoratis terris eum sinum effecisse perhibent, multis refertum insulis & scopulis, proptereáque nauigantibus importunum. Insularum

longè maxima circa medium ſinus affirmatur Camerana, quæ tamē tota ferè inculta eſt, A extantibus tantum quibuſdam arcium ueſtigiis. Incolæ Aethiopici coloris ſunt, & tuguria palmarum foliis intexta inhabitant, præcipuámque piſcationi operam impendunt, ſicut plerunque urinantes conchas margaritarum in profundo legant. Ab alto fretum intrantibus ſiniſtrorſum ſinuatur mare, ubi eſt inſula nomine Delacia, quæ proximæ continentis regno ſubiecta eſt. Id Barnagaſium uocant, & magni Preteiannis Abyſsinorũ regis imperio paret; cuius etiam ditionis ſunt cunctà ea litora, quæ uſque ad Suetiam in infimo ſinu poſitam protenduntur. In hoc litore Ercocchus portus uiſitur Abyſsinæ regionis, è quo Indiæ merces ad interiora Aethiopum regna trans Nilum amnem deferuntur. In aduerſo autem Arabico litore Zida percelebris portus reperitur, quo applicant peregrini, qui religionis cauſa ad urbem Mecham duorum dierum terreſtri itinere diſtantem B contendunt, ut Mahometis ſepulchrum inuiſant, quanquam id plerique inane eſſe aſſeuerent, quum illum apud Medinam Talnabim ex humanis exceſsiſſe, atque ibi tumulatum fuiſſe prædicẽt, quæ urbs pertinet ad fines arenoſæ ſolitudinis, quæ Arabes à Syris diſterminat. Extra autem freti anguſtías ad læuam Ademum occurrit, celeberrimum, ut diximus, fœlicis Arabiæ emporium. Inde ád Orientem nauigatur ad aliud fama, & celebritate par emporium, nomine Ormutium, ad fauces Perſici ſinus in inſula poſitum, indéque reliqua Indorum regna. uſq. trans Indum, & Gangem, & aureã Cherſoneſſum adita ſubactáque à Luſitanis uerſus Sinarum regiones, eorum claſsibus adeuntur. Egredientibus uerò rubri maris fauces, immenſum illud Auſtralis Oceani pelagus dextrorſum occurrit, Trogloditicóque in litore Selana, Mombazanáque, & Melindia regna, ad inſulam diui C Laurentii, atque ipſum extremum Aethiopiæ promontorium, Bonæ ſpei uocatum, anfractuoſis & laciniatis litoribus protenduntur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXVIII.

IAM plures dies Genuæ subsederat Cæsar cōfirmandæ ualetudini intentus, quæ paululum commota fuerat ex inclementia Prouincialis cœli; unde uastatis legionibus, tot milia hominum, Germanorumque præsertim, contagiosa tabe periissent. Vehementer B etiam erat occupatus explicandis grauissimarum rerum consiliis, quæ perpetuo curarum nexu, ex rebus in Gallia parum secundè gestis succreuissent. Quamobrem monebatur ab Auria, ut peragēda conficere maturaret, priusquam hybernis tempestatibus recrudesceret mare, quòd subessent brumales dies, nec certa esset per Alcionios dies maris tranquillitas, quæ sicuti nequaquam ad certam diem stata, sæpe præueniens, & nonnunquā seriùs aduentans, nauigare ausis non semper arridere consuesset. Cæsari enim in Hispaniam erat enauigandum: sed duæ res maximè retardabant, quæ dignitatem eius, & iam ardente bello in Subalpinis rerum securitatem respicerent. Arx siquidem Mediolani priusquam ipse Italia excederet, Hispano custode, Hispanóque præsidio munienda ui-
C debatur, & Montisferrati ditionis imperium, quod esset ex Cæsariana lege beneficiarium, legitimo hæredi adiudicandum. Id censebant Cæsarianarum partium studiosi, quum eius regionis opes magno momento ad sustinendos Gallos, eo bello futuras prospicerent, propter Padi amnis ualidorúmque aliquot oppidorum opportunitates. De hæreditate enim eius imperii grauis oborta erat controuersia, diúque ea magna competitorum contentione iactabatur: constitutis nanque à Cæsare iudicibus, & contestata lite, prolatisque antiquissimorum iurium documentis, tres simul litem ferebant, Federicus ipse Gonzaga, Carolus Sabaudius, & Franciscus Salassus, diuerso ambitu, diuersáque spe ingressi litem, ius sibi reddi uno tempore flagitabant: spes eorum alentibus iureconsultis: utpote qui priuato quæstui, & factionibus facilè deseruirent. Cæterum præclarum
D omnino ius erat Federico, in cuius matrimonio erat soror Bonifacii, qui ex lapsu curren tis equi periisset, nō obscura hæres fraterni imperii, quum Sabaudii atq. Salassi iura nimis obsoleta & incerta putarentur. Salassus ab recēti merito, quòd deserto Gallo rege ad Cæsarem opportunissimo belli tēpore se contulisset, non obscurā præmii spem præferebat. Sabaudius uerò nulla sua culpa, sed causa Cæsaris, cui uel malo suo studendū iudicasset, magna parte principatus miserè expoliatus, resarciri sibi incōmoda, Montisferrati dominatus cōcessione, ex benignitate Cæsaris postulabat. Sed his in rebus Cæsar æquus disceptator, & iuris sui cōsultissimus, erecto tribunali, ita litem diremit, ut secundum Federici iura meritáq. pronunciaret, & Aluarum Lunā, à quo Federicus in ditionem duceretur, eligeret. De arce autem Mediolanensi pari celeritate transactum est. Nam Maximilianus Stampa uetus custos, post Sforitiæ mortem se Cæsaris nomine in custodia permansurum
E professus, nullam moram attulit, quin arce excederet, quanquā ex uetere suo maximéq. fideli obsequio, & studio insigni in Cæsarianum nomē, relinqui posse in eadem præfectura sperauisset. Sed Cæsar Hispano potius uiro quā Insubri, quanquā generoso spectatáq. fide prædito, fidendum ratus, cæteris in rebus Stampæ postulatis tanquā studioso partiū, Insubrúmq. procerum splendidissimo, collata Soncini oppidi ditione, benignè atque indulgentissimè satisfecit. His confectis rebus dimissísque ab se totius prope Italiæ regulis, ipsóque præcipuè Alexandro Medice genero, & Federico Mantuano, qui Casalem Montisferrati caput ab Aluaro Luna deduceretur; nactus idoneam tempestatem in Hispaniā secundissimè nauigauit. Sub id tempus Gallorum duces per ea, quæ nuper occupassent, Subalpinæ regionis oppida, diuisis copiis, præsidia confirmarunt. Erant hi fermè omnes Itali, quòd Gallos magna ex parte ad præsidium terræ patriæ, quū Cæsar in Prouinciam

irrumperet, Franciſcus reuocarat. In his fuere præter Paulum Rentii Ceritis filium, A & Annibalem Gonzagam cognomento Nouellarium, Guido Rangonus, Cæſar Fregoſius, Caniniúſque Gonzaga, qui paulo antè nequicquam tentata Genuæ expugnatione, ad Subalpina Gallorum oppida ſe receperant, & quædam minora caſtella pulſis Cæſarianis occuparant. Excubabant autem in eam curam, ut proferrent fines, opportunóque aliquo ad gerendum bellum oppido ex inſidiis potirentur. Hoc idem ne facilè accidere poſſet, ſedulò præcauebat Vaſtius. Is paulo antè ex Tranſalpina prouincia regreſſus, Puerino in oppido Hiſpanorum, Italorúmque cohortes recenſuerat, animaduerſiſque ac exploratis Gallorum præſidiis atque conſiliis, Cherium inſtar urbis ingens oppidum, Taurino ad quintum lapidem propinquum, ex itinere aggredi, atque expugnare cogitarat. Sed ea re adactis tormentis uix dum cœpta, quod ibi Rodericus Ripalta caſtrorum magiſter, oppidi ſitum mœniúmque naturam ſpeculando, B ictu minoris tormenti fuiſſet interfectus, & Annibal Nouellarius extructo inſigni propugnaculo, cum delectis cohortibus oppidum tueretur, ad Aſtam in hyberna conceſſerat, Ioanne Barga in præſidio Villanouæ conſtituto, & reliquis item cohortibus per circumiecta caſtella diſtributis. Huic negotio præpoſitus erat Franciſcus Marchio Salaſſus, qui à Franciſco rege ex fluxa fide diſcedens, ad Cæſarem Galliam inuadentem ſe contulerat, præbuerátque non obſcura malignitate callidam operam, ut Foſſanum oppidum ab inopia commeatus à Gallis præſidiariis Antonio Leuæ dederetur; ſedulo enim dux ille apprimè aſtutus & uafer Salaſſum quibuſdam offenſionibus à regiis ducibus alienatum, multa pollicendo, à Regis amicitia clienteláque ea conditione C diuellerat, ut ei præfecturam Hiſpanici peditatus Cæſaris nomine promitteret, quam Daualæ domui à multis antè annis præclaro fidei atque uirtutis merito rex Ferdinandus conceſſiſſet. Ei quoque Leua filiam nuptui ſe daturum pollicebatur, quibus emolumentis inuitatus ſine pudore fidem mutare, regémque deſerere potuerit, ſed iuſta cum obtrectatione Vaſtii, inuidiáque multorum, id infamis cõſilii præmium appetiſſe apparebat, quanquã Hiſpani cohortium præfecti, & centuriones nonnulli, malignis ingratiſque ingeniis cum probro Vaſtii ipſum Salaſſum tanquam uerum opportunúmque ducem, ideóque efficaciùs atque nobiliùs arma tractaturum, impudenti adulatione complecterentur; utpote qui ſibi licere cuncta, & impunè rapere poſſe omnia ex indulgentia noui nec adhuc à Cæſare confirmati ducis ſperarent; uti uidere fuit quum apud Caragium oppidum, deuicto Turriſano Gallicarum partium tumultuario duce, trahentéque ſecum D ad bellum inconditam agreſtium multitudinem, inuſitatæ crudelitatis cædes ederetur. Salaſſus nanque Hiſpanos ut in deditam & ad terram arma proiicientem miſerorum hoſtium multitudinem, atrociſſima cæde graſſarentur, immaniter fuerat cohortatus; eo euentu ut ingens hominum multitudo mortem ſuppliciter deprecantium crudeliſſimè fuerit trucidata; quod uſquam antea uel ab efferatis & Barbaris factum fuiſſe nemo meminerat. Qua crudeli indulgentia Salaſſus ſe bene auſpicatum fuiſſe promiſſæ præfecturæ honorem, & conciliaſſe ſibi hoſtili ſanguine & præda Hiſpanos inſolentiſſimè iactabat. Subſtiterat Albæ Pompeiæ Federicus Gonzaga, expectans ut ex ſententia iuſſúque Cæſaris à Caſalenſibus in urbem reciperetur, & Montisferrati princeps populari acclamatione præclaro iure hæreditatis appellaretur. Sed Al- E uarus Luna ad tradendum de manu urbis imperium ſolenni cerimonia in urbem præmiſſus; ea in re non alienas modo, ſed planè rebelles ciuium uoluntates reperiebat.

Erant plerique principes Guelphi nominis, qui antiquiſſimi dominatus ditionem patriámque in poteſtatem Mantuani, noui, ignotíque ſibi principis deuenire iniquiſſimis animis ferebant; malebántque parere Gallis, opulentiſſimíque regis imperio, qui Ciſalpinæ Galliæ poſſeſſione, eiectis Cæſarianis, potiturus eſſe crederetur, quàm perferre Cæſarianorum acerbitates, qui perpetuis æſtiuis atque hybernis amica oppida miſerabiliter uexare, ac euertere conſueuiſſent. Vigebat etiam tum memoria apud Caſalenſes, Gulielmi principis, qui Gallicam alam ductare, & regis gratia, magno ciuium ſuorum commodo, pollere erat ſolitus. Nam quiſque uti erat genere

A nere nobilis, & ſpiritu alacer, in alam equeſtri ſtipendio ſcribebatur; ſentiebántque fermè omnes ciues, ex ea militia & peculiari regis benignitate, non obſcura emolumenta quæ erant honeſtiſſima, his præſertim ciuibus qui principis beneuolentiam ex fide uirtutéque, aut in ala foris, aut in aula domi meruiſſent; quarum rerum nihil ſperarent ex dominatu Mantuani, quòd Cæſarianæ militiæ honores & præmia nequaquam ad Italos, uerum ad Hiſpanos, atque Germanos, & Belgas uerterentur. His deprauatos opinionibus Caſalenſes, duo ante alios, ut ad Gallos deficerent, aſſidua cohortatione ſolicitarat Gulielmus Blandratus profeſſione iureconſultus, ſed ingenio ſeditioſus & acer, plaéque militaris, & Chriſtophorus Guaſcus, Guelphæ factionis princeps, apud Alexandrinos, qui eius ardentioris ſtudii nomine extorris & exul factus Gallis militabat. Itaque B Caſalenſium quorundam ciuium opera accerſuntur Galli, hiſque ad ingreſſum porta proditur, populo inexpectata re tanquam ignaro eius conſilii uehementer commoto atque exterrito; ſed mox ſubticente, & nihil ſeſe ad arma commouente, quod publico nobilitatis conſilio id facinus patratum fuiſſe crederet. Burria Gallorum præfectus primus omnium urbem intrauit, promptiſſimos Vaſconum peditum, in equitum tergis conſeſſores, feſtinandi cauſa ſecum adducens, edicénſque ut alii atque alii pedites & equites ex Varulengi oppidi præſidio deducti ſe præeuntem conſequerentur. Eo modo ad condictam à proditoribus horam quietiſſimè in urbem receptus, circumuallare arcem parat; ne quis inde in aream erumpere poſſit. In eam nanque Mantuani ipſius legati cum Aluaro Luna confugerant. Nec mora, Gallis impigrè operam nauantibus, Burria, Blandratus, & Guaſcus, arcis egreſſum circumuallant atque præſepiunt, foſſáque ſubitarii operis ſatis lata profundáque producitur, lunatúſque erigitur agger, in quo aduerſus erumpere tentantes præſidium imponitur. Cæterum occupatis in opere Gallis, eius rei geſtæ nuncius ad Vaſtium illico defertur. Is tum exercebatur apud Aſtam in ludo paruæ pilæ. Hac re audita nihil ipſo ore perturbatur, ſed erecto animo expeditum capit conſilium ferendæ opis, idque miro ſilentio contegit, ac ſignum tuba dari iubet, ut milites illico arma capiant, & ſe proficiſcentem ſumma feſtinatione ſubſequantur. Parent edicto milites, & per lutulenta itinera ſumma alacritate uiam capeſſunt, rati ſe propere perduci ad occupandum aliquod hoſtile oppidum, unde opima præda peteretur. Sed non prius conſilium aperuit Vaſtius, quàm D ad Alferium uicum eſt peruentum. Tum uerò aduocatis præfectis, quàm ſtultè atque arroganter Caſalenſes ad Gallos defecerint patefacit; eorum perfidiam extemplò uindicandam edocet, ſpémque omnem ulciſcendi hoſtis in celeritate poſitam oſtendit; hortatur ſingulos, ut uel difficillimi itineris laborem impigrè ſuſtineant, ut paratæ uictoriæ fructum contendendo atque accelerando ſecum percipere uelint. Itaque tota ea nocte, uel præalto impeditum cœno iter nuſquam fuit intermiſſum, indignantibus Hiſpanis quòd Caſalenſes uſque adeo fœdum facinus admiſiſſent, ob idque ad eos accenſis ſpe prædæ animis celerrimè peruadunt. Orto iam ſole peruentum eſt ad arcem, continuóque Vaſtius ab Aluaro Luna, Ioannéque Peſcherio arcis cuſtode perdiſcit quas munitiones Galli contra arcem erexerint, quo animo ſint Caſalenſes, quibus uiribus nitatur Burria Gallus. Speculanti autem muri altitudinem Vaſtio, eius equus, è quo du- E dum deſcenderat, ex tranſuerſa hoſtium munitione tormenti pila interficitur. Sed nihil eum id inane oſtentum terret; poſtulátque ſibi extrorſus ab arce dimitti ſcalas, quibus murum ab arce ad Padum pertinentem aggrediatur; Nam milites per arcem receptos (quominus expeditè atque audacter ad inuadendam hoſtium munitionem progrederentur) pons arcis ligneus, prolati forte grauioris tormenti pondere effractis aſſeribus interruptus, importunè retardabat, & diſpoſiti poſt aggerem hoſtium ſclopettarii in ipſos erumpere audentes ſubitam glandium procellam ſe effuſuros intentis ignium funiculis oſtendebant. His igitur ſcalis arreptis & appoſitis, non dubitauere milites, quin audacter conſcenderent, & ſeſe in urbem deiicerent, quòd uetus agger mœnibus appoſitus, ex ueteri conſuetudine introrſus eſſet accliuis. Verum Galli è munitione, ab altiſque priuatis ædibus ſclopettis rem gerentes, multos eminus uulnerabant,

atque ſternebant. Qua re animaduerſa Vaſtius exteriorem foſſam ſcalis coniungi, ſu A
perieĉtiſque aſſeribus contegi, atque erigi in muri coronam præcipit, ut conferta acie
milites tanquam per accliuem pontem conſcenſo muro in urbem intrarent, auĉtó-
que eorum numero, qui iam tranſcenderant omnium aoimos confirmarent, & in arcem
conglobata acie deſerrentur. Non defuere ſibi Galli quin acerrimè prælium commit-
terent; ſic ut aliquandiu cruentiſſimè dimicaretur. Nam ut ad manum quoque uentum
eſt, dubia uictoria uidebatur. In eo enim congreſſu Hieronymus Mendocius, Rhodiæ
militiæ aſcriptus, & in Peloponneſo uirtute clarus, qui erat Hiſpanorum princeps, glan
de traieĉtus cadit. Petrus Giaena mortifero ſclopetti iĉtu ſauciatur; occiditúrque immo
deratæ fortitudinis adoleſcens, Vgooe Moocata genitus, quem nauali prælio iuxta Sa-
lernum ab Aurianis uiĉtum, interfeĉtúmque fuiſſe docuimus. Exarſere ira Cæſariani, pro B
deuntéque & cohortante Vaſtio, io hoſtes impetum redintegrant. Nec Galli impreſſio
nem ferre poſſunt, ſtatímque profligantur, diffugiúntque per priuatas domos, quas per-
foratis parietibus inter ſe ad permeandum coniunxerant. Sed paſſim expugnatis domibus
hoſtes fermè omnes aut trucidantur, aut ſe uiĉtoribus dedunt. Capitur ipſe Burria. Blan-
dratus fœliciter effugit. Guaſcus dum tentaret Vadum in Pado, quum nullam ueniam
ſperaret ſi in Vaſtii poteſtatem ueniſſet, ſe temere commiſiſſe amni, & periiſſe creditus
eſt, quòd nuſquam poſtea comparuiſſet. Caſalenſes uel Guelphi Gibelliníque nominis
ad unum omnes admiſſi facinoris in ueſtigio pœnas dederunt, quum capti à milite pecu
nia ſe redimere cogerentur. Vaſtius templorum decus, mulierúmque pudicitiam cordi
habuit, multos ſeruauit; accitúſque Federicus liberalitatem ſuam in multos ſuarum par- C
tium ciues exercuit, in luĉtuoſáque uiĉtoria, quæ uoluptate peculiari minimè careret pu-
blico conſeoſu receptus eſt. Nec multo pòſt Vaſtius præmiſſo Burria qui in arce Medio-
lani cuſtodiretur, Mediolanum contendit, eo animo ut Iacobum Medicem, fratrémque
eius Baptiſtam comprehenderet, quòd ab inimicis iniqua delatione conſenſiſſe cum Gal
lo hoſte dicerentur. Erant enim Medicei, propter anteaĉti belli memoriam auariſſimè &
crudeliſſimè Lario in lacu geſti, magnæ apud Mediolanenſes quoſdam principes expoſi-
ti inuidiæ, ſed qui à Franciſco Sfortia earum rerum ueniam eſſeot promeriti. Quum am-
bos Vaſtius poſt epulas cœpiſſet, his ſuſpicionibus ita ſeſe Iacobus explicuit, ut pro uete-
re ſua clemeotia Vaſtius eos nequaquam capite puniendos exiſtimaret, ne alienæ libidi-
ni, malignitatique ſeruiuiſſe diceretur; reieĉtóque ad Cæſarem iudicio, eos demum rece- D
pit in gratiam, atque eis ablatum à quæſtoribus argentũ reſtitui iuſſit. Quum Vaſtius
Mediolani ueterum Saturnalium more natalitia Dei Chriſti feſta celebraret, apud Flo-
reotiam inuſitatæ perfidiæ, ſummæque immanitatis facinus poſtridie nonas Ianuarias
admiſſum eſt à Laurentio Medice in Alexandri principis atrociſſimam cædem. Cuius
execrabilis faĉti cauſam & modum quàm breuiſſimè potero explicare pro inſtituto ope-
ris, operæpretium eſſe putauerim. Alexander ubi, nuptiis cum Margarita Cæſaris filia
Neapoli confeĉtis, Florentiam eſt reuerſus, opportunis ciuilium aĉtionum decretis, inſti
tutiſque præſidiis, dominatus opes confirmauit, & maximè compoſiti & diligentis futu-
ri principis ſpecimen dabat, igooſcendo ueteribus inimicis, ſtudioſóſque Medicei nomi-
nis, & propinquos beneficiis ſubleuando, & quod erat gratiæ popularis reĉtiſſima ratio-
ne inter ciues ius dicendo, quum infirmorum etiam ciuium preces & querimonias beni- E
gnè ad aures admittere nunquam pigeret. Sextum & uigeſimum nato annum corpus ob
uenerat mediocris certè ſtaturæ, ſed ualida atque habili neruorum compage firmiſſimũ,
militiæ laboribus utique par, atque omni ingenuæ exercitationi quum expediret aptiſſi-
mum. Sed eius animus leuitate iuuenili in Venerem uſque adeo procax erat & præceps,
ut ei nouæ nuptæ ſordeſceret thorus, ac dignitatis ſuæ & ualetudinis, & denique ſalutis cu
ram abieciſſe crederetur, quum Laurentii patris exemplo, nouis ſemper ſtupris ac adul-
teriis obnixè gauderet. Ea de cauſa noĉtu per urbem cum armatis ſæpe ita uagabatur, ut
nonnunquam contraĉto cum obuiis cruento certamine ſummum uitæ diſcrimen adiret.
In eius intimam familiaritatem ſeoſim ſeſe miro aſtu inſinuarat Laurentius Medices, effi
ĉtis moribus, & his in adulationem & deſtinatum dolum callidiſſimè compoſitis, quibus

infatuatum

A infatuatum atque deceptum principem opprimeret. Erat is Mediceorum omnium Alexandro sanguine maximè propinquus, ætate fermè æqualis, ipsisque paternæ domus cubiculis adeò coniunctus, ut secretiore ostio ad commeandum committerentur, communicatis scilicet seræ clauibus, quibus quum utrique luberet, sine arbitro conueniendi facultas daretur. Nam unde facilè capi princeps poterat, amatoriarum cupiditatum, quibus ille insatiabilis & uagus semper arderet, unus ipse Laurentius & conscius & arbiter erat effectus. Eruditi siquidem & arguti ingenii illecebris ad omne lenocinium erat paratus, & efficax; adeo ut non absurdos uersus, qui essent instrumenta libidinis, pangere, nec inamœnas Etruscæ fabulæ comœdias factitare, & in scenam edere soleret: simulabat enim se unicam ex his studiis delectationem petere; propterea abdicare penitus arma à
B latere, quæ cæteri ex aula gestarent, cruorem reformidare, & prorsus se imbellem esse, atque otii auidum ostendere. Ad hæc pallente uultu & fronte contracta deambulabat solus cum paucis parcissimè sermones serens, uasta & silentia urbis loca frequentans, & nō obscuras ebullientis atræ bilis notas ita præferens, ut nonnulli eum irridere tacitè inciperent; alii acutiores eum aliquod insolens & truculentum facinus coquere, prorsúsque meditari suspicarētur. Nam quibusdam in aula & suspectus & inuisus esse cœperat, quòd Neapoli cum Strozzis exulibus consilia de interficiendo principe miscuisset. Sæpe enim apud exules maledicentissimo ore in Alexandrum fuerat inuectus, quum ille incerta adhuc Cæsaris soceri gratia suspensus, spurcissimis inimicorum libellis & delationibus oppugnaretur; dixerátque se maturè uiam inuenturum qua communis patriæ tyrannus ex
C tuto tolleretur. Cæterum geminata ueluti perfidia, quid exules cogitarent, quídue molirērur, ad Alexandrum illico deferebat: prolatisq. nōnullis literis & syngraphis, præclarā studio, officióq. suo syncerae sedulitatis fidem adstruebat. Id quum resciisset ex suis speculatoribus Petrus Strozza, uersipelle Laurentii ingenium, tanquā duplici ancipitiq. perfidia infame, generosè atq. indignāter detestatus, Pandulpho Puccio ueteri suo sodali forte obuio, quin de ea re præceps colloqueretur linguā moderari nō potuit, apertè dicēs; ecquā ineptus est & sui ignarus Pandulphe hic uester Alexander, qui Laurētio Medice summæ perfidiæ adulatore tātopere delectatur; quādo is quotidie nobis se illū omnino interfectu rum iactāter repromittat. Non defuit officio suo Puccius, uti erat ex amicorū cœtu præcipuus, sermonémque Strozzæ totum principi detulit. Nec multo pòst Alexander Lau-
D rentium in cubiculum uocat; quid audierit enudat. Ad ea ille absolutæ simulationis proditor, composito uultu subridens, ita respondit, ut cuncta ea quæ Strozza dixisset, uera esse fateretur; uerum non inepto artificio iampridem ab se instituta. Quonam (inquit) princeps, tutiore aptioréque modo mihi erunt exacti speculatoris partes implendæ, nisi ut me tibi ex arcano inimicissimum esse prædicem? scilicet ut hac subtili simulatione secreta omnia è præcordiis inimicorum eruantur, & saluti dignitatique tuæ egregiè prospiciam, uel hac mea diligentia, quanquam ea meo nomini periculosa & turpis appareat. His uerbis, uti credi par est, antea meditatis, suspicionē omnem facilè auertit, apud principem iam planè fato suo obstrictum, & nihil de homine cunctis amicitiæ gratiæque iuribus, & peramplis beneficiis coniunctissimo suspicantem. Cæterum ut certius atque lætha lius falleret, his tantis delationum artificiis, etiam fraudulenta omnis lenocinii obsequia
E solerter addebat; nonnunquam principem ab effræni licentia intemperantem, ad sacratas uirgines perducens, quarum ipse nefariis amoribus usque adeò perditè delectari cō suesset, ut nequaquam magni dei ultoris numen timeret, quod eius sacrilegii reos nequaquam serò uti impios, teterrimo uitæ exitu, uel hoc præclaro amborū exemplo damnare conspicimus. Itaque Laurentio supra sesquiannum in hac diri sceleris cogitatione uersato, nec alienæ fidei quicquam temerè committenti, Fortuna infesta principi, perseque stram uenerem patrando facinori exoptatæ securitatis occasionem præbuit, saluti nāque quum antè omnia cauendum arbitraretur, ut pòst editam tyranni cædem (sicuti aiebat) liberatæ ab se patriæ gaudio gloriæque suæ saluus interesset, multa hactenus tanquā parum tuta expediendæ fugæ loca & tempora repudiarat. Forte tum erat in ipsa principis uicinia matrona pernobilis, uenustæque formæ, sed certissimæ atque inexpugnabilis pu

dicitiæ. Hanc, quòd mirè placeret principi, ad tendendas insidias idoneam ratus, conciliando eius amori operam suam atq. ingenium amanti obtulit, eóque propensius, quòd ea sibi esset arcta propinquitate cõiuncta, atque ideo maximè familiaris. Itaque ea nocte quæ Ianuarias nonas antecessit, postquam cœnatum est Laurentius composito dolo in aurem Alexandri insusurrans, perfidioséque mentitus, dicit in adamata muliere uel ingenuè casta, & diu reluctante, expugnatum esse pudorem persuasionibus atque promissis, eadémque nocte eam in complexum eius deuenturam, ea tamen conditione, ut totum id religioso silentio contegat, & quæ eius nomine ex sua fide præmia pepigerit liberaliter præstet. Simulabat siquidem à muliere mutuæ pecuniæ subsidia peti, quæ ipsius uiro, uti iam princeps norat, non obscurè decoquenti suppeditarentur, confirmandis scilicet eius Fortunis & mercaturæ rationibus, quæ uehementer essent conturbatæ. His postulatis tã quam honestissimis facilè annuit Alexander, matura spe exoptatæ libidinis incensus, statímque cœnaculo exiens in domum attiguam ipsius Laurentii (uti sæpè aliàs) deducitur, ablegaréque ab se cubicularios duos qui aderant iubetur; ne illi quicquam ex re composita instantíque subodorari possent. Sistitur ergo incautus princeps in cubiculo, ipsóque etiam proditoris lecto, ut ibi tantisper conquiescat, & expectet donec intempesta nox adsit, & silentia adducat, per quæ utrique, uti expediat, tutissimus transitus paretur. Breue siquidem spatium angustæ uiæ inter principis posticum & matronæ fores intererat. Parato expectare, extentóque in thorum principi suadet ut gladium discingat, quo mollius cubet. Id quum ille fecisset, Laurentius gladii capulum uaginæ baltheolo dissimulanter, ut sæpe fit, ita conuoluit; ut si eum præsidii causa repeteret princeps non facilè uagina educi posset; hortatur demum ut obdormiscat, donec ipse rebus compositis & instructis reuertatur. Discedens Laurentius reliquit lumen, circumductóque ad lectum conopeo, cubiculi fores pòst se trahit, quæ ultronea sera claudebantur. Tum uerò compositis è sententia insidiis Laurentius iuuenem, Scoruncunculum nomine, sibi à pedibus famulantem, cui ipse homicidii reo uitam à principe impetrarat, ad se uocat; hortatúrque ut sibi fortem operam, sicuti antea promisisset, præstare uelit, in confodiendo insigni quodam homine, nomini suo inimicissimo; animis tantum opus esse, neque eius aspectu debere permoueri, quòd res extra periculum transigi posset. Ille alacriter respõdet, se nõ recusaturum, quin ut aliquam accepti beneficii gratiam persoluat, quantumlibet insignem uirum, ac si iubeat ipsum denique principem obtruncet. Ad hæc Laurentius, egregiè diuinasti, inquit, mi frater, ipsus est; inclusúmque eum hoc cubiculo dormitantémque tenemus. Nec mora adapertis tacitè foribus cubiculum ingrediuntur, ascito etiam comite uili agasone familiari, cui tanquam elumbi atque tarpedi à cõtrario sensu Frecciæ cognomen erat, quæ uox Italicè sagittam exprimit. Laurentius expedito breuiore gladio stertenti costas transadigit. Ille exterritus tanto uulnere, in aduersam lecti spõdam se deiicit, repénsque manibus & genibus subter lectum emergit. Ei sese erigenti Freccia malam discindit; alii arreptum scabellum præsenti animo pro scuto opponentem circumsistunt, atque ictus ingeminant. Ille rabidæ feræ persimilis Laurentium inuadens, proditorémque adeò alta uoce uocans, ut tota domo (sicuti ex mulierum testimonio constat) exaudiretur, leuæ manus pollicem dentibus apprehendit atque perfregit; quo dolore correptus, opem sibi à Scoruncunculo afferri postulauit, ab eóque iugulatus princeps multum euomens cruorem prosternitur; confossúsque demum aliis uulneribus lecto impositus est, nec quisquam ad tantæ rei strepitum è familia accurrit, quòd Laurentius multum antea ad fallendos familiares cum sodalibus eo in cubiculo multa cum uociferatione scabellis & scutis, hastísque colluctari, ad imaginémque iocosæ exercitationis perstrepere consuesset, ut in eam diem dolum pararet. Interfecto per hunc modum principe, quum percussori detegenda cædes, idque facinus desecto atque exposito interempti capite omninò propalandum, & uocandus ad libertatem populus foret; stetit ei aliquandiu attonita, & ualde suspensa mens ex cogitatione patrati sceleris, usque adeò ut oblitus suæ gloriæ, quam unam à tanta perfidiæ labe se petisse postea iactabat, in ipsam salutis suæ curam totus incumberet. Propterea ad Angelum Martium illico contendit, qui principis occupati aut

A ti aut absentis uices implere erat solitus; ab hoc facilè impetrat equos publicos, & aperiē dæ urbis portæ tesseram; simulans fratrem in Casagiolia uilla mortiferis uentris tormini bus torqueri, quem condendi testamenti causa omnino ea nocte inuisere percuperet. In dulsit petenti Martius, quod iniussu principis nemini præterquam ei singulari gratia pollenti erat concedendum; atque ita ille acceptis & incitatis equis, sicarios suos educens, Bononiam, atque inde Venetias peruolauit, ut optatissimum Philippo Strozzæ nūcium afferret. Constat eum in discessu T. Zephio, qui domesticis rationibus præerat, funesti cubiculi clauem dedisse, iussisséq. ut antè diluculum ingrederetur, & quid reperisset certis ciuibus nunciaret, quibus Medicei dominatus fœlicitas grauis & inuisa uideretur. Impleuit iussa Zephius; sed nemo ex his hiscere aut se omnino commouere ausus est, quòd B neque Zephio, neque ipsi Laurentio tanquam ab ambigua fide suspecto satis crederent; seu id esset effictum experiundis ciuium animis, ut qui præproperi forent nimia credulitate in noxæ capitalis crimen præcipites darentur. At sole iam exorto duo cubicularii, quos ab se Alexandrum, quum proditoris domum intraret, ablegasse diximus, quum tota nocte eum frustra perquisissent; trepidi id totum deferunt Innocentio Cardinali, qui uti erat propinquitate atque amicitia coniunctissimus, honestiore in parte ædium habitabat. Is quid acciderit principi perturbata mente diuinat, accersitúrque statim in consiliū Franciscus Campana, epistolarum magister; ambóq. nihil dubitant, quin incautus princeps à Laurentio in ipsius cubiculo sit interfectus, compressóque dolore ereptum procul dubio principem internis tantum lachrymis lugendum, nec usquā quærendum censent, C postquam renunciatum est Laurentium mutatis ad celeritatem iumentis per Apœninū iter extendisse. Egregiè autem compositis uultibus simulant, edicúntque ciuibus de more in aulam ad salutandum principem uenientibus, illum obdormiscere, quòd tota nocte ludibundus cum sodalibus uigilasset; foréque ut quum pransus esset, personatus prodiret; in eiúsque rei simulationem multa uestis lupercalibus & theatralibus apta ludis circunferretur. Cæterum per tabellarios eximiæ pernicitatis Alexandro Vitellio, Rodulphóque Baleoni perscribunt, ut magnæ periculosæque rei causa, quātas maximè possent copias ex Aretinis & Cortonensibus agris celerrimè cogant, Florentiámque perducant. Idem ut faciant præcipitur præfectis cohortium descriptarum in Mugellano agro, cuius tractus incolæ fortissimi deditissimíque Mediceo nomini existimantur. Nec prius D principis corpus quæsitum conspectúmque est, quam primis tenebris, ne id in plebe adhuc ignara ueræ cædis tumultum excitaret. Itaque pauci familiares ita iubente Cardinale tapeti inuolutum in Laurentianam ædem clam detulerunt. Erat tum in Trebia uilla Cosmus Medices, decimum octauum ætatis agens annum, ad quem nihil tale expectantem secundissimo cursu Etrusci imperii Fortuna ferebatur; ipso Ioanne Medice duce fortissimo ex Maria Saluiata genitus, quem Germanis ad inuadendam uastandámq. urbem Romam ingruentibus, seruituræ mox Italiæ fato potius quam suo, ad Mincium tormenti ictu cecidisse docuimus. Is, quum patritiæ iuuentutis sodalibus uenationem edidisset, ex frequenti & repentino incolarum concursu, cohortes tanquam urbani tumultus causa Florentiam accersi uidet, Laurentiumque Medicem in singulis militaris uiæ mansionibus equos mutauisse & recta per Apœninum extendisse iter comperit, nec inani conie- E ctura statim adducitur, ut principem à Laurentio interfectum, aut omnino uulneratum esse non dubitet; eóque firmius quòd duos principis familiares, pòst aliquot horas eadē festinatione præteruectum persecutos esse didicerat. Sed admiratur cur sibi à matre diligentissima fœmina nihil sit enunciatum. Id uerò accidebat quòd nemini ad exitum portæ urbis paterent. Nec multo pòst ingruente iam nocte, superuenit uir agrestis certissimum interfecti principis nuncium afferens, cuius cædis editæ certior factus, accurata uultus simulatione, cum dolorem ex acerbissimo principis casu, tum lætitiam ex Laurentii parricidio statim commisceret, & silentio contegit. Nam sicuti illum ex animo amabat, colebátque, ita hunc maximè oderat, tanquam insidiosæ malignitatis aduersarium: nam ei litem intenderat Laurentius de paterna atq. auita hæreditate ualde grauem, ob idque explicatu difficillimam, quòd in ea protrahenda supinus princeps Laurentio non obscurè

fanere putaretur. Tum uerò ea re paucis communicata Cosmus sibi ad urbem eundum A
censet, cohortantibus quibusdam patris militibus ueteranis, qui cohortes ad iter paratas
adducebant, & se custodiæ causa eunti comitem offerebant. Sed eis gratias eius oblati of
ficii agens, & nocturnum iter multis de causis uitandum existimans id armatorum præsi-
dium repudiat, proficiscique eos, nec quicquam de festinatione remittere iubet, dicens se
prima luce subsecuturum. Nolebat enim uideri, quum ad urbem applicaret, armata præ
sidia quæsiuisse. Postero igitur die quum intrasset, modicum trahens comitatum, passim
que ab obuiis miro studio salutaretur, perrexit ad principis ædes, ascenditque petasatus
& penulatus ad Cardinalem; professus ideo se uenisse ut communibus lachrymis ereptum
principem lugeret, & quam posset patriæ principe defensoréque orbatæ fidelem operam
præstaret. Complectente eum Cardinale, & ut bene speraret, sedulóque conceptam spem B
dissimularet admonente, ad matrem se contulit, frequenti populo omníque turba prætorianorum qui armati uestibulum domus tuebantur, ita auidis oculis, propensísque animis
introeuntem inspectante, ut læto exorto murmure, aduenisse eum iuuenem summæ spei
integríque pudoris, magnanimi patris spiritum gerentem prædicarent, qui principatum
exciperet, & id totum parricidii scelus egregiè uindicaret. Nec mora plerique ex paternis amicis beneuolísque ciuibus eum adeuntes arctè complectuntur, suadéntque ut sese
erigat, & de principatu adipiscendo bonam spem induere uelit. Ipsos enim cum amicis
& propinquis primorum ciuitatis ordinum enixè curaturos, ut præclara atque certissima senatus suffragatione subleuetur. At ille uti rei grauissimæ momentum postulabat, à
summis uiris edoctus, molliter respondit, séque mira uultus tranquillitate alienum à co- C
gitatione dominatus ostendit, ut qui mediocritate Fortunæ suæ contentus foret, modo
urbanis rebus non incerta securitas pareretur, & sibi ciues honestum inter patritios in republica locum relinquant, usque adeo demisso animo sermonéq. reiectis amicorum adhortationibus, ut nonnulli indignantes subiratíque, in eo tanquam nimis humilem, algen
tísque spiritus habitum reprehendere auderent, addentes eum nequaquam Ioanne magnanimo patre genitum uideri, qui ad magna imperia, ingentémque semper gloriã aspirare, generosóque ausu decora quæque appetere, & maximè ardua fortiter complecti, uirtute duce, consuesset. Quibus de causis fiebat ut adolescens ingenui pudoris plenus, uerecundia uehementer angeretur, quòd amicorum fauentium studia ineptè & periculosè
paruifacere crederetur, parúmque uirili animo tantæ spei occasionem elabi sineret. Sed D
expediebat hos rumores astuta aure transmittere commodéque sapere in præsens, quando spes omnis posita esset in dissimulatione, qua capi facilè conciliarique præsides apparebat, quorum mentibus hæreret illa ipsa non obscurè grata omnibus imago deploratæ
libertatis. Erant hi quadragintaocto uiri, apud quos numeratis suffragiis componendi ciuitatis status, declarandiq. principis summa erat potestas. Horum ferè omniũ una mens
erat, abolere principis nomen, ueterémque excitare libertatem, quæ tantis belli incõmo
dis sæpè erepta, & uirili consilio semper recuperata, nunquam bonis & strenuis ciuibus defuisset. Sed primores ciuitatis infaustum popularis status nomen horrebant, ad quem sublato unius dominatu continuo recidendum esse prouidebant, recenti maximè exemplo, quum eiecta Medicea familia, populares, plebeiíque homines impudenter rempublicam inuasissent, quibus insolentissimè atque acerbissimè dominantibus, irrisa prostratáq. E
nobilitas fuisse, & ciuitas, importuna imperitorum ciuium obstinatione in ultimum terribilis excidii, & ueræ demum seruitutis discrimen perducta conspiceretur. Itaque singuli
ferè primates, qui solertis ingenii atque inueterata prudentiæ authoritate ualebant, quan
quam auidissimi essent repetendæ libertatis, & patriæ amantissimi, media tamen consilia in eo negotio salutaria fore iudicabant, ne iterum inuictissimi Cæsaris præpotentia ar
ma prouocarent. Placebat enim moderatæ potentiæ princeps, qui patriæ legibus obtemperaret, ipsorúmque optimatium perenni consilio uteretur, scilicet ut plebs curiæ muneribus exclusa ad opificia sua rediret, assuesceretque parere melioribus, & patritio ordini, quem tantis affecisset contumeliis, meritas improbæ temeritatis pœnas penderet.
Plebi & mediæ classis hominibus maximè erãt infensi Franciscus Guicciardinus, Mat-
thæus

A thæus Strozza, Franciscúsque Victorius, & Robertus Acciaiolus, iãpridem grauißimarũ rerũ cõsiliis assueti, qui moderatæ potẽtiæ dominatũ ferre, in quo ipsi sese gratia authoritatéq. insignes fore minimè dubitarent, quam ab ingratißimis & sordidißimis ciuibus iniuriam pati malebant. Ab his quum honestißimus quisq. in sententiam traheretur, quadragintaoćto uiri per apparitores ad cõsiliũ uocati sunt. Habitus est is senatus ex dignitate Cardinalis, superiore in cœnaculo Mediceæ domus. Valida autem armatorũ præsidia, & in cõpito exteriore, & intus in cauedio ad scalas, singulasq. ostiorũ ualuas, ab Alexãdro Vitellio disponebantur, qui dudũ singulari usus celeritate cum cohortibus aduenerat, & Cosmo studiosißimè fauebat. Quũ senatus cogeretur, & Cosmus è penatibus suis ad Cardinalem fautoresque suos redire statueret, mater eũ retentare atq. obtestari cœpit, ne ea
B cupere aggrediq. properaret, quæ ipsũ in ualde periculosã salutis & dignitatis aleã perducerent, propter malignas & occultas multorum uolũtates, & insitũ natura Florentinis omnibus arripiẽdæ libertatis studiũ, cui, uti paulo antè experti essent, nisi cruentis armis resisti nõ posset. Ad ea adolescens non dubiæ arridentis Fortunæ suæ cõscius, desine me, inquit, pia mater tã solicitè adhortari; nã eò mihi omnino eũdũ est, quò Fortuna uocat, quæ hãc ipsam parandi summi decoris occasionem, tã honestã quã necessariã nomini nostro benignè demonstrat; nec eã utiq. si negligatur, uti reor, ad nos postea reditur ã. Neq. enim fas est deesse nobis ab ignobili metu, quum Diis nequaquã inuitis ad oblatũ decus rapimur, ut fidẽ fati uirtute sequamur. Meminerat siquidẽ à Basilio mathematico, Græcó que item ariolo, ex inspećtione uolæ manus, ingentis opulentiæ hæreditatem sibi porten
C di, quòd in ipso genituræ horoscopo idem Capricorni fœlix astrum mirabili conspirantiũ syderũ aspećtu irradiatũ esse diceret; sicuti olim euenerit Augusto, & hodie Carolo quinto imperatori, qui propter inuentum subaćtúmque ad occidẽtalem plagam nouum terrarum orbem, ipsa prope immensa imperii amplitudine Augusto æquiparandus uideri posit. Cum hoc animi decreto ad Cardinalem pertendens Cosmus, senatores qui iam consederant, neque seuera, neque demissa fronte salutauit, ne conceptam spem intuentibus proderet. Cæterum amicißimi, quos diximus, pro eo ita prensabant, ut magna pars senatus, nequaquam de eligendo principe, sed de ordinanda republica, se prolixè consultaturam crederet; ut pote quæ uexilliferatum, tanquam imaginem temporarii principis, erigendum arbitraretur, quo aliquis ex ipso ordine ornandus atque attollendus foret, qui
D publici imperii dignitatem solita honorabilis personæ maiestate ueeretur. Tum uero Cardinalis, Cosmo in subdiale pauimentum ad deambulationem se recipere iusso, ne uti cõpositum fuerat, sententiis senatus interesset, exorsus ab immanitate parricidii periculóque ciuitatis; patres (inquit) quod est Deorum immortalium munus, uno auulso non deficit alter aureus, qui affećtæ orbatæque reipublicæ subueniat; Cosmum præclarè indicans, qui certæ nobilitatis, temperatiq. ingenii atque incorruptæ probitatis adolescens, tanquam Alexandro maxime propinquus, ex Cæsaris tabulis in administranda republica successor esset designatus; ipsos ergo probè rećtéque facturos, si eam Cæsaris legem obseruarent, à qua discedere nefas sit. Neque ex usu commodóque ciuitatis uideri posit, si uiolata fide, quibusdam aliò flećtendas esse uoluntates appareat, ut nouus rerum status inducatur. Iura siquidem Florentini imperii ex ipsorum uoluntate, authoritatéque Cæsaris addićta
E familiæ Medicææ, & solennibus codicillis confirmata, nisi stultißima præuaricatione, à quoquam extra perniciem uiolari non posse. Quandoquidem eius improbè initi suscepti que consilii authores necesse sit in ipso maleficii uestigio pœnitere, tam propinquis scilicet atq. expeditis Cæsarianorum copiis, quæ omnẽ infidelitatis suspicionem celerrimè ulcisci queant. Porro Cosmũ tãto ciue genitũ, qui nuper intermortuum militiæ decus apud Etruscos ad æternam laudem excitarit, tantisq. nobilitatis eximiæ ex Saluiata matre propinquitatibus septum, nõ alio quã ipsorũ usurũ cõsilio, daturúmq. operã ut ipse, rerũ rudis & imperitus publico cõsensu obsequentißimi & moderatißimi principis famã consequatur. Serebãt inter se tacitos sermones patritii, perplexiq. animis cõsideratius atq. languidius deliberabãt; Nam Canisianus, ineptus & futilis senator, de subrogando Alexãdri filio ex cõcubina uix trimo, ad quẽ Cardinalis paulo antè respicere uidebatur, mẽtionẽ

intulerat;& Pallas Oricellarius se neq.principē,neq.ducē in rep.uelle professus,nō recu A
sare dixerat,quin pro alba suffragii faba capitis pœna plecteretur.Sed hūc Frāciscus Victo
rius modestiæ admonens,ut sederet iusit,suóq.suffragio,quod inter tot senatores tantū
modo unū foret,pro insana libidine,uti luberet,uteretur. Illū uero uehementer increpa
uit,quòd spurius infans,cōtra ius tabularū Cæsaris,patriæq.bonum & æquū,adulatione
uanissima Cosmo iam planè uiro natúq.legitimo &matura uirtute cōspicuo præferēdus
uideretur. Guicciardinus quoq.cuius tum summa erat authoritas,quòd popularis factio
nis statū in patritios grassari solitū uehementer abhorreret,& de libertate quæ optimatiū
cōsensu regi atq.defendi posset,desperare uideretur,Cosmo nō obscurè fauens,præclara
uoce disserebat,se nō passurum, ut sciumpi iterū regnarent. Sciumpos.n.uetere Etrusco
uocabulo ad cōtumeliā appellabāt ex populi fece proletarios &despicatos homines,quo B
rum audacia fretus Michaël Lādus auorum memoria, è lanificii taberna prosiliens,urbis
dominatum eiectis miserabili cum iniuria patritiis inuasisset; identidem dicens ad salu-
tem ciuitatis expedire,ut aliquod in rep.caput emineret.Atque ita nōnullis è primo ordi
ne ciuibus in sententiam traductis,in proximum cubiculum secesit cum Roberto Accia
iolo,Franciscóque Victorio,& Mathæo Nicolino iuriscōsulto,qui in unam ferè senten
tiam conspirabant,opinioneq.prudentiæ,& ciuili authoritate multos uel dissentire para-
tos,aut certè perplexos in sententiam perducturi,uti euenit,credebantur. Secedendi au
tem causa fuit ut una constituendi principatus conditiones perscriberet. Volebat enim
Gucciardinus inter eos facilè princeps certis legibus astringi potētiam dominatus, atq.
abolere odiosum in libera ciuitate ducis nomen,toties in Medicea familia repetitum nō C
obscuro quidem patriæ studio; quod non inepta ratione disimulabat, utpote qui præ-
clarè diceret ducis nomen nequaquam gratum Cæsaris auribus futurum: qui antea non
temere Alexandrum ipsum,uel etiam generum in literis,quas ad eum perscribere esset
solitus,nunquā Florentiæ ducem appellauisset,uel ob id præsertim quòd recepta ciuita-
te,cōstitutáq.repub.neque Clemens Pontifex,neq.ciuitas id tituli decus ab se,qui tum ro
gandus fuerat,& maiora benignè cōcesserat,nequaquā petiuisset,nam uti cautus & pru-
dens iurecōsultus minimè tum de ducis nomine cōtrouersiam importuna mentione cō-
mouendam esse existimabat,ne creandi ducis iura, quæ ad liberā ciuitatem omnino per
tinerent,imperitè ad Cæsarem inepto præiudicio trāsferrentur, quandoquidē nō crean
di,sed cōfirmandi tātum quæ ipsi sua ciuili antiquissima lege sancirent,atq.decernerent, D
facultas esset apud Cæsarem. Cōditiones erāt hoc modo perscriptæ. Cosmus quod bonū
faustúmq.esset,reip.præficeretur,nec dux sed caput modestiore nūcupatione uocaretur.
Neminē nisi ciuem,quū ipse abesset,in ciuitate uicariū relinqueret,quòd elata nobilitatis
ingenia superioribus temporibus,& Gori Pistoriensis,& Passerini Cortonensis,& demū
Statii Romani iussa fastidissent,& quod Etruscæ frugalitatis fuit,duodecim miliū aureo
rum nummûm summa in annui domestici apparatus sumptū cōtentus foret;quòd æquo
grauiorem impensam fecisset Alexāder,qui decem & octo millia quotānis in cōnictu ab
sumere cōsuesset. Quum hæc perscriberentur,deferrentúrq.ad singulos senatores,ac his
omnibus prolixè annueret Cosmus,& in senatu diuersæ sententiæ aliquanto lentius dice
rentur,quā fauentiū Cosmo studia postularent,exortus est in cōpito ex ignobili rixa,in-
gens apud milites armorū strepitus,quo exaudito plerįq.senatorum timore concuti atq. E
pallescere cœperunt,nec temere quidem,quòd à Vitellio,ex uetere odio paternæ necis
ciuitati inimicissimo,incitari milites ad prædā & cædem facilè suspicari possent. Ad fo-
res quoque eius cœnaculi audita uox est cuiusdam admonentis,ut quod uellent sena-
tores decernere illico maturarent: quando Vitelliani, uel ipso ducis imperio diu repri-
mi non posse uiderentur,quin captis iam armis ad obuiorum prædam & cædem discur-
rerent. Ea res siue orta casu,siue conficta consilio,senatores ad ineunda suffragia oppor-
tunè compulit,præclaróque omnium assensu, quem præsentis periculi necessitas expri-
meret,Cosmus reipublicæ caput est renunciatus. Is è subdiali in senatum uocatus,& uni
uersis gratias agens,ea quam dedissent summi honoris potestate nō alio quā ipsorū iudi
cio consilióque se usurum testatus est,adapertóque senatu,tanta acclamatione,tantóque
applausu

A applausu omnium perstrepuit domus, ut milites prædæ auidi admixtíque plebeis, gra-
tulandi causa, ad Cosmi matrem irrumperent, domúmque totam, frustra ea prohiben-
te, sed tamen filii fœlicitate impensè læta, diriperét, & ex magno simul metu solicitudi
néque tota ciuitas ad hylaritatem uerteretur. Nec multo pòst Laurentius Medices par
ricida & patriæ hostis ex senatusconsulto declaratus est, bonísque proscriptis, præmia
eius percussoribus aureorum septem milium constituta, & domus eius ad perpetuam
ignominiam à tecto ad ima fundamenta lato hiatu proscissa est. Paulo etiam antè Car-
dinalis quum in attollendo Cosmo obnixè satageret, ab eo, si principatu potiretur, hæc
postularat, scilicet ut nihil unquam ad gratiam aut odium flexus iustitiam exactè colen
dam arbitraretur, nec unquam ab authoritate Caroli Cæsaris discederet. Alexandri in-
B dignam cædem grauiter uindicaret, & liberos eius pupillos ex concubinis susceptos, be
neuolentissimè complecteretur. Quæ omnia postea cumulatè impleuit, nam admira-
bili prudentia ius dicens, & noxios plectens, perpetua non iniquæ seueritatis, atque cle-
mentiæ moderatione, iusti nomen promereri postea contendit, & fideli obsequio, libe-
ralique studio erga Cæsarem, grati animi sui existimationem tutatus est; eo quoque ma
iore gloria, quòd inexpectata quadam lenitate summam clementiæ laudem tulit, quum
à nemine, uel propinquo, affinéque rogatus, sed sponte uno edicto exules, & relegatos
omnes ab Alexandro in patriã reduxisset, & sincerissima fide in gratiam receptos, obli-
tus ueteris iniuriæ perpetuò fouendos suscepisset: ipsum uero parricidam usq. adeo in-
tenta diligentia est persequutus, ut quum ille è Gallia Byzantium profugisset, eum So-
C lymanus hominis perfidiã execratus, aui Baiazetis exemplo, qui Bandinum tanquã im-
pietatis reum olim tradidisset, capiundum dedendúmque censeret, nisi ille insidias ueri
tus properè Venetias se contulisset, ut ibi aliquot pòst annos cum auunculo Soderino
trucidaretur, haud dubiè, in gratiã Cosmi, duobus Volaterranis militibus Bebio scili-
cet, qui fuerat ex prætoria cohorte Alexãdri, atq. Cecchinno Bibbona ultro superioris
domini mortem uindicantibus, & ob id quidem generoso magis animi decreto, quòd
proposita publicè à senatu præmia repudiassent, quũ se satis lucri facturos existimarent,
si exoptatum Cosmo, de parricidæ cæde facinus liberaliter edidissent. Iulium autẽ libe
raliter educari iussit, & Iuliã patris ora atque oculos referentem Restanio Cantelmo in
Præcutinis pernobili regulo, nuptui dedit. At ubi Romæ & per omnes Italiæ urbes nũ
D ciatum est Alexãdrum, unius ciuis, eiusdemq. gentilis & propinqui, adeóque amicissimi
sodalis perfidiosa manu fuisse trucidatum, triduóq. pòst Cosmũ Medicem, ei in eodem
honore principatus ex senatus cõsulto subrogatũ, mira omnino res uideri cœpit, quòd
ciuitas suopte instinctu erecta in spem libertatis, in tanto interfecti principis murmure
nihil prorsus sese cõmouisset, quãdo nulla essent in urbe militum præsidia præter unam
satellitum custodiæ corporis centuriã, quæ nec pueris explodentibus & more patrio sa
xa uibrantibus suffectura uideretur. Quibus de causis Laurentius percussor diuersissi-
ma nominis sui fama iactabatur: uti sunt ferè cunctis in urbibus factiosa ingenia, quæ cu
iusq. magnæ rei editæ rationes excutere, subiiceréq. censuræ suæ insolenter & proteruè
solent, ut partibus, quibus sese semel addixerint, propẽsissimo studio, sermonéq. passim
& perscriptis undiq. literis opportunè deseruiãt. Vni omnium Florentini, præcipuéque
E exules Laurentiũ miris laudibus in cœlum sic attollebant, ut eum M. Bruto gloria parẽ
dicerent, qui amore patriæ diuinum libertatis reuocãdæ studium, cõtempta uel amicis
simi tyranni gratia ostendissent. Multos utiq. illum laudis cõsortes ex senatu adiutorés-
que & cõscios pensitati patratique facinoris habuisse, hunc uerò nemini, quod diu con-
coxerat pulcherrimi ausus cõsilium detexisse, satisfecisséq. sua manu communi uoto, si-
mul & patriæ caritati, ut ciuibus, si animos uiriles induerent, ad excutiendũ seruitutis iu
gum tuta atq. expedita uia pararetur. Ast alii hæc omnia in uniuersum, uti humaniores,
æquissimíq. homines secus interpretabãtur, quòd Laurentius nequaquã studio asseren-
dæ libertatis, sed incredibili malignitate, uecordiáq. impiæ mentis adductus, ad id patrã
dum scelus descendisse uideri posset, postquã cuncta humanitatis, amicitiæ, propinqui-
tatis, & deniq. tenerioris sodalitii iura subuerterit. Quandoquidẽ eum ignobili fraude

interficiendum susceperit,qui omnes sibi timendos præcauendósque ratus,ipsi uni opti A
mo iure salutẽ committeret,utpote qui esset Fortunarum omnium,& tanti etiam prin-
cipatus ex authoritate Cæsaris præclarus hæres & successor designatus,nisi magno suo
incõmodo peruersus & impius parricida damnaretur.Cur enim inde laudẽ nisi falsam
ac omnium ferè iudicio turpem,odiosámq. insuper truculenti nominis famam expete
ret? unde nullum patriæ cõmodum, nullum familiæ decus,& nullam deniq.sibi priua-
tim ab ulla uindicata iniuria uoluptatem,aut publicè gratiã peperisset? Quandoquidẽ
id admissum scelus omnem uesanæ feritatis æstimationem diro põdere exuperasse cen
seatur,qua sanctissimos penates in quibus inclytus ille superior Cosmus progenitus na
tusq. sit,& illud ipsum patrum atq. auorum geniale cubiculum,socialisq.lecti culcitras,
tanti amici atq.hospitis cruore defœdarit.Num interempto ut uideri uolebat impoten B
ti regnatore,prius sibi celeri fuga prospiciendum fuit,quam repræsentãda ciuium ocu-
lis atque animis exoptata potius quàm quæsita libertas? Detegere hercle cædem illum
oportuit,nec occisum lodicibus occultare, ut populus antiquo seruorum more ad pi-
leũ uocaretur.Sed in fatis erat,ut sine perturbatione amplissimæ ciuitatis adstrueretur
Cosmo imperium,& percussor omni sua spe deceptus detestabilis flagitii sui non seram
uel diu profugus & exul pœnam subiret.Nec hac in re prætermittendum uidetur quod
falsè & grauiter de Laurentio mecum loquens Guicciardinus protulit, illũ scilicet quo
cunque animo fuerit,tria quæ ei contrario euentu responderint, ab eo facinore edito
quæ nollet quæsiuisse,quum amicissimum principem occiderit, inimicũ capitalis odii
ad principatum extulerit,& patriæ grauiorem quàm uolebat diuturnæ seruitutis con- C
ditionẽ inuexerit.Ferunt nõnulli eum non tantum amore patriæ,sed immensa quadam
magni alicuius edendi facinoris cupiditate,uehementer exarsisse,quo obliterata,aut ob
scurata recentis infamiæ nota claresceret. Viuo enim Clemente ut studiũ gentiliũ suo
rum eruditæ uirtutis & elegantiæ æmulari uideretur,antiquis Romæ statuis capita de-
truncans ab arcu præcipuè Constantini noctu abstulerat,fremente populo Romano,&
frustra illum,quisquis esset,ad supplicium trahi iubente Pontifice.Sed nõ diu immanis
furti author abscondi potuit,quũ ille cognita irã Pontificis defossa præda Vrbe profu
gisset.Itaq.Clemẽs stultissimæ leuitatis atq.libidinis scelus execratus,ita eum Mediceæ
familiæ probrũ & labem appellauit,ut populus Romanus eũ ex iusta iracundia in capi
tolio aspertimis decretis perpetuo exilio dãnaret,senatórq urbis potestate consulari eũ D
non impunè modo,sed cũ præmio etiã Romæ occidẽdum ediceret,& in academia Ro
mana,quod ad eã quoq.tanta iniuria pertinere censeretur,Marius Molsa Mutinensis in
eũ luculentissima oratione perscripta,maledicẽtissimè inuectus æternæ infamiæ notam
inureret,quibus uirulẽtis telis undiq.confixus,suóq.pudore excito insanabilem sentiẽs
dolorẽ,consiliũ susceperit,priore quidem scelestius, sed quod honestissimæ laudis ex
euentu speciẽ præferret,scilicet ut nouitate,& magnitudine anteeũtem iam latè famã
obscuraret;& obrueret.Prædixere Alexandri cædem, & Cosmi imperiũ,is ante omnes
quem diximus Ariolus Græcus,magno multorũ miraculo,quum & illi non modo cæ-
dẽ,sed certũ quoq.percussorẽ indicasset,qui esset ipsi intimus,habitu gracili, uulticulo
buxeo,& suspẽsa taciturnitate ferè cæteris in aula insociabilis:Cosmo aũt pro constanti
polliceretur breui fore,ut hæreditate cresceret opulẽta,audiẽte quidẽ Alexãdro,& sub E
ridentẽ Cosmo;quũ absumẽdus morte prius foret magnus propinquorũ numerus,quã
ulla ad se uel tenuis hæreditas perueniret.Iuuenis quoq. Perusinus minister à dapibus
nomind Horatius,quũ febre torqueretur ex uapore,uti credi par est,atræ bilis,ter noctu
uisum habuit quo principẽ à Laurẽtio iugulari apparebat,quæ rerũ imagines ægrũ per
pulerũt,ut Paschalio principis medico enũciaret ad principẽ referẽdas.Sed Paschalius
officio solicitè fungens,ea mente principẽ reperit,ut eã somniãtis ægri fabulã esse dice
ret,admirãs cur tota domus in Laurentii odiũ cõspirasset. Hæc præclaro Cosmi princi
pis testimonio scribere uoluimus,ut non semper de futuris uanã esse diuinationem cu-
riosi mortales intelligant.Eo die (is fuit quinto Idus Ianuarias) quo Cosmus ad princi-
patum bene auspicatò prouehebatur, in ipsius uilla Castellia suburbani tractus, mira &

A planè prodigiosa omnis generis florum ubertas, cunctis stirpibus erupit; quum rigore
pertinaci uicina prædia adhuc inhorrescere uiderentur, & uni ferè omnium (quòd mi-
rum esset) Cosmiani horti ad adulti ueris similitudinem singulari iucunditate floresce-
rent. Eadem nocte quæ creati principis diem sequuta est, Alexander Vitellius composito
multum antea in eam occasionem, ut plerique existimant, insigni dolo, arcem occupauit.
Præfecerat ei ab initio Alexander princeps, Paulum Antonium Parmensem, fide quidē
integra, sed nullo militiæ usu uirilique astu præditum, qui, quum fortè nocturna in rixa,
dum principem protegeret, sibi decisæ nares fuissent, eius opimi muneris præfectura fue
rat donatus, ut deformati oris fœditas aliqua ex parte eo beneficio pensaretur. Huic Vi-
tellius delectos ex suis Tiphernatibus milites, custodiæ causa attribuerat, sub Mendula
B astuto uafróq. centurione genere Salentino. Per hunc persuasis militibus ex cōposito ex
citata est in arce repentina seditio falso rumore excito, quòd præfectus noctu pecuniæ cu
leos è muro demitteret, atque arcem in spem ingentis præmii exulibus traditurus esse di
ceretur. Ex ea uociferatione perfidiosáque insolentia tumultuantis turbæ, quum sese pur
gare præfectus uellet, impetu conspirantium facto, consilii & uirium inops comprehendi
tur, Mendula claues extorquet, & uti significatione facta conuenerat, Othonem Monta-
cutum Vitellii præfectum, qui cum cohorte ad extimos fossæ cancellos peruenerat, ada-
pertis portis introducit. Aduenit etiam illico Vitellius ipse, extrusóque per minas & cō
tumelias Parmense custode, tota arce potitur, nouásque uigilias disponit, & Cosmo prin
cipi nunciari iubet sedatam esse seditionem, rem in tuto esse, atq. arcem in eius potestate
C futuram pollicetur; egregio hercle tum animo, nisi postea, ut aliqui existimant, uoluntatē
maioris præmii spe adductā magno quidē Cosmi detrimento mutauisse diceretur. Cuius
cōceptæ suspicionis nomē ut auerteret, apud Cosmum præsentibus senatorū amplissimis
prolixè testatus est, se nemini præterquam ipsi Cosmo, sicuti iure deberet, dediturum ar-
cem, modo is in fide clienteláque Cæsaris permaneret, proptereáq. se duos è liberis pro
missi obsides daturum; sed id pignus tanquam minime necessariū Cosmus generosè ab-
nuit, ut nondum confirmati hominis conscientiam arctius atque nobilius obstringeret.
Ferunt nonnulli Vitellium Medicex gazæ oculos adiecisse, quam Margarita Austria or
bata coniuge, mœroréque & metu occupata, in arcem deducente Cardinale confugiens,
planè totam, usq. ad ignobilis instrumenti supellectilem secum asportarat; utpote qui eius
D partem, uti postea accidit, in præmii nomen sibi obuenturam sperauisset. Nec multum
inde Vitellius, ad Cæsarem syngrapham misit, qua arcem securitatis causa ab se occupa-
tam, ipsius Cæsaris nomine defensurum promittebat; neque ulli traditurum unquam, ni-
si ex uoluntate eius id facere iuberetur. Dum hæc Florentiæ aguntur, & Romæ de cæ
de Alexandri certius cognoscitur, exules Florentini Bartholomæo Valorio, & Antonio
Francisco Albicio cogentibus, ad Saluiatū Rodulphúmque Cardinales concurrunt; de
recuperanda libertate uehementer consultant; consilio Maconium Galliæ regis legatū ad
hibent, & quum nunciaretur Cosmum in interfecti locum ex senatusconsulto fuisse subro
gatum, amissam omnes recuperandæ libertatis occasionem dolent; conqueruntur de pi
gritia, ignauiáque ciuium, qui opportunissimo tempore nihil se commouerint; senatum
incusant, atque patritios imbecillitatis, importunique timoris, qui tyranno fortiter op-
E portunéque sublato, Cosmum nimis præcipiti deliberatione, expeditis suffragiis suffecis
sent; sicut non excutere iugum dominatus sed mutare dominum tanquam priore mitio-
rem cupiuisse uideri possint. Itaque ardentibus animis paranda arma censent, properan-
dúmque Florentiam decernunt, ut prinsquam noui principatus uires coalescant, tanquā
prætenera adhuc & inualidæ, excitatis ad liberandæ patriæ studium ciuibus, conuellan-
tur. Incensos proclinatósque ad bellum Cardinales, cæterósq. exules incitat Paulus Pon
tifex; conferentéq. pecuniam Maconio, in Vmbria, Pontificiiq. imperii prouinciis mili-
tes conscribi sinit. Suis nanque rebus atq. consiliis cū priuatis tum publicis cōducere iudi
cabat, si Etruriæ imperium æquabili restitutæ reipublicæ consilio, potius quā unius prin-
cipis nutu atq. auspicio regeretur. Agnoscebat siquidem se non obscuro metu, infensóq.
hoste fuisse liberatū, sublato Alexādro, qui grauissimè de subagresti auaritia, inhumanáq.

duritie ingrati Pontificis fuerat conquestus, quòd defuncti Hippolyti Cardinalis supellectilem, in qua erant uetera Mediceæ familiæ ornamenta, ad hastam uendere, quàm sibi æqua pecunia redimere cupienti concedere maluisset; qua ex re tanquam inexpiabili iniuria exacerbatus, multis nominibus ingratum Pontificem appellare consuesset, & testari se aliquando eius contumeliæ dolorem expiaturum infesta populatione; quòd esset ualido cum equitatu expeditisque cohortibus, ad concremanda Farnesiæ familiæ oppida, usque ad Vlsinensem lacum irrupturus; sic ut non temere Pontifex eadem pericula conuerso in Cosmum odio præcauenda duceret; quandoquidem erecto nouo principatu, & uigente eadem causa priuatæ simultatis, nomen tantum nō animum principis esse mutatum existimare posset. Itaque Cardinales expedita pecunia Paulum Rentio Cerite genitum conscribere cohortes, & in Aretinum agrum contendere iubent. Ipsi ab Vrbe proficiscuntur, & Florentiam ire pergunt. At Cosmus de eorum consilio certior factus, per Vitellium, Rodulphúmque Baleonum copias cogi atque opponi transituris iubet; accersitque in agrum Fesulanum Hispanorum cohortes, duce Francisco Sarmēto, & quæ sibi in urbe præmunienda erant diligēter instituit. Eo etiam securiore fiducia quòd ad Hispanos accesserant duo uexilla Germanorum, ex his qui ab Algeriano bello in Hispaniam delati in Italiam demum uenissent. Nam Alexander dubii, & in officio Cæsaris nō obscure nutantis Pontificis consilia suspectans; & in eum capitale propè odium coquens; sese externis præsidiis confirmare statuerat; & Vastius cognita Alexandri cæde Pyrrhum Stipicianum, qui Cosmo, uti expediret, Cæsariani nominis præsidia compararet, Florentiam miserat. Fama erat ideo uenire Cardinales ad patriam, ut publicarum rerum statum cōponerent, quasi neque rectè, neque ex usu ciuitatis, optimates subrogato nouo principe publicis rebus consuluissent. Quamobrem fiebat ut Cosmus eorum aduentum miraretur, quòd uterque ipsum arcta propinquitate contingeret, ipséque Saluiatus esset auunculus; eorum uerò consilium rideret potius quàm timeret, quoniam propinquis confisus copiis, nihil de optimatium fide, constantiq. erga se studio dubitaret. Hi nanque ius suū tueri uolebant, existimationémque iudicii sui, factique causam se defensuros esse testabantur. Interim Cardinales & exules ad Montem Politianum recepti, ubi de aduentu Hispanorum ad urbem certiùs discunt, & Baleonus cum equitibus ad Clanis pontem peruenisse nunciaretur, tantisper subsistunt, & per idoneos homines ciuitatis animos explorant. Præmiserant Cardinales cum literis ad primores factionis Georgium Ridulphū. Is quod esset exul tanquam temere ingressus comprehenditur, magnóque correptus metu, quas deferret literas profert, postmodúmque dimittitur. Tum uerò per mutuas legationes actitatum est, an colloquiis potius quàm armis de publicis rebus esset disceptandum. Cosmus honoris causa uenientes ad se cum inermi comitatu in urbem recepturum profitebatur; sin cum copiis quas adduxissent uenire mallent; ipsum quoque introductis Hispanorum præsidiis saluti suæ & dignitati cōsulturum. Saluiatus non satis sibi uirium adesse cernens, quòd se plurimum consilio & colloquiis apud ciues ualiturum confideret, suasit Ridulpho, atque item Gaddio, qui tertius impellente Maconio uel nolens accesserat, ut omnino in urbem iretur, inermi comitatu, sicuti sacerdotes pacis potius quàm belli auidos deceret. Eos Cosmus obuiam honoris causa progressus, tanquam propinquos spectabilésque sacri ordinis ciues hylariter suscepit. Sed intrantibus urbem non aliter à populo acclamatum est, quàm ut pilarum nomen ingeminatis clamoribus attolleretur. Qua significatione animorum Cardinales ægra spe suscepti consilii sui, ad paternas domos deducti sunt. Nec multo pòst inter crebras salutationes ciuium frustra pertētatis uoluntatibus Saluiatus Cosmo suadere cœpit, ut abdicato principatu, honestissimo inter ciues loco contētus esse uellet, qui ei maximè gloriosus atque tutissimus foret in libera ciuitate suis legibus uiuere florereq. solita. Id si faceret, mansuram ei dignitatem amore & gratia ciuium amplissimam, qua maiores ipsius ab ciuili moderatione principes ciuitatis euasissent; collaturámque ei ciuitatem ex senatusconsulto insigne præmiū annui redditus, quo adiutus supra paternas opes splendidissimi ciuis disciplinā & cultum tueretur. Repeteret ipse animo, quo spiritu quáue animorum constantia, ciues paulo antè libertatē appetierint, partimque

A tamque demum defendere conati sint, & quàm non diu regnarit impositus Tyrannus, uel apud desertos ab omnibus socijs subactósque conspiratione totius Europæ, atque omnibus demum exutos armis. Hæc à se commemorari liberius atq. lubentius, quòd extra pudorem & bonus esset ciuis, ac propensus auunculus. Dii boni facerent, ut optima consilia quæ secura essent atque honestissima ad mentem inani ambitione uacuam admitteret. Fore etenim ut ipse hoc officio ueræ pietatis, & is summæ gloriæ spe ductus iusto melioris animi decreto incomparabilem ferrent laudem, nec eam quidem ullo unquam tempore perituram. Ad ea Cosmus uirili constantia respondit, se neque ullum honorem iusto maiorem in patria, neque principis locum Alexandro erepto quæsiuisse, sed integro pudore repudiare noluisse quæ uno consensu senatus ex lege Cæsaris detulisset, ne
B ineptus foret, si degeneri animo oblatæ dignitati se minimè parem esse fateretur. Eum qui esset auunculus hac Fortuna sua lætari debere, nec inimicè aut certè parum pudenter hortari, ut non usurpatum, sed collatum ultro dictaturæ nomen stultè deponeret. Se quidem auspicio inuicti Cæsaris rempublicam gesturum ciuili æquitate, non impotentis principis more, sperareque, se ex rectis consiliis probitateq. uitæ, multos sibi ex inimicis amicissimos esse redditurum, daturúmque operam ut potentiæ suæ nomen nemini bono ciui inuidiosum foret. Salutem porrò suam Diis immortalibus cordi futuram se credere, qui ex bene factis nemini probè piéque regnanti atrocem unquam uitæ exitum attulissent. Itaque desineret secum agere de re transacta, sibi nanque in animo situm esse quid fata obtulerint, quidue ultra etiam promittant, uirtute duce prosequi atque suscipere; fir
C missimóque decreto non deesse Fortunæ arridenti. Quod si armis sibi uis afferatur, ostēsurum se ea constantia esse præditum in retinenda dignitate, ut non prius extrema omnia experiri & perpeti, atque armatum si oporteat interfici, quàm honore iam recepto & feliciter inchoato deiici malit. Saluiatus ab hoc colloquio discedens, facilè sensit quos spiritus gereret sororis filius uel imberbis adolescens, & quàm angustè sibi esset sperandum de ciuium uoluntate, iudicióque populi, quum nemo sese cupidum rerum nouarum, aut omninò popularium partium studiosum ostenderet. Proinde irascebatur iam sibi tanquam nimis properè rem difficilem ingresso, quæ respectu propinquitatis certum & non dubium quoque metum afferret; tot scilicet Cosmi præsidiis eorum aduentus causam improbantibus. Milites nanque passim dispositi domos Cardinalium dissimulanter obserua
D bant, sic ut interdiu noctúque adeuntes ciues notarent; nihilo seciùs tamen Cardinales ipso stolato cultu & senatoriis insignibus tuti, quum nihil de instituto consilio remitterēt, speciéque quotidiani conuictus nonnullos inuitare, & familiarius complecti solerent, eis Cosmus per Vitellium renunciari iussit, ut urbe excederent, & sese ad sua munia senatoriæ dignitatis reciperent, ne in ipsos militi inuisos odia atque arma uerterentur. Valorio quoque peracerbè cædem interminatus est; qua periculi denunciatione Cardinales extēplò urbe profecti, Bononiam se contulerunt; quibus in Apœnino obuius factus est Philippus Strozza exulum princeps, quo cum eadem quæ dudum improsperè euenerant, belli gerendi consilia instaurata sunt. Negotium itaque parandi atque inferendi belli Petro Strozzæ ipsius Philippi filio permittitur, quòd secum nonnullos ex prima nobilitate exules traheret, & summo nauandæ operæ studio ardere uideretur. Is pecuniosi patris opi
E bus fretus, auctúsque militari laude, quòd Gallis apud Taurinum non obscura fama militasset, non defuturas sibi copias existimabat. Venerat in spem occupandæ eius urbis, cui Burgo sancti Sepulchri nomen est, in finibus Etruriæ, qui ad Vmbriam pertinent. Per id enim tempus Burgenses intestina discordia laborantes, mutuis inter se cædibus desæuiebant; fortéque euenit, ut nonnulli his de causis prætorio iudicio extorres facti, Strozzæ urbem occupandam se præbituros pollicerentur, creditúmque est ab hac proditione ciuitatis præsulem minimè dissensurum. Is erat Alexander Rondinellus uetere odio, sed accuratè compresso Mediceis infensus, ad quem colloquendi causa Franciscum Pactium, & Philippum Valorii filium, Bertoldúmque Corsinum ex numero exulum intrasse constabat. Cæterum ubi ex non incerta fama percrebuit Strozzam cum cohortibus aduentare, & iam eius uexilla conspici, in uniuersum Burgenses, ne ullam infidelitatis suspicio-

nem darent, ad sonitum campani æris, arma capere atque egredi porta cœperunt. Quo A cognito Strozzeani elusi spe sua, & oppidanorum multitudine perterriti, adeo celeriter signa uerterunt, ut Apœnini dorsum illico transcenderent, & ad Sestinum ignobile castellum improuisò occupandum uerterentur. Sed non minore fidè uirtuteq. Sestiniani, quā Burgenses, uel nullo militari præsidio defendente, subeuntes Strozzeanos pepulere, aliquot eorum interfectis, & in his Nicolao Strozza, & Moretto Signorino exulibus, ac reliquis tanto impetu deturbatis, ut in præcipitem fugam se darent, & per alueum Ariminii amnis, qui Mariza ab incolis dicitur, intra Pontificii imperii fines se reciperent. His aduersis partium conatibus nihil animo se demisit Strozza, communicatisque iterum cum Saluiato cæterisque exulibus, tertiæ expeditionis consiliis, maiore apparatu, grauioréque impetu Etruriæ incumbendum esse constituit. Quarum rerum factus certior Cosmus, B ualida etiam ipse præsidia, fœlicioráque (uti euentus docuit) adulta iam æstate comparabit; ampliore fiducia uel ob id expectandos esse hostes existimans, quòd iam sui principatus iura ipsius Cæsaris propensissima uoluntate confirmata, ex bullatis & solennibus codicillis acceperat, & id quidem uberiore Cæsaris benignitate, quòd hisdem titulis atque honoribus, quibus antea Alexandrum generum consentiente ciuitate indulgenter exornasset, Cosmum quoque principis & ducis nomine appellandum censuerat. Ab initio siquidem per Auerardum Serristorium legatum Cosmus à Cæsare postularat, ut quicquid senatus Florentinus ex ipsius authoritate ab initio receptæ urbis institutus, Alexandro cō cessisset, id totum quoque sibi tribuendum decerneret. Qua significatione amoris & gratiæ usque adeo corroborata est apud omnes Cosmi existimatio, ut uetera in Mediceos ciuium odia detergi, & penitus extingui; confirmari antè amicorum studia, & subinde exulum conatus contemni posse facilè appareret. Vt uerò in nuptialem thorum Margaritæ filiæ ex sponsalibus succederet, quæ uiduæ puellæ neque inepta, neque ingrata uideri possent, impetrari non potuit; quòd eam iam Octauio Pauli Pontificis nepoti ex arcano despondisse fateretur. Tertio loco reddi sibi arcem petebat, quam Vitellius iniussu Cæsaris se minimè redditurum asseueraret. Ad id ita Cæsar respondit, ut non in præsens concedi debere diceret; sed integram ei spem, nec optato euentu carituram relinquere uideretur. Cæsar enim suopte ingenio nunquam plenissimè de quoquam externo bene suspicari solitus, Cosmum propinqua spe illata recipiendæ arcis in officio continendum rebatur, postquam ei filiæ nuptias denegasset; admirantibus cunctis, quòd Mediceo florentis D ætatis & formæ iuueni, in non dubiam Etrusci imperii possessionem recepto, Farnesius incertæ adhuc indolis & Fortunæ, duodecim annorum puer, præferretur. Verum inualescentibus Gallorum armis, & incumbente Solymani classe, unus antè omnes Pontifex cui Nouaria dono data minimè sufficisset, aliquo insigni munere cōciliandus erat, ut Gallo regi, tanquam impiè Turcas ad communem Christiani nominis perniciem euocanti, sese hostem non iam perplexè sed apertè futurum esse pronunciaret. Hi duo principes ætate nostra (uti existimare licuit) supra reliquorum regum ingenia, non eximia modò admirabilique prudentia; sed occulta ambitione, profundóque astu insignes, commodis tantum suis, nullo ambiguæ fidei cum pudore seruiebāt; Pontifex, ut suæ domus opes uel malo publico uehementer augeret, Cæsar porro ut finitimis subactis, uetus sibi imperiū, in Italiáque præsertim, assereret; ut inde amplificatis uiribus & dignitate confirmata, sicu E ti innata uirtus & aspirans Fortuna promitterent, maximæ partis Europæ dominatu poti retur. His sensibus nunquam planè synceris plerunque fiebat, ut inter se per inania promissa colluderent, & quantum integra amicitiæ dignitate fieri posset, uterque callidis semper consiliis mutuas simulationis artes inducerent, ne alter ab altero decipi, aut traduci facilè posset. Neque enim ab hoc Galliæ rex honestè deserendus, neque ab illo etiā tutò contemnendus Pontifex censebatur, quando utrinque cuncta ad mutuum commodum præsenti lucro aut futura spe non ineptè pensarentur. Per id tempus in Subalpina regione Galli cum Cæsarianis ita gerebant bellum, ut detrimenta atque pericula diuersis rerum euentibus utrinque exæquata uideri possent. Nam per hyemem exercendo militi continuandóque bello uariis susceptis expeditionibus utrique ex hostili agro aliquot oppida

oppida

A oppida aut expugnarant, aut oppugnanda ab aduersariis cruento sæpè certamine defenderant; enimuerò sicuti superiore æstate Cæsariani Fossano potiti fuerant; ita per hyemem Galli Italicis auctis copiis Bargiam ui expugnatā, capto ibi Annibale Brancatio Neapolitano, in potestatem redegerant, & Raconisium oppidum peramplum, noctu inuadente intrantéque per arcem Petro Strozza, atque ei subsidiā equitū adducente Cæsare Fregosio, ita cœperant, ut commisso per regiones tumultuosissimo certamine, Cæsarianos oppresserint, cadentibus eo in prælio ex uictoribus Thoma Ronchio Nouellariæ cohortis præfecto, & Latino Vecchia Romano; Quæ duo incommoda non multo pòst Cæsariani Caragiana cæde & Casalensi uictoria rependerint. Sed ineunte uere Salassus quum occupata Carmagnola arcem, quam Stephanus Balia Mutinensis pertinacissimè tuebatur, oppugnare pararet, tormentúmque librando in propugnatores dirigeret, glāde ipse traiectus occubuit. His uerò animis exceptus est Salassi interitus, ut non Gallicarum modò partium plerique, sed & æqui homines in neutram inclinantes partem, eum tanquam perfidiæ nota infamem, meritò occisum diceret; Hispani uerò tanquam uirum fortem laudibus prosequerentur, & Vastius dissimulata offensione, interioréque lætitia, seuerius fortasse quam oporteret, Stephanum non multo pòst protracta & demum desperata defensione, laqueo suspendi iuberet, ut ea uictima æmuli Salassi manibus parentare uideretur. Eo autem successu incommodum utrinque æquatum uidebatur, quòd paulo antè Galli Annibalem Nouellarium, qui nobilitate atque uirtute par esset, apud Buscham ignobile castellum, nocturna oppugnatione fortuito minoris tormenti ictu interfectum desiderassent. Sub id tempus Humerius, nouus dux Gallus, cum recentibus copiis ad reparandum bellum à rege missus, ab Alpibus descendit; cuius aduentum summúmque imperium Guido Rangonus, Gallicanorum ducum quos diximus, usu belli, ingeniique solertia longè optimus, non diu ferens, à militia regia profectus in Galliam discessit. Nec multum inde secundum Guidonem & ipse quoque Caninius concepta ex leuissimis delationibus cum Fregosio simultate, à Gallis sese alienauit, singulari certamine cum eo certaturus, prouocatoriis in ea controuersia editis libellis, quibus Itali milites superbis insanísque ingeniis ferociam animi ostentare, & inane decus tueri, cum exitio sæpè turpi, fœdóque fortunarum & nominis detrimento, pertinacissimè student; secus ac exteræ gentes, quæ ferè omnes honestiore decreto, militiæ & in acie tantum aduersus publicum hostem uirtutem ostendere fas esse iudicant. Cæterum Humerius, qui magna uirium & nominis fama, quòd Delphini nutricius fuisset, specie ferox aduenerat, satis celeriter opinione hominum decidere uisus est; quum sese nequaquam pro natura Gallorum pugnacem, & in consiliis explicatum, sed planè timidum ostendisset; Quod opportuna quæque gerendo bello consilia, uel non inepta occasione inducta & oblata à cæteris ducibus, tanquam periculosa respueret. Delatus enim ad Astam, recenti ualidóque impetu eam urbem occupaturus existimari poterat, si paululum sese prouehere, & Astenses nudatos iusto præsidio, & in Gallicum nomen ex antiqua dominatus consuetudine proclinatos, ostentata acie tentare uoluisset. Tuebatur siquidem eam urbem Antonius Aragonius non magna manu militum, sicut Vastius eius periculo uehementer angeretur, & Antonius de salute sua, uti iuuenis opulentus atque pernobilis, maximè solicitus, nec bello abundè exercitatus, anxiè a Vastio opem sibi ferri postularet. Accidit autem, ut quum subsidio cum semiplena Hispanorum cohorte Franciscus Ruicius aduenisset, Antonio animus confirmaretur, ob idque Humerio obtinendæ urbis facultas spésq. omnis minui atque adimi uideretur, retrocedendúmque inde statueret, quòd aduentare Vastium ex inani rumore, & prælio certaturum arbitraretur; frustra reclamante Paulo Cerite, qui inuadendæ, oppugnandæq. urbis sibi nihil periculi uerito aut recusanti, id munus demandari postulabat. Is detestatus regis consiliū, qui pro impigro bellicosóq. duce ciuilis modestiæ fideiq. & suspicacis naturæ hominē, secus ac alias esset solitus, trās Alpes misisset, abeuntis exercitus terga peculiari delectorū præsidio firmauit. Apparebat enim Cæsarianos alacriter in hostes castra mouentes erupturos; atq. ita mox euenit, ut à nouissimo agmine cōserta pugna certaretur, & Paulus audacius proruentes excipiens, ex

pedito cohortiũ flexu multis hostiũ uulneratis,& quibusdam interfectis, incũbentium au A
daciã reprimeret,& eo cõgressu Cola Toraldus nobilis Hispanicæ stirpis Neapolitanus interficeretur.Humerius nihil oltra lacessente hoste,ad Albã Pompeiam profectus,extra urbem statiua castra posuit;quo cognito Vastius & ipse iuxta Astam inter duo cœnobia castra metatus est;Sanseuerinum Beseonianũ regulum qui uniuersis equitibus præerat, turmas omnes secundum Tanari amnis ripam extendere iubens,ut quid moliretur hostis, paratus ipse ad obsistendum certandúmque emissis speculatoribus expectaret. Quum Humerius segnius cunctari prospiceretur, & Vastius animaduerteret in dies augeri Gallorum copias,& de aliquot oppidorum fide dubitaret, à Ferdinando rege duas sibi, ad præsidium Subalpinæ regionis, Germanorum legiones mitti postulauit, idque celeriter cum publicæ causæ & fratris Cæsaris commodo,tum iustis Vastij precibus Ferdinandus tribuisset, dux legionum Federicus Furstembergus,inclyti inter Germanos nominis regulus,Tridentinis Alpibus descendit; quibus in legionibus pleriq. ex Norica atque Vindelica iuuentute nobiles,& procerum propinqui nomina dederant. Erat hic Federicus,eius Guliermi qui Gallo regi militabat germanus frater, dissimili ingenio uir; ut pote qui fratrem peruerso iudicio,neglectáque religione,militaribus rapinis,& improbo semper quæstui,defraudatis stipendio militibus turpissimè deditum, & quod nefariũ uidebatur,contra Germanici nominis decus externi atque inimici regis auspicia sequentem,probo ore,atque exactæ uirtutis fama superaret. At Humerius aduentu Germanorum cognito, uti uiribus atque animo hostibus impar, copiis quas habebat dispartitis,oppida tuenda commisit,ea ratione diuisis muneribus, ut singulos duces oppidis præficeret. Azalium è Togata Gallia uirum iactabundum potius quam fortem, Cherio imposuit,attributis ei præter Italicos milites duobus Vasconum uexillis: Clarascum autem opportunum oppidum, Cæsari Fregosio defendendum dedit. Albæ uero præpositus est Iulius Vrsinus,eo Mario genitus qui Florentiæ maioris tormenti pila ictus occiderat. Fregosius ea conditione demandatum munus suscepit,ut se fortem operam aduersus omnem hostium impetum præstaturum testaretur,si ab Humerio,sicuti ille prolixè fidem dabat,intra quadragesimum diem certa commeatus & militum supplementa summitterentur. Iulius Albanis inspectis mœnibus, quarum uitia passim eminebant,& ea nisi longo labore aggeribus permuniri resarcirique possent,tutelam loci cum excusatione inopiæ multarum rerũ susceperat,Humerii adhortationibus & spe promissæ opis excitatus. D
Cæterum Humerius constitutis præsidiis nihil sibi moræ attulit,quin inglorius in Galliã reuerteretur,& Vastius non multos intermitteret dies,quin ad oppugnandum Cherium omnẽ tormentorum apparatum conueheret.Oppugnatio autẽ cœpta est ab ea parte mœnium,quæ diui Augustini templũ respicit,quòd murus ab ea parte debilis appareret.Azalius satis peritè atq. opportunè ex disciplina munitionem erexerat ingressuris hostibus,tabulata æquata solo eminentibus præacutis clauorum stimulis,quibus pedes ingruentium configerentur,obiecerat; multúmque sulphureum ignem, qui de more aridam materiã corriperet,occultis in locis excitandum ita instituerat,ut egregiè prospexisse periculo uideretur; si eundem animum ad ingenii solertiam afferret,quem antea iactando prætulisset.Nam ubi adactis maioribus tormentis murus quati diruique cœpit, tantóque spatio continuata quassatione patefacta essent mœnia,quanto satis foret ad inuitandos milites, E
proponente pugnæ signum Vastio, Itali Hispanique pariter in oppidum perruperunt: quo tumultu acerrimæ inuasionis, Azalius usque adeo trepidanter atque imperitè se gessit,ut nemo ferè suorum in eo loco pugnaret,nec ipse,ubi periculum deposcebat,conspiceretur.Eo namque impetu Cæsariani Azalianas munitiones superarunt,ut nihil eos per strata tabulata eminentes clauorum cuspides retardarent, nec ea sulphureorum ignium fomenta, quæ ad edendam flammam erant parata, suo tempore ignem conciperent,& dux ipse fœdè animum despondens,uitæ discrimen effugeret,continuóque trucidatis aut captis præsidiariis,turpi in latebra caperetur.Dum Cæsariani in urbem penetrarent, Vascones timore præpediti ad id propugnaculum,quod superiore anno Annibal Nouellarius erexerat,se contulerunt; atque inde,(nihil ibi consistere ausi) ut se in longiorem fugam

A gam proriperent, exterius in fossam humore carentem se demittere cœperunt, quòd eius munitionis agger haud satis esset humilis, facilémque descensum præberet. Id conspicatæ Germanorum cohortes, quæ constituta phalange, subsidiaria in acie constiterant, eos ad unum omnes numero amplius trecentos, uel ultro sese dedentes, impetu facto trucidarunt. Totius uerò oppidi mulieres, quæ pauore attonitæ in turrem confugerant cum carissimis ornamentorum suorum rebus deditionem fecerunt, cesserúntque in prædam Didaco Arzio castrorum præfecto, qui id coniectura futurum iudicans, & opimiorem prædam quærens, primus omnium aduolarat. Cæteri uicatim singulas domos diripientes, captos earum dominos, pecunia se redimere coëgerunt. Azalius uerò ipse perductus ad Vastium, cunctis risui fuit, quòd nihil ei tot rerum apparatus, quum oportuit, usui B fuissent, & idcirco oneratus infamia rei male gestæ, multo auro se redimere coactus est. Expugnato per hunc modum Cherio Vastius ad Clarascum mouit castra. Nec mora exploratis aduersariorum uiribus, animaduersáq. per speculatores ea mœnium parte quæ nouis munitionibus careret, maluit eam partem adoriri, quam ullam aliam, quæ faciliorem oppugnationem ostenderet: uel ob id præcipuè, quòd nulla extantium propugnaculorum, quæ latera subeuntium ferirent, munimenta haberet. Volebat enim Vastius quam maximè posset militum parcere sanguini, incruentísque uictoriis letari potius, quam à cædium sæuitia famam parare. Quod tamen secus accidit ac uolebat. Nam tametsi hostilis murus uel antiqua uel noua munitionis proiectura penitus carebat, ob idque milites nisi à fronte ab ipsis defensoribus peti feririque & facilè propelli pos- C sent, tamen satis profunda uallis intererat, quæ pro fossa totam muri faciem muniebat; usque adeo difficilem cum descensum in eam, tum & ascensum ad præruptam ui tormentorum mœnium coronam habebat, ut quum magna muri ruina edita esset, & milites ardente animo pugnæ signum sibi dari flagitarent, hoc impetrato in descensu atque ima fossa, quæ erat lutulenta, & in ascensu demum perfracti & cadentis exterius muri ruina conflictarentur, & maiorem quam putassent conscendendi muri difficultatem reperirent; quod non planè ad amussim, quantum exteriora fossæ labra à mœnibus distarent, & quam præceps descensus, arduúsque inde ascensus foret, oculis metiri potuissent. Verum propter ea accepta hostium telis detrimenta, non refrixerat ardor militum, nec Vastius forti incœpto obsistendum ratus, ab expugnandi oppidi spe deci- D derat, sed ut prælium instauraretur crebro summissis recentibus præsidiis atque etiam Germanis (ipsis id obnixè postulantibus) quanquam ægrè, locum ad inuadenda mœnia concesserat; ut Germani qui se ad bellum natos existimabant, Hispanorum atque Italorum uirtuti & audaciæ contemptis periculis æquarentur. Itaque redintegrato ardore omnium, tanquam æmulatione decoris à diuersis gentibus certaretur, asperrimo conatu conscensum dimicatúmque est, maiore Cæsarianorum detrimento, quòd Fregosiani milites per noctem, Petri Pratensis ingenio, munitionem in summa prærupti muri corona subitariam erexissent, comportatis ibi madentis fimi cumulis, quibus propter mollitiem tormentorum pilæ hærebant, nec leutore prohibente, penetrare in oppositas hostium cohortes poterant; quæ ea repentina nouáque munitione protectæ, ex tuto propugnabant; sic ut euadentes in summum ruinæ supercilium hostes E sclopettis traiectos, alabardísque, & lanceis acriter repulsos, in fossam præcipitarent, terribili cum ruina succedentium, & subire magno nixu conantium, quum magno cum fragore armorum collidentium, se se uni pariter atque exanimes debilitati artubus cumulatè cœnosa in fossa uolutarentur. Hac peracri contentione quum aliquot horis esset dimicatum, amplius ducenti interfecti, & supra ferè quingenti mortiferis glaudibus & saxis uulnerati sunt; & in his Vulcanus immoderatæ fortitudinis adolescens Gulielmi Rocandulphi clarissimi ducis filius, ex Germanis occubuit, æquato cum aduersariis detrimento, quòd Liuio inclyti imperatoris Liuiani filio propugnanti ingentis tormenti pila caput fuisset ereptum. Huic Fregosius rapida grauatus febre suas partes cum imperio, quòd esset magnæ spei adolescens, & militibus carus, concesserat. Eius immatura morte Fregosius uehementer permotus, tentatúsque importuno atque acri morbo, & Hu-

merianis auxiliis diffidens, quòd tempus in id condictum per aliquot dies effluxisset, & A
tormentarii pulueris inopia laboraret, nec satis ampli commeatus copia superesset, se de
dere constituit, si à Vastio honestis conditionibus acciperetur. Atque ita non diu pòst
ab Aloisio Gonzaga, qui erat apud Vastium Fregosio arcta cognatione atque amicitia
coniunctus, res tractata confecta est æquissimis legibus; quòd Vastius offensus & ipse
Vulcani immatura morte, & fortissimorum quorundam iactura, reliquorum militum
periculosis laboribus & sanguini parcendum putaret, compertúmque haberet aduersa-
riorum animos tales esse, ut in defensione fortiter oppetere, quam contra decus pacisci
mallent. Erant enim apud Fregosium acerrimi cohortium præfecti Cæraria Salentinus,
& Baptista Corsus cognomento Lega, quorũ maiores Corsicæ insulæ imperium tenuis-
sent, & præter hos duo Veronenses Antonius Beuilaqua, & Ludouicus Montanus, atq. B
item Philippus Corsus, uetus cohortis dux. Deditionis conditiones in hunc modũ per-
scriptæ sunt, ut Cæsari Fregosio saluis rebus, incolumíque præsidio, & explicatis uexillis
excedere liceret; tormenta ipse relinqueret & commeatũ; sed ei quod sua pecunia coë-
misset frumentum à Vastio solueretur, & oppidanis nulla afferretur iniuria. Atque ita co
mitante Cæsarianorum equitatu, atq. eum passim ab iniuria defendente, ad Penarolum
oppidum peruenit, indéque in Galliam profectus est, ut regi rerum difficultates explica-
ret. Claraſco autem potitus Vastius Hieronymum Sangrium, & Cherio Ferdinandum
Lofredium præfecit; & ad expugnandam Albam connnuò duxit. Animaduerso autem
eius urbis situ ultra Tanarum amnem tormenta perducta constitutáque sunt, eo Vasti
iussu, ut binæ & penè inter se coniunctæ quassationes fierent, quarum altera Hispanis, al- C
tera Italis ad inuadendum erat assignata; quòd Germanis parcendum idcirco Vastius iu
dicabat, tanquam campestri prælio aptioribus, quam subeundis muris; quòd id munus
agiliora militum corpora atq. expeditiores animos requireret. Erat in castris euulgatum
quosdam Hispanorũ signiferos acerbis à Vastio uerbis fuisse castigatos, quòd sibi & gre
garijs suis, pro cono parua uexilla galeis imponere iussissent; ut pote qui antè alios ad pro
merendam laudem, ac murum & prima pericula se subituros insolentius iactassent, nec
demum murali in pugna ostentatæ audaciæ fortiter respondissent; qua obiurgatione Hi
spani in uniuersum permoti, quod Clarasci perficere nequiuissent, Albæ ingentibus ani-
mis se præstituros testarentur, exorta inde apud Italos æmulatione, quòd sibi præripi de-
cus indignarentur; cuius obtrectationis is extitit successus, ut Itali proximos loco Hispa- D
nos æquandi aut superandi cupiditate, antè acceptum signum, manipulatim ad cursum se
incitarent, & in præruptum murum, nec satis quidem apertum euolarent. Hac insana sed
planè decora quorundam signiferorum properantia accidit ut multi uiri fortes intra ur-
bem irrumperent, & Cæsariana uexilla, cum intus ab hostibus, tum extra à Vastio totóq.
exercitu in summis mœnibus & decussis muri pinnis spectarentur. Sed Iulius Vrsinus in-
trorsus à muro ad iactum lapidis firmam munitionẽ erexerat, ex uimineis turriculis mo-
re militari gleba & cespite repletis; atque etiam accelerandi causa ligneis ibidem uina-
rijs dolijs contra hostes constitutis; quo munimento cohortes tutæ à maioribus hostium
tormentis, quòd essent depressiore in loco, in primos hostium subeuntes, incensis sclo-
petris glandium procellam effunderent, atq. audacter munitione egressi ingredi ausos,
quominus ferociter inuaderentur, reiectos extra in præceps propellerent. Qua repenti- E
na scandentium perturbatione, Antonius Lofredius Cicchi senatoris Neapolitani filius,
qui primus in murum euaserat, impigrè resistens occubuit, & Scipio Montebelliæ cohor
tis signifer prostratus, cum uexillo captus est; Marcus uerò Priuernas, qui primum illato
signo uirtutis decus affectarat, ita se explicuit, ut incumbente hostium multitudine, inco-
lumis cũ uexillo ad suos reuerteretur. Neque enim facilè qui primi subierant à subsequen
tibus confirmari poterant, quum magno casu ingens & uetus populi arbor, quæ erat in-
teriore in aggere, forte succisa hostilis tormenti ictu, transuersa ita procidisset, ut ea ca-
sus inclinatione tanquam noua munitio obiecta, irrumpentibus magno esset impedimen
to; proptereáq. irrito conatu, qui iam ascenderãt, pulsi ab interiore hoste, & iniquitate loci
deterriti, omnes extra proruerent, quibus sese recipientibus grauior incidit clades ab
infimo

A infimo propugnaculo, quod erat eminens in fossam, & sua proiectura hostium latera conspiciebat. Id erat concameratum lateritia testudine, & per idoneas fenestellas ex occulto emittendis tormentis facultatem præbebat, Casæmatæque militari nomine uocabatur. Hanc cum manu sclopettariorum tuebatur Marconius Volaterranus, qui certos atque mortiferos ictus è destinato sese recipientibus inferebat, & nisi fumus admodum densus interius spatium nullo ad effugium inuento foramine, multa edita caligine, sclopettarios præpedisset, magnum profectò hostium numerum inde tanquam ex insidiis interfecisset. Hic ille est Marconius qui apud Viennam, uti supra memorauimus, Italicas cohortes ad arma consternatas, & multis de causis nequaquam in Pannoniæ præsidio hyemandum censentes, turbulentissima concione in castris habita, perpulit ut in Italiam redirent. Eo
B ex Casamacta periculo, pòst non paruam militum iacturam, animaduerso, Vastius receptui cani iussit, ut aliunde tormenta aptius & efficacius admoueret, quum Iulius audacia & multitudine Cæsarianorum perterritus, desperánsque opem sibi alicunde ferri posse, quòd nihil de Gallicis auxiliis audiret, ad exemplum Fregosii se dedidit; hisdem ferè cōditionibus quibus ille Clarasco excessisset; sed aliquanto iniquiore sorte, quoniam ab his qui præsidio dati, ut in fines Gallicos deducerentur, excedentium impedimenta, latrocinii modo, in itinere direpta fuissent. Neque eam illatam uim, admissúmq. iniquè facinus Vastius uindicauit, quanquam prædatores equitum præfectos, & in his Rosalium, & Iuaniam Hispanos, & Bellottum Sequanum, Epirotámque Zucerum, seuerissimis uerbis castigasset. Alba in potestatem redacta, motis castris ad Penarolum illico contendit, eo ani-
C mo, ut id oppidum, quod tormentis expugnari non posset propter loci natura atq. arte muniti difficultatem, longa saltem obsidione fatigaret; Taurinóq. simul cōmeatus spem, quantum excursionibus effici posset, paulatim abscinderet. Hoc tanto rerum successu Vastius supra recepti Casalis uictoriam mira celeritate partam, Cherio demum & Clarasco, atq. Alba urbe intra octauum atque uigesimum diem fortiter expugnatis, pristinam uirtutis suæ animíque magnitudinis opinionem, non modo apud Cæsarem, sed apud æmulos, ipsósq. etiā hostes mirificè confirmauit & auxit. Hisdem diebus quibus Vastius expugnatis, aut deditione in potestatem redactis aliquot oppidis aduersus Gallorum duces prosperè bellum gerebat, Florentini exules repetendæ rursus Etruriæ consilium suscepe runt, cohortante Saluiato Cardinale, & concitantibus Gallis, ut undique Cæsaris uires di
D straherent. In id bellum Philippi Strozzæ persona poscebatur, quia esset summæ existimationis inter exules, & maximè pecuniosus haberetur. Sed uti erat armorum imperitus & parum fortis ad perferenda castrensium laborum incommoda, negabat se id munus esse suscepturum, ne postquam duo ipsius liberi Petrus atque Robertus his periculis immiscerentur, nullum ipse salutis & Fortunarum discrimen esset aditurus. Hæc ita firmo animi decreto differebat, ut Petrus filius gerendi belli cupiditate iuueniliter inflammatus, patrem ipsum uehementi, & planè inuerecunda obiurgatione castigaret, nec obscurè ei atrocia comminaretur, si in ea spe recuperandæ patriæ tot patritiis deesset, & nihil sibi generosè conandum esse statueret. Quibus uerbis Philippus à filio, quem unicè diligebat, uel reluctans expugnatus, sese non modo socium, sed etiam urgente fato antesignanum præbuit. Inter armatos exules eminebat ipse Petrus Strozza, & Bernardus Sal-
E uiatus Cardinalis frater, constanti, compositóque ingenio uir, militiæ maritimæ assuetus. Hi Capinio Mantuano operam nauante, cohortes apud Mirandulam conscripserant, & Bononiæ conductis passim militibus copias auxerant, quòd Pontifex eius cōsilii gnarus, & non occultus uti credebatur belli concitator, hæc fieri pateretur. Fauebat autē exulibus mirificè Hieronymus Pepulus Bononiensis, cuius erant multæ in Apœnino montanorum hominum clientelæ, descendentibúsque in Etruriam, tuta itinera per paternas possessiones, suggerendis cōmeatibus opportunas demonstrabat. Hæc tametsi occultè apud Bononiam pararentur, de his tamen sigillatim Cosmus princeps certior fiebat, & quāquam esset præsentis pecuniæ difficultate oppressus, quòd eas publicè sine graui offensione ciuium imperare non poterat; eas tamen ab amicis atq. affinibus mutuas exigebat, ut militari præsidio totam confirmati iam à Cæsare principatus existimationē tueretur.

Erant in eius consilio præter Innocentium Cardinalē,& quosdam togati ordinis ciues, A
Alexander Vitellius,& Pyrrhus Stipicianus acerrimi duces; iamq. ualida & fidelis militum manus undique accersita Florentiam ita coiuerat,ut nihil de intestino tumultu dubitaret Cosmus,hortatúque ducum,aduenianti hosti non fortiter modò repugnādum, sed obuiam audacter eundum decernerent. Primum autem omnium Pistorio cauēdum censent,ne hostis studio amicæ partis fretus,ea opportunissima urbe potiretur. Pistoriū siquidem duæ urgebant factiones,æternis inter se odiis cruentissimè de potentia dimicare solitæ,quarum altera Guelphi nominis Cancellaria uocabatur,fauebátque popularibus Florentinis; altera autem erat Panciatica,Gibellinæ & Mediceæ factioni addicta. Huius princeps erat Nicolaus Bracciolinus uir militaris & maximè cruentus. Illius uerò pari authoritate se duces ferebant Franciscus Habraus è Gatesca familia,& Battus Rospillosus. In hunc etiam modum Pistoriensis erat diuisus ager,ut Panciatici planis & cāpestribus in locis nobilitate atque diuitiis præstarent; Cancellarii autem montanis in locis numero ampliore hominum æquatis opibus ualerent; propterea fiebat ut Cosmus Panciaticæ factionis uires,introductis in urbem eiusdem factionis agrestibus, confirmare contenderet,ex aduerso exules concitatis ad arma Cancellariis inuadēdæ urbis spem conciperent. Sed Cosmus confirmandos nominis sui studiosos militari præsidio, atque urbem tuendam existimans,Pistorium præmisit Federicum Montacutum cum duobus delectorum peditum uexillis; accersitúsque è summis montium pagis Castagninus Tanarius Panciaticis fauens cum multitudine armatorum suæ factionis descendere parabat. B
Quibus cognitis rebus exules per Mattanam Catellianū seditiosum & sanguinarium hominem,& eum,quem diximus Battum,sæua incendia in aduersæ factionis ædificiis excitari iusserunt, ut Panciatici conflagrantium Penatium suorum terribili calamitate adducti,ad uindicandam iniuriam elicerentur,Pistorióque exire, & ad sua defendenda proficisci,nec ideo Cosmianis rebus ullam opem ferre cogerentur. Iam exulū copiæ per Apœninum ad Fabricam uicum peruenerant,aliquanto lentius & tardius quam expediret, cō fectis itineribus; quòd in iugem bidui pluuiam incidissent,ita ut eorum principes Philippus atque Valorius cupiditate inuisendæ Etruriæ fatali festinatione reliquos anteire maturarent,& ad montem Murlium usque descenderent, existimantes eius regionis hominum studia ad occupandum Pistorium,inuadendámque Florentiam sibi minimè defutura,quòd propinquas & ualidas uires traherent, quibus nullo modo Cosmus resistere posset,qui neque diu alere copias sine pecunia posse,nec quas haberet aduersum se educturus crederetur; ne ciuitas parata ad recipiendam libertatem tumultu excito,tanquā præsidio nudata,rebellaret. Mons Murlius collis est in extremis Apœnini radicibus qua desinit in campos, metæ modo in accliue fastigium eductus, præaltam in summo antiqui operis habens domum instar arcis, duplici muri corona,sed ea uetere & passim collabente permunitam,cum lata area amœnissimi prospectus. Eam arcē ademptam olim Florentinis,Castruccium Lucensium Tyrannum adiecta munitione confirmasse annales tradunt. Totus collis undique olea,uite,& pomiferis arboribus ita est conuestitus,ut certis etiam gradibus ubi fruges ferantur aratrum admittat. Viæ militari imminet,qua à Pistorio Florentiam itur. Ab hoc septem milibus passuum, à Prato autem tribus distat. C
Tanta uerò fiducia exulum principes in ea uilla constiterunt,ut nihil omnino timerent, & Valorius uillam suam,quam Baroniam nocabat,ab se non ciuili,sed regio propè sumptu ædificatam,tertio inde stadio securus inuiseret,spatiaretúrque ociosus in xysto, nillicū de futura uindemia, spéque oleæ,& de prouentu insitarum arbuscularum, & de perdicum aucupiis diligenter interrogans; sic ut nonnulli mirarentur hominis insaniam supra modū, priuatæque Fortunæ conditionem ædificantis,& nihil ille de aduerso rerum euentu,quem Fortuna temerè progressis adueheret, dubitare uideretur. Philippus contra cæco perculsus metu,ut qui nullum circa se præsidium cernebat, deambularet solus, & sæpè sciscitaretur Zanobium Nerlium uillæ dominum an in tuto esset; nec suspirare desineret,donec procul conspectis Petri filii uexillis animo sese confirmaret. Petrus enim ut præsidio foret his qui inermes montem Murlium processerant, disiunctus à graui copiarum D E

piarum

A piarum agmine prouolarat, castráque ad radices montis iuxta uiam militarem colloca-
rat, constitutis idoneo in loco quatuor minoribus tormentis, quæ secum aduexerat.
Nec multo pòst Fedinus ex numero exulum impiger & audax, cum aliquot equitibus
prædatum emissus usque ad Pratum, ereptos agricolis boues, & minoris pecoris aliquã
tam prædam ad exules retulit, improbante id factum Philippo, qui intempestino at-
que improbo militum suorum maleficio susceptæ pro libertate adipiscenda expeditio
nis nomen fœdari nolebat, indignabatúrque mirum in modum, quòd Battus & Matta
na ueteribus factionis odiis studentes, sæuo incendio cuncta prope eius tractus domici
lia deleuissent, quasi Barbarorum more incendiis & cædibus ex usu uictoriæ sæuituri fo
rent, quum incolæ beneficiis atque humanitate, parcendo, nec factionum agnoscendo
B odia, alliciendi & conseruandi, potiusquam detrimentis afficiendi non insanis ducibus
uiderentur. Præmiserat Cosmus ad Pratum equitum turmas duas duce Poctio Insu-
bre, Rosa item Victio patris ueterano impigro cum expeditis sclopettariis equites con
sequi iusso. Poctius explorandi causa usque ad hostes processerat, leuíque pugna edita,
amissis duobus equitibus retrocesserat. Huic tendendas insidias tanquam inconsultè ite
rum erupturo Strozza ratus, Sandrinum Filicarium cum iusta manu sclopettariorum,
Parusianæ uillæ tectis (ea est militari in uia) sese occultare iubet, nec se commouere do-
nec hostile exeuntis Poctii agmen pertranseat, quod demum à tergo inuadi deberet, ut
Poctius interclusus à tergo simul & à fronte cæderetur. Ipse enim Strozza è castris suis
stadia duo progressus ad pontem torrentis aquæ delectorum signa statuerat. Sed longè
C aliter quam putarat insidiarum euentus cecidit. Cosmus enim de consilio suorum du-
cum in celeritate summam belli rationem reponens, adoriendos hostes esse censuerat,
antequam reliquæ eorum copiæ quæ sequebantur, primo agmini Strozzæque sese iun
gerent. Rei gerendæ consilium hoc ordine explicatur, ut ipse Cosmus in urbe cõsistat,
emissáque Margarita Austria, ut Pisis tanquam tutiore in urbe commoretur, bellica mu
nia Vitellius & Pyrrhus suscipiant, maximéque occultata profectione noctu ad hostes
contendant. Cæterum Cosmus qui Sarmentum cum Hispanis è Fesulano agro acciue-
rat, astuto consilio eis designari pararique hospitia certis in urbe regionibus iubet, sub-
indéque admitti in urbem eorum impedimenta, & inutilem seruitiorum turbam, ut spe
cies ingressuri præsidii hostium speculatoribus præbeatur. Primis autem tenebris obse
D rari cunctas urbis portas præcipit, ne quisquam exeat, & Hispanorum cohortes extror
sus præter mœnia, ad Pratum iter intendere iubentur. Parent Hispani egregiè Sarmen
to duci suo, & plenis passibus ire pergunt. Interim per portam arcis Alexander & Pyr-
rhus Italicas cohortes educunt, easque Rodulphus Baleonus cum equitatu subsequi-
tur, & omnes simul Pratum intempesta nocte perueniunt. Nec quiescendi ultra semiho
rã, qua paratis obsoniis & poculis modicè ientarent, spatium militibus datur. Nec mo-
ra Vitellius educit agmen, præcipitque Gaspari Pratensium iuuentutis præfecto ut oc-
cludat portas, caueátque diligenter ne quisquam egrediatur, qui certum nuncium de
aduentu suo itineréque ad hostes perferre possit. Hoc uerò ordine ad hostes cõtendit.
Præibat cum sua prætoria cohorte, atque expeditis sclopettariis Borghesius, cui cum
turma equitũ cohærebat Poctius. Hos modico interuallo cum Italicis cohortibus sub-
E sequebatur Otho Montacutus, eius agminis frontem lectissimis centurionibus firma-
tam ita perducens, ut ei Rodulphus Baleonus uniuersos quos habebat equites ad de-
xtram applicaret. Succedebant peditum agmini ipsi duces Vitellius & Pyrrhus, secun-
dum uerò eos Sarmentus Hispanos accelerare iubebat, qui ideo in postremo agmine
collocati erant, ut tanquam subsidiaria acies quantum fieri posset integra atque intacta
seruaretur, quòd in his extremis cohortibus Etrusci imperii salus constaret. Eo modo
incedentes Cosmianæ copiæ, ad Parusianam quam diximus uillam, ubi Sandrinum in
insidiis à Strozza collocatum fuisse diximus, peruenerunt, neminéque hostium se com
mouente, ad pontem & ad Strozzeana demum castra contenderunt. Neque enim uti
iussus erat Sandrinus sibi prius erumpendum esse iudicabat, quam hostile agmen, quod
exiguum fore putarat, totum pertransiret. Atque ita quum maius & continens totius

F

exercitus agmen, uel obscura nocte transire cerneretur, ut ducis sui imperio pareret, A erumpendi occasionem amisit, seque eiiciens extra uiam militarem altiore circuitu, ad pontem, ubi Strozza constiterat, regredi cœpit. Sed is fuit properantium hostium, equi túmque inuadentium impetus, ut Strozza deceptus suo consilio funderetur, & ut quidam existimant, quum pugnando resisteret, ignotus ab ignoto equite caperetur, sed se fœlici conatu è complexu hostis statim, ut erat nixu ualidus & pedibus uelox eriperet, hostes uerò in castra eius, uti nulla munitione consepta, eodem cursu peruaderent, captísque à Borghesio tormentis, ea repente diriperent; quod Strozzeani nullo ordine constitutis, nec displosis his leuissimis falconibus, tanquam perturbati & disiuncti uiribus, in fugam præcipites se dedissent, nemine consistere aut in unum corpus sese conglobare auso, quoniam uti in tenebris accidit, Aurora forte nymbosior omnem spectatæ uirtutis & ignauiæ casum absconderet. In eo tumultu Michaël Angelus Romanus B Strozzeanæ turmæ præfectus impigre resistens equo deturbatur, & capitur. Ipsi Baleono equus per armos glande traiicitur. Cadit etiam constantissimè repugnans Ioannes Maestraccius è Togata Gallia uetus centurio, paucis quidem interfectis, aut uulneratis, sed multis captis, quum Baleonus cum equitatu dispalatos, & in montes effugere conantes, per tria miliaria esset consectatus. Eo tam leui certamine Vitellius potitus hostium castris, uexillis, atque tormentis, tanquam re bene gesta, regrediendum esse iudicabat, ne superuentu Saluiati cum iustis copiis, qui non amplius quatuor milibus passuum abesse, & properare dicebatur, partæ uictoriæ successum in discrimen adduceret. Sed Pyrrhus atque Otho reclamantes fœlici cœpto audacter incumbendum, expugnā C dámque omnino arcem, ubi hostiū capita essent, sine consilio, nudatáque integro præsidio, utendum Fortuna censebant. Atque ita concedente Vitellio, & Hispanos cohortante ut ad prædam Italos subsequerentur, Otho portam primæ munitionis quæ in aream exteriorem perducit, occupat, aliquot ibi utrinque desideratis, & ad alteram portam facto impetu prouolat, quæ per aream in uillam arci, ut diximus, similem, aditum præbet. Hanc exules interius tumultuaria materia obstruxerant, desertáque corona exteriore, quæ podii effigiem ostendit, sese in superiorem pinnatam ædificii partem contulerant, inde sclopetis & prægrandibus saxis sese defendentes. Sed ita eius inferioris coronæ spatium undique Cosmiani occuparant, ut nemo ex propugnatoribus caput exerere auderet, quin illico pluribus simul glandibus peteretur. Oppugnantibus tamen maximè infesti erant tres sclopettarii qui è sacra turre exterioris D templi terga & latera scandentium atque inuadentium destinatis ictibus feriebant. Dum aliquandiu acriter certaretur, & iam cecidissent nonnulli, & antè alios cohortium præfecti Mendula Salentinus, & Sebastianus Pisanus, Otho fores coniectis facibus eo euentu succendit, ut flamma intus congestam in aditu materiam omnem corriperet, arderéque iam coniuncta portæ cœnacula inciperent, & totum cauedium superioráque arcis cœnacula, ubi exulum principes erant, fumo & terrore complerentur, eóque trepidantius quòd Caccia Altouitus egregiè prudens & fortis peditum præfectus, in defendenda porta cecidisset, qui solus ab initio locum tanquam hostium audaciæ expositum, aut propere uel tumultuario aggere muniendum, aut celeriter deserendum esse censuerat. Milites quoque per subterranea loca, quod ædificium substructionibus impositum, subtus ubi cisterna erat, totum erat permeabile, in superiora re- E uulsis ferreis fenestræ clatris emergebant, ita tamen ut nonnulli properantes incumbentium reliquorum impulsu uti in obscuro facilè accidit, in cisternam nullo ad os circunseptam podio præcipites darentur, & demum portulam quæ in læuo latere arcis erat aperirent. Interim nihil incendii flammas aut prunas ueritus Otho, uti erat protectus armis, scuto ad os prælato, per ardentem portam irrupit. Hunc pari audacia & contemptu ignis alii atque alii secuti, cauedium, & circumambientem porticum occuparunt, exulibus iam extremo uitæ metu adeo perculsis, ut uelum è fenestra proferrent, quod erat deditionis signum, momentóque temporis occupata ab hostibus arce, exules ad unum omnes capiuntur, Bambalino Aretino audaci cohortis

præfecto

A præfecto, Philippum Strozzam sibi notum comprehendente, quum se Strozza Alexan-
dro Vitellio commẽdaret. Nec mora Vitellius & Strozzam & reliquos equis imposuit,
Florentiámque perduxit. Vnus qui expeti poterat Petrus Strozza fœliciter (ut diximus)
elapsus, ad Saluiatum cum uniuersis copiis aduentantem peruenit. Eadem nocte horáque
qua hæc ad montem Murlium fiebãt, fœlici quodam augurio, geminata uictoria Cosmo
affulsit, nã egressus Pistorio (uti constitutũ fuerat) Federicus Mõtacutus Othonis frater,
Cancellarios ad Abbatiam quã nocant Pactianã adortus, quũ uiri agrestes armatæ cohor
tis impetum minimè ferrent, ipso Mattana interfecto, Battóque fugato, ac reliquis cæsis &
profligatis, uictoriam retulit, Bracciolino in aduersæ actionis inimicos usque adeo im-
maniter animi sæuitiam effundẽte, ut captum & deditum imberbem nobilis familiæ ado
B lescentem cruenta manu iugularet. Battus ipse pernicitate pedum usus euasit, Franciscus
uerò Habraus, qui ad Poggolinum ut diximus constiterat, ut Tanarianos descendentes
inuaderet, frustra totam noctem obseruarat, audita & conspecta oculis sociorum cala-
mitate, qui cum Mattana fuerant, & cognita ex crepitu sclopettorum montis Murlii
expugnatione, eodem cursu quo Battus ad Saluiati copias se recepit, quò iam Pe-
trus Strozza peruenerat, certum cladis acceptæ nuncium perferens, & Saluiatum ad-
hortans, ut descendere maturaret, & hostibus dissolutis ac præda occupatis uictoriam
eripere uellet. Sed ille ipso Strozza cautior, negauit in id iuniperetum (aspera &
senticosa loca eius itineris ostendens) se demissurum; quas tamen haberet copias &
tormenta, postquam infensæ Fortunæ reluctari non liceret, maturo tutóque reditu ser
C uaturum. Atque ita transuersis Alpium tramitibus per Ferrariensis ditionis fines, Mi-
randulam iterum cum Capinio se recepit. Nunciata est Cosmo uictoria, quum esset in
templo Nunciatæ Dei paræ uirginis, ut ibi pro ea uitæ nota susciperet, quæ ei cumula-
tè lætior extitit, quòd ipsis Augusti calendis inciderat, quo fœlici die Augustus Cæ-
sar olim nutantis imperii nomen Actiaca uictoria confirmasset, quum ipse Cosmus eun-
dem, uti Augustus, horoscopum in genitura nactus Capricorni sydus pro argumento in
insignibus gestare consuesset. Peractis sacris reuersus domum, productos ad se exules ea
fronte suscepit, ut nihil uictis insultaret, sed dubia seueritatis & lenitatis signa miseris re-
linqueret; blandè monens, ut eodem animo, quo bellum suscepissent, aduersi exitus For-
tunam ferrent. Exinde minoris classis captiui, qui antea damnati iudiciis, & recenti facino
D re maiestatis rei fuerant, in foro pars securi percussi, pars laqueo necati, triste spectacu-
lum populo præbuerunt. Principes autem Valorius ipse cum Philippo filio, alteróque
Philippo gentili suo, eius Nicolai filio, qui à Leone Pontifice detecta Boscolana coniura-
tione summa clementia seruatus fuerat, & secundum hos ipse Antonius Franciscus Albi
cius, turbido instabilíque ingenio uir, & uetus peracerbúsque exul, rerum capitalium iudi
cibus octouiris atque tortoribus traditi, confessíque cuncta conceptæ perfidiæ atque ma-
lignitatis consilia, in carcere securi percutiuntur, cadaueráque eorum affinibus maiorũ
sepulchris inferenda conceduntur, lætantibus eorum supplicio plerísque ex populari fa-
ctione ciuibus; quòd ipsi iidem Albicius atque Valorius uel seras ueteris delicti merito
uitæ exitu pœnas darent; quando eos detrudendi è summo magistratu decennalis dictatu
ræ, atque urbe expellendi Petri Soderini, authores & principes antè uigintiquinque an-
E nos fuisse meminissent. Ab his enim ereptam ciuitati libertatem, Mediceorúmq. inductũ
dominatum, quem tyrannidem uocarent, uel parũ libero ore prædicabant. Ambo enim
ab eo facinore edito, quum honestissima tulissent præmia, rursus à Medicæis defecerant,
Albicius, quum peruerso eius ingenio nullus gratiæ uel dignitatis locus, nullúmque ex-
traordinariæ liberalitatis præmium in patria satis placeret; Valorii uerò profundæ cupi-
ditati nullæ opes quantumuis magnæ satis forent, utpote qui uecordi superbóque inge-
nio ad summum ciuitatis imperium aspiraret; usque adeo malè occultatis sensibus, & à
Philippo Strozza, ipsóque item Albicio dissentiens, ad montem Murlium in deliberatio
ne, ad iurgium intempestiuúmque altercationem contumeliosis ferè uerbis descenderet,
& unusquisque cæteros celeritate præcurrere, & præoccupare in urbe hominum studia
niteretur, quæ ipsis præproperis immatura festinatio proculdubio perniciem attulerit.

Horum ſiquidem trium diuerſa erant conſilia, ſicuti in quæſtionibus & tormentis protu- A
lerunt. Valorius, ut diximus, ab ætatis honore dominatum affectabat perpetuæ dictaturæ nomine, ſicuti antea Soderino obueniſſet. Philippus populari fauore, & gratia totius iuuentutis, quam comitate, largitione, honeſtíſque atque inhoneſtis artibus, uti tum urbis mores ferebant, ſibi cõciliarat, ualidiſſimè ſubnixus, & uti habebatur pecuniæ ditiſſimus, ac affinitatibus potens; liberum ſupra magiſtratus omnes iucunda conditione principatũ in urbe ſibi deſtinabat, Laurentio Medici proſocero ſimilis euaſurus. Cæterum Albicio nihil niſi turbulentum cogitanti ea mens erat, ut in ueteres inimicos odium exerceret, eorúmque ſanguine & Fortunis truculentum exaturaret animum. Quibus de cauſis, uti ueriſſimo conſtat argumento, Philippus Strozza Valorii immodicam ambitionem, & diram Albicii crudelitatem prædamnans, utrique necem afferre cogitauit, quum in eo- B
rum cædem allecti præmiis, ſe promptiſſimas manus allaturos pepigiſſent, Sandrinus Filicarius, & Cecchinus textoris filius, iam pridem ab adoleſcentia Philippo addictus. Hic in fuga captus, perditorum more in foro ſuſpenſus eſt; ille è prælio effugiens, aliquantò pòſt, quum in ſuſpicionem mutatæ fidei Strozzis ueniſſet, ab his (ut fertur) Ferrariæ trucidatus eſt. At quum diu Strozza in arce à Vitellio, & demum à Ioanne Luna, cui arcem tradi Cæſar iuſſerat, cuſtodiretur, miſérque auro oblato, & datis impensè muneribus ſeſe redimere fruſtra contenderet; ad extremum Coſmus à Cæſare impetrauit, ut ſibi traderetur de nece Alexandri atque Hippolyti Cardinalis quæſituro. Quod ubi Philippus reſciuit, ne perferre immitia tormenta, & in perniciem amicorum arcana fateri, & indignã natalibus ſuis necem ſubire cogeretur, animum tam generosè quàm impiè deſpondens, C
gladio, quem Hiſpanus carceris cuſtos temere exiens reliquerat, gutturi appoſito, eo nixu & corporis pondere incubuit, ut quũ exeuntem Hiſpanum adacto ſtatim uecte oſtio excluſiſſet, nec cito poſtes cardine reuelli poſſent, patefacto aliunde ingreſſu exanimis cruento in pauimento reperiretur; relĩcto in menſa chirographo, quo teſtabatur, ſe qui recte uiuere neſciuiſſet, generoſo animo uitæ & miſeriis finem impoſuiſſe. Indignus certè eo uitæ fœdo exitu, quum ingenio erudito, appriméque liberali, ſummè gratioſus apud ciues, & elegantiſſimus euaſiſſet, niſi de ſuperis atque inferis male ſentire, apertiúſque illudere Chriſtianæ diſciplinæ præceptis, eſſet ſolitus; atque inde procaciùs quàm deceret Veſtalium uirginum amoribus ſeruire crederetur. Ferunt Coſmum miti ingenio clemẽtiæ laudem excipere paratum, ſeruare Strozzam quàm ſupplicio afficere maluiſſe, quòd D
Ioanni patri amicorum atque ſodalium intimus fuiſſet; nec ſuopte ingenio, ſed Petri filii impulſu, & inimicitias, & deniq. fatale bellũ aduerſum ſe ſuſcepiſſet. Quod ideo credere facilè fas ſit, quum in eadem cauſa Paulum Valorium, ipſius Bartholomæi ſupplicio damnati filium, Philippíque Strozzæ generum deſignatum, Bracciúmq. item Guicciardinum, Verium Caſtellionem, T. Caniſianum, & Chiurlium Macchiauellum, quos iure occidere poterat, diuturni tantum carceris pœna dignos iudicaſſet; & Ioannem Adimarium, Americúmque Antinorium, & Lepronium Rinerium ab Hiſpanis captos, ſeſe pecunia (quum æquo iure id poſſet uetare) redimere permiſiſſet, quòd parcendum edendis ſuppliciis, & finem acceptæ iniuriæ, conceptóque odio imponendum arbitraretur, & gentilibus damnatorum bona liberaliter adiudicaret.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXVIIII.

CAESAR ab Hispania per mediam Galliam in Belgium profectus, non Gallorum modo suopte ingenio exoptata facilè credentium, sed principum omnium animos magna pacis expectatione suspenderat; Neque enim periti rerum, qui æquissimo iudicio, & studio maximè libero uigerent, fieri posse existimabant, ut regum longè maximus, ingenio grauis, & ueræ gloriæ percupidus, Francisci regis antiquas spes publico omniũ consensu confirmatas, diutius frustraretur, quum tanto apparatu, tantisque honoribus exceptus, nihil apud generosum regem de salute subdubitans, uultuque maturæ pacis spem præbens, clarissimas Galliæ urbes percurrisset. Postularat quoque Cæsar à Pyrenæis digressus, ut legati communi consilio ad Venetos mitterentur, qui nunciarent detersa animis odia, amicitiámque subinde syncera fide renouatam, ea mente ut præclaro fœdere icto, consiliisq. Christiana pietate dignissimis ingenti animo susceptis, in Solymanum dirum uerúmque hostem totius Europæ arma uerterentur. Descenderant itaque, ut legationi
C maior inesset authoritas, cum ornatissimo comitatu ipse Alfonsus Daualus, Cæsaris in Italia dux summus, & Hanebaldus ab insigni fide & uigilantia Gallicis copiis ad Taurinũ præpositus, exceptique fuerant admirabili pompa; quum eis Landus princeps solenni thalamego, quod bucentaurum uocant, & multis exornatis triremibus occurrisset. Erãt tum Veneti ab recenti Turcico bello uariis acceptis incommodis uehementer afflicti. nam præter Corcyram, multis millibus hominum in seruitutem inde abductis, latè uastatam deformatámque crudelibus incendiis, & Obrouacium in Illyrico infœlici temeritate tentatum, etiam Creta, & insulæ Cyclades grauissimas clades acceperant, negotiatorésque Veneti non modo Byzantii, sed tota quoque Syria ac Aegypto capti, in carhenis serua bantur, bonáque eorum & pretiosa mercimonia Barbari præsides in fiscum retulerant;
D neq. sublato cõmercio & deserta nauigatione ulla spes erat exercẽdæ mercaturæ; ob idq. priuatæ opes, quibus publicæ steterant, euersis multorũ Fortunis cõcidebant, adeo ut pòst pacem ad Hidruntem unius trierarchi turbido insolentique ingenio abruptam, temere sumpsisse arma aduersus tãtum hostem, improuidéque fœdus cum Cæsare percussisse pœniteret, cum periculosi belli, cuius prima uulnera damnáque ad ipsos recidissent, prægraue exitiosúmque onus se subisse perspicerent, in nullam præsertim spem uictoriæ terrestris, sed debellandæ tantum classis, cuius animi ac uirium nuper cum ignominia ad Leucadem periculum fecissent. His de causis à Solymano inducias impetrarant, adiuuante, uti supra memorauimus, Gallorum rege, qui eos à fœdere amicitiáque Cæsaris diuellere cupiebat, ut Auriana demum classis numero longarũ nauium impar Hariadeno uacuam maris possessionem concedere cogeretur. Induciarum uerò iam prope totum tem
E pus effluxerat, incideràtque Venetiis tanta inopia frumenti, ut sæua fames in propinquo spectaretur, neq. eos Cæsar, uel id ex fœdere postulantes, frumento Siculo subleuabat; quòd tum multo grauius quàm antea uectigal asportantibus imposuisset, adeo ut illud tritici uenalis pretio & uecturæ pariter æquaretur, nec ulla omnino paratior spes erat frumẽti comparandi quàm è Macedonia & Græcia, si cum Solymano ad antiquam pacem amicitiámque recurrerent. Is enim paucis antè annis pari penuria laborantes liberaliter adiuuerat, ingenio nequaquam Barbaro, præfatus inhumanum esse & principe indignum ex aliena calamitate lucrum expectare, quum alendos indicaret, qui ex ira Deorum immortalium interceptis frugibus miserabile uitæ periculum subirent. His de causis pleriq. optimatium ad non dubiam spem auertendæ famis, antiquam pacem repetere, & tantis sumptibus, qui maximè diuturni ac intolerabiles futuri uiderentur, finẽ imponere cupiebant.

Erat quoque liberis sermonibus euulgatum Cæsarem prælto auidóque ingenio, sed eo A
in omnem modestiæ simulationem probè cõposito totius Italiæ,& denique Europæ om-
nis imperium affectare; unos autem Venetos omnino esse reliquos, qui obstarent,& uigi
lanter libertatem suam tuerentur, quum cætera imperia inusitato quodam,& prorsus fa-
tali arridentis Fortunæ munere, in eius potestatem deuenissent. Proinde illum ualidis sub
nixum rationibus non ineptè quidem expectare ex eo prægraui bello, ut Veneti publica
priuatáque, ac singularum quoque imperii sui urbium, consumpta pecunia, attriti ac ino-
pes, opportuníque iniuriæ redderentur, quandoquidem ipse Cæsar & Ferdinandus fra-
ter nõ obscuro sed diuerso iure septem illis Venetiæ urbibus imminerent, quas antea Ma
ximilianus auus Gallo coniunctus, armis cœpisset. apparebat enim socias ciuitates si pe-
cuniam conferre cogerentur, uti acerbius expilatas, fidem facilè mutaturas; quum duorũ B
fratrum consilio concitatis Germanis, qui undique fines clauderent, repentinum bellum
inferretur. Propterea senatus, magnopere dubius, in ancipiti sententia uersabatur. hor-
rebat enim Turcarum arma à ducentis annis Veneto nomini semper funesta, instantem
timebat famem, obscuráque Cæsaris consilia suspectabat, quarum rerum pericula, una
statim cum Solymano confecta pace tollerentur; sed non deerant, qui eam uehementer
improbarent, ex ipsa scilicet quorundam potentium factione, quæ iam pridem deprauа-
tis antiquis moribus malo reipublicæ enata erat, confirmatáque demum Neapolitano fœ
dere, quo nihil toti Italiæ importunius accidit, ex obliquo siquidem, ut Cæsari fauerent,
pacis authores sententiis atque suffragiis oppugnabant, quando ea pax nõ ingenti modo
auri pondere, sed maximè damnosa atque turpissima duarum urbium concessione ab infi C
do immaniq. Barbaro redimi uideretur. Erant eæ Nauplium & Epidaurus, quæ reliquæ
ex omnibus antea bello amissis in Pelopõneso Venetis parebant: eminebat etiam in ipsa
mentione pacis subeundæ inuidiæ ac ignominiæ non obscurus pudor, quũ Venetus præ-
propero decreto ac infami præiudicio, uti subtracto nauali apparatu, quo plurimum pol-
leret, Italiæ oram Barbarorum classibus euastandam prodere uideretur. Is erat animorũ
habitus quum legatis à lectissimo ciuium ordine in curiam deductis datus est senatus. Coi
uerat autem tanta hominum multitudo, ut amplissimo cõclaui comitiis dicato, minimè
caperetur: multi enim Hanebaldum Gallorum ducem bellica laude florẽtem intueri, sed
omnes maximè Daualum, cum sua proceritate & dignitate oris conspicuum, tum rerum
gestarum fama clarissimum, orantem audire cupiebant. Is à latere principis exurgens, in D
hanc fermè sententiã præclara militaríque facundia locutus est. Præclara magni numi
nis, diuorúmque omnium prouidentia factum esse reor, serenissimè dux huius amplissi-
mi senatus, ut duo longè maximi Europæ reges, qui modo perpetuis armis inter se con-
tendebant, nõ dubia tacti religione, in mutuos syncerȩ amicitiæ complexus deuenerint,
in id unum proculdubio consilium, ut cõstituta pace, conturbatis,& tam diu affectis Chri-
stiani imperii rebus dignam ipsorum nomine tranquillitatem afferant, & suscepto sacro
bello tot acceptas à Barbaris clades ulciscantur. Hoc ut uobis uiri Veneti nunciaremus,
reges ipsi nos huc miserunt, ut pari studio, quo uos semper arsisse pro dignitate huius am-
plissimæ ciuitatis compertum est, opportunè incenderemus. Vos siquidem unos præ om
nibus qui tantum nauali apparatu disciplináque,& maritimis copiis ualetis, in sacri belli,
sperat æque uictoriæ societatem asciscunt,& dignos existimãt, qui peculiares totius uicto E
riæ fructus nanciscamini; quandoquidem renouato conatu & coactis tot classium uiribus
nemo non uideat Barbaros mari omnino inferiores futuros, tametsi se ad Actium uicto-
res dudum euasisse iactent; quum non uirtute, sed inexpectato intempestæ procellæ bene-
ficio, uictrices iam prope manus nostras euaserint. Nobis enim certa ratione pietatis in
unum tantas undique uires cõferentibus, cuncta cœli & terræ marisque numina propitia
aderunt, atque animos profectò, ut uinci discant, Barbaris eripient. Quamobrem de ter-
restribus etiam copiis nostris bene sperare fas est; quandoquidẽ ad eas, quas modo Cæsar
ad Viennam ipso Barbarorum imperatore in fugam coniecto in aciem produxerit, acces
sura sint non modo totius Galliæ equitatus & peditatus perampla auxilia, sed suos etiam
magni roboris exercitus Sigismundus Sarmatiæ rex, religionis atque uirtutis nomine con

tra

A tra implos fœliciter pugnare solitus, nulla interposita cunctatione sit adducturus, sic ut de explorata iam propè uictoria minimè sit dubitandum. Hæc itaque piè inita consilia, quod Christiano nomini secundissimè cedat, Cæsar atque Franciscus ut suscipiatis, & iustæ gloriæ atque uictoriæ spem uotis ritè nuncupatis complecti uelitis, plurimum cohortantur, uósque salutari decreto ab amicitia Barbarorum pios fortésque animos auertere suadent. Generosis enim animis uestris omnino turpissimum uideri potest extendisse inducias, & infamem atq. insidiosam pacem pio atq. iustissimo bello prætulisse. Neque enim opulentissimam hanc rempublicam, uel magnis propositis belli sumptibus, à bono & æquo deterreri decet: nam quod præsentis est & diu exoptatæ occasionis, si semel uicerimus uno aut nauali aut terrestris uictoriæ prouentu cuncta superiorum temporum ac

B cepta incommoda, incomparabili uestra cum laude sarcientur. Ad ea Landus publico nomine respondit nihil unquam ab ulla patrum memoria Veneto senatui uel specie legationis ad dignitatem honorificentius, uel ad publicam securitatem ipsa spe pacis optatius ac opportunius euenisse, postquam duo longè maximi reges duobus præstãtissimis ducibus legatis missis certam inter se concordiam & maturã pacem nuntiarent, ipsis certe ad sempiternæ laudis nomen maximè gloriosam, Venetæ autem reipublicæ tantis difficultatibus circũuentæ apprimè salutarẽ, mirũmq. in modum etiã reliquis Europæ principibus expetẽdam, si publico cõsensu consociatis uiribus de sacro bello syncera & religiosa fide cogitarent. Tum enim Venetos neque sibi neq. reipublicæ defuturos, quin inducias, quæ cum Turcis essent, nequaquam fœda pace, sed constantibus armis atque uictoria finirent:

C proinde supplicandum esse Deo maximo, diuísque omnibus, ut reges totam eam spem pacis, quam mutuis colloquiis complexibúsque afflicto terrarum orbi pollicerentur, pio decreto & fœlici euentu maturè & grauiter implerent. Sequentibus porrò diebus legatos de more in collegium paucorum uocatos lectissimi senatores interrogarunt, an quicquam de legibus scirent, quibus ea pacis & amicitiæ fœdera sancirentur, ac obiter, putarent ne Cæsarem in usum pacis Cisalpinæ Galliæ imperium Francisci regis filio concessurum? Subticente ad id Hanebaldo, Daualus nihil plus exploratum se habere quàm cõuenisse inter se reges, idque appetisse Cæsarem respondit, qui grauissimis de causis fessæ & labanti Christianæ reipublicæ succurrendum existimarit; id uero, quod uel cæci præclarè intuerentur, nequaquam expediri posse perficique fœliciter, nisi Cæsar pro magni-

D tudine animi plurima concedendo donandóque Francisci regis uotis annueret, uoluntatémque redimeret. Generosus, inquit, patres conscripti, grauem etiam rerum suarum iacturam facilè contemnit, quum amplissima ueræ laudis ac ingentis famæ commoda latè prospiciat. Erant hæc dictu ualde magnifica, gratáque auribus, sed inueteratæ prudentiæ homines nihil penitus ad animum admittebant, ut Cæsarem, cuius uel intimos sensus tractando explorandóque sæpius nouissent, temere crederent Mediolanensi imperio decessurum. Id enim unum Gallus repetebat, pro quo per uiginti fermè annos commoto & perturbato terrarum orbe, infœlici contentione dimicasset. Mouebat senatum nouæ ac inusitatæ legationis auctoritas supra ueteres legatos Didacum Mendocium Hispanum, & Gulielmum Pellicerium Gallum qui aderant, ob id maximè suspecta quòd nihil certum discussúmque præter spem futuræ pacis attulerat, ita ut plerísque ma-

E gno Cæsaris commodo ad fallendum instructa atque adornata crederetur. In eo enim totius artis momentum uerti uidebatur, ut Venetus in spem concordiæ communis adductus, consilium cum Solymano de prorogandis induciis & petenda pace penitus abiiceret. Eam autem alieni arbitrii aleam subire seniores imprimis periculosum atque omnino insanũ esse iudicabant: quid enim ipsis sperandum, si Fortuna cõceptæ paci successum eriperet? nisi ut deserti ab omnibus, obiectíque immanibus Barbaris stultæ credulitatis grauissimas pœnas darent? Sed uel inanẽ spem pacis Marcus Antonius Cornelius haud obscurè Cæsari fauens mirifica illustríque facundia sustentabat; differebatur contra à Francisco Donato, qui principe loco dignus antiquam diuini & maximè constantis ingenii auctoritatem sententiis suis afferebat. Itaque senatus ueluti magno in æstu diuersis magnísque fluctibus iactabatur, tanta contentione, ut patres in curia consulendo expen-

dendóque integras ferè brumales noctes absumerent. Erat tum senatus instar quassatæ A
nauis rimarum plenus, hac & illac enim perfluebat; quod antea nunquam acciderat; usq. adeo ut sententiæ, decretáque inexorabili antea silentio religiosè custodita, non modo ad præsentes legatos, sed in prouincias quoque literis emanarent: tanta enim erat insania susceptæ semel factionis, in clarissimis etiam senatoribus, qui ex professo noscebantur, ut antiquum illud decus optimæ reipublicæ odiosa paucorum ambitione & uenalibus studiis atque suffragiis prodi uideretur. Propterea animaduerso uitio Marcus Foscarus profunda prudentia uetus senator dixit rempublicam prodi multitudine & malignitate suffragiorum, breuique perituram, nisi paucorum fidei iudicióque salubriter commissa maturè sanaretur. Erant enim ex ordine rogatorum, qui dicerent sententiam, & in suffragium irent homines fermè ducenti. Hac multitudine offensus ad quinquaginta uiros, qui usu rerum, fide, caritatéque patriæ probarentur, grauissimi atque maximè arcani consilii summam reuocabat. Ita rebatur multorum insaniam paucorum sapientia superari, sed tanta mox Foscarus inuidia deflagrauit apud multitudinem, quum ea se consiliis excludi, notariq. infamia leuitatis atque imperitiæ minimè pateretur, ut uir ille inter summos senatores facilè excellens, & quo nemo grauitate iudicii potior habebatur, rogatorum ordine sit eiectus, spoliatúsque omni honore, diu in singulis comitiis pudendam rei publicæ repulsam tulerit. Verum ei non multo pòst, quod diuinè, & sapientissimè prouidisset, magnæ gloriæ cessit, detectis his qui reipublicæ arcana prodiderant, seuerissiméq. damnatis. Hi fuere patritii ordinis Mapheus Leonius, & Constantinus Cobatius decem uiralis collegii scriba. Reliqui autem complices cum Francisco Valerio, qui patritio patre ex damnato coitu genitus, perfidiosæ largitionis minister, & interpres extiterat; laquei pœnam inter geminas columnas in foro tulerunt, quum paulo antè Leonius, atque Cabatius in Galliam perfugissent. Cæterum ea de pace cõtentio hunc habuit exitum, ut senatus urgente præsertim fame, concordiæ principum diffidens, & tamen euentum expectans, tres legatos decerneret; ex his duo ad Cæsarem Franciscúmque regem explorandis eorum consiliis mitterentur: tertius, qui erat Aloisius Badoërius forensi eloquentia insignis, ad Solymanum maturè contenderet; huic iniunctum est, ut desperatæ inter reges pacis famam præoccupare niteretur, sed daret operam cunctis ingenii artibus largiendóque præsertim, ut Nauplium & Epidaurus Veneto nomini seruarentur; quod si id ab astuto insolentíque Barbaro impetrare nequiret, necessitati daret manus, & quauis D
conditione pacem conficeret, eam enim decemuiri è republica fore existimabant, secretóque de deditione urbium in mandatis adscripserant, ueriti scilicet imperitæ multitudinis uim atque tumultum, quæ inde ueluti satis honestam nacta causam reclamandi intercedendique, proculdubio saluberrimi consilii decretum euertisset: neque enim in dubiũ uertebatur, si cunctarentur, & serò pacem peterent, quin Solymanus ex aliena imbecillitate necessitatéque impotentis animi cupiditatem extenderet, nec daturus esset pacem afflictis atque desertis, nisi, quod esset ipso Venetæ urbis excidio penè acerbius, Cephalenia, Zacynthus, ac ipsa denique Corcyra traderentur. Itaque Daualus & Hanebaldus, qui ea de causa uenerant, ut cum Turca pacem impedirent, nihil omnino diligentius effecere, quàm ut eam Veneti prouiso rerum suarum periculo, conficere maturarent. Fit enim plerunque in consiliis humanisque rebus, ut alioqui rectè speratus & facilis successus nimia diligentia & cura corrumpatur. Neque dubium fuit, quin Hanebaldus in speciem tantum personam legationi præstitisset, clam uero per Gulielmum Pellicerium ueterẽ legatum pacem ac amicitiam cũ Solymano persuasisse crederetur: atq. ita euenit, ut quum Badoërius apud Bizantium, impetrandæ pacis gratia certam pecuniam urbium loco polliceretur, Solymanus eum tanquam impudentem minaciter obiurgaret, ac non aliter se daturum pacem, quàm acceptis urbibus, testaretur; quoniam de decemuirali decreto certior factus eius rei transigendæ potestatem legato datam esse ex literis ostenderet. Quamobrem Badoërius cum pudore redargutus, perfusúsque non dubio mortis metu, ubi arcana mandatorum Solymano, & purpuratis detecta esse conspexit in eas cõditiones pacem accipere coactus est, quæ Nauplio, atque Epidauro traditis sanciretur.

Quibus

A Quibus etiã Peloponnesi urbibus accesserunt duo Dalmatiæ castella, Nadinum, atq. Labrana; graui quidem cum dolore uniuersi senatus, postquam de tam iniqua transactione Venetiis est rescitum; unde mox Badoërius atroci inuidia deflagrauit, quum ea dedisset, quæ ex mandatis dare non posse credebatur, usque adeò in eius nomen asperè concitato populo, ut uix demũ detecta Cabatii perfidia, quin exilio, & bonis uel insons mulctaretur egerrimè seruatus sit. Interea Cæsar dimissis Francisci regis liberis, qui officii causa prosecuti Valentianum usque processerant, quum de cõcordia perscriptis conditionibus acturus esse crederetur, integrum tractandæ pacis negotium in aduentum Ferdinandi fratris reiecit. Is tum è Norico, ut explicandis consiliis interesset, Rheno deuectus aduentabat. Nihil enim dum esset in Gallia Cæsar egerat de pace, nihilque præter iucundissi-
B mos sermones audierat; quum id antea consilio, uti mox apparuit, subtili potius quam honesto per Anneum Memorantium periisset: ne si alienæ potestatis factus in solo nuper hostili minus liberè minúsque utiliter de pace transigeret totius institutæ liberalitatis suæ gratiam defloraret; quando ea demum apud omnes opinio foret, quæ facilè tolli non posset, ut ipse nequaquam ex animo & satis generosè, sed ignobili metu, & cæco pudore circunscriptus ad iniquas pacis conditiones descendisse crederetur. Id uerò facilè receperat Gallus, quum certo excelsi animi decreto hospitales mensas, quibus regina ipsius Cæsaris soror cum lectissimo fœminarum comitatu ad hilaritatem induceretur, nulla penitus amaritie perfundendas existimaret. At Cæsar ab ea mora dilationéque Gallorum animis in ulteriores spes opportunè traductis, contrà ac plerique arbitrabantur,
C Gandauum rectà contendit, præmissa Germanorum legione, adductísque secum Belgarum alis, quibus antea ut prestò adessent locum diémque praescripserat. Gandauenses desperata Gallorum ope, quòd pacem cum Cæsare occultè confectam crederent, occulto metu conterriti, & præoccupati celeritate Cæsaris, in pompæ morem gratulantes se effuderant: sed ea erat apud salutantes recentis facti conscientia, & contra is oris habitus portam intrantis, ut hic non natalis soli urbem, & patriam altricem pueritiæ, sed inuisa & prorsus inimica mœnia tectáque subire uideretur: illi porrò cum in oculis Cæsaris dubiam lenitatem agnoscerent, tristi uultu, & summisso murmure se pœnitere faterentur, quòd non pro patria armis fortiter desumptis, portas ab initio clausissent, neque enim ui subigi expugnarique poterant, quum amplissima ciuitas uel subitario tu-
D multu supra quadraginta hominum millia facilè armaret; sed Gandauenses cum iuri suo tum uiribus audacius confisi grauiorem quam putassent contumeliæ noxam subierant, eorum consuetudine qui ubi facinus admiserint, ut id demum extenuent, culpam sua potius quam aliena conscientia metiuntur; siquidem, uti memorauimus, tanquam liberi & immunes Mariæ reginæ, quæ Belgis præerat, pecuniam in Gallici belli sumptus imperanti insigni contumacia restiterant, adeo ut paratam uictoriam interpellasse uiderentur. Id facinus altè admodum & grauiter in pectus Cæsaris descenderat, quòd ab ea ciuitate in qua esset natus initium detrectandi imperii exortum uidebat, summo quidem rerum suarum periculo, quando in eadem causa prouinciæ omnes perpetuis tributis exhaustæ ad non dubiam rebellandi occasionem Belgarum exemplo uocarentur. Nam Hispania omnis dudum conferendis pecuniis fessa, & ob id con-
E sternata animis, in conuentu liberas uoces ediderat: Insubres quoque ex opulentissimis ad egestatem redacti, diúque uel in pace immaniter uexati, frustra apud surdas Cæsaris aures præsidum acerbitatem querebantur: Neapolitanum uero regnum, quo nihil spoliatius unquam fuit, euersum exutúmque omni pristina dignitate, conciderat: & in Sicilia cum annuis tributis tum nouis rei frumentariæ uectigalibus, & frequentibus Hispanorum æstiuis hybernísque euastata, occasio potius rebellandi quam consensus deesse uidebatur. Itaque Cæsar ulturus iniuriam, quum iam pacato planè animo uideretur, dispositis per urbem custodiis multos uno tempore comprehendi iubet. Nouem ex his, quos turbido ingenio aut facundia insigni & militari præsertim audacia compererat, iudicio damnatos, uti reos maiestatis, interficit: his paucos pòst dies sexdecim desiderio libertatis, & populari potentia suspectos addit; de quibus pariter in foro, conterritis

omnibus,supplicium est desumptum. Ab hac reorum pœna ueteres demum ciuitatis im- A
munitates uno edicto abrogat,leges dissoluit,totum id ius abolet,quo magistratus crea-
bantur,ingentíque pecunia ciuitatem mulctat,quæ in sumptum ædificandæ arcis trans-
ferretur. Instituebat enim peramplam arcem opportuno urbis loco,insigne templum at-
que cœnobium diui Beonis memoriæ dicatum complexus,ut Gandauenses iugum serui
tutis ex merito ceruicibus impositum sentirent. Erant qui in eos aliquātò grauius, quam
expediret,animaduersum arbitrarentur,quòd peruicacis ac indomitæ gentis is esset ani
mus,ut ui subactus conspecto semel cruore odium irámque reconderet,nec ullis subin-
de lenimentis flecteretur,ut ex tuto demum in uindictam exercendæ sæuitiæ locum ape-
riret. Damnarant imprimis seueritatem Cæsaris totius Germaniæ liberæ ciuitates, hor-
rebántque imprimis impositæ arcis nomen,uti nouum & maximè infestum libertati, ita B
ut Gandauensibus tanquam sociis,si Cæsarem casu aliquo Fortuna desereret, recuperan
dæ libertati maturam opem laturi uiderentur. Sub id tempus Ferdinandus ad Cæsarem
uenit,expectabatúrque solicitis legatorum animis toties initæ nec unquam tamen con-
fectæ pacis euentus. Venerat per eos dies sub fide publica Villermus Cleuensis regulus,
affinitate ac amicitia Gallo regi arctè coniunctus; is à Carolo Gheldrio,qui sine liberis
decesserat,hæres testamento scriptus Gheldriæ regionem sibi finibus coniunctam obti-
nuerat,inuito iratóque Cæsare,qui suo Augustali iure dicendi instituendíque principis au
thoritatem sibi ereptam indignabatur. Cupiebat enim eum conciliare obligaréque cer-
tis beneficiarii principatus legibus,ut quod erat in intimo sensu conducendi è Germa-
nia milites Gallo regi facultatem eriperet. Nam è Menapiis atque Sicambris, qui hodie C
Cleuenses Gheldriique uocantur,nunquam Gallo regi mirificæ cohortes legionésque
proposita mercede defuerant. Nihil Villermus de pacis euentu dubitabat, Gallúmque
ex commodo suo neglectis sociis atque clientibus,modo Mediolanum reciperet,cuncta
facturum arbitrabatur,ob id se conferre ad auctoritatem Cæsaris,eiq. pro Gheldria sa-
cramentum dicere, Christiernámq. (ea Francisco Sfortiæ nupta fuerat) ex Cæsaris so-
rore genitam, uxorem ducere paratus erat,sed Gheldriæ ducis, & principis nomen,dū
uita maneret,concedi,conseruariq. sibi beneficio Cæsaris postulabat. In ea re tribuenda
Cæsar nihil unquā,nisi ex maiestatis dignitate facere aut pati solitus, quàm expediret du
rior est inuentus,quum præfecturam tantum abrogato principis nomine se cōcessurum
respondisset,adeò enim decoris erat tenax,ut futura cōmoda facilè contemneret modo D
præsentia uel ancipiti periculo tueretur; sed pari ingenio & Germanica constantia Viller
mus quū speciosi susceptiq. simul tituli honore spoliari nollet,pro quo armis certare & na
uiter occumbere minimè recusaret,se consulturum prouinciales suos dixit, & sub ea qua
uenerat fide intra fines est reuersus. Iam enim paratæ pacis metus multorum dierum mo
ra refrixerat,& Galli eum opportunè monuerant,ne quid temere transigeret,quum ua-
riis coniecturis non infirmas modo,sed penè extinctas esse spes pacis significassent. In eo
dem quoque metu fuerat Henricus Britanniæ rex ab inexpiabili iniuria,qua reginam re
pudii dolore ad mortem adegerat, Cæsari auersus. Summæ enim dignitatis legatos in
Belgium miserat,qui in rem Cæsaris multa pollicerentur,ut tutum,si pax fieret, ad eius
amicitiam receptum pararet. Commouerat & ea colloquii fama Solymanum usque
adeo,ut indignabundus inconstantis ingratíque animi Gallum regem incusaret, iámque E
timere inciperet,ne in se à coniuratis regibus Christiana arma uerterentur. Ob id Anto-
nius Rinco legatus atrocis supplicii perculsus metu speculatorium nauigium occultè pa-
rauerat,quo se per noctem celeri fuga in pontum eriperet. Germani quoque principes,
qui Francisci studia secuti cum Austria domo graues infestis armis simultates susceperāt,
nō obscurè admonebantur,ut priuatim rebus suis consulerent: quas enim ulteriores spes
ipsis relinqui,ut dignitatem & deniq. penates tuerentur, si Gallus cōmodo suo cōciliatus
Cæsari ipsos desereret atq. irato merita pœna plectendos obiiceret? Iam enim Cæsar &
Ferdinandus ostentato pietatis studio dederant operam per idoneos homines, ut prin-
cipum liberarúmque ciuitatum legati Haganoam in Tribocibus mitterētur,ut ibi col-
loquendo disceptandóque de placitis, & uero dogmate rerum diuinarum maior de-
mum

A mum & augustior conuentus apud Vangiones indiceretur; quo illam auditu fœdam, & ualde pestilentem Lutheri de religione controuersiam finirent: erat hic præclarus ad modum prætextus, sed in recessu animi Cæsaris graue consilium incubabat, quo scilicet potentiæ suæ maiores opes astrueret. Iudicabat enim Germaniæ regulos multa & maximè liberali indulgentia, dissimulationéque earũ rerum, quæ religionis causam moresque respicerent, & multa denique lenitate alliciẽdos. Sic enim ab amicitia Gallorum auerti posse, sic dissolui occultas coniurationes, & clientelas, nudaríque certo atque expedito præsidio Galliam rebatur; hæc in arcanis erant, palam uero communis omnium concordia, & consensus in religione, & digna Germanico nomine ingentia auxilia aduersus Turcas petebantur. Cæterum Cæsar diu cum fratre collocutus,
B quòd diutius extrahere moras, suspensásque hominum uoluntates incolumi pudore tenere non poterat, cõceptum antea inconcussi animi decretum protulit, misitque ad Franciscum regem cum mandatis Pelusium familiarem suum, qui Ioannem Lothoringium Cardinalem, ipsúmque Anneum Memorantium conscribendis pacis conditionibus antea delectos euocaret. Summa mandatorum hæc erat, Cæsarem nihil lubentius complecti quàm pacem, quanquam reipublicæ potiùs quam sibi profuturã, pro inde multò ampliora angustioráque, quam Franciscus expeteret, communis concordiæ causa concessurum. Imprimis asciturum sibi in generum Carolum Francisci filiũ, eundémque sororis suæ priuignũ, atque eum ex iure Augustæ maiestatis, & dotali nomine Belgarum regem effecturum, quo nihil honorificentius atque beatius exoptari
C posset: quando Franciscus in sua domo alterum è duobus liberis iam regem Galliæ designatum, alterum nouo & maxime decoro florentis, & contigui regni diademate insignem esset habiturus; qui mutua fraternáque ope, cõiunctisque sensibus opulentissima regna tuerentur. Neque remotas spes maximarum rerum, quæ in abditis fatorum essent, obiter spernendas uideri, quando eas sapientissimi uiri præalto alendas consilio, & bonis euentibus commendandas semper existimarint. Posse enim Fortunam, quæ suapte libidine mortalium uotis illudendo uarietate casuum magnopere gauderet, Philippo pariter, & Henrico inuidere prolem, & quod Dii penitus auertérent, immaturæ etiam ætatis uitam abrumpere. Tum enim Carolum aut certè ex eo communis sanguinis stirpem, totius ferè Europæ regna legitimo hæreditatis iure, & rara fœlicitate complexurum. Quod uero ad Galliæ Cisalpinæ imperium pertineret,
D cum sibi tum Ferdinando fratri ineptum simul ac infaustum uideri inde decedere, sicuti antea cum totius Italiæ precibus aliquid dandum arbitraretur, liberali animo decessisset; nihil enim aliud esse quam Italiæ humeris detruncari caput, quo reliqua eius imperii membra regerentur. Periniquæ autem malignitatis esse, quod ea regna plerique mortales Fortunæ suæ penitus inuiderent, quæ nequaquam quæsita armis, aut impotenti cupiditate, sed quodã humanæ sortis iure atque ordine oblata collatáque ad manus fœlici hæreditate peruenissent. Porro non esse ex usu iuris & æqui, obstrui sibi aditum & portus ab Hispania in Liguriam uenturo, quum Genuenses commodo suo Mediolanensis imperii Fortunam subsequãtur, subindéque etiam tolli tutum atque expeditum iter in Germaniam, quæ sibi pro maiestate nominis nequaquam alieni arbi-
E trii beneficio repetenda uideretur. Ad ea Franciscus quanquam, uti spe opinionéque deceptis plerunque accidit, uehementer animo commoueri uideretur, pacato tamẽ, sed renidenti uultu respondit, se gratias agere Cæsari, quòd multò ampliora speciosioráque quam ipse sperasset tributurum incredibili benignitate polliceretur; cæterum se usque adeo non esse inuerecundum, ut illi auita regna, & denique natale solum eriperet. Proinde potiretur Belgicis regnis, quæ optimo iure sua essent, eáque posteris possidenda transmitteret; itaque æquum uideri, ut de compositione loqui desinerent, postquam ipse aliena non cuperet, & ea tantum quæ antiquo & multiplici iure sibi deberẽtur, uti Fortunæ casibus intercepta repetisset, empturus etiam ea graui pretio, & magno Cæsaris emolumento, ut afflictis utriusque imperii gentibus certa, & maximè diuturna pax cum publica laude redderetur. Erat enim noua at-

que inexpectata conditio, quæ offerebatur, multum aliena à rationibus Galli Regis, A opportuna autem Cæsari, qui publicæ pacis cupidus existimari uolebat, quum iam totius ferme Italiæ imperii compos factus, è certis ueluti opibus cuncta quæ animo conciperentur sibi facilia fore prospiceret. Hæc autem à Cæsare tanto silentio tegebantur, ut ne Farnesio quidem legato communicanda iudicaret, quòd hercle ingenuo pióque principe indignum non insulsis uideri poterat: quando ille in tanta conuentus opportunitate ab auo Pontifice gratulatum missus, uel infesta hyeme, & niuosis Alpibus in Galliam peruolasset; sacras enim opes conciliãdæ paci, cunctásque item Pontificii imperii facultates obtulerat, si fœdus pacémque percuterent, atque obiter de componenda religione, & de indicendo sacro bello digna ipsis consilia flagranter expedirent. Sed legatus auito ingenio iuuenis cuncta uel ex colloquiis illustrium fœ B minarum planè didicerat, ita ut in Granuelium totius arcani Cæsaris conscium, cuncta illiberali silentio supprimẽtem, enudando quæ ipse resciffet, ut pudorem intempestiuæ taciturnitatis exprimeret; falsa comitate iocaretur. Cæterum id quoque legati animum ualde pupugerat, quod se inconsulto ad Haganoam legatorum Germaniæ conuentus esset indictus. Quid enim uel ad dignitatem religionis, uel ad Germaniæ salutem, uel ad Christiani orbis præsidium auspicatò consuli perficique posse sine auctoritate sacrosancti Pontificis? qui earum rerum summus arbiter & disceptator esse deberet: postquam eximia pietate illustríque studio insignem semper dedisset operã, ut dissidentes componeret, neque unquam in tantis nauigationum, ac itinerum incom modis grandæuus senex ætati aut uitæ pepercisset, profectò malis artibus de pace agi, C quando ruente republica ad confirmandas tantum augendásque priuatas opes omni um studia uerterentur. Nec multò pòst, quòd diutius manere nequaquam suæ dignitatis esse statuebat, in Vrbem rediit, relicto apud Cæsarem Marcello Ceruino eximiæ grauitatis & fidei familiari, cui paulo antè Pontifex senatorii ordinis ornamẽta transmiserat. His etiam rumoribus admonitus Badoërius Venetus legatus, qui Byzantii Solymano aderat, pacem conficere maturauit: quæ tametsi periniqua erat, concessis urbibus (quando nullus nisi admodum infelix & luctuosus suscepto bello exitus foret expectãdus) apprime tamen necessaria in eo grauiore rerum periculo uidebatur. Scio me aliquando liberiùs quam deceret totius præsertim orbis gesta perscribentem in explicandis principum consiliis, quibus haud dubiè perituri sumus, ab instituta breuita- D te discessisse, sed certè boni mortales in hac publici doloris, & iam propinqui luctus causa longius prouecto facilem omnino ueniam dabunt, quum intelligent quanta insania summi reges præclaram occasionem non propulsandi modo, uerum ingenti uictoria delendi eius hostis amiserint, qui accersitus ultro in ceruices nostras cruentum gladiũ securus exercet, exercebítque tam diu insolenter atque fœliciter quàm diu ui gebunt reges, qui nulla pietate, & summa uecordia perdendo orbi nefariis inter se armis depugnent; scilicet ut postquam mutuas uires attriuerint, occidentis quoque imperium cuncta iam ex tuto fidẽter inuadenti Barbaro fœdè relinquant. Enudato Cæsaris consilio, ac ob id desperata concordia, quum induciæ ubique uigerent, exortum est in Panonia bellum repentina morte Ioannis regis, qui tum in Transyluania prouinciæ præfectos minus dicto audientes armis persequebatur. Sed quoniam ab hoc E initio perpetuas nobis clades lubet ominari, quum dissensionis nostræ nullum finem uideamus, ut cuncta suo ordine clariora legentibus fiant, paulò altiùs cœpti belli causas repetemus. Confecerant inter se pacem Ferdinandus atque Ioãnes pari desiderio quietis & otii, ambobus certè utilem, sed ex eo rerum statu necessariam potius quàm honestam, maximè autem exoptatam Hungaris, quibus uel diductis in partes caueba tur, ut Fortunæ incolumes manerent, uel his qui antea exules Ferdinandum secuti solum uertissent, urbes quoque, oppida, uicos, arces, quæ tũ in potestate essent, suo quisque præsidio tueretur. Ioannem uero Ferdinandus regem appellaret, quum eum antea sermone, ac literis Vaiuodam à uetere Transyluaniæ præfectura uocare esset solitus. In tabulis autem conscripti obsignatique fœderis disertè fuerat appositum, subscri

bentibus

A bentibus nonnullis Hungarorum principibus, ut si Ioannes uita excederet Ferdinandus
totius Pannoniæ imperio potiretur: ea tum conditio in arcanis habita suppressáque est,
metu Solymani, cuius id regnum esset, tanquam belli iure captum, & beneficiario tantū
nomine Ioanni liberaliter attributum. neque enim erat putandum, si id resciret, ut ille na
tura Fortunáq. sua plurimum superbus insoléñsq. omnis cõtumeliæ, id regnū tantis sum
ptibus atque periculis partum, defensumq. ingrati hominis testamento, ad inimicæ gentis
hæredes transmitti pateretur. Quum de concordia enim Ioannes ageret, consuleretq. su
per ea re Solymanum, is non probarat modo, sed humaniter etiam amicéque suaserat, ut
ærumnoso, ac ancipiti bello certam ac honestam pacem præferret, utpote qui contra Par
thos in Asiã traiecturus ullam omnino noui belli materiã in Europa relinqui nollet, sed in
B tãtæ rei arcano syncera silentii defuit fides. Ferunt enim Hieronymū Laschū pro Ferdi-
nando suscepta legatione Cõstantinopolim cõtendisse, detexisséq. omnia Solymano, pu
blicatis inter Bassas purpuratos criminosissimis legibus, quibus pacem duo reges inter se
confecissent, ut inde longè maximū ac inexpiabile odium Ioanni conflaretur. Tantū tile
ille multis alioqui eximiæ uirtutis ornamentis ualde cõspicuus, iniuriæ doloríq. dederat,
quum à cæde Gritti, sicuti suo loco memorauimus, custodiæ traditus, uixq. dimissus Sigis
mundi regis precibus, à Ioãnis amicitia discessisset. Exinde Solymanus Ioanni uehemẽter
iratus, ut enim summæ contumeliæ nomine cumulatè oneraret, ingratum appellauit,
conuersusq. ad Luphtibeium, quàm indignam, inquit, infidis capitibus Christiani hi duo
reges coronam gestant? postquã impostores longè turpissimi nullo hominū pudore nul-
C lóq. Deorum metu deterrentur, quin ex cõmodo mutuæ fidei sacramentū dissoluant. Cæ
terum Ioannes re cognita sibi uehementer timens, per idoneos homines operam dedit, ut
eius facti calumniam multo auro multísq. donis opportunè dilueret: sed tantam postea
contumeliam, quæ non suam modo sed reipublicæ salutem in discrimen deuocaret, à Fer
dinando sibi indignè impositam apud principes grauiter est conquestus, misso ad id Stati
lio, Albæ Iuliæ Episcopo, qui ad Venetos Paulúmq. pontificẽ ac demum ad Franciscū in
Galliam probrosum eius iniuriæ nomen detulit. Nec multo pòst Ioãnes regno in spem an
tiquæ fœlicitatis singulari diligẽtia restituto, Budáq. præsertim admirandis operibus op
portunè cõmunita, uxorem duxit Isabellam Sigismundi Sarmatarum regis filiã, uirili eru
ditóq. ingenio puellam, & quod alliciendi animi multū interfuit, Italico lepore, & uenusta
D te Polonica peramabilẽ. Abhorrebat à nuptiis Ioãnes, uti iam in eo ætatis flexu ualetudi-
ne tentatus, sed procerum Hungarorum precibus id dederat. suadebant enim amicorum
præcipui ac ipsi familiares, ut cælibatum abrūperet, darétq. operam liberis, ut Hungarici
sanguinis proles legitimo & maximè illustri coniugio pararetur, quæ regnū exciperet, re
nouarétq. Zapoliæ familiæ nomen, quod esset in ea domus orbitate periturum; nã Geor
gius regis frater, quẽ Mugaciana clade cum Ludouico rege cecidisse meminimus, nullos
reliquerat liberos; accedebat & uetus cognatio cum Sigismundo, nam is in priore coniu
gio Ioãnis sororem habuerat. apparebat enim finitimi regis noua affinitate amicitiáque
res Hungaricas maximè confirmari. Probabat & has maximè nuptias Solymanus, qui an
tea in Ioanne cælibis uitæ statum religiosa uoce damnauerat, quòd eas ex amicissimi so
ciíque regis sanguine experitas uidebat: sed non æquè placuerat Ferdinando, quan-
E quam & ipse Sigismundi filium regem Sarmatiæ designatum sibi generum asciuisset,
utpote qui liquidò prospiceret Hungaros, præcipuo contemptu atq. odio externæ gen
tis superbos, si puer ab his nuptiis susceptus foret, extemplò in sui sanguinis prolem stu-
dia conuersuros. Cæterum Ioannes iam noua nupta in spem uirilis prolis aluū gestante
expeditionem aduersus Transyluaniæ præfectos suscepit. Erant ii Maylatus Gritti cæde
celebratus, & Balassus quem ipse Maylato collegam addiderat, qum fallaci arrogantíque
ingenio hominem suspectum haberet. is enim fastidito præfecturæ nomine, stabilis impe
rii certas opes & noui denique regni decus affectabat. Pari nanque ambitione atque per
fidia petierat à Solymano, ut ex eius authoritate Transyluaniæ rex appellaretur, uete-
re Decebali Dacorum regis exemplo, qui à Traiano Cæsare bello uictus, in eadem pro-
uincia regnarit, id si impetraret, sacramẽtum Ottomãnis imperatoribus se dicturum pol

licebatur, quotannisque pensurum tributi nomine certum auri pondus, cuius non parua A
copia in beato ac admirabili Transyluaniæ solo fruticante natura sponte nasceretur.
Verum Solymanus infidi hominis impudentia cõmotus, quòd eum antea Gritti & Tur
carum cæde cruentum oderat, totius negotii literas ad Ioannem misit, ut uel inde mo-
neretur, quorum hominum fidei summæ opportunitatis ac opulentiæ prouinciam com-
mendasset. Ita Maylatus contumeliosè reiectus à Turca, Ioannique detectus, commutata
consilii ratione ad Ferdinandum se conuertit, ne postquam regni spe decidisset, præfectu
ræ quoque honore, uindicante id facinus Ioanne, cum perfidiæ nota pelleretur. Erat tum
in partibus Ferdinandi Thomas Nadastus, erudito nobilique ingenio uir Hungarus, qui
sororem Maylato nuptui dederat; is certa prouinciæ pactione propinquũ suum in partes
facilè traduxit, egitque, ut Maylatus Transyluanos ad defectionem occultè concitaret. B
Idem etiam Balassus ipse facturus putabatur, quem Ferdinandus per Melchiorem illius
fratrem ad transeundum antea solicitarat. Sic enim nutabant apud utrunque regem iura
pacis & fœderis, ut uerbis amicitiam colere, animis autem liuore atque odio turgidis bel
lum parturire uiderentur. Nam Liscanum Hispanorum peditum præfectum, summa
licentia ueteranorum more in Italia prædari solitum, agrestes Hungari cum maxima
cohortis parte ad Cassouiam trucidarant: quum eis uindemiarum & messis collectos fru
ctus impotenter eriperet, multisque demum maleficiis utrinque æditis transcensisque li
mitibus fœdera uiolarant. Accidit autem peropportunè turbandis rebus, ut Ioannes
Transyluanis pecuniam imperaret, qua Solymano tributa biennio intermissa pende-
rentur. Id erat nouum peracerbúmque ualidæ ac indomitæ genti, quæ uel ob id iniu- C
riam ferre non poterat, quod aurum enatum patrio in solo ad immanes Turcas proprios
ipsorum hostes indignè deferretur. Itaque consternati ad arma, non obscurè imperia de-
trectabant, Maylato scilicet Balassóque rem proclinatam adiuuãtibus. dicebant enim ea
pecuniæ summa decem annis sustineri posse inimica Turcarum arma, nisi patriæ uirtu-
tis honos, concessis ultro & traditis omnium Fortunis, adeo fœdè & turpiter prodere-
tur. Igitur Ioannes ubi uidet eorum contumaciam rebellioni proximam ad arma spe
ctare, serpentis mali initiis occurrendum esse statuit, præmissisque Valentino Thurac-
co, Petróque Pereno, & Petro Vicchio summæ dignitatis ducibus, ipse quanquam
ex recenti morbo tenui adhuc ac infirma ualetudine, in Transyluaniam rheda peruo-
lat. Commendarat autem reginam Ioanni Staro aulæ magistro, res urbanas Aconi D
præfecto urbis, arcis custodiam & regiam suppellectilem Benedicto Baioni, summa
uero belli & pacis consilia Gregorio Peschenio seni fortissimo, qui antea Budam cum
Gritto contra Germanos insigni cum laude defenderat. Itaque diuisis inter se copiis
regii duces diuersas uno tempore regionis partes inuasere, circunlatóque terrore belli
atque ostentata clementia regis, qui cum adesse nunciaretur, ita rem gessere, ut plures
qui præfectorum impulsu defecerant ad officium redirent, nonnulli contumaciæ pœ-
nas darent, & pauci denique præfectos iam planè coniectos in fugam sequerentur.
Maylatus enim uiribus impar, & ex conscientia saluti plurimum timens, nusquam in pu-
gnæ casum se obtulerat, incertis itineribus euagabatur, modo percurrebat campos, è
syluis improuiso erumpens, modo se notis uallibus, atque nemoribus occultabat, ut per
sequentibus nequaquam abiecti, sed constantis intentique animi uestigia relinqueret, E
ad extremum errando fessus quum undique urgeret hostis, & Balassus longius abscesf
sisset, in oppidum Fogaras se contulit, in id opere naturáque munitum thesauros Grit-
teæ prædæ condiderat. Itaque percupidè regiis admotis castris, prolatisque tormen-
tis obsidere atque oppugnare cœperunt. Constiterat Ioannes ad Sibinium peramplum
Mysiæ oppidum, quod itinere unius diei distat à Fogaris. Ibi in consilium aduocatis pro
uinciæ honestissimis, qui uel in magistratu essent, uel dignitate ingenióque præstarent,
quum de Maylati perfidia grauiter esset conquestus, docuit quantæ necessitatis esset
Turcarum amicitiam tueri, à qua nisi magno cum incommodo & certa clade discede-
re non possent, propterea quum Barbaris tributum esset exoluendum, ad tranquilli-
tatem opulentiámque prouinciæ pertinere, ut præsenti non admodum graui damno,

spem

A spem certam futuræ utilitatis anteponerent, quando ea pax legitimo tributi nomine
parta, ad amplificandas priuatorum opes, uberrimos demum rerum omnium prouen-
tus manifestè promitteret. se itaque uenisse, ut inspectis prouincialium Fortunis, impe-
ratæ pecuniæ onera leuaret, moderaretur exactionum rationes, uectigaliáque minue-
ret, ac inopibus parcendo plurimum indulgeret. Hæc salubri æquitatis ac imperii tem
peramento administrantem, quum Transyluanorum animos ad obsequium flexisset,
acrior inuasit morbus, quem inter suscepti belli curas, à solstitio grauis æstus, & longi
itineris citata uectatio, non planè sanis & diu quassatis uisceribus attulerant. Obside-
batur interim Maylatus, quum decumbenti, & affectis tremore membris remedia pa-
ranti, allatum est reginam fœlici partu miræ indolis puerum ædidisse. Tum uerò Hun
B gari incredibili lætitia exultantes regiam complent, ad regem gratulatum irrumpunt,
tormenta de more disploduntur, adueniunt e castris duces, gaudium in exercitu dis-
pensatur, paratúrque conuiuiū in quod uel inuitus rex ipse procerum cohortantium ma
nibus infertur, id ei omnium lætissimum atque supremum fuit. nam quum festæ hyla-
ritati & perpotantibus amicis deesse nollet, incautius ac liberalius genio indulsit, exin-
de reuocata est febris quæ iam planè defecerat, cuius uim diu sustinere non potuit.
Quum uerò finem uitæ adesse conspiceret, filium testamento reliquit hæredem, Geor-
giúmque Varadiensem antistitem propter eximiam fidem, & Petrum Vicchium sangui
ne sibi coniunctum, tutores instituit, obtestatúsq. est singulos proceres per antiquū Hun-
garici nominis decus, ut sui sanguinis potius quā externæ atq. inimicæ gētis regem in Pan
C nonia regnare paterentur. Futurum enim esse, ut Solymanus regni tutelam susciperet, si
ad eum legati cum muneribus properè mitterentur, qui puerum ex eius authoritate re-
gnaturum paterna conditione reciperent. Fuit Ioannes pacato clementiq. ingenio, & ad
beneficentiam æquitatéq. maximè propenso. Aberat enim illa innata Hungaris ferocia
militaris, quū literarum studio & multis utriusq. Fortunæ casibus eruditus, nequaquā ui
rium impetu, sed accurata consilii ratione regeretur. nemo enim eo cautior, & uigilan-
tior in negotio, nemo quum animum remitteret in otio urbanior atque iucundior fuit.
Is uirorum fortium clientelas perpetua hospitalitate & beneficentia partas, certos princi
pum thesauros esse dicere erat solitus; quòd grati & memores una sæpe forti fideliq. ope
ra omnes sumptus cumulatè persoluerent, ingrati uerò cum ignominia alienæ uirtutis
D testimonium ferre uiderentur. Suppressa est tantisper mors eius, dum cum Maylato de
compositione transigeretur: significarant enim regem in tanta suscepti filii lætitia pristi-
næ gratiæ locum, & denique ipsum præfecturæ munus ei liberali clementia relicturum, si
in suum filiíque legitimi futuri regis nomen iuraret. Non detrectauit conditionem May
latus pluribus malis circūuentus atque ita cadauer à Sibinio, comitante magna parte exer
citus, delatum est Albam regalem, ubi sepulchra regum uisuntur, solenníque die, ac insi
gni cerimonia noui reges coronantur: sed priusquam à Sibinio mouerent castra, consilio
habito, eandem, quæ ornata instructáque uiuente rege fuerat, legationem ad Solyma-
num decreuerunt, ieréque confestim summæ dignitatis legati Ioannes Exechius Quin-
que Ecclesiensis antistes, & Stephanus ipse Verbetius iam natu grandis, & scrinii regu ma
gister, quem Romæ sub Leone legatum uidimus. Tulere munera pateras ex auro eximii
E operis decem, cælato autem argento inauratas centum, item sericas purpureas & amethi
stinas, aureásq. textili opere figuratas, more Barbarorū, in talares uestes quadraginta, au
riq. simul Hungarica nota signati quinquaginta pondo, quæ biennalis tributi nomine pē
derētur. Ita à Sibinio rectis itineribus relicta ad læuā Valachia, superatóq. in Triballis Da
nubio per Thraciā Byzantium peruenere. Interea apud Albā regalem insigni pompa ap
paratúq. regis funus est celebratum, impositáq. infantis capiti solēnibus cerimoniis anti-
qua illa ex auro corona, quæ Stephani Hungarorū primi regis fuisse dicitur, asseruabatúr
que religiosa admodū custodia in arce Vicegradensi. Neq. enim Hungari satis ritè factū
legitimūq. regem arbitrantur, qui eam publicè delatam capite non gestarit. Propterea &
regi infanti læto auspicio dum sacro fonte ablueretur, Stephani nomē indiderāt, renoua
ta memoria antiquissimi regis, qui id regnū fœlici uirtute condidisset. Cæterū ius imperii

Isabellæ reginæ cōmuni procerū studio delatum, ea lege ut in publicis literis filii matrísq. A
nomē præscriberetur, eodēq. titulo regia moneta cuderetur, sed in Georgio summa imperii potestas eminebat. præerat enim ærario, tesserásq. arcium tenebat. Porrò arma, milites, uexilla penes Valētinum uisebantur. Medius inter hos Petrus Vichius, quòd regē sanguine cōtingeret, tutórq. esset adscriptus, neutri suspecta & proinde stabili nominis auctoritate florebat: sed quoniā Georgii nomē hoc funesto bello, quod scripturi sumus, perillustre fuit, operæpretium putaui aliqua de ingenio eius enarrare, ut quibus artibus gestum sit bellum, nobiléque id regnum Hungarorum insania ad Turcas deuenerit, posteris prodatur. Natus erat Georgius in Croatia, citerioris Pannoniæ Illyricíque finibus propinqua, educatúsque ab ineunte ætate in domo Ioannis, apud quem uirtuti ac industriæ certissimus erat receptus, quum antea sacris temere initiatus, uitæq. duriciem sero pertæsus, B
à suscepta professione discessisset. Itaque miro obsequentique ingenio Ioānem regno pulsum exulantémque secutus tantam in dubiis asperisq. rebus fidei, pietatis, ac expediti consilii laudem promeruit, ut Cibaccho Gritti scelere ad Braxouium interfecto, Varadiensem episcopatū sit adeptus. Exinde ualidis opibus confirmata auctoritate, aulam regnúmque regis commodo semper fidus circumegit, atque fœliciter rexit: sed tanta erat naturæ diuersitate, ut quum in omni actione expediti præstantísque uiri personam indueret, compositus ex contrariis moribus & ad omnia natus esse uideretur: in peragendis enim sacris feriarúmque ieiuniis Christianæ disciplinæ tristitiam demisso uultu sermonéque ita implebat aut effingebat, ut is idem esse credi non posset, qui in grauibus demum belli pacísq. negotiis tantam uim erecti ardentísque ingenii gnauiter afferret. Optimorum siquidem C
equitum turmas alere, thoracatus in aciem prodire, frequentibus conuiuiis, atque muneribus milites conciliare, magnorúmque ducum more pœna & præmio dignitatis nomen tueri erat solitus. Nemo præterea eo diligentius regni opes inspexit, nemo uectigalia, aurifodinas, pastiones, salinásque utilius locauit, nemo subtilius cogendæ pecuniæ rationes adinuenit, qua una re certissimus apud reges gratiæ locus paratur: usque adeo, ut Ioannes præcipua se eius uiri industria regnare fateretur, & ipse Ferdinandus hostis sæpe diceret, nihil se prorsus inuidere Ioanni, quàm unum cucullatum, qui galeatis decē millibus tuendo regno potior haberetur. Igitur Georgius suscepta pueri tutela, in omni ciuilium militariúmque rerum officio multus esse, prouidere ingenti cura, ut in unum Hungari consentirent, ne ullus alicubi nouarum rerum tumultus oriretur, quo infirmi D
adhuc regni initia turbarentur. At Ferdinandus nunciata morte Ioannis, repetendæ Pannoniæ cupidus, nihil dubitat quin arma paret, ac eā omnino occasionē, quæ à Diis immortalibus oblata uideretur, festināter arripiat. Aderant enim pleriq. reguli ducésq Hungari eius secuti partes, & antè alios Alexius Thurso, Ferentius Gnarus, & Petrus Bachithius, Pauli fortissimi ducis frater, cuius morte Turcarum uictoriam ad Exechium nobilitatam fuisse docuimus, itémq. Balthasar Pamphilus, Franciscus Capolnaus, & Ioānes Castelamphus, qui à Varania principe Camertium domo stirpem ducebat, & ipse deniq. Seredus Gaspar, uirtute bellica illustris, sed latrocinii & multiplicis rapinæ infamia notatus. Ii omnino unum illud esse tempus docebant, quo in patriā cum dignitate reduci possent, & eo quidem autumno confici posse bellum, si maturarent, quando Turcarum aduentum propinqua hyems excluderet, nec planè in unum consentirent Hungari proceres, qui E
reginæ studia sequerentur. non enim adduci posse uiros nobiles, ut Georgio cucullato desertori sacri ordinis deseruirent; postquam ille uariis simulationum artificiis deprauato reginæ ingenio, præoccupatísque thesauris, solus regia potestate potiretur. Ipsis porrò, qui rectè sentiendo exules facti uiderentur, patere locum non honestæ modo, uerum etiam peramplæ dignitatis & gratiæ apud reginam, hortatore præsertim sponsoréque Georgio, si ad infantis pueri aulam, & denique ad propinquos, paternósque lares redire uellent; sed dedisse fidem uel externo regi, qui uirtute fidéque præstaret, altero scilicet repudiato qui uel gratissimum Hungarici sanguinis nomen prætulisset. Proinde Ferdinandum imperitè ingratéque facturum, si ea quæ adesset prætermissa occasione suscipiendi belli consilia traherentur. Quid enim fœdius accidere posse magno regi at-

A que eidem Cæsari designato, quàm si uiros strenuos fidelésque, ipsius auspicia noménque
secutos, turpi cunctatione desereret? qui mirificas equitum alas ductantes insignem antè
alios in ipsis præliorum periculis operam pollicerentur. Nec minore studio Germani du
ces bellum suadebant, utpote qui militiæ dediti aut primos honores, aut alarum & co-
hortium præfecturas in exercitu se adepturos sperarent, unde stipendia primum ac inde
laus, prædáque præsertim, præcipua laborum ac uulnerum præmia, peterentur. At La-
schus, uir Sarmata, belli pacisque artibus abunde instructus, consilio potius quàm armis
repetendũ Pannoniæ regnum summa oris libertate prædicabat. Nouerat enim ille regũ
omnium ingenia, morésque gentium, quum totum penè terrarum orbem, regiásque om
nes uariis legationum muneribus functus percurrisset. Summa sententiæ eius hæc erat,
B ut regnum à Solymano peteretur, eo beneficiarii iuris nomine, quo id dono datum Ioã-
nes accepisset. Posse enim supplicando adulandóque facilè impetrari ab homine genero-
so, & ab insita Barbarorum animis uanitate, ineptè sæpe gloriam affectanti, quod ui atque
armis minimè posset extorqueri. Abunde se nouisse Solymani spiritus, & prætumida pur
puratorum ingenia; illum contemnere opes, & tot regna fastidire; hos uero inexplebili
auaritia & arrogantia ingenti, nihil magis optare ac suadere quàm bellum. Proinde ca-
uendum esse, ne eo repentini belli strepitu parata atque intenta Turcarum arma excita-
rentur, quibus resisti non posset, nisi coactis totius occidentis uiribus bellum inferretur.
Id autem uno omnium consensu expediri posse, sed ne id uideant, fatali caligine suffundi
regum oculos, atque ita Christianorum concordiam longè latéque deploratam à Diis su
C peris in meliora tempora reseruari; postquam reges nuper à mutuis complexibus infe-
cta pace discessissent. An non, inquit, Gallus elusus spe sua, ac uti cupit existimari mirè tra
ductus ad hanc nouam peracerbi doloris offensionem, recrudescente antiquo uulnere
implacabile odium resumet? Facessat omnis simulatio magnis inimica consiliis, atq. om
nem prorsus adulationem uel ingrata regiis auribus ueritas anteuertat. Ille profectò nõ
degeneris animi, uti cæco dolore conuulsis plerunque accidit, iratè atque inimicè dabit
operam profuso auro, quo multum abundare dicitur; ut grauiores difficultates Cæsaris
consiliis innectat, designatos Germaniæ conuentus perturbet, principum distrahat uo-
luntates, sibíque eos in primis largitione obnoxios reddat, qui Romani imperii decus
æqua sorte uirtuti ac meritis dari dispensarique solitum, Austriæ domui uehementer inui
D deant, uti quæsitum hæreditate; quando iam in hac tot Cæsarum perpetua serie, uti ab
longa consuetudine, legitimi iuris nomen induerit. Occultè itaque conspirabunt naturá-
que cessatores eximii nullam omnino aut certè seram opem ferent, quum Turcarum au
xilia ad tuendum puerum regem aduolabunt. Neque est cur quisquam finitimos præfe-
ctos speret huic causæ uel retardante hyeme defuturos. honestam enim & planæ deco-
ram ferendæ opis speciem præferentes, haud dubiè pupilli & uiduæ iniurias defendent,
ut occultæ cupiditati ad occupandum regnum aditus paretur. Contracto nãque semel
certamine, uel si Fortuna primis ausibus nostris arrideat, æternum profectò tibi erit bel-
lum cum eo hoste, qui inexhaustas opes, inuicta robora hominum, indomitos spiritus, &
deuotos in necem nostram militum animos, sit allaturus. Ita fiet, uti auguror, & utinam
sim falsus uates, ut si Pannonia petatur armis, tibi demum de Austria, auitóque imperio
E sit dimicandum. Ad ea rex respondit, uera esse quæ diceret Laschus, sed in arcano consi-
lio si proferretur, aliquid residere, quo adduci posset, ut existimaret omnino mouẽda ar-
ma. Illud uero magnopere probare, ut Solymani animus illustri legatione tentaretur.
Neminem uerò potiorem ipso Lascho, qui Barbaro gratus, familiarísque purpuratis om
nibus, eandem fere superiore anno legationem suscepisset. Non recusauit id munus La-
schus, & paratis rebus omnibus quæ in negotio opus erant, à Vienna Byzantium est pro
fectus. Sed Ferdinandus nihil à priore sententia discedit, bellum parat, præsentis fratris
opibus subnixus, nec obscurè diffidens Hungarorum ingeniis, quibus ea transfugii causa
satis honesta semper fuit, quæ præsentis commodi speciem prætulerit. Imprimis Nicolaũ
Salmam, quem Cæsar uirtutis opinione in illustrium equitum ordinem cooptatum au-
rei uelleris torque donauerat, ad reginam mittit, qui tabulas nouissimi fœderis proferat,

hortetur eam, ut regno decedat quod recenti pactione alieni iuris esset factum. Porro A etiam atque etiam moneat, ne suas & pupilli pueri spes morando & tergiuersando corrũpat. Concessurum enim puero Ferdinandum Sepusianam prouinciam, uti antea disertè ex tabulis ambo reges conuenissent, & ipsi quoque reginæ peramplos reddiius, & quicquid in dotale nomen obueniret. Quòd si ea legitimi fœderis obliuisci uellet, ei tum opportunè denunciaret, neque Carolo Cæsari, neque Ferdinando regi defutura arma, quibus regnum repeterent, tanquam antiquo iure, & nouo multorum Hungarorum consensu Austriæ domui contributum. Exceptus Budæ Salma ægrè impetrauit ut ad reginam admitteretur: Georgius enim & Vichius muliebri ingenio diffidentes, denegatum colloquii officium nimio reginæ dolore & lachrymis excusabant, quum se peculiari munere mandata audire referréq. paratos esse dicerent, postquam uiduæ reginæ regísque pueri B tutelam demandâte, obtestantéque Ioanne rege suscepissent. Sed eam regina de se imbecilli iudicii opinionem, quam tutores conciperent, ad contumeliam renocabat, quum Sarmatico & Sfortiano sanguine progenita, non uiriles modo, sed planè regios gereret spiritus, dicerétque sibi in necem manus se allaturam, nisi legato aditus in cubiculum daretur. Id erat atratum obscurúmque, utpote quod de more cœlestem lucem excluderet, ipsa ignobili in strato residebat, neglecto ornatu, & pallida facie, sed oculis nihil tum in lachrymas proclinatis, uoce tamen & ceruicis gestu ita composita, ut diuturno defessæ luctu exaruisse potius lachrymas, quàm discessisse ex animo mœrorem ostenderet. Fœminæ siquidem mentem regnandi cupido iam inuaserat, atque ita possidebat, ut omnia imminentis belli pericula contemneret, ac ipsos denique Barbaros, ut regium nomen tueretur C omnino euocandos existimaret. Itáque Salmæ cum multo uerborum honore mandata explicanti demissè respondit, eam esse Fortunam sexus ac ætatis suæ, ut orbata rege coniuge, & diuturnis corporis ac animi doloribus perturbata, neque suscipere, neque terminare consilium queat; quum in re longè grauissima Sigismundum patrem omnino consulendum existimet, eius autem regis tantam esse uirtutem atque iustitiam, ut Ferdinandus nullo alio disceptatore atque arbitro in ea controuersia uti uelit. Proinde se petere spatium ac idoneum tempus, quo pater consuli posset. Se enim ab eius sententia minimè discessuram, ac idem facturos proceres Hungaros arbitrari; quòd si id moræ spatium denegetur, atque armis agendum putent, egregiam certè laudem non ferent, inquit, Cæsar & Ferdinandus, si uiduam fletu consumptam, & uagientem in cunis puerum regem D oppugnatum aduenerint. Salma eo modo dimissus, quum ad Ferdinandum rediisset, reginam in potestate Georgii esse, nec eam agere aut effari quicquam nisi prius ex ore illius ac nutibus acceptum retulit. Illum enim regnare cupere, reliquos uerò Hungaros partiri inter se honores & præfecturas, postremò homines quæstus & potentiæ auidos infantis regis nutritios & regni procuratores esse malle, quàm asseclas & spectatores magni atque externi regis, qui praeferocem gentem lingua moribúsque dissimilem, & Hungarico nomini prorsus inimicam in Pannoniam condendis passim coloniis esset adducturus. Hæc se audisse explorasséque; propterea sibi uideri spem omnem positam in armis, sed celeritate utendum, ut imparati & à Byzantio legationis euentum expectantes, penè priusquam arma caperent, aut consilium expedirent, Buda pellerentur. Neque enim temere reginam, totam spem pacis ad arbitrium Sigismundi patris reiecisse, qui tum in ultimam Lithuaniam ad Moscouitarum usque fines abscessisset. ita enim integrum circumagi posse annum priusquam responsa uel per celeres tabellarios referrentur. Interea parari præsidia excirique posse Turcas, ac inde conflari bellum multo maius & grauius, quã putarent. Proinde si in Pannonia regnandum arbitraretur, abiecta omni alia cogitatione parare classem & copias cogere maturaret. Nec mora Ferdinandus suppeditante pecuniam Cæsare, conscriptis cohortibus, ac euocatis equitibus, cõgestóque in naues satis amplo commeatu, iustum exercitum secundo amne Danubio Strigonium demittit. Ea urbs Pauli antistitis, constanti studio erga Ferdinandum, Ioannis imperia, & bellicos conatus semper eluserat. Præerat Austrianis copiis cum imperio Leonardus Velsius è Rhætiá superiore, Tridentinis Alpibus propinqua. Is ad Germanicum animi robur perspicacis E ingenii

A ingenii uim addiderat, multisq. de causis aperiendū iter ad Budam arbitrabatur. Occurrebat enim à Strigonio eūtibus Budam medio fermè itinere Vicegradū: id in supercilio æditi montis arcem habet, cum sua altitudine, tum pulchritudine operis longè lateq. conspicuam, despectat enim præterlabentem Danubiū, ripāmq. fluminis perpetua munitione sibi coniungit. Nam ab arce per decliuem prærupt ámq. crepidinem deductus est murus, isque ubi in extremam ripæ marginem desinit, egregii operis turrem habet, quæ tormentis instructa nauigantibus opponitur, claudit quoq. & ipsum terrestre iter; quū portæ immineat, per quā inuito custode nemini aditus patet. Intra portam autē angusta sed ob longa planities aduerso flumine se extēdit, ubi uilla regia uisitur, ad uoluptarios secessus inchoata antiquitus à Sigismūdo Cæsare, absolutáq. demū ingenio Matthiæ regis, qui uir
B tute & gloria Hungarorum regū ultimus fuit. Ab his ædificiis hortisq. Velsius tormēta promouit, oppugnauítq. perpetuis diebus nouem resistente acriter præsidio, cui præerat Valentinus cognomēto Litteratus, inter Georgii clientes fide & constantia insignis; sed ea uis erat ingentium tormentorum, ut perrupto muro propugnaculi interiora nudarentur, multósque propugnatores testudinis tectíque ruina obrutos nihil cessantibus tormentis opprimeret. Tum uero Litterati pertinacia periculo uicta, atq. obiter accensi suorum cæde Germani milites, inter deditionis significationes irruperunt, primis interfectis, reliquis captis, Litteratus ipse seruatus est, ut ueteres captiui Budæ custoditi, permutatione facta reciperentur, in ea expugnatione Velsius ad ducentos milites impigros desiderauit. Tum demum à Vicegrado prouectus classe, cui Budensis numero & magnitudine
C nauium inferior nihil obstiterat, amnem transgreditur, Pestúmque occupat ab hostibus desertum, & ad Vacciam eadem celeritate contendit, eámq. sine uulnere redigit in potestatem, nec mora ad citeriorem ripam conuersa classe reuertitur, promotísque inde castris ad Budam est profectus, ut per colloquia Budensium animos tentaret, exploraretq. reginæ consilia, & ex propinquo ostentatis copiis atque tormentis ciuitati terrorem incuteret. Iam enim Perenus ipse inter Hungaros nobilitate atque opibus facilè princeps, quanquam filium Solymano fidei obsidem dedisset, ad Ferdinandum transierat, oneratus scilicet ingentibus promissis, nam ab ipsa statim uictoria regii scrinii, sigillique magister in locum Verbetii futurus erat, dabantúrque ei dono aliquot opulenta oppida, quæ ambiguo iure in potestate Thursonis erant. defecerant etiam à regina Stephanus Ra-
D scaius, & Franciscus Francapanes Agriensis antistes summo loco natus, pietatisque studio & seueræ uitæ disciplina mirabilis, quem conciliandis regibus ad Cæsarem cum Brodarico suscepta legatione Neapolim peruenisse docuimus. is magnam professione religionis auctoritatem secum afferebat; quasi integro iudicio Ferdinandi causam probasset, sed ei postea Georgius intempestiui ambitus leuitatem, criminosis epistolis obiectauit, quòd purpurei galeri honorem commendatione Cæsaris affectasse uideretur. Cæterum Velsius obsessurus potius quam oppugnaturus urbem, ad Aquas Calidas castra locauerat: eæ uergunt in occasum distántque à mœnibus stadiis ferme duodecim, mirabilis autem earum natura fertur, quum scaturientis aquæ tantus sit feruor, ut pede uix tētari possit, & in eam à laniis proiecti sues facilè depilentur, nec ranæ tamen intereant, quæ frequentes innatare conspiciuntur. Agebant undique prædas Germani, idque iniquo ani-
E mo à sociis Hungaris ferebatur, quum plerique aut sua aut propinquorum pecora diripi, ac incendi pagos, & trahi uinctos imbelles agricolas uiderent, ita ut sæpe cum Germanis deprecando, prædámque extorquendo, armis contendere cogerentur. Ex altera parte Budenses equitum alas emittebant quibus Germanos egressos castris inuadebant, & finitimos uicos ab iniuria hostium tuebantur. Nam Valentinus Thuracus, uirtute bellica nemini secundus, qui militare imperium obtinebat, mirificum leuis armaturæ equitatum in urbem acciuerat. Summa eius consilii erat, ut nihil in discrimen adduceret: expectabat enim alacriter, ut Germani promotis castris ad oppugnandum portis appropinquarent, aut si Velsius cunctaretur, spatiúmque præberet, interea Turcarum auxilia superuenirēt. Dū eo modo ad Aquas Calidas Germani sederent Balthasar Pamphilus inter Hūgaros duces admodum clarus, quum progressus à castris antè portam urbis euagaretur,

postulauit à custodibus potestatem sibi fieri cum Valentino colloquendi, cupere etenim A plurimum salutare ueterem amicum,& aliqua deferre,quæ ad commune Hungarici nomis decus pertinerent, nec mora,cõcedente Valentino , cum turma suorũ est receptus, aliquantóque pòst in castra rediit,afferens se cum ducibus comiter ac hylariter compotasse, collustrandóque urbem inspexisse præsidia,tormenta,aggeres,quibus Budam,nisi ampliore apparatu,& commodiore anni tẽpore,ac multo maioribus copiis,expugnari non posse crederet . Ea res Velsium uehementer commouit suspicaci ingenio Germanorum more,de externæ gentis fide uti lubrica incertáque magnopere dubitantem, usque adeo,ut iratè succensendo Pamphilum castris excedere iuberet,quod iniussu Budam intrasset,ac insolenti priuatáque libidine,cum hostibus colloquendo adaugendóque eorũ uires,totius exercitus animos fracta spe uictoriæ debilitasset. Itaque Velsius nihil tentata oppugnatione discedens,ad Vicegradum iterum se conuertit,ut præaltam illam arcẽ, B & regiæ coronæ custodia celebratam , tormentis expugnaret , nec diu Hungari præsidio impositi uim ingentium pilarum tulerunt; quum eadem ruina, qua turris ad Danubium adaperta conciderat, nobilissimi ædificii testudines, pinnæque & propugnacula, nihil intermissis ictibus concussa frangerentur . Eo modo interfectis aut in deditionem acceptis Hungaris arx capitur, minore aliquanto militum iactura, quàm turris inferior paulo antè fuerat expugnata , nec multò pòst ad Albam regalem contendit, ut per colloquia ciuium principes tentaret , nam Perenus , cuius apud Albanos insignis erat auctoritas,per idoneos homines adhortando pollicendóque immunitates ac præmia, nonnullos perpulerat,ut a regina deficerent,dicebant enim in consiliis & coronis calamitosum ciui C tati fore,si infantis regis adolescentiam omnino expectandam arbitrarentur, postquam Ferdinandus cum suis tum ualidissimis Cæsaris opibus innixus,in proximo spectaretur, qui apud ipsos legitimè coronatus, iure potior ac armis atque Fortuna superior,stultæ ipsorum pertinaciæ iniuriam euastato agro ulturus esse uideretur . His sermonibus celeriter est effectum,ut ciuitas,quæ ui armísque expugnari non poterat,multa consilii ratione mollibúsque colloquiis ad Ferdinandi fidem redierit,præsidiúmq. acceperit:nam, quum eo Valentinus aduolasset,occlusisque portis non admissus,ac ob id grauiter iratus,suburbana popularetur, Albani Perennianos equites acciuerunt , quorum præsidio non urbem modo,sed proximos etiam pagos tuerentur.His rebus gestis Velsius ad Strigonium castra reduxit,uel ob id quòd Germani cum Hungaris rixas miscerent. Vtráq. D gens enim ab innata feritate & truci contumacia, quum in implacabilem iram cruentis semel armis exardeat, deprecantium ducum imperia facilè contemnit:nam per eos dies adeo atrox certamen inter se ab leui causa contraxere,ut quum præfecti intercurrerent, ducésque ipsi dirimẽdo prælio corpora sua opponerent,Perenus lapide ictus,& Velsius in crure uulneratus,ab ea contentione discesserint. Verùm ad hæc,grauior quoque in Pannonia bellum gerentibus hyems suberat, & turbidis uocibus à milite gregario stipendia petebantur; quas ob res Velsius,renum etiam morbo uehementer affectus,in hyberna copias dimisit, Pestúmque imprimis præsidio imposito & nouis erectis munitionibus firmauit , propterea quòd frequentibus nunciis,nec incertis rumoribus afferebatur Turcas in propinquis eorum limitibus arma parare,ut Budensibus auxilio festinanter ad uenirent. Nam ubi regina à Ferdinando copias cogi,nauigiis tormenta imponi,ac expe E diri cõmeatus certius cognouit,decernente Georgio,nihil ad salutem opportunius habuit,quam a finitimis Turcarũ præfectis maturam opem implorare.Ii erant Vstrephus Bosnensis,& Mahometes Belgradẽsis,& Amurathes,qui trucidatis copiis nostris,& Clissia supra Salonam capta,in Dalmatiæ finibus constiterat.Vstrephus præfecturæ honore, cæteros Europæ Sanzacos anteibat. Illyrici siquidem uexilla omnibus præferuntur,cuius amplissimus est equitum numerus,& regio longè latissima.Is locum beneficio potius quam uirtute fuerat consecutus,quoniam Baiazetis filia in matrimonio eius fuit,erátque tum in senium uergens, ac inerti otio præpinguis,tuebatúrque præfecti nomen singulari uirtute alumni sui Amurathis,qui ad Iaderam armatum Venetorum equitatum subita incursione profligarat.Propterea facilè reginæ postulatis respondebat,se copias inconsulto

A sulto Solymano minimè finibus educturum. Eadem fermè responsa erant Mahometis,
nam prouincia pedem efferre iniussu imperatoris nefas esse dicebat; sed is ex itinere à
Lascho præoccupatus magnis promissis atque muneribus, ut nihil se commoueret,
diúque cessaret, prolixè quæstui, atque item æmulationi seruiebat. Vstrepho enim ho-
mini ignauo parere, ac eius signa sequi uir longè fortissimus ac ætatis honore superior in
dignabatur. Neque Amurathi tutum erat à Gradisca Illyrica discedere, ubi erat in statio
ne aduersus Crouattos, nisi iussa signáque præeuntis Vstrephi sequeretur. His de causis
regina diu frustra, ut opem ferrent, Turcas præfectos obtestata, ad legatos qui Byzantii
erant, omnium difficultatum suarum articulos perscribebat, ut per eos Solymanus immi
nentis periculi certior redderetur. Nondum peruenerat Byzantium Laschus, morbo sci
B licet currendi diligentiam subtrahente; sed præmiserat Ptolemæum Ariminensem me-
dicum ad purpuratos, Luphtibeiúmque imprimis familiaritate sibi coniunctum, ma-
gnisque antea excultum muneribus, per quem omnia se impetraturum sperabat, sed su
stra fuit Ptolemæi aduentus, tametsi suspendendis Barbarorum consiliis, cum Bassa, ac
ipso deniq. Verbetio collocutus opportuna, nec ingrata auribus, attulisset. Solymanus
enim, qui ius suum ac beneficium defendere suæ dignitatis esse statuebat, magno sibi cō-
modo ac magnæ item gloriæ futurum rebatur, si ostentato pietatis studio, uiduam pupil
lúmque in tanta calamitate protegeret. Itaque aduocatis legatis, tribúsque purpuratis as-
sistentibus, se eo animo Ioanni regnum concessisse dixit, ut ad liberos eius transmitterē-
tur, tamdiúque posteri eius stirpis Pannoniæ regno potirentur, quamdiu accepti bene-
C ficii memoriam retinerent. Proinde ad declarandam liberalitatis suæ constantiam, se ar-
ma sumpturum, daturúmque operam ne Germani hostes illati belli exitu lætarentur: tra
didítque demum legatis, puero regi deferenda, firmatæ amicitiæ, susceptæque tutelæ insi
gnia, purpuream auro intertexto regalis cultus togam, & clypeum elaborato umbone
rotundum, ferream item clauam manubrio aureo, & incuruum gemmata uagina gla-
dium, exinde Vstrepho Mahometéq. præfectis seuerissimè perscripsit, ut extemplò edu-
ctis copiis reginæ opem ferre maturarent, nec ulla aduersæ hyemis excusatione uterētur,
quod si tarditate aut negligentia detrimentum acciperetur, ipsos continuo capite pœnas
daturos. Vixdum Hungari legati, cum donis præ lætitia Budam redire festinantes, discesse-
serant, quum Laschus Byzantium peruenit, ibi edoctus è Ptolemæo de successu legatio-
D nis Hungaricæ, quum mandata exponeret & æqua conditione regnum petere pergeret,
multúsq. in ore eius esset Carolus Cæsar, uti fratrē excitis totius Germaniæ copiis adiu-
turus, commoto ad id Solymano, custodiæ traditur, obiurgantibus itidem purpuratis,
Rostanéque præsertim Solymani genero, iuuene elato atque iracundo: dicebat enim ul-
timo supplicio dignum, qui insolenti orationis libertate sereni uultus maiestatem offen-
disset, ludificatúsq. regem regum amicitiam peteret, quum interim impudenter in Pan-
nonia bellum gereretur. Interea Mahometes & Vstrephus nihil deterrente hyeme di-
spersos in hybernis equites ad signa uocant, nauales socios conquirunt, classémque Dra
uo & Sauo fluminibus in Danubium deducunt. Neque enim peritè & commodè in Pan
nonia bellum unquam geritur, nisi subsidio magnæ classis tormenta, cōmeatus, impedi-
mentáque ad opportunitates utriúsque ripæ conuehantur. Sed tantus per eos dies adul-
E ta hyeme & diu perflante Borea rigor extitit, ut astricto præalta glacie Danubio, cuncta
nauigia ad Tolnensem ripam uadis inhæserint, usque adeò ad tollendam nauigationem
marginibus latè gelu concretis, ut uix in medio tantus amnis, quū iam planè in ipso cur-
su pigresceret, apertus & liber profluere spectaretur. ea res magno incommodo Turcis
fuit, tardauítque eorum aduentum, quum necessariò ad tuendam classem consistere, at-
que ibi castra ponere, ferréque sub tentoriis præduræ hyemis asperitatem squalenti in
solo cogerentur. Incredibile dictu est, quum inde discedere flagitiosum, & capitale qui-
dem putarent, quanta animorum pertinacia & patientia corporum, rerum omnium diffi
cultates superarint, uel equis, quibus nihil apud eos carius existimatur, frigore ac inedia
consumptis, & concepto inde morbo passim intereuntibus. sed mitescente hyeme ape-
ruit sese annus, Fauoniúsque primo uere inuecto Aquilonibus successit, exoptatus Tur-

cis reginæq. lætißimus. Nihil enim cunctatus Mahometes, remiges supplet, pedites Martelosios ex Illyricis montibus accersit. Ii sunt latrones eximii, pari feritate, pernicitatéq. speluncis & cauis arborum pro domibus utentes, parua securе & breui spiculo armati, sed Numidarum more duces habent, & stipendio muneribúsque trahuntur, ita ut facilè compendia uiarum ac montium fluminúmque naturam exercitibus demonstrent. Idem quoque facit Vstrephus, ambobúsque Valentinus, è Buda obuiam profectus, cum ualida Hungarorum manu coniungitur. Regina præfectos muneribus colit, cómeatum suppeditat, ænea tormenta, quibus inimica oppida expugnent, haud cunctanter attribuit. Itaque initio consilio Danubium copias traducunt, & ad Vacciam deferuntur. Ea urbs nequaquam militariter defensa capitur, trucidatísque nonnullis Barbarorum more protinus incenditur. Inde Pestum oppugnatum ire pergunt, & ab occasu castra locant. Præerat Pesto Barcocius Hungarus, prætorianæ alæ præfectus, sed aderant plerique Hungari duces, & imprimis Germanorum dux Otho Fotiscus, cum decem cohortibus. Ab his quum Turcæ tormentis murum quaterent, equitatúque circumeundo urbem magnum terrorem obsessis incuterent, oppidum egregiè defenditur. Nam Turcæ in equo pugnare soliti ex propinquo aggredi murum, ruinásque subire, & contemnere hostium tormenta (conspecta præsertim intus hostium phalange) stultum ac miserum putabant: quòd Ianizeri pedites, quorum uirtute cuncta facilè perrumpant, nulli aut paucissimi in castris essent, Illyrici uerò Triballique classiarii pedites, & quos diximus Martelosii, rudes ad id pugnæ genus, ac ingenio prorsus armísque inhabiles uiderentur. Equestribus tamen præliis certabatur, quum sæpè Hungari erumpendo uagantibus Turcis occurrerent. Erat in oppido Marius Spicecasius, è Neapoli militaris architectus, is aduersus hostium castra, more Italico, quadratum aggerem multa cóseptum materia ad instar latissimæ turris erexerat, in summitatéque tormenta collocarat, quibus Turcarum munitiones atq. tentoria ab æditiore loco petebantur. Simili ratione, & ab arce Budensi interiacente fluuio ad Pestana ædificia pilæ ferreæ uolitabant. Regina interim parcius commeatum Turcis præbebat, utpote quæ sibi annonam, nisi parcè metiretur, priusquam frumenta maturescerent, defuturam timeret; quoniam Cæsar è Belgio in superiorem Germaniam profectus, ad Ratisponam conuentum habere, nouósque exercitus parare nunciabatur. His de causis, & quod multi equi conceptis antea morbis agminatim interirent, Turcæ re infecta, traiecto rursus Danubio restitutísque egregia fide tormétis, intra fines redierunt: sed in receptu non defuere Hungari, quin erumperent, & nouissimos cæden do ad multum spatium persequerentur; Ferentio Gnaro imprimis impigrè rem gerente. Eo enim die Achomates, qui cogendo agmini præerat, insignis inter alarum duces, ab insequentibus Hungaris est interfectus. Eadem hyeme in Vangionibus totius Germaniæ legatorum habitus est conuentus, in quo Peronottus Granuelius insigni grauitate pietatéque religionis casum deplorauit, obsecrando Germanos nomine Cæsaris, ut tantis atque adeo diris dissensionibus speratum toties & nunquam impetratum finem imponerent, quibus diuinæ humanæque res pudenda miserabilique insania in præceps traherentur. Luthero enim heresiarcha adhuc superstite, qui antè uiginti annos eadem in urbe ac eodem Cæsare conuentui præsidente, inducta placita defendere conatus fuerat, impunitúsque discesserat, plerique alii nouas diuersásque à Luthero sectas condiderant, publicatísque dogmatibus, antiquas hæreses excitarant, quas superioribus sæculis sanctissimorum Pontificum & sacerdotum decreta, conciliis toto terrarum orbe celebratis, legitimè sustulissent. Miserat eo Paulus Pontifex Thomam Campegium Feltrensem episcopum, atque item per illustres theologos, qui de sacrarum literarum interpretationibus disputarent aduersus Lutheranos. Ii nouum sibi nomen induerant, Protestantésque appellari malebant: quoniam deserti ducis mores planè dissolutos & fœdos cócepto pudore damnauerant, qui uel in ipsa Germania pristinæ uirtutis eius existimationem euertissent; horum princeps erat Philippus Melanthon, qui Latinæ facundiæ deditus, noua & ipse placita mitiore ingenii ueneno publicarat. Pro catholicis stabat Ioannes Ecchius, uetus atq. admodum robustus sanæ eruditionis propugnator, & Iulius Pluggius præsul designatus

signatus

A signatus Numbergensis. His unis datus est loquendi locus in consessu legatorum, præsidente Granuelio, alternisque diebus dixerunt ac responderunt; Iámque de peccato originali protestantes se cedere fatebantur; utpote qui astuto consilio cum dociles, tum ueræ doctrinæ cupidi existimari cupiebant, ut conceptam infamiam obstinatæ dissensionis effugerent, & tum demum in reliqua ueterum sanctionum capita ad conuellendam Romani Pontificis auctoritatem sæuius atque liberius grassarentur, si in re nequaquam leui à priore sententia discessissent. Sed eam alteram disputationis cõtentionem Granuelius, quasi iam bonæ spei plenus, quòd aliquid pio pacificatore non indignum consecutus uideretur, ad Ratisponensem conuentum reiecit. Primo enim uere Cæsar à Rheno ad Danubium profectus, Ratisponam Germaniæ regulos liberarúmque ciuitatum legationes
B euocarat. Peruenerátq. eo ab Roma legatus Cardinalis Gaspar Contarenus, eximia uirtute atque doctrina clarissimus. Nec multo pòst affuere plerique reguli antistitésq. Germani, & ante alios Albertus Cardinalis Maguntinus, omni officio ac pietate catholici dogmatis & Pontificiæ potestatis causam complexus, è diuersóque Philippus Lantgrauius, Cattorum princeps, Austriæ familiæ non obscurus hostis, qui inexorabili peruicacia, tanto ferocis ingenii spiritu Lutheranorum uela inflabat, ut Cæsar ne rem summæ spei ad publicam salutem fœliciter inchoatam ulla animi commotione perturbaret, Buccerum damnatæ sectæ theologum in illius porticu cõcionari pateretur. Eminebat enim in Cæsare studium ueræ pietatis, idque semper exactis Christianæ uitæ cerimoniis ostēderat, sed humanarum rerum curis plurimum angebantur: propterea dissimulandum indul
C gendúmq. in præsens obduratis cæco errore, & longa impunitate corroboratis hominibus existimabat: ut eos mollissimè conciliatos, in his quæ religionem respicerent, ad patrum maiorúmq. suorum instituta reduceret. Id enim ad optimi nō modo piique, sed & longè etiam maximi principis nomen parandum pertinebat. Nam si ipso authore disceptatorúq. ea de religione contentio, atq. omnis discordia tolleretur, cōpositis statim Germaniæ rebus, nemini dubium aut difficile futurum erat, quin Turcarum armis egregiè resisti, Pannoniæ regnum recipi, & Gallorum contumdi spiritus, & denique firmus atq. per amplus in Italia dominatus constitui posse uideretur. Itaque magno cõsilio Cæsar Augustani conuentus formulam ex conscripto atq. ædito libello subsecutus, cõstituit ut à ternis utrinq. theologis Christianæ legis ueritas indagaretur, ii fuere à catholicis, ipse imprimis
D mis Ecchius, Iulius Pluggius, atq. Groperius. Deseodebantur autem protestantium partes à Buccero, Melanthone, atque Pistorio, quorum disputationibus delecti præsidebāt, Federicus Palatinus uir magnitudine probitatéq. animi inter Germaniæ regulos facilè excellens, quem uniuersis imperii copiis ad Viennam præfuisse meminimus: huic aderant principum ac liberarum ciuitatum studio appositi aliquot sacrarum litterarum professores, qui auscultantis Cæsaris authoritate regebantur. Quum in hunc modum ad Ratisponam religionis causa iactaretur, Ferdinandus de Pannonicis rebus discessúq. Turcarum certior factus, alacri animo ad eandem spem obtinendi eius regni continuò redit, Carolóque fratri facilè demonstrat nequaquam incepto absistēdum, postquam Fortuna satis fœlicibus initiis arrideret, nec reuersuri essent Turcæ, qui aduerso conatu asperitatéq. hyemis & cōmeatus inopia fatigati, deserta regina intra limites concessissent. Itaq. no
E uæ copiæ in supplementū Velsiani exercitus antea conscriptæ, quum id de Turcarum aduentu crebri rumores postulassent, è Norico in Pannoniam mittuntur, præficiturq. eis Vilermus Rochandulfus regiæ aulæ magister, qui dudum ut Pestanis opem ferret Posonium usque descenderat; is uiridi admodum senecta, ore militari constantiq. ingenio, grauissimi ducis habitum præferebat: nam Veneto bello antè triginta annos cum laude ordines in Italia duxarat, Pannonicæque regionis peritus habebatur, quod tutante se mœnibus Ioanne rege, Budam uel infœliciter oppugnasset. Velsius enim nō armorum usu, aut studio militum, sed ætatis tantum ac officii dignitate inferior, locum facilè cōcedebat, quòd lacessente morbo uideretur inutilis, inuisúsq. esset Hungaris, & à Pereno contracta simultate dissentiret, sed nihil quoque in oppugnanda urbe strenuè facturus credebatur, quòd antea apud deliberantem regem oppugnandæ Budæ consilium exquisitis discipli-

næ rationibus improbasset. Fit enim sæpissimè militiæq. præsertim malignitate atq. superbia humani ingenii, ut pleriq. uinci malint, quam uictoria potiri, quæ alieno cõsilio parta susceptæ semel ex aduerso prolatæque opinionis famam ad dedecus extendat. Nec mora Rochandulfus, trium ferè mensium cõmeatu, qui secundo amne deferretur diligenter instituto, muralia tormenta à Viẽnensibus mutuatur, itémq. à Bohemis & Slesitis atq. Morauis auxilia accersit, ueteréque exercitu inspecto acceptóque Budam profectus eam obsidere oppugnaréque constituit, sed ab aliis omnino locis secus ac ipse antea animo cõcepisset. Immutata enim erat urbis facies, nam ingentia propugnacula peritissimè constructa, nouarúmque turrium moles admirabatur, quas Ioannes architecti Bononiensis ingenio fretus muniẽdis portis addiderat. Imprimis ab ea parte qua ipse Rochandulfus decem antè annis magna ædita murorum strage mœnia uerberarat, admirabilis è lapide constructa munitio uisebatur. Ea nobilium Horsacorum ædes complexa in eorum uentum prominebat, obtusioréque angulo ac insigni proiectura, cui tormentariæ inerant fenestræ, diuersa utrinque mœnia defendebat, ita ut longè omnium facilimus ad oppugnãdum aditus demõstrato periculo tolleretur. ab ea enim parte excelsus atq. perpetuus collis, in quo Buda opportunè posita conspicitur in planitiem desinit, quũ ab aquilone orientéque æstiuo, unde Danubium despectat, accessus maximè arduus ac impeditus, perangustis & tortuosis callibus ostendatur. In Sabatina quoque porta, quæ Budam ueterem ad læuam Vicegradúmque perducit, iustæ amplitudinis propugnaculum erat eductum, quo directa in meridiem mœnia libratis sedulò tormentis ad altitudinem scandẽtium hostium facilè raderentur. Ad orientem porrò solem, ubi arx est sumptuosis tot regum operibus ad lætissimum undique prospectum ædificata, lapideam peramplam turrem mediocri altitudine opportunè construxerat, quæ ita iungebatur adhærebátq. arci, ut exterius cum ponte portam haberet, qua liber egressus descensúsque tutissimus ad flumen per fossam concisa rupe excauatóq. solo, uel septenis in acie armatis non incommodè præberetur. Neque enim antea ab arce nisi per urbem magno circuitu ad Danubium aditus patebat, sed mons præaltus ex aduerso arci urbíque imminens, intercedente ualle, atque ea quamdiximus, fossa ita assurgebat, ut media montis arcis fastigium æquarent, summo autem cacumine regiones plateæ interioráque urbis tormentorum ictibus subiecta spectarentur. In eo templum erat diuo Gerardo, a quo nomen ducit, dedicatum, cuius numen pestilentia ritè inuocantibus salutare esse pictæ imagines, & persolutis uotis appensa donaria cumulatè testantur. In hunc montem Rochandulfus, quòd eum ad oppugnandã arcem terrendámque reginam idoneum rebatur, tormenta perduxit, uehementérq. adeo quassauit nouã turrem, ut ingentibus disrupta pilis collapsura uideretur, summa enim corona, pinnæque deciderant, sed triplex erat arcis murus durioréq. ob id expugnandi atq. inuadendi, intercedente præsertim ualle, difficultates ostendebat; uerum nemini dubiũ erat quin summæ arcis ornamenta præaltæque testudines, uti ad Vicegradum acciderat, refringi diruíq. posse uiderentur, sed Rochandulfus suo an regis consilio incertum nobilissimæ regiæ parcendum existimabat, quum exornatas porticus & perpicta laquearibus aureis cœnacula breui concasura conspiceret, quæ ab ipsis demum uictoribus neque desiderari nisi magno cum dolore inanis pœnitentiæ, aut instaurari nisi immẽso auri pondere, & longo temporis spatio censerentur. Cæterum per præcones, quibus ad commeandum induciæ perpetuæ inuiolabili iure gentium manebant, reginam hortabatur, ut seruitutis compedes obrumperet, quas Georgius intestinus hostis simulato tutelæ nomine, ipsius & pueri cruribus innexisset, paratum enim esse amplissimum principatum liberalitate regis, in quo, ipsa cum dignitate ad securitatem conquiesceret, puerúmque nutriret; quod si ea omnino munera, uti mentis inops, ac ignara periculi, repudianda arbitraretur ac imminenti calamitatis casum obstinatè contemneret, se continuo daturum operam, ut maioribus tormentis ac ingentibus mortariis, quæ in sublime casura demum ad excidium tectorum marmoreas ingentes pilas excuterent, totius arcis ac regiæ contignationes exitiabili cum fragore frangerentur. Ad ea Georgius respondit, non esse adeo insulso ingenio reginam, ut Pannoniæ regnum Sepusiano principatu permutare uelit, Rochan-

A Rochandulfum uero, sibi ualde delirum ac insanum senem uideri, quod quum antea in hisdem fossis grauiter uapularit, id modo stolidè quærat, ut ad perniciem cumulatæ temeritatis pœna mulctetur. Proinde uiros fortes pro patria regéque Hungaro aduersus temulenta agmina sobriè propugnantes terrere desineret, nihil enim eos immanium globorum strepitu commoueri, uerum se unum ex omnibus à Rochandulfo priuatæ humanitatis iure comiter postulare, ut tormenta aliquantò mitiùs disploderet, esse enim sibi scropham domi unicam prægnantem, quæ tot sclopis, & bombis exterrita, abortum magno conuiuarum suorum dolore factura uideretur. Erat enim Georgius perurbanus & dicax, atque adeo Germanorum contemptor, ut quum ex his duos milites, regiis in hortis ædificia succendentes, à Budensibus interceptos supplicio affecisset, in eadem furca totidem pariter porcos ad ignominiā suspenderit. Nec multò pòst Rocbandulfus à mōte Gerardo ad sepulchra Iudæorum, nihil loci nomen abominatus, motis repente castris omnem tormentorum apparatum transtulit. Is locus à Iudæa porta inter orientem atque meridiem non iniquus, quanquam sensim accliuis, ad proxima uineta protenditur: sed longinquam & propterea periculosam habebat aquationem, quum intentis semper ad insidias, & repentinis Valentini equitibus, Danubius magno circuitu peteretur. Sed Germani dispositis custodiis, certóque præsidio aquatoribus adiuncto, egregiæ cunctis difficultatibus occurrebant. At Georgius ubi hostem ad sepulchra castrametantem uidit, nihil de solita urbanitate ad iocandum remittens, à Rochandulfo petiit, ut errati ueniam daret, quòd eū C nuper falsò delirum senem appellasset, quoniam in æquiora loca traductis castris sapiens omnino mentísque integer euasisse uideretur: postquā proprio in loco, & ipsi exactæ ætatis seni, multúmque irrito labore fatigato, & damnatis pariter copiis aptissimo consedisset. At Rochandulfus ferream curulem caueam, uti feræ belluæ, Georgio cōminatus, à duabus simul partibus ad distinendos hostes oppugnare constituit. Hungari Pereno duce atque his adiunctæ Bohemorum cohortes inter Horsacam munitionē, & Sabatinam portam tormenta protulerunt. Ipse cum Germanis à Iudæa porta ad arcem, qua regii uisuntur horti, tanta ui quassauit murum, ut pars concussa perfractáque procideret, pars uero premēte atque impellente interno aggere, quem intus Budenses subitariæ munitionis causa mœnibus adstruebant, inexpectato casu in exteriora labere D tur. Ea res propugnantes magnopere conterruit, quòd diis ueluti aduersis, ipsorum diligentia secus ac sperassent, irreparabili damno repente ædito nouum periculū attulisset, sed tātæ occasioni defuit Rochandulfus, siue re nequaquā satis liquido perspecta, quum inter perpetuam tot displosis utrinque tormentis fumi caliginem, elatíque ab ruina, pulueris densissimam nubem omnia conderentur, siue quòd pro ingenio cunctātius & suspicacius cuncta administranti expediti consilii uim omnem mora fatalis eriperet, nec Germani statariæ pugnæ assueti facilè adduci possent, ut in extraordinariis, & repētinis oppugnationum casibus Hispanorum, ac Italorum, Gallorúmque more, alacriter atque celeriter murum subirent. Cæterum usque adeo mœnia tormētis adaperta prostratáque cernebantur, ut in longitudinem unius ferè stadii eminente tantum ad altitudinem staturæ hominis antiquo aggere, uel breuibus scalis se facilè scansuros, ac in ur-E bem irrupturos milites dicerent. Iámque nox aderat apud Germanos curandis corporibus quā rei gerendæ aptior. Ex uetere etenim gētis disciplina tenebras, ac insidias perosi decora tantum ea uulnera existimant, quæ spectāte exercitu in præclara luce susceperint. Itaque aliquot prolatæ sunt scalæ, & per tenebras magno silentio iuxta ruinas appositæ eo consilio, ut sub auroram compositis ordinibus conferti milites subirent. Cæterum Budenses ab hostili mora spatium nacti, incredibili diligentia omnísque generis sexúsque hominum frequentia, nouum intus aggerē protinus erexerunt, animaduersísque hostium scalis eas continuò rapuerunt. Porrò Germani sub auroram instructa acie per accliuia subeuntes tanta ui munitiones sunt adorti, ut Otho Fotiscus in perruptam domum, quæ muro coniuncta erat audacissimè penetrarit, cæteræque cohortes, quum præeuntem quemque militem succedens humeris subleuaret, in ruinis uexil-

la præfigere niterentur, sed Budenses mira constantia irrumpẽtium impetum tulerũt, A cohortante propugnantéque Georgio, qui deposita cuculla galeatus toto aggere uolitabat. At Germani quum aliquandiu periniquo loco multis acceptis uulneribus irrũpere conati essent, nec armis modo quibus acerrimè cominus cædebantur, sed ualida etiam corporum impresśione scutatis à fronte uehementer incumbentibus urgerentur, nullo ordine se recipere cœperunt, sed receptus perturbatos in fugam confestim uertit, atque eo quidem maiore cum incomodo, quoniam uti uidere licuit quanto longius à mœnibus recedebant, tãto atrocius atque frequentius omni missilium genere & tormentariis maximè glandibus sternebantur. In eo tumultu Rochãdulphus supra octingentos milites amisit; nam quicunque paulo grauius sauciati in castra se retulere in curia & contemptu uulnerum putrescentibus facilè plagis interibant. Periit & paucos B post dies distracto ui tormenti, resiliente que lapide, haudquaquã ab initio lethaliter ictus Hieronymus Iadarensis, Austrianæ clasśis præfectus. Pari quoque euentu, sed minore accepto detrimẽto, Perenus ad Sabatinam portam repulsus ab oppugnatione discessit. Exinde Budenses adeo animos despectis hostibus sustulerunt, ut erumpere sæpius auderent, ignauiámque exprobrantes contumeliosis significationibus è muro Germanis illuderent. Tentauere demum Austriani duces effosśionibus atque cuniculis murum subruere, inditóque ac demum succenso intus tormentario puluere, adapertisque mœnibus subitarium in urbem aditum parare, quòd plerique adessent milites è Rhætia argentariis fodinis assueti, Bohemíque præsertim insecturis metallorum operam nauãtes, sed Budenses deprehensis hostium consiliis, atque operum initiis, nota atque instituta ratione, dũ fossas introrsus ex obliquo pertraherent, certáque erupturis incendiis C spiramenta relinquerent, diligenter atque fœliciter occurrebant; urgebantur tamen tãta uariarum rerum inopia, ut nequaquam paulo longiorem obsidionem pati posse uiderẽtur, & fame laborantis populi querelis locus esset, usque adeo, ut urbana multitudo tumultuariis uocibus imponendum esse finem inediæ, publicóque periculo, & deditionem omninò faciendam succlamaret: sed tanta inerat Georgii ingenio auctoritas cum summa in omnes casus urgentium rerum industria, ut quum concionanti similis in forum prodiret, quo uellet uel corruptos alienatósque ciuium animos impelleret; parum tamen abfuit, quin urbs ipsa quæ ui capi non poterat intestina fraude proderetur. Erat inter Budenses uir Hungarus in iure dicundò prætoria functus potestate, nomine Bornemissa; is Georgium uehementer oderat, quòd in iudicio, & ciuili contestata lite, à Iu- D dæo decoctore multus stetisset, qui astuta consilii simulatione, nequaquã suo, sed Bornemissæ malo susceptæ mercaturæ rationes cõturbarat. Itaque liuoris plenus uindictæque percupidus, Francisco Reualio, qui in Austrianis castris ius dicebat, se daturum ad ingressum exoletam portulam promisit, ea erat in sepulchretis solennis templi Deiparæ uirgini cognomento Germanicæ dedicati, erátque usui pacis tempore per decliuia petentibus flumen: rem igitur ad se per Raualium delatam ita probauit Rochandulfus, ut nihil tamen Hungaris in tantæ spei negotio committendum arbitraretur, secus ac ipse Bornemissa præcipuè deposcebat, utpote qui sine sanguine tot insontium ciuiũ, quorum salutem priuato facinore proderet, rem patrare exulibúsque omnino Hungaris uti uellet, quibus erga patriam & propinquos, notóque ipsis pietatem & clementiã minime defuturam spectaret; quando Germani per se crudeles, tótque incommodis & E contumeliis irritati, noctu præsertim irrumpentes, ne pueris quidem, & fœminis parsuri uiderẽtur. Cæterum Rochandulfus more gentis ad inane prudentiæ nomen, nemini integram fidem præstare solitus, ut exclusis Hungaris solus cõceptæ uictoriæ famã usurparet, usurum se Hungarorum opera simulat, Reualiúmque decipit, à quo etiam filium obsidem acceperat, nam ad constitutam horam intempesta nocte, omnibus nihil sese per castra commouere, & cõquiescere iusśis, delectas quatuor Germanorum cohortes silentio ad portulam præmisit, Condeo filio cum ala Germanorum equitum in statione constituto, ut quum à receptis intra urbem Germanis proditoribúsque, uti conuenerat, maior & militaris uia porta refringeretur, confestim cataphractos equites induceret,

A ret, nec Bornemissæ in ipsa perfidia fides defuit, adaperta enim portula quam diximus cohortes magna ex parte suspensis uestigiis sunt introductæ, sed quum Bornemissa singulis intrantibus Reualiũ summissa uoce requireret, neque alio quàm Germanico fremitu respõderetur, intrepido alioquin animo, uti plerũque accidere deceptis solet, improuisus obrepsit pauor, ita ut anceps atque incertus cõsilii, nec præeuntibus, ignaris scilicet quẽ primum urbis locum occuparent, dux esset; nec Germani cõtento iã gradu in tenebris fraudem suspectantes alacriter procederent, quum respectare ac ab ultimis itineri & gerendæ rei signiferũ petere cogerentur, nõ fefellit Budensium excubias incedentium agmen, quum uel leuiter calcata humus, offensáque arma perstreperent accensique sclopettorum funiculi latè spectarentur: Itaque petito nec ab hoste reddito tesseræ

B ræ nomine ad arma cõclamatum, sed id serò erat, iã semicapta urbe, nisi diui Budæ tutelares deprehensis & errãtib. aduersi, tãti iã patrati facinoris audaciã in subitum metum uertissent, tãta.n. animorum cõsternatione regredi, portulámq. repetere tumultuosiùs quã Germanos milites deceret properarunt, ut in angustissima porta affligarentur, impedireturque exitus hastarum strue, quã primi proiectis armis effecerãt, ut leuius ac expeditius in castra profugerẽt. Vrbanus Bacianus qui uigilias ea nocte circuibat, primus cum expedita cohorte euadentibus superuenit, adductæque eò sunt à Vichio latè iam cognito auditóque tumultu, ualidæ peditum atque equitum manus, quæ more militiæ in foro ad incertos belli casus excubabant, ita audacissimi Germanorum, qui primi irruperant, cum nouissimi agminis facti in fugam se conuerterent trucidantur, ca

C piuntúrque nonnulli & in his Bornemissæ familiares, nam ille inter primos euaserat, de his autem Reualiisque item amicis à Georgio quæstiones habitæ, erutáque est uariis cruciatibus totius proditionis series, & de confessis fœdi crudelisque spectaculi supplicium est desumptum, Reualio in castris se ingratè malignéque proditum conquerente, & lugente plurimum Bornemissa, qui parto proditoris patriæ cognomento, omnem substantiam amicis ac affinibus miserè perditis amisisset. Itaque Rochandulfus, quòd consilia & conatus omnes Fortuna præuerteret, & totis castris inconsultæ peruicacisque superbiæ uel gregariorum militum iudicio damnaretur, nec dolorem ac infamiam corruptæ tantæ occasionis atque uictoriæ animo sustineret, reliquas belli cogitationes ad obsidendos hostes conuertit. At Solymanus his rebus, quæ à Cæsare

D fratréque eius aduersus reginam parabantur, opportunè cognitis, tuendi proferendique imperii rationes explicat, hostium consilia & facultates expendit, adhibétque in consilium purpuratos Bassas, ac ingenti animo, diuisis copiis delectisque ducibus, uno tempore locis omnibus statuit occurrendum. Imprimis Solymanus Acarnan eunuchus in Mesopotamiam mittitur, qui Babylone consistat, Tammasúmque Persarum regem à Tygridis ripa deterreat, is nuper Aegypto præfectus, multis ædificatis triremibus enauigatóque Arabico sinu, & superatis rubri maris angustiis, in Indiam peruaserat, interfectóque Ademi rege, Lusitanos ad Dium emporium uehementer oppugnarat, Mahometem uerò purpuratum, natione Dardanum, qui obsessæ reginæ opem ferat, in Pannoniam proficisci iubet, deligitur & Vstreffus ex Illyrico quartus ordine purpuratus, qui Mahometem subsequatur, subsistátque Belgradi, intentus ad fe

E rendam opem, si Mahometes ualidiores hostes inueniat, attribuitur & sua classis Hariadeno Barbarussæ, cui antea maris imperium erat delatum, ut daret operam ne quid detrimenti in Græcia atque Epiro ab Auriana classe reciperetur. Paulo enim antè Auria Siculis Neapolitanisque triremibus sibi adiũctis Turcas & Pœnos Turcis fauẽtes, Clupea, Neapoli, Adrumẽto, Ruspinæ, Tapsóque & denique tota ea Affricæ regióne, una excepta urbe Lepti, quæ Mahomedia à pœnis, Aphrica à nostris dicitur, ad Mænigis usque insulæ Syrtes depulerat, Muleassisque Tunetani regis imperio parere coegerat. Eæ urbes hodie sunt Calibia, Susa, Mahometa, Monasterium, Sfaxia, & Affrica quæ Pœnis Mehemedia dicitur: tum enim Auria ingentem exornabat classem, ut ad expugnandum Algerium in Mauritaniam transfretaret. Et quoniam Maylatum in Transylvania Ferdinandi rebus studere, bellúmque moliri didicerat, aduersus eum Mustaphã

Nicopolitanum præfectum superato Danubio contendere iussit, imperauitque Petre- A
io Moldauo Valacchorum principi, ut Mustaphæ bellum gerenti præsto adesset. Is Tur
carum copiis triginta millia suorum equitum adiunxit, magnóque astu Maylatum, ut
mox dicemus, in potestatem redegit. Ipse autem Solymanus plus æquo Christiana ar
ma ueritus, Cæsarísque imprimis consilia & totius Germaniæ facultates, non absurda,
quanquã tum maxi mè uana ratione, animo reputans Hadrianopolim proficiscitur, ter
tium ex propinquo exercitum, si opus foret, subsidio duobus præeuntibus purpuratis
allaturus, retento secum Rostane genero, quem inter Bassas asciuerat, Luphtibeio sci-
licet gradu pulso, relegatóque in Macedoniam, quòd uxori, quæ Solymani soror erat,
desertum sibi relinqui coniugalem thorum peracerbè conquerenti, obiectantique dis-
solutas libidines, indignè ac insolenter manus iniecisset. Igitur Mahometes, rei geren- B
dæ pariter ostendendæque uirtutis cupiditate incensus, iustis confectis itineribus, pau-
lo pòst solstitium in Panoniam peruenit, adiuncto sibi ex itinere altero Mahomete Bel
gradensi, accitísque item Bosnensibus copiis, quib. Vstrephus dudum fato functus, Pe
stano bello præfuerat. Huic in præfectura successerat Vlamanes Persa. At Germani,
ubi de aduentu Turcarum certius cognoscunt, uariis inter se dictis sententiis decertãt,
disputatur enim in consilio, præstet ne obsidionem soluere, an contra ire hostibus præ-
lióque certare; sed impellentibus fatis, ut Turcæ Pannoniæ regno potirentur, Rochã
dulfi sententia uincit, Is nihil tutum quod esset indecorum putabat. Pestum nanque
traicere aut Vicegradum Strigoniúmqne redire, uti aliqni suadebant, adeo flagitiosum
turpéque rebatur, ut ingenio tot aduersis conatibus perturbato, urgentéque Fortuna, C
uinci atque emori, incolumi constantiæ laude, quàm exercitum seruare malle uidere-
tur. Castra itaque in aduersam urbis partem ad Gerardi montis radices transferuntur,
qua mons inter Budam & castra positus, recedénsqne à flumine latam ab oriente plani-
tiem relinquit, eo consilio ut aduentantes Turcæ, quos nihil à classe fluminéque discef-
suros uidebat, contra rectam tormentísque munitam castrorum frontem procedere &
periniquo loco trãsitum tentare cogerentur. Ea enim erat natura loci ut castra hinc præ
alta imminentis montis crepidine, illinc uerò ad læuam præterfluenti Danubio muni-
rentur, in tergo autem præualidus agger erat erectus, contra portam turrémque, quã
Budenses, quòd flumine abluatur, Aquariam uocant. Nam ab excelsa urbis arce, duo
brachia pinnati muri per decliues præruptósque descensus ad flumen deducta erant, D
tantúmque loci in ima ripa intercipiebant, quãtum in summo tota arcis amplitudo cõ
plectebatur. In eo spatio cum stabulis regiis uetera erant naualia, binísque portis ac tur-
ribus præcludebatur id iter, quod iuxta flumen haud multùm lata ripæ margine in cam
pos perducebat. Porrò in dextram ab ipsa fronte Rochandulfus perpetuam munitio-
nem in aduersum montem erexerat, ibíque minora castra in queis erant Hungari, ædi-
tiore loco posuerat. Parua quoque insula ponte constrato castris iungebatur; in ea
erat lunatus agger, maioribus tormentis egregie munitus, quibus & subeuntia hostium
nauigia, & ea, quam diximus, lata planities ex obliquo peterentur. Cogitabat etiam sta-
bili atque perpetuo consertis inter se nauigiis ponte constructo, Pestanis mœnibus ca-
stra committere, indéque nouas copias opperiri, aduentantis hostis impetum sustinere,
diuturnáque maximè obsidione Budenses premere: nam tantus commeatus tantúsque E
rerum bellicarum apparatus ad Pestum fuerat institutus, ut uel in multam hyemem
abundè sufficeret. Cæterum appropinquantibus Turcis Valentinus cum duobus milli-
bus eqnitum legati munere functus occurrit, quid hostes parent, quales, quãtíque sint,
utrumque Mahometẽ diligenter edocet, opportuna ponendis castris loca demonstrat.
Itaque Mahometes Bassa audacter promotis agminibus quinque ferme stadiorum spa-
tio ab hoste cõsedit, circundatque sese celeriter ingenti fossa, per Asappos pedites, qui
bus in opere faciundo Turcæ plurimum utuntur, totámque eam planitiem tabernacu-
lis innumeris complet, Belgradensis uerò Mahometes rei bellicæ peritissimus, per col-
les, qui sese molliter inflectunt, Gerardóque monti relicta planitie coniunguntur, ædi-
tiorem capit locum, Hungarorum magisquam Germanorum castris propinquum.

Tum

A Tum uerò legati Turcæ ducum nomine ad salutandam reginam urbem intrant, magnam maioris minorísque pecoris multitudinẽ ex Hungarorũ tamen pascuis abactam dono dant, mirantur subitarios aggeres, terrificósque hostium conatus, Budensium cõstantiam laudant, profitentúrque se eorum iniurias celeriter ulturos, excultique donis discedunt, Budámque demum pariter ac ipsa castra mutua securitate commeantibus utrinque Budensibus & Turcis patuerunt. Tanta autem apud utrunque Mahometem, cum uerbis, tum omnibus officiis, humanitas atque prudentia spectabatur, ut nequaquam simulata aut temporaria inter Turcas & Hungaros amicitia, cuius nomine ad ferendam opem aduenissent, sed maximè sincera & diuturna, uel ab astutis pueri nutritiis crederetur. Grauibus enim dictis sententiis, Georgio imprimis Vichióque, &
B Valentino suadebant, ut deposita simultate, reuocare exules uellent, cõmunicaréque eis solitos honores, & denique in unum Hungarici sanguinis corpus consentire; omnes enim, nisi desiperent, dum rex Stephanus adolesceret, securè atque beatè regnaturos, & denique postquàm sub tutela præsidióque maximi atque iustissimi imperatoris tuti essent, Germanica arma facilè contempturos, quæ neque ualere per se possent, neque omnino commoneri, nisi concitantibus Hungaris, quibus patriæ desiderium satis iusta belli causa uideretur. Cæterum binis utrinque eo modo constitutis castris, binæ quoque classes accedebant, in Austriana erant biremes uigintiquatuor, maiores minorésque Nasadæ, quarum formam nauali prælio ad Strigonium facto, supra retulimus, circiter octoginta, onerariæ uerò naues & magni lintres paulo minus centum. Turcarũ
C uerò classis omnis generis nauigiis, dimidio minor censebatur. Hanc tortuosi litoris cubitus in altum exporrectus, effecto intus latissimo sinu, opportunè ab hostium tormentis protegebat, pari quoque ratione prominentis ripæ, Austriana in altero consimilis profluentis flexu, deligatis ad ripam proris, tutissimam stationem obtinebat, actuariæ autem obiectu paruæ insulæ tegebantur. Nam Turcæ proximam huic Cepelliam insulam è regione castrorum occuparant, in superioréque parte, ubi Danubius ueluti rostro scinditur, munitionẽ erexerant, indéque parib. tormentis paruæ insulæ aggeres & cõmeantia nauigia diligenter infestabant. Cepellia quadraginta amplius millibus passuum in longitudinem extenditur, pagis ædificiísque referta, ac ideo opportuna, ut si eam ab initio Rochandulfus, sicuti iudicabant Hungari, occupandam muniendámque suscepisset, appareret Turcas nequaquã castrametãndi facultatem habituros, aut
D omnino relicturos classem, si ad occidentem, ubi antea Rochandulfus constiterat, magno circuitu castra ponere uoluissent. Quid enim eo consilio insanius, ac exitu calamitosius amissa classe Turcis accidere potuisset? sed nemo uel exactè prudens cuncta prouidet, quum euentus supra cladis incommodum infœlicibus reprehensionis etiam grauem notam relinquat. Non putabat enim diuidẽdas esse copias priusquàm noua è Norico auxilia superuenirent, quum frequentibus præliis & graui autumno ingruentibus morbis, uehementer attenuatæ, nequaquã Turcarum numerum adæquarent, & Budenses totis copiis diuersóque latere ad omnes Turcarum motus erupturi uiderentur. Pugnabatur quotidie minutis præliis circa planitiem ab equitatu, & ad superiores munitiones, ac in monte ab extraordinariis peditibus. Nam Mahometes Bassa præter sa-
E gittarios Asappos egregiam etiam Ianizerorum manum, & Belgradensis Illyricos, & & Triballos adduxerant, sed equites utrinque pari alacritate pugnã ciebant, quum prõ prisimus quisque aut paulo nobilior eques, ad ostentandam uirtutem ex aduersa acie parem sibi eum, qui armis ac insignibus conspicuus obuersaretur, ad singulares concursus prouocaret, usque adeo iucundo pugnæ genere, ut militari comitate per aliquot horarum inducias, cessantibus bona fide sclopettariis, ut uera uirtus emineret, hastis tantũ & gladiis certaretur. In his exercitationibus Germani sæpius inferiores Turcis euadebant, ut pote qui robustis atque prægrãibus equis ac ob id statariæ præsertim pugnæ assuetis, more gentis uterentur, quos si procurrere, aut denique refugientem hostem consectari uellent, segnius omnino quàm oporteret incitarent, & tum facilimè eludendo breuem eorum impetũ Turcæ agiles è manibus elaberentur, nati scilicet ad liberas

excursiones è uetere disciplina, in qua celeriter insultare ac euitandis ictibus equorum A
cursum inflectere, reuertique demum, & cum dispersis cominus pugnare cõsueuerunt;
sed similes edocti artes Hungari exules, paribus armis ac animis, uel multo plures Turcas
facilè sustinebant, quum latis protecti scutis, ualidisque pariter ac pernicibus equis
insidentes, loricati galeatique magna ex parte Turcarũ inanes hastas sagittasque contemnerent.
Erat inter Germanos duces insignis Raisciacus Sueuus; huius filius impiger
adolescens, quum ignaro patre in aciem prodiisset, strenueque decertans spectante ante
alios atque admirante uirtutem patre, à cunctis uel ignotus effusè laudaretur, priusquàm
se explicaret à circunfusis hostibus est interfectus. Tum uerò Raisciacus casu
equitis uehementer cõmotus, ignarúsque suæ sortis, conuersus ad alios duces, omni, inquit,
laude perornandus uidetur hic quisquis sit equitum lõgè fortissimus, ac omnino B
publici funeris honore tumulandus. Id quum ab omnibus pari pietate probaretur, infœlicis
filii ad longè miserrimum patrem cadauer est relatum, uerioresque tum omnibus
obortæ sunt lachrymæ, sed in patre repentinus dolor profundiùs ad uitalia perua-
sit, atque ita ille paulò pòst, quum rigentibus oculis stetisset, nihil effatus interiit. Exinde
Rochandulfus graui edicto quemquam pugnandi causa castris exire uetuit, adeo se
uera lege ut unum atque alterum egredi pugnareque ausum in furca suspenderit, continendos
enim milites existimabat, quòd Germanicus equitatus omnibus rebus esset inferior,
quòd Ianizeri sclopettarii mirificè pugnarẽt, quòd expectare nouas copias oporteret,
quæ res adeo suorum animos imminuit, & Turcarum spes in immensum adauxit,
ut contemptiùs ac insolentiùs Germanorum munitiones aggredi auderẽt, ac intra C
castra proximos uallo sagittis & glãdibus uulnerarent. Germani siquidem cum castris
perducerent fossam, imperitè excauantes ac exterius omnem glebam proiicientes, alterum
propè aggerem, intercedente fossa, hostibus utilem efficerant. Inde enim superiore
loco improuisi, nec planè cõspecti in stationem iaculabantur. Solæ Pereni turmæ ab
æditioribus castris sæpius in cõmeantes à Buda Turcas erumpebant. Ita ut paucis tantum
insidiarentur, & quum Turcæ aut Valentini equites ualida manu urgerent, intra
munitiones & ad maiora castra se reciperent. Iam transierãt multi dies ab aduentu Mahometis,
magisque ac magis Turcis atque Budensibus animi uiresque crescebant. Porrò
apud Austrianos ad non dubiæ cladis omen, debilitata uirtus, attritæ uires, inexplicata
consilia, & denique quo uno subsidio res humanæ bellicæque præsertim constant,
spes fractæ uisebantur: sustentabant tamen animos frequentes literæ Ferdinandi, per- D
ampláque existimatio Cæsaris, nequaquàm in eo rerum discrimine fratri germano copiis
atque pecunia defuturi, atque ipsa demum ducis cõstantia, quæ apud eum omni ratione
potior erat, ut inde celeriùs in sua fata traheretur. Eo modo quum utrinque quotidie
tormentis maioribus atque minoribus certaretur, Turcæ ab æditioribus locis & è
proximo Cepelliæ promontorio cõspicati segnes in insula Germanorum stationes, cõmunicato
inter se consilio, ut è duobus castris uno tempore diuersas hostium munitiones
inuaderent, inalbescente cœlo in insulam cum expeditis nauigiis aduolarunt, adortique
magno silentio semisopitos, penè priusquã sentirentur, aut se se Germani captis armis
cõglobarent, supra sexcentos milites trucidarunt; reliquis uero ex repentina clade
tantus incidit pauor, ut quum perfugerent in castra, nec perturbatos angustiæ pontis facilè E
caperent, multi utrinque decidentes profluente mergerentur; transeuntes uerò è
Barbarorum classe, quæ in aduersum põtem proras adegerat, cõfixi sagittis interirent.
Tumultuatum est uehementer totis castris quum Turcæ pluribus simul locis, magno
clamore ædito, & ingenti strepitu tormentorum munitiones inuasissent, parique metu
atque periculo, à reliquis Germanis Bohemisque ac ipsis Hungaris desperato penè subsidio
certaretur. Sed ad recuperandam insulam neque his Germanorum cohortibus,
quæ in extremo ad flumen aggere in statione cõstiterãt, neque sociis naualibus, aut expediti
cõsilii celeritas, aut præsentis animi magnitudo defuit. Nam cohortante Herbestulfo
castrorum magistro, ne à Barbaris Christiana signa atque tormenta rapi paterentur,
Marióque simul Neapolitano, qui tum classi præerat, biremes maiores-

que

A que Nasadas propugnatoribus plenas ad insulam appellente, tanta ui Turcis cadauera spoliantibus, ac ut tormenta capta protinus aueherent ad naues propellentibus, incubuerunt, ut trucidati compulsique in naues, ac à terra simul & à circunfusis biremibus profligati, tormenta simul ac insulam uictoribus æquata clade reliquerint. Ferunt ea die Barbarorum classem deleri potuisse, si nostri uictoria utentes, adiutique secundo cursu atque impetu tanti amnis, in puppes fugientium rostratas proras adigere, commixtique descendere uoluissent, sed tormenta quæ in ipsa Cepelliæ fronte, & in aduersa castrorum ripa à Turcis erant constituta, anceps omnino descendentibus periculũ ostendebant, facile enim multa demum pòst confectũ subitæ rei certamen animaduersa sunt, quæ in ipso commoti discriminis articulo opportunè
B prouideri non poterant, quum uel expeditis atque fortissimis ducibus, plerunq. consilium ac mentem repentini casus eripiant, Barbarorum tamen Nasadæ quatuor demersæ sunt, & tres captæ multique in eo tumultu aut tormentis discerpti, aut absorpti flumine perierũt. Herbestulfus ipse, quum ante signa fortissimè dimicaret, tribus sagittis per apertam galeam receptis grauiter uulneratus discessit. Sequentibus autem diebus Turcæ tametsi ulla in parte munitiones expugnare nequiuerant, propugnaculóq. Bohemorum semicapto inde multis acceptis uulneribus expulsi fuerant, magis tamen ac magis trepidatione nostrorum alacriores facti, tanto contemptu ex omnibus locis lacessendo pronocandóque infestabant castra, ut nullum ferè quietis spatium succedentibus in stationem cohortibus relinquerent, & nostri diutius castra se tueri posse, crescentibus præ
C sertim hostium copiis, atque animis, desperarent. Nam Vstrefus Bassa à Belgrado recẽtes quotidie milites, receptis ad se ægris atque saucijs, suppeditabat, & Valentinus adiuncta sibi delecta Turcarum manu Ianizerisq. sclopettariis, è superioribus castris Perenianos equites depulerat, occupatóq. Gerardo monte, ad eum usq. locũ, ubi ingens lignea crux erecta conspicitur, multis hostium stratis ita peruenerat, ut auersa castra ad Aquariam turrem uergentia audacter inuaderet, magnúsque totis castris tumultus oriretur, quum nostris undique circunfuso hosti esset repugnãdum. Sed præter singularem Germanorum Bohemorúmq. in omni labore atque periculo perseuerãtiã, magno usui fuerunt Pestanorum tormenta, quibus Valentini copiæ intercedente Danubio petebãtur, sic ut plerosq. equites libratis ad descensum maioribus colubrinis interficerent, & reli-
D qui in tutum se recipere cogerentur. Ferunt ea die Valentinũ nihil Hungaris exulibus, sed Germanis maximè infensum, certo iure priuatæ humanitatis ac amicitiæ, per fidum equitem Pereno suasisse, ut se Hungarósq. omnes festinanter, imminenti clade eriperet, quoniã bellua ingens quæ uniuersos uno hiatu deuoraret, aduentare nunciaretur. Solymanus enim cognitis his rebus, quæ à Cæsare Ferdinandóq. pararentur, ratus eos ad Budam cum magnis copiis descensuros, statuit tantæ occasioni, quæ nobili prælio, gloriosæque uictoriæ casum aperiret, magnis itineribus occurrendum. Itaq. Perenus apud Rochandulphum ducésque liberè locutus, quæ accepisset retulit, testatusq. est, nisi de receptu decerneretur, sibi atq. Hungaris ad salutem esse consulturum. Quum sententiæ uariarent, sed omnes tamen Pestum noctu perfugiendum arbitrarentur, unus Rochandulfus fatali obstinatione pernegabat se iniussu Ferdinandi regis à Buda discessurum. Itaq.
E Salma celeri mioparone Viennam mittitur, qui regii iudicii decretum referat. Interim urgente metu, frementéque Pereno, statuunt noctu silente luna quatuor commeatibus ad Pestum traicere. In primo tormenta maiora & Hungaros, in secundo equites Germanos atque Bohemos, in reliquis peditatum omnem cum castrensibus impedimentis collocabant. Toti autem nauali negotio præfecti sunt, qui sine tumultu transueherent, Barcocius Hungarus & è Germanis Balthasar Pocanius. Neque enim Danubius, uti antea se facilè perfecturos crediderant, perpetuo ponte iungi potuit, nam eo iam cœpto & penè contabulato, uis tanta uentorum & tempestas oborta est, ut amnis ingentibus excitatis fluctibus sæuus, tot nauigiorum dissoluta compage, iuncturarum trabes uiolẽter effringeret, atque inde magni lintres abruptis anchorariis funibus, profluentis impetu raperentur. Itaque primis & secundis trãseuntibus Fortuna non defuit. Nam tametsi

coëuntia in unam partem nauigia Budenses Turcæque per diem ab æditis locis despe- A
ctantes, id quod erat facile suspicarentur, & uarias quisque pro ingenio noui motus cau
sas adduceret, nihil tamen de repentina hostium fuga prouidebant, sed ea commeantiũ
nauium frequentia intentos & diligenter speculãtes diu nequaquam fefellit. Nam Vsa
rones duo perfugæ ad Georgium Valentinúmque institutæ fugæ consilium detule-
runt, ab his extemplo certiores facti duo Mahometes totis penè copiis ad oppugnan-
da castra contendunt, tormenta curulia producuntur, præeuntibus Ianizeris cæterisq.
peditibus iuniores equites dimissis equis succedunt, terribiliq. ululatu ædito stationes
adoriuntur, tum uerò Austrianis detecta ipsorum fuga animus concidit, resistunt tamẽ
acriter Bohemi, paritérque ii Germani, qui iuxta flumen ad insulæ pontem excubabãt.
Tumultuatur autem totis castris, & in ripa maximè, quum quisque pauore concepto na B
ues conscendere, nullo ordine nullóque pudore, uel per mutua uulnera properaret, cũ-
cta enim terribiliora, uel fortibus uiris reddebat nox intempesta & nubilo tum cœlo
perobscura. Rochandulfi autem in tenebris, tantóque fremitu suorum ac hostium cla-
more, reboantibus undique tormentis, nullum erat imperium. Is tum supra ægritudinẽ
animi, admirabili & prorsus fatali casu uulneratus decumbebat, quum forte literas ad
regem perscribenti, ex hostium castris ferrea falconis pila tabernaculo incidens arcám
quę oppositam ictu perfringens, resilientis tabulæ fragmentum in læuum eius humerũ
grauiter adegisset. Cæteri porrò peditũ duces, quum iam trãsuectis equitibus fœlicem
fugam, quæ sibi eriperetur, uehementer inuiderent, uti proprio occupati metu, nec pu-
blicum discrimen priuatæ saluti præferentes, hærebant potius, quàm irruenribus hosti- C
bus repugnabant. Itaque superiora primum castra, ubi Perenus cõstiterat, à Belgraden
sis Valentinique copiis occupantur, Germanique toto Gerardo monte præcipiti fuga
dispalantur. Neq. interim Budenses paratæ occasioni ad intercludendos hostes defue-
re, quin ab Aquariæ turris porta & per eam fossam, quàm à Ioanne rege perductam ad
flumen diximus, confestim erumperent, & ab aduersa castrorũ parte stationes iam pla-
nè desertas inuaderent, coniectisque in hostes igniuomis globis tentoria incendere ni-
terẽtur. Georgius autem tam subito quam fœlici consilio ad stabula regia pabuli strues
succendit, tantáque inde latè refulgens flamma repente emicuit, ut quum Danubius ni
tido undarum æquore igneæ lucis splendorem exciperet, repercussúq. diffusum ad Pe-
stanam usque ripam diurno lumini persimilem euibraret, tota ea, cum terrestris tumul- D
tus, tum naualis fugæ fœda facies spectaretur. Tum uerò tormenta undiq. in fugientem
classem directa contortáque sunt, ut non solum ab Aquaria turre, summáque arce à Bu
densibus, sed à binis etiam Turcarum castris & è Cepellia, uel ad incertos ictus contur-
bata nauigia peterentur, tanta quoque locis omnibus inuecta luce, Cassonus qui classi
præerat, expeditiora nauigia, remis per aduersum flumen contendens, in latus hostilis
classis incitauit, itaque cõserto nauali prælio quum à nostris iniqua ubique Fortuna cer
taretur, lintres onerarii aliquot militibus pleni capiuntur, nonnulli tormentis perfora
ti demerguntur, repletur totus amnis cadaueribus, miserabilíque præsertim turba nau-
tatum & militum enatare conantium. Nã quum inferiorem munitionem Ianizeri, stra-
tis primis cohortibus perrupissent, reliquíque Germani per pontem in insulam perfu-
gerent, ac in tergo falcatis ensibus cæderentur, honestæ mortis metu in amnis gurgiti- E
bus turpissimam mortem quærebant, quum aut prælatis rapti uorticibus, aut à nauigiis
hostium armis repulsi detrusíque crudeliter interirent. Trecentis ea nocte nauigiis in-
credibili conturbatione inter se commixtis & aliquandiu hærentibus totus penè amnis
uno ueluti ponte constratus apparuit, sed Austrianæ biremes maioresq. Nasadæ despe-
ratis rebus incolumes sese celeriter è manibus Turcarum explicantes, à puppibúsq. ho
stes tormentis submouentes, ad Comoram ascenderunt. Terrestres uerò copiæ in ca-
stris eandem Fortunam tulere, sed decoro maximè uitæ exitu Bohemi impauidè repu-
gnantes, & Othonis Hechiíque summi peditum ducis cohortes aduersis uulneribus cõ
ciderunt, nonnulli autem per iuga Gerardi montis euadentes, quum instante hoste ad
crepidinem quæ castris imminebat peruenirent, obscuritate & metu animos confundẽ
te,

A te, præcipites decidebant. Multi etiam à Decumana porta, quum Budensibus occurrerent, & quisque hostium uario ingenii habitu clementiam aut crudelitatem exerceret, cæsi aut seruati sunt. Vbi uerò sol oriens nostrorum stragem Barbarorúmque uictoriã detexit, circiter tria milia hominum omnis generis, quæ accliui tumulo more militiæ se se ad Gerardi templum erectis uexillis conglobarant, à circunfusa multitudine trucidata sunt: eorum tamen pars ferè tertia, quum proiectis ad terram armis salutem peteret, deditionem fecit, ut maiore demum uitæ ludibrio, ad spectaculum ipsa morte turpius seruaretur. Eodem quoque tempore Cassonus uictrice classe ad Pestanam ripam delatus tantum terrorem his qui euaserant, tuerique mœnia facilè poterant, uel solis clamoribus & tormentorum bombis intulit, ut equitatus trepida fuga, quum se portis effunderet, in angustiis affligaretur.

B Vsqueadeo enim Germani, pristinæ uirtutis obliti, ad Turcarum nomen trepidabant, ut quum in nauigiis linteata capita cõspicerent, relicta mensarum argentea supellectile, ac omnibus carissimarum rerum sarcinis & curribus desertis, attoniti inermésque profugerent. hæsere tamen Vsarones Hungari, apud quos omni metu mortis prædæ auiditas præualebat, diripiendis mercatorum tabernis occupati, nam omnis mercimonii nobile ac opulentum emporium Pesti fuerat institutum, confluentibus scilicet undique mercatoribus in tutam sedem muniti commodissimíque oppidi quod extra belli periculum, militarésque tumultus, modico faciliq. traiectu castris iungeretur. Cæterum Cassonus nemine mœnia aut portas defendente protinus irrupit, prædantiúmque aliquot cecidit. Tanta autem feritate peruagando op-

C pidum, Christiano cruore lætatus est, ut ne ægris quidem, quorum magnus erat numerus, & fœminis lixarum more Germanorum castra sequi solitis parceretur, omnes enim promiscuè Barbari trucidabant, nisi quos aut ad seruitutem forma & robur, aut teneræ ætatis flos, ad spem libidinis reseruarent, ita ut eo bello supra uiginti millia Christianorum capitum uariis casibus interempta tradãtur. Capta autem sunt Pesti & in castris, in suláque, & in nauigiis in ripam nondum exposita exactæ pulchritudinis muralia tormenta triginta sex, minora autem quæ canteriis & curribus imponerentur, centum & quinquaginta. Porrò tormentarii pulueris pilarúmque ferrearum ac armorum atque telorum & parati cõmeatus in totam hyemem adeo ingenti copia potitus est hostis, ut ea præda multò maxima pars uictoriæ Barbarorum æstimatione censeretur. sed nostri

D qui iudicio prudentiáq. ualerent, nihil uel tantæ opulentiæ iacturam, quando sarciri instaurarique mediocri pecunia posset, reputabant, quum uerum detrimentum, ac insanabile susceptum uulnus uel tacitis animis agnoscerent, quo Germanicæ uirtutis ac disciplinæ existimationem, inuiolatam antea Romanis imperatoribus, una atque altera ad Exechium, & Budam, pudenda Christianis omnibus fuga, sine uulnere hostium penitus amisissent. Ipse autem Rochandulfus, quum expugnata munitione mediis in castris pugnaretur, & cõcidi in tabernaculo quàm tantæ cladi superesse mallet, uel renitens & fremens à medico, cubiculique præfecto, qui iacentem deserere nolebant, sublatus nauiculæque impositus ad Comaram insulam ascẽdit, atque ibi paulo pòst, Samario in uico uulneris ac animi dolore extinctus, funestam diræ obstinationis atque superbiæ suæ memoriam Germaniæ populis reliquit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS A
EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS LIBER XXXX.

T SOLYMANVS, qui maioribus, quàm unquam antea, confectis itineribus aduentabat, ubi dè suorum uictoria certius cognouit, institutam properandi diligentiam remittens, quintis castris Budam peruenit. Nam tanta celeritate contenderat, ut prætorianæ cohortes, præter eorum disciplinæ consuetudinem, festinantis equitatus cursum adæquare cogerentur. cupiebat enim interesse prælio, neque Augusto mense uolebat excludi, qui mensium omnium occulto quodam auspicio sibi in primis patrique Selymo militiæ fœlicissimus extitisset. Nam & magnũ Hysmaëlem in Calderanis campis, & Campsonem Gaurum Memphiticum regem ad Singam, & postremo Ludouicum atque Hungaros ad Mugacium ultimis Augusti diebus acie deuictos memorabant. Quum & plerique duces eodem etiam mense à Baiazete Methonem expugnatam meminissent. Consedit autem in aduersa ad Budam ueterem regione, offensus odore cadauerum & fœditate amnis tot corpora per omnes ripas euoluentis, ut purius atque nitidius aquaretur, & Strigoniensibus ex propinquo terrorem incuteret, nam Tartarorum agmina magno à castris interuallo præcurrere solita, ad Vicegradum extendebantur. Victore itaque exercitu ad se traducto, atque unis omnino munitis castris, antè omnia utrumque Mahometem impensè collaudat, sed Belgradensem, cuius eximia uirtute consilióque sine iactura militum administratum & confectum bellum fuisse didicerat, totius Græciæ equitum magistrum dicit, alios pro merito adauctis stipendiis ditat, uel ad præfecturas prouehit. Exinde captiuos produci iubet, erant circiter octingenti, qui prælongis uincti restibus antè ora ducum instructósque ordines ludibrii causa trahebantur, ex his notos duces nobilésque aliquot, quibus parceretur, delecti sunt, & antè alios Balthasar Pocanius, quem funesta ea nocte transuehendis copiis præfuisse docuimus; & Tayscus dux uetus, eo bello uigilum præfectus, reliquos ad unum omnes barbarus imperator, alioqui clementiæ laudem quærens, & nunquam antea in nostros crudelior è conspectu abductos tironibus trucidandos dedit, truci nutu & sæua uoce prolocutus talem eos omnino mereri pœnam, qui quum per legatos nequaquam syncerè de pace agerent, astutè bellũ intulissent. Eminebat inter captiuos excelsæ proceritatis Noricus miles; hunc in contemptum Germanicæ gentis pumilioni, qui erat in delitiis filiorum, capite prœalta captiui genua uix adæquanti, occidendum tradidit, ita ut indignæ necis iniuriam crudeli contumelia cumularet, cum diu incuruo puerili acinace, per lusum risúmque circa crurибus prostratus uir ingens iugularetur à nano, qui inter adhortationum ludibria repetitis ictibus, dum ægrè perfoderet, eo spectaculo principum oculos satiarat. E captiuis autem unus omnino Bursichius Bohemorum dux nobilis incolumis euasit, reginæ beneficio & Mahometis indulgentia paulo antè redemptus. Patrata ea ignobili & sæua cæde Solymanus regi puero dona misit phaleratos tres equos eximiæ pulchritudinis, frænis habenísq. aureis & gemmatis ephippiis exornatos, totidémq. ex auro textili regales uestes, proceribus autem Hungaris præter singulas talares togas, aureos etiam torques. Legati qui munera tulere perhumaniter à regina postularunt, ut puerũ regem cum proceribus in castra mitteret, omniq. dubitatione deposita cuncta sibi ac filio secunda atque fœlicia sperare uellet. Ea enim magnitudine animi esse Solymanum, qui reges omnes non modo potentia Fortunáque, sed pietate atque iustitia superaret, ut puerum, quem semel paterno iure tutela sua ac amicitia dignum omnino defendendum susceperit, comprobante demum uictoria non modo conseruatum uelit, sed amplioribus antiqui regni spatiis adaugendum existimet.

Proinde

A Proinde cupere regiam prolem coram intueri,agnoſcerẽque paternam indolem,infantémque de manu amplexandum tradere liberis ſuis,ut bene auſpicatis renouatæ tutelæ initiis perpetuo tenore cum Ottomannis firmæ ac ideo immortalis amicitiæ fundamenta iacerentur,ipſam uero filiæ nurúſque loco incolumi dignitate ſemper habiturum.quod eam autem ſecus ac amanter cuperet,non inuiſeret,prohiberi eo humanitatis officio antiquis Ottomãnorum inſtitutis,quibus principes ſuos ad alienas mulieres in alienis tectis intrare uetuiſſent. Porrò Solymanum non uſque adeo temperantiæ ac honeſti decoris eſſe oblitum,ut ſocii beneuolentiſſimíque regis filiam,eandémque beneficiarii ac amici regis nuper uxorem,& in ſimilem regiæ Fortunæ maieſtatem creſcentis pueri matrem,ætate formáque florentem,in caſtra atque adeo in intimum ta-
B bernaculum admitti pateretur:ne integrum eius pudicitiæ nomen,quod in reginis unica & perilluſtri cura eſſet tuendum,ullis ſuſpicionibus inuolueret. Ad ea tum regina, non occulto metu teneros ſenſus in materno affectu facilè cõfundente, perplexè admodum reſpondit,ſed monente demũ obteſtantéque Georgio,ne dubitantis ſuſpicionem leui & nihil profutura cunctatione Barbarorum animis iniceret,puerum regalibus crepundiis exornatũ carpentóque aurato impoſitum cum nutrice lectiſſimiſq.matronis in caſtra miſit,comitantibus cunctis ferè proceribus,quibus dona legati detulerant.Excepere aduentantem progreſſæ aliquantũ è caſtris honoris cauſa ornatiſſimæ turmæ equitum,& inter caſtrenſes uias prætorianæ cohortes,illatúmque in tabernaculũ Solymanus humaniter inſpexit,perblandè cum nutrice collocutus,liberos ſuos qui aderant cõ-
C plecti atque exoſculari lætè uagientem iuſſit,certo amoris pignore obligãtes quem beneficiarium atq.amicum,quum pariter adoleſceret,eſſent habituri.Ii erant Selymus & Baiazetes Roxolana matre geniti,aui & proaui nomina referentes.Muſtaphã enim Circhaſia priore uxore ſuſceptum,regio & planè militari ſpiritu iuuenem, ueluti ablegatũ ad Magneſiam in Ioniæ præfectura reliquerat,quum ingenio uiribúſque uigentem & non obſcuro militum ſtudio ſubnixum iam planè metuẽdũ exiſtimaret:inductus enim, uti planè uxorius,Roxolanæ blanditiis, aut ſicuti plerique ferebant,per Trongillam Iudaicæ ſectæ nobilem magam amatoriis ueneficiis deprauatus,Selymum, excluſo Muſtapha,ſucceſſorem imperii deſtinabat:quòd Muſtaphas intempeſtiua atque nefaria cupiditate nimis fera fata patris aui Selymi exemplo præuenturus eſſe uideretur. Ceterũ
D Solymanus,quum Hungari proceres cum purpuratis pranderent,certos duces,quibus antea negotium dederat per ſimulationem uiſendæ urbis immiſſis cohortibus Sabatinam portam occupari iuſſit uſq.adeo tacitè & diſſimulanter,ut nec cuſtos ſatis otioſus commeantis turbæ ſpectator,portæ aditum alienæ poteſtatis factum ſentiret,nam quũ frequentes ſedato paſſu manipulatim intrarent,multi etiam ex compoſito,ut patrandæ rei ſuſpicionem auerterent,ueluti iam luſtrata urbe,in caſtra redibant,eo modo plateis foróque & compitis omnibus celeriter occupatis,& nuſquam tumultu edito prætorianorum præfectus per regiones pronunciari iuſſit,ut Budenſes omni timore depoſito limine ſe continerent,maturéque ſi uitam ac libertatem & denique Fortunas incolumes uellent,arma traderent,paruere imperio ciues,prolatiſque armis in fidem recepti Turcas hoſpitio receperunt. Tanta autem extitit Barbarorum tranquillitas atque modeſtia
E ex ſeueritate diſciplinæ,ut nemo hoſpitum aſperiore dicto factóue ſit uiolatus. Tũ uero Solymanus ubi renunciatum eſt,pacato & nihil reſiſtente populo, urbem in manu eſſe,puerum quanquam nox incumberet,ad reginam remiſit,retentis apud ſe proceribus. Erant ii Georgius ipſe Varadinenſis antiſtes,ærario præfectus,& Petrus item Vichius regis propinquus Ioannis teſtamento tutor relictus, Valentinus quoque copiarũ dux ſummus,& Stephanus Verbetius epiſtolarum & ſcrinii regii magiſter,& Bacianus Vrbanus,cuſtodiæ præſidiiſque urbis præpoſitus.Ea uis impotentis Barbari inopinantibus improuiſo illata,ſingulorum animos magnopere conterruit,auxere etiam pauorẽ minus familiares purpuratorum uultus,uerbáque intempeſtiuis querelis inuoluta: nã perductos in conſeſſum,tam ſeuerè,quàm impudenter interrogando criminandóq.iuſtæ propè quæſtioni ſubiecerant,ita ut grauiſſimarum rerum conſiliorúmque omnium

rationem reposcere uiderentur. At regina, ubi urbem seriò dolóque occupatam, & pro A
ceres in castris retentos uidet, metu & dolore perturbata supplices libellos ad Solyma
num perscribit, orat ut fidei datæ, quam recentibus mandatis prolixè ac humaniter con
firmarit, & denique pristinæ suæ lenitatis & clementiæ obliuisci nolit, ideóque proceres
ob egregiam fidem fortémque operam de se, Turcicóque nomine benemeritos, inco-
lumes remittat. Agit hæc per Rostanem, atque eum muneribus explet, missa etiã è suo
cultu corolla perinsigni ex unionibus cum gemmato emblemate, quæ eius uxori So-
lymani filiæ mitteretur. Exinde per quatuor dies de Pannoniæ regno apud Solymanũ
pugnantibus sententiis disputatum ferunt: Mahometes & Custrephus parum inter se di
uersi puerum regiæ prolis, principésque gentis Byzantium abducendos censebant, cõ
mittendam autem Budam præfecto, non tam acri quàm moderato prudentiq. qui mol B
liter imperando indulgendóque Hungarorum animos seruitutis metu liberaret, cõser
uatisq. omnium Fortunis paulatim ferendo iugo insuefaceret. At Rostanes ingenio mi
tior, atque eo, quòd uti gener firmiore gratia ualebat, ab omni uel cupiditatis uel adu-
lationis suspicione remotior, totius deliberationis summam ad decus reuocabat, quum
diceret longè maximo atque optimo principi, qui nullo unquam dedecore nominis fa
mam onerasset, nihil omnino esse turpius quàm contra ius & æquum susceptæ antea tu
telæ ac defensionis, parta demum uictoria, fœminæ pariter ac infanti puero fidem fefel-
lisse. Ex aduerso Mahometes Belgradensis, qui Iahaoglis uocabatur, nunquam nisi pera
cerbus in nostrum nomen & maximè truculentus leniora consilia nehementer impro-
babat. Erat enim Turcici sanguinis patre nomine Iaha Bassa, Mahometis quondam pur C
purato progenitus, exercuerátque Hungarica arma per multos annos ab Illyrico limi-
te, sub Balibeio præsertim fratre, quem Mugaciana acie claruisse meminimus, sed demũ
ex calamitate nostri exercitus ad Exechium, & hac quoque ad Bndam Germanorum
infœlicitate, tantã militaris consilii cœperat opinionem, ut extra ordinem in consilium
cum purpuratis admitteretur. Is rogatus sententiam, scio, inquit, Solymane, quũ postre
mo loco sententia dicitur, diffidentis nomen inuidiæ expositum uideri, neque proinde
fieri posse, quum planè dissentiam, quin oratio mea uestris auribus ac animis grauis mo
lestáque sit, sed non recuso uel arrogantis nomen, modo malignitatis & ignorantiæ no-
tam deuitem, dum ea recolo quæ ex usu præsentium rerum tuis cõmodis tuæque ampli
tudini mirificè conducant. Concedi enim aliquid ætati meæ, & si dicere liceat, etiam re D
bus gestis, iure postulo: quum bellando dimicandóque in Pannonia senex factus, ea de
statu atq. opibus huius regni, ingeniísque hominum didicerim, quæ prolata in medium
magno usui esse possint, ut de hac re, quæ decreti pœnitentiã non recipit, rectissimè sta-
tuatis. Quinquies iam per hos uiginti annos armatus in Pãnoniam uenisti, & ego non
obscurus omnino aut dux aut miles, omnibus non modo bellis, sed præliis interfui, pu-
to ut uindicares iniurias, imperii fines proferres, et denique optima pace potirere: quæ
certa esse non potest, nisi armis atque uictoria paretur. Itaq. Belgradum infame domici-
lium asylúmque latronum immanium, & quondam funestis maiorum nostrorũ conati
bus nobilitatum, fortiter expugnasti, quum inde Hungari per inducias patre tuo Parthi
cis occupato bellis, Mysorum & Illyricorum fines impune uexauissent. Eosdem porrò,
quintum pòst annum, quòd nefaria crudelitate & teterrimo supplicii genere legatos no E
stros interfecerant, una acie cum rege ipso trucidasti, Budáq. potitus, ut præclarum ma
gnitudinis animi tui, uel remotissimis nostri nominis hostibus specimen daretur, dele-
gisti ex reliquiis profligatæ gentis, quem diademate protinus ornares, non regio quidẽ
ortum sanguine, & nullo hercle alio merito cognitum, quàm quòd dudũ & priuatus &
publicus hostis extiterat, quũ ualidissimas contra te è Trãsyluania adducens copias, fra
trem uirũ ipso fortiorem gladio nostro interfectum amisisset. Exortus est demũ nouus
hostis rex Noricus, qui Hũgarum beneficio tuo regnantem expelleret, atq. ita aduersus
Germanos tertiũ bellum suscepisti, usq. adeo uehemens, ut reducto statim rege fugatis-
que hostibus non modò Viennæ mœnibus, sed interiori etiã Germaniæ terrorem intu-
leris. At biẽnio uixdum exacto idem rex neque pacem pati neque bellum ferre solitus,

quum

A quum præsentis Caroli fratris opibus inniteretur, Budáq. nostro defendête præsidio frustra oppugnasset, te iterum exciuit, iniurias cædibus ac incendiis uindicantē, quòd tuæ dignitatis esse statuebas, eum tueri armis, quē inusitata liberalitate regē effeceras, maximéque optares cū duobus fratribus de occidentis imperio, nobili pugna ædita, decertare. Sed illi, quū urendo uastandóq. auita eorū regna percurreres, aduentantis fremitū nō tulerunt, secutáq. demum pax est inter Hungarū atq. Germanū te indulgente probantéq. quum aduersus Persas ire properares; sed eā Germanus ita fregit, ut nisi ego ad Exechiū deleto ingenti eius exercitu, perfidiā opportunè uindicassem, tu omnino Babylone accersendus uideres; sicuti modo Byzantio, multis itinerū superatis incōmodis, aduolasti, ut nobis naturā opem ferres, darésq. supremā operam, sicuti planè sperauerim, ut rebus in B Pānonia firmissimè cōstitutis, tot laborum ac sumptuum incōmoda, pro alieno cōmodo quinquies suscepta, finiantur. nisi, uti uideo aliquos optare, nunquā tibi tutelā hanc pupilli & uiduæ censes dimittendā, infiniti scilicet laboris, atq. periculi plenā, cui par pretium nō sit ea gloriæ species, quæ animo tuo excelso honestiq semper decoris auido, ab his uti arbitror, nimis sapientibus obtenditur; uerū hanc uti planè rudis sapientiā gloria redundantē non intelligo, quæ in ipso cursu uictoriæ neruos elidit, nec in castra à peritis imperatoribus unquā admittitur; quo fit ut te maioribus tuis, qui duodeuiginti regna in hoc imperium cōtulerunt, quum fœliciorē omnino cupiā, sapientiorem esse nolim, quid enim insipientius dici potest, quā semper esse stultum? hoc est aliena curantē, sua omnia, salutē, opes, dignitatē, in discrimen sæpissime deuocare. Satisfecisti, uti arbitror, & cumulatè qui C dem officio pietatis & fidei, atq. etiā gloriæ, si ea potius māsuetudine, clementia, lenitate, quā inuicto cōsilii robore, pertinaciq. uigore militaris animi cōparatur. his enim instrumentis ardens semper & inuicta uirtus Ottomános prouexit & extulit; illæ autē, uti mihi uidentur, adūbratæ laudis imagines otiosorum & desidum regū animos delectent, armatis certè nunquā maioribus tuis, nisi post debellatos hostes, triūphósq. actos, ac erecta trophæa placuerūt. Sed hæc arbitrio iudicióq. tuo, cui maiora ingenia cōcedunt, tribuātur. Ego certe si bellorū casus & nō incerta rerū momenta longè prospicio, eā minimè, quam animi libido suadet, cōsilii rationē sequar; quum ipsa, quæ cunctis rebus dominatur, & me uehementer urget, multo meliorē necessitas ostendat. Antè omnia Hungari, ut ipsis minimè cōfidamus, præclarè nos admonent, quū rapinis, trāsfugiis, atq. perfidia infames, in D ter se dissentiant, nec eorū exules desint, qui Germanos cōcitent, & cōtinenter bellum gerant, reginæq. itē & pueri opes infirmæ, quæ tantæ esse nō possunt, ut præpotentē propinquūq. hostem sustineant. Necesse ergo erit alienum regnū nostris tueri auxiliis, quæ minora iusto exercitu sine magno nostro discrimine detrimētóq. adduci nequeunt. Magnis porrò, uti solemus, peditatu, tormentis, classéq. instructis exercitibus, singulos per annos, tanti itineris & laboris expeditionē suscipere, extremæ demētiæ opus uidetur. Neq. enim ex Ottomānici nominis dignitate putauerim, quotannis ad plorantis petentisq. opē fœminæ preces cōmoueri, nisi arma sustinere quā inferre utilius atq. nobilius putes. Itaq. cēseo hoc regnum uti iure belli toties captū defensūmq. more maiorum in prouinciā redigendum, reginā patri remittendā, puerum alendum Byzantii intra septa regiæ, nostrisq. legibus imbuendū, proceres necandos euertendásq. eorū arces, ac ex omni regione familias E insignes, quæ ferociores spiritus gerant, in Asiā traducēdas; reliquam porrò multitudinē, quæ agros colat, atq. urbes inhabitet, impositis præsidiis cōseruandā, hoc uno siquidem decreto, Solymane, & Hungari se perdomitos intelligent, & Germani, nisi temere utiq. ac infœliciter de Styria atq. Austria dimicare uelint, Pannoniæ finibus abstinebunt. At Solymanus priusquā de re tanta decerneret, sacrificandū ratus, tertio calēdas Septembris, qui dies Mugaciana uictoria erat insignis, Budā cum liberis intrauit, delecto celebri tēplo, quod Deiparæ uirgini erat dicatū. Illud enim antea sacerdotes Mahometano ritu expiantes diuorū scilicet nostrorū sublatis altaribus, imaginibusq. deletis, Deo maximo cōsecrarant. Nec multo pòst eo tēperamento decretū ædidit, ut singulorū sentētias appositè moderatus, parem omnino uiā securitatis simul ac dignitatis tenere uideretur. Budam enim Turcico præsidio custodiendā censet, regináq. obiter monet, ut æquo animo urbe atque

arce excedere uelit, ipsam enim cũ puero ultra Tybiscum in Lippa regnaturam, regione A
admodum pacata atq. opulenta, & quod nõ mediocri etiã solatio esse possit, Sigismundi
patris finibus propinqua, donec Stephanus puer agnoscendo regno fœliciter adolescat.
Eosdem porro eum tutores atq. nutritios habiturũ, Vichium quoq. Temesuarensis præ-
fecturæ Sanzachũ maximè illustrem atq. potẽtem fore, Verbetiũ uero senem, uti legum
totius regni urbanarũq. rerum peritissimũ, Budæ Hungaris ius dicturum; se uero daturum
comites è prætorianis alis, currúsq. & sarcinaria iumenta, quibus mundus muliebris, gazá
que omnis regia in Lippã aueherentur. Itaq. regina uel cum lachrymis & tacito gemitu,
tyranni perfidiã detestata, sed tum necessitati dissimulanter cedens, arce atq. urbe exces-
sit; ea à Barbaris imposita lege, ut tormenta ænea, & quicquid militaris instrumenti arma
mentariis inerat, & cõmeatus in horreis omnino relinqueret. Proceres quoq. una profe- B
cti sunt, qui tametsi peracerbo rerũ euentu tristes incedebant, recepta tamen libertate sa
luteq. de qua per triduũ desperarant, perquã effusè lætabantur. Solus omniũ Valentinus
antiquũ Barbarorũ odium præsenti perfidia sensit, in castris sub custodia retentus, quòd
circa Balatonem lacum prævalidas opportunásq. arces obtinebat, quòd nouẽ antè annis
ad Neocricum, uti memorauimus, in profligatos Cassoni equites crudelissimè desæuiisset,
quòd uir ingenio maximè pugnaci, indomito, liberali, Hungarorum multitudinẽ militan
di studio sibi deuinctam, quo uellet impellere posset. Eius enim uiri uirtus spectata mili-
tiæ, cum Turcis omnibus tum ipsi maximè Belgradensi, qui eum ambiguis criminibus ob
iectis odiosum reddiderat, omnino formidanda uidebatur. Emanarat quippe fama, ne-
minem ex Hungaris exulibus equitibúsq. Germanis euasurum fuisse, nisi Valentinus Pe C
renum hostiũ ducem, ut sese imminenti clade cum suis celeriter eriperet, opportunè mo
nuisset. Neq. id ille uel captus pernegabat, quũ generosa & cõtumaci fronte, idem semper
se facturum fateretur. quid enim, inquit, nobilius esse potuit, quã nostræ nationis auxilia,
quæ cognationis & sanguinis priuatæq. beneuolentiæ necessitudinem includant, externis
uerisque hostibus detraxisse? Vt hi scilicet minore nostro cum periculo uincerentur, &
illi clade erepti superessent, qui ad referendam gratiam insperati ac ideo insignis beneficii
memoriam retinerent? Egit tamen regina sedulò, quãquam proprio mœrore occupata, ut
Valentino libertas impetraretur, & id quidem à Rostane per Agorchum Sigismundi pa-
tris legatum, uirum inter Sarmatas genere & bellica laude illustrem, qui uictoriã de Ger
manis partam gratulatum aduenerat: sed id tantum humaniter est impetratum, ut Soly- D
manus, quũ nihil Valentino se nociturum promitteret, non incertæ libertatis spem præ
bere uideretur. Dum hæc Budæ fiunt, Ferdinandus belli euentum Viennæ expectans,
ubi suos fœdè profligatos, & ducem mortifero ictum uulnere in Comarã euasisse, aduen
taréq. Solymanum didicit, Leonardum Velsium quãquam sæua diuturni morbi tabe affli
ctum, quòd paulo antè nõ infœlix dux oppugnãdæ Budæ cõsilium improbarat, in Coma
ram descendere iubet, qui reliquias fusi exercitus excipiat, fugientes undiq. sistat, spéq. au
xiliorum cõmeatus atq. stipendii territos, & rerum omnium inopes cõfirmet, optimum
quoq. ratus uictori Solymano morã iniicere, qui Viennam usq. repentina incursione per
uasurus esse credebatur. Legatos ad eum mittit, qui oblatis nouis conditionibus pacem
peterent, ii fuere Nicolaus Salma, quem fœlici sua sorte pridie quàm castra à Turcis cape
rentur, ab exercitu legatum ad regem missum fuisse docuimus, & Sigismundus Lithesta E
nius præclara nobilitate togatus senex. Tulere munera excelsum Germanico more ex au
ro poculum, lectissimis exornatum gemmis, eruditæq. insuper admirationis argenteã ma
chinã, in qua nõ horarum modo spatia, sed errantium etiã syderum motus, menstruiq. So
lis ac Lunæ coitus, exactissima ratione monstrabãtur; intus scilicet dentatis rotis certisq.
ponderibus, admirabili momento, uel in multum æuum minutissimas temporũ mensuras
dispensantibus; quum inter celeres tardósq. orbes, in tã uario inæqualiq. polorum ordi-
dine, audaci quadã supremi motoris æmulatione cũcta cõgruerent. Ea à peritissimis astro
nomis excogitata perfectáq. Maximiliani Cæsaris fuisse dicebatur, cuius ingenium, nobili
semper studio, nec deterrente unquã sumptu, rara atq. admirãda cõcupiuit. Cæterum le-
gatos appellentes egressósq. nauigiis Cassonus oblatis equis quibus ueherentur, in castra
perduxit,

A perduxit,deditq.eis cõspicuo in loco tabernacula picta,eximiis tapetibus cõstrata,missáque fuot à Rostane castrensis lautitiæ munera,uinúmq. imprimis oobile,tã ipsis lege uetitum quàm nostris,Germanísq.præsertim,expetitum. Purpurati postero die,dum Solymanus nõ procul in prætorio pranderet,legatos prandio exceperant,ita ut in gratiam nostri moris nõ in solo,uti solent,collectis cruribus,sed altiore in mensa cathedris humilioribus purpura cõtectis sedentes una discumberent,solus Belgradensis extra ordinem uir tutis ac ætatis honore admissus,in puluino infra purpuratos assedit. Legatorum uero comites ex singulis nationibus iuneoes generosi spectandi studio famulantes, apud tetrarchas epulati sunt,numero quadraginta sex,hos Turcico nomine Sanzachos uocant,hoc est signiferos,quòd militari cũ imperio prouinciis præsint:singulis enim pro insigni, equi
B na cauda hastæ præfixa ante tentorium figitur,prodeuntíq.in aciem sericis demum uexil lis uario colore turmas atque alas distinguentibus,illa eadem passis crinibus niuea cauda præfertur. Epulæ Barbarorum è Danubio facilè potantium una oriza unísq omnino oer uecinis carnibus cœptæ finitæq. sunt,adeo simplici astrictóq. apparatu,ut nõ obscurè oi miã luxuriam nostris exprobare uiderentur,qui mensarum decus,quo uno præcipuè oobilitatem ac insaniã ostentamus,nequaquã naturæ desiderio, sed immeosa gulæ libidine diffiniant;ut obiter nõ sit mirum,eos cõsilio atq.armis inuictos & semper uictores euasis se,quum talem uoluptatem,quæ in hac nostrarũ gentium uita longè potissima censetur, uti capitalem bellicæ uirtutis hostẽ,domi & foris penitus abdicarint. Igitur remotis men sis legati ad Solymanum sunt introducti,ita ut singulos bini purpurati in medio arreptis
C brachiis quadã honoris specie sustentantes ad dextræ osculum perducerent.neque enim Turcæ externos homines ad tirannum aliter admittunt,quã ut sinum scrutentur, ao ferrum sub ueste lateat,implicatisq.eo modo brachiis cõmoueodæ manus potestatem facinus aufuris dissimulanter eripiant,quãquã & assidenti in thoro circumposita paratáq. ad manum clypeus cum acinace clauáq. ferrea,ac item arcus & sagittæ conspiciantur. Illata quoq. est illa machina succollantibus duodecim seruis, quæ Solymani animum, & Barbarorum oculos admiratione cõpleuit. Adduxerant enim artificem,qui solutis machinæ fibulis interiora admirabili rotatione circumacta repanderet:is libellum quoq.detulerat, attritæ uel luxatæ machinæ remedia cootioentem,tradentémq. præcepta,quibus tot orbium cursus nunquam interitura ratione regeretur. Ea enim ingenii subtilitate Solyma-
D nus fuit,ut non modo sacris literis,quibus superstitionis suæ leges continentur esset eru ditus,sed astronomiæ cosmographiæque præsertim curiosè operam daret; Hammone medico ex Bethica oriundo perdocente,quum uir acutus singulas terrarum regiones, sinusq. maris in membranis depictísque orbibus demonstraret, ot inde regius animus per otium utili & peramœna delectatione caperetur. Petebant legati, ut Pannoniæ tegnum Ferdinando cõcederet,hisdem ferè cõditionibus,quibus id paulo antè Bizantii Laschus petisset. Tributum enim sicuti Ioannes pendere cõsuesset.quotannis se pensurũ polliceba tur,adducturúmque in eadem pacis ac amicitiæ fœdera Carolum fratrem, ut in tergo ab omni bellico metu liber, quod maximè percupere uideretur,exemplo Selymi patris ad orientem imperii fines extenderet. Neq.n.ipsum,dicebant,uel generosè uel rectè factu-rum,si Ioannem fato functum,uel infantem eius filium qui hæres minimè putaretur, olla
E in re Ferdinando regi cõpararet;quòd ille neq.uirtutis neq.officii merito,sed alienæ Fortunæ beneficio sublatus,alieni iuris locũ inuasisset.nõ eum hercle regem impotentibus ar mis ritè factum uideri,quũ nec procerum omnium cõsensu rex acclamatus,nec legitimè coronatus fuisse uideretur. Præclara siquidẽ iura Austrianorũ principum uigere, quãquã tũ oppressa armis,eáq.aliquãdo ualitura,quibus freti Pãnoniæ hæreditatem fœliciter adi rent,nisi iniquitate Fortunæ intercepta raperentur. Cæterum dimisso antiquo iure, nihil se potius habere,quo illati belli nomen excusarent,quã recẽtis initæ pacis tabulas,quibus Ioannes solenni tot procerum astipulatione Ferdinandum regni successorẽ reliquisset. Illum profectò certi iuris conscientia permotum , uel ipsum authorem defensorémque suæ dignitatis præiudicio uehementer offendere,quam Christiani nominis causam impiè prodere maluisse;quum præuaricatiooe turpissima, beoeficiarii iuris oblitus,fidem sacra-

mento interpositam,tam ingratè quā astutè fefellisset:ut ipse qui inter reges potentia ma A
gnitudineq. animi excelleret,& bello pacéque iustitiæ nomen tueri uideretur,postquam
ingrati hominis contumeliam neglexisset, Ferdinādum tantis affectum iniuriis amicum
& beneficiarum mallet,quàm perpetuum hostem. Nihil enim ei,uel ad æquitatis famam
honestius,uel ad diuturnæ pacis securitatem utilius,uel ad liberalis animi laudem omni-
no gloriosius futurum,quàm si antiquissimæ stirpis regem , uirtute fidéque præstantem,
delectum à Bohemis,ab Hungaris exoptatum,à Germanis autem Romani imperii Cæ-
sarem designatum,summiq. imperatoris germanum fratrē tributario nomine Pannoniæ
regem appellaret. Solymanus iucundo uultu laudatis muneribus biduo pòst per Rosta-
nem respondit,ultimam hanc esse pacis ac amicitiæ conditionem,ut Ferdinandus urbes,
oppida,arces,quæ in ditione Ludouici regis antea fuissent,continuo redderet, ac in poste B
rum Pannoniæ finibus abstineret;se uerò qui toties bello lacessitus graues sumptus gra-
uésque labores subisset leui pœna contentum fore, eam esse ut ad conseruandum inuictæ
maiestatis decus Austriæ tributum imponeret , tum uerò inita amicitia solenne fœdus
percussurum: quod si ea conditione grauarentur, obitérq. bellum, quàm pacem mallent,
se adnixurum continuis armis,ut Pannonico regno adempta,euastatis Austriæ regioni-
bus uindicaret. At legati quāquam ad tributi nomē tanto fastu tantáq. Barbarorum arro
gantia inductum,quum summæ potētiæ summæq. dignitatis fratres indignè contēni que
rerentur,in iustam prope iram exarserant,ut susceptæ legationis propositū tenerent,affli
ctisq. rebus spatium daretur,inducias postularunt,per quas Ferdinandus atq. itidem Ca
rolus Cæsar consulerentur: sed nec id impetrari quoq. potuit,quum inducias astutè peti C
perspicerent,quibus gerendarū rerū,inclinante iam autumno uertentéq. se in iuges plu-
uias,occasio tota deperiret. Petiuere demū ut Balthasarem,Tayscúmq. duces captiuos,
pretio redimere liceret , hos enim in cathenis uiderant . Ad id Rostanes respondit eos,si
pax ea quæ dicta esset conditione pararetur,sine pretio dimissurū,porro si bellum foret,
non defuturā occasionem,ut captiuorū permutatione redderentur. Licuit autem legatis
circūducente monstrantéq. Rostane opulentiam atq. ordinem castrorū intueri,sed quum
munimenta,quæ intra fossam clitellatis camelis perpetua serie cathenatis, curulibúsque
tormentis constabant,atq. item stationes attributáq. distinctis militū generibus tētorum
spatia mirarentur,silentium ante omnia peræquale atq. perpetuum in tanta frequētia stu
pendum fuit. neq. enim aliter quā significatione manus & nutibus parati intentiq. milites D
regebantur. Solymani porrò insigne prætorium,uti par erat,cunctis excelsius & sumptuo
sius,quum quadratæ arcis effigiem exprimeret,oculos pulchritudine & maiestate ope-
ris adimplebat. à quatuor enim angulis totidémq. mediis ab omni latere fastigiatis pin-
natisq. turribus cingebatur. Intererant ad commeandum latissimæ porticus,sic ut area in
palestræ modum,in medio ad domesticas exercitationes relinqueretur. Interiora quoq.
papilionū uelamenta,Babylonici operis acu picta,sericiq. funes,quibus tenderentur, usq.
adeo elaborata pretiosáq. fulgebāt,ut æstimationis nostræ modum excedere uiderentur.
Adnotatum quoque est omnium ordinum tabernaculis,tentoriola esse coninncta,quibus
latrinæ inerant,eo institutæ ordine, ut nouæ scrobes quotidie fierent, repletæque statim
arena iniecta tegerentur. In macellis quoq. pariter profundæ fossæ uisebantur,in quibus
lanii totius exenterati pecoris exta sedulò tumulabant. Ita fiebat, ut castra nullo odore te E
tro afflata,non ad salubritatem modò,sed ad iucunditatem repurgatis omni in parte re-
gionibus non Barbarorum,sed eorum qui militiæ disciplinam condidissent, castra cense-
rentur,prædamnatis hac in re statiuis nostris, in queis præter ingratā naribus atque ocu-
lis multarum rerum fœditatem, pestilentes enasci morbos sæpissime uidemus . Legatis
multiplici ueste , pecuniáque donatis atque dimissis , Solymanus Belgradensem , latè
longéque citra Danubium Austriæ fines populari,ac incendere, Cassonum uerò nolun
tariis equitibus præpositum in Morauos, qui Marcomanni antiquitus fuerant, excurre
re iussit, sed prædabundos, magno insperatóq. earum gentium commodo, plenis imbri-
bus inflati amnes opportunè morati sunt. Exinde uir Hūgarus, nomine Solymanus, qui
ab ineunte ætate bello captus Mahometis sectam sequebatur, à Solymano Budæ cum im
perio

A perio præficitur, qui cum Verbetio daret operã summa æquitate ius dicendo, popularésq. quondã suos familiarius alloquendo, in spem diuturnæ tranquillitatis adduceret. His rebus cõfectis, dies circiter uiginti ex quo uenerat Budæ cõmoratus in Thraciã redire constituit, quòd autumnales pluuiæ maturæq. hyemis frigora suberant, & magnitudine multorum amnium, quibus Pãnonia ex omni parte ad difficultates itinerum irrigua præcincta est, intercludi posse uerebatur. Ex itinere autem Laschum legatum, subductum nanegiis liberaliter dimisit. Eum enim priuato uirtutis eius ac amicitiæ nomine in gratiam receptum, Byzantio secum adduxerat, sed demũ noua offensus iniuria custoditum reliquerat Belgradi, quum ex speculatorum literis Antonium Rinconem, ueterem apud se Byzãtii legatũ, remittente cum mandatis Francisco rege è Gallia redeuntem, in Pado amne à

B Cæsarianis interfectum cognouisset, sed Laschus per literas praeclarè ostẽdit, Ferdinandi regis nullum esse in Italia imperium, eásq. regiones Caroli fratris præsidiis teneri, potuisséq. Rinconem, hostilis terræ in flumine temere nauigantem, iure capi ac interfici, quãdo ei tanquã exuli capitis pœna damnato, quòd natale solum in Hispania uertisset, ad hostésq. transfugisset omnibus Cæsaris imperii finibus esset interdictum. Sed Laschus diu eo beneficio uti nõpotuit, regressum enim in Sarmatiã conceptus antea uehemens oppressit morbus, ita ut pleriq. ex aula Germani fatum ad inuidiam uertentes nõ tabifico quidem fluentis alui uitio, quo diu laborasset, sed lentis tyranni uenenis omnino sublatum contenderent, quum uir ille omni uirtutis ac elegantiæ laude insignis, & longiore uita dignus, in ea reipublicæ Fortuna uel ab ipso rege lugeretur. Cæterũ redeunti in Thraciam Solymano,

C ad Drauum amnem nunciatur Stephanum Maylatum Ferdinandi secutum partes, ac ex professo Turcarum hostem, dolo comprehensum in Petri Moldaui potestatem deuenisse, pacatámque ex omni fere parte Transyluaniam in fidem concessisse. Ea re Solymanum magnopere lætatum ferunt, Maylatum enim hominem bellicosum, ingenio contumaci, regnandi cupido, pronóque ad mutandam fidem uehementer oderat, quum ab eo Grittum & Turcas interfectos meminisset, Transyluanósque, indomitam gentem ad arma natam, dubióque bello potius quàm certa pace gaudentem, ab eo concitatos perspiceret, quos moderato benignóque imperio pacare quam iusta ui ac armis subigere mallebat. Sed quoniam in Petri Moldaui perfidiosi cruentique hominis mentionem incidimus, operæpretium putaui quo dolo Maylatum cœperit, & qua Fortuna sæuitiáque in re

D cuperando regno usus sit breuiter enarrare, ut sicuti iam planè tempus nos admonet ad Germaniæ concilium, consiliáque Cæsaris, nihil intercisa rerum serie opportunè redeamus. Solymano in Pannoniam contendente, Moldauus aduersus Maylatum euocatus, uti supra memorauimus, cum Achomate Nicopolis præfecto castra coniunxerat. Erant enim præter pedites, quorum numerus more gẽtis erat exiguus, supra quinquaginta millia equitum. nam & suas quoq. Trãsalpinus alter Valacchus imperatas antea copias præmiserat. Maylatus multitudine hostium circunuentus, impárque uiribus desperatis auxiliis, quæ à Ferdinando maiore belli mole occupato frustra postularat, uti superiore æstate prementibus regiis fœliciter accidisset, in oppidum Fogaras confugit. ibi enim, uti loco natura atque arte permunito, totius substantiæ & bellici quoque apparatus instrumentum, ipsáque præsertim Gritteæ prædæ spolia seruabantur, admotis copiis Achomates

E postquam ui atque tormentis, non nisi multo temporis spatio, multóque labore arcem expugnari posse uidet, dolo ac insidiis uincendum ratus legatos ad Maylatum mittit, hortatur ut Solymano se dedat, appellaríque ab eo amicus, quàm iudicari hostis malit. cuncta enim ab eo prospera atque secunda sperari posse, qui uel hostibus regna dono dare sit solitus: se uero qua polleret authoritate apud imperatorem, amicè daturum operam, ut eius clementiæ & liberalitatis fructum sentiret, ornareturque ipsa Transyluaniæ præfectura, quam paulo antè sibi concedi tributi nomine concupisset. tantis siquidem copiis circunsesso nihil esse tutius, quàm honestis conditionibus pacisci, idque salubre consilium celeriter expedire, quo præter certam salutem opes conseruet, dignitatémque retineat. Aduentare enim cum uictore exercitu Solymanum, qui inanem spem sustinendæ oppugnationis certo supplicio uindicaret, si eius imperiis parere praeferoci uel obstinato ani-

mo intempestiuum esse uideretur. Ad ea Maylatus, qui pacis atque concordiæ consilia A dubio bello potiora prouidebat, se neque pacem abnuere, si non iniqua conditione pareretur, neque Solymani imperia, quæ summæ æquitatis esse consueuissent, detrectare grauiter respondit. Proinde si obsides darentur, se colloquendi causa ut de conditionibus coram ageretur in castra uenturum. Postulabat autem ut filius Achomatis impiger iuuenis pro obside traderetur: id quum se facturum pater negaret, quòd filius à pueritia Solymano de more dono datus, paterni iuris potestatem euasisset, pro uno insignes quatuor alarum præfectos daturum pollicetur. Accepit conditionem Maylatus paratæ fraudis ignarus, magnóque ac ornatissimo comitatu educto, Grinneas exuuias superbè ostētans, in castra hostium contendit. Exceptus est comiter atque magnificè: sed ex prima salutatione colloquium, ut non incipi modo, sed commodè etiam finiri posset, in sequentem B diem differtur: quo Moldauus notum sibi hospitem solenni epulo exceptum comprehenderet. Eo modo Maylatus feruente conuiuio in rixam arridente dolis Fortuna pertrahitur: ex composito enim à Moldaui cōpotoribus importuni primo sermones, ac inde maximè criminosi adeo proteruè ac petulanter inducti sunt, ut uel obscuræ contumeliæ nir insolens, & natura quidem iracundus, minaci dextra gladii capulum perstringens è mensa se proriperet, ita insurgentibus conuiuis frustra fremens, séque proditum inclamans comprehenditur. Nec mora concursu Moldauorum tabernacula diripiuntur, comitatúsque eius omnis, qui pretioso cultu auaræ gentis oculos ad prædam illexerat, armis, equis, & denique rebus omnibus exuitur & capitur. Vociferante adhuc Maylato superuenit Achomates, tam acerbè, quàm simulanter Moldauum reprehendit, quòd hospitalis mensæ iura cunctis intemerata gentibus immani facinore ædito subuertisset, quòd ab se præstitam securitatis fidem uiolasset, fortissimósque uiros Turcici nominis obsides ad necem prodat. Ad ea Moldauus specie contemnentis respondet, se graui de causa Maylatum cœpisse, eúmque porro incolumem Solymano seruaturum, ad quem omnino pertineat sententiam ferre, iure an iniuria captus fuerit. Nec multo pòst arx ipsa liberatis obsidibus deditur; incertum metu an perfidia custodis; quòd de salute Maylati, totiúsque eius comitatus libertate solicitus, aut non obscurè magno inductus pretio, deditionem maturasse diceretur. Ita duo Hungarorum longè nobilissimi duces Valentinus, atque Maylatus, qui uni omnium antiquum illud Hunnici sanguinis decus intestinis primò odiis & mox Turcarum armis fœdè proculcatum erigere possent, inuicti certe armis, sed perfidia decepti, D in potestatem Barbarorum deuenerunt. Occupatis Fogaris Transyluani ferè omnes, cōcedente demum Solymano, in Stephani pueri regis nomen inclinatissimis animis iurauerunt, quòd iustum mitéque imperium Ioannis patris in ea prouincia per triginta fermè annos fuisse meminissent, tuleréque sæpe dona puero, fidei pignora; quum Isabella mater cum Georgio Vichióque tutoribus in Lippa regione consedisset. Eam multarum rerum abundantem Maros amnis Hercyniis saltibus effusus interfluit, præcipitíque demū cursu in Tybiscum euoluitur. Hunc plerique Sergetiam antiquis uocatum asseuerant, in cuius auersi & mox reducti fluminis uado Decebalum Daciæ regem, urgēte uictricibus armis Traiano Cæsare, thesauros condidisse ferunt; quum Barbarum in ea rerum desperatione se ipso crudelior, ne latebræ secreta proderentur, artifices atque operas ad unum omnes in uestigio perfecti operis necauisset. Cæterum ad confluentes Marum atque Ty E biscum Segadino celebri in oppido, noua à Turcis præfectura constituta est, quam eo nomine salutarem ominamur, si donec adolescat puer, obtinendi regni prærogatiua uideatur; quod minimè credi par est, in hac perditi uel insanientis seculi Fortuna, postquam immani Galli regis & Cæsaris dissidio, dum Germani cunctatores eximii turpissimè bellum gerunt, non Pannoniæ modo regnum, sed uniuersam quoque Christiani nominis rempublicam Barbaris hostibus impiè prodi conspicimus. Cæterum de Petri Moldaui ingenio, uti supra polliciti sumus, ex rebus ab eo gestis liquidiùs patebit, si aliqua de Valacchiæ regno, regionísque situ, & gentis moribus, uti ignota multis, ex instituto operis referantur. Imprimis Valacchiæ regulos antiquissimæ stirpis ferunt, repetita origine à Flacco præside Romano, qui illustri uirtutis argumento suum nomen prouinciæ reliquerit.

A ab eo enim tẽpore Myſiam, quæ ultra Iſtrum ad Scythicas gentes extenditur, Flacciam
appellari cœptam cõſtat; quam demum corrupta ſenſim uoce in Valacchiam abiiſſe per
ſpicimus. Apud Valacchos enim non Romanæ modo diſciplinæ certi mores & leges ui
gent, ſed ipſa quoque Latinæ linguæ uocabula ſeruantur. Ea gens eqnitatu pollet; nam
quiſque uel egentiſsimus domi equum alit, quo prædatur & militat: ſcuto, baſta, gladio,
uti Hungari ſolent, & nonnunquam lancea miſsili, atque arcubus rem gerunt. Equi eo-
rum pectoroſi robuſtique non pernicitate quidem in curſu, ſed perſeuerantia & uiribus
maximè probantur, proinde tenellis mos eſt nares proſcindere, ne anguſta reſpiratione
fatigentur: quando nec mediocris equi ſit laus triduo uel per æſtiuos ſoles bellicæ agita
tionis laborem pertuliſſe. Deum Chriſtum colunt, ſed Græcorum ritus ſecuti, deceptiq.
B opinione a noſtris diſsident. Apud eos patrum noſtrorum memoria regnauit Dracula
belli pacíſque artibus clarus, & diu Turcarum hoſtis, ſed ex calamitate Ladiſlai regis, qui
ad Varnam ab Amurathe ſuperatus interiit, certo inito fœdere tributũ pendere coactus
eſt. Ab boc Dracula Petrus pronepos, qui hodie regnat, imperium accepit, nir ingenio
quidem militari, ſed maximè turbulento crudelitatéque ſimul atq. perfidia infami; nam
cum finitimis belli pacíſque ſtudium neqnaqnam ſtabili fide, ſed in diem occaſione & cõ
modis metitur, ſuáque pariter ac aliena arma nemini unquam certus hoſtis, ſed improui
ſus ſemper exercet. Cæterum Valacchia omnis in duas partes, duóque imperia diſtingui
tur. Altera ad meridiem uergit terminata Danubio, atque iiem ab occaſu Tranſyluaniæ
fines attingens ad oppidum Seuerinum, ubi Traiani pontis admirabiles pilæ triginta qua
C tuor, nequaquam totas obruente Danubio uiſuntur. Ab oriente antem piſcoſum babet
lacum, quem Hieraſſus amnis ab accolis Pruthes uocatus efficit, ſuíſque demum aquis
adauctum & laté ſtagnantem relinquens, in Iſtrum euoluitur. Ad ſeptentriones antem
finitur Hoyna ignobili flumine, & directis ad Iſtrum terreſtribus terminis, curuata admo
dum regionis fronte, contra Peucem inſulam, ſpargente ſe tum primnm in ingentes ra-
mos profluente Iſtro, antiquis ſcriptoribus notam, quam hodie Barillanam dicunt. Hæc
Valacchiæ pars à noſtris Tranſalpina, à Turcis autem communi utrique nomine, quòd
nigrum frumentum ferat, Carabogdana minor uocatur. Regulus qui in ea hodie regnat,
regiámque babet Ternonizam, cõtinuo parendi obſequio Turcarum amicitiam tuetur,
aureorúmque nummûm myriadem tributi nomine quotannis pendit; ac ea nel indeco
D ra pace perfruitur, quòd impune fidem mutare nequeat, quum in oppoſita Danubii ri-
pa, Seruiæ Bulgariæque præſidia in antiquis Triballorum Myſorúmque ſedibus ſpe-
ctentur. Colluit & peramplis annuis muneribus Ioãnem regem, cuius præſenti ope adiu
tus rebellantes Tranſalpinæ proceres oppreſſerat. Altera Valacchiæ pars agrorum & pa
ſtionum amplitudine maior, armentíſque & militaribus equis opulentior, ab amne, qui
mediam interſecat, Moldauia dicitur. Is ortum habet paulò infra Hieraſsi fontes è Tran
ſyluaniæ montibus, quibus antiqua Dacia ad ingentis theatri ſimilitudinem obuerſa in
occaſum ſcæna præcingitur, delapſúſque Zucauiam Petri regiam præterfluit, atque inde
uiolentus Hoynam, Dobouizam, Argiámque paruos ſed perennes amniculos ſecum tra
hens in Oltham effunditur. Oltha uero, qui antiquitus Alutas fuit, non Tranſyluaniæ
modo, cuius partem ab aduerſis montibus deſcendens rigat; ſed Moldaniæ & Tranſalpi
E næ minora flumina in orientem reflexus ad Nicopolim in Danubium rapit. Omnium ue
rò ampliſsimus Tyras, qui ab indigenis uocatur Neſter, ab Aquilone Moldauiam ter-
minat, ortus enim è Carpato Sarmatiæ monte, & rectà in Euxinum contendens, Ruſsiæ,
Podoliæ, & Tartariæ demum fines attingit. Tenuere antem has regiones antiquitus Ro
xolani, Arpii, & Tauroſcytbæ, ita Moldauia ad Pontum uſque protenditur, tantúmque
oræ maritimæ ad orientem intercipit, quantum ab ultimo Iſtri oſtio, quod antiquis Li-
choſtomum fuit, à Tyra profluente relinquitur. In hoc litoris tractu Moncaſtrum inſi-
gne oppidum, in ueſtigio Harmonacti antiquæ urbis cõditum, Ottomannis paret, Mol
dauo multis antè annis ademptum; quum Turcarum arma ad expugnandum Theodo-
ſiam, que Caffa dicitur, in Tauricam penetraſſent. Sed pro Moncaſtro, quod uel ob id a
miſſum uideretur, quoniam à Chriſtianis Dracula ſtetiſſet, Matthias rex, ut eius Dracu

tæ fidem uoluntatémque redimeret, Cizoum & Chechillam oppida dono dedit. Ea sunt in extrema Transyluaniæ parte, qua per saltum Moldauiæ iungitur. Sed in Petro proferendi imperii libido ingens his omnino finibus minime terminatur. Cum Sarmatis in Podolia repentinis incursionibus bellum gerit, quum id totum quod intra Tyram & Hierassum Moldauiæ inseritur suæ ditionis esse contendat; quin & Transyluaniæ quoque animum adiecit, quum Ioanne & Ferdinando dimicantibus in contrariáque studia diductis proceribus, Pannoniæ regnum alternante Fortuna iactaretur. Confugerat Ioannes ad Sigismundum Sarmatiæ regem Ferdinandi armis Buda pulsus, & desertus ab Hũgaris, quibus natura mos est insitus cum Fortuna fidem mutare, quòd nihil indecorum, modo utile sit, arbitrentur, nec rerum suarum consilia in spem longinquam, sed ad præsentis commodi casus expediant. Ita Petrus Perenus, Valentinusque Thuracus, præcipui Ioannis duces ad uictorem transierant, & ut externo regi operam fidémque probarent, oppida Transyluaniæ, quæ Ioannis præsidio tenebantur, circunductis copiis expugnabant. Sed Moldauus, fœdũ id facinus præuertente Fortuna, inexpectatus hostis in Transiluaniam irrupit, utpotè qui Cizouio Chechillæque timendum putaret: quæ oppida ab Vladislao, Ludouicóque regibus repetita atque oppugnata meminerat. Ferdinandum quoque Germaniæ copiis & Caroli fratris opibus fretum, longè maximum, sibíque obiter metuendum, Pannoniæ regem futurum existimabat: uel ob id maximè quòd Solymanus Persici belli cogitationibus occupatus, nequaquam graue bellum pro Christiano rege suscepturus esse uideretur. His de causis Moldauus Austrianos, oppida passim expugnantes, non longè a Braxouio in Barzæ campis adortis tumultuario atque improuiso pugnæ genere profligauit, & quo maior & clarior uictoria redderetur, omnibus etiã tormentis exuit. Nec mora Ioanes ea hostium clade magnopere lætatus, per legatos inexpectati atque ideo summi beneficii Moldauo gratias agit, postulátq. magnis precibus atque promissis, ut sibi ad repetẽdum regnum adesse uelit. At ille successu rerum seipso ferocior, nequaquam alieno cõmodo uictoria utendum ratus, inuadendæ Trãsyluaniæ consilium capit, confisus maximè tormentis de hoste captis, nam æneis atque muralibus antea caruerat, quum exilibus & ferreis rudique artificio fabrefactis uteretur, quæ circa oram Ponticam nauigantibus extorta, aut paruo empta pretio comparasset. Primo itaque impetu Vestricium insigne oppidum occupatum est, atque eodem terrore pagi aliquot in potestatem sunt redacti, postremò ii omnes qui irrumpenti denegato commeatu hostiles animos ostendissent, grauibus affecti incommodis infesti uictoris uim atque seuitiam senserunt. His extemplò cognitis Ioannes ditionis suæ iniurias deprecatur, id nisi in cæpto absistat Solymanum iniquo animo laturum ostendit, sibíque demum reddi Vestricium postulat, sed id quidem humaniter. Neque enim tum grauius succensendũ existimabat, ne ferocis importunique hominis nimium iniquissimo rerum suarum tempore acrius exagitaret. Ad ea autem ingenio suo utens Moldauus amicè quidem respondere, prolixè admodum aduenius sui causas referre, & quo demum periculo pro aliena salute atque potentia conflixerit iactanter enarrare. Postremo dicere se eius animi non esse, ut cuiquam uel insigne beneficium obiectari uelit: uerum à regia dignitate minimè alienũ arbitrari, si Ioannes in uictoriæ præmium beneficiique memoriam id oppidum ab se manu captum, Cizouióque propinquum condonaret, uel ipsius Solymani exemplo, cuius liberalitate Pannoniæ regnum acceperit. Sed paucos demũ pòst dies Moldauus, siue quòd supra spem ea expeditione profecisset, uel quòd Solymani nomen in ea causa offendere uereretur, abacta ingenti omnis pecoris præda in Valacchiam rediit, conuersúsque demum in Sarmatas, qua cum gente de finibus, uti supra diximus, sæpissime dimicabat, Pochutiam uastabundus percurrit. Ea est regio inter Hierassum & Tyram ultra Chamenetium Podoliæ emporium, in ulteriore Polonicæ ditionis ripa, contra Zuhannam Tyræ impositum. Neque enim ueteres termini, de quibus ambigere exercẽdo arma, quam ex æquo & iure disceptare, atque otium pati Moldaui malunt, Cheronio uado finiuntur. id enim locus est ad Hierassi amnis traiectum longè facilimus: nec Sarmatæ aduersus improuisum hostem numeroso equitatu & terrore tormentorum cuncta quatientem consistere

A ſtere audebant, priuſquam ſuorum auxilia ſuperuenirent, ſed aduentu demum Ioannis
Tharnouii qui prætorianas cataphractorum alas adduxerat ad Obertinum caſtellum ſe
conglobarunt. Erat Tharnouius militaris diſciplinæ peritia, & conſilii grauitate antiquis
ducibus exæquandus. Moſcos enim ad arcem Starodubam ingenti prælio ſuperarat, ſæ-
pé que Tartarorum irruptiones fœlici uictoria uindicatis iniuriis repreſſerat. Is in temeri
tate hoſtis uictoriæ ſpem reponens, perpetuo carrorum munimēto caſtra uallauerat, ma
gnáque timoris ſimulatione ſuos continebat. Tum uerò Moldauus, qui pugnæ auidus
cum tota mole copiarum aduolarat, oſtentare aciem, pugnam ciere, exprobare imbelles
animos, & circum munitiones magno clamore edito decurrere: poſtremo quum nemo
in aciem prodiret, prolatis tormentis munimenta caſtrorum uerberare atque proſterne
B re. At Tharnouius, qui aliquandiu ſingulari patientia, ut in contemptum deueniret, mi-
litum ardorem monendo obteſtandóque repreſſerat, ubi uidet currus maioribus globis
diffringi, indéque perturbari ordines uallo proximos, grauique fremitu à tota acie, ne in
ulta ac ignobili morte cadendum foret, prælium depoſci, confeſtim ab hoſtium temeri-
tate ſuorúmque periculo erumpendi conſilium capit, conſtanti atque lætiſsimo uultu in
ſignes quóſque equites nominatim atque ſigniferos adhortatur, ut acerrimo impetu in
latrones, ſuo more contra uim fuga uti ſolitos, erūpant, maximè conferti pugnent, inten-
tíſque mucronibus inermia pectora perfodiant. Erant circiter ſeptem milia equitum, quo
rum maior numerus fulgentibus armis protectus uiſebatur, in tres omnino acies diſtin-
cta, totidémque caſtrorum obuerſa portis, ita ſigno dato Decumana porta panditur pri
C ma acies, in quam dux moris hoſtium peritus non temere pugnaciſsimum quémque cō-
tulerat, in Moldauos erumpit, magna æditur cædes, totíſque agminibus tumultuatur: ne-
que enim inſolentes Barbari tantæ uirtutis facinus Sarmatas auſuros crediderant, ſed
mox adcurrente & cohortante Petro uniuerſa Valacchorum multitudo circūfuſa in per
rumpentes Sarmatas conuertitur. Nec occaſioni deeſt Tharnouius. à dextro enim læuó-
que latere caſtrorum duabus adapertis repēte portis, inſtructas ad id ſecūdam & tertiam
acies in latera hoſtiū inducit, ita Moldaui inermes à cataphractis triplici certamine diſtra
cti circumuentiq. in medio cōciduntur, & in fugā uertuntur, ſequentibúsq. peropportunè
equitum uictoriā peditum cohortibus, uniuerſa tormenta capiuntur. Petrus ipſe, qui acer
rimè dimicando totam penè primam aciem oppreſſerat, cum globo delectorum equitum
D ſeſe è manibus hoſtium eripiēs ſuſcepto uulnere profugit. Eo prælio Valacchorum qua
tuor millia cecidere, nobiles uero notíque duces ſupra quadraginta capti, in queis fuere
Clogoſſetes conſilii & ſcrinii magiſter atque item familiæ præfectus, & pari nobilitate ac
forma iuuenis pocillator, quorum deſiderio & cladis & uulneris magnopere dolorem in
tenderat. Hos omnes & tormenta circiter quadraginta octo, in queis Ferdinandi regis
gentilitia inſignia æri inciſa uiſebātur, Tharnouius ad Sigiſmundum regem Cracouiā per
duxit, eiúſq. pugnæ atq. acti triumphi ſimilitudinē egregiè depictam ad memoriā poſteri
tatis in templo dedicauit. Exinde Petrus tanto accepto incommodo, amiſsíſque præſer-
tim Auſtrianis tormentis, quibus ſubnixus ſe formidandum finitimis oſtentarat, aliquan-
diu conquieſcere eſt uiſus; ita tamen ut Moldaui à latrociniis nihil ceſſarent, nec à Tran
ſyluanis, uel ipſis quoque Tranſalpinis ſuæ gentis finibus abſtinerent; ſed antiquo recen
E tíque odio Polonis infeſti, in eādem Pocchutiam incurrendo prædandóque indomita ar
ma ſæpius exercerent. Quibus de cauſis Sigiſmundus, ne ſemper aduerſus repentinas di-
uerſáſque uagantium incurſiones iuſtus exercitus magno & inutili ſumptu cogendus fo
ret, inuadendæ atque delendæ penitus inquietæ gentis conſilium ſuſcepit. Nihil tamen
prius conandum ratus, quā Solymani animū exploraret, quòd Petrus Valacchiq. omnes
in clientela Turcarum eſſent, quorum amicitia atque præſidiis tuti uiderentur. Byzan-
tium legatos miſit, qui quotidianas propè aduerſum ſe Petri & Moldauorum iniurias de
ferrent, ac antiqua limitū documenta literis & picturis oſtenderent, peterentq. demum,
ut ſibi liceret amicitia incolumi ſaluíſque fœderibus immanium latronum iniurias uindi
care: ſe nuper ea tantum pœna, quam ipſi nefaria ac ob id infœlici temeritate ad Oberti-
num contraxiſſent, contentum fuiſſe, quum Poloni facilè perſequendo, ac in intima Mol-

dauiæ penetrando, profligatos cum ſcelerato principe ad internicionem delere potuiſ- A
ſent. Ad ea Solymanus reſpondit Ottomannici moris eſſe clientes ſuos, qui probè impe rio & dicto audientes ſint, ab externa iniuria conſtanter tueri: eoſdem porrò, ſi humani iuris obliuiſcantur, arrogantérq. delinquant, grauiter punire. Propterea Sigiſmundum hunc ab ſe fidelis amicitiæ fructum relaturum, ut nullo ſuo cum labore atque periculo hoſtem, qui uel toties humaniter caſtigatus furere nõ deſineret, merita pœna mulctatum uideat. Oderat enim Petrum Solymanus, uti uiolentum indomitóq. ingenio ubi arma ualerent cuncta perturbantem: utpote qui Grittum ab eo abrupta fide deceptum atque obtruncatum, inſontésque demum eius liberos in Moldauia crudeliſsimè necatos memi niſſet, ſed nec tributum quotannis pendi ſolitum ab eo Byzantium mittebatur; cuius offi cii nomen adeo arroganter cõtemnebat, ut quum nulla ambiguæ libertatis ſigna ſorti re B gulo præferenda prædicaret, ſe bellica uirtute immunem factum profiteretur. Stephanus quoque per id tempus Petri Germanus frater, tanquam imperii æmulus ſuperbè domo expulſus, detectis multis ſceleribus, inuiſum antea fratris nomen apud Turcas infame red diderat. Nec multo pòſt Solymanus cum ingentibus copiis è Thracia profectus Iſtro põ te iniecto iuxta Peucem in Valacchiam peruaſit; cuius aduentu territus Moldauus, quòd uiribus eſſet impar, & à ſuis deſereretur, cum paucis per nemora & ſolitudines in fugam ſe coniecit. In arce ſiquidem Zuchuæ, quam munierat obſidionem ueritus, ſe continere, aut in campis coacto equitatu conſiſtere minimè auſus, errando fallendóq. inſecutos ho ſtes, in Tranſyluaniam curſum intendebat, quum Tranſalpinus imperio accitus in id bel lum à latere incumberet, & armata Polonorum manus in finibus ſpectaretur, diffuſáque C Turcarum agmina undique perurgerent, & ad Ponticam oram appulſa hoſtium claſsis naualis effugii facultatem eriperet. Itaque diu circumeundo, quum magna aliquot flumi na incõparabilis equi uirtute fœliciter tranaſſet, ad Alniam amnem, tum maximè imbri- bus inflatum, ſæuis uorticibus natandis equi uires ſuperãtem, peruenit. Erat uſque adeò laſsitudine, inedia, doloréque perditarum rerum & fœdæ mortis metu conſternatus, ue mergi fluctibus mallet, quàm ab infenſo fratre, uel a Turcis ad ſupplicium capi: ſed hæc animo uolutanti non defuit Fortuna extremis mortalium caſibus illudere ſolita, oblatus enim eſt piſcator Tranſyluanus, qui fortè admota nauicula ripam ſubierat; ab eo ſiqui- dem magnis promiſsis & precibus impetrauit, ut traiceretur, atque eo duce pedibus per ſyluoſos notóſque tramites Cizouium duceretur. In eam enim arcem cognito Turca D rum aduentu uxorem & paruos liberos cariorémque ſuppellectilem, ut quam tutiſsimè ſeruarentur, paulo antè præmiſerat. At Solymanus ubi Petrum ex certis fugæ ueſtigiis per auias ſolitudines euadentem Valacchiæ finibus exceſsiſſe fama compertum eſt, Mol- dauos in fidem recipit, eos omni timore liberat, Stephanúmq. Petri fratrem Moldauiæ regem conſtituit, ſed quum ad ueteris tributi ſummam nihil adderetur, certam agri par- tem adimit, quæ Moncaſtro proxima uidebatur, atque his confectis rebus in Thraciam reuertitur. Interea rex Ioannes ad Solymani motum excitus, cum triginta millibus equi tum in Tranſyluaniam peruenit; in ſpeciem quidem, ut ſtudium ſuum oſtenderet, tan- quam in id bellum uires ſuas additurus, ſed occulto conſilio, ut prouinciæ fines tueretur. nam magnopere timendum putabat, ne Turcæ per ſimulationem petendæ Moldauiæ reflexo curſu in Tranſyluaniam penetrarent. Secundum enim eam pacem, quam cũ Fer E dinando rege ſecretis conditionibus initam fuiſſe docuimus, quòd legatus Laſchus priua- to dolori nimium indulgens Byzantii cuncta prodidiſſet, uſque adeo ſe inuiſum ſuſpe- ctúmque apud Solymanum fuiſſe meminerat, ut cum multis legationibus eius facti ſu- ſpicionem ægrò diluiſſe uideretur, uix multa largitione apud purpuratos gratiæ nomen ſuſtentaret. Itaque ea ſolicitudine liberatus, ubi Petrum deſertum à ſuis, ac exutum regno in Cizouium confugiſſe didicit, ad obſidendum eum feſtinat: ratus aduenīſſe tempus, quo ueteres iniurias ulciſceretur, gratiſsimámque inde operam Solymano præſtaret, & Stephani quoq. animum eo beneficio promerendum arbitraretur. Pro inconſtanti enim & turbulento alterum fratrem noua imperii Fortuna contentum, ac in tutela Solymani quieſcentem, regno finitimum exoptabat. Durauit obſidio ſupra quatuor menſes, ſuppe-
tebántque

A tebántque obſeſsis alimenta,idémque animus nullis fractus incommodis Petro aderat,
ut ad ſupremas ſpes uſque fortiter obduraret. Sed non eadem erat conſtantia in defenſo
ribus:ii erant partim Tranſyluani,partim Moldani,qui ex uxoris comitatu in oppidi cu
ſtodia remaſerant; faciléque diſſentiebant, quum non una omnium perſiſtendi cau-
ſa uideretur. Rex nanque omnibus extrema ſupplicia denunciarat, niſi poſtquam ef-
fugia perpetuis ſtationibus circunſepta conſpicerent, uti iam undique deſperatis au-
xiliis, triduo ad certam ueniam ſe uictos deditione faterentur: ea res in Moldauo con-
tumaces ſpiritus fregit. Itaque uir acutus,eorum more qui ex ipſa neceſsitate periculi ha
bile ingenium ad prudentiam flectunt, prius quam ſuorum diſſenſio in apertam cruen-
támque ſeditionem erumperet,maturandum ratus,liberali facta deditione portas ape-
B ruit; id tantum præfatus, ideò ſe ipſum uxorémque & oppidum fortunáſque omnes de-
dere,quòd planè ſciret Ioannem regio prorſus animo,aliquanto facilius iniuriarum ob-
liuiſci,quam ullius beneficii memoriam deponere conſueſſe. Proinde ſe tantam ſpem ne
quaquam temere deſumpſiſſe,ut planè confideret ſibi miſero apud eum, qui in perſimili
calamitate aliquando miſer fuiſſet,humanitatis & clementiæ locum minimè defuturum.
Ioannes hominem complexus conſolatúſque bono animo eſſe iuſsit,confirmauítque da
ta fide ſe Cizouio contentum fore; quod oppidum uti Pannonicæ ditionis ſuperiores re
ges repetiſſent: cæterum arcis poſſeſsionem apud ipſum uxorémq. uno tantum mutato
præſidio permanſuram,in qua tuti ab iniuria, certiq. ſalutis meliorem rerum euentum
expectarent. At Stephanus ubi fratrem deditũ in poteſtate Ioannis eſſe didicit,per lega-
C tos Solymanum orat,ut Petrum ſibi tradi imperet,eo enim uiuo Moldauiam nunquam
dicto parentem,nunquam pacatam,nunquam externo aut inteſtino bello uacuam fore.
Nec mora Solymani literis frequentibúſque nunciis depoſcitur. Ioannes ius & æquum
datæ fidei proponit,negat ſe tantum ſceleris admiſſurum,ut miſeri ſpontéque dediti ſalu
tem prodat: id autem Solymani imperio,cui parendum eſſe fateretur,ſe daturum,ut Pe-
trus,quo omnis amittendi regni metus Stephano demeretur, tam diu quam Solyma-
nus nollet,in eadem cuſtodia permaneret. Poſtremò quum ſeuerioribus literis repetere
tur,quod iam purpurati ea cunctatione lædi maieſtatem exiſtimarent,medium,ac ob id
Petro admodum ſalutare conſilium ſumpſit,reſcribens ſe Petrum non captiui more ſed
legati nomine Byzantium cum inſigni comitatu tranſmiſſurum,ut coram obiecta crimi
D na diluat, & ſi fas ſit ueniam quoque impetret; modo Solymanus à magnitudine animi
erga proſtratum,ſéque imprimis religione datæ fidei obſtrictum,non incertam clemen
tiæ & lenitatis ſpem præbeat. Non diſceſsit ab humanitate Solymanus,utpote qui ſeruan
dæ fidei neceſsitudinem honeſtiſsimo excuſationis nomine apud regem uel tacitus pro-
baret,nobilémque illum expetitum magnis regibus, ſed raro oblatum à Fortuna,cle-
mentiæ laudis fructum decerpere cuperet. Itaque non obſcura ſignificatione confirma-
tis amborum animis,Petrus ſuis opibus ſtudióque Ioannis exornatus Byzantium mitti-
tur; commendatus præ cæteris purpuratis Luphtibeio,cui ampliora dona detulerat, ut
præpotentem ex aula patronum ſibi in dicenda cauſa cõpararet. Dedit & gemellos unio-
nes ſuperbi piri magnitudinem adæquantes, qui ex Grittea præda fuiſſe dicebantur,ut
his pro inauribus Solymani filia Roſtani deſponſata in nuptiis ornaretur. His ſibi conci
E liatis,ubi admiſſus eſt,adeò luculenter cauſam dixit, ut quum ſuſceptorum à ſe bellorũ
cauſas atque ſucceſſus,ærarii inopiam, Gritti caſum, fratris & procerum dolos,ac anti-
qua iura finium cum Polonis enarraſſet,ueniámque ſupplex petiſſet,indignè mulctatus à
Fortuna uideretur. erat enim eius uiri excellens bello uirtus,quanquam ingentibus uitiis
atque ſceleribus æquaretur,militaribus Turcarum animis ad admirationem ſpectata gra
táque,uſq. adeò ut purpurati uel nulla largitione corrupti uirum fortem tantis illuſtrem
caſibus,neque impotenti Fortunæ inuictum animum concedentem, omnino defenſuri
crederentur. Verum Solymanus ſuſpenſo iudicio neque damnauit reum, neque penitus
abſoluit,ne Ioannis nomen abruptæ fidei cõtumelia ſugillaret, uel ipſe parum ſceleribus
infenſus abiecta ſeueritate uideretur. Itaque Moldauus in Peram Ligurum coloniam eſt
relegatus: beneficio quidem ingenti, quum ibi nequaquam obuerſantibus Turcis ad le-

niendum exilii dolorem alendámque ſpem recuperandi regni, cum Chriſtianis hominibus uerſaretur. Erant ei præter numeroſam familiam plures Hungari comites liberaliter inſtructi. Græci quoque quibuſcum religionis ritus erat communis, & mercatores Italici, Turcæque item, ut epulando uinum potarent, domum eius frequentabant, ita ut uir ille comitate cunctis obuius, principalis aulæ ſpeciem referret. Nec diu uoto eius Fortuna defuit; Stephanum enim auarius ac iniquius quam putaſſent regnantem populares obtruncant. Fit magnus in Moldauia tumultus, quum ſublato rege multitudinis ſtudia in Petrum uerterentur, & contra nobilitas ei uehementer infenſa, quemcúnque alium præferendum putaret: neqnaquam temere meritas pœnas pertimeſcens, ſi iratus & ſæuus ab exilio uocaretur. Sed Boiares, qui ſunt ex ordine optimatum, ipſa populi multitudine anctoritate, atque opibus potentiores, adoleſcentem Moldauum nomine Alexem regiæ ſtirpis, qui diu in Podolia inops exularat, celeriter euocant, principem conſtituunt, in Zucauáque regia appoſitis præſidiis confirmanr. Hæc ubi Byzantii nunciatà ſunt, Petrus animos attollit, purpuratos nouis muneribus aggreditur, prehenſat omnes, ſed in Luphtibeio recuperandi regni ſummam ſpem reponit. Interim Moldauorum legati à Boiaribus inſtructi Byzantium perueniunt, poſtulantes ut Alexes regii ſanguinis, uti omnium expetitus uotis & publico conſenſu rex acclamatus, poſtquam Stephanum fata ſuſtulerint, Solymani liberalitate confirmetur. Tum uero Petrus purpuratos obſecrare, ut nihil de pſeudoregulo ementiente regiam ſtirpem temere crederent, illius nomen & genus antea incognitum teſtari, idque inductum commento & malignitate Boiarum dictitare; ut ipſe auita regni ſede per ſummam iniuriam excludatur. His de cauſis Moldaui minus æquis auribus auditi ſunt; uel ob id, quòd nequaquam modeſtè & reuerenter indeligendo creandóque rege properantes Solymani liberalitatem atque iudicium præueniſſent. Itaque legati continuò ad ſuos domum perſcribunt anguſtas omnino ſpes ſibi oſtendi, ut quicquam pro Alexe impetrari poſſe credant, præoccupatas enim eſſe purpuratorum uoluntates occultis magníſque muneribus, commouerēque ſeſe uehementer Petrum, atque contendere ut per Turcas reducatur. Proinde ſibi difficiles aditus præberi, frigidáque ab omnibus & plena pudendæ dilationis reſponſa reddi. His cognitis Boiares, ut tyrannum ueluti non dubiam cladem ipſis allaturum nouis conſiliis regno penitus excludant, legatos diſsimulato habitu ad Carolum Cæſarem, Ferdinandúmque regem mittunt, qui doceant quo in ſtatu periculóque Moldaui noui principis res ſint, peditum auxilia implorent. Ea ſi impetrentur, Moldauos icto fœdere promittant Chriſtianorum regum ſocios, & Turcici nominis perpetuos hoſtes futuros. Rem autem præſentis neceſsitatis in eo occaſionis momento uerti, ut ſi decem millia peditum ſubmittantur, ipſi cum quadraginta millibus equitum omnem uel maximi Turcarum exercitus impetum ſuſtinere audeant. Sed Ferdinandus fratre Cæſare peragendis conuentibus occupato, quòd multas longum id iter difficultates habere uideretur, nec conducendo militi pecunia ſuppeteret, ei negotio, quod maximè liberalis officii celeritatem exigere uidebatur, adeſſe non potuit. Cæterum ea legatio, quæ diu celari non poterat, per ſpeculatores Byzantii nunciata uſque adeo in Petrum Turcarum ſtudia accendit, ut Solymanus ſupplicem ac adiutum purpuratorum precibus, clientémque ſe & denique fidelem ſeruum Ottomannici nominis iureiurando profitentem in gratiam receperit. Nec multo pòſt Himbrachor ſtabuli magiſter dignitate & uirtute bellica illuſtris, qui Petrum regiis ornatum inſignibus in Moldauiam reduceret, eſt delectus; paucíſque inde diebus coacto exercitu ad Danubium ponte iungendum contendit. Tum uero Boiares metu perculſi, quum deſperatis Chriſtianorum auxiliis multitudinem conſternatam, & magnopere Turcarum arma formidantem conſpicerent, ſummo concepto ſcelere obtruncandi Alexis conſilium deſumunt, neque enim antiquæ rebellionis noxam, niſi immani aliquo perfidiæ facinore deleri poſſe iudicabant. Nonnunquam enim accidit, ut mortalium animus ſcelere ſemel occupatus, quum in præſenti periculo timor ingruit, facilè uel inuſitati ſceleris infamiam contemnat. Ita inſontis ac intempeſtiui principis coniuratorum cõcurſu patratur cædes, accumulatáque feritate iacenti caput deciditur, ut Boiares ueluti

expiata

A expiata uetere perfidia atrocem aduersum se tyranni animum eo cruento munere miti
garent. Arrisit Petrus exoptata dona ferentibus, placatúque animi speciem præbuit;
quum diligentiam maturati beneficii simulata oratione laudasset;ut pote qui sæui ulto-
rísque animi decretum recondere uellet,donec abiret Himbrachor. Is egregia omni-
um uoluntate passim receptus Petro Zuchauiæ regia in sede cōstituto,acceptisque mu
neribus,in Thraciam rediit. Nec mora Boiares circiter uiginti detegente odiū tyran-
no,alius alia de causa comprehenduntur,& securi percutiuntur:non iniquo quidem iu
re,uel ob id supplicio damnati,quòd ueterem iniuriam apud tyranni animum recenti
beneficio pensari posse existimarint. Hæc sunt quæ de Valacchia, uno scribendi tractu
sub unum aspectum prodēda censuimus,nihil in hoc temporum seriem rebus gestis ad
B æquantes, ne maiora bella quæ imminent,concisa in partes,& uariè passim intermix-
ta,quod maximè fugiendum uidetur,confuso planè ordine, ac ob id dissipato historiæ
lumine referantur. Hisdem fermè diebus quibus Rochādulfus ad Budā cum Tur-
cis,Budensibúsque Hungaris bellum gerebat,& Solymanus aduentare dicebatur, Ca-
rolus Cæsar Ratisponæ conuentum dissoluit, confestimque magnis itineribus in Italiā
est profectus. Is autem Germanorum cōuētus,qui Christianæ religionis cōmodo ad sa-
nandas Lutheranorum mentes indictus fuerat,hunc habuit exitum,ut postulante Cæsa
re,Germani proceres & liberæ ciuitates decreta perscriberent, quibus Guillermus Cle
uensis regulus,quòd neglecta Augusti imperii auctoritate Gheldrensis principatus hæ
reditatem adiisset,hostis iudicaretur:contrà uerò Carolus Sabaudius,qui Gallorum ar-
C mis regno exciderat, publico totius Germaniæ consensu sumptúque, uti iam receptus
in clientelam,reduceretur,seuerissimóque obiter edicto caueretur,ne quisquā Germa-
nici nominis miles Gallorum stipendia mereret; fratri uerò ad Budam cum Turcis re-
bellibúsque Hungaris bellum cōtinuum alenti auxilia præberentur. Hæc ut facilius im
petrari possent,Carolus totas eas cōceptæ hæresis opiniones Lutheranis nihil pii saní-
que cōsilii ad animos admittentibus cōdonauit,ita ut cunctis quæ uellent de diuinis re
bus & placitis impune sentirent,donec indicto celebratóque sacrorum antistitum cōci
lio omnis oborti erroris cōtrouersia supremis disputationibus tolleretur. Id autem Cæ
sar,ut intra biennium fieret,cum Paulo summo Pōtifice curaturum promittebat, ita ut
uel abnuente Cōtareno legato,cōcilio locum in ipsa Germania delecturus esse credere
D tur,uel exitiali præiudicio Pontificiæ authoritatis, damnóque Gallicarum nationum,
quæ salutem ac libertatē inimicæ gentis arbitrio cōmissuræ minimè uiderentur. Pro-
pterea Cæsar discessurus è Germania obnixè postularat à Pontifice,ut sibi in Italiam ue
nienti ac in Africam traiecturo,ad Lucam occurrere uellet,quòd mutuis colloquiis de
liberando de tota ratione concilii statuendum esse uideretur. Erant qui dicerent,eo uer
ti cōsilia Cæsaris, ut cōcilii nomine,quo sacri imperii dignitas in discrimen uocaretur,
Paulo Pontifici nō ambiguum terrorem incuteret,atque iden solicitū in officio ac ami-
citia quàm arctissimè contineret,& Germani obiter,siue conciliū cuperent, siue ex con-
scientia neglectæ perturbatæque religionis iuris & æqui iudiciū formidarent, præclarè
admonerentur totius negotii summā ipsius arbitrio atq. sententia contineri. Nec Pau-
lus eius colloquii aut loci conditionem abnuerat,pristinæ suæ pietatis & cōstantiæ teno
E rem secutus,ut pote qui semper antea concilii censuram ultro deposcere, neutrúmque
se & sincera utrinq. fide medium inter dimicantes reges profiteri consueuisset. Nō de-
fuere Germani proceres gliscente fama de aduentu Solymani,Rochandulfique secor-
dia, qui discedentis Cæsaris nomē tā falsè quā improbè lacerarent: qua in re Philippus
Lantgrauius ironico lepore multus erat,ut qui nō temere Cæsarem oderat,neq. Roma
ni imperii Fortunā ex æquo antea uirtuti egregiæ expositā, dignissimis proceribus ex-
clusis in Austriæ domus hæreditatem concessisse pateretur: dixisse enim eum in conui-
uio ferebant,Carolum mirè fortem ac impauidum imperatorem uideri, qui tanta esset
animi magnitudine,ut Turcas quanquàm multos uti inermes imperitósq. militiæ faci-
le cōtemneret,& nobilioris uictoriæ triumphum in trāsmarina prouincia quærendum
arbitraretur, dum Solymano Ferdinandus frater obsisteret, cuius tam expedita & ue-

K

uehemens uirtus, & tam paratæ facultates forent, ut in Austria domo, uno tẽpore gemi- A
nata uictoria parari posse censeretur. Alii porrò apertiùs ac indignantiùs dictitabant,
neque constantem, neque strenuum imperatorem uideri, qui urgenti à fronte nobilissi
mo ac infensissimo hosti terga daret, patrimoniúmque Barbarorum incendiis exposi-
tum, atque inde fratrem accepta clade perterritum, impiè fœdéque desereret, ut de im-
manis piratæ spadone seruo uictoria leuis in terra Africa quæreretur. Nihil enim pro
fici, uel ad ipsius laudem, uel ad Germaniæ salutem ac dignitatem, si quum Italorum ac
Hispanorum cohortes accersendæ in Noricum forent, è Norico detractæ Germanorũ
legiones in Affricam ducerentur. Cæsar enim Hispaniæ precibus adductus expeditio-
nem susceperat aduersus Asanagam Tunetano bello illustrem, qui Algerii cum impe-
rio à Barbarussa fuerat relictus. Apud eum prædones Turcæ coibant, Hispaniæque lito- B
ra prædabantur, tanto oræ maritimæ damno metúque, ut Hispani à Gadibus ad Pyre-
neos montes dispositis in ora speculis atque præsidiis ad incertos casus excubare subla
ta nauigatione cogerentur. Propterea Cæsar classem parauerat, cohortésque in Italia,
Sicilia, ac Hispania cõscripserat, totúsque animo in Africam ferebatur, ut pote qui an-
tea Solymanum minimè uẽturum putasset, & satis uirium ad expugnandam Budam
in Rochandulfi diligentia & fœlicitate fratris positum arbitraretur. Fuere qui existima
rent Cæsarem constantiæ suæ ac innatæ uirtutis nunquàm oblitum, eos tum aduersos
de se rumores, aliquo certè cum pudore, sed insigni patientia contempsisse, quum uir
eximiè prudens neque salutem neque existimationem suam Turcico bello implican-
dã putaret, in quo ueræ dignitatis ex infœlici conatu iacturam facturus esse uideretur, C
si temere ac importunè consistere, & uanitate pugnacis animi potiusquã certa uirium fi
ducia inductus congredi uellet cum eo hoste, qui immensis copiis ac opibus subnixus
uel totius armatæ Germaniæ impetum multitudine equitatus esset elusurus. Consilia
enim cogendi magni exercitus, qui uictoriæ spem præferret, tempus ipsum, et matura-
tus Ratisponensis concilii exitus excludebant: quando nec decreta pecunia, nec expe-
diti commeatus, nec satis explicatæ procerum uoluntates forent, usque adeo ut non in-
certum esset aliquos ab impio liuore calamitate potiusquã Cæsaris uictoria gauisuros;
uerum multo grauiore cura Cæsar angebatur, ne si in Panonia nequaquam pari spe uti
litatis, & metu incommodi occupatus hæreret, Galli arrepta occasione Cisalpinam
Galliam inuaderent, quum interceptis legatis inducias uiolatas esse quererentur, ac in D
aliis demum Italiæ partibus bellum erumperet, cuius enata iam semina spectabantur.
Nam per eos dies Ludouicus à Bononia, Armeæ familiæ iuuenis, turbido ingenio uel
ancipitem nominis famam quærens, apud Senẽses multa usus largitione egerat, ut con
silio malè sana deprauatáque moribus ciuitas, ad Gallos à Cæsare deficeret, sed fluxa eo
rum fide, qui dum muneribus explerentur defectionis initium se facturos promiserant,
bellè proditus in potestatem Hispanorum deuenerat. Contendens in Italiam Cæsar in
Tridentinis Alpibus Octauium Farnesium, miræ indolis adolescentem adscitum sibi
generum cum insigni comitatu obuium habuit, móxque ad Athesim Alfonsum Vasti-
um qui Insubrum nobilitatem insigni armorum cultu exornatam, ac item delectos ex
Hispanis ueteranos adduxerat, ut comitatus è Germania per se exiguus, intentúsque iti
neri, ea illustri auctus frequentia dignus Cæsare spectaretur. Affuit properanti supra E
Veronam insignis legatio Venetorum, præbitáque sunt præter gratuitos commeatus,
munera magnis hospitibus in itinere dari solita, nihilque inde Cæsar Cremonæ Laudi-
que Pompeiæ commoratus, Mediolanum contendit, exceptúsque est incredibili stu-
dio ciuitatis, nec leui quoque sumptu reliquarum urbium, quum nihil augustius & opu
lentius in ornamenta triumphalis pompæ excogitari præstariue potuisset, tegerentur-
que obiter coloratis uelis uniuersæ regiones, quibus à Romana porta ad templum ma-
ximum & in ueterem Vicecomitum principum curiam, tanto hospiti parem, sub um-
bella aurea duceretur; sed ipse atra in penula uilique pileolo spectari uoluit, multis lu-
gubrem habitum admirantibus, quum fœminarum & plebis curiosa simplicitas pictã
ex auro trabeã & fulgentem gemmis in Cæsaris capite coronam expectaret. Nec dissi-
milis

A milis animi habitus in graui parúmque hylari eius oculo notabatur, ita ut cladem,
quæ pridie accepta ad Budam fuerat, præsagire uideretur. Reuocauit tamen eum à
seueris cogitationibus Maria Aragonia ipsius Vastii uxor, cunctas ætatis suæ fœminas
excellentis formæ, præclaræque uirtutis, & fauentis Fortunæ muneribus antecedens:
nam quum sæpe antea illustrem pudicitiæ famam fœlici fœcunditate nobilitasset; tùm
forte marem pepererat. Huic summi honoris causa Cæsar, quum sacro fonte lauaretur,
humaniter præstito Christianæ pietatis officio adesse uoluit, eúmque de nomine Caro-
lum appellauit. Ita ut mox comiter in ea festa hylaritate nobiles matronas ad tibiarum
modulos saltantes spectaret. Aduenere demum legati singularum ciuitatum, menstrui
tributi onera peracerbè afflictis populis imposita deprecantes; sed eas preces uel iustis
B querelis suppliciter additas ita audiit, ut parum clementer in aliud tempus reiiceret, tri
duóque post nullam indulgentiæ spem, sed eundem & quidem ab ipsa remedii despe-
ratione grauiorem miseris gemitum relinquens, Genuam contendit, ubi ex Ferdinandi
fratris literis de Germanorum clade, Turcarúmque uictoria, et Solymani aduentu cer
tius cognouit; quo nuncio adducti Vastius atque Auria dictis sententiis suadebant, ut
petendæ Africæ consilia in uernum tempus differret, & cum his quas conscripsisset Ita-
licis cohortibus & Germanorum legione quam adduxerat, in Italia moraretur, ut inde
ad opem fratri ferendam deterrendósque Barbaros, reuersuri speciem præberet, tuere-
túrque interim Italiam aduersus Gallos, quos nulli omnino occasioni defuturos prospi
cerent, si aliquod forte incómodum, aut ui Pœnorum, aut iniuria tempestatis accipere-
C tur. Nihilo secius Cæsar stabili proposito constantiæ nomen uel magno discrimine reti
nendum ratus, in Africam abnuente etiam Fortuna trásfretare constituit, ut Turcas in
Pãnonia bellum gerentes contempsisse potius quá timuisse uideretur: conuersus enim
ad eos qui in cósilio erát, magna, inquit, ratione, ne in Italia permaneá suadetis; sed mul
to maiore arbitror in Africam contendendum, nam si substitero, è Germania certe re-
formidatis Turcis diffugisse uidebor, cuius admissi dedecoris opinio tolli non pote-
rit, nisi susceptis indixi consiliis exoluendo promissis fidem, & maturè traiiciendo,
iudicii atque animi nostri famam bono euentui commendemus. Fortunam enim,
quæ nos terra deserit, per fluctus fortiter audendo experiri lubet; quum Algerium
multis de causis, priusquam maria hybernis aquilonibus claudantur, expugnari fa-
D cilè posit, cuius uoti si me Dii compotem fecerint, contemnemus certè Gallorum
minas, atque his profectò classibus & copiis, quibus stipendia graui sumptu persoluta ui
detis, si temere sese cómouerint, ultro eorum audaciam retúdemus. Interea Paulus Põ
tifex ab Roma æstuoso itinere Cassiam emensus Lucam peruenit, improbantibus medi
cis, quod lethale foret, nisi pleno imbre infractis calorib. ab Vrbano cœlo discessisset.
Sed is uel exactæ ætatis senex, certo semper ingenii uigore, & temperata ob idq. fœlici
uitæ disciplina, ita fallebat annos, ut cuncta ætatis pericula quæ publicam salutem inclu
derent facilè contemneret: Quid enim mihi uita opus est, sæpe dicebat, nisi ut hæc su
prema officia, quæ unam omnino sacri nominis personam respiciunt, cadenti reipu-
blicæ optima fide persoluamus? quando quidem diuinis ita monemur fatis, ut pie-
tati & uoto publico uel morte ipsa satisfacere, quàm infami desidia uitæ cupiditatem
E extendere malimus. Quòd si insanire principes pergant, & magnus Deus à salute
Christiani populi penitus auersus susceptis uotis adesse nolit, natura quidem uel in
otio, uel in labore non intempestiuum uitæ finem afferre poterit, præclari certè studii
perpetuæque uoluntatis honestam famam nulla uis inuidiæ nobis eripiet. Nonnul-
li quoque senatores euntem retentare conabantur, imprimísque Francisci regis le-
gati, qui in nullam spem pacis ituro, postquam ab ea Cæsar auersus obduraret, non
modo ualetudinis incommodum, sed parum etiam syncerae æquitatis calumniam im-
minere differebant; quoniam timerent, ne Cæsar honestissima petitione in belli Pu-
nici sumptum pecuniam impetraret, quæ demum occulto consilii exitu ad excidi-
um Narbonensis Galliæ uerteretur. Magnorum enim principum congressus atque
colloquia absentibus semper suspecta, in alienámque perniciem uerti occulta con-

ſpiratione exiſtimantur. Propterea Franciſcus, ne ſe incauto atque imprudente Pro- A
uinciam admota claſſe repentinus hoſtis inuaderet, ad Maſsiliam & ad Rhodani pon-
tes legionarios Gallicæ diſciplinæ pedites, & ueteranas equitum alas ut præſidio fo-
rent maturare iuſſerat. Sed Paulus uti fruſtra aliàs ad Niceam recrudeſcentia pereun
tis reipublicæ uulnera omnino Cæſari detegenda, indicandáque uitia ſerpentis peſtis
exiſtimabat, ut uno concordiæ remedio ſanarentur, ac præclarè Diis ac hominibus te
ſtatum foret, neque ardens ſtudium, neque uehementes preces, neque in ſummo uitæ
contemptu diligentiam in optimo ſacrorum principe defuiſſe. Ea quoque de cauſa ut
ire pergeret magis ac magis accendebatur, quòd ſuborta erat inter Franciſcum & Cæ
ſarem noua ſimultas, ueluti induciis Rinconis atque Fregoſii cæde uiolatis, ueteriſque
odii flamma, compreſſa aliquandiu induciarum fide, in multo atrocius quam antea B
belli incendium exarſura credebatur. Egerat per aliquot ãnos Byzantii Antonius Rin-
co Franciſci regis legatus apud Solymannum, uti ſæpe diximus, remiſſúſque à Barbaro
paucis antè menſibus in Galliam ad regem peruenerat, comitante eum ala equitum
Cæſare Fregoſio, ne per Bergomatium fines & Volturenam uallem, ad Curiam Rhæ-
tiarum tranſeunti à Cæſarianis inſidiæ tenderentur. Cæterum acceptis nouis manda-
tis à Rege, quæ ad confirmandam amicitiam pertinebant, rediturus Byzantium, ſupe-
ratis Pœninis Alpibus in agrum Taurinum inter præſidia Gallorum deſcenderat, ut
inde ſe Venetias proriperet, ac demum tutiſsima nauigatione in Epyrum aduehere-
tur. Placebat Rinconi per ſe obeſo, & forte ceruice ac humeris ex ſtillicidio laboran-
ti, ut iactatio uitaretur, duobus nauigiis ſecundo Pado deuehi, fruſtra improbante Fre C
goſio, qui uel in publica induciarum fide cum regii commodi, tum priuatæ ſalutis ra
tionem Hiſpanorum ingeniis minimè committendam ratus, per eaſdem uel aſperas
Rhætorum Alpes reuerti aut certè noctu pernicibus equis Placentiam peruolare mal-
let. Sed fatalis illius pertinacia huius prudentiam facile peruicit, ut amborum interi-
tu dirus Chriſtiano nomini caſus incideret, quo inteſtinis affecta malis reſpublica, ni-
hil iam non auſuris in perniciem noſtram Barbaris proderetur. Ab Hiſpanis enim qui
per ſpeculatores cognita eorum nauigatione in inſidiis terra pariter ac flumine diligen
ter excubabant, quum meridie ad Ticini oſtium perueniſſent, ab armatis lintribus, qui
tecti fronde ex occulta ſtatione repentè prodierant, circumuenti iugulatíque ſunt. Pe-
riit cum Fregoſio Bonifortius centurio, ſeruatus autem eſt Camillus Seſſulanus Fre- D
goſianæ alæ præfectus, iſque cum omnibus nautis ne patratæ cædis fama certo indicio
uulgaretur, Cremonam deuectus eſt, & in arce cuſtoditus. Alterum porrò nauigium,
in quo erant comites cum ſcriniis multáque pecunia, occupatis hoſtibus in aduerſam
ripam intactum fœliciter euaſit; indéque uectores ſimul, & nautæ terreſtri itinere per
nemoroſos calles occultati Placentiam allato rei geſtæ nuncio peruenerunt. Cæterum
cadauera pòſt duos menſes elapſi cuſtodia nautæ, iuxta confluentes Padum & Ticini-
um ſemiſepulta, ob idque diſcerpta feris, & tabe conſumpta monſtrauere, ita ut Frego
ſii manus ex antiquo uulnere uno manca digito facile noſceretur, ac augendæ repræ-
ſentandæque iniuriæ cauſa ad Franciſcum, ab uxore, quæ caſum deplorarat, auulſa ca-
daueri & loculo condita deferretur. Scio Gallos non inepta ſuſpicione, nequaquã eos
ſtatim interfectos putaſſe, ſed prius in quæſtione cruciatos, ut arcana legationis tormen E
tis elicerentur: ſed de hac ſubtili coniectura, quum nihil adhuc compertum ſit, rem uti
que dubiam in medio relinquemus. Verũ ab eo atroci facinore Alfonſus Vaſtius, qui
Ciſalpinæ Galliæ cum imperio præerat, incredibili inuidia deflagrauit, quòd inducias,
in nouem ãnos ad ſummam ſpem pacis Niceæ indictas, uiolaſſe, & contra naturam ge-
neroſi eius ingenii, inhumana cæde cruentus euaſiſſe uideretur; tanquam famæ ſuæ
minimè parcendum putarit, modo apud Cæſarem, uel ignobili & crimino ſo officii
genere gratiam mereretur. Sed Vaſtius eius impoſitæ contumeliæ notam uel iure,
uel perſcriptis, ac ideo publicatis libellis ita diluit; ut id poſtquam iure cognoſci non
poterat, uel ſingulari certamine, ſi dignitate compar offerretur, diluturus eſſe cre-
deretur. Cæterum complures Rinconem iure cæſum exiſtimarunt, quòd inuidioſiſ-

A ſimæ legationis munere ſuſcepto, aduerſus Chriſtianum nomen Barbaros con-
citare, occaſionéſque gerendi belli indicatis Cæſaris conſiliis demonſtrare dice-
retur. Fregoſio autem immerenti uitam malignitate atque odio ereptam dice-
rent, quòd uir bellicoſus & acer, ad Genuæ totiúſque Liguriæ principatum aſpi-
raret, uigente adhuc apud populum non ingrata Iani patris memoria, qui Genu-
enſium princeps extitiſſet. Itaque Pontifex Lucam uenit, præmiſítque Alexan-
drum Farneſium Cardinalem, qui Cæſarem ad uiæ regiæ ſtationem triremibus
adpulſum, uenientémque ab octauo lapide exciperet. Ad portam autem affue-
re Cardinales ac antiſtites atque item ordo Lucenſis, qui intrantem ſub umbel-
la deducerent. Curia prætoria, ubi decuriones ſedent, Cæſari data, Pontifex ad
B antiſtitis domos templo maximo coniunctas diuertit. Ter Cæſar ad mutua col-
loquia Pontificem adiit, ille Cæſarem ſemel. Introductúſque eſt Moninius Gal-
liæ regis legatus, ad id tum miſſus, ut quereretur Fregoſium atque Rinconem ca
ptos, atque eos ſibi reddi poſtularet: neque enim tum interfectos eſſe conſta-
bat. Cæſar ad id apud ſe ius induciarum inuiolatum eſſe inuiolabiléque man-
ſurum reſpondit, quicquid uero illis diſsimulato habitu nequaquam nomen pro
fitentibus, dum in Pado nauigarent, præter ſpem accidiſſet, iniuſſu ſuo & ſe igna
ro penitus accidiſſe, proinde ſi admiſsi facinoris authores indicarent, eos omni
no comprehenſurum & ad ſupplicii pœnam Gallis traditurum. Res uti in Pa-
do acta erat, per nautas indicata non obſcuram habebat coniecturam: neque Pau
C lus induciarum, quarum ipſe ad Niceam author extitiſſet, diſceptator eſſe po-
terat. Quoniam de his an ſtarent, uel eo ſcelere uiolatæ eſſent, iudicium fer-
re intempeſtiui atque omnino ancipitis negotii res fore uideretur. Facilè demum
fuit Pontifici optimis literis ac humanis rebus uehementer erudito, apud Cæſa-
rem in tanto præſertim recentíque ad Budam accepti uulneris dolore, ſingulas
plagas, quas nobis Barbarus hoſtis inflixerit enarraſſe, oſtendiſſéque pericula,
quæ affectæ ruentíque reipublicæ de cœlo imminerent; poſtquam infami contu
macia ad exitialem inſaniam, dum priuatas rationes inteſtinis armis tuemur, rui
na publica oppreſsi perituri ſimus. Erant non iniquæ pacis conditiones, & Ca
rolo quidem Sabaudo longè gratiſsimæ, quibus Franciſcus pro Carolo filio Me
D diolanenſe imperium præcipuo Cæſaris munere depoſcebat: quum inde demum
cunctas Galliæ facultates, & copias ſacro indicto bello collaturum profiteretur.
Contra Cæſar iratus Gallo toties uicto, ac tum indomitos ſpiritus gerenti, quid
antiqui & recentis ſui iuris, quid denique ſuæ ſecuritatis ac dignitatis foret gra-
uiſsimè diſſerebat, inuidere prorſus Fortunæ ſuæ Gallum cæco liuore corru-
ptum, qui perturbare omnia, impedirécque uictorias ſolemnibus uotis piè con-
ceptas, & denique Barbaris ad commune excidium irrupturis uiam ſternere mal-
let, quàm ipſum pati uerè eſſe Cæſarem, Auguſtóque in Italia imperio potiri;
ad quod non ambitioſis armis, ſed optimo iure & præclara atque inopinata qui-
dem hæreditate peruenerit. Neque ſe adeo Italicarum rerum imperitum, aut
E ignarum Gallicæ conſuetudinis, ut ſi Mediolano liberaliter decedat, minimè ti-
mendum exiſtimet, quin à Gallis noua ſemper ac immoderata cupientibus reli-
qua Italiæ atque Siciliæ imperia protinus inuadantur. Eam enim, inquit, pacem
ſemper optauerim, quæ ad honeſtum decus perſequendis Barbaris occaſionem
aperiat, non quæ ad inſignis ignominiæ nomen intempeſtiuè liberalem auitis re-
gnis expoliet. Pontifex ubi nihil de pace impetrauit, ſuadere conatus eſt, ut
quas in Africam copias eſſet traiecturus, poſtpoſita nauigatione Turcis oppone-
ret, ad fratris Auſtriæque præſidium, ſi ea recenti uictoria Solymanus utere-
tur. Sed Cæſar fatali inuixus conſilio in ſententia permanſit, nihílque magis eo
colloquio decretum eſt, quàm ut conſilium, quod petebat Cæſar, & Pontifex
uti rectè peragi poſſet exoptabat potiuſquam ſperabat, in annum ſequentem in-

diceretur. Id uero decretum plerique diuinarum ac humanarum rerum usu periti, & libero uoto publica tantum commoda respectantes intempestiuæ atque præposteræ uoluntatis esse iudicabant; quando nihil absurdius uideretur, quam unum in locum atque consensum totius Christianæ professionis antistites euocare, qui de sacris dogmatibus morúmque censura constituant, priusquam inter reges positis odiis humanarum rerum controuersiæ finiantur. Expetendam enim prius atque parandam pacem, maturè demum salutarem synodum fœlici fœtura parituram. Propterea non temere ueteris seculi patres regésque illustri pietate ad cœlestia bona potiusquam terrena ingentibus animis anhelantes, pacem optimam optimæ & iustissimæ synodi parentem appellauisse, quum tranquillæ & securæ pacis beneficio coëuntibus regibus plures sublatas hæreses infinitáque reipublicæ uulnera conciliis ubique terrarum celebratis, obducta atque sanata meminissent. Quas enim uel odiorum nubes, uel bellorum tempestates, Claramontensis synodi serenitas non disiecit & depulit? quem demum dignitatis amplitudinis & gloriæ prouentum Christiano nomini non attulit? Sed tum in sacrosancto Pontifice summa uigebat authoritas, religiosa populorum omnium ueneratione conciliata, corroboratáque maximorum regum obsequiis, ac ardentibus studiis; ita ut illi Gottifredum ad Hierosolymas sacra uadentem uia subsecuti, uerè Christiani Heroës, Federicus Aenobarbus imperator, Ludouicus Galliæ, Richardus Angliæ, & antè eos Boëmundus Apuliæ reges, milléque alii reguli magnitudine animi maximis pares, auita regna facilè contempserint, de iure suo decesserint, lites & grauissimas ultro simultates reipublicæ condonarint, quæsitæ scilicet pacis laudem odiorum libidini tactis religione animis præferentes. Quoniam haud dubius in cœlum aditus mirifica pietate, & decora bellicæ uirtutis monumenta æternis eorum nominibus pararentur. Sed illi non ideo ad Niceam, de Turcis, de Persis ad Antiochiam, & de Saracenis ac de Aegyptiis ad Hierosolymas Christiana trophæa defixerunt, ut cum summo dedecore, pudoréque huius seculi, successoribus suis dementiam, impietatem, atque secordiam exprobrarent: quando ab illis gloriosè parta, & iampridem fœdè amissa recuperari posse diffidimus, nec iam in tanta nostra desidia, tantóque Barbarorum audaciæ successu, auersis à pietate atque concordia omnium animis, patrimonia, aras, & penates satis alacriter tueámur. Cæterum Pontifex Deum maximum diuósque omnes de more, ut nauiganti Cæsari fœliciter aspirarent, suppliciter precatus, quum Octauium Farnesium ad ponendum militiæ rudimentum in soceri Cæsaris contubernio, studii sui atque beniuolentiæ obsidem collocasset, per Pistorienses montes Bononiam contendit, atque inde per Aemiliam atque Flaminiam modicis itineribus in Vrbem est reuersus. Interea Cæsar Italicis cohortibus, quas Camillus Columna, & Augustinus Spinula subitario delectu conscripserant, atque item sex millibus Germanorum, quorum duces erant Georgius Ratisponensis, & Baro Seisnecus natalium claritate nobilior, in onerarias naues distributis, è Lunensi portu soluit, cum triginta quinque rostratis nauibus, edixítque magnarum nauium magistris, ut ad Baleares insulas cursum intenderent. Sed in altum prouectas quum oborta tempestas in conspectum Corsicæ detulisset, atque ita disiecisset, ut per biduum aberrarent, Cæsar mitioribus demum uentis in Syracusanum portum, quem hodie ab oppido præcisæ rupi imposito Bonifacium uocant, classem intulit. Id oppidum in extrema parte insulæ Sardonio freto imminet, despectátque Sardiniam modico traiectu in austrum exporrectam. Collectis demum nauibus & pacato mari ad Hypsitanas aquas flumine Thyrso portúque & Algarensi noua urbe nobiles prouectus est. Eo quo appulit die bicipitem uitulum agrestis mulier Cæsari dono obtulit, auersantibus cunctis id monstri omen, postquam in primo cursu uenti instabiles ostentatæ serenitatis

A tatis fidem improbè fefellissent. Inde quoque quum Baleares peterent, alteram ab
Africo subiit procellam, prima quidem labore atque periculo sæuiorem, quum
fractis quorundam antennis uelísque discerptis per aduersos fluctus longa uehe-
mentíque remigum defatigatione in minoris insulæ portum, Barchini Magonis
nomine celebrem, contendissent. Ab hac demum Cæsar in maiorem Balearē to-
ta classe traiecit, singulari affectus lætitia, quòd Ferdinandus Gonzaga, Siciliæ præ
fectus, peropportunè cum Siculis triremibus onerariísque Italicis centum quinqua-
ginta nauibus appulerat. is nautici præsertim panis & reliqui commeatus ingentem
copiam, uel longo bello suffecturam attulerat. Expectabatur autem ab Hispania
cum sua classe Mendocius, sed ille Cori flatibus coactus quum imperatæ nauiga-
B tionis cursum tenere nequiuisset, ultimi consilii propositum ad tempestatis occa-
sionem flectens fœlici compendio Algerium rectà contenderat. Ita Cæsar diligentiæ
Mendocii nihil diffisus, ratúsque id omnino euenisse quod acciderat, hortante Au-
ria secundo uento uela dedit, biduíque nauigatione Algerium peruenit. Quum ap-
propinquaret classis, admirabilíque ordine expansa atque directa in conspectu hostiū
constitisset, duæ prædonum biremes, quæ ab oriente Algerium petebant, à promontó
rio oram legentes imprudenter in sinum delatæ sunt. Earum maiorem Viscontes Cica-
da trierarchus rostratæ suæ nauis ictu demersit, altera ueloci remigio incitata intra por
tus molem incolumis euasit. Mendocianæ interim triremes promontorium Apollinis,
quod hodie Cassinenm uocatur, superantes magna lætitiæ significatione displosis omni
C bus tormentis Cæsarem salutarunt, & subsequentem Hispanicam classem non procul
abesse nunciarunt. In ea erant Cantabricæ Belgicæque naues magnæ supra centum, sed
multò plures lenunculi, quos Hispani Scarzapinos uocant. Sustulerant autem præter
peditum cohortes, magnum equitum numerum ex totius Hispaniæ iuuentute, nam ple
rique nobiles, neque conscripti, neque nominatim euocati, sed priuato sumptu armis &
equis liberaliter instructi, ut reipublicæ operam præstarent, naues summa alacritate cō-
scenderant. His præerat Ferdinandus Toletanus Albæ regulus, non modo sua uir-
tute superioribus bellis inclytus sed priuato & quidem pernobili uoto perillustris, in-
genti nanque pietate magnitudinéque animi excitus, Garciæ patris mortem ultum ire
properabat, hunc enim in Mœnice insula ad Girapolim, contra Pœnos occubuisse do-
D cuimus. ceterum hæc omnia nauigia uelis agebantur, neque ex malacia promonto-
rium superabant. Iam enim uenti summa serenitate inuecta perflare desierant, sed à re-
centi tempestate mare commotum & uehementer adhuc fluctuosum ita planis litori-
bus allidebat, ut nullo pacto exponi milites in siccum possent, nisi umbilico tenus mari-
nis undis abluerentur, quo incommodo milites affici nolebat Cæsar, ne per se tædio ma
ris atque nausea confectos repentinis ac audacibus Barbaris etiam madidos atque ri-
gentes obiiceret, & Hispanos quoque duabus de causis expectandos indicabat, ut uni-
uersis admotis copiis cum maiore ui, tum maiore etiam spe uictoriæ oppidum inuade-
ret, & communicare integram rei gerendæ laudem Hispanis uellet, quorum precibus
studióque & insigni liberalitate adductus bellum suscepisset, sed ea uel bidui tan-
E tum fatali mora, quanquam recta atque honesta ratione duceretur, non exploratam
modo uictoriam interpellauit, uerum ingenti nostrorum incommodo sæuituræ
Fortunæ occasionem aperuit. Interea Cæsar idoneum hominem ad Asanagam cum
mandatis misit. Is significatione facta paritérque à Mauris reddita (excusso enim
linteolo fiebat, ut colloquendi causa in portum tutò descendi posset) humaniter ad-
missus postulauit, ut oppidum ui & fraude ab Horuccio occupatum, & demum ab
Hariadeno Barbarussis fratribus ad perniciem humani generis communitum, ex-
templò dederet Carolo Cæsari terrarum domino, qui immanium prædonum ultor
aduenisset. Id si faceret & Turcis abeundi quo uellent, & Mauris incolis incolumi
omnium Fortuna, suis legibus uiuendi potestatem fore: ipsum porro ingentia bel-
lo pacéque præmia laturum, modo se in Sardinia natum & sacro ablutum baptismate

meminisset. Pulcherrimam enim offerri occasionem, qua ad ueri numinis cultum redi- A
re, maximique obiter imperatoris fidem & liberalitatem complecti posset: ut de cru-
deli tyranno execrae uirilitatis iniuriam uindicaret. Quòd si cunctandum, & uim
tanti apparatus expectandam arbitraretur, inclusos procul dubio eundem pertina-
ciæ exitum laturos, quem funesto exemplo ad Tunetum pertulissent. Ad ea Asana-
gas respondit insanum omnino sibi eum uideri, qui oblata ab hoste consilia sequere-
tur, interrogauitque renidenti ore, quanam fiducia adductus Cæsar, oppidum expugna
re posse confideret, quum ille extemplo hoc, digito ostendens classem, quem uide-
tis, tormentorum apparatu, ueteranorúmque peditum ac equitum uirtute respondis-
set, & nos quoque, in risum effusus subiecit Asanagas, pari præsidio atque artificio mœ
nia defendemus, ut locum binis iam uestris cladibus nobilem, noua Cæsaris calamita- B
te clarissimum reddamus. Erat enim uulgatum Algerii anum grandeuam magicis
artibus & mirabili uaticinio maximè celebrem, quæ antea Didaci Veræ & Vgonis
Moncatæ naufragia & clades prædixisset, Algeriatis publicè dixisse, ita ut oracu-
lo tempus præscriberet, quo Christianus imperator oppugnare oppidum ausus, ab
infœlici conatu, magnam terra & mari calamitatem esset aditurus. Eius autem uati-
cinii famam, in spem secundi euentus confirmandæ multitudini opportunam, ita
alebat ac excitabat Asanagas, quanquam magicas uanitates astuto militarique inge-
nio non admitteret, ut non iam erigere suorum animos, sed nostrorum quoque men-
tes, quum se importuoso in litore in hyemem coniectos perspicerent, terrere uide-
tetur. Erant in præsidio Turcæ tantum octingenti, sed magna ex parte equites, sum- C
mæ spei summique roboris manus. Ad paucos enim Asanagas erat redactus, nam
multi uiri fortes Mendociana, ut diximus, nauali pugna perierant, multi cum Dra-
guthe archipyrata, ab Aurianis in Corsica capti fuerant, deleuerant & aliquot eo-
rum nauigia uariis in locis Rhodiæ, Neapolitanæ, Siculæque triremes, sed multo
plures etiam desiderabantur, qui tum fortè ipsius permissu aberant, & apud Scri-
phum interioris Mauritaniæ regem religionis authoritate ac armorum gloria floren-
tem, aduersus Lusitanos ad Athlanticum Oceanum militabant. Reliqua multitu-
do uix quinque millium numerum implere ferebatur. Constabat autem partim ex
Mauris indigenis, partim è Granata Bæthici oriundis, accedebant & multi è Ba-
learibus insulis, qui superioribus temporibus cœpta rebellione ob idque pœnam ti- D
mentes ad Mahometanos ritus confugissent. Sed Numidarum duces magnum equi-
tum & peditum numerum effecerant, qui extra urbem uagi patentibus in locis no-
ctu ac interdiu lacessentes nostrorum agmina perturbarent. Hos diligenter Asana-
gas proposita mercede missisque muneribus ad opimæ spem prædæ suopte ingenio
nobis infensos è proximis regionibus euocarat. Neque cuiquam uel paruos liberos
uel uxores ex oppido in tutiora loca & remotas arces educere, aut ulla omnino signa
timoris dare liberum fuit, indicta scilicet supplicii pœna, si quis animo consternatus
parum alacrem in periculo ostendisset uultum, aut minus uirilis consilii uocem edi-
disset. Cæsar per Auriam exploratis litoribus ab occidentali parte, quæ frequenti-
bus scopulis erat incommoda, & superioris naufragii recordatione infausta uideba- E
tur, ad tutiorem ab oriente stationem classem applicuit: eo ad descensum ordine con-
stituto, ut sexaginta rostratæ onerarias subeundo demittentes se milites exciperent,
exceptósque statim scaphis, actuariisque nauiculis imponerent, à quibus in litus
continuo deferrentur. Tanta autem fuit in obeundo munere omnium diligen-
tia expeditáque celeritas, ut quum insilientium multitudini plures scaphæ, inter
se alacriter officiis certantes, abunde suppeterent, peditatus omnis, nihil præter ar-
ma ferre iussus, momento temporis in litus descenderit. Cæsar quiete & cibo re-
creatis militibus tres acies numero militum pares instituit, erant enim præter equi-
tes, & euocatos, ac officio & uoluntate auctoritatem atque Fortunam Cæsaris se-
cutos, circiter uiginti milia descriptorum peditum: singulis autem aciebus ter-

na

A na curulia tormenta ad deterrendos procursantes Numidas attribuit, progressúsque
inde aliquot stadia non procul ab oppido consedit loco tuto atque opportuno, nam ca
stra ea ratione locata erant, ut binis utrinq. fossis natura munirentur, quas delapsi iugis
torrentes, sicuti repentinæ aquæ fert impetus, adeo profundè excauarant, ut subter exe
sis defractísq. marginibus neque equiti neque pediti commodus nisi per pontem transi
tus daretur, ad læuam porrò ita assurgebat collis ut eductis in uerticem tormentis inte-
riora oppidi ædificia dirui atq. infestari posse uiderētur. Algerium olim Iubæ regia, uti
alio loco diximus, à Romanis Cæsarea Iulia uocata, in tergo asperos & excelsos habet
montes, directa autem muri fronte ad septentrionem mari alluitur. Insula uero parua,
arce nuper insignis, eam Hispani Pinnonem uocant, obiecta oppido portum efficit, sed
B neque tutum à Borea, neq; multarum nauium capacem, quāquā Barbarussa, uti alibi me
minimus, erepta Hispanis arce atq. ea diruta ad insulam egregio conatu molem adiece-
rit, ut continenti iungeretur, quum translatis in id opus è classe Christianis remigibus
ingentes lapides è Tipasæ ruinis asportasset. Cæterum oppidi mœnia sensim educta in
colles ad meridiem, ita molli flexu cuneantur, ut erecti trianguli faciem procul osten-
dant. in summo enim fastigio propugnaculū inductæ calcis albo conspicuum ad paruæ
arcis & speculæ similitudinem exurgit, priuata autem introrsus ædificia, quum à planio
re iuxta litus regione sensim recedant, in montem ueluti gradibus extenduntur, decen-
ti uel ob id serie, quòd supra tecta singularum ædiū alienis extantibus fenestris subiecta
maria despectantur. Curuatur autem litus lunato flexu ab oppido ad promōtorium Ma
C tafusium, in quo antiquæ urbis Tipasæ, quondam à Romanis Cæsaribus Latii iure do-
natæ, extantes adhuc reliquiæ uisuntur. Toto autem eo tractu oblonga, sed angusta pla
nicies extenditur. nā ubi à litore aliquot stadiis recesseris, sensim enascentes tumuli desi
nentem planiciem excipiunt. inde enim tota regio innumeris collibus intumescit, absce
ditque sensim augente natura in altissimos montes, qui lōga serie oppidum à tergo præ
cingunt. Vlteriora ad Numidas pertinent, qui more suo diuagantes translatis armentis
atque mapalibus non infertiles agros, cōcessis ad annuam quietem glebæ induciis, fœ-
liciter arant, & multo pecore, quo uno summæ eorum opes censentur, herbidi soli cam
pos depascunt. Cæsar tribus per nationes distinctis castris, ab oriente oppidum comple
xus, in maximam spem ueniebat expugnandi oppidi, quòd sibi ad eam partem tormen
D ta producere atq. acriter oppugnare statuenti classem magno usui futuram iudicabat,
quum è triremibus summísque malis atque carchesiis magnarum nauium propugnan-
tium hostium latera ex obliquo tormentis peti posse prospiceret, murus enim per accli
uia perpetuo collis dorso erectus, uno extructo aggere, sicuti planis in locis opportunè
fieri uidemus, neque protegi neq. defendi poterat. Hispani sub præaltis montibus ædi-
tiora loca tenuerunt, circa medios colles Germani iuxta prætorium consedere, Itali au
tem planioribus locis ad mare ac ideo portæ oppidi magis propinquis. Interim dū tor-
mentorum apparatus administrante Petro Coua, qui ei negotio cum imperio præerat,
nauibus educitur, & equi per trochleas moliendo suspensi demissíque funibus exponun
tur, Numidæ in summis montibus supra Hispanos magno clamore ædito se ostende-
rant, omni telorum genere desuper subiectos facile ferientes, notis enim montium tra-
E mitibus se demittebant undique ueloces & repentini, sed more gentis procul lacessen-
do potiusquam cōminus urgendo pugnam ciebant, quibus præliolis toto integro die
ad noctem usque certatum est, nullo quidem periculo, sed longa Hispanorum defatiga
tione. nam inductis etiam tenebris Barbari, alii aliis succedentes, neque à loco quem in
sederant, neq. ab institута iaculandi consuetudine discesserunt. Vbi enim excitati ignes
uisebantur, in eas continuò partes magna uis telorum lapidúmq. præsertim modo gran
dinis effundebatur, cui incommodo nostri extinctis repente ignibus occurrebant, silen
tio expectantes lucem, ut tandem collato pede certaretur. Ita sub exortum solis cohor-
tante Aluaro Sandeo castrorum magistro Hispani uel per ardua atque impedita forti-
ter enitentes deiectis pulsísque Numidis montium uertices occuparunt, nactíque pa-
storales casas, ad quas in speciem munitionis se reciperent, conglobati consliterant.

Eo die tanta confluxit Numidarum multitudo,ut noſtri penè circunuenti , quum duas A
acies feciſſent,in orbem pugnare cogerentur.Sed Siciliensium cohortium uirtute Nu-
midarum audacia premebatur,haſtati enim fulgentibus galeis atque thoracibus mu-
niti,iacula facilè contemnebant, & ſclopettarii à lateribus inſultantes,plumbeis emiſſis
glandibus auertebant.Numidæ pedites è iuuentute deliguntur,ſeminudi,promiſſa cæ-
ſarie, nihil præter iacula geſtantes,equitibus ſe permiſcent,atque ita mutuo confiſi præ
ſidio rem gerunt,tantáque pedum uelocitate congreſſus noſtrorum deuitant , ut à ſta-
tariis non facilè uulnerentur.Equitum uero prælongas & præfixo utrinque ferro anci-
pites lanceas,ad auerſos etiam ictus arte mirabili quaſſantium ea erat agilitas , ut nemo
noſtrorum acie excederet , quin ſtatim interceptus lethali cuſpide figeretur , ſcutis ad
effigiem cordis è corio oblongis & leuibus ſeſe atque equum in occurſu receptúque B
uſque adeo habiles protegunt , ut exiguo ſummi periculi præmio ad condictum pro-
poſito,ſeptena iacula intorquenti ſe offerant,ſinguláque uel haſtæ celeri commotione
detorqueant,uel ſcuto in obliquum exporrecto certiſſimè declinent. Interea dum Nu-
midæ in noctem uſque ex omnibus locis decurrendo antè caſtra uolitarent,& cuncta
apud noſtros,quæ bellica ratione inſtitui explorarique poterant,egregiè prouiſa uide-
rentur,Fortuna Chriſtiano nomini multo quã unquam antea grauior ac infeſtior ſpes
Cæſaris interrupit.Ipſo ſiquidem tormenta,equos,commeatus,ac impedimenta exer-
citus expectante,imber à prima ſtatim uigilia maximè gelidus ac procelloſus adeo in-
tempeſtiuè & grauiter eſt effuſus , ut quum tota nocte nihil remitteret,totus exercitus
ingenti accepto incommodo perfunderetur , turbulentiſſimáque obiter tempeſtas C
mari repentè orta , claſſem iactatam immenſis fluctibus compulſámque uehemen-
ti uentorum turbine , miſerabilis naufragii periculo in litus adigeret . Excubabant
extra caſtrorum foſſam,quam lapideo ponte iunctam diximus , tres Italicæ cohortes,
quas Camillus Columna mediis fermè ſpatiis ab oppido & põte inter accliues tumulos
ficus arbuſtulis conſitos ita collocarat,ut ſenſim per ardua collium extenſis manipulis
ad Germanos uſque pertinerent . Eæ quum denſiſſimæ pluuiæ ſæuíque frigoris iniu-
riam tolerantes integram noctem in ſtatione perſtitiſſent,tot malis uſque adeo confe-
ctæ ſunt,ut nec afflictis corporibus animos nec corpora languentibus animis ſuſtine-
rent.neque enim uel ſtare,uel humi procumbere facultas dabatur: quum eius ſoli pla-
na pariter atque ardua prealto & lubrico cœno,quod ad ſuras uſque impreſſa ueſtigia D
deuoraret aut eluderet,impedita tenerentur.In has cohortes inalbeſcẽte cœlo Turcæ
equites,Mauríq.pedites intermixti,qui ſumma uigilantia noſtras ſtationes obſeruabãt,
intellecta occaſione celeriter eruperũt,tantáq. ui undiq.magno clamore edito ſagittis,
iaculis,& multo maximè lapidibus adorti ſunt,ut quum iam à pluuia extinctis funiculo
rum ignibus laguncuĺiſq.ſulphurei pulueris madefactis ſclopettorum uſus penitus eſſet
ereptus,pauci haſtati ingruentiũ impetum ſuſtinerent,& reliqui omnes in fugã uerteren
tur.Sed conſiſtere auſos ab longa utiq.uigilia ac inedia ſemiuiuos algoréque tremẽtes
Turcæ celeriter obtruncarunt,interfectóq.ſignifero Celleſiæ cohortis uexillóq.diſcer
pto,fugientium tergis inſtiterunt,tanta audacia perſequendo cædendóq.ut quum tre-
pidos in caſtra cõpellerent,nõnulli hoſtium foſſam ſuperarint,ad tabernaculáq.perue-
nerint.ex his præferocem Maurum cominus congreſſum Lucidus Romanus quanquã E
ſauciatus fortiter interfecit.Exaudito fugientiũ tumultu Camillus à Cæſare miſſus pro
tinus eo deuolarat,cõglobatáſq.aliquot cohortes ultra pontem in hoſtes eduxerat,Bar
baríq.iam confirmatis noſtrorũ animis repulſi atq.impetum remittentes,ueri aut certè
ſimulati timoris & tumultuarii receptus ſigna dabant:quum Ferdinandus Gonzaga,cu
ius prima ſecundũ Cæſarem in exercitu erat authoritas,iratus cohortibus loco pulſis ſu
peruenit,cohortatúſq.uiros fortes ut fugæ dedecus nobili conatu diluerent , in hoſtes
impetum facere atq.acriter perſequẽdo intra portas cõpellere iuſſit,id uero Columna
niſi magno cum periculo fieri poſſe teſtabatur , ſed Gonzaga generoſi ardoris plenus
uel iniqua ſorte grauiq.periculo ignominiã Italis omnino demendam exiſtimabat,irrũ
pendi in oppidum occaſionem dari poſſe ratus,ſi coniectis in fugam Barbaris intermix
ti tutíque

A ti tutíque ob id a tormentis ad portam incitato cursu conuolarent. Nec mora cohortes
duce Augustino Spinula magna alacritate magnóq. impetu hostes inuadunt, in fugam
concitant, cædendóq. terga intra portã compellunt, tanta ui celeritatéq. ut nostri obdu
ctas repente ualuas in porta contingerent, & multi hostium exclusi, notis itineribus ad
auersam portam & in montes elaberentur. Tum uerò Barbari ex ipsa muri corona in te
mere progressos omnis generis tela & tum maximè lapides iacere, sauciare, sternere, ter
reréq. clamoribus, et illi qui extrinsecus refugerant, ad pugnam reuerti, porrò qui por-
tam clauserant, rursus erumpere, & hærentes nostros aut se recipientes adoriri. Neq. Ita
lis, quum calentibus animis aduenissent, uigoris constantia deerat, si tutam ad receptũ
uiam Fortuna reliquisset, missilibus enim obruti stratíq. tormẽtis, uti in ipso conatu spe
B deceptis facilè accidit, consilii inopes, ora atq. animos in fugam uerterunt, nõ confertis
quidem, sed per diuersos calles dissipatis agminibus. Erant enim tyrones collectitii ge
neris subitario delectu festinante Cæsare in unum coacti, ita ut milites inter se ignoti es
sent, nec in una legione à quoquã alienæ cohortis cẽturiones atq. signiferi noscerentur.
Ita peropportunè erumpens Afanagas, qui ex oris habitu cultúq. regio facilè nosci pote
rat, immissis Turcarum turmis & Mauris peditibus nostros in fugã præcipites egit, uni
ferè omnium Rhodii equites, qui sub nauali uexillo pedibus pugnabant, egregiè repu-
gnando per sinuosas conualles cõstantissimè se receperunt, amisso signifero atq. aliquot
fortissimis uiris, qui punicea in ueste candida cruce prætexta galeati thoracatíq. in po-
stremo agmine constiterant, sed persequentium Barbarorum uim ac insolentium pau-
C corum ueteranorum mirifica uirtus retardauit. In his fuere cũ ipso Spinula Franciscus
Balneus nobilissimè stirpis è togata Gallia cohortium præfectus, Titus itẽ Amerinus,
& M. Antoninus Porretanus, qui ad ligneum pontem (is nòn lõge à porta distabat) intre
pidè consistentes excepta thoracibus iacula in hostes remittendo hastísque maioribus
prouectos & inermes fodiendo aliquot acceptis illatísq. uulneribus spatium fugæ, & ob
id multis salutem pepererunt, sed ea erat inæqualis & lutulenti loci diuersitas inter ca-
uas uias & tumulos ad mare decliues, ut Barbari regionis usu periti, undiq. ualidè ac in-
temperanter urgerent, intermixtíq. nostris & à suis interclusi, ubiq. tumultuosissimo &
nostris iniquissimo pugnæ genere uersarentur. Erant Barbari cũ numero peditum & te
lorum genere, tum locorum notitia opportunitatéq. pluuiæ & rãto casu obortæ tempe
D statis, ac ipsa deniq. Fortuna nostris superiores, quum sclopettariis in quibus ad non du
biam hostium perniciem certa spes uictoriæ posita uidebatur, ab imbre displodendi fa
cultas esset erepta, & pedites Mauri balistis arcuferreis, more iam apud nostros exoleto,
ueruta uel loricatis lethalia, & arcubus frequentes sagittas intorquerent, pauoréque &
cursu pariter exanimati nostri pedites ab insultãte Turcarum equitatu sternerentur. Eo
modo nostri qui ab initio audacius procurrerant, quum nouissimi agminis in receptu fa
cti essent, cædente terga hoste, quinq. stadiorum iter ignobili cadentes morte cadaueri-
bus compleuerunt, atq. hi antè alios qui ad mare ex fuga deflexerant. ibi enim à Numi-
dis, qui cõspecto classis naufragio ad prædam deuolarant, circumuenti trucidatíq. sunt.
Sed prima nostrorum agmina tanta trepidatione ad lapideum põtem & ad castra fugã
intenderant, ut nemo ducũ in tanta & repentina rerum iniquitate, publicæ salutis & mi
E litaris cõsilii rationem perturbato animo retineret, & Diis iratis cuncta ad summam cla
dem terra maríque uno tempore deleta crederentur. Verum ipse unus omnium Cæsar
aduersus omnem urgẽtis Fortunæ contumeliam inuictus & intrepidus sibi atq. aliis eo
die summus imperator fuit: quum perditis prope rebus opem ferens, opportunissimo
tempore cum Germanorũ legione decurrisset, præmissis è legione tribus uexillis, qui-
bus fuga sisteretur, & castra certo recentíq. præsidio ultra pontem firmarentur, sed tan-
tus fugientium animos pauor occuparat, tantúsq. erat incumbentium Turcarum impe
tus, ut Germani non temere aliàs terga hosti dare soliti, tanquam linteata capita formi-
dantes, neque aspectum oculis neq. arma hostium firmis pectoribus sustinerent, sed con
tinuò fœdè conuersi eodem fugientium agmine raperentur. Tũ uerò Cæsar pronectus
equo, districtum tenens gladium, & fugam increpitans, phalangem promouit, oréque

maximè celso ac impauido, Germanica utens lingua. Quando, inquit, commilitones ... A sultanti hosti frontem ostendetis, si quum in uestigio pro dignitate Christiani nominis, Germanicæque gentis gloria, & pro salute omnium sit dimicandum, præsente Cæsare paucósne & inconditos inerméſque Barbaros timetis? Nec mora quum hæc diceret, ad non dubii pudoris motum exorto alacri fremitu, indignabunda legio, quòd ad præstandam operam cohortatione indigere uideretur, sese contra hostes effudit. Eius aduentu permoti Barbari, & quòd iam nobilium ducum uirtute Italica acies planè resti tuta spectabatur, subsistere pedémque referre cœperunt: seu ueriti tormenta curulia impressionémque nostrorum, seu se satis eruptione profecisse iudicantes, quum ad summam confecti belli uictoriam, horribili tempestate quassatam classem perire conspicerent, & multi, Maurique præsertim, ad spem certioris prædæ, ubi nullum omnino periculum ab hoste foret, ad subiecta litora properarent. Insuſitata enim & planè fatali diuersorum uentorum coniuratione, ad ciendam atrocissimam tempestatem, usque adeo mare commotum intumuerat, & totis litoribus immani fluctuum repercussu frangebatur, ut iactatæ naues nutantibus malis atque inter se proris aduersis ac puppibus feruente æstu concurrentes, anchorarios funes & quosque ualidos rudentes abrumperent, collisæque demum atque diffractæ spectante exercitu mergerentur. Eundem quoque tempestatis casum tulere Hispanicæ naues & ad unum Scarzapini omnes, quæ Cassineum superare nequiuerant. Ita ut totum id litus ab occasu ad Cercellum usque oppidum, quod paucis antè annis Andreæ Auriæ infœlici conatu nostris cognitum à Turcísque possessum suo loco diximus, eiectarum nauium fragmentis ac hominum & equorum cadaueribus sterneretur. Numidæ enim alii atque alii pariter è montibus conspecta nostræ classis calamitate celeriter se demiserant, neque inermibus electitiis neque fœminis parcentes, secus ac Cercellani Turcæ qui enatantes uel auarè, uel humaniter ad seruitutem conseruare, quam interficere mallebant. Periere paucissimis horis circiter centum & quadraginta nauigia, quæ sine remigio quadratis uelis agerentur. Rostratæ porrò quum à media ferme nocte in multam diem pertinaci remigum contentione & magistrorum diligentia in anchoris perstitissent, neque diutius tempestatis iniurias ferre possent, obruíque timerent, iacturam triremis facere ac sese in litus remis & uelis uehementer incitare minimè dubitabant. Sed enatantes à Numidico equitatu totis discurrente litoribus, semiuiui & frustra se dedentes in ipso salutis limine cædebantur. In his Lazarus Amareus è Genua nobilis trierarchus est interfectus, uideréque erat omnis generis liberos oblata seruitute seruis remigibus Barbaris salutem cum fletu commendantes, ut illorum, qui modo conuersa Fortunæ conditione cathenas ad transtra reliquerant, & ad libertatem exultanter enatabant, significatione & uocibus à Numidarum sæuitia tegerentur. Erátque spectaculum diuersis casibus ualde atrox & ubique maximè funestum, quum quisque pro animi habitu, natandíque peritia in ipso certæ cladis ancipiti metu, dum genus mortis præoptat aut refugit, uel mersus undis, uel hostili lancea transfixus, ad suum omnino uitæ finem destinante fato raperetur. Nemo tamen erat, qui non maximè cædem & uulnera perhorreret, nauisque discrimen, & tempestatis euentum expectare, quàm præuenire uitæ exitum mallet. Eo modo facilè accidebat, ut ea immanis hostium sæuitia, uti uehementer reformidata nautis atque uectoribus, multas triremes, quæ ad naufragium decreto atque incitatione pauentium litus appetebant, aliquandiu conseruaret. Sed postquam rostrata insignis, qua Ianettinus Auria uehebatur, uti maximè propinqua litori cohærentiúmque triremium pulsata ictibus propelli ac arenis impingi conspecta est, non sustinuit Cæsar, ut spectatæ uirtutis iuuenis & præfectura multarum triremium clarus, nullo ferente opem in oculis ipsius auunculi Auriæ à Barbaris trucidatus interiret, statímque Antonium Aragonium cum tribus Italorum cohortibus ad litus misit, quarum aduentu coniectis in fugam Numidis ille quidem ita seruatus est, ut eius salutem aliquot triremium iactura sequeretur, multi enim Numidarum timore liberati, confisíque præsidio,

A præsidio, ut se quoque maris periculo & tot tempestatis incommodis expedirent,
proras in litus intulerunt, ac nisi aliquot intrepidi nauarchi damni dolore ad acerbita-
tem & contumaciam ingenia uertentes, districtis gladiis per foros discurrendo & mor-
tem comminando, nisi remos inhiberent & se cõtinerent, uectores & remiges deterruis
sent, maxima pars rostratarum exemplo superiorum omnino deperisset. Ipse Auria nõ
tam sibi quam Cæsari iratus, qui disciplinæ naualis rationem & certos inclinantes au-
tumni dies, nauigantium obseruatione prædamnatos neglexisse uideretur, incredibili ani
mo cõtra tempestatem indomitus permansit, suadentiúmq. preces ut se cõseruaret, adeò
fortiter reiecit, ut eos acerrimis uerbis tanquam publicæ salutis proditores ad imam ca
rinam descendere iuberet. Pari quoque perseuerantia Virginii Vrsini Anguillarii qua-
B tuor triremes, totidémque Rhodiæ earum æmulatione, uincente metum pudore & Sicu
læ aliquot ac Neapolitanæ atque Hispanicæ cuncta tempestatis incommoda fœliciter
pertulerunt. Eo casu quindecim omnino triremes desideratæ sunt, quarum detrimento
supra tot nauium onerariarum naufragia, etiam tum sæuiente uentorum rabie, tantus
cum luctu dolor, tantáque rerum desperatio, in ualde lugubri supremæ cladis expecta-
tione, totum exercitum occupauit, ut nedum tyrones & milites de sua tantum uita soli-
citi, sed longè fortissimi duces de publica salute cogitantes animos desponderent. Nun-
quam enim ab ulla annalium memoria ullas bello copias grauiore calamitatum concur-
su, uel seipsa sæuior Fortuna perculerat: quum cibariis omnibus eo triduo consumptis,
nullus quo tantisper inediam ferrent, commeatus adesset, tabernaculáque deessent, qui-
C bus in tanta perpetui imbris iniuria, & lutulentæ regionis fœditate ad quietem labore,
inedia, frigore, uulneribus, confecti milites tegerentur, in tantisque demum incommo-
dis ingens cura & præterito metu quidem acerbior, omnium mentes magnopere con-
turbarat, reputatione immanis naufragii, quum tot amissis nauibus exoptatus in patriã
reditus, in terram Africam proiectis & miseris, fato Cæsaris interceptus esse crederetur.
Afflictorum tamen spes, quas apud mortales nulla sortis iniquitas penitus abrumpit, con
stantia Cæsaris egregiè sustentabat. Ipse enim mirabili alacritate cuncta munia prouiden
tiæ militaris ac humanitatis officia cunctis inuictus malis, & conspectu maximè serenus
adimpleuit, nam postquam castra constitutis præsidiis atque uigiliis contra obstrepentes
Barbaros firmata sunt, defatigatis ducibus imprimísque Albanio in ipso pugnæ tumul-
D tu magnopere fesso fœdéque madenti, ut sibi parcerent, quietíque se darent imperabat,
solabatur saucios, ac in ea tabernacula quæ forte substiterant, nam cuncta penè uis uento
rum euerterat, referri fouerique curabat; ut quum sibi ipsi loricato madefactóque non
parceret, pleniore cum laude uoluntates militum promereri uideretur. Desiderauit eo
die hostili occisos manu milites circiter trecentos. In his cecidere præfecti, aut noti cen-
turiones, Ioannes Calaber, Pancratius à Neapoli, Cancmius Ligur, Mirabilis Insuber, &
Iacobus Sirasoldius è Foroiulio, è numeróque Rhodiorum equestris ordinis Didacus
Hispanus, Georgius Aruernus, & Guido Roscius Neapolitanus. Vulnerati autem multo
plures ducentis & in his Sulmonensis princeps Philippus, Caroli Lanoii filius, sub ilio sa-
gitta ictus, sed maximum in demersis nautis detrimentum acceptum esse censebatur; quo
rum iacturam innumerabilia tormenta ænea mari hausta plurimum augebant, & ob id cu
E mulatiore damno, quòd in potestatem Barbarorum, quum pacatum mare urinantes ad-
mitteret, ad publicam perniciem peruentura prouiderent. Nec multo pòst Andreas Au-
ria, uti erat in præsentiendis tempestatibus unicus naturæ maris, & cœli, nubiúmque spe-
ctator, diffisus loco, ad Matafusium promontorium cum classe se proripuit; quòd tutio-
rem ibi stationem & sine crepidine litora ad conscensiones militum commodiora didi-
cerat; commonefacto Cæsare, ut illuc terrestri itinere contenderet. Ita Cæsar compro-
bato consilio, ad subleuandam inediam equos & primo quidem iugales ab initio trahen
dis tormentis antè omnes classe eductos, ac demum militares interfici iussit, cohortibús-
que diuisit. nam ad excitandos ignes ex naufragiis ligna affatim suppetebant, Fortuna ue
luti uno eo beneficio tot iniurias compensante. Postridie Cæsar ab Algerio discedens
quum triplici agmine & ægris atque sauciis in medium receptis, septem millia passuum

confecisset,persequente & circũfuso nndiq. Barbarorum equitatu,ad torrentem , quem A
Punica lingua Alcaraz uocant,peruenit. Is imbribus ualde inflatus,retróq.ad ostium uen
tis pariter ac irati maris fluctibus compulsus tantum excreuerat,ut qui paulo antè humi-
lem uel infirmo pediti uadum præbebat,propter aquæ rapiditatem ac altitudinem,nec à
ualido quidem equite trãsiretur. Castra itaque eo loco atq.ordine necessario posita sunt,
ut quum trianguli formam referrent,eius duo latera utrinq.mari & flumine,reliquũ uero
perpetua armatorum statione munirentur,neque enim à mari tãquam à certo ad læuam
munimento quærendis humilioribus uadis erat discedendum.Quamobrem multis tra-
nare ausis cursúque amnis celeriter abreptis,Cæsar ex reliquiis nauium malos ac anten-
nas passim nactus,subitarii operis pontem perfecit,atque eo non omnino incõmodè Ita-
los atque Germanos traduxit,Hispani enim in superioribus locis , uix suras adæquantia B
profluentis uada repererant.Neq.postea Turcæ,qui insequerentur,conspecti sunt.reuo-
carat enim eos Asanagas,persequendi & lacessendi negotium Mauris & Numidis relin-
quens;qui quum iam à sclopettariis curulibúsq. tormentis, quæ unicuique agmini genti-
que ad præsidium attributa fuisse diximus, egregiè peterentur, in egros maximè debili-
tatósq. uulneribus à nostris destitutos,atrocissimè sæuiebant. Nulli enim erant, qui inter
angustas spes salutis,proprio metu occupati, alienæ calamitatis misericordia mouerentur.
Sequenti porro die,superato alio minore flumine,ita ut milites summa aqua pectori
bus extarent,tribus tandem castris ad classem est peruentum,quæ quum Matafusii pro-
montorii modico flexu tegeretur exercitus omnis in Tipasæ antiquæ urbis ruinis iuxta
mare consedit,loco ita opportuno,ut cadentium murorum reliquiæ ad admirationẽ Ro C
manorum operum adhuc extantes,aduersus Barbarorum audaciã non inutile munimen
tum præberent. Iam mare remissioribus fluctibus agebatur,uentíque perflare desierant,
ac ea erat consecuta tranquillitas,ut exercitus in naues imponi ac in Europam reportari
commodè posse uideretur. Itaq. Cæsar lætis omnibus edixit esse nauigandum;eo præscri
pto ordine,ut primo Itali,deindéque Germani,ac Hispani demum,peculiares ipsisq.no-
tas naues conscenderent.sed 101 nauibus naufragio absumptis,quum onerariæ naues tan
tam militum multitudinem uel angustè collocatã capere minimè posse censerentur,pro-
nunciatum est gubernatoribus dominisq. nauium,ut equos ad unum omnes in mare pro
iicerent,quòd pietate Cæsaris indignum foret,uel generosos & incõparabiles equos gre
gariorum militum aut deniq. lixarum saluti prætulisse.Ea res procerum dominorúmq. D
præsertim animos uehementissimè perstrinxit. non priuari enim modo se ad belli usum
inestimabili carissimarum rerum instrumento,sed militarium equorũ florem , nequaquã
suprema necessitate,ultro intercidi,& in reliquum tempus extinctis admissariis,irrepara
bilem,orbata Hispania,præcellentium equorum sobolem interire prædicabant . Specta-
bantur itaq.cum dolore ac inani misericordia generosi & militares equi toto pelago ela-
tis ceruicibus ad proximas quasq.naues irrita spe salutis tanquã ad litora contendentes,
quum demum longa defatigatione superati,consumpto spiritu mergerentur. Sed uixdũ
dimidia pars militum conscenderat,quòd scapharum inopia uel cupidè properantibus tar
ditatem attulisset,quum Vulturnus & Eurus,aliíq.mox uenti,in orbem conspirantes,se
cundam penè prima uehementiorem tempestatem excitarunt. Quo casu nihil expecta-
tis imperiis una queque nauis sublato plena milite , ne in scopulos adigeretur, eò direxit E
cursum,quò uis ipsa uentorum plenis uelis per alta maria rapiebat.Abiere quidem celeri
ter,è cõspectu disiectæ penitus in contrarias regiones,naufragii famam ac penè omniũ in
teritum commemoratione periculi in omnes insulas ac Italiæ portus deferentes. Sed nec
quæ à multis narrantibus audiui,superata pericula & mirabiles casus,susceptáq. pro salu
te uota in templis deorum immortalium suspensis imaginibus religiosè persoluta narra
uerim:quum astrictæ breuitatis studio,quo in explicanda grauissimarum rerum ueritate
in tanto uolumine maximè tenemur,legentibus ad ineptam ingenii gloriam amœna
diuerticula quæsiuisse dispudeat. Eum tamen tempestas habuit euentum,ut aliquæ naues
iam plane quassatæ,sensímque absorptæ in conspectu aliarũ perierint : ex alia autẽ prom
ptiores scapham occupantes,pereuntium sociorum testamenta supremásque preces ad
uxores

A uxores & propinquos retulerint. Sed mirabilem casum duæ naues Hispanis militibus plenæ subierunt; quum in primo cursu reflantibus uentis ad Algerium detortæ magnísque rimarum hiatibus integros fluctus admittentes fatali in litore desedissent. Concurrerat ad litus Numidarum equitatus subsequente Maurorum multitudine, ut eiectos & desertos à Fortuna trucidaret. non enim Barbari sponte se dedere paratos, & nihil præter salutem sub fide publica postulantes recipiebant, sed expetito sanguine circunuenire & uulnerare magnopere contendebant. Qua feritate atque insolentia permoti Hispani, uirilibúsque animis indignantes, quòd apud Punicam gentem neque iura humanitatis neque militiæ leges ualerent, auaritiáque eorum omnis, quæ apud inopes rerum omnium ac egentes summa semper esse consueuit, immani crudelitate uinceretur, arma protinus ex B pediuerunt, densatóque agmine in orbem pugnantes ad oppidum contenderunt, usque adeo constanter & fortiter emenso spatio, ut coronam hostium multis illatis uulneribus à fronte sæpius effringerent, & à lateribus inuectos prælongis hastis egregiè summouerent. Tum uerò effundentes se Turcas appellarunt, & per eos si uita incolumi reciperentur, Asanagæ in seruitutem se dedere nunciarunt; quòd in homine Sardo Christianis orto parentibus, & tot præcipuè libertis & familiaribus Hispanici nominis stipato, neque humanitatem neque fidem omnino defuturam sperabant. Ita prodiens Asanagas præclaro iure uoluntariis seruis fidem præstitit, depulsísque Numidis ad unum omnes humaniter cōseruauit; quum solerti ingenio uel semiuir, è tot mancipiis tanti prouentus lucrum, cum honesta etiam clementiæ laude coniunctum, secus ac Barbari mirum in modum æsti C maret. Ipsis autem Germanis ea terra maríque accepta incommoda, contagiosam penè pestem attulerunt, quoniam montani homines & è mediterraneis regionibus ad non cōspecta ante maria deducti, neque perturbantis nauseæ, neq. diuturnæ iactationis tormenta tolerarent, quod & antea corruptis uisceribus profluuio laborare cœpissent, quum ex inedia toto eo triduo quo ad Tipasam est deuentum, palmularum bulbosis radicibus & cepis agrestibus uescerentur, quibus malis & aliquot demum naufragiis effectum est, ut ne tertia quidem eorum pars incolumis in Germaniam redierit. Sed unius magnæ nauis longè durissimus euentus omnium funestos casus miserabili calamitatis exitu superauit. Hæc enim quum in ea quadringenti fermè omnis generis milites ueherentur, inusitatis atque diuersis erroribus ita mediterranei maris sinus atque insulas omnes circumiuit, ut D quum portus appeteret, noua semper uentorum cōmutatione, è conspectu ipsóque limine tutissimarum stationum ac urbium raperetur, hominésque paulatim consumptis edulis fame tabescentes, ad insolitam in uiuis corporibus maciem oráq. lurida peruenirent. Post quinquagesimum autem diem, quum serò admodum nauis exoptatam terram attigisset, alimentísque se milites refouere contenderent, neque ullis omnino cibis ueluti iam extincto colore proficerent, paucissimis diebus ad unum fermè omnes alius alio celeriùs aut tardiùs omnino perierunt. Cæterum Cæsar, obtestante Auria atq. imperante, inualescentem procellā effugiens, cum rostratarum classe prætervectus Africæ litora ad orientem in Holcachitem sinū se intulit; in quo sita est Buzia, antiquitus Vzicatha Ptolemæo dicta, quā suo loco ab Hispanis duce Nauarro manu captam atque direptam fuisse memorauimus. Castellum tribus munitum turribus in ea parte urbis, quæ mari alluitur, pauco E rum Hispanorū præsidio tenebatur, urbs autem ipsa paulo antè gymnasio & nundinis ac Horucii Barbarussæ, qui dextrā ibi manū tormenti ictu abreptā reliquit, calamitate percelebris, ab ea clade deletis incolis penè tota perierat. Nec Hispani plus suburbani agri possidebant, quā quantū tormentis & armis aduersus obsidentes Numidas tuerentur. In præsidio autē perexiguus omnino cōmeatus est repertus, sed maioris minorísq. pecoris nō ingrata quāquā tenuis copia uiros insignes recreauit. Quū uerò in maximā spē cōmeatus deuenisset Cæsar, quòd Ligustica nauis, cognomento Furnaria, cōmeatu onusta lætis omnibus in cōspectum se dedisset, tēpestas inualuit, nauísq. arantibus uada anchoris, in litus ad naufragiū eiecta est. Ita tamen, ut eiectitiis & salsa alluuione semicorruptis rerū penè omniū cibariis, excipiente ea cōfestim nauali turba, crescentem inopiā opportunè subleuaret. Interea Cæsar quū plures iam dies inflato mari, ac alternātibus uentis cōturbato, in

multa idoneæ ad nauigãdum tempestatis expectatione substitisset, & spe noui cõmeatus A omnino decideret, nec habitæ supplicationes uotáq. suscepta diuorum iracundiam mitigarent, Siculas duce Gonzaga Rhodiásq. triremes ab se dimisit. Boreas enim in Corum se uerterat, præbebátq. spem ad experiendam mari & fluctibus Fortunam, omni cunctatione tutiorem, ita quãquam turbulenta fœlici tamen nauigatione, in Vticæ portum, qui Farinas hodie uocatur, celerrimè delatæ sunt, ibique præstò affuit Muleasses rex Tunetanus, Gonzagámq. plurimum exoptatis esculentarum rerũ muneribus liberaliter adiuuit. atque inde demum incolumes ad unam omnes Drepanum traiecerunt. Nec multo pòst, à Cucchio mõtanorum Pœnorum regulo legati ad Cæsarem uenerunt intra paucos dies commeatum affatim & magna item auxilia aduersus Turcas pollicentes, sed eos Cæsar Punicæ fidei liberalitatique diffisus amicæ uoluntatis ac officii nomine pecunia donatos B remisit; quæ legatio demum euulgata per Barbaros magno incõmodo paucos pòst menses regulo cessit. nam tanquam amicus Christiani nominis Punicique hostis ab Asanaga regno fuit expulsus. Iam defatigatis planè uentis usq. adeo resederant tempestates ut mare sedatum atque tractabile uideretur, & periti nautæ cum metu periculorum imminentium, tum præteritorum tedio nauigationi se committere minimè dubitarant. Disputabatur omnibus prope horis in concilio nauarchorum, sententiísque dictis quum alii in Sardiniam aut Corsicam, aliique eodem lecto Africæ litore, & tutiore cursu Siciliam petendam esse dicerent. Tandem aspirantibus Euris Cæsar ad Baleares cursum direxit, diuæ etiam Catharinæ maligno sydere tranquillam nactus tempestatem, atque inde demum ad nouæ Carthaginis portum appulit, tantis acceptis detrimentis seipso uel admiratione C suorum uel inimicorum iudicio planè maior & augustior; quum durissimis terra marique iniquæ sortis casibus inuicto semper animo conflictatus, suæ propriæ, nec ulli ducum aut militum communicatæ laudis triumphum de deuicta Fortuna reportasse uideretur.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXXI.

NDVCIIS Rinconis atque Fregosii morte sublatis, Franciscus
uti maximè decuit, longa pacis expectatione deceptus, suæ dignita
tis esse statuebat quamprimum ulcisci injurias, ac uno tempore
summisque opibus, non modo Subalpinis oppidis in Italia, sed ipsis
B quoque citerioris Hispaniæ, Belgarúmque finibus arma inferre,
neque prius absistere incœpto, quàm honesta pactione Cisalpinæ
Galliæ imperio potiretur, aut postremo superatus & Galliæ exu-
tus regno in eadem aduersa belli Fortuna concideret. Omnes
enim ineundæ concordiæ cogitationes abiecerat, quum præclaris admodum coniectu-
ris, Cæsaris ingenium stabili decreto, ab ea rerum compositione, que Mediolanum eripe-
ret, penitus auersum esse deprehendisset, graui quidem incommodo ac infamia Annei
Memorantii magistri equitum, cuius consiliis, ut aliqui dicebant, parum synceris, se to-
tum rex adapertus, nec de æquitate Cæsaris desperans, traducendum fallendúmq. tradi-
derat. Ille enim induciarum author, & expetitæ pacis interpres, quum summa gratia in-
C temperanter abuteretur, ex sermone Cæsaris ad regem cuncta secunda ac exoptata retu-
lerat; siue id ex fide colloqui crederet, siue publico Galliæ commodo mentitus; quòd ea
toties funesto euentu damnata belli causa aliquando deserenda uideretur; postquam Frã
ciscum ab occulto fato Cæsari minimè parem, tot bellorum exitu, Fortuna iudicasset.
Sed Galli proceres adduci non poterant, ut quicquam à Cæsare de reddendo Mediola-
no prolixe uel liberaliter promissum existimarent; quum nihil ab eius ore nisi graue ac in
signi sobrietate definitum excidere consuesset. Dicebant enim Memorantium conci-
liasse sibi Cæsarem parum fidelibus officiis; idque unum non occulto astu contendere, ut
regem decoris auidum, iustáque ob id & necessaria arma meditantem, ad turpe exitialé-
que otium deuocaret, certáque subinde indoles, & innata uis bellica filiorum regis, subla
D tis armis desidiæ & uoluptatibus eneruanda proderetur. Eo modo, qui militiæ atque au-
læ maximis honoribus potens totum regem unus occuparet, diutissimè regnaturũ. Itaq.
rex priuato iudicio conuictum, & publicam inuidiam ægrè sustinentem, in Centeliam uil
lam manentibus honorum titulis relegat; eam ipse in Bellouacis regio sumptu ad ma-
ximæ Fortunæ uoluptarios secessus extruxerat. Nec quisquam omnium repertus est,
qui ruenti opem ferret; quòd non modo filios regis & proceres, qui facilè ubi ex tuto no
cendi locum aduersæ sortis casus ostendit, uel leuis contumeliæ meminisse decorum
existimant, sed illustres quoque aulæ fœminas inexorabili uindictæ libidine gaudentes,
propensissimo in eas rege uariis offensionibus alienasset, usque adeo, ut eum Ludouici un
decimi graui exemplo, qui Aloysium Lucemburgum capite puniuisset, tollendum cen
serent. quoniam eo damnato inuidiosum illud summæ equitum præfecturæ nomen tol
E leretur; quod propter nimiam, ob idque sanis regibus suspectam potestatem, non teme-
re antiquatam, struendæ ambitiosi hominis potentiæ reuixisset. Sed Franciscus in omni
re clementiæ laudem quærens, mitissimo pœnæ genere contentus fuit. Cur enim rex ge-
nerosus uel ingratum & inuisum acerbius uulneraret? Cur deniq. Solymani Barbari prin
cipis sæuitiam imitaretur? qui Habraimum pari suspectæ fidei nomine, pariq. odio mulie
bri, ac hisdem ingenii moribus & immensæ gratiæ Fortuna Anneo similem occidisset.
Cur deniq. uel magna delicta spectatis uirtutibus minora non duceret, in eo præsertim,
qui secum ab adolescentia familiariter educatus, uigilantia, sobrietate, industria, militari
que laude cæteris Gallorum ducibus superior haberetur? A moto Memorantio rex ipse
consiliorum omnium summam præparato animo ad gerendum bellum sibi desumit, gra
uissimarum rerum literas sub breui, ac ob id fallaci compendio offerri solitas, intenta cu

ra perlegit, ſuóque fretus ingenio reſponſa notariis dictat, ærarii rationes excuſſis quæ- A
ſtoribus diligenter inſpicit, in omniq. obeundo munere noua diligentia nouóque labore
ueteris incuriæ nomen emendat. Eo tempore Langeus, qui Taurinò Gallicíſq. præſidijs
in Italia præerat, ſolerti ingenio dabat operam, ut decreti belli conſilia tegerentur. Si qua
enim controuerſia cum Cæſarianis de finibus ac iniuriis oriretur, compreſſis ſuorum ar-
mis, per legatos apud Alfonſum Vaſtium de iure militari ex præſcriptis conditionibus diſ
putabat. Ita induciarum imaginem ſuſtentare conabatur, ut quum occaſio rei bene geren
dæ adeſſet in hoſtem improuiſa arma proferrentur. Nam ſtatim à Rinconis atque Frego
ſii cæde uehementer fuerat intentus ſollicitandis ad defectionem oppidis, quæ hoſtium
præſidio tenerentur; inclinatis multorũ animis ad mutandam fidem, quum æſtiuis ac hy-
bernis Cæſarianorum militum ad extremam redacti inopiam, mitiora omnia apud Gal- B
los futura exiſtimarent. Sed Alexandriæ detecta proditio incertam adhuc induciarum fi
dem exoluit, & deprehenſi cum literis ſpeculatores ſuſpecta utrinq. conſilia atque arma
reddiderant; quibus de cauſis Daualus nonas cohortes cõſcripſit, ut maiore præſidio pro
pinqua hoſti oppida confirmaret, dubiæ incolarum fidei parum credens; & ſæpe inſidias
à Langeo ſuſpectans, quẽ contra Gallorum morem eruditis pacis bellique artibus inſtru
ctum, ingenio ſemper excubanti paratóque non temere cauendum intelligebat. Quina
utrinq. oppida, quæ gerendo bello maximè opportuna didicerant, paribus præſidiis tue
bantur; regii Taurinum & in proximo Montecalerium deſcenſu regis ab Alpibus inter
ceptum, Sabinianum item, Peiarolúmque & cinctum palude Varulengum; Cæſariani au
tem, præter Aſtam coloniam & Vercellas urbes, Vulpianum Taurini ceruicibus impo- C
ſitum, Foſſanum item, Felicium Antonii Leuæ operum ſupremum, & Cherium & Clara
ſcum & Albam, quæ ab initio belli nequaquã temere à Gallis occupata, ſed neq. fortiter
demum aut fœliciter defenſa, Daualum magna ui terrefactis ſuperatíſque præſidiis rece-
piſſe docuimus. Minora porrò oppida, uti incluſa certis limitibus, quos induciæ in mu-
tuos conſenſus antea præſcripſiſſent, raro aut certò nullo ſtabili milite tenebantur, quòd
ea uel una incolarũ fide & domeſtico præſidio ſatis cuſtodita exiſtimarant. Claraſcum cũ
tribus cohortibus aláque una Cremonenſi tuendum ſuſceperat Hieronymus Sangrius
Neapolitanus. Is à Daualo per literas monitus, ut ab hoſtium inſidiis diligenter caueret,
uigilias circuibat, & præſidia idoneis locis collocabat; ſed quum militum animis propter
rei frumentariæ cauſam minus propenſis uteretur, Galli intempeſta nocte à tribus ſimul D
partibus adorti, ſcalis oppidum cœperunt, ab eo loco quo Centalius Allobrox aſcẽderat.
nam ab ea parte, qua à Daualo quaſſatum expugnatúmq. oppidum diximus, Vaſconum
cohortes fortiter repulſæ fuerant, & Blandratus excitatis hoſtium cuſtodiis irrito conatu
ad portam hæſerat. Quum irrumpentium Gallorum clamor audiretur, Sangrius qui in
medio foro ſubmittendis quo periculum uocaret præſidiis aliquandiu conſtiterat, deſpe
ratis rebus in arcem ſe recepit; milites dimidia ex parte capti ſunt; reliqua manus ut pro
fugeret, ex muro occupatis hoſtibus ſe demiſit. Fuere qui putarent non defuiſſe occul-
tæ perfidiæ ſuſpicionem his manipulis, qui nullo prope accepto uulnere ſtationis locũ ne
gligentia & metu reliquiſſent. Cæterũ biduo poſt Sangrius, quòd nullum antea cõmeatũ
pararat, quãquã iumenta aliquot onuſta cibariis ſub præſidio Tanarum uado traiicientia,
quæ Pyrrhus ſubmittebat, in proximo ſpectarentur, certa pactione, ut inde ſaluis rebus & E
duobus tormentis abiret, arcem reliquit. Sed alia Gallorũ manus, quæ eadem nocte ad tẽ
tandã Albam cõtenderat, diſſimili euentu audaciæ ac diligentiæ ſuæ periculũ fecit. ador
ta ſiquidẽ urbis muros, eximia Franciſci Landriani cohortiũ, quæ intentæ excubabãt, uir
tute depulſa eſt; Albanis incredibili ſtudio atq. animo propugnãtibus, adhortante præſer
tim pro ſalute patriæ decertantes eorũ antiſtite Hieronymo Vida, poëta celeberrimo.
Sub id quoq. tẽpus, duce Ludouico Birago quatuor Gallorũ turmæ, quæ ſclopettarios cẽ
leritatis cauſa in equis cõſeſſores acceperant, Varulengo ad oppidum Verucã, quod Pa
do imminet, profectæ, alam, quum Epirota dux Zucerus abeſſet, negligenter æſtiuantem
oppreſſerunt. His rebus cognitis Daualus, quòd Gallorum conſilia iam planè abruptis
induciis ad gerendum bellum uerterentur, imperata urbibus pecunia Germanorum co

A hortes mercede conducit, ex Inſubrum iuuentute delectum habet,profectúſque Medio-
lano ultra Padum ad ueteres copias contendit;eius aduentu permoti Galli in eadem op-
pida,in queis æſtiuarant,maturè conceſſerunt. Ipſe autem deductis & coactis in unum
omnibus ferè præſidiis in minora oppida impetum facit,quoniam Claraſcum ualido ui-
gilantíque tutum præſidio non niſi magnis copiis magnóque apparatu expugnari poſſe di
dicerat.Itaque celeri curſu ad duodecim oppida in poteſtatem ſunt redacta;in queis fue-
re Villanoua,Raconiſium,Carmagnola, Caramanium, quorum acceſſione Daualus ta-
metſi Gallorum audaciam abundè compreſſerat, nequaquam tamen Claraſchi amiſſi ia-
cturam uel captis tot oppidis æquaſſe uidebatur. At Franciſcus,qui antè initium renoua
ti in Italia belli cuncta,quæ longo grauiſſimóq. ſuſcepto certamini abundè ſufficerent,in-
B exhauſtis ad id Galliæ opibus,inſigni cura cõpararat,inferendi belli munia liberis diſper-
tit,peritóſq. rei militaris duces,qui ætatem conſilio manúq. regerent,attribuit. Generoſi
etenim iuuenes matura iam indole ætatéq. florentes unum illud ingentibus animis,quod
tantæ Fortunæ deerat,bellicum decus quærebant, nec eorum alacritati nobilíque uoto
rex deerat; utpote qui tenero gaudio perfuſus, præclara cupientes emittere & famæ
oſtentare percuperet. Henricus tacito ingenio, pallida facie,grauibúſque oculis,mater-
ni aui ſpiritus gerebat.Carolus uerò patri ſimilior,fulgore roſei uultus,uigoréque libera
lis animi ac eruditis apertiſq. moribus amari,quàm metui malle uidebatur. Hic Belgarũ
fines inuadendos deſumpſit,illi Hiſpania citerior decreta eſt. ſed huius conſilii famam ſi
lentio compreſſam uolebant,ut ſimulatione Italici belli deceptus Cæſar, & Daualus am
C biguo diſtractus metu,ubi opus foret,periculúmque uocaret,nequaquam maturè expedi
tis præſidiis occurrerent.Henricus enim quum citra Rhodanum milites cogeret,in Ita-
liam per Cottias Alpes tranſituri ſpeciem præbebat. Interea Belgarum fines diuerſis &
repentinis Gallorum incurſionibus uexabantur. incumbebat enim è Morinis Artheſiæ
prouinciæ Vandomius adoleſcens,ad quem certo ſtirpis ordine,ſi Franciſci ſoboles in-
teriret, Galliæ regnnm redibat. Is adiuncto ſibi Obieſio,totius regionis equitum præfe-
cto,magnum terrorem adapertis hoſtium uicis intulerat. Fortéque dum Teruannam ur-
bem,Britãnico bello claram,commeatu & nouo item præſidio muniret, Belgarum equi
tum alam profligarat. Ea erat Hadriani Beureni,aulæ Cæſaris magiſtri, cuius imperio
eius tractus præſidia regebantur. Carolns autem Aurelianus cui aderat Claudius Guiſius
D Lothoringiæ reguli frater,de Germanis Lutheranæ factionis nobili uictoria clarus, ſupe
rato Moſa flumine ad Lucemburgum Leucorum olim urbem penetrarat. Ea regio ab ur
be metropoli nomen ducit,pertinetq. ad Ardnennam ſyluam, atque hinc ad Eburones
& illinc ad Treuirorum fines extenditur. Nec Lucemburgenſes ualido ac improuiſò ho-
ſti diu reſtiterunt,quin ſe dederent,quòd eæ copiæ,quæ à Maria Cæſaris ſorore cogeban
tur,nondum aduenerant,& tantus erat apud gentem nequaquam pro uetere gloria belli
ſatis peritam urgentium Gallorum metus,ut mutare fidem, quã belli clades ſubire mal
lent. Ita nullum ferè oppidum fuit,quod Aurelianum adapertis portis non reciperet,præ
ter unũ Ennoſinm,quod præalta foſſa latóq. muro,& à tertia fere parte paluſtri aditu mu
nitum Germani milites præſidio impoſito tuebantur. Sed Aurelianns nihil earum rerum
difficultate deterritus, magna ui oppugnare cœpit,quaſſatúſque aliquandiu murus eſt,
E & repetito militum conatu fortiter tentatus: egregiè repugnante Germano milite, ita ut
oppugnatio alacriter cœpta,quum opinione durior ac aſperior euaderet,militúmque ui
res ac animos hebetaret,omittenda uideretur. Id cõſilium iuuenis dedecoris metu & ſpe
laudis adductus non probabat,uel ſuadente Guiſio,& patre rege per literas reuocante.
Is enim ſecundis aduerſiſque rerum ſuarum exemplis dux peritus, & uetus miles, filium
monebat,ut pertinaciæ,quæ exitiali inſaniæ eſſet perſimilis,finem imponeret, nec ſe lon
gius à rationis finibus cæca cupiditate abduci pateretur. Fortunam enim,quæ eius belli
initiis & mediis benignè cumulatéque fauerit, æquo animo ferendam eſſe,etiamſi con-
uerſa nequaquam poſtremis ſucceſſibus arrideat. Itaque abſcedere incœpto turpe ratus,
locum mutare,& in tumulum tormenta transferre conſtituit; quibus ſingulari militum
ſtudio laboréque ſubuectis,tanta ui propugnacula deiecta,defenſoribúſque nudata ſunt,

ut perculsis metu oppidanis Germani mercennarii milites, pacti ut sibi sub uexillis abire A liceret, atque omnium Fortunæ incolumes præstarentur, deditionem fecerint. Eo successu Aurelianus magnopere lætatus, cum Germano milite liberaliter egit, oppidanos uero ad spem immunitatis excitatos in fidem recepit; summa quoque cura adhibita, ut Guisio docente ac administrante oppidum nouis adiectis operibus inexpugnabile redderetur. Dum hæc ad Lucemburgum fierent, Guilermus quoque Cleuensis regulus, Martino Rossenio duce, in Brabantia bellum excitabat. Is enim, uti supra retulimus, cum à Cæsare tum nimis duto seueróque, ut Gheldriæ princeps appellaretur, impetrare nequiuisset, ad Franciscum in Galliam se contulerat, percussóque solenni fœdere, ei Franciscus sororis filiam, ex Henrico rege Nauarræ susceptam desponderat, ut geminata propinquitate quàm arctissimè iungeretur. Ludouicus enim Francisci socer, eius nominis rex Galliæ duodecimus, ex magna Cleuensis amita natus erat: ab hac affinitate societatéque maximi regis Guilermus in spem ueniebat, ut Gheldriam, quæ sibi ex Caroli auunculi testamento in hæreditatem obuenisset, uel non ferente Cæsare facilè tueretur, atq. eo quidem fœlicius quòd ei fœderi socius abscriptus erat Daciæ atque Noruegiæ rex Christianus, qui Christierno propter nefariam eius crudelitatem impiósque mores in carcerem ad uitæ exitum coniecto opportunè successerat. Huius erant ditionis Cymbri in Cherso neso continentis siti (eos indigenæ Holsatios & Danos uocant) terribiles quondam Romanis, sed bina cæde Mariani que uictoriis deleti, hoc demum sæculo celebres esse desierunt. Promittebat Christianus, mutua ope tuendis regnis armatum equitatum armatásque fortissimarum gentium legiones, & quam magno usui futuram crederent, ualidam C classem, quæ secundum Frisiorum & Batauorum littora duceretur. In intimo enim sinu eius peninsulæ in Gothicum pelagus excurrentis, Lubecum, portu nobile emporium, innumerabilibus mercatorum nauigiis frequentatur. Inde siquidem ad Gothorum & Suecorum regna, per insulas urbibus refertas, uasto maris anfractu, Liuoniæ Sarmatiæque, & postremo Moscouiæ quoq. littora classibus petuntur. Fauebat Cæsar damnatæ Christierni causæ: quanquam hominem rabidæ feræ persimilem, ac ideò caueæ inclusum oderat, hortabatúrque Federicum Palatinum, illis transmarinis imperiis ab eximia uirtute dignissimum, ut ingenti animo ea regna capesseret, quæ sibi certa uxoris hæreditate prouenirent. duxerat enim Palatinus Christierni filiam, ex matertera Cæsaris genitam. Propterea nouus rex Christianus firmando regno adaugendisq. opibus nouas amicitias D nouásque societates sibi ineundas existimabat. His constitutis rebus, ac animo ad bellum parato, Cleuensis cum regia pecunia domum reuersus per Rossenium è Menapiis atque Sicambris lectissimas copias coëgit. Erat enim celebre gratúmque militibus Rossenii nomen, quòd dux uetus & impiger prædæque auidus, cuncta ea uel aspera facto quæ astuto grauique ingenio secum agitaret, manu fortiter atque fœliciter conficere consuesset. Excitari siquidem uetus disciplina uidebatur Fràcisci Cechingi, cuius memoria apud ueteranos rapinis assuetos adhuc erat insignis: quum ille, uti suo loco docuimus, in summa licentia & latrociniorum impunitate, ad corroborandam infamis militiæ disciplinam exactæ seueritatis leges inuenisset. Propterea plerique etiam nobiles, qui inueterata maiorum consuetudine sese clientésque suos latrociniis alere nequaquam turpe ducunt, ad Rossenii signa auidissimè confluebant. Nec erat quisquam, qui uel belli causam, uel E omnino quo duceretur sciscitando perquireret, cuncta enim ad uictoriam ac opimam prædam diligentissimè prouisa milites putare, nihil fore inuium arbitrari, ac eos deniq. tuto optimo hostes censere, aduersus quos dux ipse uexilla uel incertis auspiciis explicaret. At regina Cæsaris soror, quæ Belgis præerat, ubi fama perlatum est à Rossenio tot copias cogi, ad Guilermum legatos mittit, qui eius animum explorent, coactáq. in ipsius finibus tanti exercitus causam perquirant, ille ambigua respondet; putare scilicet eam militum manum ab initio, ut contra Turcas duceretur, à uariis ducibus conductam, ac ideò finibus excessuram, ipsi porrò nihil opus esse copiis, cum undique bona pace cum finitimis utatur. Populis autem ad arma natis liberam semper fuisse potestatem eorum auspicia sequi, quorum uel occultato nomine stipendia præberentur. Nec multo pòst Rossenius,

A nius, motis castris in Eburones, ad Legionem clarissimã urbem, quam hodie Leodinum uocant, iter intendit, ut consilium altè conceptum compressúmque silentio diuersi itineris simulatione tegeretur. Ad immensas enim opes Antuerpiæ urbis tacitus anhelabat, neq; arduum rebatur opulentissimo totius occidentis emporio potiri, si populos, qui iampridem à patrum memoria finitis bellis pingui otio & mercaturæ studiis dediti nunquam arma, nisi in ipsis spectaculis induissent, imparatos & nihil hostile timentes improuisus inuaderet. Petebat ab Eburonibus, ut sibi in Galliam copias ducenti transitus daretur. At illi armatis externorum copiis sponte iter, commeatúmq; præbere, ex dignitate eius gentis esse pernegabant, cuius amplissima urbs & nomen & claritatem ex calamitate Romanæ legionis integra adhuc bellicæ uirtutis gloria retineret. Itaque Rossenius, quòd à B uetere proposito discedere nolebat, in læuam iter flectens, ad Mosam singulari celeritate contendit, repudiatis humilioribus uadis, ut Brabantinorum custodiæ fallerentur: nam regina uirilis animi mulier atque æmula fraternæ uirtutis, quot potuit equitum præsidia & subitarias item cohortes irrupturo hosti periculosis in locis obiecerat, quibus rebus solerti coniectura prospectis ac exploratis, Rossenius ad Rauastenium pertendens lintres atque nauiculas nactus flumen traiecit, populatúsque Toxandriam regionem, tantum toti ferè Brabantiæ terrorem intulit, ut pagis fortunisq. relictis & dispersis pecoribus agrestes in munitiora oppida confugerent, ac urbes quoque ipsæ insolitato pauore complerentur. Eo modo, qui sine maleficio ierat, direptis ac incensis pluribus uicis capta aut in miserabilem fugam coniecta magna hominum multitudine, ad Roiam insigne oppidũ C peruenit, quo capto direptóque ad Verembecium & Horscotum progressus, atque inde passim uastabundus per Berlham descendens, ad Hostratum castra promouit. Id est oppidum inter Belgas arcis ac mœnium structura domorúmque elegantia, & denique rerum omnium amœnitate pulcherrimum: in id ingens fœminarum & puerorum turba confugerat; multi quoque nobiles undique carissimarum rerum sarcinas comportarant, sed quod magnopere deposcebat Rossenius, in eo magna uis pilarum & tormentarii pulueris seruabatur; qua una re plurimum indigeret ad expugnandam Antuerpiam, id enim in uoto erat, idque unum ad susceptæ expeditionis finem explendis infinita præda militibus antè omnia petebatur. Hostratẽses præsentis instructiq. exercitus minis territi (omnibus enim cædem atq. ignem tectis, ni exemplò se dederent; sæuus hostis truculenta uo D ce denunciabat) desperata defensione animos ad maturandam deditionem inclinarunt, atque ita quum fœminarum ac imbellium deprecationes fortium uirorum consiliis officerent, danti fidem Rossenio portas aperuerunt, nec in latronum duce præclara defuit fides, nemine enim uiolato nihil ademptum est, præter ea quæ in ipsa deditionis conditione postularat, sulphurei scilicet pulueris cados centum, plurésque item ferreas pilas, & quatuor tormenta muralia, hæc enim ad expugnandas urbes circunferendúmque terrorem magnopere pertinebant. Quum ad Hostratum milites plenissimi oppidi copiis recrearet Rossenius, per exploratores didicit Renatum Aurantium, Nansoi filium, summæ inter Belgas potentiæ iuuenem, Breda paterno nobili oppido cum ualidis copiis exiisse, ea mente, ut Antuerpiensibus auxilio accurrens hostium aduentum celeritate præueniret, iam enim Rossenii consilia non inanibus coniecturis noscebantur, o- E mnésque uni præsertim Antuerpiæ, Ambuaritorum olim coloniæ, cauẽdum putabant: qua urbe defensa gentium omnium fortunæ seruarentur, neglecta uerò & perdita, reliquæ Belgarum ciuitates eandem summæ calamitatis cladem subirent. Necesse erat utriq; diuersa & pari propè uia Antuerpiam contendenti, Briscotum petere, quod erat Castellum septem milium spatio urbi propinquum, ad id uiæ militares in unum coibant, Rossenius expediti & durati in armis exercitus studio & diligentia fœliciter usus, ut hostibus iter præcideret, ea celeritate præcurrit, ut Aurantiani magna ex parte tyrones, uti ad laborem solémque ferendum insoliti, uix tres pòst horas pari emenso itineris spatio peruenerint. Erat antè Briscotum lata planities, Rossenio minimè opportuna tendendis insidiis, quòd arboribus tumulísque careret, is enim adolescentem pugnæ auidum, & nihil præter alacritatem pugnacis animi ad conferendas manus afferentem, quonam astu eli-

ceret & circunuenire posset intentissimè cogitabat. Igitur inepta ad id, quod perfici posset, regionis solique natura commentum, nouitate mirabile, à solerti ingenio desumit. A Legiones enim toto campo pronis pectoribus procumbere iubet, & equitatum, cui præerat Longaualles ipsius Cleuensis equitum magister, ad aduersam castelli partem diligenter occultat; duabus tantum turmis uia militari præmissis, aláque demum una grauis armaturæ constituta inter ratas ac humiles arbusculas, quæ sub oppido ad amœnitatem cõsitæ ociosis tenuem umbram parabant. Ductabat Belgas equites uir impiger, nomine Libertus: is haud magno spatio antè peditatum prouectus quum raram & exiguam apud hostes equitum manum ac inter arbusculas non multos equites & pedites uersari conspiceret, antecursores tantum aduenisse, grauioráque agmina tardius sequi ratus, & profligari posse paucos, & castellũ præoccupari facilè iudicauit. Nec mora à pluribus res ipsa uti conspecta iudicatáque fuerat, ad Aurantium defertur. Is cohortes ad properandum B cohortationibus incitabat, miro autem assensu Liberti consiliũ probatur: nec ille sibi ullã omnino moram affert, quin extemplò galeatis equitibus ad inuadendos hostes procurrat. At Rosseniani primum impetum fortiter excipiunt, sed mox, uti fuerat imperatum, dant terga tanquã impares, cæterũ in fugã coniectis extemplò fert opẽ ala grauis armaturæ, quæ inter arbores cõstiterat, æditúrq. insignis pugna; crescentibus uerò Belgis Rosseniani partim consilio, partim necessitate atque impetu urgentis hostis laxatis habenis longissimè fugiunt, eodémque cursu Belgæ intemperanter terga cædentes ad arbusculas pertrahuntur, eas enim Rossenius hastatis hostium cataphractis magno impedimento futuras antè prouiderat. Festinabat Aurantius cum peditatu, ut uictoriæ equitum interesset: quum dante signum Rossenio legiones ueluti nouo miraculo terra æditæ repente C prosiliunt, attolluntur uexilla, timpana crepitant, & quo maximè terreri hostis potuit, erectarum hastarum ingens sylua conspicitur, prodeúntque simul cum Longaualle equites ex insidiis, & in terga lateráque hostium alas recuruant. Tum uerò Belgæ perterriti, ac in dagine ueluti inclusi, neque uiribus neque animis pares undique profligantur. Libertus temeritatis dat pœnas & capitur, cohortes ne tentato quidem certamine ad terram arma proiiciunt. Aurantius ipse, quum inter confertos hostes uersaretur, erumpente equo fuga elapsus, certum suæ cladis nuncium Antuerpiam tulit. Incredibile dictu est, quantum eius aduentus ciuitati per se antea metu consternatæ terrorem attulerit. ex ea enim re male gesta desperatis auxiliis plerique ciues ad graues armorum tumultus insoliti, in ipsis D custodiis pallentia ora præferebant. Sed respublica in consules egregiè fortes inciderat Lucium Vrsulum & Nicolaum Schemerium, creatiq. fuerant uirtutis eximiæ præfectus urbis, dicundiq. iuris prætor, & Marchio summus omnium signifer, qui darent operam, ne ullus omnino uel negligentiæ uel exercendæ perfidiæ locus inquilinis aut malis ciuibus relinqueretur. Externos enim opifices, genere Sicambros atque Menapios, ad dicendum conceptæ erga Cæsarem fidei sacramentum adegerant, expulsis qui dicere recusassent, omnes qui arma ferre possent, in cohortes descriptos priuatis aut publicis armis instruxerant, ad hæc pomerium cum multa priuatarum ædium ac hortorum strage fuerat dilatatum, nouúsque agger institutus, ubi uetustate collapsa mœnia desinebant. Quotidie etiam magna uis priuati æris ex domesticis uasis ad fabricanda tormenta conflabatur, per singulas quoque urbis regiones certam tormentarii pulueris mensuram dietim E conficiendam uicomagistris imperarant, cauerántque seuero edicto, ne quisquam è custodiæ stationísque loco uel in fortuito incendii discrimine, uti mos erat, ad restinguendum ignem discurreret, fraudem enim atque perfidiam suspectantes omnes excitandi tumultus causas accuratè sustulerant, ut ne horæ quidem nocturnis diurnísque officiis spatia populo nunciantes ullo in loco pulsarentur, edictóque sublatus esset in sacris turribus campani æris sonitus, ne coniuratis ad patrandum facinus signum daretur. nam suspectos aliquot & cogitatæ proditionis ex quæstione reos custodiæ ad pœnam tradiderant. Sed tantis custodiis quum urbana multitudo in tanti ambitus urbe minimè sufficeret, nec uti imperita bellicarum rerum operum labores atque uigilias alacriter ferret, peregrini mercatores reipublicæ fortem fidelémque operam nauarunt. Italicorum prima liberalis atq. promptissimi

A promptiſsimi ſtudii laus fuit, in his eminebant Ambroſius Buſtius Inſuber, & Paulinus
Fundrius Lucenſis, qui in Italia ordines duxerant, & tum maximè ad componēdas acies
inſtruendóſque tyrones ſpectato grauíque munere fungebantur, horum æmulatione, Lu
ſitani, Germaníque & item Britanni negotiatores longè ditiſsimi uexilla ſuſtulerant.
Magno quoq. præſidio aderant tres urbanæ ſocietates, quæ antiquitus inſtitutæ per dies
feſtos uoluptatis cauſa militaribus armis exercebantur, quum in certamine ad propoſi-
ta præmia arcubus ligneis ex diſciplina Britannica ſagittarent, alii præpilata ueruta ar-
cuferreis baliſtis emitterent, alii autem ualidioribus ſclopetris uterentur. His forum di-
uiſis excubiis erat attributum, ut inde dubiis in rebus contra hoſtem per teſſeram conſu-
lum iuſſu ducerentur. His rebus ad urbis cuſtodiam ſumma conſulum diligentia conſti-
B tutis, ac inter ſpem & metum erecta ciuitate Roſſenius ſine ſuorum uulnere & ſine cæ-
de hoſtium opimam ſpoliis uictoriam conſecutus, ad urbem caſtra promouit. Nec mo-
ra regio more araldus cum mandatis in urbem mittitur: hunc uel arroganter & acerbè
proloquentem ne uerbo quidem uiolare fas eſt. Poſtulat ut in fidem Galliæ Daciæque
regum ſe dedant. Horum auſpiciis Roſſenium multis uictoriis illuſtrem bella gerere,
nec quicquam durius à ciuibus petere, quam iuſiurandū: leges enim illis ac immunitates
ueteris libertatis præclarè & liberaliter adauctas perpetuò incolumes futuras, quòd ſi
uim experiri, quam ſanis conſiliis parere mallent, daturum operam ut prolatis tormen-
tis, immiſſóque ueterano ac inuicto milite funeſtum contumaciæ exitum quammaximè
lugerent. Ad ea conſules grauiſsimè reſponderunt, ciuitatem ea eſſe dignitate atque ea
C uirium exiſtimatione, ut fidem mutare longè turpiſsimum putet; ea uero potentia atque
animi magnitudine, ut latronum immanium caſtra deſpiciat, breuíque iccirco Roſſeniū,
ſi congrederetur mœniáque ſubiret, merito ſupplicio tot ſcelerum pœnas daturum. Ira-
tus itaque Roſſenius frumentarias molas quæ latis rotarum radiis excepto uento uolue-
bantur latè diſiecit. Confederat ad Donnum uicum, non longè ab urbe, intereránt q. fre
quentes ſuburbanæ arbores ita ut proſpectum adimerent, ac earum denſitate caſtra te-
gerentur, quòd è mœnibus, qui in ſtatione erant, uel ad incertos ictus tormenta diſplo-
dere nunquam ceſſarent. Creſcente periculo creſcebat metus ſuſpenſáque ciuitas noctis
euentum expectabat; quum ualde timeret, ne tormenta occultata defenſáque tenebris
ad mœnia proferrentur. Propterea populus metu ſæuus, cum magno pudore conſulum
D & ſummo dolore nobilitatis poſtularat, & quod neceſſe fuit quanquam indignum maie-
ſtate tantæ urbis, etiam impetrarat ut perampla ſacratarum uirginum cœnobia, Carthu-
ſianúmque uenerabile templum, quòd ſubeſſent mœnibus, iniecta flamma delerentur; ne
ædito ob idque opportuniore tormentis loco potitus hoſtis, tutius ac audacius in oppu-
gnatione uerſaretur. Acciuerant etiam conſules è Flandra regione, quæ eſt ſecundum
Scaldem urbi propinqua circiter duo millia ualidorum agreſtium. Horum turbam, quòd
eſſet inermis, thoracibus, lanceis, atque ſecuribus inſtruxerant, ut populo tot noctium
dierúmque labore atque uigiliis fatigato requies daretur. Nec multò pòſt Roſſenius ab
eo ſingulari externorum & ciuium conſenſu & diligentia, occupandæ urbis conſilio de-
pulſus diſcedere, ne tentata quidem opugnatione, conſtituit. paratiores enim quam an-
tea credidiſſet hoſtium animos, & firmiora præſidia repererat, & tum maximè miraba-
E tur nullum triduo popularem æditum tumultum, nullam obortam ſeditionem, nullúmq.
omnino excitatum incendium. quis enim plebem inopem in tanta urbis opulentia, alie-
næ fœlicitatis inuidam, prædæ appetentem, in fide ac officio permanſuram putaſſet? Sed
eam profectò cladem Fortuna urbis auertit, ferunt enim Roſſenium attonito ſimilem,
pecunia corruptum inuitis & improbantibus cohortium alarúmq. præfectis, de uictoria
nulla ratione deſperaſſe: quum non uno in loco, nondum perfectis aggeribus, ea inuicto
rum militum robora, ad primos impetus in urbem perualura crederentur, erant enim ſu
pra duodecim millia delectorū peditum, & armatorum equitum duo millia, nec amplio
rem numerum ſe depoſcere Roſſenius dicebat, ut cum duplo maioribus copiis ad certā
ſpem uictoriæ aperto in campo confligeret. Itaq. diſcedens concrematis miſerabili incen
dio ſuburbanis deliciis, Louanium Grudiorum olim clariſsimam urbem iter intendit.

Nec maleficiis ac incendiis finem imponebant, Ransto & Dnfella oppidis ex itinere direptis, Lira urbe nequaquam tentata, quum prætereuntem Lirenses emissis pluribus tormentis auertissent, Louanienses quoq. & ciuium multitudine, & munitione urbis, & peregrinæ iuuentutis præsidio confirmati, hostis aduentum atq. impetum fortiter tulerunt, in eam enim urbem liberalium artium gymnasio clarissimam, magna hominũ multitudo cõfluxerat, fama tamen ualuit, ciuiũ primates salubri cõsilio, ne patriã in discrimen publicæ salutis adducerent, sese multo auro à latronũ iniuria redemisse. Cæterũ Rossenio Brabantiæ fines euastante Henricus Frãcisci regis filius, sicuti decretũ erat, Narbona profectus, ad Pyreneos mõtes perrexit, ut Perpennianũ, quod est in aduersis montiũ radicibus occuparet. Id minore cum inuidia peti uidebatur, quod nostra memoria Gallicæ ditionis fuisset. Eam enim urbem à Marco Perpẽna Sertorii percussore conditam, Carolum octauum Ferdinando Hispaniæ regi tradidisse docuimus: quum hic maioribus suis bello ademptam repeteret, ille uerò inuadẽdi Neapolitani regni cupiditate incensus, in Italiã deferretur, nec eius litis occasione quicquam hostile ab Hispania timere uellet. Recepta itaque est ab Hispano, aut infami aut certè parum honesta conditione, quum eius belli se spectatorem fore, nec ideo Aragoniis gentilibus consanguineisque suis opem laturum promitteret, & tum fama esset, Turpenium quæstorem infido uenalique ingenio hominem lagenis argenteis moneta aurea repletis corruptum, qui inconsultæ regiæ liberalitatis auctor extitisset. Erat Henrico spes omnis occupandæ urbis in celeritate posita, ut priusquam auxilia conuenirent, inopinantes ac imparatos inuaderet, neq. enim Gallorũ consilia diu tegi potuerant, ipso præsertim Alfonso Daualo sæpius ad Cæsarem perscribente, ut Hispaniæ finibus caueret, illac enim irrupturos cõpererat, quòd nunquam ei, cũ in omni re semper liberali, tum in hac utilissima militiæ parte maximè profuso ad explo randa hostium consilia, uel certissimi nuncii uel audacissimi speculatores defuissent, præoccupare enim officii merita peramplis donis, & larga demũ secretáq. manu præmia soluere erat solitus. Tantus uero quibusdã Cæsarianæ aulæ proceribus ab elato animo Gallorum inerat contemptus, ut nihil de eorum aduentu credendum putarent, respondere-túrq propterea Daualo, ut de alieno periculo solicitus esse nollet, ipséque potius prouideret ne conuerso ad Italiã hoste rebus suis timere cogeretur. Sed ubi leuis armaturæ equitum ala intra fauces penetrauit, Perpenniano tantus incidit pauor, ut ciues, qui a multis annis pacem colendo arma nunquam induerant, paruos liberos ac uxores & pretiosiora supellectilis in munitiora oppida comportarent, & de salute magnopere dubitare uiderentur. erat enim murus uetere structura per se tenuis & infirmus ad uim tormentorum perferendam, & propugnacula antiquitus aduersus balistas erecta his maximè fenestris carebant, quibus accedentium ad fossam hostium latera ferirentur. Cæterum Henricus modicis confectis itineribus parum utiles moras trahens, muniendo firmandóque oppido spatium hostibus dedit. Expectandas enim Heluetiorum legiones existimabat, quæ superato Rhodano ardentissimis solibus confectæ tardius sequebantur, ut tota mole exercitus intra hostium fines irrumperet, ut pote qui de celeritate remittere, quam equestribus & expeditis cohortibus tantam rem aggredi mallet; ne si parum fœlici conatu tentaretur, imminuta dignitate Hispanos primo successu lætos àconcepta formidine ad animi constantiam reuocaret, sed quantum existimationis ac uirium & in omnes etiam casus certæ securitatis ea cunctatione quærebatur, tantum pulcherrimæ occasionis ad exploratam uictoriam deperibat, coactis enim in unum copiis Henricus aliquanto serius, quam prima consilia in festinatione posita requirebant, Perpennianum peruenit. Mouerat à Leucata, quod est ultimum Galliæ Narbonensis oppidulum, transieratque inter stagnum & Pyreneos montes, ut Salsas castellum, antiquis Salsulas uocatas euitaret. Petitur enim Hispania uia militari inter mare & stagnum exaggerata, cui eximiæ munitionis id castellum imminet, tanta loci opportunitate, ut inde si Hispani custodes uelint quemque tormentis accessu facilè prohibeant. Id Carolus, Perpennianum fraude sibi ereptum indignatus, uti memorauimus, interfecta in expugnatione citerioris Hispaniæ nobilitate diruerat. Refecerat statim Ferdinandus, adeóque firmo præsidio munierat, uti Ludouicus

A donicus demum exorto Neapolitano bello id frustra uel maximis uiribus oppugnarit, præcurrente Italico equitatu ac obuia in prædam uertente, magnus terror hostili prouinciæ est illatus, prima scilicet excursione interceptis aliquot illustribus fœminis, quæ Perpenniano excedebant, ut in munitiora castella confugerent. Henricus ad urbem castra promouit, perductæque sunt fossæ ad altitudinem hominis depressæ tortuoso notóque opere, ut milites à tormentis hostium protecti erectis demum uimineis pluteis tutissimè commearent, tormentáque producerent, quibus confectis ad arcem, pinnarum corona, æditioráque propugnacula petebantur; nec consistendi in muro, & propugnandi hostibus potestas foret. Sed Galli firmiora omnia paratioráque, quàm antea putassent, apud hostes reperiebant. Magno
B enim incommodo Gallis cessit, Heluetios expectasse, securitatique potius, quàm festinationi studuisse, & quod minus expediret, traxisse etiam moras inutiles expediendis omnis generis commeatibus: nam Gallorum consuetudine non ad inediam modo uel opulenter auertendam in hostili terra, sed ad conuiuiorum quoque apparatum à Tolosatibus remotisque populis uina affatim & sumptuosa obsonia petebantur. Inter has igitur Gallorum moras Albanus regulus in urbē uenerat, & Maciucca, Cerbellionéque notis in Italia ueteranis, munitioni custodiæque præpositis, ad cogendas cohortes Gerundam discesserat. Mendocius quoque castris præfectus ad oram urbi proximam sociorum naualium egregiam manum, duce Bezerra, uiro impigro, & tormenta cum per amplo pilarum & sulphurei pulueris apparatu peropportunè & diligenter aduexerat,
C cōmotáque uniuersa Hispania Cæsar edixerat regulis omnibus, ut quàm maximæ peditum & equitum copiæ pararentur. Neque Daualo ferendæ opis cura defuit, cum Andrea enim Auria collocutus, ueteranas quatuor Hispanorū cohortes ex Subalpinis præsidiis triremibus in Hispaniam aduehendas deduxerat. Legionémque item Germanorum unam, quæ onerariis nauibus imponeretur; misso etiam Petro Geuarra rei bellicæ admodum perito, qui instruendis regendisque tyronibus uetere suo castrorum magistri munere in Hispania fungeretur, iussūmque fuerat Antonio Auriæ, & Garciæ Toletano, ut cū Neapolitanis Siculísque triremibus Africanas cohortes è Sicilia atque Sardinia in supplementum earum, quæ ex præsidiis detractæ essent, Sauonam transportarent. His cognitis rebus Henricus perplexo tentātique similis, an oppugnanda urbs
D foret, cum ducibus disputabat, nondum enim maiora tormēta protulerat, quibus mœnia grauissimè quaterentur, aderant antè alios summæ auctoritatis Hanebaldus & Brissaccus, qui peditatui præerat, Paulúsque Rentii Ceritis filius, leuis armaturæ peditū præfectus, & Stampeius genere & regis gratia pernobilis, qui honoris causa Heluetiis erat præpositus: quod uir opulentus liberaliter epulando largiendóque auidæ gentis studia promereri posse uideretur. Hi ab ipso statim initio sententiis inter se discreparant, quum Paulus diuersam muri partem (ea erat à conspectu arcis remotior) ualide quassandam non inepta ratione censuisset. Reliquis Hanebaldo libenter assentantibus, cui minimè decorum foret à sententia discessisse. Fit enim plerunque militiæ, ut duces uanissimo iudicii genere deteriora, quæ sua sint, consilia sequi malint, quàm probare meliora, quæ uideant: quòd alienis ingeniis cedere turpissimum putent. Itaque tormentorum magistri, ex Hanebaldi consilio, in decutiendis pinnis nihil omnino profecerant: quum ex aduerso Hispani & ab arce, & à portæ propugnaculo, pares pilas in ora tormētorum hostilium certissimis ictibus cōtorsissent, rotásque currnum cum nece proximorum opportunè perfregissent. Eam enim portam, quæ Elnēsis dicitur, ita obstruxerant, ut antemuralis turricula, ubi pons ligneus subductilis erat, multo cespite multáque arena ad altitudinem præaltæ contignationis compleretur, è qua demum tormentis impositis ac in solido collocatis, hostium castra atque opera peterentur. Acciderat quoque, sed aliquanto maiore ludibrio, quàm damno, ut quum cohortibus, quæ operibus atque tormentis præsidio erant, tardiùs in statione succederetur, proptereáque ieiuni in sextam horam milites ardentissimísque solibus perusti sensim ut pransum iretur locum tanquam periculo uacuum relinquerent, Maciucca repentinus erumperet, paucos

fugaret, potitúsque tormẽtis, ea ferreis stilis in spiracula coniectis, ita ut minimè displo- A di possent, configeret. Sed id patratum facinus abducere etiam tormenta conantibus nequaquam lætitiæ fuit, superuentu nanque Vasconum Italicarúmque cohortium Hispani intra portam cum cæde compulsi, Brisacco ante alios, uti ducem decuit, uehementissimè dimicante, fœlicis audaciæ laudem tardi receptus cruenta pœna æquatam ipsorum confeßione retulerant. His casibus euenerat, ut nemo esset in consilio, qui discedendi sententiam non maximè probaret, adiuuabant rem proclinatam alarum duces, quòd consumpto undique pabulo, equi nobiles macie cõfecti cum summo dolore equitum aridißimis in locis interirent. Suberat etiam non occultus pauor: nec temere quidem ex tanto Cæsaris apparatu conceptus. Is enim maturare nunciabatur, & aliquot iam cohortes ab Albano præmissæ (has ueteranus Oliuar ductabat) nullo prohibente B in urbem peruenerant: quarum acceßione tantus iam erat Gallorum contemptus ut pecus ab initio intra urbem receptum, sub mediocri præsidio in proxima prata, pastum emitteretur, integrísque gregibus, frustra insidiante ac insultante hoste in urbem reduceretur. Verum id adeo licenter, impunéque facere obsessos non diu paßi sunt Sanpetrius Corsus, & Ioannes Thurinus. Nam conditis in conualle cohortibus Hispanos quotidiana consuetudine armentis præsidio audacter prodeuntes, improuiso acríque impetu adorti, multis interfectis & captis, ipso spectãte Henrico, intra urbem compulerunt, qui Sanpetrium uirtutis causa aureo torque, & cohortem pecunia donauit. Hi quoque duo præfecti Paulum Rentii filium cum delecta manu equitum excurrentem ad Helnam, quæ Ebura olim fuit, secuti Hispanos circiter ducentos obseßis auxilio nenientes C in itinere peracri edita pugna deleuerunt; in qua Vicinii Vrsini iuuenis uirtus enituit, quum ei equus ab hoste suffossus fuisset. Cæterum Henricus, postquam omnia in dies difficiliora fore prospexit, abunde officio uotóque satisfactum ratus, si incolumi exercitu in Galliam rediret, Migliis & Hillia oppidis ex itinere direptis ad patrem est reuersus. Is ad Volcarum urbem, Monpelerium hodie uocatum, citra Narbonam consederat, ut ex propinquo communicatis consiliis in omnem occasionem ferendæ opis paratus adesset; porro uenientem & quodam nobili pudore perfusum, quòd cœptis Fortuna defuisset, complexus, festiuè admonuit, ne fraternæ laudis obtrectatione plus æquo angeretur, si Fortuna cœptis suis minus alacriter arrisisse uideretur (aderat enim Carolus rebus prosperè gestis è Belgis reuocatus) satis eum his cœptis claritatis & nominis esse consecutum, postquam Hispaniæ fines euastasset, rediisletque incolumi exercitu, & nullo accepto detrimento: ut in secundis demum uotis Fortunam constantis animi uirtute superaret. Redeuntibus copiis enata est controuersia iudicii militaris, quum Hispani captarum nobilium fœminarum propinqui, eas sibi liberaliter reddi postularent, negantibus Italis iure belli captas sine pretio dimissurus. suffragabantur Hispanis ipsa ratio humanitatis, & mos antiquus, quòd imbelle genus omni uexatione indignũ censeretur. proderat autem Italis recentis Romanæ cladis exemplum. Cõstabat enim non matronas modo, sed infantes etiam pueros summa Hispanorum acerbitate multo auro redemptos fuisse. Sed rex apprimè liberalis donatiuum militibus ex merito per quæstorem dari iußit, excultásque muneribus fœminas dimisit. Eadem quoque liberalitate usus est erga Germanos, quos fluctuante nauigio ad Stechadas è Genua delatos E Virginius Vrsinus admotis triremibus numero ferme trecẽtos cœperat; & eo quidem maiore clementiæ laude, quoniam Cæsariani multos Subalpino bello captos ad triremes atroci cum iniuria relegassent. Fuere qui existimarent, inuadendæ Hispaniæ consilium in occulta spe uenturæ Turcarum claßis ab initio fuisse collocatum. Barbarussa enim ea æstate se Hispaniæ litora uastaturum promiserat. Eo autem in mare nostrum prouecto nemini dubium uideri poterat, quin obseßis portubus Aurianæ nauigationes interclusæ tollerentur, Hispaniáque duplici petita hoste uires distrahere cogeretur. Propterea Henricũ claßis expectatione suspensum, neque ab initio maturasse iter, neque demum, quin celeriter se reciperet, oppugnandæ urbi hærere uoluisse; patre itidem reuocante, quum Dexius è Rhodia militia trierarchus ad euocãdam classem Byzantium

A zantium missus, indéque reuectus Massiliam certum negatæ classis nuncium retulisset. Quomodo autem ea res, quæ Fräcisco non mediocrem inuidiam apud quosdam Cæsarianæ factioni addictos peperisse uidetur, Bizantii agitata sit, operæpretiũ erit explicare. Interfecto Rincone Franciscus Antonium Polinum, qui institutæ legationis munere fungeretur, ad Solymanum misit. Is erat ex Langæi disciplina sobrio, solertique ingenio, & quod intererat, corpore ad perferendos itinerum labores egregiè subacto. Militabat enim Subalpino bello, legatíque nomine ad Alfonsum Daualum confirmandis induciis sæpius ierat: quo suscepto munere, eam excellentis industriæ opinionem erat adeptus, ut Daualus prudentiorem eo neminem Gallum se nouisse testaretur. Itaque Polinus per deuios tramites Venetias delatus, atque inde enauigato sinu
B Sibinicum usque, quod antiquis Sicum celebre oppidum fuit, transuersis itineribus per Illyricum in Mysiã ad Solymanũ Buda redeũtẽ peruenit. Munera ei allata sunt, quum nemini sine dono ad Barbaros aditus pateat. Fuere operosæ supellectilis, ad usum ornamentúmque abaci, argentea uasa sexcentorum pondo. Purpuratis uero prætoriíque præfecto, atque item ianitoribus sericæ omnis generis, aut ex cocco laneæ talares uestes quingentæ. Solymanus perlectis literis, auditísque mandatis, quum Rinconis casum grauiter ferre uideretur, Polino promisit, se regi Gallo, iusta arma propter uiolatas inducias aduersus hostem Carolũ paranti, neque mari neque terra, quin opportunè opem ferret, defuturum; de his autem rebus nihil explicari posse apud properãtes; tum uerò quum Byzantium peruenissent, purpuratos ad postulata ex communi consilio re
C sponsuros. Petebat ante omnia, ut classis, Hariadeno Barbarussa duce, ad oram Prouinciæ, excipienda Gallicis portibus futura æstate mitteretur, peterétque Solymanus à Venetis, ut cum Gallo rege contra Carolum fœdus percuterent, & socia arma in communem omnium hostem uerterentur. Non intermisit studiũ Polinus, quin sibi ad rem impetrandam, toto itinere purpuratorum animos ampliorum quoque spe munerum propitios pararet. Quum uerò antè calendas Decembres Byzãtium esset peruentum, Solymanus, quæ antea promiserat se præstaturum pollicitus, Polino persuasit, ut in Galliam cum literis reuerteretur, atque inde à rege suo inferendi belli terminata consilia referret; interea se missurũ ad Venetos Iunusbeium, sæpe antea eo legationis munere perfunctum, curaturúmque, ut quamamplissima classis pararetur. Polinus eo re-
D sponso maximè lætus, dona retulit binos insignes equos, & gladium gemmatum, miráque celeritate ad regem contendit. Is tum consederat ad Abelleium Fontem in uilla, agresti in loco, ad uenationes suo ingenio, & regio quidem sumptu ædificata. Eo usus otio Franciscus per triduum Polino operam dedit, descriptísque locis atque temporibus, quibus arma inferre statuerat, datísque amplissimis mandatis, eum nihil remissa festinatione Bizantium reuerti iussit. Polino Venetias delato, Iunusbeius nondum applicarat. In ea autem expectatione, ut nihil temporis ad maturandum deperiret, Pellicerius uetus legatus, & cum eo nõnulli ex Gallica factione Veneti homines adire tentaréque senatum. Apparebat enim Venetos, commodo suo consilia metientes ad ineundum fœdus, hortante præsertim Solymano, facilè descensuros, quum Maranum
E oppidum ad Venetas paludes, citra Aquileiam in ipso Venetiarum limine positum, percussi fœderis præmio cessurum uideretur. Id ante triginta annos Austrianis Germanis proditum Beltrandus incola adiuuante Turchetto centurione Germanis fraude eiectis occuparat, sublatóque Gallico uexillo Petrum Strozzam Florẽtinorum exulum principem, ad præsidium cum cohortibus circa Venetias conscriptis euocarat. Id patratum facinus ita senatui displicebat, ut in spem recuperandi oppidi deueniret, & ipsi Galli non imprudenter euulgarant, si Venetus Francisci regis amicitiam repudiaret, ac ideo percutere fœdus nollet, id oppidum finitimis potius Turcis dono daturos, ut Barbarorum classibus receptus foret, quàm passuros ut Germanorum armis repeteretur. Venetiis autem nihil molestius ac omnino perniciosius incidere poterat, quàm è Veneto portu spectare ambiguæ suspectæque fidei Barbaros nauigationum suarum cursus infestos reddentes, admixtis scilicet prædonibus, quibus ex composito onera-

tis culpæ nomine maleficia tegerentur. Itaque Polino senatus datur: is Francisci re- A
gis causam luculenter agit, interfectorum legatorum casum deplorat, Cæsarémque tanquam conceptæ inchoatæque tyrannidis inuidia oneratum grauiter perstringit. Illum enim nequaquam uera uirtute ac animi magnitudine ad summam potentiam niti, sed multo fuco multísque fallaciis secus ac superiores Cæsares contenderint, illos nanque tyrannis eiectis ciuitates seruitute liberasse, hunc liberis prægraue iugum imponere, & dissimulanter quidem, ut imperiti rerum uerborum lenitate adducti decipiantur. Per hunc modum Cisalpinæ Galliæ ciuitates primò licentia militari, & ea semper impunita, crudelissimè direptas, & demum immanibus tributis deformatas spectari, & occupatis arcibus Etruriæ compedes iniectas esse, Senenses sub Hispanico præsidio seruitutem ferre, quum ciuili dissensione libertatem amiserint, Lucensibus ita libertatem relinqui, ut eam quotannis pecunia redimere cogantur, Siciliæ uero atque Neapolis tantæ modo dignitatis ac opulentiæ regna, usque adeo spoliata esse Fortunis omnibus, uti opportuna præfectorum auaritiæ, ut Turcarum imperia ad miseriarum finem exoptent, ipsos porrò Venetos, qui rerum omnium periti, suarúmque præsertim actionum accuratè memores esse consueuissent, quantam fidem ex Neapolitano fœdere Cæsar præstiterit, satis præclarè confiteri, uel ob id quòd inedia subactis, ea quæ paulo antè Barbarus uel ex professo Christiani nominis hostis humaniter dederat, uitæ alimenta denegarit. Proinde senatum tempestiuè, si unquam antea, & sapienter ad eum se recepisse, apud quem datæ fidei ac humanitatis iura seruarentur, quum in socio parum æquo astutóque ueteris inuidiæ & cupiditatis documenta prospiceret, ad inuadendas scilicet eas urbes, quas fatali bello ereptas, Francisci demum ope recepisset. Quibus autem artibus Cæsar, quum per mediam Galliam summis exceptus honoribus in Belgium pertransiret, regem deceperit, ipsos nouisse; quum ab ea promissæ pacis ostẽtatione, affirmante coràm Daualo, ut ad traducendum legationi maior inesset auctoritas, par propè discrimen rerum suarum adierint, eiusque rei fabula, quòd in ea scitè agenda Cæsar totum maiestatis pudorem consumpsisset, orbem terrarum fama compleuerit. Propterea Franciscum uindicandis iniuriis intentum contra Cæsarem bellum parare, ut donec sua recuperet, aliena continenter inuadat, orare Venetos tanquam ueteres socios amicósque Gallici nominis, ut sibi adesse uelint. Ipsis hercle uno consensu bella gerentibus, ea quæ optarent uictoriæ præmia minimè defutura; quòd si forte abnuant fœdus, & sedere, neutrúmque iuuare utilius putent, ambos proculdubio diiudicante Fortuna grauiter offensuros; ut demum à uictis odium referant, & à uictoribus iniuriam expectent. Decreto autem initóque fœdere, quod plurimum interesset, Solymano rem longè gratissimam facturos. Eum enim ualde commotum lacessitúmque recentibus iniuriis in Pannoniam cum innumerabili exercitu proficisci statuisse, paritérque exiturum cum ingenti classe Barbarussam aduersus communem hostem; quibus consiliis communicandis Iunusbeius Venetias mitteretur. Nec de belli euentu quicquam dubitandum uideri, quum ipsi uni Veneti propriis usi uiribus, satis esse uideri possint, ut Cæsarem exosum populis, & rapinis milites alentem, à duobus potentissimis totius orbis regibus undique terra marique petitũ, Cisalpinæ Galliæ impotenti dominatu celeriter detrudant. Ad ea Senatus per aliquot dies extracta mora, ut interim Iunusbeius applicaret, grauiter respondit, amicitiam Francisci regis, quam studiosè percolerent, ornamento sibi non oneri esse debere: parem quoque obseruari cũ Cæsare, à quo discessisse uideri nolint, tametsi fastidito eo graui fœdere, quo se Neapoli parum fœliciter impleuissent, ad Solymanum eius hostem amicitia repetita cõtulerint: proinde patres conscriptos ac omnes ciuitatis ordines è republica existimare, tueri pacem, uti multa duris temporibus incommoda perpessos, quæ uel sero tranquillitatis otio sarcirentur. Cæterum si explicata signa & planè inchoata bella conspiciant, tũ maturè deliberaturos, tuerínc pacem expediat, an bello permisceri; quum trium maximorum totius orbis principum amicitia perfruantur. Appulerat interea Iunusbeius, publicáque domo, lautè instructa, exceptus fuerat. Is petebat, ut leges renouati fœ-

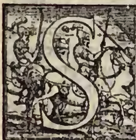
A deris à Badoërio Bizantii conscriptæ senatus auctoritate sancirentur, Francíscique re-
gis causam ita senatui commendabat, ut nihil plus peteret, quàm ut eam amicitiam,
quam cum Gallo tuerentur, propensiore studio, nouísque officiis adaugere uellent;
postquam ipse Solymanus, fratrem appellatum, gratia atque opibus iuuandum ad-
uersus Carolum Hispaniæ regem suscepisset. Nihil enim, ut fœdus percuterent, aut
arma caperent postulabat, secus ac Polinus & Pellicerius uehementissimè cupiebant:
ut pote qui feruidè instando, denunciandóque cuncta facilè impetrari posse crede-
rent, ob idque Barbarum frigidè proloquentem, auro corruptum suspicarentur; ue-
rum ut postea pro certo constitit, tanta emiuebat in mandatis ac literis Solymani, alio
qui superbi, æquitatis atque modestiæ ratio, ut nihil ab inuitis exigi uellet, quod ex
B commodo præstari minimè posse uideretur. Itaque Polinus frustra contritis apud
Venetos aliquot diebus trireme publica Ragusium deuectus, ac inde mox disce-
dens magnis itineribus Bizantium contendit. Quum festinaret, Achomati magistro
equitum in Pannoniam properanti, in Thraciæ finibus occurrit, hunc de Germano-
rum apparatu cœptóque itinere, & de Francisci consiliis edocet, ubi uerò Bizantium
est peruentum, cuncta spe sua duriora apud Barbaros inuenit. Pernegabant enim pur-
purati educi posse classem, quòd setiùs quàm oporteret ad rem impetrandam ad-
uenisset. Verni certè æstiuique temporis, ad nauigandum aptissimi, tres iam menses
effluxerant: ita ut Polinus ingenti cura doloréque uehementer angeretur quòd neque
Venetiis neque Byzantii, in tractando utroque negotio, satis fœlix aut tempestiuus
C extitisset. Aduenerat etiam Dexius trierarchus, ut aduentantis classis nuncium in
Galliam deferret. Is in Belgarum fines latè penetrasse, & Hispaniam inuasisse regi-
os liberos cum ingentibus copiis enarrarat. Proinde Polinus, uti aliena fide dece-
ptis ac inanis industriæ suæ successum deplorantibus facilè accidit, sese grauiter afflicta-
re, peruersos ac instabiles Barbarorum mores execrari, implorare fidem Solymani,
conuentósque priuatim singulos purpuratos obtestari ne regem spe classis in Hispani-
am prouectum, & Belgarum fines inuadentem desererent. Ea enim cessatione neque
honesta ipsis neque utili, sui regis decus prodi, interpellaríque uictoriam, quæ iam ex-
plorata partáque è manibus emitteretur. In his autem obtestationibus adeo multus
erat ac assiduus, ut fastidio quàm gratiæ propior uideretur, iudicaretque Solyma-
D nus eunuchus eius querelæ causam graui oratione finiendam, atque ita euocato in
prætorium Polino assidentibus collegis, quibus ipse quoque Hariadenus propter præ-
fecturæ maris dignitatem addebatur, ad eum conuersus; Hic, inquit, locus, uiri Gal-
li, expediendis grauissimarum rerum consiliis optimi imperatoris iudicio fidelibus ser-
uis datus, uti decet, quotidie ingredientes beneuolentia atque odio uacuos excipit,
& præclarè quidem admonet, ut liberè loquamur. Neque uelim, ut hæc oris liber-
tas nuncia ueritatis, atque ideo fidelis amicitiæ custos, auribus uestris acerba molestá-
que sit. Nam postquam rex uester Ottomãnici nominis socius, atque amicus est ap-
pellatus, neque remittere amoris officia, neque amicitiam uestram fastidire iam possu-
mus; quum uos mirificè amet imperator, uosque suis opibus uehementer adauctos,
E deuictisque inde hostibus potentia & dignitate maxime florentes uelit; sed postula-
tis uestris, nulla inest æquitas, nulla modestia, ita ut uos iniquos inuerecundósque uo-
cemus, alii uero minus beneuoli, ueris nominibus importunos ac impudentes ap-
pellent, postquam uti nimus improbè procaces, amicitiæ rationes ineptissimè contur-
batis. Fœdera enim paribus commodis, exæquatisque sumptibus, & mutuis peri-
culis confirmantur. Quod si studia atque officia negligendo nihil rependeris, ce-
leriter obsolescunt. Ita uobis euenit, uiri Galli, qui in nostro periculo semper obli-
uiosi supinique, in uestro semper erecti & egregiè memores, nequaquam factis cer-
tisque auxiliis, quum opus fuit, sed inanibus tantum literis atque legationibus ami-
citiam coluistis. Dicite obsecro, quod unquam studii uestri, uestræque operæ signum
apparuit? quo saltem hostium nostrorum animus uel ambiguo metu distineretur?
quum Carolus totius occidentis copiis instructus in Pannoniam uenisset, atque in-

terim in Græcia Corone Patræque hostili classe quaterentur, Tunetúmque demum, tantis petitum classibus, caperetur. Sed hoc uobis condonamus, illud certè uix ferendum uidetur, quod nec tantis iniuriis nostris, uti par erat, indoluistis; quum cruento cõmuni hosti tot nostri nominis crudeliter interfectis, officiosè gratulandum existimaueritis. Peruenit demum ad Aulonem noster imperator, magno uestro commodo in Italiam traiecturus: sed nec tum, quæ à uobis iactanter largéque promissa erant, Apulorum erga uos studia in appulsu uestræ classis reperta sunt; nec uos in superiore Italiæ parte ualidè incumbendo cõmouistis; ita neque nobis opportuni, neque uobis unquam tempestiui uel utiles, bene gerendarum rerum occasionem semper amisistis: sed neque tum neque postea uestro consilio & consociatis armis unquam eguimus. Venetus enim suo malo, & uim pariter, & fidem nostram expertus est, & reliqua Mars iniuriarum nostrarum præclarus ultor secundissimè confecit, quum arbitrio uestro induciis cum communi hoste confectis ad nos inuadendos, eius uela tam iniquè quam impudenter inflassetis. Cæterum sine uestra ope tantos hostium impetus egregiè retudimus, quum hic ipse Hariadenus & classem ad Ambraciam profligarit, & latrones Hispanos ad Castrum nouum fœlicissimè trucidarit, indéque receptis nostris urbibus alienas cœperimus. Nullius ergo meriti causa uobis tenemur, sed harum rerum obliuisci malumus, quàm uobis semel in amicitiam receptis deesse. Factis enim fidem tuemur, sed spectare tempora, pericula metiri, occasiones agnoscere, eius est, qui non temere Fortunæ aliquid committendum existimet. Tardiùs quàm oporteret, ut classis educeretur, aduenisti. Præcipiti nanque æstate pestilens imminet autumnus, ita ut neque maturè conscribi remiges, neque in naues contrudi turbò liceat. In longissima enim nauigatione quis naualem turbam, ad insoliti cœli mutationem morbo tentari solitam, uitæ periculum minimè adituram credat? quis naufragia uel in reditu non pertimescat? quum hic ipse Hariadenus Augusto mense tantus in re nauali magister ad Acroceraunios scopulos illisus, tot triremes amiserit. Hyeme reficí, uere adornari atque educi classis debet, æstate nauigatur tutò, bellúmque geritur. Id ut fiat, reipublicæ causa, Imperatori persuademus. Neque enim amissa semel classis uel multo auro, quo uel immenso, & per tot sæcula congesto, Ottomânica domus potitur, restitui potest. Tu hæc amicè dicta, si sapis, æquo animo feres, imperator porro ipse uiderit, an tibi sit indulgendum. Illi certè & nobis libero uoto satisfecimus. Hæc uerba ab eunucho seuerè pronunciata, eo grauius Polini animum perculerunt, quòd ex ore Solymani mitti uidebantur, & is quoque auscultasse omnia credi poterat. Imminebat enim à tergo confidentibus purpuratis fenestra æreis obsepta clatris, & obtenso uelo protecta, ut ipse imperator, quum uellet, nec omnino sentiretur, gentium omnium querelas & lites audiret, notarétque ingenia iudicantium, quorum ex eo metu æquitatis atque iustitiæ cura multo intentior redderetur. Nec Polinus ab hac repulsa purpuratos detestatus spem abiecit, deditque enixè operam, ut per Capiagam ianitorem largitione conciliatum ad ipsum Solymanum sibi aditum pararet. Præstitit officium Barbarus: atque ita Gallus, quod paucissimis nostrorum hominum antea licuerat, in intimum prætorium est introductus. Aderat Bederius interpres, per quem actitata recensendo magnis precibus rogabat, ne regem triplici bello hostes innadentem, ea promissæ classis expectatione frustraretur. Ad ea Solymanus clementi ore & paucis admodum uerbis, non sua uoluntate, quæ esset stabilis, atque mirifica, sed ipsius tarditate, ac æstatis inclinatione occasionem educendæ classis elapsam respondit, pollicitúsque est, se primo uere duplo maiorem, quàm peteret, classem amico fratrique suo regi aduersus Carolum, communem hostem, sine dubitatione transmissurum. Cum eo itaque responso Dexius trierarchus in Galliam reuersus, uti supra docuimus, effecit, ut Franciscus extemplò filium ab Hispania reuocaret. Redeuntibus autem copiis, quum hybernorum subesset tempus, nec in Belgis, propter anni tempus, quicquam ultra moliri uellet, Heluetios fermè omnes, atque item aliquot signa

A Germanorum persoluto stipēdio dimisit. Italicas autem cohortes Hanebaldo tradidit,
quæ in Italiam ad Subalpinum bellum ducerentur. Prouinciam enim, quanquam fru-
ctuum omnium copiis abundantem, commeantium tamen militum frequentibus affe-
ctam incommodis, hybernorum uacatione subleuandam existimabat, & in Italia alen-
dum omnino bellum rebatur, uel ob id quòd & Germanorum integrā ferè legionem,
& ueteranas Hispanorum cohortes in Hispaniam subsidio missas intelligebat. Itaque
Hanebaldus durissimis niuosisque Alpium itineribus in Italiam profectus ad oppugnā
dum Cuniam oppidū contendit. Id ad radices Alpium in plano situm, præcinctúmque
duobus paruis amnibus, in Tanarum confluentibus, magnam habebat opportunitatem
ad gerendum bellum: quod Fossano proximum esset, Monteuicóque finitimum. Oppi-
B dani præclaro studio Cæsari fauebant, sed ut præsidium acciperent nunquā adduci po-
tuerant uel admonente obtestanteq. Daualo, ut à Gallis maximè cauerent. Tātus enim
erat metus Cæsarianorum militum, summa licentia ac impunitate sociorum Fortunas
in prædam uertentium, ut uim hostium minore cum periculo sustinendam arbitraren-
tur. Sed ubi aduentum hostium certius senserunt, non de uano conceptus pauor usque
adeò apud infirmos uiribus creuit, ut quod antea repudiarant, à Daualo militare præsi
dium postularent. Misit itaque Petrum Portum à Vicentia, nobilem strenuúmque alæ
præfectum: is cum sexaginta galeatorum equitum manu, acceptis in clunes totidem cō
sessoribus sclopettariis, usus tenebris per stationes hostium ad oppidum penetrauit.
Eius aduētu Cuniates bona parte metu liberati, impositum extruendi intus aggeris mu
C nus alacriter susceperunt. Nec multo pòst quum Daualus de oppidi salute solicitus, ad
Petrum Ciconium, qui Fossanum præsidio tuebatur, sæpe perscriberet, ut Cuniatibus
maturè opem ferret, Blassius Summanus cum cohorte una eadem fœlicitate, qua Por-
tus ierat, per medios & semisopitos hostes ad oppidum peruenit, amissa tamen circiter
dimidia militum parte, quum alii obscura in nocte rectum iter tenere nequiuissent, alii
periculo territi segniúsque sequentes retro per deuia dilapsi amisso in tenebris pudore
uexilla reliquissent. Hanebaldus admotis maioribus tormētis magna ui murum quatie
bat, pinnarum ruina fossam compleuerat, duósque aditus ad irrumpēdum parabat. Por
tus & Blassius diruta mœnium obiectis lanarum saccis, congestáque omnis generis ma-
teria & gleba farciebant. Omnibus propè horis certabatur, impigrè populus militibus
D intermixtus propugnabat, usque adeo pari omnium studio, ut fœminæ nequaquam tor
mentorum ictus formidantes, comportando onera corbibus, & militi cibaria ministran
do uirilem operam præstarent. Galli instauratis per triduum præliis conscendere mu-
rum conati, sempérque repulsi multis suorum occisis, pluribus uulneratis, desperata ex-
pugnatione oppidi discesserunt. In postremo certamine Guilermus Blandratus, qui an
tea ut diximus Casalem urbem Gallis prodiderat, glande traiectus interiit, Sanpetrius
Corsus in aduersum os lapide excepto deformiter uulneratus, Ioannique Turino bra-
chium scalarum ruina debilitatum, uiri fortes supra centum desiderati; et in his Italorū
& Vasconum signiferi quatuor, & insignes nonnulli equites Galli, qui pedibus pugna-
re iussi alacriter subierant. Quum se reciperent Galli, & maledictis incesserentur, hone-
sta quædam alioqui mulier, sed tum nequaquam integro pudore, ut abeuntibus illude-
E ret, nudatos clunes sublata ueste feriēdos è summis mœnibus ostētauit. Cuniates specta
tæ uirtutis merito, Portum & Blassium pecunia donatos dimiserunt: nec multo pòst
Hanebaldus, nullibi cœptis arridēte Fortuna reuocatus in Galliam, in Alpibus niuium
procella obrutus penè interiit, multis ex comitatu & in his fratris filio multa mole niuiū
miserabili mortis genere sepultis. Nec multis inde diebus Langeo, ab rege in Galliam
euocato, profectóque, Cæsar Maxius à Neapoli inusitatæ calliditatis dolū reperit, quo
Taurinum belli arcem Gallis eriperet. Discessu siquidem uigilantissimi ducis minus in
tentas diligentésque custodias futuras ratus, quatuor agrestes carros, per quos uenale
fœnum in urbes conuehitur, adeo solerti ingenio concameratos fabricarat, ut quum
exterius nirentis fœni speciem præberent, interius seni loricati milites cōderentur, qui
demum ingressis portam carris, in medio aditu laxatis machinæ fibulis repentè prosili-

rent,hastísque hostium correptis,quæ ad parietem per rastrella dispósitæ ad manum es- A
sent,custodes confoderent, & tandiu angusto in aditu carrísque occupato locum tue-
rentur,donec instituta ad succurrendum una atque altera ualidorum atque pernicium
sociorum manus adcurreret.Franciscus enim Isclanus,Hispanúsque Mendocius,modi-
co interuallo idoneis in locis occultati fuerant,ut carros ingredientes celerrimè conse-
querērur.Sed his aut animus,aut certè Fortuna,quæ dolis illudebat,importunè defuit,
cum primus enim carrus ab ignaris doli bubulcis,fœliciter esset introductus erumpēti
búsque armatis insidiæ nudarentur,cataracta à fabro ferrario,qui forte aderat,opportu
nè demissa subsequentes exclusit.Ita primi frustra socios expectantes,decurrente ad ex
citatum clamorem Buterio duce,à Vasconibus sunt interfecti, uno tantum capto con-
seruatóque ab Italis Alexandro Magio,nobili Insubre,ut auctorem atque ordinem insi B
diarum aperiret.Isclanus quoque qui ad patrandum subitæ rei facinus,sed non in sua fa
ta serus adcurrerat,è muro glande percussus interiit,milites uero tormentis pariter peti
ti è conspectu sese celeriter eripuerunt.Ea res uti nouo insidiarum genere instructa at-
que perducta penè ad exitū, Gallorum animos magnopere conterruit admonuítque,
ut nullam omnino custodiæ diligentiam aduersus Maxii ingenium superfluā putarent,
quum ab eo ad tendendas insidias parato paucis antè annis,ipso etiam ægrè defenden-
te Buterio portæ eiusdem propugnaculum noctu scalis captum meminissent.Cæterum
Lāgeus,qui iter in Galliam susceperat,niuosis in Alpibus concepta graui pituita, citra
Lugdunum interiit,uir animi uirtute, ac optimarum literarum notitia Gallis omnibus
ea ætate superior,& dignus hercle longissimo uitæ cursu,quum supra Bellaiæ nobilis fa C
miliæ nomen,sobrii & maximè constantis ingenii mores,quod paucis eius gentis uiris
militaribus contigit,ad bellum attulisset.

A PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXXII.

VB ID tempus Germania omnis, excitata Ferdinandi regis precibus, grauissimísque Hungarorum procerum obtestationibus permota, aduersus Turcas bellum suscepit. Nemo enim erat, qui animo dolorem ac ignominiam ferre posset; postquam propinquis & fratribus ad Exechium fœda in fuga trucidatis, & nuper ad Budam Rochandulfi exercitu turpissimè fuso deletóque, uetere belli gloria decidissent. Nec quisquam erat, uel Austriæ domui grauiter infensus, qui acceptum dedecus nobili ausu sarciendum, Budámque omnino repetendam esse non duceret. Admonebantur & desides non dubio uicini periculi metu, quoniam apparebat Turcas nusquam uinci solitos, perpetuóque bellandi studio & consuetudine procedendi, prædam & prolati imperii famam quærentes, occupata Pannonia minimè quieturos, breuíque futurum ut Germani, nisi Hungaris diro bello obrutis opem ferrent, irrumpente uictore Barbaro, iniqua domi conditione pro focis ac uxoribus & liberis certare cogerentur. Celebris tum erat Nurumbergæ regulorum, & legatorum omnium propè gentium conuentus, diúque in eo Pontificii cum Lutheranis de Christiani dogmatis ueritate contenderant, sed ea contentio eum habuit euentum, ut Lutherani insigni contumacia placita sua defendentes, concilio locum in ipsa Germania deligi postularent. nunquam enim id concessurum Pontificem rebantur, ne Constantiensis concilii exemplo dignitatis atque salutis aleam subiret. Sed id petentibus, uti mox dicemus, Pontifex probitatis ac innocentiæ suæ fiducia, publicæ concordiæ uotum secutus, liberaliter indulsit. Cæterum decreto bello, imperata adductáque sunt à regulis & liberis ciuitatibus ad triginta millia peditum, & equitum armatorum septem millia Germanici nominis, in his eminebat Mauritius Saxo nobilissimæ stirpis regulus. Legionibus magna bellicæ uirtutis opinione præerat Conradus Hessius, direpta urbe Roma ingentes diuitias consecutus, & Volfangus Theodoricus è Sueuia nobilis. Supremi autem militaris imperii nomen delatum est Ioachimo Brandeburgensi regulo, quem Turcico ad Viennã prælio interfuisse docuimus, ita tamen ut summa consilii potestas ad octouiros pertineret. Hos natu grandes rerúmque peritos in concilio delegerant, qui imperatori non multum foris in militia uersato adessent, Ioachimus enim uti parum efficax nihil fere præter generis nobilitatem & regii cultus instrumentum, liberalesque conuictus in castra detulisse uidebatur. Vbi Viennam est deuentum accessere Ferdinandi regis copiæ, nam præter Austrianos nominatim euocatos, Hunganotus Styriæ præfectus circiter decem millia equitum effecerat. In his erat Illyricorum ala, Bartholomeo Croato duce impigro, cultu insignis uirtutéque mirifica, & Nicolaus Sdrinius cæde Cazzianeris hospitis æque laudatus & infamis: Hungaricus autem equitatus quindecim millium numerum efficere dicebatur. Nam Gaspar Seredius uir impiger, laudis & prædæ auidus, cis Danubium multos Vsarones rapinis assuetos, ad signa conuocarat, alia quoque ualidior manus Andreæ Bathoris uexilla sequebatur, ueteranas uerò turmas, quæ circa Agriam ultra Danubium hyemarant, ductabat Perenus Petrus auctoritate, potentia, usúque militiæ Hungarorum nobilissimus. Nec ipse Georgius Varadiensis antistes, quem à Solymano in tutela regis pueri reginæque in Transyluania ad Lippam relictum diximus, tanto excitatus apparatu, Christianæ causæ defuturus esse credebatur: sed astuto constantíque uir ingenio, quum nihil sibi antè belli euentum temere præmoliendum arbitraretur, ita sollicitantibus regiis amicisque ueteribus uerba dabat, ut transeundi spem præberet, nec obligaret fidem ullo

literarum testimonio, quo Turcis inita consilia proderentur. Paulus quoque Pontifex, quod erat mirificæ uoluntatis & liberalis officii munus, tria milia delectorum peditum Viennam ad exercitum misit, hisque ducem attribuit Alexandrum Vitellium: expetente rege magnis precibus, ut is præcipuè mitteretur, qui spectatis operibus pugnacis & egregii ducis famam quæsiisset. Italos enim duces & milites rex ipse, uti maximè idoneos expugnandis urbibus quærebat, nam paulo antè Philippum Torniellum cum aliquot cohortibus mercede conduxerat, & Iacobus Medices Danubianæ classis præfectus alterum iam annum in Pannonia secunda nominis fama militabat. Sfortia quoque Palauicinus, summæ spei summæque nobilitatis adolescens, per eos dies ornatissimam sexcenrorum equitum alam, circa Padum conscriptam in Pānoniam adduxit. Descensum est secundum dextram præterlabentis Danubii ripam, miro quidem ordine, sed adeo modicis ac intermissis itineribus, ut Itali Hungarique duces iam adultæ æstatis meliorem partem gerendis rebus opportunam segni ac inutili mora absumi testarentur, fremebátque ob id antè alios Medices, qui multum antea regem fuerat adhortatus, ut ad prima ueris signa, priusquam Turcarum præsidia adaugeri & confirmari nouis militibus possent, expeditas copias cum classe demitteret, futurum enim esse, ut strennè atque celeriter inuadendo non Pesto tantum, uerum & ipsa quoque Buda potirentur, quòd Solymanus Budæ præfectus, quem natione Hungarum & professione Turcam conciliandis Budensium animis à Solymano imperatore relictum diximus, pestilentia absumptus interisset, eúmque pari fato subsecutus esset Stephanus Verbetius, qui propter summū in Germanos odium Turcarum beneficio apud suos ciues prætoria potestate fungebatur. Sed ea consilia peritè atque salubriter oblata Ferdinandus, aulæ suæ principibus immodicè credens, in eam maximi apparatus occasionem distulerat. Mos enim erat amicorum intimis obtrectare alienæ uirtuti, improbè suspicari mentirique, & neminem in aula pati, qui certa uirtute ad regis gratiam niteretur. Hisdem artibus nullóque pudore, omnibus ærarii fiscique opibus immaniter direptis, summæ benignitatis & clementiæ regem auitóque ingenio bellicæ laudis appetentem, militari existimatione spoliarant. Nunquam enim eorum adulatione circunuento hostilem aciem uidere licuerat, quum per legatos gerenda bella & regii nominis maiestatem nequaquam manu, sed consilio procul à periculis tuendam suasissent, recenti quidem exemplo Fortunæ Cæsaris, qui per duces tot trophæa de Gallis hostibus erexisset; quum duo Pannoniæ reges temere in aciem progressi, occisique ipsorum genti & nomini ualde insignem calamitatem attulissent. His de causis Ferdinandus in una securitate prudentiæ nomen reponens, tam procul à periculo quàm à fructu speratæ laudis remotus, Viennæ substitit expediendis commeatibus, qui nauigiis secundo flumine in castra deferrentur. Iam enim Ioachimus, quum tantæ tarditatis infamiam ægrè sustineret, uel maximè lentis itineribus ad Strigonium usque peruenerat. In promouendis castris talis ordo perpetuo tenore seruabatur, qui tametsi nullo usui fuerit, & ad periculum faciendum euentu caruerit, prodendus tamen, quia optimus, ad exemplum posteris uidetur. Triginta sub signis Hungarorum turmæ, moris hostium locorúmque peritæ explorandis regionibus anteibant. Pontificiæ cohortes sequebantur, eæ siquidem primi pedestris agminis frontem obtinebant, Vitellio lætanter & alacriter Germanis ducibus gratias agente, quòd sibi potissimum, uti primis obiectò periculis, nobilem ostendendæ uirtutis locum dedissent. His uti par erat Sfortiani splendentis armaturæ equites ad mutuam opem ferendam erant coniuncti. Succedebant continenti ferè ordine, tres distinctæ maiores alæ, prima Pereni & Bathoris, secunda proregis Hunganoti tertia Germanica grauis armaturæ, deinde modico interuallo peditum legiones quadratis agminibus. Apud has tormenta leuiora falcones & minores colubrinæ ad campestres usus supra quinquaginta equorum iugis trahebantur. In dextro latere legionum adequitabat imperator cum robore Germanorum equitum, qui fulgentibus protecti armis (nam & plerique ferrea tegumenta equorum pectoribus & clunibus indiderant) insuperabilis & longè pulcherrimi agminis

A agminis speciem præbebant, longa uerò series carrorum atq. rhedarum, quarum apud Germanos infinitus erat numerus, extra aciem ducebatur, ita ut irrupturis hostibus esset obiecta, intercedente duorum stadiorum spatio, quo explicari posset equitatus. Inclinante sole castra ponebantur, ea instituta ratione, ut lunato circuitu connexis curribus & pluribus simul tormentis, Germanici nominis copias circunuallarent, reliqui omnes Itali atque Hungari excluderentur, & una tantum Germanorum equitum manus extra munimenta pernoctaret. ob eam rem Vitellius ut contra subitas hostium incursiones tutior foret, editos colles & nemorosa loca sedulò quæritabat. E singulis autem legionibus singulæ cohortes, quæ circa rhedas in statione consisterent, sorte ducebantur, & si quis hostium incursus tumultum excitaret, duo millia equitum
B descripta erant, qui dimissis equis, pedestri ordine, cohortibus opem ferrent, uallúmque defenderent, ad læuam reliquum castrorum latus alluebat amnis aquationibus & in omnes comitantis classis commoditates opportunus. Nunquam enim à Danubii ripa discedendum esse didicerant, superiorum ducum exemplo, qui in Pannonia militassent; & recenti monitu Ioannis Tarnouii Sarmatæ, qui Moldauica uictoria clarus, uti summus bello dux eo exercitu, multorum iudicio uotóque ad certam spem uictoriæ, longè dignissimus habebatur. Is enim inuitatus à rege, quum tanti muneris operam præstare nollet, ne Sigismundum regem suum, in uetere Turcarum amicitia quiescentem offenderet, salubre consilium dederat: præclarè monens, ne unquam à ripa discederent, nunquam se uel à refugientibus & perturbatis hostibus ad pugnam in campos
C elici paterentur. Nihil enim aliud Turcas omnibus ludificandi artibus instructos, eo bello quæsituros, quàm ut nostri auiditate conferendæ manus progrediantur, à flumínéque discedant, quo se celeriter ad ripam insinuent, circunfusóque innumerabili equitatu & laxatis latissimè turmis cataphractorum impetus eludant, & demum interclusos commeatu nostros etiam, uti Ludouico regi miserè accidit, aquatione prohibeant: quod ad Budam uerò pertineret, seuera uoce dixit, bis antea parum fœliciter tentatam, tertio etiam periculo tentari posse, capique, sed existimare munitiones adauctas, & Turcas aliquanto Hungaris constantiores, ad interitum usque pugnaturos, quo animorum decreto nostris militibus insuperabiles iudicaret. Nec de inuicta gente, quæ ueterano & maximo polleret equitatu, magnam insignémque uictoriam ra-
D tione concipi & rectè sperari posse, nisi beneficio Deorum immortalium, parta concordia, omnes totius Christiani nominis equites & opes in unam aciem cogerentur. Erat enim fama edita in uulgus, Solymannum cum ingentibus copiis amittendæ Budæ periculo excitum in Pannoniam rediturum, aut si ipse subsisteret, missurum auxilio Europei equitatus magistrum, qui suo more commoueri minimè posset, nisi equitum sexaginta milia ducerentur. Sed eius consilii euentus secus ac putarant, ancipitem casum tulit. nam sicuti ad decernendas cogendásque copias magnopere contulerat, ita ad descensum continuò maturandum magno incommodo fuisse uidebatur. Grauis enim nec insolitus de Turcis timor, quanquam magnificis uerbis egregiè tegeretur, Germanorum animis incesserat, usque adeo, ut planè rudis imperator quanquam ingenio fortis, minimè festinandum putaret, ne suæ gentis exercitus in ea loca demitteretur, à qui-
E bus aduerso demum flumine, nisi parta uictoria difficilis esset receptus. Ex arcano enim consilii decreto statuisse ferebatur, nullam pro Pannoniæ regno, uel dimicationis uel certi periculi aleam subire, sed tueri tantum Noricos fines, & Germaniæ uires ostentare, quibus deterreri posset Barbarus, si ueluti concessa Pannonia minimè contentus, Germanos quoque lacessere cogitaret. Sed certi demum speculatores è Samandria reuersi, quum eos omnes de Turcis falsos rumores extinxissent, tanti dedecoris tarditatem sustulerunt. Nam uix mille Ianizeros pedites, & bis totidem equites Budam aduenisse, & classem numero generéque nauium regiæ multo inferiorem esse nunciarant. Valebat & plurimum ad timorem minuendum cunctationémque tollendam Hũgarorum opinio plena bonæ spei plenáque rationis atque iudicii, affirmante præsertim prædicantéque Pereno, nullam Turcarum manum, quæ uel mediocris & exigui

exercitus nomine digna uideretur, ad Budam inuenturos, si continuò descenderent, A
nihilque amplius iam penè corruptæ occasionis insigni flagitio, perdi paterentur, quòd
Solymano alternis æstatibus bella gerere solito, is annus statæ quietis & otii foret, nec
ullam omnino ualidæ iustæque expeditionis suspicionem adduceret. His de causis quũ
omnium militum animi ad profectionem erecti uiderentur, & iam ipse Ioachimus ab-
rumpendam moram putaret, Danubium transire constituit; id non probabat Medi-
ces, qui quum Strigonii integrum annum in præsidio fuisset, Turcásque sæpius ad
portas excurrere ausos, multis interfectis & captis, latè repressisset, rebus Budensium
diligenter exploratis, petendum regni caput esse disserebat, monstrabátque iter expe-
ditum, quo facilè in conspectum Budæ biduo peruenirent. Idem erat Pereni iudicium,
eadem Hunganotíque uoluntas; sed cum ducis, tum consultorum omnium mens erat, B
antè omnia Pestum oppugnare, quod minore cum labore minoréque periculo fieri pos-
se uideretur, atque inde demum perspectis hostium consiliis cognitísque uiribus ad ue-
teris Budæ ripas reuerti, tum enim milites multò alacriùs expugnandæ Budæ pericula
subituros, si Turcas, quod bono omini foret, in prima contentione deuicissent. Hæc opi-
nio magnopere probabatur ipsi Barcocio, Othoníque Fotisco, qui paulo antè Pestum
contra Mahometem insigni cum laude defenderant, locorúmque naturam & mœnium
uitia, & quicquid institutis ab se nec perfectis munitionibus deesset exactè nouerant.
Cæterum ea res aliam quoque moram attulit. nam Danubius in insulam sancti An-
dreæ, & inde ad Vaccianam ripam traiecturis gemino ponte & laborioso quidem ope-
re iungendus erat. Vno demum atque altero ponte flumine constrato petenda erat C
Vaccia, urbs antea nobilis, sed Mahometis bello, uti antea diximus, incensa, & demum
euastata à nostris copiis penè tota corruerat. Nec erat quisquam qui antè alios adire at-
que explorare locum uellet, occultatas enim in tectis atque ruinis insidias timebant:
quòd nemo adhuc hostium esset conspectus, nec ulla subesset causa, cur astutæ & prom-
ptissimæ gentis consilium, ad metum potiusquã ad dolos ac insidias referrent. In ea cun-
ctatione, adhortante Ioachimo, Vitellius alacriter id munus suscepit, ita ut fidem daret
imperator, Germanorum cohortes postero die secuturas. Itaque Vitelliani celeriter cõ-
fecto itinere urbem ab incolis desertam intrant, nec quenquam hostium, qui se in con-
spectum daret, inueniunt, ita uniuersus exercitus ab insula in ulteriorem ripã est tradu-
ctus. Descendit & uno tempore Medices ornatissima classe, ut aliam minorem insulam D
à fano diuæ Margaritæ nũcupatam (ea est paulò supra Budam) occuparet, nec obstitere
hostes, qui tota ripa sese diffuderant, è Budáq. uetere minoribus tormentis classem tran-
situ prohibere conabantur. Sed classis singulari militum alacritate, & contentione remi-
gum incitata, adiutáque plurimum secundo rapidissimi fluminis cursu, paucis acceptis
uulneribus, insulam apprehendit, classémq. hostium subeuntem coniectis in eam maio-
ribus pilis ad suburbanã Budæ stationem cõpulit. Porrò inter insulam & continentis ri-
pam, ubi iam põtem effecerant, in spatio duorum stadiorũ erecta quadrata munitione,
parua castra, quæ septẽ cohortium præsidium acciperent, cõstituta sunt, ut onerariæ na-
ues duplici defensæ præsidio, nihil timerent, & qui sub sarcinis in castra contendebant,
securè commearent. nam & interdiu aliquot turmæ equitum cohortibus addebantur. E
Quum magno circuitu, uitãdis Budensiũ tormentis, ad Pestum ire pergerent, ex trans-
fugis reperiebant Balim Epirotã, qui mortuo Solymano Hungaro urbis præfecturam
excepisset, in præsidio habere circiter duo milia equitũ, tria uero ex Illyrico Vlamanẽ
Persam adduxisse. Is deserto Tãmaso Persarũ rege Solymanum secutus, uti supra me-
morauimus in expugnatione Castri Noui ad Rizonicũ sinum, insignem operam naua-
rat. Ad hos accessisse mille equites Amurathe Dalmata duce, Obroatii & Clissæ cladi-
bus nostris claro. Aduenisse autẽ Byzantio ex numero prætorianorũ Ianizerus pedites
mille, quibus præerat Segemenes Acarnan, eximia uirtute chiliarchi locũ meritus. Re-
liquos pedites ex genere latronũ agrestium Martelosios aut Mysos remiges esse, quos
faciundo operi potiusquã exercendis armis idoneos exigua mercede cõduxissent. Clas-
sem uerò cõstare paulo plus sexaginta Nasadis, decẽ biremibus, paucisq. magnis lintri-
bus,

A bus,quos undique educta sponda crassis asseribus contabulassent. Imperasse autem cun-
ctis Solymanum,ut Budam & Pestum cæteris omnino neglectis oppidis, summa ui de-
fenderent,propositáq; esse præmia fortibus,& supplicia ignauis;si quid porrò propugnā
tibus durius accideret,Achomatem magistrum equitū (Bellerbeyum ipsi uocant) è Tri
ballis accersserent,consedisse enim eum ad Sophiam urbem,ut maturè opem ferret,mo-
nuisséque Sanzaccos,ut parati profectionis imperium expectarent. His rebus explora-
tis castra ad oppidum promouentur, Turcæ conspectis nostris Vacciana porta erupunt,
Hungari singulari alacritate equos incitant,tumultuario prælio concurritur, sed paucis
utrinque cadentibus,pari successu uires experti, Turcæ in oppidum,Hungari in castra re
uertuntur. Vitellius à Septentrione,qua una in parte oppidū tutò oppugnari posse uide-
B batur,propinquū muro locum cœpit. Germani uallatis castris paulo remotius tetende-
runt. Oppidi mœnia quadratam figurā efficiunt,& à meridie profluente Danubio & per
angustam ripæ marginē relinquente,opportunè muniuntur. Vtrunque autem latus ab
Oriente pariter ac Occidēte,tormenta maiora,hinc ab arce Budæ,illinc à Gerardo mon
te,ad certos ictus cōstituta, ita detergebant, ut sine certo exitio, neminem nisi imperitū
& insanum usque adeo infestis in locis castrametari posse perspicerent. Buda enim edi-
tis collibus imposita,dirimente Danubio Pestum in plano situm contrà respicit,domina
túrque latè campis longo prospectu,ita ut nullam partem à tormentis metu uacuam re-
linquat,præter eam, quæ ad Agrianam portam, obiectu oppidi protecta spectantibus
eripitur. Postero die quum Vitellius, ut statuendis tormentis locum exploraret, cum tri
C bus cohortibus & duabus Sfortianis turmis ad mœnia processisset, nec quisquam ho-
stium conspiceretur, Turcæ repentina eruptione è duabus portis nostros inuaserunt, ini
túmque est certamen paribus primo animis ac uiribus,sed postquam noua manus pedi-
tum & equitum subsidio suis aduenit, nostri pedites primo mox & equites perturbati dis-
sipatiq. Ianizerorū uim ferre nequiuerunt. secus enim ac nostri crediderant, Ianizeri sum
ma agilitate suspensa ad utrunque latus anteriore tunica, peritissimè longioribus sclo-
pettis utebantur,celeritatéque mirabili,ubi aliquis è nostris concideret, aut occiso equo
sterneretur, iacentibus capita detruncabant. Nec lato scuto protectus eques, lon-
gioréque hasta præualidus,& graui gladio aut claua ferrea galeas pertundens armatum
nostrum equitem timebat. In ea pugnæ iniquitate perterritis militibus, Vitellius conglo
D bata cohorte una accensisque pudore suorum animis, insolenter urgentes Ianizeros gra
ui impetu summouit atq. disiecit; quibus pulsis,quod decorum Vitellio fuit, peroppor-
tunè seruati sunt Vistarinus nobilis adolescens è Laude Pompeia, equitum præfectus, &
Lodouicus Trechius à Cremona, primus Sfortianæ alæ uexillifer, qui uulneratis & ca-
dentibus equis, sub multo armorum pondere in manibus hostium iam penè colla cæden
tium prociderant. Sed Laurentio Camerti, cohortis præfecto, opem ferre non potuit,
eandémque Fortunam tulere Mazza Cartonensis uir egregiè fortis, & duo cum toti-
dem signiferis ex Vmbria centuriones. Explicante se Vitellio & suos recipiente, ap-
paruit Turcas, si ampliore extitissent numero, maioréque impetu incubuissent, nostros
ad unum priusquam succurri posset, delere potuisse, sed in eo repentini prælii tumultu,
quum uires ad conandum Barbarorum audaciæ defuissent, non usque adeo animi no-
E strorum sunt imminuti, ut esset quisquam qui ad abolendum dedecus in aciem produci
non cuperet. Ita Vitellius, ad farciendum incommodum dolore uehementer incitatus,
satis iam cognita natura hostium & perspecto pugnandi more, confirmatis accensisque
militibus, hosti insidias parare constituit, antè alios Perenum admonet, ut occasioni ge-
rendæ rei paratus & intentus esse uelit. Considebat Vitellius in hortis regiis muro præ-
cinctis, qui æquali mille passuum spatio à maioribus castris & ab oppido distabant, ex his
hortis duodecim cohortes sub signis educit, reliquas intra septa consistere iubet, progre-
ditúrque magno circuitu ad inferiorem fluminis ripam. Nec hesterno successu elati ho-
stes, quicquam moræ sibi afferunt, quin cōspecto nostrorum agmine Orientali porta Flu
menianáque pariter erumpant, & ad nostros magna alacritate deferantur. At Vitellius
suo periculo cautior factus, uti statuerat ac optarat, Turcarum impetum densatis ordini-

N

bus excipit, sclopettarios ab hastatis protectos, & sese in dextrum genu proclinantes, displodere iubet, uehementi strepitu prælium miscetur, multi cadunt, & Turcæ pertinaci audacia inuecti cuneis nostrorum, aciem effringere conantur, sed cohortes fortissimè resistunt. Interim, quum iam Turcæ equites atque Ianizeri frequenti multitudine portis exissent, & multi pariter à Buda contemplati certantium agmina, ut uictoriæ interessent, transuecti nauigiis citeriorem ripam compleuissent, Vitellius opportunè timorem simulat, sensim sed conferta acie se recipit. Tum uerò hostes clamorem tollunt, & uehementius ex omni latere nostros perurgent, & equites ad cædenda terga discurrunt. Id Perenus attentè conspicatus, ubi iam satis magno spatio Turcas insequendi cupiditate abductos, à portis discessisse uidet, expeditas turmas inter oppidum & auersos hostes inducit, celeriter turmæ locum occupant, & regressurum hostem portis intercludunt. Adcurrit cum reliquis Perenus, ualidáque Germanorum equitum manus duce Mauritio Hungaros consequitur. Tum uerò Turcæ, animaduerso periculo, pedem referre, indagine se clausos intueri, in fugam ora atque animos conuertere. Nec consilio uotóque Vitellia ni desunt, promoto enim hastatorum agmine & utrinque sclopettariis in cornua expansis Barbaros inuadunt, eos undique circunfusæ Hungarorum turmæ & occurrentes Germani equites in medio trucidant. Tantus erat conuersis & fugientibus illatus terror, ut pleriq. præcipiti cursu ad portam delati intentis hastis suorum terga configerent, illisiq. in angustiis & mox cadentes sequentibus ingressum obstruerent. Multi quoque quum è ripa, propellente equitatu, in flumen præcipites agerentur, & naues in tanta perturbatione conscendere nequirent, aut interfecti, aut abrepti flumine perierunt, Nasadáque una nudata remigibus in litore capta demersáq. est. Eo die Segemenes Ianizeros supra centum desiderauit, quũ ex reliquis ad quadringentos omnis generis amisisset. Huius editi facinoris summa laus ad Vitellium peruenit, qui egregiè atque fœliciter structis insidiis suorum cædem celerrimè uindicarat, secunda omnium confessione data est Pereno, qui peropportuno tempore & acuti & pugnacis ingenii insignem operam præstitisse ferebatur. Spectata quoq. est & nobilis uirtus in Mauritio, qui inuectus acriter in hostes, & ab his circumuentus equóq. deiectus, tanto periculo fortiter se eripuit. Ab hac uel parua uictoria nostris adeo creuerunt animi, ut Ioachimus proferri tormenta, & continuò quati murum iuberet. Itaq. erectis uimineis corbibus, quos multa gleba ad altitudinem staturæ hominis replebant, ut pluteorum more tormenta protegerent. Productus est omnis tormentorum apparatus; sed longius quam opporteret tormenta à Germanis cõstituta murum quãquã ueterem, nec plus quinq. pedibus latum, languidissimè feriebant. Quòd si paulo demissius aut æquo altius librata essent, facilè accidebat, ut pilæ uanis ictibus solo inciderent, aut trans Pestũ ad Budã usq. iacerẽtur. Animaduerso uitio Medices atq. Vitellius monendo docendóq. à Germanis impetrarunt, ut propius admouerentur. Eo modo quũ murus quadraginta maioribus tormentis assiduè quateretur, magno hiatu ad ingressum patefacto, repente corruit. Nec dubitauit Vitellius se primũ profiteri, qui primi periculi locum atq. discrimen subiret, si Germani cum expedita legione, ascendentes Italicas cohortes à latere sequerẽtur. Annuere Germani, atq. id se facturos sublata manu promisere, segni mox ac indecora cunctatione à fide discessuri. Plerunq. enim accidit, ut qui antè periculum fortem operam pollicentur, in ipso demum discrimine turpissimam præstent. Ab alio autem latere Hungari pedites, agreste hominum genus, & cæteris audacior equitum iuuentus, quæ ad æquandum pari uirtute bellicum decus dimissis equis pedibus pugnare minimè recusabat, locum desumpserunt, trucique ululatu edito, quo præstandæ operæ studium ostentabant, Italos tumultuario procursu ad subeundum murum innitarant. Expectantibus cunctis, ut ineundæ pugnæ signum daretur Vitellius non pluribus uerbis suos cohortatus, quam ut se in Italia natos in conspectu fortissimarum gentium pugnaturos esse meminissent: ipsis enim & patriæ maximè decorum fore, si antè alios nobili ausu ad hostem prouecti, præcipua uirtutis laude potirentur. Neque enim de pugnæ euentu fœlicique uictoria dubitandum, quum pro superis & dignitate Christiani nominis, cum inermi atque fœdissima gente dimicarent: manere uictoribus

A bus amplissima præmia ab optimo liberalíque Pontifice; egregiè autem fato functis, uti optarent, æternæ fœlicitatis in cœlo sedes. Simili modo delectos ueteranósque socios nauales, quos è nauibus eduxerat, Medices accendebat. Perenus Hungaris, Germanis Hessius aderant. Mauritius Saxo, & Torniellus ad tormenta cum magna manu equitum & peditum in statione constiterant; ut si hostes more suo erumperent, munimenta tuerentur. Erat mirum apud hostes silentium usque adeo, ut nonnulli traiecisse flumen & Budam effugisse hostes crederent, Segemenes enim exactæ disciplinæ ueteranus compresso omni strepitu tacitè cuncta administrabat. Is nouum ab Vlamane præsidium acceperat, fossámque intra murum præaltam decliui utrinque margine perduxerat, interiore autem in labro, uimineos corbes more nostro, atque item uinaria do-
B lia arena cespitéque repleta collocarat. Post eam munitionem Ianizeri considebant. Secundum eos sagittarii & demum equites hastati scutatíque, qui pedibus pugnare iussi erant. Ad utrũque uerò fossæ caput fenestratum aggerem erexerat; ut qui è nostris conscenso per ruinas muro in fossam se demitterent, nõ maioribus tantum tormentis ab utroque latere emissis discerpti, sed flamma etiam ex puluere sulphureo aridísque uirgultis repentè excitata ad unum omnes correpti delerentur. Signo dato quatuor signiferi, sequẽtibus cohortibus, audaci cursu in murum per ruinas euolarunt; sed dum uexilla defigunt, & fossam munitionésque hostium mirantur, & pari spe metúque ad descensum animos parant, repentina grandine sagittarum & glandium obruuntur. Nihilosecius adhortante Vitellio, alii atque alii intrepidè succedunt. In his eminet Carolus Meliteus, nobi-
C lis adolescens, cui Vitellius erat auunculus, & cum eo præfecti aliquot, & strenui centuriones. Cæterum Germani pedites neque spe uictoriæ, neque sociorum periculo permouentur. Hessius, alienæ cladis spectator, conferta legione sub mœnibus consistit. Hungari quoque, qui alacriter procurrerant, nec conspecto quidem hoste à mœnibus recedunt. Ita Fortuna, iampridem Italicæ uirtuti plurimum infesta, nostros deserit. Meliteo humerus glande traiicitur, præfecti cohortium Rufus & Fiolla Tiphernates cadunt, occisísque signiferis uexilla deseruntur. Nec Turcæ occasioni desunt; partim è propugnaculo, quod biennio antea Barcocio ac Othone Fotisco defendentibus erectum diximus, partim à transuerso aggere prosiliunt, & tota muri corona diffunduntur, spirantibus spolia detrahunt, & capita detruncant, & mox glandibus, sagittis, & multò maximè lapidi-
D bus deiectos, nec se recipientes nostros incessunt. Eadem quoque telorum uis legioni Germanorum incidebat; ita ut multo plura, quàm quæ nihil audendo, uti egregia cunctatrix, uulnera deuitarat, ab ignobili demum constantia exciperet. Pudore siquidem locum tenebat, ne quæ turpiter sub mœnibus hæsisset, si se prima reciperet, secundi dedecoris infamiam subire uideretur. Idem spectans, sed diuersa ratione, Vitellius nullum timoris, nullum receptus signum dabat; utpote qui uniuersas cohortes multas sterni, quàm ullum uel minimæ laudis locum legioni relinqui mallet; quum se ab ea desertum, & penè proditum, maiore ira quàm dolore quereretur. Audita præclarè uox est Turcæ Italica lingua proloquentis, cur uobis Itali uiri fortes non parcitis, nec segnibus Germanis pugnæ locum relinquitis? mens una nobis est Italis parcere, & Germanis uti maximè ignauis temulentiam excutere, ne amplius nos lacessant. Tum uero Hessius,
E pertinacia multis uulneribus expugnata, legionem reduxit, & cohortes Italicæ continuò se receperunt, adeo dissipatis omnium ordinibus, quum à tormentis hostium celeri fuga se eriperent, ut multorum opinione constaret, si Turcæ omnibus portis erupissent, magno detrimento nostros affici, & castra ad singularem ignominiam conturbari posse uiderentur. Eo conatu potius, quàm prælio septingentos è nostris desideratos ferunt; sed aliquanto plures ex fœditate uulnerum: nullis aut certè absurdis ad ea remediis toto demũ itinere perierunt. Medices quoq. dũ ad cohortandos milites discurreret, immanis tormẽti afflatu potius, quã ictu humi cum equo prostratus summũ uitæ periculũ adiit. Quũ in muro pugnaretur Ioachimus ipse & Hũganotus usq. adeo infami cõsilio & loco ab omni tormentorũ discrimine subducti pugnæ euẽtum expectabant, ut Torniellus atq. Fotiscus ad eos accersendos nõ obscura eius flagitii cũ obiurgatione cõtenderint, ut cõfirmandis

militum animis collocandísq. præsidiis, qui uni summæ imperii potestatẽ tenerent, adesse A & conspici uellent, sed nostris fortiter repulsis Barbari nihil se commouerunt, ita in castris sublatus est omnis tumultus, & curandis uulneribus militi quies data: sub noctem uero Ioachimus duces in consilium uocauit, disputatúmque est grauibus sententiis, an abscedere incœpto quàm expugnandi oppidi discrimen iterum subire satius foret; quum à plerisque Germanis ea, quæ tutissima, uti longè optima, probaretur. Tum Vitellius, an hoc, inqnit, turpe sit uos ipsi uideritis, uiri Germani, qui uobis præcipuum militaris disciplinæ decus perpetua laude ab inuictis maioribus uestris traditum, nõ iniquo iure uindicatis. Quis enim uel gregarius miles est, qui Christianæ militiæ nomen, si pari cũ ignominia tam propere reuertimur, quàm tardè descendimus, non in præsens modo (tanto scilicet admisso dedecore) quàm in reliquum tempus existimatione spoliari nõ uideat? exul B tabit certè Barbarus, uti iam aliquot inflatus uictoriis, & Germaniæ uires, Romanis olim gentium uictoribus formidabiles, inani tantum fama constare conspiciet. Ego quidem & cohortes meas, uel accepto incõmodo, alacres & prælium poscentes uideo, nec oppidũ posse capi diffido, si uno atque altero in loco murum quatiamus, paribúsq. animis ac uno simul tempore, triplici constantiáque acie inuadendos hostes arbitremur. Neque enim fortis, uel eximius imperator esse potest, qui non omne uel iniquæ sortis periculum cõtemnit, ut publicæ dignitatis & priuati nominis decus defendat. Hæc dicente Vitellio introductus est speculator, qui Achomatem superato ad Belgradum Sauo, ad Drauum peruenisse referebat. Huius aduentu uel astutè simulato, uel inaniter credito, Germani deliberationibus finem imponunt, atque inde mouenda castra, redeundúmque Viennam cen C sent; quòd præcipiti autumno matura hyems suberat, quòd multi ex legionibus uulgatis morbis deperibant, quòd maximè timendos imbres diuturna serenitas prænunciaret, quòd denique fossa interior, ante spem conceptæ uictoriæ, nostrorum cadaueribus replẽda uideretur, nec tutus demum receptus foret, si Achomates expedita suorum agmina de more præmissurus, ad Tolnam traiecto Danubio, hærentibus in oppugnatione oppidi superueniret. Erant militum omnium animi, si iterum mœnia quaterentur, ad præstandam supremi conatus operam intenti paratiq. sed dux ipse reputatione periculi, ab omni sua parata laude discesserat, uti ignarus belli, aut certè, quod potius de generoso credi uelim, octouirali iudicio circũscriptus; quanquã hesterno certamine, dum cuncta armis tormẽtísq. perstreperent, ita cruento spectaculo subtractus fuerat, ut nusquã conspiceretur, uno D fermè ex omnibus regulis Mauritio Saxone excellenti uirtute Germanorũ decus tuente. Ob id ueteres plerique Germani milites, eius ignobilis consilii dedecus, confusis tristi pudore animis non ferebant, atroci quodam fremitu indignantes paucorum ignauia publicum inuictæ gentis nomen prodi, & Hungari quoque feris ululatibus amissam spem recuperandæ patriæ deplorabant, incusantésque Deos atque Germanos, de infesta ipsorum genti Fortuna querebantur, usque adeo ut tanti roboris exercitu dignus imperator inanibus uotis optaretur. Maximilianus quidem Cæsar Germanis, Matthias uero Coruinus Hungaris, qui iampridem cõsummata belli gloria fato functi posterorũ ignauiæ locum reliquissent. Cæterum Ioachimo decreti propositum tenente, Itali duces, qui discessum dictis sententiis improbarant, ægrè impetrarunt, ut sequenti die in speciem renouandi certaminis, tormentis mœnia quaterentur, nihilque milites ad iter pa E rarent, sed sub signis, nullo tumultu edito, in statione consisterent; quo susceptæ profectionis consilium tegi posset, & distineri hostis, qui nullam ad insequendum moram facturus esse uidebatur. At Segemenes, ubi nostros tanto fortissimarum cohortium detrimento perterritos uidet, prima luce equitatum omnem & ualidas peditum manus, quæ refugientibus equitibus præsidio forent, audacter emittit, pluribus in locis cum Hungaris pugnatur, nec uirtute, aut eludendi arte nostri hostibus cedunt, résque eò deducta erat, ut in conspectu Germanorum ac Italorum indictis induciis singulari certamine, ex utráque acie conspicui & promptissimi quique infestis hastis concurrerent, usque adeo fide integra, ut utrinque Barbari Hungaris, & Hungari Barbaris inuiolata comitate miscerentur, nostríque duces tanquam ludicro spectaculo uirtutis

ac

A uirtutis ac ignauiæ indices interessent, acciditque, ut insignis dux Turca Vitellium sibi ostendi posceret, atque ad eum (nam armis satis erat conspicuus) uirtutis nomine amplexandum procurreret. Eo die supra quingentos equites nonullis utrinque interfectis ac uulneratis concurrisse constat. sequenti porro nocte, reducto omni tormentorum apparatu, exercitus ad classem ripámque Danubii iter extendit. Tum uerò Barbari nostros discessisse conspicati, sese omnes effuderunt, clamoréque sublato, quo nostris turpem fugam exprobraret, postremis agminibus institerunt. Traiecerat & ipse Vlamanes premebantúrque adeo nostri, ut nisi magno accepto incômodo sese explicare & agmen consequi posse uiderentur, nisi Vitellius uexilla sisti conuertíque ordines suos iubens monuisset Hungaros, & secundum eos Germanorum cataphractos, ut impetu facto & densatis
B turmis urgentem hostem impeterent. Ita armatus equitatus infentis hastis inuectus non summouit modo hostem, sed proturbatum & frustra terga dantem late cecidit. Nam postrema Turcarum agmina, uti procul à periculo, nec perspecta nostrorum acie, quæ repente se conuerterat, nondum equos ad oppidum conuerterant, ita primi intemperanter urgentes præcipitis audaciæ pœnas dederunt. Durauit ea tumultuosissima hostium fuga pugnáque in multam noctem, quum clausis portis exclusi hostes ad Danubium usque secundum mœnia cursum intenderent, nostrique auidè persequerentur, & cuncta tormẽtis undique emissis, in communi periculo perstreperent. E nostris autem ducibus, suprema insignis uirtutis opera egregiè nauata interiit Iacobus Trucses nobilissimæ stirpis Valpurgæ regulus, qui Sueuorum equitatui præerat. Is quum equo ex uulnere procum-
C bente oblatum alterum conscendere conaretur, interfectus est, capúique eius hastæ præfixum ad Vlamanem miles detulit. Trunco autem nostri potiti sunt, qui demum Vaciæ omni funeris honore collato tumulatus est, hoc ipso publicæ pietatis officio dignissimus, quòd eius sacri suscepti belli præcipuus adhortator extitisset. Eo accepto incommodo multísque desideratis Vlamanes equitatum continuit, patuítque inde expeditum iter nostris infami festinatione Germaniam repetentibus, quibus magno usui classis fuit. Medicis enim præfecti diligentia, tormenta omnia in naues sublata sunt, ægrorum tamen perampla manus segnius extremum agmen subsecuta classem conscendere nequiuit, ita ut superuentu Barbarorum septingenti fere Germani semianimes, crudelissimè in oculis nostrorum obtruncarentur. Duces uero nostri iam tertio ac infœlici ad grauem igno
D miniam conatu, Turcarum uim atque peritiam experti, amissum militare decus tristi cogitatione deplorabant; quum iam Pannonici regni obliuiscendum, & pro salute Germanæ consilia capienda faterentur, postquã summi reges, obliti ueri decoris ueræque pietatis dum priuatis odiis decertant, rempublicam, Barbarorum commodo, eneruandã perdendámque immani animorum obstinatione suscepissent. Italis ab rege dimissis, redeuntibúsque in Italiam egregia fide stipendia persoluit Angelus Medices præfecti classis frater, quem Pontifex ob singularem industriam, Vitellio quæstorem dederat, ut fratrem Vitelliúmque hisdem sensibus coniunctos in amicitia contineret. Ab rege autem, cum multa uirtutis commendatione, Vitellio atque Angelo aurata pocula dono data. Sed eas copias per Villacum & Carnicas Alpes atque Venetiam domum iter habentes lentus potius, quàm sæuus morbus à castrensi illuuie, ac alieni cœli, & pestilentis autumni iniur a
E conceptus, uehementer afflixit, usque adeo, ut ferè dimidia pars militum desiderata sit, & Tiphernates principem ciuem, cum meritæ laudis laurea redeuntem ex domesticis funeribus atra in ueste susceperint. Sfortiani quoque equites, cunctis fermè equis macie enectis, pedibus in patriam redierunt. Cæterum ut rei male gestæ fœdus exitus; ad minuendam infamiam auertendósque hominum sermones alicuius insignis facti nouitate tegeretur, Perenus Petrus affectati regni suspicione, regiorúmque liuore circumuentus in arce Strigonii à Liscano Hispano iussu regis capitur, tradítúrque extemplò Medici præfecto classis Viennam deducendus. Quum caperetur, auarè ac inhumaniter agens Liscanus aureum torquem collo detraxit, exuítque ueste quæ pretiosis Sebelinarum pellibus suffulta erat. Id factum, uti clarissimo uiro atque insonti indignum, adeo Hungarorum animos contumeliæ dolore consternatos perturbauit, ut supra duodecim milia equitum

maledictis Germanicum nomen inceſſendo ſublatis continuò ſignis domum redierint. A
per eos enim dies nunciatum erat, Pereni filium ex aula Solymani à Raſciano ſeruo fœ-
lici aſtu eductum in Tranſyluaniam euaſiſſe. Is admodum puer Solymano fidei obſes da
tus intra ſepta regiæ cum nobilibus coætaneis adoleuerat. Nā Perenus pater deuicto ſub
latóque Ludouico, quum Ioannem nequaquam regia ſtirpe progenitum, Pannoniæ re-
gno potiri uehementer indignaretur, ad Ferdinādum, uti ſummæ nobilitatis principem,
Cæſarémque in concilio Germaniæ deſignatum tranſierat; ea ſpe ut primum ſibi poſt re
gem in Pannonia potentiæ locum pararet. Sed pari quoque ingenii mobilitate, quod om
nia apud Ioannem ſub maieſtate Solymani tuta atque fœlicia, apud Ferdinandum au-
tem dubia ac infirmiſſima ſpectarentur, cogente pudore (ne Germanis æternis hoſtibus
Hungarico ſanguini imperii decus erepturis fauere uideretur) auctore Habraymo Baſ- B
ſa, cum Ioanne in gratiam rediit; ægrè ut reciperetur impetrante Solymano, quum Ioan
nes Perenum fluxa fide, uario inſtabilíque iudicio hominem teſtaretur, proindéque
iterum ab ſe defecturum eſſe prædicaret. Ad ea Solymanus in hanc ſententiam grauiſ-
ſimè reſpondit, ſicuti ab his qui ſermoni interfuerunt didicimus. Quid tu igitur, Ioan-
nes, ad gloriam maius à Deo magno, ſi ſapis, exoptare potes, quàm ut Perenus à fide di-
ſcedens, dum ingrati atque improbi nomen ſubit, generoſæ clementiæ decus tibi relin-
quat. Exinde Perenus in honore habitus integra fide regem coluit, ſed mortuo demum
Ioanne ad ingenium rediit, quum Georgium tutorio nomine regnantem ferre non poſ-
ſet, & à Ferdinando ſolicitatus eadem ambitioſè affectata transfugii præmia inani ſpe
præſumeret. Itaque filius Byzantio fuga elapſus, quum incredibile gaudium afferre ui- C
deretur, ſummam calamitatem miſero patri attulit, à regiis enim ignauiſque hominibus,
quibus aliena uirtus oneri, & calumnia uirtutis odio genita magno quæſtui ſemper fuit,
excitatus erat rumor, Perenum adoleſcentem ſimulata fuga elapſum, cum Solymano
tranſegiſſe, ut pater Hungaros propoſitis rerum omnium immunitatibus ad Turcarum
ſtudia traduceret, præmiúmque illi foret, Pannonici regni præfectura; in ſpem quoque
propinquam regii nominis, ſi fata Stephano infanti Ioannis regis filio, adoleſcentiam in-
uiderent. Perenus quoque non leuem aut obſcuram nim famæ ſuſpicionique præbuerat,
quum per hybernorum tempus ab Agria cum præfectis Turcarum comiter & liberali-
ter agendo amicitiam mutuis magníſque muneribus coluiſſet, & id quidem aliquantò ſtu
dioſius & luculentiùs quàm deceret; cum eo præſertim hoſte, cum quo nullum eſſet ab D
aduerſa religione commercium, nec ullæ tum publicæ ad otium induciæ uigerent. Sed
tantus inerat Pereni ingenio faſtus & ſplendor prope regius, ut ei ferme centum gene-
roſi & militares equi, uacui ſeſſoribus, præducerentur, ob ídque Ferdinando regi parū
cultu decorā aulam aut certe exhauſtas opes exprobraret; quum ille uſquequaq. à fami
liaribus ſuis immaniter direptus tenui apparatu, ægrè regii nominis ſplendorem tuere-
tur. Ea luxus oſtentatio regiorum animos nefariæ direptionis conſcientia perculſos, ita
altè perſtrinxerat, ut cuncti ad opprimendum Perenum cōiurantes eum digito common
ſtratum olere diadema regium, nec priuatum pati nomen poſſe prædicarent, adeo pro-
nis & ſuſpicacibus ad id Ferdinandi auribus, ut quum uera teſtatáque de familiaribus mi
nimè crederet, genio deceptus, falſa de alienis libentiſſimè ad animum tranſmitteret.
Eam quoque affectati regni nutantiſque ingenii ſuſpicionem uehementer auxerant lite- E
ræ, Pereni ipſius manu ad quoſdam duces Hungaros ſcriptæ, proditæque regi à Franca
pane Agrienſi antiſtite. hic enim Pereno ualde infenſus erat, quòd ille militari licentia
totius Agrienſis ſacerdotii peramplos redditus alendis ſuis equitibus intercepiſſet, his au
tem literis opima nouáque ſtipendia ſuā authoritatem ſequentibus polliceri uidebatur.
At Perenus cum omni honore uerborum à Medice Viennam perductus, quū portæ ap-
propinquaret, audirétque obuiam Medici adueniſſe Philippum Torniellum, rogauit ut
ſibi adaperta rheda alloqui uiros fortes generoſóſq. liceret. Id uero facilè conceſſum eſt;
quòd tanta uiri claritas & ſpectatæ uirtutis ſtudium nō cuſtodia modo & carcere, ſed nec
ambiguæ fidei ſuſpicione digna uideretur; iſque ad eos conuerſus: Me miſerum, inquit,
quem inſontem immanis inuidia circunuenit; ſed multò miſerior Ferdinandus, cui do-
meſtici

A mestici latrones & Fortunas, & amicos, & denique regium decus eripiunt. Ita enim fit, ut hac præcipiti delati nominis mei iniuria Hungaricam gentem à studio fideque penitus auertat, ac ob id de Pannoniæ regno non temere desperet; postquam mihi clarita te natalium nulli secundo, & iam tribus bellis fortis fideliq́ue nauatæ operæ premia ab iusto rege promerenti, de filio Barbarorum seruitute erepto lætari non licet; quum pro incomparabili gaudio iniqua mea sorte, non dubius uitæ metus antè oculos obuersetur. An delatores, ignauiæ suæ conscii, in ipsa de me calumnia præcipui testes, capto custodi tóque parcent? qui nec famæ unquam regis pepercerunt: clarissimus enim quisque uel criminis insons quum capitur, non conceptæ quidem noxæ pœnas, sed aduersam fati sui sortem subit, me tamen animus integer sceleris que insons, quod unum Dii certi indices B calumnia circumuenientis & miseris solatio relinquunt, hac cura liberat, liberabitque hoc crudeli infamiæ onere Ioachimus imperator, cui oborta suspicione tale mihi periculum imminere prædixerim, & me obiter insontē interfici malle, quam iudicio coram nō adesse confirmarim, & tum quidem, quū tantis meis septus copiis nullius uim timerem. Hæc obsecro nobilis officii uerba Ferdinando renunciate, ut in discrimine mei capitis maturè generoséque deliberet, & quantum inter amicos & delatores intersit, suo non alieno ingenio fretus intelligat. Nimis profectò miseri sumus duces, si re male gesta ita plectimur, ut præuertisse belli Fortunam uideamur. Deserti certè ad Exechium fœdéque amissi exercitus Cazianer iustas fortasse pœnas dedit, quum insuitato oppressus metu imperii munus desereret, nec in ipso duce dedecoris quam mortis metus grauior esse C uideretur, ultro enim sese custodiæ dedens, ita concepti pauoris crimine damnatus est, ut desperatis causæ suæ præsidiis effracto carcere, tam scelesto quam infœlici consilio ad Turcas transfugerit. Sed neque summum imperium apud me dudum fuit, neque nos uicti sumus, si non uicimus, quod nobili certè receptu persequentis hostis insolentiam egregiè represserimus. Pannoniæ autem regnum affectare & tum promereri beneficio Solymani facilè potui; quum Ioanne rege morte sublato, expedientéque arma Ferdinando, clientelæ opésque meæ & Hungarorum in me studia, non leui ad uictoriam momento, ualitura spectarentur; nec absurdam ob id, uel intempestiuam spem consiliis nostro Christiano indignis afferrent. Pugnaui igitur, pugnabóque dum uiuam, contra Turcas, si se æquum Ferdinandus in hac calumnia inimicorum ma- D lignitate conflata iudicem præstiterit. Perorantem Medices, ut in clementia æquissimi regis spem reponeret, humaniter adhortatus est, móxque fidele officium præstitit, ipséque demum Torniellus uenantem nactus regem, ne quid durius de Pereno statuere tur, opportunis precibus molliuit. Nec multo pòst Perenus, quum in dicenda causa, ut palā audiretur, impetrare nequiuisset, in ciuitate noua custodiæ traditur, uel nouæ perfidiæ, uel, ut credi par est, antiquæ leuitatis diuturno carcere pœnas daturus. Ita tres omnino reliqui antiquissimæ stirpis Hungari principes promerendo Pannoniæ regno pares, Valentinus atque Maylatus, ac ipse Perenus, paribus propè insidiis uirtutis inuidia circunuenti, omnem spem excitandi Hungari regis discordi ac ob id afflictæ ipsorum genti sustulerunt: qum hic sera instabilis iudicii sui pœnitentia sortem lugeat, illi uero ad Euxinum Pontum, in cathenis mortem miseriarum finem expectent; grauiore tamen E Pereni conditione, quum illis à religione desciscentibus, maximi militiæ honores à Solymano liberaliter offerantur; hic uerò nihil à deprauato rege mitius expectet, quam ut in carcere mœrore ac illuuie confectus intereat. Hunc habuit euentū id bellum ex conci lio Germaniæ aduersus Turcas susceptum, quod magnæ cladi plerisque æquandum uidetur; quum Ferdinandus à Bohemis & Slesitis atque Morauis, qui militum delectum collata pecunia redemerant, subsidia instantis belli nequicquam absumpserit, amissáque existimatione Germaniæ uirium, uti iniuriæ expositus ac inermis, audaces alioquin Barbaros, & tum ab ipsa uictoria insolentes aduersum se concitarit. Sub id tempus Paulus Pontifex suo uetere indicendi concilii proposito innixus, Tridentum tanto conuentui maximè opportunum delegit, cupiebat enim satisfacere Cæsari, indulgeréque his Germanis, qui ab auctoritate Romani pontificis Christianisque cerimoniis impiè desciuis-

ſent, ac tum maximè ullam urbem extra Germaniæ fines ipſis tutam aut commodam fo A
re pernegarent. Eo autem, uti plerique putabant, audaci periculoſóque decreto, Ponti-
fex eleuandam omnem timoris ſuſpicionem exiſtimabat; quo celebri edicto, ſi qua omni
no aut cæci metus, aut improbæ cunctationis nota, ſuperioribus Pontificibus inhæſiſſet, pe
culiari ſua cum laude penitus detergi atque aboleri uideretur. Ita enim fiebat, ut Tridenti
nos Germanica loquentes lingua in ditionéque Cæſaris conſtitutos, nec ipſe quidem Lu
therus hæreſiarcha inſaniæ pœnas ueritus, reformidaret; quum patrum memoria, Vi-
cleffium & Huſsium, pari impietatis nomine damnatos & Conſtantiæ concrematos au-
diiſſet. Sed poſtea præclarè compertum eſt Pontificem hac in re Cæſari in ſpem priuati
commodi obſequi noluiſſe. Igitur circiter calendas Nouembres, anno à partu uirginis ſu
pra milleſimum quingenteſimo & quadrageſimo ſecundo, Pontifex ex ſenatus conſulto, B
tres ſenatorii ordinis Cardinales Tridentum miſit, qui bene auſpicato inchoandæ ſyno
di futuræque tot gentium frequentiæ ſedem pararent, Paulum Pariſium diuini ac huma
ni iuris profeſsione inſignem, Reginaldúmq. Polum Britannum, qui ſupra regiæ ſtirpis
claritatem, & latinæ facundiæ laudem nemini ferè fœlicius partam, perfectum Chriſtia
næ uirtutis habitum præferebat, Ioannémque item Moronum, ſecunda morum atque do
ctrinæ fama per omnes Germaniæ conuentus legationis munere perfunctus. Hos ſecu
ti ſunt aliquot præclari nominis epiſcopi: nam Pontifex ad repreſentandam eius ordinis
dignitatem, excellenti ingenio doctrináque ſupra centum deſcripſerat, qui de ueritate re
rum diuinarum ſaluteque labantis reipublicæ in conſeſſu gentium omnium diſputarent.
Venientes Chriſtophorus Madrucius, Tridentinus epiſcopus, pari ſplendore humanita C
téq. uir liberaliter excepit, nec multos pòſt dies Peronotus Granuellius ab Hiſpania Ge
nuam triremibus delatus, profectúſque inde Tridentum, inchoatæ ſynodi famam excita
uit. Cæſaris enim occultè mandata detulerat, quibus indicti concilii decretum locúmq.
ad eam celebritatem opportunè atque rectiſsimè delectum approbabat, teſtabatúrq. eo
uſurum eſſe Cæſarem maximo reipublicæ commodo. Quoniam ipſe ad prima ueris ſi-
gna naues conſcenſurus, ut corrigendis publicis moribus cenſuram ageret, impiáſq. aut
certè obſcuras in religione opiniones inuecta uera luce reuelleret, conſilio adeſſe ſtatuiſ-
ſet, nobili pióque Sigiſmundi Cæſaris exemplo, qui Conſtantiæ rebus ritè cópoſitis terra
rũ orbem diris erroribus & peſtilentiſſimo ſchiſmate liberaſſet. In eam quoque ſententiã
Antonius, ipſius Granuellii filius, præcellentis ingenii iuuenis, Atrebatum antiſtes, lucu- D
lentam habuit orationem, non obſcurè emiſsis quibuſdam aculeis in Pontificium nomẽ,
quòd ſacrorum principes perpetuis ludificandi artibus, tam diu tergiuerſando, neceſſaria
atq. ideò ſuprema publicæ ſalutis remedia diſtuliſſent. Negauere tres legati ſe quicquam
publicè de mandatis auditu ros, ne uno eius aduétu ſynodus ritè cœpta crederetur. Eam
enim grauiſsimarum rerum & dogmatum cognitionem ad uniuerſas Chriſtianæ profeſ
ſionis gentes pertinere expectandóſq. propterea ſacratos uiros, qui ab ultimis Hiſpaniæ
Galliæque finibus, & à Germanico Sarmaticóq. Oceani litore uenturi crederẽtur. Tum
enim de republica optimè ſperandum uideri, quum ſaluberrimo omnium cõſenſu ad im
petrandam pacem ſanandóſque mores, & decernenda pia arma aduerſus Solymanum,
ingenia, ſtudia, ac uniuerſæ denique omnium opes conferrentur. Eo enim Granuellius
tendebat, ut Pontifex terrore concilii iniecto, ab inſtituta ſacroſancti parentis ac iudicis E
æquitate diſcedere, proferréque arma aduerſus Gallum pro Cæſare cogeretur, cum im-
mani enim hoſte fœderatum, exitioſámque in immenſum Chriſtiano nomini, Barbaro-
rum amicitiam colentem, eo titulo maioribus quondam eius maximè ſpecioſo, quẽ præ-
ferret, indignum dicebant. Putarat etiam ab initio Cæſar, uetere ſuo incenſus odio ad-
uerſus Gallos Pontificem in partes facilè perducturum, uti maximis obſequiis atque mu
neribus deuinctum conceſſa paulò antè Nouaria, prælatáque demum demum Farneſia
domo in qua (repudiatis aliquot illuſtribus generis, ipſóque præſertim Coſmo Etruriæ
principe excluſo) unicam filiam, Mediceas opes dotali hæreditate ſecum trahentem, nec
tum Octauio quidem coniuge ad nuptias ſatis maturo liberaliſsimè collocaſſet. Quibus
de cauſis amarior factus Cæſar, legẽ in Hiſpania promulgarat, ne cuiquam externo pen
ſiones,

A ſiones, auctoritate Pôtificũ ſacerdotiis impoſitæ, ſoluerẽtur, Michaelẽmq. Syluã Luſit-
nũ Cardinalem legatum, pias dignáſque periculo cohortationes afferẽtem cõtumaci cõ
temptione reiecerat; quum Syluæ collega Sadoletus Cardinalis in Gallia perhumani-
ter eſſet auditus. Certiſsimis enim ſpeculatorum nunciis ac literis compertum habebat
Pontifex, Solymanum ea quæ imminebat æſtate terra maríque atrox bellum Chriſtianis
illaturum, & tum quoque circiter quatuor Hiſpanorum millia ad extremos Sabinorum fi
nes hyberna protulerant, imminebántque ita per Valeriam uiam Tyburtinis montibus,
ut quum non longè à Pontificiis finibus Fabritius Columna, & Franciſcus Vrſinus (ille
paterna ditione exutus, hic iudicio rerum capitalium abſens damnatus) exules uerſaren
tur, non inanem metum Romanis incuterent, omnino ſimiles ex funeſta memoria ualde
B atroces Columniorum & Cæſarianorum caſus facilè timentibus. Sed in Pontifice ad nul
la unquam terricula trepidanti, & reipublicæ nunquam oblito, ea inerat æquitatis atque
iuſtitiæ cura, ut priuato nomine ingratus, quam publico incommodo parum grauis di-
ſceptator, Chriſtianíque officii prorſus imperitus exiſtimari mallet. Prouidebat enim
Franciſcum, præclaro recentíque ſuo & ſuperiorum Galliæ regum ſtudio de Pontificio
nomine benemeritum, nequaquam temere alienandum; utpote qui laceſsitus iniuria, à
Romani Pontificis auctoritate indignanter diſceſſurus eſſe uideretur. His de cauſis ple-
rique ſenatores in contraria ſtudia diducti uti antea capti ſacerdotiorum muneribus ma
gnæ partis ſenatus cum pudore ac infamia diuenditæ libertatis Cæſari & Gallo diuerſis
ſententiis fauebant, uſque adeo intemperanter, ut Dionyſius ex ordine ſeruorum cucul-
C latorum in ſenatum traductus, Franciſcum auito Chriſtianiſsimi cognomine ſpoliandũ,
perſequendúmque armis & diris imprecationibus diceret, obſtrepente ſenatu intempe-
ſtiuæque facundiæ inſolentiam reprehendente; quum Dominicus Cuppius Romanus,
Senatus princeps, interrogando reſpondiſſet, in cuius ergo tutela rei Romanæ ſalus &
dignitas erit? ſi pro Cæſare, à quo proditi perditíque ſummæ calamitatis incommoda
pertulimus, contra eum quem inſigni merito liberatorem urbis fatemur, diuina ac huma
na arma nefario decreto expediamus? Non infacetè quoque alius ſenator ad proximos
conuerſus ſubiunxerat, Parcite, inquit, patres, non iniquo enim iure latrat, qui fameſcit:
ad opimum enim ſacerdotium inops Dionyſius quum anhelaret, liberalitatem Cæſaris
peracri ſtudio prouocare nitebatur. At Pontifex ſermones graui admodum aure exce-
D ptos ita contracta uel remiſſa fronte tranſmittebat, ut nihil ea patrum contentione graua
ri putaretur; ingenio ſiquidem egregiè compoſito, & per omnem ætatem ſenatoriis arti-
bus exaggerato, maximum prudentiæ munus exiſtimabat, detegere hominum ſtudia,
nudare uoluntates, ſcrutari atque introſpicere ſenſuum receſſus; in magnos ſcilicet uſus
publicarum actionum; quæ omnia tum ſolerter adſequebatur, quum in negotio diſſen-
tiendi materiam ſimulata conſultatione præbuiſſet. Hinc collecta paratáque habebat re
ſponſa, quæ legatis daret, excuſationéque legitima in alternos uſus opportunè tranſlata
utriúſque principis offenſiones eruditiſsimè deuitaret. Detexerat & tum latè profundé-
que principum animos, tametſi eos antea, tanquam à concordiæ nomine plurimum ab-
horrentes, ſatis habebat exploratos: quum forte Cæſar ad eum uti communem omnium
parentem, ſacroſanctóque iure omnis humanæ litis diſceptatorem literas perſcripſiſſet,
E quibus in Franciſcum uehementer inuectus ſuperiorum temporum iniurias, ruptáque tó
ties fœdera, & concitatum ad Chriſtiani nominis perniciem Solymanum querebatur.
Nec ideo dubitaſſet Franciſcus, quin publicato ad defenſionem inſigni uolumine obie-
cta confutaret, adeò ut binis criminoſiſsimis libellis ad inexpiabilem contumeliam edi-
tis, utrinque regii honoris fama immaniter dilacerata ſpectaretur, eaq. obiter arcana pro
dita, innſtæque diræ factorum notæ omnem ſpem conciliandæ pacis excluderent. Ea ſi-
quidem maledicta in grauiſsimo momento leſæ maieſtatis inſanis peruicacibúſque ani-
mis, uti uerè propria ducebantur, quando omnis calamitas conflagrantis orbis non ad ip
ſos, ſed ad miſeras alienáſque gentes pertineret; quum integro pudore tueri regium de-
cus nollent, & tamen hoc duorum & uiginti annorũ curriculo ſupra ducentas urbes ena-
ſtatas, caſtella amplius tria millia deleta, totáque ea cõtentione ducenta millia hominum

Christiani sanguinis interfecta faterentur, & subinde nihil permoti uel acerbissimo humani generis odio, Deos ipsos, uti nunquam miserorum precibus affuturos, abdicata pietate contemnerent. Cæterum Granuellius Tridento profectus, eadem, qua uenerat, celeritate ad Germanos peruenit, qui conuentum ad Nurumbergam indixerant. Deferebat enim certissima Cæsaris animi decreta, quibus grauissimarum rerum munus expediret. Ante omnia Guilermus Cleuensis regulus ad auctoritatem Cæsaris erat traducendus: cohortandæ liberæ ciuitates, ut Ferdinando regi tuendo Pannoniæ regno adessent: Saxonum, Cattorúmque principes Henrico Brunsuicensi conciliandi, quorum armis propter sacerdotii controuersiam ditione nuper esset expulsus; prouidendum ne Germani milites impunè ad Gallorum stipendia transirent: & cõmouenda denique omnium studia ad concilium celebrandum; qua in re Lutheranorum uoto potiusquam æquissimæ Pontificis causæ fauere uidebatur. Neque enim concilium libero gentium omnium concursu celebrari poterat, nisi prius pax ipsa regúmque concordia pararetur, atque ita fiebat, ut promissiones Cæsaris, quibus Lutheranorum animos promerebat, nec ambigua ad id Pontificis uoluntas, tanquam inanes & nihil ad causam profuturæ à pleris que irriderentur. Quis enim ab Hispania clarus antistes (quum in Gallia Georgius Maximiliano Cæsare genitus Valentinus episcopus, in itinere sub ipsam Rinconis atque Fregosii cædem esset interceptus, & Oceani mediterraneique maris nauigationes Punicarum & Gallicarum classium metus sustulisset) Tridentum omnino eundum esse arbitraretur? Quis demum e Gallia insignis uir sacratus per Rhæticas Alpes in eam urbem se conijcere auderet? quæ ad unum buccinæ cantum in potestate Germanicæ multitudinis futura crederetur, uel nolente obstantéque Ferdinando, cuius eximiam fidem in ipso periculo implorasse frustra esset. Nemini enim in dubium uerti poterat, quin legitimum atque solenne concilium ipsa pace natura posterius censeretur, quoniam sublatis undique bellis humanas res tranquilla pace constitutas rerum quoque diuinarum concordia sequeretur. Sed hæc cunctis exoptata parari minime potest, nisi uiri Christiani de interitu religionis ualde soliciti, pacem antè omnia ab obstinatis principibus uel coniurantes expostulent. Interea tantis in Belgio detrimentis affectus Cæsar, & uehementer indignatus Gallos ab se toties deuictos, se præsente Hispaniæ fines intrare ausos, ingens bellum parabat: coniunxerat enim sibi nouo fœdere Henricum Britanniæ regem, ut eius gentis auxiliis, quibus Galli antiquitus magnopere terreri consueuissent, ditissimí que regis auro adiutus, multo quam antea ualidiore impetu Galliæ fines ingrederetur. Fuit ea societas ingrata suspectáque Pontifici, ut pote quæ sacrosanctæ maiestatis nomen maligna cõtemptione suggillaret. Vix eam enim homines qui pacem sperarent, non initam modo, sed ne tentatam quidem credebant, mirum enim plerisque uidebatur, Cæsarem tanta pietate, tãtáque honesti decoris existimatione præditum, summas iniurias animo deponere, inexpiabilisque odii penitus obliuisci posse, ut quum in Gallum atroci odio deferretur atque ei omnino grauissimè nocere uellet, nullam uel Pontificiæ dignitatis uel obligatæ fidei ratione habendam putaret. Henricum antea Clemens Catharinam uxorem, quæ Cæsaris erat matertera, periniqua animi libidine repudiantem, filiámque subinde, uti spuriã à regni successione procul abdicantem, postulante urgentéque Cæsare, sacris interdixerat, iusta quidem, sed intempestiua seueritate; quum ille contumelia perturbatus ab auctoritate Romani Pontificis repentè discesserit, sacrorum imperium & templorum opes inuaserit, ac immani demum truculentia Roffensem Cardinalem, & Morum, Christianæ uirtutis exempla, multósque item sacratos ac insontes uiros occiderit. Non fefellerat quidem eximiæ alioqui prudentiæ Pontificem eius ancipitis iudicii euentus, sed Cæsari iusta petenti prolixéque item pollicenti, nunquam se cum Henrico sine auctoritate Pontificis in gratiam rediturum, supremæ potestatis officium diuino iure uel negari nel differri non poterat. Itaque exitialis ea simultas, causa commodóque Cæsaris suscepta, eò recidit, ut Henricus omnem iracundiæ suæ impetum in Pontificium nomen uerteret, consumptóque ob id uetere odio, Cæsari iungeretur, repudiata paulo antè Gallorum amicitia, quòd Iacobum Scotiæ rgem antiquo ipsis iure fœderatum, ascitúmque à Francisco generum,

A generum, contra Anglos de finibus contendentes adiuuissent. In ea autem contentione quum æquatis cladibus esset dimicatum, Iacobus florenti corporis specie insignis (ueneno an fato suo incertum) subito certè correptus interiit, defecitque in eo Stuardæ familiæ generosa progenies, quæ à Roberto rege, eodem nomine quinque Iacobos reges nô intercisa stirpis serie tulerat. Sed occulta & admirabili sorte id regium decus singulis maximè funestum fuit, primo scilicet à coniuratis in conclaui trucidato, secundóque demû diffracti tormẽti, dum id probaretur, uiolentia discerpto; quum mox tertium parricida filius, iusta acie ad Sterlingum occiderit; ut is demum ordine quartus, nobis memoriæ prodentibus, ab Anglis ad Floddon prælio cæsus meritas sceleris pœnas daret, quintóque filio eadem infaustæ domus damnata regni hæreditas pararetur. Eo mortuo regnum, rege
B orbatum, ambiguis primo hæredibus, uagiente scilicet in cunis regia prole, ac mox uicto ris Henrici arbitrio gubernandum cessit. Scotorum enim proceres, & in his Maxuellum regulum auctoritate insignem, exoptata libertate multóque insuper auro donatos, eo consilio in Scotiam dimiserat, ut Anglicam factionem excitarent, cuius auspiciis rex nonus eóque beneficio Anglis astrictus, qui ad Henrici nutus imperaret, corruptis comitiis crearetur, pulso antè alios Dauide Betonio Cardinale, qui Anglis æternis hostibus prodi patriam paucorum flagitio pati non poterat. Is non multò pòst, uti suo loco dicemus, cum Grimano Patriarcha, Pontificis legato, qui è Gallia in Scotiam traiecerat, cômunicatis consiliis Anglicos conatus fregit Gallorum ope, & fortissimarum gentium auxiliis reductus, quæ priscæ uirtutis ac innocentiæ decus tuentes, Picti olim dicti, hodie
C Syluestres appellantur. Is Scoticarum rerum tumultus Henrico, cur a Gallis discederet, non inanem causam præbuit, parauitque inexpectatam occasionem Cæsari, qua recentis inimici opibus fretus antiquos hostes Gallos persequeretur. Itaque Cæsar, cum Britanno ictis fœderibus, & ad gerendum bellum tempore constituto, Hispania excedere ac in Italiam, ut in Belgas properaret, adnauigare constituit: antè omnia Philippum filium sextumdecimum ætatis agentem annum, Hispaniæ regem appellat, ei totius regni ciuitates per legatos sacramentum dicunt, deligitur ipse Franciscus Couos, qui adolescentis ætatem regat, & negotiorum omnium summæ præsit, Ferdinandus uero Toletanus Albanus regulus militaribus copiis præficitur. Peractis autem conuentibus, in quibus multa Cæsar, supplicibus libellis subscribendo indulgendóque liberaliter concesserat, supra
D quadraginta myriades aureorum nummûm conferuntur, rexque Lusitaniæ Ioannes grã di pecunia Cæsaris tantos ex futuro bello sumptus subeuntis inopiam subleuat. Erant enim uno tempore conscribendæ cohortes, quæ secum nauigarent, & quæ præsto essent ut eas Martinus Corduba, Alcaudetus regulus aduersus rebellãtes Tremisenios in Mauritaniam transportaret. Postremo, quæ per Oceanum, in Belgas ad Gallicum bellum ducerentur, earum numerus duodecim millium Hispanici generis peditû summam implebat. Germani uerò ab Genua superiore autumno ad Perpennianû trãsuecti, Hispaniæ præsidio relinquebãtur. His administratis & confectis rebus, Cæsar Auriæ perscripsit, ut rostratas naues ad idus Apriles Barcinonẽ adduceret, ut quû onerariis equitatus esset impositus, expeditè conscensuro nulla omnino mora ad nauigandum afferretur. Non defuere plerique proceres, qui eo discessu Cæsaris, uti minimè redituri, non obscurè gaude
E rent; quòd sub nimis magno principe, imminuta licentia, seipsis minores facti uiderentur. mos enim erat Hispaniæ regibus eos indulgenter obseruare, à quibus coli quam me tui mallent. Ita fiebat, ut nobili pudore potiusquam terrore regiæ potestatis adducti imperiis & legibus parerent, quum incidente bello, rogati humaniter liberali studio grauisq. sumptu operam nauare consueuissent. Elata enim generosáque ingenia certam fidem præstant, nec ab æquitate discedunt, at si contempseris facilè coniurant. Propterea Cæsar Padillianæ rebellionis tantique tum popularis periculi memor, liberas quorundam uoces indignas regiis auribus, famosósque item libellos, & atrox Mendocii Infantasiorum reguli facinus, mira prudentia deuorarat, ut Philippo conciliata trãquillàque omnia traderentur. Mendocius enim, quod ad exemplum memoriæ prodendum uidetur, in ipso ludorum equestrium spectaculo præfectum rerum capitalium, sceptro turbam superbè di

mouentem, quòd nec sibi parceret, discissa gladio facie uiolarat. Is conspectus cruor pro A iecti ad pedes ac iniuriam deplorantis usque adeo Cæsarem commouit, ut quum in reum lege acturus uideretur, uniuersi Hispani proceres spectaculo ac ipso denique Cæsare deserto ad Mendocii domum accurrerent, uel contra prætorianos, si uis afferretur, ianuam defensuri. Sed Cæsar graui iudicio totum iustæ uindictæ impetum ad dissimulationem reuocauit. Hispania enim eo tempore quanquam non infida Cæsari, aliena tamen ab eius consiliis, quibus bella ex bellis serebantur, uideri poterat; quòd perpetuis pecuniæ collationibus uariisque delectibus per tot annos grauissimè fatigata, magnum incommodum publicè sentiret, tanta siquidem uis auri contra legem commeantibus præsertim Liguſticis triremibus fuerat exportata, ut illa grata oculis Ferdinandi ac Isabellæ aurea nomismata nusquam comparerent: nihil enim ad publicas opes pertinere censebatur, si qui mi B lites, aut quæstuosos in prouinciis gerentes magistratus conuecta in priuatas domos peregrina præda diuites euasissent, & publico malo uirorum passim in oppidis numerum ipsa fœminarum multitudo superaret, nec requiescendi coalescendique prouinciæ auri atque hominum feraci ulla spes, exercente Christiana arma Carolo, relinqueretur: quum Hispanorum legiones singulis prope annis, non in omnes modo Europæ regiones, bellicosæ gentis uictoriis atque sepulchris claras, & totam denique Africam, sed ad beatas quoque noui orbis insulas in tanta siti gemmarum & auri condendis coloniis aduehantur.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXXIII.

Agnus, & nunquam antea grauior orientis undique belli metus, usque adeo desperata pace Europam inuaserat, ut nemo esset, qui non maximè timendum putaret, ne Solymano classicum canente, concursuris inter se uesano impetu nostris regibus, humana diuináque omnia miscerentur. Conspecta quoque naturæ prodigia, quæ non temere maioris semper mali prænuncia creduntur, multorum mentes nouæ cladis expectatione suspenderant. Rubentes enim locustæ, satorum dira pernicies, stupendis agminibus ab oriente per Illyricum in Italiam conuolarant; quo itinere Turcarum aduentus portendi uideretur. Tanta autem famelicis erodendi rabies inerat, ut præter absumptas segetes, prata quoque uel rigua, uiriditate graminis, & magnas frondosásque arbores, ocissimè toto foliorum honore spoliarent. Tremuerat etiam in Etruria, iuxta Florentiam, Mugellus ager, in radicibus Apœnini, qua Seua fluuius decurrit, cultura, amœnitate, frequentia nulli secundus. Ea subita clade, quæ noctu circa solstitium
C incidit, Scarpariam oppidum totum ferè prostratum, aut magnis deformatum hiatibus uidimus: quum septingentæ nobiles aut rusticanæ domus in eo tractu centum stadiorum oppressis multis mortalibus miserabili ruina corruissent. Læto tamen Cosmi principis augurio, quum tot ædificiis circunquaque laceratis & haustis, una ipsius Trebia uilla stupente populo illæsa constiterit. Qua de causa Paulus Pôtifex cognito Cæsaris decreto, ac exploratis Solymani consiliis post indictas supplicationes Vrbe profectus Bononiam extendit, uel niuoso ueris initio, atque eo maximè senibus maligno. Neque enim grandeuus princeps uel in præsenti uitæ periculo committendum existimabat, ut de pace desperasse uideretur. Maturata siquidem profectione Cæsaris aduentum præoccupare, atque item Tridentinis actionibus, si frequentes episcopi undique conuenissent, ex propinquo uenturi famam præbere cupiebat, sed arcani consilii aliæ grauiores causæ suberant, quum Mediolanensis imperii dominatum affectaret; quod præsenti pecunia comparari posse uideretur, ab egente Cæsare, & ad Belgicum bellum properante. Quo suscepto itinere ita Romanorum obtestationes, detrimenta uectigalium, propinquorum preces, & quorundam senatorum incommoda contempsit, ne suo peculiari officio deesset, ut alterutro euentu certam laudem petere crederetur, quum propositus esset amplissimus laborum fructus, si ipso pacificatore atque auspice reges ad concordiam redirent. Quòd si illi fatali correpti morbo insanire pergerent, nihilosecius uirtute & pietate æquè magnus & fœlix esset: cum sua saltem illustri conscientia tum bonorum omnium iudicio, postquam uel obscuri uel desidis animi suspicione atque onere liberatus totum quæsitæ pacis euentum Dei optimi prouidentiæ reliquisset. Discedente Pontifice, Rodulfus Pius Carpensis Romæ legatus, eximiæ uirtutis atque prudentiæ Cardinalis, urbanarum rerum curam suscepit. Alexādro autē Vitellio, qui præsidiis bellicísque operibus præerat, Leoninæ urbis muro cingendæ munus impositum, ut postquam Roma ad orientem solem uasta intus & antiquis utique mœnibus à frequentia ædium remotis, rectè communiri non poterat, uel paruis copiis defendi certum saltem & temporarium ad salutem perfugium in repentino periculo per Aelium pontem ad Vaticanas ædes populo pararetur. Id opus insigni iudicio sumptúque Nicolaus quintus, inter optimos Pontifices literarū amore perillustris, inchoarat, intermiserat successor Pius scribendi potius quam ædificādi laudem sequutus. Paulus quoque Martianæ suæ domus amœnitate captus, cōsiliísque longiori uitæ distulerat. Inde Sixtus inuidiosè pertimuit, ne ad auctorem primum, si perficere

tur, cœpti simul & cōsummati operis gloria rediret. Innocentio autem defuit uoluntas, quum Vaticanæ domus elegantiæ quã securitati studere mallet. Alexander porrò inaurasse testudines, arcémque Hadriani insigni corona nobilitasse contentus, ut uel Diis inuitis filio imperium strueret, aliò quam oporteret ingenium detorsit. Iulium item excelsa ac admirandã passim insanis prope sumptibus inchoãntem, exorta bella ab ea cogitatione reuocarunt. Nec Leo extructis in Vaticano præaltis porticibus & portu ad Centumcellas magnificè repurgato, in ea aurea rei Romanæ tranquillitate, qua beatus uideri poterat, de imminente clade dubitauit. Ab Hadriano autem ad uitæ exitum properante urbs ipsa neque planè cognita neque tota conspecta est; ut ipse demum Clemens appetente quidem ingenio, sed deterrente sumptu, dum fatali negligentia destinatum ad publicam salutem id opus differt, mollienti urbi exitium Fortunæ limen aperiret. Hisdem ferme diebus quibus Pontifex Roma discedere maturabat, Polinus Galliæ regis legatus hyemantem Hadrianopoli Solymanum, appetentéque uere in Pannoniam graue bellum parantem secutus, accuratis precibus impetrauit, ut Ottomãnica classis Hariadeno Barbarussa præfecto Massiliam mitteretur, quæ inimicis litoribus infesta distraheret opes Cæsaris, ualida belli mole Galliæ finibus incumbentis, interclusóque Tyrrheno mari insularum ac Hispaniæ nauigationes impediret. Ea res multis purpuratorum deliberationibus agitata graues difficultates habuerat, contradicente præsertim obstantéque eodem Solymano eunucho, qui pòst Lustibeium, uxoris iurgio dignitate exutum, Bassarum ordinis princeps euaserat, ualebátque ingenio & ingenti auctoritate, Indicis Parthicísque bellis quæsita. Is non obscurè oderat Barbarussam, obtrectatione que laudis omnem eius existimationem tantis laboribus mari partam, otio nauali conuellere contendebat, ita ut perorãdo nullam aliã educendæ classis causam, quàm ut imperator uel periculo publico priuatis Hariadeni commodis indulgeret, se uidere testaretur. Nec defuere qui eum à Cæsarianis, & Venetis pecunia inductum putarent, nam postea literas à Ferdinando Gonzaga, Siciliæ præfecto, sibi scriptas Polino tradidit, quibus ille per idoneum homi nem Hispanum promissis muneribus petebat, ut eius ingenio solertique opera Solymanus cum Carolo Cæsare honestis amicitiæ legibus iungeretur, & ipse quoque Barbarussa quatuor aureorum nummûm myriades ab Hieronymo Zanio legato Veneto sibi oblatas iactanter retulit, si ea æstate minime nauigaret. Erat enim formidanda Veneto Barbarorum classis, totius maris impotenti imperio superba, quæ assuesceret litoribus Christianis, & magni sumptus necessitatem adduceret, si ornanda classis foret, quæ Hadriaticum sinum & insulas tueretur. Itaque Polinus, qui inter tot curarum æstus, desperata classe animum desponderat, nuncio decretæ classis exhilaratus Solymano gratias egit. Is enim, auditis & graui iudicio repudiatis suorum sententiis, datam fidem præstare suæ dignitatis esse statuebat, uel cum discrimine tantæ rei, cuius iacturam uel immensum auri pondus minimè resarciret. Biduo pòst Rostanes gener, ac ipse demum eunuchus, quod ita cordi erat Solymano, Polinum honoris causa solennibus epulis exceperunt, amicitiam & gratiam eo classis munere benignè adauctam gratulantes. Polino demum dono datæ sunt pretiosæ ex auro textili talares togæ, bini quoque insignes equi eximiè phalerati, & pocula aliquot argentea. Dignioribus uero ex eius comitatu sericæ uestes impositæ. Discessuro autem Solymanus, classem ut incolumem præstaret atque reduceret magnopere commendauit, eíque literas in hanc sententiam conscriptas ad Franciscum regem deferendas dedit, præscriptis quidem glorioso fastu tot regnorum titulis. Classem, qualem quantámque petisti, omnibus rebus ornatissimam Polino fraterna liberalitate concessi. Imperatúmque est Hariadeno maris præfecto, ut eius consiliis obtemperet, ac arbitrio demum tuo cum hostibus bellum gerat. Tu uerò rectè amicéque feceris, si classis rebus fœliciter gestis Byzantium reducetur. Cuncta autem tuis meísque uotis prosperè cedent, si grauissimè caueris, ne te iterum Carolus rex Hispaniæ æternus hostis tuus, pacis mentione decipiat. Tum enim æquissimam pacem

dabit

A dabit, quum regiones eius omni belli clade uaſtatas exuſſeris. At Polinus, extemplò Byzantium reuerſus, claſſem ab Hariadeno, qui diu noctúque multus in naualibus fuerat, egregiè refectam inſtructámque remigibus reperit, tanta adhibita celeritate, ut ad quartum calendas Maias conſcenderint; petita primo Euboëa ad Cariſtium promontorium, quod hodie Mantelium uocant, ut inde coniunctis ſibi aliquot triremibus, quæ tardiùs exornatæ ſequebantur, ad Maleam contenderent. Superata autem Malea, tota claſsis, reflantibus Eteſiis, in Laconicum ſinum coniecta Matapanium caput, quod Tenarum antiquis erat, ſuperare non potuit. His aduerſis uentis allata mora eſt nouem dierum, ſed ſecunda demum tempeſtate Hariadenus Methonem adiit, atque inde cum claſſe centum & decem triremium, biremium uero circiter quadraginta, quas prædones adduxerant; Ionium præteruectus ad Meſſanæ fretum peruenit. Conſpecto Rhegio prædones deſcenderunt, Barbaruſſa ad idoneam ſtationem claſſem promouit, Rhegini deſerta urbe profugerant, ſed Didacus Gaëtanus Hiſpanus arcem tenebat. Is Polino colloquium petenti, quum nihil reſponderet, & in ſubiectis collibus prædones ſpectarentur, tres Turcas tormentis interfecit. Eo ſociorum caſu accenſi prædones urbem irruperunt, & quòd inanes eſſent domus incenderunt, ægrè id ferente Polino, & Barbaruſſa incendiarios ad pœnam à trierarchis depoſcente. Inde quoque tormenta muralia in aduerſum arci tumulum comportata. Ea paucis ictibus ita Hiſpanum, lachrymante uxore, terruerunt, ut ſe atque omnia dedens muro demiſerit. Ei Barbaruſſa, orante C Polino, uxoríque & liberis libertatem conceſsit. Reliquis autem in templo ab iniuria cuſtoditis, arcem militi diripiendam dedit, in his fuere circiter ſeptuaginta Hiſpani milites, & multo plures Rhegini ciues, qui in ſeruitutem abducti ſunt. Sed demum Didaci filia, eximiæ uenuſtatis uirgo, in quam ſenex Barbarus procaces oculos coniecerat, ad prætoriam nauem ſic perducta eſt, ut eam illico Mahometanis initiatam ſacris legitimæ uxoris loco habuerit, & Didacum patrem aliquot pòſt menſes ad portum Herculis inuiſentem filiam, tanquam ſocerum humaniter, liberalitérque ſuſceperit. Hiſdem fermè diebus circa ſolſtitium, quibus Barbaruſſa magnæ Græciæ, & citra Meſſanæ fretum Brutiorum oram percurrebat, Carolus Cæſar, aliquot cohortibus, & ſeptingentis circiter equitibus in onerarias naues diſtributis cum quadraginta triremibus è Barcinone Genuam peruenit, tardiore ob id nauigatione, quòd onerarias extra conſpectum roſtratæ claſsis minimè relinquendas exiſtimabat; ut ſi mare tranquillum, & ſolſtitiali malacia conſtratum foret concidentibus omnino uentis, roſtratæ demum onerarias, uel immobiles remulco, ad conficiendum curſum protinus adiuuarent, eluſa & deſpecta Gallorum claſſe, quæ tutiſsimo in portu, ut errantes aut uento deſtitutas inuaderet ad Maſsilienſes inſulas excubabat. Exceptus eſt Cæſar ornatiſsimo Aurianæ domus apparatu, præſtóque ei affuere Alfonſus Daualus, & Ferdinandus Gonzaga, ipſéque mox è Florentia Coſmus Medices, ac è Bononia miſſus à Pontifice Petrus Aloyſius Farneſius, Octauii Cæſaris generi pater. Hic adoleſcens diu in Hiſpania ſocero comes eadem uectus prætoria naui in Italiam redierat, iturus ad uxorem, quæ Ticinum uſque progreſſa patrem, & maritum expectabat. Cæterum Farneſius qui ea de cauſa uenerat, ut ad explicanda maximarum rerum conſilia, colloquio dies & locus diceretur, ad id prædurum, atque difficilem Cæſarem reperiebat. Erat enim tam Cæſar contracto uultu ſermonéque factus amarior, quòd Hiſpanico ſimul & Belgico laceſsitus bello, nullam opem ab affine Pontifice, atque eo ſæpius ab ſe amicè ac liberaliter exculto, contra Gallos impetraſſet. Propterea minimè, uti aliàs, familiaris, nihil ſibi in Germaniam properanti colloquio opus eſſe reſpondebat, ne reliquum æſtatis tempus Sicambrico deſtinatum bello, inutili mora deperiret; quando recentibus iniuriis affecto nullus conciliandæ pacis locus eſſet relictus, nec decorum Cæſari uideri poſſet de concordia cogitare, niſi prius uindicatis iniuriis tum demum matura & certa pax ab ipſo uictore peteretur. In

O ii

hanc quoque declinandi colloquii sententiã abruptè filiã è Bononia literis acciuerat, A ut eã ex itinere apud Ticinũ inuiseret, postquã Pôtificẽ minimè uisurus esse uideretur. His cognitis Pôtifex Cæsarẽ reipublicæ causa demulcendũ ratus, Alexandrũ Farnesiũ Cardinalẽ magnis itinerib. Genuã misit, breuiq. eius iuuenis maximè illustri solertiáque ingenio, quũ summa quoque ad persuadendũ inesset auctoritas, Cæsar adductus est, ut ad Buxetũ cum Pontifice iungeretur: id est oppidum Palauicinæ familiæ inter Cremonam atque Placentiam; sed ea conditione, ut triduo plus colendo audiendóque Pôtifici se daturum negaret. Fuere qui existimarent Cæsarem ad id se inuitum trahi uideri uoluisse, ne Britanniæ regem, dudum non obscuro fœdere contra Gallos percusso sibi coniunctum offenderet. Hominem enim ingenio suspicaci repentinóque eo congressu alienari posse putauerat, quoniam ex diuini iuris censura impietatis crimine B damnatus Pontificium nomen immani odio persequeretur. Sed Cæsari arma paranti cogenda imprimis erat ingens pecunia, quæ expectari posset à Pontifice, si Octauius gener, ut fama ferebat, Mediolani princeps Augusta auctoritate crearetur. ea res ui deri poterat decora Cæsari, honesta Pontifici, & Venetis longe gratissima, quòd ille sese, eo liberali facto, affectatæ summæ potentiæ inuidia liberaret, filiámque obiter tanto dotali munere supra Alexandri Medicis titulos ornatam, beatiorem efficeret: hic uero singulari cum laude exoptatam afflictis gentibus pacem pararet, ut inde expedita arma Turcis inferrentur, & Veneti Neapolitano fœderi synceré satisfactum esse iudicarent: quum in conditionibus prolixè cauissent, ne quisquam Austriani sanguinis Mediolani princeps à Cæsare diceretur. Apparebat quoque Franciscum Gal- C liæ regem, qui pari iudicio Sfortiam Mediolani principem tulisset, ac eum denique à Cæsaris iniuria magnis opibus defendisset, haud grauatè expectationi Veneti senatus, & uoto Pontificis assensurum. Quid enim commodius Gallo quæri, uel exoptari melius posse? si attenuatis atque defessis Galliæ uiribus expedita requies quæreretur, quàm ut Gallia Cisalpina Hispanis atque Germanis militibus exonerata, Carolus Sabaudius reliquis Subalpinis populis, ac Octauius Insubribus imperarent? quum ille dimidio exutus regno ab infirmis opibus, opportunus iniuriæ fieret; nec Octauius, si fata Cæsari longiorem uitam inuiderent, hostium Gallorum impetum esset laturus. Verùm tantæ rei negotium magnas ad explicãdum difficultates includebat: quòd præ alto consilio Cæsar; si transigendum foret, suis omnino præsidiis munitas arces tueri D uellet, nec ipsi Pontifici, pari solertia rationes subducenti, expedire pecuniam placeret, nisi omnino libera, atque integra ditionis possessione potiretur: nec aliter quoque Venetus senatus Octauii tutelam esset suscepturus. Huic consilio unus omnium Alfonsus Daualus uehementer incumbebat, quum diuersi Gonzaga, atque Auria grauissimè dissentirent. Is enim præclaro studio Cæsari simul atque Pontifici gratum facturus, eò tendebat, ut Insubres, apud quos in honore militari uiginti annos fuisset, pietatis & clementiæ nomine ab acerbissimis tributis ad inopiam redactos, inuecta pace subleuaret. Propterea in eam spem à Cæsare missus Parmam ad Pontificem uenerat, Sed Cæsar uetere suo innixus consilio, ne Mediolano unquam excederet, in itinere cum Cosmo de redimendis arcibus opportunè transegit, ita ut supra ducenta millia aureorum nummûm in bellicos sumptus soluerentur, Florentinæ quoque arcis, ac E item eius quæ est ad Liburnum præsidia nutu & sacramento Cæsaris teuerentur. Eas inimici Cæsaris, ad cumulandam concepti dominatus inuidiam, & hostes Cosmi, ad eleuandam eius existimationem, Etruriæ compedes appellabant: quasi Cosmus temporario beneficio regnare uideretur, & Cæsar dissimulanter, ac ideo lentis passibus ad Italiæ principatum contendens, & tempus idoneum expectans, quo Etruria in prouinciam redigi tutò posset, Cosmo Fortunam, atque potentiam, uti aliunde ab initio partam, inuideret. Ea itaque celebri liberalitate Cæsar, insignem benefici, moderatíque animi laudem tulit, quum malignis suspicionibus extincta inuidia inexpectatus occurrisset. Nec minore præstantis ingenii iudicio expetiti muneris beneficio Cosmus respondit; deductis enim omnibus Hispanis, qui in arcium præsidiis

diis

A diis erant, non Italis demum, uti plerique crediderant, sed Germanis ac Hispanis ab se delectis custodiendas arces attribuit, ad declarandam gratissimi & maximè fidelis animi magnitudinem; ut aliquanto arctiùs beneficio nobiles animos obstringi, quàm metu contineri Cæsar agnosceret. His de causis Pontifex, cum personæ, tum reipublicæ dignitatem domesticis commodis anteferre non dubio pudore coactus, priuati eius consilii cogitationes penitus abiecit, in eámque unam omnino curam totus incubuit, ut Cæsar, repræsentato Ferdinandi fratris periculo, & propositis æquissimis de pace conditionibus, ab instituto bello contra Solymanum uerteretur. Pontifex prior Buxetum uenit. Postero autem die, occursu totius aulæ Cæsar exceptus est; complectente demum Pontifice, & honoris causa supra me
B dium conclaue summa arcis cœnacula tanto hospiti concedente, ita ut bina cohortium & equitum præsidia, sub signis pari propè numero, paríque uigilia, arcis, ac oppidi portas æquata securitate custodirent. Cæterum Paulus uel tridui colloquio, quanquam singulari memoria, summáque prudentia, & pietate ea sedulò commemorasset, quæ graui momento ad impetrandam pacem pertinerent, prædurum inueteratóque odio à Gallorum amicitia penitus abhorrentem expugnare non potuit. Totus enim Cæsar, ira turgidus in Cleuensem intento ad uindictam animo ferebatur, tanta uehementis ingenii contentione, ut quum Austriam Barbarorum incendio breui arsuram crederet, nihil se eam patrimonii miserè deflagrantis flammam respecturum esse testaretur. Indignum enim esse nomine Cæsaris à subditis
C imperio, beneficiariísque suis contumeliam ferre, nec ulcisci eos, qui malignitate atque perfidia inducti, nulláque prouocati iniuria geminato scelere, & ab se, legitimo Augustæ potestatis imperatori, & quod nihil flagitiosius patrari posset, ad infestissimos hostes defecissent. Francisci porrò regis amicitiæ nunquàm se confisurum, quòd ille toties ruptis fœderibus fidem fefellisset, quòd more gentis immodicos ac aliena semper appetentes spiritus gereret, nunquàm pacem pati posset, nec toties fracta, atque perdomita arma deponeret. Cæsare pacem abnuente, Pontifex postulauit, ut postquam ipse hortando nihil profecisset, senatores Cardinales de concordia reipublicæ Christianæ commodo disertè uerba facturos audire minimè grauaretur. Pertinere enim plurimum ad eleuandam, uel parum æqui, uel omnino pertinacis
D animi opinionem, si in senatu libera uoce proferret, cur à communi concordia dissentiret. Id uerò Cæsar honori senatus facilè tribuit, nec multo pòst uocatis Cardinalibus Marinus Grimanus eius ordinis princeps, ita locutus est. Nisi longè maximum, quod reipublicæ diuturnis affectæ malis discrimen imminet, Auguste Cæsar, omnium animos uehementissimè commoueret, rem profectò toties actitatam, rursus agere maximè absurdum putassemus. Sic enim hic frequens senatus cum pristinæ tuæ constantiæ, tum modestiæ suæ meminit, ut priuatis colloquiis uigilantissimi, atque optimi Pontificis officio grauissimè satisfactum intelligat. Sed dirus hostis in limine crudelia arma concutit, maréque Ionium magnis eius classibus constratum esse nunciatur, & tu tanta animi magnitudine, tantis opibus, & tanta denique Fortuna summus imperator, neglecta Pannonia, deserto fratre, Italiæ, Siciliæ-
E que litoribus Barbaro penè proditis, auersus in Belgas contendis, scilicet ut quum ignobili uindictæ studio rebellantem regulum debellaris, peruersæ laudis famam quæras: quasi rectissima, & perillustris laus aliunde, quàm à confecta pace, susceptóque sacro bello petenda uideatur. Aequo igitur animo tuleris, Auguste, si decreti tui nouitatem non insulsi homines admirantur. nam quum in periculo publica sit salus, occultas consilii tui rationes excutiunt, omitti uictoriam, parari cladem, religionem altius reuelli, maximè dolent, agnatásque Cæsaribus, & tibi proprias uirtutes requirunt, ueræ scilicet gloriæ cupiditatem, dedecoris metum, & præsentis animi pietatem, quarum rerum quum tibi esses omnino persimilis, præclara, non uno in loco, & quidem imitanda posteris documenta reliquisti. Sed in te una maximè pietas refulsit erga Deum diuósque immortales, qui te hac incedentem uia,

& ritè uota nuncupantem nuſquam fefellerunt. Noſti enim quanta euentus fœlicitate reſponderint, quum in Pannonia Solymanum tantarum uirium tumentem faſtu, ſolo propè caſtrorum tuorum fremitu profligaſti, Barbaruſſámque acie deuictum, ac exutum regno, terra Africa depuliſti. At illi tibi demum ad inteſtina bella, ſi non iniquè, importunè tamen conuerſo, minus arriſerunt; ſcilicet ut ſalutem tuam, non uictoriam ſibi curæ eſſe oſtenderent, & præclarè monerent, ut à Chriſtiano ſanguine temperares. Rediiſti ſiquidem è Prouincia incolumis, quum tertia ferè pars exercitus non hoſtili gladio, ſed tabe conſumpta perierit: uerum aliquanto certius deorum numen apparuit, quum è Germania Solymano ad occupandam Budam aduentante, in Africam traicere properaſti, quum à te ſupplex frater opem imploraret, retentarent Germaniæ proceres, mœſtíque Hungari tuo diſceſſu ſe proditos quererentur: traieciſti ſcilicet duriſsimo anni tempore, ut cuncta terræ, maríſque pericula, ad exiguam nec ſatis nomini tuo decoram uictoriæ ſpem ſubires. Neque enim, & eunuchus, & ſeruus Aſanagas cum ipſo nobiliſsimo imperatore hoſte, tum præſertim Chriſtiana terga immaniter cædente, uideri poterat comparandus. Sed te, nóſque tecum omnes, capitis tui aleam ſubituros, Dii ſuperi præclara miſeratione conſeruarunt, uſque adeo clementer, ut tibi in eo calamitatum omnium concurſu, incomparabile trophæum de deuicta Fortuna, conceſſerint. Ergo ſi tam grata, quàm pia mente, Deorum beneficio commoueris, te ipſum hodie profecto uinces; quod certè magis pulchrum decorúmque fuerit, quàm Fortunam rerum omnium dominam admirabili conſtantia ſuperaſſe. Hæc quidem agnoſcis, Cæſar; & quæ tua iudicii atque memoriæ uis eſt; ad gloriam tuam, & ſæculi fœlicitatem pertinere confiteris, ſed cum Gallo nunquàm ſtabilem amicitiam, nunquàm ſecuram pacem parari poſſe contendis; quod tibi ea gens è ſummis regni opibus facilè infrænis, alienæ ditionis appetens, noua ſpe, noua libidine ſemper inquieta uideatur. Hæc certè ſuſpicantem à communi concordia auertunt, auerténtque ſemper. Nulla enim grauior peſtis humano ingenio inſidet, quàm altè concepta ſuſpicio. Ea enim quum temere ſemel irrepſerit, egerrimè uel maximè illuſtri ratione conuellitur. Noli, generoſe, piéque Cæſar, ullo modo pati, ut in te uel minima ſuſpicacis ingenii nota reſideat. Patere autem ſi quid prædurum in intimis ſenſibus obcalluit, ut id totum Chriſtiana pietate molliatur. Honeſtiſsimis ſiquidem nominíque maximè decoris conditionibus; quas prudentium & reipublicæ amantiſsimorum hominum iudicio deſcriptas dudum perlegiſti, rex Gallorum pacem petit, affinitatem, opes, copias offert, occupata reſtituit, ut Mediolano tua liberalitate, beneficiariíque iuris nomine recuperato, communem hoſtem Barbarum, coniunctis armis perſequatur. Vt nihil porrò, uel occultæ fraudis, uel parum ſinceræ fidei pertimeas, qui nihil unquàm inuicti animi fretus altitudine timere didiciſti, cuncti ferè principes, inita ſocietate fœderum ſponſores, uadéſque aderunt, ut iuſtis armis ſanctas pacis leges, iuráque omnia tueantur. Hanc à te pacis conditionem antè alios orat & exigit Carolus Allobrogum regulus, innocentia tantum ſua depulſus regno, & quod longè miſerrimum uidetur, per ſeptem annos ancipiti duorum propinquorum iniuria fatigatus. Hanc item Veneti, tanquàm ex fœdere debitam, repoſcunt. Eandem regna tua, perpetuis tributis eneruata, tuorúmque, præſertim ac hoſtium rapinis crudeliſsime diuexata, ſuppliciter efflagitant. Valeant aliquid, obſecro Cæſar, fraterna pericula, Hungarorum ſupplicantium lachrymæ, ſenatus preces; Valeat, ipſa ſacroſancti Pontificis authoritas, piis, atque optimis nunquàm ſpreta regibus, ut Chriſtianus orbis, luctu, miſeriis, & Barbarorum metu liberatus, poſt impetratam tuo incomparabili munere pacem atque concordiam ſecundiſsimè refloreſcat. Ad ea Cæſar, ut à uetere conſilio diſcederet, nihil omnino, uel ampliſsimi uiri facundia, quæ in Grimano ſumma cenſebatur, uel eius ſacrati ordinis dignitate permotus, grauiter reſpondit. Nihil à ſe in toto uitæ curſu, uel ad gloriam,

A riam, uel amplitudinem comparandam publica pace commodius & melius concupisse, quàm ut exoptata sæculi securitas, cum tranquillitate rerum omnium pararetur, nihilque demum antiquius habuisse, quàm pace potiri, ut inde aduersus Barbaros arma distringeret, cuius uoti ac instituti sui præclara exempla, in Pannonia, Græcia, Illyrico, & tota denique Africa rebus gestis ostenderit: sed lacessitum Gallorum iniuriis, retractúmque à nobili incœpto bella conficere nequisse. Nemini enim tutam pacem, utiliorem, cariorémque uideri, quàm ei, ad quem iure optimo ex sacri belli uictoria, cum speciosissimi spes triumphi, tum inusitatæ laudis prouentus obuenirent, sed Gallos semper noua odia ex antiquis simultatibus ferentes, ipsius semper, maiorúmque suorum obtrectasse laudibus, ac potentiæ, amplitudini, & legiti-
B mis regnorum hæreditatibus inuidisse, quòd ritè nuptas lectissimas uirgines impudentissimè repudiarint, sacramenta fœderum abiurarint, nihilque unquam sanctius habuerint, quam quum ex commodo luberet, à fide ac amicitia defecisse, id præclarè perspectum esse planéque cognitum imperatoriis comitiis, quibus multo auro suffragia præuertere conati ambitiosæ malignitatis, atque stultitiæ graui sumptu ignominiam retulerint. Postremo ab ipsis concitatos Menapios atque Sicambros, ut Brabantiorum regionem incenderent, euocatúmque nefaria crudelitate ad omnium perniciem Solymanum, ut Austrianæ domui quàm maximè noceretur, quum nunquam antea in eam maleficio & contumelia temperassent. Ab his autem obiectari sibi inducias Rinconis atque Fregosii cæde uiolatas, cuius patrati facinoris ipse
C prorsus fuerit ignarus, & pœnam denique Georgio patruo pecunia redempto nuper exoluerit. Proinde nunquam se ad animum concordiæ mentionem admissurum, nisi Belgarum suorum iniurias de rebellibus incendiariísque latronibus uindicaret. Id enim dignum uideri Cæsaris maiestate, omnia belli detrimenta æquo animo perferre, sed nullam dignitatis pati contumeliam. Sibi autem, & summi Pontificis, & totius denique senatus gratiam honori, ac emolumento esse debere, non detrimento atque dedecori, quid enim in re sua potius quam aliena sapienti, & satis superque Gallorum fidem experto, absurdius atque dementius, quàm iniqua pacis conditione, Cisalpinæ Galliæ imperio spoliari, ut Francisci regis minori filio, Britanniæ citerioris hæreditate penitus excluso, nouum ex alieno patrimonium pa-
D retur? quo demum Gallicæ augeantur uires in Italia, & suæ protinus minuantur. Ea quoque insana aut certè præpostera liberalitate, liberas nauigationum, ac itinerum sibi eripi facultates, quum repetere Hispaniam & Germaniam inuisere singulis propè annis necesse foret. Malle se Augustæ dignitatis penitus obliuisci, & acclamatum Cæsaris nomen ultro deponere, quàm indignanter pati, ut terra maríque portus, hospitia, transitus, à dubiis uel ingratis clientibus impetranda uideantur. Postremo Cæsar sensim exardente facundia, eadem ferè commemorauit, quæ superioribus annis, cum Romæ, tum Niceæ etiam & Lucæ, expetentibus pacem responderat, quum eam causam disertè atque accuratè perorasset. Adeo enim constanti ingenio, præsentis potentiæ suæ iura defendebat, ut remotas etiam spes amplioris Fortunæ sollerti ratione tueri, proferréque, non imperitis rerum non obscurè uideretur. Ita ue-
E rò flagranti animo in Cleuensem iracundiam intenderat, ut Solymani impetum facilè contemneret, neque multum fratris periculo commoueretur, & mihi demum, quod minimè prætermittendum uidetur, ipsius discedentis manum osculanti, alacri, familiaríque uultu diceret. Expedire te, inquit, Ioui, calamos oportet, ut quæ iam gesta sunt in historiis tempestiuè perscribas. nam hoc armorum motu, magnus profectò tibi noui operis labor paratur. Cæterum Pontifex quanquam conciliandæ pacis consilio deiectus, rationem & studium æquitatis, ueræque gloriæ decus, alioqui semper eximium in Cæsare, cæca obstinatione superari mirabatur, Ferdinandi tamen regis pericula & reipublicæ pariter ac amicitiæ causa se minimè neglecturum Cæsari confirmauit. Nec multo pòst Baptistam Sabellum prætorii præfectum, & Iulium Vrsinum cum triginta cohortibus tuendo Norico ad Pannoniæ fines transmisit.

Quinque diebus eo colloquio frustra consumptis & Cæsare in Germaniam contenden A
te, Pontifex pari digressu Bononiam est reuersus, ut festum diem, Petro Apostolorum
principi dicatum, solenni cerimonia celebraret, quo die Barbarussa à Pontiis insulis ad
Tarracinensium litora delatus, Ostiam peruenit, tanto terrore hominum ab ora in
montes refugientium, ut populus Romanus subito metu concitatus in fugam, Vrbem
omnino deserturus esse uideretur, nisi à Polino literæ ad Rodulphum legatum con-
scriptæ, perlatæque Romam per Tarracinensium prætorem tumultum magna ex par-
te compressissent: in hanc enim sententiam ille perscripserat: Classis, quæ à Solymano
ad præsidium Galliæ Barbarussa præfecto mittitur, ex præscripto mihi paret, ut nemi-
ni, præterquam hostibus nostris, noceat, itaque edicito Romanis, cæterisque Pontifi-
ciæ ditionis oram incolentibus, ut nihil hostile à nobis timeant. Nusquam enim fi- B
dem ab eorum imperatore mihi præclarè datam Turcæ uiolabunt, & uos pro comper-
to habetis Franciscum Galliæ regem nihil habere antiquius quàm ut rem Romanam
non incolumen modo, sed maximè florentem, ac ideo ab omni impiorum iniuria de-
fensam uelit. Eadem quoque usus diligentia Polinus Neptunianis ac Ostiensibus adeo
animos confirmauit, ut expetentibus Turcis uenale pecus, & reliqui commeatus copiã
adducerent, & ex nauigiis Campano uenali uino onustis, quum ea in portu hæsissent,
trierarchis aliquot amphoræ, in usum seruorum remigum præsenti pecunia uenderen-
tur, acciditque ut nonnulli quaternis arietibus aut binis iuuencis singulos ex Brutiis ca
ptiuos à prædonibus impetrarent. Sed ciuitas nocturno præsertim metu consternata,
uel ipso legato ex aliena promissione propriam obstringente fidem, & uultu interrito C
animi securitatem in eo periculo præferente, ut quicquam de salute publica Barbaris
crederet, adduci nõ poterat, quanquam & P. Antonius prætor, cum præfecto uigilum,
multis accensis funalibus ad coërcendam fugam, per omnes regiones discurreret, pas-
simque abire classem nemini infestam, & nihil propterea metuendam pronunciando,
timore in fugam præcipites retentare conaretur. In Sabinum enim agrum & Tiburti-
num trepidæ mulieres cum paruis liberis effundebantur, erátque eius nocturni tumul-
tus facies, sicuti mox decedente periculo ridenda iuuentuti, ita tum omnibus fœda &
miserabilis, quũ matronæ, nubilésque puellæ, & sacratæ quoque uirgines è claustris in
publicum se proriperent, oblitæ pudoris, ab obuio quoque in tenebris, ut ad proximas
portas iter monstraret, luménque præferret luctuosis uocibus exorantes. Romani inte D
rim ciues & diuites inquilini concursu ad legatum facto, apud quem erat Vitellius ad
ferendam opem opportunus, ut præsidia pararet accirétque ad Vrbem copias, flagita
bant, nullæ enim erãt in Vrbe ad custodiam cohortes, quum antea nihil ab ea classe ho
stile ueritus non temere ad inanes metus ærario parcendum iudicaret. Sed ita demum
euenit, ut quum salua Vrbis dignitate præsidium negare uix sibi tutum foret, subitariæ
cohortes è proximis Tuscis, & abeunte iam classe, in Vrbem graui ac inutili sumptu
uocarentur. Barbarussa autem ad ostium Tiberis aquationem longè optimam na-
ctus, triduò pòst inde discessit, Etruriæque oram atque Liguriæ sine maleficio præter-
uectus, Massiliam rectà contendit. Eodem quoque tempore & ipse Solymanus ab ini-
tio maturandùm sibi ratus, ne ultra Budam prouecto, æstatis tempus ex natura Pan-
nonii cœli in pluuias autumnales præceps, in cursu gerendarum rerum deficeret. Ita- E
que Sauo flumine ponte traiecto, Amurathem Dalmatam, Persámque Vlamanem,
ad expugnandum Valponium præmittit, hos quoque Achomatem Europei equita-
tus magistrum subsequi iubet. Erat id oppidum ad Draui fluminis ripam positum,
non longè ab Exechio, fœda Austriani exercitus fuga, & Bacchithii Pauli, Ludouicí-
que Lodronii fortissimorum ducum cæde, percelebri. Tuebatur autem locum præsi-
dio ex clientibus imposito, Petri Pereni uxor, eadem & Alexii Tursonis soror, quæ,
marito ab rege custodiæ tradito, uirilem animum induerat: sed defensores, quan-
quam egregiè munitum erat, uim Turcarum non tulerunt. Amurathes enim Hunga-
ros omnes in deditionẽ clementi consilio accepit, seruauítq. ut qui agros colerent pro-
posita libertate in prouincia relinquerẽtur. Inde uerò ad Soclos Perennianæ etiã ditio-
nis

A nis oppidum exercitus ductus, ubi aliquandiu & quidem acerrimè, inuadentibus Turcis repugnatum est, quòd amplius ducenti nobiles Hungari, uti erant ueri Turcarum hostes, multitudinem incolarum ad perferendos labores contemnendáque pericula cohortando, antè alios fortissimè Turcarum audaciam propulsarent, sed ubi multis acceptis uulneribus, territáque & recedente à muro Soclensium turba, irrumpentium hostium impetus sustineri non potuit, in arcem confugerunt, ut inde Valponiensium exẽplo, facta deditione salutem ac libertatem impetrarent, sed his iratus Amurathes, nulla pactione, sed arbitrio se dedentes egredi passurum respondit, atque ita exeuntes porta ad unum omnes interfecit: ut ea crudelitate reliqui, qui spem in armis potius, quàm in Solymani clementia reponerent, collata utriúsque oppidi Fortuna terrerentur. His
B cognitis reb. Solymanus capta oppida Amurathi dono dedit, & paratis exploratísque rebus omnibus, è Buda cum uniuerso terrestri naualíque exercitu ad expugnandum Strigonium contendit. Erant in præsidio Liscanus Hispanus, arcis custos, senioris Liscani propinquus, qui ad Cassouium, uti supra docuimus, ob ereptas fruges ab agrestibus fuit interfectus, uir cogendo auro aptior, quàm bellicis muneribus obeundis. In urbem autem missus ab rege Salamanca, pariter Hispanus, non admodum peritus belli, & antè periculum uanissimus hostium contemptor. Is præter paucos Hispanos eius amicitiam familiaritatémque secutos, Italicas cohortes duas effecerat ex his militibus, qui Medice præfecto classis, Alexandróque Vitellio in Italiam redeuntibus, in Pannonia remanserant, Alexii Nardoi & Vicentii Matricii signa sequentes. Ad hos
C accesserant uexilla duo Germanorum, quorum duces erant Tristanns Fortaler, & Franciscus Munechius, qui militum omnium numerus mille & trecentorum summam efficiebat. Paulus autem Strigoniensis antistes, præclaræ erga Ferdinandum fidei, in pacatam regionem abierat, quòd desperata uenia à Solymano certum cruciatum expectaret, quòd eo deprecatore in gratiam Ioannis regis semel restitutus, iterum ad Ferdinandum defecisset. Strigonium in præalta ripa arcem habet, indéque Danubium subter labentem latè prospicit, ex aduerso æditum habet collem, qui portæ urbis imminet, mœnibus autem extantia propugnacula desunt, per quæ emissis tormentis subeuntium hostium latera feriuntur. Is structuræ mos antiquis erat, quum non dum reperto bombardarum artificio, arietibus & balistis ingentibus & turribus ligneis
D urbes caperentur. Propterea Vitellius & Torniellus superiore anno ad inspiciendam loci munitionúmque naturam à rege missi, ægerrimè defendi urbem à maximis præsertim copiis oppugnatam retulerant, quòd ab eo colle tormentis statuendis ab Barbaris occupato, cuncta introrsus supernè conspecta ferirentur, & ea esset natura mœnium, ut quanto propius hostes succederent, tanto tutius protecti ab imo subruere murum possent: quibus difficultatibus, ueteres peritique milites, qui Strigonii præsertim hybernarant, nouis operibus occurrebãt, magnáque alacritate antè periculum, ut iactabundis accidit, mirificæ uirtutis operam pollicentes Solymani aduentum expectabant. Sed ubi Barbarus hostis undique promotis castris latè campos, collésque omnes, erectis tabernaculis occupauit, classémque pariter ornatissimam aduerso flumine subeuntem prospectantibus ostendit, nemo erat qui non deposita animi ferocia ma-
E gnopere de salute dubitaret, quòd pauci, quanquam eximia uirtute, cum numerosissimis hostibus, atque his pertinaci admodum deuoti animi proposito mortem petentibus, pugnaturi uiderentur. Adauxit quoque metum legatorum aduentus, Solymanus enim tres prætorianos è gente Christiana iampridem ad Mahometis sacra traductos, Italum scilicet, & Hispanum, atque Germanum, cum præsidium ex his constare didicisset, ad urbem miserat, ut quisque sine interprete suæ nationis homines alloqueretur. Hi nanque admissi per ampla præmia atque stipendia se dedentibus ita pro miserant, ut quum prolata, constitutáque iam essent tormenta abnuentibus extrema supplicia denunciarent. Ad ea quum à signiferis præclara uoce responderetur, milites fide uirtutéque præstantes, neque præmiis turpiter capi, neque minis ad ignominiam terreri solitos, extremas spes in armis habituros, Turcæ in castra redierunt, eo-

démque die tormenta in collem imminentem urbis summa celeritate subuecta sunt,& A
delectæ toto ambitu ad oppugnandum infirmiores mœnium partes, tanto quidem
Barbarorum iudicio,ut neque peritius,neque opportunius quicquam ad nocendum ex
cogitari potuerit,uel ab his,qui cuncta interius diligenter explorassent,ita ut credi par
sit,non Fortunam modo Christianis hominibus,sed fidem quoque aduersus Barbaros
omniuo defuisse. Salamanca,diffisus suburbanis munitionibus,secus ac antea iactan-
ter nequaquam se deserturum prædicarat, in urbem se recepit,quæ hodie Castelli no-
men habet,superioribus enim hybernis exteriores Strigonii partes antiquitus muro
cinctas,usque adeo milites,naualésque socii deformarant, ut sublatis ad usum ignis ta-
bulatis & contignationibus,semicadentia tecta spectarentur.ea frequenti tractu per de-
cliuia ad flumen usque pertinebant, ubi tabernæ, & nobiles quoque domus à fortuna- B
tis Hungarorum regibus extructæ uisebantur.Cæterum Achomates, Europei equita-
tus magister,eam ad oppugnandum muri partem accepit,quæ episcopalibus hortis an
nectitur. Vlamani autem Persæ data est quassanda subruendáque ea turris, quæ portæ
Budanæ imminet.Is enim ingenio solerti horúmque operum maximè perito eam me-
rita laude famam apud milites fuerat consecutus , quum in expugnatione Castri-
noui ad sinum Rizonicum cum Barbarussa , admirabilis artifex extitisset . Asap-
pi ad opus faciundum idonei,gregatim à singulis ducibus ad perducendas fossas,attol-
lendósque aggeres ducebantur. Incredibile dictu est, quanta ui tormenta displodi
cœpta sint; continenti nanque ordine nusquam cessabatur, & erant colubrinæ ingen-
tis magnitudinis,quarum ictibus non modo superiora mœnium decussis pinnis nuda- C
bantur,sed turris ipsa,deraso iam fastigio quassata inferius ac immanibus pilis perfora-
ta,nequaquam defensores,uel adire,uel consistere ausos admittebat,adeo ut proximus
extantis coronæ murus omnis cum ingenti fragore prorueret,& terribili continuóque
terræ motu cuncta quati uiderentur,nec consistendi in muro propugnantibus facultas
erat.Nam Ianizeri sclopettarii,aut per fossas subter summa obiecti aggeris labra dispo
siti,aut è superiore loco protecti equitum scutis,quum maiora tormenta cessarent,exci
tatúsque inde fumus subsideret,certissimis ictibus apparentium capita feriebant,& mul
ti interius in statione perseuerantes,incidentibus ab alto sagittis uulnerabātur,sed mul
tò grauiorem cladem fragmenta lapidum nostris inferebant, dum disrupta minutim,
dissipatáque tormentis, euitari non possent, illisáque membris militum inutiles red-
derent quos attigissent. Quibus malis adducti milites,deserta exteriore corona,inte- D
riores munitiones celeriter erexerunt, ut minore cum periculo in defensione uersa-
rentur. Nec animus Barbaris defuit, quin audacter subirent,ter enim instaurata pu-
gna magno clamore ædito in urbem irrumpere conati ad congressum usque nostro-
rum peruenerunt,sed densissimæ phalangis frontem prælongis hispidam sarissis, Bar-
barus hostis leuibus hastis equestribus,& graui gladio,aut parua tantum secure arma-
tus perrumpere non potuit,locóque detrusus multis acceptis uulneribus se recepit.In
ea contentione Baltaces Selimbriæ , quæ ad Pontum est, nobilis Sanzacus, quum
suos ad irrumpendum uehementer urgeret interfectus est. Subierat ad eam ripam,quā
diximus, Turcarum classis,ac omnia quæ ad oppugnationem pertinebant, tormen-
torum instrumenta,commeatúmque affatim à Buda subuehebat,nostrísque uehemen- E
ter occupatis classiarii milites & remiges ad suburbanas domos tanquam in foro rerum
uenalium ociosè uersabantur. Id nostri ab arce despectantes impunè fieri non tule-
runt, conglobatísque repentè, ex sua quisque cohorte,singulis centuriis,Michaël Ra-
uaspurgus Germanus, Nardoúsque Italus eruperunt. Tantus fuit eorum impetus, ut
Turcæ improuiso hostiū superuētu perterriti,quum pars arma capere, pars ad classem
cursu se proripere uellet,tumultuosissimo pugnæ,fugæq́. genere,aut intercepti caderēt,
aut adnatātes rapti flumine mergerētur. Sed qui in classe erant opportunā planè profli
gatis,& perditis opē tulerunt,sagittis enim,& glandibus in nostros cōiectis,ita incūben
tium impetū retardabant,ut iam admotis undiq́. nauigiis,aliquanto quietius,quàm pau
lo antè,& tutius suos exciperent. Periere è Barbaris circiter ducenti, & ipse Zirmar

A natione Persa,cuius erat classis imperium,ut eius audacis facti nomen maximè celebre redderetur, quum in eo discrimine perturbatis opem ferens, & fugam increpitans prætoriam biremem admouisset, glande traiectus interiit. Dum hæc fierent,& Barbari stratis mœnibus,effossisque cuniculis,quibus turris excinderetur,ualidiore in dies impetu expugnandæ urbi uires intenderent, & contra nostrorum animi cum multis acceptis incommodis,tum una maximè auxilii desperatione frangerentur,senex Calaber è Crotone artificio tormentorum assuetus ad Barbaros transfugit. Eius autem nefarii,impiique facinoris causam prædicabat,quòd plura sibi seni & inopi stipendia rex deberet, ac ideo liberalis militiæ dominus, uitato præsenti uitæ periculo, adeundus esse uideretur. Is benignè susceptus à Solymano, interrogatúsque diligenter à pur-
B puratis, si urbe Strigonio maturè potiri uellent, Aquariam turrim omnino expugnandam esse perdocebat. Erat ea turris in extrema ripa,sub ipsa arce Strigonii, loco,ædificióque Budanæ persimilis, quum eodem machinationis artificio aquam exorbendo è flumine haustam uariis siphonibus in arcem effunderet. ab ea enim Nasadæ subeuntes onustæ commeatu, directis ad aquæ libram tormentis, magno Turcarum incommodo ita petebantur, ut noctu tantum, & secundum ulteriorem amnis ripam pilarum uolitantium metu soliciti nauigarent. Hanc Habraimus eunuchus, Asiatici equitatus magister, admotis tormentis expugnandam susceperat, sed irrito conatu cuncta moliebatur, quum ripæ margines statuendis tormentis peranguste magnas Turcis afferrent difficultates, & milites præsidio impositi, directis ex aduerso falco-
C nibus constantissimè repugnarent. Monstrante itaque transfuga insulam in Danubio desertam, quæ contra frontem turri obiecta spectabatur: In eam Vlamanes noctu scaphis traiecit, erectóque subitario aggere, conuectísque eo tormentis, nonnullos ex defensoribus interfecit, nudavitque eorum latera, ita ut Asiatici non apparentibus pro metu nostris murum subire auderent, & scalas expedire properarent. Interea Turcæ è maioribus castris exteriora urbis undique maximis tormentis uerberare, prægrandibus uerò globis per ænea mortaria in sublime iactis, ut cum ruina tectis inciderent, interiora deuastare, subtérque magnos cuniculorum specus, sicuti aliàs in expugnanda Rhodo perfecisse docuimus, excauare non cessabant, in quibus Barbari, corpore pariter ac animo aduersus omnes bellici laboris
D asperitates indomito,interdiu noctúque cibum & somnum cum multa nostrorum admiratione capiebant. Accidit autem, ut ænea crux inaurata, ob idque percussa solis radiis latè refulgens, qua maximi templi fastigium ornabatur, assiduo collimantium Barbarorum studio contortis in eam pilis reuulsa,atque deiecta frangeretur, qua cadente Solymanum fœlicis ictus casum,more gentis ad lætum augurium facilè uertentem exclamasse ferunt,expugnatum esse Strigonium, postquam signum inani superstitione à Christianis hostibus adoratum è templo decidisset: neque id omen pro nano à nostris acceptum est, defessis enim territísque militibus, quibus nulla gleba saxeo in solo, ad extruendas munitiones suppetebat; Liscanus & Salamanca de rerum exitu timidè deliberantes, & secretò demum inter se collocuti, seruare sese, & deditionem facere decreuerunt. Erat Liscanus parum militiæ uersatus, & multo ex
E continua præda congesto auro prædiues, sic ut sibi planè opulento, pro inani constantiæ laude, Barbarico cædi gladio nimis miserum putaret. Idem quoque effugiendi periculi sensus erat in Salamanca, apud quem certa salus, & bona peculii, labore ac industria castrensi parta, omni, uel maximè decora laude potiora ducebantur. Cæterum eius occulti consilii fama adeo astrictè contineri non potuit, quin ad milites emanaret, quorum tertia ferè pars, aut interierat, aut ægra morbis, & uulneribus debilitata decumbebat, una tamen omnium uox audiebatur, satis adhuc uirium superesse, ut interiora defendi posse minimè desperarent. Sed centuriones, atque signiferi, præfectis adulari soliti, si honestis conditionibus à Solymano fides præstaretur, omnium certissimæ neci, & nihil demum Ferdinando regi profuturæ, deditionem præferebant. Fortibus enim uiris, aut egregiè pugnando cadendum esse,

aut postquam suprema necessitas id ferat, honestissimè paciscendum. Nec multo A pòst noctu demissus è muro signifer, acceptáque per interpretem fide, Salamancam exciuit, ut is æquiore conditione de deditione transigeret. Nec mora occultè exiens ad Achomatem contendit, admonitis prius Aquariæ turris defensoribus, ut inde ad salutem celeriter in urbem se reciperent. sed eo nuncio territis, & cum tumultu euadentibus nostris, Turcæ intenti, animaduersa fuga protinus irruperunt, interfectis quibusdam, qui tardius elabentes efferendis sarcinis occupati inhonestè conciderant. At Salamanca ad purpuratos deductus, quum accuratè loquendo multa sibi concedi postulasset, nihil explicatius, aut mitius impetrauit, quàm, ut maturè se dedentes, cuncta quæ salutem, libertatémque respicerent, ex liberalitate clementissimi imperatoris expectarent. Itaque Hispanus acri iudicio Turcarum ingeniis B diffidens, nec tamen desperans, quum redire uetaretur Liscano quæ retulerat perscribit, monétque si saluus esse uelit, extemplò & maximè liberaliter sese, atque urbem dedat. Acceptis literis Liscanus ad milites prodiens, deditionis necessitatem, & propositam spem uitæ & libertatis cunctis exponit, nec mora ambiguo, & frémente adhuc milite, Halis aperiri sibi portam, ex deditione in castris facta, læto potius quam feroci uultu postulat, eáque statim patefacta à Liscano introducitur, clauésque traduntur. Ianizeri pacato agmine ingressi munitionem, totámque muri & aggeris coronam occupant, milites nostros secedere iubent, imberbes ex his ad unum secernunt, reliqui hastas deponere, & sclopettos in unum aceruum proiicere coguntur. Nemo est omnium qui recuset, edictóque non pareat. Improuiso nanque & con- C trà spem nimis accelerato prætorianorum introitu terrefacti, se ipsos demissis pudore oculis intuentes pristinam animorum ferociam exuerant, nihílque nisi ualdè sæuum à Barbaris expectabant. Id enim deceptis, & circumuentis facilè euenit, quibus expediendi consilii ratio omnis & uirtutis usus excutitur. Intendit quoque nostris pauorem casus insolitus, nam quum milites, uti imperatum fuerat, ipsas etiam cum sclopettis sulphurei pulueris lagenas in aceruum coniecissent, ab accenso fortè funiculo, excitata repente flamma, earum rerum cumulum corripuit, usque adeo consternatis ira metúque Barbaris, ut non temere insidias ueriti, è nostris nonnullos interfecerint, sed deprecantibus præfectis, & nihil dolo, sed casu factum, oris & manuum gestu significantibus, ipsóque Hali facilè persuaso, & celeriter commota claua signum dante, Ianizeri à cæ- D dibus temperarunt. Tum uerò Halis, compresso tumultu, apud nostros per interpretes pronunciari iussit, parata fore perampla stipendia, ac honesta militiæ loca his omnibus, qui ad Solymanum transire uellent, nec plures quam septuaginta, ex omni natione milites reperti sunt, qui conditionem acciperent. Barbarorum enim perfidiam timentes, & de uita soliciti, abnuentibus parari cædem & cruciatus, propter naturæ immanitatem, existimabant. Hos Halis comiter allocutus, & cum his, quos diximus, delectos impuberes nauigiis deuehi Budam iussit, reliquos ab omni defensos iniuria ad repurgandam arcem, æquato cum Turcis labore delegauit. At Liscanus, qui ut aurum seruaret, admissi flagitii dedecus, subsequentémque ob id pœnam, ac ignominiam contrito pudore neglexerat, aureum torquem, quo tam auarè quàm insolenter Perenus fuerat spoliatus, dono dare cogitur, quum illum Halis E alioqui per uim erepturus militari comitate, tanquam nouum apud Turcas ceruicis ornamentum expetisset. Eo nanque munere Hispanus reliquæ suæ prædæ periculum redimi posse cogitauit; sed auaro imbellíque Fortuna nihil indulsit. nam quum insignes equos aleret, ut his arce excedens in pacatum eueheretur, signatúmque aurum in ephippiis subter puluinos accuratè condidisset, ei postremò Barbarus equos iam ephippiatos conditúmque simul intus aurum ridendo ademit, quòd nauigaturo nihil equis opus esse diceret. Atque ita duces, militésque omnes exuti, præsertim galeis, atque thoracibus, ac ad naues deducti traiectíque incolumes in ulteriorem Danubii ripam, Posonium pedibus contenderunt. Ibi autem Salma iussu regis Liscanum & Salamancam proditionis accusatos custodiæ tradidit, &

cum

A cum his laxiore tamen custodia Matricium, Alexiúmque Nardoum, & Tristanum Germanum, ut quomodo deditio cœpta, patratáque esset, in ipso de reis iudicio testarentur. Occupato Strigonio Turcæ ægris nostris ac uulneratis, qui unà proficisci nequiuerant, omnia pietatis officia usque adeo diligenter præstiterunt, ut quum recreati demum, dimisśique ad Torniellum in Comaram peruenissent, reliqui milites tantam in Barbaris humanitatem extitisse mirarentur. At Solymanus expiato templo, & uti Budæ fecerat, ad sacrorum suorum cerimonias traducto, superis gratias egit, quòd eo præsertim die quo Baiazetes auus Methonem cœpisset, Strigonio capto se quoque similis uoti compotem fecissent. Erat is dies Augusti mensis decimus; diui Laurentii memoriæ consecratus. Nec mora accitis Buda fabris, atque omni propè genere militum ad opus coacto
B admirabili structura celeritatéque urbem restituit, atque muniuit, tanto quidem studio, apparatúque, uti in posterum Christianis recuperandæ urbis spem omnem adimere uideretur; exprobrata herclè segnitie, ac imperitia Germanis & Hungaris, qui per quatuordecim possessam annos pingui semper in otio munire nesciuissent. Nec multò pòst Solymanus Ossaino uiro impigro Strigonii custodiæ præposito, emisśisque ad læuam Tartaris Scythis, qui ad Albam Regalem prædabundi excurrerent, ad expugnandam Tattam, quæ olim Theodata fuit, iter intendit. Id oppidum, ualde exiguum, arcem dixeris, distat à Danubio introrsus, contrà Comaram, paucis miliaribus Hungaricis; ei Torniellus Hanibalem Tasśium Bononiensem, & Antium Germanum cum octoginta militibus præfecerat. Hi siquidem ante alios id munus sibi dari deposcentes, quòd quæstui simul ac laudi fu
C turum rebantur, omnem uim Turcarum se contempturos affirmabant: siue quòd Strigonium egregiè defensum iri crederent, siue quòd Turcas ad ignobile castellum, cum tota mole copiarum minime deflexuros putarent. Sed capto demum Strigonio, & aduentantium hostium conspectis castris, & Achomate, qui præcedebat, si uim experirentur, grauisśimos cruciatus denunciante, quin se extemplò dederent, uti uiribus impares & uitæ cupidi, nullam expediendo consilio moram fecerunt. Exeuntes Solymanus, & scripto abeundi fidem accepturos, de more sericis uestibus donauit atque omnes dimisit. Tatta uerò funditus euersa est, uetere Ottomannorum instituto; quum raris, sed ualidis omnino præsidiis partas bello prouincias, minoribus passim deletis arcibus, tuendas existiment. Torniellus autem, ipsum Hanibalem frustra humani iuris æquitatem pro salute im
D plorantem, aliquanto seuerius atque turbidius, quàm ea ualde lugubris rerum conditio postularet, capitali supplicio affecit. Eo enim pergraui disciplinæ exemplo intelligi edicique uolebat cunctis, qui muniti loci custodiæ præessent, turpisśimæ mortis metu egregiã constantisśimè propugnando mortem minime fugiendam. Antium porro quòd erat Germanus ad Ferdinandi regis arbitrium reiecit, quum præclarè similem de Liscano & Salamanca, uti grauiora meritis, sententiam ferre uideretur. Sed rex ingenio mitis, ac facilis, & nunquam cruentus de Hispanis lenisśimè statuit & diuturni tantum carceris pœna contentus fuit, quum Antium ad parem cum Tasśio supplicii sortem atroci Tornielli iudicio reliquisset. Aequata solo Tatta, Solymanus ad expugnandam Albam profectus, circa lacum paruum, aquationi maximè opportunum, positis castris, non procul ab urbe consedit. Ea urbs ob id Regalis cognomentum tulit, quòd ibi perantiquo solenníque gẽ
E tis ritu noui reges coronentur, ac eodem in templo priscorum regum sepulchra cum rerum gestarum titulis uisantur. Cæterum Buda, Strigonium, & Alba Pannonici regni nobilisśimæ urbes, paribus ferè interuallis inter se distantes, trianguli figuram efficiunt, cuius ambitu, dimensisque lateribus, miliaria circiter centum includuntur. Albam, reliquas duas alluente Danubio, perpetua palus undique præcingit, situ quidem aduersus hostes ualde mirabili, nisi per æstatem consumptis hyemalibus aquis, decrescentéque palude foret insalubris. Ab urbe tres lati, præaltíque aggeres (iacentis rotæ radios dixeris) ad extremam circumfusæ paludis marginem porriguntur. Hi longorum pontium similitudinem reddunt, habentque suburbanas domos, & utrinque hortos, intercedente lata regione, qua uiatores in continentem deferuntur: ad extremam uerò frontem ubi desinit palus, ac inde exitus atque aditus in urbem datur, erecti firmi aggeres singulas por-

tas communiunt: quas Albani, suspectis tantum belli temporibus, obserare noctu solent. Suburbanæ itaque domus tribus his portis, ab hostibus sunt tutæ; quũ interiecta pontibus spatia palus latisimè inundet, propter cœnosa uada omnino inaccessa equiti, præpedientibúsque iuncis & calamis natanti plurimum importuna. Vrbs autem interior, muro satis firmo, & prǽalta fossa, quæ paludem excipit, ad circinum præcincta, difficilem habet oppugnationem. Quibus de causis, aduentante Solymano, in eam præ metu, tanquam in arcem longè tutisimam, magna hominum, agrestiúmque præsertim multitudo præ se actis pecoribus confugerat. Albanis præsidio erant uexilla duo Germanorum & ducenti fermè equites, ex eorum numero, qui in custodia à Leonardo Veltio relicti fuerant; quum Albani mutata fide à regina defecissent. Ad has quoque copias accesserant quingenti Hungari equites, ex his qui in pace, quum bellum desit, latrociniis se exercẽt, infamique nomine Vsarones appellantur. Sub id uerò tempus, quo Turcæ Strigonium oppugnabant, Torniellus cum Italicis cohortibus Iauarinum peruenerat. Hunc Ferdinandus, de Strigonẽsium Fortuna solicitus, & Albanis quoque rebus uehementer timens, literis ac nunciis hortabatur, ut mendæ Albæ munus susciperet, ipse enim, tum cogendæ pecuniæ intentus, in Bohemia conuentus peragebat. Id se alacriter suscepturum pollicebatur Torniellus, sed graui, uti regiis uidebatur, adiecta conditione. Quippe dux uetus & periculorum casuúmque militiæ cautus æstimator, ea præsidia postulabat, quæ opportuna forent capessenti iter, ac imprimis ituro per infesta loca Tartarorum incursionibus, & demum defensuro urbem aduersus eos hostes, qui nunquam irrito conatu cœptis abscessissent. Hæc omnino erant Germanicæ cohortes quatuor, aláque una equitum grauis armaturæ, & tormenta decem; atque item centum currus, quibus de more apertis in locis castra permuniret, & antè omnia trimestrem pecuniam petebat, ne tractu longè obsidionis, inter tot linguarum milites, uti plerunque accidit, tumultus efflagitatis frustra stipendiis oriretur. At regii togati homines, quibus ærarii facultates erant pertenues, quoniam pecunia omnis superiore anno à Bohemis contributa, Pestano bello consumpta perierat, antè omnia periculum profectionis eleuare, situm urbis atque munitionem extollere, incolarum & militum, qui in præsidio essent numerum augere, pollicerique non defuturos diuites Albanos ciues, qui pecuniam conferrent, liberalíque studio milites inter se distributos priuatim alerent; postremo confirmare, testaríque non magno discrimine ab his insignem gloriam peti, qui clarisimam urbem omnino defendendam, conseruandámque susciperent. Ad ea Torniellus, ut quicquam de ea re statuat, priusquam singula exploret, adduci posse negat, mittitúrq. Albam Octauianus Scrosactus Insuber, qui post Pestanum bellum in Pannonia remanserat. Is fœlici usus profectione reditúque, retulit Albam inexpugnabilem reddi posse, si aliqua excogitata, atq antè prouisa inchoatis operibus adderentur, pleníque imbres inclinante autumno minime defuturi ad augendã paludem, replendásque exteriores fossas opportunè deciderent. Tantam uerò commeatus, & maioris, minorísque pecoris copiam è uicinis pagis in urbem esse conuectam, ut famẽ, uel tota hyeme minimè timendã putaret, & eam esse præsidii ac urbanæ multitudinis alacritatem, ut hostes iam planè despici uiderentur. Fortè enim Albani sustulerant animos paruo admodum successu, quum excurrentibus illac Tartaris in eorum postrema agmina aliquot interfectis erupissent. His cognitis Torniellus, nihil temere de se constituit, nec sibi ullo modo eundum censet, mediam tamen consilii uiam tenet, mittitque Albanis auxilio quatuor præfectos, antè omnes nauandæ operæ cupidos, cum singulis cohortibus. Hos cum ala equitum Barcocius sequitur, apud quem iussu regis suprema erat militaris imperii potestas. Vbi Albã est peruentũ, extemplò Solymanus nõ procul abesse nũciatur, itaque Barcocius præfectos centurionésque omnes in concilium uocat, unà etiam conuenit Birrous Albanorũ prætor, cum toto ordine decurionum. Disputatur appositè atque acriter an suburbana ædificia, quæ diximus, deserere atq. incendere præstet, quam tueri, ut tecta Barbaris desint, & urbs interior paludis circunfusæ munitione tutisima, minore militum labore, minoréque periculo defendatur. Conclamant repentè Albani, nec se passuros dicunt, ut suburbia tot templis & ædificiis magnitudine urbis æquata, euersis

A ſis ſubinde multorum ciuium fortunis deleantur. Quid enim tam deforme ac miſerum
cogitari poſſe?quam ad incitandam Barbarorum audaciam extremi timoris ſignificatio-
nem dare,ac ea ultrò ſubdiiis flammis excindere,quæ forti manu,niſi animis turpiſsimè
deficiant,egregiè tueri poſsint?Fauebat Albanis Octauianus,uti cæteris eius urbis ac re
gionis,ſuperiore anno ſæpius exploratæ,uſu peritior,docebátque pari conditione peri-
culi,& urbem & ſuburbia defendi poſſe;quandoquidem pari paludis beneficio munirẽ-
tur; nec etiam,ſi quid extra pugnantibus ab hoſte durius accideret,defuturus eſſet tutus
atque certiſsimus in urbem receptus;quo demum temporis ſpatio,incluſi urbe, ſupremi
conſilii deliberationes expedirent. Poſtremò exurgens,cum ſuo tum publico impulſus
fato:Quod,inquit,uiri fortes,uirtutis ſpecimen dabitis?quámue demum nauatæ operæ
B laudem feretis?ſi tantæ claritatis urbem ſuburbiis tanquàm bracchiis ante periculum de
truncatis deformatam ultrò,& nimis celeri deſperatione deuaſtatam defenſuri eſtis? Ni-
hil certè uel ad utilitatem regis,uel ad ſpem gloriæ profeceritis,niſi Alba,ſi Diis placet,
incolumi atque integra,integrum ab animi magnitudine decus petatis. Hæc eo dicente
cuncti conſurgunt,prudentes gnaríque militiæ imperitis atque ferocibus parent, ipſéque
Barcocius,ancipiti ſuſpenſus cura,uaniſsimóque aliorum iudicio planè uictus, fatali ſen-
tentiæ accedit. Fit enim ſæpius,ut qui pericula ratione ſolerter expendunt,ac ob id de re
rum exitu timidè deliberant,& fortiores plerunque pugnacibus ſententias dicant,quum
alienæ temeritatis comites eſſe, uel ad non dubiam mortem,quam ab ignobili decreto
minus fortes uideri malint. Eo modo Barcocius,nouæ uel ſimulatæ ſpei plenus,& repen
C tè factus alacer,ad milites egreditur,cur ſuburbia defendenda cenſuerint,edocet,ac hor
tatur,ut parem decoro conſilio uirtutis operam præſtare uelint,ipſum autem enixè cura
turum,ut opportunè parentur,quæ ad uictoriam pertineant,& fortiſsimè propugnanti-
bus ſupra perennem facti laudem, & triplicis ſtipendii prouentum,honeſta manſuráque
ipſis ac poſteris præmia perſoluantur. Hæc læto ore prædicabat,ut Albanorum ani-
mos eo beneficio in ſeruanda fide uehementer obſtringeret, tegerétque timorem ne-
quaquam temere conceptum, utpote qui ſæpius Turcarum uires infœliciter expertus
minime dux fortis & ſtrenuus apud milites haberetur. Itaque promiſcuo concurſu
ſtudióque militum ac urbanæ multitudinis ſuburbia muniuntur,inſtruuntúrque ido-
nea loca maioribus tormentis & cuſtodiæ diurnæ nocturnæque diuiſis ſpatiis, cer-
D tis ducibus tribuuntur. Sed Turcæ appropinquantes, Budanæ tantum portæ ſubur-
biis incubuerunt,explorato nanque ſitu,& per ſpeculatores Hungaros facilè cognito,ſic
ciorem ab ea parte paludem reperiebãt,ſolúmque ibi ualde ſabuloſum,& ceſpiti atque ag
geri faciundo penitus importunum eſſe didicerant; quum à reliquis duabus portis terra
nequaquam arida,ſed deuexæ paludis humore cruſtoſior,& latas paſſim glebas & ſoli-
dos ceſpites ad opus egregium largiſsime præberet. Perſpecto hoſtium conſilio Barco-
cius Italos Germanóſque omnes à reliquis portis ad Budanam traducit,Hungaros agre
ſtes,qui in urbem confugerant, itémque Albanorum iuuentutem in deducti præſidii lo-
cum ſuccedere iubet,inſtitutúmque antea propugnaculum educere atque perficere ag-
greditur. Id erat inter bina templa diuo Franciſco, & Deiparæ uirgini dedicata,promi
nebátque exterius nota ratione,ut bina utrinque munitionis latera,directis tormentis cõ
E tra ſubeunteſ Barbaros defendi poſſent. Hæc parante, adminiſtrantéque Barcocio, quũ
prima Turcarum agmina in conſpectum ſe darent,atque procurrerent, Vſarones,& ſe-
cundum eos Germani equites,adiunctis peditibus Italis alacriter eruperunt, conſertá-
que leui pugna utrique ad ſuos ſe receperunt, eodémque modo ac ordine per tridu-
um eſt decertatum, nullo tamen memorabili euentu. Nam duces proximam portæ re-
gionem, certo,breuique ſpatio,ad procurrendum noſtris præſcripſerant,& Turcæ pro-
uolantes celeriter cedendo gyros dabant, ut incautos,aut graues armis Germanos lon-
gius elicerent. Vbi uerò Solymanus aduenit,complexúſque latè urbem ſpectantes admi
rabili,atque ſtupenda caſtrorum ſpecie conterruit, noſtri obſtructis repentè portis, om-
nes exitus ſuſtulerunt. Ea res Vſarones, liberis excurſionibus aſſuetos,tempeſtiuè ad-
monuit,ut ſibi conſulerent,nec ſe munitionibus includi paterentur. Ita quum miſsionem

peterent,nec tutò retineri possent, frustra deprecante Barcocio, & reiectis Albanorum A precibus,nocturno syluestrique itinere protinus abierunt. Interea Turcæ, confectis plu ribus uineis more nostro,perductísque sinuosis fossis ad munitiones intra sagittæ iactum processere,tecti nanque antè præfixis frondibus,ita opus ex tutò faciebant, & summam aggeris coronam sagittis & glandibus detergebant,ut nemo iam nostrorum conspici pos set,quin binos ternósque simul graues ictus ostensa parte corporis exciperet:& ea uis erat ingentium tormentorum,ut totam planè munitionē pilæ perforarent, fractísque & per aëra dissipatis texentis materiæ stipitibus,uel distantes inde milites uulnerarent. Ob ea nostrorum pericula,subeuntibus Asappis tutum erat implere fossam, uti ualde siccatam serenæ æstatis solibus,absceßúque paludis omni penitus humore destitutam. Id fiebat multis uirgultorum fascibus arena seriatim superiniecta. Perpetuo enim totius exer- B citus labore,quum equites lignatum irent,& pedites in opere uersarentur, in omnes usus cum frondosa tum solida pariter materia suppetebat, & Dii nostris irati, expectatos imbres cœlo & nubibus suspensos pertinacißimè denegabant. Exæquata itaque fossa, Barbari audacter subeuntes propugnaculum ab imo scalpere, suffoderéque cœperunt,ut agger interior subtracto fundamento concideret,quòd nequaquam ex solida constructus gleba,sed ea ualde sabulosa fluentéque astringentibus tabulis & tignis,non ad robur, sed ad inanem fere speciem esset erectus. Verum animaduerso hostium conatu,ita à nostris pari cuniculo obuiam est itum,ut quum infœlici cœpto,atq. exitu, præparatus intro ad Barbarorum exitium sulphureus puluis fortuitò flammam concepisset, multi ex nostris nemine hostium concremato fœdè perierint. Post id factum Turcæ,uera ui nitentes,tripli- C ci acie instructa propugnaculo successerunt. Præcedebant Asappi,uti minimæ iacturæ homines,à ducibus primis periculis obiici soliti: hi pro scutis planas tabulas, ostiorum ualuis similes,recentibus boum coriis protectas, ne deiectæ muro cuppæ ardentes nocerent,in capita elatas bini ternique testudinis modo præferebant. Sequebantur ex equitum ordine scutati pedites,cum equestribus hastis, aut districtis incuruis gladiis; ab his Ianizeri tegebantur,qui dextro genu supplicato sclopettis longioribus ad destinatos ictus rem gerebant.Singulis autem ordinibus suus dux adhortator, & uirtutis ac ignauiæ testis aderat,sæpe ferrea claua segnes castigans,uulneratósque subducens, & recenti milite fessam aciem reparans, & id quidem mira celeritate, cum ad circunductæ clauæ signū omnes intentis oculis obedirent.Certatum est amplius tribus horis,pari spe,uirtutéque D sed ad extremum Turcæ,multa iniquæ pugnæ uulnera perferentes, occisis & deiectis nostris propugnaculum cœperunt,ac expedito statim consilio tres in eo paruos falcones statuerunt; ut utrinque è tota munitione propugnantes & discurrentes nostros deturbarēt. Eodem quoque tempore bina templa ab irrumpētibus occupata sunt, eorum parietibus usque adeò quassatis & perforatis,ut per hiantes rimas & pilarum ui patefacta foramina ex occulto conspecti nostri sagittis & glandibus peterentur. Verùm munitiones cohortium Italicarum mira constantia,adiuuantibus etiam fœminis cucullatisq. sacerdotibus egregiè eo die sunt defensæ.Is erat diuo Ioanni Baptistæ decollato dedicatus,quo Barbari Belgradum expugnatum,& cæsum in acie Ludouicum regem meminerant. Ob id rebantur auguriis & dierum sortibus dediti, auspicato mense & fœlici die, oppugnare adortis uictoriam minimè defuturam.In eo certamine,quod minimè prætermittendum ui E detur, excelsæ staturæ Hungara mulier, conscenso inter milites aggere,uirilis audaciæ facinus edidit,quum prægrandi fœnaria falce,scandētibus duobus Barbaris uno ictu collа secuisset. Vnus autem antè alios Carolus Rossus è Brixia,qui componendis ordinibus apud cohortes officio fungebatur,aduersus laborem atque pericula indefeßi atque inuicti prorsus corporis ac animi laudem tulit. Signiferi etenim plures præfectíque, ac ipse quoque Barcocius de euentu prælii magnopere dubitantes, ut celerius in urbem se reciperent,interiore in loco sub ipsa munitione constiterant. Ferunt Solymanum ad se in prætorium uocatos Habraimum, Achomatem & Halim grauißimis castigasse uerbis, quòd propugnaculo fortiter atque fœliciter occupato, nulla demū peracri facta impreßione,& quod pudendum esset,nimis celeri receptu partæ prope uictoriæ defuissent, iussísque

A fissěque minaci uultu, ut tridui spatio cuncta quæ usui forent, diligenter pararent, nec ad se nisi Alba capta reuerterentur. Ad ea duces nihil plus responderunt, neque enim uel culpa uacantibus excusare sese licet, quam ut confirmarent breui futurum esse, ut uoto ipsius & militum uirtuti Fortuna responderet. Itaque in unum supremi certaminis conatum, delectis accensisque militibus postridie calendas Septembris prælii signum dederunt, terribilique impetu ab omnibus partibus municiones adorti, magnum terrorem stationibus nostris intulerunt. nacti enim matutinam crassiorem nebulam, uti palustribus accidit in locis; non prius à nostris in dubia luce conspecti sunt; quum nec ab usitato eorum disciplinæ silentio sentiri possent, quam ad cõgressum peruenerint. Pugnabatur maximo tumultu, clamoreq. edito ad diui Francisci templum, sed uehementissime ad eam
B munitionem, quæ est inter propugnaculum, ut diximus, ab hostibus occupatum, & Dei paræ uirginis ædem, quoniam ualida Ianizerorum manus in eum maximè locum incubuerat, qui ad tuendum Germanis erat attributus. Ii densata acie, descensum Turcarum expectantes, ita per accliuem aggerem inclinatas hastas continebant, ut extantes earum cuspides in summa munitione conspicerētur, idcirco mirabili astu Barbari, ne temere desiliendo, irruendóque sese hastis induerent, oblonga tigna capitibus ferentes euadentésq. in summum aggerem, transuersa ea supra hastarum seriem in subiectos Germanos prouoluerunt, casu usque adeò repentino infestóque, ut primorum ordinum milites contusis manibus & brachiis hastas deserere cogerentur. Tum uerò Turcæ clamore sublato præcipiti agmine saltúque proruerunt, nec quisquam fuit, qui ingruentium impetum su
C stineret, eodem quoque tempore, Italicæ cohortes, multitudine hostiũ potius quam uirtute superatæ, deiectæque toto aggere, terga uerterunt. Sed paucis festinatus ad salutem receptus profuit, quum peranguſtus ad cancellum, qui exteriorem portæ aream uestibuli modo claudit, aditus pateret, & Albani, nulla fugientium misericordia permoti, muralis portæ pontem sustulissent; natura enim plerunque fit, ut præsentis periculi metus sine pudore perfidiam excuset. Per totum itaque suburbanæ regionis spatium cædendo terga, sternendóque Barbarus processit. Cecidere in ea rerum perturbatione egregiè propugnantes conantésque retentare inclinatam in fugam aciem, Carolus Siccus, & cum eo aliquot centuriones, atque signiferi. Octauianus quoque, qui uanitate consilii tantam cladem attulerat, trucidatus, temeritatis suæ pœnas dedit: ipse uerò Barcocius, quum incita
D to equo ad portam se proripuisset, nec ingressus per cancelli portulam equiti daretur, ora rétque frustra fugientes, ut maiorem cancelli ualuam apperirent, Ianizerorum superuentu conciditur, dextráque ei manus multis gemmatis annulis adornata detruncatur. Dominicus etiam Torniellus, aurata casside insignis, in eadem desiliendi cunctatione ex equo deturbatus interiit. Hunc aliquandiu defenderat signifer egregiè fortis, nomine Cecolinus, quum intorto circa hastam uelo serico, acri cuspide inermia Barbarorum pectora perfodiens, honestè cadere quam præctum deserere mallet. Reliqua autem multitudo, quòd cancelli portulam occisorum cadaueribus obstructam ac Albanorum malignitate sublatum pontem uidebat, ad ultimam uitæ spem, in fossam præaltis aquis profundam se coniecit. Ea fugæ facies maxime fœda & miserabilis erat, quum plerique tranantes ab imperitis natandi crurum complexu mergerentur, alii euadentes ad certos
E urbis aditus, capitibus ac humeris frequentes sagittas exciperent, alii uerò per cœnosæ paludis uada fugam querentes, deuoratis cruribus impliciti, per ludibrium ferienda sagittis & glandibus terga præberent. In his fuere. C. Motta Nouariensis, & Rapizonius Vercellensis, nobiles adolescentes, qui sagittis confixi in ipso traiectu fossæ perierunt. Carolus autem Rufus, desperatis rebus ad urbem fœliciter enatauit. Erãt in urbe Germanorum equitũ præfectus, & Vscafales Cremonensis, qui ex uulnere domi substiterat. Hi cõfirmato animo reliquias militum colligentes, in muro præsidia posuerunt, tanta Albanorum trepidatione, ut nullibi publico cõsilio locus esset, & prompta cibaria, quibus labore metúq. exanimati milites reficerentur, minime reperirent. Iam enim conspecta nostrorũ strage, Birrous prætor & senatores primariíque ciues animos desponderant, nec ab armis atque præsidio, sed ab una Solymani clementia petendam salutem existimabant.

Nam multis antè diebus, priusquam noui præsidii cohortes è Iauarino mitterentur, Albani quidam (priuato an publico consilio incertum) ad notos ipsis Turcas nuncium mi serant, pollicentes, si Strigonio potirentur, nullam demum qui in continnò se dederent, Albæ appropinquantibus moram allaturos, ob id facilem ueniam sperabant, parata excusatione, quòd id præstare præsidii regii metu, nequiuissent. Hac de causa fiebat ut defensionis studium tota urbe remitteretur, Vscasalique omnes & Ruso, ea manu quæ supererat urbem se defensuros ingenti animu pollicentibus gratias agerent, & iam nequaquam perplexè responderent, cunctis omnino de conditione deditionis esse cogitandum. Proditu ri enim uidebantur, & suam ipsorum salutem & totius uiciniæ fortunas, si desperatis auxiliis ab rege, apud remotas gentes occupato, exitiabili defensione, superbos uictorésque Barbaros irritassent. Itaque Birrous de muro cum Turcis colloquitur, petit ut tutò liceat mittere legatos, qui à Solymano deditionis cōditiones accipiant: id facilè cōcedit Achomates, quo cognito nostri milites Rufum deligunt, qui una cum legatis eat, & coram de salute, libertatéque præsidii paciscatur. Legati ad purpuratos deducti, per Hungaros interpretes postularunt, ut in fidem sese dedentibus libertatis & ciuitatis iura seruarentur. Sed his ea data sunt responsa, ut non omnibus uenia dari uideretur, quòd promissæ deditionis iusiurandum fefellissent; minuebat tamen eorum metum, quòd ad pancos eins rei conscios ac authores pœna pertineret. Rufus porrò perhumaniter susceptus, omnibus uitam ac libertatem & res incolumes, & tutum denique ad Viennam reditum impetrauit; eandem conditionem obtinente Germanorum præfecto, qui Ruso comes adhæserat. Quum uerò datæ fidei diplomata scriberentur, Solymanus eunuchus purpuratorū princeps Rufum comiter inuitauit, ut Solymano imperatori militaret, proposito libera li stipendio, ac oblata quingenariæ cohortis præfectura. Sed quum abnueret, quòd sacramento militari præoccupatus à rege, nondum militiæ tempus impleuisset, purpurea ueste, aureis distincta floribus, uirtutis ergo donatus est. Notus enim erat uel ipsis Turcis ab ænea barba, quòd sæpius in aggere spectatus, longe omnium acerrimè dimicasset; indicantibus etiam Strigoniensibus transfugis, qui tum aderant Barbarico cultu conspicui, atque eum eunuchi monitu uehementer hortabantur, ut honoratioris militiæ certam spem dubiis atque tenuibus stipēdiis præferret: quid enim forti ac egeno militi sperādū, si quum bellū uigere desineret, stipendia penitus interirēt? In his erant Ioannes Neapolitanus, Vincentius Venetus, & Hieronymus Fauentinus noti militiæ, potius quam domi clari; qui admissi sceleris notam eo nomine protegebant, quòd nequaquam ad Mahometis sacra defecissent. Legatis urbem reuersis ac omnia clementer & commodè impetrata narrantibus, ciuitas paulo antè perculsa metu ad spem salutis, & ueniæ; pro quibus uota susceperat, extemplò rediit. Nec multo pòst Achomates per singulos linguarum interpretes, in forum præmissos, pronunciari iussit Italis, Germanísque militibus, ut in crastinum diem, ea quæ profectioni opportuna uiderentur, collectis sarcinis expedirent, diligentérque cauerent, ne quisquam Hungarus ipsorum agmini misceretur. Albanis uerò grauiter imperatur, ut limine sese contineant, donec externi milites emittantur. Exiuere ad condictum Itali, Germaníque, duce agminis Homare alæ equitum præfecto, qui proficiscentes ab iniuria tueretur, & ad regios fines integra fide deduceret; nec quicquam nostris ademptum est, præter sclopettos paruos, quos nouo more hastati equites Germani ab ephippiis, uti mortiferum atque habile telum suspendunt. Hos maximè concupiebant Barbari, nouitate capti, quod ita mirum esset artificium, ut sine succenso funiculo, quum luberet, per machinæ paruæ rotulam, percusso pyrite lapide, ignem repentè conciperent, & celerrimè disploderentur. Barcocii quoque currus, ab Homare sine tumultu retentus est, quòd interfecti ducis supellex nullos hæredes respiceret, sed ipsos tantum uictores lege bellica sequeretur. Petiit etiam comiter Homar ab Vscasale ut sibi non iniqua muneris permutatione thoracem auratum plicatilem dono daret, quo alacriter exuto traditóque Vscasales contrà spem ab Homare nobilem equum retulit. Per totum autem id iter Tartarorum excursionibus infestum, nostros Homar singulari fide, laboreque tutatus est. Euolabant enim Tartari passim è syluis, tanquàm ad oblatam

prædam

A prædã, & in sarcinas præsertim impetũ faciebant, & si quem tyronem imberbem, aut armigerũ puerum uidissent, arreptos cursim celeriter asportabant, ita ut reluctantes in equi ceruicibus collocati captæ pecudis modo raperetur. Nostris erãt auxilio Turcæ equites, quum intercurrendo, comminandóque turbam aspectu fœdam atque terribilem abigere & fugare properarent; neque enim quisquam Tartarorum sagittas expediuit, aut omnino gladium eduxit; conspecto enim Turcarum præsidio, non certam & cruentam uti ab hostibus, sed à dubiis sociis, & negligentibus fortuitam prædam petebant. Sed postquam ad regios fines est peruentum; Homárque discessit, nostri in multo infestiores socios Tartaris hostibus, Hungaros inciderunt, qui iusta propè pugna conserta lacessentes multis illatis nulneribus nullam prope euadendi spem nostris reliquerant, nisi regii equi

B tes è proximis castellis maturam opem circunuentis attulissent. Alia porrò Albanorum conditio fuit: nam Solymanus emissis, qui in urbem confugerant, & solitos agros colere iussis, eos, qui antea dedendæ urbis spem dederant, conquisitos comprehendit, atque eos pariter Albanos ciues, qui in magistratu fuerunt, quum ciuitas à reginæ, infantisque regis fide, introducto Germanorum præsidio defecisset. Ex eo numero aliqui interfecti sunt, cæteris partim Budam, partim Belgradum relegatis, quòd recentis perfidiæ nota uel alieno uindice punienda censeretur. Cæterum Solymanus, Balibeio Albæ præfecto, muniréque urbem iusso (satis sibi gloriæ partum ratus postquam duabus summæ claritatis urbibus in potestatem redactis Germanorum ac Hungarorum animos contudisset), Byzantium redire constituit. Iam enim nõ dubia ingruentis hyemis signa maturandum

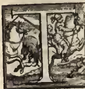
C omninò reditum indicabant. Nunciabatur quoque ab exploratoribus, Torniellum in insula Comara Danubii sinistram partem, nalidis sublicis in nado defixis, & cratibus intertextis subituræ classis aditum præsepsisse, eo consilio, ut eius insulæ oppidum maius atque ualidius, cum reliquis cohortibus turretur, & iam Pontificiæ cohortes, quæ integræ ac ornatissimæ legionis numerum implebant, Baptista Sabello & Iulio Vrsino ducibus, Viennã peruenerant. Nec longè aberat Ferdinandus, adductis Marcomannorum & Bohemorum auxiliis, ut ascensuro hosti, & cõmeatum atque tormenta nauibus aduehenti, terra & flumine obuiam iretur. Sed qui perditis iam rebus opem laturus serò aduenerat, tempore demum exclusus, ut amissa recuperaret nihil regio nomine dignum perficere potuit. Discedente autem Solymano, unus antè alios uetus imperator & nostris maxi-

D mè cladibus insignis, Mahometes Iahaoglis (is à præfectura Belgradensis dicebatur) graui iudicio delectus est, qui toti Pannoniæ cum imperio præsideret. Ab hoc prædabundis agminibus uehementer uexata est ea regio, quæ ad Ianarinum & Quinque Ecclesiensium fines pertinet; cui malo quum à nostris occurri minime posset, quodam genere induciarum impetrato coactas copias rex utili consilio dimisit, & Pontificiæ cohortes in Italiam redierunt. Toto autem eo bello Georgius Varadinensis episcopus Stephani pueri regis tutor, qui summæ anctoritatis atque potentiæ nomen apud Transyluanos obtinebat, nihil se commouit, quanuis eum Solymanus cum eius gentis auxiliis euocaret. Se etenim prohiberi distinerique Moldauorum incursionibus, quominus imperio pareret, prædicabat, quum prouinciam ipso custode præsidióque uacuam irrupturis hostibus minimè relinquendam arbitraretur, & satis superque satisfecisse officio uideretur, postquam

E ingentem commeatus copiam in castra transmisisset. Ita uir ille eximiè fortis & cautus, incolumi uel in speciem tantum apud subiratum Barbarum amicitia, sese atque prouinciam Christiano nomini conseruauit. Eam rem enim dissimulatione transmittendam Solymanus existimabat, ne inanibus minis illum offenderet, quem omnino amicum uel incerta fide; quam patefacto odio certum hostem experiri mallet. Tanto autem in Pannonia accepto detrimento non defuere, qui ab insigni publicæ pacis & sacri belli studio uecordiam principum execrantes magnopere lætarentur; quando nulla iam alia spes parandæ concordiæ superesset, quàm ut dimicantes inter se reges ab extremo ignominiæ pudore ad pietatis decus reuocati, territique metu tanti hostis, insanire desinerent.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXXIIII.

A

TEMPVS & ordo, quibus unis rerum gestarum series, ratioque omnis totius historiæ certissimè constat, & scriptor explicatus perpetui operis sui fidem tuetur, nos admonent, ut unde discessimus opportunè reuertamur. Neque enim æmulatione pictorum fieri potest, ut quæ diuersissimis in locis uno tempore gesta sint, ea scriptor tanquam in tabulam collata, sciteque depicta, sub unum oculorum aspectum legentibus ostendat. Igitur Cæsar ab Italia Pontificeque discedens, ad Belgicum profectus bellum, ad Bonnam Vbiorum oppidum, iuxta Coloniam Agrippinam, copias coëgit atque recensuit. In his fuere Germanorum peditum quatuordecim millia, mercede conducta, atque item singula quaterna millia Italorum & Hispanorum. His præerant duo tribuni, Aluarus Sandæus & Ludouicus Peretius; illis uerò Camillus Columna, & Antonius Auria, qui illos ex sibi notis ueteribúsque militibus in Italia conscripserant. Ad hos quoque Anrantius, regulus Belgarum, peditum duodecim, equitum uerò armatorum duo millia ad Cæsarem perduxit. Aderant autem partim Germanici & partim Sequanici nominis galeatorum equitū quatuormilia, & Italici, Epiroticique generis leuis armaturæ equites sexcenti. Cæsar diuitis muneribus, Stephanum Columnam, authoritate militari uirum insignem, ut eo bello operam nauaret à Cosmo Medice sibi traditum, castrorum magistrum effecerat. Tormentis autem præfecerat Iacobum Medicem, quem bellicæ uirtutis merito iampridem dignitate Marchionem appellarat. Totius uerò equestris leuis armaturæ tribuerat Francisco Atestino, qui erat Ferrariensis principis germanus frater. His tamen omnibus uices Cæsaris implens, imperabat Ferdinandus Gonzaga, cuius uirtuti Cæsar plurimum tribuere erat solitus. Quibus inspectis ordinatisque copiis Cæsar cunctis agminibus sese armatum, auratáque purpura paludatum ostendens, adhortánsque, ut ad prædam & laudē ire pergerent, ad Duram oppidum tertiis castris peruenit. Id erat primum in Eburonum finibus, quod tanquam eximiæ munitionis aduentanti Cæsari obiectum, Guilermus opinione sua, uti mox apparuit, inexpugnabile rebatur. Id lateritio muro & fossa duplici ita erat præcinctum, ut inter exteriorem, interiorémque fossam perpetuus agger ea altitudine esset erectus, qua totius ferè muri ambitus, usque ad summam coronam protegeretur; appareretque murum nequaquam commodè tormentis posse quati, nisi prius tanti aggeris deiecta atque proscissa munitio, tormentorum globis uiam aperiret. Ea uero neque facilè dirui poterat, neque sine certa inuadentium pernicie conscendi, intercedente præsertim priore fossa; quoniam toto aggere opportunis in locis propugnacula eminebant, in omnes aspectus ad usum tormentorum aptissimè fenestrata, quæ Durenses tormentis instruxerant. Vir quoque Menapius, nomine Flattes, præsidii præfectus, qui ualidas cohortes in oppidum adduxerat, & Durensium iuuentutem armauerat, se omnium salutem, & antiquum Sicambrorum decus aduersus Cæsaris in uriam constantissimè defensorum profitebatur. Neque enim deerant ueteris historiæ regionísque periti, qui non longe à Dura, sub Titurio Sabino, & Caio Cotta, Iulii Cæsaris cohortes olim concisas fuisse memorarent; nec eius gentis milites, tanquā astutos maximeque pugnaces, Cæsariani contemnebant. Nam biduo antè leuis armaturæ equitum alam exploratum præmissam, hostes egregia ineundæ pugnæ & mox fugæ simulatione in insidias pertractam, subitò prouolantes e syluis, & more Germanorum per equites sclopettarios rem gerentes, insigni illato detrimento perturbarant; quum antè alios ex præfectis Vberrum nobilem Mantuanum, & Marcum Buluanum, illustris nominis Epirotam occidissent, Ioanne etiam Zucerò uetere Græcorum duce intercepto. Cæsar ex propinquo, nec sine periculo loci

A lo loci situm contemplatus,ut repentinum hosti metum inferret,primis conatibus celeri
tatem adhibendam iudicauit,extemplóque confici & promoueri uineas,& tormenta pro
duci iussit.Expugnandi autem,inuadendíque oppidi negotium,pari conditione Hispani
atque Itali tanquam agilitate corporis,ac ingeniorum expedita ui promptiores, primá-
que pericula contemnere soliti,desumpsere;quum in proximo Germani,gemina phalan
ge constituta,quadratísque totidem equitum agminibus instructis constitissent;ut oppu-
gnationis successum,aduentúmque exteriorum hostium,parati ad prælium,expectarent.
Nam rumor increbuerat non longe abesse Martinum Rossenium, cum ualidissimis Me-
napiorum,& Sicambrorum copiis, qui Cæsarianos in oppugnatione oppidi occupatos
adoriretur.Is Belgarum populis superiore anno,Antuerpiensibúsque præsertim (ut di-
B ximus)profligato Auranio,graue detrimentum, & multo maximum terrorem intule-
rat.Sed eos rumores de Rossenii aduentu, nequaquam importunè excitatos, uictoria
Cæsaris paucissimis horis extinxit;Nanque oppugnatio quadraginta maioribus tormen
tis antè auroram cœpta,neque per totam fere diem unquã intermissa,eum habuit euen-
tum,ut deiectis ex corona defensoribus,& perfossis undique,latéque disruptis editiori-
bus propugnaculis,milites. Itali Hispaníque pariter æmulatione laudis, iniussu, nulló-
que accepto signo certatim procurrere prioremque fossam,non superante umbilicum a-
qua transire,& in aggere cõscendere minimè dubitarent;grauiter primo id ferente Gon
zaga,sed mox eorum audaciam,quam imperio reprimere non poterat,bono euentui cõ
mendante.Erat enim atrox spectaculum,quum ii qui aggerem occuparant, expositi ad
C hostiles ictus, è muro assidua glandium procella,& maioribus pilis sternerentur, necess
sarióque aut in exteriorem,aut in secundam fossam deturbati prociderent. Verum qui
audaciæ & temeritatis pœnas dabant,ne inulti caderent,incredibili animorum fortitudi-
ne in præaltam fossam sese gregatim intulerunt,hastis & plicatilibus usi scalis,quas ad mu
rum deferebant;& acri tumultuosóque impetu ad conscendenda mœnia transnatarunt;
quãquam multi grauati armorum pondere, pressíque ab aliis incumbentibus absorberẽ
tur,atque itidem in transitu ab imminente paratóque hoste uulnerarentur.Erat muro cõ
iuncta excelsior domus,in qua Flattes cum delecta suorum manu uersabatur, magná-
que inde hostium strages edebatur:nam & aggerem & fossam hostium cadaueribus com
pleuerat:quo animaduerso detrimento magistri tormentorum demonstrante iubentéq.
D Cæsare,maiores aliquot in eam domum globos statim coniecerunt; præfractísque tecto
rum contignationibus,& Flattem & reliquos omnes,ingenti ruina oppresserunt. At Flat
te cum promptioribus miserabiliter interfecto,Durensibus usque adeo comminuti sunt
animi,ut iam languidius sese defenderent;atque ita eorum pristinus ardor remitteretur,
ut Cæsariani sese subleuantes,reptantésque per ruinas,in murum uexilla efferrent, con-
temptísq. ignibus inanium circulorum ex resina & pice ardentium,uasórumq. huiusmodi
fictiliũ,quæ prouoluebat hostis,muro atq.urbe incredibili celeritate potirentur.Durẽses
ad unũ omnes,&præsidii milites,sæuiẽte uictore trucidati sunt,eò acerbius, quòd ex Ita-
lis ac Hispanis sexcenti fere aut in promurali aggere occupando, aut in superanda fossa
periissent. Ex his longè promptissimos centuriones Facium Pisanum, & Sanseuerinum
Neapolitanum,qui ciciderant,spectator pugnæ Cæsar,uirtutis nomine publicè lauda-
E uit.Quum uerò muralis coronæ decus præmiúmque duo antè alios signiferi peterent,
alter Randolazus,natione Cantaber,& alter Ligur,cui Gregorio nomen fuit,& uterque
testes suos produceret,accensis utriúsq. gentis ad fauendum studiis,res ad iudicium Cæ-
saris delata est,qui graui consilio suspensa sententia, ut neutrum offenderet, amborum
spes longissimè extraxit, ne ex ea contentione augerentur odia iampridem multis de
causis ab utrísque concepta,quæ non semel aliàs in cruentam seditionem exarsissent. Eo
modo Sicambrorum urbs Dura,ad septimum calen.Sept.tam fortiter capta,quam sæuè
trucidatis ciuibus direpta,subditis facibus,aut sponte exortis incendiis tota conflagrauit,
sic ut templum cum sacra turre,insigni fastigio conspicua,penitus cremaretur.Existima-
bat enim Cæsar eam cladem meritò rebellibus incidisse,utpote qui Durensium acerbissi
mo exemplo reliqua hostium oppida perterreri nellet.Nec eum opinio fefellit,nam pro

ximæ urbes Ruremonda & Vantholdium,quæ Guilermi præsidiis dnce Cortopia tenebantur,admouenti iam castra Cæsari continuò portas aperuerunt. Nec multo pòst ipse Guilermus Durensium clade perculsus,usque adeo animum despondit,ut salutis & fortunarum suarum reliquas spes omnes in Cæsaris clementia collocandas arbitraretur, in castráque deductus à Brunsuicho atque Aurantio deprecatoribus supplex à Cæsare ueniam petiit, eáque conditione in gratiam est receptus, ut in posterum principis nomine abstineret,præfectusque tantum authoritate Cæsaris Gheldrensis appellaretur, cuiúsque nomine Gheldrensibus imperaret, & Gallicæ amicitiæ penitus obliuisceretur. Ei Cæsar ad genua prouoluto, dedentique se, nihil arrisit, quum infensi seuerique oris habitum cũ dignitate retineret;quanquã postea ei Ferdinãdi fratris filiã nuptui dederit;quãdo ille iãpridẽ sponsalia dissoluisset,quæ cũ Henrici Nauarræ regis filia suo loco celebrata fuisse docuimus. His pactionis legibus cognitis Guilermi mater uirilis animi mulier cõcepto animi dolore indignabunda excessit è uita. Cæsar quoq, Marrino Rossenio clementer ignouit,ac eum cum sua legione,tanquã rei bellicæ peritũ acerrimúmq. ducem, militiæ suæ adscripsit, & aduersus Gallos cum ingentibus copiis est profectus,inito per eos dies fœdere,cum Henrico Britanniæ rege,ut ex composito duobus exercitibus Galliæ fines inuaderent. Quum plerique mirarentur,quòd Guilermus adeo propere abiectis belli consiliis,uel pudendam pacem non indecoro dubii belli periculo prætulisset (quando ei cum frequentes,tum exercitatæ fidorum militum copiæ,peritique duces Longaualles,at que Rossenius superessent,quibus nuper Arescotum Belgarum ducem castris atq. tormentis exuisset,& aliquot quoque oppida castelláque ad sustinendam uim hostium mirificè munita dicerentur; nonnullíque etem amicorum Francisci regis auxilia intra paucos dies superuentura differerent) reperiebamus duas commutati repentè animi causas fuisse; quarum altera ferebatur, quòd à quibusdam eius primatibus,qui reipublicæ potius, quam priuatæ Guilermi dignitati studerent,populares inductos affirmabant,qui ingruẽtis belli incommoda formidantes,arma deprecari & pacem expetere liberis uocibus auderent,quod parum necessaria ipsis incolis, & ualde importuna Gallorum amicitia putaretur; propter quam princeps grauiter offenso Cæsare, ad excidium totius prouinciæ bellum longè grauissimum inueheret; alteram porrò fuisse Gallici auxilii irritam spem, Francisco rege solicet in continendis in fide Leucorum oppidis,quæ ceperat occupato. Neque enim rex iustas copias,uti Sicambrorum pericula flagitabant,celeriter cogere atque summittere potuit,quum minus expedita ipsius consilia uis ardens Cæsaris,miráque celeritas anteisset. Galli per uernum æstiuúmque tempus superioris anni Carolo Aureliano in Leucis prosperè bellum gerente, & Vandomio inferiores Belgarum fines peruastante,grauia detrimenta Cæsarianis intulerant,Landresiúmque oppidum,id metu desertentibus incolis occuparant,propinquũ Cameraco,quod est urbs libera & immunis,mediáque inter Gallos & Belgas; utpote quæ pari studio Belgarum principum & Galliæ regum amicitiam colat. Cameracum antiquitus Samarobrinam,Iulii Cæsaris hybernis celebrem,fuisse nonnulli existimant. Nos eam hodie sancti Quintini oppidum potius esse credimus,quod Sommæ fluuio adiaceat,& Samarobrinæ cum oppidi tum præterlabentis amnis nomen fuisse locorum peritis uideri posśit. Landresium itaque,quod ad inuadẽdos hostium fines magnam opportunitatem esset habiturum,rex Franciscus ingenti studio ita muniendum existimauit,ut suis inde frequenter erupturis,& facilis egressus,& tutissimus receptus daretur. Regis studium proceres æmulantur,suóque sumptu singula propugnacula,conductis undique operis,erigenda suscipiunt,usque adeò feruidis singulorum ingeniis, ut intra paucissimos dies perpetuam munitionem extruxerint, & sibi quísque totius impensi sumptus, absolutíque operis nomen, honestissimæ laudi cessurum duceret. Perfectis aggeribus,oppidóque egregiè undique permunito, Landa præficitur,uir apprimè fortis & strenuus, cui collega & adiutor additur Deceius,cum expeditis equitum turmis. Landresio per hunc modum in oculis Belgarum iustis Gallorum præsidiis confirmato,proximi Cæsarianæ ditionis incolæ, ut pote qui quotidianis Gallorum iniuriis se expositos prouidebant,magnis precibus à Cæsare postularunt; ut antè

A ut antè omnia Landresium ex hostium manibus eripere, regionémque graui incommo
do atque periculo liberare uellet priusquā in anteriora Galliæ peruaderet. Hoc idem ue
hementer expetebat Arescotus peculiari incensus dolore, quòd Landresium eius ditionis
fuisset. Indulsit facilè Cæsar æquissimis suorum precibus, quòd erepta uindicare, suæ di
gnitatis esse statuebat, coactóque exercitu per Cameracensium fines ad Guisam, non lon
ge à Landresio, profectus est. Subiicitur Guisa oppidum, antiquissima turre insigne, his à
tergo collibus, è quibus Scaldis fluuii fontes erumpere dicuntur. Non longè autem ab
oppido Gonzaga positis ad Marollam castris consedit. Hæc opulenti permunitíque cœ
nobii uicus est, unde Guisam, si ex commodo fieri posset, adoriri cogitabat. Sed iam eum
imminentem noui præsidii aduentus, & Francisci Atestini casus facilè auerterunt. Petrus
B enim Strozza lectissimos sclopettarios numero ferè quingentos, qui ad conficiendum
iter, ut integris uiribus rem gererent, singulis equis uehebantur, peropportunè in oppi
dum introduxit: quum fortè Atestinus exploratum incautius procurrisset, conspectóq.
hoste & concidente equo ferè inermis & pedes esset interceptus. Amisso leuis armaturæ
equitum præfecto, nihilque tentata Guisa, Ferdinandus ad Landresium se conuertit; ad
id enim oppidum Arescotus, & Hadrianus Beurenus è Croia familia summi Belgarum
proceres, Mariæque reginæ copiarum duces multis antè diebus castra posuerant. Apud
eos fuere præter Belgarum copias, quatuor millia Germanorum, & Hispanorū tria millia
peditum, quæ ab Hispania per Oceanum aduecta fuerant à Petro Toletano, cui Noctur
no cognomen fuit. Iuxta eos, Britannorum exercitus, qui ex fœdere paulo antè in conti
C nentem traiecisset duce Galoppo, uallatis castris constiterat. Britannorum copiæ ex sagit
tariis magna ex parte constabant; quum uix quarta pars hastis non multi roboris, aut ala
bardis uteretur. Equites leuis erant armaturæ, semiermes, exili lancea, aut leuibus iacu
lis pugnantes, qui seorsum à Belgis sua castra, connexis inter se curribus, interpositísque
tormentis claudebant. In ipso autem castrorum umbilico paruam munitionem erexe
rant, in quam tormentarii pulueris copiam omnem procul ab omni incendiorum pericu
lo contulerant. Inter eorum tormenta uisebantur patuli oris mortaria, quibus interiora
hostium ædificia, more iampridem apud nostros exoleto, decidentibus è sublimi lapideis
globis, diruerent. Gonzaga iussu Cæsaris, qui ualetudinis causa Canouo in oppido subse
derat, uniuersum exercitum Landresio admouit, ab ea parte castrametatus, qua decur
D rens amniculus sua castra à Belgicis atque Britannicis dirimebat; sic ut inde tres exerci
tus aquarentur, & à triplici loco certatim admotis tormentis Landresiana propugnacula
uerberarent, maximéque unam omnes lateritiam turrem, quæ muro prope coniuncta al
tius eminebat, diruere conarentur. Sed ueteris structuræ tanta erat firmitas, ut quum
media turris non caua & inanis, uerum solida terrenóque repleta esset, omnem uim tor
mentorum facilè perferret, elisáque tantum incrustatione indomita persisteret. Qua in
re peragenda Britanni simul, & Belgæ pertinacius hærentes irrito conatu magnam uim
tormentarii pulueris & pilarum acerrimè sese tuentibus Gallis consumpserunt, & Gonza
ga studium operámque omnem ab oppugnatione ad obsidionem, scalpendásque subtus
aggerum radices, uertendam censebat: quòd Landa uir indefessus & acer, rerum inopia
potius, & auxiliorum desperatione, quam ui tormentorum subigi posse uideretur. Sæpius
E enim eruperat, noctúque semel egressus, graue tormentum sopitis Belgis & nequicquā
demum experrectis ademerat, & impone per fossam uel profunda aqua redundantem
ergatarum funibus extraxerat. Neq. Deceiani equites unquam cessarant, quin erumpen
do pabulatores & lixas hostium intercipere niterentur. Per hunc modum quum Belgæ,
Britannique in ea oppugnatione multos dies contriuissent, & qui ab imo fundamenta o
perum subtrahere conati fuerant, uti crebro tormentis icti, nihil proficerent, Gonzaga
fit certior, Franciscum regem, ut Landæ opem ferat, aduentare, uisúque est Cæsarianis se
se offerri occasio (uti maximè cuperent) conferendæ manus. Itaque pugnæ auidus, Are
scotum, & Beurenum, atque ipsum Galoppum opportunè admonet, hortatúrque ut mo
tis castris, superatóque flumine sibi se coniungant; quoniam Gallis aduentantibus is am
niculus minimè erat superandus, & ipse ad excipiendum regis impetum futurus esset in-

firmior,nisi ad se in una castra copias traducerent; quando disiunctæ singulorum uires ni- A
hil ad uictoriam parandam prodesse possent. Sed uiri ingenio pertinaces inanibus indu-
cti argumentis,neque animos ad salubre consilium admouere,neque ulla ratione adduci potuerunt,ne in suis ueteribus castris permanerent:sic ut Gonzaga spe sua deceptus imperitis & obstinatis parere mallet,quã solus in dubiæ pugnæ discrimen deuenire; atque ita se sperni amittique pugnæ atque uictoriæ occasionem querens,ultra fluuiolum ad eos castra sua traduxit. Interea Franciscus sibi indecorum fore iudicans, si Landræ de se bene meriti salutem negligeret,sineretque amitti oppidum tanto sumptu,tantisque laboribus permunitum,generoso consilio totius Fortunæ uirtutisque suæ supremum periculum facere constituit; nihil reformidata pugnæ alea,quam proculdubio subiturus esse credere tur. Prouidebat enim summi discriminis esse rem,quando Cæsar omnium ferè gentium B
auxiliis confirmatus,numerosas & ex recenti uictoria præferoces copias, in aciem essee producturus. Sed antiquum Galliæ decus tot aduersis amissum prælijs, ut aliquando reciperetur,magnanimum & ad arma promptissimum regem plurimum accendebat, eiq. non incertam uictoriæ spem faciebant Heluetiæ legiones, quæ Germanis disciplina pares,& æquato numero,quibusdam etiam rebus superiores forent: quando bis lectissimæ etiam cohortes Italorum & Vasconum accessissent,& præter has noua legio Gallicæ iuuentutis ex ordine nobilium,sponte gratuitóque nomina dantium,decora armis, plenáque ingenuæ alacritatis insignem spectanti regi operam præstare percuperet. Equitatus quoque ex omni Galliæ prouincia nominatim euocatus, se domum non nisi uictorem rediturum profitebatur;cui neque animi uirtute,neque equorum robore, neque armo- C
rum peritia Cæsariani equites comparari posse uiderentur. Ab hoc animi decreto Franciscus,uti erat egregiè pius,sacris instauratis, religiosa lustratione sese & liberos ab omni criminum labe puriter expiat,& à Guisa oppido explicatis uexillis descendit,confectóque decem miliarium spatio,acie instructa ita Landresio appropinquat, ut in conspectũ hostium atque obsessorum daretur. Primo agmini præerat Henricus Delphinus, secundo rex ipse duplici subsidiaria acie circunseptus. Subsequebantur carri complures,& sarcinaria iumenta,quibus magna uis commeatus obsessis importabatur. Claudebat agmẽ Hanebaldus, dignitate Amiras. Quum rex appropinquaret, atque hostes coniuncti in unum,instructique ordinibus parati ad pugnam nihil se commouerent,leuem armaturã equestrem Brisacco atque Decarso,impigris ducibus,emisit,qui excitatis diuerso in loco D
leuibus prælijs,hostes distinerent,uniuersæque pugnæ spem & speciem præberent. Non defuere Cæsariani, qui pari pugnæ studio incitati procurrentibus Gallis occurrerent, intercursúque expeditorum peditum contracto tumultuosissimo certamine præliarentur. Interim Franciscus dextro cornu latè extento,præmissáque peditum atque equitum ualida manu,quos aduexerat commeatus in oppidum intromisit;præsidiúmque labore atq. uigiliis confectum recenti milite renouauit, ægróque & multum defesso Landræ Varminium suffecit, summa in his conficiendis rebus usus tranquillitate, quum Ferdinandus,nisi lacesseretur, nequaquam sibi uniuerso prælio decertandum existimaret, quòd æquiorem loci situm,quem ultra flumen paulo antè tenuerat,culpa sociorum amisisset, nec absente Cæsare collatis pedestribus copiis dimicare uellet,quem Martini Rossenii, & Mauritii Saxonis copias expectare intelligebat. Franciscus totum id quod propositi sui fue- E
rat egregio ausu consecutus,ad Cambrasinum uicum,inde centum ferè stadiis distantem castra uertit,moratúsque ibi integros dies duos,Cæsarianis committendæ pugnæ potestatem fecit.quandoquidem Cæsar è Canouo oppido ad exercitum peruenerat, auctus his quas diximus Rosenii & Saxonis auxiliis,usque adeo auidus ineundi prælii, & in eam occasionem intentus,ut intra minoris tormenti iactum,castra castris hostium conferret, ipséque prodiens cum imperatoriis insignibus equestrem hastam experiundo corriperet, & uti mox concursurus eam ad femur alacriter coaptaret. Pugnabatur enim continenter omnibus horis & locis ab leui armatura,cui sclopettariorum dispersæ manus miscebantur. Nonnulli cadebant;multi uulnerabantur, præliúmque atrox & uarium alternante euentu passim edebatur;sic ut neutri,aut uindictæ cupiditate, aut nimia spe uictoriæ ac-

censi,

A censi, instante nocte facilè dirimi, reducique possent, & legiones ex propinquo in acie constitutæ, spectantésque modò sociorum ægrè sustinentium, modò hostium gnauiter urgentium alternos impetus, non diu quin gradum inferrent, pugnámque capesserent, contineri posse uiderentur. Et tum animaduersa fuerat à quibusdam ducibus non iniqua occasio inuadendi regis, si proximos collium uertices undique hostibus circumiectos promotis castris occuparent; quod fieri nō poterat, nisi copiæ omnes amniculum, quem diximus, traducerentur, qui propter abruptas & cœnosas ripas nequaquam commodè transiri posset, ob id præsertim, quòd inita eius consilii ratio celeritatem exigeret. Non deerat tamen Castalius, in locum discedentis Stephani Columnæ castrorum magister effectus, qui se nauiculis subitariáque materia pluribus simul in locis angusti
B eius amnis ripas coniuncturum, & maturè copias omnes constrato ponte transmissurū polliceretur. Cæterum Cæsar, quòd diei serum esset, & uti hybernis & caliginosis diebus tum accidit, parum lucis superesset, in posterum diem eius consilii rem differendā censuit, ob id quoque libētius, quòd equos leuis armaturæ, sclopettarióque præsertim pedites, longo fessos prælio, si uniuersæ pugnæ casus posceret, nimio labore fatigatos nollet; per quos illustres sæpe uictorias esset consecutus. Multi enim utrinque consauciati fuerant: in partibus scilicet Gallorum, Andouinus, Delphini gratia clarus eques, glande traiectus occubuit; apud Cæsarianos uerò Hieronymus Pacecus, Hispanorum tyronum, qui nuper ab Oceano ad Belgicam oram uenerant, præfectus. At Franciscus qui se eo consilio uenisse meminerat, ut Landresium obsidione liberaret; abundè digni
C tati suæ satisfactum esse ratus, quòd hostes pugnam detrectasse uideri possent, de secunda uigilia castra mouit; nonnulla impedimenta, & uarii commeatus uasa, ignésque de industria relinquens, ut præsentis exercitus speciem hosti præberet, nec priusquam dilucesceret, de eius discessu hostis certiùs cognouit. Accidit autem, quod minimè prætermittendum uidetur, ut Salazarius uetus alioqui, & astutus miles, dubia sub luce specula tum missus, renunciaret hostium castra eodem loco, quo interdiu fuerāt, Heluetiásque legiones in statione conspici, & maiora aliquot tormenta obuersa spectari. Verum non multo pòst eius errorem certior dies detexit; nam eas quas putarat hostium copias Germanorum esse, & quæ tormenta apparuissent, arborum truncos fuisse compertum est; sic ut is diu apud Cæsarem ridiculus & infamis extiterit. Perspecto itaque hostium
D discessu, Cæsar seriùs quàm oporteret leuem armaturam & expeditos pedites postremum abeuntium agmen insequi iussit. Verum Franciscus ad Guisiam iter extendens, Delphinum tueri terga, & idoneo in loco inter syluas consistere iusserat, ut hostes si persequi auderent, auidéque & festinanter more suo tanquam ad paratam prædam longius à castris proueherentur, ex insidiis inuaderet, atque reprimeret. Nec inanis consilii res fuit; nam uti Franciscus præsenserat, quum plures hostium disiunctæ manus insequerentur, in Delphini turmas inciderunt, à quibus repentè facto impetu facilè cæsæ pulsæque sunt, iniquiore sorte Germanorum equitum, qui ex ala Brunsuici reguli fuerant; nam in eos ardentissimè res gesta est, à Græcis præsertim equitibus, quos summæ peritiæ atque uirtutis dux eorum Theodorus Bedenius Sparthanus, ex insidiis in perterritos emiserat, eo pugnæ euentu, ut nonnullis interfectis & captis, reliqui fere omnes in
E facie fœda uulnera susciperent, mira Græcorum agilitate, qui in apertas subducta buccula galeas transuersim graues gladios adigebant. Delphinus re bene gesta patrem est consecutus, qui iam totum iter quietissimè confecerat. Huius strenuè initi consilii, fœliciterque susceptæ expeditionis euentum ita plerique rerum periti laudabant, ut non immeritò inter præclara fortiáque regis facta numerarent; quanquam hostes pleniorem ei laudem inde obuenturam fuisse dicerent, si se patrato negotio maturiùs explicasset, quando nequaquam cauti boníque imperatoris fuerit, sese ex bidui mora, ad maximè periculosi certaminis discrimen ferocissimis & inuictis gentibus obiecisse. Quid porrò alieniùs à disciplina, quàm propter inane ostentationis decus, non necessarium cum sæpe uictoribus, æquato etiam uirium numero, pugnæ casum subiisse? Cæsar uerò, quòd hyems iam suberat, & lethales morbi ex uentris profluuio uulgari inter corpora

militum cœpissent, itineráque maximè essent lutulenta, & cœlum pluuia niuéque tur A gidum uideretur, nihil ultra sibi tentandum decernens, exercitum ferè totum dimisit, & à Cambresio ad Cameracum profectus est: ubi aliquandiu peculiares aulæ suæ copias in hybernis continuit, quòd ea ciuitas erga Gallos æquo propensior uisa esset, ut pote quæ se toto eo bello grauia detrimenta à Cæsarianis copiis perpeti quereretur. Sed primores senatus aduentanti continuò portas aperuerunt, ab hísque factus est intempestiuæ consternationis author, & reus urbis antistes, cui quòd esset ex Croia familia, facilè Cæsar ignouit; sic tamen ut leuis populi, qui nouum & inane neutralis (ut aiunt) studii nomen arroganter desumpserat, ceruicibus munitam arcem imponeret, qua se non dubii, sed Cæsariani iuris esse in posterum faterentur. Nec multò B pòst Cæsar ad conuentus peragendos, quos Germanis indixerat, Spiram Nemetum urbem ascensurus, Ferdinandum Gonzagam, & cum eo Castalium, in Britanniam ad Henricum regem misit, ut eum aduersus Gallos diu antea multis de causis, multísque legationibus concitatum, ad traiiciendum in proximam Galliæ continentem, adhortando solicitarent, & quæ usui ad bellum terra maríque gerendum uideri possent, sigillatim perdocerent. Grauissimum enim uterque bellum, antiquis atque recentibus odiis incitatus, aduersus Gallos moliebatur. Ferdinandus Gonzaga ad Cæsarem reuersus, Henricum regem, à quo elaborati argenti pretiosa supellectile ad ornamentum abaci fuerat donatus, renunciauit suopte ingenio aduersus Gallos uehementer esse concitatum, sequentíque æstate proculdubio cum ingentibus copiis in continentem Galliæ traiecturum, ut totius Britannici regni prolatis opibus longè maximum C Galliæ bellum inferret. Neque eum uel grauissimo sumptu posse deterreri, quominus liberaliter Cæsari expetenti in stipendia militum pecuniam conferret, sicuti antea Maximiliano eius auo Neruiorum & Morinorum bello largissimè suppeditasset. Interim Cæsar omnibus consiliis ad Gallicum bellum intentus, operam dabat, ut quosdã Germanos proceres in fide atque amicitia contineret, qui per causam Lutheranæ seditionis à uetere erga se Austriámque domum officio discessisse ferebantur. Id enim unum Cæsar sibi contendendum existimabat, ut quamplurimos è bellicosis regionibus Germanos militiæ suæ adscriberet, nullos uerò, quantum per leges seuerissimi edicti fieri posset, inuitantibus magnáque proposita mercede conducentibus Gallis relinqueret. Transeuntibus enim in Galliam, perpetui exilii, interceptis uerò ultimi sup- D plicii pœna imponebatur. Sed populosissimæ liberæque gentis uiri militares, tanquã uberrimis inuitati præmiis, nullo pœnæ metu deterreri, nulláque custodiarum diligẽtia prohiberi poterant, quin in Galliam manipulatim insusitatis præsertim tramitibus transirent: tantum enim ualebat apud quosdam odium contra Austriam domum conceptum, tantáque erat uti certissima Gallici auri spes, ut cuncta edicta facilè contemnerent, & quisque ex egentissimo longè ditissimum exiguo tempore se euasurum arbitraretur, Guilermi Frustembergi exemplo, qui nuper à rege repudiatus & exauthoratus, quòd legiones prædæ habuisse, regiámque pecuniam interuertisse accusaretur, inæstimabile auri pondus domum retulisset. Eiusdem anni Augusto mense, quo Strigonium in Pannonia à Solymano captum, & Dura in Belgis à Cæsare expugnata est, Hariadenus Barbarussa ad Nicæam Prouinciæ classem admouit. Fremebat enim E Barbarus quot tantum maris spatium emensus, frustra uenisse existimari posset, cum iactura suæ dignitatis, postquam rex Gallus magno hostium suorum commodo, inita agitatáque toties consilia ad gerendum bellum explicare terminaréque nesciret, & totius suscipiendæ maritimæ expeditionis tempus segniter effluere pateretur. Eius siquidem ignauiæ, uel ineptæ cunctationis, se in primis reum Bizantii futurum; Solymanum uerò, qui amicissimo regi opem ferre, eiúsque hostibus maximè nocere percuperet, ægerrimè laturum, si tanto sumptu instructa, & in extremas maris oras transmissa classe, inanem opem socio, & tum ualidis hostium armis circunuento, tulisse diceretur. Ipsi uerò nequaquam segniter, quum tempus ferret rerum occasione ad expedienda arma uti solito, multum existimationis & pristinæ laudis deperiret, si tota

A iam æstas in autumnum præceps Massiliensi in portu, ubi cunctis per ignauiam torpescerent manus, absumeretur. His de causis idem Polinus qui à Bizantio classem adduxerat, & legationis munere apud Barbarussam fungebatur, ad regem contendit, expositísque ordine rebus, quæ in negotio opus forent, & Barbarussa superbo conuitio flagitaret, regis decretum ad classem retulit, quo Niceam aggredi, & oppugnari terra maríque iubebantur. Iudicabat enim rex, nequaquam ab æquitate discedens, ea quæ suæ ditionis antea, nec omnino dubii iuris essent, armis repetenda. Niceam namque urbem à maioribus suis urgentis belli necessitate, pecuniæque inopia coactis, Sabaudio regulo oppigneratam fuisse constabat, quam oblata eadem, amplioréque pecunia, iustis primo precibus, & graui demum obtestatione, sibi reddi frustra postulasset.
B Neque enim aliò Turcarum arma uertenda rebatur, quod odiosum nomini suo, & infame prorsus futurum prospiceret, si immanium Barbarorum classem inexpiabiles & funestas allaturam clades, Christianis litoribus immitteret, quando infensi, infestique sibi Cæsaris iniurias, miserorum & nihil tale merentium populorum detrimenta minimè subleuarent. Præfecerat Gallicæ classi Anghianum adolescentem, è Borbonia familia regiæ stirpis, Vandomii reguli germanum fratrem, ut trierarchi, & nonnulli item Galli nobiles è classe, qui Virginii Vrsini tanquam externi ducis imperio probè prudentérque obedire nollent, nobilissimo suæ gentis præfecto obsequentissimè parerent. Classis constabat uigintiduabus rostratis, & decem & octo nauibus onerariis, quibus imposita sunt octo milia peditum, præter commeatus in multos dies
C suffecturos. Quaterna enim milia Polinus in Narbonensi Gallia, è Vasconibúsque præsertim, altera uerò quaterna Scrocchius, Sabaudio ex priuatis odiis factus hostis & exul, ex citeriore Prouincia, gentibúsque Lemano lacui & Alpibus propinquis cōscripserant. Classis è Massiliensi portu lambendo oram in Monæci Herculis portum se intulit; biduóque pòst eodem cursu Barbarussa cum centum & quinquaginta nauibus, quæ remis agerentur, subsecutus est. Primum omnium Polinus, iussu regis, Genuensibus scripsit, ut nihil timere uellent. Turcarum enim classem quæ regiis auspiciis regeretur, nemini præter quàm Nicensibus, ni se dederent, esse nocituram, & ut regiæ uoluntatis decretique fidem faceret, nonnullos Ligures in biremibus cathenatos à Turcis impetrauit, eósque Genuam remissos propinquis & parentibus insigni beni-
D gnitate restituit. Nicenses uerò humaniter est adhortatus, ut ueterem iustúmque ipsorum principem, non minus liberalitate quàm potentia inclytum, suscipere, quàm supremæ cladis discrimen subire mallent, eius egentis perplexique principis gratia, qui cum à Cæsare, tum ab ipso rege, cunctarum prope regni sui urbium dominatu spoliatus, nullum omnino alium difficultatibus suis exitum reperiret, quàm ut utrique impotenter occupanti, Fortunæ suæ reliquum iniquissimæ prædæ sciens & uolens esse sineret. Nemo enim eo tempore principum omnium ipso Sabaudio miserior uideri poterat, quum eius regnum paulò antè opulentum, ultra citráque Alpes, auitæ atque antiquissimæ hæreditatis, à propinquo rege, pariter & ab affine amicóque Cæsare indignè lacerari conspiceretur. Proinde Nicenses nihil omnino uel in præsentia tutius atque salubrius, uel in posterum fructuosius ac honestius esse facturos, quam si necessa-
E riæ deditionis consilium celeriter expedirent, quando ipsi ultro se dedētes summa beneficia publicè & priuatim expectare possent ab eo rege, qui idcirco eos expeteret, ut indulgentissimè complecteretur, & urbem Massiliensium coloniā nouis immunitatum commodis augeret & perornaret. Decuriones nihil se fide potius habere responderūt, quam tueri uellent erga Carolum Sabaudium, quòd eum putarēt legitimum esse principem, & æquitatis clementiæque nomine longè optimum experirētur. Proinde literis & nunciis ciues solicitare desineret, se enim eos omnes qui se in conspectum darēt, pro hostibus habituros. Hæc eadem oratores à senatu ad Anghianum missi detulerunt. Itaque Galli à cohortationibus ad uim consilia atq. arma uertentes, expositis copiis, trinisque promotis castris, urbem oppugnare cœperunt. Nicea excelso adiacet promonto-

rio, quod initium habet ab Alpibus, perpetuóque dorso descendens in mare excurrit. A
Huius extremo in iugo arx posita est, antiquorum Prouinciæ regum opus, clarissimorum sæpe ducum carcere, & misero uitæ exitu nobilitatum. Hæc subiecta maria latè despectat, arduóque calle urbi coniungitur. Sub rupe iuxta litus salubris aquæ copiosissimus fons erumpit, maximarum classium aquationi peropportunus. Mœnia urbis, uti uetusti operis, non magnopere munita sunt; sed ea paulo antè Nicenses nouis propugnaculis adauxerant, docente atque administante Paulo Simeone, arcis præfecto. Is magnum habebat militiæ usum, & uti erat Rhodiæ militiæ adscriptus eques, à prædonibus olim captus, Barbarussæ aliquandiu seruierat, hortabatúrque ciues, ut Turcarum uim constantissimis animis contemnerent. Hoc ut alacriùs & B
pertinaciùs facerent, uxores eorum & liberos, imbellémque turbam, in arcem receperat, & quicquid militaris instrumenti præsens periculum deposceret, studiosè suppeditabat. Polinus ab ea muri parte quæ uergit ad septentrionem, portámque habet ad Villafrancham perducentem, oppugnabat. Anghianus intercedente amniculo, qui torrenti similis saxoso alueo non longè à mœnibus decurrit, subductus in accliuem locum tormenta contulerat. Turcæ uerò non longe à Polini castris admirabili celeritate atque peritia productis operibus, constitutisque tormentis, mœnium coronam decusserant. Gallorum interea classis circumuecta promontorium, in urbem ita tormenta dirigebat, ut nonnunquam præteruolantes pilæ in aduersa Turcarum castra deciderent. Quo animaduerso periculo Turcæ ad eam partem, quam Leo Strozza iuxta Polinum uerberabat, sese applicarunt. Id erat propugnaculum nequaquam durata calce confirmatum, uti paulo antè à Nicensibus ædificatum. Itaque tantum muri, tantúmque eius propugnaculi à Turcis uehementissimè rem gerentibus, dirutum prostratúmque est, ut prælatis uexillis conscendere auderent, paríque audacia Etrusca Leonis cohors æmulatione uirtutis Barbaros æquare conaretur. Verum Nicenses magno præsentíque animo propugnantes, multis interfectis & uulneratis, Turcas simul & cohortem per ruinas depulerunt. Eo die captum est Turcarum uexillum interfecto signifero, alterum uero Leonis discerptum, quum eum tamen uulneratus uexillifer egregiè pugnans seruauisset. Periere ex Turcis aut tum, aut postea ex uulneribus, paulo minus centum, ex cohorte uigintiduo. Sed mox Barbarussa uim omnem conferri iussit, ad diruendam eam turrim quæ portæ imminebat, maximéque emissis inde tormentis oppugnantibus nocebat: qua non diu quassata laceratáque, & prostratis non uno in loco mœnibus, Nicenses desperatis auxiliis, præsidióque suo militari, quod erat exiguum, magna ex parte sagittis conuulnerato, de deditione è muro proloqui cœperunt; eaque conditione Anghianus eos in fidem recepit, ut iureiurando confirmaret, eos hisdem legibus sub rege futuros, quibus hactenus sub Sabaudii imperio fuissent. Veritus autem Polinus, ne Barbari transactæ deditionis pactiones impedirent, doloréque amissorum commilitonum, & spe prædæ irritati, in urbem irrumperent, ab Hariadeno impetrauit, ut milites reuocaret, & ad classem redigi iuberet. Qua de causa non multo post Ianizeri uti fraudati sua spe, Polinum & Leonem à colloquio Barbarussæ redeuntes interficere conati sunt. Vrbe in potestatem redacta, consultatum est de expugnanda arce, cuius consilii duæ rationes à Barbarussa proponebantur; quarum altera in custodia urbis posita uidebatur, ne eam ab arce improuisus hostis inuaderet, & in tutandis suburbanis campis ne alicunde hostes in oppugnatione occupatis superuenirent. Altera erat posita in administratione tormentorum, ipsóque quassandæ urbis negotio. Vtram mallent muneris conditionem accipiendam Barbarussa Gallis offerebat; se paratum professus uel adoriri arcem tormentis, uel tutari campos. Visus est Polinus hærere, quum non facilè in uestigio quid sibi potius eligendum foret explicare posset. Atque ita Barbarus nostrorum ingenia tanquam ad bellicum facinus audendum minimè prompta contemnens, explorato in loco, & celerrimè suis aggeribus permunito, tormenta septem collocari iussit, C D E

in queis

A in queis fuere duo eximiæ magnitudinis, quum reliqua iustam more nostro amplitu
dinem non excederent. His summa arcis propugnacula idoneáque ad excubias ædi
ficia celerrimè perfregit; sic ut propugnatorum in corona consistere auderet ne-
mo, & imbellem turbam uel impauido Simeone magnus inuaderet pauor. Gal
li etiam partiti inter se munera, ab aliis uehementer oppugnabant locis, singula-
rémque cum summa agilitate Turcarum peritiam in producendis dirigendísque
tormentis admirabantur. Verùm tot ictibus ad tantam deuentum erat tormen-
tarii pulueris & pilarum inopiam, ut hæc Polinus, aut mutuo, aut pretio à Bar-
barussa petere cogeretur; fremente atque obiurgante Barbaro, quòd in Gallia alie-
no apparatu indigerent; qui Massiliæ multis uini doliis, quàm rebus ad bellum ne
B cessariis nauigia onerare maluissent. Neque enim uir seuerus & ferox à iaciendis
probris abstinebat, querebatúrque se elusum spe rerum ingentium, quas Polinus
Bizantii longè amplissimas promisisset; & tanta quidem iracundia ut Polino ca-
thenas se iniecturum minaretur, qui eò ipsum à Bizantio perduxisset, ubi aut exi
stimationis iacturam facere, aut classem consumpto tormentorum instrumento
inutilem reddere necesse foret. Quibus de causis uehementer Gallis iratus, re-
pentè diuanium indixit, id est militaris concilii genus, ad quod erecto pro ca-
stris tribunali alloquendi consultandique causa trierarchi, præfectíque omnes, si-
gniferi & centuriones aduocantur. De reditu nanque ad orientem, maturáque
profectione se decretum dicebat, postquã apud imperitos rerum, sæpéque men
C daces & ignauos secus ac polliciti fuerant, cuncta imparata reperisset. Qua pro-
nunciatione Gallis, Polinóque præsertim nihil grauius accidere potuit; sic ut men
te perculsus, ad infimas preces deprecationésque turpissimas adulando pollicen-
dóque descendere minimè dubitaret; multa atque opima; non Barbarussæ modò
ipsi, uerum sigillatim cunctis Ianizerorum centurionibus præmia, ex regia libe-
ralitate pollicendo: quæ tota penitus essent peritura, si rege eluso abruptáque a-
micitia importunè discederent; cuius temere facti nomen grauem omnino mo-
lestiam Solymano, ipsis uerò non dubiam pœnam esset allaturum. His promis-
sis & precibus, ipsóque præsertim Anghiano iratum senem lenissimè demulcente,
non ægrè est impetratum, ut indictæ profectionis consilium abiiceretur; nec ab
D instituta arcis oppugnatione discederetur. Sed uix dum pacato, & ad belli geren
di consilia conuerso Barbarussa, intercepta sunt literæ Alfonsi Vastii, ad Paulum
Simeonem arcis præfectum scriptæ, quibus eum prolixè hortabatur, ut tantisper
hostium uim sustineret, donec ipse præmissis iam expeditorum militum cohorti-
bus, cum toto robore grauis armaturæ superueniret; Se enim per maritimarum
Alpium tramites iter facere, affuturúmque biduo, ut cum Turcarum cæde, ipsum
atque arcem omni periculo liberet. Ex his literis celeriter in castris euulgatum
est, Vastium qui non procul abesset, cum iustis ad confligendum copiis aduenta
re: qua emanante fama, adeo grauis & repentinus timor Turcarum pariter, & Gal-
lorum animos incessit, ut quum fortè ea nocte ad consternandos nouo incom-
E modo milites procellosus atque densissimus imber ingruisset; cuncti munitiones
atque tormenta desererent, armáque relinquentes, per arduos calles superato dor
si iugo præcipiti fuga descenderent, & ad classem confugerent. Sed dies qui
mox perterritis illuxit, & nusquam conspectus hostis, & obortus inde pudor ani-
mos restituere. Nec multò pòst quum arx ipsa omnium prope iudicio uti ex-
celsa in rupe posita ægerrimè tormentis quati, neque cuniculis subter rupem ex-
cauatis, nisi longo difficilique labore, atque item dubio euentu, capi posse cense-
retur, reduci tormenta communi consilio cœpta sunt. Ea in re administranda mi-
rifica fuit industria Turcarum, qui non sua modò, sed Gallorum ægrè molien-
tium quæque grauiora humeris reportabant; non obscurè his increpita segnitie,
qui corporibus atque animis nimis cito fatiscere uiderentur. In eo discessus de-

creto tumultuarióque labore, Barbati imperio contineri nequiuerunt, quin in A urbem celeriter irrumpentes cuncta diriperent, & in tectis fæua incendia excitarent. Discessum autem est à Nicea quum iam Scrocchius aliquot oppida regionis, hortatu suo atque authoritate, qua multum apud eas gentes ualebat, ad deditionem compulisset. Atque eo modo quum Anghianus ultra flumen Varum copias reduceret, Barbarussa ad Antipolim cum uniuersa classe concessit, ubi quum stationem haberet, ad insulam Lerinam, quam Margaritam nantæ nocant, cognitum est Vastium atque Sabaudium cum Auriana classe in Villafranchæ portum peruenisse, cuius in ingressu Vastius summum naufragii periculum adiit, quum triremis, qua ipse uehebatur, exorta repentini turbinis procella iam sese scopulis illideret, nisi quidam miles rei naualis non imperitus, sublato statim dolone pro- B ram inflexisset. Eadem uis subitæ uehementisque procellæ quatuor triremes Aurianas, sese in apertum mare eripere conantes, in rupes exesi promontorii transuersas egit, usque adeo niolentis fluctibus ut seruis ad transtra cathenatis ad exuendas compedes spatium defuerit, atque ita submersi ad unum omnes interirent, & tormenta hiantes carinas grauantia profundo mergerentur. Eo hostium periculo aduentúque cognito Polinus tanquam explorata occasione delendæ hostium clasis Petrum Angelium Bargæum, poëtam, uirum Græcæ peritum linguæ ad Barbarussam legatum misit, quòd ei usque à Byzantio notus esset; qui insignem ab hoste procellâque oblatam pulcherrimi edendi facinoris occasionem demonstraret, studioséque eum hortaretur, ut eximiæ laudis certissimique prouentus e- C ducta in hostem classe fructum percipere maturaret. Annuit consilio Barbarussa, sibíque, ubi laus spectaretur, minimè defuturum promisit; sed quominus id audacter expeditéque tentaret perflantes Euri prohibere uisi sunt, quibus tamen cito subsidentibus, qunm fluctuosum mare mitesceret, ipséque educta classe contra consuetudinem consideratiùs & segniùs proueheretur, circa Antipolitani litoris uineta cursum suppresit, admirantibus primò, & mox ridentibus trierarchis atque Sanzachis, usque adeo liberè, ut per ironiam dicerent, æquum esse ut Hariadenus Auriæ tanquam fratri, & ex piratica conspiratione legéque ad mutuam salutem fœderato, nihil officeret, parque illi beneficium optima fide redderet, quod aliquot antè annis ad Hipponam liberaliter accepisset. Ex his qui eam cun- D ctationem carpendo ad inuidiam uerterent, erat Cayeroglis, Sanzacorum facilè princeps, eius Memphitici Cayerbei filius, qui prodito Campsone Sulthano, totius Aegypti præfecturam à Selymo meruerat. Eius autem omissæ rei nomen, & tum & Bizantii Hariadenus ita refellit & diluit, ut diceret multa sibi exactæ ætatis duci, uel hebetibus oculis, clariùs & certiùs quàm iunioribus uideri, & quum de Cayerogle mentio inferretur, renidens inquit ad suos conuersus; ergo non dissimili ratione magna mihi præmia ab hostibus erunt expectanda, dum eis lubenter parco, postquam pater eius ad Singam ab suo dextro cornu obiectos hostes Turcas non inuadens, cessantis operæ præmium Aegypti præfecturam ab hoste uicto re tulerit. Cæterum desinente procella, mitescentéque mari, Salechus cum uigintiquinqne triremibus, & cum totidem Gallicis Leo Strozza, ad portum contenderunt, E potitíque sunt eius naufragii reliquiis, sic ut per urinatores alligata funibus tormenta è profundo ergatarum molimine extraherent. Nec diu pòst Barbarussa uersus Massiliam ad Tolonis portum, qui Taurenta antiquitus fuit, est reuectus. Vastius autem cum Sabaudio Niceam inuisit, laudatóque Simeone, miseros ciues consolatus est, & inspectis Turcarum operibus eorum solertiam ac artificium in construendis aggeribus sic mirabatur, ut nostros Barbarorum comparatione huiusmodi in rebus multo inferiores sibi uideri nobis hæc scribentibus fateretur. Exinde Vastius cum his copiis, quas metu Barbarussæ conscripserat, aliquot etiam additis cohortibus, ad oppugnandum Monteuicum, quæ est am-

plissima

A plissima & fertilissima ciuitas inter Subalpinas urbes, duxit. Nam in ea erant ua-
lida Gallorum, Heluetiorúmque præsidia, quæ duce Carolo Drosio indigena,
uiro egregiè forti, frequentia incommoda Cæsarianis inferebant. Itaque ma-
gno sumptu magnóque labore adductis tormentis, urbs non uno in loco quas-
sata est, usque adeo uehementer, ut muri undique collaberentur, uerum enixè
& uigilanter defendente Drosio res eò reciderat, ut Vastius penè de expugnatio-
ne desperaret. Nam forte continuis imbribus cuncta oppugnandi munia tar-
dabantur, & uix miles aduersi cœli iniurias ferebat, quanquam ex omnibus lo-
cis cohortes murum alacriter subirent, & inter ruinas acerrimè certaretur. Sed
deditio, quæ ab obstinatis hostibus ui atque tormentis exprimi non poterat,
B dolo quodam, quod prætermittendum non uidetur, expressa est. Implorarat
sæpius opem Drosius à Buterio, qui summæ rei Gallicæ imperium apud ur-
bem Taurinum obtinebat. Hoc ex difficultate periculóque hostium, interce-
ptis eorum literis, Vastius didicerat. Quamobrem literas Buterii nomine Gal-
lica conscriptas lingua effingit, quibus gemmæ eiusdem sigillum apponit, exem
ptum ex ueteribus literis. Eæ erant in hanc sententiam, ut sibi consuleret,
neque opem expectaret, quoniam rex Belgico bello occupatus, supplemen-
ta cohortium in Italiam submittenda non putaret. Idcirco si rebus atque opi-
bus suis diffideret, nec defendi urbem posse his quas obtinebat militum &
necessariarum rerum copiis arbitraretur, æqua atque honesta deditionis con-
C ditione accepta cum hoste pacisceretur. Has literas Vastius resignatâs, tan-
quam ab se interceptas, Drosio mittit, hortatúrque ut pertinaciæ finem faciat, ne
sese tótque milites egregiè suo munere functos, & imbellem ciuium turbam
in non dubium summæ calamitatis discrimen deuocet. Se enim deditionem
extemplò facienti ea omnia integra fide, quæ honesta conditione tribui pos-
sent, concessurum, ne sibi necesse sit multo sanguine uictoriam parare, quæ
iam esset explorata. Drosius perlectis literis Buterii signum agnoscens, nec
quicquam de earum fide subdubitans, multúmque in Vastii hostis clementi
ingenio reponens, uti multis rerum difficultatibus circumuentus, deiectúsque
spe auxiliorum deditionem facere constituit, scilicet ut urbanam multitudi-
D nem, copiásque omnes, & sese seruaret. Itaque paciscitur, ut sibi cum præ-
sidio saluis omnium rebus, sub uexillis egredi liceat. Id unum postularat Va-
stius, ut castellum, quod erat in proximo Drosii præsidio custoditum, sibi de-
deretur. In eo filium puerilis admodum ætatis Drosius habebat. Verum
abeunte iam Drosio, qui id se dediturum promiserat, & suas copias præeunte,
quum custos castelli, idémque pueri nutricius, Cæsarianos, qui eo ascenderant,
nequaquam admittere renunciaretur; utpote qui esset in colligenda supellectile
solicitè & trepidè intentus, Vastius subitò in iram exarsit, iussitque nominatim
quibusdam equitibus, ut Drosium continuò persequerentur, eúmque tanquam fi-
dem fallentem retraherent. Tanta autem fuit aliorum equitum, uel simul præstan-
dæ operæ, uel (quod credi par est) prædæ cupiditas, ut integræ turmæ tumultuario
E procursu, ultro se primis aggregarent, & quum Drosius pernici equo uectus, in
fugam se extenderet, milites præsidii, ipsósque præsertim Heluetios lentius suo
more iter habentes, nec tale quicquam ueritos hostiliter inuaderent, multísque oc-
cisis & uulneratis inusitatæ crudelitatis & auaritiæ facinus admitterent, uel recla-
mante Vastio, & unum tantum Drosium deposcente. Sed tanto tumultu incon-
sultè proruentium Hispanorum res cœpta patratáque est, ut Vastius penè serò per
turbatis, & direptis, maléque mulctatis opem attulerit. Id uerò præter spem, &
secus quàm imperaret Vastii animo molestissimum incidit, tanto cum dolore pu-
doréque perturbatæ mentis, ut omni benignitatis officio illata detrimenta resarci-
ri iuberet, occisorúmque propinquis & uulneratis dona conferret, opportuna pla

candæ feritati eius gentis, quæ truculentis uocibus & minis contra ius gentium in- A
signi se affectam detrimento querebatur. Hoc apud Vastium receptæ urbis at-
que uictoriæ lætitiam minuebat, sic tamen ut nulla seueritate erga suos, qui autho-
res cædis fuerant, uteretur, quum Heluetiorum dolorem paucis capitis supplicio
punitis expiare posse uideretur. Nec multò pòst diuisis per municipia ueteribus
cohortibus, nouísque dimissis Astam concessit, indéque instauratis copiis uicina op
pida iampridem occupata à Gallis in deditionem recipit, Ludouicum Vistarinum,
qui erat Cherii, cum omnibus eius præsidii copiis egredi, & Carmagnolam adoriri
iubet. Is iussa facit, dedentibúsque se oppidanis, arci tormenta admouet, eáque po
titur. Gallis tum id erat consilii, ut deductis præsidiis uires cogerent in tutiorem
locum, infirmioráque oppida ita desererent, ut ea muro & munitionibus nuda- B
rentur; ne Cæsarianis paulo longioris moræ ad ea receptus foret. Itaque Ossu-
mius Vasco, & Vicomercatus Insuber, equitum præfecti, & cum his Azalius sclo
pettariorum cohortem adducens, Carinianum uenerant, ad munitiones euerten-
das exportandósque commeatus, quo in opere quum essent occupati, Vastius cum
globo equitum in aduersa Padi ripa se ostendit, monuítque Vistarinum qui non
procul aberat, ut equites suos Padum uado transire, abeuntésque hostes aggredi
imperet. Federicus Douaria, uir impiger, adhortante Vistarino, nihil dubitat,
quin tranando cum turma sua in ulteriorem ripam euadat, Gallósque lacessat, eó-
que audacius, quòd ei Vastius maturè opem se laturum polliceretur. Eius nan-
que equites turmatim ad ducem undique confluebant. Iam accensa erat ardentissi- C
mè inter Ossumium atque Douariam pugna, quum Vicomercatus & Azalius, qui
Vastium planè cum ex ipso cultu, tum præclara uoce alloquentem cognouerant,
Ossumium adhortantur, ut contentioni finem imponat & se recipiat, quòd in con
spectu esset Vastius, qui multitudine suorum equitum ipsos esset confestim inua-
surus. Ossumius studio pugnæ incensus quum delendi Douariæ cupiditate tene-
retur, nihil eius consilii ad animum adhibet, & multo uehementius præliatur.
Illi suo innixi consilio se expediunt, & quo iter intenderant proficiscuntur. Nec
mora laboranti Douariæ auxilio superuenit Hieronymus Sylua, cum ala equitum
à Vasto submissus, à quo Ossumiani equites profligantur, ipséque equo deiectus ca
pitur, & apud Vastium se à Vicomercato per ignauiam desertum queritur. Qui- D
bus ex uerbis superbè iratéque prolatis, delatísque ad Vicomercatum; orta est ca-
pitalis odii controuersia, usque adeo accensa simultate, ut Vicomercatus Ossumium
tanquam improbè mentientem, & iniquè contumeliosum ad singulare certamen
prouocaret. Sed rex multorum testimoniis comperto eius bellici incursus euen-
tu, litem authoritate sua diremit, decúsque præcipiti contumelia ereptum Ossu-
mius Vicomercato restituit. Re bene gesta Vastius Carinianum intrauit, animad-
uersáque loci opportunitate, quæ erat maxima atque idonea, ad perturbandos Gal
los, oppidum munire præsidióque confirmare constituit. Erat enim in umbilico
medióque propè sinu eorum municipiorum quæ Gallorum præsidiis tenebantur.
Probato ab omnibus consilio restitutísque operibus, & instituta noua munitione,
eius oppidi tutelam Pyrrho Stipiciano, cuius ingenio uirtutíque multum confi- E
debat, attribuit, & nonnulla inde oppida ad deditionem compulit. Nec mul-
to pòst diuisis in hyberna copiis, Mediolanum est reuersus. At Barbarussa
Tolone susceptus, quum ingenti regiorum præsidum studio & totius Prouin-
ciæ copiis largiter aleretur, inspecta classe, uigintiquinque triremes delegit;
quas prædatum ad Hispaniæ oram emitteret, attribuítque eas Salecho & Aisa-
ni Celebo, arcta propinquitate sibi coniuncto. Ii prætereuecti Narbonensem si-
num, prædabundi & Caput Illyberis oppidum, antiquæ olim urbis uestigium, in
eadémque ora Cadechesium, & Rhodam, quam Rosam uocant, hostiliter in-
uaserunt, superatóque promontorio Veneris, quod Creum à nautis uocatur,
circa

A circa ueteres Emporias magna præda potiti sunt, naćtique onerariam nauem,& triremem unam in portu,qui dicitur Palamos.His captis Algerium,ubi imperatum erat, ad deponendam prædam, hyemandúmque traiecerunt,ut primo uere ad Barbarussam in Prouinciam redirent. Is ea hyeme quum partem classis reficeret & nonnullis armamentis renouato apparatu instrueretur,Genuensium, ipsiúsque præsertim Auriæ amicitia comiter utebatur, qui quodam maritimo iure per causam redimendorum captiuorum, quæ usui forent Barbaro lubenter suppeditabat. Ligures enim omnes amicè conseruatos,& nusquam uexatos rex Franciscus præstabat, in id accepta à Barbaris fide,imperio atque authoritate Solymani confirmata. Neque enim Auria exiguis in apparatum rei naualis obsequiis importunè denegatis,hostilem animum ostendere uo
B lebat, quanquam se Cæsaris ducem profiteretur, ne patriæ noceret,quam expositam tantæ Barbarorum classi ad omnem iniuriam conspiciebat. Hisdem ferme diebus quibus Hariadenus Barbarussa legendo Italiæ oram,ut Galliæ præsidio foret, Massiliam est profećtus, Muleasses rex Tunetanus in Siciliam traiecit, eo consilio ut Cæsarem ab Hispania Genuam deueć̄tum conueniret. Causa susceptæ nauigationis ferebatur,ut à Cæsare maiora præsidia aduersus Turcas impetraret.Nam Turcæ Hariadeni clientes aliquot opportunas regni urbes firmissimis uiribus obtinebant,in hisque præsertim Constantinam, mediterraneam urbem eximiæ munitionis, quam antiquitus Cyrtham fuisse alibi ostendimus,& in ora Leptim paruam,quam hodie Mahemediam Pœni,nostri uerò Africam appellant,atque item Adrumentum,quæ Mahometa hodie
C uocatur. Eo autem ordine ex Africa discessit,ut in regni tutela sibi maximè fidos atque acerrimos uiros relinqueret:Mahometem in primis qui urbi præsideret. Is tum erat in summo apud Tunetanos magistratu, qui Maniphæres uocatur,& propter oris tituban tiam Temtes appellabatur. In arce quoque constituit libertum, genere Corsum, cui nomen erat Fares,quod alacrē exprimit.Copiis Amidam filium præfecit,qui suburba nos campos ab hostium Turcarum & Numidarum incursionibus tueretur. Afferebat autem Cæsari munera, pretiosi operis tapetes,uariáque ornamenta lećtorum, atque itē aliquot nobiles gemmas,& duos eximiæ proceritatis Numidicos equos. Verum quum è Sicilia soluisset, rećtà cursum Genuam tenere non potuit, aduersisque uentis, Caietam primò,& mox Neapolim est reiećtus. Ei prorex Petrus Toletanus,hospitalis mu
D nificentiæ munera,domúmque lautissima supellećtile exornatam contulit, Neapolitanis nouum gentis cultum,uescendique morem,& odoramenti omnis generis exquisitam luxuriem admirantibus. Cunćtis nanque dapibus insani sumptus unguenta infarciebant,cōstabátque pauonem cum duobus phasianis à strućtore ex regiæ culinæ disciplina conditum,centum aureorum impensam excessisse. Quippe non cœnaculum modo,quum in mensa concideretur, sed domum uniuersam, nouo suauissimóque nidore compleuisse ferebant,tanta inhalatione,ut à tota uicinia huius insuitatæ & non citò eua nescentis uoluptatis odor sentiretur. Exinde terrestri itinere ad Cæsarem proficisci cō stituit,mare reformidans,Barbarussæ hostis classibus occupatum. Iámque Rodulphus Pius,Romæ legatus,in gratiam Cæsaris,uel alienos colentem deos,regem Barbarum, præmissis qui inuitarent,lautáque hospitia offerrent,erat suscepturus, nisi eum Neapo-
E lim subsistere Cæsar iussisset. Erat enim uehementer intentus grauissimis rerum consiliis,Buxetóque in oppido cum Paulo pontifice collocutus ad Sicambricum bellum iu stis itineribus contendebat. Sed ego postea ab ipso Muleasse regno pulso,orbatóque lu minibus didici eum supra illas quas diximus susceptæ nauigationis causas,idcirco Africa libenter excessisse,ut magnum quod sibi imminebat periculum effugeret. Nam uti erat astrologiæ peritissimus,fatali astrorū influxu amittendi regni,& sæuæ necis cladē sibi portendi diuinabat. Quum unum uero maximè Barbarussam sibi timendum existimaret,propterea se facilè credidisse eam classem quæ Byzantii ornabatur, aduersum se omnino parari. Quid enim absurdius uideri posset, quàm Ottomannicam classem, non excidio ficuti soleret,sed auxilio Christianis aduenturam iudicasse? Atque ita iudi cio suo potius quàm syderum monitu deceptum,in eam calamitatem suisse præcipita-

tum,quam tamen & exul & inops,& utroque captus oculo fortissimè perferret. Dum A
Neapoli moraretur Muleasses,intentéque spectaret,quorsum Barbarussæ consilia euaderent,qui tanta instructus classe,irrito incœpto ab oppugnatione Niceæ discessisset, quid Solymanus Strigonio atque Alba Regia clarissimis Hūgarici imperii urbibus expugnatis moliretur,quo deniq. Cæsar post Duram urbem in Sicambris manu captam, arma uersurus esset, certis ab Africa nunciis didicit Amidam filium ex repentina defectione regni Tunetani sedem inuasisse,interfectísque ipsius amicis atque præfectis, & gynæceo incesta libidine profanato,arcem occupasse.Quibus cognitis rebus grauissimè perturbatus,in Africam omni postposita mora traiicere,& perditis rebus uel seram opem afferre cōstituit,ratus se excitatæ rebellionis initia,filiúmque prius oppressurum, quàm ille collectis uiribus sese confirmaret.Illum nanque præcipiti consilio ascitnrum B
sibi Turcas in auxilium putabat,qui ex Lepti, Adrumento, Cyrrhaque facilè accersiri possent,ut Hispanis apud Guletam opponerentur,si ipsius Muleassis causam tueri uellent.Itaque qnanta potuit festinatione prolata pecunia milites conscribit, probante Petro Toletano prorege,& ueniam exulibus concedente,qui nomina darent,in Africam que traiicerent.Ad huius edicti famam,malefici,iudiciisque damnati homines Neapolim confluxere,adeo frequētes,ut ex eo genere hominum iustus exercitus conflari posse uideretur,quum quisque stipendia facere,exilii nomen abolere,atque experiri dubii Martis Fortunam mallet,quàm domo profugus & nemoribus inerrans, à conquisitoribus rerum capitalium teterrimam laquei necem expectare. His ducem se præbuit è Patriuorum ordine Ioannes Baptista Lofredius ingenio acer, gloriæ militaris & certi C
quæstus ex præfectura impensè cupidus.Is cum Muleasse trimestre pactus stipendium, quod statim persolueretur,delectum habuit,conscriptísque cohortibus,milites mille & octingentos nauigiis imposuit,retenta apud se magna parte pecuniæ profectus in Africam,cum rege ad Guletā applicuit. Quomodo autem Amida filius à Muleasse patre defecerit,& quis eius cruentæ rebellionis fuerit exitus, non alienum erit ab instituto operis strictim enarrare.Erant apud Amidam summæ authoritatis proceres, qui iuuenem alieno consilio obnoxium facileque parentem pro libidine regebant, & ante alios Mahometes eius Bobamaris filius,qui regnante Mahomete fuerat Maniphætes. Huic Muleasses potitus regno,defectis uirilibus cōtumeliosam necem intulerat,obtrectatione amatoria incensus,quòd Rhahamanam incomparabilis formæ puellam Abderome D
nis arcis custodis filiam,quam ipse deperiret,maturatis nuptiis præripuisset.Ab hac paternæ necis iniuria Mahometes capitale in Muleassem odium conceperat, quod ideo multis compressum annis fuit,ut demum ex occasione patrandæ ultionis grauius erumperet.Secundum hunc erat uetere gratia insignis alter Mahometes cognomento Adulzes,ex Granata Maurus,sclopettorum mirus artifex,quem Muleasses per contumeliā nequissimum seruorum appellare solitus ab se totum alienarat.Ii cum paucis coniurantes excitatis falsis rumoribus,effingunt Muleassem apud Neapolim fato concessisse, ad missóque supremæ impietatis flagitio,priusquam moreretur ad Christiana sacra defecisse.Hac uerò fama repentè permotum excitatúmque Amidam circunsistunt, adhortantúrque ut ad paternam sedem properè aduolet,ne Mahometes frater,Christianis ad Guletam obses datus,studio fauoréque Touarris,qui expeditas haberet uires, ipsi præ E
ferretur.Erat enim Mahometes duodeuiginti natus annos,toto ore atque ingenio auū referens,& propterea Tunetanis ab ea indole gratissimus. Itaque Amida nequaquam impiger ad capessendam patris Fortunam,citato cursu è statiuis castris Tunetum contendit.Populus,qui nihil de regis morte audierat,ambiguis uultibus eum excipit, & quum pleriq. mirarentur, cur iniussu patris ad urbem temere uenisset,prodiit ipse Maniphætes,ut diximus cognomento Temtes: hic Amidam seuera obiurgatione tāquam capitalis audaciæ facinus ausum uehementer increpitat, & ut in castra reuertatur suadet,restitantémque occursu multitudinis extra urbem propellit. At Amida consilio deiectus,deceptúsq. sua spe, ad Martiam regionem deflexit,quæ à portu Vticæ ad promontorium dirutæ Carthaginis pertinet,insignium ædificiorum frequentia,& regiorū

hortorum

A hortorum amœnitate pernobilis. Cæterum Maniphætes reiecto Amida celeri nauigio
ad Touarrem se confert, ut si quid aduersi rumoris ex Sicilia allatum esset, ab eo certius
exploratiúsque cognoscat, & de Amidæ temeritate, intolerandáque audacia conquera
tur. Erant apud Touarrem dati obsides Abdalages, ipsius Maniphætis frater, & Corsi
Faræ arcis custodis filius. Cum his diu colloquutus Maniphætes, reuersúsque Tunetū
in suspicionem uenit perfidiosi initi consilii, quum ipso authore subleuantéque Touar-
re Mahometes obses paternum regnum affectare diceretur. Pœni siquidem suapte in-
genio mobiles, repentini, suspicaces, incertis rumoribus facilè seruiunt, & quæ audie-
rint sæpissime etiam falsa, temere interpretantur, pro commodo scilicet, studióque sua
rum factiouum, quibus pertinacissimè sese addicūt. Exoritur itaque per urbem rumor
B ambiguus, & gliscente suspicionis fama non leuis populi tumultus. Nec diu pòst huius
turbulentæ commotionis casus, causáque per quosdam ciues, quibus odiosum erat Mu
leassis nomen, ad Amidam Martiis in hortis crebro suspirio Fortunæ suæ indignātem,
celerrimè defertur. Is ab eo nuncio redintegrata spe, & certis auguriis confirmatus, Bo
hamaris & Adulzis, suorúmque omnium hortatu, Fortunæ rursus non semper incertæ
bonóque euentui occurrendum ratus, Tunetum reuertitur, patentíque ingressus porta,
ad Maniphætis domum decurrit, quo absente, propinquos eius & familiares crudeliter
obtruncat, patratáque cæde cruento cum agmine ad arcem continenti cursu protinus
ascendit. Ingressurum Fares custos, cancellata exteriore ianua, prohibere conatur, com
prehensísque audacter equi habenis inuectū urgens retro auertit. Sed Fares ab Aethio-
C pe, Amidæ promptissimo satellite, adacto per latus mucrone confoditur, renouatóque
equi impetu Amida per expirantis prostratíque Faræ corpus equum adigit & irrum-
pit, repertúmq. Maniphætem extemplò iugulari iubet, & per hunc modum unius horæ
momento urbe, arce, regnóque potitur. Exinde in minores patris libertos cædibus
grassatus est, usque adeo insolenter conturbatis rebus omnibus, ut patris etiam concu-
binas cruentus sine pudore constupraret. Harum rerum uti acciderant Muleasses cer-
tior factus, nihil differendum esse iudicans, cum tumultuariis ut diximus copiis in spem
recuperandi regni in Africam traiecerat. Igitur Franciscus Touarres rege atque Lofre
dio appulsis, uti erat prudenti perspicacíque ingenio uir, ideóque solerti ratione, immi-
nentes casus expendens, regi suadere cœpit, ne his cum copiis Tunetum ire propera-
D ret, priusquam de Tunetanis rebus, ciuiúmque animis certius cognosceret. Suspecta-
bat enim Punicam fidem, & uenalium Arabum insidias. Eo autem grauius ac apertius
Lofredium, ne ire pergeret admonebat, quòd in mandatis, quæ discedenti prorex dedis
set, disertè perscriptum erat, ne regi auidè iturn procedentíque pareret, nisi ualida Nu-
midarum manus auxilio uti promiserat aduenisset. Sed regem atque Lofredium in sua
fata præcipites uehementer incitabant aliquot Afrorum proceres, qui simulatione offi
cii egressi urbe præstò fuerant, eíque solenni cerimonia gladiis iugulo admotis more
gentis, fidei militatis sacramentum dixerant, testabantúrque Amidam pudore metúq.
perterritum, ubi ipse in conspectum se daret urbe arcéque arrepta fuga protinus exces
surum. Nec mora Touarre frustra obtestante, prædicentéque, ut à Punicis insidiis sedu
lò cauerent, Muleasses explicatis uexillis ad Tunetum iter intendit, subsequente alacri-
E ter Lofredio. Nec defuere nonnulli periti militiæ ex cohortium præfectis, & antè alios
Cola Thomasius, & Iacobus Macedonius, qui Lofredio suadere niterentur, ne inexplo-
ratò progredi, & fallacissimæ gentis promisso incautè credere uellet, sed tantisper cun
ctaretur, dum promissa expectatáque ab rege propinquorum Numidarum auxilia su-
peruenirent. Ad quos superbo ore conuersus Lofredius, desinite, inquit, qui fœdo me-
tu correpti estis, ea impudenter commemorare, quæ uiris fortibus animos commi-
nuant. Tantum uerò abest, ut paratæ uictoriæ deesse uelim, ut rectius me facturum ar-
bitrer, si uos ad consternandam inani metu multitudinem, quàm ad feriendum hostem
promptiores, ultimo supplicio puniendos iudicem. Ad ea Thomasius respondens; For
tuna, inquit, Lofredi, non sera unquam temeritatis ultrix, breui ut uideo, utrique nostrū
testandæ uirtutis expeditum iter aperiet. Ego certè præfecturæ honori quem dedisti nō

ignobili uitæ exitu honestè satisfaciam,tu uerò uideris,an tuo muneri,qui tuorum mo A
nita usque adeo superbè fastidis atque contemnis, malè consulendo inconsultéque pu-
gnando satisfacturus sis. Antecedebat rex cum ala familiarium, uexilla regiorum insi-
gnium præferens,subsequebātur compositis ordinibus cohortes;iámq.ad cisternas,ubi
Cæsar cum Barbarussa paucis antè annis conflixerat, tertio ab urbe lapide erat peruen-
tum,quum magna celeritate Hispani equites à Touarre missi superuenerunt,nuncian-
tes à Barbaris proculdubio instructas esse insidias ad olиueta,quòd multa Numidarum
agmina in his condita ab exploratoribus referrentur. Sed hæc rex ipse atque Lofredius
facilè contempsere, quum in fata sua proruerent, & tam feruidè quam incautè ad eam
portam proueherentur,quæ naualibus portuíque imminet. Tum uerò è mœnibus con-
specto Muleasse Afrorū equitum ualida manus hostili impetu porta erūpit, & magnis B
clamoribus editis pugna cōmittitur. Ala regia familiariū erumpentes egregiè sustinet.
Sed Muleasses impigrè hastam quatiens, & obuios quosque saucians in fronte uulnera-
tur. Cruenta regis facies suos magnopere conturbat, & terga uertere cogit. Nec mora
ex oliuetis frequētes equitum alæ, peditúmque cohortes sese undique Lofredianis cir-
cundant, in quos nostri aliquot minora tormenta curulia emittunt. Verum his semel
displosis ad iterandos ictus spatium nostris deest. Tanta enim incurrentium Barbarorū
uis atque celeritas fuit,ut nostris,ubi se circunuentos ac indagine clausos uiderunt, ani
mi conciderent,& fœdè abiectis armis occupante panore in paludem se coniicerent,&
enatando apprehendendóque nauiculas sese à Barbarorum gladiis eripere niterentur.
Ex nauiculæ magno usui fuere profligatis, quum instructæ minoribus tormentis Bar- C
baros,admissis etiam in paludem equis,nostros auidè consectantes displodendo perter
rerent,atq.ipsos adnatantes exciperent. Lofredius inopinato hostium incursu attonito
similis,equum Thraicium,natare solitum,in paludem adegit;ubi nequicquam per uo-
raginosa uada eluctante equo,ut in siccum rediret litus, ac honestius caderet,à Barba-
ris confossus atque equo deturbatus in palude periit,& cum eo Carolus Toccus illu-
stri Græcorum sanguine progenitus. Solus ferè omnium Cola Thomasius,uti prædixe
rat,constantissimè occubuit,adhortatus notos centuriones atque præfectos,ut secum
impigrè dimicātes decoram pro dignitate anteactæ militiæ mortem potius oppetere
quàm turpissimè in paludis cœno perire mallent,atque ita multis Barbarorum confos-
sis & obtruncatis inter cadauera hostium non inulti ciciderunt. In his fuere,infaustæ D
uirtutis laude digni,Iacobus Macedonius, Antonius Grandillus,& Laurentius Monfor
tius,Neapolitani honesti ciues. Reliquos hausit palus, aut hostilis gladius absumpsit,
quum meliore sorte Franciscus instruendæ aciei magister, cum Antonio Buccaplana,
& Lucio Brutio incolumis enatasset. Muleasses suo cruore & multo puluere fœda-
tus,quum inter turbam terga uertentium profugeret,nulla alia re magis eum hostibus
prodente,quàm unguētorum odore,agnitus captúsque est. Desiderati sunt ex ea cæ-
de supra mille & trecenti,reliquos Touarres uestiendos,recreandósque curauit,qui nō
multo pòst transportati in Siciliam, à Messanæ freto pedibus redeuntes, ab egestate
squaloréq. deformes,eam cladem Neapoli miserabilem fecere. At Amida uictor nihil
antiquius habuit,quàm ut patrem adempto ei oculorum lumine immaniter obcæca-
ret,quod fiebat candenti scalpello,proscissa utriusque oculi pupilla. Eandem fraternæ E
sæuitiæ iniuriam tulere Nahasar & Abdalas cum Muleasse patre capti. Francisco autē
Touarri significauit apud se seruari paucos,& hos quidem imberbes captiuos. Muleassī
uerò patri atrociora promerito,uti ille fratribus suis olim fecisset, oculorum se usum
ademisse,reliquisse autem uitam,ut cæteris crudelissimè sæuientibus exemplo foret, &
ipse erga perfidiosum patrem à clementiæ nomine non abhorruisse testaretur. Firma-
uit demum certis conditionibus eandem,quæ cum patre fuerat amicitiam: quum eam
sibi magno usui,in ea præsertim noui regni perturbatione, futuram existimaret,nihil
aspernante Touarre,quod præsenti commodo seruire posset. Nam percussis induciis
Amida aliquantum pecuniæ repræsentauit,quæ stipendii nomine præsidiariis Hispanis
solueretur,reddiditque nonnullos captiuos,& in his è Rabatinorum ordine circiter ui-
ginti

A ginti equites Christiaoos, quos custodiæ antea tradidisset, tânquam iu fide patris contumacissimè perseuerautes. Ad hæc quoque restituta sunt cuncta ad unom Lofredii uexilla, cadauerque eius, adempto tamen capite, ad sepulturam remissum est. Dedit etiam obsidem Sehitem filium aunorum oouem, quod nomen apud Pœnos benè fortunatum significat, ea tamen coodirione ut si ex his iuduciis, quæ temporariæ uidebantur, pax esse non posset, atque inde orireiur bellum, Sehitem sibi Touarres iucolumem contiouò redderet. Imperrata quoque sunt à Touarre Lofrediana tormenta, quorum iacturam quanquam noo magnifaceret, Tunetanis tamen hostibus aliquando profuturam indicabat. Eæ induciæ quanquã uoo iniquæ & multis de causis necessariæ uideri poterant, ideóque à multis probarentur, nequaquam tamen Touarres ex dignitate Cæ
B saris esse statuebat, quòd indignum foret eum potiri regno, qui immani perfidia, nefarióque scelere, id contra Cæsaris authoritatem occupasset. Quamobrem Touarres noua agitat consilia, quibus uel ingrati, uel auari animi ratio inclusa uideri poterat, accersendúmque legitimæ hæreditatis regem statuit, qui nutu Cæsaris Amidæ iniuria uehemeoter offensi, apud Tuoetum Christiauis auspiciis imperaret. Erat apud Numidas Abdamelech, exul ab eo tempore, quo Roscetem ad Barbarussam confugisse docuimus. Huuc quòd esset Muleasis germanus frater, ad spem regni euocat, confisum Auemisehæ Numidarum reguli opibus. Nam apud hunc, benignè exceptus hospitió, diu permanserat, quum è Biscari mediterranea urbe, occupantibus eam Turcis, ad interiora Numidiæ profugisset. Nec oblatæ occasioni deest Abdamelech, hortaute præ-
C sertim Numida, & prædiceutibus iampridem astrologis, eum proculdubio regem euasurum, & regni compotem iu ipsa regia Tuneti excessurum è uita. Patrandæ autem rei peropportuuum tempus aduenisse uidebatur, quòd tum abesset Amida, uti compositis urbanis rebus, ad Bisertam profectus, ut ibi piscosi lacus magnum uectigal exigeret. Itaque Touarres, ot pactionis fidem tueatur, Sehitem puerum nauigio Tunetum remittit, excipitúrque ab eo Abdamelech qoi uoctu maximè confectis itiueribus ad Guletã peruenerat. Is celeritate speculatores præuertendos ratus, paucarum horarum quietem equis recreandis tribuit, & cum globo Numidarum ad Barbasuecam Tuueti portam peruolat, ingressúsque confestim ad arcem coutendit. Nec eum portæ custodes morantur, rati eum esse Amidam, qui à Biserta rediisset. Nam Abdamelech fœlici dolo to
D tam faciem lioteis sudariis inuoluerat, Pœuorum more, qui eo uelamento uti soleut, ut ora à solibus puluereque defendant. Eo cogoito attoniti custodes, quum ad arma discurrerent illico trucidantur, uu úsque antè alios aduersari ausus primæ custodiæ præpositus Nanserhalla, oatione Siculus, confoditur, atque ita Abdamelech deterritis cæteris, & nihil præ metu se commoueotibus, admissáque in arcem Tunetanorum ciuium manu, rex salutatur. Is antè omnia Sehitem poerum custodiæ tradit, & iu eandem formulam Touarri tributum pollicetur, qua Muleasses à Cæsare regnum accepisset, eísque in partem stipendii aureorum nummûm sex milia dinumerat. Nec multò pòst io lethalem iocidit morbum, & ut diuinantium mathematicorum fidem impleret, trigesimosexto imperii die uita excedens regio funere elatus est. Potentissimi autem amicorum & Tuuetani priucipes obnixè fauente, cohortantéqoe Touarre, Mahometem filium,
E annorum ferè duodecim regem crearunt, eíque statim adhæsere qui ætatem eius regerent, munerá que rerum publicarum ex arbitrio obirent, Abdalages Maniphætes, qui interfecti Temtis erat frater, & qui tum erat Mesuar Abdelchiriuus, quæ uox seruum exprimit liberalem. Secundum hos Scyriffus Mahometanæ peritus legis, ex Bugæa origiue Maurus, & Ioãnes Perellus ex equitum Rabatiuorum ordioe, patria Tarentiuus. His cuncta parebant, sed Abdelchirinus intempestiuæ probitatis atque prudentiæ consilium coqueos, qoom diceret Tuuetauæ ciuitati oequaquam puero rege esse opus, sed statæ ætatis maturique ingenii uiro, qui alienis consiliis circunduci uon posset, exitium sibi citò peperit. Excogitans enim quouam modo regiæ stirpis regem efficeret, frustra circuospiciens, nec consilium maturè explicans, præoccupantibus collegis est interfectus, ea crudelitate ut nec propinquis eius oec clientibus parceretur. Eo sublato cæteri,

quos diximus, summæ potentiæ ueræque tyrannidis triumuiratum condiderunt. Sed A
Perellus gynæceum inuasit; quod ei tanquam professione Christiano tum licebat, & in libidinem effusus Amidæ concubinas ad unā omnes constuprauit, singulari cum dolore Amidæ, qui Tuneto exclusus, errabundúsque ad Leptim, atque inde nauigiis ad Sceccum Gyrapolitanum Mœnicis peninsulæ regulum confugerat, passim ab omnibus opem implorans ad repetendum regnum, quod à nefariis hominibus summa perfidia occupatum indignissimè uastaretur; quum regi puero impotenter atque improbè dominari, quàm ei syncera fide in administranda republica adesse mallent. Hæc eadem uera esse Tunetani sentiebant, querebātúrque de Abdelchirini morte, qui optimatum princeps, patérque patriæ, à perditissimis hominibus nefariè fuisset interfectus, neque pati poterant ciuitatem gubernari à triumuiris, qui nullum auaritiæ libidini at- B
que sæuitiæ modum imponerent; quorum dominatus, si regis pueri maturior ætas foret expectanda, crescente in dies licentia, multo durior ac acerbior euasurus crederetur. Dum eo modo Amida notos sibi adiens, & à singulis auxilia postulans, ciuitatum erga se uoluntates excuteret, multísque pollicitationibus nouas passim sibi amicitias parare contenderet, Muleasses pedore carceris, & suæ calamitatis deformitate miserabilis, à fratris filio rege impetrauit, uti arce egredi adiréque templum sibi liceret Ameti Benaros, uiri olim sanctissimi, quod apud Afros in urbe Tuneto asyli inuiolabilis nomine augustissimum habetur. Nec diu pòst, quum Bernardinus Mendocius, Hispaniæ classis præfectus, ad Guletam applicuisset, expetente Touarre, è templo ad stagnum, atque inde nauigio ad Guletam perductus est, ut consultationibus interesset, C
quibus arma aduersus Amidam, totiúsque eius oræ Turcas pararentur. Muleasses antea Tunetanorum sibi ualde infensorum gladios effugerat, mulierculæ inopis misericordia seruatus, quæ eum anili pietate in scrobe multis allii sertis coopertum aduersus quæritantes abscondisset. Nec minore quoque salutis sorte mortem effugit, quum opportunè ad Guletam esset aduectus, quando ei Amida uir sæuus; qui mox Tunetum repetiit, uel in augusti templi asylo, uti ipse referebat, minimè esset parsurus. Muleasses paulo antè filiam nomine Meluccam, quæ uox Angelam exprimit, Touarre auspice puero regi, uel improbantibus Tunetanis, desponderat. Ea res ciuium animos ita exacerbauit, ut Amidam euocare literis, nunciísque accersere maturarent, quibus ille confisus, ne occasioni iam planè suo arridenti uoto deesset, è Gyrapoli profe- D
ctus, biremibus Turcæ prædonis, cui debilitati cruris uitium Claudi cognomen fecit, Leptim aduehitur, atque inde coacta equitum manu Tunetum peruenit; tanta celeritate, ut regi puero uix euadendi, & scapham conscendendi spatium daretur, cunctáque ei paterent, nec quisquam arma corripere, aut hiscere auderet. Primum omnium Amida Perellum è latebra erutum omnibus tormentis excruciat, abscisisque uirilibus uiuum in foro comburi iubet. Nec Perello animi constantia defuit, quum oblato uitæ munere adduci non posset, ut à Christiana religione deficeret. Nec multo pòst, quæstione habita, Maniphætem, quem Abdamelech crearat, interficit, atque item urbis prætorem, & secundum hos ex ordine Rabatinorum circiter quadraginta, quorum cadauera rex inhumanæ feritatis laceranda canibus obiecerat, aliàs solitus in uiuos etiam homines mordaces molossos, diuturnáque fame, ut asperius sæ- E
uiret, efferatos immittere. In eo quoque supra crudelitatem incesta libido uehementer efferbuit, quum nec sorori quidem parceret, & in omnem sexum, ubi forma ad genium responderet, improbissimè debaccharetur. Cæterum Muleasses non diu apud Guletā subsedit, ut ipse aiebat, Touarris auaritia grauiter offensus. Querebatur enim, ab initio depositam apud eum regiam gazam nequaquā integra fide tam iniquè à Fortuna mulctato redditam fuisse, pretiosæque supellectilis partem, cum insignibus gemmis certóque auri pondere, sibi misero iniquissimè surreptam. Quum autem eius contumeliæ notam Touarres pluribus argumentis diluere properaret, eò res est perducta, ut Touarres ab rege furti & peculatus apud Cæsarem reus efficeretur, & uterque in Germaniam contenderet. Verum Cæsar ad æquitatem facti controuersiam
adducens,

A adducens, composita potius quàm diiudicata lite eo exitu utrumque dimisit, ut Touar
res ex Guletæ præfectura detractus sit, Muleasses uerò in Siciliam perduceretur, pu-
blico Siculorum sumptu alendus. Filius autem eius Mahometes, qui obses fuerat,
ad ulteriores Numidas Lentigesiæ auiæ propinquos, ut fraterni imperii successum tu
tus ab insidiis expectaret, auiis itineribus confugit. Quum ex itinere Muleasses Ro-
mam uenisset, exciperetúrque conuiuio ab Alexandro Farnesio Cardinale, ita se ad
uarias percunctationes humanum facilémque præbuit, ut insigni cultus & gestus gra
uitate ueteris Fortunæ maiestatem tueretur. Nam ab elati ingenii more Barbaris
insito, deductus ad Pontificem nequaquam maiorem honorem impendit, quàm ut ei
genu tantum oscularetur, & qui oculorum orbes lintea uitta occultatos gerens nihil
B intueretur, obstipa tamen & erecta ceruice regiæ superbiæ insolentiam referret. Ab
eo demum narrante multa literarum memoriæ digna, de recentibus bellis, Punicís-
que rebus, & institutis didicimus, & quum non ineptè de philosophia sermones il-
lati essent, quanquam per idiotas interpretes colloqueremur, perspicuè tamen eum
Auerrois studiosum, & sectatorem disputando deprehendimus. De natalibus au-
tem suis ita disseruit, ut Chorreæ familiæ nomen, ex qua ipse prælto stemmate na-
tus est, ad Homarem, Mahometis pseudoprophætæ consanguineum atque discipu-
lum, referret; cuius stirpis Tunetani reges, nihil intercisa, aut alieno sanguine de-
prauata serie, per noningentos supra quinquaginta quatuor annos regnarint. Pro-
pterea affirmabat Tunetanum regem, augustiore cognomento, appellari Emir Mu-
C menim, hoc est, in religione optimè credentium principem. Memorabant autem
familiares eius, neminem ei uirtute equestri, peritiáque armorum posse comparari,
quum ex adulatione iactarent eum, quod ad uenatoriæ artis decus pertineret, non mul
tis ex quo imperasset annis, ducentos amplius iubatos leones in syluis equestri lancea
confixisse, quorum tergora siccata repletáque paleis, ad imaginem uiuorum, testi-
moniúmque uirtutis, tanquam decora proximáque militiæ honestissimæ exercitatio-
nis trophæa, in peramplis hortorum porticibus spectarentur. Quibus de causis Mu
leasses tam sæuo diræ calamitatis infortunio prorsus indignus nobis etiam uideri pos-
sit. Eodem hyemis initio, quo Muleasses ab aduersa Fortuna acerbissimè mulcta-
tus est, & Barbarussa Niceæ arce nequicquam oppugnata ad Tolonem in hyberna
D concessit, Franciscus rex à Belgico bello honesta cum laude reuersus, quòd Landre-
siano præsidio opem fortiter attulisset, productáque acie Cæsari maximis gentium fe-
rè omnium aucto copiis pugnæ potestatem fecisset, noua copiarum supplementa in Ita
liam misit, ut amissi Monteuici detrimentum Buterius nouo ausu resarciret. Iam
enim Hipporegiam tormentis adortus, eò præsidium Cæsarianorum adduxerat, ut
prostrato muro ægerrimè Gallorum impetum sustineret, & deditionem breui factu-
rum uideretur. Sed aduentu Anghiani, noui ducis ex Gallia, Buterius quum ab eo
cessare, opperiríque se iuberetur, cum recentibus scilicet copiis appropinquantem,
ut prælio & expugnationi urbis interesset, indignabundus ita impetum repressit, ut
hosti ad erigendos nouos aggeres, confirmandósque animos spatium daret, & par-
tæ propè uictoriæ deesse mallet, quàm eius propè confecti negotii laudem cum ado-
E lescente imperatore communicare. Is erat regiæ stirpis è Borbonia familia, quem
Massiliæ Barbarussam excepisse docuimus, cui Buterius uetus miles, & dux inge-
nio turbido, nihil præter honoris nomen militiæ concedendum existimabat, amis-
sæque proinde uictoriæ euentu malignè lætaretur, quam ille importuno imperio
iuueniliśque libidine interpellasse uideri posset. Hoc enim ingeniorum habitu, &
tum, & sæpe aliàs Galli duces inter diras obtrectationes bella administrare ita
erant soliti, ut rempublicam pòst priuatum decus facilè haberent: neque ob id
pœnam à mitissimo rege uererentur. Galli etiam per eos dies Crescentinum op-
pidum tormentis quassatum, & Desannam, sanctíque Germani uicina oppida, Cæ-
sarianis ademerant, magno cum dolore Vastii, qui frustra diu postulata à quæ-
storibus Insubrum pecunia, ut nouas conscriberet cohortes, imparatus, inferiór-

que multis rebus per hyemem bellum gerere cogebatur. Processerat tamen Nouariam usque, quantis potuit coactis copiis, ut prouinciæ præsidio foret. Nam Galli intra Montisferrati, & Sabaudiæ ditionis fines se intulerant, & circunsessuri Carinianum oppidum, quod est iuxta Padum positum, uidebantur. Id Vastius paulò antè occupatum (ut diximus) ualidis aggeribus munierat, præfecerátque ei Pyrrhum Stipicianum summæ uirtutis atque constantiæ uirum. Ei autem aderant Fœlix Archius, cum Germanorum cohortibus tribus, & Michaël Hispanus, cum totidem Hispanorum uexillis, congestísque omnis generis commeatu Gallorum impetum expectabat; quòd summæ opportunitatis esset id oppidum ad gerendum bellum aduersus Gallos, qui obiectu eius munitissimi loci magnopere tardabantur, ne ulterius proferrent uires, & liberiùs reliqua oppida tentarent. Gaudebat Vastius accessione eius oppidi multis de causis, eáque præcipuè, quòd amissi superiore anno Claraschi par detrimentum hostibus rependisset. Itaque obstinatis animis, & Vastius id tueri, & Anghianus obsidere, atque recipere contendebant; tanto studio, ut Anghianus longam obsidionem institueret, castris in conspectu hostis positis, & Vastius è Germania in auxilium duas legiones accerseret. Tota nanque utriusque imperii, existimationísque ratio in eius oppidi defensione, expugnationéque posita erat; sic ut plerique facilè prædicarent, uti mox euenit, eam contentionem uniuersæ pugnæ casum allaturam, quod antea per octo annos inter perpetuum gerentes bellum nunquam accidisset. Proinde futurum ut una insigni pugna diuturno bello, intolerandísque miserorum incolarum calamitatibus finis imponeretur. Iam plures menses Pyrrhus obsidionem atque inediam fortissimè sustentarat; sic ut præsidii lectissimi milites ab inopia rerum extremáque desperatione auxilii, de eruptione cogitarent. Sed eos Pyrrhus animo corporéque ad perferendas totius inopiæ difficultates paratissimus, blandis honorificísque alloquiis in officio continebat, quum nullam edendo prælio, si erumperent, occasionem ad uictoriam ostendi dissereret; proindéque eum conatum fœlici euentu cariturum, quoniam Galli nequaquam temere, uti aliàs, sese circunuallassent, multísque tormentis atque equitatu essent instructi, speraréntque sine sanguine uictoria potiri: quando etiam ab oppugnationis consilio propter mirificos aggeres, præstantísque præsidii opinionem, non ineptè discessissent. Neque demum de Vastii studio diligentiáque esse dubitandum: eum enim & suæ laudi, & publicæ causæ, tótque militum obsessorum saluti magnificè atque impigrè satisfacturum. Propterea æquis animis uini desiderium tantisper ferrent, & his, quorum copia adhuc superesset, uitæ alimentis contenti essent; postquàm uiri fortes non ad furfures tantum, sed ad inusitati generis cibaria, pro commodo principum, peculiaríque sua laude, aliquando descendissent. Ea quoque erat Pyrrhi comitas externis iucunda militibus, ut uini lagenas, quas sibi expetenti Anghianus hostis humanitatis causa dono mittebat, nequaquã sibi reseruaret, sed uiritim præfectis atque signiferis quadam parui calicis libatione, quod pleno potui non sufficeret, hylariter dispartiretur, Germaníque, uel natura uini appetentes, patienter, & iucundè puteali aqua sitim lenirent, & cuncta obsidionis incommoda prius se fortiter perpessuros, quàm indignum quicquam uetere gentis cõstantia de deditione auribus admitteretur, per centuriones atque signiferos confirmarent. Vastius quoque eorum animos per literas, quum speculatorum facultas dabatur, bonæ spei implebat, salutémque totius præsidii, & singulorum præfectorum decus summæ curæ sibi futurum pollicebatur. Eo tempore Cæsar ueteribus suis innixus consiliis, ingens agitabat bellum, quo Galliam ineunte æstate inuaderet, experiretúrque maioribus coactis uiribus, an Franciscus rex elici pertrahíque posset ad summam dimicationem uniuersæ pugnæ, in spem amplissimæ uictoriæ, quam sibi nuper ad Landresium propositam, è manibus elapsam fuisse iudicabat. Hoc ut assequi posset assiduè dabat operam per legatos, ut Henricus Britanniæ rex in Galliam maturè traiiceret, suopte ingenio, & more gentis Gallico nomini infensissimæ magnopere concitatus. Cum eo nanque ita fœdus percusserat, ut

Galliæ

A Galliæ regnum certa conditione cum Anglis partiretur. Tantum enim Cæsaris odium ualebat, aduersus Gallos ab auorum usque memoria conceptum, ut grauissimarum offensionum ex repudiatæ adactæque ad necem materteræ penitus obliuiscere-tur, nec iniquum & fide sua indignum existimaret, ad contumeliam Pontificii nominis, cum eo rege fœdere coniungi, qui propter euersa sacra, despectámque & conuulsam Romani Pontificis existimationē, Christiano iure anathemate à Romano senatu fuisset damnatus; ipso præsertim Cæsare id orante postulantéque, quum se in Britanni regis gratiam nunquam rediturum iurasset, nisi Pontificiæ dignitati Henricus satisfaceret, & ad ueteres sacrorum ritus, pristinámque Romani Pontificis authoritatem se con ferret. Quod autem erat reliquum, assiduè inuigilabat, ne Germani milites Gallicis B stipendiis allecti in Galliam transirent, propositis edictis atrocibúsque pœnis, his qui id ausi, deprehensíque essent. Pari diligentia pagorum Heluetiorum principes aggrediebatur promissis atque muneribus, ut Gallorum delectus in conscribendis cohortibus impedirent, aut retardarent; quando in eius gentis auxiliis salutem Galliæ positam esse prospiceret, quæ Germanicis legionibus tanquam exæquata uirtutis opinione opponi possent. Ne uerò Italiam negligeret, ipsúmque præsertim Mediolanum, nouis Anghiani copiis ad prædam expositum, Neapolitanósque Barbarussæ classis reditum extimescentes; duas Germanorum legiones in Italiam misit, quibus iniunctum est ut Vastio operam præstarent, ac demum si ita usus posceret, mari Neapolim deueherentur. His præerant duo Scaligeri proceres, Christophorus, & Brennor, qui stirpis uete C rum Veronensium principum esse dicebantur. Harum spe legionum confisus Vastius, quòd erant ex delectu Vindeliciæ, Baioariæ, & Norici, splendentibúsque thoracibus, & galeis Mediolani fuerant instructi, è Vercellis Astam se contulit, & magnum inde sarcinariorum iumentorum usque à Mediolano, agrestiúmque carrorum numerum contrahi iussit, quibus magna uis instituti & antea parati commeatus omnis generis, Carinianum ad obsessos conueheretur. Et quanquam non multi apud se essent Hispani, nec plenæ admodum essent ueterum Germanorum cohortes, quas Baro Seisnechus ductabat; tamen non deterrebatur quin prodiret, confirmatus præsertim Italicis cohortibus, quæ amplius sex millium militum numerum implebant, eorúmque magna ex parte sclopettariorum, qui assueti, inueteratíque perpetuis D Subalpini belli expeditionibus, egregiæ exercitationis opinionem fuerant consecuti. His omnibus præerat Robertus Sanseuerinus, princeps Salernitanus, cui adiutor & propè magister à Vastio fuerat attributus Cæsar Massius, è Neapoli uetus pe ditum præfectus, quo nemo plura stipendia meruerat, quum per triginta annos Cæsari integra uirtutis & fidei fama operam nauasset. Vna tantum Vastius angebatur equitum paucitate, infirmitatéque, quum uix septingenti galeati recenserentur, qui etiam leuis erant armaturæ, comparatione Gallorum equitum, apud quos iusti roboris cataphractorum alas esse didicerat; quarum impetum Cæsariani apertis in cam pis nequaquam laturi uiderentur: ob id præcipuè, quòd illustres aliquot iuuenes, quorum principes erant Vidamius, summo loco in Carnutibus natus, & Asseius Aruernus, Galeoti totius Galliæ tormentorum præfecti filius, pugnæ studio è Gallia E hortatu regis in castra uenisse, secúmque adduxisse plures eximiæ alacritatis equites, exploratum habebat. Quibus de causis coactus est confugere ad Cosmum Medicem, implorando ut sibi in tanto periculo, tantáque exiguitate temporis, nouos conscribere milites nequeunti, ab Etruria equites submitteret. Cosmus tametsi cauendum sibi ab insidiis exulum, quas aduersus se parari audiebat, & tuendam à Barbarussæ impetu maritimam oram arbitraretur, quando aperto iam uere Barbari ad nauigandum idoneum tempus habere uideretur, Cæsari tamen cui summa omnia debebat officia, & Vastio æqua postulanti, communi in rerum discrimine deesse noluit, misitque Rodulphum Baleonum, Malatestæ filium, cum insigni ala ueteranorum equitum: cuius accessione Vastius adeo lætatus est, ut in spem ueniret confirmandi equitatus sui, experiundæque prælii Fortunæ, quum peditatu superior, aut certè par tutò conflige-

re se posse speraret. Nam eo animo hostes, duce Anghiano, apud quem erant pe- A
riti atque acerrimi duces Termeus atque Buterius, ad uillam Stalloniam castra
posuerant, ut Vastium illac pertransire conantem, iusta edita pugna adorirentur.
Erant nonnulli, togatique præsertim, qui pugnæ casum Cæsarianis, tanquam mi-
nus necessarium, omnino uitandum esse prædicarent, ob idque ducendum quoquomo
do bellum, ut Gallorum feruidæ gentis impetus, non collatis in aciem uiribus, sed uti
sæpe aliàs, spatio, & mora, leuibúsque prælijs frangeretur; nec tamen aduersas, quæ sum
mæ erant in negotio, difficultates explicarent; sicut Vastius ea tanquam uetera, & in
præsenti rerum momento parum opportuna aptè refelleret, atque eas quæ aliter ena-
di nequirent, fortiter audendo superandas esse demonstraret. Nam præterquã quòd
receptus omnis, segnisque cunctatio ignominiæ & durissimi exitus pericula ferrent, tri- B
plex etiam incommodum, quod immineret, eum magnopere de summæ rei euentu so
licitum reddebat, hortabatúrque ut suscepti consilii propositum teneret. Primum
erat pecuniæ inopia, instantibus iam stipendiis: quando per mensarios curata Genuæ
uel magnis usuræ impendiis ægerrimè repræsentaretur, nec quæ erat Insubribus impe
rata, tanquam ab assiduè expilatis, facilè exigi, & comportari posset; sic ut non teme
re timendum foret milites posse dilabi, qui sine stipendiis, propinquo præsertim ua
lido hoste, contineri non possent. Secundum positum erat in salute tot fortissima-
rum cohortium, quæ cum Pyrrho, cui propter datam fidem deesse non poterat,
extremum uitæ ac existimationis discrimen se adire, literis & uariis significationi-
bus ostendebant. Postremum erat defecturi cito commeatus timor. nam ex con- C
tinua pluuia, durísque subuectionibus per lutulenta itinera, penuria adeo creue-
rat, ut paratus ad subleuandos obsessos commeatus in alimenta præsentis exerci-
tus absumeretur. Porrò apud Gallos cuncta erant paratiora, & rerum omnium
opulentiæ pleniora. Nam Anghianus, quanquam adhuc imberbis imperator, ue-
terum ducum suorum consilia secutus, Carinianum duplici fossa, perpetuáque mu-
nitione circumuallarat, binos in Pado pontes statuerat, lunatísque aggeribus utra-
que pontium capita munierat, per quos quotidiana omnis generis commeatus
copia nusquam impeditus utebatur, & ad uillam Stalloniam, qui est uicus ultra
Padum, positis castris, atque bis aggere & fossa permunitis (ut supra diximus)
hostium aduentum expectabat. Erat in conspectu Carinianum, intercedente Pa- D
do: ad dexteram relinquebatur Carmagnola oppidum, & ad læuam Montecaleri-
um, quæ Gallicis præsidiis tenebantur, ita ut Cæsarianis inter castella præsidiá-
que hostium ab Asta mouentibus, iter esset habendum. Interim Vastius misso
ad Montemclarum Salernitano cum Italorum cohortibus, quum illac se transitu-
rum simularet, eo non multò pòst reuocato, ad læuam per superiora uersus Sum-
maripæ oppidum exercitum duxit, eodémque die Montatam castellum, quod ex
itinere occuparat, peruenit; ratus se postero die Summaripam, tertio Casalem,
quod appellatur Crassum; quarto Carinianum omnino peruenturum. Cuius susce
pti itineris rationes disertè explicabãtur, quod superioribus locis Padum uado transire,
eóque itineris flexu Transpadanos hostium commeatus intercipere, & si hostes super-
uenirent, erumpentis præsidii certissima ope, ancipitique acie inclusos, aut auertere, E
aut profligare soluta obsidione sperabat. Verum hæc uel apposité consulta For-
tuna irrisit, uti impotens bellicarum rerum pro libidine gubernatrix. Nam cœlum
densa nube turgidum, tantam uim imbrium iter habenti superfudit, ut riui agro-
rum dudum sine aqua in speciem amnium atque torrentium intumescerent, itine-
ra præalto obsita cœno carrorum rotas deuorarent, equi tenaci luto semihausti ad
incessum cogi nequirent, & milites amissis calceis ægrè eluctando madefacti, ini-
quitatem itineris, nec desinentem cœli iniuriam deiectis animis non perferrent.
Augebat tanta incommoda commeatus propè imminens desperatio. Nam assiduo
imbre infusus humor, cruda pariter & cocta cibaria corruperat, tã fœdo tristíque incõ-
modo, ut milites quatuor dierum cibaria secum ferre iussi, cum publica tũ priuata ali-
mentorum

A mentorum iactura magnopere turbarentur. Tum uerò Vastius frustra indignari infestæ Fortunæ, ab Asta noui commeatus supplementum adduci iubere, consolari passim milites, ut id pluuiæ detrimentum constanter ferre, & non dubiam cœli serenitatem ad uictoriam expectare uellent. Interim per Salernitanum Italicásque cohortes castellum Sancti Stephani expugnari iubet, grauioráque duo tormenta ibi deponit, quòd ea, propter iniquitatem itineris, uel duplicatis equorum & boum iugis perduci non possent. Cunctis difficultatibus remedia quæ ferri poterant diligenter adhibet, & cohortando milites spe prælii atque uictoriæ implet. Non deerat peritus locorum Vistarinus, qui è Cherio per Federicum Douariam Vastium hortaretur, ut omissa priore uia, ad se iter conuerteret, quòd Sanctanna amnis facilè uado superari, & Cherii
B amplissimo oppido exercitus aliquantisper recreari posset, indéque apparatis pontibus, obsessis opem ferendi, & si hostis sese offerret æquiore conditione confligendi facultatem esset habiturus. Iam designati itineris quartus effluxerat dies, quum Moncata nondum excessisset, grauissimis atque inopinatis rerum casibus retardatus. At Galli de consilio itineréque hostium non inani coniectura iudicantes, è uilla Stallonia, ubi aliquandiu consederant, motis castris, ut hosti propinquiores essent, ad Carmagnolam oppidum se contulerunt, intentique & cuncta explorantes, ad omnem pugnæ occasionem corpora atque animos pararunt. Sequenti die Vastius, quum sol uel ambiguus cœlum serenasset, uti statuerat, iter à Montata ad Summaripam direxit. Ipse ad dextram cum manu equitum ad Stallonia castra unde hostis discesserat, & ad Car-
C magnolam usque lustrando loca prouectus, reperit hostes contra consuetudinem ad leuia certamina elici non posse, eósque tormentis tantum instructos in muro consistere. Excepit tamen duos milites fortè uagos, à quibus eadem, quæ de hostibus antea didicerat, certius cognouit: paratum scilicet esse Anghianum prælio decertare, eúmque ornatissimo abundare equitatu, quo se certis rebus parem, hosti superiorem, & denique uictorem euasurum confideret. Vastius interea, quod magno usui fuit, ex itinere Ceresolam uicum à præeuntibus occupari iussit, eíque Guterium Chesadam corporis custodiæ præfectum, cum ducentis sclopettariis præsidio imposuit. Et quanquam ad Summaripā, quòd magnopere cupiebat, peruenire cōtenderet, Ceresolæ tamen necessario castra ponere coactus est, quòd Germani tardius subsequerentur, propter tormēta quæ
D nisi difficili magnóque conatu pertrahi non poterant, & Hispani ad postremum agmen relicti, ingruente iam nocte, redintegratáque pluuia, à reliquis longè abessent, ac Salernitanus Italos, nariis atque durissimis afflictos incommodis, extremáque lassitudine fatigatos adduxisset, quibus omnibus si Summaripam petere uellet, uallis frequenti aquarum uoragine & alnis, multísque huiusmodi arbusculis impedita, per tenebras erat superanda, atque eo incommodius, quod nisi ualde angustos & raros aditus ab agrestibus subita materia constratos trāsituris præberet. Vltra eam uallem paulo antè extraordinarii recentioréśque Itali leuis armaturæ processerant, ductante Cæsare Massio, cœptisque & protractis leuibus præliis propinquo hosti speciem præsentis atque instructi Cæsariani exercitus fecerant, sic ut Galli qui densa acie incumbebant, aliquandiu sustētati atque repressi, transeundæ uallis consilium abiicerent, quam si transissent, Cæsaria-
E nis profectò magna & certa clades erat expectanda, uti postea Vastius animaduerso disiuncti imparatique exercitus sui periculo, confessus est. Is postero die à Ceresola discedens cunctum exercitum tormentáque traduxit, sic ut distincta suorum agmina aduentanti à Carmagnola hosti, patentibus in campis ostenderet, & per leuem Italorum armaturam pugnam accendi iuberet. Nec defuerunt oblatæ pugnæ Gallorum duces, qui se alacriter ad committendam pugnam accinxerant, eam multo tubarum clangore deposcentes. Iam utrinque leuis armatura disperso tumultuarióque certamine pugnauerat, quum fortè Itali tormēta duo audacius in aciem producta Gallis ademerunt, indéq. clamor ingeminatæ uictoriæ sublatus est. Tum uerò Anghianus uniuersas copias hoc ordine constitutas promouit: in media acie Vascones, & reliquos Gallici nominis ueteres pedites optimè armatos, decoro cultu cristísque fulgentes, ita collocarat, ut eis Hel

uetiorum iampridem Subalpino bello inueteratorum,ualidam manum applicaret,qui A
bus tota frons latè extensa & æquata certo subsidio firmabatur.Dextrum cornu Helue
tiis,qui nuper aduenerant,insigni animorum ardore pugnam poscentibus,attribuit. In
sinistro autem cornu constitere Gruerii non multi usus,& subagreste militum genus.
Hi erant ex regionibus quæ ad Losannam & Geneuam,Lemanúmq. lacum pertinent,
Heluetiis Bernensibus & Sedunis finitimi.His admixtæ erant Italicæ exulúmque præ-
cipuè Insubrum & Allobrogum,Subalpinorúmque aliquot cohortes,acies quidem ma
gna multisq. uexillis conspicua,sed quæ ex tyronum magna ex parte diuersa utentium
lingua,& tumultuariis delectibus conflata,nullam propè certæ uirtutis, aut firmi con-
sensus opinionem præberet.Triplicem peditum aciem,triplex equitum agmen distin
guebat,nam interualla,quæ relicta erant inter utrunque cornu,& mediam aciem,diuisi B
per alas equites occupabant.Inter hanc & Heluetiorum phalangem constiterat Ther-
meus,apud quem erat tota uis leuis armaturæ equitum,unius cataphractorum alæ præ
sidio confirmata.Buterius cum reliquo equitatu Grueriorum apertum latus tueri iube
tur.Ex aduerso Vastius hostium ordines conspicatus integram Germanorum phalan-
gem,quam inuicti roboris existimabat,mediæ hostium aciei,ipsisque Vasconibus oppo
suit,eo ordine,ut in prima fronte Aliprandum Madruccii Tridentini Cardinalis fra-
trem, ipso id ad decus deposcente,collocaret.Nam superioribus etiam diebus genero-
sus & egregiè pugnax iuuenis alacriter fuerat professus,se Heluetios,quorum imperum
nequaquam imperitè Vastius uereri uidebatur,cum sua tãtum legione, quæ trium mil
lium summam nõ implebat,inuasurum & strenuè prostraturum.Secundum eum Scali- C
geri fratres uexillis in mediam aciem collocatis suas cohortes cõfertis ordinibus ducta
bant. Cornu dextrum Grueriis oppositum,Hispanis concedit,sic ut his statariæ militiæ
quinque Germanorum cohortes,duce Seisnecho,adiungeret.In sinistro Italos omnes
constituit,iussitq.ut sese in tumulum,qui à modica ualle leniter exurgit,sensim tanquã
in æquiorem locum erigerẽt,nec inde se commouerent,ne inordinati ab Heluetiis,qui
erant in aduerso loco,uti disciplina impares funderentur,sed persistentes in acie Saler-
nitani & Maffii iussis obtemperarent,& uti sors prælii deposceret,per sclopettarios opẽ
ram præstarẽt.Philippus Belga,Lanoii filius,qui toti præerat equitatui,eo spatio,quod
inter Germanos & Hispanos intererat,consistere est iussus. Idem ut faciat Baleonus,
Thermeo oppositus,iubetur.Præcipit autem Carolo Gonzagæ, ut Buterianos contra D
instructos diligenter obseruet & inuadat.Eo modo constituta directáq. utrinque acie,
& displosis utrinq. tormentis,signa cecinerunt,appropinquaréque acies cœperunt, in-
ter quas magno cum periculo uolitantium undique pilarum & glandium Vastius obe
quitãs,collustrando cuncta oculis Germanos segnius quàm uolebat progredi animad
uertit,sic ut propius accederet, & præfectos ad intendendum gradum comiter horta-
retur,in uultu Scaligerorum fratrũ deprehendit nõ dubia,ab insuetato tristíq. pallore,
lethalis metus indicia. Proinde cõuersus ad familiares Scalengum,Landrianúmque,&
Saiauedram,qui eum ad excipienda reddendáque per acies imperia sequebãtur,deus,
inquit,magnus hoc omen auertat,& uti maximè indigemus,hodie præsenti numine no
bis adsit,postquã in his Germanis,in quibus tota spes & ratio parandæ uictoriæ posita
est,quod antea nusquã accidit,præsente prouocantéq. hoste ad dimicandum nullã ala- E
critatem conspicimus.Primi omnium accepto pugnæ signo,quod Vastius suorũ horta
tu dederat,Thermei & Baleoni equites cõcurrerunt,usq.adeo graui impetu, ut multi
utrinque sternerentur,magnóq.ardore pòst abiectas hastas clauis atq.mucronibus res
gereretur.Ibi Thermeus,quum in pedites Italos procurrisset,ab his repulsus,uulnerato
& cadente equo,à tyrone pedite capitur.Baleoni autem ala,quæ numero equitum erat
inferior,quanquã uirtute præcelleret,cataphractorum inuadentiũ uim sustinere nõ po
tuit,sic ut multi in eo peracri cõgressu in his q. Iulius Actius,tyrãni Tudertis filius, cade
rẽt,ipséq.Baleonus suffosso & moriẽte equo oppressus uix eriperetur,& pedes & saucius
ad Italos pedites se reciperet.At in altero cornu Fortuna ludo quodam prælii euentum
alternare solita, Hispanis & ueteribus Germanis arridere uisa est. Nam Raimondo
Cardonio

A Cardonio & Seifnecho ducentibus, exporrecta sclopettariorum ala, quam manicam uocant, tanta ui Gruerios inuaserunt, ut eorum aciem totam perturbarent, & in fugam uerterent, rusticáque casa, ad quam se applicarant, & aliquot tormentis potirentur, & alam Gallorum equitum fusis subsidio missam cruenta conditione perrumperēt. Ceciderе in eo conatu Scrocchius, & Carolus Drosius, qui in eo cornu summam nominis authoritatem obtinebant. Asseius quoque summæ spei iuuenis feruidius irrūpens, Germanicis hastis ab ephippio deiectus, ex geminato uulnere triduo pòst interiit. Eo celeri quāquam incerto uictoriæ prouentu, Hispani accensi animis, fusos ad multum spatium persecuti, ita procurrerunt, ut cædendo, capiendóque, ad Carmagnolam usque cursum intenderent. Eodem tempore Germani, qui humi procubuerant, ut tormenta uitarent,

B imperante Vastio cōsurrexerunt, collectúmque puluerē, quæ est uetus & religiosa eius gentis consuetudo, pòst terga proiecerunt, quum ea cerimonia conciliari uictoriæ numen arbitrarentur, promotisq. signis hastas inclinarunt. Aliprandus qui in prima phalangis fronte constiterat, paucis passibus extra aciem prodiens, Molam in Gallica acie ducem, insignibus conspicuum, manu ad singulare certamen prouocauit. Nec detrectāte Gallo ita concurrit, ut mutuis ictibus ora perfossi ambo corruerent, Mola quidem lethifera cuspide supra oculum ad oram galeæ recepta, & Aliprādus gena usq. ad aurem perforata. Cadentibus itaque ducibus asperum & maximè cruentum prælium à primis ordinibus consertum est, quum utrinque robora lectissimorum militum & centurionum pro dignitate nominis & pro uictoria dimicarent. Aliprandi aciem ardentius pro

C motam, Scaligeri aliquanto lentius quàm oporteret secuti sunt, propter depressi, & inæqualis loci impedimentum, quo neque hastæ æqua serie ferri, neque aptè cohærentes ordines densari poterant. Eodem temporis momento, quum inter utranque mediam aciem commissa pugna ardentissimè certaretur, Cæsariani equites sinistrum hostium cornu, ubi cum suo agmine Buterius ad procurrendum paratus & intentus uidebatur, adorti sunt, alacri quidem, sed inani, & mox uti apparuit maximè incommodo & fœdo procursu, nam prouecti ad hostilem aciem, nulla facta impressione, nec inclinatis hastis, sese in gyrum lunato cursu prouoluerunt, siue ut leuem hostium armaturam equestrē, extra cataphractorum subsidia ad pugnam elicerent, siue quòd aciem perpetuo rigentem ferro ipsi leuius armati tentare non auderent, siue adducti incerta uoce à Goito, ut

D dicebatur, præfecto edita, qua equos flectere iuberentur, quasi non collatis equorum pectoribus, & conserta acie, sed per iteratos incursus & recursus, Maurorum more, cum cataphracto hoste foret dimicandum. Ea sese præter spem inflectentium species admirationem primo Gallis, & mox sociis non incertæ fugæ suspicionem præbuit: sic ut repentè Buteriani terga uertentium ualido procursu insequerentur, nec Cæsariani, clamāte increpitantéque Vastio, sisti possent, sed præcipiti cursu in transuersam Germanorum phalangem deferrentur, eámque paululum pòst signa laxatam ueluti adacto cuneo totam aperirent atque proscinderent. Quo casu Galli hisdem uestigiis in hiatum perruptæ phalangis insinuati, cunctos eius postremos ordines fœdè turbatos, quòd neque galeis, neque thoracibus, uti anteriores, essent muniti, paruo negotio trucidarunt, quum latis & prægrauibus gladiis, quos à uenatoriis cultris non absimiles suspensos ab

E ephippiis gestabant, integros inermium artus facilè detruncarent. Tum uerò Heluetii, qui Italis erant oppositi, conspecta Germanorum fluctuatione & cæde, neglectis omissisque Italis, ad Germanos infesta signa uerterunt, utpote quos ab naturali odio ueros propriósque hostes ducerent, nec Italos per cauum & inæqualem locum adoriri possent, & deletis opportunè Germanis partam forè uictoriam iudicarent. Is repentè suscepti consilii casus nō dubiam salutem Italis, Germanis uerò certissimam attulit cladem. Nam sicuti illi armis & numero inferiores conspecta præsertim suorum equitum fuga, Heluetiæ impressionis impetum nequaquam diu laturi uidebantur, ita Germani, qui à fronte Vascones & ueteres Heluetios summa ui certantes constantissimè propellebāt, inuadentium ex obliquo Heluetiorum recentem uim sustinere nequiuerunt, sic ut à socio equitatu uesana & miserabili irruptione perturbati, & à nemine adiuti, quum in ter

go à Gallis equitibus cæderentur, & in fronte urgente hostium peditatu amissis ducibus stratísque uexillis terga uerterent, ad unum prope omnes interficerentur. Cecidere cum Scaligeris fratribus uiri illustres, aut nariis militiæ honoribus clari, præfectíque cohortium, antè alios Vulcanus Furstembergi reguli filius, Michaël Preusingher, in regenda ductandáque phalange Brannoris Scaligeri legatus, & Antins Vrsus multorum stipendiorum fama notus, & præter hos Hildebrandus Tunnius, Balthasar Chaldesius, Iacobus Figer, Martinus cognomento Bursa, Adamus Bralius, & Baro Grinistennius. Aliprandus uerò Madrucius multis uulneribus susceptis, inter suorum & hostium cadauera semianimis repertus, in Anghiani potestatem deuenit. Eam uerò cladem meritò Germanis incidisse tanquam impiis, Lutheranæque superstitionis piaculo damnatis, multi prædicabant, quòd pridie, qui fuerat resurrectionis Dei Christi solennis dies, sacris interesse noluerint, talísque sæpe, quum ad iactus leuigata marmora quæritarent, in altariorum sacratis mensis lusissent, & ligneam Christi seruatoris statuam diris contumeliis, & multo demum cœno conspurcassent. At Itali ubi strata phalangis uexilla, & equites iusto cursu in fugam extentos conspexere, necessario & utili, uti mox apparuit, potiusquam honesto consilio subducere se in tutum reformidato uictore, & per depressum, quem diximus locum, conseruatis tamen ordinibus, se recipere cœperunt, nulla ualidiore hostium manu eos lacessente aut persequente; eóque modo antè mediam noctem Astam peruenerunt. Eò multo antè Lanoius cum suo equitatu integer applicarat; sub occasum uerò solis ipse Vastius superuenit, quum sclopetti glande per ferream ephippii frontem, supra genu uulnus accepisset, aliquótque clauarū ictibus collisa cassi de nequaquam hosti cognitus, gladióque se defendens, è medio aduersæ pugnæ tumultu se eripuisset. Tnm enim secus ac aliàs soleret, non imperatoriis insignibus, sed atro & mediocri sagulo, ne facilè agnosci posset, usus fuisse dicebatur. Cur autem Italos Gallicus equitatus nec inuaserit, nec sit persecutus, hanc fuisse causam reperiebamus, quòd amisso Thermeo duce, sese dispersim ad opprimendum dextri hostilis cornu milites conuertissent. Hispani enim Seisnechanique Germani, qui Gruerios latè profligarant, longéque fusos fuerant persecuti, quum redirent, perfusi nauatæ fortiter operæ gaudio, sociorúmque ignari cladis, suspensis stupentibúsque animis ad conspectam stragem, in uictores Gallos inciderunt, à quibus circunfuso equitatu tanquam indagine clausi, prope sine uulnere capti sunt; quòd uiri fortes perditis rebus Fortunæ cedere, quam stulta exitialíque pertinacia repugnare satius existimarent. Antè alios sese dedidit Raimundus Cardonius, castrorum magister, eius filius qui cnm Gallis, Gastoneq. duce ad Rauennam improsperè conflixit, & cum eo Hispani clariores cohortium præfecti, Ioannes Beamontius, Ludouicus Chexada, Consaluus Hernandius, atque Cheuedius. Baro autem Seisnechus oblato sibi equo periculum euasit, & Carolus Gonzaga quum pedites turpiter effugere conspexisset, ne id dedecus subiret in Gallos irrupit, deiectúsque equo captus est. Pari etiam pudore, sed iniquiore honesti conatus sorte accensus Hercules Martinengus, illustri loco Brixiæ natus, quum in confertam hostium aciem cum ala sua sese, uti Vastii alumnum decebat, uehementer intulisset, cum Atilio fratre inter fectus est. Pugnatum est ad Ceresolam postridie idus Apriles, quarto & quadragesimo anno supra quingentesimum atque millesimum Christianæ salutis. Occisa autem referuntur ad duodecim millia hominum, sed multò maxima ex parte Germanorum. Neq. enim, quum in acie utrinque æquato ferè numero supra quadraginta millia peditum constitissent, omnino incruenta uictoria Gallis obtigit, sinistro præsertim eorum cornu magnis cædis & fugæ detrimentis affecto, & aliquot ex illustri Gallica nobilitate desideratis, quorum cadauera Anghianus exquisito funeris honore prosecutus, in Galliam ad sepulchra maiorum deferri iussit. Dum Vastius acceptæ cladis dolore, & totius summæ rei periculo perculsus, seruatas uel ex turpi fuga copias colligeret & inspiceret, in spem uenit uictores Gallos his præsidiis posse sustineri, dissimulabátque non obscura quorundam delicta, eo uultu ut nemini palam succenseret, & de una tantum Fortuna quereretur, Baleonum uerò eximia ornaret laude, quem ferè unū, fortissima edita opera, &

A ra,& Cosmo principi à quo erat missus, & paterno auitóque suo nomini egregiè satisfe cisse,atte stante etiam Thermeo,disserebat. Hortabatur autem Lanoium,ut fatalis erroris notam noua uirtute abolendam existimaret. Salernitani quoque & Masii consilia probabãtur,qui in eo perangusto atque difficili aduersæ rei momento cohortes Cæsari magno usui futuras seruauissent. Verùm eius iusto prælio inuicti antea ducis existimationem,præsentémque omnem militaris prouidentiæ diligentiam, odium(uti sæpe fit)ex re malè gesta repentè obortum, & plerique ex amicis obtrectatores facti uehementer obterebant;iniqua hercle & planè misera imperatorum conditione, quòd saluberrimæ cunctationi periculosam pugnæ aleam prætulisse diceretur;quasi flagitantibus quibusdam suorum,qui hostes arroganter despicerent,dimicando obtemperare, ne pristi
B ni sui decoris iacturam faceret, quam bono publico prælium uitare differréque maluerit. Sed uti postea ex eius ore accepimus, nunquam futurum putarat,quin alioqui metuendam Gallici equitatus uim, per sclopettarios, sicuti ad Ticinum fœliciter accidisset,sustineret & funderet, ipsóque robore densatæ phalangis hostium peditatum egregiè superaret. Sed cuncta eo bello prælióq. uel rectissimè ordinata unum, ut credi par esset,diuinum magni ultoris numen uiolenter euertisse; scilicet ut elatos, uirtutíq. suæ insolenter confisos,& nihil de uictoriæ euentu dubitantes leniter castigaret,& Germani obiter fœdo impietatis scelere contaminati grauissimè plecterentur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS A
EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXXV.

OST eam pugnam in ſubiectis Cereſolæ campis à Cæſarianis ma
lè pugnatam, Anghianus uictor, quanquam effusè lætaretur, ſeſe
tamen commouere ultráque progredi in Inſubrum fines, & deni
que uictoria uti non potuit, quòd multis rerum difficultatibus eſ
ſet circunuentus. Antè omnia ueteranæ cohortes, promptiſſi- B
mo quoque militum occiſo aut uulnerato, uehementer attenua-
tæ, orbatæque multis centurionibus atque ſigniferis, nouo ſup-
plemento erant inſtaurandæ, & cuncti pariter equites, & pedites
ex uetere militari conſuetudine, uti acie uictores, dignum fide, & fœlicitate generoſi
nouíque imperatoris donatiuum poſtulabant; quod tametſi prolixa pollicitatione, &
datis uadibus differri extrahíque poſſe uideretur, nihil tamen quæſtorum inopiam ſub
leuabat, quoniam Heluetiis perſoluendi ſtipendii dies aderat, quibuſcum nulla excuſa-
tione utendum foret. Cuius negotii difficultates, neque facilè neque celeriter pote-
rant explicari, propter præſentis rei nummariæ defectum, quæ nequaquam commodè
niſi ab argentariis Lugdunenſibus diſſolui poſſe cenſebatur, & ob id aliquanto ægrius C
& tardius quàm temporis exiguitas, & præceps occaſio poſtularet; quum audendi pro
cedendíque ratio omnis in feſtinatione poſita putaretur. Nouum quoque expediendis
conſiliis impedimentum attulerant Heluetii, quum incõſultis pagorum ſuórum magi-
ſtratibus ſe Cæſaris fines inuaſuros pernegarent. Dicebant enim ſe ea præcipuè de cau-
ſa in Italiam miſſos fuiſſe, ut Subalpinæ ditionis oppida, quæ regiis præſidiis tenerētur,
à Cæſarianorum ui iniuriáque defenderent, atque obiter integra fide renouati ſæpe fœ
deris iura tuerentur, quæ uigerent inter Heluetiam gentem, cui Griſones ſocii antiqui-
tus eſſent annexi, & ipſas Mediolanenſis imperii ciuitates, quibus tanquam uicinitate fi-
nium, & mutuo mercaturæ commercio amiciſſimè coniunctis, inferre arma neque ex
fœdere liceret, neque ex commodo ſuæ gentis expediret. Sed quanquam Heluetii pre- D
cibus & ſeuera obteſtatione, aut aliquanta demum pecunia ſuo more flecti, in ſenten-
tiámque perduci poſſe uiderentur, illud unum præcipuè progrediendi tentandæq. ite-
rum Fortunæ deliberationes ſuſpendebat, quòd relictis in tergo tot hoſtium præſidiis,
nequaquam prius in Inſubres ſigna ex tuto uerti poſſent, quàm Carinianæ obſidionis
euentum expectarent, propter quam multo ſuſceptam labore, & ſingulari perſeueran-
tia continuatam ſummæ rei diſcrimen dimicando ſubire, quàm inde irrito incœpto ab-
ſcedere maluiſſet. Quantum uerò qualéque præſidium obſideretur, quantámque op-
portunitatem id oppidum, ſi reciperetur, ad parandam uictoriam eſſet habiturum, peri
tiores Galli facilè intelligebant. Itaque Anghianus, qui mederi prius ſuis malis, quàm
properantius quicquam audere molirique uolebat, Teſſium qui pedeſtribus præerat
copiis, ad occupanda Montisferrati oppida, cum parte copiarum miſit; & Carinia- E
num arctius obſidere conſtituit. Pyrrhus enim, nihil aduerſo Vaſtii ſucceſſu terrefa-
ctus, hortanti comminantíque Anghiano, ut diiudicatæ belli Fortunæ cederet, deſine-
ret expectare nouam opem, & pertinaciæ finem imponeret, poſtquam uirtuti, exiſti-
mationique ſuæ tam diu perpeſſus inediam cumulatè ſatisfeciſſet, elato animo reſpon-
debat, ipſius atque omnium militum, qui eſſent in præſidio, unum eſſe decretum,
perferre cuncta obſidionis incommoda, donec extremæ alimentorum quiſquiliæ
ſupereſſent; his uerò conſumptis ad cruentam eruptionem corpora atque animos
parare. Ab alia quoque parte Viſtarinus è Cherio ſæpe erumpendo obſidendóque
itinera, magna quotidie inferebat detrimenta, ſæpe raptis impedimentis, & equis
iugalis, qui tormenta conueherent, interceptis; aut ad ſuffragines, ut operi inutiles fo-
rent,

A rent, grauiter uulneratis. Hoc facilè Gallis accidebat, quòd se uictoriæ fama tutos rati, plerunque remissa diligentia inexploratò & sine præsidio, inter amica hostiliáque oppida commeando, in prædatores inciderent. Certior etiam fiebat Anghianus Vastium integris Salernitani cohortibus, & incolumi toto ferè equitatu confirmatum, si ipse progredi inciperet, continuò prouehentis sese uestigiis institurum, aut adiuncto sibi Vistarino, & eductis, coactísque in unum omnibus præsidiis, Pyrrhum obsidione liberaturum. Is tum ab Asta secundo Pado ad Ticinum urbem descenderat, ut uulnus quanquam minimè sæuum, & obortam inde podagram curaret, & ex propinquo Mediolanenses præsides, reliquarúmque urbium præfectos hortaretur, ut timere desinerent, confirmarentque præsidia, & studiosissimè, uti semper fecissent, in stipendia pecuniam expedirent, su
B stinendo hosti, si fortè uel grauiter affecto, & semilacero exercitu, conari aliquid, & progredi anderet. Nec multo pòst Anghianus ut captiuorum multitudine exoneraret castra, uberioréque annona exercitus aleretur; generoso consilio omnes dimisit, ea conditione, ut Hispani in Hispaniam, Germani in Germaniam, per Galliæ fines reuerterentur. His præsidium est datum, quod passim inuiolatos præstaret, atque deduceret; edictóque regio cautum est, ut commeatus transeuntibus pagatim præberetur. Iere Hispanici nominis milites sexcenti, & quadraginta tres, Germani uero supra mille; liberanitq. demum certa permutatione Raimundum Cardonium, & Carolum Gonzagam, ut Thermeum, cuius uirtuti plurimum tribuebat, pro duobus acciperet, quibus etiam liberaliter additus est Aliprandus, Cardinale Tridentino fratre eum accuratis precibus impetran-
C te. Interea Vastius crebris speculatorum nunciis certior fiebat, regem Franciscum uni huic consilio maximè incumbere, ut Anghianum nouis augeret copiis, & bellum multo priore acrius & intentius in Italia accenderet, ut Cæsaris & Henrici impetum auertere, aut retardare conaretur. Eos nanque aduersum se refricatis odiis acerbissimè concitatos bellum parare didicerat. Apparebat enim Cæsarem, si amittendæ Cisalpinæ Galliæ periculo distineretur, remissiore quam statuisset uirium apparatu Galliam inuasurum. Quamobrē Petrum Strozzam, qui Florentinorum exulum erat princeps, regiæque domui arcta propinquitate coniunctus, per Rheticas Alpes in Italiam misit, datis secretioribus mandatis, quibus Gallicæ factionis studiosos ad nauandam operam excitaret; quibuscum communicatis consiliis, & coactis copiis, instauratóque propere bello Cæsaria-
D nos adoriretur. Erat Strozza elato ardentíque ingenio, & optimis exculto literis; sed eo plerunque infræni, & aduersus pericula prorsus indomito, quum ardua quæque atque aspera tentando, excelsæ & immodicæ laudis famam appeteret. Is nauandæ operæ cupidus, totius obeundi atque implendi consilii uim omnem in una maximè celeritate positam indicabat. Itaque quæstores Gallos nihil expectandos decernens, ex sua pecunia circiter septem millia hominum conscribit, & apud oppidum Mirandulam cogit, quibus Georgius Martinengus nobilis Brixianus cum ala equitum adiungitur. Inde Venetias peruolat ut cum Hippolyto Atestino Cardinale, apud quem instruēdæ rei & consilii explicandi summa erat authoritas, colloqueretur. Is acciuerat Petrum Mariam Roscium Italicis cohortibus Belgico bello præesse solitum, & Galeotum Picum Mirandulæ Comitem. Quum de tota itineris capiendi, faciundæque irruptionis ratione disputare-
E tur, Roscius id maximè iter rectà per Aemiliam uiam probabat, quo paucis antè annis Cæsar Fregosius, Guido Rangonus, & Caninius Gonzaga ad oppugnandam Genuam cō tendisset. Futurum enim esse, ut prius Placentiam & Derthonam præterueherentur, quā Vastius pares numero expediret copias, quas ad præoccupandum impediendúmque iter conferto agmine transituris opponeret. Anghianum autem cognito sociorum aduentu, minimè dubitaturum, quin illico partem equitatus, quæ aduentantes opportuno præsidio confirmet & excipiat, Tanarum amnem traiicere iubeat. Altera erat quorundam opinio, aliquanto maturior atque securior, sed quam uel tantulæ expectationis mora plurimum infirmaret. Dicebant enim eas omnino expectandas esse copias, quæ Romæ parabantur, iustísque coactis uiribus uno cōsensu, grauíque impetu bellum gerendum. Quum uerò ad Placentiam in una castra peruenirent, si id perterritæ gentis Insubrum fama, &

imparati hoſtis motus depoſcere uiderentur,ſuperato Pado,rectà ad Ticinum urbem,& A
Mediolanum uſque ſigna promouerent;excito ſcilicet ad communem uictoriæ ſpem An
ghiano. Quod ſi uel ille nihil ſe commoueret,uel urbes Inſubrum opinione firmiores fo
rent,tum ſecundi conſilii occaſionem ſequerentur, & continnato itinere per Aemiliam
uiam contenderent;coniunctiſque uiribus cum ipſo Anghiano imperatore gerendarum
rerum conſilium explicarent. Sed Strozza cui omnis tum inepta tum aduerſa audacibus
eius conſiliis tarditas erat,ſe ſuo uſurum conſilio & bellum geſturum dixit, illácque per-
ducturum copias ſuo ſumptu conductas,quà eius ſuſcepti belli Fortuna iter monſtraret.
Proinde æquo animo perferrent,ſi non ignarus rerum ſuarum ab aliena ſententia diſ-
ſentiret,& celeritate ſibi utendum arbitraretur;quando ipſe peculiari ſuo periculo,quod
ſalutem,famam,& opes reſpiceret,ſui ſtudii operam inſignem regi eſſet probaturus. Hip B
polytus hæc Strozzæ depoſcenti,enixéque uolenti uel inuitus conceſsit; ratus eum ex ar
cano conſilio quod detegi nollet, nequaquã temerè,ſed exploratò aliqua tẽtaturum,quæ
ſubſequẽtibus copiis Romanis,aperiendæ uictoriæ initiũ præberet. Habebãtur interim
Romæ,omnibúſque Pontificiæ ditionis regionibus militum delectus, pari ſtudio Cæſa-
rianarum & Gallicarum partium,quum utrinque factioſi proceres,Cardinaléſque benefi
ciis obſtricti pecuniam proferrent, in neutram partem inclinante Pontifice. Franciſcus
Vrſinus,magni Pitiliani nepos,& cum eo duo Sanſeuerinæ familiæ reguli,exules Neapo
litani Sõmeus,& Capaccius,aliquot ueteranas cohortes ex factioſis,Guelphóque nomi-
ni addictis, inſtruxerant, parique contentione Martius Columna, & Iulianus Cæſari-
nus ueteres ſuos milites, partiúmque ſtudioſos ad ſigna uocauerant, magno armorum C
ſtrepitu in Galliam Ciſalpinam properantes;hi ut Vaſtio laboranti opem ferrent; illi ue-
rò ut Strozzeanis copiis iungerẽtur. Verum Coſmus Etruriæ princeps,expeditiore fœli-
cioréque in Cæſarem ſtudio labantem Mediolanenſium rerum ſtatum, & Vaſtium aſper
rimis difficultatibus implicitum,opportuniſsimo tempore,erexit atque firmauit. Is enim
pòſt aduerſam Cereſolæ pugnam perſpecto ſummæ rei diſcrimine,nihil antiquius habuit
quam extemplò delectas parare copias, quibus Vaſtii uires,quæ erant exiguæ atque diſ-
iunctæ, perturbatóſque item metu Inſubrum animos Etruſci auxilii noua ſpe confirma-
ret. Itaque contecto maximè conſilio quid paret ad Andream Auriam perſcribit, poſtu-
látque,ut ſibi claſſem uiginti triremium ad Etruſcum litus mittat,quòd ea auxilia, mul-
to celerius ab Genua Mediolanum,quam alio itinere, peruentura iudicet. Probatur ab D
Auria conſilium,miſsíſque triremibus,duo milia ueteranorum peditum imponuntur. Hi
ſumma celeritate Genuam deuecti,minimámque ſibi ad quietem horam tribuẽtes,Apœ
nini iugum tranſcendunt;incredibilique feſtinatione Pado,Graualone,& Ticino,ſupera
tis,Mediolanum magna omnium alacritate perueniunt,adducente Rodulpho Baleono,
qui eis obuiã ierat,ut ſingulos ad cõficiendum iter hortaretur. Præerant cohortibus Otho
Mõtacutus,Federicúſque eius frater,& Iulianus Strozza egregiè uiri fortes. Hæc cõſpe-
cta manus,quòd ex ueteranis notiſq. militibus cõſtabat,Inſubrũ iuuẽtuti, quæ iã animos,
conſilii & opis inops,propè deſponderat,priſtinam ſpem alacritatémque reſtituit. Fama
enim erat edita in uulgus,ab his qui Gallico nomini fauebant, Strozzam multo maiores
quam haberet,trahere copias,& Gallos occupata Nouaria in Ticino põtem parare,quo
pauciſsimis horis Mediolanum peruolarent. Quibus falſis rumoribus,in tanto tumultu E
metúque urbanæ res erant,ut nonnulli ſenatores trepidè uaſa colligerent; alii ciues opu
lenti cum liberis & uxoribus,ſe conicerent in fugam, & Vaſtius ipſe perterritis omni-
bus ægerrimè nomen imperii ſuſtineret. Strozza enim ſua uſus celeritate, eductis Mi-
randula copiis,Padum traiecerat,ad Caſale maius oppidum,indéque recreatis copiis op
pidi commeatu, prætervectus Cremonæ mœnia, Abduam amnem iuxta Caſtellionem
nauiculis coniunctis ita ſuperarat,ut in margine ulterioris ripæ erecta ſtatim munitione,
primi qui tranſierant,dum reliqui trãſueherentur,egregiè ſeſe ab hoſtibus defenderent.
Eo nanque Hieronymus Sylua cum duabus turmis equitum,& quibuſdam Cremonen-
ſium peditum uexillis aduolarat,ut Strozzeanos amnis tranſitu prohiberet. Sed in ea cõ
tentione Sylua glande brachium traiectus,ab eo conatu ſic diſceſſerat,ut hoſtes quo uel-
lent

A lent, nemine qui resisteret inuento, iam adesse trepidis agricolarum nunciis crederentur. Timebat Vastius Laudi Pompeiæ, propterea eò Caldaronem Hispanum cum turma equitum miserat, qui Laudenses in fide contineret. Verùm Mediolano multo maximè timere cogebatur, quòd cum Strozza Pallauicinus Vicecomes aduentaret, qui apud Insubres tanquam ex uetere principum stirpe ortus, magnas & illustres habebat cognationes, multásque popularium clientelas, quibus inductis & cócitatis, tumultus facilè posset excitari in perampla ciuitate, quæ assiduis ac intolerandis tributis alienata; parata credi poterat ad nouandas res, ut inuisum & prægraue Hispanici imperii iugum excuteret. Sed postquam Rodulphus Baleonus, ad quem antea Cosmus ad reparandam alam dono pecuniam miserat, Etruscis cohortibus obuiam profectus, redire atque adducere magni ro-
B boris auxilia nunciatus est, deferbuit in populo conceptus timor & trepidatio, miráque tranquillitas urbi dudum attonitæ reddita est. Nam callidè & compositè Baleonus cohortes certis flexibus iterato circunductas, ut amplioris multitudinis speciem facerent, ea ordinum celeritate populo auidis oculis spectanti gratulantíque ostentarat, ut tanquã conseruator publicæ salutis à quibusdam primoribus appellaretur. Quibus rebus cognitis Strozza, quòd Etruscarum cohortium celeritate se uictum uidebat, nec sese populus uti sperasset commouere sentiretur; inanésque omnino Pallauicini exulis spes esse conspiceret; ad læuam deflexit, Lambrúmque amnem subitario ponte iunxit, eo quidem indignantius & properantius quòd Anghianum, secus ac eum facturum crediderat, nihil sese in ea rerum occasione prouehere, sed Cariniano lentè obsidentem inefficacius & per-
C tinacius quam oporteret hærere didicisset. Is nanque paulo antè præclarè audenti, atque expedita inferenti arma literis ac nunciis significarat, se nullam rei ex cõposito bene gerendæ occasionem esse prætermissurum. Interim Vastius explorato, animaduersóq. hostium itinere, multum diuerso ab eo quod antea fuerat suspicatus, tanquam liberatis metu Insubribus, lectica sese efferri iubet, eductísque copiis Lanoium cum equitatu ad Belgioiosium oppidum præmittit; pedestres uero copias administrante Cæsare Massio, idoneis in locis, quæ hostis impetum sustineant, & motum obseruent, properè disponit, leuiáque passim prælia ab extraordinariis committi iubet. Sperabat enim se hostem magnis inclusum fluminibus, raptóque tantum sese alentem planéque irretitum, nullo negotio deleturum. Tum uerò Strozza, qui ad Orium uicum castra habebat, prouiso rerum
D suarum periculo consilium, quod necessitas afferret, repentè commutat, & ad Padum soluto Lambri ponte, ne per eum hostis insequeretur, signa conuertit. Id iter concepti timoris plenum, tumultuosæque fugæ simile, ac exitu perniciosum uideri poterat, nisi Petrus Aloysius Farnesius è Placentia aliquot lintres ad parandum transitum peropportunè atque amicissimè suppeditasset; sic ut eius matura opportunáque ope Strozza subleuatus summum quod instabat salutis discrimen euaserit, quum ex aduerso Vastius oblatam delendi hostis occasionem insperato effugio sibi ereptam frustra quereretur.
Erat eo tempore Farnesius alieno erga Cæsarem animo, quòd à patre Paulo Pontifice, Parmæ atque Placentiæ princeps & Dinasta constitutus, nunquam id Põtificium munus uel in gratiam Margaritæ filiæ enixè orantis Cæsar Augustali authoritate confirmare uoluisset. Hæc enim gemellos pueros rara fœlicitate, in spem auiti principatus Octauio pe-
E pererat; duriorémque in ea re concedenda patrem Cæsarem fuerat experta. Sed in Farnesio irritæ petitionis dolorem mirum in modum augebant multa aduersa, quæ de Cæsaris animo nusquam sibi propenso nunciabantur. Nunquam enim eum uel in præscriptione literarum, uel in legatorum colloquiis honestiore titulo ducem, aut principem appellare uoluerat; ne uel inanis tituli præiudicio imperatorii iuris authoritatem abrogare uideretur. Qua contumelia offensus studium suum ad Gallicas partes conuertisse credi poterat, non ignaro, aut dissimulante Pontifice, qui in omni actione Tridentini consilii Cæsarianos præsides Pontificiæ dignitati grauiter malignéque aduersos extitisse cognouisset, & Britannici fœderis contumeliam subamaro animo toleraret, Cæsare id totum de Paulo, Farnesióque facilè suspicante, cum aliquot in rebus nequaquam leuissimis, tũ eo præsertim lintrium beneficio in Strozzam collato grauissimè perstrictus, parem iniu

riam Farnesio aliquando se relaturum palam dixisset. Cæterum Strozza circa Pla- A
centiam recepto, multis ex numero suorum militum dilabentibus, Pitilianus, qui erat
Farnesio arcta propinquitate coniunctus, sese cum Romanis quas adduxerat copiis
Strozzæ coniunxit, ut secunda suscepti belli consilia, postquam eos prima fefellissent,
nouo consensu sequerentur. Coniunctis apud castellum sancti Ioannis in una castra
copiis, Strozza ad Padum se conuertit, occupatóque Riuofredo oppidulo, quod est
Padanæ ripæ finitimum, traiecturi speciem præbebat, ut hostes distineret & falleret.
Nam cum Vastius Pitiliani auctum copiis, confisúmque Placentinorum nauigiis, id
ausurum non temerè suspicatus, adiuncto sibi cum equitatu Philippo Lannio, & ad-
ducta Germanorum & Hispanorum manu, ad tuendam Padi ripam, è Ticino sese
contulerat (præmisso antea Salernitano cum reliquis copiis ad Vicum, qui antiqui- B
tus, non procul à Clastidio, Iterobuium appellabatur; hodie uero Stratellæ nomen
habet, Aemiliæ uiæ impositum) eo consilio ut Salernitanus, ubi arctior est uia, adi-
tu conciso præseptóque transuersam munitionem erigeret; tormentísque in ea con-
stitutis aduersarios illac perrumpere audentes deterreret, & locum hosti iniquissi-
mum summa suorum securitate tueretur. Eius institutæ rei negotium Salernitanus ita
opportunè atque celeriter exequutus est, ut Strozzam cuncta explorantem suscipiendi
eius itineris tota spe deiiceret; proptereáque hostis multus uersaretur in simulatione traii
ciendi amnis; quum ad ripam semel atque iterum signa uerteret, & rursus copias in ca-
stra reduceret, utpote qui per asperos montes ad læuam secundum Apennini radices
agmen ductare decreuisset, quòd omnino insanum arbitraretur, uel Salernitani munitio C
nes aggredi, uel contemnere insequuturi hostis equitatum, si per loca plana id rectum
iter esset habiturus. Itaque prouisis quatuor dierum cibariis, silentio noctúque se prori-
puit in montes, arduúmque iter Placentinis usus ducibus insigni studio & tolerantia mi
litum per impeditissimas conualles, & confragosa collium iuga, triduo confecit, sæpè la
cessitus in tergo, & in lateribus ab his qui Salernitani iussu abeuntium uestigiis institc-
rant. Is enim cognita hostium profectione, Cæsarem Masium, & Rodulphum Baleonũ,
qui nouissimos consectarentur, Sfortiámque item sanctæ Floræ Comitem, & Sfortiam
Pallauicinum, qui notis tramitibus, altioréq; circuitu hostes antecederent, & circa saltus
demorari retardaréque contenderent, cum expeditis equitibus & sclopettariis præmise-
rat. Ipse uero, ut imperarat Vastius, recto uiæ militaris itinere Vicum Iriæ & Derthonã D
prætereuectus, ægrè raptatis atque demulsis cohortibus, quæ tot itineribus fatigatæ certa
stipendii subsidia flagitabant, tertiis castris ad Scriuiam flumen peruenit. Id ex Apenni-
no præceps datum, ubi Liguriæ rupes desinunt, ad Sarauallem oppidum, inde per plana lo
ca diffusus uadabile se præbet, innominatúmque antiquis scriptoribus, ab uno tantum
Paulo Diacono Scriuia uocatur. Iam Strozzeana uexilla conspici, appropinquaréque
cœperant; quum Lanoius cum suo equitatu Salernitano se coniunxit, & ii qui per mon-
tes persequuti hostes fuerant, è iugis ad castra descenderunt. Nec mora leuibus & tu-
multuariis prælijs certari cœptum est. Quum uerò Strozzeanæ cohortes amnis na-
dum superantes ad accliuia uineta metu equitum se subducerent, & lentior ad uada
amnis esset pugna, Cæsarianæ aliquot cohortes proximum hosti collem occuparunt.
Id non ferentes Strozzeani, eas usque adeo uehementi impetu adorti sunt, ut neque E
consistere, neque nim sustinere possent, & compulsi in fugam tormenta duo amissis
signis deserere cogerentur. At Strozza secundo suorum successu, tanquam orien-
te uictoria maximè lætus, cohortante Matthæo Forosemproniano præfecto audaci
potius quam perito, se continere non potuit, quin è uineis erumperet, ingeminatæ-
que uictoriæ clamore edito Pitiliani agminis præfectos admoneret & accerseret, ut
cum phalange postrema subsequi intento passu, & cœptæ uictoriæ adesse uellent. Pi-
tilianus ipse in crure, suo an alieno gladio incertum, grauiter uulneratus, Placen-
tiæ substiterat, sic ut apud eius copias non unus, sed plures imperii authoritatem
obtinerent, nec peritioribus præfectis, sed honore præstantibus regulis milites pa-
rerent. Quamobrem exaudito uictoriæ clamore, quanquam Sommeus, atque
Capaccius

A Capaccius densata phalange, eundū esse ad uineta præciperent, noui milites contineri ne quiuerūt, quin dissolutis ordinibus procurrerent, extenuatóq. agmine hostiū equitibus oc casionē irrumpendi præberēt; cui nō defuit Salernitanus increpitis equitibus, qui aliquā diu infami segnitie cessatores neq. equos tanquā fessos acriter incitare, neq. alacriter pha langem adoriri uoluerant. Quando (inquit) acceptam dudum ignominiam prælio Cere solæ aliquo forti facinore abolendam existimabitis? si hanc fessi hostis laxatis ordinibus raram aciem ex transuerso non inuaditis? Erubuit eques, & exemplò uehementer equos incitauit; irrumpentéque antè alios Bartholomæo Græco Volaterranæ stirpis Ba leoni alæ præfecto, perrupta est hostilis acies malè cohærens, inuadentéq. demum ex omni parte equitatu, & consequentibus cohortibus, tota fœdè profligata dissipatáque est;
B eo euentu, ut paucis occisis, integri fermè omnes caperentur, renouata memoria incruentæ patrum nostrorum militiæ, nam Italus clementer deditis parcebat, spolio contentus. Nec aderant Germani Hispaniue, quorum sæuas manus, cædibus gaudentes, pauci effugissent. Bona quoque sorte Sanseuerini proceres Sommeus atq. Capaccius exules Neapolitani, qui capitis non dubium discrimen adibant, dimissi sunt; quum quisque miles Vastio & Salernitano sanguine coniunctos, humaniter potius dimittendos, quam seuerè ad necem teterrimam externo iudicio tradēdos existimaret. Vnus omnium nobilissimi sanguinis, & summæ spei indolis adolescens Vlyxes Vrsinus, in acie glande traiectus cecidit. Ipse Strozza cum Nicolao Pitiliani filio, Flaminióq. Anguillario in fines sociorum Gallorum proximos euasit, sæpè detestatus Tessii segnitiem, non obscura malignitate con-
C iunctam, qui uti promiserat, alam equitum è proximo Montisferrati oppido sibi obuiam non misisset; eius enim equitum præsidio famáque hostes deterreri superaríque potuisse multi prædicabant. Sed Tessius neque alam summittere sine pedestri subsidio, neque id circo è suis castellis, tanquam paratis ad defectionem, præsidia deducere uolebat. Cæterum rapaci in homine, expilandísque Montisferrati populis intento, publicum commodum priuati quæstus messis opima superabat, quam aduentu tot Italicarum cohortium steriliorem sibi obuenturam iudicaret. Nec multo pòst Strozza, qui in aduersis inuictos spiritus gerebat, experiri iterum Fortunam inusitata, sed fœlici temeritate constituit. Cō fluentibus enim ad eum ex fuga militibus, conquisitísque multis equis, & nemini communicato consilio, quod tutum sua celeritas faceret, inopinantibus hostibus rectà per
D Aemiliam uiam Placentiam est regressus, quum rubræ crucis insigne militaribus sagis insuisset, ut passim iter habens, Cæsarianæ alæ speciem præberet. Eo modo accelerans, nec usquam conquiescens, ita obuios quósque insolita ora mirantes fefellit, ut mox non obscurè à quibusdam pro hoste notatus & agnitus uix sesquihoræ spatio è manibus persequentium multo sudore fatiscentibus equis elaberetur. Is ad Placentiam receptus, milites colligere, suóque sumptu cohortes scribere cœpit, uel id consilium nequaquam probante Anghiano, qui solicitus de Gallici belli euentu; quando iam Cæsar & Henricus terra maríque ex composito ualida inferrent arma, nihil ultra tentandum perspecto Strozzeanæ expeditionis fœdo exitu iudicaret. Sed Strozza nihilo secius pertinaci incitatus studio subleuandam nouo ausu partium Fortunam ratus, inefficaciáque Gallorum ducum consilia, nec ea quidem usquam tempestiuè satis explicata despiciens, col-
E legit copias, inusitatísque tramitibus per Ligustica saxa, ad Montoculum Fliscorum castellum eas perduxit, atque inde commeatu adiutus in Pulciferam se dimisit uallem; eo tutius atque facilius, quòd sese Genuenses in neutram partem commouerent, pacatúmque iter transeuntibus præbere montanos Ligures iuberent, grauiter id ferente Figaroa Cæsaris legato, qui ciuitatem eos, quos Cæsar inimicos duceret, pro hostibus habituram persuasum habebat. Eo enim tempore senatus Genuensis Gallicum nomen, quod id negotiationibus, & mercaturis ipsorum nauigantium magnopere conduceret, amicè colendum esse statuebat. Itaque Strozza intra Gallica præsidia sine ullo incommodo penetrauit, Albámque Pompeiam adortus eiecto Capinio Mantuano, qui urbi præerat, in potestatem redegit, amisso ibi Matthæo Forosemproniano, quem intempestiuo hortatu suo uictoriam corrupisse ad Scriuiam supra docui-

mus. Hisdem diebus, quibus Strozza conscribendis cohortibus erat intentus, ut acceptum ad Scriuiam detrimentum aliqua ex parte resarcire conaretur, Ioannes Vega Hispanus ad Vastium ab Vrbe peruenit, ut collegæ nomine administrandis rebus esset adiutor. Is apud Paulum Pontificem Cæsarianæ legationis munere fungebatur, uir efficax, & seuerè grauis, & quod reipublicæ intererat, partium maximè studiosus. In conscribendis enim Italicis cohortibus, quas diximus, conquirendáque pecunia, enixè operam dederat, ut Vastio certa spe auxiliorum maturè confirmato Cisalpinæ Galliæ succurreretur. Discesserat demum à Pontifice alienato plane animo, quòd illum à Gallica amicitia non abhorrere, Cæsaris incommodo atque periculo lætari, cúmque grauibus diuersi belli difficultatibus implicari premíque percupere crederet. Eius aduentus quanquam Vastio parum gratus, & Salernitano præcipuè grauis non obscura honoris obtrectatione ui deretur, tamen in unum communicatis consiliis Cæsaris causa consenserunt; Vega sese apertiorem & æquiorem præbente quam crediderant. Præferebat enim ingenium more gentis elatum, & uultum ab Italica comitate prorsus alienum; sed qui suas partes inspiciendis præsidiis & parandis commeatibus diligenter obibat: Neque tamen Strozzam per Apœninum euadentem impedire, neque per præmissas cohortes & equites eum consequi potuit, quanquam ex Strozzeanis multos dilabi, ducémque deserere ex itinere coëgisset. Conuertit se demum Vega ad oppugnandum Anxianum oppidum, quod eo euentu expugnatum est, ut oppidanos ad unum omnes cum præsidio trucidari sineret, sæuas manus ad eam cædem præbentibus Hispanis & Germanis, qui seruatos ad Scriuiam hostes ab Italis, nequaquam eo die sanguinariis, ægerrimè ferebât. Vega quoque eius cruēti facti sæuitiem inuidiosa seueritate cumulauit, quum deditos præfectum præsidii, & signiferum cum centurione, nonnullísque militibus Insubri nominis, ad subgrundia porticus laqueo suspendi iussisset, quòd aliquanto pertinaciùs & insolentiùs quam deceret aduersus Cæsarianos tanta ui oppugnantes propugnassent, uictíque demum extrema necessitate sese ad arbitrium uictoris dedere, quam in ipso suscepti conatus uestigio constanter interfici maluissent; sic ut Itali iniquis animis eam Hispani noui ducis acerbitatem ferrent, quando ii qui sese perseuerantius pugnando cum fidei tum militiæ decus tueri uellent, inhumano prorsus more latronum supplicio punirentur, & eo quidem indignantiùs quòd ipsorum cohortes pòst diu oppugnatum murum ex ipso cruento conatu Vega reuocasset, ut succedentibus Hispanis, qui recentes & integri fuissent, expugnati oppidi laus, ipsáque præda omnis pararetur. Sed Vega seuerioris eius facti inclementiam eo nomine excusabat, quòd transfugas & exules, apud Gallos stipendia facientes, tanquam Cæsarianæ ditionis iusta pœna damnandos iudicasset. Ab hoc etiam terrore hostibus resistere paratis illato, Vega Andesanam oppidum sine uulnere recepit, ob ídq. gratiæ ei actæ sunt ingentes à Carolo Sabaudio, quoniam ipsum Vercellis commorantem, propinquos urbi Gallos hostes, & perpetuis incursionibus infestos ultus, utroque erepto oppido, in reliquum tempus non obscuro metu, & sumptuosa cura liberasset. Nec multo pòst his rebus gestis Vega ad suum susceptæ legationis munus Romam est reuersus, ipso Vastio disponente præsidia, & Carinianæ obsidionis successum, Anghianíque motus obseruante. Nec multis inde diebus Pyrrhus extrema alimentorum inopia compulsus, honesta conditione Anghiano deditionem fecit, ita annuentibus Germanis pariter & Hispanis, quos diu spe eruptionis sustentatos, in officio continuerat. Ea autem re transacta Vastius Pyrrho uehementissimè succensuit, quasi falsò sibi enunciata cibariorum omnium penuria solicitus, & properantius quam necessitas periculosæque prælii aleæ casus flagitarent, sibi opem ferri postulasset, importuno maximè tempore, cœlóque pluuio, quibus tantum Cæsarianis partibus incommodum esset acceptum. Quadraginta siquidem amplius dies, postquam ad Ceresolam fuerat dimicatum, obsidionem tolerarat. Quo spatio citra periculum inediæ concesso, maturius & apparatius opem ferre, & cum hoste confligere potuisse Vastium apparebat. Verùm priores difficultates noua plenioris cōmeatus copia sustulerat, reperta quidem in reconditis abstrusisque oppidanorum horreis, satagentium & cuncta scrutantium militum diligentia; quanquam Vastius ex dolo-

re ac-

A re accepti detrimenti ſuccenſus, eam Pyrrhi ſatisfactionem ægrè acciperet, eóque etiam grauius, quòd educta eſſe Cariniano multa iumenta didiciſſet, quibus occiſis totius abſum ptæ frugis defectus tolerari potuiſſe crederetur. Cuius rei opinionem præclarè confirmabant obſeſſorũ uultus, nequaquam uti ab inuſitatis cibis accidere ſolet, ulla macie, aut inſolito pallore deformati, quum gregarii etiam milites ora ſaluberrimi coloris præferrent. His uero conditionibus deditio facta eſt, ut Germani in Germaniam continuò redirent; Hiſpani extra ueteres Subalpinæ ditionis fines, quò uellent, demigrarent; neque intra quartum menſem Cæſari militarem operam præſtarent. Pyrrhus ipſe ſub fide dimiſſus, ad Franciſcum regem in Galliam ſtatim proficiſceretur, & ab regia clementia libertatem peteret. Bellicus uerò apparatus omnis, qui Cariniani eſſet, Gallis cederet. Eo modo
B Pyrrhus à Gallis Cherium deductus, non multo pòſt ad regem ſe contulit; à quo ſingulari humanitate ſuſcipitur; nam Franciſcus uel in hoſte ueræ uirtutis admirator facilè eum ad liberale ſtipendium inuitauit; abnuentem affecit donis, & ut tranſiret ad Cæſarem poteſtatem fecit. Sed præfectus Hiſpanorum, cui cognomen fuit Sanctus Michaël, nequaquam ſyncera fide conditionibus ſtare uiſus eſt, quòd nonnulla à Gallis ſibi uiolata fuiſſe diceret; atque ita conniuente Vaſtio, ſecundo deuectus Pado, ad Brixellum Ateſtinorum ditionis cohortes expoſuit, expeditiſque tormẽtis oppido ita potitus eſt; ut præfectum oppidi cognomine Bellingambum tormentis excruciaret, & oppidani gratuitò uberiorẽq. conuictu Hiſpanos alere cogerẽtur. Hoc indulſiſſe Vaſtius nõ inuitus credi potuit, quòd eius oppidi copiis cohortes alendas putaret, atque odium in Cæſarem Hippolyti Ateſti-
C ni Cardinalis ulciſceretur. Is nanque Gallicas profeſſus partes, omnibus rebus Strozzam adiuuerat. Hiſdem ferme diebus quibus hæc inter Cæſarianos & Gallos in Subalpina regione geſta ſunt, honeſto pióque conſilio rex Franciſcus Barbaruſſam cenſuit dimittendum. Barbarus nanque ſibi ſatagere, undique prædari, neque otium pati ſolitus, querebatur ſe non ſine contumelia ſui nominis retineri; ut pote qui neque Gallo utilis, neque Cæſari hoſti infeſtus foret; & ſibi opportunum ad nauigãdum tempus elabi prædicaret, quo minus flantibus Eteſiis Byzantium reuerti poſſet; ideóque excludi prorſus reditu, niſi diſcedere maturaret. Accedebat ad hoc regii promiſſi fides, qua eodem anno ad Solymanum ſe rediturum fuerat pollicitus. Ea porro mora Gallis inutili, ſibíque damnoſa emarceſcere ignobili otio remiges, hebetari naualem diſciplinam, & ſub alieno cœlo Tur
D cas mortiferis morbis abſumi, conuitioſa uoce dictitabat; addens ſi iuberetur, & rex Cæſari implacabili ſuo hoſti in Galliam irrumpenti æquo iure nocendum putaret, ſe paratũ fore, ut expedita & ſtrenua excurſione totius Hiſpaniæ oram ſummis ferro atque igne illatis detrimentis, à primo Pyrenæi promontorio, ad Gaditanum uſque fretum peruaſtaret. Id conſilium rex ab inſita ſua pietate prorſus alienum, quanquam amiciſsimè oblatũ continuò repudiauit. Cur enim Chriſtiani nominis gentes nihil tale meritas, parenteſq. tantum imperio Cæſaris, immanibus Barbaris delendas cõcederet? Cur in hoc tam atroci facto ſui uetuſti cognominis obliuiſceretur? Cur denique uſque adeo deteſtabilis & impiæ cladis inuidioſam ſibi, & poſteris memoriam relinqueret? Admonebatur quoque rex ut prouinciæ incommodis ac oneribus finem imponeret; quòd Barbari lignatum eũtes, non modo conſita uaſtarent; ſed uagos etiam homines inſidioſè corripere, & ad trã-
E ſtra cathenare dicerentur. Itaque in ſupplementum demortuorum Turcarum condonauit ei rex Turcici Punicíque nominis ſeruos omnes numero ferme quadringentos, qui eſſent Gallicis in triremibus ad remum damnati, ipſóque inſtruente omni genere commeatus, multáque inſuper munera in ipſum Barbaruſſam congerente, Ottomannica claſsis oram ſoluit; tenuítque rectà curſum à Leroniis inſulis ad Vada Sabatia, qui eſt portus Sauonæ propinquus. Ibi ab Genuenſi ſenatu multa tela ſerica, multíſque recentibus cibariis benignè donatus eſt; indéque exiens profeſſus ſe in Liguria nemini nociturum, ad Iluam inſulam contendit. Vbi uero appulſa eſt tota claſsis, Barbaruſſa literas ad Appianum, eius inſulæ Populiníque regulum, in hanc ſententiam perſcripſit. Scio apud te ſeruire adoleſcentem Turcam, Sinæ præfecti triremium cognomẽto Iudæi filium, iampridem Tuneti captum. Hunc uelim ut amicè reſtituas, quod munus oſtendam mihi fuiſſe gratiſsimum.

Nam hæc noſtra ingens claſsis dum prætervehetur ab omni hoſtili iniuria & maleficio in A
tegra fide temperabit. Quod ſi mihi obſequi hac parua in re grauaberis; ſcito eam cladē
in ora ditionis tuæ eſſe expectandam, quæ ab infenſiſsimo hoſte inferri poſsit. Ad eas li-
teras Appianus ita reſpondit, ut diſsimulare metum oſtentatis in muri corona armatis
hominibus, & munitioni loci confidere uideretur; diceretque ſe quominus petenti obtē-
peraret, prohiberi religione, quòd adoleſcentem Chriſtianis initiatum ſacris ſine piacu-
lo tradi non poſſe ſacerdotes confirmarent. Cæteris autem in rebus cuncta humanitatis
officia tranſeunti præſtiturum, & iuuenem nequaquam ſerui, ſed filii loco ab eius commē
datione ſemper habiturum. Addidit etiam munera recentis commeatus, quibus minus
grati reſponſi ſui conditionem leniret. Hæc ubi à legato ſuo renunciata ſunt, Barbaruſſa
uehementer iratus Appiano, quòd cunctantius & perplexius quam ipſe cuperet, reſpon- B
diſſet, occupatis cunctis inſulæ litoribus, ut milites deſcenſiones facerent, & ad prædam
diſcurrerent pronunciauit. In Ilua, quæ Aethalia etiam dicitur, gemini ſunt portus, pro-
currente inter ambos enormi quodam conciſi litoris anfractu, ad latioris iſthmi ſimilitu
dinem, cuius dextra pars in oblongam exporrecta frontem promontorium efficit, iuxta
Magnetis rupes, quod caput Liberum incolæ uocant. Huic introrſus ſubiacet portus,
quantumuis magnæ claſsis capax, ſed Vulturni & Euronoti flatibus expoſitus. Is pro-
pter ſinus hiantis longitudinem, Longonis nomen obtinet. Alter uerò in diuerſa inſulæ
parte, qui olim Argous fuit, & hodie Ferrarius uocatur, uergit ad ſeptentriones, & ad-
uerſam Etruriæ continentem ſpectat, contra Baractum antiquæ Populoniæ portum; Lō-
gone quidem tutior, atque nobilior, uel ob id, quòd adunco mollioris pelagi ſinu profun C
diſsima atque optima uel octoginta triremibus ſtatio arctis adeo faucibus includitur, ut
cathena aduerſus omnem impetum præcingi poſsit. Binis quoque editis arcibus latè ma-
ria ſpectantibus, & portum aptiſsimè protegentibus; quas hodie Coſmus Medices oppor
tuno inacceſſæ utrinque rupis ſupercilio impoſuit. Harum alteram ab ipſa radioſi ædifi-
cii figura Stellam, alteram ab excelſa ſtructura Falconem appellauit; ut portus uſum Bar-
baris prædonibus metu imminentium tormentorum eripiat; eo etiam grauiore conſilio,
quòd magnis circunductis operibus peramplam coloniam ad tuti celebriſque empo-
rii nomen condat, maximè ſalubri in loco, piſcoſóque litore, ad quam incolis omnibus cō
ſpecto hoſte tutiſsimus ſit receptus. Primum omnium Barbari oppidum, Caput liberum
de proximi promontorii nomine uocatum, ea celeritate aggreſsi ſunt, ut oppidanos fer- D
me omnes interciperent, effuſique undique ad prædam incolas fruſtra in rupes ſentico-
ſas, & nemoroſa loca fugientes, uenantium more conſectarentur; conuerſique inde
ad Vulturaium, excelſum prærupta in caute caſtellum, miſsilibus fruſtra tenta-
runt, latéque munita loca prædati ad claſſem redierunt; qua ſuorum calamitate nunciata
Appianus, ne eius inſulæ, quæ ſibi ferrariæ ſecturæ, multarúmque rerum uberrimum ue-
ctigal præbet, ſupremum excidium lugeret, conſilium mutauit, redditóque adoleſcente pa
cem redemit, non temere iudicans ſe tantæ claſsis uim non eſſe laturum, ſi irati Barbari
impetus eſſet expectandus, quanquam Coſmus integræ cohortis præſidium ſibi præmiſiſ-
ſet, id cum publicæ cauſæ facilè tribuens, tum priuatæ item amicitiæ, quum Saluiata ipſius
matertera in Appiani matrimonio eſſet. Itaque recepto adoleſcente Barbaruſſa ab reli-
quis inſulæ oppidis & maleficiis abſtinens, adoleſcentem, quem Salecus adduxerat, Itali- E
ca inſigni adornatum ueſte, tanquam fortiſsimi uiri, ueteriſque ſodalis ſui filium, paterna
caritate complexus eſt, gratiáſque agens Appiano promiſsi fidem nuſquam ei poſtea iniu
rius impleuit. Hunc adoleſcentem honoris cauſa ſeptem triremibus præfecit, ſic ut po-
ſtea mitteretur tanquam poſtliminio redditus ad patrem Sinam uſque ad Suetiam rubri
maris portum, Memphi urbi propinquiſsmum, qui antiquitus Arſinoës fuit. Ibi enim Si-
nas propter naualis diſciplinæ peritiam, magnúmque uſum in re militari, ædificandæ, ad
ducendæque in Indiam claſsi aduerſus Luſitanos à Solymano fuerat præpoſitus. Verum
ſenex inexpectatam ſingularémque ex recepto filio lætitiam diu ſuſtinere non potuit, quū
præ gaudio ſupremum animæ deliquium incurriſſet. Erat Sinas, ut ſæpe alibi diximus, ipſi
Hariadeno opinione uirtutis ferè par, & ætate æqualis; prudentia uerò æquitatéque iudi
cii facilè

A cii facilè superior, uel ipso captiuorum testimonio, qui eum Barbarussa, uti sæpe iracundo atque acerbissimo, mitiorem dominum experti fuissent. Interim Cosmus per Græcũ speculatorem, quem opimo stipendio in ipsa Barbarussæ naue prætoria diu aluerat, de profectione, arcanisque etiam Barbari consiliis certior factus, sicuti Etruriæ principem decéret, frequentibus literis Senenses admonebat de aduentu Turcarum classis, hortabatúrque ut quam maxima possent præsidia per oram ipsorum ditionis accuratè disponerent, ne aliquod repentino Barbarorum impetu detrimentum acciperetur; quòd Barbarussam inhiare Etruscæ oræ portubus, & tutam sibi stationem in Italia parare uelle didicisset, Gallorum maximè hortatu, impulsúque etiam Leonis Strozzæ, quem rex Franciscus cum aliquot triremibus Barbarussæ comitem dederat, unà iturum cum mu*ere legationis ad
B Solymanum. Propterea ad auertendam communem immanium hostium perniciem, quas ipse haberet paratas peditum atque equitum copias illis offerebat; si eas intra fines reciperent, ut eius oræ litoribus, atque hosti quum expeditæ essent propinquiores. Cosmus nanque communicatis cum Stephano Columna consiliis (hunc enim Etruscis omnibus copiis præfecerat) in spem ueniebat Turcas, si descensiones facerent, subito atque inexpectato impetu facilè repelli ad naues, insignique illata clade perturbatos, in mare detrudi posse, quoniam tormenta triremium nulli usui futura uiderentur, quæ nisi pari cum periculo in permixtos expediri displodíque nequirent. Sed Senenses nusquã sibi tempestiuè consulentes, uti homines natura suspicaces, uerique & antiqui Florentini nominis hostes, ea tota consilia atque præsidia repudiarunt, quòd finitimorum ualida arma intra fi-
C nes recipere minus tutum putarent, stultáque eratione propriis uiribus Barbaro resisti posse confiderent. At Barbarussa Ilua excedens, Telamonémque delatus, expositis illico tormentis oppidum adoritur, iuxtáque arcem qua murus erat debilior, magna pinnarum strage edita ingressum sibi parat, quo periculo territi qui exiguo præsidio præerant Hieronymus & Ambrosius cum Verdone centurione perforato muro ad aduersam oppidi partem effugere conantes, a Turcarum circunfusorum corona capiuntur; oppidúmque ita diripitur, ut Barbarussa in domum Bartholomæi Telamonii igne desæuiret; sepulchrúmque eius paulo antè defuncti, uiolatis ossibus disiiceret; quòd is superioribus annis Pontificiatum præfectus triremium prædabundus ad Lesbum insulam usque prouectus, Mityleneum agrum, paternásque Barbarussæ possessiones euastasset. Eadem ui celerita-
D téque Barbari introrsus à litore octomillibus passuum distans Monteanum oppidum noctu peruenere, Monteanenséque ad unum fere omnes miserabili captura oppressere, sic ut pauci tantum aratores & agricolæ qui in opus exierant seruarentur. His nunciis territi Senenses, quum Barbarussam ad Portus Herculis, oppidum imperitè inualidéque munitum, contendere serò prouiderent, Ioannem Lunam urbis præfectum cum manu Hispanorum, & tumultuariis ciuium cohortibus, ad mare descendere iusserunt, & quòd hæc præsidia infirmiora quam periculum flagitaret fore perspicerent, ad Cosmum tandem confugere coacti sunt, atque ita Ambrosius Nucius legatus, mutatis ad celeritatem equis, ad Cosmum contendit, postulauítque ut rem Senensem in summum adductam periculũ, & prope oppressam, celeri ope præbita sublenaret. Cosmus etsi eos indignos putaret auxiliis, qui nuper secus ac oportuisset, tanquam suspecta repudiassent; tamen ne reipublicæ,
E quæ religionem & Cæsaris commodum simul respiceret, deesset; ad dignitatem Etrusci nominis, obliuiscendum subagrestis contumeliæ, & opem maturè ferendam censuit; sic ut statim Stephanus Columna cohortes deduceret, & festinandi causa Cepinius Vitellius cum duabus turmis equitum, & expeditis sclopettariorum cohortibus præmitteretur. Sed interim Barbari singulari usi diligentia atque incredibili artificio eductis in præaltam rupem tormentis suppositam arcem ipsúmque oppidum tanta ui diuerberarunt, ut Carolus Manutius Senensis, & Coranza Hispanus inusitato summæ cladis periculo territi, cum præsidio in seruitutem se dederent; oppidum incenderetur à Barbaris, & Chisianæ magnificentissimæ domus delitiæ uastarentur. Chisius enim Senensium uir elegantissimus, qui summæ opulentiæ erat publicanus, hoc oppidum operosis ædificiis exornarat. Fumante autem oppido Luna serus aduenit, & quum amisso deflagrantique oppido

opem ferre non posset, in oppidum Orbatellum, quod in palude media situm est, se intu A lit. Is locus admonet, antiquis parum celebratus, ut eius regionis faciem breui descriptione legentibus ostendam. In medio ferè totius Etrusci litoris spatio à Tiberi ad Macram nullum omnino maius atque porrectius promontorium uisitur ipso Herculeo, quod hodie Argentarium uocant. Id præcisis undique cautium lateribus ita exurgit, ut tanquam naturæ circino circunductus sese reflectat introrsus in geminos sinus, qui cerui ci extentæ, qua continenti iungitur, aptissimè cohærent, & humani capitis affixi trunco, corporis figuram exprimunt, non secus ac Peloponnesus Corynthiaco isthmo Achaiæ connexus cernitur. In his cauis finibus utrinque ad continentis humeros patescunt gemini portus; ad ortum quidem solis qui Herculis uocatur; ad occasum uero Stephanus, ab antiqua æde sancti Stephani sic uocatus. In summo autem promontorio, planities læ- B tissimi prospectus, purgatissimíque aëris fontibus scatens, olea & palmis, lauro & myrto conuestita, in spatium centum fermè stadiorum expanditur, condendæ prorsus magnæ & perbeatæ urbis sedem ostendens, si regibus nostri sæculi inesset laudis amor & extendendæ famæ studium, uti olim id in Græcis atque Romanis, Gallisque Trãsalpinis uiguisse perspicimus. Quando duo tutissimi portus, ad omnes mercaturæ inuectiones fructuúmque exportationes commodissimi, & ager intus frumentarius, & uberrimæ alendo pecori pastiones, syluæque cæduæ, & uitiferi colles urbi nondum conceptæ, neq. unquam fortasse nasciturae, rerum omnium copiam, & non dubiam toto anni tempore fertilitatem repromittant; & supra hæc benigno naturæ munere argentariis fodinis ditescere possit, quum etiam in tergo piscosissimo lacu inter utrũque portum diuertur. In C hoc lacu, qui à quibusdam olim Prilinus fuisse putatur, situm est media in insula oppidũ Orbatellum angusto põte continenti iunctum, contra omnem prædonum & hostium uim munitissimum. In id, ut diximus, Luna cum præsidio se contulerat, Barbarussáque in uasurus credebatur, quum ab expugnatione oppidi Portus Herculis nihil eius peritiæ & uiolẽtiæ imperuiũ fore constaret. Iã enim cæsa materia parabat rates, quibus maiora tormẽta oppido admouerẽtur. Qua re animaduersa tantus Lunæ præsidióq. incessit timor, ut uno cõsẽsu, desperata defensione, inde perfugere cogitarẽt, & nemo uel Senensium ciuiũ, quibus imperare poterat ex senatus authoritate Fãocius Senẽsis, cõsistere auderet. Sed hũc terribilẽ metũ opportunè sustulerũt aduẽtantes Cosmianæ copiæ, præeunte Vitellio qui intrauit oppidũ, móxq. uti erat uir impiger, in hostes in litus expositos cũ ipso D Luna erupit sic ut productis equitibus & sclopettariis hostes præsertimq. Strozzeanos, qui audacius in litus exierant, in mare propelleret, & qui scapharim accedebant Turcas descensione prohiberet. Quamobrem Barbarussa quòd sibi ab armato equitatu, quem turmatim augeri conspiciebat, militaribúsque cohortibus quæ sub signis in conspectum se dabant, non temere cauendũ existimaret, & capta iam passim multa præda satis in Etruria profecisset, ad Igilium se conuertit. Hæc Insula suauissimo uino celebris duodecim milliaribus à portu distat. Itaque extemplò facta descensione, ac expugnato tormẽtis oppido, magnum numerum omnis sexus & ætatis mortalium in seruitutem abduxit. Hoc subito, ac prope inexpectato Barbarorum discessu Orbatellani non præsenti tantum timore, sed grauioris etiam futuri incommodi suspicione liberati sunt; quòd Barbarus suopte ingenio peracutus, edoctúsque impiè à nostris hominibus, uti quibusdam rerum peri- E tis facilè ausurus credebatur, ibi sedem minimè figendam indicasset. Cur autem rei aggrediendæ perficiendæque occasionem omiserit, has fuisse causas reperiebamus, quoniam Byzantium eadem æstate omnino redeundum esse statuisset; ideóque iusto maiorem morã nusquam trahendam, ne in dubias incerti autumni tempestates incideret, quibus superioribus annis, uel nondum adulto autumno bis naufragium, semel ad Acroceraunios Chimeræ scopulos, iterum in Propontide ad Cherronesum, quam Marmora uocant, multis amissis triremibus fecisse meminerat. Neque tum sibi satis paratos Gallos, ut oppidum Portus Herculis instaurare, muniréque, & firmo demum præsidio teneri posse prouideret; quanquam occultiore quodam grauioréque consilio, una temporis exiguitate se excludi & deterreri fateretur. Vir enim immensæ prudentiæ, ac imperii gloriæque auidus,

A cogitarat(ficuti didicimus)ab ipfo Stephanio portu foffam ad altitudinem commeantiũ triremium, perpetuo feruorum labore perducere ad proximam Orbatelli paludem, quã inde non plus quam ad fagittæ iactum abeffe iam pridem nouerat, fcilicet, ut ibi capacifsimum & aptifsimum tantæ clafsi portum efficeret, ad infeftanda maria, inuadendúmq. totius Italiæ imperium, ad quod non obfcurè Solymanum afpirare didiciffet. Quandoquidem nullis fe inde uiribus, uti gnarus noftræ infirmitatis atque difcordiæ depelli poffe confideret. Quum præteruheheretur Linarium promontorium olim Pyrgeum, quod fupra Centumcellas eminet, eam urbem inuadere, atque incendere uelle comminatus eft, ex eadem caufa qua Telamonem deleuiffet. Sed deprecante Leone Strozza ne tanta inde Francifco regi inuidia conflaretur, uix impotenti iracundiæ obfiftens, ab iniuria temperauit; indéque directo curfu in Aenariam delatus odii fui ad Niceam in Alfonfum Daualum concepti, omnem acerbitatem effudit, quum nocturna defcenfione facta, undique infulam complexus, omnes propè incolas, nequicquam in altifsima Abocœti montis culmina euadentes intercepiffet; tréfque præcipuos eius infulæ pagos, Forinum, Panfam & Varranium euaftaffet. Ipfum uero oppidum Pithacufas, Dauali fedem, abrupto in colle difiunctóque à mari pofitum, quum tormentis egregiè effet permunitum, aggredi non potuit. Exinde abradens Prochitam illato minore detrimento, quod incolæ demigrantes magna ex parte Pythecufas confugiffent, in Puteolanum fefe intulit finum, eo ordine ut clafsis à Mifeno ad Auernum toto Baiano litore extenderetur, tutáque effet à tormentis eius excelfæ arcis, quæ eft ad Baulos antiquis Hortenfii oratoris deliciis nobi-

C les. Tum uerò Salecum cum parte clafsis in aduerfum litus tranfire, & tormentis à mari Puteolana mœnia ferire iufsit, ut fi quid de expugnatione effici poffet, explorata urbis munitione tentaret. Magnus inceffferat Puteolanis timor, quòd nullo militari præfidio confirmarentur, confcii que effent ipforum inopiæ, nec eis in triduum molita frumenta fufficerent. Accidit etiam importunè ad terrorem augendum, quod Hifpanus Saiauedra uir militaris, dum in muri corona difcurreret, tormento fuiffet abreptus; fic ut Puteolani ingenti periculo effent circumuenti. Sed prorex ipfe Neapoli Petrus Toletanus cognito Turcarum aduentu, nullam fibi moram attulit, quin Neapolitanos circuendo fingulas tribus ad capienda arma fplendidifsimis adhortationibus excitaret; ftatimque nihil recufantes, & pro patriæ dignitate falutéque armatos ad opem ferendam Puteolos ad

D duceret. Fuere cum eo amplius mille galeati equites, & fecundum eos tumultuaria ftrenuorum peditum manus, quorum multitudinem defcendentem è collibus confpicatus Barbaruffa, defcenfiones militum fuorum inhibuit; fegniúfque iam Puteolanos oppugnantem Salecum reuocauit: ne fi ut acrius murum feriret tormenta maiora in litus exponere, & militum uim admouere cogeretur; inermes turbæ naualis cohortes, tot armatis equitibus proculcandas obiiceret; quod erat prorfus alienum à confilio; utpote qui improuifis tantum, & tutis fibi expeditionibus obuia tentare, nec expofito milite ufquã cum armato hofte congredi ftatuiffet. Atque ita Barbarus uno tantum Hifpano equite cataphracto, iuxta proregis hortos intercepto, quòd ille audacius procurriffet, oram foluit, fub Capreis curfum dirigens, quum in tergo Ioannes Auria cum roftratis uigintiquatuor è Pauonis portu, Euripóque Nifitæ infulæ profiliens, nouifsimi agminis hoftium

E nauigia, tormentis procul impeteret. Superato autem Athenæo promontorio, quod nautæ Campanellam uocant, ea mente in læuam deflexit, ut urbem Salernum inuaderet. Verum oborta tempeftas, eam ab amœnifsimo litore perniciẽ auertit; eo euentu ut difiecta clafsis inualefcẽtis Cori flatibus ultra Palinurum raperetur; Brutiisq. litoribus, & Carreato præfertim oppido, luctuofa inferret detrimenta. E Brutiis demũ multa onuftus præda profectus Liparas quadraginta maiora tormẽta expofuit; eiufq. infulæ urbem ufq. adeo pertinaci atq. terribili oppugnatione cõcufsit, ut Nicolai primarii ciuis mericulofi hominis opera deditionẽ exprimeret; ipfóq. uno tantũ Nicolao cõferuato; cæteros omnes Liparitas cõprehenfos in feruituté abduceret, qui feptem milliũ humanorũ capitum fummã impleuere. Hæc clades euerfo oppido lõgè omniũ miferrima uideri potuit, quũ nefarius ciuis, uitã & libertatem fuã publicæ faluti turpifsimè prætuliffet. Tantã autem omnis ge

nr ris mortalium prædam, qui in classe erant fuisse retulerunt, ut in toto cursu ad Byzan- A
tium directæ nauigationis, plura captiuorum enecta fame, siti, mœroréque corpora, uti
erant in infimis carinis inter naturæ sordes angustissimè constipata, omnibus prope ho-
ris in mare proiicerentur; execrantibus cunctis immites Galliæ regis & Cæsaris animos,
ideo studentes ueteribus odiis, ut subditæ ipsorum imperio gentes nihil tale meritæ ple-
cterentur; quandoquidem ex sua effræni obstinatáque libidine, à communi abhorrentes
concordia tantis calamitatibus graui cum infamia causam præbere dicerentur. Hunc an
num tot diuersis clarum bellis subsequutus est quadragesimus quartus supra quingente-
simum atque millesimum à partu uirginis, pòst grauissimum bellum inexpectata pace uál
de insignis; quanquam ea uti maximè exoptata, non ita firmis exæquatísque legibus con-
stituta esset, ut diu statura crederetur; ut pote quam necessitate potius, quam syncera re- B
gum uoluntate expressam hi mortales iudicarent, qui rerum periti, gnarique consiliorum
& sensuum Cæsaris atque Francisci regis nunquam fore stabilem arbitrarentur, nisi utri-
que eorum aliquid seuera transactione demeretur, quod ab ambobus non planè concilia
tis sponte præstari non posse intelligerent. Cæsar siquidem & Henricus Britanniæ rex,
antiquis atque recentibus incitati odiis, aduersus Franciscum ita conspirarant, ut conso-
ciatis uiribus uno tempore diuersas Galliæ regiones irrupturi, exuturíque procul dubio
cum magnæ partis Galliæ regno putarentur; nam imperitè prorsus & segniter superiore
anno ad Landresium bellatum fuisse meminerant, existimabátque Cesar Franciscum è
manibus sibi elapsum, quum ille contempto ingenti conserendæ pugnæ periculo, pòst so
lutam Landresii obsidionem, tumultuoso quodam receptus genere, congressum dimica- C
turi atque insequentis hostis non temere deuitans, & obscuræ noctis tenebris utens, in
pacatam Galliæ regionem abscessisset. Tum uerò apparebat Gallos nequaquam tantas
habituros copias, ut in diuersam regionem utrique disiunctim irrumpenti iusto cum ex-
ercitu obsistere possent; quum hinc Cæsar totius Germaniæ atq. Hispaniæ robora cũ bo-
na spe uictoriæ in aciem esset producturus; inde uerò Britanni olim maximæ partis Gal-
liæ imperio potiti, qui omnibus fere præliis superiores ingentes Gallorum aliquot exer
citus eorum etiam rege capto, prostrauissent, uulgo Gallis essent formidabiles; quippe
qui ipsam Parisiorum Lutetiam, ubi arcem, gloriosum uictoriæ suæ monumentum, reli-
quissent, repertituri dicerentur. Eo autem Henricus cæteris regibus, qui unquam bellum
Galliæ intulissent, grauior atque ualidior Gallos inuasurus uideri poterat, quoniam sub- D
lato Scotiæ rege, qui Galliæ regibus antiquo iure fœderatus esse consueffet, nulla omni-
no spes esset inferẽdi belli Britannicis finibus, quominus audacter Angli in Galliam traii
cere, domestico metu atque periculo retinere possent; quandoquidem Scotici regni hæ-
reditas ad uagientem in cunis puellam peruenisset, nec ullus ei certus adhuc adesset pri-
marius tutor, cuius authoritas esset tanta, ut ad sumenda arma, inferendúmque ultro An
gliæ bellum ualitura putaretur: uiolatis præsertim induciis, quas non temere Scoti in uni-
uersum recenti atque funesto Iacobi regis exemplo admoniti, religiosè obseruandas du-
cebant. Terrebat autem Gallos non mediocriter Anglus, auri potens, bellicosus, & acer,
præter opinionem multorum Cæsari conciliatus, fœderéque coniunctus. Qua in re Pau
lus Pontifex Cæsarem, aliquanto iniquius quam Christiana pietas flagitaret, & Pontificia
maiestas requirere uideretur, Anglo adhæsisse in contumeliam suam assiduè prædica- E
bat; quòd ille hæreseos notatus, uti sacrorum expilator & euersor, & super hæc in inson-
tes probitatéque conspicuos crudeli sæuitia infamis, ob idque in gratiam ipsius Cæsaris à
Clemente damnatus, ab authoritate Romani pontificis discessisset. Ita ut Cæsar cum pro
missi sui tum religionis obliuisci, quam concepto in Gallum odio non satisfacere maluis-
se uideretur; prædicarétque se æquissimo iure contra Gallum arma cœpisse; quòd ille ac-
citis Turcarum classibus Europæ litora peruastanda obiiceret; qua noxa omne scelus im
plere & superare à piis hominibus credi posset. Cæsar è tota fere Germania legiones
quatuor lectissimarum cohortium conscripserat. In his plurimum eminebant duces, qui
paulo antè hostes fuerant, Martinus Rossenius Flandrico bello clarus, & Guilelmus ipse
Furstembergus, qui multos annos Gallica stipendia meruerat, indéque maximè diues fa
ctus,

A ctus, sed propter auaritiam, malignitatémque impii & ualde rapacis ingenii, crescente undique in eum odio, Galliæ finibus exactus, Cæsari sese applicarat, & secundum hunc Cōradus Hexius Italicis bellis illustris; Mauritius quoque Saxu nobilissimæ stirpis, cuius Pestano bello spectatam uirtutem fuisse meminimus, armatorum equitum ingentem alā adduxerat, alterámque ei parem uirtute, & numero Albertus Brandeburgus. Reliqui equites erant partim Belgæ, partim Menapii, & Burgundiones, qui uariis præfectis parentes, unum præ cæteris Maximilianum Burram, singularis animi regulum, obseruabant. Veteres autem equites, Italicis & Gallicis exercitati bellis, sub præfectura erant Francisci Atestini Ferrariensis, qui superiore anno ad Guisam captus, non multo pòst à Francisco rege in gratiam Hippolyti fratris Ferrariensis Cardinalis humaniter fuerat dimissus.
B Reliquæ copiæ Hispanicis cohortibus constabant, quæ septem millium peditum numerum implere dicebantur. In his duo primores duces, reliquos omnes authoritate nominis anteibant, Aluarus ipse Sandeus, disciplinæ militaris corrector acerrimus, tam bello militiæque probatus, quam Hispano militi propter frænam in exigenda pœna acerbitatem odiosus; secundum eum manebat egregiæ uirtutis fama penes Aloisium Peretium, & Alfonsum Viuesium. Eo bello Cæsar Italico pedestri subsidio incommodè caruit, quòd superiore anno Italici, quia stipendiis ægrè sibi persolutis, nequaquam honeste atque amā ter habiti fuissent, ueluti indignantes ipsorum Romani ducis inclementiam, & subagrestes erga se contumelias, ad Gallica, Britannicáque stipendia, tanquam uberiora certioráque, se contulerant. Nam tum apud regem gratia maximè ualebant, qui Italicis obni-
C xè studerent, Petrus Strozza Florentinus, qui ualidam Etruscorum & ciuium suorum manum circum se habebat, & Petrus Maria Roscius sancti Secundi comes, apud quem ex omni Italiæ factiosa regione Gallici nominis studiosi milites facilè coibant. Penes hos fortissimo cuique notóque militi ad liberale stipendium erat locus; ut pote qui non in lucro interuersis militum stipendiis, sed in laude & gloria uerum militiæ fructum reponerent. Cæsar quoque ad suas lectissimi generis copias maiorem quam unquam antea tormentorum apparatum adiunxerat. Antè omnia autem quæ sui iuris antea fuissent manu repetenda iudicans, ad Lucemburgum, uti ferunt urbem olim Leucorum, rectà duxit. Eam Galli paulo antè Aureliani uirtute in potestatem redactam, magnis operibus additis, peregregiè munierant; & quum aliquanto pòst à Cæsarianis oppugnaretur, ita per Sergianū
D Caracciolum Melphitanum regulum, quem rex conchiliato torque nobilitatis atque uirtutis causa donauerat, omnium rerum copiis, ui facta, fœliciter illatis opportunè seruauerant, ut in ea supra septuaginta mediocris maiorisque generis ænea tormenta relinquerent. Sed non satis magnum aut ualidum armatorum præsidium, quod mœnia tueretur, ibi restitit, neque tantum penuarii commeatus in urbe reconditum ab initio fuerat, ut obsidio diu sustineri posset. Atque ita usu euenit, ut Cæsar celeritate usus, omnem hostiū diligentiam præueniret, & inopia potius rerum premendos, quā tormentis adactis uera ui subigēdos esse statueret. Præerat præsidio uir nequaquā animo fortis, ideóq. aliquāto ultræ salutisq. cupidior, quā egregiæ laudis. Is itaq. per sesquimensem, quo spatio annona ei egregiè suffecit, incorruptus est, sed mox adeo ignobilē fecit deditionē, ut territus amplitudine castrorū hostiliū, & desperatis auxiliis, tormenta Cæsari, atq. arma cōcederet.
E Lucēburgo per Gōzagā in potestatē redacto, Cæsar qui in Mediomatricibus substiterat, Arduēnæ syluæ finibus egressus, & Mosa flumine superato, ad oppidū Comersiū rectà duxit, prolatóq. toto tormētorū apparatu & cōstitutis umeis, grauē Gallorū oculis uti mox oppugnaturi speciem præbuit; quo terrore adducti qui erāt in præsidio quatridui spatio deditionem fecerunt. His duobus oppidis fœdè amissis, magnus illico Gallis omnibus incessit timor, ob id præsertim quòd Cæsar ipsorū opinione celerius coactis copiis, & confectis itineribus in Galliā perrupisset. Putabāt enim Cæsarianos omnem adipiscendi commeatus spem & facultatem in eius præsentis & nōdū maturæ aut defectæ segetis esse posituros. Sed Cæsar omni superioris anni frumento diligentissimè conquisito, non nouo, sed uetere commeatu, ideo sibi utendum censuerat, ut imparatos hostes, nec adhuc collectis aut reconditis frugibus perturbatos adoriretur. Quo admisso consilio apparebat

etiam regem aliquanto tardius quam usus imminentis belli posceret, Heluetiarum legionum auxilia accersenda curauisse, quandoquidem penè improuisus Cæsar Lucemburgum occupasset,& Galliæ fines terribili expeditóque exercitu prius intrasset, quàm Heluetii, in quorum auxilio præsentíque manu regni constaret salus, nondum erectis uexillis,ad profectionem parati dicerentur;admirantibus plerisque tanta in re uel ipsius regis incuriam, uel quæstorum segnitiem, qui cunctàtiùs pecuniam in eius gentis stipendia depromendam existimassent;quæ una res non mediocre incommodum & dedecus Gallico nomini postea parasse uisa est. Gonzaga Comersio potitus,inde properè discedens,ad Ligninium castra posuit. Id oppidum satis frequens,ueteréque arce munitum rex omnino defendendum esse censuerat,quòd Briennium & Rosinium, è Lucemburga familia regulos,quorum ditionis erat oppidum,nouis auxiliis confirmasset; eò scilicet intromissis duabus Etruscis cohortibus,& totidem Gallicis,duce Sceneio Tintauilla iuuene impigro. Gonzaga nihil spatii hostibus dandum ratus, Ioanne Iacobo Medice, qui tormentario negotio præerat,appositè atque celeriter administrante,à quatuor partibus tormenta mœnibus admouit. Is autem erat oppidi situs,ut duobus aduersis utrinque collibus subiectum,tanquam media in ualle facillimè cum grauissimo etiam interiorum ædificiorum detrimento uerberaretur, & à planioribus item locis directus murus tanto impetu quateretur,ut ingenti ruina edita,peramplus aditus non pediti modo,sed equiti ad irrumpendum paratus esset, nequicquam laborantibus Gallis, qui nouos aggeres introrsus erigere contendebant;Nam tanta erat uis incidentium undique pilarum, ut nemo in munitione consistere auderet,quum magna ipsorum pars,tormentis discerpta periisset,aut debilitata uulneribus tueri locum nequiret. Quibus rerum difficultatibus Galli duces facilè perterriti,uti ex mutuo susurro deprehēdi potuit,de deditione cogitare cœperunt, ob idque festinantiùs,quòd Hispanos iam ad irrumpendum paratos in acie conspicerent,quorum uim & multitudinem multis de causis se nequaquam laturos esse fatebantur;quanquam aliqui non deessent animo firmiore, qui indecorum cunctis, ipsíque præsertim regi maximè detrimentosum fore testarentur cum hoste pacisci priusquā eius uirtutis atque audaciæ periculum facerent. Cuius sententiæ princeps erat Petrus Paulus Tosingus,nobilis exul Florentinus, quanquam ei contradiceretur à Vincentio Taddeo collega,qui quanquam egregiè strenuus, in sententiam regulorum, nihil ex uano hostis uim formidantium inclinabat. Illi nanque malesana periculosáque in resistendo constātia publicam omnium salutem,suique patrimonii oppidum in summæ calamitatis discrimen adducere nolebant. Itaque Rosinius per auersam portulam ad colloquium Gonzagam sub fide uocauit,demisséque se uictos confessus,& accuratis precibus molliores conditiones à uictore impetrare contendens,seuero & duriore quam putarat in ea re Gonzaga reperto,eo modo deditionem fecit,ut cuncta præter omnium uitam, uictoris arbitrio concederet. Nec mora Gonzaga cum familiarium militum caterua in oppidi possessionem manu ductus Briennium ipsum atque Rosinium,ipsúmque Sceneium iure belli captiuos fecit,& ad exprimendam grauiorem redemptionem,in castella Cæsarianæ ditionis separatim custodiendos misit. Ea inexpectata fœdáque prorsus trium insignium oppidorum deditione Franciscus magnopere perturbatus,intentiore cura,quæ ad sustinendum bellum opportuna uidebantur, parare cœpit; ita ut nobiles quosque è singulis prope regni oppidis equites euocaret,& per eos extraordinaria usus opera,remotiùs conuehi frumenta,& quæ nondum in agris desecta essent comburi,& proprios hostium commeatus obsessis itineribus intercipi iuberet. Quibus curandis muneribus intentum, & incautè sese offerentem Surionium è Borbonia familia domui regiæ propinquum Cæsariani equites interceperunt. Re fœliciter ad Ligninium per Gonzagam gesta, Cæsar singulari affectus lætitia, quòd nusquam Galli in aciem prodirent,& negligentissimè singula oppida,per quæ transire hostes oporteret,permunisse uidebantur, castra promoueri iussit ad proximum oppidum satis munitum atque opulentum, à templo sancti Desiderii à Gallis Sandesirium appellatum. Id in satis magna, purgatáque planitie situm, à septentrionibus mediocri interiecto spatio Matrona amne permunitur,reliquis partibus circū

A

B

C

D

E

datur

A datur densissimis syluis; murum autem habet nouis operibus auctum. Ibi nanque Hieronymus Marinus, Bononiensis architectus, opportuno in loco mœnium propugnacula se nestratis lateribus accuratè perfecerat, nouásque quotidie munitiones instituebat. Præerat præsidio uir Gallus, singulari uigilantia, fortitudinéque animi, nomine Landa, quem superiore anno cum insigni gloria apud Landresium binas uno tempore Cæsarianorũ & Britannorum oppugnationes pertulisse memorauimus. Ea autem uis oppugnantium fuit, ut à meridie subuecta tormenta à spatio trecentorum passuum incredibilem procidentium mœnium ruinam ederent, & duo turrita propugnacula ab utroque mœnium angulo assiduè colubrinis terebrata quassatáque prosternerent; sic ut priusquã à Gallis interior agger tutò erigi posset, illac Hispani non omnino incommodè in oppidum per-
B rumpere se posse dictitarent. Sed ea militum alacritas ducibus inanis & periculi plena uidebatur, quoniam tametsi oppidi in plano siti murus tormentis abrasus erat, & solo penè æquatus, frequentior tamen ædificiorum pars in mollem tumulum, qui in medio oppidi paululum assurgebat, ita erat subducta, ut inuasuris denûm ferè pedũ scalis opus esse perspicerent, priusquam ad paratos in statione Gallos conserendis manibus perueniri posset. Hoc impedimento deterriti Cæsariani duces, in labro fossæ quadratum & solidum aggerem, turris instar, è cespite glebáque erigere cœperunt, in cuius superiore platea aliquot maioris generis tormenta educenda constituendáque censebant: ut his superante altitudine hostes depressiore in loco consistentes uerberarent. Id uerò opus quum ab hostibus inchoari Galli duces animaduertissent, præmonente demon-
C stranteque Marino, parem ex aduerso munitionem ædificare cœperunt, tanto animo, tantáque industria frequentissimis tormentis propugnantes, ut multa quotidie hostibus detrimenta inferrent, nec ullam perterriti animi, aut demissæ spei significationem darent. Accidit autem idibus Iulijs, ut Renatus Aurantius regulus, qui Belgicum adduxerat peditatum, iuuenis omnibus naturæ atque Fortunæ muneribus ornatissimus, ideóque Cæsari longè carissimus, tormenti mortifero ictu uulneraretur. Is enim quum fortè ad Gonzagam, ad opus faciendum milites cohortantem, assidentémque in fossa munitionis superuenisset, eíque honoris causa ille assurgens sellam suam concessisset, paulo pòst in eum locum directo ab hostibus tormento ita globus ferreus aggeri incidit, ut diffracti resilientisq. lapidis frustulo lethaliter in humero uulneraretur. Eum iacentẽ
D humaniter inuisit Cæsar, expirãtémq. cõplexus, nequaquã fictæ beneuolẽtiæ in ea casus acerbitate lachrymas effudit. Nec multò pòst Hispani milites nõ satis animaduerso periculo, ab incondita quadã alacritate à ducibus postularũt, ut adoriendi oppidi signum dare minimè dubitarent. Ipsos enim accepta uictoriæ tessera in oppidum fortiter atque fœliciter irrupturos. Laudauit eorum alacritatem magnitudinémq. animi Gonzaga, atque ita eos periculi admonuit, ut prius locum propius explorare præmissa pernicium sclopettariorum manu, quam murum aggredi iuberet. Sed res ita cecidit, ut quum audacissimus quidam Hispanorum nomine Chirosa, Aloisij Brauij cohortis signifer, id munus explorandi loci deposceret, & sublato uexillo ad murum oppidi ire contenderet, reliqui ad unum signiferi omnes æmulatione laudis eum auidè atque certatim subsequerentur, atque uniuersi demum milites, eadem spe potiundi oppidi uehementer inci
E tati, quin fossam superarent, & per ruinas erepere conarentur, nullo uetantium, & deterrentium præfectorũ imperio retineri possent; tametsi nullum adhuc committendæ pugnæ signum à ducibus esset propositum. Qua effræni atq. immoderata militum cupiditate permotus ipse castrorum magister Aluarus Sandeus, uti erat singulari animi fortitudine præditus, ne in omnem temeritatis atque Fortunæ euentum certus dux suis deesset, inuocato magna uoce uictoriæ nomine, quin procurrentibus se immisceret minimè dubitauit; hũc statim subsequente collega Aloisio Peretio, qui uirtute animi nequaquam ei inferior putabatur. Verum ubi ex eo tumultuario procursu ad hostes appropinquatum est, inanis ea alacritas & plurimum funesta extitit, nam Landa peritissimè tormenta collibrari, & sclopettarios continuò displodere iubens, tantam in subeuntes & confertos tormentorum omnis generis procellam effudit, ut totius fossæ spatium interfecto-

rum cadaueribus compleretur. Nam quod antea à Cæsarianis animaduerti ne quierat, A hostium tormentarii magistri binas in aduersis duorum aggerum lateribus fenestellas in eius diei usum astutè constitutas, & tenui gleba contectas, repente aperuerant, è quibus directis in latera colubrinis miserabilis fortium uirorum strages edita est. Ad hæc etiam Galli fictilibus, & tubis ligneis, nota atque usitata ratione, bituminosi & sulphurei ignis flammas iacientes, quæ thoracibus & galeis adhærerent, multum profecerant; tanta quidem propugnantium simul atque inuadentium constantia, audaciáque, ut Germani hærentes Hispanos, & planè magno cum incommodo repulsos conspicati, insilire in fossam, eisque succedere minimè recusarent. Verum nequaquam tanta fuit apud Germanos perseuerantia, ut egregio conatu, iam reiectis Hispanis ferre niterentur; Nam ubi appropinquatum est, paria prope ac Hispani pilarum, uolitantiúmque ignium uulnera susceperūt; eo exitu ut aliquanto celerius quā pugnam appetissent pedem referrent. Ea die ex Hispanis ad quingentos, partim in fossa occisos, partim grauibus affectos uulneribus, desideratos ferunt. In his periere signiferi tres, saluis tamen uexillis, Saccaratus, qui pridie inauspicatò ad Mendociæ cohortis præfecturam uirtutis nomine fuerat traductus, & Romerius Solerius, atque Spinosa. Ex præfectis autem Alfonsus Caruaial nobilissimo ortus genere, & Monsaluus Valentinus atrocibus flammis circunuentus. Cæterum ipse Aluarus Sandeus manus atque ora deformiter ustulatus, & Aloisius Peretius femore glande traiecto, uix sese è tanta clade eripuerunt. Germanorum autem qui ceciderunt inclyti nominis, fuere Eytielfritius Hohenzollernus & Ludouicus Curtauilla. Chirosa ipse, qui exitiosæ temeritatis author fuerat, quum omnium uoce damnaretur, pœnam ueritus, neque ignarus seueritatis Cæsaris, ad Barium oppidum Gallicæ ditionis perfugit. Biduo pòst rescitum est Landam pari prope sorte, qua Aurantius è uita sublatus est, tormento ereptum fuisse, cui cum imperio successit Sanserrius regulus iuuenis impiger, sed fortitudine animi, usúque militiæ nequaquam Landæ par, eo Sanserrio patre genitus, quem apud Mediolanum Heluetio prælio cecidisse memorauimus. Eo tam audaci atque improspero suorum conatu permotus Cæsar, usque adeo appetenter Italicam legionem desiderasse dicitur, ut se parum prouidi consilii sui pœnitere fateretur, quòd Italicos parcendo pecuniæ ab initio, secus ac alias fecisset, & nuper ad Duram fuisset expertus, non conduxisset. Expeditas siquidem atque promptissimas aggrediendis muris Italicorum cohortes Hispanicis admixtas proculdubio in oppidum peruasuras arbitrabatur, quòd Germani armis atque corporibus graues, neque suopte ingenio multa agilitate pollentes, quandam incessus tarditatem è disciplina campestribus præliis requisitam præferrent, quæ aliena prorsus à subitariis extraordinariisque inuasionibus censebatur, quibus id oppidum proculdubio capi posse uideretur. His de rebus existimabat Cæsar huiusmodi certamina minimè instauranda repetendáue, quum in his asperrimis conatibus florem militum absumi, augerique inde hostibus animos, tanquam ex æquissimo semper loco pugnaturis, manifestè prospiceret. Itaque ut cuniculis res ageretur ducibus præcepit, quibus supposito atque incēso tormentario puluere hostium agger superstantibus defensoribus exscinderetur. Quo iam inchoato productóque opere, cognitum est hostes ex aduerso pares cuniculos, uti disciplinæ consuetudo postulabat, diligenter instituisse; sicut ea oppugnatio ad obsidionem deducta uideretur; nec tamen Cæsarianos expugnandi oppidi totam spem abiecisse appareret; nam magno molimine machinam instituebant, instar antiquæ testudinis, quam subiectis rotis ergatarum beneficio ad murum producere cogitabant. Eius latera permunita erant crassis asseribus, ac exterius lanarum saccis conuestita, supernè autem pedalibus tignis inter se consertis ualida concameratione protegebatur. Tantæ uerò erat amplitudinis, ut integram, & in ordine constitutam fortissimorum militum centuriam contineret, qui densata acie, sublatis statim à fronte pluteis, quum satis promota foret machina, per ruinas munitionésque hostium peruasuri, atque inde deiectis propugnatoribus in oppidum irrupturi credebantur. Sed

(Margin letters B, C, D, E appear beside the text.)

A tur. Sed eius operis labor ſubtiliter inſtitutus ſucceſſu caruit. Nam Cæſar conſilium mutare coactus eſt: quum certior eſſet factus Gallorum equitum & peditum peramplam manum ad Vitriacum oppidum, duodecim inde millibus paſſuum diſtans, Briſacco duce perueniſſe. Is aliquam non omnino periculoſam ferendæ opis occaſionem expectans, inde ad obſeſſos penetrare ſtatuebat. Propterea Cæſar, ut obſeſsis expectandi auxilii ſpem minueret, & quantum nouus hoſtis in congreſſu ualeret ſtatim experiretur, eum nocturno prælio adoriri conſtituit. Itaque ſub occaſum ſolis miſſus eſt Franciſcus Ateſtinus cum Italico equitatu, cui ducenti Sequanici generis galeati equites adiuncti fuerant. Datus eſt etiam Franciſco comes Caſtalius dux uetus, & ſecundum hos Mauritius Saxo, cum duobus millibus Germanorum equitum, cuius ueB ſtigiis hærebat Gulielmus Fruſtembergus cum peditum ſuorum legione, qua cum ſeptem muralia tormenta trahebantur. Continenti igitur agmine euntes, interfectis ex itinere Gallorum excubiis, ad ſecundum à Vitriaco lapidẽ trecentorum equitum alam, quæ hoſtium motum præſenſerat, atque equos aſcenderat, acri impetu facto profligarunt, multis utique interfectis & captis. Tum uerò Briſaccus ex ſuorum fuga cognito hoſtium aduentu certiùs agnoſcendi hoſtis, explorandíque ſuorum caſus cum ualida manu prouehitur. Circiter autem duo millia peditum, quæ partim ex Gallicis partim ex Italicis cohortibus conſtabant, in acie conſiſtere iubet, reliquas equitum alas præterfluentis Matronæ amnis pontem tueri, iuſsáque ſua operiri præcipit. Eo modo Briſaccus feruido ingenio prouectus, in Ateſtini equites incidit, & quum C conſerta ſtatim pugna incumbentium hoſtium impetum ſuſtinere non poſſet, ad ſuos refugere cœpit, ita à tergo inſtantibus hoſtibus, ut grauiſsimè premeretur, & nequaquam contentis habenis tumultuoſo incurſu peditum ſuorum ordinem perturbaret. Quo caſu puncto temporis tota Gallorum acies diſsipata eſt, eo euentu ut niſi Sampetrius Corſus ſclopettarios ſuos urgentibus Cæſarianis oppoſuiſſet, ipſe Briſaccus in uado fluminis opprimeretur, & permixti Gallis hoſtes in oppidum irrumperent. Reliqui Gallorum equites continuò fugæ ſe mandarunt, & bona pars peditum interfecta eſt; Sampetrius tamen, qui ducem ſeruaſſe uideri potuit, cum ea, quam diximus, manu infeſtos hoſtes glandibus coniectis repellens, ſeipſum cum ſua cohorte tenebris tectus ſeruauit. Ex numero Gallorum Italicorúmque peditum circiter treD centi in templum ſe contulerunt, quod erat iuxta oppidum, atque inde ſclopettis emiſſis ſe defendere cœperunt, fruſtra eos Ateſtino atque Caſtalio hortantibus, ut ſe dederent, neque tormenta, quæ cum Germanis adducebantur, expectanda ducerent. Id uerò milites egregiè fortes minimè credebant, quum hæc terrendi ſui cauſa ab hoſtibus dici arbitrarentur; atque eo modo his conditionibus, quæ militare decus offenderent, repudiatis, in eodem propoſito ſuſtinendi hoſtis per aliquot horas perſeuerarunt, donec Fruſtembergus ſuperuenit. Is dum templi ſitum inſpiceret, glande circa ceruicem ictus, ideóque crudeli ira percitus, templo ſuorum legione circundato, ad motíſque muralibus tormentis, id immaniter quatere cœpit; ita ut perforatis lateribus & perfractis columnis, integra prope teſtudo concideret, obitérque infœlicis uirtutis atque conſtantiæ homines, ne fornicum & totius contignationis ruina opprimeE rentur, clamore ſublato, ad eaſdem quas repudiarant deditionis conditiones recurrerunt. Sed eo tempore neque Ateſtini neque Caſtalii apud inexorabiles Germanos iuſtæ deprecationes ualebant, utpote qui deditis ſeruare uitam cuperent; atque ita patefacto templo à Germanis ad unum omnes crudeliſsimè trucidati ſunt, oppidúmque direptum. Apparuit uniuerſum Briſacci equitatum, magno regis detrimento, quòd ex nobiliſsimis Gallicæ iuuentutis conſtaret, deleri potuiſſe, ſi Saxones equites iter conficere maturaſſent. Quo caſu Germanicos equites ſuo graui & contento inceſſu tranquilliùs & tardiùs equos agitare ſolitos, ſtataria in pugna, quam in procurſationibus fortuitorum certaminum aptiores & firmiores eſſe perſpectum eſt. Hæc nocturna uictoria nunciata Cæſari, & obſeſsis ad illudendum ſignificata, mirum in modum eorum animos contriuit: nam uti erant auxiliorum expectatione ſuſpenſi, & ad ſummam

multarum rerum; tormentariíque præsertim pulueris inopiam redacti, de Fortuna sua A conquerebantur; quandoquidem plerique eorum amissis commilitonibus, acceptísq. uulneribus & perpetuis uigiliis semienecti, iámque deficientibus esculentis nequaquam abundè recreati, de deditione cogitarent, nec pari authoritate, ac antea facere solitus esset Landa, Sanserrius desperantium animos confirmaret. Cæterum Cæsar Vitriacum suis copiis obtinendum ratus, ut hosti eriperetur, ibi in præsidio quinque cohortes Frustembergæ legionis remanere iussit, quæ demessa frumenta colligerent, & ea munia capesserent, quibus hosti maximè nocere possent. Sed Germani triduo consumptis omnibus commeatibus, quum ibi diutius subsistere nollent, concremato oppido iniussu Cæsaris in castra redierunt, ita ut subiratus Cæsar Gulielmo acerbissimè succenseret, & in locum earum cohortium, quæ oppidum deseruissent, Aliprandum Madruccium Tridentini Cardinalis fratrem cum quatuor cohortibus, & quadringentis equitibus suffecit. B Per eos dies calendis Augusti aliquot Galli equites, quum in syluis aliquandiu Cæsarianorum exploratorum oculis obuersati essent, speculantes occasionem ferendi obsessis auxilii, ingenti ausu globo facto triginta equites ad Sandesirium percurrerunt, singulos tormentarii pulueris sacculos, à tergo deferentes. Sed is eorum exitus fuit, quanquam citatissimis equis uterentur, ut non omnes, aut metu deterriti, aut intercepti à Cæsarianis, oppidum ingrederentur. Quare ex captiuis cognita Cæsar facilè intellexit summam esse apud obsessos sulphurei pulueris inopiam, sic ut milites æquiore iam conditione murum se inuasuros, si Cæsar iuberet, pollicerentur. Re ad Vitriacum à Cæsarianis bene gesta, C nihilo secius Galli pleni fiducia rei bene gerendæ, si hostis mœnia repeteret, uigilantissimè oppidum tuebantur, cunctáque opportuna ad defensionem ex Marini architecti præceptis solertissimè comparabant, quum repentè oppido emissus tubicen postulauit, ut sub fide legatos colloquendi causa obsessis emittere liceret, factáque potestate Vicontius, Riueria & Sineus cohortis præfectus ad Gonzagam uenerunt. Summa mandatorum hæc fuit Sanserrium, quanquam ea uirtutis atque constantiæ documenta dedisset ut sibi nullo pacto timendum arbitraretur; alienum tamen non esse à deditione oppidi si honestis conditionibus ageretur. Petebant Galli ut ipsis excedentibus arma, résque omnes, & cuncta tormenta concederentur, mensis unius induciæ fierent, intra quas nisi rex iusto cum exercitu obsessis opem ferret, & Cæsarem D soluta obsidione depelleret, continuò oppidum Cæsari traderetur, ea tamen conditione ut reficere mœnia, & construere nouas operum munitiones intra sex menses Cæsarianis non liceret. Hæc tanquam insolentius postulata Ferdinandus ita reiecit, ut legati facilè intelligerent quanta speratæ uictoriæ confidentia hostis niteretur, atque eo modo redeuntes in oppidum, non multo pòst iterum atque iterum æquioribus cum mandatis remitterentur, atque eo die præter omnium opinionem de oppidi deditione transigeretur, his conditionibus: duodecim dierum induciæ sunto, intra id spatium ni Franciscus rex promoto exercitu obsidionem soluat, Sanserrius oppido statim excedito, à Cæsarianis exeunti præsidii causa duo tantum tormenta concedantor; Gallis omnibus sub uexillis ad tympanorum sonitum more militiæ abeundi quo uelint potestas esto, reliquum omnem tormentorum apparatum totámque commea- E tus copiam Cæsari relinquanto, de hísque rebus quatuor obsidibus cauetor. Ab hac pactione acceptis obsidibus Gonzaga in oppidum intromisit Hispanum equestris ordinis nomine Contreriam, qui accuratè obseruaret, ne Galli noctu uel interdiu munitiones augerent. His confectis rebus, quum id resciisset Franciscus, nec ut opem ferret ex usu esse iudicasset, à Sanserrio integra fide traditum est oppidum. Ferunt Sanserrium fictitiis Claudii Guisii primarii ducis literis deceptum, aliquanto maturius quam expediebat ad deditionis consilia descendisse. Hæ literæ apud Granuelium confictæ fuerant, & exempto ceræ sigillo ex ueteribus Guisii literis usque adeo arguta falsarii manu exaratæ, ut pro ueris agnoscerentur, ab his præsertim qui eo obsidionis periculo solicitis & trepidis animis celeriter eximi cupiebant. His siquidem literis

A teris Guisius Sanserrio respondere fingebatur, tanquam intempestiuè ferri sibi opem postulanti, regem graui de causa alienum esse à cogitatione ferendæ opis, ne sese, & liberos, Fortunásque omnes regni in unius pugnæ non necessarium discrimen adduceret. Proinde ipsum, qui amplius quadraginta diebus insigni regis commodo summáque sua laude acerrimorum hostium uim sustinuerit, si urgeretur acrius & desereretur à Fortuna, non indecorè aut turpiter facturum, si sese atque præsidium honesta pactione conseruandum existimaret. Quibus literis à Gallo lixa præsenti pecunia corrupto in oppidum delatis, qui eas calceo insutas ad simulandam periculi diligentiam afferebat, & in corona à Sanserrio perlectis, nemo militum fuit, qui à deditione dissentiret. Per hunc modum non sine risu Gallicæ simplicitatis Sandesirio potitus Cæ-
B sar, quid sibi agendum foret in consiliis agitabat, ualde perplexus an Catalaunum oppidum, quod Sciallonum hodie Galli appellant, in eodem ferè itineris cursu secundum Matronam amnem positum oppugnaret, an ad Lutetiam usque progrederetur. Huius explicandi consilii ratio in eo uertebatur, quòd duces fermè omnes confirmarent difficilem atque ærumnosam fore munitissimi oppidi expugnationem. Id enim ualidis atque recentibus copiis firmatum auctúmque magnis operibus, & instructum magna tormentorum copia fuisse constabat, uti regem ex tanto Sandesirianæ obsidionis spatio prouidisse credi fas erat; ita ut ex ea inutili prope, quanquam decora ad Sandesirium mora, adeundæ Lutetiæ occasionem plerique milites prædæ auidi amissam fuisse quererentur. Regem porro qui Heluetiorum auxilia
C diu expectata, dudum in castra recepisset, aduenissentque ei ueteres nouíque Vascones, ita esse confirmatum, periti milites dictitabant, ut quum in proximo castra haberet, prælio dimicaturus esse censeretur, si non iniquo loco periculi faciundi facultatem nancisci posset. Erant enim multæ undique coactæ peditum atque equitum copiæ, ut refutandus potius quam lacessendus à cautis maximéque prudentibus, qui erant apud Cæsarem, crederetur; uel ob id præsertim quòd multis ex numero Hispanorum aut interfectis aut grauiter debilitatis, & rarescentibus Germanorum legionibus, Cæsar neque peditatu neque equitatu superior existimari posset; propterea Henricum regis filium id pro comperto agnoscentem, pugnæque auidum, segnia & parum generosa patris consilia detestari uulgo prædicarent. Sed hos sermones grauiter expendens Cæsar, in arcano
D pugnæ cupidus ita admittebat, ut secretum tegeret, ostentandíque animi causa ad Catalaunum castra moueret; tanquam oppugnare uellet, hostibus metum iniecturus. Cæterum suo innixus consilio, repentè motis castris ad Aspernectum oppidum destinato itineri impositum contendit, prætérque opinionem regis atque hostium eo potitus, opulenta omnis generis commeatus copia largissimè sese recreauit. Tum uero rex adiuncto sibi cum reliqua copiarum parte Claudio Guisio promotis castris in conspectum Cæsaris se dedit, intercedente Matrona amne, qui uado transiri non poterat, certatimque utrinque excitata per agros incendia uisebantur; quum Galli sua omnia, ne his potiretur hostis, ultro peruastarent, & Cæsariani Germanique præsertim, ut Gallis maximè nocerent, incendiis effusissimè grassarentur. Erat eius horrendæ cladis aspectus planè miserabilis, quum fertilissimæ regionis incolæ, neutram in partem op-
E portuna ipsorum malis remedia reperirent. Ab Aspernecto Cæsar in Parisios iter habebat, quum in altera amnis ripa regiorum agmina inferentur; ideo pari instructa acie, ut si Cæsar in amne pontem faceret, aut uado transire conaretur, in margine fluminis prælio decertarent. Quod quum à Cæsare ex non iniqua conditione tentari posset, Gulielmus Frustembergus, odio suo peculiari in regem incensus, quòd ueteribus stipendiis cum ignominia exauthoratus fuisset, uti erat peritus regionis, noctu in amne tutum uadum quæritabat, uerum incautè ripis inhærens à quibusdam exploratoribus Gallis pro speculatore interceptus est, deductúsque ad regem & agnitus, cunctis propè eum ad laquei necem deposcentibus, custodiæ traditus est. Eius uiri casu spe pugnæ decidit Cæsar, quum in eius audacissimi hominis industria superandi amnis conferendæque pugnæ facultatem se reperire posse confidisset, & regem tumultu Lutetiano per-

culsum non temerè pugnæ potestatem facturum arbitraretur. Peruaserat enim ad A Parisios usque non falsus rumor, Cæsarem passim expugnatis oppidis uictorem appropinquare; tanta omniũ perturbatione ut urbs totius Europæ amplissima & copiosissima ingenti metu quateretur, atque incolæ confusissima trepidatione cariores res suas, liberos, & coniuges nauigiis imponerent, ut per Sequanã elaberentur, & nemo ferè esset ex indigenis Gallis qui arma caperet, ut sese & patriam ab hostis iniuria tueretur; neque ipse Medonius Cardinalis, qui Lutetiæ regio nomine cum imperio præsidebat, tãtum ualebat authoritate, ut fugam perterriti populi usquam sisteret. In eo tamen tumultu peregrini omnes, qui ibi per gymnasia liberalibus studiis operam dabant, arma sumpserunt, præbente se eis ducem Caracciolo Sergiani Melphitani reguli filio, qui Lutetiæ sacerdotium inter cucullatos opulentum liberalitate regis fuerat consequutus: impigro nan- B que ingenio iuuenis, uti militari patre genitus, armis potius quam piis ad diuos supplicationibus immanes hostes arcendos existimabat. Quæ armata manus studiosæ iuuentutis alacriter digesta in cohortes, tametsi impar sustinendis hostibus uidebatur, nono tamen & numeroso armatorum subsidio populus confirmatus, quòd pari passu instructo exercitu regem aduentare didicerat, fugam repressit. Quum eo modo nullo congressu, sed crudelibus incendiis bellum gereretur, de pace per idoneos homines agi cœptum est; nam paulo antè per Bertouillam equitem Ligninii captum dimissúmque per Iacobum Medicem & Franciscum Somalium Insubrem uirum clarissimũ, qui Cæsaris consiliis adhibebatur, Hanebaldo Amiranti significarant, Cæsarẽ usque adeo diri atque exitialis belli pertæsum eo esse animo, ut si honestis conditionibus pacem rex peteret, ab C æqua concordia minimè discessurum, ipsos autem Medicem atque Somalium, ueteris suæ militiæ stipendiis & beneficio regis addictum, profiteri fidelem operam suam, quã ea in re non ingratam Cæsari futuram scirent. His à Bertouilla nunciatis, neque ipse Amiras, neque rex postea surdas aures præbuerunt; ita ut Bertouilla cum Bailiuo Digionio rerum perito sene cum mandatis remitteretur, quibus colloquio locum & diem primariis constitui postulabant. Eius autem actionis exitus fuit, ut Granuelius atque Gonzaga cum Hanebaldo atque Nulleio uiro togato colloquuti, eo facilius de pace trãsigerent, quòd in eius rei negotium iam antea Gabriel Gusmanns Hispanus cucullati ordinis à regina Galliæ ad fratrem Cæsarem missus, se Christianæ pietatis nomine insinuasset. Dum hæc in spem pacis tractarentur, Cæsar Antonium Peronotum ipsius Grã D uelii filium, iampridem ad arcana scrinii consilia admissum, ad Henricum regem Boloniam oppugnantem misit, ut per eum Britannus natura suspiciosus de his rebus, quæ de pace actitata fuerant, sed nondum planè constitutis legibus transacta, accuratissimè doceretur. Sed plerique existimarunt Antonium peculiari de causa ad Henricum fuisse transmissum, ut Cæsaris difficultates, adeundæque Lutetiæ consilium explicaret, peteretque ut castra in Parisios mouere uellet, ut cõmunibus uiribus Lutetiam occuparent. Quod si proprio occupatus bello id facere nollet, saltem hoc sibi indulgeret, ut incolumi fœderis amicitia, de pace cum Francisco transigere liceret. Quamobrem Henricus sua certa spe expugnandæ Boloniæ innixus Antonio ita respondit, in potestate Cæsaris fore cum Gallo rege de pace pacisci, idque se æquo laturum animo modo, recentis inter ipsos icti fœderis iura nequaquam præuerteret. Pluris nanque Henricus propin- E quam obtinendæ Boloniæ spem, quam Lutetiæ possessionem existimabat, quòd Motrellum quoque magnis uiribus à Talboto oppugnatum, sibi cessurum confideret. Itaq. Cæsar redeunte Antonio consilia pacis explicauit, nam plerique nihil stultius & perniciosius fore iudicabant, quam si Cæsar in urbem Lutetiam longè omnium amplissimam irrumpere properaret; instante ualidissimo regis exercitu, quandoquidem irrumpentes milites ad prædam ita dilapsuri crederentur, ut non facilè, quum exterior hostis ingrueret, cogi, aut in aciem produci aduersus regios posse quisquam ducum existimaret, quãdoquidem certa fames obsidente suburbana rege uictoribus & incolis extimescenda censeretur. Quod si cuncta prosperè Cæsari prouenirent; nihil tamen eum tanto periculo quæsiturum apparebat, quam ut alieno commodo salutem & dignitatem suam intem

pestiuo

A pestiuo tempore periclitaretur; qooniam fœdere erat adſcriptum, ut ſi parta uictoria
Pariſiorum Lutetia potirentur, ea urbs,uti ſuperioribus ſeculis fuiſſet, oon Cæſari ſed
Britannico imperio cederet. Vrgebat etiam Cæſarem ad complectendam pacem pecu-
niarum inopia,uſque adeo,ut quum fremerent Germani, præteritáque iam & inſtantia
ſtipendia arrogantius flagitarent,ipſe ingeoti animo ad milites prodiret molliendis eo
rum animis,ſicut paucorum dierum ſibi dari ſpatium,ut debita diſſolueret,indignis pro
pe precibus peteret;& ſe ipſum in promiſſæ pecuniæ fidem,in ipſorum manus dediturũ
eſſe profiteretur. Quo podore adducti milites Germani,ad nnum omnes manum ſuſtu-
lerunt,quod erat pacati animi ſignum;atque inde Cæſaris uexilla in Sueſsiones uerſa ſũt,
apud quorum urbem perſcripta ſunt diſtinctius pacis leges, cuius compoſitionis tabulæ
B poſtea,hioc atque inde modò ad Cæſarem modò ad regem delatæ ſunt, donec io hunc
maximè modum conſentiente utriuſque uoluntate, & Cæſar & Franciſcus conditioni-
bus ſubſcripſerunt; quæ pari utrinque lætitia ſuſceptæ fuere,quum Franciſcus grauiſsi
ma calamitate miſeros Galliæ populos liberatos perſpiceret, & Cæſar ipſe difficili peri-
culoſóque negotio cum dignitate ſe explicaſſet. Vnus omnium ægerrimè tuliſſe pacem
Henricus Delphinus traditur,qui Cæſarem rapto uiuentem,copiáſqoe eius multis affe
ctas incommodis,ſibíque impares,è manibus eripi,bellici uigoris atque ira turgidus,uel
in coronis perſtricto patre differebat. Sed Franciſcus facto ſæpe,& improſperè quidem
Fortunæ ſuæ periculo, quum Cæſaris geniũ reformidare diceretur, cuncta Cæſari con
cedẽda rebatur; modò ei uel iniqua conditione Galliæ Ciſalpioæ imperium eriperetur;
C quòd quæ ſuæ paulo antè ditionis fuiſſent,pro dignitate Gallici nominis nel ingeoti pre
tio redimenda ſtatueret. Eo etiam ſollicitius atque cupidius, quòd Cæſarem ad totius
Italiæ imperium aſpirare plerique prædicarent,uel uno argumento, poſtquam Põtifici,
ne uſquam uti publicæ libertatis defenſor commouere ſe poſſet, graues Tridentini con
cilii compedes inieciſſet;quæ eo nomine uidebantur honeſtiſsimæ, quãdoquidem ex eo
digna ſacerdotibus morum cenſura, & deprauati à Luthero Chriſtiani dogmatis ſalu-
brior interpretatio,& cõſtitutio quæreretur. Quã rem tametſi Pontifex nõ obſcurè pro
uidebat;tamẽ ad retinendã ſynceræ pietatis exiſtimationẽ, nõ prius producti cõcilii qui
buſdã ſanctionibus odioſa diſputatione ad decretũ relatis admonitus eſt, quàm ſe acerri
mè perſtringi,nec iã perplexè offendi uir prudentiſsimns agnouit; ita ut ex authoritate
D Pontificia, quæ malignitate quorundam ſubornatorum præſulum in dubium reuocari
uidebatur, de ſuſpenſione tranſlatiooéque coocilii apud Booniam cogitare incipe
ret. Itaque inter reges diſsidentes totius cauſæ iugulum ab utroque grauiter petebatur,
id enim unum & certum erat Mediolanenſis imperii expoſtulatio, qua re impetrata
Franciſcus ſe domui ſuæ peregregiè conſuluiſſe uidebatur. Cæterum Cæſar adeo per-
plexa dubiáque coodiione id ſe conceſſurum promittebat, ut neque Pontifex neque
plerique alii ullam obſignato fœderi fidem haberent; quando ea liberali conceſsione,
reliqua Cæſaris conſilia euerti iudicarent; apparerétque Cæſarem ea aſtutè polliceri,
ut aliquod maius inde nanciſceretur munus, aut aliquam noo omnino iodecentem uel
ineptam à fœdere diſcedendi ex interuallo temporis cauſam reperiret. Summa ſiqui-
dem conditiooum ineundæ coocordiæ hæc erat,ut uterque ueterum contentionum &
E odiorum memoriam ex animis expelleret, & nouo affinitatis uinculo iungeretur. Pro
mittebat Cæſar ſe aut filiam,Philippi Hiſpaniæ regis deſignati ſucceſsoriſque ſui ſoro-
rem,Carolo Aureliano nuptui daturum,cui dotali nomine Belgarũ regna obuenirent;
autſi quid hanc affinitatem impediret, loco filiæ Ferdinaodi fratris Põnoniæ atque Bo
hemiæ, Auſtriæque regis filiam eidem Aureliano in matrimoniũ collocaturum, quæ
dotali iore Mediolanenſem priocipatum ſecum traheret. Qua in re deliberanda Cæ-
ſar octimeſtre ſpatium depoſcebat; quo ſpatio tum ipſius Philippi filii, tum Ferdinan-
di fratris uoluntates certius exploraret, ut inde intra quatuor demum menſes, hoc eſt
põſt integrum aonum, cum alterutra uirgine nuptiæ celebrarentur. Si autem Cæſari
magis expediret fratris filiam quàm ſuam ipſius oatam Carolo deſponſare, confectis ſta
tim nuptiis Mediolanenſis imperii poſſeſsiooem Aurelianus hac lege acciperet, ut do-

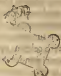
nec masculam susciperet prolem, Mediolani & Cremonæ arces Cæsariano præsidio cu A
stodirentur. Tum uerò Carolo Sabaudio cuncta quæ illi uel in Allobrogibus uel in Subalpinis adempta fuissent, optima fide restituerentur, licerétque Gallo regi eas retinere arces tandiu Gallicis præsidiis custodiendas quandiu Galliæ Cisalpinæ arces, quas diximus, Cæsariano præsidio tenerentur. Reliquæ uerò conditiones initæ pacis atque percussi fœderis eò pertinebant, ut de iurisdictione quorundam oppidorum Belgicæ prouinciæ præclarè diffinirent, restituerentúrque ea omnia utrinque quæ mutuis armis ex usu belli occupata fuissent pòst inducias ad Nicæam Prouinciæ authore Paulo Pontifice confectas, relinqueretúrque locus his principibus nominatim tanquã sociis atque amicis, si noui fœderis beneficio uti uellent. Hi fuere ipse Henricus Britanniæ, Sigismundus Sarmatiæ, Ioannes Lusitaniæ, & Christiernus Danimarchiæ reges, atque B
item singuli sacri uel prophani iuris Germaniæ proceres, qui ad dicendum creandúmque Cæsarem suffragiorum iura obtinent; & præter hos dabatur etiam aditus ad idem pacis & fœderis beneficium Heluetiorum reipublicæ tredecim pagis, cui annexa est trium Grisonii nominis gentium fœderata ciuitas; atque item in Italia, principi Venetorum, atque item Dinastis Carolo Sabaudio Allobrogum, Cosmo Medici Florentiæ, Herculi Atestino Ferrariæ, Guidobaldo Vrbini, liberísque ciuitatibus Genuensium, Senensium, atque Lucensium. Hæc confecta transactáque sunt apud Crepinium in Suessionibus castellum, adstipulantibus utrinque mutuo sacramento Cæsarianis, & regiis ei negotio præpositis. Hi fuere Nicolaus Peronotus Granuelius Cæsariani scrinii magister, & Ferdinandus Gonzaga, primam apud copias pòst Cæsarem in C
exercitu militaris imperii authoritatem obtinens. Ab regiis uerò Hanebaldus ipse Amiras, & Nulleius senator supplicibus libellis præfectus. Dati autem sunt obsides in fidem concepti fœderis duo Cardinales, Ioãnes ipse Lothoringus, & Medonius, quem dudum Lutetiæ in eo propinqui belli metu, tumultúque præfuisse diximus. Ad hos sacratos uiros accessere Valleius citerioris Britanniæ opulentissimus regulus, & Agno deus adolescens ipso Amirante Hanebaldo genitus, decimo quarto calen. Octobris, quarto, & quadragesimo anno supra quingentesimũ atque millesimum à partu Virginis. Hoc confectæ pacis nomen incredibilem cunctis mortalibus lætitiam attulisse uisum est, propter speratam diu exoptati otii tranquillitatem. Sed non deerant qui eam successu carituram prædicarent, quòd Cæsar tam graui pondere obligatæ fidei distentus D
esset, ut ægrè promisso staturus crederetur. Nam apparebat eum summo cum incõmodo alterutra quam uellet nuptiarum pactione, aut patrimonio Belgico cessurum, aut Mediolanense imperium importuna sibi ratione in dotem collaturum. Neque enim erat existimandum tantæ grauitatis tantæque religionis principem adduci posse, ut eius initi fœderis leges, arctéque obligatam fidem suam ulla ex parte uiolaret. Sed Fortuna, Cæsaris uotis & cõmodis secundissimè semper arridens, ex arcano fatorum uiam inuenit, ut eum damnosæ transactionis solicitudine curáque uel in alteram partem, si à fide data discedere uellet, probroso pudore atque dedecorosa inuidia liberaret. Carolus enim Aurelianus postquam in complexũ Cæsaris deuenisset, in pestiferum incidit morbum, ita ut paucissimis diebus apud Firmum monasterium sæua morte eriperetur, iuuenis omnibus corporis atque animi quæ conferri à natura possent muneribus, to- E
tius Galliæ iuuenum florentissimus, quem unum præter ipsos Gallos, populi Insubres tanquam exoptatum summæ benignitatis principem maximè luxerunt, quum de fortunis suis & tranquillitate seculi facilè desperarent. Cæterum rex Henricus pòst expugnatam Bononiam, atque eam expulso Varuenio, Obiei Marescalchi prouinciæque Morinorum præfecti genero, Anglicis præsidiis confirmatam, & desperatam Motrelli oppidi deditionem quod Obieus defenderat, pacem cum Gallo rege facere recusauit, uel satagente plurimum in eam rem Ioanne Bellaio Parisiensi Cardinale. Quibus de rebus contendente iam Cæsare ad Samarobrinam, quæ Cameracum dicitur, uniuersæ Gallorum copiæ duce Delphino discedentis Henrici regis & Britannorum uestigiis ita institere, ut penè nouissima hostium agmina consequerétur, atque eos

multis

A multis impedimentis exuerent; conuersisque continuo signis Delphinus Bononiam repentinus inuaderet, tanto impetu, ut inferiore oppidi parte, multis Anglorum interfectis, atque obiter magna præda potiretur, uiderique posset graui metu hostium, superiore etiam oppido, in quod Angli confugerant, uim admouere cum bona spe uictoriæ potuisse, nisi hæc strenuè audentem aduersæ tempestates uentorum & imbrium, quæ tolerari non poterant, impedimento fuissent. Instituta demum est à Francisco rege cum terrestris, tum naualis obsidio, nam præter copias quæ opportuno in loco castra fecerant, atque importari cômeatus è proximis regionibus prohibebant, ad onerarias ingentes naues, quæ passim ex Armorici Oceani portubus cogebantur, rostratæ etiam naues Massiliensesque triremes, per fretum Gaditanû Hispaniam circuire iussæ, one-
B rariis nauibus accesserant. Quarum agilitate Britannicis nauigationibus multa inferebâtur detriméta, usq. adeo ut Hanebaldus, cui aderat Petrus Strozza & Leo frater triremibus præfectus, prælio nauali cû Dûbleio Hérici præfecto, magna loci, & uétorû conspirantium opportunitate prosperè certaturus crederetur. Quibus de rebus fiebat ut Héricus longè maximis sumptibus fatigatus, ad consilium pacis, quod nuper reiecerat, reuerteretur. Ea uerò celerius opinione omnium confecta est hac lege ut Francisco regi Bononiam certo auri pondere redimere liceret; quod aurum resarciédi bellici sumptus octo pensionibus in singulos annos à Gallis penderetur. Sed per hunc modû Héricus & Franciscus nequaquã diu ea parta pace lætari potuerunt. Henricus enim iam planè in senium uergens & multo succi abdomine grauis & iners effectus, lacessente atroci febre
C propter sæuam inflãmationem in crure uirulenti erpetis, uitam cum morte cômutauit, quum ætatis annû quinquagesimum septimum ageret, & ferè triginta octo annis regnasset, relicto regni hærede Odoardo puero ex Ioanna Semera suscepto, ea conditione, ut à Thoma Semero auunculo instruendus regni administrandi artibus regeretur. Post quinquagesimum autem diem ab Henrici morte, ipse quoque Franciscus rex apud Rambuletum oppidum in finibus Parisiorum atroci eum quatiente morbo è uita migrauit. Natum ei erat circa sedem malignum ulcus, quod serpendo ad uesicæ penetralia peruadebat, & cuncta humani ingenii remedia respuerat. Is erat duobus ferè annis Henrico ætate minor, cæteris in rebus uera æstimatione morum, & naturæ dotiû planè æqualis, nisi Henricus ingrauescenté ætate oblitus ueræ pietatis, nobile alioquin ingeniû Luthe-
D ranis superstitionibus deuouisset. Cæterum Frãciscus decumbens, quum æquissimo animo fatalem horam sibi adesse præsentiret, & Christiano ritu sese religiosè & puriter à delictis expiasset, Henrico filio pietatem in omni re côstantissimè colendã cômendauit, & quædã ei arcana tuédo regno opportuna cômunicauit, & quibus maximè artibus gentium subiectarû certissimum studiû promereretur, præcepit, ut populos tributis propter immodicos alendi belli sumptus à se necessario institutis, & acerbius quã deceret exactis subleuaret, scilicet ut hac liberalitate firmior, atq. antiquis Galliæ hostibus superior euaderet. Peculiari auté nomine Hanebaldû Amirãtem propter spectatã eius fidé atq. uirtuté mirificè côméndauit. Antecesserat pari fato Franciscû regem, eodem fortè mése dieque superioris anni Alfonsus Daualus Vastius, propter admirabiles corporis atq. animi uirtutes, quas eximia liberalitas aptissimè condiebat, regali Fortuna dignus, cui in imperio
E copiarum, Mediolanensisque dominatus præfectura Ferdinandum Gonzagam Cæsar suffecerat. Sed priusquam horum duorum insignium regum interitus incideret, Cæsar acre bellum suscepit, perdomandæ Germaniæ causa, quæ non modo multo maxima ex parte ab institutis maiorum suorum placitisque religionis impiè desciuerat; sed etiam à maiestate imperióque Cæsaris arrogantissimè rebellarat. Deficientis autem Germaniæ duo duces extiterunt, Philippus Lantgrauius Cattorum princeps, & Ioannes Fridericus Saxonum antiquissimæ stirpis regulus, qui contumaci animo pro tuenda libertate Germanici nominis, excitis in id bellum liberis ciuitatibus, arma sumpserant. Cæterum Cæsar pro dignitate sua nequaquam id sæuum bellum reformidans ita illud inchoauit, ut quum initio parum paratus arma cœpisset, in Vindelicia ægrè promptissimorum atque urgentium hostium impetum sustineret, & sese in Baioariam amicitia Gulielmi princi-

pis fretus, recipere cogeretur, donec ei Italicorum tres ornatiſsimæ legiones,& ſex centenariæ galeatorū equitum alæ à Pōtifice Paulo religionis atque amicitiæ nomine trans Alpes miſſæ opportuniſsimo tēpore iuxta Lanzutum oppidum Farneſio Cardinale legato,& Octauio fratre duce ſuperuenerunt: quas Pontificias copias ſtatim ſubſequutæ ſunt ueteranæ Hiſpanorum cohortes. Quibus tantis confirmatus auxiliis Cæſar bellum quod inferebatur conuerſa Fortuna ita hoſtibus intulit, ut protracto bello per aliquot menſes, fractóque Germanorū impetu quum nuſquam iuſto prælio fuiſſet dimicatum, Germania omnis intra Danubium, Albim, & Rhenum incredibili fœlicitate gloriáque ſubacta ſit, utroque etiam duce capto, eo rerum exitu, ut ipſis uinctis atque productis nobiliſsimum de ſubacta Germania triumphum, quē Romanis olim ducibus denegatum conſtat, inſtruere potuerit.

FINIS.

BENEDICTI VARCHII

Triginta totus quæ geſsit mundus in annis
Egregiè hoc unum cuncta uolumen habet.
Cauſam operis tanti Thuſci Dux, & decus orbis,
Facundum IOVIVS præbuit ingenium.
Omnibus ergo locis omnes ſæcla omnia laudes
Cum tibi PAVLE IOVI tum tibi COSME dabunt.

ERRATA SIC CORRIGITO.

Pagina.	Litera.	
8.	B 9.	Padillia.
15.	A 6.	ad dextram.
Eadem	B 6.	contineri.
Eadem	C 6.	inclyti.
16.	A 5.	in inſubribus
19.	A 4	arbitrer.
22.	B 8.	amiciores.
27.	B 8.	præpoſitus.
29.	C 6.	Carduccio.
30.	B 8.	ſummum.
37.	C 4.	obſcura.
40.	C 2.	Rambartæ
41.	C 9.	præter.
44.	C 2.	didicerat.
49.	A 8.	Griſteius.
55.	C 5.	ſupereſt me.
56.	C 5.	effuſi.
62.	B 5.	omniſque.
67.	D 9.	memorabili.
73.	B 9.	ſcis.
74.	C. 8.	inſperato.
79.	C 7.	deeſt, animos, ubi lectum fuerit inſanabiles.
79.	B 9.	coacti.
81.	A 5.	exitio.
82.	A 6.	proclinatas.
83.	A 8.	roſtris.
83.	B 8.	Ardinus.
83.	D 7.	profectione.
84.	B 7.	ſe.
89.	C 3.	uri.
97.	B 10	cum.
108.	B 9.	cuniculis.
110.	A 2.	urbis.
Eadem	D 8.	ſuopteque.
114.	A 8.	Saluiatam.
Eadem.	C 2,	Ceccoto.
120.	B 3.	ſæpe.
136.	D 4.	decliues
138.	B 8.	quod
139.	A 9.	ne.
140.	B 2.	proculdubio.
157.	B 9.	Guintium.
164.	C 7.	curulibus.
167.	D 10.	cæderentur.
175.	B 9.	procurſuræ.
177.	A 7.	humanitatem.
177.	B 9.	exteriora.
181.	C 2.	experto.
185.	A 1.	Adurnio.
186.	B 8.	chyrographo.
190.	D 2.	adfuturam.
195.	B 6.	Eminebat.
198.	D 6.	Braxouio.
199.	B 8.	Belgradi.
210.	C 6.	Caradinus.
210.	B 2.	Rebatini.
213.	B 1.	Conſtantina
217.	A 5.	cedent.
220.	D 3.	innumerabiles,
222.	B 8.	cum.
222.	B 9.	tenzitque.
224.	B 3.	Roxolana.
224.	D 10.	inſtitutæ.
238.	C 9.	legiones.
242.	B 2.	uiuorum.
258.	B 6.	aberrante.
262.	A 7.	ſupereſt, inopis.
Eadem	A 8.	obſtare.
Eadem	C 6.	uiuerent.
274.	C 2.	collium.
476.	B' 4.	Vſcochus.
279.	C 8	Macer.
293.	C 10.	Gallici.
298.	B 6.	diſcedentes.
311.	A 10.	canones.
316.	C 2.	diuulſerat.
320.	C 8.	amiciſſimo.
Eadem.	D 4.	tardipedi.
330.	B 2.	comparabat.
331.	B 4.	dicerent.
334.	A 5.	tractata & confecta.
336.	A 5.	decerneret.
Eadem.	A 6.	cenſet.
339.	A 9.	factionis.
Eadem	D 7.	ut a Philippo.
340.	B 6.	quum.
357.	C 6.	Mahometi.
358.	A 9.	mitto.
359.	B 10.	angebatur.
360.	C 8.	æquaret.
362.	B 8.	egregie.
363.	D 5.	Ruſpina.
Eadem.	B 10.	ubi lectum fuerit. Et quoniam deeſt Solymanus.
366.	C 1.	quum.
367.	B 10.	quum.
373.	A 10.	maturam.
377.	A 6.	ſuffectum.
Eadem	D 8.	mole.
379.	B 2.	Moldauiæ.
380.	A 1.	Draculæ.
389.	B 10.	concilium.
406.	A 6.	raras.
412.	B 5.	implicaſſent.
414.	A 7.	noſtræ.
425.	B 10.	ſuffulta.
430.	D 1.	ditiſſimique.
433.	C 7.	Bononiã iter extendit.
434.	B 1.	molientis.
435.	B 4.	tum.
450.	D 3.	legatis in urbem
472.	B 10.	Hiſpanicæ.
485.	B 7.	concilii.

Finis.

PRIVILEGIVM Iulij tertij Pontificis maximi nobis ad decennium concessum est, ut uidere est ex ipso diplomate apud nos conseruato.

Priuilegium Caroli V. Imperatoris.

1

AROLVS QVINTVS, Diuina fauente clementia, Romanorum Imperator Augustus, ac Germaniæ, Hispaniarum, utriusque Siciliæ, Hierusalem, Vngariæ, Dalmatiæ, Croatiæ, &c. Rex, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ &c. Comes Habspurgi, Flandriæ, Tyrolis &c. notum facimus tenore præsentium. Exponi nobis fecit fidelis noster dilectus Laurentius Torrentinus Chalcographus Florentiæ, se multis laboribus, & graui sumptu suscepisse excudendum Pauli Iouij Nouocomensis Episcopi Nucerini Historiarum sui temporis tomum secundum. Vereri tamen ne dictus Pauli Iouij Historiarum sui temporis tomus secundus, postquam suo labore, & impensa publicatus fuerit, ab alijs temere imprimatur, & ipse debito priuatus commodo, pro labore damnum sit recepturus; nobis humiliter supplicans, ut ipsius indemnitati consulere dignaremur. Nos igitur honestæ ipsius petitioni benignè annuentes, ex certa scientia, & Imperiali authoritate nostra, eidem Laurentio Torrentino tenore præsentium damus & concedimus facultatem & licentiam imprimendi præfatum opus. Eadem authoritate nostra mandantes & inhibentes omnibus alijs Calcographis & Bibliopolis ubique per sacrum Romanum Imperium, & ubilibet terrarũ ditionis nostræ constitutis, & cuiuscunque status & conditionis hominibus, ne præfatum opus, postquam per ipsum Torrentinum impressum fuerit, intra decennium proximè sequens, præter eius Torrentini uoluntatem & consensum excudant, imprimant, uel excudi, imprimiue faciant, uel aliunde impressum uendant, distrahant, aut uendi distrahiue facere, aut uenum exponere publicè uel occultè audeant, uel præsumant: quatenus gratiam nostram charam habeant, ac præter grauem indignationem nostram, & librorum sic ad æmulationem excussorum amissionem, quos ipse Laurentius, eiusue nuncij uel procuratores, ubicunque illos deprehenderint, adiumento magistratus loci accipere, & in suos usus conuertere impunè ualeant & possint, pœnam quoque sex marcharum auri, pro medietate fisco nostro imperiali, reliqua uero parte ipsi Laurentio Torrentino, & eius heredibus, toties quoties contra factum fuerit, irremissibiliter applicandam, cupiant euitare. Harum testimonio literarum sigilli nostri appensione munitarum. Datum in oppido Oenipotis die decima mensis Iunij anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo secundo, imperij nostri trigesimo secundo, regnorum nostrorum trigesimo sexto.

Carolus

Ad mandatum Cesareæ & Catholicæ maiestatis proprium.

Obernburger

Priuilege du Roy.

ENRI Par la grace de Dieu Roy de France, à noz amez & feaux Conseilliers, les gens tenans noz cours de Parlement, Seneschal de Lyon, Preuost de Paris, & a tous noz aultres iusticiers & officiers, ou leurs Lieutenans, & à chascun d'enx sur ce requis, salut & dilection. Receue auons l'humble supplication de nostre cher & bien amè Laurens Torrentin libraire & imprimeur demeurant en la ville de Florence, contenant que auec grand soing, labeur, & fraiz il a recouuert le second uolume des Histoires de son temps de monseigneur Paul Iouio Euesque de Nucere, lesquelles il mettroit uolentiers en lumiere et exposeroit en uente. Mais il doubte que apres auoir mys ledict liure en lumiere, aultres librayres & imprimeurs se uoulsissent ingerer les imprimer, ou faire imprimer, tellement que ledict suppliant seroit frustrè des fraiz & mises faictes par luy, si par nous ne luy estoit sur ce pourueu de nostre grace & remede conuenable humblement requerant ycelle. POVRCE est il que nous ce considerè, ne uoulans ledict suppliant demourer priuè & frustrè de ses fraiz & labeurs, a iceluy auons donnè & octroyè, donnons & octroyons de grace especial par ces presentes, congè, licence, & permission que luy seul, ou par tels aultres imprimeurs que bon luy semblera, puisse imprimer ou faire imprimer ledict second uolume des Histoires susdictes, durant le temps & terme de dix ans prochainement uenans: & sans ce que aulcuns libraires ny aultres que ceulx qui auront de luy charge & licence, puissent imprimer ne faire imprimer, uendre ne faire uendre ledict liure, ledict tempus durant. SI VOVS MANDONS & commectons par ces presentes, & a chascun de uous sur ce requis & sy comme a luy appartiendra, que de noz presens grace, permission, & licence, & de tout le contenu en ces presentes, uous faictes, souffrez & laissez ledict suppliant, & ceulx qui auront de luy charge, iouyr & user plainement & paysiblement: En faisant ou faisant faire inhibitions & deffences de par nous a tous aultres libraires, & aultres qu'il appartiendra sur peine de confiscation desdictz liures & amende arbitraire a nous a applicquer, que obseruez le cõtenu en ces presentes. Car tel est nostre plaisir. Donne a Sainct Germain en laye ce dixiesme Iour d'Aoust l'an de grace mil cinq cens cinquante deux & de nostre regne le sixiesme.

Par le Roy, l'Euesque de Bayonne Maistre des requestes ordinaire de l'hostel present.

Guyneau

REGISTRVM

a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t u x y z A B C D E F G H I K L M N O P Q R S terniones T V duerniones.

